BOLESŁAW PRUS

A BÁBU

FORDÍTOTTA MÉSZÁROS ISTVÁN

TARTALOM

I.

1
Hogyan látják a „J. Mincel és S. Wokulski” cég helyzetét a kiskocsmában

2
Egy vén kereskedősegéd a kormányrúdnál

3
Egy vén kereskedősegéd naplója

4
Hazatérés

5
Egy főrangú úr demokratizálódása és egy főrangú kisasszony ábrándjai

6
Hogyan tűnnek fel új emberek a régi láthatáron

7
A galamb elindul, hogy találkozzék a kígyóval

8
Elmélkedés

9
Az a bizonyos palló, melyen különböző világból való emberek találkoznak egymással

10
Egy vén kereskedősegéd naplója

11
Régi ábrándok. Új ismeretségek

12
Futkosás mások érdekei ügyében

13
Nagyúri mulatságok

14
Szűzi ábrándok

15
Mit művel az ember lelkével a szenvedély, és mit a józan ész

16
„A nő”, „a férfi” és a többiek

17
A vetés kicsírázik

18
A vén kereskedősegéd tűnődései; előérzete és megfigyelései

19
Az első figyelmeztetés

20
Egy vén kereskedősegéd naplója

21
Egy vén kereskedősegéd naplója

II.

1
Szürke napok, véres órák

2
A látomás

3
Egy boldog szerelmes

4
Falusi örömök

5
Egy fedél alatt

6
Erdők, romok, varázslatok

7
Egy vén kereskedősegéd naplója

8
Egy vén kereskedősegéd naplója

9
Egy vén kereskedősegéd naplója

10
Hölgyek és nők

11
Hogyan nyílik ki az ember szeme

12
A kibékült házastársak

13
Tempus fugit, aeternitas manet

14
Egy vén kereskedősegéd naplója

15
A tetszhalott lélek

16
Egy vén kereskedősegéd naplója

17
...?...

I.

1

Hogyan látják a „J. Mincel és S. Wokulski” cég helyzetét a kiskocsmában

Ezernyolcszázhetvennyolc elején, amikor a politikai világot a San Stefanó-i béke, a pápaválasztás és az európai háború esélyei foglalkoztatták - a varsói kereskedőket meg a Krakowskie Przedmieście bizonyos értelmiségi köreit legalább annyira érdekelte a „J. Mincel és S. Wokulski Díszműáru-kereskedés” jövendő sorsa.

Abban a jó hírű kis vendéglőben, ahol a város textil- és borkereskedői, kocsi- és kalapgyárosai, továbbá a készpénzükből élő tisztes családapák és foglalkozás nélküli háziurak egy kis söröcske és az ízes harapnivaló mellett esténként összegyűltek, éppen olyan gyakran meghányták-vetették Anglia fegyverkezését, mint a „J. Mincel és S. Wokulski” cég esetét. A városnegyed derék polgárai szivarjuk füstjébe burkolóztak, fejüket a sötét söröskorsók fölött összedugva vitáztak; volt, aki Anglia győzelmére, meg olyan is, aki Wokulski bukására fogadott, némelyek Bismarckot lángésznek, mások Wokulskit kalandornak nevezték, egyesek MacMahon elnök eljárását bírálták, mások azt állították, hogy az a Wokulski kész őrült, de alighanem még annál is rosszabb...

A sokat emlegetett Wokulskit legrégebbtől fogva, tehát legjobban is, Deklewski úr, a neves hintógyáros ismerte, aki vagyonát és társadalmi állását annak köszönhette, hogy hosszú éveken át kitartó munkával megmaradt egy és ugyanazon iparágnál. Utána következett Węgrowicz tanácsos, aki húsz év óta ugyanannak a jótékony célú társaságnak a tagja és védnöke volt, s éppen ez a két úr jósolta Wokulski legbiztosabb romlását. - Mert hogyne menne tönkre, hogyne válnék fizetésképtelenné az olyan ember - szavalta Deklewski úr -, aki eredeti mestersége mellett nem tud kitartani, s Fortuna istenasszony kegyes ajándékait nem becsüli meg. - Węgrowicz tanácsos úr, barátjának mély értelmű megállapítását még meg is toldotta:

- Őrült!... Tisztára őrült!... Kalandor!... Józio, hozz csak még egy sört. Hányadik is ez?

- A hatodik, tanácsos uram! Hozom rohanvást!... - felelte Józio.

- Már a hatodik?... Hej, de repül az idő!... Őrült! Kész örült!... - dörmögte Węgrowicz tanácsos.

Nemcsak a kiskocsma törzsvendégei, hanem a tulajdonos, a pincérek és a borfiúk is egészen tisztán látták az okokat, melyek S. Wokulski és díszműáru-kereskedése vesztét szükségképpen elő fogják idézni. Olyan világosak voltak ezek, akár a helyiség fényforrásaiként szolgáló gázlángok. Ott gyökereztek e férfiú nyugtalan természetében, kalandvágyó életében, de leginkább abban a legújabb cselekedetében, hogy most, amikor már biztos kenyér volt a kezében, és megnyílt előtte az a nem megvetendő lehetőség is, hogy a jóravaló vendéglő törzsvendége lehet - önként lemondott ezekről az örömökről, a boltot otthagyta a gondviselés oltalmára, ő maga pedig fogta a feleségétől örökölt egész készpénzét, és elment a török háborúba - megszedni magát.

- Hátha sikerül neki?... A hadiszállítás zsíros üzlet - jegyezte meg Sprott úr, a kereskedelmi utazó, aki egyébként meglehetősen ritka vendég volt ebben a kocsmában.

- Szó sincs róla - torkolta le Deklewski úr -, de közben ezt a szép, rendes boltot elviszi az ördög. A hadiszállításokon csak a zsidók és a németek tudnak meggazdagodni, a mi fajtánknak az ilyesmihez nincs feje.

- De hátha Wokulskinak van?

- Őrült! Tisztára őrült! - mormogta a tanácsos. - Józio, hozz csak még egy sört. Hányadik is már?...

- A hetedik, tanácsos uram. Hozom rohanvást!...

- Már a hetedik? Hogy repül az idő, hogy repül az idő...

A kereskedelmi utazó, akinek már foglalkozásánál fogva is minden kereskedőről jó és részletes értesüléseket kellett szereznie, áthozta üvegét és poharát a törzsasztalhoz, s szelíd tekintetét a tanácsos nedves szemébe mélyesztve, halk hangon kérdezte: - Bocsánatot kérek, miért nevezi tanácsos úr Wokulskit őrültnek? Szolgálhatok egy jó szivarral?... Egy kicsit én is ismerem Wokulskit. Én mindig zárkózottnak és büszkének tartottam. Kereskedő embernél a zárkózottság erény, a büszkeség pedig hiba. De hogy Wokulskinak az őrületre is lenne hajlama, ezt sosem vettem észre.

A tanácsos a hála minden különösebb jele nélkül vette át a szivart. Vörös arca, melyet homloka fölött, állán és pofacsontjain fehér szőrpamatok körítettek, ebben a pillanatban leginkább egy ezüstfoglalatú karneolkőre hasonlított.

- Azért - felelte, miközben leharapta a szivar végét és rágyújtott -, azért nevezem őrültnek, mert ismerem már vagy... várjon csak... tizenöt... tizenhét... tizennyolc éve... Igen, ezernyolcszázhatvanban volt. Akkor Hopfernél kosztoltunk. Ismerte Hopfert?...

- De még mennyire!...

- Nos, Wokulski akkor segéd volt Hopfernél, és húsz-huszonkét éves legény lehetett.

- A bor- és csemegekereskedésben?

- Ott. Akkor ő hordta nekem a sört meg a Nelson-vadászszeletet... éppen úgy, mint most Józio.

- S ebből a szakmából tért a díszműárura? - kérdezte az ügynök.

- Várjon csak - vágott szavába a tanácsos -, áttért, de nem a díszműárura, hanem az előkészítő iskolába, onnan az egyetemre, érti már?... Kedve szottyant a tudományokra. Tudós akart lenni!...

Az ügynök erre már megcsóválta a fejét, ami nála a csodálkozás jele volt.

- Jó vicc - felelte -, igazán jó vicc! S hogy jutott ilyesmi az eszébe?

- Hát hogy? Egész egyszerűen; a kapcsolatok az orvosi egyetemmel meg a képzőművészetivel... Akkor mindenkinek forró volt a feje, s ő sem akart rosszabb lenni a többinél. Nappal kiszolgálta a vendégeket a büfében, és a könyveket vezette, éjjel meg tanult...

- Nem is lehetett ott valami jó kiszolgálás.

- Nem volt rosszabb a többinél - vetette oda a tanácsos, kedvetlenül legyintve. - De nem volt valami kedves ember, az bizonyos, a legártatlanabb megjegyzésre összerántotta a szemöldökét, mint valami haramia... Igaz, hogy sokat derültünk rajta, ő meg azért volt a legdühösebb, ha valaki „doktor úrnak” titulálta. Egyszer úgy lekapott egy vendéget, hogy kevés híján ölre mentek.

- Ez persze az üzletnek nem vált hasznára.

- Ellenkezőleg. Mikor híre ment a városban, hogy a Hopfer segédje be akar iratkozni az előkészítőbe, a varsóiak tömegesen kezdtek odajárni tízóraizni. Különösen a diákok.

- És be is iratkozott?

- Be hát, sőt, le is tette a felvételit. És most jön a java - folytatta a tanácsos, s nagyot csapott az ügynök combjára -, ahelyett hogy kitartott volna a tudományok mellett, egy év se telt belé, és otthagyta az egész frekvenciát...

- Hát mibe kezdett?

- A többiekkel együtt főzte ő is, aminek a levét ma is isszuk, s a végén Irkuckban kötött ki.

- Jó vicc - sóhajtott az utazó.

- De itt még nincs vége... Ezernyolcszázhetvenben, némi kis megtakarított pénzecskéjével, visszatért Varsóba. Fél éven át állást keresett, de a fűszerkereskedéseket messzire elkerülte, mert ezt a szakmát ma is utálja, míg végre mostani üzletvezetője, Rzecki segítségével bekerült a Mincelné üzletébe. Mincelné éppen akkor lett özvegy. Mondjam-e tovább? Egy évre rá Wokulski elvette az özvegyasszonyt, aki jóval idősebb volt nála.

- Az nem volt éppen butaság - szólt közbe az ügynök.

- Nem hát. Egy csapásra biztosította magának a megélhetést is, meg a szakmát is, amin élete végéig elülhetett volna. De meg kell adni, az asszony nagy átok volt rajta.

- Bizony, azok értenek hozzá...

- De még hogy! - folytatta a tanácsos. - Csak várja meg a végét! Most jön csak az igazi szerencse. Ezelőtt másfél évvel az asszony valamit bezabált és meghalt. Wokulski hát négyesztendei kényszermunka után szabad lett, mint a madár. Volt egy kitűnően menő, jól felszerelt üzlete és harmincezer rubel készpénze, amit a Mincelek két nemzedéke kapart össze.

- Nagy disznója van.

- Csak volt - javította ki a tanácsos -, de nem becsülte meg. Más ember az ő helyében keresett volna magának valami rendes feleséget, s élt volna boldogan és bőségben; tudja, mit jelent ma egy jó hírű üzlet, olyan nagyszerű helyen, mint az övé?... Ez az őrült azonban itt hagyott csapot-papot, és rohant üzletet csinálni a... háborún. Milliomos akar lenni, vagy mi a szösz?

- Talán lesz is - vélte az ügynök.

- Ehe! - horkant fel a tanácsos. - Józio, hozzad csak azt a sört. Azt hiszi, hogy Törökországban még gazdagabb vénasszonyt talál, mint amilyen a boldogult volt?... Józio!...

- Hozom rohanvást!... Tessék, a nyolcadik...

- A nyolcadik? - csodálkozott a tanácsos. - Lehetetlen. Várj csak... az imént azt mondtad, hogy a hatodik, aztán a hetedik... igaz, igaz... - motyogta, s arcát eltakarta tenyerével -, a nyolcadik. Hogy repül az idő!...

De hiába jósolgattak az emberek, akik józanul szokták vizsgálni a dolgokat, a „J. Mincel és S. Wokulski" cég nemhogy tönkre nem ment, hanem ellenkezőleg, kitűnő üzleteket csinált. A közönséget kíváncsivá tették a csődhírek, s tömegesen látogatta a boltot, attól az időtől kezdve pedig, hogy Wokulski elhagyta Varsót, orosz kereskedők is kezdtek üzletében vásárolni. A megrendelések egyre szaporodtak, a külföldön megvolt a hitel, a váltókat pontosan rendezték, a bolt pedig mindig tele volt vevőkkel, akiket a három segéd alig győzött kiszolgálni. Az egyik, egy sovány, szőke legény, olyan volt, mintha bármely pillanatban meg akarna halni tüdővészben, a másik világosbarna, filozófushoz illő szakállal és hercegi mozdulatokkal, a harmadik egy elegáns ficsúr, szívdöglesztő bajuszkával s állandóan olyan illatot terjesztve maga körül, mint egy vegyészeti laboratórium.

De hiába lett volna a közönség kíváncsisága, hiába a három segéd testi és lelki erényei, hiába az üzlet jól megalapozott hírneve; semmi sem menthette volna meg a biztos bukástól, ha érdekeinek védőjeként éberen őrhelyén nem áll az üzletvezető, a cég negyvenéves alkalmazottja, S. Wokulski barátja és helyettese - Ignacy Rzecki úr.

2

Egy vén kereskedősegéd a kormányrúdnál

Ignacy Rzecki úr huszonöt év óta lakott a bolt melletti kis szobában. Ez alatt az idő alatt a bolt változtatta tulajdonosait, padlójában a deszkákat, a szekrényeit, ablakaiban az üvegeket, sőt, érdekkörét és a segédeit is, de Rzecki úr szobája mindig ugyanaz maradt. A változatlanul szomorú ablak mindig ugyanarra az udvarra nyílt, a vasrács is ugyanaz volt rajta, vasrudain talán ugyanaz a huszonöt éves pókháló, de feltétlenül ugyanaz a huszonöt éves függöny díszlett. A kis szoba e mélabús ékessége valamikor talán zöld színű volt, de az idők folytán egészen kifakult a napfény utáni sóvár epekedésben.

Az ablak előtt ugyanaz a fekete asztal állt, posztóterítővel bevonva. Valamikor ez a terítő is zöld lehetett, de most már csak pecsétes volt. Az asztalon öblös fekete kalamáris, fekete porzóval, mindkettő odaerősítve ugyanahhoz a talapzathoz - azután két réz gyertyatartó a faggyúgyertyákhoz, amilyenekkel már senki sem világít, és acélkoppantó, amilyennel már senki sem koppantgatja el a gyertya leégett kanócát. Egy vaságy, nagyon vékony matraccal, felette soha nem használt duplacsövű puska, alatta egy gyermekkoporsó nagyságú fadoboz s benne a gitár. Egy bőrrel borított keskeny dívány, két szék, ugyancsak bőrrel bevonva, egy öblös és mély bádog mosdótál és egy kis meggyvörös szekrény. Íme, ez volt a bútorzata Rzecki uram szobájának, mely hosszúsága és a benne állandóan uralkodó homály folytán inkább hasonlított sírgödörre, mint lakásra.

Amilyen változatlan volt Rzecki uram szobája, olyan megrögzöttek voltak huszonöt éven át a szokásai is.

Reggel mindig pontosan hatkor ébredt; egy darabig hallgatta a széken levő órája ketyegését, aztán megnézte a mutatókat, hogy szabályos, egyenes vonalat alkotnak-e? Szeretett volna nyugodtan, minden huzavona nélkül felkelni, de áthűlt lába és kissé megdermedt keze nem követte volna elég gyorsan és alázatosan agya parancsait, így hát jobbnak látta egyszerre kiugrani az ágyból, a szoba közepére, a hálósapkát az ágyra dobva a kályhához sietett, a nagy mosdótálban tetőtől talpig lemosdott, közben nagyokat nyerített és prüszkölt, mint a kiérdemesült telivér paripa, mikor hirtelen eszébe jut a versenypálya.

Míg a bolyhos törülközővel a törülközés szertartását végezte, kedvteléssel nézegette vékony lábikráit és bozontos mellét, s elégedetten mormogta:

- Na lám, mégiscsak kezdek egy kis húst magamra szedni.

Ugyanakkor ugrott le a kis díványról Ír, a félszemű vén pudli, s erősen megrázkódott. Nyilván az álmot rázta le magáról, azután elkezdte kaparni az ajtót, mely mögül behallatszott, amint valaki szorgalmasan, tele tüdővel fújja a szamovár parazsát. Rzecki uram - még öltözködés közben - gyorsan kieresztette a kutyát, kedves „jó reggelt”-tel köszöntötte a háziszolgát, előszedte a szekrényből a teáskannát, kézelője begombolásánál el-elvétette a gomblyukat, szaladt az udvarra, hogy megnézze, milyen idő van, száját összeégette a forró teával, megfésülködött anélkül, hogy tükörbe pillantott volna, és fél hétre teljesen elkészült.

Miután még megtapogatta, hogy nyakkendője a nyakán, pénztárcája és órája a zsebében van-e, az asztalfiókból előkotorta a nagy kulcsot, s kissé előregörnyedve, áhítattal nyitotta ki a bolt hátulsó vasalt ajtaját. A háziszolgával egyszerre léptek be, meggyújtottak néhány gázlángot, s míg a szolga a padlót seperte, ő maga orrcsíptetőjén keresztül böngészgette feljegyzéseiben, hogy mi is lesz a mai teendője.

- A bankba befizetni nyolcszáz rubelt, aha... Lublinba elküldeni három albumot, egy tucat pénztárcát... Na igen... Bécsbe utalvány ezerkétszáz forintra... A vasútról behozatni a szállítmányt... A nyergest megsürgetni, hogy szállítsa már a bőröndöket... Bagatell... Staśnak írni!... Bagatell...

Mikor az olvasással végzett, még néhány gázlángot meggyújtott, s azok fényénél szemlét tartott a szekrényekben és polcokon levő árucikkek felett.

- Inggombok, melltűk, pénztárcák... ez rendben van... Kesztyűk, legyezők, nyakkendők... igen, igen... Sétapálcák, ernyők, útitáskák... Itt meg... albumok, neszesszerek... a zöldet tegnap eladtuk... persze!... Gyertyatartók, kalamárisok, nyomtatók... Porcelán... Kíváncsi vagyok, miért fordították meg ezt a vázát?... Biztosan... nem, nem sérült... Hajasbabák, bábszínház, ringlispíl... Holnap a ringlispílt kell kitenni a kirakatba, mert a szökőkutat már unják. Bagatell!... Mindjárt nyolc óra... Fogadni mernék, hogy megint Klein lesz az első, Mraczewski meg az utolsó. Hát persze... megismerkedett egy nevelőnővel, s máris vett neki egy neszesszert, természetesen hitelbe... és ráadásul engedménnyel... hogyne... Na, nem baj, még mindig jobb, mintha engedmény nélkül és felírás nélkül vásárolgatna...

Így elmélkedve járkált az üzletben, előrehajolva, zsebébe süllyesztett kézzel, s nyomában mindenütt a pudli. A gazda meg-megállt, s egy-egy tárgyat gondosabban szemügyre vett; a kutya ilyenkor leült, hátsó lábával vakarta kócos sörényét, a szekrényben szépen sorakozó kicsiny, közepes és nagy babák, szőkék és barnák pedig mereven nézték őket élettelen üvegszemükkel.

Az ajtó halkan megcsikordult, a küszöbön megjelent Klein úr, a sovány segéd. Elkékült ajkán most is ott játszott a bánatos mosoly.

- Na, nem mondtam? Biztos voltam benne, hogy maga érkezik meg elsőnek. Jó reggelt - köszönt -, Ignacy úr. - Paweł! Oltsd el a lámpákat, és nyisd ki a boltot.

A szolga elügetett a boltba, s elcsavarta a gázt. Kis idő múlva már hallatszott a tolózárak csikorgása, a vasreteszek csattogása, s a boltba belépett a nappal, az egyetlen vendég, kiben a kereskedő sohasem csalódik. Rzecki leült az ablak melletti pénztárhoz. Klein pedig odaállt rendes helyére, a porcelánok közé.

- A főnök úr nem jött még haza? Nem írt? - kérdezte szelíden.

- Március közepére várom, legkésőbb egy hónap múlva biztosan megérkezik.

- Hacsak valami új háború ott nem fogja.

- Staś... vagyis Wokulski úr - javította ki magát hirtelen - azt írja, hogy nem lesz háború.

- Azért esnek az árfolyamok, s éppen most olvastam, hogy az angol flotta befutott a Dardanellákba.

- Az semmi, nem lesz háború. Különben - sóhajtott Rzecki úr -, mit ér az olyan háború, amelyben Bonaparte nem vállal szerepet.

- A Bonaparték már befejezték pályafutásukat.

- Gondolja? - mosolyodon el Ignacy úr gúnyosan. - Hát MacMahon meg Ducrot kinek a kedvéért készítette elő az államcsínyt januárban?... Higgye el, ha én mondom, hogy a bonapartizmus: hatalom!...

- Van annál még nagyobb hatalom is.

- Melyik? - berzenkedett Ignacy úr. - Talán a respublika, Gambettával?... Vagy Bismarck?...

- A szocializmus... - suttogta a sovány segéd, s a porcelánok mögé húzódott.

Ignacy úr megigazította orrcsíptetőjét, s felemelkedett a karszékből, mintha egy csapással meg akarná semmisíteni ezt az új elméletet, amiért ellene mert szegülni az ő elképzeléseinek, de haditervét megzavarta, hogy éppen ekkor érkezett meg a másik segéd, a szakállas.

- Á, van szerencsém, tisztelt Lisiecki úr - fordult az újonnan érkezetthez. - Hűvös időnk van, mi? Hány óra lehet ilyenkor odakint a városban, mert az én órám valószínűleg erősen siet. Remélem, még nincs negyed kilenc?

- Felfogás dolga!... Az ön órája reggel mindig siet, este meg késik - vágott vissza fanyaran Lisiecki, zúzmarás bajuszát törölgetve.

- Fogadni mernék, hogy tegnap este preferanszpartija volt.

- Természetesen. Mit képzel, hogy engem egész napra kielégít a finom díszműáru meg az ön ősz haja?

- Na, én már csak inkább őszülök, mint kopaszodom - sziporkázott vissza Ignacy uram.

- Felfogás dolga!... - sziszegte Lisiecki. - Az én kopaszságom, ha ugyan idegen szem számára észrevehető, szomorú családi örökség, de az ön ősz haja és zsémbes modora a vénség jele, melyet szeretnék tiszteletben tartani.

De nyílt a boltajtó, s belépett az első vevő, egy mantillás, kendős vénasszony, aki réz köpőcsészét akart venni... Ignacy úr mélyen bókolt, s hellyel kínálta a jövevényt. Lisiecki pedig eltűnt a szekrények között, aztán hamarosan ismét megjelent, s teljes méltósággal nyújtotta át a hölgynek a kívánt tárgyat. A köpőcsésze árát felírta egy cédulára, a cédulát a válla fölött hátranyújtotta Rzeckinek, s olyan arckifejezéssel tűnt el a szekrények között, mint egy bankár, aki legalábbis néhány ezer rubelt adományozott jótékony célra.

Ezzel a kopaszodás és őszülés fölötti vita lezárult.

Már kilenc órára járt az idő, mikor megérkezett, pontosabban beesett Mraczewski, a harmadik segéd. Csinos, szőke ifjú, alig húsz-huszonkét éves, a szeme - csillag, az ajka - korall, bajuszkája, akár a mérgezett hegyű tőr. Amint a küszöböt átlépte, a körülötte terjengő, átható illatú parfümfelhőből így kiáltott:

- Szavamra, már fél tíz is lehet. Tudom, könnyelmű, léha csirkefogó vagyok... aljas fráter vagyok, de mit tegyek... jó anyám megbetegedett, s kénytelen voltam orvosért futkosni... Legalább hatnál jártam...

- Azoknál, akiknek a neszesszereket hordja? - kérdezte Lisiecki.

- Neszesszereket?... Ó, dehogy, a mi derék orvosunk egy gombostűt sem fogadna el. Nagyon rendes ember... Ugye, Rzecki úr, van már fél tíz? Megállt az órám.

- Mindjárt kilenc... - felelte Rzecki nyomatékkal.

- Még csak kilenc?... Ki hitte volna? Pedig igazán feltettem magamban, hogy ma elsőnek jövök be, még Klein urat is megelőzöm...

- Persze, hogy aztán nyolc előtt elillanhasson - jegyezte meg Lisiecki.

Mraczewski rámeredt, s kék szemében mélységes csodálkozás tükröződött.

- Honnan tudja... - kérdezte. - Szavamra, ebben az emberben egy próféta veszett el. Ma véletlenül, szavamra mondom, hét előtt dolgom van a városban. Halaszthatatlan! Ha meg kellene halnom, még ha... az állásomról kellene lemondanom, akkor is...

- Na látja, ezen kell kezdeni, s akkor már tizenegykor szabadulhat, sőt akár azonnal, Mraczewski úr - robbant ki Rzecki. - Magának grófnak kellett volna születnie, nem kereskedőnek. Nem győzök eléggé csodálkozni azon, hogy nem mindjárt a grófi pályára lépett, ahol az embernek mindig van ideje, Mraczewski úr. Természetesen!

- Az ő korában ön is szaladgált szoknyák után. Rzecki úr - szólt közbe Lisiecki. - Mire való ez az erkölcsi prédikáció?

- Én bizony sosem szaladgáltam - kiáltotta Rzecki, s öklével nagyot csapott a pultra.

- Legalább most az egyszer beismerte, hogy egész életében mafla volt - mormogta Lisiecki Klein felé, aki elmosolyodott, s közben szemöldökét igen magasra húzta.

Most másik vevő érkezett, és sárcipőt kért. Mraczewski azonnal elébe sietett.

- Igenis, sárcipőt, uraságod. Hányas szám legyen, ha szabad érdeklődnöm? Aha, uraságod nem emlékszik... Annyi baj, nem mindenkinek van ideje, hogy sárcipője számát a fejében tartsa. Ez a mi dolgunk. Megengedi uraságod, hogy felpróbáljuk? Méltóztassék helyet foglalni, uraságod, a kis széken. Paweł! Hozz gyorsan egy törlőruhát, húzd le az úr sárcipőjét, a cipőt törölgesd meg...

Paweł besietett, s a jövevény lába elé vetette magát.

- De kérem!... Bocsánatot kérek!... - mentegetőzött a megrohant vevő.

- Kéremalássan... - hadarta Mraczewski -, kéremalássan, ez nekünk kötelességünk. Azt hiszem, ez jó is lesz - folytatta, s megmutatta a cérnaszállal összefűzött sárcipőket. - Nagyszerű, remek! Uraságodnak olyan normális lába van, hogy a számot nem lehet elvéteni. Uraságod bizonyosan monogramot kíván bele. Milyen betűk legyenek, kéremalássan?...

- L. P. - motyogta a vevő, s érezte, hogy mindjárt elmerül az előzékeny segéd szilaj szóáradatában...

- Lisiecki úr, Klein úr, legyenek szívesek a sárcipőbe beleerősíteni a monogramot. A régi sárcipőt becsomagoljuk, uraságod? Paweł, tisztítsd meg ezt a sárcipőt, és csomagold be gyorsan. De uraságod talán nem is akarja ezt a felesleges terhet cipelni? Paweł, dobd a sárcipőt a szemétládába... Két rubel és ötven kopejka marad... Benne a monogram, így aztán senki sem cserélheti el uraságodnak. Bizony, milyen nagy méreg, ha az ember új holmija helyén régi vackot talál... Kettő ötven... méltóztassék a cédulával a pénztárhoz fáradni. Pénztáros úr, gyorsan ötven kopejkát vissza a tisztelt úrnak...

Mire a vevő felocsúdott, már lábán volt az új sárcipő, megkapta a visszajáró ötven kopejkát, s mély bókok között kísérték a bolt ajtajáig. Odakint egy pillanatra kábultan megállt, belebámult az üvegajtóba, mely mögül Mraczewski édeskés mosolyt és tüzes pillantásokat lövellt feléje. Aztán legyintett és továbbment. Valószínűleg azt gondolta, hogy másutt ezt a sárcipőt monogram nélkül megkapta volna tíz złotyért.

Ignacy úr Lisiecki felé fordult és bólogatott, ami a csodálatot és megelégedést jelentette nála. Mraczewski a szeme sarkából látta ezt a mozdulatot, s Lisieckihez lépve, fülébe súgta:

- Nézze csak, nem hasonlít az öreg profilból III. Napóleonhoz? Az orra... a bajusza... a spanyol szakálla...

- Igen, Napóleonhoz, de legfeljebb akkor, mikor a vesekövek kínozták - felelte Lisiecki.

Ignacy úr kellemetlen fintorral viszonozta a rossz tréfát. Mraczewski természetesen hét előtt eltávozást kapott, s néhány nappal később Rzecki úr noteszában már ott volt a megjegyzés:

„A *Hugenották* előadásán volt, a nyolcadik sorban. A »hölgy« neve - Matilda...???”

Az illatos ifjú azzal vigasztalhatta magát, hogy ebben a noteszban mások neve mellett is voltak megjegyzések, a két másik segédé, a pénzbeszedőé, a kifutóké, sőt, még - Pawełé mellett is. Hogy Ignacy úr honnan ismerte munkatársai életének eme apró részleteit, az mélységes titok marad, mert soha senkinek meg nem mondta.

Délben, egy óra körül, Ignacy uram átadta a pénztárat Lisieckinek, akiben minden gyakori perpatvar ellenére is a legjobban megbízott - azután besurrant a szobájába, hogy a vendéglőből hozatott ebédjét elköltse. Vele egy időben ment el Klein, de már délután kettőkor vissza is jött, ilyenkor aztán Rzeckivel együtt benn maradt a boltban, s Lisiecki és Mraczewski ment ebédelni. Háromkor megint mindnyájan a helyükön voltak.

A boltot este nyolckor zárták. A segédek elszéledtek, és Rzecki egyedül maradt. Elkészítette a napi számadást, ellenőrizte a pénztárt, összeállította a másnapi munkarendet, s felülvizsgálta, hogy a nap folyamán elintéztek-e mindent, amit tegnap előirányzott. Néha rájött, hogy valamit elhanyagoltak. Minden ilyen ügyet hosszas álmatlansággal fizetett meg, s ilyenkor komor képek vonultak el lelki szeme előtt az üzlet csődjéről, a napoleonidák bukásáról, s szomorúan gondolta, hogy élete minden reménysége - bolondság és hiábavalóság.

- Minden hiába! Menthetetlenül elpusztulunk - sóhajtozott kemény nyoszolyáján hánykolódva.

De ha a nap jól sikerült, Ignacy úr elégedett volt. Ilyenkor, elalvás előtt a konzulság és a császárság történetét vagy újságszemelvényekből az ezernyolcszázötvenkilencediki olasz háború eseményeit olvasta, sőt, néha - ez azonban csak ritkán esett meg - előszedte az ágy alól a gitárt, eljátszotta a Rákóczi-indulót, s kétes csengésű tenorján énekelte hozzá a szöveget.

Azután álmodott a végtelen magyar alföldről, a füstbe burkolt kék és fehér mundéros csapatokról... Másnap aztán borongós hangulatban ébredt, s fejfájás gyötörte.

Legkedvesebb napjai közé tartoztak a vasárnapok. Ilyenkor tervezte ki egész hétre a kirakatok elrendezését.

Felfogása szerint a kirakatnak ugyanis nemcsak az volt a feladata, hogy a bolt belsejének gazdagságáról bár kivonatos, de hűséges képet nyújtson, hanem hogy a legdivatosabb árucikkekkel vagy a művészies és ízléses elrendezéssel, esetleg egy tréfás ötlettel felkeltse a járókelők figyelmét. A jobb oldali kirakatot a luxus díszműárunak tartották fenn. Itt rendszerint valami szép bronzfigura vagy porcelán váza foglalta el a főhelyet, vagy egy előkelő hölgy pipereasztalának díszes felszerelése; eköré helyezték el az albumokat, gyertyatartókat, pénztárcákat, legyezőket, azután a sétapálcákat, ernyőket és megszámlálhatatlan mennyiségű és fajtájú apró, elegáns tárgyat. A bal oldali kirakatban pedig, melyet a legdivatosabb nyakkendők, kesztyűk, sárcipők és parfümös üvegek töltöttek meg, a középső főhelyet rendszerint játékok, mégpedig leginkább mozgó játékok foglalták el.

A vén kereskedősegédben e magános foglalatossága közepette néha felébredt a gyermek. Ilyenkor előszedte és az asztalon sorba felállítgatta az óraműves csecsebecséket. Volt ott póznára mászó medve, kukorékoló kakas, futkározó egérke, vágányon járó vonat, paprikajancsi, amelyik lovon nyargal, s egy másik bohócot emelget, és akadt néhány táncospár, melyek valamily zavaros dallamra keringőztek. Ignacy uram ezeket a figurákat ilyenkor mind felhúzta, s egyszerre indította el. S mikor a kakas, merev szárnyait lebegtetve, kukorékolni kezdett, mikor az élettelen párok táncba lendültek, de közben csetlettek-botlottak és megmegálltak, mikor a céltalanul robogó vonat ólomutasai bámulva meresztették rá szemüket, s a nyugtalanul lobogó gázfényben ez az egész babavilág valami mesebeli életre ébredt - a vén kereskedősegéd könyökére támaszkodva halkan nevetett, és jókedvűen motyogta:

- Hi! Hi! Hi! Hová, hová, utasok?... Miért kockáztatod a nyakadat, kötéltáncos?... Mi hasznotok az ölelésből, táncosok?... Lejárnak a rugók, s akkor újra visszamentek a szekrénybe. Bolondság! Minden bolondság!... Pedig ti, ha tudnátok gondolkozni, azt hihetnétek, hogy ez valami nagy dolog!...

Az ilyen és hasonló monológok után gyorsan összeszedte a játékokat, visszarakta a szekrénybe, azután idegesen járt fel s alá az üres boltban, s hűséges, piszkos kutyája a nyomában.

- Bolondság a kereskedés... bolondság a politika... bolondság a törökországi út... bolondság az egész élet, melynek elejére már nem emlékszünk, a végét pedig nem ismerjük... Hol van hát az igazság?...

Minthogy az ilyenfajta megállapításokat néha hangosan és nyilvánosan is kimondta, általában egy kicsit hóbortosnak tartották, s komoly, lányos anyák nemegyszer jegyezték meg:

- Lám, mire vezet az agglegényélet!

Ignacy uram csak ritkán ment el hazulról, s akkor sem maradt ki sokáig. Ilyenkor rendszerint azokon az utcákon kódorgott, ahol kollégái meg a bolt egyéb alkalmazottai laktak. Sötétzöld katufrékja vagy dohánybarna kabátja, fekete selyemlampasszal díszített szürke nadrágja és fakó cilindere, különösen pedig bátortalan, félszeg viselkedése mindenütt feltűnést keltett. Ő maga mindezt igen jól tudta, s éppen ezért mindinkább elment a kedve ezektől a sétáktól. Ünnepnapon jobban szeretett végigdőlni az ágyán, órák hosszat belebámulni a rácsos ablakba, mely mögött a szomszéd ház szürke fala látszott. Azt is csak egyetlen, ugyanilyen rácsos ablak díszítette, s abban hol egy bögre vaj, hol egy nyúl hullája díszlett.

De minél ritkábban járt ki, annál többet ábrándozott távoli utazásokról, valahová falura vagy akár külföldre. Egyre gyakrabban álmodozott zöld mezőkről és sötét, rengeteg erdőkről, melyekben olyan szívesen elsétálgatna, s közben visszagondolna rég elmúlt fiatal éveire. Lassanként valami tompa vágy ébredt benne ezek után az álombéli tájak után, s erősen elhatározta, hogy amint Wokulski megérkezik, azonnal elutazik egész nyárra.

- Nem bánom, ha csak egyetlenegyszer is életemben, de néhány hónapra - mondogatta kollégáinak, akik ilyenkor, nem tudni, miért, mindig megmosolyogták ezeket a merész terveket.

A természettől és az emberektől - saját jószántából elvonult, belemerült a bolti ügyek gyors, de szűk árjába, s egyre nagyobb szükségét érezte annak, hogy gondolatait valakivel kicserélje. Minthogy pedig egyesekben ő nem bízott, mások őt nem akarták meghallgatni, Wokulski meg nem volt itthon - hát csak úgy magában beszélgetett, s a legnagyobb titokban - naplót írt.

3

Egy vén kereskedősegéd naplója

Néhány év óta szomorúan figyelem, hogy a világon egyre kevesebb a jó kereskedősegéd és a jó politikus, mert mindenki a divat után megy. A szerény kereskedősegéd minden negyedévben új divatú nadrágot húz, egyre furcsább kalapot tesz a fejére, s gallérja hajtókája is mindig változik. Ugyanígy a politikusok is folyton változtatják a meggyőződésüket; akik még nemrég Bismarckban hittek, tegnap már Gambettára esküdtek, ma pedig Beaconsfieldért lelkesednek, pedig az még nemrég zsidó volt.

Úgy látszik, az emberek már elfelejtették, hogy a segéd a boltban nem páváskodhatik divatos gallérban, mert akkor a vevők számára a boltban nem lesz elég áru, a bolt számára pedig nem lesz elég vevő. A politikában pedig nem a szerencsés fickókra kell építeni, hanem a nagy dinasztiákra. Metternich is volt olyan legény, mint Bismarck, Palmerston meg legalább olyan, mint Beaconsfield, és lám, ma már a kutya sem beszél róluk. Ellenben a Bonaparte-dinasztia, I. Napóleon meg III. Napóleon korában, a kezében tartotta Európát, s ma, bár egyesek szerint csődbe jutott, hűséges emberei: MacMahon és Ducrot révén most is hatással van Franciaország sorsára.

Majd meglátjuk, mit tesz még a kis IV. Napóleon, aki közben az angoloktól tanulja a hadiművészetet! De hát kár erre szót vesztegetni! Ebben az írásomban ugyanis nem a Bonapartékról akarok beszélni, hanem magamról, hogy megtudják, miként nevelődtek a jó kereskedősegédek és a talán nem képzett, de okos politikusok. Az ilyen üzlethez nem főiskola kell, hanem példa, mégpedig otthon is, meg a boltban is.

Atyám fiatal éveiben katona volt, később meg hivatalszolga a Belügyi Kormánybizottságnál. Tartása egyenes, akár a cövek, nem növesztett túl nagy pofaszakállt, bajuszát felfelé pödörte, nyakában fekete sálat, fülében meg ezüstfüggőt viselt.

Az Óvárosban laktunk, nagynénémmel együtt, aki a hivatalnok urakra mosott, és fehérneműjüket foltozgatta. A negyedik emeleten volt egy kétszobás lakásunk, ahol nem volt ugyan nagy bőség, de annál több öröm, legalábbis számomra. Szobánkban a legtekintélyesebb bútordarab az asztal volt, mert édesapám, mikor a hivatalból hazajött, nyomban odatelepedett, s ott ragasztgatta a borítékokat. A néni számára viszont a mosóteknő volt a legfontosabb. Emlékszem - ha szép idő járta, legkedvesebb szórakozásom a sárkányeregetés volt, s ezt az utcán gyakoroltam, míg esős időben otthon szappanbuborékot fújtam.

A néni szobája falát csupa szentkép díszítette, de akárhányan voltak is ezek a szentek, mégis elmaradtak a Napóleonok mögött, akikkel viszont édesapám rakta tele a szobáját. Volt ott egy „Napóleon Egyiptomban”, egy „Napóleon Wagram alatt”, egy „Napóleon Austerlitz alatt”, egy „Napóleon Moszkvában”, egy „Napóleon császárrá koronázása” és egy „Apoteózis”. Mikor aztán a néni, ennyi világi kép láttán megbotránkozva, vett egy rézfeszületet, s felakasztotta a falra, atyám - hogy (amint mondotta) Napóleon emlékén sérelem ne essék, megvette a császár bronz domborképét, s azt akasztotta az ágya fölé.

- Megállj, te hitetlen, majd meglátod, ezekért az istentelenségekért szurokba fognak mártogatni a pokolban.

- Ó!... majd megvéd engem a császár, ne félj, nem enged bántani - felelte atyám.

Régi bajtársai gyakran ellátogattak hozzánk. Az egyik: Domański úr, szintén hivatalszolga, de a Pénzügyi Kormánybizottságnál, a másik meg Raczek úr, akinek zöldséges standja volt a Duna utcai piacon. Egyszerű emberek voltak (még Domański úr is szerette az ánizslikőrt), de

megfontolt, komoly politikusok. Mindnyájan - a nénit sem kivéve - szentül vallották, hogy noha I. Napóleon meghalt, fogságban, a Bonaparte-nemzetség még feltétlenül felülkerekedik. I. Napóleon után majd előkerül a második, ha meg ez is rosszul végzi, akad egy harmadik, mindaddig, míg az egész világot ráncba nem szedik.

- Az ember mindig legyen készen a legkisebb neszre is! - jelentette ki atyám.

- Mert nem tudhatjátok sem a napot, sem az órát - egészítette ki Domański úr.

Raczek úr pedig, a pipát agyarára szorítva - egyetértése jeléül - nyílegyenesen átköpött a néni szobájába.

- Csak köpjön a dézsámba, majd adok én magának! - fenyegette a néni.

- Lehet, hogy az asszonyság adna is, de nem veszem ám el - feleselt Raczek úr, s most már a kemence felé köpködött.

- Ó, micsoda nagy paraszt ez az egész gránátos frekvencia! - zsörtölődött a néni.

- Persze, az asszonyság a dzsidások után bomlott. Tudom... tudom...

Később azért Raczek úr mégis feleségül vette a nénit...

...Atyám azt akarta, hogy mindig készen álljak, ha üt az igazságszolgáltatás órája, így aztán neveltetésemet ő maga vette kezébe.

Megtanított írni, olvasni, kopertát enyvezni, de legfőképpen a mustrát, a katonai mozdulatokat gyakoroltatta. Ezt az egzecírozást már akkor megkezdte, mikor még hátulgombolós nadrágot viseltem. Jól emlékszem, hogy vezényelte: „Jobbra át!" „Jobb kéz előre!" „Indulj!", vagy „Bal kar előre!", „In-dulj!", s közben a hátul kilógó ingemnél fogva rángatott a megfelelő irányba.

Igazán alapos nevelés volt.

Megtörtént, hogy éjszaka, álmomból riasztott fel a vezényszó: „Fegyver-be!"... Hiába veszekedett, hiába sírt a néni, ő csak egzecíroztatott, s minden vitát ezzel fejezett be:

- Légy készen, Ignaś, mert nem tudod sem a napot, sem az órát... el ne felejtsd, hogy a Bonapartékat az Úristen választotta és rendelte arra, hogy a világon rendet teremtsenek. Addig nem lesz rend ezen a világon, sem igazság, amíg a császár végrendeletét végre nem hajtották.

Nem mondhatom éppen, hogy atyámnak a Bonapartékba és az igazságba vetett rendíthetetlen hitében két barátja is osztozott volna. Néha Raczek úr - különösen mikor a köszvény nagyon gyötörte - káromkodva robbant ki:

- Tudod, vén cimbora, már egy kicsit hosszú ez a várakozás az új Napóleonra. Maholnap megőszülök, meg meg is aszalódom, ő pedig még most is egyre késik. Nemsokára oda-állhatunk mindnyájan a templom elé koldulni, akkor aztán a te Napóleonod legfeljebb azért jön el, hogy ott velünk együtt kántáljon.

- Majd akadnak fiatalok.

- Micsoda fiatalok? A legjobbak már előttünk a fűbe haraptak, a mostaniak meg fabatkát sem érnek. Ezek között nem egy már nem is hallott Napóleonról.

- Az én fiam hallott, és sosem felejti el - dicsekedett atyám, s elégedetten pislogott felém.

Domański úr erre még jobban lekókadt.

- A világ egyre alább és alább hanyatlik - mondta fejcsóválva. - Az élelem folyton drágul, a lakásért már majd az egész fizetést elkérik, de még az ánizzsal is valami baj van. Régebben az ember egy kupicától már énekelni szeretett volna, ma megihatsz egy pohárral, s olyan józan maradsz, mintha vizet ittál volna. Itt már maga Napóleon sem tudna igazságot tenni!

Erre atyám így felelt:

- Igazság mindenképpen lesz, még ha Napóleon nem akadna is, de az is akad!

- Hiszi a piszi - hitetlenkedett Raczek úr.

- És ha mégis akad? Akkor, mi?... - kérdezte atyám.

- Azt mi már meg nem érjük.

- Meg én! - erősködött atyám. - És Ignaś még inkább.

Atyám szavai már akkor is mélyen emlékezetembe vésődtek, de csak a későbbi események adtak nekik valami csodálatos, mondhatnám prófétai jelleget.

Atyám ezernyolcszáznegyven körül betegeskedni kezdett. Néha napokig nem ment el a hivatalba, egyszer aztán végleg ágynak dőlt.

Raczek úr mindennap meglátogatta, s egyszer, amint sovány kezét és elsárgult arcát nézte, így szólt:

- Hej, öreg, úgy látom, mi már aligha érjük meg azt a Napóleont!

Mire atyám nyugodtan így felelt:

- Én addig meg nem halok, amíg hírt nem hallok róla.

Raczek úr csak fejét csóválta, a néni meg könnyeit törülgette, mert azt hitte, hogy atyám félrebeszél. De mit is gondolhatott volna, mikor a halál már itt kopogtatott az ajtón, az öreg pedig még most is Napóleont várta...

Már nagyon rosszul volt szegény, az utolsó kenetet is felvette, mikor egyszer izgatottan berohant Raczek úr, s már a küszöbről kiáltotta:

- Hallod-e, öreg, akadt már Napóleon!

- Hol? - kiáltotta a néni.

- Hol másutt, mint Franciaországban.

Atyám fel akart ugrani, de visszaesett a párnákra. Csak felém nyújtotta kezét, s olyan tekintettel nézett rám, amelyet sohasem fogok elfelejteni, aztán suttogva szólt:

- El ne felejtsd!... Semmit el ne felejts!...

És meghalt.

Későbbi életemben meggyőződtem róla, milyen prófétai ereje volt atyám szavainak. Mindnyájan láttuk a második napóleoni csillagot, mely Olaszországot és Magyarországot lángra lobbantotta, s ámbár Sedan mellett lehullott, sohasem hittem, hogy ezzel végképp kialudt. Mit nekem Bismarck, Gambetta vagy Beaconsfield! Az igazságtalanság addig fog uralkodni a világon, míg egy új Napóleon fel nem növekedik.

Néhány hónappal atyám halála után Raczek úr, Domański úr és Zuzanna néni összeültek tanácskozni, hogy velem mi legyen. Domański úr el akart vinni magával abba a hivatalba, ahol szolga volt, s ott lassanként beszerezni hivatalnoknak, a néni inkább valami mesterségre akart taníttatni, Raczek úr pedig azt ajánlgatta, hogy menjek zöldséget árulni. De amikor

megkérdezték, hogy mihez lenne legtöbb kedvem, egyszerre készen voltam a felelettel: a bolthoz.

- Ki tudja, nem ez lesz-e a legjobb? - jegyezte meg Raczek úr. - És melyik boltba akarnál beállni?

- Abba, amelyiknek az ajtajában kard van, az ablakában meg az a kozák, ott a Podwale utcán.

- Tudom már - jegyezte meg a néni. - Mincelhez.

- Megpróbálhatjuk - vállalkozott Domański úr. - Hiszen Mincelt mindnyájan ismerjük.

Raczek úr, beleegyezése jeléül, egyenesen a kemence ajtajába köpött.

- Irgalmas Isten - nyögött fel a néni -, ez a paraszt majd még rám is köpködni kezd, mert nincs, aki megvédjen. Nincs már az én szegény, jó bátyám, ó, én szegény árva!...

- Nagy dolog - védekezett Raczek úr. - Menjen férjhez, akkor nem lesz árva.

- Ha találnék bolondot, aki elvesz.

- Tyű! Talán meg magam is ráállnék, úgy sincs, aki megkenje a hátamat - mormogta Raczek úr, s nehézkesen hajolt le a padlóig, hogy pipáját kiverje.

A néni elsírta magát, ekkor aztán Domański úr is megszólalt:

- Mire való ez a sok teketória? Az asszonyságnak nincs védelmezője, amannak meg nincs gazdasszonya, esküdjenek meg, és vegyék magukhoz Ignaśt, egyszerre gyerekük is lesz. És még nem is drága gyerek, mert Mincel ad neki kosztot meg kvártélyt, maguk meg csak azt a kevés ruhát.

- He?... - kérdezte Raczek úr s a nénire nézett.

- Na... előbb adjuk be a gyereket a Mincel boltjába inasnak, azután majd talán én is rászánom magam - felelte a néni. - Mindig éreztem, hogy nekem még rossz végem lesz...

- Akkor hát induljunk Mincelhez! - kiáltotta Raczek úr, a székről felemelkedve. - Csak aztán, asszonyság, be ne csapjon - fenyegette meg a nénit, öklét rázva felé.

Domański úrral együtt távozott, s talán másfél óra múlva pirosló arccal jöttek vissza. Raczek úr lihegve lélegzett, Domański úr meg alig állt a lábán, állítólag attól, hogy a lépcsőnk olyan nagyon meredek.

- Na, mi az? - kérdezte a néni.

- Az új Napóleont bezárták a lőporgyárba! - felelte Domański úr.

- Nem a lőporgyárba, hanem valami A-n erődítménybe - javította ki Raczek úr, s sapkáját az asztalra dobta.

- De mi van a fiúval?

- Holnap jelentkezzék Mincelnél, ruhával és fehérneművel - válaszolta Domański úr. - Dehogy... nem A-n az az erődítmény... hanem Ham... ham... vagy Cham... már nem is tudom...

- Megbolondultak ezek a korhely, részeges disznók? - kiáltotta a néni, Raczek úr karját megragadva.

- Csak ne olyan bizalmasan, asszonyság! - berzenkedett Raczek úr. - Azzal csak várjunk az esküvőig. Most még... Holnap jelentkezzék Mincelnél ruhával és fehérneművel... Szegény, szerencsétlen Napóleon!...

A néni kituszkolta az ajtón Raczek urat, utána meg Domański urat, sapkájukat pedig úgy hajította utánuk.

- Ki innen, ebadta, részeg disznói!

- Vivát Napóleon! - kiáltotta Raczek úr, Domański úr meg éneklésbe fogott.

Utas, ha erre fordulsz, s szemed ide pillant,
Jer közelebb, s jól nézd meg, mit mond e felirat...
Jer közelebb, s jól nézd meg, mit mond e felirat.

Hangja egyre gyengült, mintha fokozatosan mély kútba süllyedt volna, végre a lépcsőn egészen elhalt, de aztán az utcáról ismét hallottuk. Kis idő múlva megint zaj hallatszott arról, s mikor kinéztem az ablakon, láttam, hogy Raczek urat egy rendőr vezeti a városháza felé.

Ezek voltak kereskedelmi pályám közvetlen előzményei.

Mincel boltját régóta ismertem, mert atyám elégszer küldözgetett oda papírért, a néni meg szappanért. Mindig lázas érdeklődéssel és kíváncsisággal siettem oda, hogy megbámuljam a kirakatban pompázó gyönyörű játékokat. Ha jól emlékszem, volt ott egy kozák is, aki bukfencet hányt, és a kezével hadonászott, az ajtóban pedig egy dob, egy pallos és egy valódi szőrrel borított ló, a farka is igazi.

A bolt belülről olyan volt, mint valami nagy pince, melynek a végét a sűrű homály miatt sohasem láthattam. Csak annyit tudok, hogy borsért, kávéért és babérlevélért bal felé kellett menni, ahol a pult mögött a mennyezettől a padlóig érő óriási szekrények álltak, tele fiókokkal. A papírt, tintát, tányért és poharakat a jobb felől álló pultnál árulták, mely mögött üveges szekrények voltak; szappanért és keményítőért meg mélyen be kellett menni a bolt sötétjébe, ahol már csak hordók és nagy halomban különböző nagyságú ládák sorakoztak.

Még a bolthajtás is tele volt mindenfélével. Hosszú sorban lógtak lefelé a különböző hólyagok, tele mustármaggal meg festékekkel, egy hatalmas ernyős lámpa, mely télen egész nap égett, mellette egy háló, dugókkal, végül egy másfél sing hosszú kitömött krokodilus.

Az üzlet tulajdonosa Jan Mincel volt, egy piros képű aggastyán, álla alatt ősz szerzettel. Egész nap ott ült az ablak melletti bőrfotelban: rajta kék barhentköntös, előtte fehér kötény, s fején ugyanilyen színű hálósapka. Az asztalon nagy könyv hevert, ebbe jegyezte be a bevételt. Közvetlenül a feje fölött, a mennyezetről egy köteg nádpálca lógott lefelé, természetesen ugyancsak eladó portéka. Az öreg vette át a pénzt, adott vissza a vevőknek, ő írta be a könyvbe a tételeket, néha szundikált egy kicsit, de ennyi mindenféle tevékenysége közben pontosan tudott és látott mindent, ami az üzletben történt. Az is az ő foglalatosságai közé tartozott, hogy a járókelők gyönyörködtetésére időnként megrántotta a kirakatban ugráló kozák indító zsinórját, és - ami nekem a legkevésbé tetszett - ugyancsak ő fenyített meg bennünket mindenféle ügyetlenségünkért és csínyjeinkért. Ehhez mindig a feje fölött lógó nyalábból húzott ki egy-egy nádpálcát.

Azért mondom, hogy bennünket, mert hárman voltunk jelöltek a testi fenyítékre: én meg az öreg két unokaöccse - Franz és Jan.

Hogy mennyire éber a főnök, és milyen hirtelen tudja a pálcát használni, azt már belépésem után a harmadik napon tapasztalhattam.

Franz egy asszonynak tíz garas ára mazsolaszőlőt mért le. Észrevettem, hogy egy szem legurul a pultra (az öreg éppen akkor behunyt szemmel ült a fotelban), én hát észrevétlenül felvettem és megettem. Éppen a számba akartam nyúlni, hogy a fogaim közé szorult szőlőmagot

kivegyem, mikor egyszerre olyasvalamit éreztem a hátamon, mintha tüzes vasat sütöttek volna rá.

- Hej, te selyma! - rikkantotta az öreg, s mielőtt még számot adhattam volna magamnak a helyzetről, még jó néhányszor végighúzott rajtam a nádpálcával a fejem búbjától egészen a sarkamig.

Gombóccá rándultam össze a fájdalomtól, de ettől a pillanattól kezdve a boltban semmit sem mertem a számba venni. A mandula, mazsolaszőlő, de még a kifli is, mintha borsból lett volna számomra.

Mikor így elbánt velem, visszadugta a nádpálcát a kötegbe, s mint aki dolgát jól végezte, a lehető legjámborabb ábrázattal rántotta meg a kozák zsinegét. Mikor félig mosolygó arcát és összehunyorított szemét láttam, szinte el sem tudtam hinni, hogy ennek a kedélyes öregúrnak a karjában ilyen hatalmas erő van még. Csak most vettem észre, hogy a kozák ott a kirakatban innen belülről nézve, korántsem olyan mulatságos, mint odakintről.

A mi boltunk gyarmatáru-, díszmű- és szappanáru-kereskedés volt. A gyarmatárut a vevőknek Franz Mincel, egy harminc-egynéhány éves, vörös hajú, álmatag arcú ifjú mérte. Ez a Franz kapott a leggyakrabban a nádpálcával, mert pipázott, későn állt be a pult mögé, éjszakánként ki-kiszökött hazulról, és végül, mert nagyon gondatlanul mérte az árut. A fiatalabb, Jan Mincel, a díszműáru-osztályon jeleskedett, s esetlen mozdulatain kívül szelíd természetével tűnt ki. Őt viszont azért érték a nádpálca csapásai, mert gyakran megdézsmálta a színes levélpapírt, hogy szíve hölgyeinek leveleket írhasson.

Csak August Katznak nem volt része az ilyen nyers figyelmeztetésben. Ő a szappanosztályon működött. Ennek a csenevész legénykének legfőbb jellemvonása a határtalan pontosság volt. Mindig ő jött legkorábban a boltba, s vágta a szappant, mérte a keményítőt, mint valami önműködő gép. Megette, amit elébe tettek, s ezzel a foglalatossággal mindig a bolt legsötétebb zugába húzódott, mintha szégyellné, hogy neki is vannak emberi szükségletei. Este tíz óra felé aztán észrevétlenül eltűnt.

Ebben a környezetben éltem le életemből nyolc esztendőt, ez alatt az idő alatt minden egyes nap olyan hasonló volt az előzőkhöz, mint az őszi eső egyik cseppje a másikhoz. Mindennap ötkor keltem, megmosdottam és kisepertem a boltot. Hatkor kinyitottam a főajtót és az ablaktáblákat. Ebben a pillanatban jelent meg valahonnan az utcáról August Katz, levette kabátját, maga elé kötötte a köténytt, s odaállt a kenőszappannal telt hordó és a sárga szappan-kockákból rakott gúla közé. Ezután az udvar felőli ajtón besietett az öreg Mincel. Elmormogta a mindennapi „Morgent”,[1] megigazította fején a hálósapkát, a fiókból kivette a könyvet, elhelyezkedett a fotelban, aztán néhányszor megrántotta a kozák madzagját. Csak ezután érkezett Jan Mincel, s miután nagybátyjának alázatosan kezet csókolt, beállt a pult mögé, melyen nyáron legyeket fogdosott, télen pedig ujjával vagy akár egész öklével különböző figurákat rajzolt.

Franzért rendszerint el kellett menni s a boltba cipelni. Álmos szemmel jött, nagybátyjának közömbösen kezet csókolt, nagyokat ásított, s egész nap a fejét vakarta, olyan képpel, mely vagy nagy álmosságot, vagy igen nagy gondokat jelenthetett. Alig volt olyan reggel, hogy a nagybácsi, amint fintorait látta, meg ne kérdezte volna:

- Hát te bitang, megint hol jártál?

---

[1] Helyesen: Guten Morgen - jó reggelt. (német)

Közben az utcán megindult az élet, s a bolt ablakai előtt egyre gyakrabban haladtak el a járókelők. Hol egy cselédlány, hol egy suszterinas, favágó vagy főkötős asszonyság, hol egy lengyel sapkás bácsi sietett el az ablak előtt, az egyik vagy a másik irányba, mint a mozgó körkép figurái. Az úttesten dübörögtek a szekerek, hordók, hintók, erre is, meg amarra is... Egyre több kocsi, egyre több ember, míg végre az egész egy folyamatos, végeláthatatlan áradattá olvadt össze, melyből minduntalan betért hozzánk is valaki, hogy bevásároljon.

- Háromért borsot...

- Kérek egy font kávét...

- Rizsát kérek...

- Egy fél font szappant kaphatok?...

- Egy garasért babérlevelet...

A bolt fokozatosan megtelt, leginkább cselédlányokkal és szegényesen öltözött asszonyságokkal. Franz Mincel ilyenkor vágta a legcsúnyább fintorokat. Nyitogatta a fiókokat, aztán meg becsukta. Szürke selyempapírba csomagolta az eladott árut, felfutott a létrán, megint csomagolt, s mindezt olyan siralmas ábrázattal, mint akit nem engednek ásítani. Végre is nagy tömeg szorongott a boltban, úgyhogy Jan Mincelnek meg nekem is segítenem kellett, mert Franz nem győzte a munkát.

Az öreg folyton írt és visszaadott, néha fehér hálósapkájához kapott, melynek kék bojtja mélyen a szemébe lógott. Időnként megrántotta a kozák zsinegét, vagy villámgyorsan lekapta a nádpálcát, s csippentett egyet valamelyik unokaöccsén. Én csak a legritkább esetben értettem meg, hogy mit akar, mert nevelési módszerének szenvedő alanyai nem szívesen árulták el a hirtelen megtorló intézkedések okát.

Nyolc óra körül csökkent a forgalom. Ilyenkor megjelent a boltban a kövér szolgáló, karján kosárral s benne egy csomó zsemlével és kávéscsuporral (Franz hátat fordított neki), utána pedig főnökünk anyja, egy sárga szoknyás, sovány öregasszony, fején óriási főkötővel. Kezében egy öblös kancsóban kávét hozott. Miután edényeit kirakta az asztalra, rekedt hangon szólt:

- Gut'n Morgen, meine Kinder! Der Kaffee ist schon fertig...[2]

S beöntötte a kávét a fehér fajansz csuprokba.

Ekkor az öreg Mincel hozzálépett, s kézcsókkal köszöntötte: - Gut'n Morgen, meine Mutter![3]

Ezért aztán kapott egy csupor kávét és három zsemlét.

Azután Franz Mincel, Jan Mincel, August Katz járult az asztalhoz, s utoljára került rám a sor. Mindenki megcsókolta a néni öreg, aszott kezét, melyet keresztül-kasul szeltek a kék erek, s mindenki hangosan üdvözölte:

- ...Gut'n Morgen, Grossmutter![4]

Erre aztán megkapta járandóságát, a csupor kávét és a három zsemlét.

---

[2] Jó reggelt, gyerekek! Kész már a kávé! (német)

[3] Jó reggelt, mama! (német)

[4] Jó reggelt, nagymama! (német)

Mikor kávénkat sietve megittuk, a szolgáló összeszedte az edényt, berakta a kosárba, a néni meg fogta az üres kancsót, s mindketten eltűntek a boltból.

Odakint az ablak előtt egyre hullámzott a járművek áradata, s mindkét irányban hömpölygött az emberfolyam. Egyszer-egyszer leszakadt róla valaki, s belépett a boltba.

- Kérek keményítőt...

- Kérek tízért mandulát...

- Egy garasért fahéjat...

- Kenőszappant...

Délfelé a gyarmatáruk pultja előtt megritkult a forgalom, de ehelyett a bolt másik felében, Jan szakaszán egyre többen nyüzsögtek. Itt vásárolták a tányért, poharat, vasalót, kávédarálót, babát, néha ernyőket, kéket, pirosat vagy más színűt. Ezen az osztályon a vevők jól öltözött urak és hölgyek voltak, rendszerint kényelmesen letelepedtek, rengeteg árut megmutogattattak maguknak, s minden garasért éktelenül alkudozva, folyton újabb meg újabb áruhalmokat szedettek le a polcokról.

Emlékszem, hogy mikor a bolt bal szélén a futkosástól és a szétdobált áru felgöngyölítésétől holttá fáradtam, a jobb oldalon a legnagyobb fejtörést az okozta nekem, hogy ennek vagy amannak a vevőnek valójában ugyan mire is van szüksége, és hogy a végén - vesz-e valamit? Végeredményben azonban a nap folyamán itt is sok mindent eladtak, úgy hogy a díszműáru-üzlet forgalma sokkal nagyobb volt, mint a gyarmatárué és a szappanüzleté.

Az öreg Mincel vasárnaponként is bejött a boltba. Reggel imádkozott, délfelé azután jelentkeznem kellett nála egy kis fejtágításra.

- Sag mir... mondd meg: Was ist das? Mi ez? Das ist Schublade... ez fiók. Nézd meg, mi van ez a fiókot. Es ist Ziment... ez fahéj. Mire használják a fahéj? Fahéj használják a leves, a sütemény. Mi az a fahéj? Fahéj az egy fától a kéreg. Hol lakik ez a fa? Ez a fa Indiában lakik. Nézd a glóbusra: ez itt India. Adj egy hatosért fahéj... O, du Spitzbub!...[5] Majd ha adok neked tízet nádpálca, majd fogsz tudni, mennyi fahéj adják hatosért.

Így vettünk sorra minden fiókot s tanultam meg mindegyik árunak a történetét. Ha aztán az öreg nem volt fáradt, még számtani példákat is feladott; összeadatta velem a könyveket, sőt, üzleti leveleket is kellett írnom.

Meg kell adni, nagyon rendszerető ember volt. Nem tűrte a port; ő maga törülgette le a legkisebb tárgyról is. Csak a nádpálcáról nem kellett soha port törölgetni, maguktól is megtisztultak azok a vasárnapi könyvelési, földrajzi és áruismereti leckék alatt.

Néhány év alatt annyira megszoktuk egymást, hogy az öreg már nem is tudott meglenni nélkülem, én pedig már a nádpálcát is kezdtem a családi kapcsolatok elengedhetetlen tartozékának tekinteni. Emlékszem, mennyire odavoltam, mikor egyszer elrontottam egy értékes szamovárt, s az öreg Mincel, ahelyett hogy kapta volna a nádpálcát, csak a fejét csóválta, és így szólt:

- Mit csináltál, te Ignaś; mit csináltál te!...

Igazán szívesebben elviseltem volna a verést, akár sorra minden egyes nádpálcával, mintsem hogy még egyszer halljam ezt a remegő hangot, s lássam a főnök rémült ábrázatát.

---

[5] Ó, te gazfickó! (német)

Az ebédet hétköznapokon a boltban költöttük el, előbb a két fiatal Mincel és August Katz, azután a főnök meg én. Ünnepnapokon mindnyájan fent a lakásban gyülekeztünk, s közös asztalnál étkeztünk. Karácsony estéjén az öreg Mincel ajándékokat osztott ki közöttünk, anyja pedig a legnagyobb titkolózások közepette meglepetésül karácsonyfát állított nekünk (és a fiának). A fizetésünket minden hónap elsején mindnyájan pontosan megkaptuk. (Én havi tíz złotyt kaptam.) Ilyenkor mindnyájunknak be kellett számolnunk eddigi takarékoskodásunk eredményéről. Nemcsak nekem, hanem a két unokaöcsnek, Katznak és a cselédségnek is. Ha valaki nem takarított meg semmit, azaz ha naponta legalább néhány garast félre nem tett, ez Mincel szemében éppen olyan bűn volt, mint például a lopás. Az én időmben jó néhány inas és segéd vesztette állását, csak azért, mert nem takarítottak meg semmit. Ha ilyesmi kitudódott, az illetőnek nem volt maradása. Nem használt semmit az ígérgetés, fogadkozás. Hiábavalók voltak a kézcsókok, hiába vetette volna magát a bűnös az öreg lába elé, s ígért volna javulást. Mincel meg sem mozdult a székéből, rá sem pillantott a könyörgőre: ujjával az ajtóra mutatva, egyetlen szót mormogott: Fort!... Fort!...[6] - A takarékoskodás elve valóságos rögeszméje volt.

Ennek a jó embernek azonban volt egy igen nagy hibája - gyűlölte Napóleont. Ő maga ugyan soha ki nem mondta a nevét, de ha valaki említette, már a puszta név hallatára is dührohamot kapott: arca elkékült, köpködött, és tajtékozva ordította: - Svihák! Spitzbub! Haramia!...

Mikor első ízben hallottam ezt a kirohanást, csaknem elájultam. Szerettem volna valamit keményen odavágni, aztán elszökni Raczek úrhoz, aki időközben már feleségül vette a nagynénémet. Egyszer csak észrevettem, hogy Jan Mincel száját kezével eltakarja, s valamit súg Katznak. Erősen odafigyeltem s meghallottam:

- Locsog az öreg, de csak hadd locsogjon. Napóleon fenegyerek volt, már csak azért is, mert jól elnadrágolta azokat a betyár svábokat. Nem igaz. Katz?

De August Katz csak behunyta szemét, és tovább vagdalta a szappant.

Szinte megdermedtem a csodálkozástól, de ettől a pillanattól kezdve nagyon megszerettem Jant meg August Katzot. Idővel megfigyeltem, hogy ebben a mi kis boltunkban két hatalmas tábor alakult ki: az egyik, az öreg Mincel és anyja, erősen németbarát volt; a másik, a két fiatal Mincel és August Katz, utálta a németeket. Ha jól emlékszem, egyedül én voltam semleges.

Ezernyolcszáznegyvenhatban olyan hírek járták, hogy Napóleon Lajos megszökött a börtönből. Nevezetes év volt az életemben, mert ekkor lettem segéd; főnökünk pedig, az öreg Jan Mincel, ekkor fejezte be földi pályafutását, mégpedig igen különös körülmények között.

Ez az év arról is emlékezetes volt, hogy boltunk forgalma erősen megcsappant. Lehet, hogy azért, mert az általános nyugtalanság sohasem használ az üzletmenetnek, de könnyen hozzájárulhatott az is, hogy az öreg Mincel túlságosan gyakran és túlságosan hangosan szidta Napóleon Lajost. Az emberek kezdtek elidegenedni boltunktól, sőt, egyszer valaki (a rossz nyelvek szerint alighanem August Katz) egyik éjjel beverte egyik kirakatunk üvegtábláját.

Ez az eset azonban - ahelyett, hogy a közönséget teljesen elidegenítette volna tőlünk, inkább ránk terelte a figyelmet, s annyi vevő sereglett üzletünkbe, mint talán még soha. Már a szomszéd boltok is felfigyeltek, s kezdtek irigykedni ránk. Egy hét múlva azonban ez a mesterséges forgalom megint elapadt, s ismét gyakran megesett, hogy a boltban nem fordult meg egyetlen vevő sem.

---

[6] El innen! El innen! (német)

Egy este, mikor a főnök éppen nem volt az üzletben - ami egyébként igen ritka eset volt - ismét nagy kő zuhant az egyik kirakatba. A megrémült Mincelek felrohantak a lakásba, és keresték a nagybácsit. Katz kirohant az utcára, hogy a gaz merénylőt elcsípje, de egyszerre két rendőrt pillantott meg, amint kezénél fogva vonszolták... na, tessék kitalálni, kit?... senki mást, mint tiszteletre méltó főnökünket, akit azzal gyanúsítottak, hogy ő maga zúzta be a kirakat ablakát, mégpedig nemcsak most, hanem már első ízben is...

Hiába tiltakozott, hiába mentegetőzött az öregúr, hisz nemcsak látták, mikor elkövette a merényletét, hanem még köveket is találtak a zsebében... El is vitték szegényt a városházára.

Az ügyet sok huzavona után természetesen sikerült elsimítani, de az öreg ettől fogva elvesztette jókedvét, búskomor lett és fogyni kezdett. Egy szép napon aztán megint leült helyére, az ablak melletti karszékbe, de többé fel sem kelt onnan. Úgy halt meg, hogy állát a főkönyvre támasztotta, s kezében tartotta a zsineget, mellyel a kozákot szokta mozgatni.

Halála után néhány évig unokaöccsei vezették az üzletet, s csak ezernyolcszázötven körül osztoztak meg rajta, oly módon, hogy Franz a gyarmatáruval ottmaradt a régi helyen, a Podwale utcán, Jan pedig a díszműáruval és a szappannal átköltözött a Krakowskie Przedmieście utcára, abba a helyiségbe, melyben ma is vagyunk. Jan néhány évvel később elvette a gyönyörű Małgorzata Pfeiffert, aki - nyugodjék békével - miután özveggyé lett, Staś Wokulskihoz ment feleségül. Így örökölte Wokulski az üzletet, melyet két nemzedéken át a Mincelek vezettek.

Az öreg nagymama sok-sok évvel túlélte fiát. Mikor ezernyolcszázötvenháromban külföldről hazatértem, még a legjobb egészségben találtam. Akkor is minden reggel megjelent a boltban, s változatlanul mindig ezzel állított be:

- Gut'n Morgen, meine Kinder, der Kaffee ist schon fertig!...

Csak hangja gyengült évről évre, míg egyszer végképp és örökre el nem hallgatott.

Az én időmben a főnök, inasainak atyja és tanítója, a boltnak pedig a legéberebb szolgája volt; anyja vagy felesége a bolt gazdasszonya, a családtagok pedig valamennyien az üzlet dolgozói. Ma a főnök csak az üzlet hasznát vágja zsebre, de törődni annál kevesebbet törődik vele, sőt, legtöbbször nem is ismeri, s legfőbb gondja az, hogy a gyermekei ne legyenek kereskedők. Nem Staś Wokulskiról beszélek, mert neki messzebbmenő tervei vannak, csak általában jegyzem meg, hogy a kereskedőnek - ha rendes alkalmazottakat akar - ott kell ülnie a boltban, s nevelnie kell az embereket.

Úgy hírlik, hogy Andrássy hatvanmillió forint megszavazását kérte, előre nem látható kiadásokra, amiből az következik, hogy Ausztria is fegyverkezik. Ezzel szemben Staś azt írja, hogy - nem lesz háború. Minthogy pedig ő sohasem volt szószátyár, úgy látszik, nagyon járatos lehet a politika útvesztőiben. De akkor nem is az üzlet iránti szerelemből ül Bulgáriában...

Kíváncsi vagyok, mi dolga ott? Igazán kíváncsi vagyok...

4

Hazatérés

Vasárnap van. Utálatos, csúnya márciusi idő. Már délfelé jár, de Varsó utcái csaknem egészen üresek. Az emberek otthon maradnak, vagy megbújnak a kapuk alatt, vagy összehúzódva rohannak céljuk felé, menekülnek az arcukba csapódó havaseső elől. A bérkocsik dübörgését úgyszólván nem is hallani, mert azok mind - állnak. A kocsisok leszállnak a bakról, és

bebújnak a kocsi fedele alá, a lovak pedig ázottan, hátukon a vastag hólepellel, ugyancsak szeretnének a kocsi rúdja alá bújni és saját fülükkel betakarózni.

De Ignacy úr - a rossz idő ellenére vagy talán éppen ezért - vasrácsos szobájában ül, és igen jó hangulatban van. Az üzlet kitűnően megy, a kirakatrendezés terve a jövő hétre már készen van, s mindenekelőtt néhány nap múlva meg kell érkeznie Wokulskinak. Ignacy úr végre számot adhat valakinek gazdálkodásáról, lerázhatja magáról a bolt vezetésével járó gondokat, aztán - legkésőbb két hónap múlva - elutazhat szabadságra. Huszonöt évi, vagy még hosszabb munka után dukál neki ez a kis pihenés. Csakis a politikával fog törődni. Egyébként minden idejét a szabadban tölti, a mezőn és erdőben fog szaladgálni, ugrabugrálni, énekelni és fütyörészni, mint gyermekkorában - ha ugyan egyre gyakrabban jelentkező reumatikus fájdalmai ebben meg nem akadályozzák. De hiszen azok falun úgyis elmúlnak.

Tehát ott hagytuk el, hogy a havaseső verdesi a rácsos ablakot, s bár olyan sűrűn esik, hogy a szobában alig látni, Ignacy úr mégis verőfényes kedvében van. Az ágy alól előkerül a gitár, Ignacy úr felhangolja, aztán néhány akkordot fog, és rekedtes orrhangján egy nagyon romantikus dalt kezd énekelni:

Ébred a tavasz, zsendül a róna,
Köszönti vidám csalogányének.
Partján zöld berkek hűs csermelyének
Nyílik két csodaszép rózsa.

A csábos akkordok felébresztik a díványon szendergő pudlit, fél szemét kinyitva áhítattal pislog gazdájára. De a szirénhangok nem érik be ennyivel, s valóban, hatásuk sokkal erősebb; az udvar mélyén terjedelmes árnyékot keltenek életre, árnyat, mely a rácsos ablakhoz kúszik, s igyekszik bekandikálni a szoba mélyébe, felkeltve Ignacy uram figyelmét.

- Ez biztosan Paweł - gondolja.

De Ír nyilván más véleményen van, mert leugrik a díványról, és nyugtalanul szimatol az ajtóban, mintha idegent érezne.

Most már a pitvarból hallatszik a nesz. Egy kéz tapogatózva keresi a kilincset. Végre nyílik az ajtó, s a küszöbön megáll valaki: bő bundáját belepték a hópelyhek és esőcseppek.

- Ki az? - kiáltja Ignacy úr, s arcát sötét pír önti el.

- No, már meg sem ismersz, öreg? - feleli a jövevény halkan és vontatottan.

Ignacy úr egyre nagyobb zavarba esik. Felteszi orrcsíptetőjét, mely nyomban le is esik, aztán az ágy alól előráncigálja a koporsó alakú dobozt, gyorsan eldugja a gitárt, s a dobozt az ágyra rakja.

Közben a jövevény letette a bundát s a bárányprém kucsmát, a félszemű Ír körülszaglássza, s örömében a farkát kezdi csóválni, felugrál rá, majd nagyokat vakkant, és a lába elé heveredik.

Most már Ignacy úr is a szokottnál még görnyedtebben és meghatottabban közeledik vendégéhez.

- Azt hiszem... - kezdi bizonytalanul -, azt hiszem, hogy... - Azzal a jövevényt az ablakhoz vezeti, s közben sűrűn hunyorgat.

- Staś... Istenemre!...

Megtapogatja domború mellét, előbb a jobb, majd a bal kezét szorongatja, végül Wokulski rövidre nyírt haján húzza végig tenyeret, mintha legalábbis olajjal akarná felkenni.

- Hahaha - kacag Ignacy úr. - Staś, saját személyében... Staś! Megjött a háborúból!... Végre mégis eszedbe jutott, hogy itt boltod van meg barátaid? - teszi hozzá, s a jövevényt erősen hátba verdesi. - Vigyen el az ördög, ha nem sokkal jobban hasonlítasz egy katonára vagy matrózra, mint kereskedőre... Nyolc hónap óta nem volt a boltjában!... Micsoda mellkas, micsoda koponya...

Wokulski együtt nevet vele. Átöleli a vén segéd nyakát, s arcára mindkét felől forró csókot nyom. Ignacy úr némán tartja oda arcát anélkül, hogy a csókokat viszonozná.

- No, öreg, mi újság itt nálatok? - szólalt meg a vendég. - Lesoványodtál és sápadt vagy...

- Ellenkezőleg, kezdek egy kis húst szedni magamra.

- Meg is őszültél... Hogy vagy?

- Remekül. A boltról is csak jót mondhatok... Egy kicsit sikerült felemelni a forgalmat. Januárban és februárban huszonötezer rubelt forgalmaztunk... Drága Staś!... Nyolc hónapig nem voltál itthon... Bagatell!... Nem ülnél le?

- Dehogynem - feleli a vendég, s már helyet is foglal a díványon, ahová Ír is azonnal felugrik, leheveredik, s fejét a vendég térdére nyugtatja.

Ignacy úr magának is széket hoz.

- Nem ennél valamit? Van egy kis sonkám és kaviárom.

- Nagyszerű!

- Talán innál is? Van egy üveg jó magyar borom, de csak egyetlen ép borospoharam.

- Majd iszom vizespohárból - feleli a vendég.

Ignacy úr gyorsan tipeg ide-oda a szobában, s egymás után nyitogatja ki a szekrényt, a ládát és az asztalfiókot.

Előbb kivette a bort, aztán visszarakta, elővette a sonkát és néhány zsemlét. Keze és szemhéja remegett, s jó időbe telt, míg annyira lecsillapodott, hogy a szekrény mélyéről előkerült kincseket el tudta rendezni az asztal közepén. De felzaklatott kedélyét csak az első pohárka bor zökkentette teljesen helyre.

Közben Wokulski mohón nyelte a falatokat.

- No, mi újság? - kérdezte Ignacy úr, most már nyugodtabb hangon, s megbökte vendége térdét.

- Ha nem csalódom, a politikai helyzet iránt érdeklődöl, nem? - kérdezte Wokulski. - Nem lesz háború.

- Hát akkor Ausztria minek fegyverkezik?

- A hatvanmillió forintra gondolsz? Be akarja kebelezni Boszniát és Hercegovinát.

Ignacy úr szembogara kitágul.

- Ausztria akarja bekebelezni? - kérdezte. - De minek?

- Minek? - nevetett Wokulski. - Azért, mert Törökország nem akadályozhatja meg benne.

- És Anglia?

- Anglia megkapja az ellenértéket.

- Törökország rovására?

- Természetesen, mindig így van, ha két erős összevész, akkor mindig a harmadik, a gyenge húzza a rövidebbet.

- És az igazság? - kiáltotta Ignacy.

- Az igazság az, hogy az erősek növekednek és szaporodnak, a gyengék meg elpusztulnak. Ha nem így volna, a világ valóságos aggokházává változna, ez pedig igazán nem lenne igazság.

Ignacy székével együtt továbbhúzódott.

- És ezt te mondod, Staś?... És komolyan, tréfán kívül mondod?

Wokulski nyugodtan nézett barátjára.

- Igen, én mondom - felelte. - Mi különös van ebben? Talán nem ez a törvény, ez a jog vonatkozik rám, rád és mindannyiunkra?... Túlságosan sokat sírtam a magam sorsán ahhoz, hogy most Törökország sorsát sirassam.

Ignacy úr lesütötte szemét és elhallgatott. Wokulski pedig jóízűen falatozott tovább.

- Hát neked hogy ment a sorod? - érdeklődött a vén segéd, most már egészen nyugodt hangon.

Wokulski szeme megcsillant. Letette a zsemlét, s hátradőlt a díványon.

- Emlékszel, mennyit vittem magammal, mikor innen elmentem? - kérdezte.

- Harmincezer rubelt, az egész készpénzt.

- És mit gondolsz, mennyit hoztam vissza?

- Ötven... vagy negyvenezret... Eltaláltam?... - kérdezte Rzecki, s bizonytalanul nézett barátjára.

Wokulski bort töltött magának, és lassan kiitta.

- Kétszázötvenezer rubelt, s ennek is nagy részét aranyban - felelte, minden szót hangsúlyozva. - S minthogy bankjegyet vásároltam, amit a békekötés után eladok, lesz kereken háromszázezer rubelem...

Rzecki feléje hajolt, és kitátotta a száját.

- Ne félj - folytatta Wokulski -, amit kerestem, becsületes, sőt nehéz, nagyon nehéz munkával kerestem. Az egésznek az a titka, hogy volt egy gazdag társam, és hogy négyszerte, ötszörte kisebb haszonnal beértem, mint mások. Így aztán állandóan növekvő tőkém megszakítás nélkül forgalomban volt. No, és - tette hozzá később - veszett szerencsém is volt... Mint a játékosnak, akinek tízszer egymás után kijön a száma a ruletten. Hazárdjáték!... Úgyszólván minden hónapban egész vagyonomat feltettem, az életemet pedig mindennap.

- És csak ezért mentél oda? - kérdezte Rzecki.

Wokulski gúnyos, kötekedő tekintettel nézett rá.

- Azt akartad volna, hogy török Wallenrod legyen belőlem?...

- Hogy valaki pénzért kockáztassa az életét, ha már amúgy is megvan a biztos kenyere és kényelme... - motyogta Ignacy úr fejcsóválva, s felrántotta szemöldökét.

Wokulskit hirtelen megrázta a harag, s felugrott a díványról.

- Az a nyugodt megélhetés hat éven át gyötört és fojtogatott!... - kiáltotta s összeszorította öklét. - Már elfelejtetted, hányszor vetették szememre a két Mincel nemzedéket és feleségem angyali jóságát? Akadt valaki közeli és távoli ismerőseim közül, téged kivéve, aki szóval,

tettel vagy legalább egy-egy pillantással meg ne bántott volna? Hányszor elmondták rólam, csaknem a fülem hallatára, hogy a feleségem kötényéből lakmározom, hogy mindent a Mincelek szorgalmának köszönhetek, és semmit, de semmit a saját erőmnek. Pedig ki emelte fel ezt a butikot, ki duplázta meg a jövedelmét, ha nem én?!... A Mincelek!... mindig csak a Mincelek!... Ma hasonlítgassanak össze velük! Egymagam, egyetlen fél év alatt tízszer annyit kerestem, mint a Mincelek két nemzedéke egy fél évszázad alatt. Amit én a golyók, késes és ragályos betegségek között megszereztem, azért ezer hálósipkás Mincelnek kellett volna verejtékeznie boltja homályos zugában. Most már tudom, hány Mincellel érek fel, s esküszöm, hasonló eredményért szívesen megismételném ezt a játékot! Jobb szeretek a csőddel kacérkodni és a halállal szembenézni, mint azok előtt hajlongani, akik boltomban esernyőt vásárolnak, vagy „alázatos szolgáját” köszönni azoknak, akik nagy kegyesen nálam fedezik klozettpapír-szükségletüket...

- Ez még most is a régi! - suttogta Ignacy.

Wokulski lecsillapodott. Ignacy karjára támaszkodott, s mélyen a szemébe nézve, szelíden szólt:

- Ne haragudj rám, öreg.

- Miért haragudnék? Tudom én, hogy kutyából nem lesz szalonna... Ez természetes...

- Hát nálatok mi újság? Meséld el.

- Pontosan az és annyi, amit jelentéseimben megírtam. Az üzlet jól megy, árukészletünk gyarapodott, megrendeléseink még jobban szaporodnak. Fel is kell vennünk még egy segédet.

- Kettőt veszünk fel, és az üzlethelyiséget kibővítjük. Nagyszabású, pompás áruházat csinálunk belőle!

- Bagatell!

Wokulski oldalvást pillantott barátjára és elmosolyodott, mert látta, hogy az öreg jókedve kezd visszatérni.

- De itthon mi újság... a városban? A bolt, amíg te vezeted, nem mehet rosszul.

- A városban?...

- A régi vevők közül nem maradt el valaki? - szakította félbe Wokulski, s egyre gyorsabb léptekkel mérte végig a szobát.

- Nem, sőt, újak is kerültek.

- És... és...

Wokulski megállt, mintha haboznék. Ismét teletöltötte poharát, s egy hajtásra kiitta.

- Łęcki... nálunk vásárol?

- Inkább csak felírásra.

- Tehát vásárol... - állapította meg, s megkönnyebbülten lélegzett fel. - Hogy áll az öreg?

- Azt hiszem, végleg a tönk szélén. Az idén alighanem dobra ütik a házát is.

Wokulski a dívány fölé hajolt, s a kutyával kezdett játszani.

- No, és... a lánya... nem ment férjhez?

- Nem.

- Nem is készül ilyesmi?

- Kétlem. Ki vesz el manapság egy hölgyet, akinek hozománya nincs, de igényei annál nagyobbak? Pártában marad, pedig nagyon szép lány... Ez csak természetes...

Wokulski kiegyenesedett és nagyot nyújtózott. Kemény vonásai különös, élénk kifejezést öltöttek.

- Kedves, öreg cimborám! - kiáltotta, Ignacy kezét megragadva. - Hűséges kenyerespajtásom! Nem is hiszed, milyen boldog vagyok, hogy látlak, és főleg hogy itt látlak ebben a szobában. Emlékszel, mennyi estét és éjszakát töltöttem itt... hogy tápláltál... hogy tukmáltad rám minden jobb ruhadarabodat?... Emlékszel?

Rzecki figyelmesen nézte barátját, s megállapította magában, hogy az a bor ugyacsak jó lehet, ha barátja nyelvét ennyire megoldotta.

Wokulski leült a díványra, fejével a falnak támaszkodott, s beszélni kezdett, de mintha csak önmagához szólna:

Fogalmad sincs, mennyit szenvedtem! A messze idegenben, mindenkitől távol, azt sem tudva, hogy valaha, valakit viszontlátok-e még. Rettenetesen egyedül voltam. Mert hidd el, nem az a legkegyetlenebb magány, amelyik az ember körül van, hanem amelyik benne van, a bensejében. Ha valaki úgy megy el hazulról, úgy válik el hazájától, hogy egyetlen kedves tekintet sem kíséri, egyetlen mosolyt, egyetlen jó szót, de még egyetlen szikra reménységet sem visz magával...

Ignacy megmozdult, mintha tiltakozni akarna.

- Engedd meg, hogy eszedbe juttassam - szólt. Én eleinte nagyon meleg hangú, sőt, talán túl érzelmes leveleket írogattam. Csak a te rövid válaszaid riasztottak el.

- Nem is rád panaszkodom én...

- A többi alkalmazottra még kevésbé panaszkodhatol, hiszen azok nem ismernek úgy, mint én.

Wokulski csak most kapott észbe.

- Eh, de hát én igazán egyikükre sem panaszkodom. Talán csupán tőled veszem egy kicsit rossz néven, hogy olyan keveset írtál... a... városról... Ehhez járult, hogy a *Kurir* is gyakran elveszett a postán, úgyhogy értesüléseim nagyon is hézagosak voltak, s ilyenkor rettentő érzések kínoztak.

- De miért? Hiszen nálunk nem volt háború - felelte Ignacy csodálkozva.

- Hát persze!... Itt nem volt háború, sőt, kitűnően szórakoztatok. Emlékszem, decemberben nagyszabású élőképeket is rendeztek. Ki szerepelt ezekben?...

- Na hallod, én az ilyen bolondságokat nem szoktam megnézni.

- Igaz. Én meg akkor szívesen adtam volna akár tízezer rubelt, hogy megnézhessem. Ez még nagyobb bolondság... Nem?...

- Az hát; ámbár a magány, az unalom sok mindent megmagyaráz...

- Vagy talán a vágyakozás - vágott közbe Wokulski. - Az ette meg minden szabad órámat, a pihenés minden percét. No, önts még egy kis bort, öreg. - Felhajtotta, aztán megint fel s alá járt a szobában, s fojtott hangon tovább beszélt:

- Ezt akkor éreztem először, amikor egyszer átkeltünk a Dunán. Ez estétől késő éjszakáig tartott. Egyedül voltam a csónakban, csak a cigány révész volt velem. Minthogy beszélni nem tudtam vele, a vidéket nézegettem. A part éppen olyan homokos volt, mint nálunk, a fák is olyanok, mint a mi fűzfáink, a mogyoróbokrokkal és a fenyőfafoltokkal benőtt dombok is. Egy pillanatig úgy éreztem, hogy itthon vagyok, s mielőtt még az éj beáll, ismét viszontlátlak benneteket. Az éj beállt, s ugyanakkor szemem elől eltűnt a part. Egyedül voltam a víz végtelen tükrén, melyben halványan fénylettek a csillagok.

Ekkor az jutott eszembe, hogy lám, milyen messze estem hazulról, hogy hazámmal semmi más nem köt össze, csak azok a halvány csillagok, s hogy akkor, abban a pillanatban, közületek senki sem néz rám, és senki nem emlékszik rám, senki... Úgy éreztem, mintha bensőmben elszakadt volna valami, s csak akkor tudtam meg, csak akkor éreztem igazán, milyen fájó, milyen mélységes seb van a lelkemben.

- Igaz, engem sohasem érdekeltek a csillagok - suttogta Ignacy úr.

- Ettől a naptól kezdve furcsa betegség vett rajtam erőt - folytatta Wokulski. - Ameddig az üzleti leveleket írtam, számláztam, árut vettem át, ügynökeimet indítottam útnak, vagy amíg sérült kocsikat raktam ki, s magam roskadásig cipeltem a ládákat, vagy a felém lopakodó rablóra lestem, addig legalább viszonylagos nyugalmam volt. De amint elszakadtam az üzleti ügyektől, s csak egy pillanatra is letettem a tollat, azonnal olyan szörnyű fájdalmat éreztem... megérted te ezt, Ignacy?... olyan fájdalmat, mintha homokszem esett volna a szívembe. Hányszor volt úgy, hogy járok-kelek, gondolkozom, eszem, beszélgetek, nézelődöm, gyönyörködöm a szép vidékben, sőt, nevetgélek és vidám vagyok, s mégis ott érzem a szívemben azt a tompa szúrást, azt a kis nyugtalanságot, azt az alig észlelhető kis félelmet. S ezt a kínzó, idült állapotot a legkisebb körülmény is egy csapásra tomboló viharrá dagaszthatta. Egy ismert alakú fa látása, egy kopár hegyoldal, egy ismerős színű felhő, egy fölöttem elröppenő madár, sőt, egy meglebbenő lágy szellő is minden különösebb ok nélkül - olyan vad kétségbeesést ébresztett bennem, hogy hanyatt-homlok menekültem az emberek elől. Elhagyatott, üres helyet kerestem, ahol mindenkitől távol leborulhattam a földre, és üvöltöttem a fájdalomtól, mint a kutya. Gyakran, ahogy így magam elől menekültem, utolért az éjszaka, a bokrok, a ledőlt, korhadó fatörzsek mögül szürkés árnyak jöttek elő, s fakó szemüket rám meresztve, komoran, szomorúan bólogattak felém. Ilyenkor a levelek minden zizzenése, a szekerek távoli zörgése, a víz csobbanása egyetlen bús dallamba olvadt, mely azt kérdezte tőlem: „Ó, vándorunk, mondjad, mi történt véled?” Ó, mi történt velem...

- Egy szót sem értek az egészből - szakította félbe Ignacy. - Micsoda őrület ez?

- Micsoda?... A vágy.

- Mi után?

Wokulski megremegett.

- Mi után? Hát... minden után... a szülőföld után...

- Hát mért nem jöttél haza?

- Mi hasznom lett volna belőle?... Különben... nem is jöhettem.

- Nem is jöhettél? - ismételte meg Ignacy.

- Nem... és nem!... Nem volt miért jönnöm - felelte türelmetlenül. - Hogy itt halok-e meg vagy ott, az úgyis mindegy... Adj egy kis bort - fejezte be hirtelen, s a pohárért nyúlt.

Rzecki ránézett lázban égő arcára, s eltolta a borosüveget.

- Hagyd abba - szólt. - Már úgyis éppen elég izgatott vagy...

- Éppen azért akarok inni...

- Éppen azért nem szabad innod - vágott szavába Ignacy. - Sokat beszélsz, talán sokkal többet, mint amennyit magad is jónak látnál - tette hozzá nyomatékkal.

Wokulski hátralépett. Egy kicsit gondolkozott, aztán fejét megrázva, felelte:

- Tévedsz.

- Mindjárt bebizonyítom, hogy nem tévedek - felelte Ignacy fojtott hangon. - Te nemcsak azért utaztál oda, hogy vagyont szerezz...

- Ez igaz - felelte Wokulski rövid gondolkozás után.

- Mert minek is neked az a háromszázezer rubel, mikor neked évente ezer is elég?

- Ez igaz.

Rzecki barátja füléhez hajolt.

- Még azt is megmondom, hogy azt a pénzt nem magadnak hoztad haza...

- Ki tudja, hátha eltaláltad...

- Jobban eltalálom, mintsem sejtenéd...

Wokulski felkacagott.

- Aha, szóval azt hiszed? - kiáltotta. - No, biztosítalak, hogy nem tudsz semmit, vén ábrándozó.

- Féltelek én nagyon ettől a józanságtól, amitől úgy beszélsz, mintha berúgtál volna. Értesz engem, Staś?...

Wokulski még mindig nevetett.

- Igazad van, nem szoktam inni, s a bor a fejembe szállt. De mindjárt összeszedem magam. Csak annyit mondok, határozottan tévedsz. Most pedig, hogy megóvj a teljes berúgástól, idd ki magad az üveget, terveim sikerére.

Ignacy teletöltötte a pohárkát, Wokulski kezét erősen megragadta, és így szólt:

- Nagy szándékaid sikerére...

- Nekem nagyok, de valójában nagyon is szerények.

- Nem bánom én, legyen, ahogy mondod - válaszolta Ignacy. - Olyan vén vagyok, hogy nekem már jobb, ha semmit sem tudok. Olyan vén vagyok, hogy már semmi mást nem kívánok, csak a szép halált. Add a szavadat, hogy ha eljön az idő, értesítesz...

- Rendben van, ha eljön az ideje, te mégy el háztűznézőbe.

- Én már voltam egyszer, de megjártam... - felelte Ignacy.

- Az özveggyel, hét évvel ezelőtt?

- Tizenöttel.

- A régi nóta - kacagott Wokulski. - Te csak nem változol!

- De te sem. Na, terveid és szándékaid sikerére... Bármilyenek is azok, egyet tudok, hogy nem méltatlanok hozzád. És most: hallgatok... miként a sír.

E szavak után Ignacy uram felhajtotta a bort, azután a poharat a földhöz vágta. A nagy csörömpölésre Ír felrettent mély álmából.

- Gyerünk a boltba - szólt Ignacy. - Vannak témák, melyek után jó egy kicsit az üzletről is beszélni.

Az asztalfiókból előkaparta a kulcsot, és kimentek. A pitvarban már arcukba csapott a nedves hó. Rzecki kinyitotta a bolt ajtaját, és meggyújtott néhány gázlángot.

- Micsoda árukészlet! - kiáltotta Wokulski. - Úgy látom, itt minden új.

- Majdnem... Meg akarod nézni?... Itt a porcelán. De figyelmeztetlek...

- Majd később... Mutasd a könyvet.

- A bevételt?...

- Nem, az adósokét.

Rzecki kinyitotta az íróasztalt, kivette a könyvet, odarakta Wokulski elé, és széket tolt alá. Wokulski leült, s a listán végigtekintve, kikeresett belőle egy nevet.

- Száznegyven rubel - olvasta a név mellett feltüntetett számot. - No, ez még nem sok...

- Ki az? - kérdezte Ignacy. - Á... Łęcki...

- A kisasszonynak külön számlája van... nagyon jó - folytatta Wokulski, s mélyebben hajolt a könyvre, mintha az írást csak nehezen tudná olvasni. - Á... á... nemrég vásárolt egy pénztárcát... Három rubel?... Nem drága egy kicsit?...

- Egyáltalán nem - felelte Ignacy. - Nagyon jó kis tárca volt, magam választottam ki.

- Milyen volt? - kérdezte Wokulski, csak úgy mellesleg, és becsukta a könyvet.

- Ebből a szekrényből. Látod, milyen szépek?...

- Biztosan sokáig válogatott. Azt mondják, nagyon igényes...

- Egyáltalán nem válogatott, de miért is válogatott volna? - kérdezte Rzecki. - Csak éppen körülnézett, megnézte ezeket...

- Ezeket?...

- És ezt akarta megvenni...

- Ah, ezt... - suttogta Wokulski, s kezébe vette a tárcát.

- De én egy másikat ajánlottam. Ilyenfélét...

- Hát igen... ezek igazán szépek, gyönyörű kidolgozás.

- Amit én kiválasztottam, még szebb volt.

- Ez nagyon tetszik nekem. Mindjárt meg is tartom, mert az enyém már nagyon kopott...

- Várj csak, keresek egy jobbat - ajánlkozott Rzecki.

- Mindegy. Mutasd, mi van még, hátha kell még nekem valami.

- Inggombjaid vannak?... Nyakkendő, sárcipő, esernyő?...

- Adj egy esernyőt, no meg egy nyakkendőt. Válaszd ki magad. Ma én vagyok az egyetlen vevő, és ráadásul készpénzzel fizetek.

- Nagyon dicséretes szokás - felelte Rzecki jókedvűen. Gyorsan elővett a fiókból egy nyakkendőt, a kirakatból meg egy ernyőt, s mosolyogva nyújtotta át Wokulskinak. - A kereskedőnek járó engedmény levonása után fizetsz hét rubelt. Nagyszerű ernyő... Bagatell...

- No, gyerünk vissza hozzád - szólt Wokulski.

- Nem nézed meg a boltot? - kérdezte Ignacy.

- Eh, mit érde...

- Nem érdekel? A saját boltod, ez a gyönyörű üzlet? - csodálkozott Ignacy.

- Ó, dehogyis, hogy képzelsz ilyet?... Csak egy kicsit fáradt vagyok.

- Helyes - felelte Rzecki. - Igazad is van. Na, gyerünk.

Eloltotta a lámpákat, s Wokulskit maga előtt eresztve, bezárta a boltot. A pitvarban megint a nedves hóval találkoztak, és Paweł-lel, aki éppen az ételt hozta.

5

Egy főrangú úr demokratizálódása és egy főrangú kisasszony ábrándjai

Tomasz Łęcki úr egyetlen lányával, Izabellával és unokahúgával, Florentyna kisasszonnyal nem a saját bérházában lakott, hanem az Aleje Ujazdowskie környékén bérelt egy nyolcszobás lakást. A lakásban volt egy háromablakos szalon, külön fogadószoba a családfő és külön a kisasszony számára, külön hálószoba saját maga s külön Izabella számára, egy ebédlő, ezenkívül Florentyna kisasszony lakószobája meg egy öltöző, nem számítva a konyhát és a személyzeti szobákat. A személyzet tagjai: Mikołaj, a vén komornyik és felesége, aki egyúttal a szakácsné tisztét is betöltötte, meg Anusia, a kisasszony komornája.

A lakásnak voltak igen nagy előnyei. Száraz, meleg, tágas és világos volt. Lépcsőháza márvánnyal kirakva; volt benne gáz, villanycsengők és vízvezeték. A szobák egymásba nyíltak, de szükség esetén mindegyik külön zárt egésszé válhatott. A bútorzat éppen elegendő, sem túl sok, sem túl kevés, s minden bútordarabot inkább a gyakorlati egyszerűség és kényelem jellemzett, mintsem a szembeötlő cifraság. A kredenc szinte árasztotta a biztonságot, hogy innen nem vész el az ezüst; az ágy azt az érzést keltette, hogy itt kényelmesen és jól lehet aludni, különösen annak, aki a nyugodt, jó álmot meg is érdemli; az asztalt jól meg lehetett rakni; a székre bátran rá lehetett ülni, nem kellett attól tartani, hogy esetleg összetörik; a párnázott, mély karosszékben pedig édesdeden lehetett ábrándozni.

Aki ide bejött, az szabadon mozoghatott, nem kellett attól félnie, hogy valami elállja az útját, sem attól rettegnie, hogy valamit el talál rontani. Míg a házigazdára várakozott, nem unta magát, mert amit maga körül látott, azt mind érdemes volt megnézni. Ezeket a tárgyakat nem tegnap s nem is egy nemzedék számára készítették, nem csoda hát, ha látásuk bizonyos ünnepélyes hangulatot keltett a szemlélőben.

E komoly háttérből előnyösen rajzolódott ki a ház lakóinak alakja.

Tomasz Łęcki úr hatvan-egynéhány éves, középmagas, testes és nagyon vérmes férfi. Bajusza ősz és nem nagyon hosszú, haja fehér, hátrafésülve. Szeme szürke, értelmes, alakja egyenes, járása határozott. Az utcán mindenütt utat nyitottak neki, s az egyszerű emberek azt mondták rá: Na, ez fene nagy úr lehet.

S valóban. Łęcki úr családjában nem volt ritkaság a szenátor. Atyjának még milliói voltak, sőt, fiatal korában még ő is százezres vagyonnal rendelkezett. Később azonban vagyona egy részét a politikai események vitték el, másik részét meg az európai utazások és az előkelő kapcsolatok. Tomasz úr ugyanis ezernyolcszázhetven előtt bejáratos volt a francia királyi udvarba, később pedig a bécsi és az olasz udvarokba. Viktor Emánuel - akit Łęcki úr leányának szépsége elbűvölt - barátságával tüntette ki, sőt, a grófi címet is felajánlotta neki. Lehet-e hát csodálni, hogy Łęcki úr a nagy király halála után két hónapig gyászfátyolt viselt cilinderén.

Néhány év óta azonban már nem mozdult ki Varsóból, mert ahhoz már nem volt elég pénze, hogy az uralkodói udvarokban csillogjon. Ehelyett varsói lakásuk lett az előkelő világ találkozóhelye mindaddig, amíg el nem terjedt a híre, hogy Łęcki úr nemcsak saját vagyonát tékozolta el, hanem lánya hozományának is a nyakára hágott.

Előbb elpárologtak a hozományvadászok, azután az anyák, akiknek csúnya eladó lányuk volt, akik pedig megmaradtak volna, azokkal Tomasz úr szakított, s végül már csak a legszűkebb családjával érintkezett. Mikor azonban észrevette, hogy családja körében is csökkent iránt uk az érzelmi hőmérséklet, teljesen visszavonult a társaságból, sőt - számos tiszteletre méltó személyiség megbotránkozására, mint varsói háztulajdonos beiratkozott a kereskedők kaszinójába. Ott nyomban elnökké akarták választani, de nem fogadta el.

Csak leánya járt még Karol grófékhoz, különösen a tisztes korú grófnéhoz és a grófné néhány barátnőjéhez, de ez meg arra a pletykára adott alkalmat, hogy Łęcki úrnak igenis van még vagyona, s ha mégis visszavonult az előkelő társaságtól, azt részben azért tette, mert különc, részben pedig, hogy megismerje valódi barátait, s leányának olyan férjet válasszon, aki a kisasszonyt személyes erényeiért szereti, nemcsak a hozományáért venné el.

Így aztán Izabella Łęcka kisasszony körül ismét nagy tülekedés támadt, s szalonja asztalán a levélkosár tele volt az előkelő gavallérok névjegyeivel. Vendéget azonban nem fogadtak, ami az érdekeltek között már csak azért sem keltett különösebb neheztelést, mert közben az a pletyka kezdett terjengeni, hogy Łęckiék bérházát elárverezik.

Erre a társaságban nagy kavarodás támadt. Egyesek bizonygatták, hogy Łęcki úr teljes csődben van, mások viszont esküdtek rá: vagyonát eltitkolja, hogy egyetlen leánya boldogságát biztosítsa. A férjjelöltek és családjaik kínzó bizonytalanságban éltek. Hogy tehát semmit se kockáztassanak, de esélyeiket se veszítsék el, csak távolról hódoltak Izabella kisasszony szépségének, s óvakodtak attól, hogy túlságosan lekössék magukat. Csak csendben, minden feltűnés nélkül adogatták le névjegyüket, közben pedig imádkoztak, nehogy meghívást kapjanak, mielőtt a helyzetre tiszta fény derül.

Arról, hogy Tomasz úr a látogatást viszonozza, szó sem lehetett. E mulasztásait azzal magyarázták, hogy köztudomású, milyen különc ember, meg aztán a Viktor Emánuel miatti gyász is akadályozza.

Eközben pedig Tomasz úr nappal a parkban sétálgatott, esténként pedig vígan visztezett a kereskedők kaszinójában. Ábrázata mindig nyugodt, magatartása büszke volt, olyannyira, hogy leánya imádói teljesen elvesztették a fejüket. Az óvatosabbak várakozó álláspontra helyezkedtek, de a bátrabbak kezdtek ismét ábrándos pillantásokat vetni a kisasszony felé, mélyeket sóhajtoztak, s kezecskéjét, legalább pillanatokra, remegve fogták kezükbe, amire Izabella kisasszony mindenkor jeges, sőt, néha megvető közönnyel felelt.

Izabella kisasszony rendkívüli szépségű hölgy volt. Minden eredeti és tökéletes volt rajta. Növése a közepesnél valamivel magasabb, haja sűrű és szőke, némi hamvas árnyalattal, orrocskája egyenes, ajkai kissé szétnyíltak, mutatva gyöngysor fogait, keze és lába szobor-

szerű. Különösen szeme keltett igen nagy hatást. Néha ábrándosan sötét lett, máskor csak úgy szikrázott a jókedvtől, olykor pedig világoskék és hideg volt, akár a jég.

Arcjátéka is meglepő volt. Ha beszélt: szája, szemöldöke, orrcimpája, keze, egész alakja egyaránt részt vett a beszédben, de különösen a szeme, melyen át mintha lelkét akarta volna hallgatójába átsugározni; ha viszont más beszédét hallgatta, olyan volt, mintha annak lelkét akarná felinni. Szeme tudott ölelni, kényeztetni, könnyek nélkül sírni, perzselni és megdermeszteni. Néha már azt hihette valaki, hogy mélyen elábrándozik, mindjárt megöleli a vele szemben állót, s fejét vállára hajtja; de mikor a szerencsés flótás már szinte fuldoklott a kéjben, egyszerre egyetlen kis mozdulattal félreérthetetlenül tudtára adta, hogy elérhetetlen, hogy kisiklik a feléje nyúló karok közül, hogy ellöki a vakmerőt, esetleg szól az inasnak, s kivezetteti a magáról megfeledkezett imádót...

Különösen érdekes jelenség volt Izabella kisasszony lelke.

Ha valaki őszintén megkérdezte volna tőle, hogy micsoda ez a világ, és ő kicsoda, kétségkívül azt felelte volna, hogy a világ egy mesebeli kert, tele elvarázsolt várkastélyokkal, ő pedig istennő vagy nimfa, aki pillanatnyilag emberi testben raboskodik.

Izabella kisasszony születésétől kezdve gyönyörűséges s nem is emberfeletti, hanem természetfeletti világban élt. Pehelynyoszolyában aludt, selyemben, bársonyban, pompás hímzésekben járt, művésziesen faragott, puhára párnázott ében vagy paliszander székeken ült, kristálypohárból ivott, és ezüst- meg porcelán edényből evett, mely legalább olyan értékes volt, mintha aranyból lett volna.

Az ő számára nem voltak évszakok, csak örökös tavasz, tele kellemes, szelíd fénnyel, élő virággal és bódító illattal. Nem voltak napszakok sem, hiszen gyakran előfordult, hogy hónapokon át reggel nyolckor feküdt le, s éjfél után kettőkor ebédelt. Számára nem voltak földrajzi különbségek, mert Párizsban, Bécsben, Rómában, Berlinben vagy Londonban mindenütt ugyanazokat az embereket, ugyanazokat a szokásokat és bútorokat, sőt, ugyanazokat az ételeket találta: a Csendes-óceán vízinövényeiből készült leveseket, északi-tengeri osztrigát, atlanti-óceáni vagy földközi-tengeri halakat, a világ minden országából való állatokat és a világ minden táján termett gyümölcsöt. Az ő számára még a nehézkedés törvénye sem létezett, mert a széket alátolták, a tányért elébe tették, őt magát az utcán hintóban vitték, a lépcsőn felvezették, a hegyekre felvitték.

A fátyol megvédte a széltől, a csukott hintó az esőtől, a cobolyprém a fagytól, a napernyő és a kesztyű a napsütéstől. Így élt egyik napról a másikra, hónapról hónapra, évről évre, mint emberek feletti, sőt a természeti törvények feletti lény. Életében kétszer találkozott szörnyű viharral, egyszer az Alpokban, másodszor a Földközi-tengeren. Mikor a legbátrabbak is megdermedtek a félelemtől, ő - Izabella kisasszony - mosolyogva hallgatta a leomló sziklák robaját, a hajó recsegését, s eszébe sem jutott, hogy ebből valami baja származhatik. A természet pompás látványosságokat rendezett neki, melyeket villámokból, sziklákból s a tenger tajtékos hullámaiból állított össze gyönyörködtetésére, mint ahogy máskor megmutatta neki a holdat a Genfi-tó fölött, vagy széttépte a fellegeket a Rajna vízesése fölött, mikor szeme elől eltakarták a napot. Hiszen a színházak szakemberei ugyanezt napról napra megteszik, s a legidegesebb hölgyekben sem keltenek félelmet.

S ennek a különleges világnak, az örök tavasz világának, ahol suhogott a selyem, ahol csak vésővel faragott fák nőttek, s az anyagot művészies festmények borították, megvoltak a maga különleges lakói. A tényleges lakók a hercegek és hercegnők, grófok és grófnők voltak, meg az igen régi és igen előkelő nemesi családok mindkét nemű sarjai. Voltak itt még férjes hölgyek és nős urak, mint házigazdák és háziasszonyok, azután az előkelő viselkedés és jó

erkölcsök fölött őrködő matrónák meg öreg urak, akik az asztalnál mindig az első helyeken ültek, az ifjúságot megtárgyalták, megáldották és - kártyáztak. Voltak püspökök is, az Isten ábrázatát ezen a földön képviselő egyháznagyok, magas rangú hivatalnokok, akiknek jelenléte biztosította a világot a társadalmi zavargások és földrengések ellen s végül gyermekek, apró kis angyalkák, akiket az Ég azért küldött erre a földre, hogy a felnőttek gyermekbálokat rendezhessenek.

Ennek az elvarázsolt világnak rendes lakói között néha-néha megjelent egy egyszerű halandó is, aki a hírnév és tekintély szárnyain fel tudott emelkedni, egészen az Olümposz csúcsáig. Rendszerint lángeszű mérnök volt az ilyen szerencsefi, aki tengereket kötött össze vagy az Alpokat fúrta át. Akadt egy kapitány, aki a vadak elleni háborúban vesztette el egész századát, de ő maga sebektől borítva - egy szerecsen hercegkisasszony szerelme révén megmenekült. Került egy világutazó, aki állítólag új földrészt fedezett fel, de hajótörést szenvedett, s a tenger egy kietlen szigetre vetette, ahol talán az emberhúst is megkóstolta.

Végül voltak híres festőművészek s különlegesen ihletett költők, akik a grófkisasszonyok emlékkönyvébe gyönyörű lírai verseket írtak, ezért aztán megengedték nekik, hogy reménytelenül szeressenek, s a kegyetlen istennők bájait előbb az újságok hasábjain, azután finom velinpapírra nyomott külön kötetkékben énekeljék meg.

S ez az egész ország, ahol a teljes jogú őslakók sorai között óvatosan és nesztelenül suhantak ide-oda a libériás, kesztyűs lakájok, társalkodónők, a szegény unokahúgok és zsírosabb állásokra pályázó unokaöccsök, ez a csodaország állandóan ünnepelt.

Déltől kezdve egymást látogatták és viszontlátogatták, vagy kikocsiztak és az előkelő áruházakban találkoztak. Estefelé, ebéd előtt, ebéd közben és ebéd után - folyton - szórakoztak. Azután hangversenyre vagy színházba mentek, hogy egy másik világot lássanak, melynek hősei csak ritkán esznek és dolgoznak, de folyton beszélnek, mégpedig önmagukhoz, ahol a nő hűtlensége borzalmas szerencsétlenségek forrásává lesz, ahol a szerető, akit a féltékeny férj az ötödik felvonásban agyonlő, másnap ismét feltámad, hogy az első felvonásban ugyanazokat a hibákat megint elkövesse, s ismét beszéljen önmagához, anélkül hogy a mellette állók meghallanák. A színház végeztével ismét a szalonokban gyülekeztek, ahol a lakájok hideg és meleg italokat hordtak körül, a szerződtetett művészek énekeltek, a fiatal férjes asszonyok áhítattal hallgatták az összekaszabolt kapitány elbeszélését a szerecsen hercegkisasszonyról, a hajadonok a költőkkel beszéltek a lelki rokonságról, az idősebb urak a mérnököknek magyarázták a mérnöki tudományról vallott felfogásukat, a veszedelmes korban levő hölgyek pedig elejtett félszavakkal és egy-egy pillantással élethalálharcot vívtak a világutazóért, aki állítólag emberhúst is evett. Azután asztalhoz ültek, a szájak ettek, a gyomrok emésztettek, a cipők pedig beszéltek a jeges szívek érzelmeiről s a soha meg nem szédülő józan fejek forró ábrándjairól. Azután szétszéledtek, ki-ki a maga fogatán, hogy igazi álomból merítsen erőt a további álomélethez.

Ezen az elvarázsolt életen kívül volt egy közönséges élet is.

Izabella kisasszony tudott ennek a közönséges világnak a létezéséről, sőt, szerette is nézegetni a csukott hintó vagy a vonat ablakán át vagy akár saját lakásából. Ilyen keretek között és ilyen távolságból érdekesnek, festőinek, sőt rokonszenvesnek találta. Látta a parasztokat, amint lassan szántják a földet - a sovány gebe által vontatott hatalmas, megrakott társzekereket - a főzelék- és zöldségkihordókat - egy vénembert, aki az országút szélén követ tört - gyorsan, verejtékezve sietö küldöncöket - szép és tolakodó virágáruslányokat - az atyából, terebélyes anyából és a négy gyermekből álló családot, amint párosával, kézen fogva sétáltak az utcán - alacsonyabb körökből származó gigerlit, amint mulatságosan terpeszkedik a fiákerben és -

néha - temetést is. S ahogy ezt a közönséges világot nézte, megállapította, hogy - bár alacsonyabb rendű, mint a zsánerképek, de szép, sőt szebb is azoknál, mert mozog és állandóan változik.

S még azt is észrevette, hogy miként a melegházban a virágok és a szőlőskertben a szőlő, azonképpen abban az alacsonyabb rendű világban olyan dolgok teremnek, amelyekre neki szüksége van. Onnan származik a derék Mikołaj meg az ő kedves Anusiája, ott készítik a faragott székeket, a porcelánt, a kristálypoharat, a függönyt, ott születnek a padlókefélők s kárpitosok, kertészek és a varrólányok, akik az ő szép ruháit is varrják. Egyszer, amikor az egyik előkelő ruhaszalonban járt, megmutattatta magának a varróműhelyt, és nagyon érdekesnek találta, hogy húsz, harminc leány ül az asztalnál, szab, varr, fércel, és összeállítja a készülő ruhákat. Meg volt győződve róla, hogy munkájukat élvezik, hiszen azok a lányok, akik neki varrtak vagy próbáltak, mindig kedvesek voltak, mindig mosolyogtak, és mindig azon fáradoztak, hogy a ruha kifogástalanul álljon rajta.

Sőt, azt is tudta, hogy abban a közönséges világban vannak boldogtalan emberek is. Minden szegénynek, akivel találkozott, adott is néhány złotyt; s egyszer, amikor egy csenevész asszonyt látott, keblén viaszsárga csecsemővel, odaadta neki arany karkötőjét, a piszkos kolduló gyermekeknek meg cukrot osztogatott, és kegyes érzelemmel csókolta meg őket. Úgy érezte, hogy a gyermekek valamelyikében vagy talán mindegyikében ott rejtőzik Krisztus, és azért áll elébe, hogy alkalmat adjon neki a jó cselekedetre.

Általában jóakarattal viseltetett ebből az alacsonyabb rendű világból származó emberek iránt. Eszébe jutottak a Szentírás szavai: „Orcád verejtékével egyed a te kenyeredet.” Biztosan valami nagy bűnt követtek el, hogy ilyen nagy büntetést mértek rájuk, de azért az olyan angyalok, mint ő, nem mehetnek el mellettük szánalom nélkül. Az olyanok, mint ő, aki számára az volt a legnagyobb munka, hogy megnyomta a csengő gombját, vagy utasítást adott a komornájának.

Csak egyszer volt rá igen nagy hatással ez az alacsonyabb rendű világ.

Egy napon Franciaországban egy vasgyárat néztek meg. A festői szépségű vidéken, ahol az erdők zöld rétekkel váltakoztak, lefelé kocsiztak a hegyről, s egyszerre, a zafírkék ég alatt fekete füstben és fehér párában gomolygó mélységet látott, s gépek zakatolását, zúgását, csattogását és lihegését hallotta. Aztán látta a kemencéket - mindegyik olyan volt, mint a középkori várak bástyái, de bennük tűztenger égett - meg villámgyorsan forgó hatalmas kerekeket, nagy állványzatokat, melyek maguktól közlekedtek a vágányokon; patakokban ömlő, fehéren izzó olvasztott vasat és komor tekintetű, félmeztelen munkásokat, gránitszoborhoz méltó izmokkal. Fölöttük a bíborszínű láng, a kerekek zakatolása, a fújtatók lihegése, a kalapácsok zuhogása és a gőzkazánok türelmetlen üvöltése, talpa alatt pedig a megrémült föld ijedt remegése. Úgy érezte, hogy a boldog Olümposz csúcsáról leszállt Vulkánosz reménytelen alvilágába, ahol a küklopszok kovácsolják a villámokat, melyek még az Olümposzt is összezúzhatják. Eszébe jutottak a régen tanult mondák a fellázadt óriásokról, ennek a gyönyörű világnak, az ő világának pusztulásáról, s ő, az istennő, aki előtt tábornokok és szenátorok hajtották meg fejüket, most először érezte, hogy - fél.

- Rettenetes emberek ezek, papa - suttogta atyjának.

Az öregúr nem felelt, csak erősebben vonta magához lánya karját.

- De a nőket nem bántják, ugye, papa?...

- Nem, még ők sem - felelte Tomasz úr.

Izabella kisasszonyt e pillanatban elfogta a szégyen, hogy csak saját magára gondolt, s gyorsan hozzátette:

- De ha minket nem bántanak, akkor biztosan titeket sem...

Tomasz úr mosolyogva rázta meg a fejét.

Akkoriban nagyon sokat beszéltek arról, hogy közeledik a régi világ vége, s Tomasz úr igen súlyosan érezte ezt, mert gazdatisztjeitől egyre nehezebben tudott pénzt kicsikarni.

Ez a gyári látogatás nagyon fontos szakaszt jelentett Izabella kisasszony életében. Vallásos áhítattal és tisztelettel olvasgatta távoli rokona, Zygmunt költeményeit, s most úgy érezte, hogy megtalálta a méltó illusztrációt a *Pokoli színjáték*-hoz. Ettől kezdve alkonyatkor gyakran ábrándozott olyasmiről, hogy azon a napfényes hegycsúcson, ahonnan hintóján leereszkedett a gyár megtekintésére, ott van a Szentháromság sánca, odalenn pedig, a füstbe és gőzbe borult völgyben a fellázadt demokraták táboroznak, hogy megrohanják és szétzúzzák az ő gyönyörű világát.

Csak most érezte igazán, mennyire szereti ezt az ő szellemi világát, melyben a napot kristálycsillárok, a földet szőnyegek, a fákat szobrok és oszlopok helyettesítik, azt a másik hazát, mely valamennyi ország arisztokráciáját, minden idők előkelőségét, a civilizáció legcsodásabb, legszebb vívmányait foglalja magában.

És ez mind összeomoljék, meghaljon vagy szertefoszoljék?... Az a lovagias ifjúság, mely olyan érzéssel tud énekelni, olyan kecsesen táncol, mosolyogva párbajozik, vagy a tó közepén gondolkozás nélkül a vízbe veti magát egy elejtett virág után?... Elpusztuljanak azok a kedves barátnők, akik olyan tengernyi gyöngéd hízelgéssel árasztják el? S lábainál ülve, annyi kedves apró titkot mesélnek, vagy - ha távol vannak - hosszú, hosszú leveleket írnak, melyekben a sok forró érzelem a nagyon is kétes értékű helyesírással keveredik?

És az a kitűnő cselédség, mely mintha életfogytig tartó hűséget, szeretetet és engedelmességet fogadott volna urainak? Hát a varrólányok és kalaposkisasszonyok, akik olyan kedves mosollyal üdvözlik az utcán, s olyan tisztán emlékeznek öltözékének minden legkisebb részletére, és pontosan tudnak minden diadaláról? Még a pompás paripák, melyek olyan könnyedén repülnek, hogy bármelyik fecske megirigyelhetné, s azok az okos és hűséges kutyák, melyek úgy ragaszkodnak hozzá, mint az emberek; azok a kertek, melyekben emberi kezek emeltek halmokat, fakasztottak patakokat és neveltek fákat?... Ennek mind el kell valamikor tűnnie?

Izabella kisasszony arcán e gondolatokból egy újabb vonás, a szelíd fájdalom kifejezése jelent meg, s ez még szebbé tette. Akik látták, azt mondták, hogy most már teljesen kivirult, megérett.

Megértette, hogy ez egy magasabb rendű világ, s megértette azt is, hogy ebbe a magasabb rendű világba felemelkedni és benne megmaradni csak úgy lehet, ha az embernek megvan hozzá a két szárnya: a megfelelő születés és a megfelelő vagyon. A születés és a vagyon azonban csak bizonyos kiváltságos családokhoz tartozik, mint ahogy a narancsvirág és a narancs a narancsfához. De az is könnyen lehetséges, hogy a Jóisten, látva két lelket, akik amellett, hogy a szentség ereje köti őket egymáshoz, még jó hangzású nevet is viselnek, szaporítja a jövedelmüket, s leküld hozzájuk egy angyalkát is, hogy fölneveljék; az aztán erényeivel, jó helyezkedésével és szépségével tovább plántálja a nemzetség jó hírét. Ezen alapszik a körültekintő házasságkötés kötelezettsége, amihez az idősebb hölgyek és a tisztes korú urak értenek leginkább. Minden a nevek és vagyonok helyes kiválasztásán múlik. A szeretet ugyanis - nem a szenvedélyes szerelem, amelyről a költők áradoznak, hanem a valódi

keresztényi szeretet - csak a szentség felvétele után jelenik meg, s teljesen elegendő hozzá, hogy a feleség jól mutasson a saját házában, a férj pedig komolyan és méltóságteljesen segédkezzék neki a világban.

Az előkelő matrónák egyértelmű véleménye szerint ez régen így volt, és igen jól volt így. Ma az emberek megfeledkeztek erről, és ez nincs jól. Szaporodnak a rangon aluli házasságok, és a nagy családok aláhanyatlanak.

- És a házasságokon nincs áldás - tette hozzá Izabella kisasszony halkan, akinek a fiatal feleségek nem egy házi titkot elmeséltek.

E titkos és bizalmas tudósítások folytán megfelelő undort érzett a házasság és megvetést a férfinem iránt.

A férfi, aki házikabátban, felesége mellett ásítozik, s úgy csókolja meg, hogy a szája tele van szivarfüsttel, és aki gyakran fakad ki türelmetlenül: „Ugyan, hagyj békén", vagy éppen: „Bolond vagy" - az olyan férj, aki otthon lármát csap egy új kalapért, a házon kívül pedig színésznőknek vásárol fogatokat - egyáltalában nem valami érdekes jelenség. S a legrosszabb az, hogy a férjek közül a házasság előtt a legtöbb majd megbolondult szíve hölgyéért, beteg volt, ha sokáig nem látta, s elpirult, ha aztán ismét elébe került, sőt, nem egy főbe is akarta magát lőni bálványáért.

Nem csoda hát, ha Izabella kisasszony tizennyolc éves korában hidegségével a szó szoros értelmében zsarnokoskodott a férfiakon. Mikor egyszer Viktor Emánuel kezet csókolt neki, könyörgéssel rávette atyját, hogy még aznap utazzanak el Rómából, Párizsban egy gazdag francia gróf kérte meg a kezét, de ő kijelentette, hogy idegenhez nem megy férjhez. Egy podolei nábobot azzal utasított el, hogy csak ahhoz megy férjhez, akit megszeret, erről pedig egyelőre nincs szó, egy amerikai kérőt viszont úgy riasztott el, hogy egyszerűen kikacagta.

Ez a viselkedés néhány évre elriasztott tőle mindenkit. Csodálták és imádták, de csak messziről, mert senki sem akarta, hogy csúfosan elutasítsák.

Mikor első rossz szájaíze elmúlt, kezdte megérteni, hogy a házasságot úgy kell fogadni, ahogyan van. Már hajlandó lett volna férjhez menni, azzal a feltétellel, hogy jövendő élettársa tessék neki, jó hangzású neve és nagy vagyona legyen. S valóban, imádói között akadtak igen szép férfiak, olyanok is, akiknek nagy vagyonuk vagy tetszetős nevük és címük volt, de mind a három tulajdonságot egyik sem egyesítette magában, így hát megint eltelt néhány esztendő.

Egyszer hirtelen híre futott, hogy Tomasz úr anyagi ügyei nagyon rosszul állnak, s erre az udvarlók serege úgy szétrebbent, hogy a sok kérő közül csak két komoly jelölt maradt meg: egy bizonyos báró és egy bizonyos marsall, mindkettő nagyon gazdag, de ugyanolyan öreg is.

Izabella kisasszony most vette csak észre, hogy az előkelő világ talaja kezd kicsúszni a lába alól, elhatározta hát, hogy igényeinek körét szűkíti. De minthogy a báró és a marsall minden gazdagsága ellenére is határozott undort keltett benne, a végleges döntést napról napra halogatta. Közben Tomasz úr teljesen szakított a társasággal. A marsall - miután a választ nem győzte kivárni - elutazott birtokára, a báró úr meg külföldre, s Izabella kisasszony teljesen egyedül maradt. Tudta ugyan, hogy a két öreg jelölt közül bármelyik visszajönne az első hívó szóra, de hát... melyiket válassza?... Hogyan győzze le undorát?... Meg aztán szabad-e ilyen nagy áldozatot hoznia, mikor vannak bizonyos reményei, hogy valamikor még visszanyerheti vagyonát, s akkor megint válogathat? De akkor aztán igazán választ, hiszen most már tudja, milyen nehéz a szalonok körén kívül élnie...

Egy dolog nagyon megkönnyítette számára az érdekházasságot: mégpedig az, hogy még sohasem volt szerelmes. Hozzájárult ehhez hideg vérmérséklete és az a hite, hogy a házasság igen szépen megvan minden költői sallang nélkül, de hozzájárult ideális szerelme is, a lehető legkülönösebb ideális szerelem, amiről csak ember valaha hallott.

Egyszer egy kiállításon meglátta Apolló szobrát. A szobor olyan óriási hatással volt rá, hogy azonnal megvette művészi másolatát, s odaállította szobája asztalára. Órákig nézegette, csodálta, elgondolkozott rajta, s ki tudja, hány forró csók melengette fel az istenség hideg márvány kezét és lábát?... És - csoda történt: a szerelmes nő által becézett márványdarab megelevenedett. Mikor egy éjszaka Izabella kisasszony kisírt szemmel elaludt, a halhatatlan istenség leszállt talapzatáról, s fején babérkoszorúval, ajkán rejtelmes, derűs mosollyal, hozzá lépett.

Leült ágya szélére, sokáig nézett rá örökkévalóságot sugárzó szemével, azután megölelte, erősen magához szorította, s fehér ajka csókjaival szárította fel könnyeit és hűsítette lázban égő arcát.

Ettől kezdve mind gyakrabban látogatta meg, s miközben ő ájultan pihent ölelő karjaiban, addig az istenség, a világosság istene, suttogott neki az ég és föld titkairól, ahogy halandó nyelven még nem beszéltek. S szerelmében még nagyobb csodát is tett vele, mert isteni ábrázatában egymás után megmutatta neki azoknak az embereknek eszményített vonásait, akik valaha nagyobb hatással voltak rá.

Egyszer annak a hős tábornoknak megifjult képmásához hasonlított, aki lova hátán ülve, a magasból nyugodtan nézte sok ezer hős halálát, és megnyerte a csatát, máskor annak a híres énekesnek arcára emlékeztetett, akinek lába elé a nők virágot dobáltak, a férfiak pedig kocsijából kifogták a lovakat, ismét máskor gyönyörű, vidám herceg volt, az egyik legrégibb uralkodó család tagja, vagy bátor tűzoltó, aki egy égő ház ötödik emeletéről kimentett három embert, s ezért megkapta a becsületrend keresztjét, híres festőművész, aki képzeletének kincseivel csodálatba ejtette a világot, majd velencei gondolás vagy csodálatos erejű és szépségű cirkuszi akrobata.

Ezek közül valamikor mindegyik foglalkoztatta Izabella kisasszony titkos gondolatait, mindegyiknek szentelt egy-két halk sóhajt, de egyben meg is értette, hogy ilyen vagy olyan okokból nem szeretheti őket. Most aztán - az istenség jóvoltából és az ő alakjában - mindegyik megjelent derengő ábrándozásaiban. S Izabella kisasszony szeme ezektől a látomásoktól egy új kifejezéssel, valami földöntúli elmélázással gazdagodott. Tekintete nemegyszer elrévedezett a messze távolba az embereken, az egész világon túl, s ha egyébként homlokába hulló hamvasszőke fürtjei is úgy rendeződtek el, mintha valami titokzatos fuvallat borzolta volna össze - a szemlélő azt hihette, hogy nem is ember, hanem angyal vagy szent.

Egy évvel ezelőtt Wokulski is ilyen állapotában látta meg, s ettől a pillanattól kezdve szíve nem talált nyugalmat.

Csaknem ebben az időben történt, hogy Tomasz úr szakított a társasággal, s forradalmi érzelmei jeléül beiratkozott a kereskedők kaszinójába. Ott aztán - a még nemrégen megvetett tímárokkal, kefekötőkkel, pálinkafőzőkkel kellemesen elvisztezett, s közben jobbra-balra hirdette, hogy az arisztokráciának nem szabad önmagában elkülönülnie, hanem oda kell állnia a felvilágosodottabb városi polgárok s velük együtt az egész nemzet élére. Ezért aztán viszonzásul a büszke tímárok, kefekötők és pálinkafőzők kegyeskedtek elismerni, hogy Tomasz úr az egyetlen arisztokrata, aki a nemzet iránti kötelességét helyesen fogja fel, és lelkiismeretesen teljesíti. Még bátran hozzátehették volna: este kilenctől éjfélig.

S míg Tomasz úr ilyen derekasan viselte társadalmi állása terhét, addig Izabella kisasszony gyönyörű lakosztálya csendjében és magányában emésztette magát. Nemegyszer, amikor Mikołaj már jóízűen szundított a kényelmes fotelban, Florentyna kisasszony pedig - fülét vattával betömve - mélyen aludt, Izabella szobájába még mindig nem mert bekopogtatni a jótékony álom, mert elhessegették a feltolakodó emlékek. Ilyenkor a kisasszony kiugrott ágyából, s lenge pongyolájában órák hosszat járkált fel s alá a szalonban. A vastag szőnyeg elnyelte lépteinek zaját, s világosság is csak annyi volt, amennyi a két utcai lámpás fényéből beszűrődött.

A tágas szobában szomorú gondolatok tolongtak körülötte, látta mindazokat, akik valaha itt gyakori vendégek voltak. Amott szundikál az öreg hercegnő, emitt két grófnő faggatja a prelátust, hogy lehet-e rózsavízzel gyereket keresztelni? Itt egy csomó fiatalember vet feléje sóvár pillantásokat, vagy erőltetett közönnyel igyekszik érdeklődést kelteni, amott egy egész leánykoszorú, s mind tekintetükkel simogatják, csodálják vagy irigylik. Csupa fény, nesz, beszéd, melynek nagy része az ő szépsége körül repked, mint a pillangók a virág körül. Ahol csak megjelent, minden elhalványult körülötte, a többi nő csak hátterül szolgált, a férfiak pedig rabszolgái voltak.

És ez mind a múlté... Ma már ez a szalon hűvös, sötét és üres... Csak ő maradt meg egyedül és a szomorúság láthatatlan pókja, mely szürke hálójával kérlelhetetlenül átszövi azokat a helyeket, ahol az ember valamikor boldog volt, s ahonnan a boldogság elmenekült. Igenis, elmenekült... Izabella kisasszony majd eltöri ujjait, hogy visszaparancsolja a könnyeket, melyeket még itt, éjjel, az üres és sötét szobában is szégyellt volna.

Mindnyájan elhagyták, csak Karol gróf felesége nem, a kedves Joanna néni, aki - mikor fájdalma nagyon felgyülemlett a szívében - eljött ide, szélesen elterpeszkedett a díványon, és sűrű sóhajtozás közben így beszélt hozzá:

- Bizony, kedves Belciám, be kell vallanod, hogy elkövettél néhány megbocsáthatatlan hibát. Nem beszélek én Viktor Emánuelről, mert az csak olyan szeszély volt, egy nagyon liberális, de mellesleg nagyon eladósodott királytól. Az ilyen viszonyhoz, ha nem is több tapintat, de több tapasztalat kell - folytatta, szemét szerényen lesütve. De elszalasztani, vagy ha így jobban tetszik, elutasítani egy Saint-Auguste grófot!... Már engedj meg, kedvesem... fiatal, gazdag, minden tekintetben elsőrangú és ráadásul milyen karrier!... Most éppen küldöttségeket vezet a pápa őszentségéhez, s bizonyosan megkapja a különleges áldást egész családja számára. Még Chambord gróf is cher cousin-nek[7] szólítja... Ó, Istenem!

- Azt hiszem, Joanna néni, ezen már kár bánkódni - vetette közbe Izabella kisasszony.

- Nem akarlak én bántani, szegény gyermekem! Hiszen amúgy is súlyos csapások várnak rád, melyeket csak a mélységes hit enyhíthet. Biztosan tudod, hogy atyád mindenét elvesztette, még a te hozományod maradványát is?

- Mit tehetek én erről?

- Pedig csak te tehetsz, és kell is tenned - felelte a grófné nyomatékkal. - A marsall ugyan nem Adonisz, de... ha kötelességeinket könnyű volna teljesíteni, akkor nem lennének érdemek. Különben is, Istenem, ki tilthatja meg, hogy az ember szíve mélyén éljen egy bizonyos eszménykép, s a róla való gondolkozás megédesítse legnehezebb perceinket? Végül biztosíthatlak, hogy a szép asszony helyzete egy öreg férj mellett nem tartozik a legrosszabbak közé.

[7] Kedves unokafivér. (francia)

Mindenki érdeklődik iránta, hódolattal emlegetik áldozatosságát, az öreg férj pedig sokkal kevésbé igényes, mint a javakorbeli...

- De néni kérem!

- Csak semmi egzaltáltság, gyermekem! Már nem vagy tizenhat éves. Komolyan kell nézned az életet. Nem szabad egyszerű idioszinkráziák miatt feláldoznod atyád vagy akár Florentyna egzisztenciáját. De még a cselédségét sem. Gondold csak meg, hogy te, a te nemes szívecskéddel, mennyi jót cselekedhetnél, ha nagy vagyonod lenne?

- De néni kérem, a marsall olyan utálatos. Annak már nem feleségre van szüksége, hanem dajkára, aki a száját megtörli.

- Jó, nem ragaszkodom a marsallhoz, de akkor a báró...

- Ő még vénebb! Festi, rúzsozza magát, és undorító foltok vannak a kezén.

A grófné felállt.

- No, nem erőltetem, gyermekem, nem vagyok házasságszerző, ez Meliton asszony dolga, de figyelmeztetlek, hogy a Damoklész kardja ott függ atyád feje fölött.

- De hiszen van egy bérházunk.

- Melyet legkésőbb Szent János napja után elárvereznek, s abból ugyan a te hozományod ki nem kerül.

- Hogyan, egy bérházat, mely százezerbe került, hatvanezerért fognak eladni?...

- Mert nem is ér többet. Atyád túlságosan sokat adott érte. Ezt az építésztől tudom, aki Krzeszowskiné megbízásából nézte meg.

- Még akkor is itt van a porcelán meg az ezüst! - robbant ki Izabella kisasszony, ujjait tördelve.

A grófné megcsókolgatta.

- Édes, drága gyermekem - mondotta zokogva -, miért is kell éppen nekem a szívedet megsebeznem... Tudd meg hát, hogy atyádnak még néhány ezer rubel váltóadóssága is van. Nos, ezeket a váltókat... ezeket a váltókat, néhány nappal ezelőtt, március legvégén összevásárolták. Nem tudjuk, de sejtjük, hogy Krzeszowskiné volt...

- Micsoda aljasság! - suttogta Izabella kisasszony. - De bánom is én, hadd vegye... Néhány ezer rubel fedezésére elég az én porcelánom és ezüstöm.

- Sőt, kétségkívül sokkal többet ér, de ki vásárol ma ilyen drága holmit?

- Mindenesetre megkísérlem - felelte Izabella lázasan. - Majd megkérem Meliton asszonyt, ő biztosan segítségemre lesz...

- Gondold meg, gyermekem, nem kár-e ezekért a családi emléktárgyakért...

Izabella elmosolyodott.

- Ah, néni kérem... azt gondoljam meg, hogy magamat adjam-e el vagy a szervizt?... Mert, hogy a bútorainkat elvigyék, azt sohasem engedném meg!... Az, az a Krzeszowskiné... Összevásárolta a váltókat... micsoda förtelem!

- No, még nem biztos, hogy ő volt.

- Akkor bizonyára valami új ellenség akadt, aki még nála is gonoszabb.

- Lehet, hogy Honorata néni - nyugtatta meg a grófné. Tudom is én? Talán segíteni akar Tomaszon, de meg is akarja fenyegetni. Na, isten veled, gyermekem, adieu...[8]

Ezzel be is fejeződött a beszélgetés, melyet a sok francia kifejezés úgy elrútított, mint a ragya az emberi arcot.

6

Hogyan tűnnek fel új emberek a régi láthatáron

Még április eleje is a tél és a tavasz közötti átmenetnek tekinthető. A hó már eltűnt, de a természet zöld színe még nem jelentkezett, a fák még feketék, a fű szürke, az ég szürke, olyan, mint az ezüst- és aranyszálakkal keresztül-kasul szőtt márványlap.

Délután öt óra felé jár az idő, Izabella kisasszony szobájában ül, s Zola legújabb regényét olvassa. A címe: *Unepage d'amour.*[9] Gépiesen olvas, nem figyel oda, minduntalan felpillant a könyvből, az ablakra tekint, s szinte öntudatlanul látja, hogy a fák feketék, az ég pedig szürke. Megint olvas, megint felemeli tekintetét, végignéz szobáján, s félig öntudatlanul állapítja meg, hogy az ő kék atlasszal bevont bútorainak meg a kék selyempongyolájának valami szürkés árnyalata is van, és hogy a fehér függönyök rojtjai olyanok, mint a dús, pelyhes hópamatok. Azután egyszerre elfelejti, hogy ebben a pillanatban mire is gondolt, s önmagától kérdezi: mire is gondoltam most?... Ah, igaz, a nagyheti gyűjtésre. Hirtelen erős vágyat érez, hogy hintaján kikocsizzék, s haragszik az égre, hogy még most is olyan szürke, s azok az aranyos erecskék még mindig olyan vékonyak rajta... Valami csendes nyugtalanság, valami várakozás kínozza, de nem tudná megmondani, mire vár; arra-e, hogy a fellegek szétfoszoljanak, vagy arra, hogy belépjen az inas, és átadja neki a nagyheti gyűjtésre szóló meghívót? Már olyan közel van, s őt még most sem hívják.

Ismét a regényt olvassa, ott, ahol Rambaud úr egy csillagos éjjelen a kis Jeanne összetört babáját javítja. Helén tárgytalan búbánatának könnyeiben úszva, hallgatja Jouve apát tanácsát, hogy menjen férjhez. Izabella kisasszony teljesen átérzi ezt a fájdalmat, s ki tudja, ha most az égen a felhők helyett megjelennének a csillagok, nem fakadna-e ő is sírva, mint Helén. Már alig néhány nap a nagyheti gyűjtésig, s őt még mindig nem hívják, mert hogy végül meghívják, az biztos, de akkor miért halogatják ilyen sokáig?

„Azok az asszonyok, akik látszólag olyan buzgón keresik az Istent, gyakran nagyon boldogtalan teremtések, mert szívüket szenvedélyek dúlták fel. Templomba járnak, hogy ott imádják a férfit" - mondja Jouve apát.

„Hogy meg akarta vigasztalni Helént ez a derék Jouve apát" - gondolja Izabella, és félredobja a könyvet. Jouve apát eszébe juttatja, hogy már két hónapja hímez egy szalagot a templomi csengőre, és még most sem fejezte be. Feláll a fotelről, s hímzőasztalkáját a kifeszített hímzőkerettel együtt az ablakhoz tolja. Az asztalon ott a doboz a különböző színű selyemfonalakkal és a mintával. Előveszi a szalagot, s buzgón kezdi hímezni rá a rózsákat és a kereszteket. A munka felkelti szívében a reményt. Aki úgy szolgál az egyháznak, mint ő, arról a nagyheti gyűjtésen nem feledkezhetnek meg. Válogatja a selymet, befűzi a tűbe, és szorgalmasan

[8] Isten veled. (francia)

[9] A szerelem egy lapja. (francia)

hímez. Szeme a mintáról a szalagra siklik, keze alulról felfelé emelkedik, majd felülről ismét lehull, szorgalmasan jár föl-le, föl-le, de gondolatai már ott járnak valahol az öltözékén, hogy mit vesz fel a szent sír látogatására és mit húsvétra. Ez a kérdés csakhamar minden figyelmét lefoglalja, szemét elhomályosítja, kezét megbénítja. A ruha, a kalap, a kabát és napernyő, mindenből új kell, pedig már nagyon rövid az idő, és még semmit sem rendeltek meg, sőt, még ki sem válogatták!...

Ekkor eszébe jut, hogy szervize és ezüstjei már az ékszerésznél vannak, sőt, már vevő is jelentkezett, s ma vagy holnap el is adják. Izabella szíve kicsit összeszorul a szerviz és az ezüstök miatt, de mikor a nagyheti gyűjtésre és az új ruhákra gondol, megkönnyebbülést érez. Nagyon szépet akar... de milyent?

Félretolja a hímzőkeretet, s a kis asztalkáról, melyen Dante, Shakespeare művei, az európai kiválóságok albuma és különböző külföldi lapok között ott hever a *Le Moniteur de la mode* is, előveszi a divatlapot, s nagy figyelemmel kezdi forgatni. Íme, itt az ebédhez való ruha, itt meg a tavaszi ruhák, leánykák, asszonyok, fiatal anyák számára, itt meg a vizitruhák, séta- és szertartási ruhák, hat új kalapmodell, tízféle anyagból, tizenöt-, húszféle szín... Melyiket válassza, ó, Istenem?... Lehetetlen választania, amíg Florentynától és a szabónőtől tanácsot nem kér...

Türelmetlenül dobja félre a divatlapot, s félig fekvő, félig ülő helyzetbe veti magát a díványra. Ujjait, mintha imádkoznék, összekulcsolja, a dívány karjára nyugtatja, fejét kezére támasztja, s ábrándos tekintetét az égre függeszti. A nagyheti gyűjtés, az új ruhák, a felhők az égen, minden összekeveredik képzeletében, s mindennek háttere az, hogy sajnálja szervizét, meg egy kicsit szégyelli is, hogy eladja.

„Eh, mindegy" - gondolja magában, s ismét azon imádkozik, hogy a felhők legalább egy pillanatra oszoljanak szét. De azok egyre sűrűsödnek, s az ő szívében is növekszik a fájdalom, a panasz, a szégyen és a nyugtalanság. Tekintete a dívány melletti asztalkára siklik s azon is az elefántcsontba kötött imádságos könyvre. Izabella kisasszony kezébe veszi a könyvecskét, s lassan lapozgatva keresgéli az *Acte de résignation*[10] imádságot, s mikor megtalálja, olvasni kezdi:

„Que votre nom soit béni à jamais, bien qui avez voulu m'éprouver par cette peine..."[11] Ahogy olvassa, a szürke ég világosodni kezd, s mikor elmondja... et d'attendre en paix votre divin secours..."[12] a felhő meghasad, s kivillan mögüle az égszínkék sáv. Izabella kisasszony szobája megtelik fénnyel, szíve pedig békességgel. Most már tudja, hogy imádságát meghallgatták, hogy neki lesz a legszebb ruhája, és neki jut a legelőkelőbb templom.

Ebben a pillanatban az ajtó csendesen kinyílik, a küszöbön megjelenik Florentyna kisasszony fekete ruhás, magas, bátortalan alakja, s két ujja között levelet tart.

- Joanna grófnétól.

- Ah, biztosan a nagyheti gyűjtésről - feleli Izabella kisasszony bűvös mosollyal. - Egész nap be se néztél hozzám, Flóra.

- Nem akarlak zavarni.

---

[10] Töredelem. (francia)

[11] Áldott legyen a te neved, bár próbára tettél ezzel a szenvedéssel. (francia)

[12] ...és békében várni isteni segítségedet. (francia)

- Az unatkozásban?... - kérdi Izabella. - Nem gondolod, hogy kellemesebb lenne egy szobában unatkoznunk?

- Itt a levél... - szól ismét a fekete ruhás, bátortalan leány, s Izabella felé nyújtja kezét.

- Tudom, mi van benne - vág szavába Izabella. - Maradj itt egy kicsit, ha nem esik terhedre, olvasd fel.

Florentyna bátortalanul ül le egy fotelra, elveszi az íróasztalról a papírvágókést, s nagyon óvatosan kezdi felvágni a borítékot. A kést visszateszi az íróasztalra, azután a borítékot is, majd kisimítja a levelet, s halkan, dallamos hangon kezdi felolvasni a francia szöveget:

Kedves Bel! Bocsáss meg, hogy olyan dologban fordulok hozzád, melyben csak neked és atyádnak van jogotok dönteni. Tudom, drága gyermekem, hogy túl akarsz adni a szervizeden és ezüstjeiden, hiszen magad mondtad. Azt is tudom, hogy már vevő is jelentkezett, aki ötezer rubelt ajánl. Véleményem szerint ez nagyon kevés, bár a mai időkben nemigen remélhettek többet. Az után a beszélgetés után azonban, melyet ebben az ügyben Krzeszowskinéval folytattam, attól tartok, hogy ezek a drágaságok méltatlan kezekbe kerülhetnek.

Szeretnélek ettől megkímélni, s ezért a szerviz és az ezüstök elzálogosítása fejében felajánlok háromezer rubel kölcsönt. Azt hiszem, ma, mikor atyád olyan nagy gondokkal küzd, jobb helyen lesznek nálam. Tőlem visszaveheted, amikor akarod, sőt halálom után anélkül is, hogy a kölcsönt visszaadnád.

Nem akarlak erőszakolni, csak éppen javasolom. Gondolkozz rajta, hogyan lesz jobb, s mindenekfelett gondolj a következményekre.

Jól ismerlek, s azt hiszem, nagyon fájna neked, ha azt hallanád, hogy családi ezüstünk és porcelánunk valami bankár asztalát vagy lánya kelengyéjét díszíti.

Ezerszer csókol

Joanna

Ui. Képzeld, milyen szerencséje van az árvaházamnak. Tegnap annak a híres Wokulskinak az üzletében jártam, s csak éppen megemlítettem, hogy az árvaház javára gyűjtök. Legfeljebb néhány rubelre számítottam, s képzeld, az a Wokulski ezer rubelt adományozott. Akár hiszed, akár nem, ezer rubelt. És még azt mondta, hogy nekem nem is merne kisebb összeget felajánlani. Még egypár ilyen Wokulski, s érzem, hogy vénségemre még én is demokrata lennék.

Florentyna kisasszony befejezte a levél olvasását, de tekintetét nem merte felemelni a papírról. Végre is erőt vett magán, és rápillantott: Izabella sápadtan, összeszorított ökéllel ült a helyén.

- No, mit szólsz ehhez, Flóra? - kérdezte kis idő múlva.

- Úgy vélem - kezdte Florentyna kisasszony halkan -, hogy a grófné, levele elején, találóan fejtette ki véleményét erről a kérdésről.

- Micsoda megaláztatás! - suttogta Izabella, s öklével idegesen verdeste a díványt.

- A megaláztatás abban van, hogy valaki háromezer rubel kölcsönt ajánljon a szerviz és az ezüstök elzálogosításáért, mikor más ötezret kínál. Én itt más megaláztatást nem látok.

- Hogy bánik velünk?... Úgy látszik, valóban tönkrementünk...

- De Belcia! - vágott közbe Florentyna felélénkülve. - Ez a fanyar hangú levél a legjobban bizonyítja, hogy nem mentetek tönkre. A néni tud fanyar lenni, de a katasztrófától is meg tud kímélni. Ha valóban a teljes romlás fenyegetne, biztosan nagyon gyengéd és őszinte vigasztalótok lenne.

- Nagyon köszönöm.

- De ettől igazán nem kell félned. Holnap befolyik ötezer rubelünk, abból egy fél évig... vagy legalább egy negyedévig vezethetjük a házat. Néhány hónap múlva...

- Elárverezik a bérházunkat...

- Az csak formaság, semmi más. Sőt, még jól is jártok vele, mert manapság egy bérház csak teher. Meg aztán Hortensja néni után is örökölsz vagy százezer rubelt. Különben - tette hozzá szemöldökét felhúzva - magam sem vagyok bizonyos, hogy a bácsinak nincs-e még valahol pénze. Mindenki ezt mondja...

Izabella előrehajolt a díványról, s megfogta Florentyna kezét.

- Kinek mondod ezt. Flóra? - szólt fojtott hangon. - Hát csakugyan azt hiszed, hogy én senki más nem vagyok, csak eladó lány, aki semmit nem hall, nem lát, és semmit fel nem tud fogni?... Azt hiszed, nem tudom - folytatta még halkabbra fogva a szót -, hogy már több mint egy hónapja Mikołajtól kérsz kölcsön a háztartásra?...

- Talán éppen a bácsi akarja így...

- Igen? És azt is ő akarja, hogy minden reggel néhány rubelt csempéssz a pénztárcájába?

Florentyna mélyen a szemébe nézett, s fejét megcsóválta.

- Túl sokat tudsz - felelte -, de azért nem mindent. Már két hét óta, vagy talán egy hónap óta is figyelem, hogy a bácsinak mindig van tizenöt, húsz rubele...

- Akkor hát adósságot csinál...

- Nem, a bácsi sohasem csinál adósságot a városban. A hitelezők mind idejönnek hozzá, itt adják át neki a pénzt, s itt kapják az elismervényt és a kamatokat. Ebben a tekintetben nem ismered.

- De akkor honnan van mindig pénze?

- Azt nem tudom, csak látom, hogy van, és hallom, hogy mindig is volt.

- De akkor miért engedi meg, hogy eladjuk az ezüstöt? - makacskodott Izabella.

- Talán a családot akarja bosszantani.

- És ki vásárolta össze a váltóit?

Florentyna lemondóan legyintett.

- Hogy nem Krzeszowskiné, azt biztosan tudom - felelte. - Akkor pedig vagy Hortensja néni, vagy...

- Vagy...

- Vagy a bácsi maga. Nem emlékszel, hányszor csinált ilyesmit; csak hogy a családot bosszantsa, aztán jót nevetett rajtuk...

- De miért akarna engem, minket izgatni vagy nyugtalanítani?

- Ő azt hiszi, te teljesen nyugodt vagy. Egy leánynak feltétlenül meg kell bíznia az apjában.

- Ah, úgy?... - suttogta Izabella elgondolkozva.

A fekete ruhás szegény rokon lassan felkelt helyéről és kiosont.

Izabella ismét szobáját kezdte nézegetni - s most még szürkébbnek látta -, meg az ablak alatt hajlongó fekete ágakat, a két verebet, melyek talán a fészekrakásról csiripeltek, s az eget, mely most még szürkébb volt, s egyetlen világosabb foltocska sem tarkította. Emlékezetében ismét feléledt a nagyheti gyűjtés és új ruhája, de ezeket a kérdéseket most olyan kicsinyeknek, olyan jelentékteleneknek érezte, hogy alig észrevehetően vállat vont.

Most más kérdések gyötörték: ne adja-e át a szervizt Joanna grófnénak, meg hogy honnan van az atyjának pénze? És ha már régebben is volt, miért tűrte, hogy Mikołajtól kérjenek kölcsön?... Ha pedig nem volt, akkor most milyen forrásból merít?... Ha a szervizt és az ezüstöt odaadja Joanna néninek, elszalaszthatja a kedvező eladási alkalmat, ha pedig eladja ötezer rubelért, ezek az értékes emléktárgyak valóban méltatlan kezekbe kerülhetnek, amint a grófné is írta.

A gondolatoknak ez a láncolata azonban hirtelen megszakadt; érzékeny füle neszt hallott a távolabbi szobákból. Kimért, nyugodt férfiléptek zaja volt. A szalonban némileg felfogta a vastag szőnyeg, az ebédlőben megint jobban hangzott, az ő szobájában pedig elcsendesedett, mintha az illető lábujjhegyen járt volna.

- Tessék, apa - felelte Izabella kisasszony, mikor ajtaján kopogtatás hallatszott.

Tomasz úr bejött. A leány sietve felkelt a díványról, de apja nem engedte. Megölelte, megcsókolta a haját, s mielőtt mellé ült volna a díványra, előbb egy pillantást vetett a falon függő nagy tükörbe. Meglátta szép, szabályos arcát, fehér bajuszát, kifogástalan, sötét zsakettjét, elegáns vasalt nadrágját, mely mintha most került volna ki a szabótól, és megállapította, hogy - minden rendben van.

- Hallom - mondta mosolyogva -, hogy a kisasszony olyan leveleket kap, melyek elrontják a kedvét.

- Ah, papa, ha tudnád, Joanna néni milyen hangon ír nekünk...

- Biztosan az idegbeteg ember hangján. Ezt igazán nem veheted tőle rossz néven.

- Ha csak ez lenne a baj. De attól tartok, Joanna néninek igaza lehet, s ezüstjeink valóban valamelyik bankár asztalára kerülnek.

Fejét apja vállára hajtotta. Tomasz úr önkéntelenül az asztalon álló tükörbe nézett, s el kellett ismernie, hogy e pillanatban így kettesben igen szép csoportot alkotnak. Különösen jól kirajzolódott a leánya arcán elömlő félelem, s érdekesen elütött az ő teljes nyugalmától. Elmosolyodott.

- Valamelyik bankár asztalára!... - ismételte. - A mi családi ezüstjeink már megfordultak tatárok, kozákok és fellázadt parasztok asztalán, s ez nemcsak hogy semmit nem rontott rajtunk, hanem még növelte tekintélyünket, és dicsőséget szerzett. Aki harcol, annak el kell készülnie rá, hogy esetleg vereséget szenved.

- Igen, veszítettünk, de háborúk miatt és a háborúkban - vetette közbe Izabella kisasszony.

- Na és ma nincs háború?... Csak a fegyver változott, mert ma a kasza és jatagán helyett rubellel harcolunk. Joasia igen jól megértette ezt, mikor nem a szervizét, hanem családi birtokát adta el, s hogy magtárat építhessen, az anyag kedvéért lebontatta családi várunk romjait.

- Tehát legyőztek... - suttogta Izabella.

- Nem, gyermekem - felelte Tomasz úr kiegyenesedve. - Mi még csak most kezdünk diadalmaskodni, s igazán nem tudom, nem ettől fél-e kedves nagynénéd, az én szeretett húgom és egész díszes társasága. Ők olyan mélyen elaludtak, hogy az élet minden tünete, minden bátrabb lépésem vagy megmozdulásom sérti őket - tette még hozzá, mintha magának mondaná.

- A te lépésed, papa?

- Úgy van. Azt hitték, tőlük kérek segítséget. Maga Joasia is szívesen megtett volna jószágkormányzójának. Én azonban szépen megköszöntem neki a díszes hivatalt, s inkább egy lépéssel közeledtem a polgársághoz. Ezek között tekintélyre tettem szert, ami a mi köreinkben kezd nyugtalanságot kelteni. Azt hitték, hogy lecsúszom a háttérbe, s most azt látják, hogy nagyon is az előtérbe kerülök.

- Te, papa?

- Én. Eddig hallgattam, mert nem voltak megfelelő embereim, akik terveimet végrehajtották volna. Csak ma találtam olyan emberre, aki megérti eszméimet, most hát nekifogok.

- Ki az, papa? - kérdezte Izabella, s csodálkozva nézett apjára.

- Egy Wokulski nevű itteni kereskedő. Igazi vasember. Az ő segítségével megszervezem városi polgárságunkat, keleti kereskedelmünk fejlesztésére társaságot alapítok, s ilyen módon fellendítem az ipart...

- Te, papa?

- Akkor aztán majd meglátjuk, ki rúgtat előre, ha másutt nem, akár a városi képviselőtestületi választásokon...

Izabella kerekre nyitott szemmel hallgatta ezt a beszédet.

- Biztos, hogy az az ember - suttogta -, akiről beszélsz, nem valami szélhámos, kalandor?

- Nem ismered? - kérdezte Tomasz úr. - Pedig házunk egyik szállítója.

- A boltját ismerem, az nagyon szép - válaszolta Izabella elgondolkozva. - Van ott egy öreg segéd, egy kicsit különc lehet, de nagyon udvarias... Ah, igaz, azt hiszem, néhány nappal ezelőtt megismerkedtem a tulajdonossal is... Nagy bugrisnak látszik.

- Wokulski bugris?... - csodálkozott Tomasz úr. - Igaz, hogy egy kicsit darabos, de nagyon kedves és udvarias.

Izabella megrázta fejét.

- Kellemetlen ember - felelte felélénkülve. - Most már egészen jól emlékszem rá... Kedden ott voltam a boltban, s tőle kérdeztem meg az egyik legyező árát. Láttad volna, hogy nézett rám!... Nem felelt egy szót sem, csak kinyújtotta nagy vörös kezét az egyik segéd felé (nagyon csinos, jóképű fiú), s így szólt: „Morawszki vagy Mraczewski úr (már nem emlékszem biztosan a nevére), a hölgy a legyező árát kérdezi.” Mondhatom, papa, nem valami érdekes ember az új üzlettársad!... - kiáltotta nevetve.

- Őrült energia lakik benne, vasember! - jegyezte meg Tomasz úr. - Ezek ilyenek. Majd megismered jobban, mert néhány összejövetelt szándékozom rendezni itt a lakásunkban. Mindnyájan nagyon érdekesek, de ez a legeredetibb közöttük.

- Itt akarod fogadni ezeket az urakat, papa?...

- Igen, egyikkel-másikkal tanácskoznom kell. Ami pedig a mieinket illeti - tette hozzá, lánya szemébe nézve -, biztosítlak, ha meghallják, ki jár hozzánk, egyikük sem fogja elkerülni szalonjainkat.

Ebben a pillanatban lépett be Florentyna kisasszony, s ebédhez kérte a beszélgetőket. Tomasz úr karját nyújtotta leányának, s mind a hárman átmentek az ebédlőbe. A levesestál már bent gőzölgött, s mellette állt a fekete frakkba öltözött Mikołaj, hatalmas fehér nyakkendővel.

- Jót mulattam Belcián - mesélte Tomasz úr húgának, aki közben a húslevest kimerte a tányérokba. - Képzeld csak, Flóra, Wokulskit bugrisnak tartja. Te ismered?

- Ki ne ismerné manapság Wokulskit? - felelte Florentyna kisasszony, miközben Mikołajnak odaadta a tányért, s intett, hogy tegye Tomasz úr elé. - Hát elegánsnak nem valami elegáns, de... olyan, mint...

- Mint egy tuskó, melynek még ráadásul a keze is vörös - vágott közbe Izabella nevetve.

- Engem Trostira emlékeztet, tudod, Bel, arra a lövész ezredesre, akivel Párizsban találkoztunk - felelte Tomasz úr.

- Engem pedig a diadalmas gladiátor szobrára - jegyezte meg Florentyna kisasszony dallamos hangján. - Emlékszel, Bel, Firenzében láttuk; felemelt kezében kardot tartott. Az arca nyers, sőt vad, de egészében mégis nagyon szép.

- És a vörös keze?... - kérdezte Izabella kacagva.

- Szibériában elfagyott - vetette közbe Florentyna nyomatékkal.

- Mit csinált ott?

- Büntetését töltötte, amit ifjúi hevességéért róttak ki rá - magyarázta Tomasz úr. - Ezt igazán meg lehet bocsátani.

- Ah, tehát még hős is!...

- És milliomos - tette hozzá Florentyna kisasszony.

- Milliomos? - ismételte meg Izabella. - Kezdem hinni, hogy a papa jól választott, mikor őt szemelte ki társává. Ámbár...

- Ámbár?... - kérdezte az apja.

- Mit szól a világ ehhez a társas céghez?

- Akinek a karja erős, a világ a lábánál fekszik.

Mikołaj éppen a vesepecsenyét hordta körül, mikor az előszobában felhangzott a csengő. A vén inas kisietett, s egy pillanattal később már hozta be a levelet ezüst - de lehet, hogy csak ezüsttel futtatott - tálcán.

- A méltóságos grófnétól - jelentette.

- Neked szól, Bel - mondta Tomasz úr, aki a levelet átvette. - Engedd meg, hogy én helyettesítselek ennek az új pirulának a lenyelésénél.

Felbontotta és olvasni kezdte, aztán nevetve nyújtotta leányának.

- Ez az! - kiáltotta. - Ebben a levélben benne van az egész Joasia. Az idegek... Mindig az idegek...!

Izabella eltolta tányérját, s nyugtalanul futotta át a sorokat. De arca fokozatosan felderült.

- Hallgasd csak, Flóra - szólt -, ez érdekes!

Drága Bel! - írja a néni. - *Nagyon kérlek, gyermekem, felejtsd el előbbi levelemet. A te szervized engem végeredményben egy cseppet sem érdekel, s ha férjhez mégy, majd találunk mást. Az azonban nagyon fontos nekem, hogy a nagyheti gyűjtésen feltétlenül velem légy. Erről akartam írni előbbi levelemben is, nem pedig a szervizről. Ha szegény idegeimet nem akarod végképp tönkretenni, el kell fogadnod meghívásomat.*

A mi templomunkban a szent sír gyönyörű lesz. Az én derék Wokulskim ad egy szökőkutat, mesterséges éneklő madarakat és hanglemezeket, amelyek csupa komoly darabot játszanak. No és rengeteg szőnyeget. Hozer szállítja a virágokat, s a műkedvelők hangversenyt rendeznek orgonával, hegedűvel, csellóval és énekkel. Magamon kívül vagyok az elragadtatástól, de ha ezek között a csodák között téged nélkülöznöm kellene, biztosan halálosan megbetegednék. Tehát rendben van? Ezerszer ölel és csókol nagyon szerető néned

Joanna

Ui. Holnap elmegyünk a szabónőhöz, hogy megrendeljük tavaszi kosztümödet. Meghalok, ha el nem fogadod.

Izabella kisasszony valósággal sugárzott az örömtől. Ez a levél minden reményét valóra váltotta.

- Ez a Wokulski utolérhetetlen! - szólt Tomasz úr nevetve. - Úgy látszik, egyetlen rohammal meghódította Joasiát, aki most már nem fogja kifogásolni, hogy társamul fogadom, sőt, még ő pártolja majd velem szemben.

Mikołaj a sült csirkét tálalta.

- Úgy látszik, mégiscsak zseniális ember - jegyezte meg Florentyna kisasszony.

- Wokulski?... nem - felelte Tomasz úr. - Rendkívül energikus, de ami a kombináló képességét illeti, nem tartom valami különös tehetségnek.

- Pedig a viselkedése azt mutatja.

- A viselkedése csak óriási energiáját igazolja. A kezdeményező képességet, a zseniális kombináló elmét más dolgokban ismeri meg az ember, például a... játékban. Én elég gyakran játszom vele pikétet, ott pedig igazán nagy tere van a kombinációnak. Az eredmény az, hogy eddig vesztettem nyolc-tíz rubelt, s nyertem valami hetvenet... pedig igazán nem igénylem, hogy lángésznek tartsanak - tette hozzá szerényen.

Izabella elejtette a villát. Elsápadt, s homlokához kapva suttogta:

- Á!... Á!...

Apja és Florentyna kisasszony felugrottak.

- Mi bajod, Bel, mi bajod?... - kérdezte Tomasz úr ijedten.

- Semmi - felelte, s felállt az asztaltól. - Migrén. Már egy órája érzem, hogy közeledik... Semmi, semmi, papa...

Kezet csókolt apjának, s szobájába sietett.

- Az ilyen hirtelen migrénnek hamarosan el kell múlnia - nyugtatta meg magát Tomasz úr. - Menj be hozzá, Flóra. Én kis időre bemegyek a városba, mert néhány emberrel találkoznom kell, de korán hazajövök. Addig maradj vele, és vigyázz rá, drágám, nagyon kérlek - mondta Tomasz úr az olyan ember nyugalmával, aki tudja, hogy az ő utasításai vagy kérése nélkül semmi sem mehet jól ezen a világon.

- Mindjárt megyek, csak előbb itt rendet csinálok - felelte Florentyna kisasszony, akinek a ház rendje sokkal fontosabb volt, mint bárki emberfiának a migrénje.

Az éj már betakarta a földet fekete leplével... Izabella kisasszony ismét egyedül van szobájában. Amint bejött, a díványra rogyott, s mindkét kezét arcára szorította. A selymek és szövetek földig érő zuhatagja alól, lent, egy picit kikandikált apró topánkája, sőt, egy egész kis darabka a harisnyájából is, de hiszen senki sem látja, és ő sem gondol rá. E pillanatban lelkét ismét a panasz, a harag és a szégyen marcangolja. Nagynénje bocsánatot kért tőle és kiengesztelte; ő maga a legszebb sír mellett fog gyűjteni, neki lesz a legszebb kosztümje, és mégis - boldogtalan. Olyan érzései vannak, mintha tündéri szép ruháján, éppen mikor a tele szalonba belép, undok zsírfoltot fedezne fel, melynek nemcsak jellege, hanem alakja és színe is ocsmány. Mintha a drága ruhát valahol a konyhán vagy a cselédlépcsőn hurcolták volna végig. Csak ez jár a fejében, s e gondolatok olyan undorral töltik el, hogy szájában megkeseredik a nyál.

Borzalmas helyzet!... Már egy hónapja inasuk kölcsöneiből élnek, apja pedig tíz nap óta kártyanyereségből fedezi apró kiadásait... Mert lehet kártyán nyerni; az urak szoktak nyerni ezreket is, de nem a mindennapi kiadások fedezésére és - természetesen - nem boltosoktól. Ó, ha megtehetné, leborulna apja lábához, s úgy kérlelné, hogy ne játsszék azokkal az emberekkel, vagy legalább ne most, mikor anyagi helyzetük olyan nehéz. Rövidesen megkapja az ötezer rubelt a szervizért, akkor majd ő maga ad apjának pár száz rubelt, s megkéri, hogy veszítse vissza Wokulskinak a kártyacsatán. Viszonozza gavallérosabban eddigi szívességét, meg Mikołajnak is az apró kölcsönöket.

De vajon megteheti-e ezt apjával szemben, szabad-e erről még csak beszélnie is?...

- Wokulski... Wokulski... - suttogja Izabella kisasszony. - Ki hát az a Wokulski, aki ma egyszerre annyi felől és olyan sokféle alakban mutatkozik be előtte. Mi dolga van ennek az embernek az ő nagynéniével és atyjával?...

S egyszerre rádöbben, vagy csak úgy érzi, hogy már hetek óta folyton erről az emberről hall. Egy kereskedő több ezer rubelt adományozott jótékony célra, csak nem emlékszik, ruha- vagy prémkereskedő volt-e? Azután azt is hallotta, hogy egy kereskedő Bulgáriában a háborúban óriási vagyont szerzett, de hogy cipész volt-e az illető, akinél esetleg ő is dolgoztat, vagy fodrász, azt már nem tudja. Csak most döbben rá, hogy az a kereskedő, aki ezreket adományozott jótékony célra, meg aki hatalmas vagyont szerzett Bulgáriában - egy és ugyanaz a személy, mégpedig nem más, mint Wokulski, akitől az ő apja kártyán nyer apró összegeket, s akiről az ő nagynénje, a közismerten gőgös grófné, csak úgy beszél: „az én derék Wokulskim...”

E pillanatban megvillan előtte annak az embernek az arca, aki ott a boltban nem akart vele beszélni, hanem az óriási japán vázák mögé húzódva komoran figyelte... Ó, hogy nézett rá...

Egy napon Florentyna kisasszonnyal csak éppen időtöltésből bement egy cukrászdába uzsonnázni. Az ablak melletti asztalhoz ültek, s kint az utcán, az ablak előtt egy csomó rongyos gyermek gyűlt össze, és bámult befelé. Emlékszik, hogy a gyerekek olyan kíváncsian és mohón nézték őt meg a csokoládét és a süteményeket is, mint az éhes állatkák. Nos, ugyanígy nézte őt az a Wokulski is ott a boltban.

Izabella hátán végigfutott a hideg. Ez hát az ő apjának az üzlettársa?... De milyen üzletük van kettőjüknek?... Honnan támadt apjának az a gondolata, hogy valami kereskedelmi társaságot alapítson, széles körű üzleti tevékenységet fejtsen ki, amire régebben sosem gondolt? A városi polgárság segítségével akar az arisztokrácia élére kerülni, azt akarja, hogy beválasszák a városi tanácsba, holott eddig sosem volt tagja és most sem az.

Ez a Wokulski biztosan valami nagy fezőr vagy szélhámos, akinek sötét üzleteihez jó hangzású nevekre van szüksége cégérül. Hallott ő már ilyen esetekről. Hány jónevű német és magyar mágnás merült el mindenféle kereskedelmi vállalkozásban, melyeket ő meg sem értene, apja meg talán még kevésbé.

Már csaknem besötétedett, az utcán meggyújtották a lámpákat, s beszűrődő fényük a szoba mennyezetére vetítette az ablak keretének és a függönyök fodrainak árnyékát. Olyan volt ez az árnyék, mint egy kereszt a sugárzó dicsfényben, melyet lassanként elborít a közeledő felhő.

- Hol is láttam én ilyen keresztet, felhőt és fényességet?... - kérdezte Izabella önmagától. Aztán sorra vett minden vidéket, melyet valaha életében látott, és ezen elábrándozott.

Úgy érezte, mintha hintón ismerős vidéken hajtana át. A táj erdőségekből és zöldellő hegyekből alkotott óriási gyűrűre hasonlít. Az ő hintaja a gyűrű egyik szélén van, s gyorsan robog lefelé a völgybe. De csakugyan megy az a hintó? Mert sem nem közeledik semmihez, sem nem távolodik semmitől, úgy érzi, mintha egy helyben állna. És mégis robog, látni a nap tükörképét, mely a hintó sárhányóján csillog, s lassan tolódik tovább, hátrafelé. De a dübörgést is hallani... Vagy az utcáról hallik be a kocsizörgés? Nem, nem, ez gépzúgás. A gép ott dolgozik valahol az erdők és hegyek alkotta óriási gyűrű mélyén. Ott lenn a mélyben még valami fekete füstből és fehér gőzből gomolygó tó is látszik. Azt is körülfogja az erdők és hegyek zöldellő gyűrűje. Izabella most egyszerre apját látja maga mellett. Tomasz úr figyelemmel szemléli saját körmeit, s időnként a tájra is vet egy-egy pillantást. A hintó változatlanul a gyűrű szélén áll, mintha meg sem mozdult volna, csak a fényesre lakkozott sárhányón csúszik egyre hátrább a nap ragyogó tükörképe. Ez a látszólagos nyugalom vagy titokzatos mozgás szörnyen izgatja Izabella kisasszonyt. „Megyünk hát, vagy egy helyben állunk?" - kérdezi apjától. De Tomasz úr nem felel, mintha nem is látná, csak gyönyörű, jól ápolt körmeit nézegeti, s időnként egy-egy pillantást vet a vidékre...

Egyszerre (a hintó állandóan remeg, sőt, a dübörgést is hallani), a fekete füstgomolyagok és fehér gőzfelhők alkotta tóból, lentről, a mélyből, egy emberi alak bukkan fel, de csak derékig. Haja rövid, arca barna, Trostira, a lövészezredesre, vagy talán a firenzei győztes gladiátorra emlékeztet, s óriási vörös keze van. Piszkos, maszatos ing van rajta, ingujja könyökéig felgyűrve, egyik kezében közvetlenül a mellénél legyezőformán elrendezett kártyákat tart, a másikat feje fölé tartja, s abban is van egy kártya, nyilván azt akarja most a hintó első ülésére dobni. Alakja többi részét eltakarja a gomolyogó füst.

- Mit csinál ez, papa? - kérdezi Izabella kisasszony ijedten.

- Velem pikétezik - feleli apja, kinek szintén kártya van a kezében.

- De papa, ez rettenetes ember!

- A nőket még az ilyenek sem bántják - feleli Tomasz úr.

Izabella kisasszony csak most veszi észre, hogy az ingujjas ember, míg a kártyát feje fölé tartja, különös tekintettel néz rá. A völgy mélyén hömpölygő füst és gőz néha eltakarja kinyitott ingét és nyers ábrázatát, mintha elmerülne benne, egyszerűen nincs sehol, csak a füst mögül látni szemének fátyolos fényét, a füst fölött pedig könyökéig mezítelen karját és kezében a kártyát.

- Mit jelent az a kártya, papa?... - kérdi remegve.

De apja nyugodtan nézi saját kártyáit, s nem felel, mintha nem is látná.

- Mikor szabadulunk végre innen?

Bár a hintó állandóan mozog, ringatózik, s a nap fényes tükörképe a sárhányón folyton hátrafelé kúszik, a hágcsó alján még mindig ott látni a gomolygó füstöt és párát, s benne a derékon felül kiemelkedő embert, magasra emelt jobbjában a kártyával.

Izabellát ideges félelem fogja el, minden emlékét, minden gondolatát igyekszik összpontosítani, hogy kitalálja, mit jelent az a kártya annak az embernek a kezében.

Hátha azt a pénzt jelenti, amit apja nyert tőle pikéten? Nem valószínű. Talán a Jótékonysági Társaságnak adományozott ajándékot? Nem, azt sem. Hátha azt az ezer rubelt, amit nagynénjének adott az árvaházra, vagy a nyugtát a szökőkútért, szőnyegért, madarakért, amelyeket a szent sír feldíszítésére adott kölcsön?... Azt sem. Ez őt mind nem nyugtalanítaná.

Izabella szívét fokozatosan nagy félelem tölti el. Talán apja váltói azok, melyeket valaki nemrég összevásárolt?... Ha igen, akkor amint megkapja a pénzt a szervizért és ezüstért, mindenekelőtt ezt az adósságot fizeti ki, hogy megszabaduljon az ilyen hitelezőktől. De a füstbe merülő ember csak néz, néz az ő szemébe, és nem dobja el a kártyát. Akkor hát... Ah!

Felugrik a díványról, a sötétben meglöki a taburettet, és reszkető kézzel csenget. Ismét csenget, de minthogy senki sem jelentkezik, kiszalad az előszobába, s az ajtóban találkozik Florentyna kisasszonnyal, aki megragadja kezét, és úgy kérdi:

- Mi bajod, Bel?...

Itt az előszobában a világosság valamennyire visszaadja öntudatát. Elmosolyodik.

- Vidd be a lámpát a szobámba. Flóra. Papa itthon van?

- Csak nemrég kocsizott ki.

- Hát Mikołaj?

- Ő mindjárt visszajön, csak egy levelet ad át a küldöncnek. Fáj még a fejed? - kérdezi gyöngéden.

- Nem - feleli Izabella mosolyogva -, csak elszundikáltam, s valami furcsa rémképet láttam.

Florentyna fogja a lámpát, s unokahúgával együtt indul a kis szalonba. Izabella ismét a díványra ül, szemét a világosság elől tenyerébe rejti, s úgy mondja:

- Tudod, Flóra, meggondoltam magam, nem adom el idegennek a szervizt. Igaza van Joanna néninek, hogy Isten tudja, kinek a kezébe kerül. Ha nem esik terhedre, légy szíves, ülj le az íróasztalhoz, és írd meg Joanna néninek, hogy elfogadom az ajánlatát. Adja kölcsön azt a háromezer rubelt, s vigye a porcelánt meg az ezüstöt.

Florentyna meglepődve néz rá, aztán kimondja:

- Bel, ez lehetetlen.

- Miért?...

- Egy negyedórával ezelőtt kaptam levelet Meliton asszonytól, melyben megírja, hogy a porcelánt is meg az ezüstöt is eladták.

- Máris?... És ki vette meg? - kérdi Izabella, s megragadja unokatestvére karját.

Florentyna nagy zavarban van.

- Állítólag egy oroszországi kereskedő... - feleli, de hangján érzik, hogy nem mond igazat.

- Flóra, te titkolsz valamit!... Nagyon kérlek, mondd meg!... - könyörög Izabella, s szeme megtelik könnyel.

- Nem bánom, neked megmondom, de nagyon kérlek, atyád előtt el ne áruld.

- Nos, kicsoda?...

- Wokulski - feleli Florentyna kisasszony.

Izabella könnyei egy pillanat alatt felszáradnak, a szeme acélos fényben csillog. Haragosan tolja el magától rokona kezét, felugrik, fel s alá jár a szobában, végre ismét leül egy kis karszékbe Florentynával szemben. Most már nem a megrémült, ideges szépség, hanem a haragos úrnő, aki éppen arra készül, hogy a személyzetéből valakit alaposan összeszidjon vagy akár el is csapjon.

- Mondd meg végre - szól szép, mély alt hangján -, mondd meg végre, micsoda összeesküvést szőttök itt ellenem?

- Én?... Összeesküvést?... - ismétli Florentyna kisasszony, mindkét kezét mellére szorítva. - Nem értelek, Bel...

- Igenis. Te, Meliton asszony meg az az... operetthős... Wokulski...

- Én és Wokulski?... - ismétli Florentyna, s csodálkozása ezúttal olyan őszinte, hogy igazán nem lehet kételkedni benne.

- Jó, megengedem, hogy nem esküszöl össze - folytatta Izabella kisasszony -, de valamit tudsz...

- Wokulskiról annyit tudok, amennyit mindenki. Van egy boltja, melyben mi is vásárolunk, és hogy a háborúban vagyont szerzett...

- Hát arról nem hallottál, hogy a papát be akarja vonni valami kereskedelmi vállalatba?...

Erre már Florentyna kisasszony értelmes szeme is igen tágra nyílt.

- Atyádat, üzletbe?... - felelte vállát vonogatva. - Micsoda üzlet lehet az, amibe éppen őt akarnák bevonni?

De alig mondta ki a szavakat, maga is megijedt tőlük.

Izabella igazán nem kételkedett ártatlanságában. Ismét fel s alá kezdett járni a szobában a ketrecbe zárt nősténnyoroszlán mozdulataival, aztán hirtelen megállt, és így szólt:

- Legalább azt mondd meg, mi a véleményed arról az emberről?

- Nekem, Wokulskiról? Semmi... Legfeljebb annyi, hogy keresi a hírnevet és a jó összeköttetéseket.

- Tehát a hírnév kedvéért adományozott az árvaháznak ezer rubelt?

- Valószínűleg. Hiszen egyéb jótékony célokra kétszer annyit is adott.

- Hát az én szervizemet és ezüstjeimet minek vette meg?

- Biztosan azért, hogy nagy nyereséggel továbbadja - felelte Florentyna. - Angliában az ilyesmiért nagy összegeket fizetnek.

- És miért vásárolta össze a papa váltóit?

- Honnan tudod, hogy ő vásárolta össze? Ebben igazán nem láthat semmilyen üzletet.

- Nem tudok semmit - tört ki Izabella hevesen. - De mindent érzek és mindent értek... Ez az ember közeledni akar hozzánk.

- Hiszen a bácsival már megismerkedett - vetette közbe Florentyna.

- Akkor hát hozzám akar közeledni!... - robbant ki Izabella. - Ezt látom a...

Szégyellte befejezni, hogy „a tekintetéből".

- Nem gondolod, Bel, hogy egy kicsit elfogult vagy?...

- Nem. Ez nem elfogultság, hanem sokkal inkább előérzet. El sem képzeled, milyen régen ismerem én azt az embert, vagy jobban mondva, milyen régóta üldöz már. Csak most ébredek rá, hogy egy évvel ezelőtt nem volt olyan színházi premier, olyan hangverseny vagy előadás, melyen ne láttam volna, s ma ez az értelmetlen látomás is... rettenetes...

Florentyna szinte a fotellal együtt hátrahőkölt, s úgy suttogta:

- Azt hiszed, merészelne...

- Belém szeretni?... - fejezte be Izabella kacagva. - Azt még talán meg sem tiltanám neki. Nem vagyok én naiv, sem álszenteskedően szerény, tudom én jól, hogy tetszem... Istenem... még a cselédségnek is... Valamikor bosszantott az ilyesmi, mint a koldus, ha elállta utamat vagy becsengetett a lakásba, vagy alamizsnát könyörgő leveleket firkált, de ma már jobban értem a Megváltó szavát: „Akinek több adatott, attól többet fognak követelni." Egyébként - folytatta vállvonogatva - a férfiak annyira kertelés nélkül tisztelnek meg imádatukkal, hogy én már sem tülekedésükön, sem neveletlen pillantásaikon nem csodálkozom, sőt, azt csodálnám, ha nem így volna. Ha a szalonban olyan emberrel találkozom, aki nem beszél nekem az irántam érzett rokonszenvéről és szenvedéseiről, vagy nem hallgat búskomoran, ami még jobban elárulja rokonszenvét és szenvedéseit, vagy nem tüntetően közönyös velem szemben, ami a legnagyobb rokonszenvnek és a legfájóbb szenvedésnek a jele, akkor... úgy érzem magam, mintha elhagytam volna valamit, mintha elfelejtettem volna magammal hozni a legyezőmet vagy a zsebkendőmet... Ó, ismerem én őket! Ismerem az összes donjuanokat, filozófusokat, poétákat, hősöket, mind az érzékeny és érdektelen, megtört és ábrándos vagy erős lelkeket... Ismerem én ezt az egész álarcosbált, és mondhatom, nagyon jól mulatok rajtuk. Hahaha!... Milyen nevetségesek...

- Nem értelek, Bel... - vetette közbe Florentyna, s kezét széttárta.

- Nem értesz?... Akkor nem is vagy nő.

Florentyna kisasszony előbb tiltakozó, majd kételkedő mozdulatot tett.

- Hallgasd csak inkább - folytatta Izabella. - Már egy éve, hogy elvesztettük társasági pozíciónkat. Csak ne ellenkezz, mert így van. Ezt mindenki tudja, és beszélnek is róla. Ma már teljesen tönkrejutottunk...

- Ez túlzás...

- Ah, Flóra, ne vigasztalgass és ne hazudj!... Nem hallottad ebédnél, hogy papa azt a pár rubelt is, ami még akad nála, kártyán nyeri attól a...

Izabella e szavaknál egész testében remegett, szeme csillogott, s arcára lázrózsák ültek ki.

- Nos, ebben a helyzetben feltűnik az a... boltos, összevásárolja váltóinkat, porcelánunkat, ezüstünket, körülhálózza a papát és a nénit... vagyis hálójának szálaival minden oldalról engem fog körül, mint a vadász a vadat. Ez már nem bánatos imádó, nem a kérő, akit ki lehet kosarazni, hanem a... hódító!... Ez nem sóhajtozik, hanem belopakodik Joanna néni kegyeibe,

a papa kezét és lábát gúzsba köti, s engem egyszerűen el akar rabolni, ha ugyan arra nem akar kényszeríteni, hogy magamtól adjam oda magamat... Érted már ezt a körmönfont aljasságot?

Florentyna kisasszony megijedt.

- Ha így van, akkor nagyon egyszerű a dolog. Mondd meg...

- Kinek és mit?... Joanna néninek, aki képes ezt az embert támogatni csak azért, hogy a marsallhoz kényszerítsen?... Vagy a papának? Hogy megrémítsem, s csak siettessem a katasztrófát? Csak egyet teszek: megtiltom a papának, hogy bármilyen üzletbe belemenjen ezzel az emberrel. Megtiltom, még ha a lába előtt is kell térdelnem s úgy könyörögnöm... még ha meghalt anyám nevében kellene is megtiltanom...

Florentyna kisasszony elragadtatva nézett húgára.

- De Bel - szólalt meg halkan -, te csakugyan túlzol. A te energiáddal és ezzel a nagyszerű találékonyságoddal...

- Nem ismered ezeket az embereket, de én láttam őket munka közben. Az ő kezükben az acélsínek úgy gombolyodnak össze, mint a selyemszalagok. Rettenetes emberek. Ezek, hogy céljukat elérjék, képesek megmozgatni a föld minden erejét, amelyet mi nem ismerünk. Képesek törni-zúzni vagy behálózni, csúszni-mászni, meglapulni, mindent kockáztatni, még: türelmesen várni is...

- Azt beszéled, amit a regényekben olvastál.

- Azt beszélem, amit az előérzetem diktál. Óva int... fülembe ordítja, hogy ez az ember azért ment el a háborúba, hogy engem meghódítson. S alig jött vissza, máris minden oldalról behálóz!... De vigyázzon magára!... Meg akar vásárolni? Jól van, vásároljon!... De nagyon drága portéka leszek. Hálójába akar keríteni?... Jó, csak feszítse ki azt a hálót... Majd meglátja, hogy kisiklom belőle, ha másképp nem, hát a marsall ölelő karjaiba... Istenem! Nem is gondoltam, milyen mély az a szakadék, melybe zuhanunk, míg a fenekét meg nem láttam. A Quirinál szalonjaiból a... boltba... Ez már nem is bukás, ez gyalázat... - Azzal leült a pamlagra, s fejét a tenyerébe hajtva, zokogott.

7

A galamb elindul, hogy találkozzék a kígyóval

A Łęcki család szervizét és ezüstjét eladták, sőt, az ékszerész már el is vitte Tomasz úrnak a pénzt, miután a száz-egynéhány rubelt levonta magának a megőrzésért és a közvetítésért. De Joanna grófné ennek ellenére továbbra is szerette Izabella kisasszonyt, sőt, az az energia és áldozatkészség, melyet Izabella a családi kincsek eladása körül kifejtett, az idős hölgy szívében egészen új rokoni érzelmeket keltett. Nemcsak rávette hát, hogy fogadja el a gyönyörű kosztümöt, nemcsak hogy naponta ellátogatott hozzá vagy őt hívta meg magához, hanem (ami már egészen hallatlan kegyszámba ment), nagyszerdára, egész napra rendelkezésére bocsátotta a saját hintaját.

- Kocsizz ki a városba, angyalkám - szólt a grófné, húgát megcsókolva -, intézd el apró-cseprő dolgaidat. De aztán gondod legyen rá, hogy a nagyheti gyűjtés egész ideje alatt gyönyörű légy... Olyan, amilyen csak te lehetsz!... Kérlek!...

Izabella nem felelt, de tekintete és arcának pirossága elárulta, hogy szíves örömest teljesíti nagynénje kívánságát.

Nagyszerdán, reggel tizenegy órakor már bent ült a nyitott hintóban, s mellette elválaszthatatlan kísérője - Florentyna kisasszony. A fasorban tavaszi szellő lengedezett, s magával hozta azt a nyers illatot, mely mindig a rügyfakadás és a hóvirág előhírnöke. A szürke gyepágyak zöldes árnyalatot öltöttek, s a nap olyan erősen sütött, hogy a hölgyek kinyitották napernyőjüket.

- Gyönyörű idő van! - sóhajtott Izabella, s az égre nézett, melynek tiszta kék boltozatát csak itt-ott élénkítette egy-egy fehér felhőfodrocska.

- Hová parancsol, méltóságos kisasszony? - kérdezte az inas, mikor a hintó ajtaját becsukta.

- A Wokulski-féle üzletbe - felelte Izabella ideges sietséggel.

Az inas felugrott a bakra, s a kövér pejlovak megindultak ünnepélyes ügetésben, erősen fújtatva, prüszkölve és fejüket kapkodva.

- Mért megyünk Wokulskihoz, Bel? - kérdezte Florentyna kisasszony, kissé csodálkozva.

- Szeretnék egy párizsi kesztyűt és néhány üveg parfümöt venni.

- Azt másutt is megkaphatjuk.

- De én ott akarom - felelte Izabella szárazon.

Pár nap óta valami különös nyugtalanság gyötörte, amilyent már egyszer érzett életében. Egyszer, évekkel ezelőtt, külföldön járt egy állatkertben, s ott látott egy ketrecbe zárt tigrist, mely ketrecének rácsához támaszkodva aludt, de úgy, hogy fejének egy része és az egyik füle kiállt a ketrecből.

E látványra ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy a tigrist fülön fogja. A ketrec bűze undort keltett benne, a vadállat szörnyű mancsa rettenetes félelemmel töltötte el, s mégis érezte, hogy legalábbis meg kell érintenie a tigris fülét.

Ezt a különös vonzalmat ő maga is veszedelmesnek, sőt nevetségesnek találta. Erőt vett hát magán és továbbment. De néhány perc múlva visszatért. Aztán megint visszalépett, más ketreceket nézett meg, s általában igyekezett másra gondolni. De hiába. Ismét visszatért a tigrishez, s noha az állat már nem aludt, hanem rettenetes mancsait nyalogatta, és közben félelmetesen mormogott - Izabella rettegve és sápadtan ugyan, de mégis benyújtotta kezét a ketrecbe, és megérintette az állat fülét.

Mikor ez megtörtént, nagyon elszégyellte magát ezért a hóbortjáért, de egyúttal bizonyos megelégedettséget is érzett, mint az olyan emberek, akik nagy és veszélyes pillanatokban az ösztöneikre hallgatnak.

Ma valami hasonló vágy ébredt benne. Wokulskit megvetette, lenézte, szíve a puszta gondolattól is elzsibbadt, hogy ez az ember az ő ezüstjéért többet fizethetett, mint amennyit az megért, s mégis ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy bemenjen a boltjába, szemébe nézzen, s a kiválogatott apróságok árát éppen neki adja oda, s éppen abból a pénzből, ami amúgy is tőle származik.

Elfogta a félelem, amikor arra gondolt, hogy nemsokára találkozik vele, de valami megmagyarázhatatlan ösztön egyre erősebben taszította feléje.

A Krakowskie Przedmieście utcán már messziről látta a cégtáblát a felírással: „J. Mincel és S. Wokulski”, egy házzal idébb pedig a még el sem készült új üzlethelyiséget, öt homlokzati kirakattal, tükörüvegekkel. Belül néhány mesterember és napszámos dolgozott, egyesek az ablakokat tisztították, mások az ajtókat és kereteket festették és aranyozták, ismét mások rézkorlátokat helyeztek el a kirakatok előtt.

- Micsoda üzletet építenek itt? - kérdezte Florentynától.

- Alighanem a Wokulskiét, mert hallom, hogy nagyobb helyiséget vett ki.

„Nekem épít boltot” - gondolta Izabella kisasszony, kesztyűjét idegesen rángatva.

A hintó megállt, az inas leugrott a bakról, s kisegítette a hölgyeket. De mikor nagy zajjal kinyitotta előttük Wokulski boltjának ajtaját, Izabellán hirtelen olyan gyengeség vett erőt, hogy csaknem összerogyott. Egy pillanatig azon volt, hogy visszafordul és menekül innen, de aztán összeszedte magát, s emelt fővel ment be az üzletbe.

Rzecki úr már a bolt közepén állt, s kezét dörzsölve, mély hajlongással üdvözölte. A bolt mélyén Lisiecki úr gyönyörű szakállát simogatva, méltóságteljes kerekded mozdulatokkal mutogatott bronz kandelábereket egy előtte ülő hölgynek. Az ösztövér Klein sétapálcákat válogatott egy ifjú számára, aki Izabella kisasszony láttára azonnal felfegyverkezett orrcsíptetőjével - a heliotrop illatát árasztó Mraczewski pedig tekintetével perzselte és bajuszkájával gyilkolta a két iruló-piruló lánykát, akik egy éltesebb hölgy társaságában válogattak mindenféle csecsebecsét.

Az ajtótól jobbra, a kis pult mögött ült Wokulski, könyvei fölé hajolva.

Mikor Izabella belépett, a sétapálcát vásárló ifjú megigazította gallérját, a két kislány egymásra nézett, Lisiecki úr torkán megakadt a kandeláber stílusát magasztaló frázis, csak udvarias mozdulatát őrizte meg, sőt még a dagályos előadást hallgató hölgy is nehézkesen a jövevények felé fordította fejét. A boltban egy pillanatra csend lett, melyet csak Izabella kisasszony zengő kontraaltja tört meg:

- Itt találjuk Mraczewski urat?...

- Mraczewski úr!... - kiáltotta Rzecki.

Mraczewski már ott is termett Izabella kisasszony előtt, pirosan, mint a meggy, szagosan, mint egy templomi füstölő, s lehajtott fejjel, mint a mocsári nád kalásza.

- Kesztyűt szeretnék vásárolni.

- Öt és feles - állapította meg Mraczewski csalhatatlan szakértelemmel, s már fogta is a dobozt, mely azonban Izabella kisasszony pillantásától kissé remegett a kezében.

- Nem, nem... - vágott szavába Izabella nevetve. - Öt és háromnegyedes, már elfelejtette?

- Vannak dolgok, nagysád, amit sohasem felejtünk el. Ha azonban nagysád öt és háromnegyedest parancsol, én azzal is szolgálok, abban a kedves reményben, hogy nagyságod rövid időn belül ismét megtisztel bennünket kitüntető látogatásával, mert az öt és háromnegyedes kesztyű - folytatta, s könnyed sóhajjal tett eléje újabb dobozokat - feltétlenül nagy lesz, és lecsúszik a piciny kacsókról...

- Lángész! - suttogta halkan Rzecki, s Lisiecki felé kacsintott, aki megvetőleg rángatta száját.

A széken ülő hölgy ismét a kandeláberek felé fordult, a két kisasszony tovább gyönyörködött az olajzöldre fényezett toalettasztalkában, az orrcsíptetős ifjú újra a sétabotokban válogatott, s a bolt élete belezökkent a rendes kerékvágásba. Csupán a lázban égő Mraczewski ugrált le-fel

a létrán, hordott oda egyre újabb dobozokat, húzogatott ki egyre újabb fiókokat, s lengyelül és franciául egyaránt igyekezett megmagyarázni Izabella kisasszonynak, hogy nem hordhat nagyobb kesztyűt, mint öt és feleset, nem használhat más parfümöt, mint eredeti Atkinson-félét, s toalettasztalára nem rakhat ki másféle készletet, mint párizsit.

Wokulski úgy előrehajolt a pult fölött, hogy homlokán az erek kidagadtak, s magában folyton számolt:

„Huszonkilenc meg harminchat az hatvanöt, meg tizenöt az nyolcvan, meg hetvenhárom az... az..."

Itt hirtelen abbahagyta, s szeme sarkából a Mraczewskivel beszélgető Izabellára nézett. Mind a ketten arcélben álltak felé, jól láthatta tehát Mraczewskinek a lányra tapadó, égő tekintetét, amelyet Izabella kisasszony tüntetőleg mosolyogva, szelíd, biztató pillantással viszonzott.

- Huszonkilenc meg harminchat az hatvanöt... - számolt Wokulski tovább, de egyszerre a toll elpattant kezében. Anélkül, hogy felnézett volna, új tollhegyet szedett elő a fiókból, s ugyanakkor - nem tudni, mi módon - a számadásból ez a kérdés bukkant elé:

„És én szeressem ezt a nőt?... Bolondság! Egy évig szenvedtem bizonyos agybetegségben, s azt hittem, szerelmes vagyok... Huszonkilenc, meg harminchat... huszonkilenc, meg harminchat...

Sosem hittem volna, hogy ennyire közömbös lehet számomra... Ni, hogy néz arra a hülyére... Úgy látszik, a kisasszony olyan hölgy, aki kereskedősegédekkel is kacérkodik, s vajon a kocsisokkal és lakájokkal nem teszi meg ugyanezt?... Most először érzem magam nyugodtnak... Ó, Istenem... És mennyire vágytam utána..."

Még néhány vevő jött a boltba. Mraczewski kelletlenül fordult feléjük, s lassan kötözgette a csomagokat.

Izabella most Wokulskihoz közeledett, s napernyője végével feléje mutatva, nyomatékkal szólt Florentyna kisasszonynak:

- Flóra, légy szíves, fizess annak az úrnak. Megyünk haza.

- Itt a pénztár, kérem - szólt Rzecki, Florentyna kisasszonyhoz sietve. Átvette a pénzt, s mindketten eltűntek a bolt mélyében.

Izabella lassan odahúzódott a kis pult mellé, mely mögött Wokulski ült. Nagyon elsápadt, mintha ennek az embernek a látása mágneses hatással lenne rá.

- Wokulski úrral beszélek?

Wokulski felállt s közömbösen felelte:

- Szolgálatára.

- Úgy hallom, ön vette meg szervizünket és ezüstjeinket - mondta fojtott hangon.

- Igen, kérem.

Izabella egy pillanatig habozott. De kis idő múlva a gyenge pír visszatért arcára.

- Ön bizonyára továbbadja ezeket az értékeket?

- Azért vettem meg.

Izabella arcán a pír erősödött.

- S a vevő Varsóban lakik? - kérdezte tovább.

- Nem, nem itt akarom eladni, hanem külföldön. Ott... jobb árat tudok elérni - tette hozzá, mikor a lány kérdő tekintetét látta.

- Reméli, hogy sokat keres rajta?

- Azért vettem meg, hogy keressek.

- Ezért nem mondta meg atyámnak, hogy ezek a tárgyak az ön kezében vannak? - kérdezte gúnyosan.

Wokulski szája megremegett.

- Én a szervizt és az ezüstöt egy ékszerésztől vettem. Nem csinálok titkot belőle, de kívülálló személyeket nem vonok be ezekbe a dolgokba, mert az nem felel meg a kereskedelmi szokásoknak.

Izabella kisasszony e nyers válaszok ellenére is fellélegzett. Még a szeme is elsötétült egy kissé, s elvesztette ellenséges fényét.

- És ha atyám meggondolná magát, s vissza akarná szerezni ezeket a tárgyakat, milyen áron engedné át neki?

- Amennyiért vettem. Természetesen a kamatok hozzáadásával, évi hat-nyolc százalékkal számítva...

- És lemondana a remélt haszonról?... Miért?... - vágott szavába hirtelen.

- Azért, kérem, mert a kereskedelem nem a remélt nyereségen nyugszik, hanem a pénz folytonos forgásán.

- Isten vele, és... köszönöm a felvilágosítást - szólt Izabella, látva, hogy Florentyna már végzett a pénztárnál.

Wokulski meghajtotta magát, s ismét leült könyve mellé.

Mikor a lakáj kivitte a csomagokat, s a hölgyek beültek a hintóba, Florentyna szemrehányást tett Izabellának:

- Azzal az emberrel beszélgettél, Bel?...

- Igen, és nem is bántam meg. Folyton hazudott, de...

- Mi az a de?... - kérdezte Florentyna kisasszony nyugtalanul.

- Ne kérdezz... és ne beszélj hozzám, ha nem akarod, hogy itt az utcán elsírjam magam...

Aztán még franciául hozzátette:

- Lehet, hogy hiba volt ide jönnöm, de nekem már mindegy!...

- Azt hiszem, Bel - szólt Florentyna, száját összehúzva -, azt hiszem, erről a bácsival vagy Joanna nénivel kellene beszélned.

- Ezzel azt akarod mondani - vágott a szavába Izabella -, hogy a marsallal vagy a báróval kell a dolgot megbeszélnem? Arra még mindig van időm. Ma még nincs hozzá elég bátorságom.

A beszélgetés megszakadt. A hölgyek szótlanul tértek haza, Izabella kisasszony egész nap ideges volt.

Mikor a hölgyek az üzletből távoztak, Wokulski ismét leült könyve mellé, s minden hiba nélkül összeadott két hatalmas számoszlopot. A harmadik oszlop közepén megállt, s csodálkozott, hogy milyen határtalan nyugalom költözött lelkébe. Honnan egyszerre ez a közöny az

egész évi láz és vágyakozás után, melyet olyan gyakran tarkítottak az őrjöngő kitörések? Ha valakit a bálterem forgatagából egyszerre kitennének egy erdőbe, vagy a börtön fullasztó levegőjéből egy hűvös, szabad mezőre, az sem érezne más hatást és mélyebb ámulatot, mint most ő.

„Úgy látszik, egy esztendeig részleges őrületben szenvedtem - gondolta. - Nem volt az a veszedelem, nem volt olyan áldozat, amelyet ne vállaltam volna ezért a nőért, s lám, alig láttam meg, máris egészen közömbös számomra... És milyen hangon beszélt velem! Mennyi megvetés volt szavaiban a nyavalyás kis szatóccsal szemben... »Fizess annak az úrnak...« Mulatságosak ezek a nagy dámák! Hamiskártyás, tolvaj, csaló - csak jó hangzású neve legyen, mindjárt megfelelő társaság számukra. Még akkor is, ha az illető úr arcvonásai nem is annyira apjára, mint inkább az anyja lakájára emlékeztetnek. De a kereskedő - az pária... Eh, mi közöm nekem ehhez! Rothadjanak tovább, békével!”

Ismét összeadott egy számoszlopot, rá sem hederítve, hogy a boltban mi történik.

„Honnan tudja - gondolkozott tovább -, hogy a szervizt és az ezüstöt én vettem meg?... És hogy tapogatózott, hogy nem fizettem-e értük többet, mint amennyit megérnek! Szívesen felajánlanám nekik ezt a kis csecsebecsét. Úgyis sírig tartó hálára kötelezett, mert ha nem őrjöngtem volna utána, nem szereztem volna vagyont, s itt penészedtem volna meg a kis írópult mögött. De most meg talán az lesz a baj, ha ezek a fájdalmak, ezek a kétségbeesések és remények egyszerre mind megszűnnek... De bolond is az élet!... Itt a földön kísérteteket hajszolunk, melyeket mindnyájan a szívünkben hordunk, s csak ha megszabadulunk tőlük, akkor tudjuk meg, hogy az egész - egyszerű téboly volt... Igazán sosem gondoltam volna, hogy ilyen csodálatos kúra is létezik. Egy órával ezelőtt tele voltam kígyóméreggel, s most olyan nyugodt vagyok és valahogy olyan üres, mintha a lelkem és egész belsőm kiszakadt volna belőlem, s nem maradt volna más, mint a bőröm meg a ruhám. Mit fogok most csinálni? Mi tölti ki az életemet?... Legfeljebb elutazom a párizsi kiállításra, azután az Alpokba...”

Ebben a pillanatban lábujjhegyen Rzecki lépett hozzá, s a fülébe súgta:

- Pompás fickó ez a Mraczewski, nem? Hogy tud a nőkkel beszélni?

- Mint egy elkapatott borbélysegéd - felelte Wokulski anélkül, hogy a könyvből felpillantott volna.

- Hölgyvevőink tették ilyenné - felelte a vén segéd, de észrevette, hogy főnökét zavarja, s gyorsan visszavonult. Wokulski ismét gondolataiba mélyedt. Észrevétlenül Mraczewskire nézett, s csak most látta meg, hogy ennek a fiatalembernek az ábrázatában van valami különös.

„Igen - gondolta -, szemtelenül ostoba. Biztosan ezért tetszik a nőknek.”

Nagy kedve lett volna jót nevetni azokon a pillantásokon is, melyeket Izabella kisasszony lövellt a szép ifjú felé, s a maga képzelgésein is, melyek egyszerre teljesen cserbenhagyták. Hirtelen megremegett. Izabella nevét hallotta, s ráeszmélt, hogy a boltban egyetlen vevő sincs.

- Ma aztán igazán nem titkolta az érzelmeit - mondta Klein Mraczewskinek, szomorkás mosollyal.

- Na igen, mert hogy nézett az a nő... ah... - sóhajtotta Mraczewski, s egyik kezét a szívére szorította, a másikkal hetyke kis bajuszát pödörgette. - Biztos vagyok benne - folytatta -, hogy pár napon belül kapok egy illatos levélkét. Azután... az első találka, azután... „az ön kedvéért lábbal tiprom családom szigorú elveit, melyekben felnevelkedtem”, azután: „de nem vetsz

meg?”. Egy perccel előtte az ember igen kellemesen érzi magát, de egy pillanattal utána annál nagyobb zavarban van...

- Ugyan ne nagyzoljon! - vágott közbe Lisiecki. - Ismerjük a maga hódításait, azokat Tildáknak hívják, s egy adag pecsenyével és egy korsó sörrel meg lehet szédíteni őket.

- A Tildák hétköznapra, a nagyvilági hölgyek ünnepnapokra. De Iza lesz a legnagyobb ünnep számomra. Szavamra mondom, nem ismerek nőt, aki ilyen pokoli hatással lett volna rám... Na de őrülten tetszem is neki!

Az ajtó kivágódott, majd becsapódott, s egy ősz hajú úr lendült a boltba. Függőt kért az óraláncára, s közben úgy kiabált és kopogott a botjával, mintha legalábbis valamennyi japán csecsebecsét meg akarná venni.

Wokulski csak hallgatta Mraczewski hencegését, és meg sem mozdult. Mintha mázsás súlyok zuhannának fejére és mellére.

- Tulajdonképpen semmi közöm hozzá - suttogta.

Az ősz úr után egy hölgy érkezett, aki ernyőt kért, utána egy középkorú úr kalapot vásárolt, majd egy ficsúr a cigarettaszipkák közül válogatott, végül három kisasszony viharzott be, az egyik Scholz-féle kesztyűt kért, de kijelentette, hogy feltétlenül Scholz-féle legyen, mert mást nem tud használni.

Wokulski becsukta a könyvet, lassan felállt, s az írópulton heverő kalapjáért nyúlt, azután elindult az ajtó felé. Úgy érezte, hogy nem kap levegőt, s koponyája szétpattan.

Ignacy elállta az útját.

- Elmégy?... Nem néznél be a másik boltba? - kérdezte.

- Nem én, nagyon fáradt vagyok - felelte Wokulski, rá sem nézve.

Mikor kiment, Lisiecki megbökte Rzecki karját.

- Az öreg valahogy nagyon kivan - suttogta.

- Hát - felelte Ignacy úr - egy olyan üzlet megindítása, mint a moszkvai, az nem akármi! Ez csak érthető.

- Minek mászik bele?

- Azért, hogy legyen miből nekünk fizetésemelést adni - torkolta le Ignacy úr nyersen.

- Akkor hát felőlem csináljon még száz fiókot, akár Irkuckban is, csak ilyen fizetésemelést adjon minden évben - szólt Lisiecki. - Én igazán nem akarok ezért vitázni vele, de azt megjegyzem, hogy rémesen megváltozott, különösen ma. A zsidók, uram, a zsidók - tette hozzá -, ha megneszelik, mit akar, a fejére ütnek.

- Eh, mit a zsidók...

- Bizony a zsidók, higgye el!... Azok mindenkit a markukban tartanak, s nem tűrik, hogy egy ilyen Wokulski a vizeiket zavarja. Egy Wokulski, aki nem zsidó, de még csak nem is mechesz.

- Wokulski a nemességgel fog össze - felelte Ignacy -, ott is van tőke elég.

- Ki tudja, nem még rosszabb-e; nem tudni, ki a rosszabb, a zsidó-e vagy a nemes - avatkozott be Klein is, szemöldökét fájdalmasan felhúzva.

8

Elmélkedés

Mikor Wokulski kiért az utcára, megállt, mintha azon gondolkoznék, hogy most merre is menjen? Semmi sem vonzotta, sem erre, sem amarra. Csak mikor jobb felé pillantott, s meglátta még jóformán be sem fejezett új bolthelyiségét, melyet már nagy tömeg bámult - undorral megfordult, és bal felé ment.

„Furcsa, hogy mindez mennyire nem érdekel engem" - gondolta magában. Azután arra a tíz-egynéhány emberre gondolt, akiknek már most kenyeret ad, majd arra a huszonöt-harmincra, akik május elsejével lépnek munkába, azután arra a néhány százra, akiknek az év folyamán ő teremt munkalehetőséget, végül azokra az ezrekre, akik az ő olcsó árui révén megjavíthatják nyomorúságos létüket. Ahogy ezt végiggondolta, érezte, hogy ez a sok ember a családjával együtt őt e pillanatban egy cseppet sem érdekli.

„Eladom az üzletet, a vállalatot nem csinálom meg, és elutazom külföldre - gondolta. - Hát az a csalódás, amit azokban az emberekben keltenél, akiknek minden reménységük te vagy? Csalódás? Engem nem ért csalódás?..."

Amint így lépkedett, valami kényelmetlenséget érzett. Hamar rájött: az bántja, hogy minduntalan ki kell térnie valakinek. Átment hát az utca túlsó felére, ahol kisebb volt a forgalom.

„Ez a Mraczewski mégis aljas alak - gondolta. - Hogy lehet a boltban ilyesmit beszélni?... »Pár nap múlva levelet kap, aztán a - találka!...« Eh, ő maga az oka, minek kacérkodik az ilyen pojácákkal?... Egyébként - nekem igazán mindegy."

Lelkében furcsa űrt érzett, s legmélyén valami égető keserűséget. Semmi erőt, semmi vágyat, csak azt a kis cseppecskét, mely olyan piciny, hogy szinte alig észrevehető, s mégis olyan keserű, hogy az egész világot meg lehetne vele mérgezni.

- Pillanatnyi apátia, kimerültség, az érdeklődés hiánya... Túl sokat gondolok az üzletre - mondta magában.

Megállt és szétnézett. Az ünnep közelsége és a szép idő rengeteg embert csalt ki az utcára. A Kopernikus- és Zsigmond-szobor között hullámzó hintósor és a tarkabarka hömpölygő tömeg olyan volt, mint egy madárraj, mely éppen most rebbent fel, s észak felé húz.

- Érdekes mondta tovább. - Odafent minden madár és itt lenn minden ember azt képzeli, hogy oda megy, ahová ő akar. Csak a kívülálló szemlélő látja, hogy az egész tömeget valami végzetszerű áramlat löki, sodorja előre, mely terveiknél és vágyaiknál sokkal erősebb. Talán éppen az az erő, mely éjjel a mozdonyból kitóduló szikrazáport felkapja és viszi magával?... Ezek a szikrák is egy pillanatra felragyognak, hogy aztán az egész örökkévalóságra elenyésszenek. És ezt nevezik életnek.

Elmulnak egész nemzedékek,
Mint szélüzte hullámok sora:
S emlékezetüknek nincs tora,
S már az emlékezés sem éget.

„Hol is olvastam ezt?... Mindegy."

A szakadatlan zajt és dübörgést kibírhatatlannak, a belső űrt félelmetesnek érezte. Szeretett volna valamivel foglalkozni, s eszébe jutott, hogy egy külföldi tőkés véleményt kért tőle a Visztula-parti körutak tervéről. Véleménye már teljesen kialakult: Varsó egész óriási tömegével a Visztulára támaszkodik, s a Visztula felé törekszik. Ha a folyó partját körutakkal szegélyeznék, itt alakulhatna ki a város legszebb része: gyönyörű középületekkel, üzletekkel, fasorokkal...

- Nézzük meg, milyen is lenne az? - dünnyögte Wokulski, s a Karowa utca felé fordult.

Egy kapuban mezítlábas embert látott.

Rakodómunkás lehetett. Ruhadarabjait madzaggal kötötte testéhez, hörpölve ivott a szökőkútból. Közben tetőtől talpig lucskos lett, de arcáról sugárzott a megelégedettség, s szeme ragyogott.

„Igaz is, megkapta, amire vágyott. Én alig közelítettem a forráshoz, s máris nemcsak azt kell látnom, hogy a víz eltűnt, hanem azt is, hogy szomjúságom elmúlt. És mégis engem irigyelnek, ezen pedig mindenki szánakozik. Micsoda tévedés!”

A Karowa utcán fellélegzett. Úgy érezte, hogy ő is egyike azoknak a pelyvafoszlányoknak, melyeket a nagyváros őrlő malma már kivetett magából, s most lassan, békésen ereszkedik alá, valahová az örök falak közé szorított csatornán.

„Hát a sugárutak?... - gondolta. - Egy darabig megvannak, pompáznak, azután lassan romba dőlnek, belepi a dudva, s maradványaik itt szégyenkeznek ütött-kopott rútságukban, akár ez a fal itt. Az emberek, akik nagy munkával felépítették, biztosan szintén az egészségre, a biztonságra, a vagyonra, talán a szórakozásra és gyengéd figyelemre gondoltak. És most hol vannak?... Csak ezek a megrepedezett falak maradnak utánuk, mint a hajdani korszakok csigái után az üres csigaházak. S e téglarakásokból és még sok másból is csak éppen annyi marad meg, hogy a jövendő geológusa elnevezhesse ember alkotta kőzetnek, mint ahogy mi a korallszigeteket és a krétarétegeket elneveztük őslények által alkotott képződményeknek.”

Az ember miért is fárad egyre?...
S mit ér itt minden alkotása?...
Müvét a mulandóság várja,
És léte nem gyúlt, csak egy percre.

„Hol is olvastam én ezt?... Mindegy.”

Félúton megállt, s nézte a lába előtt elterülő városrészt a Nowy Zjazd és a Tamka között. Meglepte, hogy ez a városrész mennyire hasonlít egy létrához, melynek egyik oldala a Dobra utca, a másik pedig a Garbarska utcától a Topielig vezető vonal, a tíz-tizenkét keresztutcácska pedig a létra fokai.

„Ezen a fekvő létrán sehová sem jutunk fel - gondolta -, beteg zug ez, kietlen vad szeglet.”

Azon elmélkedett, keserűséggel telve, hogy ez a nagy darab föld, itt a Visztula partján, telehordva az egész város szemetjével, nem terem meg semmi egyebet, mint ezeket a csokoládészínű, világossárga, sötétzöld és narancsszínű, földszintes és egyemeletes házacskákat meg az üres telkeket átkaroló fehér és fekete kerítéseket. A komor palánkok mögül itt is, ott is egy-egy több emeletes épület szökken a magasba, mint a pusztító erdőirtásból megmenekült fenyőfa, mely maga is elborzad szörnyű magárahagyatottságán.

„Semmi, semmi...” - gondolta, amint az utcákon kóborolva nézegette az útburkolatnál is mélyebbre süllyedt házikókat, a mohával benőtt, horpadt tetőket, az éjjel-nappal vasrudakkal elreteszelt és deszkatáblákkal elzárt helyiségeket, a beszegezett ajtókat, kidűlt-bedűlt falakat, papírral foltozott vagy rongyokkal betömött ablakokat.

Ment tovább, a szennyes ablakokon át benézett a lakásokba, tekintetét végighordozta az ajtó nélkül ásítozó szekrényeken, a háromlábú, sánta székeken, a kiomló belű díványokon, a fél mutatóval, repedezett számlappal vergődő faliórákon. Ment tovább, halkan nevetett a munkaalkalomra váró facér napszámosokon, a mesterembereken, akik abból élnek, hogy folyton a mások rongyos ruháit foltozzák, a kofákon, akiknek minden vagyona egy kosár száraz sütemény - a toprongyos férfiakon, a csenevész gyerekeken és szörnyen maszatos asszonyokon.

„Íme, az ország kicsinyített mása - gondolta -, melyben minden az aljasodás és a faj pusztulása felé halad. Egyesek a nyomortól, mások a feslettségtől pusztulnak el. A dolgos kéz a saját szájától veszi el a falatot, hogy az élhetetleneket táplálja, a könyörület kitenyészti a pimasz naplopókat, s a szegénység, melynek rongyokra sem telik, örökké éhes gyerekekkel veszi körül magát, kiknek legnagyobb erénye az, hogy korán meghalnak.”

- Itt nem használ az egyéni kezdeményezés, mert minden összeesküszik, hogy a kezdeményezőt gúzsba kösse, és céltalan harcban őrölje fel.

Azután nagy vonásokban eszébe jutott saját története. Mikor gyermekkorában a tudományok után szomjúhozott, beadták egy vendéglővel egybekötött borkereskedésbe. Mikor kereskedősegéd korában agyondolgozta magát, s még éjszaka sem pihent, mindenki kinevette, kezdve a kuktákon s végezve a vendéglőben részegeskedő értelmiségen. Mikor végre bekerült az egyetemre, ott azzal gúnyolták, hogy még nemrégen tányérokat egyensúlyozott az asztalok körül.

Csak Szibériában lélegzett fel. Ott dolgozhatott, ott megszerezte a Czerskik, Czekanowskik és Dybowskik elismerését. Mikor hazatért, csaknem kész tudós volt, de mikor a tudományok világában keresett elhelyezkedést, mindenütt rákiáltottak, hogy próbáljon szerencsét a kereskedelemben...

- Az a legkönnyebb és legbőségesebb kenyér ezekben a nehéz időkben!

Mikor aztán csakugyan visszatért a kereskedelemhez, azt híresztelték, hogy eladta magát, s hogy a felesége pénzéből és a Mincelek munkájából élősködik.

A véletlen úgy akarta, hogy felesége néhány év múlva meghalt, s egészen tekintélyes vagyont hagyott rá. Mikor az asszonyt eltemette, egy időre visszavonult az üzlettől, s ismét a tudományok felé fordult. S lehet, hogy díszműárusból valóban kiváló természettudóssá fejlődött volna, ha egyszer véletlenül színházba nem megy, s ott meg nem látja Izabella kisasszonyt.

A gyönyörű jelenség, apja és Florentyna kisasszony társaságában, ott pompázott a páholyban, fehér ruhájában. Nem nézett a színpadra, pedig az ebben a pillanatban az egész közönség érdeklődését lekötötte, hanem egyenesen maga elé meredt. Nem tudni, hová és kit nézett. Lehet, hogy Apollóra gondolt...

Wokulski egész idő alatt őt bámulta.

A leány rendkívüli hatással volt rá. Úgy érezte, mintha már valamikor látta volna, mintha jól ismerné. Szinte belemerült ábrándos szemébe, s miért, miért nem, a végtelen szibériai pusztaságokra gondolt, ahol néha olyan mély csend van, hogy szinte a nyugat felé hazatérő lelkek suhanását is hallani lehet. Csak később eszmélt rá, hogy még soha, sehol sem látta, de - mégis úgy érzi, mintha már régóta várna rá.

- Te vagy az, vagy nem te vagy?... - kérdezte bensejében, s nem tudta róla levenni a szemét.

Ettől kezdve keveset törődött az üzlettel és könyveivel, s folyton az alkalmat leste, hogy Izabellát láthassa. Színházban, hangversenyen vagy felolvasásokon - mindegy volt neki. Érzelmeit nem nevezte volna szerelemnek, s nem is tudta, vajon azok kifejezésére van-e szó az emberi nyelvekben. Csak azt érezte, hogy ez a nő valami titokzatos pont, mely körül valamennyi emléke, vágya és reménye összpontosul, energiaforrás, mely nélkül életének nem lenne íze, sőt, talán értelme sem. A gyarmatáru üzletben végzett nehéz szolgálat, az egyetem, Szibéria, Mincel özvegyével kötött házassága s végül ez a véletlen színházi látogatása, amihez nem is volt kedve, mind, mind az az út, az az ösvény, melyen sorsa egyetlen célhoz vezette - hogy Izabellát meglássa.

Ettől a pillanattól kezdve az időt kétféle mértékkel mérte: mikor Izabellát látta, s ilyenkor tökéletesen nyugodtnak, sőt, talán nagyobbnak is érezte magát - és amikor nem látta, ilyenkor meg rágondolt, és vágyódott utána. Gyakran az volt az érzése, hogy érzelmeiben valami tévedés van, s hogy Izabella egyáltalában nem központja az ő lelkének, hanem egyszerű, sőt, talán egészen hétköznapi eladó lány. Ilyenkor ugyanis furcsa ötlet tolakodott agyába.

„Megismerkedem vele, s egész egyszerűen és nyíltan megkérdem: te vagy-e az, akire egész életemben vártam?... Ha nem te vagy, egyetlen zokszó, egyetlen szemrehányás nélkül elmegyek."

Kis idő múltán ráeszmélt, hogy ez az ötlet értelmetlen, torz. Azt a kérdést tehát, hogy ő-e az igazi vagy sem, egyelőre félretette, de mindenesetre elhatározta, hogy megismerkedik vele.

Ekkor azonban rádöbbent, hogy ismerősei között egyetlen olyan ember sincs, aki őt Łęckiék házába bevezethetné. Igaz, hogy Łęcki úr is meg a lánya is az ő vevői, ez azonban nemhogy megkönnyítené, hanem ellenkezőleg, megnehezíti az ismeretségkötést.

A megismerkedés előfeltételeit igyekezett fokozatosan kialakítani. Ahhoz, hogy minden egyéb nélkül, legalább őszintén elbeszélgethessen vele, az kellett, hogy:

ne legyen kereskedő, vagy, ha már az, akkor nagyon gazdag legyen;

hogy legalábbis nemesember legyen, s meglegyenek a kapcsolatai a főrangú körökkel;

de mindenekelőtt - hogy nagyon sok pénze legyen.

Nemességének igazolása nem volt nehéz dolog.

Az elmúlt év májusában hozzá is fogott, s a Bulgáriába való elutazása annyira siettette az eljárást, hogy decemberre már kezében is volt a nemesi oklevél. A vagyonszerzés már sokkal nehezebb dolog, de ebben a sors sietett segítségére.

A keleti háború elején átutazott Varsón egy Szuzsin nevű igen gazdag moszkvai kereskedő, aki Wokulskinak még Szibériából benső barátja volt. Meglátogatta Wokulskit, s erővel igyekezett rábeszélni, hogy vállaljon részesedést a hadiszállításokban.

- Stanisław Piotrowicz! - mondotta. - Szedj össze annyi készpénzt, amennyit csak bírsz, s szavamra mondom, kerek egymilliócskát keresel...

Azután halkan, szinte suttogva, előadta egész tervét.

Wokulski mindent türelmesen végighallgatott. Egyes részletek kivitelezésében nem kívánt részt venni, másokat helyeselt, de még habozott. Sajnálta itt hagyni a várost, melyben legalább néha láthatta Izabellát. De mikor a kisasszony júniusban nagynénjéhez falura utazott, Szuzsin pedig táviratokkal kezdte ostromolni, mégis rászánta magát. Felvette összes készpénzét, vagyis kerek harmincezer rubelt, amit Mincel özvegye érintetlenül, a bankban tartott.

Néhány nappal elutazása előtt benézett régi ismerőséhez, Schumann doktorhoz, akivel ritkán találkozott, bár kölcsönösen szerették egymást. Alacsony termetű, sárga bőrű, fekete szakállú zsidó emberke volt az orvos, agglegény, s amellett még nagy különcnek is tartották. Volt némi vagyona, így hát ingyen gyógyított, de csak éppen annyira, amennyiben néprajzi tanulmányaihoz szükséges volt. Ellenben barátai számára egyetlen receptje volt:

- Használj minden gyógyszert, a legkisebb adag olajtól a legnagyobb adag sztrichninig, ebből valami csak használ, még a takonykór ellen is.

Mikor Wokulski becsengetett, az orvos éppen antropológiai tanulmányaival foglalatoskodott. Azon dolgozott, hogy különböző szláv, germán és sémi fajú egyedek hajszálait csoportosította, s a mikroszkóp segítségével igyekezett átmérőjük hosszúságát megállapítani.

- Na, itt vagy? - kiáltotta Wokulski felé fordulva. - Tömj magadnak egy pipát, ha tetszik, és feküdj le a díványra, ha ugyan elférsz rajta.

A vendég megtömte a pipát, és lefeküdt a díványra, ahogy parancsolták. A doktor folytatta munkáját. Egy darabig mind a ketten hallgattak, végre Wokulski megszólalt:

- Mondd meg, kérlek, ismer-e az orvostudomány olyan szellemi állapotot, melyben az ember úgy érzi, hogy eddig szétszórt ismeretei és é... érzelmei egyszerre egyetlen szervezetté olvadnak össze?

- Hogyne. A folytonos szellemi munka és jó táplálkozás folytán az ember agyában új sejtek keletkezhetnek, vagy a régiek összeforrhatnak. Nos, ilyenkor aztán az agy különböző területeiből s a tudás különböző ágazataiból egyetlen egész alakulhat ki.

- Hát az olyan szellemi állapot mit jelent, mikor az ember a halál iránt közömbössé válik, de annál jobban kezd vágyakozni az örök életről szóló legendák után?...

- A halál iránti közöny - felelte a doktor - az érett elmék jellegzetessége, az örök élet utáni vágy pedig az öregség közeledésének a jele.

Ismét elhallgattak. A vendég pipázott, a házigazda pedig a górcső fölött hajlongott.

- Mit gondolsz - kérdezte Wokulski -, lehet szeretni egy nőt ideálisan, anélkül hogy az ember megkívánná?

- Természetesen. Ez is egyike azoknak az álarcoknak, melyek mögött a fajfenntartási ösztön szeret megbújni.

- Ösztön... faj... valami fenntartásának az ösztöne... és a fajfenntartás! - ismételte Wokulski. - Három kifejezés és négy szamárság.

- Cselekedd meg a hatodikat - felelte a doktor, anélkül hogy szemét elvette volna a górcsőről -, házasodj meg.

- A hatodikat? - kérdezte Wokulski, s felkelt a díványról. - Hát az ötödik?

- Azt már megtetted, szerelmes lettél.

- Én?... Az én koromban?...

- Negyvenöt év, az utolsó szerelem kora. A legveszélyesebb szerelemé - felelte a doktor.

- A szakértők azt mondják, hogy az első szerelem a legrosszabb - ellenkezett Wokulski.

- Nem igaz. Az első után az ember még száz következőre vár, de a százegyedik után már nem vár semmit. Házasodj meg, a te betegségednek ez az egyetlen orvossága.

- Te mért nem házasodtál meg?

- Mert a menyasszonyom meghalt - felelte a doktor, a szék támlájának dőlve, s a mennyezetre nézett. - Én mindent megtettem, amit tehettem, megmérgeztem magam kloroformmal. Vidéken történt. De az Úr elküldte hozzám egyik derék kartársamat, aki rám törte az ajtót és megmentett. Ez az irgalmasság legaljasabb fajtája!... Én kifizettem az ajtó javítási költségét, kartársam pedig örökölte a pacientúrámat, mert világgá kürtölte, hogy megőrültem...

Ismét visszatért a hajszálakhoz és a górcsőhöz.

- S mi ebből az erkölcsi tanulság az utolsó szerelem számára? - kérdezte Wokulski.

- Az, hogy az öngyilkosokat nem szabad visszatartani - válaszolta az orvos.

Wokulski még vagy negyedóráig hevert a díványon, aztán felkelt, a pipát a sarokba állította, odament az orvoshoz, föléje hajolt és megcsókolta.

- Isten veled, Mihal.

A doktor felugrott.

- Na?...

- Megyek Bulgáriába.

- Minek?

- Hadiszállító leszek. Nagy vagyont kell szereznem!... - felelte Wokulski.

- Vagy, ha nem?...

- Akkor nem jövök vissza.

Az orvos a szemébe nézett, s erősen megszorította a kezét.

- Sit tibi terra levis[13] - mondta nyugodtan. Kikísérte az ajtóig, aztán visszatért a munkájához. Wokulski már lefelé ment a lépcsőn, mikor a doktor kisietett utána, s a korláton áthajolva lekiáltott:

- Ha azonban mégis visszajönnél, ne felejts el nekem hajszálakat hozni, bolgárt, törököt satöbbi, mégpedig mindkét nemtől származót. De jól jegyezd meg: mind külön csomagban legyen, pontos megjelöléssel. Remélem, tudod, hogy kell ezt csinálni?...

Wokulski felrezzent régi emlékeiből... Nincs itt az orvos, sem a lakása, sőt, tíz hónapja nem is látta már. Ez itt a sáros Radna utca, amaz meg a Browarna. Amott fenn a fák lombjai között az egyetem sárga épületei látszanak, lent földszintes házikók, üres telkek és kerítések, még lentebb pedig a - Visztula.

Egy ember állt mellette kifakult köpenyben, arcát benőtte a vöröses szőr. Mikor őt meglátta, sapkáját megemelte, s kezet csókolt. Wokulski figyelmesen megnézte.

- Wysocki?... - kiáltotta. - Mit csinálsz te itt?

- Itt lakunk, nagyságos úr kérem, abba a házba ni - felelte a rongyos ember, s egy kis vályogházikóra mutatott.

- Mért nem jelentkezel fuvarért? - kérdezte Wokulski.

- Mivel fuvarozzak, kérem szépen, mikor a lovam már újévkor megdöglött.

---

[13] Legyen neked könnyű a föld. (latin)

- Most mit csinálsz?

- Hát csak ezt... azt, ami éppen adódik, de leginkább semmit. Az öcsémnél, aki a bécsi vonalon bakter, valahogy kiteleltünk, de most őrá is rájár a rúd szegényre, mert Skierniewicéről áthelyezték Częstochowába. Skierniewicében van három hold földje, úgy élt ott, mint a kiskirály, most pedig ő is tönkremegy, meg a birtoka is elpusztul a gazda szeme nélkül.

- Hát veletek mi van?

- Az asszony mosni szokott, de leginkább csak olyanokra, akik nemigen tudnak fizetni, én meg - csak úgy... Elpusztulunk, nagyságos úr... nem mi vagyunk az elsők meg nem is az utolsók. A nagyböjt idején még csak-csak... az ember azzal vigasztalódik, hogy ma a halottak emlékéért böjtölsz, holnap azért, mert Krisztus Urunk sem evett, harmadnap meg, hogy a jó Isten fordítsa el rólunk ezt a nyomorúságot, de ünnepek után már semmi módon nem lehet a gyerekeknek megmagyarázni, hogy miért nem kapnak enni... De valahogy a nagyságos úr is pápista színben van? Úgy látszik, már olyan világ járja, hogy mindenkinek el kell pusztulnia - fejezte be, nagyot sóhajtva.

Wokulski elgondolkozott.

- A házbért megfizetted? - kérdezte.

- Már nincs miért fizetni, mert úgyis kidobnak.

- Mért nem jöttél el a boltba, Rzecki úrhoz? - kérdezte ismét Wokulski.

- Nem mertem, nagyságos úr kérem... A lovam megdöglött, a kocsit elvitte a zsidó, ez a zeke meg olyan rongyos, mint valami koldusé... Miért mentem volna, hogy még szegény Rzecki urat is a magam bajával búsítsam?...

Wokulski elővette a tárcáját.

- Nesze - szólt -, itt van tíz rubel az ünnepekre. Holnap délben eljössz az üzletbe, ott majd kapsz egy cédulát, azzal elmégy Pragába, kiválasztasz magadnak egy lovat, s az ünnepek után jelentkezel munkára. Nálam megkeresel naponta vagy három rubelt, abból az adósságodat könnyen letörleszted. Különben is, majd csak megbirkózol magad is.

A szegény ember már a pénz érintésétől is reszketni kezdett. Áhítattal hallgatta Wokulski szavait, s közben két könnycsepp gördült végig lesoványodott ábrázatán.

- Megmondta valaki a nagyságos úrnak - kérdezte azután -, hogy velünk... ez történt... hogy így vagyunk?... Mert már valaki küldött hozzánk egy irgalmas nővért - tette hozzá suttogva -, van talán egy hónapja... Mondta, hogy nagyon gyengén állhatunk, s adott is egy pud szénre cédulát a Zelazna utcába... Vagy a nagyságos úr csak úgy magától?...

- Most menj haza, jóember, s holnap jelentkezz a boltban - felelte Wokulski.

- Megyek, nagyságos úr, kérem - szólt készségesen, s kalapját földig lóbálta.

Elindult, de útközben megállt. Nyilván a váratlan szerencsén gondolkozott.

Wokulskit e pillanatban valami különös érzés kerítette hatalmába.

- Wysocki! - kiáltott utána. - Hogy is hívják a bátyádat?

- Kacpernek - felelte a szegény ember, miután futva visszajött.

- Melyik állomásra helyezték át?

- Częstochowába, nagyságos úr, kérem.

- Na, menj csak haza. Lehet, hogy Kacpert visszahelyezik Skierniewicébe.

De Wysocki, ahelyett hogy elment volna, még közelebb jött.

- Már ne tessék haragudni, nagyságos úr - kezdte bátortalanul -, de ha valaki számon kéri, hogy hol vettem ezt a sok pénzt?...

- Mondd meg, hogy tőlem kaptad előlegbe.

- Igenis, nagyságos úr... Isten... Isten...

De Wokulski már nem is hallgatta. Elindult a Visztula felé, s mélyen elgondolkozott.

„Milyen boldogok azok, akiket csak az éhség tesz érzéketlenné, s egyetlen szenvedésük a - hideg. És milyen könnyű őket boldoggá tenni... Még az én szerény vagyonommal is pár ezer családot boldogíthatnék. Majdnem hihetetlen... és mégis így van."

Eljutott a Visztula partjáig és elbámult. Néhány holdnyi területen a legundorítóbb szemétből rakott hegy emelkedett. A napfényben úgy bűzlött ez a domb, hogy szinte megmozdult. S alig ötven-hatvan lépésnyire innen sorakoztak a víztartályok, amelyekből Varsó lakossága iszik.

„No lám - gondolta -, itt van minden ragály bölcsője és melegágya. Amit az ember ma kidob, azt holnap megissza, aztán holnapután beköltözik a Powązki-temetőbe, s akkor a város másik végéről fertőzi azokat a felebarátait, akiknek egyelőre sikerült életben maradniuk. Ide sugárút kell, fel a dombra pedig csatorna és forrásvíz. Ezzel évről évre néhány ezer embert meg lehetne menteni a haláltól s ötven-hatvanezret a fertőzéstől... A munka nem nagy, s a haszon kiszámíthatatlan... A természet bőkezűen fizet."

A bűzös domb lejtőin és hasadékaiban mintha embereket látott volna mozogni. Néhány ember sütkérezett a napon, leginkább részegek vagy tolvajok, de akadt két guberáló asszony és egy szerelmespár is. A nő tele fekéllyel, a férfi meg tüdőbajos, és nem volt orra. Mintha nem is emberek lettek volna, hanem az itt rejtőző betegségek kísérletei kapkodtak volna magukra a szemétből mindenféle rongyot. E szerencsétlenek egyszerre megszimatolták az idegen embert, még az alvók is felkapták fejüket, s úgy néztek a jövevényre, mint a dühös kutyák.

Wokulski elmosolyodott.

„Ha éjszaka jönnék ide, biztosan kigyógyítanának a búskomorságomból. Másnap már itt nyugodnék a szemétdomb alatt, mely egyébként semmivel sem kényelmetlenebb sír, mint bármelyik másik. Odafent nagy zaj támadna, szitkok és káromlások közepette üldöznék ezeket a derék embereket, akik pedig nagy kegyet gyakoroltak velem."

Síri álmokban szenderegve,
Nem ismerik gondját a létnek
S bennük nem vergődik a lélek
Tehetetlenül - vágyva egyre...

„Lám, már kezdek érzelgős lenni!... Úgy látszik, az élet alaposan megtépázta az idegeimet. De a sugárút sem irtaná ki ezeket a mohikánokat; átköltöznének Pragába, vagy még annál is messzebbre, s folytatnák eddigi mesterségüket: szeretnék egymást, mint például ez a párocska, s talán - még szaporodnának is. Hazám, hazám, de szép gyermekeid is születnek és nevelkednek itt ezen a szemétdombon a fekélyes anyától és orr nélküli apától!...

Az én gyermekeim egészen mások lennének, tőle örökölnék a szépséget, tőlem meg az erőt... De hát nekem úgysem lesznek gyermekeim. Ebben az országban csak a nyomor, a bűn és a betegség talál nászágyat és az utódok számára menedéket. Szörnyű rágondolni, mi lesz itt

néhány emberöltő múlva... Pedig lám, ez ellen nagyszerű orvosság lenne - a kötelező munka; természetesen igazságos díjazással. Csakis ez erősíthetné meg a jobbakat, s irthatná ki minden zaj nélkül a rosszakat. Akkor... népünk erős lenne, nem pedig kiéhezett és beteg tömeg, mint most."

Azután - nem tudni, milyen eszmetársítással - így gondolkozott:

„Hát aztán, ha egy kicsit kacérkodik is?... A nőknél a kacérság olyan, mint a virágnál a szín és az illat. Hiába, olyan a természetük, hogy mindenkinek tetszeni akarnak, még Mraczewskinek is... Mindenkivel kacérkodik, velem pedig: »fizess annak az úrnak...« Talán azt hiszi, hogy becsaptam az ezüst megvételével? No, ez igazán nagyszerű lenne!"

Közvetlenül a Visztula partján egy rakás gerenda hevert. Wokulski fáradtságot érzett, leült a gerendákra és szétnézett. A víz nyugodt tükrében szépen látszottak a Saska Kępa már zöldülni kezdő lejtői és a pragai házak pirosló tetői. A víz közepén mozdulatlanul állt egy uszály. Nem lehetett kisebb annál a hajónál, mely tavaly a Fekete-tengeren vesztegelt, mert gépezete elromlott.

„Repült, mint a madár: aztán egyszerre megtorpant, a motor felmondta a szolgálatot. Akkor azt kérdeztem magamtól: vajon én is így megállok egyszer? És lám, megrekedtem. Milyen egyszerű rugók mozgatják ezt a világot: egy kevés szén teszi elevenné a hajót - egy kevés szív - az embert..."

E pillanatban egy korai sárga lepke repült át a feje felett, s eltűnt a város irányában.

„Kíváncsi vagyok, honnan került ez ide? - tűnődött Wokulski. - A természetnek vannak ilyen szeszélyei és... hasonlatai. Az emberi nemnek is vannak ilyen lepkéi: szép színek, ide-oda röpködés az élet felszínén, táplálékuk csupa édesség, mert enélkül elpusztulnának - ez az egész életük. Te meg, szegény féreg, túrd a földet s tedd alkalmassá arra, hogy életet teremjen. Amazok szórakoznak, játszanak, te meg dolgozz; az övék a szabad tér és a világosság, te meg örülj annak az egyetlen előjogodnak - hogy ha valaki vigyázatlanságból széttapos, újra összenősz... Bolond jószág, miért sóhajtozol a pillangó után?... S még csodálkozol, hogy undorodik tőled?... Micsoda kapcsolat létesülhet kettőtök között?... De hiszen a hernyó is hasonlít a féregre, amíg pillangóvá nem válik. Szóval te is pillangóvá akarsz válni, szegény díszműáru-kereskedő?!... Hogyne?... Miért ne?... A folytonos tökéletesedés a világ joga, s hány kereskedő nemzetség emelkedett Angliában lordi méltóságra?..."

„Igen. Angliában!... Ott a társadalomban még tart a teremtő korszak. Ott minden tökéletesedik és egyre magasabb fokra hág. Sőt, ott akik magasan állnak, azok is új erőket vonzanak magukhoz. De nálunk a felsőbb réteg megdermedt, mint a víz fagypont alatt, és nemcsak, hogy külön fajtát alkot, mely a többivel nem keveredik, és minden más fajtával szemben fizikai undort érez, hanem élettelenségével minden alulról történő mozgást is megbénít. Mit ámítsuk magunkat? Ő és én teljesen különböző fajtájú lények vagyunk, valóban, mint a pillangó és a féreg. Én hát az ő szép szárnyaiért elhagyjam odúmat és a többi férget?... Ezek az én fajtám - akik ott, azon a szemétdombon fetrengenek, s talán minden nyomorúságuk onnan származik, hogy én évi harmincezer rubelt akarok kiadni csak azért, hogy pillangósdit játszhassam! Ó, te bolond szatócs, ó, aljas kis emberke!... Harmincezer rubel annyi, mint hatvan apró műhely vagy bolt, melyekből egész családok élnek. Akkor hát én tegyem őket tönkre? Én szívjam ki a lelküket, s kergessem őket oda a szemétdombra?... Jó, jó, de ha ő nem lenne, vajon akkor is lenne ma vagyonom?... Ki tudja, mi lesz velem és azzal a pénzzel - nélküle? Lehet, hogy csak mellette kapja meg teremtő tulajdonságát; hátha majd tizenöt-húsz család veszi hasznát?..."

Megfordult s a földön egyszerre meglátta saját árnyékát. Eszébe jutott, hogy ez az árnyék előtte, mögötte vagy mellette jár állandóan és mindenütt, mint ahogy Izabelláról szövődő gondolatai mindig és mindenütt vele vannak, ébren éppúgy, mint álmában, és minden céljába, minden tervébe és cselekedetébe belefonódnak.

- Nem tudok lemondani róla - suttogta, karját szétvetve, mintha mentegetőznék.

Felállt a gerendákról, s visszaindult a városba.

Amint az Oboźna utcán ment, eszébe jutott Wysocki, a fuvaros, akinek a lova megdöglött. Egyszerre úgy érezte, hogy egész sor szekeret lát, melyek előtt ott fekszenek a megdöglött lovak. Mindegyik ló mellett a kétségbeesett kocsis, s mindegyik kocsis mellett egy csomó gyerek és az asszony, a mosónő, aki leginkább csak olyanokra mos, akik nem tudnak fizetni.

- Ló?... - suttogta Wokulski, s valamiért összeszorult a szíve.

Egyszer, még márciusban, mikor végigsétált az Aleje Jerozolimskién, nagy embertömeget és egy keresztben álló fekete szeneskocsit látott. A kocsitól nem messze állt a kifogott ló...

- Mi történt?

- A ló eltörte a lábát - felelte vidáman az egyik járókelő, kinek nyakán ibolyaszínű sál volt, s kezét a zsebében tartotta.

Wokulski önkéntelenül is a szerencsétlen áldozatra tekintett. A sovány gebe két oldalán kikopott a szőr. Úgy állt ott, egy fiatal fácskához kötözve, s hátsó lábát magasra emelte. Felvetett szemmel, csendesen bámult Wokulskira, s kínjában egy zúzmarával borított ágacskát rágcsált.

„Miért csak ma jutott eszembe az a ló? - gondolta Wokulski. - Honnan egyszerre ez a fájdalmas érzés?”

Ábrándozva haladt felfelé az Oboźna utcán, s úgy érezte, hogy az alatt a néhány óra alatt, melyet itt töltött a folyóparti városnegyedben, valami nagy változás ment végbe benne. Régebben - tíz évvel ezelőtt, egy évvel ezelőtt, sőt tegnap is, akárhányszor végigmehetett ezeken az utcákon, soha, semmi különöset sem vett észre bennük. Eldöcögtek mellette a bérkocsik, elsuhantak az emberek, a boltok kitárták vendégszerető bejáratukat a járókelők előtt. De most, mintha kinyílt volna a szeme. Minden rongyos embert segítséget kérő lénynek látott, aki annál hangosabban kér könyörületet, mert nem szól egy szót sem, csak riadt tekintettel néz maga körül, mint az az eltörött lábú ló. Minden szegény asszonyt mosónőnek nézett, aki a nyomor és pusztulás szélén, szappantól felmart kezével tartja fenn családját. Minden csenevész gyermek mintha korai halálra lenne ítélve vagy arra, hogy itt töltse el életét a Dobra utcai szemétdombon.

És nemcsak az emberek érdekelték. Tagjaiban érezte a társzekereket húzó lovak fáradtságát és szerszámtól feltört nyakuk sajgását. Érezte a kutya félelmét, mely elvesztette gazdáját, s most végigugatja az utcát, vagy a sovány szuka kétségbeesését, amint lelógó emlőivel idegesen rohangál egyik csatornanyílástól a másikig, élelmet keresve maga és kölykei számára. S hogy szenvedése még nagyobb legyen, fájt neki a sok kérgétől megfosztott, lekopasztott fiatal fácska, a kivert fogakhoz hasonló utcaburkolat, a falakon éktelenkedő nedvességfoltok, a sok összetört bútor és rongyos ruha.

Úgy érezte, hogy ezek mind betegek vagy sebesültek, hallja panaszukat: „nézd, hogy szenvedek...”, s hogy mindezt egyedül ő hallja és érti. S ez a különös érzés, a mások fájdalmának megérzése csak most, egy órával ezelőtt született meg benne.

Milyen furcsa! Hiszen már megvolt a jó híre, széltében bőkezű emberbarátnak tartották. A Jótékonysági Társaság tagjai frakkba öltözve mondtak neki köszönetet a telhetetlen intézmény számára kiutalt adományért, Karol gróf felesége pedig minden szalonban elhíresztelte, hogy milyen nagy összeget adományozott az ő árvaházának. Személyzete és segédei is áldották a gavalléros fizetésemelésért. De Wokulskinak ezek a dolgok semmi örömet nem szereztek, mert ő maga sem tulajdonított nekik fontosságot. Ezreket dobált a hivatalos emberbarátok tálcájára, hogy hírnevet vásároljon magának, s nem is kérdezte, mi történik az adományozott pénzzel.

És most, amikor tíz rubellel egész családot mentett meg a nyomortól, amiért senki sem magasztalhatta a világ előtt, csak most tudta meg, mi az az áldozat. Csak ma jelent meg szeme előtt a világnak egy eddig ismeretlen része - a nyomor, melyen segíteni kell.

- De hát régebben sosem láttam nyomort?... - kérdezte önmagától.

S elvonultak szeme előtt a régen látott rongyos emberek, a lesoványodott, elnyomorodott munkakeresők, a leromlott lovak, az éhes kutyák, a lehántott kérgű fácskák, letöredezett ágaikkal. És ő akkor mindezt látta anélkül, hogy bármilyen nyomot hagyott volna benne. Csak mikor a személyes nagy fájdalom felszántotta és felboronálta a lelkét, csak ebből a talajból, a saját vérével megtermékenyített s a világ számára láthatatlan könnyekkel öntözött talajból nőtt ki a különös növény: az áldozatos részvét, mely mindent felölel - embert, állatot, még azokat a tárgyakat is, melyeket általában életteleneknek szoktak nevezni.

„A doktor most azt mondaná, hogy az agyamban új sejt nyílt, vagy néhány régi kapcsolódott össze” - gondolta.

- Igen, de mi lesz tovább?...

Eddig ugyanis csak egyetlenegy célja volt: közelebb kerülni Izabellához. Ma egy másik is csatlakozott hozzá: Wysockit kimenteni a nyomorból.

„Csekélység!...”

„Bátyját áthelyeztetni Skierniewice közelébe...” - tette hozzá egy hang.

„Gyerekjáték.”

De a két ember mögé mindjárt odaállt még néhány, azok mögé ismét néhány, azután már egész tömeg mindenféle nyomorúságban, az általános szenvedés egész óceánja, amit erejéhez mérten enyhítenie kellett, vagy legalábbis továbbterjedését megakadályoznia.

- Látomások... rémképek... idegesség! - suttogta magában.

Ez volt az egyik út. Mert a másik út végén már reális, világosan körülhatárolt célt látott - Izabellát.

„Nem vagyok Krisztus, hogy feláldozzam magam az egész emberiségért.”

„Akkor hát kezdetnek felejtsd el Wysockiékat” - felelte a belső hang.

„Bolondság! Igaz, hogy ma nagyon ábrándozó hangulatban vagyok, de azért mégsem tehetem magam nevetségessé - gondolta. - Megteszek mindent, amit lehet és akinek lehet, de személyes boldogságomról nem mondok le. Hiába!...”

E pillanatban érkezett boltjának bejárata elé, s belépett az üzletbe.

Odabent csak egy vevőt talált. Megállapíthatatlan korú, fekete ruhás, magas hölgy volt. Már egész tömeg neszesszer hevert előtte a pulton: fából, bőrből, plüssből és fémből készült remekművek, egyszerűek és díszesek, a legolcsóbbak és legdrágábbak, s mindegyik segéd ennek a vevőnek állt rendelkezésére.

Klein egyre újabb rakományokat cipelt. Mraczewski dicsérte a kirakott árut. Lisiecki keze és szakálla mozdulataival kísérte kartársa áradozását. Csak Ignacy úr sietett a belépő főnök elé.

- Megérkezett a párizsi szállítmány - jelentette. - Azt hiszem, holnap ki kell váltani.

- Csak tessék.

- Moszkvából tízezer rubeles megrendelés jött május elejei szállításra.

- Ezt vártam.

- Radomból kétszáz rubeles, de a fuvaros kéri, hogy már holnap...

Wokulski vállat vont.

- Egyszer már végezni kell ezzel a szatócskodással - jegyezte meg végül -, haszon nemigen van rajta, az igények meg egyre nagyobbak.

- Végezni, a régi vevőinkkel?... - kérdezte Rzecki csodálkozva.

- Végezni a zsidókkal - vetette oda Lisiecki félhangon. - Nagyon okosan teszi a főnök úr, hogy az ilyen rühes összeköttetésekkel szakít. Az embernek kisül a szeme, ha egy rendes vevőnek kell visszaadnia, olyan hagymaszagú az a pénz.

Wokulski nem felelt. Leült könyve mellé, és úgy tett, mintha számolna, de valójában nem csinált semmit. Nem volt hozzá ereje. Eszébe jutottak iménti ábrándozásai az emberiség boldogításáról, s megállapította, hogy nagyon ideges lehet.

„Elburjánzott bennem az érzelmesség és az ábrándozás - gondolta. - Rossz jel. Nevetségessé válok, tönkremehetek..."

Gépiesen vette szemügyre a neszesszerek válogatásával elfoglalt hölgy rendkívüli arcvonásait. Öltözete szerény volt, haját simára fésülte. Fehér, de egyszersmind sárga arcáról mélységes fájdalom tükröződött, összeszorított ajka egész arcát bosszússá tette, lehunyt szemhéja alól hol a düh, hol az alázat villant elő.

Halk, szelíd hangon beszélt, s úgy alkudozott, mint a zsugorik legzsugoribbja. Az egyik túlságosan drága volt, a másik igen olcsó, ennél a plüss kifakult, amott a bőr kezdett leválni, a harmadiknál a keret mintha máris rozsdásodnék. Lisiecki már elvesztette türelmét, szerette volna faképnél hagyni. Klein pihent, csak Mraczewski foglalkozott még vele, mintha jó ismerőse lenne.

E pillanatban nyílt a bolt ajtaja, s egy - még eredetibb - alak jelent meg az ajtónyílásban. Lisiecki szerint olyan volt, mint egy tüdővészes hulla, melynek a bajusza és pofaszakálla már a koporsóban nőtt ki. Wokulski is észrevette, hogy a jövevény a száját bambán nyitva tartja, és szemét sötét szemüvege mögött tágra mereszti, amitől még szórakozottabbnak látszik.

Az új vevő odakint közben befejezte beszélgetését és belépett, de hirtelen visszahúzódott, hogy társától elbúcsúzzék. Majd megint betoppant, s ismét hátralépett, közben fejét magasra emelte, mintha a cégtáblát akarná elolvasni. Végre csakugyan bejött, de az ajtót nem csukta be maga mögött. Tekintete véletlenül a vásárló hölgyre siklott, s ettől fekete szemüvege hirtelen leesett orráról.

- Á!... Á!... Á!... - hebegett.

A hölgy gyorsan visszafordult a neszesszerekhez, s a székre rogyott.

Mraczewski azonnal az újonnan érkezetthez sietett, s kétértelmű mosollyal kérdezte:

- Parancsol, báró úr?...

- Inggombot, uram, inggombot kérek, aranyat vagy egyszerű acélból valót... Csak az a fontos, érti kérem, hogy zsokésapka és lovaglópálca legyen rajta.

Mraczewski kinyitotta az inggombokat rejtő üvegszekrényt.

- Vizet... - sóhajtott a hölgy, alig hallható gyenge hangon.

Rzecki a kancsóból gyorsan vizet öntött egy pohárba, s az őszinte részvét látható jeleivel adta át a hölgynek.

- Rosszul méltóztatik lenni?... Hívjunk talán orvost?...

- Köszönöm, már jobban vagyok - felelte.

A báró a gombokat nézegette, s közben tüntetőleg hátat fordított a hölgynek.

- Nem gondolja, kérem, nem lenne jobb olyan, amelyiken patkó van? - kérdezte Mraczewski-től.

- Úgy vélem, a báró úrnak ilyenre is meg amolyanra is szüksége lesz. A sportférfiak ragaszkodnak a sportjelvényekhez, de ebben is szeretik a változatosságot.

- Mondja, kérem - fordult a hölgy hirtelen Kleinhez -, minek a patkó az olyan embernek, akinek nincs pénze arra, hogy istállót tartson?...

- Akkor hát legyen szíves - folytatta a báró -, válasszon ki nekem néhány apróságot, patkóval is...

- Talán hamutartót méltóztatik? - kérdezte Mraczewski.

- Nem bánom, legyen hamutartó.

- Talán egy ízléses tintatartót, nyereggel, zsokésapkával és lovaglókorbáccsal?...

- Jó, legyen tintatartó, nyereggel és zsokésapkával...

- Mondja, kérem - szólt ismét a hölgy Kleinhez, de már emeltebb hangon -, nem szégyellik magukat, ilyen drága árut hoznak be külföldről, mikor az ország úgyis a tönk szélén áll?... Nem szégyen, versenylovakat vásárolni?

- Legyen szíves - szólt a báró Mraczewskihez, szintén emelt hangon -, csomagolja be ezt a néhány készletet meg a hamutartót és a tintatartót, és küldje el a lakásomra. Maguknál igazán nagyszerű választék van... Nagyon köszönöm... Agyő!...

Azzal elrohant, de útközben többször visszafordult, s még odakinn is fel-felpillantott a cégtáblára.

Az eredeti figura távozása után a boltban mindenki elhallgatott. Rzecki az ajtót nézte, Klein Rzeckit, Lisiecki meg Mraczewskit, aki a hölgy háta mögé kerülve, nagyon is kétértelmű, mulatságos fintorokat vágott.

A hölgy lassan felkelt, s az írópultnál ülő Wokulski felé indult.

- Szabad érdeklődnöm - kezdte remegő hangon -, mennyivel tartozik magának az az úr, aki az imént távozott?...

- A báró úr és köztem fennforgó elszámolás, tisztelt nagysád, amennyiben ilyenről egyáltalán szó lehet, egyes-egyedül a mi kettőnk dolga - felelte Wokulski, udvariasan meghajolva.

- Tisztelt uram - folytatta a hölgy idegesen -, én Krzeszowskiné vagyok, az az úr pedig a férjem. Az adósságai igenis érdekelnek engem, mert ez az úr eltulajdonította a vagyonomat, ami miatt jelenleg pereskedem is vele...

- Bocsásson meg, méltóságod - vágott közbe Wokulski -, de a házastársak közötti viszony nem tartozik rám.

- Ah, tehát így állunk?... Persze a kereskedő számára ez a legkényelmesebb álláspont. Agyő!

Azzal kiment s bevágta maga mögött az ajtót.

Távozása után alig pár pillanattal ismét a báró rontott a boltba. Néhányszor visszanézett az utcára, azután Wokulskihoz lépett.

- Ezer bocsánat - szólt, s minden ügyességét összeszedte, hogy orrcsíptetőjét valahogy megtartsa az orrán -, mint az ön üzletének állandó vevője, bátor vagyok bizalmasan érdeklődni, mit mondott önnek az a hölgy, aki az imént kiment innen?... Ezer bocsánat kíváncsiságomért, de a legnagyobb diszkréció mellett...

- Semmi olyasmit, ami alkalmas lenne arra, hogy megismételjem - felelte Wokulski.

- Mert, érti kérem, ez a hölgy, sajnos, a feleségem... Hiszen tudja, ki vagyok... Krzeszowski báró... A hölgy nagyon tiszteletre méltó, nagyon művelt is, de sajnos, leánykánk halála kissé megrendítette idegrendszerét, és néha... érti, kérem?... Szóval semmit?...

- Semmit.

A báró már az ajtóból köszönt, gyorsan Mraczewskire pillantott, aki megértően visszahunyorított.

- Szóval így állunk?... - jegyezte meg a báró, éles pillantást vetve Wokulskira, és kirohant az utcára.

Mraczewski kővé dermedve állt, s haja tövéig elpirult. Wokulski kissé elsápadt, de nyugodtan ült le számadásaihoz.

- Micsoda eredeti szerzet ez a két alak, Mraczewski úr? - kérdezte Lisiecki.

- Hosszú sora van annak! - felelte Mraczewski, s szeme sarkából Wokulski felé sandított.

- Ez a Krzeszowski báró nagy különc, felesége meg egy kicsit bolond. Nagyon távolról rokonságban vagyunk, de hát... - sóhajtotta, s a tükörbe pillantott - nekem nincs pénzem, s így én ugrálok a pult mögött, nekik meg van, tehát ők vásárolnak, én meg kiszolgálok...

- Van. Pedig nem is dolgoznak - vetette közbe Klein. - Ez a mai világ szép rendje, mi?

- Nana... Csak hagyjuk, Klein úr, a maga híres világrendjét - felelte Mraczewski. - Nos, a báró úr és a báróné őméltóságaik egy év óta háborúskodnak egymással. A báró válni akar, az asszony meg nem; a báróné viszont a vagyon kezelését akarja kicsikarni a férjétől, ebbe meg a báró nem egyezik bele. A báróné nem tűri, hogy a báró versenyistállót tartson, különösen egy bizonyos versenyló tartását ellenzi, a báró meg nem engedi, hogy felesége megvegye a Łęckiék bérházát, melyben lakik, s melyben hőn szeretett lánya meghalt. Furcsa két ember! Avval szórakoztatják környezetüket, hogy egyik a másikat gyalázza...

Könnyed modorban társalgott, s úgy forgolódott a boltban, mint valami zsúrfiú, aki csak éppen egypár percre nézett be ide, s máris megy tovább. Wokulski dúlt-fúlt az írópult mellett, s már nem bírta Mraczewski hangját elviselni.

„A báró úr kuzenja... - gondolta. - És szerelmes levelet vár Izabellától... Ó, a gyalázatos!...”

De aztán erőt vett magán, és visszatért könyveihez. A boltba ismét új vevők jöttek, válogattak az árukban, alkudtak és fizettek. Wokulski azonban csak az árnyékukat látta. Mélyen elmerült munkájában, de minél magasabb oszlopokat adott össze, minél nagyobb összegekkel dolgozott, annál inkább érezte, hogy a szívében valami megnevezhetetlen harag forrong. De miért?... Kire?... Eh, mindegy. Elég, hogy valaki majd megfizet érte... aki éppen elsőnek kerül karmai közé.

Hét óra körül a bolt kezdett végleg elnéptelenedni. A segédek beszélgettek, de Wokulski még egyre számolt. Egyszerre ismét Mraczewski gyűlöletes, pökhendi hangját hallotta:

- Mit szédít engem, Klein úr... Minden szocialista zsivány, mert a másén akar osztozni, és amellett rongyos kódisok, mert kettőjüknek van egy pár cipőjük, és nem tudják, hogy a zsebkendő mire való.

- Maga se beszélne így - felelte szomorúan Klein -, ha néhány rövid brosúrát elolvasna.

- Butaság... - vágott szavába Mraczewski, s kezét zsebre vágta -, majd még brosúrákat olvasok, melyekben a család, a hit és a magántulajdon ellen ágálnak... Ilyen hülyéket nem talál Varsóban, Klein úr.

Wokulski becsukta a könyvet, s betette az írópult fiókjába. E pillanatban ismét három hölgy jött a boltba, s kesztyűt kértek.

Egy negyedóráig tartott az alkudozás. Wokulski karszékében ült, s az ablakra függesztette szemét. Mikor aztán a hölgyek elmentek, igen nyugodtan szólt:

- Mraczewski úr.

- Parancsol?... - kérdezte a szép fiú, s könnyed tánclépésekkel lejtett a kis iroda felé.

- Holnaptól kezdve keressen magának más állást - szólt Wokulski kurtán.

Mraczewski megdermedt.

- De kérem, főnök úr... Miért?...

- Azért, mert nálam nincs mit keresnie...

- De mi az oka?... Hiszen semmi rosszat nem tettem. Hova menjek, ha főnök úr ilyen hirtelen megfoszt a kenyeremtől?...

- Majd kap jó bizonyítványt - felelte Wokulski -, Rzecki úr kiadja önnek a fizetését a jövő negyedre, vagy nem bánom, öt hónapra... Az ok pedig az, hogy mi ketten nem illünk egymáshoz... Sehogy sem illünk... Ignacy, kérlek, számolj el Mraczewski úrral október elsejéig.

E szavak után felkelt, és kiment az utcára.

Mraczewski elbocsátása olyan megrendítő hatással volt a segédekre, hogy egy szót sem szóltak egymáshoz. Rzecki pedig még nyolc óra előtt bezáratta az üzletet. Azonnal rohant Wokulski lakására, de nem találta otthon. Éjjel tizenegykor még egyszer kereste, de ablakai sötétek voltak. Ignacy úr lesújtva ment haza.

Másnap, nagycsütörtökön, Mraczewski már nem jött be a boltba. Kartársai nyomott hangulatban voltak, s gyakran összesúgtak-búgtak.

Egy óra körül jött Wokulski. De mielőtt még leült volna az írópulthoz, nyílt az ajtó, belebbent ismert ringó lépteivel Krzeszowski báró úr, s nagy igyekezettel próbálta orrcsíptetőjét orrára illeszteni.

- Wokulski úr - kiáltotta a szórakozott báró már az ajtóból -, e pillanatban értesültem... bocsánat, Krzeszowski vagyok... értesültem, hogy a szegény Mraczewski énmiattam vesztette el az állását. Kérem, Wokulski úr, én tegnap igazán semmi kifogásolnivalót sem találtam az ön viselkedésében... Sőt, határozottan nagyra becsülöm azt a diszkréciót, amit az én és feleségem ügyében tanúsított... Meg vagyok győződve róla, hogy ön a bárónénak is gentlemanhoz illő választ adott...

- Kérem, báró úr - felelte Wokulski -, én nem kértem öntől erkölcsi bizonyítványt. De ettől függetlenül... parancsol valamit?...

- Csak azért jöttem, hogy bocsánatát kérjem szegény Mraczewski számára, aki még...

- Mraczewski ellen nekem semmi kifogásom, még azt sem kívánom tőle, hogy üzletembe visszatérjen.

A báró összeharapta ajkát. Egy kis ideig hallgatott, mintha elkábította volna ez a kemény elutasítás, végül is meghajtotta magát, s egy halk „bocsánat...” szóval távozott.

Klein és Lisiecki elrejtőzött a szekrények mögé. Rövid tanácskozás után ismét előjöttek, de még később is bánatosan pillantgattak egymásra.

Délután három óra körül ismét megjelent Krzeszowski báróné. Arca mintha még sápadtabb, sárgább lenne, s még feketébb ruha lenne rajta, mint tegnap. Félénken nézett körül a boltban, s mikor Wokulskit meglátta, az írópulthoz lépett.

- Wokulski úr - szólt halkan -, ma tudtam meg, hogy egy bizonyos fiatalember, az a Mraczewski énmiattam vesztette el állását. A fiatalember szerencsétlen anyja...

- Mraczewski úr már nem dolgozik nálam, és nem is fog itt dolgozni - felelte Wokulski s meghajolt. - Egyébként mivel szolgálhatok?...

Krzeszowski báróné nyilván hosszabb szónoklatra készült. De szerencsétlenségére véletlenül Wokulski szemébe nézett és... egy halk „bocsánat...” szóval kifordult az üzletből.

Klein és Lisiecki még többet mondóan hunyorítottak egymásra, de egyébként megelégedtek azzal, hogy vállukat vonogatták.

Csak délután öt óra felé szánta rá magát Rzecki, hogy Wokulskihoz lépjen. Kezével az írópulthoz támaszkodott, s halkan szólt:

- Stasiek, ennek a Mraczewskinek az anyja nagyon szegény asszony...

- Add ki a fizetését az év végéig - felelte Wokulski.

- Azt hiszem... Stasiek, én azt hiszem, nem szabad egy embert ilyen keményen büntetni csak azért, mert más a politikai felfogása, mint a mienk...

- Politikai?... ismételte meg Wokulski, de olyan hangon, hogy Ignacy uramnak a hátán végigfutott a hideg.

- Különben is megmondom - folytatta Rzecki -, hogy kár ezért a jó segédért. Szép fiú, s a nők bomlanak érte...

- Szép? - kérdezte Wokulski. - Hát akkor menjen selyemfiúnak... ott jobban értékesítheti a szépségét...

Ignacy úr elvonult, Lisiecki és Klein pedig már pillantásokat sem váltottak egymással.

Egy órával később egy Zięba nevű férfi jelentkezett a boltban, Wokulski mint az új segédet mutatta be a többieknek.

Harminc év körüli férfi lehetett, talán volt is olyan szép, mint Mraczewski, de sokkal komolyabb és tapintatosabb. Mire a boltot bezárták, már megismerkedett kartársaival, sőt, bizalmukat is kiérdemelte. Rzecki hamarosan felfedezte benne a lángoló lelkű bonapartistát, Lisiecki elismerte, hogy Ziębához képest ő csak olyan tessék-lássék antiszemita, Klein pedig arra a következtetésre jutott, hogy ez a Zięba legalábbis püspöki rangot viselhetne a szocialisták között.

Egyszóval, mindnyájan meg voltak vele elégedve, Zięba pedig nyugodt volt.

9

Az a bizonyos palló, melyen különböző világból való emberek találkoznak egymással

Wokulskinak nagypéntek reggelén jutott újból eszébe, hogy aznap és másnap Karol gróf felesége és Izabella kisasszony a szent sírnál gyűjtenek.

„El kell mennem, és adakoznom valamit - gondolta, és a pénzszekrényből kivett öt fél-imperiált. - Bár - tette hozzá kis idő múlva - küldtem már neki szőnyegeket, éneklő madarakat, hanglemezt, sőt, szökőkutat is!... Ennyi csak elég ahhoz, hogy az én árva lelkem üdvözüljön. Nem megyek."

Délután azonban megint csak eszébe jutott, hogy hátha az öreg grófné számít rá. Ebben az esetben pedig nem volna illő visszavonulnia, s az öt fél-imperiált egyszerűen elküldeni. - Újra kinyitotta hát a pénzszekrényt, kivett még ötöt, és az egészet becsavarta selyempapírba.

„Igaz ugyan - elmélkedett tovább, csak úgy magában -, ott lesz Izabella is, s neki igazán nem lenne illő tíz fél-imperiált adni."

Kibontotta hát a tekercset, hozzátett még tíz aranyat, s azon tépelődött, menjen-e vagy sem...

- Nem - határozta el végre -, nem akarok részt venni ebben a vásári jótékonykodásban.

A tekercset bedobta a pénzszekrénybe, s pénteken nem ment el a sírhoz.

De nagyszombaton már egészen más oldalról látta a kérdést.

- Megőrültem! - állapította meg. - Ha ma nem megyek el a templomba, hol találkozom vele?... Ha pénzzel nem, hát mivel keltsem föl a figyelmét?... Úgy látszik, egészen elhagy a józan eszem...

De még akkor is habozott.

Csak délután kettőkor, mikor Rzecki úr, az ünnepre való tekintettel, kiadta az utasítást, hogy zárják be a boltot, vett ki a pénzszekrényből huszonöt fél-imperiált, s elindult a templom felé.

Nem ment be mindjárt; valami visszatartotta. Látni akarta Izabellát, de félt is tőle, és szégyenkezett is a fél-imperiálok miatt.

„Egy maréknyi arany!... Milyen hatásos dolog ezekben a papír-időkben! És milyen parvenü tempó!... De mit tegyek, mikor ők éppen pénzt akarnak?... Talán még kevés is lesz?..."

Fel s alá járt a templommal szemközti járdán, s nem tudta levenni tekintetét a templomról.

„No, megyek - gondolta. - Mindjárt... Még egy pillanat... Ah, mi történt velem?!”... - Érezte, hogy megzavart lelke ilyen egyszerű cselekedetre sem tudja elszánni magát habozás nélkül.

Most jutott eszébe, hogy milyen régen nem volt templomban.

„Mikor is...? Az esküvőjén először... a felesége temetésén másodszor...”

De sem az egyik, sem a másik esetben nem volt tisztában avval, hogy mi történik körülötte, most tehát úgy nézett a templomra, mint valami egészen új tüneményre.

„Micsoda óriási épület, csak éppen kémények helyett tornya van, és nem lakik benne senki, csupán a rég elhalt emberek hamvai pihennek kriptáiban... Minek ez a helypazarlás meg a magas falak, és kinek égetik itt éjjel-nappal a gyertyákat, miért özönlik ide ez a tömeg?... A piacra élelmiszerért, a boltokba árucikkekért, a színházba a szórakozás kedvéért mennek, de ide minek?...”

Önkéntelenül is összehasonlította a templom előtt álló emberek parányi voltát a pompás épület óriási méreteivel, és egészen különleges gondolata támadt. Hogy amint valamikor a földön óriások munkálkodtak, és emelték a sík földön a hatalmas hegyláncokat, éppen úgy valamikor az emberiség körében valami más, mérhetetlen erő működött, és ilyen hatalmas épületeket emelt. Ha az ilyenfajta épületeket nézzük, azt hihetné az ember, hogy a mi bolygónk mélyében hajdan óriások laktak, akik a föld belsejéből felfelé törtükben, szétroppantották a föld felületét borító kérget, s e mozdulataik nyomait az óriási barlangok alakjában hagyták itt az utókorra.

„De hova, meddig akartak feltörni? Úgy mondják, hogy valami más, valami magasabb világ felé. S ha a tengeráramlások azt bizonyítják, hogy a hold nem hazug fény, hanem reális valóság, ezek a furcsa épületek mért ne bizonyíthatnák egy másik világ létezését?... Egy ilyen épület talán nem vonzza úgy az emberi lelkeket, mint a hold a tenger vizét?...”

Belépett a templomba, s már az első pillanatban új kép lepte meg. Néhány koldus, férfi és asszony jött-ment, alamizsnát kérve, amiért majd az irgalmas Isten bőségesen megfizet az örökkévalóságban. A hivők közül egyesek Krisztus lábát csókolgatták, akit a római birodalom gyötört halálra, mások, már a küszöbön térdre rogyva, felfelé tekintettek, s kezüket is a magasba emelték, mintha valami földöntúli látomásban lenne részük. A templom sötét volt, s a sűrű homályt nem tudta megtörni az ezüst kandeláberekben lobogó tizenöt-húsz gyertya. Itt-ott a szentély kövezetén halványan emberi árnyak derengtek, amint kiterjesztett karral vagy mélyen a földig görnyedve imádkoztak, mintha mély alázattal teli jámborságukat rejtegetni akarnák valaki elől. Ha az ember e mozdulatlan testeket látta, azt hihette, hogy lelkük már elröppent, s elmenekült valami jobb világba.

„Most már tudom - gondolta Wokulski -, hogy a gyakori templomba járás miért erősíti az emberek hitét. Itt minden úgy van elrendezve, hogy az örökkévalóságot juttassa az ember eszébe.”

Tekintete az imába merült árnyakról a világosság felé fordult. A szentély különböző pontjain szőnyegekkel leterített asztalokat látott, rajtuk bankjegyekkel, ezüst- és aranypénzzel tele tálcákat; körülöttük kényelmes fotelokban selyembe, bársonyba öltözött, tollakkal díszített hölgyek üldögéltek, s vidáman tereferéltek a körülöttük nyüzsgő elegáns fiatalemberekkel.

A legkomolyabbak rákopogtak a járókelőkre, s közben mindnyájan beszélgettek, csevegtek, mint valami zsúron.

Wokulski úgy érezte, mintha e pillanatban három különböző világot látna. Az egyik (már régen eltűnt a föld színéről) az, amely imádkozott és hatalmas épületeket emelt Isten dicsőségére. A másik szegény és alázatos, ez is tudott imádkozni, de csak vályogviskókat épített, és

a harmadik, amely saját maga számára épített palotákat, de az imádságról már elfeledkezett, s az Úr házából találkozóhelyet csinált, mint a gondtalan madár, mely fészket rak, és vidám éneket fütyörész az elesett hősök sírján.

„De hát mi vagyok én, aki mindnyájuk számára idegen volnék?..."

„Talán te vagy ama vasrosta nyílása, amelybe mindnyájukat bedobom, hogy a dohos polyvát elkülönítsem a szemtől" - felelte egy hang.

Wokulski körülnézett. „A beteges képzelet látomása." Ugyanakkor a templom mélyén, a negyedik asztalnál, megpillantotta az öreg grófnét és Izabella kisasszonyt. Ők is mind a ketten pénzzel telt tálca mellett ültek, s könyv - nyilván imádságos könyv - volt a kezükben. A grófné széke mögött fekete libériás inas állt.

Wokulski feléjük indult, a térdeplőket meg-meglökdöste, az asztalokat gondosan kikerülte, s mit sem törődött azzal, hogy az ott ülő hölgyek makacsul rákopogtattak. Mikor odaért, a grófnét udvariasan köszöntötte, a tálcához lépett és rátette a tekercset.

„Istenem! - gondolta. - Milyen ízléstelen látvány lehetek én evvel a pénzzel."

A grófné letette a könyvet.

- Üdvözlöm, kedves Wokulski. Már azt hittem, felénk se jön, s mondhatom, egy kicsit apprehendáltam is - szólt kedvesen.

- Én előre megmondtam, hogy eljön, mégpedig egy zsák arannyal - jegyezte meg Izabella kisasszony angolul.

A grófné elpirult, és a verejték nagy cseppekben ült ki a homlokán. Megrémült húga szavaitól, mert attól tartott, hogy Wokulski megértette a rosszmájú megjegyzést.

- Tessék, kedves Wokulski, foglaljon helyet egy pillanatra - szólt gyorsan. - A delegátus úgyis itthagyott. Megengedi, hogy a maga imperiáljait ide felülre tegyem, hadd szégyenkezzenek azok az urak, akik a pénzt inkább pezsgőre költik...

- Megnyugtatlak, nénikém - vetette közbe Izabella kisasszony ismét angolul -, egész biztosan nem érti...

Ezúttal Wokulski is elpirult.

- Engedd meg, Bel - szólt a grófné ünnepélyesen -, Wokulski úr... aki azt a gavalléros adományt adta árvaházunknak...

- Hallottam - felelte Izabella lengyelül, s üdvözlésül lesütötte szemét.

- Grófné szólt Wokulski tréfás árnyalattal -, nyilván meg akar fosztani engem a túlvilági élet érdemeitől, annyira feldicséri evilági mesterkedéseimet, amelyeket esetleg haszonlesésből követtem el.

- Magam is így gondolom - súgta Izabella kisasszony angolul.

A grófné majd elájult attól való félelmében, hogy Wokulski, ha nem is tud angolul, egy-egy szót mégis meg talál érteni húga megjegyzéseiből.

- Azért, kedves Wokulski - folytatta lázasan -, még mindig szerezhet érdemeket a túlvilági életre is, ha mással nem... azzal, hogy megbocsát a sérelmekért...

- Mindig meg szoktam bocsátani - felelte Wokulski kissé csodálkozva.

- Engedje megállapítanom, hogy nem mindig - folytatta a grófné. - Öreg asszony vagyok és magának jó barátnője, kedves Wokulski - tette hozzá nyomatékkal -, remélem tehát, megtesz nekem egy szívességet...

- Várom a parancsát, grófné.

- Ön nemrég elbocsátotta egyik alkalmazottját, bizonyos Mraczewski nevűt...

- De miért?... - szólalt meg hirtelen Izabella.

- Nem tudom - felelte a grófné. - Valami politikai nézeteltérésről volt szó, vagy más, hasonló dologról...

- Tehát annak a fiatalembernek vannak meggyőződései?... - jegyezte meg Izabella kisasszony. - Érdekes!...

S ezt olyan mulatságos módon mondta, hogy Wokulski úgy érezte, Mraczewski elleni idegenkedése percről percre messzebb távozik szívéből.

- Nem meggyőződésről volt szó, grófné - felelte -, hanem arról, hogy tapintatlan megjegyzéseket tett boltunk egyes vevőire.

- Talán az illető személyek maguk is tapintatlanok voltak - jegyezte meg Izabella kisasszony.

- Nekik szabad, mert fizetnek érte - felelte nyugodtan Wokulski -, de nekünk nem.

Izabella arcát égő pír borította el. Fogta a könyvet, és olvasni kezdett.

- De ugye, kedves Wokulski, megteszi, amire kérem - szólt a grófné -, ismerem a fiú édesanyját, s higgye el, fáj a szívem, ha kétségbeesését látom...

Wokulski elgondolkozott.

- Rendben van, grófné - felelte -, adok neki állást, de Moszkvában.

- És a szegény anyja?... - kérdezte a grófné kérő hangon.

- Felemelem a fizetését kétszáz... háromszáz rubellel - felelte Wokulski.

E pillanatban néhány gyermek közeledett az asztalhoz, s a grófné szentképeket osztott ki közöttük. Wokulski felállt, s hogy a kegyes foglalatosságot ne zavarja, átment Izabella mellé.

A leány feltekintett a könyvből, fürkésző pillantást vetett Wokulskira s megkérdezte:

- Maga sohasem változtatja meg elhatározását?

- Nem - felelte, de nyomban lesütötte a szemét.

- S ha én kérném magát a fiatalember érdekében?...

Wokulski csodálkozva nézett rá.

- Akkor azt felelném, Mraczewski azért vesztette el állását, mert nem megfelelő modorban nyilatkozott valakiről, aki olyan kegyes volt iránta, hogy beszélgetés közben a szokottnál kissé kedvesebb hangnemet használt... De ha parancsolja...

Most Izabella sütötte le szemét, s látszott rajta, hogy nagyon zavarban van.

- Különben... különben... nekem igazán mindegy, hol telepedik le az a fiatalember. Menjen Moszkvába.

- El is megy - felelte Wokulski. - Ajánlom magamat - tette hozzá, s mélyen meghajolt.

A grófné kezet nyújtott.

- Köszönöm, kedves Wokulski. Köszönöm, hogy gondolt ránk, s kérem, látogasson meg az ünnepek alatt, nagyon kérem - tette hozzá nyomatékkal.

Aztán hirtelen mozgást vett észre a templom közepén, s a lakájhoz fordult:

- Menj csak, Ksawery, az elnökné őméltóságához, s kérd meg, hogy adja kölcsön a hintaját, mert a mi lovunk megbetegedett.

- Mikorra tetszik parancsolni? - kérdezte a lakáj.

- Vagy másfél óra múlva... Ugye, Bel, nem maradunk tovább?

A lakáj az ajtó melletti asztalhoz sietett.

- Tehát a holnapi viszontlátásra, kedves Wokulski - szólt a grófné. - Sok kedves ismerőssel találkozik majd nálam. Lesznek néhányan a Jótékonysági Társaságból...

„Aha!”... - gondolta Wokulski búcsúzás közben. E pillanatban olyan hálát érzett a grófné iránt, hogy vagyona felét szívesen odaajándékozta volna az árvaház javára.

Izabella kisasszony csak éppen biccentett, s ismét azzal a különös pillantással nézett rá, amelyet Wokulski már annyiszor megcsodált. S mikor a férfi a templom homályában eltűnt, a grófnéhoz fordulva így szólt:

- Nénikém, te kacérkodol ezzel az úrral. Az eset kezd gyanús lenni...

- Apádnak igaza van - felelte a grófné -, ez az ember még nagyon hasznos lehet. Egyébként a külföldön az ilyenfajta kapcsolatok a bontonhoz tartoznak.

- És ha az ilyenfajta kapcsolatok az illető úrnak kicsit a fejébe szállnak?... - kérdezte Izabella.

- Az csak azt bizonyítaná, hogy gyenge feje van - vágta el kurtán a grófné, s az imakönyvért nyúlt.

Wokulski nem ment ki a templomból, hanem az ajtó közelében átment egy oldalhajóba. Közvetlenül a szent sír mellett a grófné asztalával szemközt, üres gyóntatószék állt a sarokban. Wokulski beült a székbe, behúzta maga után az ajtaját, s így láthatatlanul figyelte Izabellát.

A leány kezében tartotta az imakönyvet, s egyszer-egyszer a templom ajtaja felé nézett. Arcáról fáradtság és unalom tükröződött. Néha gyermekek tódultak az asztalhoz szentképekért. Némelyiknek Izabella saját kezűleg adta át a képeket, de olyan mozdulattal, mintha ezt mondta volna: ah, mikor lesz már vége!...

„És mindezt nem vallásosságból, és nem is a gyermekek iránti könyörületből teszi, hanem saját jó híre érdekében, no meg a férjhezmenésért - gondolta Wokulski. - De hiszen én magam is éppen eleget követek el a reklám és a házasság kedvéért. Jól berendeztük ezt a világot! Ahelyett, hogy egyszerűen megkérdeznők, szeretsz-e vagy sem, vagy kellek-e vagy sem, én száz rubeleket dobálok a tálcára, ő meg órák hosszat unatkozik a kirakatban, és játssza a vallásosat. És ha azt felelné, hogy nem szeret? Ezeknek a ceremóniáknak mégis van jó oldaluk, időt és alkalmat adnak az embereknek arra, hogy megismerjék egymást...”

„Mégis rossz, ha az ember nem tud angolul. Lám, most tudnám, mit gondol rólam; mert az bizonyos, hogy rólam beszélt. Meg kell tanulnom angolul... Vagy vegyük csak az olyan bolondságot is, mint a hintó... Ha hintóm lenne, most hazavitethetném őt a nagynénjével együtt, s ismét kialakulna közöttünk valami új kapcsolat... Igen, a hintó semmi esetre sem fog ártani. Igaz, hogy évi ezer rubellel több kiadást jelent, de mit tegyek? Nekem minden ponton készenlétben kell állnom. Hintó... angol nyelvtanulás... több mint kétszáz rubel egy nagyheti gyűjtésre... És ezt én teszem, aki azzal hízelgek magamnak, hogy mindezt megvetem...

Egyébként - mire adjam ki a pénzemet, ha nem arra, hogy a boldogságot biztosítsam magamnak? Mi közöm nekem a különböző takarékossági elméletekhez, ha egyszer fáj a szívem?”

Gondolatainak további fonalát megszakította egy nagyon bánatos énekhang. Zenélő dobozból jött a hang, s utána megszólalt a gépmadarak füttye; mikor ezek is elhallgattak, felhangzott a szökőkút lágy csobogása meg a hivők imádságának és sóhajainak moraja.

A hajóban, a gyóntatószékben, a sírkápolna ajtajában, mindenütt térdeplő emberek görnyedt alakja látszott. Sokan a kövezeten csúsztak a feszület elé, s miután csókot leheltek rá, zsebkendőjükből előkotort aprópénzüket a tálcába dobták.

A kápolna mélyén, fényáradatban, virágok között feküdt a fehér Krisztus. Wokulski úgy érezte, hogy a pislogó fények hatására a szobor arca megélénkül, s hol fenyegető, hol könyörületes, hol kegyelmes kifejezést ölt. Mikor a hanglemez a *Lammermoori Luciá*-t játszotta, vagy mikor a templom közepéből hallatszott a pénz csörgése és a francia megjegyzések - Krisztus arca elsötétült. De mikor egy-egy szegény ember kúszott felé, és súlyos gondjairól rebegett a Megfeszítettnek, Krisztus kinyitotta élettelen ajkát, s a szökőkút csobogása közben mondta el áldását és ígéretét...

Boldogok a lelki szegények... Boldogok, akik sírnak...

Festett arcú fiatal lány lépett a tálcához. Beletett egy ezüst negyvenest, de a feszületet nem merte megérinteni. A körülötte térdeplők idegenkedve tekingettek bársony kabátjára és feltűnő kalapjára. De mikor Krisztus súgva szólt: *Az vesse rá az első követ közületek, aki bűn nélkül való,* a földre vetette magát, s megcsókolta lábát, mint hajdan Mária Magdolna.

Boldogok, akik éhezik és szomjúhozzák az igazságot... Boldogok, akik sírnak...

Wokulski mély megindultsággal nézte a templom homályában imába merült tömeget, mely már tizennyolc évszázad óta olyan türelmes hittel várja az isteni ígéretek beteljesedését.

„Mikor lesz az!...” - gondolta.

Az embernek fia elküldi az ő angyalait, és az ő országából összegyűjtik a botránkozásokat mind, és azokat is, akik gonoszságot cselekszenek, és bevetik őket a tüzes kemencébe: ott lészen sírás és fogak csikorgatása.

Gépiesen fordította tekintetét a templom közepe felé - a közeli asztalka mellett a grófné szendergett, Izabella kisasszony ásítozott, egy távolabbi mellett pedig három ismeretlen hölgy egy elegánsan öltözött ifjú elbeszélésén nevetgélt.

„Más világ... más világ... - gondolta Wokulski - micsoda végzetes erő taszít engem arrafelé?”

E pillanatban a gyóntatószék mellett megállt, majd letérdelt egy fiatal nő. Öltözete választékos volt. Kislányt vezetett kézenfogva.

Wokulski meglepetve vette észre, hogy ez az asszony rendkívülien szép. Mindenekelőtt arckifejezése lepte meg, mert mintha nem is imádsággal, hanem kérdéssel és panasszal közeledett volna a szent sírhoz.

Keresztet vetett magára, de ekkor észrevette a tálcát, s előkereste erszényét.

- Menj, Helusia - szólt suttogva a kislányhoz -, tedd ezt a tálcára, s csókold meg a Jézuskát.

- Hol csókoljam meg, mama?

- A kezét vagy a lábát...

- És az arcát is?

- Nem, az arcát nem szabad.

- Dehogynem!... - odaszaladt a tálcához, és a kereszt fölé hajolt.

- Látod, mama - kiáltotta, mikor visszajött -, megcsókoltam, és nem szólt semmit.

- Légy jó, Helusiám - felelte az anyja. - Inkább térdelj le, és mondd el az imádságot.

- Melyiket?

- Három Miatyánkot és három Üdvözlégyet...

- Olyan sokat?... Én még olyan kicsi vagyok...

- Nohát, legyen csak egy Üdvözlégy... De térdelj le, és nézz arrafelé...

- Jó, már nézek... *Üdvözlégy Mária, malaszttal teljes...* Anyukám, itt madarak énekelnek?...

- Igen, de csak olyan csinált madarak. Mondd az imát.

- Milyen az a csinált madár?

- Már megint. Előbb az imát.

- De nem emlékszem, hol hagytam abba...

- No, mondd utánam*: Üdvözlégy Mária...*

- *És halálunk óráján. Ámen* - fejezte be a kislány. - Anyukám, miből csinálják a csinált madarat?

- Helusia, légy már csendben, mert nem csókollak meg - suttogta a meggyötört anya. - Nesze, itt egy könyv, nézd a képeket, hogyan kínozták a kis Jézust.

A kislány a könyvvel leült a gyóntatószék lépcsőjére és elhallgatott.

„Milyen édes kislány! - gondolta Wokulski. - Ha az enyém lenne, biztosan visszanyerném lelkem egyensúlyát, amit most napról napra elveszítek. Az anyja is gyönyörű asszony, micsoda haj, milyen profil, milyen szemek... Bizonyára azért imádkozik, hogy az Úr adja vissza boldogságát... Gyönyörű és boldogtalan, biztosan özvegy. Ó, ha vele találkoztam volna egy évvel ezelőtt... No lám, van rend ezen a világon?... Egymástól egy lépésnyi távolságban áll két boldogtalan ember. Az egyik szerelmet és családot keres, a másik talán a szegénység ellen küszködik, és hiányzik neki az oltalmazó kéz. Mindegyik megtalálná a másikban azt, amit keres, amire szüksége van, de hát nem találkoznak... Az egyik idejön, hogy irgalmat könyörögjön az Úristentől, a másik pedig szórja a pénzt, hogy megfelelő összeköttetéseket szerezzen magának. Ki tudja, hogy ennek az asszonynak néhány száz rubel nem a boldogságot jelentené-e? De nem kapja meg; az Úr a mai időkben nem hallgatja meg az elnyomottak imádságát... Hátha megpróbálnám kifürkészni, kicsoda?... Talán tudnék rajta segíteni. Miért ne teljesülnének Krisztus magasztos ígéretei legalább az olyan hitetlenek által, amilyen én vagyok, ha már a hivők mással foglalkoznak?”

Wokulski egyszerre forróságot érzett szíve körül... A grófné asztalához egy elegáns ifjú közeledett, s valamit letett a tálcára. Izabella az ifjú láttára elpirult, s szeme azt a különös kifejezést öltötte, amely Wokulskit mindig gondolkozóba ejtette.

Az ifjú a grófné hívására leült arra a székre, amelyet az imént még Wokulski foglalt el, és megindult az élénk beszélgetés. Wokulski nem hallotta a szavakat, csak azt érezte, hogy tüzes vésővel égetik agyába ennek a társaságnak a képét. Az értékes szőnyeg, az ezüsttálca, a rajta levő pénzhalom, tetején egy marék imperiállal, két kandeláber, tíz gyertyaláng, a mély gyászba öltözött grófné, az elegáns ifjú, amint tekintetével Izabella szemébe mélyed, és végül

Izabella jókedvtől sugárzó arca. Még az a részlet sem kerülte el figyelmét, hogy a grófné arca fénylik a rávetődő gyertyalángtól, s ugyanez a fény látszik a fiatalember orra hegyén és Izabella szemében is.

„Vajon szerelmesek egymásba? - gondolta. - De hát akkor mért nem házasodnak össze?... Talán a férfinak nincs pénze... Hát akkor mit jelentenek a lány sokatmondó pillantásai?... Ugyanúgy, vagy legalább hasonlóan nézett ma rám is. Igaz, hogy az eladó lánynak több imádóra van szüksége, és mindegyiket egyformán kézben kell tartania... hogy aztán annál biztosabban eladhassa magát a legtöbbet ígérőnek."

Megérkezett a delegátus. A grófné felállt helyéről, példáját Izabella és a csinos ifjú is követte, s a hölgyek hangos szoknyasuhogással indultak az ajtó felé. Útközben a többi asztalnál is megálltak. Az ott ácsorgó, csevegő fiatalemberek lelkendezve üdvözölték Izabella kisasszonyt, s ő mindegyiküket ugyanazzal a mosollyal ajándékozta meg, amely Wokulski értelmét egészen megzavarta. Végül mindenki elcsendesült: a grófné és Izabella kisasszony eltávoztak a templomból.

Wokulski felriadt merengéséből, és szétnézett a közelben. A szép asszony meg a gyermek már nem volt ott.

- Milyen kár! - suttogta, s érezte, hogy szíve kissé összeszorul.

Ellenben a földön fekvő kereszt előtt még mindig ott térdelt a bársonykabátos, tarka kalapos leány, s ahogy tekintetét a megvilágított sírra fordította, az ő festett arcán is megvillant valami. Még egyszer megcsókolta Krisztus lábát, aztán nehézkesen felállt és kiment.

„*Boldogok, akik sírnak*... A megfeszített Krisztus legalább veled szemben teljesítse ígéretét" - gondolta Wokulski, és kiment a leány után.

A sekrestyében észrevette, hogy a leány alamizsnát oszt a koldusoknak. E látványra éles fájdalom nyilallt a szívébe, mert elgondolta, hogy a két nő közül az egyik el akarja adni magát vagyonért, a másik már eladta magát nyomorúságból, de ez, akit a világ gyalázattal illet, egy magasabb bíróság előtt talán jobbnak és tisztábbnak bizonyulna, mint az a másik.

Az utcán utolérte és megszólította:

- Hová mégy?

A leány arcán még látszottak a könnyek nyomai. Kifejezéstelen tekintetét Wokulskira emelte, és egykedvűen felelte:

- Elmehetek magával.

- No, gyere...

Még öt óra sem volt. Ilyenkor már hosszúak a napok; a járókelők közül néhányan utánuk is néztek.

„Igazán csak egy tökkelütött hülye csinálhat ilyesmit - gondolta Wokulski, míg boltja felé tartott. - A botrány még nem lenne baj, de hogy micsoda tervek szövődnek az én agyamban? Apostolkodás!... Ez aztán az ostobaság csimborasszója. Különben - nekem mindegy. Én csak egy idegen akaratot teljesítek."

Belépett a ház kapuján, s befordult Rzecki szobájába. A leány utána. Ignacy úr otthon volt, s mikor a különös párt meglátta, majd hogy sóbálvánnyá nem vált a csodálkozástól.

- Kérlek, magunkra hagyhatnál néhány percre? - kérdezte Wokulski.

Ignacy nem felelt, fogta a bolt hátsó ajtajának kulcsát és kiment.

- Ketten? - suttogta a leány, miközben kalaptűjét kihúzta.

- Várj - vágott szavába Wokulski -, az imént a templomban voltál. Nem igaz?

- Maga látott?

Imádkoztál és sírtál. Nem mondanád meg, miért? A leány elcsodálkozott, s vállát vonogatva felelte:

- Maga talán pap, hogy ezt kérdi?

S miután jobban megnézte Wokulskit, még hozzátette:

- Ej, ne bolondozzon... Vicces egy ember!

Már készült elmenni, de Wokulski visszatartotta.

- Várj. Valaki akadt, aki segíteni szeretne rajtad, hát ne siess, és őszintén felelj...

A leány megint ránézett, hirtelen elmosolyodott s elpirult.

- Tudom már - kiáltotta -, maga biztosan attól az öregúrtól jön!... Az már egypárszor megígérte, hogy elvisz... Igaz, hogy olyan gazdag?... Biztosan... Mindig hintón jár, és a színházban is az első sorban ül.

- Hallgass rám - szakította félbe Wokulski -, és felelj: miért sírtál a templomban?

- Mert, tudja... - kezdte a lány, s egy szörnyen tiszteletlen históriába fogott, a gazdasszonyával való perpatvarról... Wokulski belesápadt.

- Ó, az állat! - suttogta.

- Elmentem a sírhoz folytatta a leány -, azt hittem, egy kicsit elszórakozom. Pedig dehogy. Amint a vénasszonyra gondoltam, a könnyem is kibuggyant a dühtől. Imádkoztam, hogy az Isten vagy azt a vén dögöt pusztítsa el valami nyavalyával, vagy engem szabadítson meg tőle. És úgy látom, meghallgatta a kérésemet, ha az a gazdag öregúr csakugyan el akar vinni.

Wokulski mozdulatlanul ült. Végül megkérdezte:

- Hány éves vagy?

- Úgy szoktam mondani, hogy tizenhat, de igazában tizenkilenc.

- Ki akarsz jutni onnan?

- Ki én, akár a pokolba is. Úgy megkínoznak... de...

- Mi?

- Biztosan semmi sem lesz belőle... Ha ma elmegyek is, ünnepek után biztosan visszavisznek, és úgy kikészítenek, mint akkor, a farsangban, hogy utána egy hétig feküdtem.

- Nem visznek.

- De bizony, mert tartozom nekik...

- Sokkal?

- Ohó!... Vagy ötven rubellel. Azt sem tudom, miért ilyen sok, mert mindenért duplán fizetek. Nálunk ez már így van. És ha még megtudják, hogy annak az úrnak pénze van, majd azt hazudják, hogy meg is loptam őket, s annyit számítanak fel, amennyit csak akarnak.

Wokulski érezte, hogy bátorsága kezdi elhagyni.

- Mondd csak, szeretnél dolgozni?

- Milyen munkát akar adni?

- Megtanulsz varrni.

- Az nem ér semmit. Voltam én varrodában, de havi nyolc rubelből nem lehet megélni. Különben... annyit még érek, hogy ne kelljen mások rongyait varrnom.

Wokulski felkapta fejét.

- Hát nem akarsz onnan kikerülni?

- Dehogynem!

- Akkor hát határozz, de mindjárt. Vagy azonnal munkához látsz, mert ingyen senki sem kap kenyeret ezen a világon...

- Ez sem igaz... - vágott közbe a leány. - Az az öregúr semmit sem dolgozik, és mégis van pénze. Nemegyszer mondta, hogy ha ő elvisz, nekem sem lesz semmi gondom...

- Nem mégy semmiféle öregúrhoz, hanem a Magdalénákhoz, vagy menj vissza oda, ahol voltál.

- A Magdalénákhoz nem vesznek fel. Előbb ki kell fizetni az adósságot, és azután is kezes kell.

- Mindent elintézek, ha megmondod, hogy oda akarsz menni.

- De hogy menjek oda?

- Kapsz tőlem egy levelet, azt elviszed, és már ott is maradsz. Akarod vagy nem?...

- Na, ide azt a levelet! Majd meglátom, milyen dolgom lesz ott.

Leült és szétnézett a szobában.

Wokulski megírta a levelet, s megmagyarázta a lánynak, hova kell mennie:

- Itt a levél. Ez elegyengeti az utadat. Légy jó és szorgalmas, s akkor jó dolgod lesz. De ha most ki nem használod az alkalmat, akkor csinálhatsz, amit akarsz. No, mehetsz.

A leány felkacagott.

- Huh, fog pukkadni az öreg... Ez aztán... Haha! De mondja, ez komoly?

- Menj - felelte Wokulski, s az ajtóra mutatott.

A leány még egyszer figyelmesen szemügyre vette, aztán egyet rántott a vállán és elment.

Kis idő múlva megjelent Ignacy.

- Micsoda ismeretség ez? - kérdezte savanykásan.

- Mit szólsz hozzá! - felelte Wokulski elgondolkozva. - Ilyen állatkát még sosem láttam, pedig jó párat ismerek...

- Magában Varsóban is ezrivel vannak - jegyezte meg Rzecki.

- Tudom. Hiába irtják őket, nem használ semmit, mert mindig újak születnek. Ebből tehát az a tanulság, hogy előbb-utóbb az egész társadalomnak át kell épülnie alapzatától kezdve a tetejéig. Vagy ha nem, akkor megrothad.

- Aha!... - motyogta Rzecki. - Mindjárt gondoltam.

Wokulski elköszönt. Úgy érezte magát, mint a lázas beteg, amikor nyakon öntik hideg vízzel.

„Addig is azonban, míg a társadalom átépül - gondolta -, az én emberbarátságom köre alaposan összeszűkül, előre látom. Vagyonom nem elég ahhoz, hogy a vad ösztönöket megnemesítsem. Jobb szeretem az ásítozó gyűjtő hölgyeket, mint az imádkozó és síró szörnyetegeket."

Izabella arcát most még sugárzóbb fényben látta, mint valaha. A vér fejébe szökött, s lélekben nagyon megalázkodott arra a gondolatra, hogy Izabellát egy ilyen teremtéssel hasonlította össze.

- Sokkal inkább lovakra és hintókra dobnám ki a pénzemet, mintsem az efféle - nyomorúságra!...

Húsvét vasárnapján bérelt fogattal a grófné lakása elé hajtatott. Már egész sor hintó állt ott, mégpedig a legkülönbözőbb méltóságoké. Akadtak elegáns bérkocsik, az aranyifjúság kedvelt járművei és közönséges fiákerek, melyeket nyugdíjas urak bérelnek egy-egy órára, aztán öreg batárok, kiérdemesült, vedlett táltosokkal, kopott szerszámmal és legalább olyan kopott ruházatú cselédséggel, de voltak frissen Bécsből hozatott új hintók is. A csillogó fogatok körül nyüzsgő lakájhad, a gomblyukban virággal, a kocsisok az ostornyelet csípőjükhöz szorítva tartják, mint a hadvezérek a marsallbotot. Voltak fantasztikus kozákok, olyan bő bugyogókban, mintha gazdáik minden becsvágyukat ott tartanák.

Önkéntelenül azt is megfigyelte, hogy az ott összesereglett cselédhad között az arisztokrácia kocsisai méltóságteljesen viselkedtek, a bankárok csatlósai szerettek volna hangoskodni, de meg is kapták a magukét, viszont a bérkocsisok voltak a leghatározottabbak. A bérelt magánfogatok kocsisai külön csoportosultak, a többieket lenézték, azok viszont nyíltan kimutatták, hogy ezt az indokolatlan pöffeszkedést semmibe sem veszik.

Mikor Wokulski az előcsarnokba lépett, egy ősz hajú kapus - mellén keresztbefutó széles vörös szalaggal - mélyen meghajolt előtte, s kitárta a ruhatár ajtaját, ahol egy frakkos úriember lehámozta róla télikabátját. Ugyanakkor előtte termett és útját elállta Józef, a grófné lakája, aki már jól ismerte, hiszen a boltból ő vitte át a templomba a hanglemezeket és az éneklő madarakat.

- A méltóságos grófné fenn van - jelentette szolgálatkészen.

Wokulski mellényzsebébe nyúlt, és öt rubelt nyomott az inas markába, de érezte, hogy megint parvenü módra viselkedett.

„Ó, milyen buta vagyok! - gondolta. - Különben nem is buta, hanem parvenü, akinek az ilyen nagy uraknál minden lépését készpénzzel kell megfizetnie. De hát - a »Magdalenkák« megtérítése még többe kerül."

Megindult a virággal díszített márványlépcsőkön felfelé, s Józef mindenütt előtte. Az első emeletig fején volt a kalap, ott aztán levette, de nem tudta, helyesen cselekszik-e.

- Utóvégre kalappal a fejemen is bátran bemehetnék közéjük - morogta magában.

Észrevette, hogy Józef - több mint közepes kora ellenére - úgy suhant fel a lépcsőn, mint valami zerge, odafent valahol eltűnt, ő pedig ott állt egyedül, nem tudta, merre menjen, és kinél jelentkezzék. Ez csak néhány pillanatig tartott, de Wokulskiban felforrt a méreg.

„Borzalmasak ezek a merev formák - gondolta. - Ó... Ha ezt az egészet összedönthetném!..."

S néhány másodperc leforgása alatt megfordult agyában a gondolat, hogy közte és az előkelő formáknak e világa között feltétlenül meg kell indulnia a harcnak, amelyben vagy ez a világ omlik össze, vagy - ő pusztul el.

„Hát jó, elpusztulok... De emléket hagyok magam után!...”

„Itt hagyod a megbocsátást és a könyörületet” - súgta egy hang.

„Mi az, hát valóban ilyen nyomorult volnék?!”

„Nem, valóban ilyen nemes vagy.”

Felrettent - Tomasz Łęcki úr állt előtte.

- Üdvözlöm, kedves Stanisław barátom - szólt az őt annyira jellemző előkelőséggel -, üdvözlöm, annál is melegebben, mert megjelenése egy igen kedves családi eseménnyel esik egybe...

„Vajon Izabella kisasszony eljegyezte magát?...” - gondolta Wokulski, s szeme előtt elsötétült a világ.

- Képzelje el, a maga megjelenése alkalmából... bizony, kedves barátom!... a maga látogatása alkalmából kibékültem a ház asszonyával, Joanna húgommal... De mitől sápadt így el?... Nézzen csak körül, sok ismerőst talál itt... Majd meglátja, az arisztokrácia nem is olyan félelmetes, mint annyian hiszik...

Wokulski összeszedte magát.

- Łęcki úr - felelte hűvösen -, Plevnánál a sátramban ezeknél nagyobb urakat is fogadtam. És azok igen kegyesek voltak hozzám, hogy engem már az olyan nagyságok látása sem hat meg, amilyeneket... Varsóban nem is találni.

- Ah... Ah!... - suttogta Tomasz úr és meghajtotta magát.

Wokulski elcsodálkozott.

„Na tessék! - suhant át az agyán. - És én... én!... Ezekkel az emberekkel alakoskodjam?...”

Łęcki karon fogta, s igen ünnepélyesen vezette az első szalonba, ahol csupa férfi volt.

- Látja, az ott gróf... - kezdte Tomasz úr.

- Ismerem - felelte Wokulski, s magában hozzátette: „Legalább háromszáz rubelemmel tartozik...”

- Az ott egy bankár... - tájékoztatta tovább Tomasz úr, de mielőtt a nevét megmondhatta volna, a bankár már maga közeledett hozzájuk, s Wokulskit üdvözölve, mindjárt nekiesett:

- Az Isten szerelmére, Wokulski úr, a párizsiak szörnyen szorongatnak a sugárutak ügyében. Válaszolt nekik?

- Nem, előbb még önnel szerettem volna megbeszélni a dolgot - felelte Wokulski.

- Hát üljünk össze valahol. Mikor van otthon?

- Nekem nincs rendszeres fogadónapom. Jobb lesz önnél.

- Akkor hát jöjjön el szerdán villásreggelire, majd elintézzük.

Elbúcsúztak. Tomasz úr erősebben szorította magához Wokulski karját.

- Az a tábornok... - kezdte.

De a tábornok, amint Wokulskit megpillantotta, már messziről nyújtotta kezét, s mint régi ismerőst üdvözölte.

Tomasz úr egyre kedvesebb lett Wokulskihoz, s egyik ámulatból a másikba esett, hogy ez a díszműárus a város legelőkelőbb személyiségeit ismeri, s csak azokról nem tud, akiknek csupán címük vagy vagyonuk van, de semmi okosat sem csinálnak.

A másik szalonban néhány hölgy tartózkodott, de mielőtt beléphettek volna, a háziasszony állta el útjukat. Éppen akkor surrant el mellette Józef, az inas.

„Felállították az őrszemeket - gondolta Wokulski -, hogy a parvenü szégyent ne valljon. Nagyon kedvesek, de..."

- Ó, hogy örülök, kedves Wokulski - üdvözölte a grófné, s átvette vendégét Tomasz úrtól. - Nagyon kedves, hogy kérésemet mégis teljesítette... Van itt egy úr, aki ég a vágytól, hogy magával megismerkedjék.

Az első szalonban Wokulski megjelenése a szenzáció erejével hatott.

- Mit szól hozzá, tábornokom - szólt a gróf -, kedves háziasszonyunk kezd díszműáru-kereskedőket idecsődíteni. Ez a Wokulski...

- Ő éppen olyan kereskedő, akár én vagy maga - felelte a tábornok.

- Nem tudja, hercegem - mondta egy másik gróf -, hogy kerül ide ez a hogyishíjjákcsak... ez a Wokulski?

- Úgy, hogy a háziasszony meghívta - felelte a herceg.

- Én nem vagyok elfogult a kereskedőkkel szemben - folytatta a gróf -, de ez a Wokulski, aki a háború alatt hadiszállító volt, és azon szerezte a vagyonát...

- Igen, igen... - vágott közbe a herceg. - Az ilyenfajta vagyon rendszerint igen bizonytalan, de Wokulskiért kezeskedem. A grófné is beszélt róla, de egyébként tisztektől is kérdezősködtem felőle, akik együtt voltak vele a háborúban. Többek között megkérdeztem saját unokaöcsémet is. Teljesen egyöntetű a véleményük, mégpedig az, hogy amit ő szállított, az mindig a legnagyobb rendben volt. Még a katonák is, valahányszor jó kenyeret kaptak, mindjárt mondták, hogy ezt biztosan Wokulski lisztjéből sütötték. Tehát csak annyit mondok, kedves grófom - folytatta a herceg -, hogy ez a Wokulski kifogástalan becsületességével vonta magára a magasabb körök figyelmét, s már nem egy igen csábító ajánlatot kapott. Az idén januárban például kétszázezer rubelt ajánlottak neki csak azért, hogy adja oda a nevét egy bizonyos vállalkozáshoz, és nem fogadta el...

A gróf mosolyogva szólt:

- Pedig akkor kétszázezer rubellel többje lenne...

- Az igaz, de akkor nem is lenne ma itt - felelte a herceg, s fejével biccentve, otthagyta a grófot.

- Vén bolond - suttogta a gróf, s megvetőleg tekintett utána.

Wokulski a grófnéval együtt belépett a harmadik szalonba, melyben a büfé állt s körülötte számos kisebb-nagyobb asztalka. Ezek mellett kettesével, hármasával, sőt négyesével üldögéltek a meghívott vendégek. Néhány inas ételeket és bort hordott körül, s Izabella kisasszony, aki nyilván a háziasszonyt helyettesítette, buzgón vezényelte őket. Halványkék ruhát és nagy szemű igazgyöngysort viselt. Olyan szép volt, mozdulatai olyan fenségesek, hogy Wokulski szinte megkövülten bámulta.

„Még csak ábrándoznom sem szabad róla!..." - gondolta kétségbeesetten.

Ugyanakkor, az ablakmélyedésben megpillantotta azt a fiatalembert, aki tegnap ott volt a szent sírnál. Ma egyedül ült egy asztalkánál, s szemét le nem vette Izabelláról.

„Persze hogy szerelmes bele!” - gondolta Wokulski, s úgy érezte, mintha síri hidegség ölelné körül. - „El vagyok veszve” - tette hozzá magában.

Mindez alig néhány pillanatig tartott.

- Látja ott azt az idős hölgyet, a püspök és a tábornok között? - kérdezte a grófné. - Zasławska elnökné, a legjobb barátnőm. Mindenáron meg akar magával ismerkedni, nagyon érdeklődik maga iránt - folytatta mosolyogva. - Gyermeke nem él, csak néhány nagyon szép leányunokája van. Azok közül igazán válogathat!... Nézze csak meg jól, s ha azok az urak elmennek tőle, bemutatom. Ah... herceg...

- Üdvözlöm - szólt a herceg Wokulskihoz -, megengedi, kedves kuzin?...

- Hogyne, tessék - felelte a grófné. - Tessék, itt egy üres asztal... egy pillanatra magukra hagyom az urakat...

Elment.

- Üljünk le, Wokulski úr - szólt a herceg -, nagyon örülök ennek a váratlan találkozásnak, mert fontos ügyet szeretnék magával megbeszélni. Képzelje, a maga tervei óriási ijedelmet keltettek textilgyárosaink között. Ugye, jól mondtam... textilgyárosaink között?... Azt mondják, hogy maga meg akarja ölni hazai iparunkat... Ugyan mondja, az a konkurrencia, amelyet maga megindít, csakugyan olyan fenyegető?...

- Nekem a moszkvai gyárosoknál van három-négy millió hitelem - felelte Wokulski -, de még nem tudom, hogy gyártmányaiknak lesz-e kelendőségük.

- Szörnyű!... Szörnyű szám! - suttogta a herceg. - Nem lát ebben valóban nagy veszélyt gyáraink számára?

- Egyáltalán nem. Csak azt látom, hogy eddigi óriási nyereségeik némileg megcsappannak, ez azonban engem nem érdekel. Nekem egy a kötelességem: hogy a magam hasznával törődjem, no meg azzal, hogy a vásárló minél olcsóbb áruhoz jusson; márpedig a mi árunk olcsóbb lesz.

- De megfontolta ezt a kérdést honpolgári szempontból is?... - szólt a herceg, s megszorította Wokulski kezét. - Nekünk már olyan kevés a vesztenivalónk...

- Azt hiszem, éppen elég honpolgári kötelességteljesítés az, hogy a fogyasztónak olcsóbb árut szállítunk, és megtörjük a gyárosok monopóliumát; nekik az egész termeléshez legfeljebb annyi közük van, hogy a fogyasztót is meg a munkást is kizsákmányolják.

- Gondolja?... Az én fejemben ez meg sem fordult. Engem nem is a gyárosok érdekelnek, hanem az ország... az ország, ez a szegény ország...

- Szolgálhatok valamivel? - kérdezte hirtelen Izabella kisasszony, hozzájuk lépve.

- Ó, milyen szép vagy ma, kishúgom - szólt a herceg, s megszorította Izabella kezét -, igazán sajnálom, hogy nem vagyok a saját fiam. Ámbár... talán jobb is így! Mert ha kikosaraznál, ami nagyon valószínű, boldogtalan lennék... Ó, bocsánat!... - kapott észbe a herceg. - Megengeded, kishúgom, hogy bemutassam Wokulski urat? Derék ember, derék honpolgár... és ez neked elég; nemde?...

- Már volt szerencsém... - suttogta Izabella, az üdvözlést viszonozva.

Wokulski a szemébe nézett, de olyan rémületet, olyan szomorúságot vett észre benne, hogy megint kétségbeesett.

„Minek is jöttem én ide?...” - gondolta.

Tekintete az ablakmélyedésre tévedt, s ott ismét meglátta az ifjút, aki még most is egyedül ült érintetlen tányérja mellett, s szemét eltakarta kezével.

„Ah, minek is jöttem ide, én szerencsétlen...” - ismételte magában, s olyan fájdalmat érzett, mintha a szívét vasfogóval marcangolnák.

- Legalább egy pohár bort talán? - kérdezte Izabella, s csodálkozva nézett rá.

- Amint parancsolja - felelte gépiesen.

- Nekünk jobban meg kell ismerkednünk, Wokulski úr - szólt a herceg. - Közelednie kell a mi köreinkhez, mert higgye el, vannak itt értelmes és nemes lelkek is, csak az a baj, hogy nincs bennük semmi kezdeményező erő...

- Én újgazdag vagyok, minden cím nélkül... - válaszolta Wokulski, csak hogy mondjon valamit.

- Ellenkezőleg, egyik címe: a munka, a másik: a becsületesség, a harmadik: a tehetség, a negyedik: az energia... Nekünk éppen ezekre a címekre van szükségünk, hogy hazánk újjá-szülessék. Ha ezeket nekünk adja, akkor magunk közé fogadjuk mint testvérünket...

A grófné közeledett hozzájuk.

- Megengedi, hercegem?... - szólt. - Jöjjön, kedves Wokulski...

Karját odanyújtotta, s karonfogva mentek az elnökné karszékéhez.

- Itt a mi kedves elnöknénk... Stanisław Wokulski úr - szólt a grófné az öreg hölgyhöz, aki sötét ruhát és igen értékes csipkéket viselt.

- Foglaljon helyet - kínálta az elnökné, s a mellette álló székre mutatott. - A keresztneve Stanisław? Nemde?... Melyik Wokulskiak közül való?...

- Azok közül, akiket senki sem ismer - felelte a férfi -, s legkevésbé talán méltóságod.

- Az édesapja nem katonatiszt volt?

- Ő nem, hanem a nagybátyám.

- Igen? Hol szolgált, nem emlékszik?... Nem Stanisławnak hívták őt is?

- De igen. Stanisław volt. Előbb főhadnagy, majd százados volt a hetes gyalogezredben.

- Második hadosztály, első brigád - vágott közbe az elnökné. - Látja, fiam, hogy mégsem idegen számomra... Él még a nagybátyja?...

- Öt évvel ezelőtt meghalt.

Az idős hölgy keze megremegett. Kinyitott egy kis illatszeres üveget, és orrához emelte.

- Meghalt?... Nyugodjék békében!... Meghalt... S nem maradt utána semmilyen emléktárgy?

- De igen, egy kis aranykereszt...

- Úgy! Aranykereszt... És semmi más?

- De igen, saját miniatűr arcképe, ezernyolcszázhuszonnyolcban festették elefántcsontra.

A matróna mind gyakrabban emelgette az üvegcsét orrához, s keze egyre jobban remegett.

- Miniatűr... - ismételte. - S tudja, ki festette azt a miniatűrt?... És semmi más nem maradt?...

- De igen, volt még egy doboz mindenféle írás és egy másik miniatűr...

- És azokkal mi történt?... - sürgette az elnökné egyre türelmetlenebbül.

- Ezeket a tárgyakat nagybátyám, halála előtt néhány nappal, saját kezűleg lepecsételte, s úgy rendelkezett, hogy tegyük be a koporsójába.

- Á... Á!... - sóhajtott a matróna, fájdalmasan felzokogva.

A teremben mozgolódás támadt. Izabella kisasszony aggodalmas arccal sietett oda, azután jött a grófné, kézen fogták az elnöknét, s lassan átkísérték egy távolabbi szobába. Egy pillanat alatt minden szem Wokulskira szegeződött. Halkan suttogni kezdtek.

Wokulski, látva, hogy mindenki őt nézi és róla beszél, nagy zavarba esett. De hogy megmutassa a jelenlevőknek, hogy ehhez a furcsa népszerűséghez neki semmi köze, egymás után felhajtotta a szomszédos asztalkán álló két pohár bort, s csak azután vette észre, hogy az egyik, amelyikben magyar bor volt - a tábornoké, a másik pedig, a vörös borral - a püspöké volt.

„Én is jól csinálom - gondolta. - Még azt találják hinni, hogy szándékosan sértettem meg az öregasszonyt, hogy a zűrzavarban kiihassam szomszédaim borát..."

Felállt, azzal a szándékkal, hogy kimegy, de mikor arra gondolt, hogy végig kell vonulnia két szalonon, amelyekben gyilkos tekintetek és suttogások ostorcsapásai várják, egyszerre elöntötte a forróság. A herceg hirtelen elállta útját, s így szólt:

- Biztosan régmúlt dolgokról beszélgettek az elnökné asszonnyal, hogy egészen a könnyekig meghatódott. Ugye, eltaláltam?... De, hogy visszatérjünk a tárgyhoz, melyben félbeszakítottak, nem gondolja, hogy jó lenne itt az országban lengyel gyárat alapítani, és olcsó textilneműket termelni?

Wokulski fejét rázta.

- Nem hiszem, hogy ez sikerülne - felelte. - Nehéz dolog nagy gyárakra gondolniuk azoknak, akik arra sem tudják rászánni magukat, hogy a meglevő gyárakban apró-cseprő újításokat alkalmazzanak.

- Mégpedig?...

- A malmokra gondolok - folytatta Wokulski. - Néhány év múlva még a lisztet is külföldről fogjuk hozatni, mert a mi molnáraink a malomkövet még most sem hajlandók hengerekkel felcserélni.

- Most hallom először... Üljünk le ide - mutatott a herceg egy kényelmes ablakmélyedésre, s Wokulskit magával vonta. - Magyarázza meg, mit jelent ez tulajdonképpen?

A szalonokban közben folyt a csevegés.

- Különös egy figura - mondta franciául egy briliánsokkal pompázó hölgy strucctollas barátnőjének. - Most először láttam az elnöknét sírni.

- Természetesen valami szerelmi história - felelte a strucctollas. - Mindenesetre nagyon rossz tréfa volt valakitől, a grófnéval és elnöknével szemben, hogy ezt az embert idehozta.

- Azt hiszi, hogy...

- Biztos vagyok benne - felelte a másik, vállát rándítva. - Nézzen csak rá. Lehetetlen modor, de micsoda ábrázat, micsoda gőg!... A nemesi vért nem lehet rongyokkal eltakarni.

- Egészen meglepő!... - állapította meg a briliánsos hölgy. - Meg a vagyona is, amit állítólag Bulgáriában szerzett...

- Természetes. Itt a magyarázata, hogy az elnökné, minden gazdagsága ellenére, miért költ olyan keveset magára.

- És a herceg is milyen kegyes hozzá...

- Mert sajnálja, s fél, hogy talán kevéssé... Nézzen csak oda...

- Én nem látok semmi hasonlatosságot.

- Az igaz, de... az a büszkeség, az a teljes önbizalom... Nézze, milyen fesztelenül csevegnek...

Egy másik asztalnál három úr tanácskozott:

- A grófné valóságos államcsínyt követett el - jegyezte meg egy divatosan fésült, barna hajú férfi.

- Mégpedig teljes sikerrel... Ez a Wokulski egy kicsit merev, de van benne valami... - jegyezte meg egy ősz úr.

- Azért mégiscsak boltos...

- Mennyivel rosszabb egy boltos, mint egy bankár?

- A díszműárus pénztárcákat árul - makacskodott a barna úr.

- Mi meg néha a címerünket áruljuk... - vágott közbe a harmadik, egy ősz pofaszakállt viselő sovány öregúr.

- Még tán házasodni akar itt.

- Annál jobb az eladó lányokra nézve.

- Magam is hozzáadnám a lányomat, úgy hallom, becsületes és gazdag ember, aki a hozományt nem herdálja el.

A grófné gyors léptekkel haladt el mellettük.

- Kedves Wokulski - szólt, legyezőjével az ablakmélyedés felé mutatva.

Wokulski hozzásietett. A grófné belekarolt, s együtt hagyták el a szalont. Az egyedül maradt herceget azonnal körülfogták a férfiak, s többen kérték, hogy ismertesse meg őket Wokulskival.

- Bizony érdemes is!... - jegyezte meg a herceg megelégedetten. - Ilyen még úgysem volt közöttünk. Ha már régen közeledtünk volna hozzájuk, ez a szerencsétlen ország most nem ilyen állapotban lenne.

E szavakat az éppen arra elhaladó Izabella kisasszony is meghallotta és - belesápadt. Most lépett hozzá az a fiatalember, aki tegnap a gyűjtésen is ott volt.

- Fáradt? - kérdezte.

- Egy kicsit - felelte Izabella bánatos mosollyal. - Egy furcsa kérdés ötlött az eszembe - tette hozzá nemsokára -, az, hogy vajon tudnék-e én is harcolni?...

- A szívével? - kérdezte a férfi. - Nem érdemes...

Izabella vállat vont.

- Ah, dehogy a szívemmel. Én valódi harcra gondolok, igazi erős ellenfél ellen.

Azzal megszorította a férfi kezét, és kiment a szobából.

Wokulski a grófné karján egész hosszú sor szobán haladt végig. Az egyikben, a meghívott vendégektől távol, zongora és énekszó hallatszott. Mikor ide beléptek, különös látvány tárult szeme elé. Egy fiatalember ült a zongoránál, s a mellette álló két nagyon szép hölgy közül az egyik a hegedűt, a másik a klarinétot utánozta, s erre a zenére néhány pár táncolt, de csak egyetlen férfi volt közöttük.

- Ó. haszontalanok! - korholta őket a grófné.

A fiatalok kitörő kacajjal feleltek, anélkül hogy a mulatságot abbahagyták volna.

Ezt a szobát is elhagyták, és a lépcsőhöz értek.

- No, látja - szólt a grófné -, ilyen a legfelsőbb arisztokrácia. Ahelyett hogy benn ülnének a szalonban, ideszöknek haszontalankodni.

„Milyen okosak" - gondolta Wokulski.

S úgy érezte, hogy ezeknek az embereknek az élete sokkal egyszerűbben és vidámabban folyik, mint a felfuvalkodott városi polgárságé vagy az arisztokráciát majmoló nemességé.

Fenn, a zajtól távol, egy tompított világítású szobában, öblös karszékben ült az elnökné.

- Itthagyom magukat, kedveseim - szólt a grófné. - Beszélgessenek kedvükre, nekem vissza kell mennem.

- Köszönöm, Joasiám - felelte az elnökné. - Üljön ide mellém - fordult aztán Wokulskihoz.

S mikor egyedül maradtak, hozzátette:

- Nem is hiszi, mennyi emléket elevenített fel bennem.

Wokulski csak most eszmélt rá, hogy a matróna és nagybátyja között valami rendkívüli kapcsolat lehetett. Egyszerre nyugtalan csodálkozás vett rajta erőt.

„Hál' istennek - gondolta -, hogy törvényes gyereke vagyok szüleimnek."

- Azt mondja, hogy a nagybátyja meghalt - kezdte az elnökné. - Hol temették el szegényt?

- Zasławban. Ott lakott, mióta az emigrációból visszatért. - Az elnökné ismét a szeméhez emelte zsebkendőjét.

- Valóban?... Ó, én hálátlan!... Maga járt valamikor nála?... És nem mondott semmit?... Nem mutogatta meg azokat a helyeket?... Ugye, ott a hegy tetején van egy várrom? Vajon megvan még?

- Nagybátyám naponta kisétált a várromhoz, órák hosszat üldögéltünk együtt egy nagy kövön.

- Igen, igen... Azt a követ én is ismerem; akkoriban ketten üldögéltünk ott, és néztük a folyót vagy az égen úszkáló felleget, melynek vissza nem térő röpte arra tanított, hogy a boldogság is így elszáll. Csak ma érzem ezt igazán. S az a kút ott van még a várban, és még mindig olyan mély?

- Nagyon mély. De most már nagyon nehéz megtalálni, mert az utat eltorlaszolták a romok. Nekem megmutatta a nagybátyám.

- Tudja-e - folytatta az elnökné -, hogy az utolsó pillanatban, mikor elbúcsúztunk egymástól, az járt az eszünkben, hogy nem lenne-e jobb, ha mind a ketten belevetnénk magunkat. Soha senki sem talált volna meg, s ott örökre együtt maradtunk volna. Lám, lám... a fiatalság akkor is olyan forrófejű volt...

Szemét megtörölte, aztán tovább beszélt:

- Nagyon... nagyon szerettem, s azt hiszem, ő is szeretett engem, ha úgy emlékezett mindenre... De ő szegény kis tisztecske volt, én meg, sajnos, nagyon gazdag, s ráadásul két magasrangú tábornoknak is rokona. Na és... elszakítottak egymástól... Lehet, hogy túl erényesek is voltunk... De csitt... csitt!... - tette hozzá sírva és nevetve: - Az ilyesmit az asszonyok csak akkor mondhatják el, ha válluk már a hetedik X alatt görnyed...

Az elcsukló sírástól elakadt a szava. Üvegcséjét orrához emelte, egy kicsit megpihent, aztán folytatta:

- Nagy, nagy gonosztettek vannak a világon, de azt hiszem, a legnagyobb az, ha a szerelmet gyilkolják meg. Hány esztendő elrepült azóta, majdnem egy fél évszázad. Minden tovatűnt: vagyon, cím, ifjúság, boldogság... Csak a fájdalom nem múlt el, csak az maradt meg, s higgye el, olyan frissen, mintha minden tegnap történt volna. Ó, ha nem hinnénk egy másik világban, amelyben, amint mondják, az itteni fájdalmakért jutalom jár, ki tudja, nem átkoznánk-e el ezt az életet, minden megkötöttségével együtt... De maga nem érthet meg engem. A mai embernek már erősebb a feje és hidegebb a szíve, mint a miénk volt.

Wokulski lehunyt szemmel ült, s úgy hallgatta. Valami mintha fojtogatta, mintha mellét marcangolta volna. Körmét tenyerébe vájta, s arra gondolt, hogy jó lenne elfutni, elmenekülni innen, hogy ne hallja ezt a panaszt, mely legfájdalmasabb sebeit szaggatja fel.

- És van szegénykémnek síremléke? - suttogta kisvártatva a matróna.

Wokulski elpirult. Sohasem jutott eszébe, hogy a halottaknak másra is szükségük lehet, mint a jótékony anyaföldre.

- Nincs - felelt meg a matróna maga, Wokulski zavarát látva. - Nem azon csodálkozom, gyermekem, hogy maga elfeledkezett a sírkőről, hanem magamnak rovom fel, hogy elfeledkeztem őróla magáról.

Elgondolkozott és reszkető kezét hirtelen Wokulski vállára helyezve, suttogta:

- Egy kérésem van, édes fiam... Ígérje meg, hogy teljesíti...

- Parancsoljon - felelte Wokulski.

- Engedje meg, hogy én állítsak neki síremléket, de minthogy én magam nem utazhatom oda, ebben maga helyettesítsen engem. Vigyen innen egy kőfaragót, hogy vágja ketté azt a nagy követ, tudja, amelyiken együtt üldögéltünk a vár alatt, az egyik felét állítsa oda a sírra. Akármennyibe kerül, fizesse ki, majd megadom, és a sírig hálás leszek érte. Megteszi?

- Készségesen.

- Akkor jó, köszönöm... Azt hiszem, kellemesebb lesz ott nyugodnia az alatt a kő alatt, mely suttogásunkat hallotta és könnyeinket látta. Ó, milyen nehéz erre gondolni... És a felirat, tudja, mi legyen? - folytatta. - Mikor elváltunk, Mickiewicz néhány verssorát adta nekem búcsúzóul. Biztosan maga is olvasta valamikor:

Mint az árnyék messzebbről hullva hosszabb
S sötét körét mind szélesebbre vonja,
Emlékem is ugy szökhet, távolodhat,
Lelked mind sürübb gyásszal fátyolozza[14]

[14] Az itt, valamint a később szereplő Mickiewicz-idézeteket Vidor Miklós fordította.

Bizony, igaz!... S azt a kutat is, amely összekapcsolt volna bennünket, szintén meg akarnám valahogy örökíteni...

Wokulski összerezzent, s tágra nyitott szemmel bámult a messzeségbe.

- Mi baja? - kérdezte az elnökné.

- Semmi - felelte mosolyogva -, csak a szemembe nézett a halál.

- Ne csodálkozzék rajta: itt kering körülöttem, öregasszony körül, így hát a szomszédaimnak is látniuk kell. Megteszi, amire kértem?

- Meg.

- Jöjjön el hozzám az ünnepek után és... jöjjön minél gyakrabban. Lehet, hogy egy kicsit unatkozni fog, de az is lehet, hogy én, a tehetetlen öregasszony még valamiben hasznára lehetek. Most pedig menjen már, menjen le.

Wokulski lehajolt, hogy kezet csókoljon, a matróna meg egy röpke csókot lehelt a fejére, aztán a csengőért nyúlt.

Az inas megjelent.

- Vezesd le ezt az urat a terembe!

Wokulski kábult volt. Nem tudta, merre megy, nem tudta, miről beszélgetett az elnöknével, csak azt érezte, hogy óriási termek, régi arcképek, nesztelen lépések, meghatározhatatlan illatok örvénylenek körülötte. Értékes bútorok, kifinomult emberek vették körül, amilyenekről soha nem ábrándozott, s mindezek fölött, mint valami érzelmes költemény, lebegtek az arisztokrata matróna sóhajokkal és könnyekkel átitatott emlékei.

„Micsoda világ ez?... Micsoda világ?!..."

És mégis, hiányzott neki valami. Legalább egyszer szeretett volna még Izabellára tekinteni.

„No, majd a szalonban..."

Az inas kinyitotta a terembe nyíló ajtót, s ott egyszerre minden szem ismét ráirányult. A beszéd elhallgatott, mint a távolodó madárraj suhogása. Pillanatnyi csend állt be, mindenki Wokulskit nézte, ő pedig nem látott semmit, csak lázas tekintetével kereste azt a világoskék ruhát.

„Itt nincs" - gondolta.

- Nézzétek csak, mennyire nem törődik veletek!... - suttogta mosolyogva az ősz pofaszakállas öregúr.

„Biztosan a másik teremben van" - vigasztalta magát Wokulski.

Észrevette a grófnét, s felé indult.

- Nos, vége a konferenciának? - kérdezte a grófné. - Ugye, milyen kedves az öreg elnökné?... Nagy pártfogója és igazán jó barátja magának, de nem jobb, mint én. Hadd mutassam be... Wokulski úr!... - tette hozzá, a briliánsos hölgyhöz fordulva.

- Én mindjárt az üzleten kezdem - szólt a hölgy, félvállról nézve le rá. - A mi szegény árváinknak néhány vég vászonra lenne szükségük...

A grófné könnyedén elpirult.

- Csak néhányra?... - kérdezte Wokulski, s végigfutott tekintetével a büszke hölgy gyémántjain, melyek legalább száz vég vászon értékét képviselték. - Az ünnepek után - tette hozzá - bátorkodom a grófné címére elküldeni a vásznat.

S meghajolt, mintha távozni készülne.

- Búcsúzni akar? - kérdezte a grófné kissé zavartan.

- Ó, a szemtelen! - szólt a briliánsos hölgy a strucctollashoz.

- Ajánlom magamat, grófné, és hálásan köszönöm azt a megtiszteltetést, amivel kegyes volt kitüntetni!... - búcsúzott Wokulski, és kezet csókolt a háziasszonynak.

- Csak viszontlátásra, kedves Wokulski, ugye?... Nekünk még sok dolgunk lesz egymással.

Izabellát a másik szalonban sem látta, s nyugtalanság töltötte el.

„De nekem látnom kell... Ki tudja, mikor találkozunk megint hasonló körülmények között..."

- Hah, itt van! - kiáltotta a herceg. - Tudom már, milyen összeesküvést szőttek Łęcki barátommal együtt. Keleti kereskedelmi társaság. Nagyszerű ötlet! Vegyenek be engem is... Nekünk jobban meg kell ismerkednünk... - S látva, hogy Wokulski hallgat, hozzátette: Ugye, nagyon unalmas vagyok? De hiába, maguknak kell közeledniük hozzánk, magának és a magához hasonlóknak. Aztán majd haladhatunk együtt. A maguk cégtáblái címerek, s a mi címereink cégtáblák, a becsületes üzletvezetés biztosítékai...

Megszorították egymás kezét. Wokulski felelt is valamit, de hogy mit, azt maga sem tudta. Nyugtalansága egyre nőtt: Izabellát hiába kereste.

- Hátha még messzebb van valahol - suttogta nagy szorongással, s ment tovább az utolsó szalon felé.

Itt Łęcki úr fogta el, túláradó barátsággal.

- El akar menni? Akkor viszontlátásra, kedves uram. Az ünnepek után nálam lesz az első megbeszélés, aztán Isten nevében elkezdhetjük.

„Itt sincs!" - gondolta Wokulski, miközben Tomasz úrtól búcsúzott.

- Hanem hallja - súgta Łęcki úr -, micsoda sikere volt! A grófné nem tud hová lenni örömében, a herceg folyton önről beszél... És ráadásul az a kis intermezzo az elnöknével... No, nagyszerű!... Jobb hatásról álmodni sem lehetett volna...

Wokulski már a küszöbön állt. Üveges szemét még egyszer végigjártatta a termen, és - lemondóan távozott.

„Talán illenék visszamenni és elbúcsúzni tőle?... Hiszen ő helyettesítette a háziasszonyt..." - gondolta, miközben lassan lépkedett lefelé a lépcsőn. Hirtelen megremegett, mert a nagy képtárban szoknyasuhogást hallott.

„Ő..."

Felkapta a fejét, és megpillantotta a briliánsos hölgyet.

Valaki ráadta köpenyét. Támolyogva lépett ki az utcára, mintha részeg lenne.

„Mit ér a siker, ha ő nincs ott?"

- Wokulski úr kocsiját! - kiáltotta a portás a fülkéből, s áhítatosan szorongatta a markába nyomott háromrubelest. Könnybe borult szeme s rekedtes hangja bizonyította, hogy az államnak ez a tisztes polgára nehéz szolgálata közben is teljes odaadással ünnepli a húsvét ünnepét.

- Wokulski úr kocsija!... Wokulski kocsija!... Wokulski, indulj... - adták tovább a közelben álló kocsisok.

A fasor közepén lassan gördült két sor bérkocsi és hintó a Belweder felé és a Belweder felől. A kocsikban ülők közül valaki észrevette a járda szélén álló Wokulskit, és odaköszönt neki.

- Kolléga - suttogta Wokulski és elpirult.

Mikor hintója előállt, be akart ülni, de aztán meggondolta magát.

- Menj, fiam, haza - szólt a kocsishoz, s borravalót adott neki.

A hintó elindult a város felé. Wokulski a járókelők közé elegyedett, és az Ujazdowski tér felé ment. Lassan lépkedett, s közben a sétakocsizókat nézegette. Sokat személyesen ismert. Lám, a nyerges, aki bőrárut szállít neki, sétakocsizik terebélyes feleségével és csinosnak mondható leányával, akivel őt is mindenáron össze akarták boronálni. Ez meg a hentes fia, azé, aki akkor régen a Hopfer-féle vendéglőbe szállította a füstölt árut. Az viszont a gazdag ácsmester, népes családjával. Itt egy pálinkafőző özvegye. Nagyon gazdag, s éppen olyan szívesen adná kezét Wokulskinak. Itt egy tímár, amott két kereskedősegéd a textilszakmából, kissé távolabb egy férfiszabó, kőműves, ékszerész, pék, s emitt - az ő versenytársa, egy díszműáru-kereskedő, egyszerű bérkocsiban.

A legtöbben észre sem vették, de volt, aki meglátta és köszönt neki. Akadtak ellenben olyanok is, akik meglátták és mégsem köszöntötték, sőt, rosszmájúan nevetgéltek rajta. Csupa iparos, kézműves és kereskedő, társadalmi állás szempontjából vele egyenlőek, de sokan nálánál gazdagabbak, és Varsóban jóformán mindnyájan ismertebbek és régebbiek, s ebből a tömegből ma, húsvétra, egyedül ő volt hivatalos a grófnéhoz. Egyetlenegy sem, csak ő egyedül!...

„Elképesztő szerencsém van - gondolta. - Egy félév alatt százezres vagyont szereztem, néhány év alatt milliomos lehetek... vagy talán hamarább is... Már ma bejáratos vagyok a szalonokba, s egy év múlva?... Akik az imént hozzám dörgölőztek, azok közül tizenhét esztendővel ezelőtt akárhányat tán kiszolgáltam a vendéglőben, s ha nem szolgáltam is ki, legfeljebb azért, mert nem jártak oda. Micsoda ugrás! A sötét butikból a grófné budoárjába!... Nem túlságosan gyors ez az emelkedés?” - nyilallt szívébe a titkos félelem.

Már ott járt a tágas Ujazdowski téren, melynek déli szélén sorakoztak a nép mulattatására szolgáló mutatványos bódék. A kintornáknak a trombiták recsegésével és a tíz-tizenötezer főnyi mulatozó tömeg zajával egybeolvadó hangja úgy zúdult rá, mint valami közeledő árvíz hulláma. Látta a levegőbe emelkedő hinták hosszú sorát, amint jobbra-balra, előre-hátra lendültek, mint megannyi óriási inga. Aztán a tarka-csíkos fedelű, gyorsan forgó apró sátrak egész sora következett, végül egy másik sor, csupa zöld, vörös meg sárga bódé, tetejükön tarka öltözetű pojácákkal és óriási bábukkal, bejáratuknál borzalmas mázolmányokkal. A tér közepén két magas oszlop állt, ezeken most kapaszkodtak felfelé a versenyzők, hogy az oszlopok tetejére tűzött frakkért vagy néhány rubeles óráért összemérjék erejüket.

E piszkos, ideiglenes bódék között hömpölygött, zúgott, áradt a mulatozó tömeg.

Wokulskinak eszébe jutottak gyermekévei. Ó, hogy ízlett neki, az éhező gyereknek az itteni zsemle és kolbász! Ó, milyen élénken el tudta képzelni, mikor a körhinta lován vágtatott, hogy ő most nagy hadvezér! Milyen bolondos mámort érzett, mikor a hinta vitte felfelé a magasba! Milyen hihetetlen élvezet volt arra gondolnia, hogy egy egész esztendő robotjáért aznap meg másnap semmit sem kell dolgoznia. S mivel lehetne összehasonlítani azt a boldogító tudatot, hogy ha este tíz órakor lefekszik, másnap - ha úgy tetszik, akár tíz órakor kelhet, s egyfolytában tizenkét órát heverészhet!

„És ez én voltam, én?... - tűnődött csodálkozva. - S nekem volt olyan gyönyörűséges az, ami iránt most csak undort érzek?... Hány ezer jókedvű, mulatozó szegény ember nyüzsög itt körülöttem, és nekem, a gazdag embernek, semmim sincsen... Csak nyugtalanság és unalom, unalom és nyugtalanság... Most, amikor megszerezhetném azt, amiről régen annyit ábrándoztam, nincs semmim, mert régi vágyaim kialudtak. Pedig, hogy hittem kivételes szerencsémben!...”

E pillanatban egetverő ordítás harsant fel a tömegben. Wokulski felrezzent s az oszlop tetején egy emberi alakot pillantott meg.

„Aha, a győztes!” - gondolta, s alig tudott megállni az áradó, kiabáló, éljenző tömegben, mely ujjal mutogatott a nap hősére, és nevét tudakolta. Az ember azt hitte volna, hogy a frakk boldog nyertesét legalábbis vállukon viszik be a városba. Ehelyett azonban a lelkesedés egyszerre lelohadt. Az emberek lassabban futottak, már meg-megálltak, a kiabálás halkult, majd egyszerre egészen elült. A büszke győztes lecsúszott az oszlopról, s pár perc múlva senki sem beszélt róla.

- Ez intelem számomra... - suttogta Wokulski, s letörölte homlokáról a verejtéket.

A tér és a mulatozó tömeg már undort keltett benne. Visszafordult a város felé.

A fasor úttestén szakadatlanul robogtak a hintók és a bérkocsik. Az egyikben megpillantotta a világoskék ruhát.

„Izabella?...” - Szíve veszettül kalapált. - „Nem, nem ő.”

Néhány száz lépésnyire egy előkelő mozgású, szép nőt pillantott meg.

Ő?... Nem. Hogy is lehetne?

S így ment ez végig a fasoron, az Aleksander téren, az Újvilág utcán... Minduntalan megmegnézett valakit, s minden alkalommal csalódást érzett.

„Ez az én szerencsém! - gondolta. - Amit megkaphatnék, azt nem kívánom, s amit nem szerezhetek meg, az után vágyódom. Hát ez a boldogság?... Ki tudja, csakugyan olyan rossz-e a halál, amilyennek az emberek vélik?”

Most először vágyott arra, hogy jó mélyen elaludhassék, de úgy, hogy álmát meg ne zavarja semmiféle vágy, semmiféle reménykedés.

Izabella kisasszony ugyanebben az időben hazatért nagynénjétől, s már jóformán az előszobából kiáltotta Florentyna kisasszonynak: - Flóra, mit szólsz hozzá... Ő is ott volt!

- Kicsoda?

- Hát az a... Wokulski...

- Miért ne lett volna, ha meghívták? - felelte Florentyna kisasszony.

- De hát ez hallatlan vakmerőség!... És képzeld el, a néni el van tőle ragadtatva, a herceg csaknem kapaszkodik utána, és mindnyájan kórusban, egyöntetűen valami nagy kitűnőségnek tartják... És neked erre nincs szavad.

Florentyna kisasszony bánatosan mosolygott.

- Ismerem. Az idény hőse... Télen ilyen volt Kazimierz, s tizenkét-tizennégy évvel ezelőtt... én is - tette hozzá halkan.

- De gondold el, micsoda ez az ember?... Boltos... Boltos!...

- Kedves Bel - felelte Florentyna -, emlékszem idényekre, mikor a mi köreink cirkuszi művészekért is lelkesedtek. Ez is elmúlik.

- De én félek ettől az embertől - suttogta Izabella.

10

Egy vén kereskedősegéd naplója

Így tehát új boltunk van: öt kirakat a homlokzat felől, két raktár, hét segéd és az ajtóban kapus. Van még csillogó hintónk is, úgy ragyog, mint a frissen fényezett csizma, egy pár sárga ló, kocsis és inas - libériában. S mindez május elején szakadt a nyakunkba, mikor Anglia, Ausztria s még a lerongyolódott Törökország is hanyatt-homlok fegyverkezik!

- Kedves Staś - szóltam Wokulskinak -, minden kereskedő kinevet, hogy ezekben a bizonytalan időkben ilyen tenger pénzt kiadunk.

- Kedves Ignaś - felelte Wokulski -, mi meg majd akkor nevetünk, ha biztosabb idők következnek. Ma van itt az ideje annak, hogy üzleteket csináljunk.

- De hiszen az európai háború hajszálon függ - mondom. - Holtbiztos, hogy tönkrejutunk!

- Ne törődj te a háborúval! - feleli Staś. - Néhány hónap múlva ez a sok hűhó lecsendesül, s közben mi messze megelőztük minden versenytársunkat.

Nos - és nincs háború... Üzletünkben olyan a forgalom, mint egy búcsún, raktárainkból úgy hordják ki-be az árut, mint valami malomból, s pénztárainkban annyi a pénz, akár a pelyva. Aki nem ismeri Staśt, azt hinné, hogy lángeszű kereskedő, de mivel én ismerem, egyre gyakrabban csak azt kérdezem, mire való mindez?... Warum hast du denn das getan?...[15]

Igaz, hogy tőlem is ezt kérdezték. Hát olyan öreg vagyok már, mint a boldogult Grossmutter, hogy nem értem meg sem az idők szellemét, sem a nálamnál fiatalabb emberek törekvéseit?... Ehe! Ilyen rosszul azért mégsem állunk.

Emlékszem, hogy amikor ezernyolcszáznegyvenhatban Napóleon Lajos (a későbbi III. Napóleon császár) elszökött a fogságából, egész Európa forrongott. Senki sem tudta, mi lesz, de minden értelmes ember készülődött valamire, s Raczek bácsi (Raczek úr tudniillik felségül vette a nagynénémet) mindig csak ezt hajtogatta:

- Mondtam én, hogy Bonaparte még a felszínre kerül, és rendet csinál! Csak egy a baj, hogy nemigen bírom már a lábamat.

Az ezernyolcszáznegyvenhatodik és ezernyolcszáznegyvenhetedik év nagy zűrzavarban telt el. Minduntalan megjelent egy-egy új napilap, s minduntalan eltűnt egy-egy ember. Nemegyszer gondoltam: nincs-e itt az ideje annak, hogy egy kicsit kinézzünk a nagyvilágba? S amikor aztán elfogtak a kételyek és a nyugtalanság, zárás után elszaladtam Raczek bácsihoz, elmondtam neki, mi bánt és emészt, s kértem, hogy adjon tanácsot, mintha atyám lenne.

[15] Vajon miért tetted ezt? (német)

- Tudod mit - felelte a bácsi, s öklével nagyot csapott beteg térdére -, adok én neked olyan tanácsot, hogy apád se jobbat. Ha akarsz menni, azt mondom, menj... ha meg nem akarsz, akkor maradj...

Ezernyolcszáznegyvennyolc februárjában, mikor Napóleon Lajos már Párizsban volt, egy éjjel álmomban megjelent édesapám, ahogy a koporsóban feküdt. Kabátja állig begombolva, fülében az ezüstkarika, bajusza kipödörve (ezt Domański bácsi csinálta, hogy édesapám Isten ítélőszéke előtt ne akárhogyan jelenjék meg). Kis szobám ajtajában megállt, felém fordult, s csak ennyit szólt:

- El ne felejtsd, te csibész, mire tanítottalak!...

Álom - bolondság - gondoltam néhány napon át. De a bolttól már undorodtam, sőt a megboldogult Pfeiffer Małgosia iránti hajlandóságom is elpárolgott. Szűk volt nekem ez a városrész, annyira szűk, hogy sehogy sem fértem benne. Megint elmentem Raczek bácsihoz, tanácsért.

Emlékszem; éppen ágyában feküdt, a néni dunyhájával jól betakarózott, és herbateát szürcsölt, hogy megizzadjon. Mikor aztán elmondtam, mi bánt, így szólt:

- Tudod mit? Adok én neked olyan tanácsot, hogy apád se különbet: ha akarsz menni, menj; ha meg nem akarsz, maradj; de én, ha nem lenne ez a rossz lábam, már régen túl lennék a határon. Mert a néném, hallod-e - s itt halkította a hangját -, olyan pogányul tudja pörgetni a nyelvét, hogy én már szívesebben hallgatnám az osztrák ágyúk dörgését is, mint ezt a kereplőt. Amit a kenésével használ, azt a beszédével elrontja... Aztán pénzed van? - kérdezte kisvártatva.

- Pár száz złotym akad.

Raczek bácsi becsukatta velem az ajtót (a néni nem volt otthon), párnája alá nyúlt, és egy kulcsot húzott elő.

- Nesze - szólt -, nyisd ki azt a bőrhuzatú ládát, abban jobb kéz felől találsz egy iskátulyát, abban meg egy erszényt. Azt add ide...

Kivettem a vaskos, nehéz erszényt. Raczek bácsi kezébe fogta, s nagyokat sóhajtva, kiszámolt belőle tizenöt fél-imperiált.

- Nesze, útravaló - mondta -, és ha van kedved, hát menj... Adnék többet is, de még az én időm is eljöhet... Különben meg az asszonynak is hagyni kell valamit, hogy ha valami baj ér, más férjet találjon.

Sírva búcsúztunk el egymástól. A bácsi nehézkesen felemelkedett az ágyban, a gyertyafény felé fordította arcomat, s úgy suttogta:

- Hadd nézzelek meg még egyszer, mert azt megmondom, abból a bálból nem mindenki tér haza... Meg aztán én se vagyok éppen mai gyerek, s az embert a nyavalya is csakúgy elviheti, mint a golyó...

Mikor visszamentem a boltba, bár már későre járt, még beszéltem Jan Mincellel, s megköszöntem az állást meg a rólam való gondoskodását. S mivel már egy esztendeje beszéltünk ilyesmiről, és ő mindig biztatott, hogy menjek már a németet verni, azt hittem, megörül bejelentett szándékomnak. Ehelyett Mincel elszomorodott. Másnap kiadta nála levő pénzemet, sőt, meg is ajándékozott, s megígérte, hogy ágyneműmnek és kofferomnak gondját viseli, hogy ha esetleg megjövök, meglegyen. De a régi harciassága valahogy elmúlt, s egyetlen-egyszer sem használta kedvenc szólásmondását:

- Hej! Adnék én is azoknak a sváboknak, csak ne lenne boltom...

Mikor azonban este tíz óra körül, már bekecsben s lábamon vastag bakanccsal útra készen álltam: megölelgettük egymást, s már megfogtam a kilincset, hogy elhagyjam a szobát, melyben olyan sok éven át együtt laktunk - Jannal furcsa dolog történt: hirtelen felugrott a székről, széttárta a karját, és rám kiáltott:

- Disznó!... Hová mégy?...

Aztán ágyamra vetette magát, s úgy sírt, mint egy gyerek.

Kisurrantam. Az olajmécsessel csak gyéren megvilágított előszobában valaki elállta utamat. Megremegtem. August Katz volt, jól felöltözve, ahogy az ilyen márciusi vándorúthoz illik.

- Mit keresel itt, August? - kérdeztem.

- Rád várok.

Azt hittem, el akar kísérni, s szótlanul mentünk a Grzybowski térre, mert Katz nemigen szokott beszélni. A zsidó fuvaros, akivel utaznom kellett, már készen várt. Megcsókoltam Katzot, ő viszonozta a csókot. Felültem a kocsiba... ő is...

- Megyek veled - szólt. S mikor már Miłosnán túl jártunk, még hozzátette: - Kemény ez a kocsi és ráz. Nem lehet aludni.

Együttes vándorlásunk váratlanul sokáig, egészen ezernyolcszáznegyvenkilenc októberéig tartott. Emlékszel-e, öreg Katz, felejthetetlen kenyeres pajtásom? Emlékszel-e, hogy menetel-tünk naphosszat a szörnyű napsütésben, hogy ittunk az út tócsáiból; emlékszel-e a mocsáron való átkelésre, mikor még a töltényünk is átázott, vagy az erdőben meg a mezőn töltött éjszakákra, mikor egymás fejét lökdöstük le az iszákról, s egymásról rángattuk le a közös takaróul használt katonaköpenyt? Emlékszel-e a szalonnás burgonyára, amit titokban főztünk meg négyen, hogy a csapat ne lássa? Ó, hányszor ettem azóta burgonyát, de sohasem ízlett úgy, mint akkor. Még most is érzem az illatát s a fazékból felcsapó meleg párát. Látlak téged is, Katz, ahogy időtöltésből imádságot mormolsz, burgonyát eszel, s ahogy pipára gyújtasz a tábortűznél.

Ej, Katz, ha a mennyországban nincs magyar gyalogság meg tört burgonya, akkor hiába siettél úgy oda.

S emlékszel-e a döntő ütközetre, amelyre annyira vágytunk, mikor a partizáncsatározások után a tábortűznél üldögéltünk? Én igen, mert még a síron túl sem felejtem el, s ha valamikor az Úristen megkérdezi, miért éltem ezen a világon... megmondom: azért, hogy azt a napot megérjem. Csak te értesz meg engem, Katz, mert együtt éltük át, s ugye, az elején még úgy látszott, hogy az egészből nem lesz semmi...

Már másfél nappal korábban szedelőzködött a dandár egy magyar falucska alatt. A nevére már nem emlékszem. Úgy ünnepeltek minket, mintha legalábbis szentek lettünk volna. Annyi volt a bor - igaz, nem valami príma -, hogy fürödni lehetett volna benne, s a disznóhústól és a paprikától már úgy megcsömörlöttünk, hogy a szájunkba se vettük volna azt a megutált ételt - ha lett volna más. Micsoda muzsika és micsoda lányok!... A cigányok értik a módját, s minden magyar lány, akár a puskapor. Alig lehettek húszan a besték, s mégis olyan forróság volt körülöttük, hogy a mieink három legényt megbicskáztak, azok meg dorongokkal vertek agyon egy huszárt.

Isten tudja, még mivel végződött volna ez a vidámnak indult nap, ha a legnagyobb csődület közben be nem gördül az udvarra egy négyfogatú bricska, tajtékzó lovakkal s a kocsiban egy nemesúrral. Néhány perccel később a katonák között híre terjedt, hogy a közelben erős osztrák

csapatok táboroznak. Azonnal sorakozót fújtak, s a zajongás elcsendesült. A lányok eltűntek. A csapatban kezdtek döntő ütközetről suttogni.

- Végre!... - mondtad nekem.

Még azon az éjjelen egy mérföldnyivel s másnap megint egy mérföldnyivel előbbre nyomultunk. Három-négy óránként, később meg már óránként is érkeztek a staféták. Ez volt a jele, hogy a hadtest-törzs valahol a közelben táborozhatott, s hogy valami nagyobb szabású összecsapás készül. Ezen az éjszakán a csupasz földön háltunk, s még a fegyvert sem raktuk gúlába. Alig pitymallott, már útnak eredtünk: egy svadron lovasság két kis ágyúval, aztán a mi zászlóaljunk, utánunk pedig egy egész dandár, tüzérséggel, lőszeroszloppal s kétoldalt erős járőrfedezettel. Most már félóránként érkeztek a staféták.

Ahogy a nap feljött, az országúton megpillantottuk az ellenség első nyomait: szalmahulladékot, kihamvadt tüzeket, tüzelőnek szétszedett házakat. Azután egyre gyakrabban láttunk menekülőket: földesurakat családostul, különböző felekezetű papokat s végül - parasztokat és cigányokat. Minden arcról a rettegés tükröződött: csaknem mindenki kiabált valamit magyarul, ujjával maga mögé bökve.

Már hét óra lehetett, mikor délnyugati irányból eldördült az első ágyúlövés. A sorok morajlani kezdtek.

- Ohoó! Kezdődik már!

- Dehogy, ez csak jelzés...

Ismét két lövés dördült, aztán megint kettő. Az előttünk haladó svadron megállt, a két ágyú a lőszerkocsikkal előrevágtatott, néhány lovas a legközelebbi dombra nyargalt. Felálltunk - s egy kis időre olyan mély csend lett, hogy az utánunk vágtató adjutáns szürke kancájának dobogása is hallatszott. Elvágtatott mellettünk a huszárok felé, lova lihegett alatta, s úgy repült, hogy hasa csaknem a földet érte.

Most már kisebb-nagyobb távolságból tizenöt-húsz ágyú szólalt meg, s minden lövést külön lehetett hallani.

- A távolságot tapogatják! - szólalt meg öreg őrnagyunk.

- Van ott vagy tizenöt ágyú - mordult fel Katz, aki az ilyen pillanatokban kicsit bőbeszédűbb lett -, és mivel nekünk is van vagy tizenkettő, szép kis tánc lesz itt!...

Az őrnagy, lova hátán, felénk fordult, s őszes bajuszába mosolygott. Megértettem, hogy ez mit jelent, mert ugyanakkor mindenfelől megdördültek az ágyúk, mintha valaki óriási orgonát szólaltatott volna meg.

- Több van itt húsznál is - mondtam Katznak.

- Szamarak!... - nevetett a kapitány, s végigvágott a lován.

Egy magaslaton álltunk, ahonnan látni lehetett az utánunk vonuló dandárt. Különben is jelezte a vöröses porfelhő, mely két-három kilométer hosszúságban húzódott az országút mentén.

- Rengeteg katona! - suttogtam. - Hol fér el ez a tenger nép!

Megharsantak a trombiták, s a mi zászlóaljunk négy századra oszlott. Szépen, oszlopokban, egymás mellé sorakoztak. Az első szakaszok előrenyomultak, mi hátul maradtunk. Fejemet hátrafordítottam, s megláttam, hogy a fő csapattestről még két zászlóalj vált le; letértek az országútról, s futva indultak a mezőn, az egyik tőlünk jobbra, a másik balra. Rövid negyedóra

alatt beértek bennünket, egy másik negyedóra alatt kipihenték magukat, aztán együtt indultunk el lassú lépésben három zászlóaljjal.

Ezalatt az ágyúzás annyira erősödött, hogy egyszerre két-három ágyú dördülését és a robbanást lehetett hallani. De ami még sokkal rosszabb, az ágyúk mögül valami elnyomott hang hallatszott, mint a hosszan dübörgő mennydörgés.

Hány ágyú lehet ez, kamerád? - kérdeztem németül a mögöttem lépkedő altiszttől.

- Lehet vagy száz - felelte fejét forgatva -, de - tette hozzá - jól csinálják, mert valamennyi egyszerre szólalt meg.

Leszorítottak bennünket az országútról, amelyen néhány perccel később rövid ügetéssel két század huszár és négy ágyú vonult végig a hozzájuk tartozó lőszerkocsikkal. A velem egy sorban menetelők hányták magukra a keresztet: „Az Atyának, Fiúnak, Szentléleknek...” Némelyik elővette kulacsát, és jót húzott belőle.

Bal felé a dörgés erősödött, úgyhogy az egyes lövéseket már nem lehetett megkülönböztetni. Egyszerre az első sorokban felhangzott a kiáltás:

- Gyalogság!... Gyalogság!...

Puskámat gépiesen előreszegeztem, mert azt hittem, már jön az osztrák. De a dombon és gyér bokrokon kívül semmit sem láttunk magunk előtt. Az ágyúdörgés már alig érdekelt bennünket, de egyszerre valami ropogásfélét hallottam, olyanformát, mint az eső kopogása, csak annál sokkal erősebbet.

- Ütközet!... - kiáltotta valaki elöl, vontatott hangon.

Éreztem, hogy egy pillanatra eláll a szívverésem. Nem mintha féltem volna, hanem csak válaszképpen arra a szóra, amely gyermekkorom óta oly furcsa hatással volt rám.

Bár folyton meneteltünk, a sorok között nagy mozgás támadt, a katonák borral kínálták egymást, puskájukat vizsgálgatták, s általános volt a vélemény, hogy legkésőbb egy félóra múlva mi is tűzbe kerülünk. Közben vaskos tréfákat sütögettek el, a német sógor számlájára, akinek ebben az időben valóban nem kedvezett a hadiszerencse. Valaki fütyült, a másik félhangon dúdolt, sőt a tisztek merev tekintélye is mintha elolvadt volna, s mindinkább bajtársias közvetlenséggé vált. Csak akkor ült el a zaj, mikor felhangzott a vezényszó:

- Vigyázz! Csend...

Elhallgattunk, s a kissé elgörbült sorok kiegyenesedtek. Az ég tiszta volt, csak itt-ott fehérlett rajta egy-egy mozdulatlan felhőfoszlány; a bokrokon, melyek mellett elhaladtunk, egyetlen levélke sem rezdült, s a zsenge fűvel borított mező fölött nem mert megszólalni a megrémült pacsirta. Csak a zászlóalj nehéz dobogását, az emberek lihegő lélegzését s néha az egymáshoz ütődő puskatusok koppanását vagy az őrnagy harsogó kiáltását lehetett hallani, amint elöl lovagolt, s néha a tisztekhez szólt. Amott bal felől pedig őrjöngtek az ágyúk, és zúgott a puskalövések fergetege. Aki tiszta ég alatt ilyen vihart nem látott, Katz testvér, ugye, az nem tudja, mi a muzsika!... Emlékszel, milyen furcsa érzés volt a szívünkben?... Nem félelem, hanem valami olyan, mint mikor a bánat meg a kíváncsiság összekeveredik...

A szárnyakon a zászlóaljak egyre jobban eltávolodtak tőlünk; végül is a jobb oldali eltűnt a dombok mögött, a bal oldali pedig tőlünk néhány száz ölnyire elmerült egy szakadékban, s csak itt-ott villant fel hullámszerűen a puskára tűzött szuronyok egy-egy sora. A huszárok meg az ágyúk eltűntek valahol, az utánuk érkezett tartalékkal együtt, egyedül csak a mi zászlóaljunk maradt itt. Sorban leereszkedtünk az egymásra következő dombokról, csak azért, hogy

aztán a következőre, a még magasabbra kapaszkodjunk fel. Csak ritkán érkezett egy-egy lovas; elölről, hátulról vagy oldalról hozta az írást vagy a szóbeli parancsot az őrnagynak. Isten csodája, hogy ennyi parancstól és utasítástól el nem kábult.

Végre kilenc óra körül felértünk az utolsó dombra, melyet sűrű bokrok borítottak. Új vezényszó hangzott; s az egymás után haladó szakaszok kezdtek egymás mellé felfejlődni. Mikor a domb tetejére értünk, parancsot kaptunk, hogy hajoljunk előre, fegyvert lábhoz, s végül le kellett térdelnünk.

Ekkor (emlékszel, Katz?) Kratochwill, aki előttünk térdelt, fejét két fiatal fenyőfa törzse közé szorította, és úgy suttogta:

- Nézzétek csak!

A domb lábától dél felé, valahol messze a láthatár alján, síkság húzódott, s azon... valami fehér ködsáv, pár száz lépés széles és - tudom is én - talán egy mérföld hosszú.

- A lövészek!... - szólt egy öreg altiszt.

E furcsa ködsáv mindkét oldalán néhány fekete és tizenöt-húsz fehér felhőcske látszott. Közvetlenül a föld fölött örvénylettek.

- Ezek az ütegek. Amott falvak égnek... - magyarázta az altiszt.

Ha az ember jobban megnézte, mindkét oldalon, itt is, ott is, hosszú füstsávokat, derékszögű foltokat lehetett látni, bal felől sötéteket jobb felől pedig világosakat. Olyanok voltak, mint fénylő tüskékkel borított hatalmas sündisznók.

- Ezek a mi ezredeink, amazok meg az osztrákok... - magyarázta az altiszt. - Ez már teszi!... - tette hozzá. - Ennél jobban még a törzs sem láthatja...

A hosszú füstsávból szüntelenül hallottuk a puskaropogást, a fehér felhőkben pedig tombolt az ágyúdörgés.

- Ejnye! - mondottad ekkor, jó öreg Katz. - Ez ütközet?... No hiszen, volt is mitől félni!...

- Várj csak, várj - morogta az altiszt.

- Fegyverbe! - hangzott mindenütt a sorokban.

Fél térdre ereszkedve szedtük elő és haraptuk le a töltények végét. Felhangzott az acélgyutacsok csattogása s a kihúzott závárzatok csörgése... A puskaport ráhintettük a serpenyőre, aztán megint csend lett.

Előttünk talán egy kilométernyire két dombocska emelkedett, s közöttük húzódott az országút. Észrevettem, hogy a dombok sárgás háttere előtt fehér jelek mutatkoznak, melyekből rövidesen fehér vonal, aztán meg fehér folt alakult. Ugyanakkor a tőlünk néhány száz lépésnyire balra levő mély árokból kék egyenruhás katonák bukkantak fel, s hamarosan kék oszloppá fejlődtek. E pillanatban jobb felől eldördült egy ágyú, s a fehér osztrák csapat felett szürke füstfelhő jelent meg. Néhány percnyi szünet után újra lövés dördült, s az osztrák csapatok felett a füstfelhő is újból megjelent. Fél perc múlva ismét lövés, ismét füstfelhő.

- Herr Gott!...[16] - kiáltotta a vén altiszt. - Hogy lőnek a mieink... Bem úgy vezényel, akár maga az ördög...

[16] Uramisten! (német)

Ettől kezdve a mieink folyton tüzeltek, egyik lövés a másikat követte, hogy a föld is remegett belé, de az a fehér folt ott az országúton egyre terjedt. Most már a szemben levő dombon is feltűnt a füst, s egy sistergő gránát röppent ütegünk felé. Nyomában a füst... azután megint... a harmadik... a negyedik...

- Ravasz dögök!... - mordult fel az altiszt.

- Zászlóalj!... előre, indulj!... - kiáltotta zengő hangon az őrnagy.

- Század!... Előre, indulj!... Szakasz!... Előre, indulj!... - ismételték különböző hangon a tisztek.

Megint másképp állítottak fel. A négy középső szakasz hátul maradt, négy szakasz jobbra és balra előrenyomult. Meghúztuk a borjúk szíját, kaptuk a puskát és indultunk, kinek hogy tetszett.

- Rohanunk már lefelé!... - kiáltottad akkor, Katz bajtárs. Ekkor egy gránát zúgott el magasan felettünk, s valahol hátul nagy dördüléssel szétpattant.

Különös gondolat villant eszembe. Vajon az, amit ütközetnek hívnak, nem csupán lármás komédiázás, amit a katonaság rendez a nemzetek számára, de csak úgy, hogy egymásban kárt ne tegyen? Mert amit magam előtt láttam, az nagyszerű és fenséges látvány volt ugyan, de egyáltalában nem látszott veszélyesnek.

Leértünk a síkságra. Ütegünktől egy huszár érkezett, s jelentette, hogy az egyik ágyút leszerelték. Ugyanakkor tőlünk balra bevágódott egy gránát. Mélyen a földbe fúródott, de nem robbant.

- Kezdenek már körülnyalogatni - jegyezte meg a vén altiszt.

A következő gránát fejünk felett robbant, s egy repeszdarab Kratochwill lábához esett. Elsápadt, de azért mosolygott.

- Ohó!... Hó!... - hangzott a csapatban.

A mintegy százlépésnyire előttünk balra haladó szakaszokban zűrzavar támadt, s mikor az oszlop továbbvonult, két ember maradt ott; az egyik arccal a föld felé fordulva feküdt, kifeszített testtel, mint egy húr, a másik mellette ült, s kezét a hasára szorította. Orromat megcsapta a puskapor szaga. Katz mondott valamit, de nem hallottam, ellenben jobb fülem megcsendült, s úgy éreztem, mintha egy csepp víz hullott volna bele.

Az altiszt jobb felé kanyarodott, s mi utána. Oszlopunk két hosszú arcvonalba fejlődött. Néhány száz méterre előttünk felgomolygott a füst. Valamit trombitáltak, de nem értettem a jelzést; hanem fejem fölött és bal fülem mellett zúgott és fütyült valami. Egy gránát néhány lépésnyire előttem a földbe csapódott, s arcomat, mellemet teleszórta homokkal. Szomszédom elsütötte puskáját, a mögöttem álló két bajtársam csaknem vállamra támasztotta fegyverét, s úgy adta le a lövéseket, egymás után. Én már nem hallottam semmit, csak eszeveszetten tüzeltem. Töltöttem s újra lőttem. Valakinek a sapkája, azután a puskája a lábam elé esett, de olyan füstfelhő fogott körül, hogy semmi mást nem láttam, csak az tűnt fel nekem, hogy Katz, aki eddig folyton lövöldözött, most olyan, mintha megtébolyodott volna, s szája két sarkában meggyülemlett a tajték. A fülem egyre erősebben zúgott, úgyhogy már semmit sem hallottam, még a puskaropogást meg az ágyúdörgést sem.

Végül a füst olyan sűrű és elviselhetetlen lett, hogy mindenáron szabadulni akartam belőle. Eleinte lassan hátráltam, később már futottam, mert csodálkozva láttam, hogy a többiek is ugyanezt teszik. A két elnyújtott sor helyett egyetlen menekülő tömeg hömpölygött körü-

löttem. „Az ördögbe, miért menekülnek ezek?...” - gondoltam, s önkéntelenül magam is minél gyorsabban szedtem a lábamat. Ez már nem is futás, hanem valósággal a legjobb csikót is megszégyenítő vágtatás volt. A lejtő közepén megálltam, s csak itt vettem észre, hogy odalenn a helyünket egy új zászlóalj foglalta el, a hegy tetejéről pedig az ágyúk tüzelnek...

- Bevetették a tartalékokat!... Előre, bitangok!... Kanásznak menjen az ilyen nép, nem katonának!... - kiabálták tajtékozva a tisztek, a füsttől feketén. Ismét sorba állítottak, s aki kezük ügyébe került, jól megkardlapozták.

Az őrnagy nem volt köztük.

Az összevissza keveredett legények lassanként megtalálták saját szakaszukat, az elmaradozók is helyükre értek, s a zászlóalj ismét rendben felállt. De vagy negyven ember hiányzott.

- Hát ezek hová széledtek el? - kérdeztem az altisztet.

- Az már igaz, hogy elszéledtek - felelte amaz komoran.

Arra gondolni sem mertem, hogy elestek.

A hegycsúcsról két lovász vágtatott lefelé, mind a kettő derekasan felmálházott lovat vezetett kantárszáron.

Altisztjeink elébük futottak, s lőszeres ládákkal tértek vissza. Nyolc töltényt én is átvettem, mert ennyi hiányzott tölténytáskámból; nagyon csodálkoztam, hol veszíthettem el?

Elhiszed - szólt Katz -, hogy már tizenegy óra elmúlt?...

- Te Katz, én nem hallok semmit - feleltem.

- Szamár vagy, hiszen hallod, amit mondok...

- Azt igen, de az ágyúzást... Na, most megint hallom - szóltam, erősen figyelve. Az ágyúdörgés és puskaropogás egyetlen szörnyű morajlássá olvadt össze, mely már nem is annyira süketté, mint inkább kábává tette az embert. Szinte teljesen érzéketlen lettem.

Előttünk, mintegy fél kilométernyire, széles füstsáv húzódott, melyet a most lendülő szellő néhol szétszaggatott. Ilyenkor a lábak vagy sapkák hosszú sorát lehetett látni a mellettük megmegcsillanó szuronyokkal. Fölöttük és mifölöttünk is zúgtak a gránátok, melyeket az egymással szemben álló ütegek váltogattak. Mögöttünk egy magyar üteg tüzelt, a túloldalról, a domb mögül pedig egy osztrák felelgetett rá.

A füstfolyam a síkságon dél felé húzódott, s most még inkább megduzzadt, és teljesen elhajlott. Ahol az osztrákok kerekedtek felül, ott bal felé kanyarodott, ahol meg a magyarok, ott jobb felé görbült vissza. De általában jobb felé mutatott, mintha már a mieink visszaverték volna az ellenséget. Az egész síkságot belepte a finom, kékes köd.

Érdekes, hogy noha a dörgés erősödött és sokkal zengőbb volt, mint kezdetben, most már nem volt rám semmiféle hatással, s hallóérzékemet erősen meg kellett feszítenem, hogy egyáltalán meghalljam. Ezzel szemben sokkal világosabban hallottam a puskák megtöltésével járó zörejt és a závárzatok csattogását.

Vágtatva jött a segédtiszt, a kürtök megharsantak, s a tisztek beszélni kezdtek:

- Fiúk! - ordította teli torokból a mi főhadnagyunk is, aki nemrég szökött meg a papneveldéből. - Megfutottunk, mert a svábok többen voltak, de most oldalba kapjuk őket, azt az oszlopot, la! Látjátok?... Mindjárt jön az erősítés: a harmadik zászlóalj és a tartalék... Éljen Magyarország!...

- Meg én is... - morogta Kratochwill.

- Jobbra át, indulj!...

Néhány percig meneteltünk, aztán balra átot vezényeltek, és leereszkedtünk a síkságra, hogy az előttünk harcoló oszlop jobb szárnyához csatlakozzunk. A vidék még mindig dombos, előttünk egy mindenféle kóróval benőtt mező s mögötte fiatal erdő látszik.

Egyszerre a mező kórói közt néhány, majd tíz-egynéhány apró füstfelhőt vettem észre, mintha különböző pontokon pipára gyújtottak volna. Ugyanakkor fejünk felett golyók fütyültek. Arra gondoltam, hogy ez a füttyszó, amiért a költők annyira lelkesednek, egy cseppet sem költői, sőt, inkább közönséges valami. Az élettelen puskagolyó vad dühe érzik ki belőle. Menetoszlopunkról leszakadt egy csatársor, és futva indultak a kórok felé. Mi nyugodtan meneteltünk tovább, mintha a rézsútosan fejünk felett fütyülő golyók nem is nekünk szólnának.

A vén altiszt, aki a Rákóczi-indulót fütyülve, menetelt a jobb szárnyon, egyszerre kiejtette kezéből a puskát, és karjait széttárva úgy elvágódott, mintha részeg lenne. Egy pillanatig láttam az arcát; sapkája ellenzője baloldalt rongyosan lógott lefelé, s a homlokán vörös foltocska látszott. Továbbmentünk. Az oldaloszlop jobb oldalára másik altiszt került, egy fiatal, szőke fiú.

Már elértük a harcoló hadoszlop arcvonalát, láttuk a térséget, a mi csapataink és az osztrák sereg füstfelhője között, mikor szemközt, a füstsáv mögül, hosszú sor fehér egyenruha bukkant ki. A sor hol süllyedt, hol emelkedett, minden pillanatban változtatva helyzetét, s alul a lábak úgy lendültek, akárcsak a parádén.

Egyszerre megállt, fölötte megvillant az acélszuronyok sora, azután lehajlott, s most hirtelen megláttam vagy száz ránk meredő puskacsövet, melyek úgy fénylettek, mint a szép sorjában papírba szurkált gombostűk. Ekkor felszállt egy füstfelhő, felhangzott a ropogás és csörrenés, mintha vasrudakon vasláncot rántottak volna végig. Fölöttünk és mellettünk a puskagolyók egész raja füttyentett el.

- Állj!... Tűz...

Nyomban elsütöttem puskámat, mert szerettem volna minél hamarább legalább a füst mögé elrejtőzni. A nagy ropogás és dörgés ellenére olyan neszt hallottam, mintha hátam mögött valakin bottal végigvágtak volna. Aztán az a valaki lezuhant, és estében megakadt a hátamon levő borjúban. Kétségbeesett düh fogott el. Úgy éreztem, azonnal elpusztulok, ha a láthatatlan ellenséget meg nem ölöm. Megtöltöttem puskámat, csövét kissé lejjebb tartottam, eszeveszetten lövöldöztem, vad elégtétellel gondolva, hogy az én golyóim nem szállnak fel a magasba. A világ minden kincséért sem néztem volna oldalt vagy a lábam alá, mert féltem, hogy meglátom azt a fekvő embert.

Erre egészen váratlan dolog történt. A közelben megperdültek a dobok, és felhangzott a sípok vészjósló visítása. Mögöttünk ugyanez a hang hallatszott. Valaki felkiáltott: - Előre! - és nem is tudom, hány torokból ugyanez a kiáltás hangzott, mint valami mély jajkiáltás vagy még inkább hangos üvöltés. Az oszlop lassan megmozdult, aztán egyre gyorsabban, végül már futva iramodott előre... A lövöldözés csaknem elült, csak itt-ott hangzott még egy-egy puskalövés... Mellemet erősen belevágtam valamibe, mindenfelől zúdult, dőlt rám a tömeg, s én is tülekedtem másokon keresztül.

- Vágd, nem apád! - ordította nem is emberi hangon Katz, s rohant előre. De a tolongásból nem tudott kivergődni, így csak puskáját kapta fel s ütött, vágott a puskatussal, egyenesen az előtte álló bajtársak borjúja közé.

Végül már olyan szörnyű volt a tülekedés, úgy összeszorították a mellemet, hogy alig tudtam lélegzeni. Felemeltek, azután megint letettek, s csak akkor vettem észre, hogy nem a földön állok, hanem egy emberen, aki elkapta a lábamat. E pillanatban az ordító tömeg előrerohant, s én elvágódtam. Bal kezem lejjebb csúszott, egy vértócsába.

Mellettem egy szép arcú fiatal osztrák tiszt feküdt, oldalvást fordulva. Sötét szemével leírhatatlanul szomorúan nézett rám, s rekedtes hangon suttogta:

- Ne tapossatok... A német is ember...

Kezét oldala alá szorította, és fájdalmasan nyögött.

Futottam csapatom után. Már fenn voltak a hegy tetején, ahol az osztrák ütegek álltak. Felkapaszkodtam én is, s láttam, hogy az egyik ágyú felfordulva hever, a másikba éppen be akarták fogni a lovakat, akkor fogták körül a mieink.

Érdekes jelenetre érkeztem. Bajtársaim közül néhányan megragadták a küllőket, mások a hajtótüzért cibálták le a nyeregből. Katz az egyik elülső lovat szügyön szúrta, mire az osztrák tüzér fejbe akarta vágni a töltőrúddal. Megragadtam a tüzért, gallérjánál fogva egy hirtelen mozdulattal hátrataszítottam, s ledöntöttem a földre. Katz őt is át akarta döfni.

- Mit csinálsz, őrült?... - kiáltottam, s szuronyát félreütöttem.

Erre a tajtékzó fenevad rám vetette magát, de a mellettem álló tiszt kardja lapjával ismét félreütötte a szuronyt.

- Mit avatkozol bele?... - ordította Katz a tisztre, de hirtelen észbe kapott.

Két ágyút zsákmányoltunk, a többit a huszárok üldözték. Messze előttünk egyenként és csoportokban álltak a mieink, úgy lövöldöztek a hátráló ellenségre. Itt-ott egy-egy eltévedt golyó még elfüttyentett fölöttünk vagy a földbe fúródott, s kis porfelhőt vert fel. A trombitások sorakozót fújtak. Délután négy óra körül összegyűlt az ezred. Az ütközetnek vége volt. Csak a láthatár nyugati szélén hangzott még itt-ott egy-egy könnyű ágyúcska dördülése, mint a tovatűnő viharral halkuló mennydörgés.

Egy órával később, a széles csatatér különböző pontjain felharsant a rezesbandák zenéje. Jött a segédtiszt, s hozta a parancsnokság dicséretét és elismerését. Trombitások és dobosok imára szólították a csapatokat. Levettük a csákót, a zászlótartók felemelték a zászlót, s az egész hadsereg lábhoz tett fegyverrel köszönte meg a győzelmet a magyarok Istenének.

Lassanként a füst is eloszlott. Ameddig a szem ellát, mindenütt sebesültek és halottak feküdtek, mintha kék és fehér papírhulladékot dobáltak volna rendetlenül széjjel, és tapostak volna a fűbe. A harcmezőn tíz-tizenöt szekér térült-fordult, rájuk rakták a sebesülteket. A többi ottmaradt.

- Hát érdemes volt ezeknek megszületni?... - sóhajtotta Katz, puskájára támaszkodva. Látszott, hogy megint elfogta a búskomorság.

Nem is tudom, nem ez volt-e az utolsó győzelmünk. Ettől kezdve a négy folyóval ékes zászlók sokkal gyakrabban jártak az ellenség előtt, mint az ellenség után, míg végre Világosnál végleg lehullottak rúdjaikról, mint ősszel a falevelek.

Katz, mikor ezt megtudta, földhöz vágta a kardját (már mind a ketten tisztek voltunk), s azt mondta, itt már nincs más hátra, mint hogy golyót röpítsünk a fejünkbe. Én azonban, abban a tudatban, hogy Napóleon már Franciaországban van - egy kicsit felráztam, magához térítettem, és átszöktünk Komáromba.

Egy hónapig vártunk a felmentő seregre, akár Magyarországról, akár Franciaországból, sőt még az égből is, de csak nem jött egyik irányból sem. Végre a vár kapitulált.

Emlékszem, Katz a puskaporos torony körül ólálkodott, s arckifejezése olyan volt, mint mikor a földön fekvő osztrák tüzért akarta átdöfni. Erőszakkal ragadtuk meg néhányan, s csapataink után kivezettük az erődítményből.

- Mi a fene - súgta neki egyik bajtársunk -, ahelyett, hogy velünk jönnél a bujdosásba, meg akarsz szökni az égbe? Ej, Katz, a magyar gyalogság nem gyáva, és még a sváboknak adott szavát sem szegi meg...

Öten elszakadtunk a csapattól, kardunkat összetörtük, parasztgúnyát öltöttünk, s pisztolyunkat a ruhánkba rejtve megindultunk Törökország felé. De Haynau pribékhada egész úton a nyomunkban volt...

Úttalan utakon, erdőkön át vándoroltunk vagy három hétig. Lábunk alatt sár, fejünk felett az őszi eső, hátunk mögött az üldözők zaja, s előttünk az örök száműzetés. Ezek voltak útitársaink. De azért a jókedvünk mégsem hagyott el.

Szapáry folyton azt mondta, hogy Kossuth majd kitalál valamit, Stein biztos volt benne, hogy Törökország szót emel értünk, Liptákot csak az éjjeli szállás és a meleg étel érdekelte, én meg szentül hittem, hogy ha mindenki elhagy is, Napóleon semmi esetre sem lesz hűtlen hozzánk. Az esőben szétmállott a ruhánk, akár a vaj, bokán felül sárban tapostunk, cipőnkről levált a talp, cuppogott benne a víz és sár, a parasztok féltek nekünk egy bögre tejet eladni, s egy faluban vasvillát és kaszát fogtak ránk. De jókedvünk csak nem hagyott el, s Lipták, amint mellettem futott, hogy a sár csak úgy fröcskölt a lábáról, lihegve megszólalt:

- Éljen a haza!... Itt meghálunk... Ha még egy kupica szilvórium is akadna, mindjárt könnyebben hajtanám fejemet a puha párnára...

Rongyosok voltunk, mint a madárijesztők, de vidám társaságunkban csak Katz volt mindig borús. Ő pihengetett meg leggyakrabban, ő soványodott le a legjobban, ajka kicserepesedett, s szemében fehér szikrák villogtak.

- Félek, hogy ez a fiú még tífuszt kap - mondta egyszer Szapáry.

Nem messze a Szávától, nem tudom már, vándorlásunk hányadik napján, egy puszta térségen néhány kunyhót találtunk, ott nagyon szívesen fogadtak. Már alkonyodott, halálosan fáradtak voltunk, de a vígan pattogó tűz és egy üveg szilvórium vidám gondolatokat ébresztett bennünk.

- Esküszöm - kiáltotta Szapáry -, hogy Kossuth legkésőbb márciusban ismét fegyverbe szólít. Nagy szamárság volt, hogy összetörtük a kardokat...

- A törökök talán már decemberben megindítják hadaikat - tódította Stein -, csak addig egy kicsit összeszedjük magunkat.

- Fiúk - jajgatta Lipták, aki a borsószárba fúrta magát -, feküdjetek már le, az ördögbe, mert ha nem, a végén sem Kossuth, sem a török fel nem kelt bennünket.

- Az már igaz - jegyezte meg Katz morogva.

Ott ült a padon a búboskemence mellett, s szomorúan nézett a tűzbe.

- Katz, te nemsokára már az isteni igazságszolgáltatásban sem fogsz hinni - szólalt meg Szapáry, homlokát ráncolva.

- Nincs igazság azok számára, akik nem tudnak fegyverrel a kezükben becsületesen meghalni! - kiáltotta Katz. - Bolondok vagytok, és én is tiveletek... Majd a török vagy a francia tartja a nyakát értetek, mi?... Miért nem tudtátok magatok odatartani?

- Ennek láza van - súgta Stein. - Nehéz lesz vele az úton...

- Magyarország!... Már nincs Magyarország! - mordult fel Katz. - Egyenlőség... sohasem volt egyenlőség!... Igazság... sosem lesz igazság!... A disznó hempereghet a mocsárban; de az ember, akinek szíve van... Hej, Mincel uram, én már többet nem vagdalom nálad a szappant.

Észbe kaptam, hogy Katz súlyos beteg. Odamentem hozzá, húztam a borsószár felé, s úgy kérleltem:

- Gyere, August, gyere...

- Hova menjek?... - kérdezte, amint egy pillanatra magához tért.

Aztán hozzátette:

- Magyarországból kiűztek, német katonának nem állok be...

De azért csak leheveredett a kemény alomra. A tűz lassan kialudt a kemencében, húztunk egyet a kulacsból, és sorban lefeküdtünk, markunkban szorongatva a pisztolyt. A kunyhó falának repedésein befütyült a szél, mintha egész Magyarország sírna, s ránk borult az álom. Azt álmodtam, hogy kisfiú vagyok, és éppen karácsony van. Az asztalon gyertyafényben úszik a szegényes karácsonyfa, olyan szegényes, amilyenek mi voltunk egytől egyig; körülte pedig az apám, a nagynéném, Raczek úr és Domański úr, s együtt énekeltük hamis, rekedtes hangon a karácsonyi éneket: „Isten születik - erőszak torpan."

Felébredtem, és szívemet a fájdalom szorongatta, úgy sajnáltam gyerekkoromat. Valaki megfogta a karomat.

A paraszt volt, a ház gazdája. Feltámogatott a borsószárról, és Katzra mutatva, ijedten szólt:

- Nézze csak, vitéz úr... Ennek valami baja van...

Kapta a fáklyát a tűzhelyről és meggyújtotta. Odanéztem. Katz összekuporodva feküdt a vackán, s kilőtt pisztolyát a kezében tartotta. Szemem előtt tüzes karikák cikáztak végig, azt hiszem, elájultam.

Csak a szekéren tértem magamhoz, amely a Száva felé vitt. Már hajnalodott, derűs nap ígérkezett, a folyó felől éles, nyers hűvösség áradt. Szememet megdörzsöltem, és megszámoltam, hányan vagyunk... A kocsissal együtt öten. Pedig mi magunk öten voltunk, tehát együtt hatnak kellene lennünk... Katzot nem találtam. Nem kérdezősködtem utána, de a sírás úgy szorította a torkomat, hogy azt hittem, megfojt. Lipták szundikált, Stein a szemét dörzsölte. Szapáry pedig félrenézett, és folyton a Rákóczi-indulót fütyölte, de nagyon gyakran belesült.

Hej, Katz testvér, mit tettél, mit tettél?... Néha úgy gondolom, ott fenn az égben megtaláltad a magyar gyalogságot is meg a te megtizedelt szakaszodat is... Gyakran hallom a dobpergést, a menetelés éles ütemét és a vezényszót: Fegyvert vállra!... S ilyenkor azt hiszem, te menetelsz, Katz testvér, őrségváltásra az Úr trónusa elé... Mert nem lenne igazi Isten a magyarok Istene, ha téged félreismerne!...

No most aztán - uram bocsá' - alaposan kibeszéltem magam... Wokulskira gondoltam, s lám, magamról meg Katzról írok. Térjünk hát a tárgyra.

Katz halála után néhány nappal elértünk Törökországba, s a későbbi két év folyamán már egyedül vándoroltam, bujdostam, egész Európán át. Voltam Olaszországban, Franciaországban, Németországban, sőt, Angliában is, s mindenütt húzott minden ág, tépett a nyomor és kínzott a rettenetes honvágy hazám után. Nemegyszer, mikor az idegen beszéd áradatát hallgattam, körülöttem mindenütt idegen arc, idegen öltözet, idegen föld - azt hittem, eszemet vesztem. Hányszor életemet adtam volna érte, hogy egy fenyőerdőt, egy hazai szalmatetős kunyhót lássak. Hányszor kiáltottam fel álmomban, mint a mélyen alvó gyermek: haza akarok menni!... Aztán felrettentem, szemem könnyben úszott, gyorsan felöltöztem, s rohantam ki az utcára, abban a biztos tudatban, hogy az Óvárosban vagy a Podwalén vagyok.

Gyakran már azon a ponton voltam, hogy öngyilkos leszek, de mindig visszatartottak a Napóleon Lajosról érkező hírek, aki már köztársasági elnök volt, s már a császárságról álmodozott. Könnyebben viseltem sanyarú sorsomat, s elnyomtam az ajkamra toluló panaszszavakat, ha e férfiú diadaláról hallhattam, szerintem ő volt arra hivatva, hogy I. Napóleon végrendeletét végrehajtsa, és rendet teremtsen ezen a világon.

Igaz, hogy ez nem sikerült neki, de legalább itt hagyta maga után a fiát... Krakkót sem egy nap alatt építették!...

Végre már nem bírtam ki. 1851 decemberében nyakamba szedtem a világot, Galíciát hosszában végigutaztam, s a tomaszówi vámhivatalban kötöttem ki. Egyetlen gondolat emésztett: „Hátha innen is elkergetnek?...”

Sosem felejtem el, hogy örültem, mikor megtudtam, hogy Zamośćba visznek. Az utat nagyrészt gyalog tettem meg. Ó, dehogyis panaszkodtam, boldogan tűrtem a fáradságot - hiszen itthon voltam!

Több mint egy évig tartottak Zamośćban, de mivel jól tudtam fát vágni, egész nap a szabad levegőn lehettem. Zamośćból írtam Mincelnek, állítólag választ, sőt pénzt is kaptam tőle, de én az átvételi elismervényen kívül semmire sem emlékszem.

Azt hiszem, Jan Mincel valami mást is csinált érdekemben, bár erről haláláig nem tett említést, s nem is szeretett róla beszélni. Sorra járta a tábornokokat, akik részt vettek a magyar szabadságharcban, és rágta a fülüket, hogy szegény bajtársukon segítsenek. És segítettek is. Már 1853 februárjában kiszabadultam, s bemehettem Varsóba. Még tiszti rangomat is visszaadták. Ez volt az egyetlen emlék, amit Magyarországból magammal hoztam, nem szólva két sebemről; egyik a mellemen, másik a lábamon. Ennek tulajdonítható, hogy a tisztek ebédet adtak tiszteletemre, s ezen sűrűn ürítettünk poharat a magyar gyalogság egészségére. Ettől az időtől kezdve vallom, hogy a legigazibb barátság a harcmezőn születik.

Alig hagytam el „lakosztályomat”, szegényen, mint a templom egere - egyszerre elállta az utamat egy ismeretlen kis zsidó, és pénzt meg egy levelet nyomott a markomba. Felbontottam és elolvastam:

Kedves Ignacy! Itt küldök kétszáz złotyt az útra. Majd ha megjössz, elszámoljuk. Gyere azonnal a boltba, de - Isten őrizz - ne a Podwaléra, hanem a Krakowskie Przedmieściére, mert a régi házban az a zsivány Franz öcsém lakik, akire még egy magát valamire becsülő kuvasz sem vakkantana! Szeretettel csókol Jan Mincel, Varsó, 1853. február 16.

Igaz is!... Az öreg Raczek, aki a nagynénédet vette feleségül amint tudod -, meghalt. Hagytak rád valami limlomot meg pár ezer złotyt. Minden itt van nálam, csak a néned mantilláját kóstolgatták meg egy kicsit a molyok, mert az a selyma Kaśka elfelejtette naftalinba tenni. Franz is csókoltat. Varsó, 1853. február 18.

A zsidó elvitt a házába, s átadott egy kis batyut, fehérneműt, ruhát és cipőt találtam benne. Jól megetetett lúdlevessel, aztán főtt libával, utána még libasülttel is traktált, amit Lublinig nem bírtam megemészteni. Végül kezembe nyomott egy üveg jóféle mézbort, s elkísért a már útra készen álló fuvaroshoz. Fizetségről azonban hallani sem akart.

- Lesülne a bőr a képemről, ha pénzt fogadnék egy hőstől, aki bujdosásból jön haza - tért ki minden próbálkozásom elől.

Csak mikor már éppen fel akartam ülni a kocsira, húzott félre, s miután szétnézett és meggyőződött róla, hogy senki sem hallgatja bizalmasan a fülembe súgta:

- Ha a katona úrnak van magyar dukát, azt én megveszek, mert nekem kell az a lányom, aki keresztény újév után megy férjhez...

- Nincs nekem dukátom - feleltem.

- A katona úr ott volt a magyar háború, és nincs magyar dukát?... - csóválta a fejét hitetlenkedve.

Lábam a lépcsőfokon volt, mikor a zsidó még egyszer félrevont.

- Talán van a katona úr valami ékszer?... Gyűrű, órák, karperec?... Én úgy éljek, jól megfizetek, mert a lányom...

- Nincsen nekem, testvér, hogy is lenne?...

- Nincsen? - ismételte kerekre nyitott szemmel. - Akkor hát minek ment a katona úr Magyarország?...

Már elindultunk, de a zsidó még mindig ott állt, szakállát simogatva, és szánakozva csóválta fejét.

A szekeret csak az én számomra bérelték, de a kocsis már a szomszéd utcán találkozott öccsével, akinek nagyon sürgős útja volt Krasnostawba.

- Tessék megengedni, katona úr, hogy a testvérem felüljön - könyörgött a kocsis, sapkáját megemelve -, nem lesz nehéz, a rossz úton ü majd gyalog megy.

Az atyafi felszállt. Mielőtt azonban a várkapuig jutottunk volna, egy zsidóasszony állta el utunkat, batyuval a hátán, és sápítozó hangon kezdett a fuvarossal vitázni. Kiderült, hogy a fuvaros nagynénje, aki beteg gyermekéhez siet Fajslawicébe.

- Meg tetszik engedni, nagyságos katona úr, hogy felüljön szegény... Ez nagyon könnyű asszony... - könyörgött a fuvaros.

A várkapun túl, az országút különböző pontjain még három unokaöcs kéredzkedett fel a kocsira, azzal az ürüggyel, hogy így legalább vidáman eltelik az idő. Le is szorítottak a kocsi hátsó tengelyéig, lábamat összetaposták, rettentő bűzös dohányt szívtak, és folyton veszekedtek egymással. De azért semmi pénzért el nem cseréltem volna ezt a szűk helyet a francia delizsánszok vagy az angol vasúti kupék legkényelmesebb üléseiért sem. Hiszen itthon voltam.

Négy napig úgy éreztem magam, mintha hordozható zsinagógában ülnék. Minden etetésnél eltűnt egy-egy útitárs, de nyomban más foglalta el a helyét. Lublin előtt egy hatalmas láda lódult a hátamba, ezer szerencse, hogy életemet nem vesztettem. Kurów előtt órák hosszat álltunk az országúton, mert valamelyik atyafi retyerutyája eltűnt, s a kocsis lóháton visszanyargalt érte a fogadóba. Ráadásul az egész úton saját bőrömön éreztem, hogy a lábamhoz simuló dunyhának sűrűbb a népessége, mint Belgiumé.

Az ötödik napon hajnal előtt megérkeztünk Varsó külvárosába - Pragába. Rengeteg szekér várakozott már ott, a hajóhíd viszont annál keskenyebb volt, így csak tíz óra felé vonulhattunk be Varsóba. Meg kell jegyeznem, hogy útitársaim a Bednarska utcán mind elpárologtak, akár a kámfor, csupán átható illatuk lebegett még a szekér körül. Mikor aztán a végső elszámolásnál említést tettem róluk a fuvarosnak, tágra nyitott szemmel szólt:

- Miféle utasok?... Azok a toprongyos zsidók?... Itt csak egy utas van: a nagyságos katona úr!... Hiszen a vámnál a finánc is csak párjáért követelt egy złotyt meg egy passzust. Ezek legyenek utasok?! Ajvé!...

- Hát ha nem volt más utas - kérdeztem -, akkor honnan ez a töméntelen bolha rajtam?

- Talán a nedvességtől. Vagy mit tudom én! - felelte a fuvaros.

Így meggyőzetvén arról, hogy a szekéren rajtam kívül egy lélek sem utazott, egymagam fizettem meg az egész költséget, ami a derék fuvarost úgy elérzékenyítette, hogy aprólékosan kikérdezett, hol fogok lakni, s azután megígérte, hogy minden két hétben hoz nekem csempészett szűzdohányt.

- Most is van a szekéren egy mázsa - szólt halkan -, ne hozzak a nagyságos úr egypár font?...

- Menj a pokolba - mordultam rá, s batyumért nyúltam. - Még csak az kellene, hogy lefogjanak dohánycsempészésért.

Gyorsan nekiindultam, s nézegettem a várost, amely Párizs után bizony piszkosnak és szűknek tűnt, s az emberek is mintha nagyon komorak lettek volna. J. Mincel boltját a Krakowskie Przedmieścién hamar megtaláltam, de az ismert hely és cégtábla láttára szívem úgy megdobbant, hogy meg kellett pihennem.

Megnéztem a boltot - csaknem egészen olyan volt, mint a podwalei, az ajtóban ugyanolyan bádogpallos és dob (talán ugyanaz, melyet gyermekkoromban annyiszor megcsodáltam) -, a kirakatban tányérok, a ló és az ugráló kozák... Valaki kinyitotta az ajtót, s én egyszerre megpillantottam odabent a mennyezetről lelógó festékes hólyagokat, a hálóban a sok dugót, sőt a kitömött krokodilt is.

Az ablak alatt álló írópultnál, a kopott fotelban ült Jan Mincel, s a kozák zsinórját rángatta.

Beléptem reszketve, mint a kocsonya, s megálltam Jan előtt. Mikor meglátott (már kezdett elhízni a fiú), nehézkesen feltápászkodott a karszékből, és szemét összehunyorította. Aztán hirtelen odakiáltott az egyik inasnak:

- Wicek! Wicek!... Rohanj Małgorzata kisasszonyhoz, és mondd meg, hogy húsvét után esküszünk...

Aztán az írópult fölött mindkét kezét felém nyújtotta, és sokáig szótlanul ölelgettük egymást.

- Jól elpáholtad a svábokat! Tudom, tudom - súgta a fülembe. - Ülj le - tette hozzá, s a székre mutatott. - Kazik, rohanj a Grossmutterhoz... Megjött Rzecki úr!...

Leültem, s ismét szótlanul néztük egymást. Jan szomorkásan ingatta fejét, én meg lesütöttem szememet. Mind a ketten szegény Katzra és füstbe ment reményeinkre gondoltunk. Végül is Mincel nagy harsogással kifújta az orrát, s az ablak felé fordulva, morogta:

- Na mi az...

Wicek végre lihegve visszajött. Észrevettem, hogy a gyerek kabátja fénylik a zsírfoltoktól.

- Megmondtad? - kérdezte Mincel.

- Meg. Małgorzata kisasszony azt mondta, hogy rendben van.

- Házasodol? - kérdeztem.

- Hm... Hát mit csináljak?

- A Grossmutter hogy van?

- Mindig egyformán. Csak akkor beteg, ha összetörik a kávéskancsót.

- És Franz?

- Ne is beszélj arról a bitangról - hördült fel Jan. - Tegnap megesküdtem, hogy a lábam többé át nem lépi a küszöbét.

- Mit csinált? - kérdeztem.

- Az a bitang sváb folyton kifigurázza Napóleont!... Azt mondja, hogy megszegte a köztársaságra tett esküjét, hogy csepűrágó, akinek egy szelídített sas a kalapjába pöttyentett... Nem! Ilyen emberrel nem élhetek együtt!

Egész beszélgetésünk alatt a két inas és egy segéd szolgálta ki a feleket, akikre én ügyet sem vetettem. Egyszerre megcsikordult a hátsó ajtó, s a szekrények mögül felbukkant az öregasszony, sárga szoknyájában, kancsóval a kezében:

- Gut'n Morgen meine Kinder!... Der Kaffee ist schon...

Odasiettem s megcsókoltam összeaszott sárga kezét, de egy szót sem tudtam szólni.

- Ignaś!... Herr Jesses... Ignaś! - sikoltotta, nyakamba borulva. - Wo bist du so lange gewesen, lieber Ignaś?...[17]

- Hiszen tudja, Grossmutter, a háborúban volt. Mit kell itt kérdezni: hol voltál? - hurrogta le Jan.

- Herr Jesses!... Aber du hast noch keinen Kaffee getrunken?...[18]

- Persze hogy nem ivott - felelte Jan helyettem.

- Du lieber Gott! Es ist ja schon zehn Uhr!...[19]

Öntött nekem egy bögre kávét, a kezembe nyomott három friss zsemlét, aztán eltűnt, mint rendesen.

Egyszerre kivágódott a bejárati ajtó, Franz Mincel robogott be rajta; kövérebb és vörösebb volt, mint a bátyja.

- Hogy vagy, Ignaś?... - kiáltotta, ölelő karjaimba rohanva.

- Meg ne csókold ezt a hülyét. Ez a Mincel család szégyene!!... - figyelmeztetett Jan.

- Ojjé, hast a' család!...[20] - felelte kacagva Franz. - Apánk egy taligával jött ide, azt is két kutya húzta.

- Az úrral nem állok szóba! - ordította Jan.

---

[17] Uram Jézus! Hol voltál ilyen sokáig, Ignác? (német)

[18] De még nem ittál kávét? (német)

[19] Te jóságos Isten! Hisz már tíz óra van! (német)

[20] Szép kis család! (német)

- Én sem az úrhoz beszélek, hanem Ignaśhoz - vágott vissza Franz. - A nagybátyám még - folytatta - olyan megveszekedett sváb volt, hogy a koporsójából is kimászott a hálósipkájáért, amit elfelejtettek a fejére húzni!...

- Az úr a saját házamban sérteget!... - kiáltotta Jan.

- Én nem az úr házába jöttem, hanem a boltba, mert vásárolni valóm van... Wicek! - fordult az inashoz. - Adj egy dugót egy garasért... De jól csomagold be, selyempapírba... Viszontlátásra, kedves Ignacy, látogass meg este. Egy kis jó papramorgó mellett elbeszélgetünk. Aztán ez az úr is eljöhet, ha akar - mutatott már az utcáról a dühtől elkékült Janra.

- Az én lábam át nem lépi egy ilyen aljas sváb küszöbét! - kiáltotta Jan.

Ez azonban semmiképpen sem akadályozta meg, hogy este mind a ketten Franz vendégei legyünk.

Csak mellékesen jegyzem meg, hogy nem volt hét, hogy legalább kétszer össze ne vesztek és ki ne békültek volna. A legjellemzőbb azonban, hogy civódásukat sohasem anyagi okok robbantották ki. Sőt, ellenkezőleg. A két testvér a legélesebb nézeteltérések ellenére is mindig szó nélkül aláírta egymás váltóit, kölcsönzött egymásnak pénzt, és kölcsönösen fizették adósságukat. Minden nézeteltérés oka a jellemükben rejlett.

Jan Mincel könnyen lelkesedő, romantikus ember volt; Franz pedig nyugodt és csipkelődő; Jan lelkes bonapartista, Franz republikánus és esküdt ellensége III. Napóleonnak. Végül Franz Mincel nem titkolta német származását, ellenben Jan ünnepélyesen kijelentette, hogy a Mincelek az őslengyel Miętus családból származnak, mely valamikor, talán még a Jagellók vagy a választott királyok idejében telepedett át Németországba.

Elég volt egy pohár bor, hogy Jan ököllel döngesse az asztalt vagy szomszédai hátát, és úgy kiabálja:

- Az én ereimben ősi lengyel vér csörgedez!... Engem német anya nem szülhetett!... Különben megvannak az okmányok...

És nagyon bizalmas barátainak mutogatott is két régi diplomát, melyek közül az egyik még a svéd háború idejéből egy bizonyos Modzelewski varsói kereskedőre, a másik pedig Kościuszko idejéből, egy Müller nevű főhadnagyra vonatkozott. Hogy aztán e személyek és a Mincel család között milyen kapcsolat volt, azt a mai napig sem tudom, bár az erre vonatkozó felvilágosítást több ízben hallottam.

Még Jan esküvője is alkalmat adott arra, hogy a két testvér botrányosan hajba kapjon; Jan ugyanis erre az alkalomra amarantszínű dolmányt és sárga csizmát húzott, sőt kardot is kötött, mire Franz kijelentette, hogy ezt a maskarát semmi szín alatt nem tűri, és akárhogy is, de megakadályozza, még ha a rendőrséget kell is hívnia. Ekkor Jan megesküdött, hogy agyonüti a bitang árulót, amint meglátja, és a lagzira valóban magára öltötte a Miętus ősök díszruháját. Franz ott volt az esküvőn is meg a lagzin is, s bár bátyjával szóba sem állt, a fiatal menyecskét agyontáncoltatta, s csaknem az öngyilkosságig leitta magát bátyja borából.

Franz ezernyolcszázötvenhatban meghalt vérmérgezésben, de még ez sem folyhatott le botrány nélkül. A három utolsó napon a két testvér kétszer tagadta és átkozta ki egymást a legünnepélyesebb módon, de ennek ellenére Franz egész vagyonát Janra testálta, s az annyira siratta öccsét, hogy utána néhány hétig az ágyat nyomta, s az öröklött vagyon felét (mintegy húszezer złotyt) három árvának adományozta, akik felett élete végéig gyámkodott.

Furcsa család voltak ezek a Mincelek.

De lám, megint eltértem a tárgytól; Wokulskiról akartam írni, s a Mincelekről írok. Ha nem lennék olyan friss, amilyen vagyok, hitelt kellene adnom a szóbeszédnek, hogy - öregszem. Megmondtam már, hogy Staś Wokulski viselkedésében nagyon sok mindent nem értek, gyakran szeretném megkérdezni, mire jó mindez?...

Mikor hazakerültem, csaknem minden este összegyűltünk a Grossmutternél a felső lakásban: Jan és Franz Mincel, meg néha Małgosia Pfeiffer is. Małgosia meg Jan az ablakmélyedésben ültek, és egymás kezét fogva nézték az eget; Franz nagy korsóból itta a sört (szép, cinkfedelű korsó volt), a nénike harisnyát kötött, én pedig - a külföldön töltött néhány esztendő történetét mesélgettem.

Természetesen leginkább a bujdosás, a honvágy, a katonaélet viszontagságai vagy az ütközetek járták. Ezeknél a részeknél Franz kétszer annyi sört ivott meg. Małgosia Janhoz simult (énhozzám soha nem simult így senki...), s a Grossmutter leejtette a szemet. Amikor aztán befejeztem, Franz a díványon elterpeszkedve sóhajtozott, Małgosia és Jan csókolóztak, a nénike pedig a fejét rázva szólt:

- Jesses... Jesses... Wie ist das schrecklich, aber sag mir, lieber Ignaz, wozu bist du denn nach Ungarn gegangen?[21]

- Hiszen tudja, Grossmutter, hogy a háborúba ment - vágott közbe Jan türelmetlenül.

De az öregasszony csak a fejét csóválta hitetlenkedve és tovább motyogott: - Der Kaffee war ja immer gut, und zu Mittag hat er sich doch immer volleegessen... Warum hat er denn das getan?...[22]

- Na persze, mert a Grossmutter mindig csak a kávéra meg az ebédre gondol! - kiáltotta Jan felháborodva.

Még mikor az utolsó pillanatokról és Katz borzalmas haláláról beszéltem - igaz ugyan, hogy az öregasszony, mióta ismerem, most először elsírta magát -, amint szemét megtörülte, felkapta a kötését, és ezt dünnyögte:

- Merkwürdig! Der Kaffee war ja immer gut, und zu Mittag hat er sich doch immer vollgegessen, warum hat er denn das getan?[23]

Nos, csaknem ugyanezt mondom én, úgyszólván minden órában Staś Wokulskiról. Felesége halála után megvolt a nyugodt megélhetése, miért ment hát Bulgáriába? Ott olyan vagyont szerzett, hogy nyugodtan otthagyhatta volna az üzletet, miért bővítette hát ki? Az új üzletből nagyszerű jövedelme van, minek hát neki az a részvénytársaság?

Minek bérelt magának óriási lakást, minek vett hintót meg lovakat? Minek kapaszkodik az arisztokratákhoz, és kerüli a kereskedőket, akik ezt soha meg nem bocsátják neki?...

Meg aztán mi az ördögnek foglalkozik annyit azzal a Wysockival meg a bátyjával, azzal a bakterral? Miért rendezett be műhelyt egypár szegény mesterembernek, s mi a csodának istápolja azt a prostituáltat is, aki ha százszor a Magdalenkáknál lakik is, mégiscsak árt a reputációjának?...

---

[21] Jesszusom... Jesszusom!... Milyen borzalmas ez, de mondd csak, kedves Ignác, tulajdonképpen mért mentél Magyarországra?

[22] Hisz a kávé mindig jó volt, és ebédre is mindig teleette magát. Hát miért tette ezt?

[23] Különös! A kávé mindig jó volt, ebédre is mindig teleette magát, hát akkor miért tette ezt? (német)

És milyen agyafúrt!... Mikor a tőzsdén hallottam a Hödel-féle merényletről, s a boltba visszatértem, élesen a szemébe néztem és így szóltam:

- Hallottad, Staś, egy bizonyos Hödel rálőtt Vilmos császárra...

Ő meg, mintha nem is érdekelné, így felelt:

- Őrült.

- De ennek az őrültnek, hidd el, a fejét veszik.

- És igazuk is lesz. Legalább nem szaporodik a fajtája.

Közben egyetlen arcizma sem rándult. Egészen megdermesztett ez a hidegvér.

Kedves Staś, te okos ember vagy ugyan, de azért engem sem ejtettek a fejem lágyára: többet tudok, mintsem sejtenéd, s csak az fáj, hogy nem bízol bennem. Pedig barátodnak, az öreg katonának a tanácsa nem egy bolondságtól megóvhatna, sőt esetleg nem egy foltocskától is...

De mit szavaljam el a saját véleményemet? Beszéljen helyettem az események sorozata.

Május elején költöztünk be az új üzlethelyiségbe, mely öt hatalmas teremből áll. Balra az elsőben nincs más, mint orosz textiláru, perkál, karton, selyem és bársony. A másik helyiség felét ugyanez az áru foglalja el, a többi része pedig tele van a ruházathoz tartozó mellékcikkel: kalappal, gallérral, nyakkendőkkel, esernyővel és napernyőkkel. A homlokzat felőli szalonban csupa finom és elegáns díszműáru: bronzok, majolikák, kristály, elefántcsont. Jobbra a következő helyiség a játék-, a fa- és fémárucikkek osztálya. Jobb felől az utolsó teremben van a gumi- és bőráru.

Így rendeztem el: nem tudom, helyesen-e, de Isten a tanúm, hogy én a legjobbnak akartam. Meg aztán kikértem én Staś Wokulski tanácsát, de ahelyett hogy segített volna, csak mosolygott, s a vállát vonogatta, mintha ezt mondaná: mi közöm nekem ehhez?...

Különös egy ember! Nagyszerű ötletei vannak, nagy vonalakban meg is valósítja őket, de a részletek nem érdeklik. Ő költöztette át az üzletet, ő tette az orosz textiláru gócpontjává és a külföldi díszműáru elárusítóhelyévé, ő szervezte meg az egész adminisztrációt, de ezzel kész is... Ma már a boltban nem avatkozik bele semmibe. Nagy uraknál vizitelget, beül a hintajába, és kihajtat a Łazienki-parkba, vagy másfelé tűnik el nyomtalanul, de a boltban alig egy-egy órát tölt naponta. Emellett pedig szórakozott és ideges, mintha valamit várna, mintha valamitől félne.

És micsoda aranyszíve van!

Szégyenkezve vallom be, nekem fájt egy kicsit, mikor át kellett költöznöm az új helyiségbe. A bolt még hagyján, sőt, jobban is szeretek nagyszabású üzletben dolgozni, amely igazán megközelíti a francia áruházakat, mint az olyan ócska szatócsboltban, amilyen a régi volt. De a szobámat nagyon sajnáltam. Hogyne, hiszen huszonöt évig laktam benne. Minthogy azonban júliusig még érvényben volt a régi szerződés, május közepéig a régi szobámban laktam, s boldogan nézegettem a falait, ablakán a rácsot, mely olyan élénken emlékeztetett Zamośćban eltöltött legszebb napjaimra, meg a régi bútorokat.

„Hogy mozdítom meg mindezt? Hogy viszem ezt át, irgalmas Isten?!...” - gondoltam.

Egyszer aztán, május közepe táján (jó békés szelek fújdogáltak), Staś üzletzárás előtt odalép hozzám, és így szól:

- No, öreg, ideje volna átköltözni az új lakásba.

Úgy ért ez a beszéd, olyan érzésem támadt tőle, mintha minden csepp vér kiment volna belőlem. De ő csak folytatta: - Gyere, megmutatom az új lakásodat, ugyanebben a házban béreltem ki számodra.

- Hogyan, kibérelted? - kérdeztem. - De hiszen még a bérösszegben sem állapodtam meg a tulajdonossal.

- Én már ki is fizettem! - felelte Staś.

Azzal karon fogott, és vezetett ki a hátsó ajtón át az előszobába.

- De hiszen ez a lakás foglalt - szabódtam aggodalmaskodva.

Válasz helyett az előszoba másik oldalán kinyitott egy ajtót... Belépek... Szavamra mondom, valóságos szalon! A bútorok utrechti kelmével bevonva, az asztalokon albumok, az ablakokban majolika... a fal mellett könyvtár...

- Ez a tied - szólt Staś, s mutogatja a gazdagon és művésziesen kötött könyveket. - Három történet I. Napóleonról. Garibaldi élete, végül Kossuth élete és Magyarország története...

A könyveknek még örültem is, de a szalon - be kell vallanom - kellemetlenül érintett. Ezt Staś is észrevette, s elmosolyodva nyitotta ki a másik ajtót.

Irgalmas Isten!... De hiszen ez az én saját szobám, amelyben huszonöt éve lakom! Az ablakon ott a rács meg a zöld függöny, aztán az én fekete asztalom... s szemben a fal mellett vas tábori ágyam, fölötte a duplacsövű puska meg a gitár tokja...

- Hogyan? - kérdeztem. - Már át is költöztettél?...

- Át - feleli Staś. - Áthoztak mindent, még az Ír vackát is.

Lehet, hogy mások mosolyognak rajta, de nekem könny szökött a szemembe... Elnéztem kemény arcát és szomorú szemét, jóformán nem tudtam elképzelni, hogy ez az ember ennyire figyelmes, ennyi finom érzés lakjék benne. Mert ha legalább említettem volna neki... de ő maga jött rá, hogy én esetleg visszavágynék régi odúmba, s ő maga ellenőrizte, figyelte cókmókom áttelepítését.

Ó, százszor boldog lesz a nő, akit ő vesz feleségül. (Már van is számára jelöltem...) De azt hiszem, sosem nősül meg. Mindenféle vad gondolat űzi-hajtja egymást az agyában, de sajnos, nem a házassággal kapcsolatban!... Hány komoly ember jár nálunk az üzletben, mintha vásárolni jönnének, de valójában mind Staśt akarják házasítani - és minden hiába.

Sperlingnénak is van vagy százezer rubel készpénze meg egy szeszgyára. Mi mindent vásárolt már össze nálunk ez az asszony, csak azért, hogy tőlem megkérdezgesse:

- Mi az, Wokulski úr nem nősül?

- Nem, nagyságos asszonyom...

- Kár! - feleli Sperlingné sóhajtva. - Gyönyörű üzlet, óriási vagyon, de... minden szétfolyik a jó háziasszony nélkül. Pedig ha Wokulski úr választana magának egy komoly s amellett vagyonos asszonyt, még a hitele is megnövekednék.

- Szent igaz, nagyságos asszonyom - feleltem.

- Agyő, Rzecki úr - mondja az asszony (s leteszi a pénztár asztalára a húsz vagy akár ötven rubelt). - De kérem, Wokulski úrnak egy szót se arról, hogy házasságról beszélgettünk, még azt hinné, hogy a vénasszony kivetette rá a hálóját. Agyő, Rzecki úr!

- Hogyne, nem felejtem el megemlíteni neki...

S mindjárt arra gondolok, hogy Wokulski helyében azon módon feleségül venném ezt a gazdag özvegyasszonyt. Micsoda alakja van, Herr Jesses!...

Vagy az a szíjgyártó Schmetterling, valahányszor a számláját rendezi, mindig megjegyzi:

- Hát kéremalássan, nem értem, kéremalássan, hogy egy ilyen Wokulski, kéremalássan, mért nem nősül?... Vérmes ember, kéremalássan, a nyaka, mint a bikáé... Itt dögöljek meg, kéremalássan, ha hozzá nem adnám a lányomat, s hozományul is adnék évi tízezer rubel értékű árut, kéremalássan... Nahát!...

Vagy például Wroński tanácsos. Nem gazdag, csak olyan csendeske ember, de hetenként legalább egy pár kesztyűt vesz nálunk, és minden alkalommal elmondja:

- Istenem, hát ne pusztuljon el ez az ország, mikor az ilyen Wokulskiak sem házasodnak? Mert az ilyen embernek még hozományra sincs szüksége. Istenem, elvehetne egy rendes, szolid úrilányt, aki zongorázni is tud, a házat is elvezeti, több nyelven beszél...

Ilyen és hasonló házasságszerzők tucatjával fordulnak meg az üzletben, azután a mamák, nagynénik meg a papák el is hozzák eladó lányukat, a mama, a nagynéni vagy a papa vásárol egy rubel árát, s addig a kisasszony ide-oda járkál az üzletben vagy leül, kezét a csípőjére teszi, hogy szép alakja még jobban kidomborodjék, előbb a jobb, majd a bal piskótalábát nyújtja előre, azután a kacsóit mutogatja... Minden csak azért, hogy Staśt megfogja. Ő azonban vagy nincs a boltban, vagy rá sem néz az „árura", mintha csak azt mondaná:

- Az áru taksálása Rzecki úr ügykörébe tartozik...

A felnőtt lánykákkal rendelkező családoknál, valamint a fiatal özvegyeknél és eladó lányoknál, akik úgy látom, még a magyar gyalogságnál is bátrabbak - szegény Staś nem nagy rokonszenvnek örvend. De nem is csoda - maga ellen ingerelte az összes selyem- és pamutáru-gyárosokat meg a kereskedőket, akik gyártmányaikat árulják.

Egy vasárnap délelőtt betértem egy kis vendéglőbe villásreggelizni (ami egyébként ritkán fordul elő). Egy pohárka ánizslikőr meg egy hering a büfénél s hozzá - már az asztalnál - egy kis adag pacal és egy fertály sör, ennyi az egész! Nem egész rubelt fizettem, de annyi füstöt szívtam, és annyi mindent hallottam, hogy jó néhány esztendőre elég...

A szoba sötét és füstös, mint a kémény. Itt szolgálták fel a pacalt. Az egyik asztalnál hat férfi ült. Mind kövérek, jól öltözöttek, alighanem kereskedők vagy háztulajdonosok, esetleg gyárosok. Mindegyikből kinéztem három-ötezer évi jövedelmet.

Nem ismertem ezeket az urakat, biztosan ők sem engem, nem tételezhetem tehát fel, hogy szándékosan akartak bosszantani. Tessék csak elképzelni, micsoda véletlen, hogy amikor éppen belépek: Wokulskiról beszélnek. Hogy ki beszélt, azt a füsttől nem láthattam; de nem is mertem felpillantani tányéromról.

- Karriert csinált! - szólt egy öblös, mély hang. - Fiatal korában magunkfajta embereket szolgált ki, vénségére meg a nagyurak körül legyeskedik.

- Ezek a mai nagyurak - vetette közbe egy asztmás hang - éppen annyit érnek, mint ő. Régebben egy grófi házba be sem fogadták volna az ilyen félkéz-kalmárt, aki házassággal szerezte a vagyonát... Nevetséges!...

- Fenét házassággal - felelte a vastag hang, a füsttől fuldokolva -, különben is, ha valaki gazdagon nősül, az még nem szégyen, de a hadiszállítással, háborúban szerzett millióknak már messziről börtönszaguk van.

- Azt mondják, nem lopott - jegyezte meg egy harmadik csendesen.

- Akkor nincsenek is milliói - harsogta az öblös basszus. - De akkor miért hordja olyan magasan az orrát?... Minek kapaszkodik az arisztokráciához?

- Azt mondják - bökte ki most egy negyedik hang -, vállalatot alapít, s csupa nemesurat vesz be társnak.

- Aha!... Hogy megkopassza őket, aztán meglépjen - mondta ki a szentenciát az asztmás.

- Nem - ellenkezett a basszus -, a hadiszállításból még súrolószappannal sem mossa ki magát. Díszműáru-kereskedő és hadiszállító! Varsói, és Bulgáriába szállít!

- A maga mérnök bátyja még messzebbre is elutazott, hogy keressen - szólalt meg a csendes hang.

- Igen?! - vágott közbe a basszus. - És talán perkált is hozat Moszkvából? Itt a másik hiba, megöli a hazai ipart!...

- Ehe! He! - nevetett most valaki, aki eddig hallgatott. - Ez már nem a kereskedők dolga. A kereskedőnek az a fontos, hogy minél olcsóbban vásároljon, s minél többet keressen! Nem igaz? Ehe! He!...

- A hazafiasságáért egy lyukas batkát sem adnék, annyi szent! - állapította meg a basszus.

- Azt mondják azonban - jegyezte meg a halk hang -, hogy ez a Wokulski bebizonyította hazafiasságát, mégpedig nemcsak a nyelvével.

- Annál rosszabb - vágott közbe a basszus -, vitézkedett, míg mezítelen volt, de amint a pénzt a zsebében érezte, azonnal lehiggadt a lelkesedése.

- Ó!... Hogy nekünk valakit mindig gyanúsítanunk kell vagy hazaárulással, vagy lopással. Ocsmányság! - háborgott a csendes hang.

- Maga valahogy nagyon védi?... - gyanakodott a basszus, székét hátratolva.

- Védem hát, mert egyet-mást hallottam róla - felelte a csendes. - Dolgozik nálam egy Wysocki nevű fuvaros, aki majd éhen halt, míg ez a Wokulski talpra nem állította.

- A bulgáriai hadiszállításon szerzett pénzéből!... Micsoda emberbarát?!...

- Mások azon gazdagodtak meg, hogy a nemzeti alapokat fejték és: semmi! Ehe! He!...

- Mindenesetre sötét alak - vonta le a következtetést az asztmás. - Itt is, ott is feltűnik, a boltjára nem ügyel, minden pamutárut külföldről hozat, s nagyon gyanús, hogy a nagyurakat be akarja csapni...

A borfiú éppen ekkor hozta az új üveg söröket, én hát csendben kiosontam. Nem avatkoztam a beszélgetésbe, mert minthogy Staśt gyerekkora óta ismertem, csak ennyit mondhattam volna nekik: hitvány patkányok vagytok...

S mindezt akkor mondják, mikor én a jövőjéért reszketek, mikor valahányszor lefekszem vagy felkelek, mindig azt kérdem magamtól: „Mit csinál ez az ember? Minek teszi? Mi lesz ebből?...” Éppen ma merik szapulni, énelőttem, aki tegnap láttam, hogy Wysocki, a pályaőr, hogyan hajolt a lábához, s köszönte, hogy áthelyezte Skierniewicébe, és még pénzzel is segítette...

Egyszerű ember és milyen becsületes! Elhozta tízéves fiát, és Wokulskira mutatva így szólt hozzá:

- Nézd meg, Pietrek, ezt az urat, mert ez a mi legnagyobb jótevőnk... Ha valamikor azt kívánná, hogy vágd le a kezed az ő érdekében, szó nélkül vágd le, és még akkor is te leszel adósa...

Vagy az a lány is, aki a Magdalenkáktól írta neki: *Eszembe jutott egy imádság a gyermek-koromból, csak azért, hogy önért elimádkozhassam...*

Lám, ezek az egyszerű emberek s a rossz útra tért lányok; ezekben is mennyivel több erény lakik, mint mibennünk, kaputos urakban, akik városszerte dicsekszünk erényeinkkel, pedig magunk sem hiszünk bennük. Staśnak igaza van, hogy a szegény emberek sorsával foglal-kozik, ámbár ezt egy kicsit nyugodtabb tempóban is tehetné...

Ah - mert ezek az új ismeretségei megrémítenek...

Emlékszem, május elején egy nagyon furcsa egyén jött be a boltba (vörös pofaszakálla volt és csúnya szeme), névjegyét az írópultra tette, meglehetősen tört lengyelséggel szólt:

- Tessék megmond Wokulski, én ma hétóra ott leszek...

Csak ennyit. A névjegyre pillantottam s elolvastam: *William Collins, angolnyelvtanár...* Hát ez meg micsoda tréfa?... Remélem, Staś nem akar angolul tanulni?...

De nyomban megértettem mindent, mikor másnap megérkeztek a táviratok a Hödel-féle merényletről.

Vagy az a másik ismerőse: egy bizonyos Meliton asszony, aki azóta tiszteli meg üzletünket látogatásaival, mióta Staś Bulgáriából hazatért. Kicsi, vékony nember, úgy darál, mint egy malom, s az ember mégis úgy érzi, hogy csak azt mondja el, amit akar. Egyszer május végén beállít:

- Wokulski úr itt van? - kérdi, s nyomban felel is rá. - Biztosan nincs, remélem... Rzecki úrral beszélek? Lám, mindjárt kitaláltam... Ó, micsoda gyönyörű neszesszer!... Olajfa, én értek az ilyesmihez. Mondja meg, kérem, Wokulski úrnak, hogy küldje ezt a lakásomra. A címet tudja, és hogy holnap egy órakor legyen a Łazienkiben...

- Bocsánat, melyikben? - kérdeztem, mert felháborított ez az arcátlanság.

- Ne szellemeskedjék. A királyiban! - felelte a hölgy.

Nos!... Wokulski elküldte neki a neszesszert, és kikocsizott a Łazienki-parkba. Mikor visszatért, azt állította, hogy... Berlinben kongresszust fognak összehívni a keleti háború befejezése érdekében... És, valóban össze is hívták!...

Ugyanaz a hölgy másodszor is eljött, ha jól emlékszem, június elsején.

- Ah! - kiáltotta, amint a boltba lépett. - Micsoda gyönyörű váza!... Biztosan francia majolika! Egy kicsit értek hozzá... Legyen szíves, mondja meg Wokulski úrnak, hogy küldje el a lakásomra, és... - folytatta súgva - és... mondja meg neki azt is, hogy holnapután egy óra körül...

Mikor kiment, Lisieckihez fordultam: - Fogadjunk, holnapután megint hallunk valami fontos politikai hírt.

- Mármint június harmadikán?... - kérdezte mosolyogva.

Tessék csak elképzelni, milyen képet vágtunk, mikor csakugyan jött a távirat, a Nobiling-féle berlini merényletről!... Azt hittem, sóbálvánnyá változom. Lisiecki ettől kezdve szakított azzal a szokásával, hogy gonosz tréfákat eszeljen ki az én rovásomra, sőt azóta folyton politikai hírekért molesztál...

Igazán nagy szerencsétlenség, ha valakinek ilyen közismert tekintélye van. Én ugyanis, mióta Lisiecki mint „jól informálthoz'" fordul hozzám, nem tudok aludni, és nincs étvágyam...

Hát még mi lehet az én szegény Staśommal, aki állandóan kapcsolatban áll azzal a bizonyos Mr. Collinsszal és Meliton asszonnyal...

Irgalmas Isten, oltalmazz bennünket!...

Ha már ennyire eljárt a szám (igazán, a végén még hírharang leszek), meg kell mondanom azt is, hogy itt bent az üzletben is valami egészségtelen erjedés érezhető. Rajtam kívül még hét segéd van (szegény öreg Mincel álmodozott-e valaha ilyesmiről!), de egység az nincs. Klein és Lisiecki mint régiek összetartanak, s a többi kollégát, ha nem is félvállról, legalábbis vállveregetve kezelik. A három új segéd: a díszműárus, a fémes meg a gumis szintén összetartanak, s merevek és komorak. A derék Zięba önként vállalja az egyeztető szerepét, s folyton futkos a régiektől az újakhoz és vissza, magyaráz, rábeszél, kapacitál, de szegény olyan balkezesen fog mindenhez, hogy az ellenfelek minden ilyen békítési kísérlet után még gyilkosabb szemeket meresztenek egymásra.

Valószínű, hogy ha áruházunk (mert bizony áruház ez, mégpedig a javából), fokozatosan fejlődnék, és ha évente, mondjuk, egy új segédet vennénk fel, ez biztosan felszívódnék a többiek közé, és nem volnának ilyen ellentétek. De mivel egyszerre öt új segéd lépett be, s egyik a másiknak feltétlenül keresztezi az útját (mert ilyen rövid idő alatt sem az árut megfelelően elrendezni, sem a hatásköröket pontosan körülhatárolni nem lehet), egészen természetes, hogy bizonyos kellemetlen ellentéteknek fel kell merülniük. De hát mi közöm nekem a főnök intézkedéseihez, és milyen címen kritizálnám, kivált, ha annak a főnöknek több esze van, mint nekünk valamennyiünknek együtt.

A régi és új segédek csak egyetlen pontban egyeznek meg, s ebben még Zięba is támogatja őket, mégpedig abban, hogy hetedik segédünket, a szerencsétlen Schlangbaumot együttes erővel üldözik. Én már régóta ismerem Schlangbaumot, aki zsidó ugyan, de igen rendes ember. Alacsony, fekete, görnyedt hátú, szőrös emberke, egyszóval: ahogy ott ül a pult mögött - három garast sem adnál érte. De csak jöjjön a vevő (Schlangbaum az orosz textilosztályon dolgozik), Christe eleison!...[24] úgy pörög, mint a csiga! Az egyik pillanatban jobb felől a legmagasabb polc körül ugrál, a másikban már középütt vagy legalul, s valamelyik fiókban kotorász, de egy másodperc sem telik bele, s már megint a bal szegletben a mennyezet magasságában cikázik. Úgy szórja, dobálja le a végeket, mintha nem is ember, hanem gőzgép lenne. Ha meg kezdi széttekerni és mérni, az ember azt hinné, hogy legalább három pár keze van. Emellett ügyes számoló, s úgy tudja ajánlani az árut, úgy eltalálja a vevő gusztusát, úgy ontja a legkitűnőbb ötleteket s mindezt nyugodt, komoly hangon, hogy - szavamra mondom - Mraczewski elbújhatna mögötte!... Kár, hogy olyan kicsi és csúnya. A hölgyek kedvéért kénytelen leszek valami buta, de annál csinosabb legénykét segítségül adni mellé. Mert a csinos segédet a hölgyek tovább foglalkoztatják ugyan, de legalább kevesebbet szeszélyeskednek, és kevesebbet alkudoznak.

(Igaz ugyan, hogy az Isten őrizzen meg bennünket a hölgy vevőktől. Nekem talán azért nincs bátorságom megnősülni, mert látom őket itt a boltban. Mikor a Mindenható a teremtés legcsodálatosabb mesterművét, a nőt alkotta, biztosan nem gondolt arra, hogy milyen csapást mér a kereskedőkre.)

Egyszóval, ez a Schlangbaum a szó szoros értelmében derék és becsületes állampolgár, s ennek ellenére senki sem szereti, mert szerencsétlenségére óhitűnek született...

[24] Krisztus, irgalmazz! (ógörög)

Általában már egy év óta kezdem észrevenni, hogy az óhitűekkel szemben nőttön-nő az ellenszenv. Még azok is, akik néhány évvel ezelőtt Mózes-vallású lengyeleknek nevezték őket, most egyszerűen zsidóznak, azok pedig, akik még nemrég munkájukat, kitartásukat és tehetségüket csodálták, ma már kizsákmányolóknak és csalóknak tartják őket.

Mikor ilyeneket hallok, azt kell hinnem, hogy az emberiségre valami lelki homály, az éjszakához hasonló sötétség ereszkedik alá. Nappal minden szép, vidám és jó, éjszaka pedig minden szennyes és veszedelmes. Ez jár az eszemben, de hallgatok; mert mit számíthat egy vén kereskedősegéd véleménye a kitűnő publicisták megállapításaival szemben, akik azt hirdetik és bizonygatják, hogy a zsidók keresztény vért kevernek a maceszbe, s feltétlenül korlátozni kell jogaikat. Nekünk a golyók egészen más jelszavakat fütyörésztek a fülünkbe. Emlékszel, Katz?

S ez a tényállás egész különleges módon hat Schlangbaumra. Tavaly még Szlangowskinak hívták, a húsvétot és karácsonyt megünnepelte, s a leghithűbb katolikus sem ehetett annyi kolbászt, mint ő. Emlékszem, mikor egyszer a cukrászdában azt kérdezték tőle:

- Szlangowski úr, maga nem szereti a fagylaltot?

Így felelt:

- Én csak a kolbászt szeretem, de fokhagyma nélkül. Nem bírom a fokhagymát.

Staśsal és Schumann doktorral együtt jött haza Szibériából, s azonnal belépett egy keresztény üzletbe, bár a zsidók magasabb fizetést kínáltak neki. Ettől kezdve állandóan keresztény boltokban dolgozott, de az idén felmondtak neki. Május elsején jött el először Staśhoz állást kérni. A háta még görnyedtebb, a szeme még vörösebb volt, mint máskor.

- Staś - szólt nagyon alázatosan -, belefulladok a Nalewkibe, ha magadhoz nem veszel.

- Mért nem jöttél azonnal ide? - kérdezte Staś.

- Nem mertem... Féltem, azt találják mondani, hogy a zsidó mindenüvé befurakodik. Ma sem jöttem volna, ha nem nyomna a gond a gyerekek miatt.

Staś vállat vont, s azonnal felvette évi másfél ezer rubeles fizetéssel.

Az új segéd nyomban munkához látott, s egy félórával később Lisiecki már epés hangon, morogva kérdezte Kleintől:

- Micsoda kellemetlen fokhagymaszag van itt, nem érzi, Klein úr?

Negyedóra múlva meg - nem is tudom, milyen szesszel - hozzátette:

- Hogy tolakodnak ezek a koszos zsidók a Krakowskie Przedmieściére! Nemhogy ottmaradnának, ahol voltak, a Nalewkiben vagy Świętojurskán!

Schlangbaum hallgatott, csak vörös szemöldöke rándult meg.

Szerencsére, Wokulski is hallotta mind a két megjegyzést. Felállt íróasztala mellől, és olyan hangon szólalt meg, amelyet - az igazat megvallva - nem szeretek:

- Lisiecki úr! Henryk Schlangbaum úr nekem jó kollégám volt akkor, mikor nagyon rosszul ment a sorom. Szeretném, ha megengedné, hogy jó kollégám legyen most is, amikor már egy kicsit jobban megy!...

Lisiecki zavarba esett, mert megérezte, hogy állása egy hajszálon függ. Meghajtotta magát, és valamit morgott, Wokulski pedig Schlangbaumhoz lépett, magához ölelte, és így szólt:

- Kedves öreg Henrykem, ne vedd a szívedre ezeket az apró tűszúrásokat, mi itt mindnyájan szeretjük piszkálni egymást, de azért jó kollégák vagyunk. Kijelentem, hogy te ezt a boltot legfeljebb velem együtt hagyod el.

Ez a jelenet Schlangbaum helyzetét egyszer s mindenkorra tisztázta: ma már nekem sokkal könnyebben visszafelelnek (sőt, le is gorombítanak), mint neki. De feltalálta-e már valaki a szert a suttogások és gyilkos pillantások ellen?... Most így mérgezik szegény fiú életét, aki gyakran, sóhajtozva panaszkodik nekem: - Ó, ha nem kellene attól félnem, hogy a gyermekeim egészen elzsidósodnak, minden gondolkozás nélkül menekülnék innen, a Nalewkibe...

- Ugyan, mért nem keresztelkedik ki végre?... - kérdeztem tőle.

- Évekkel ezelőtt talán megtettem volna, de ma már nem. Ma már megértem, hogy mint zsidó csak a keresztények szemében vagyok gyűlöletes, de mint mecheszt, a zsidók is, a keresztények is megvetnének. Pedig valakivel csak kell érintkezni. Különben is - tette hozzá halkan - öt gyermekem és gazdag apám van, aki után örökölni fogok...

Érdekes. Schlangbaum apja uzsorás, fia pedig - hogy az uzsorapénzből egy garast se kelljen elfogadnia - az éhkoppot nyeli, és idegen boltokban szolgál.

Néha Lisieckivel négyszemközt beszélgetünk róla:

- Miért bántja ezt a szegény embert? - kérdeztem. - Hiszen a szerencsétlen keresztény háztartást vezet, s a gyerekeinek még karácsonyfát is állít...

- Mert látja - feleli Lisiecki -, hogy a macesz jobb kolbásszal, mint kolbász nélkül.

- Kint volt Szibériában, az életét kockáztatta...

- A gseft kedvéért...[25] Ugyancsak a gseft kedvéért hívták Szlangowskinak is, s most megint a gseft kedvéért hívják újból Schlangbaumnak, mert az apja már nagyon asztmás.

- Kicsúfolták - jegyeztem meg -, hogy idegen tollakkal ékeskedik, hát felvette a régi nevét.

- Amiért az apjától majd százezer rubelt örököl - felelte Lisiecki.

Erre én is vállat vontam és elhallgattam. Ha Schlangbaumnak hívják, az is rossz, ha Szlangowskinak, az is rossz. Rossz, ha valaki zsidó, de még rosszabb, ha mechesz... Ereszkedik le az éjszaka, a komor, sötét éjszaka, mely mindent szürkévé és gyanússá tesz!

És Staś természetesen szenved emiatt. Mert nemcsak Schlangbaumot vette fel üzletébe, hanem árut is ad el zsidó kereskedőknek, sőt, egypár zsidót a vállalatba is bevett. A mieink ordítoznak és fenyegetőznek, de hát lehet is őt ijesztgetni. Ha megmakacsolja magát, amit eltökélt, megteszi, még ha lassú tűzön pörkölődik is. Mi lesz még ebből!

De lám, folyton eltérek a tárgytól, egypár fontos részletről meg is feledkezem. Mraczewskire gondolok, aki egy idő óta vagy az utamat keresztezi, vagy szándékosan félrevezet.

A fiú azért vesztette el az állását, mert Wokulski jelenlétében egy kicsit szidta a szocialistákat. Később azonban Staś mások kérésére meglágyult, s mindjárt húsvét után elküldte Moszkvába, sőt még fel is emelte a fizetését.

Esténként nemegyszer törtem a fejemet, hogy mit jelent ez az áthelyezés vagy száműzés. De mikor Mraczewski három hét múlva betoppant hogy árut vegyen át a moszkvai üzlet számára, mindjárt megértettem Staś tervét.

---

[25] Helyesen: Geschęft = az üzlet kedvéért. (német)

Az ifjonc fizikai tekintetben nem sokat változott: most is olyan csinos és bőbeszédű, talán csak egy kicsit sápadtabb. Azt mondja, Moszkva tetszik neki, különösen a nők, mert azok okosabbak és tüzesebbek, viszont nincsenek annyira tele előítélettel, mint a mieink. Fiatal koromban én is úgy láttam, hogy a nőkben nem volt annyi előítélet, mint ma.

Ez azonban mind csak bevezetés. A lényeg az, hogy ez a Mraczewski három nagyon is gyanús alakot hozott magával, akiket „prikascsikoknak”[26] nevez, na és - egy csomó brosúrát. A prikascsikok állítólag azért jöttek, hogy valamit megnézzenek az üzletünkben, de azt úgy végezték, hogy senki sem vette észre. Itt csavarogtak napokon át, hogy az ember megesküdött volna rá, valami forradalom számára készítik elő a talajt. Mikor azonban látták, hogy szemmel tartom őket, mindig részegnek tettették magukat, valahányszor a boltba jöttek, s velem csak a nőkről beszéltek. Mraczewskivel ellentétben - azt állították, hogy a lengyel nők - csupa „preleszt”,[27] csak nagyon zsidósak.

Úgy tettem, mintha mindent elhinnék, amit mondanak, s ügyes kérdések útján meggyőződtem róla, hogy a Citadella környékét ismerik a legjobban. Ebből az következik, hogy ott valami érdekli őket. S hogy gyanúm nem volt alaptalan, bizonyítja az a tény, hogy a prikascsikok a rendőrség figyelmét is felkeltették. Tíz nap alatt nem kevesebb, mint háromszor állították elő őket a kerületi kapitányságon. Úgy látszik azonban, hogy magas összeköttetéseik vannak, mert mindannyiszor kiszabadultak.

Mikor a prikascsikokkal kapcsolatos gyanúmat Wokulskival közöltem - Staś csak elmosolyodott, és így szólt:

- Ez még semmi...

Ebből arra következtetek, hogy szegény Staś nagyon mélyen belemerült a nihilistákkal való paktálásba.

Mikor egyszer Kleint és Mraczewskit meghívtam teára, a legnagyobb meglepetésemre arra kellett rájönnöm, hogy Mraczewski sokkal szélsőségesebb szocialista, mint Klein. Ugyanaz a Mraczewski, aki állását azért vesztette el, mert a szocialistákat szidta... Egész este nem tudtam hová lenni a csodálkozástól.

De Klein annál jobban örült, Mraczewski pedig szakadatlanul magyarázott.

Ilyesmit soha életemben nem hallottam. Ez az ifjonc - állítólag nagyon okos emberekre hivatkozott, s sorban meg is nevezte őket - azt magyarázta nekem, hogy a kapitalisták mind tolvajok, hogy a földet azoknak kell adni, akik megművelik, a gyárakat, bányákat, gépeket mind a közösségnek kellene birtokába vennie, s hogy nincs sem Isten, sem lélek, s ezeknek a létezését a papok csak azért találták ki, hogy a hívőkből kicsalják a tizedet. Azután kijelentette, hogy ha megcsinálják a forradalmat (ő meg a három prikascsik), attól a pillanattól kezdve csak nyolc órát dolgozunk, a nap többi részében pedig szórakozunk, de azért mindnyájan kapunk nyugdíjat és ingyen temetést. Végül azzal fejezte be, hogy a földön csak akkor lesznek paradicsomi állapotok, ha minden közös lesz, a föld, az épületek, a gépek, de még a feleségek is.

Minthogy legényember vagyok (sőt, némelyek szerint agglegény), s ezt a naplómat őszintén, minden alakoskodás nélkül írom, bevallom, hogy a közös feleségek gondolatát nem is találtam olyan ellenszenvesnek. Sőt, tovább megyek, ez a terv bizonyos rokonszenvet keltett bennem a szocializmus és maguk a szocialisták iránt is.

---

[26] Kereskedősegéd. (orosz)

[27] Gyönyörűség. (orosz)

Csak azt nem értem, mi a csodának nekik a forradalom, mikor forradalom nélkül is mindig akadtak a világon közös feleségek?

Én így gondoltam, de Mraczewski rövidesen kigyógyított téves elméletemből, s ugyanakkor terveimet is csúnyán keresztezte.

Csak úgy mellesleg jegyzem meg, nagyon szeretném, ha Staś megnősülne. Ha nős lenne, nem tárgyalhatna annyit Mr. Collinsszal meg Meliton asszonnyal, s aztán, ha még a gyerekek is jönnének, talán minden gyanús kapcsolatát megszüntetné. Hogy is lehet az, hogy egy ilyen ember, egy ilyen katonás jellem, olyan alakokkal barátkozzék, akik nemigen szeretnek fegyverrel a kezükben kiállni a porondra. A magyar gyalogság, de egyetlen gyalogság sem szokott lefegyverzett ellenségre lövöldözni. De hát az idők változnak.

Nos, ismétlem, nagyon szeretném, ha Staś megnősülne, sőt - bevallom - már választottam is számára feleséget. Jár ide az áruházba néha (még a régi boltunkba is eljárt) egy gyönyörű szép nő.

A haja sötétszőke, a szeme szürke, arcvonásai csodásak, termete sudár, a keze, a lába - csupa gyönyörűség!... Egyszer véletlenül odapillantottam, mikor kiszállt a bérkocsiból, s bizony, elöntött a forróság... Ó, milyen nagy öröme telnék benne Staśnak, mert az alakja is formás, az ajka, akár az olvadó eper... micsoda keblek! Mikor testhezálló ruhájában belép, úgy érzem, hogy angyal lépett a boltba, aki egyenesen az égből szállt alá, s szárnyait keblén hajtotta össze!...

Özvegy lehet, mert sohasem a férjével s mindig kislánykájával jár. A kis Helunia is édes, valóságos cukorfalat. Ha Staś feleségül venné, azonnal szakítania kellene a nihilistákkal, mert ha felesége kényeztetésén kívül még maradna is valami ideje, azt a kislány dédelgetésével töltené. De azt hiszem, egy ilyen feleség a kislány számára is igen kevés időt hagyna.

Elkészítettem a tervet, és sokáig törtem a fejemet, milyen úton-módon ismerkedhetném meg vele, hogy aztán Staśt is bemutathassam, mikor egyszerre az ördög idehozta Moszkvából ezt a Mraczewskit. Tessék elképzelni bosszúságomat, mikor látom, hogy ez a gigerli alig jött meg Moszkvából, s másnap már az én szép özvegyasszonyommal lép be az üzletbe!... És hogy ugrált körülötte, hogy forgatta a szemét, hogy igyekezett kitalálni a gondolatait... Szerencse, hogy nem vagyok vérmes ember, mert erre az arcátlan udvarlásra biztosan megütött volna a guta.

Mikor Mraczewski pár óra múlva visszajött az üzletbe, a legközömbösebb hangon kérdeztem, hogy ki volt az a hölgy?

- Tetszett önnek, mi? - kérdezte. - Nem is nő ez, hanem valóságos pezsgő - tette hozzá szemérmetlenül kacsintva. - De minden sóvárgás, minden tülekedés hiábavaló, mert ez a nő bolondul utánam... Ah, uram, minő temperamentum, és micsoda idomok! Hát ha még neglizsében látná!...

- Remélem, Mraczewski úr... - feleltem nyersen.

- De hiszen nem mondtam semmit... - mentegetőzött, kezét dörzsölve, de úgy, hogy az már magában véve is kéjelgés volt. - Nem mondtam semmit!... A diszkréció Rzecki úr, a legszebb férfierény. Különösen, ha minél bensőbb viszonyt fed...

Szavába vágtam, mert éreztem, ha tovább beszél, kénytelen leszek megvetni. Milyen idők, milyen emberek!... Ha énnekem akadna egyszer olyan szerencsém, hogy egy ilyen nő figyelmét magamra vonjam, még gondolni is alig mernék rá, nemhogy hangosan fecsegnék róla, s a tetejében egy olyan nagy áruházban, mint a mienk.

Mikor aztán Mraczewski még ráadásul a feleségek közösségére vonatkozó elméletét is elmondta, egyszerre ez jutott eszembe:

Staś nihilista, és Mraczewski is az... Ha az előbbi megnősülne, a másik rögvest érvényesítené a közösségi elvet... Pedig ezért az asszonyért igazán kár lenne - egy ilyen Mraczewskinek.

Wokulski elhatározta, hogy május végén lesz az áruház felszentelése. Ez is jó alkalom volt számomra, megfigyelni, hogy az idők mennyire változnak... Az én fiatal éveimben a kereskedők szintén felszenteltették boltjukat, nagy gondot fordítottak arra, hogy a szentelést tisztes korú, kegyes pap végezze, s hogy ahhoz valódi szenteltvizet, új szenteltvízhintőt használjon, és latinul folyékonyan tudó kántor énekeljen. Mikor azután véget ért a szertartás, melynek során csaknem minden polcért és minden darab portékáért külön imádkoztak, és behintették szenteltvízzel, a küszöbre szépen odaszegeztek egy szerencsepatkót, hogy az csalja oda a vevőket. Csak a lelkiek ilyetén elvégzése után gondoltak a gyomor jogaira is, ami abból állt, hogy mindenki kapott egy kupica pálinkát meg egy darab kolbászt és egy korsó sört.

De ma (mit szólnának ehhez szegény öreg Mincel kortársai?) mindenekelőtt azt kérdezték, hány szakácsra és lakájra lesz szükség, hány üveg pezsgőt meg tokaji aszút rendeljenek, és milyen ebédet készítsenek? Az ebéd volt a szertartás legfontosabb része. A meghívottakat sem az érdekelte, hogy melyik pap végzi a szertartást, hanem hogy mi lesz az ebéd.

A nagy ünnepség előestéjén egy jól táplált, verejtékező úr lépett a boltba, akiről nem tudtam volna megállapítani, hogy a nyaka piszkolja-e be a gallérját vagy fordítva? Kopott kabátjából előkotort egy vastag noteszt, orrára csíptette maszatos szemüvegét, s olyan nagyképűen kezdett a helyiségben fel s alá járni, hogy egészen megrémültem.

Mi a fene - gondoltam - ez talán a rendőrségtől jött, vagy végrehajtó, és a berendezést akarja lefoglalni?...

Kétszer is elálltam az útját, hogy a lehető legudvariasabban megkérdezzem, mit parancsol, de ő csak rám mordult: ne zavarjon! - s mikor másodszor is bátorkodtam, minden teketória nélkül egyszerűen félretolt útjából. Csodálkozásom még növekedett, mikor láttam, hogy személyzetünk egyes tagjai milyen tisztelettel bókolnak előtte, s kezüket dörzsölve állnak rendelkezésére mindenféle felvilágosítással, mintha legalábbis bankigazgató lenne.

Ej - gondoltam magamban -, tán csak nem a biztosítótól jön, ilyen toprongyos alakot ott mégsem tartanak...

Csak Lisiecki világosított fel, hogy ez az úr egy igen kiváló riporter, s ő ír cikket áruházunkról. Erre egyszerre forróság csapta meg a szívemet: nyomtatásban fogom látni a nevemet! Ez eddig csak egyszer fordult elő életemben, akkor is a *Rendőri Közlöny*-ben, amikor betétkönyvemet elvesztettem. Egy pillanat alatt megfigyeltem, hogy ennek az embernek mindene rendkívül nagy. A feje, a notesza, sőt még a bal cipőjén levő folt is.

Csak járt fel és alá a termekben, felfuvalkodva, mint egy pulykakakas, és folyton írt... Végre mégis megszólalt:

- Nem volt önöknél valami baleset az utóbbi időben?... Valami kis tűzvész, lopás, visszaélés vagy botrány?...

- Isten őrizz - mentegetőztem.

- Kár - felelte. - A legjobb reklám lenne az áruház számára, ha például valaki itt felakasztaná magát...

A hátamon végigfutott a hideg.

- Parancsoljon, kérem - szóltam mélyen bókolva -, parancsoljon kiválasztani valamit. Készséggel hazaküldjük...

- Megvesztegetés? - kérdezte, s úgy nézett rám, mint a Kopernikusz-szobor. - Mi azt úgy szoktuk - folytatta vészjósló tekintettel -, hogy ami megtetszik, azt megvesszük, de ajándékot nem fogadunk el senki fiától...

Pecsétes kalapját már az üzlet közepén fejébe vágta, kezét zsebébe süllyesztette, s úgy lejtett ki a boltból, mintha legalábbis miniszter lenne. Még az utca túlsó felén is láttam a cipőjén azt a nagy foltot.

De térjünk vissza a felszenteléshez.

A legfőbb szertartás, vagyis az ebéd, az Európa-szálló nagytermében folyt le. A termet feldíszítették virágokkal, hatalmas asztalokat toltak össze patkó alakba, zenekart hozattak, s délután hat óra körül összegyűlt vagy százötven vendég. Uramisten, kik is voltak ott!... Leginkább kereskedők és gyárosok, varsóiak meg vidékiek, de azért voltak moszkvaiak, sőt bécsiek és párizsiak is. Azonkívül akadt két gróf, egy herceg és számos földesúr. Az italokról nem beszélek, mert igazán nem tudom, mi volt több, zöld levélke a termet díszítő növényzeten, avagy pezsgősüveg.

A mulatság több mint háromezer rubelünkbe került, de megérte, mert ilyen tömeget asztal mellett, evés közben látni, igazán nem mindennapi csemege. Mikor aztán a herceg szólásra emelkedett, s az áhítatos csendben ékes köszöntőt mondott Staśra, mikor a zene rázendített - nem tudom én már, mire, de gyönyörű volt, aztán százötven torok rikoltotta rá az éljent -, igazán könny szökött a szemembe. Odarohantam Wokulskihoz, megöleltem, és a fülébe súgtam:

- Látod, hogy szeretnek!...

- Az ám, a pezsgőt... - vágta rá.

Észrevettem, hogy az éljenzés egy cseppet sem érdekli, fel sem deríti, pedig az egyik szónok (alighanem író lehetett, mert sokat és értelmetlenül beszélt) azt mondta - nem tudom, a saját vagy Wokulski nevében-e - hogy ez a legszebb nap az életében.

Megfigyeltem, hogy Staś leginkább Łęcki úr körül forgolódik, akiről azt hallottam, hogy mielőtt tönkrement volna, bejáratos volt az európai királyi udvarokhoz... Mindig az a szerencsétlen politika!...

A lakoma elején minden nagyon komolyan folyt; minduntalan felállt valaki a vendégek közül és beszélt, mintha a megivott bort és a megevett ételt akarná ledolgozni, de minél több üres üveget hordtak ki a lakájok, annál inkább elpárolgott a komolyság, s a végén már olyan pokoli volt a zaj, hogy a zene szinte elnémult mellette.

Dühös voltam, mint egy ördög. Szerettem volna valakit összeszidni, ha mást nem, legalább Mraczewskit. De mikor megfogtam a kezét, s magammal vontam az asztaltól, csak ennyit tudtam mondani: - Na, és mire való mindez?...

- Mire?... - felelte, s zavaros tekintettel nézett rám. - Hát a Łęcka kisasszony kedvéért...

- Megőrült?... A Łęcka kisasszony kedvéért?...

- Persze... Az új vállalat, a fényes áruház... ez az ebéd... minden érte van... Én is miatta repültem ki az állásomból... - magyarázta Mraczewski, s egész súlyával rám támaszkodott, mert a saját lábán már nem tudott megállni.

- Micsoda?... - háborodtam fel, mert láttam, hogy tökrészeg. - Őmiatta repült ki? Akkor talán Moszkvába is őmiatta került?...

- Termé... Természetes... csak egy szócskát... egyetlen szócskát súgott az öregnek... És én máris háromszáz rubel fizetésemelést kaptam... Az a kis béka úgy forgatja az ujja körül azt a nagy melákot, ahogy akarja...

No, menjen aludni - intettem le.

- Dehogy. Eszembe sincs... Megyek a barátaimhoz... Hol vannak? Azok majd elbánnának a kisasszonnyal, fogadom!... Nem táncolnának úgy, ahogy ő fütyül, mint az öreg... De hol vannak? - kérdezte csaknem ordítva.

Természetesen felcipeltem a szobájába, ámbár erős a gyanúm, hogy csak adta a részeget, hogy lóvá tegyen.

Éjfél körül a terem már olyan volt, mint egy halottas kamra, de legalábbis olyan, mint egy kórház. Minduntalan úgy kellett kivinni valakit vagy a szobájába, vagy a kocsijába. Végre megtaláltam Schumann doktort. Majdnem színjózan volt. Elvittem magamhoz egy teára.

Ez a doktor, amellett, hogy óhitű, egészen különleges ember. Egyszer úgy beleszeretett egy keresztény lányba, hogy ki akart keresztelkedni, de a lány meghalt, így aztán ő megmaradt zsidónak. Mondják, hogy mérget is ivott bánatában, de megmentették. Tekintélyes vagyona van, s ma már teljesen abba is hagyta az orvosi gyakorlatot, csak tudományos vizsgálatokkal foglalkozik; az embereket, illetve a hajukat vizsgálja. Kicsi, sárga emberke, átható tekintettel, amely elől nehéz lenne valamit elrejteni.

Staśt régóta ismeri, s persze minden titkát tudja.

Ez a dús és zajos lakoma nagyon felajzotta kíváncsiságomat, szerettem volna valamit kiszedni belőle. Ha nem vall nekem Staśról, talán soha semmit meg nem tudok.

Mikor lakásomra értünk, és behozták a szamovárt, mindjárt megkezdtem az ostromot:

- Ugyan, mondja meg, doktor úr, de őszintén, mit gondol maga Staśról?... Mert engem, az igazat megvallva, nagyon nyugtalanít... Már egy teljes éve kalandok után futkos... Előbb a bulgáriai út, ma meg ez a fényes áruház... az új vállalat... a hintó... Mondhatom, nagyon különös változás ez a jellemében.

- Én nem látok semmi változást - felelte Schumann. - Mindig a tettek embere volt, s ami eszébe jutott, s amire törekedett, azonnal meg is valósította. Elhatározta, hogy bejut az egyetemre és bejutott. Feltette magában, hogy vagyont szerez, és megszerezte, s ha most valami egetverő bolondságot eszelt ki, azt is véghezviszi. Ilyen a jelleme.

- Igen, de azért a viselkedésében számos ellentmondást látok... - vetettem közbe.

- Az nem csoda - magyarázta a doktor. - Két ember olvadt össze benne: a hatvanas évek előtti romantikus és a hetvenes évek pozitivistája. A kívülről szemlélők előtt ez ellentétesnek látszik, de őbenne magában a legtisztább következetesség.

- Nem keveredett bele valami újabb históriába?... - kérdeztem.

- Nem tudom - felelte Schumann szárazon.

Elhallgattam, s csak kis idő múlva kockáztattam meg újból a kérdést:

- Végül is mi lesz vele?

Schumann felhúzta szemöldökét, és kezét összekulcsolta.

- Semmi jó - felelte. - Az ilyen emberek vagy mindent magukhoz hajlítanak, vagy: ha erősebb akadályba ütköznek, szétloccsantják rajta a koponyájukat. Eddig sikerült neki, de... nincs a világon olyan ember, akinek egész életében jó lapja járjon.

- Szóval?... - kérdeztem.

- Szóval, még egy nagy tragédia tanúi lehetünk - fejezte be Schumann.

Megivott egy csésze citromos teát és hazament.

Egész éjjel nem tudtam aludni. Íme, a diadal ünnepén ilyen sötét jóslat.

Eh! Az öreg Úristen többet tud, mint Schumann; és ő bizonyára nem engedi, hogy Staś nyomorultul elpusztuljon.

11

Régi ábrándok. Új ismeretségek

Meliton asszony kijárta az élet kemény iskoláját, s azt is megtanulta, hogyan kell az általánosan elismert igazságokat semmibe sem venni.

Fiatal éveiben mindenfelől azzal traktálták, hogy egy szép és jó leány akkor is férjhez mehet, ha nincs hozománya. Ő jó is volt meg szép is, és mégsem ment férjhez. Később ismét azzal a közhellyel vigasztalták, hogy egy képzett tanítónő kivívhatja a maga számára tanítványai szeretetét és szüleik megbecsülését. Ő képzett, sőt hivatott tanítónő volt, s tanítványai mégis folyton bosszantották, szüleik pedig a reggelitől a vacsoráig egyfolytában gúnyolták. Később sok regényt olvasott, melyekben a szerző azt bizonygatta, hogy a szerelmes hercegek, grófok és bárók mind nemeslelkű emberek, akik a szegény tanítónőket szívük felajánlásáért kezükkel szokták jutalmazni. Ő is átadta szívét egy ifjú nemes grófnak, de kezét nem nyerte el.

Már harmincéves elmúlt, mikor Melitonhoz, az öregedő tanítóhoz férjhez ment, de csakis azért, hogy erkölcsileg talpra állítson egy embert, aki már kezdett az alkohol rabja lenni. Az „ifjú" férj azonban az esküvő után még többet ivott, mint azelőtt, s felesége erkölcsi támogatását gyakran súlyos botokkal viszonozta...

Mikor meghalt - állítólag az utcán -, Meliton asszony elkísérte utolsó útjára, s mikor meggyőződött róla, hogy kétségkívül mélyen a föld ölében nyugszik, egy kutyust vett pártfogásába, mert ekkor még általánosan az járta, hogy a kutya az Isten leghűségesebb teremtménye. Hűséges is volt, amíg meg nem veszett, és meg nem marta a cselédlányt, ami miatt Meliton asszony maga is súlyosan megbetegedett. Fél évig feküdt kórházi különszobájában, teljesen elfeledve tanítványaitól és szüleiktől, és azoktól a grófoktól is, akiknek olyan önfeláldozóan felajánlgatta szívét. A kórházban volt ideje gondolkozni.

Mikor aztán lesoványodva, megritkult és megőszült hajjal kikerült, általános volt a vélemény, hogy a betegség a felismerhetetlenségig megváltoztatta.

- Megokosodtam - felelte erre Meliton asszony.

Most már nem volt tanítónő, hanem tanítónőket közvetített; nem gondolt a férjhezmenésre, hanem házasságokat szerzett; saját szívét már nem adta senkinek, hanem más szerelmespároknak nyújtott találkalehetőséget saját lakásán. Minthogy pedig fizetség nélkül egy lépést sem tett - mindig volt egy kevés pénzecskéje, s abból éldegélt.

Új karrierje kezdetén komor, sőt egy kicsit cinikus volt.

- A pap - mondta bizalmas körben - az esküvőn keres, én az eljegyzéseken. X. gróf abból él, hogy lovakat párosít, én abból, hogy emberek között hozok létre ismeretségeket.

Idővel azonban kissé szűkszavú lett, és olykor szeretett erkölcsi témákon elmélkedni, mert rájött, hogy az általánosan elfogadott igazságok hangoztatásával bevételét növeli.

Meliton asszony régóta ismerte már Wokulskit, s mivel szerette a nyilvános látványosságokat, és az volt a szokása, hogy mindent megfigyelt, és minden után nyomozott, hamar rájött, hogy Wokulski túlzott áhítattal tekinget Izabella kisasszony felé. Erre azonban közömbösen vállat vont, mert mit is érdekelte őt az, hogy egy díszműáru-kereskedő beleszeret Łęcka kisasszonyba? Ha valami gazdag kereskedő vagy gyáros leányát szemelte volna ki magának, az Meliton asszony számára is üzlet lett volna. De így!...

Csak amikor Wokulski Bulgáriából hazatért, s nagy vagyont hozott magával, amiről csudákat meséltek, fordult hozzá Meliton asszony, s önként ajánlotta fel szolgálatait. Megtörtént a hallgatólagos megegyezés: Wokulski gavallérosan fizetett, Meliton asszony pedig a Łęcki családról és a vele összeköttetésben álló magas rangú személyiségekről minden irányú tájékoztatással szolgált. Az ő közvetítése révén vásárolta meg Wokulski Łęcki úr váltóit és Izabella kisasszony ezüstjét is.

Akkor Meliton asszony meg is látogatta Wokulskit magánlakásán, hogy gratuláljon neki.

- Igazán nagyon ügyesen fogta meg a dolgot - mondta. - Az ezüstből és a szervizből ugyan nem sok öröme lesz: de a váltók felvásárlása mestermű volt... Látja, itt kibújt magából a kereskedő!...

Wokulski e dicséretre kinyitotta íróasztala fiókját, megkereste a váltókat, s máris kihúzta az egész csomagot.

- Ezek azok? - kérdezte, s felmutatta a papírokat Meliton asszonynak.

- Ezek. Nem bánnám, ha az enyémek lennének!... - felelte mélyet sóhajtva.

Wokulski két kézre fogta a csomagot és széttépte.

- Kibújt belőlem a kereskedő?... kérdezte.

Meliton asszony kíváncsian és fejcsóválva nézte. Aztán halkan morogta:

- Kár magáért.

- Ugyan miért, ha szabad tudnom?...

- Kár magáért - ismételte. - Én magam is nő vagyok, s tudom, hogy egy nőt nem áldozatokkal, hanem erővel kell meghódítani.

- Valóban?

- A szépség, az egészség és a pénz erejével...

- És az ész erejével... - egészítette ki Wokulski, az asszony hangját utánozva.

- Nem is annyira ésszel, mint inkább ököllel - tette hozzá Meliton asszony gúnyos mosollyal. - Jól ismerem a női nemet, s éppen elég alkalmam volt szánakozni a férfiak naivságán.

- Velem kapcsolatban felesleges ezzel bajlódnia.

- Azt hiszi, nem lesz rá szükség? - kérdezte az asszony, Wokulski szemébe nézve.

- Tisztelt asszonyom - felelte Wokulski -, ha Izabella kisasszony olyan, amilyennek én hiszem, akkor talán valamikor értékelni fog, ha pedig nem olyan, akkor mindig lesz időm a kiábrándulásra.

- Tegye meg minél előbb, kedves Wokulski, de minél előbb - intette az asszony, s felemelkedett a karszékből. - Mert higgye el, könnyebb ezer rubelt kidobni az ablakon, mint egyetlen szívügyből kiszabadulni, különösen, ha az már nagyon mélyen befészkelte magát az ember szívébe. És ne felejtse el - tette hozzá -, hogy az én kis pénzemet jól elhelyezze. Maga se tépte volna szét azt a pár ezer rubelt, ha tudná, sokszor milyen nehéz azt megkeresni.

Májusban és júniusban Meliton asszony látogatásai - Rzecki uram nagy bánatára - egyre gyakoribbak lettek. A vén segéd már valami összeesküvéstől tartott - és nem is tévedett. Összeesküvés volt biz ez, de nem valami politikai ügyben, hanem Izabella kisasszony ellen.

Meliton asszony fontos értesüléseket hozott, főleg azt, hogy a grófné mely napokon szokott húgával kikocsizni a Łazienki-parkba.

Ilyen alkalmakkor Meliton asszony betoppant az üzletbe, s ott mindjárt le is bonyolította tiszteletdíját, tizenöt-húsz rubeles vásárlások formájában, Rzeckinek pedig megmondta a napot és az órát.

Furcsa korszak volt ez Wokulski életében. Mikor megtudta, hogy a hölgyek másnap a Łazienkiben lesznek, már az előző napon elvesztette nyugalmát. Az üzlet nem érdekelte, ingerült volt, úgy érezte, hogy az idő megállt, és sohasem lesz holnap. Az éjszakája aztán tele volt vad álomképekkel; néha félig alva, félig ébren suttogta:

- De hát mi is ez tulajdonképpen?... Semmi!... Ó, milyen barom vagyok!...

Ám amikor a reggel eljött, félt az ablakra nézni, mert mindig attól tartott, hogy hátha borús az idő. Délig aztán megint nyúltak az órák, hogy egy-egy félnapba belefért volna akár az egész élete, melyet ma különösen megmérgezett valami szörnyű keserűség.

- Lehetséges, hogy ez a szerelem?... - kérdezte kétségbeesetten önmagától.

Nagy izgalmában már délben befogatott és kihajtatott. Útközben százszor is azt hitte, hogy a grófné hazatérő hintaját látja, majd meg az izgatta, hogy száguldó lovai nagyon is lassan haladnak.

Amint a parkba ért, kiugrott a hintóból és rohant a halastóhoz, mert a grófné szerette a hattyúkat etetni, s rendesen arrafelé sétált. Ha túl korán érkezett, lerogyott egy padra, testét elöntötte a hideg verejték, szemét a kastély felé fordítva s az egész világról elfeledkezve, mozdulatlanul ült egy helyben.

Végre, a fasor végében feltűnt két női alak: az egyik fekete, a másik szürke. Wokulski agyát egyszerre elöntötte a vér.

- Ők!... Vajon megszólítanak-e?...

Felállt, s lélegzet-visszafojtva indult feléjük, mint valami holdkóros. Igen, Izabella jön karonfogva nagynénjével, és valamit magyaráz neki.

Wokulski ránéz s ezt gondolja:

„De hát mi rendkívüli van benne?... Ő is csak olyan nő, mint a többi... Azt hiszem, egészen feleslegesen bolondulok utána..."

Köszön, s a hölgyek viszonozzák. Megy tovább, vissza se néz, hogy el ne árulja magát. Végre körültekint: a két hölgy eltűnt a lombok sűrűjében.

„Visszafordulok - gondolja -, még egyszer szembenézek vele... Nem, nem illik!”

De már érzi, hogy a halastó csillogó vize ellenállhatatlan erővel vonja magához.

„Ó, ha tudnám, hogy a halál: feledés... De hátha nem?... Nem. A természetben nincs könyörület... Szabad az emberi szívben ilyen rengeteg vágyódást kelteni, és még azt a tudatot sem adni viszonzásul, hogy a halál: megsemmisülés?...”

Csaknem ugyanebben a pillanatban mondta a grófné Izabellának:

- Mindjobban meggyőződöm róla, Bel, hogy a pénz még nem jelenti a boldogságot. Ez a Wokulski a saját szempontjából nagyszerű karriert csinált, és lám mit használ neki?... Már nem dolgozik az üzletben, hanem itt unatkozik a parkban. Észrevetted, milyen unott az arca?

- Unott? - felelte Izabella. - Én inkább mulatságosnak látom.

- Ezt nem vettem észre - jegyezte meg a grófné csodálkozva.

- Akkor is inkább... kellemetlen - helyesbítette Izabella.

Wokulskinak nem volt bátorsága, hogy elhagyja a parkot. Ott sétált a halastó másik oldalán, s messziről bámulta a lombok között fel-felvillanó szürke ruhát. Csak később vette észre, hogy nem is egy, hanem két szürke ruhát bámul, meg egy harmadik kéket is, de egyik sem az Izabelláé.

„Átkozott hülye vagyok” - gondolta.

De ez sem használt.

Egyik délelőtt, június elején, Meliton asszony értesítette Wokulskit, hogy Izabella másnap délben a grófnéval és az elnöknével kikocsizik. Ennek a látszólagos kis eseménynek igen nagy lehetett a jelentősége.

Wokulski ugyanis amaz emlékezetes húsvét vasárnapja óta néhányszor meglátogatta az elnöknét, és tapasztalhatta, hogy a matróna rendkívül nagy rokonszenvet érez iránta. Figyelmesen hallgatta az elnökné elbeszélését a régi időkről. Beszélgetett vele nagybátyjáról, sőt, végérvényesen meg is állapodtak a sírkő ügyében. E látogatások során egyszer, nem is tudni, hogyan, Izabella kisasszony neve is szóba került, mégpedig olyan váratlanul, hogy Wokulski nem rejthette el megilletődését; arca elváltozott, hangja elfulladt.

A matróna szeméhez emelte lornyonját, s tekintetét Wokulskira szegezve, kérdezte:

- Csak én gondolom, vagy valóban igaz, hogy ez az Izabella nem egészen közömbös magának?

- Hiszen jóformán nem is ismerem... Életemben egyszer beszéltem vele... - mentegetőzött Wokulski szörnyű zavarában.

Az elnökné elmélázott, és fejét csóválva, suttogta:

- Hm...

Wokulski elbúcsúzott, de ez a „Hm...” megrögződött emlékezetében. Arról mindenesetre meggyőződött, hogy az elnökné nem ellensége. S íme, alig egy héttel e beszélgetés után máris arról értesült, hogy az elnökné a grófnéval és Izabella kisasszonnyal kikocsizik a Łazienki-parkba. Vajon megtudta, hogy a hölgyek ott szokták őt látni?... Hátha közelebb akarja őket hozni egymáshoz?...

Órájára nézett. Délután három óra volt.

„Tehát holnap - gondolta -, vagyis huszonnégy óra múlva... Nem, nem is... Mennyi?...”

Nem tudta kiszámítani, hány óra van délután háromtól másnap délután egyig. Nagy nyugtalanság szállta meg, nem is ebédelt, képzelőtehetsége ragadta volna előre, de a józan ész fékezte.

„Majd meglátjuk, mi lesz holnap. Hátha eső lesz, vagy a hölgyek közül valamelyik megbetegszik?”

Kirohant az utcára, céltalanul, összevissza kóborolva hajtogatta:

- No, meglátjuk, mi lesz holnap?... Hátha meg sem szólítanak?... Különben is, Izabella szép nő, sőt, valljuk be, nagyon szép, de mégiscsak nő, és semmi esetre sem természetfeletti tünemény. Rajta kívül ezer meg ezer szép nő szaladgál a nagyvilágban. Eszembe sincs, hogy éppen ez után az egy szoknya után fussak. Eltaszít?... Taszítson... Annál nagyobb hévvel rohanok a másik nő karjába...

Este színházba ment, de az első felvonás után otthagyta. Megint a városban kóborolt, de jártában-keltében, bárhová tért is be, mindenütt a holnapi séta gondolata és az a ködös sejtelem nyugtalanította, hogy másnap közelebb jut Izabellához.

Elmúlt az éj, azután a reggel. Tizenkét órára befogatott. Pár sort írt Rzeckinek, hogy csak később jön be, s egy pár kesztyűt összetépett idegességében. Végre jelentkezett az inas.

„A hintó előállt!” - villant át Wokulski agyán.

Kalapjáért nyúlt.

- A kegyelmes herceg úr!... - jelentette az inas.

Wokulski szeme előtt elsötétült a világ.

- Kéretem.

A herceg belépett.

- Jó reggelt, Wokulski barátom - kiáltotta. - Indul valahova? Biztosan a raktárba vagy az állomásra, de ez egyszer nem lesz abból semmi. Ezennel letartóztatom, és viszem magamhoz. Sőt, elég neveletlen leszek, és befészkelem magam az ön hintajába, mert gyalog jöttem. De megvan rá minden reményem, hogy ezt mind megbocsátja, mert kitűnő híreket hozok.

- Méltóztassék helyet foglalni.

- Na, egy pillanatra. Képzelje el - kezdte a herceg, miközben elhelyezkedett a karszékben -, hogy addig fúrtam-faragtam barátom uraimékat... jól mondtam?... Addig üldöztem őket, míg megígérték, hogy néhányan eljönnek hozzám, s meghallgatják az új vállalat tervét. Most tehát viszem magammal, vagy inkább én kérem, hogy vigyen magával, s azonnal indulunk hozzám.

Wokulski úgy érezte, hogy szörnyű magasságból esik lefelé, s arccal zuhan a földre.

Zavara nem kerülhette el a herceg figyelmét, de csak elmosolyodott, mert meg volt győződve, hogy ezt a zavart a látogatása és meghívása keltette óriási öröm okozza. Az igazán eszébe sem jutott, hogy Wokulski számára fontosabb lehet a Łazienki-parkban való sétakocsizás, mint a világ minden hercege és vállalata együttesen.

- Nos, készen vagyunk? - kérdezte, s felállt a fotelból.

Wokulskinak már a nyelve hegyén volt, hogy nem megy, és hallani sem akar semmiféle vállalatról, de ebben a pillanatban átvillant az agyán a gondolat:

„A séta - nekem: a vállalat - neki.”

Fogta kalapját, s kocsiba ült a herceggel. Úgy érezte, mintha a hintó az ő agyán dübörögne végig.

„A nőt nem áldozatokkal, hanem erővel, esetleg ököllel kell meghódítani...” - jutott eszébe Meliton asszony tanácsa. Ez a mondás most olyan hatással volt rá, hogy szerette volna a herceget galléron ragadni és kihajítani a kocsiból. De ez csak egy pillanatig tartott.

A herceg szeme sarkából figyelte, s látva, hogy hol elpirul, hol elsápad, magában így elmélkedett:

„Nem is gondoltam, hogy ilyen óriási örömet szerzek ennek a derék Wokulskinak. Fontos, hogy az ember mindig újabb embereknek nyújtson kezet...”

A herceget saját társaságában általában izzólelkű hazafinak, már szinte sovinisztának tartották, sőt a társaságon kívül állók is elismerték, hogy egyike a legkiválóbb honpolgároknak. Nagyon szeretett lengyelül beszélni, de még francia beszélgetéseinek tárgya is rendszerint nemzeti érdekű volt.

Tetőtől talpig arisztokrata, szíve, lelke és minden csepp vére főúri volt. Hitte, hogy minden társadalom kétféle anyagból áll, a közönséges tömegből és a kiváltságosok osztályából. A hétköznapi tömeg a természet terméke, s felőle akár a majomtól is származhatott, amint azt Darwin - a Szentírással ellentétben - állította, de a kiváltságosok osztálya valahonnan magasabb régiókból ereszkedett alá, s ha nem is az istenektől, legalábbis a velük rokonságban álló félistenektől eredt, mint amilyen Herkules, Prométheusz és - mondjuk - Orpheusz.

A hercegnek Franciaországban volt egy grófi barátja (akit már erősen megfertőzött a demokrácia ragálya). Ez a gróf sokat gúnyolódott az arisztokrácia állítólagos magasabb rendű származásán.

- Azt hiszem, cher cousin, nem sok fogalmad van a fajok eredetéről. Mik azok a nagy nemzetségek? Nemde olyanok, melyeknek elődjei hetmanok, szenátorok, vajdák vagy a mai nyelven: tábornagyok, felsőházi tagok vagy megyefőnökök voltak. Az ilyen urakat ismerjük: nincs bennük semmi különleges... Esznek, isznak, kártyáznak, udvarolnak, adósságot csinálnak, mint bármelyik más halandó, azzal a különbséggel, hogy gyakran ostobábbak azoknál.

A herceg arcát beteges pír lepte el, s szemrehányóan felelte:

- Láttál már rendőrfőnököt vagy megyefőnököt olyan fenséges arckifejezéssel, amilyen őseink arcképeiről sugárzik?...

- Mi különös van abban - kacagott a megfertőzött gróf -, a piktorok az arcképeknek olyan kifejezést adtak, amilyenről azok szerencsétlen eredetije soha nem is álmodott; éppen úgy, mint ahogy a történelem és címertan tudósai mesebeli történeteket terjesztenek róluk. Ez mind jámbor hazugság, kedves kuzen!... Csupa kulissza és jelmez, melyek az egyik Jankóból herceget, a másikból bérest csinálnak, pedig az egyik is meg a másik is csak rossz... ripacs.

- Léha gúnyolódással, kedves kuzen, nem vitázom! - robbant ki a herceg és elrohant. Sietett haza, levetette magát a díványra, karját összefonta a feje alatt, a mennyezetre meredt, s lelki szemei előtt elvonultak az emberfeletti óriások, az erő, a bátorság, az ész és az önzetlenség megtestesülései. Ezek voltak neki és a grófnak közös ősei, de a gróf megtagadta őket. Vajon nem történt ott valami vérkeveredés?...

Az egyszerű halandók tömegét a herceg nemcsak hogy meg nem vetette, hanem mindenkor nagy megértést érzett irántuk, érintkezett velük s igényeik iránt érdeklődött. Elhitette magával, hogy ő is egyike ama Prométheuszoknak, s úgyszólván becsületbeli kötelessége, hogy e

szegény emberek számára lehozza az égi tüzet a földre. Egyébként vallása is azt parancsolta, hogy szeresse a kisdedeket.

Ő ezt híven meg is cselekedte, s arcát elöntötte a pír arra a gondolatra, hogy a társaság nagy része, ha valamikor a mennyei bíró elé áll, nem tud majd ilyen érdemeket felmutatni.

S hogy neki ilyen szégyenben ne legyen része, szorgalmasan eljárt különböző összejövetelekre, sőt saját lakásán is rendezett ilyeneket, huszonöt meg száz rubeleket adományozott mindenféle társadalmi akcióra, de mindenekfelett lelkét állandóan a szerencsétlen haza állapota mardosta, s minden beszédét ezzel a mondattal zárta:

- Mert, uraim, mindenekelőtt azon kell gondolkoznunk, miként emelhetnénk fel szerencsétlen hazánkat súlyos helyzetéből...

S mikor ezt kimondta, mindig úgy érezte, hogy szívéről mázsás teher esik le, annál súlyosabb, minél több hallgatója volt, vagy minél nagyobb összeget ajándékozott az éppen szóban forgó célra.

Gyűléseket tartani, társadalmi megmozdulásokra buzdítani és a szerencsétlen hazával együtt szenvedni - véleménye szerint ez volt minden tisztességes állampolgár kötelessége. De ha megkérdezték volna, hogy ültetett-e már egyetlen fát is, hogy annak árnyéka védje az embert és földet a nap hevétől, vagy eltávolított-e az országútról csak egyetlen követ is, mely a lovak lábát felsérthette - nagyon csodálkozott volna.

Ő milliók helyett érzett és gondolkodott, vágyott és szenvedett. De - soha semmi hasznosat nem tett.

Ő úgy érezte, hogy ha állandóan az egész ország gondja gyötri, az sokkal többet ér, mintha egy maszatos gyerek orrát megtörli.

Varsó arculata júniusban erősen megváltozik. Az üres szállodák egyszerre megtelnek, és felemelik az áraikat, a házak falán hirdetések jelennek meg: *Bútorozott szoba néhány hétre kiadó.* Minden bérkocsi foglalt, a hordárok lázasan futkosnak összevissza. Az utcákon, parkokban, színházakban, vendéglőkben, kiállításokon, boltokban, női szalonokban csupa új arcot látni, amelyeket máskor hiába keresnél. Jól megtermett, napsütötte férfiak, ellenzős kék sapkában, talán túlságosan is komótos csizmában, szűk kesztyűben, öltönyük magán viseli a vidéki szabóművészet jellegzetességeit. Velük együtt sürgölődő asszonyaikon nyoma sincs a női bájnak és a varsói jó ízlésnek. Meglehetősen népes csoportokban nyüzsögnek körülöttük ügyetlen gyermekek is, a bámészkodástól eltátott szájukról sugárzik az egészség.

Van, aki gyapjút hozott a vásárra, meg olyan is, aki futtatni jött, mások a gyapjút meg a lóversenyt akarják megnézni; egyesek azért jöttek, hogy ismerőseikkel találkozzanak, akiktől odahaza alig egy kilométernyire laknak, mások azért, hogy a főváros szennyes vizében és porában felfrissüljenek, de vannak olyanok is, akik végigszenvedik ezt a néhány napot, az utazás minden fáradalmával együtt anélkül, hogy tudnák, miért?

Egy ilyen alkalmat használt fel a herceg arra, hogy Wokulskit megismertesse a földesúri társasággal.

A herceg saját palotájának első emeletén foglalt el egy óriási lakást, melynek egyik része az úriszobából, a könyvtárból és pipázóból állt. Itt tartották a férfiösszejöveteleket. Ezeken a herceg előadta a saját vagy mások terveit a közállapotok orvoslásáról. Ez minden évben néhányszor megismétlődött. Az utolsó tavaszi összejövetelt a visztulai csavargőzösök ügyének szentelték; ez alkalommal egészen élesen három különböző párt alakult ki. Az egyik - a herceg és személyes jó barátai - feltétlenül ragaszkodott a csavargőzösök üzembehelye-

zéséhez. A másik - a városi polgárságé - elismerte ugyan, hogy a terv szép és üdvös, de azt még korainak tartotta, s nem volt hajlandó pénzt adni rá. A harmadik csak két személyből állt, egy technikusból, aki azt állította, hogy ezek a csavargőzösök nem közlekedhetnek a Visztulán, meg egy süket mágnásból, aki - valahányszor a zsebéhez szólt a felhívás - mindig így válaszolt:

- Tessék egy kicsit hangosabban, egy szót sem hallok...

A herceg és Wokulski egy óra körül érkeztek, s negyedórával később kezdtek szállingózni a többiek is.

A herceg mindenkit közvetlen, barátságos mosollyal üdvözölt, s mindjárt bemutatta Wokulskit, azután elővette a meghívottak hosszú névsorát, s egy igen hosszú és igen piros ceruzával aláhúzgálta a megérkezettek nevét.

A legelsők között érkezett Łęcki úr is. Mindjárt karon fogta és félrevonta Wokulskit, s még egyszer megkérdezte, mi is a célja és jelentősége a tervezett vállalkozásnak, amelyhez ő természetesen már eleve szívvel-lélekkel csatlakozott, csak éppen nem tudja megjegyezni, miről is van szó. Sorban megérkeztek a többiek is, érdeklődve szemlélték az újdonsült nagyságot, s bizalmasan összebújva meg is tárgyalták:

- Nagyszerű fizimiska! - jegyezte meg egy hájas marsall, Wokulski felé sandítva. - Fején égnek áll a serte, mint a vadkané, a mellkasa: remekbe készült, szeme, tekintete villámokat szór... Ez nem fulladna ki a vadászatokon.

- És az arca, uram... - tette hozzá egy Mefisztó-képű báró -, a homloka, uram... meg a bajuszkája... az a kis spanyol szakáll, uram... meg az egész, az egész, uram... A vonások, az még nem minden... de az egész egyben, uram... az egész, egyben!...

- Majd meglátjuk, milyen lesz az üzletben - vetette oda egy görnyedt hátú gróf.

- Gyors és vakmerő, eegen - szólalt meg egy másik gróf, olyan hangon, mintha a pincéből beszélne. Mereven ült székén, dús pofaszakállt viselt, s porcelánszerű szemével meredten maga elé nézett, mint ahogy az angol lordot festik a *Journal Amuxant*-ban.

A herceg felállt és torkát köszörülte; a vendégek hirtelen elhallgattak, úgyhogy hallani lehetett a marsall elbeszélésének folytatását:

- Mindnyájan az erdőt lessük, egyszerre csak valami vinnyog a ló patája alatt. Képzelje, barátom uram, az agár, amint pórázon loholt a ló mellett, megfojtotta a barázdában a nyulat!...

Ezt mondván, óriási tenyerével combjára csapott, mely olyan terjedelmes volt, hogy nyugodtan kiszabhatott volna belőle magának egy titkárt, sőt, annak még egy írnokot is.

A herceg másodszor is megköszörülte a torkát, erre a marsall kissé zavarba jött, s lepedőnyi selyemkendőjével megtörölte verejtékes homlokát.

- Tisztelt uraim - kezdte a herceg. - Egy igen fontos közérdekű ügyben voltam bátor önöket idefárasztani. Olyan fontos dologról van szó, hogy amint mindnyájan érezzük, ennek kell mindig közügyeink... vagy hogy is mondjam... nemzeti eszméink... jobban mondva...

Úgy látszott, zavarban van, de hamar lecsillapodott, és tovább beszélt:

- Egy üzletről... vagy tervről... jobban mondva tervezetről van szó, melynek a célja olyan társas cég alakítása, amely megkönnyíti... a...

- Gabonakereskedelmet - vetette közbe valaki a sarokból.

- Tulajdonképpen - folytatta a herceg - nem gabonakereskedelemről van szó, hanem...

- Szeszről - sürgette ugyanaz a hang.

- Ej, dehogy!... Arról, hogy megkönnyítsük a kereskedelmet Oroszországgal és a külfölddel, mégpedig... Kívánatos, hogy városunk egy ilyen nemzetközi kereskedelem gócpontjává...

- De milyen áruról van szó? - suttogta a görnyedt hátú gróf.

- Az üzlet szakmai részét Wokulski úr lesz szíves előadni, aki hogy úgy mondjam... szakférfiú ezen a téren - fejezte be a herceg. - De ne feledkezzünk meg, uraim, kötelességeinkről, melyeket a közérdek és szerencsétlen hazánk szeretete ró ránk...

- Becsületemre, azonnal adok tízezer rubelt!... - kiáltotta a marsall.

- De mire? - kérdezte a gróf, vérbeli angolt mímelve.

- Az mindegy!... - felelte nagy hangon a marsall. - Azzal jöttem fel Varsóba, hogy elköltök ötvenezer rubelt, hadd menjen hát tízezer jótékony célra, mert hercegünk remekül beszélt!... Csupa szív és csupa ész. Becsületemre...

- Bocsánatot kérek - vette át a szót Wokulski -, de itt nem jótékony célú társaságról van szó, hanem olyanról, amely tagjai számára nyereséget biztosít.

- Ez az!... - vetette közbe a görnyedt hátú gróf.

- Eegen!... - mekegte az angol is.

- Micsoda haszon lehet tízezer után? - vitatkozott a marsall. - Az ilyen haszonnal bátran nyakamba vehetném a tarisznyát, és odaállhatnék a templom elé...

A görnyedt hátú kirobbant:

- Szót kérek abban a kérdésben, hogy szabad-e a kis hasznot alábecsülni!... Ez a mi vesztünk, kérem!... Ez, uraim! - kiáltotta, s körmével idegesen kopogott a fotel karján.

- Kedves gróf - vágott szavába a herceg mézédesen -, most Wokulski úré a szó.

- Eegen!... - helyeselt az angol, dús pofaszakállát fésülgetve.

- Kérjük hát igen tisztelt Wokulski urat - szólalt meg egy újabb hang -, lenne szíves az őt annyira jellemző tömörséggel és világossággal előadni, mi legyen az a közügy, mely minket itt a herceg úr vendégszerető termeiben összegyűjtött.

Wokulski kíváncsian vette szemügyre a vendéget, aki a tömörséget és világosságot ilyen bőkezűen előlegezte neki. Kiváló varsói ügyvéd volt, egyébként pedig a herceg barátja és jobbkeze. Beszéd közben szeretett szóvirágokat használni, s egyúttal kezével ütögette a taktust, és hallgatta saját frázisait, melyeket mindig kitűnőeknek talált.

- De úgy, hogy mindnyájan megértsük - morogta valaki a sarokból, a földesuraknak abból a csoportjából, amely utálta a mágnásokat.

- Mindnyájan tudjuk - kezdte Wokulski -, hogy Varsó a Kelet- és Nyugat-Európa közötti kereskedelem kapuja. Itt gyűlik össze és megy át kezünkön az Oroszország felé áramló német és francia áru nagy része. Ebből az átmenő forgalomból mi szép haszonra tehetnénk szert, ha kereskedelmünk...

- Nem lenne a zsidók kezén - vetette közbe valaki a kereskedők és gyárosok asztalától.

- Nem - felelte Wokulski. - Ebből tekintélyes hasznunk lehetne, ha a kereskedelemmel becsületesen foglalkoznánk.

- A zsidókkal nem lehet becsületesen...

- Ma azonban - vágott közbe a kitűnő ügyvéd - az igen tisztelt Wokulski úr lehetővé teszi számunkra, hogy az óhitűek tőkéjét keresztény tőkével helyettesítsük...

- Wokulski úr maga vezeti be a zsidókat a kereskedelembe - tüzelt egy ellenzéki kereskedő.

Erre csend lett.

- Senki előtt nem vagyok hajlandó számot adni arról, hogy saját üzletemet miként vezetem - folytatta Wokulski. - Most csak arra akarok rámutatni, hogy miként lehet külkereskedelmünket rendezni. Ez az első fele tervezetemnek, és egyike azoknak a forrásoknak, melyek a hazai tőke számára nyereséget biztosíthatnak. A másik ilyen forrás az Oroszországgal való kereskedelem. Oroszországban sok olyan áru van, amelyben itt nálunk nagy a kereslet, s emellett az orosz áru olcsó is. Egy kereskedelmi vállalkozás, mely ezzel az üzletággal kívánna foglalkozni, évi tizenöt-húsz százalék hasznot hajtana a befektetett tőke után. Elsősorban említem a textilt...

- Ez a honi ipar aláaknázása - felelte ismét az ellenzéki hang a kereskedők csoportjából.

- Nekem nem a gyárosokra, hanem a fogyasztókra van gondom... - felelte Wokulski.

A kereskedők és gyárosok suttogni kezdtek, s amit egymásnak így elmondtak, az Wokulskira semmiképpen nem volt hízelgő.

- S íme, most érkeztünk el a közügyhöz!... - kiáltotta a herceg érzelmesen. - A helyzet a következő: az a kérdés, hogy a tisztelt Wokulski úr tervezete az országra nézve kedvező-e vagy sem?... Ügyvéd úr... - fordult ügyvédjéhez a herceg, mert érezte, hogy kátyúba jut, s szorult helyzetében segítségre volt szüksége.

- Igen tisztelt Wokulski úr - vette át a szót az ügyvéd -, lesz szíves az önt annyira jellemző alapossággal feltárni előttünk, hogy ha azokat a bizonyos textilárukat olyan messziről hozatjuk, ezzel nem sértjük-e saját gyáraink érdekeit?

- Mindenekelőtt - kezdte Wokulski - ezek az úgynevezett gyáraink nem a mieink, hanem a németekéi...

- Ohó!... - kiáltotta az ellenzéki hang a kereskedők csoportjából.

- Hajlandó vagyok - folytatta Wokulski - azonnal felsorolni azokat a gyárakat, melyekben az egész igazgatás és minden jobban fizetett munkás német, melyeknek tőkéje német, s az igazgatótanács Németországban székel. Ezekben a gyárakban a mi lengyel munkásunk nem szerezheti meg a magasabb szakképesítést, hanem örökké rosszul fizetett, mostohán kezelt és tetejébe még erőszakos elnémetesítéssel is fenyegetett napszámos marad...

- Ez igen fontos! - vetette közbe a görnyedt hátú gróf.

- Eegen!... - rebegte az angol.

- Becsületemre, nagy élmény ezt hallgatni!... - kiáltotta a marsall. - Sosem hittem volna, hogy így el lehet szórakozni egy ilyen értekezleten... Mindjárt jövök...

Azzal eldübörgött, s léptei alatt szinte hajladozott a padló.

- Felsoroljam a neveket? - kérdezte Wokulski.

A kereskedők és gyárosok csoportja e pillanatban egészen rendkívüli önmérsékletről tett bizonyságot, mert nem kívánta a felsorolást. Az ügyvéd hirtelen felugrott, s fölényesen hadonászva, kiáltotta:

- Úgy vélem, a helyi gyárak kérdése felett napirendre térhetünk. Most pedig, igen tisztelt Wokulski úr, lesz szíves nekünk az önt annyira jellemző tömörséggel előadni, hogy tervezete milyen pozitív előnyöket jelent...

- ...szerencsétlen hazánk számára - fejezte be a herceg.

- Tisztelt uraim - folytatta Wokulski -, ha a perkál rőfje csak két garassal lenne ezáltal olcsóbb, mint ma, akkor a közönség minden millió rőf itt megvásárolt árun tízezer rubelt takarítana meg...

- Mi az a tízezer rubel?... - kérdezte a marsall, aki időközben visszajött az oldalszobából, de még nem kapcsolódott bele eléggé a vitába.

- Nagyon sok... nagyon sok! - szólt a görnyedt hátú gróf. - Tanuljuk meg végre megbecsülni a garasos hasznot...

- Eegen... A penny a guinea atyja... - tette hozzá a vérbeli lordot mímelő gróf.

- Tízezer rubel - folytatta Wokulski - legalább húsz család jólétének alapja.

- Egy csepp a tengerben - morogta az egyik kereskedő.

- De van egy másik szempont is - folytatta Wokulski -, amely azonban csak a tőkéseket érdekli. Nekem évi három-négymillió rubel értékű áru áll rendelkezésemre...

- Ez már igen!... - suttogta a marsall.

- Ez nem a sajátom - folytatta Wokulski -, az én vagyonom sokkal szerényebb.

- Szeretem az ilyet!... - szólt a görnyedt hátú.

- Eegen... - nyafogta az angol.

- Ez a hárommillió rubel az én személyes hitelem, amely nekem mint közvetítőnek igen csekély százalékot hoz - folytatta Wokulski. - Ismétlem azonban, hogy amennyiben a hitel helyett készpénzt állítanánk be, annak haszna tizenöt-húsz százalék vagy talán még több is lehetne. Nos, a tervezetnek ez a része azokat az urakat érinti, akik a pénzüket a bankban tartják, és igen alacsony kamatot kapnak, mert pénzüket mások forgatják, s tetemes haszonra tesznek szert. Én most alkalmat adok az uraknak, hogy pénzüket saját maguk forgassák, és ezzel saját jövedelmüket növeljék. Végeztem.

- Remek - kiáltotta a görnyedt gróf. - De nem lehetne közelebbi részleteket is megtudni?

- Azokról már csak az üzlettársaimmal beszélhetek - felelte Wokulski.

- Én az vagyok - felelte a görnyedt hátú, s kezét nyújtotta.

- Eegen - tette hozzá az álangol, s mindössze két ujját bökte Wokulski felé.

- Uraim! - szólalt meg egy borotvált arcú férfi a mágnásokat gyűlölő nemesurak csoportjából. - Önök itt a perkálkereskedelemről beszélnek, ami minket egy cseppet sem érdekel... De uraim... - folytatta siránkozó hangon -, a magtáraink tele vannak gabonával, a szeszünk meg ott áll a raktárakban, s minden hasznunkat a közvetítők vágják zsebre, ami legalábbis... méltánytalanság...

Szétnézett a szobában, mire az arisztokráciát mélyen megvető nemesurak csoportja lelkesen megtapsolta.

A herceg diszkrét örömöt sugárzó arca e pillanatban az ihlet valóságos fényárjában ragyogott.

- De uraim - kiáltotta -, ma a textilkereskedelemről beszélünk, de ki tiltja meg, hogy holnap meg holnapután más, hasonló kérdésekről is tanácskozzunk?... Javasolom tehát...

- Becsületemre, jól beszél ez a mi drága hercegünk - kiáltotta a marsall.

- Halljuk!... Halljuk!... - csatlakozott az ügyvéd is, erősen hangsúlyozva, hogy mennyire igyekszik a herceg iránti lelkesedését fékezni.

- Tehát, uraim - folytatta meghatottan a herceg -, a következő összejöveteleket javasolom: egyet a gabonakereskedelem, a másikat a szeszkereskedelem tárgyában.

- Hát a mezőgazdasági hitelek ügyében?... - kérdezte valaki az engesztelhetetlen nemesurak csoportjából.

- A harmadikat a mezőgazdasági hitelek tárgyában - folytatta a herceg -, a negyediket...

De itt elakadt.

- A negyediket és ötödiket - kapta fel a szót az ügyvéd - az általános gazdasági helyzet mérlegelésének szenteljük.

- Szerencsétlen hazánk gazdasági helyzetének - fejezte be a herceg már csaknem könnyes szemmel.

- Uraim!... - kiáltotta az ügyvéd, s elérzékenyülten törölte meg orrát. - Ünnepeljük most igen tisztelt házigazdánkat, a kiváló honpolgárt, a legtiszteletreméltóbb férfiút...

- Tízezer rubel, becsületemre... - vetette oda a marsall.

- ...pillanatnyi felállással - fejezte be gyorsan az ügyvéd.

- Éljen! Éljen a herceg!... - kiáltozták, székzörgés és lábtopogás kíséretében.

Az engesztelhetetlen nemesurak csoportja kiabált a leghangosabban.

A herceg, aki meghatottságát már palástolni sem tudta, ölelgette vendégeit; ebben buzgón támogatta az ügyvéd, aki mindenkit végigcsókolt, és minden tartózkodás nélkül zokogott. Néhány vendég Wokulski körül csoportosult.

- Csatlakozom a vállalathoz, egyelőre ötvenezer rubellel - szólt a görnyedt hátú gróf. - Jövőre azonban... meglátjuk...

- Harmincezer, uram... Harmincezer rubel, uram, nagyon... uram, nagyon! - folytatta a Mefisztó-képű báró.

- Én is harmincezret!... Eegen!... - vetette oda az „angol” bólogatva.

- Én pedig kétszer... háromszor annyit adok, mint a mi drága hercegünk! Becsületemre!... - jegyezte meg a marsall.

A kereskedők csoportjából néhány ellenzéki vendég is Wokulski köré gyülekezett. Hallgattak ugyan, de arckifejezésük többet mondott minden érzelmes szónál.

Ezután egy sovány fiatalember lépett Wokulskihoz. Arcát ritkás szőrzet díszítette, de egész alakján elömlött a kétségtelenül túl korai kiéltség minden jele. Wokulski találkozott már vele a legkülönbözőbb nyilvános helyeken, sőt, az utcán is, s megfigyelte, hogy mindig a leggyorsabb bérkocsikat használta.

- Maruszewicz vagyok - mutatkozott be kedves mosollyal. - Megbocsát, hogy ilyen kurtán-furcsán jelentkezem, s ráadásul mindjárt első látásra kérésem is van.

- Tessék.

Az ifjú karon fogta Wokulskit, s egy ablakhoz vezette, aztán így szólt:

- Én mindjárt kiterítem a lapjaimat. Az olyan emberrel, mint ön, nem is lehet másként. Vagyontalan vagyok, de jó ösztöneim vannak, s szeretnék valami elfoglaltságot találni. Ön vállalatot létesít. Nem dolgozhatnék én is az ön vezetése alatt?

Wokulski figyelemmel mérte végig, s úgy látta, hogy az elhangzott javaslat sehogy sem illik ehhez az elnyűtt alakhoz és bizonytalan tekintetéhez. Ettől a megállapítástól rossz szájíze támadt, de azért megkérdezte:

- Mit tud ön? Mi a szakmája?

- Tudja, kérem, szakmát még nemigen választottam, de a tehetségem nagyon sokirányú, úgyhogy mindenféle munkát vállalhatok.

- És milyen fizetésre számít?

- Ezer... kétezer rubel... - felelte zavarodottan az ifjú.

Wokulski önkéntelenül megcsóválta fejét.

- Alig hiszem - felelte -, hogy az ön igényeinek megfelelő állásunk lenne, de azért jöjjön el egyszer hozzám...

A szoba közepén most a görnyedt hátú gróf kezdett beszélni.

- Ezek szerint tehát - mondta -, tisztelt uraim, elvben csatlakozunk a Wokulski úr által javasolt vállalathoz. Az üzlet látszólag igen jó, most már csak arról van szó, hogy meghalljuk a részleteket is, és megszerkesszük az okiratot. Én tehát mindazokat az urakat, akik a vállalathoz csatlakozni akarnak, meghívom magamhoz holnap este kilenc órára...

- Ott leszek, kedves grófom, becsületemre, ott leszek - szólalt meg a hájas marsall. - Sőt, lehet, hogy még néhány litvánt is hozok magammal, de nem mondanád meg, minek nekünk ez a kereskedelmi vállalat?... Hadd csinálják ezt a kereskedők...

- Ha másért nem - felelte a gróf lelkesen -, hát azért is, hogy már végre ne mondják, hogy semmit sem csinálunk, csak a szelvényeket vagdaljuk le.

A herceg kért szót.

- Egyébként - kezdte - még két vállalat alapítása van napirenden, a gabonakereskedelmi és a szeszkereskedelmi. Akinek az egyik nem tetszik, beléphet a másikba... Wokulski urat pedig megkérjük, hogy további tanácskozásainkon is tiszteljen meg bennünket szíves jelenlétével.

- Eegen - csatlakozott a „lord”.

- És az őt annyira jellemző tehetséggel legyen szíves a dolgokat megvilágítani - toldotta meg az ügyvéd.

Nem hiszem, hogy az urak valami hasznomat vehetnék - felelte Wokulski. - Nekem volt ugyan már dolgom gabonával és szesszel is, de azok egészen kivételes helyzetek voltak. Akkor a nagy mennyiségről és a gyors szállításról volt szó, nem pedig az árról... Az itteni gabonakereskedelmet azonban nem ismerem.

- Majd ott lesznek a szakemberek, igen tisztelt Wokulski úr - vágott szavába az ügyvéd. - Azok majd hozzák a részleteket, melyeket ön lesz szíves nekünk az önt annyira jellemző zsenialitással rendezni és megvilágítani...

- Hogyne, nagyon kérjük!... - kiáltották a grófok s velük együtt még hangosabban az engesztelhetetlen nemesurak.

Már délután öt óra felé járhatott az idő, s a vendégek kezdtek elszéledni. Wokulski egyszerre észrevette, hogy a távolabbi szobákból Łęcki úr közeledik feléje avval a fiatalemberrel, akit már egyszer látott Izabella társaságában a gyűjtésen is, meg húsvétkor is a grófnénál. A két férfi megállt előtte.

- Megengedi, Wokulski barátom - kezdte Łęcki úr -, hogy bemutassam kedves kuzenomat, Julian Ochocki urat. Egy kicsit különc, de...

- Már régóta szeretnék önnel megismerkedni és egy kissé elbeszélgetni - szólt Ochocki, miközben Wokulskival kezet szorított.

Wokulski szótlanul vette szemügyre. A fiatalember alig lehetett harmincéves, és valóban, nagyon érdekes arcú, mintha I. Napóleonra hasonlítana, de az ábrándozás felhőivel tompítva.

- Merre megy? - kérdezte a fiatalember. - Szívesen elkísérném.

- Ha nem fárasztja...

- Ó, nekem sok időm van - felelte az ifjú.

„Mit akarhat tőlem?" - gondolta Wokulski, aztán hangosan hozzátette: - Mehetünk a Łazienki felé...

- Szívesen hagyta rá Ochocki. - Még el kell búcsúznom a hercegnétől, de majd utolérem.

Alig távozott. Wokulskit azonnal elfogta az ügyvéd.

- Gratulálok a tökéletes diadalhoz - szólt halkított hangon. A herceg valósággal szerelmes önbe. A két gróf meg a báró szintén... Eredeti emberek ezek, amint láthatta, de mind nagyon jó szándékúak. Szeretnének valamit csinálni, eszük is lenne hozzá meg képzettségük is, de sajnos, semmi energiájuk!... Akarathiány, uram... Nagy betegség ez, uram!... Az egész osztály ebben szenved... Mindenük megvan, pénz, cím, tekintély, sőt még sikerek is a nőknél, ezért aztán semmire se vágyódnak. S mivel ez a rugó hiányzik belőlük, arra vannak kárhoztatva, Wokulski uram, hogy eszközök legyenek az új, a nagyra törő emberek kezében... Mi, uram, mi még igen sok minden után vágyódunk - tette hozzá halkabban. - Szerencséjük, hogy velünk akadtak össze...

Wokulski semmit sem felelt, amit az ügyvéd úgy magyarázott, hogy igen ravasz diplomata, s már szíve mélyéből meg is bánta, hogy ilyen őszinte volt hozzá.

„Egyébként - gondolta, amint szeme sarkából Wokulskira pillantott -, még ha elmondaná is a hercegnek, hogy mit beszéltünk, mit árthat nekem?... Legfeljebb azt mondanám, hogy egy kicsit ki akartam tapogatni..."

„Miféle ambíciókat tételezhet ez fel rólam?..." - kérdezte önmagától Wokulski.

Elbúcsúzott a hercegtől, megígérte, hogy ezentúl minden összejövetelre eljön, s mikor az utcára kiért, hintaját hazaküldte.

„Mit akarhat tőlem ez az Ochocki? - gondolta gyanakodva. - Természetesen Izabelláról lesz szó... Lehet, hogy el akar riasztani tőle? Ostoba... Ha Izabella őt szereti, akkor kár a szót vesztegetni, magamtól is odábbállok... de ha nem őt szereti, akkor jó lesz óvakodnia attól, hogy engem akarjon eltávolítani... Azt hiszem, el fogom követni életem első egetverő ostobaságát, mégpedig Izabella kedvéért. Csak ne szegény Ochockin koppanjon. Kár lenne szegény fiúért..."

A kapubejáratban gyors léptek kopogását hallotta; megfordult, s látta, hogy Ochocki siet utána.

- Sokáig várt?... Bocsásson meg!... - kiáltotta az ifjú.

- A Łazienki felé megyünk? - kérdezte Wokulski.

- Szívesen.

Egy darabig szótlanul mentek egymás mellett, az ifjú mélyen elgondolkozott, Wokulski bosszús volt.

Elhatározta, hogy egyszerre szarvánál fogva ragadja meg a bikát.

- Ön közeli rokonságban van Łęcki úrékkal? - kérdezte.

- Elég közeliben - felelte az ifjú. - Anyám Łęcka volt, az apám csak Ochocki - tette hozzá gúnyosan -, ez pedig nagyon gyengíti a családi kapcsolatot... Tomasz bácsit, aki pedig elsőfokú nagybátyám, a mai napig sem ismerném, ha el nem szegényedett volna.

- Łęcka kisasszony igen előkelő, finom hölgy - jegyezte meg Wokulski, maga elé meredve.

- Előkelő? - ismételte Ochocki. - Mondja inkább, hogy istennő!... Ha vele beszélek, úgy érzem, hogy egész életemet ki tudná tölteni. Ő az egyetlen, aki mellett nyugodtnak érzem magam, békesség költözik a szívembe, s egyszerre elfeledkezem minden gyötrő sóvárgásomról. De hát!... Én nem tudnék egész nap mellette ülni a szalonban, s ő sem mellettem a laboratóriumban...

Wokulski megállt.

- Fizikával vagy kémiával foglalkozik? - kérdezte csodálkozva.

- Inkább azt kérdezze, mivel nem foglalkozom!... - felelte Ochocki. - Fizikával, kémiával, technológiával... Az egyetemen elvégeztem a természettudományi szakot s a műegyetemen a gépészetit... Mindennel foglalkozom; olvasok, dolgozom, az éjszakát is nappallá teszem és... mégsem csinálok semmit. Sikerült egy kicsit tökéletesítenem a górcsövet, s összeeszkábálnom egy új szárazelemet meg valami izzólámpafélét...

Wokulski csodálkozása nőttön-nőtt.

- Szóval, ön a feltaláló Ochocki?...

- Én volnék - felelte az ifjú. - De hát mit számít?... Mindenestül... semmit. Ha elgondolom, hogy huszonnyolc éves koromra mindössze ennyit csináltam, kétségbeesem. Laboratóriumomban szeretnék mindent összezúzni, és belevetni magam a szalonéletbe, ahová annyira csábítanak, vagy... golyót röpíteni a fejembe... Ochocki-féle villamos elem, Ochocki-féle izzólámpa!... Ó, micsoda ostobaság!... Hogy az ember gyerekkorától kezdve áhítozzék valamire, s aztán beleragadjon egy izzólámpa kátyújába... Borzalom... Hogy az ember eljusson az élete közepéig, aztán nyomát se lelje olyan útnak, amelyen továbbmehetne... Rettenetes!...

Elhallgatott. Időközben a Botanikus-kertbe értek. Ochocki levette kalapját. Wokulski pedig figyelmesen fürkészte, s új felfedezésre jutott: az ifjú, noha elegáns férfi hatását keltette, nem volt piperkőc, sőt látszott, hogy külsejével nemigen törődik. Haja kissé borzas, nyakkendője is egy gondolatnyival félrecsúszott, sőt, mellénye egyik gombja is nyitva volt. Az első pillantásra látszott, hogy van valaki körülötte, aki féltő gonddal kezeli fehérneműjét és ruhatárát, de ő annál kevésbé törődik az ilyesmivel, s éppen ez a gondatlanság, amely nála egészen finom, nemes árnyalatban jelentkezett, valami különös eredeti bájjal járt. Minden mozdulata könnyed, sőt hanyag, de kellemes hatású volt. Éppen olyan szépen tudott nézni, mint hallgatni, a füle mellett elereszteni valamit vagy akár a kalapját elveszteni.

Feljutottak a dombtetőre, ahonnan már látni lehetett az Okrąglak nevű kutat. Mindenfelől nyüzsögtek körülöttük a sétálók, de Ochockit ez egyáltalán nem feszélyezte, s kalapjával az egyik padra mutatva, szólt:

- Sokat olvastam arról, milyen boldog az olyan ember, akit nagy törekvések sarkallnak. Pedig ez hazugság. Lám, engem igazán nem mindannapi vágyak emésztenek, de csak nevetségessé tesznek, s a hozzám legközelebb állókat is ellenem hangolják. Nézze, itt ez a pad... Június elején egyszer este tíz óra körül itt ültünk unokahúgommal és Florentyna kisasszonnyal. A hold már fenn volt az égen, sőt még a fülemüle is dalolt. Elábrándoztam. Egyszerre megszólalt Izabella. „Ismered a csillagászatot?...” - „Egy kicsit.” - „Akkor mondd meg, hogy hívják ezt a csillagot?” - „Nem tudom - feleltem -, de annyi bizonyos, hogy sohasem jutunk el oda. Az ember úgy odatapad a földhöz, mint az osztriga a sziklához.” E pillanatban - folytatta - villant agyamba kedvenc eszmém vagy talán hóbortom... Elfeledkeztem gyönyörű húgomról, s egyszeriben repülőgépekről kezdtem gondolkozni. S mivel csak úgy tudok gondolkozni, ha járkálok, egyszerűen felálltam, s búcsúzás nélkül otthagytam őket!... Másnap Flóra kisasszony neveletlennek, Łęcki nagybátyám különcnek nevezett, húgom pedig egy hétig tudni sem akart rólam... De legalább kitaláltam volna valamit; szó sincs róla. A szó szoros értelmében semmit, pedig esküdni mertem volna rá, hogy mire a dombról a kúthoz érek, megszületik a fejemben a repülőgép vázlata... Ugye, milyen ostoba dolog?...

„Tehát ezek itt töltik az estéket, holdvilágnál és fülemüleszó mellett?... - gondolta Wokulski, s rettenetes fájdalmat érzett szívében. - Izabella biztosan szereti ezt az Ochockit, de ha nem szereti is, annak legfeljebb a fiú különcsége az oka... De igaza is van. Csinos fiú és nem mindennapi ember...”

- Az egészről - folytatta Ochocki - természetesen egy szót sem szóltam nagynénémnek, aki valahányszor hozzám lép, hogy valamit igazítson rajtam, mindig a lelkemre köti: „Kedves Julek, aztán vigyázz és igyekezz tetszeni Izabellának, mert ő igazán neked való feleség... Okos és szép, ő az egyetlen, aki ki tudna gyógyítani hóbortjaidból...” Én pedig azt mondom: micsoda feleség lenne mellettem?... Még ha laboráns lehetne... hagyján. De hogyan is hagyná ő ott a szalont egy laboratórium kedvéért!... S igaza is van; neki az az eleme; a madárnak levegőre, a halnak vízre van szüksége... Micsoda gyönyörű este! - tette hozzá kis idő múlva. - Ritkán éreztem magamban ilyen izgalmat. De... mi baja önnek, Wokulski úr?...

- Kicsit fáradt vagyok - felelte Wokulski tompán. - Nem ülnénk le egy pillanatra, akár ide is?...

Leültek a lejtőn a Łazienki-park szélén. Ochocki, állát térdére nyugtatta, s gondolataiba merült. Wokulski pedig olyan érzéssel nézte, melyben a bámulat a gyűlölettel vegyül.

„Buta vagy ravasz?... Miért mondta el ezt nekem?” - gondolta magában.

Be kellett azonban ismernie, hogy Ochocki fecsegése az őszinteségnek és hanyag könnyedségnek ugyanazokat a jellegzetességeit viselte magán, mint mozdulatai, sőt egész lénye. Most találkoztak először, s Ochocki máris úgy beszélt vele, mintha gyermekkoruktól fogva ismernék egymást.

„Végzek vele” - gondolta Wokulski, s mélyet sóhajtva, hangosan kérdezte:

- Ön tehát házasodik, Ochocki úr?

- Nem őrültem meg - mordult fel az ifjú, s rántott egyet a vállán.

- Hogyan?... Hiszen Izabella kisasszony tetszik önnek?

- Hogyne, nagyon is, de ez még nem minden. El is venném feleségül, ha biztos lennék abban, hogy a tudomány terén már semmit el nem érhetek...

Wokulski szívében a gyűlölet és csodálat mellett most az öröm is fellobbant. Ochocki e pillanatban homlokát dörzsölte, mint akit mély álmából ébresztenek fel, Wokulskira nézett, aztán hirtelen így szólt:

- No lám... Majd elfelejtettem, hogy fontos beszélnivalóm van önnel...

„Mit akarhat tőlem?..." - motoszkált Wokulski fejében. Lelke mélyén csodálta vetélytársa okos tekintetét s a hirtelen megváltozott hangnemet. Mintha egészen más ember mondta volna ezeket a szavakat.

- Kérdezni akarok öntől valamit... Sőt, nem is egy, hanem két dolgot. Mind a két kérdés nagyon bizalmas, ráadásul talán kényes is - mondta Ochocki. - De nem sértődik meg?

- Parancsoljon - felelte Wokulski.

Talán a vérpadon sem érzett volna ilyen kínokat, mint e pillanatban. Biztos volt benne, hogy Izabelláról lesz szó, s hogy nyomban eldől a sorsa.

- Ön természettudománnyal foglalkozott? - kérdezte Ochocki.

- Igen.

- S amint hallom, igen lelkes tanulmányozója volt a természettudományoknak. Tudom, mi mindenen ment keresztül, s éppen ezért régóta igen nagyra becsülöm... De még ez nem is elég, többet mondok... Egy év óta az adott nekem erőt a munkához, hogy mindig átéreztem, milyen óriási nehézségek között vergődött ön... Mindig azt mondtam magamban: megteszek legalább annyit, mint az az ember, s mivel előttem nincsenek olyan súlyos akadályok, mint előtte, talán tovább eljutok, mint ő...

Wokulski úgy érezte, vagy ő álmodik, vagy Ochocki őrült.

- Honnan tudja ezt?... - kérdezte.

- Schumann doktortól.

- Ah, Schumanntól. De mire akar kilyukadni?...

- Mindjárt megmondom - felelt Ochocki. - Ön tehát lelkes természettudós volt, s a végén mégis otthagyta a természettudományokat. Hány éves volt, mikor a természettudományok iránti vonzódása így megcsappant?...

Wokulski úgy érezte, mintha taglóval vágták volna fejbe. Ez a kérdés olyan kellemetlen és váratlan volt, hogy egy pillanatig nemcsak felelni nem tudott rá, de még gondolatait sem tudta összeszedni.

Ochocki megismételte kérdését, és éles tekintettel fürkészte Wokulskit.

- Hogy hány éves koromban? - szólt Wokulski. - Tavaly... s most a negyvenhatodik évemben vagyok...

- Nekem tehát a teljes lehűlésig még több mint tizenöt esztendőm van. Ez egy kis bátorságot ad... - mondta Ochocki, mintegy önmagának.

Kisvártatva még hozzáfűzte:

- Ez volt az egyik kérdés, s most jön a másik, de kérem, ne sértődjék meg. Milyen korában kezd a férfi közömbössé válni a nők iránt?...

A második taglóütés. Ez volt az a pillanat, mikor Wokulski szerette volna ezt a fiatalembert torkon ragadni és megfojtani. De erőt vett magán, és bágyadt mosollyal szólt:

- Én azt hiszem, soha... Sőt, ellenkezőleg, mindig jobban érdeklik...

- Az baj! - suttogta Ochocki. - No, majd meglátjuk, ki az erősebb.

- A nők, Ochocki úr.

- Már kinek hogy, uram... - felelte az ifjú, s ismét gondolataiba merült.

Aztán mintegy magához kezdett beszélni.

- A nő, fontos. Én is voltam már szerelmes... mindjárt csak... hányszor is?... négy... hat... vagy hétszer. Igen, hétszer... Igen sok időt elrabolt, és kétségbeejtő gondolatokat szült. Nagy bolondság a szerelem... Az ember megismerkedik, szeret és szenved... Aztán untat vagy megcsal... Igen. Kétszer untatott és ötször megcsalt... Aztán az ember új nőt talál, az eddigieknél tökéletesebbet... s azután ez is ugyanezt teszi, amit a kevésbé tökéletesek... Eh, selejtes fajtája az állatnak. Játszanak velünk, bár korlátolt agyuk fel sem tud fogni bennünket... De hiszen igaz, a tigris is játszhatik az emberrel. Alávaló, de kedves... No, mindegy! Ezzel szemben az eszme, ha egyszer megragadta az embert, soha többé el nem hagyja, és soha el nem árulja...

Kezét Wokulski karjára tette, különös, elmélázó tekintettel nézett szemébe, s így szólt:

- Hiszen valamikor ön is törte a fejét repülőgépeken, nemde? Nem kormányozható léghajón, amely könnyebb, mint a levegő, mert ez bolondság, hanem... a nehéz gép, az emberekkel megtöltött és körülpáncélozott nehéz gép, repülésén... Van sejtelme arról, micsoda fordulat következne be a világon, egy ilyen találmány nyomán?... Megszűnnék minden erődítmény, minden hadsereg, minden határ. Eltűnnének a nemzetek, s helyettük a föld feletti építményekben angyalokhoz vagy az ókori istenekhez hasonló teremtmények születnének. A szelet, a hőt, a világosságot, a villámot már leigáztuk... nem gondolja, hogy itt az ideje, hogy felszabadítsuk magunkat a nehézkedés bilincseiből? Ez az az eszme, mely ma az idők szellemét teherbe ejti... Mások már dolgoznak ezen. Engem még csak most kezd megtelíteni, de a fejem búbjától a talpamig... Mi közöm nekem a nagynénémhez és minden tanácsához meg a jó modorról szóló tanításához... Mi közöm a házassághoz, a nőkhöz, sőt a górcsőhöz, a szárazelemhez meg az izzókhoz is?... Megtébolyodom vagy... szárnyat adok az emberiségnek...

- És ha sikerülne is, hát aztán? - kérdezte Wokulski.

- Hírnév! Olyan hírnév, amilyent még soha, senki el nem ért - felelte Ochocki -, látja, ez az én feleségem, ez az én asszonyom... Na, minden jót, mennem kell...

Kezet szorítottak, aztán lerohant a dombról, és eltűnt a fák között.

A Botanikus-kertre és a Łazienki-parkra már ráborult az alkonyat.

- Őrült vagy lángész?... - suttogta Wokulski, s érezte, hogy az ő idegei is ziláltak. - S ha lángész?...

Felállt s elindult a park felé, a sétáló emberek közé. Úgy érezte, hogy a domb fölött, amelyről lejött, valami szent borzadály lebeg.

A Botanikus-kertben majdnem tolongtak az emberek. Minden úton tömött sorok, népes csoportok s legalábbis zajos társaságok sétálgattak; a padok roskadoztak a teher alatt. Wokulskinak minduntalan elálltak az útját, letaposták a sarkát, meglökdösték, s mindenfelől beszélgetést, nevetgélést hallott. Az Aleje Ujazdowskie egész hosszában, a Belweder-palota kőkerítése mentén, a kórház felőli kerítés alatt, a legkevésbé forgalmas utakon, még az elkerített

ösvényeken is mindenütt nyüzsgött, tolongott a jókedvű, sétáló nép. Minél sötétebb lett a természet, annál sűrűbb, zajosabb és vidámabb a tömeg.

- Úgy látszik, számomra már nemigen van hely ezen a világon... - suttogta Wokulski.

Elért a Łazienki-parkba, s itt már csendesebb helyeket talált. Az égen megjelent néhány csillag, a fasor felől a levegőben rezgett, hullámzott a járókelők zaja és a tóból áradó nedvesség. Feje felett egyszer-egyszer zúgva repült el egy cserebogár, vagy rebbenve cikázott egy-egy denevér; a park mélyén szomorkás madárfütty hangzott, úgy látszik, szegény kis lélek hiába hívta a párját. Messziről a tó felől hallatszott az evezők loccsanása s fiatal lányok kacagása.

Egy összesimuló emberpár sugdosódva jött vele szembe. Utat engedtek neki, és elrejtőztek a fák árnyékában. Wokulskit elfogta az irigység és a gúny.

„Lám, boldog szerelmesek! - gondolta. - Suttognak és menekülnek, mint a tolvajok... Szépen berendezett világ ez, nem?... Kíváncsi vagyok, mennyivel volna jobb az élet, ha Lucifer lenne itt az úr?... Hát ha egy bandita ugrana most elém, és ebben a sötét zugban leszúrna?..."

Elképzelte, milyen kellemes lehet, mikor a kés hideg pengéje belehatol a forró, lázas szívbe.

„Sajnos - sóhajtotta -, ma már nem szabad gyilkolni, az ember legfeljebb saját magát... csak az a fő, hogy gyorsan, alaposan és jól. Nosza!..."

A menekülésnek e csalhatatlan eszközére gondolt, s ez lecsillapította. Fokozatosan ünnepélyes hangulatba merült, úgy érezte, hogy közeledik a pillanat, melyben számadást kell vetnie lelkiismeretével, helyesebben szólva: meg kell csinálnia egész élete mérlegét.

„Ha én lennék a legfőbb bíró - gondolta -, s megkérdeznének, ki érdemli meg inkább Izabellát, Ochocki-e vagy Wokulski, be kellene ismernem, hogy Ochocki... Tizennyolc évvel fiatalabb, mint én (tizennyolc év!...) és milyen szép... Huszonnyolc esztendős, és már két fakultást elvégzett (én ebben a korban csak éppen hogy elkezdtem tanulni...). És három találmánya van (nekem egy sem). De ettől függetlenül hatalmas eszme kel életre benne... Furcsa, nagyon furcsa: érdekes dolog az a repülőgép, s lám, ő megtalálta hozzá a legzseniálisabb és egyedül lehetséges utat. A repülőgépnek nehezebbnek kell lennie a levegőnél, nem pedig könnyebbnek, mint például a léggömb; hiszen minden, ami szabályosan repül, a légytől egészen a hatalmas sasig - nehezebb, mint a levegő. Az ifjú kiindulópontja helyes, és van alkotó szelleme, amit máris bebizonyított, ha mással nem, a górcsövével és az izzólámpájával; ki tudja, nem sikerül-e megszerkesztenie a repülőgépet is? S ha megcsinálja, több lesz az emberiség számára, mint Newton és Napóleon együttesen... És én versenyezzem vele?... Ha tehát felmerül a kérdés, hogy kettőnk közül melyiknek kell odábbállnia, habozhatom-e?... Micsoda pokoli kín megállapítanom, hogy azt a törékeny semmiséget, ami én vagyok, oda kell dobnom áldozatul egy végeredményben ugyanilyen embernek, ugyanilyen halandónak, aki ugyanúgy alá van vetve betegségeknek, tévedéseknek, és aki mindenekfelett még ennyire naiv is. Mert hiszen gyerek még. Mi mindent összefecsegett itt nekem..."

Különös véletlen: mikor Wokulski segéd volt a gyarmatáru-kereskedésben, a perpetuum mobiléről, vagyis olyan gépről ábrándozott, amely önmagától mozog, de mikor beiratkozott az előkészítő iskolába, rájött, hogy ez a gép ostobaság. Ekkor aztán legtitkosabb, legkedvesebb vágya az lett, hogy feltalálja a kormányozható léghajót. Ami Wokulski számára még hamis utakon tévelygő, fantasztikus árny volt, az Ochockiban már a gyakorlati kérdés alakját öltötte magára.

„Micsoda kegyetlen sors! - gondolta elkeseredve. - Két embernek csaknem azonos vágyakat ad, csakhogy az egyik tizennyolc évvel korábban, a másik később született, az egyik nyomorban, a másik jólétben, az egyik nem tudott felkapaszkodni a tudományok első emeletére sem, a másik könnyű léptekkel ugrik át kettőt. Őt nem lökik le útjáról a politikai viharok, mint engem, neki nem jelent akadályt a szerelem, melyet úgy kezel, mint valami játékszert, míg nekem, aki hat évet töltöttem a sivatagban, ez az érzés a mennyországot és az üdvösséget jelenti. Sőt, még annál is többet... És ő diadalmaskodik felettem minden téren, bár bennem is megvannak ugyanazok az érzések, a helyzeteket legalább olyan tisztán meglátom, dolgozni pedig bizonyosan sokkal többet dolgoztam, mint ő...”

Wokulski jól ismerte az embereket, és gyakran össze is hasonlítgatta magát velük, de bármerre járt, egy kicsit mindig jobbnak érezte magát másoknál. Akár mint kereskedősegéd, aki éjszakákon át búj ta a könyveket, akár mint diák, aki a nyomoron át gázolt a tudomány felé, akár mint katona a golyózáporban, vagy mint száműzött, aki a hóval belepett sárkunyhóban foglalatoskodott a tudománnyal - mindig ott égett lelkében az eszme, mely évekkel megelőzte korát. Mások egyik napról a másikra, csupán gyomruknak vagy zsebüknek éltek.

Csak ma találkozott olyan emberrel, aki nagyobb nála, egy őrülttel, aki repülőgépet akar szerkeszteni!...

„Hát nekem nincs olyan eszmém, amelyen már több mint egy éve munkálkodom, amelyért vagyont szereztem, amelyért embereken segítek és tiszteletre kényszerítem magam iránt?... Igen, de a szerelem személyes érzés; minden érdem, melyet a szerelem szül, csak olyan, mint a tengeri ciklon örvényébe sodort hal. Ha erről a világról egyszerre eltűnne az a nő, s benned eltűnne a reá való emlékezés, ugyan mi maradna belőled? Közönséges kapitalista, aki unalmában a kaszinóban kártyázik. Ezzel szemben Ochockinak van ideálja, mely mindig előre fogja hajtani, hacsak szelleme ki nem alszik...”

„Jól van, de hátha ő sem tud semmit alkotni, s ahelyett hogy a repülőgépet megszerkesztené, a bolondokházába kerül?... Én pedig csakugyan csinálok valamit, s a górcső, a szárazelem vagy akár az izzólámpa biztosan nem több, mint az, hogy én meg száz és száz embernek adom meg az életlehetőséget. Honnan van hát bennem ez a szélsőségesen keresztény alázatosság?... Hogy melyikünk mit ér el, azt egyelőre nem lehet tudni. Az azonban már bizonyos, hogy én a tettek embere vagyok, ő pedig ábrándozó... Várjunk egy esztendeig...”

Egy esztendeig!... Összerezzent. Úgy érezte, hogy az egy esztendőnek nevezett út végén csak feneketlen mélységet lát, mely mindent elnyel, s amelyben még sincs semmi.

„Tehát semmi?... Semmi!...”

Ösztönszerűen szétnézett. A Łazienki-park mélyén egy kis úton járt, ahova nem jutott el semmiféle nesz, még az óriási fák sűrűje is teljesen csendes volt.

- Hány óra? - kérdezte hirtelen egy rekedt hang.

- Hogy hány óra?...

Wokulski megdörzsölte szemét. A homályból egy rongyos ember alakja bukkant ki.

- Udvarias kérdésre udvariasan illik felelni - szólt az ember, és közelebb lépett.

- Ölj meg, és megnézheted magad - felelte Wokulski.

A rongyos hátralépett. Az úttól balra néhány emberi árny tűnt fel.

- Bolondok! - kiáltotta Wokulski, miközben tovább sétált. - Nálam van az aranyórám és pár száz rubel... Nem védekezem, na!...

Az árnyak eltűntek a fák között, s az egyik mély hangon megszólalt:

- Az ilyen, a fene ott egye meg, mindenütt megterem, ahol el sem vetik...

- Barmok!... Gyáva kutyák! - kiáltotta Wokulski szinte önkívületben.

Szavaira már csak a menekülők lábdobogása felelt.

Wokulski összeszedte gondolatait.

„Hol vagyok?... Azt tudom, hogy a Łazienki-parkban, de melyik részén?... Jó lesz másfelé menni..."

Néhányszor visszafordult, s már igazán nem tudta, merre jár. Szíve hevesen dobogott, homlokára kiült a hideg verejték, életében most először félt az éjszakától és attól, hogy eltéved...

Néhány percig bolyongott céltalanul, még a lélegzete is elakadt. Fejében vad gondolatok kavarogtak, végre bal felől meglátta a kőfalat s azon túl egy épületet.

Aha, a Narancsház...

Csakhamar eljutott egy kis hídig, s a híd korlátjára támaszkodva, megpihent és elgondolkozott.

„Tehát ide jutottam?... Veszedelmes vetélytárs... Bomlott idegek... Azt hiszem, ennek a komédiának az utolsó felvonását akár ma megírhatnám!..."

Az egyenes út elvezette a tóig, onnan a Łazienki-palotáig. Húsz perc múlva az Aleje Ujazdowskién bérkocsiba ült, s egy további negyedóra múlva már otthon volt.

Az utcai lámpás fénye, a forgalom visszaadta vidámságát, és már mosolyogva suttogta:

- Micsoda rémképek megint?... Ez az Ochocki is... Meg az öngyilkosság!... Eh, szamárság... Egyelőre bejutottam az arisztokrata körökbe, hogy tovább mi lesz, majd elválik...

Mikor fogadószobájába lépett, inasa egy levelet adott át, melyet Meliton asszony az ő saját levélpapírjára írt.

- Ez a hölgy ma kétszer volt itt - szólt a hű szolga. - Először öt órakor, azután hatkor...

12

Futkosás mások érdekei ügyében

Wokulski lassan bontogatta Meliton asszony levelét, s visszaemlékezett az iménti eseményekre. Úgy érezte, mintha szobája homályos zugában még most is a Łazienki-park fáinak sűrűjét látná s benne a rongyos útonállók elmosódó körvonalait, azután a kis dombot a kúttal, ahol Ochocki avatta be legbensőbb gondolataiba. De mikor a világosságba tekintett, a ködös kép egyszerre eltűnt. Látta a zöld ernyős lámpát, egy csomó papírt, az íróasztalon álló bronzfigurákat, s néha úgy érezte, hogy Ochocki minden röpködő masinájával együtt, sőt, az ő saját kétségbeesése is csak álom volt.

„Dehogyis lángész - gondolta -, egyszerű ábrándozó!... Izabella is csak olyan nő, mint a többi. Ha hozzám jön - jó; ha nem jön, abba sem halok bele."

Kisimította a levelet és olvasta:

Uram! Fontos hír: Łęckiek a bérházukat néhány napon belül eladják, s az egyetlen vevő rokonuk és ellenségük Krzeszowski báróné. Biztos forrásból tudom, hogy ő legfeljebb hatvanezer rubelt akar a házért adni, s ebben az esetben Izabella kisasszony hozományának utolsó maradványa, az a harmincezer rubel is elvész. Itt a legkedvezőbb alkalom, mert Izabella kisasszony - akit vagy a nyomor, vagy az a megoldás fenyeget, hogy el kell fogadnia a marsall kezét - minden más kombinációt szívesen elfogad. Feltételezem, hogy ezúttal nem bánik el úgy a kínálkozó alkalommal, mint Łęcki úr váltóival, melyeket szemem láttára tépett szét. Ne feledje: a nők szeretik, ha úgy ölelik őket, hogy a hatás fokozása kedvéért néha még sarokkal is rájuk taposnak. Minél kíméletlenebbül teszi ezt vele, annál biztosabb, hogy magába szeret, ezt el ne felejtse!...

Egyébként szerezhet Belnek egy kis örömet: Krzeszowski báró kényszerítő körülmények folytán eladta kedvenc kancáját saját feleségének. A kancának a közeli napokban kellene futnia, s ő a verseny favoritja. Ahogy én a helyzetet ismerem, Bel annak örülne a legjobban, ha a kanca a verseny napján nem lenne sem a báróé, sem a feleségéé. A báró szörnyen bánná, hogy a kancát eladta, a báróné pedig kétségbe lenne esve, ha a kanca befutna, s ezzel nem neki, hanem másnak hozna hasznot. Látja, milyen hajszálfinomak ezek a nagyúri mesterkedések? De ezért próbálja meg felhasználni. Jó alkalom kínálkozik, mert úgy hallom, egy bizonyos Maruszewicz nevű egyén, a Krzeszowski házaspár mindkét tagjának bizalmasa, önnek akarja a kancát megvételre felajánlani. Ne felejtse el, hogy a nők csak azoknak rabszolgái, akik erősen tudják őket tartani és szeszélyeiket ki tudják elégíteni.

Már igazán kezdem ezt hinni, hogy ön szerencsés csillagzat alatt született,

őszinte híve
A. M.

Wokulski mélyen felsóhajtott. Mind a két hír nagyon fontos volt. Másodszor is elolvasta a levelet, csodálkozott Meliton asszony érdes stílusán, és megmosolyogta a saját nemére vonatkozó megjegyzéseit. Az, hogy az embereket meg a körülményeket erősen kézben kell tartani, nagyon megfelelt Wokulski természetének. Mindent és mindenkit a nyakánál ragadott meg, kivéve Izabellát. Ő volt az egyetlen lény, akinek önnönmagával szemben teljes szabadságot, sőt, korlátlan egyeduralmat kívánt biztosítani.

Önkéntelenül oldalt pillantott; az inas az ajtóban állt.

- Menj aludni - szólt rá.

- Mindjárt, csak még egy úr is volt itt - felelte az inas.

- Micsoda úr?

- Itt hagyta a névjegyét, ott van az íróasztalon.

Az íróasztalon Maruszewicz névjegye hevert.

- Aha!... És mit mondott?

- Nem mondott azs semmit, csak azst kérdezste, mikor tetsik itthon lenni. Én meg azst mondtam, reggel tízs óra körül, mire ő azst mondta, hogy holnap tízs órakor eljön, de csak egy percsre.

- Jól van, jó éjszakát.

- Alásolgája, nagyságos úr.

Az inas kiment. Wokulski érezte, hogy teljesen kijózanodott. Ochocki minden röpködő masinájával együtt szörnyen összezsugorodott. Most megint olyan erősnek érezte magát, mint akkor, mikor Bulgáriába indult. Akkor vagyonért ment, most itt volt az alkalom, hogy a megszerzett vagyon egy részét letegye Izabella lába elé. Bántották Meliton asszony levelében ezek a kifejezések: „A nyomor vagy az a megoldás fenyegeti, hogy el kell fogadnia a marsall kezét...” Nem! Izabella sohasem kerülhet ilyen helyzetbe... De nem az a bizonyos Ochocki emeli ki belőle a röpködő masináival, hanem igenis ő. Olyan erőt érzett magában, hogy ha most a mennyezet, a felette levő két emelettel együtt a fejére zuhan, meg bírta volna tartani.

Az íróasztal fiókjából elővette jegyzetfüzetét, és számolni kezdett:

„A versenyló - csekélység... Erre legfeljebb ezer rubelt költök, s legalább egy része meg is térül... A ház, hatvanezer rubel, Izabella hozománya harmincezer, összesen kilencvenezer. Bagatell, csaknem egyharmada egész vagyonomnak... A házért mindenesetre megtérül hatvanezer rubel vagy talán még több... Na... rá kell bírni Łęcki urat, hogy azt a harmincezer rubelt bízza rám; majd osztalék címén fizetek érte évi ötezer rubelt... Remélem, ez elég lesz nekik. A lovat átadom egy zsokénak, az majd elintézi a futtatást... Tíz órakor itt lesz Maruszewicz, tizenegykor elmegyek az ügyvédhez... A pénzt megkapom évi nyolc százalékra, az évi hétezer-kétszáz rubel, s mivel én biztosan megkeresem a tizenöt százalékot... no, meg a ház is hoz valamit... De mit szólnak majd a társaim?... Eh, törődöm is vele!... Negyvenötezer rubelem van évente, ha ebből tizenkét-, tizenháromezer leapad, még mindig marad harminckétezer. A feleségemnek nem kell unatkoznia... Egy év alatt kilépek a bérházból, még ha harmincezer rubelt veszítek is... Hiszen ez nem is veszteség, hanem hozomány...”

Éjfél volt, mire vetkőzni kezdett. A világosan körvonalazott tervek lecsillapították zilált idegeit. Eloltotta a lámpát, lefeküdt, s nézte, hogyan lengeti a szél a függönyöket, azután mély álomba merült.

Reggel hétkor felébredt, s olyan friss és jókedvű volt, hogy még a szobában sürgölődő inasnak is feltűnt.

- Mit akarsz itt? - kérdezte Wokulski.

- Én semmit, nagyságos úr kérem, csak a házsmester seretne valamit, de nem meri, azst seretné, ha a nagyságos úr tartaná kerestvízs alá a fiát.

- Á, á, á!... De azt ugye nem kérdezte, hogy szeretném-e, ha gyereke lenne?

- Nem, mert a nagyságos úr akkor a háborúban volt.

- Na jó. Vállalom a komaságot.

- Akkor most már tessék nekem adni azst a régi kabátot, mert másképp hogy menjek el a kerestelőre?

- Nem bánom, vidd a kabátot.

- És a reperálás?

- Hallod-e, most már hagyj békén... Reperáltasd meg! Felőlem reperáltass, amit akarsz...

- Mert, nagyságos úr, kérem, bársonygallért seretnék...

- Bánom is én, varrj rá bársonygallért, csak menj már a pokolba.

- Kár haragudni, mert nem magamért akarom, hanem a nagyságos úr tisztességéért - mormogta az inas. Azzal kiment s bevágta maga mögött az ajtót.

Érezte, hogy gazdája egészen különös jókedvében van.

Wokulski felöltözött, s leült számolni, közben üres teáját szürcsölte. Mikor a számadással végzett, megfogalmazott egy táviratot Moszkvába, ebben százezer rubel kiutalását kérte, s egy másik táviratban utasította bécsi ügynökét, hogy bizonyos megrendeléseket függesszen fel. Tíz óra előtt néhány perccel megérkezett Maruszewicz. Most még elnyűttebbnek és bátortalanabbnak látszott, mint tegnap.

- Megengedi - kezdte a szokásos üdvözlő szavak után -, hogy mindjárt nyílt kártyával kezdjem... Eredeti ajánlattal jöttem.

- Hadd halljam azt az eredeti ajánlatot...

- Krzeszowski báróné (vele is meg a báró úrral is benső barátságban vagyok) - kezdte az elnyűtt ifjú - egy versenylovat kíván eladni. Rögtön arra gondoltam, hogy ön, ismert vagyoni viszonyainál fogva, bizonyára szívesen vásárolna egy jó versenylovat... Óriási esélyei vannak, mert a futamban rajta kívül csak két ló indul, s mind a kettő jóval gyengébb nála...

- Akkor miért nem maga a báróné futtatja?

- Ő?... Mert esküdt ellensége a lóversenynek.

- Akkor mért vette meg?

- Két okból - felelte az ifjú. - Először is a bárónak pénzre van szüksége, hogy egy becsületbeli tartozását kiegyenlítse. Kijelentette, hogy főbe lövi magát, ha nem tud nyolcszáz rubelt szerezni. Ha másképp nem, legkedvesebb lováért. Aztán meg a báróné nem kívánja, hogy férjeura versenyistállót tartson. Ezért vette meg, de szegényt egészen beteggé teszi a szégyen és kétségbeesés, s leghőbb vágya, hogy a lovat minden elfogadható áron továbbadja.

- És mi az az ár?

- Nyolcszáz rubel - felelte a fiatalember, szemét lesütve.

- Hol az a ló?

- A Müller-féle istállóban.

- És az okmányok?

- Itt vannak - felelte a fiatalember, most már vidámabban, s buzgón rántotta elő kabátja zsebéből a papírcsomagot.

- Most mindjárt lebonyolíthatjuk? - kérdezte Wokulski, miközben az iratokat átlapozta.

- Hogyne!

- Ebéd után elmehetünk megnézni a lovat?

- Ó, hogyne...

- Írjon, kérem, nyugtát - szólt Wokulski, s íróasztala fiókjából elővette a pénzt.

- Nyolcszázról?... Természetesen... - hadarta az ifjú.

Gyorsan papírt és tollat szedett elő és írt. Wokulski észrevette, hogy a fiatalember keze egy kissé reszket, s arca is elváltozik.

A nyugta szabályos volt, Wokulski a nyolc darab százrubelest az asztalra dobta, s a nyugtát eltette fiókjába. Kis idő múlva Maruszewicz némileg zavarodottan távozott a szobából, s míg a lépcsőn lefelé futott, így elmélkedett magában:

„Aljas gazember vagyok, nagyon aljas... De végtére is, néhány nap múlva megadom a banyának a kétszázat, s majd azt mondom, hogy Wokulski, mikor a lovat megismerte, még kétszázzal kiegészítette a vételárat. Úgysem találkoznak, sem a báró a feleségével, sem ez a... szatócs velük... Nyugtát követelt... Nagyszerű... Nem tagadja meg magát a boltos és a parvenü... Ó, hogy büntet a sors könnyelműségemért..."

Wokulski tizenegy órakor kilépett az utcára azzal a szándékkal, hogy az ügyvédhez megy.

Alig állt azonban meg a kapu előtt, világos felöltője és fehér kalapja láttára egyszerre három bérkocsis is megindult feléje fogatával. Az egyik a nagy tülekedésben kocsija rúdjával belerohant a másikba, a harmadik pedig, hogy kikerülje őket, csaknem elgázolt egy nehéz szekrényt cipelő hordárt. Nagy tülekedés támadt, ostorsuhogással fűszerezve. Hamarosan rendőrsípok is hangzottak, aminek eredményeképpen a két legbuzgóbb kocsis saját kocsiján hajtott be az őrszobára.

„Rossz jel - gondolta Wokulski, s hirtelen a homlokára csapott. - Nagyszerű üzletember vagyok, mondhatom - gondolta magában -, megyek az ügyvédemhez, hogy megbízást adjak neki egy ház megvételére, s azt sem tudom, milyen az a ház, sőt még azt sem, hol van."

Visszament lakásába, s kalappal a fején, hóna alatt a sétapálcával, kezdte naptárát forgatni. Szerencsére hallotta azelőtt, hogy a Łęcki-féle bérház valahol az Aleje Jerozolimskie körül van, de mégis beletelt néhány perc, míg az utcát és a házszámot megtalálta.

„Ez jó ajánlólevél lett volna számomra az ügyvédnél! - gondolta, amint a lépcsőn lefelé lépkedett. - Az egyik napon rábeszélem az embereket, hogy tőkéjüket bízzák rám, a másikon pedig magam zsákbamacskát veszek. Gyönyörűen kompromittáltam volna magamat vagy Izabellát."

Beugrott egy arra haladó bérkocsiba, s az Aleje Jerozolimskie felé hajtatott. A sarkon kiszállt, s befordult az egyik mellékutcába.

Gyönyörű nap volt, az égen alig volt felhő, még az utca sem látszott porosnak. A házak ablakai mindenütt tárva-nyitva, néhol még éppen mosták. Csintalan szellő játszadozott a szobalányok szoknyájával, s önként adódott a megfigyelés, hogy a varsói házicselédség szívesebben megmossa a harmadik emeleti ablakot, mint a saját lábát. Egyes házakból zongorajáték, egy-egy udvarból kintorna hangzott, vagy a kőporárusok, kefekötők és ócskások meg ezekhez hasonló vállalkozók ajánlkozásai hallatszottak. Némelyik kapuban kékzubbonyos házmester ásítozott, az utcákon kutyák kergetőztek. Kocsi alig járt erre, s az apró, maszatos gyerekek azzal szórakoztak, hogy lehámozták a fiatal vadgesztenye-csemeték gyenge kérgét, holott a fák halványzöld levélkéi még meg sem tudtak sötétedni.

Az utca általában tiszta, nyugodt és vidám volt. A túlsó végén belátszott a láthatár egy keskeny része meg egy csoport fácska, de azt a fővároshoz sehogy sem illő falusi tájat majdnem egészen eltakarták a téglafalak és épületállványok.

Wokulski a jobb oldali gyalogjárón ment, s bal kéz felől, az utca közepe táján, egy rikító sárga házat pillantott meg. Varsóban igen sok a sárga ház; mondhatnám, Varsó a legsárgább város a nap alatt. Ez az épület azonban mintha a többinél is sárgább lett volna, s a sárga tárgyak kiállításán (biztosan ezt is megérjük még) kétségkívül elvinné a pálmát.

Közelebb ment, s észrevette, hogy ez a sárgaság nemcsak neki tűnt fel, mert e ház falánál a kutyák is sokkal sűrűbben adták le névjegyüket, mint a többinél.

- Az ördögbe is! - suttogta. - Még kiderül, hogy ez az...

S valóban, ez volt a Łęcki-ház.

Wokulski jól megnézte. Háromemeletes épület volt, néhány vaserkéllyel, s minden emelete más stílusban épült. A kapu felépítésében például a legyezőszerű motívum uralkodott. A bejárat felső része olyan volt, mint egy nyitott legyező, amellyel bájosan hűsítette volna magát egy özönvíz előtti óriás hölgy. A két kapuszárnyon nagyméretű négyzetek ékeskedtek, sarkaikban szintén félig kinyitott legyezőkkel. De legértékesebb díszítményei a kapuszárnyak közepén elhelyezett faragványok voltak. Ezek egy-egy szög fejét ábrázolták, de olyan óriási szögét, mintha az egész kaput azokkal erősítették volna a házhoz és az egész házat Varsóhoz.

A ház legfőbb jellegzetessége a kapualj, illetőleg a kocsibejárat volt. Alapzata rozoga deszkapadló, de oldalfalait annál gyönyörűbb tájképek ékesítették. Annyi hegy, erdő, szikla és patak volt rajtuk, hogy a ház lakói bátran lemondhattak a távoli nyári kirándulásokról.

A kis udvart minden oldalról háromemeletes oldalszárnyak körítettek, ami az egészet óriási kúthoz, mégpedig igen illatos levegőjű kútfenékhez tette hasonlóvá. Minden sarokban egy-egy ajtó, sőt az egyikben kettő is volt. A házmesterlakás ablaka alatt hivalkodott a dús szemétdomb és a vízcsap.

Wokulski, csak úgy mellékesen, egy pillantást vetett a főlépcsőházra, amelyre üveges ajtó nyílt. A lépcső szörnyű piszkos volt, viszont az egyik szegletben, egy megfelelő bemélyedésben, bájos nimfa állt, feje fölé emelt urnával és némileg hiányos orral. Minthogy a nimfa urnája amarant-, arca sárga, keble zöld, lába pedig kék színben tündöklött, könnyen ki lehetett találni, hogy a szobrászművészet e remeke egy színes üvegű ablakkal szemben pompázott.

- No, igen! - mormogta Wokulski olyan hangon, mely nem vallott valami nagy elragadtatásra.

A jobb oldali udvari szárnyból e pillanatban lépett ki egy nagyon szép fiatalasszony, s egy kislányt vezetett kézen fogva.

- Anyuskám, a parkba megyünk? - kérdezte a gyermek.

- Nem, drágám, a boltba, a parkba majd délután - felelte az asszony nagyon kellemes hangon. Magas, sötétszőke nő volt, szeme szürke, arcvonásai tökéletesek. Tekintete egy pillanatra találkozott Wokulskiéval, s ekkor mélyen elpirult.

„Honnan ismerem?” - tűnődött Wokulski, amint a kapuból az utcára lépett.

Az asszony körülnézett, de mikor a férfit meglátta, elfordította a fejét.

„Igen, igen - jutott eszébe -, a szent sírnál, a templomban, később meg az üzletben is. Még Rzecki is felhívta rá a figyelmemet, neki is feltűnt, hogy milyen szép lába van. És igaz is.”

Visszament a kapubejáróba, s átfutotta a lakók névsorát.

„Micsoda? Krzeszowski báróné a második emeleten!... Micsoda?... Micsoda?... A bal oldalszárnyban az első emeleten Maruszewicz?... Furcsa játéka a véletlennek. A homlokzati fronton, a harmadik emeleten diákok... De ez a szépasszony ki lehet? Jobb oldali szárnyépület, első emelet... Jadwiga Misiewicz, nyugdíjas és Helena Stawska, leányával. Ez ő.”

Belépett a kis udvarra és körülnézett. Csaknem minden ablak tárva-nyitva. A hátsó szárny földszintjén mosoda, mely nagy büszkén „Párizsi”-nak nevezi magát. A harmadik emeletről cipészkalapács kopogása hangzik, kissé lejjebb az ablakdíszítésen néhány galamb turbékol. Ugyanennek a szárnynak a második emeletén néhány percig zongorajáték hallatszott, azután felcsendült egy skálát éneklő éles szoprán hang.

- A!... a!... a!... a!... a!... a!... a!... a!...

Wokulski magasan a feje fölött, a harmadik emeletről, erős férfi basszust hallott: - Ez alighanem megint kusszint vett be... Már mászik is ki belőle a pántlikagiliszta... Marysia!... Gyere csak ide...

Ugyanakkor egy második emeleti ablakból női fej hajolt ki, s rekedt dühvel kiabálta:

- Marysia!... Azonnal gyere haza... Marysia!

„Akármi legyek, ha ez nem Krzeszowski báróné" - gondolta Wokulski.

Egyszerre jellegzetes nesz ütötte meg a fülét: a harmadik emeletről vízsugár csurrant lefelé, s pontosan Krzeszowskiné kihajló fején talált szilárd talajt, aztán szétfreccsent az udvaron.

- Marysia, ide gyere hozzánk!... - harsogta a basszus.

- Nyomorultak... - sziszegte a báróné, s arcát felfelé fordította.

A harmadik emeletről újabb jól irányzott vízsugár csordult, s elfojtotta a delnő hangját. Közvetlenül utána fekete szakállas fiatal férfifej hajolt ki az ablakon, s Krzeszowski báróné visszahúzódó ábrázatát megpillantva, zengő basszushangján így szólt:

- Ah, a méltóságos asszony? Bocsánatot kérek...

A báróné lakásából görcsös zokogás felelt.

- Ó, én szerencsétlen!... - fuldokolta. - Esküdni mernék, hogy az a semmirekellő hozta rám ezeket a banditákat... Így hálálja meg, hogy kiemeltem a nyomorból... Hogy megvettem a lovát...

Közben a földszinten a mosónők szapulták a fehérneműt, a harmadik emeleten a cipész kalapált, s a hátsó szárny második emeletén szólt a zongora, és messze hangzott a sipító skála: - A!... a!... a!... a!... a!... a!... a!...

- Vidám egy ház, szó se róla... - morogta Wokulski, s kabátja ujjáról leverte az odafröccsent vízcseppeket.

Otthagyta az udvart, kilépett az utcára, s még egyszer szemügyre vette az épületet, melyet most készült megvenni. Aztán befordult az Aleje Jerozolimskiére. Ott bérkocsiba ült, s az ügyvédhez hajtatott.

Az ügyvéd előszobájában néhány rongyos zsidót és egy kendős öregasszonyt talált. Bal felől egy nyitott ajtón át aktákkal tele szekrényt látott. A szobában lázasan körmölt három írnok. Az asztalnál néhány atyafi üldögélt, akik közül az egyiknek jellegzetes börtöntöltelék-ábrázata volt, a többi meg szemmel láthatólag unatkozott.

Egy ősz bajuszú, gyanakvó tekintetű öreg inas segítette le Wokulski kabátját s megkérdezte:

- A nagyságos úr hosszabb ügyben jött?

- Nem. Egészen rövidben.

Erre bevezette a jobb felől nyíló terembe.

- Kit szabad bejelentenem?

Wokulski átadta névjegyét, s az inas elment. A teremben amarantszínben pompázó kárpitozott bútorok voltak, mint az első osztályú vasúti kocsikban, és néhány faragott szekrény, tele díszkötéses könyvekkel, melyekről azonnal látszott, hogy soha, senki sem olvasta. Az asztalon néhány album és képeslap hevert, amelyet viszont - észrevehetően - mindenki végigforgatott.

A terem egyik sarkában Thémisz istenasszony gipszszobra állt, sárgaréz mérleggel és piszkos térdekkel.

- Az ügyvéd úr kéreti a nagyságos urat!... - jelentette az inas, s kitárta az ajtót.

A kitűnő ügyvéd dolgozószobájában barna bőrgarnitúra állt, az ablakokon barna függöny, a tapéta alapszíne is barna, ugyancsak barna mintákkal. Maga az ügyvéd is barna kabátot viselt, kezében hosszú szárú csibukot tartott, melynek végén félfontos borostyánszopóka díszlett.

- Előre tudtam, hogy ma itt üdvözölhetem - szólt az ügyvéd, s kerekes fotelt tolt Wokulski alá, miközben lábával gondosan kisimította a szőnyegen gyűrt ráncot. - Röviden és velősen - folytatta - bátran számíthatunk rá, hogy vállalatunkban legalább háromszázezer rubelt jegyeznek. Minél hamarabb elmegyünk a közjegyzőhöz a végleges szerződést megírni. Hogy a betéteket készpénzben az utolsó garasig beszedjük, arról kezeskedem... Számíthat rám.

Beszéd közben minden fontosabb szót megnyomott, s még mindig Wokulski kezét szorongatta, közben pedig szeme sarkából figyelte.

- Ja, igen... a vállalat!... - eszmélt fel Wokulski, s elhelyezkedett a karszékben. Hogy mennyi készpénzt szednek össze, az az urak dolga.

- De mégis, a tőke... - vetette közbe az ügyvéd.

- Az akad nálam társak nélkül is.

- De a bizalom...

- Elég nekem az önbizalmam.

Az ügyvéd elhallgatott, s nagyokat szippantott a csibukból.

- Nekem egy kérésem van önhöz - szólt Wokulski kis idő múlva.

Az ügyvéd szinte belemélyesztette tekintetét, így igyekezett kifürkészni, mi lehet az, mert hiszen a kérés természetétől függött a meghallgatás módja. Úgy látszik azonban, hogy semmi fenyegetőt nem fedezett fel, mert tekintete komoly, de szívélyes maradt, s jóindulatot tükrözött.

- Bérházat szeretnék venni - folytatta Wokulski.

- Máris?... - kérdezte az ügyvéd, szemöldökét felhúzva és fejét lehajtva. - Gratulálok, igazán gratulálok... A saját bérház az üzlet szilárdságát emeli... A saját ház az üzletember számára olyan, mint a kengyel a lovas számára. Biztosabban ül a nyeregben. A kereskedelem, amíg nem támaszkodik olyan biztos alapokra, amilyen egy ház, nem is komoly kereskedelem... legfeljebb: szatócsüzlet. Melyik bérházról van szó, ha már volt szíves bizalmával megtisztelni?

- A napokban árverezik Łęcki úr bérházát...

- Ismerem - vágott közbe az ügyvéd. - A falak egészen jók. A farészeket fokozatosan ki kellene cserélni, s tartalékul ott van még a kert... Az egyetlen árverező Krzeszowski báróné, hatvanezer rubel körüli összeget hajlandó áldozni. Versenytársa nemigen lesz, tehát legfeljebb hatvanezerért megvehetjük.

- Akár kilencvenezerért vagy még többért is - felelte Wokulski.

- De minek?... - ugrott fel az ügyvéd. - A báróné hatvanezren túl nem megy. Ma senki sem vásárol házat. Egészen jó üzlet...

- Nekem kilencvenezerért is jó.

- De hatvanötezerért még jobb...

- Jövendő társamat nem akarom megnyúzni.

- Társát?... - kiáltotta az ügyvéd. - De hiszen Łęcki teljes csődben van; még inkább ártana neki, ha ön néhány ezer rubellel többet adna azért a házért. Ismerem nővérének, a grófnénak erre vonatkozó álláspontját... Abban a pillanatban, amint Łęcki egy garas nélkül marad, bájos leánya, akit mindnyájan bálványozunk, azonnal férjhez megy a báróhoz vagy a marsallhoz.

Wokulski szeme olyan szikrákat szórt, hogy az ügyvéd elhallgatott. Ránézett, gondolkozott, s egyszerre homlokára csapott.

- Tehát ön elhatározta, hogy kilencvenezer rubelt ad azért a rozoga házért?... - kérdezte hitetlenkedve.

- Igen - felelte Wokulski tompán.

- A kilencvenezerből lemegy hatvan, s ami marad, az Izabella kisasszony hozománya - motyogta az ügyvéd. - Aha!...

Ábrázata és egész alakja a felismerhetetlenségig megváltozott. A félfontos borostyánszopókából óriási tömeg füstöt szívott magába, elterpeszkedett a fotelban, s kezét Wokulski felé rázva folytatta:

- Értjük egymást, Wokulski uram. Bevallom, még öt perccel ezelőtt hajlandó lettem volna önt, ördög tudja, mivel gyanúsítani, mert úgy ismerem, mint aki csak tiszta üzleteket csinál. De most már... e pillanattól kezdve... higgye el, rám mindig számíthat, mint a legjobb szövetségesre...

- Most meg én nem értem magát - suttogta Wokulski, s lesütötte szemét.

Az ügyvéd arcára téglaszínű rózsák ültek ki. Csengetett. Az inas belépett.

- Ne eressz be senkit, amíg nem szólok - adta ki az utasítást.

- Igenis, ügyvéd úr - felelte az inas mogorván.

Ismét kettesben maradtak.

- Tisztelt... barátom - kezdte az ügyvéd. - Tudja ön, mit jelent a mi arisztokráciánk és a belekapaszkodó sallang?... Néhány ezer ember, akik az egész országot kiszívják, a pénzt külföldön elherdálják, onnan magukkal hozzák a leggonoszabb szenvedélyeket, ezekkel megfertőzik az állítólag még egészséges középosztályt s ők maguk, gazdaságilag, szervezetileg és erkölcsileg menthetetlenül elpusztulnak. Ha más rétegekkel kereszteznénk és dolgozni kényszerítenénk őket... esetleg... lehetne belőlük valami, mert testi és szellemi alkatuk csakugyan finomabb, mint a mienk. Tetszik érteni... *keresztezni*! De nem harmincezer rubelt kidobni az ablakon azért, hogy egyet közülük a felszínen tartsunk. Nos, a *keresztezésben* szívesen segítségére vagyok, de a harmincezer rubel elfecsérlésében, nem!...

- Egy szót sem értek az egészből - felelte Wokulski.

- De igenis, érti, csak nem bízik bennem! Nagy erény a bizalmatlanság, s én nem is akarom belőle kigyógyítani. Én tehát csak annyit mondok: a tönkrement Łęcki rokonságot köthet egy kereskedővel is, különösen, ha az nemesember, de egy Łęcki harmincezer rubellel a zsebében!...

- Ügyvéd úr - vágott szavába Wokulski. - Azt kérdem, hajlandó-e a nevemben részt venni azon az árverésen?

- Igen, de Krzeszowski báróné ajánlatát legfeljebb néhány ezer rubellel licitálom túl. Bocsásson meg, Wokulski uram, de csak saját magam ellen nem fogok licitálni.

- És ha más versenytárs is akad?

- Ha! Akkor azt is túllicitálom, hogy az ön szeszélyét kielégítsem.

Wokulski felállt.

- Köszönöm azt a néhány őszinte szót. Igaza van, de nekem is megvan a magam igazsága... Holnap hozom a pénzt, most pedig viszontlátásra.

- Sajnálom magát - felelte az ügyvéd, s kezét megszorította.

- Miért sajnál?

- Azért, kérem, mert aki hódítani akar, annak győzedelmeskednie kell. Meg kell fojtani az ellenséget, nem pedig a saját éléskamránkból etetni. Olyan hibát követ el, amely inkább eltávolítja mintsem közelebb viszi a céljához.

- Téved.

- Romantikus lélek!... Romantikus lélek!... - ismételgette az ügyvéd mosolyogva.

Wokulski kilépett az utcára, ott azonnal kocsiba ült, s az Elektoralna utcába vitette magát. Bosszús volt, hogy az ügyvéd felfedte titkát, és eljárását bírálgatta. Természetes, hogy aki győzni akar, annak meg kell fojtania ellenfelét, de hiszen itt a zsákmány Izabella lett volna!...

Egy szegényes üzlethelyiség előtt szállt ki. A cégtábla - fekete alapon arany betűkkel - hirdette, hogy itt székel „S. Schlangbaum váltó- és lottóüzlete”.

Az üzlet nyitva volt: a bádoggal borított pultot drótháló kerítette el a közönségtől. A pult mögött kopasz fejű, ősz szakállú vén zsidó ült, s a szó szoros értelmében rátapadt a *Kurir*-ra.

- Jó napot kívánok, Schlangbaum úr - szólt Wokulski.

A zsidó felpillantott, és szemüvegét homlokáról az orrára ejtette.

- Ó, nagyságos úr?... - lelkendezett, vendége kezét szorongatva. - Mi az, már magának is pénz kell?...

- Nem, kérem - felelte Wokulski, s a pult előtt álló fonott karszékbe vetette magát. De szégyellte azonnal felfedni, hogy miért jött, tehát még megkérdezte:

- Mi újság, Schlangbaum úr?

- Semmi jó - felelte az öreg. - Kezdik üldözni a zsidókat. Különben ez még talán nem is baj. Ha majd elkezdik rugdosni, köpdösni és kínozni, talán észbe kapnak a mi fiatal zsidócskáink, mint az én Henrykem is. Nekik már úri kabát kell, és nem tartják a vallást!...

- Ki üldözi magukat? - kérdezte Wokulski.

- Bizonyítékok van!... - hadarta a zsidó. - Itt a bizonyíték, a *Kurir*-ban. Legutóbb beküldtem egy találós kérdés. Maga szeret találós kérdések megfejteni?... A találós kérdés így szól:

Első és második - sok szép lányok neve,
Első és harmadik - vizet tartunk benne,
Összesen az egész - Isten mentsen tőle.
Háborút csinálják, ha sok van belőle.

Kitalálja, mi az? Az első és a második: ka-to; az első és a harmadik: ka-na, és az összesen az egész: katona. Na, és tudja, mit feleltek erre?... Mindjárt...

Kapja a *Kurir*-t és olvassa:

- Szerkesztői üzenetek W. W. úrnak. Olgerbrand nagy enciklopédiája... Nem, nem ez... Motylko úrnak: A frakkhoz fehér... Nem, ez sem az. Na, itt van! S. Schlangbaum: Az ön politikai találós kérdése nyelvtanilag nem helyes... Na, most mondja, hol itt a politika? Mert ha Disraeliről vagy Bismarckról csinálok találós kérdés, az egy politika, de a katona, az nem egy politika, hanem egy hadsereg!...

- De hol van ebben a zsidók üldözése? - kérdezte Wokulski.

- Mindjárt megmondom. Hiszen magának is védelmezni kell az én Henrykem, és védelmezi is, én azt tudom, ha ő nem is mondja. Na, most nézzük a találós kérdés. Mikor egy fél évvel ezelőtt elvittem egy találós kérdés a Szymanowski úrhoz, akkor ő azt mondott: „Kedves Schlangbaum úr, mi ez a találós kérdés nem közölünk, de azért jobb, ha találós kérdés csinál, mint ha »uzsora szed«". Én pedig azt feleltem: „Tisztelt szerkesztő úr, ha maga nekem annyit fog fizetni a találós kérdésemért, amennyit nekem hoz kamat, akkor én írok magának folyton találós kérdések..." Szymanowski úr így felelt: „Schlangbaum úr, nekünk nincs annyi pénz, hogy a maga találós kérdéseiért fizethessünk." Ezt mondta az a Szymanowski úr. Tetszik érteni? Nu, most pedig nézzen, mit ír ez a *Kurir*, hogy nem politikus, meg nyelvtan, meg nem helyes. Egy fél évvel ezelőtt még mást beszélt. És mi mindent firkálnak most az újságok a zsidókról!...

Wokulski csak hallgatta a zsidók üldözéséről szóló áradatot, közben nézegette a falon függő sorsjátéktáblát, és az írópult lapján dobolt. De gondolatai másfelé jártak, és még habozott:

- Maga még mindig találós kérdésekkel foglalkozik? - kérdezte.

- Mi az, hogy én?... - felelte a zsidó. - Nekem a Henryk fiamtól van egy unoka, aki még csak kilencéves, de hallgassa meg, milyen levelet írt nekem az a gyerek a múlt héten: *Nagyapa* - írta az a kis Michaś -, *nekem ilyen rejtvény kellene:*

Az elsőt csinálja a rossz gyerek,
Másodikkal kezdődik a meleg,
Ha meg mind a kettő megvan benne,
Én magam is felvenném, ha lenne.

Ha ki tetszik találni - írja ő, az a Michaś -, *akkor tessék küldeni hat rubel, hogy megvehessem azt a szövet izé.* Higgye el, Wokulski úr, én elsírtam magam, mikor ezt a rejtvényt olvastam. Mert az *elsőt* csinálja a rossz gyerek, az: köp, a *másodikkal* kezdődik a meleg, az az eny betű, mert a nyár az a meleg, az *egész* meg: köpeny. Hát én elsírtam magam, Wokulski úr, hogy egy ilyen okos gyerek az én Henrykem makaccsága miatt köpeny nélkül jár. De azt írtam neki: *Kedves kis unokám. Nagyon örülök, hogy nagyapádtól megtanultál találós kérdés csinálni, de hogy takarékoskodni is megtanulj, a köpenyre, amit olyan szépen elrejtettél, csak négy rubelt küldök, és ha jól fogsz tanulni, akkor a vakációra megkapod tőlem ezt:*

Az első németül száj,
Második a falon jár,
Az egészet megveszi az apa,
Ha a fiát iskolába adja.

Ez: *mundur,*[28] ugye rögtön kitalálta, Wokulski úr!

- Úgy látszik, az egész családja találós kérdésekkel foglalkozik? - vetette közbe Wokulski.

- Nemcsak az enyém - felelte Schlangbaum. - Nálunk, zsidóknál, ha a fiatalok összejönnek, akkor nem táncolnak meg komplimentíroznak, mint az uraknál, nem is a ruhájukkal meg mindenféle bolondsággal hencegnek, hanem számolnak, vagy mindenféle okos könyveket néznek, egyik a másik előtt vizsgázik, találós kérdést, rébuszt vagy sakkfeladványt fejt. Nálunk az ész mindig dolgozik, ezért van a zsidónak esze, és ezért fog a zsidó, ne haragudjon, Wokulski úr, az egész világot meghódítani. Maguknál mindent forró fejjel és háborúval elintéznek, nálunk meg mindent csak ésszel és türelemmel.

Az utolsó szavak meglepték Wokulskit, mert hiszen Izabellát ő is ésszel és türelemmel készült meghódítani... Ez a Schlangbaum bizalmat keltett szívében, tehát felállt és hirtelen szólt:

- Meg akarom kérni valamire, Schlangbaum úr.

- Amit maga kér, az nekem parancs, Wokulski úr.

- Meg akarom venni a Łęckiék házát...

- Ismerem, hatvanezer körül fog elkelni.

- Én azt szeretném, ha kilencvenezerért kelne el, szükségem van valakire, aki eddig az összegig licitál.

A zsidó kerekre nyitotta szemét.

- Hogyan?... Maga harmincezer rubel többet akar fizetni... - kérdezte.

- Igen.

- Bocsánat, ezt én nem értek. Mert ha a maga házát árvereznék, és Łęcki akarná megvenni, akkor értem, hogy fel akar veretni az árat, de ha maga a vevő, akkor az a jó, ha leszorítjuk az árat...

- Nekem az a jó, ha többet fizetek érte.

Az öreg megrázta fejét, s kis idő múlva így szólt:

- Ha nem ismernék magát, Wokulski úr, azt kellene hinni, hogy rossz üzletet csinálja, de én ismerek magát, hát azt hiszek, hogy... furcsa üzletet csinálja. Mert nem elég, hogy a készpénzt beássa a falba, ami évi tíz percent veszteség, de még harmincezer rubel többet is akar fizetni... Wokulski úr - tette hozzá s kézen fogta vendégét. Wokulski úr, ne csinálja ilyen bolondot. Én kérem... Az öreg Schlangbaum...

- Higgye el, jól járok vele...

A zsidó a mutatóujját hirtelen homlokához emelte. Szeme és hófehér fogsora megvillant.

- Haha!... - kacagott. - Milyen öreg zsidó vagyok, hogy nem találtam ki mindjárt... Maga fizet Łęcki úrnak harmincezer rubel, ő meg kijár magának egy üzlet, ami legalább százezer hozza. Güt!... Adok én magának egy licitáló, az tizenöt rubelért felveri a ház ára. Nagyon rendes úr, keresztény úr, de a bánatpénz nem lehet a kezébe adni... Adok még egy disztingvált hölgy is, aki tíz rubelért szintén fogja licitálni... Még adhatok egypár zsidó is öt-öt rubel... Ezek csinálnak olyan licitálás, hogy akár százötvenezer rubel is fizethet azért a ház, és senki észre nem veszi, hogy ez üzlet.

---

[28] Mund (száj) és Uhr (óra) együtt = Mundur, mundér: diákegyenruha.

Wokulski kezdte magát kissé kellemetlenül érezni.

- De a dolog természetesen köztünk marad - szólt.

- Azt hiszem, Wokulski úr - felelte a zsidó ünnepélyesen -, ezt nekem nem kell mondani. A maga titok nekem is titok. Maga felkarolta az én Henrykemet, maga nem üldözi a zsidókat...

Elbúcsúztak. Wokulski visszatért lakásába. Már ott találta Maruszewiczet, s vele együtt mentek el a lovardába, hogy megnézze a lovat.

A lovarda két egymásba nyíló helyiségből állt, s egy egységet alkotott. Olyan volt a formája, mint a tiszti vállbojté. A kerek helyiségben volt a lovarda, a szegletesben az istálló.

Mikor Wokulski és Maruszewicz beléptek, éppen lovaglólecke folyt. Négy úr és egy hölgy lovagolt a lovarda fala mentén, szorosan egymáshoz zárkózva. Középen állt az intézet igazgatója, egy katonás képű férfi, sötétkék zubbonyban, szűk fehér nadrágban és sarkantyús csizmában. Ez volt Müller úr. Folyton irányította a lovasokat, közben gyakran használta a kezében levő ostort, minduntalan csippentett egyet a hibásan forduló lovon, de úgy, hogy a lovas is felszisszent tőle. Wokulski mindjárt észrevette, hogy a férfiak közül az egyiknek, aki kengyel nélkül lovagol s jobb kezét háta mögött tartja, határozottan csirkefogóképe van, a második minden igyekezetével középülést akar elfoglalni a lovon, a nyak és a far között, a negyedik pedig mintha minden pillanatban le akarna szállni és örökre lemondani a lovaglásról. Csak a lovaglóruhás hölgy ügetett bátran és ügyesen, s erről Wokulskinak az jutott eszébe, hogy a nők számára nincsen a világon sem kényelmetlen, sem veszélyes helyzet.

Maruszewicz mindjárt bemutatta egymásnak Wokulskit és az igazgatót.

- Már vártam az urakat, és azonnal rendelkezésükre állok. Schultz úr!

A hívásra odasietett egy fiatal, szőke férfi, szintén sötétkék zubbonyban, de még magasabb szárú csizmában és még feszesebb nadrágban. Katonás tisztelgéssel vette át az igazgatói hatalom jelképét, és mielőtt Wokulski kifordult volna a lovardából, meggyőződött róla, hogy Schultz - fiatal kora ellenére - még erélyesebben kezeli az ostort, mint az igazgató. A második úr ugyanis hangosan felszisszent, a negyedik pedig tiltakozni is próbált.

- Ön tehát - szólt az igazgató Wokulskihoz - a báró úr lovát minden tartozékával, nyereggel, pokrócokkal együtt veszi át.

- Természetesen.

- Akkor jár nekem öntől hatvan rubel az istállóért, ezt Krzeszowski báró úr nem fizette ki.

- Hiába...

Beléptek a kis istállóba, mely olyan világos volt, mint egy szoba, sőt, még szőnyeg is volt benne, az igaz, hogy nem nagyon értékes. A vadonatúj jászol tele volt abrakkal, a létra szintén, a padlót vastagon borította a friss alom. Ennek ellenére az igazgató éles szeme valami rendetlenséget vehetett észre, mert rákiáltott a fiúra.

- Micsoda rend ez, Ksawery, a fene egye meg a dolgát!... A maga hálószobájában is tartogat ilyesmit?

Az igazgató másik segédje csak egy pillanatra jelent meg, benézett, aztán eltűnt, és a folyosókon kiabálta:

- Wojciech!... A fene essen beléd... Azonnal csinálj bent rendet, mert a fejedre borítom.

- Szczepan! A franc egye meg a pofádat... - hangzott egy harmadik hang a fal mögül. - Ha még egyszer így hagyod az istállót, a fogaddal szedetem fel...

Ugyanakkor néhány tompa ütés hallatszott, mintha valaki a másiknak a fejével döngetné a falat. Wokulski az istálló ablakán át csakhamar megpillantott egy fiatalembert, akinek a zubbonyát rézgombok díszítették. Seprűért rohant az udvaron át, s mikor megtalálta, útközben fejbe vágott vele egy ott bámészkodó zsidót. Wokulski, mint természettudós, őszintén megbámulta az energia megmaradása elvének ezt az új bizonyítékát, melynél az igazgató haragja ilyen különös módon vándorolt egyik állomástól a másikig, míg egy a lovardához nem tartozó óhitű atyafi fején el nem csattant.

Közben az igazgató intézkedett, hogy a kancát vezessék ki a folyosóra. Gyönyörű állat volt, lábai vékonyak, feje kicsiny, szemében jókedv és élénkség csillogott. A kanca, ahogy a folyosón végigvezették, Wokulskira nézett, megszagolta és horkantott egyet, mintha megismerte volna új gazdáját.

- Lám, már megismerte - jegyezte meg az igazgató. - Adjon neki egy darab cukrot... Gyönyörű állat, mi?...

E szavak után zsebébe nyúlt, s egy dohányszagú szennyes tárgyat kotort elő. Wokulski a piszkos cukordarabot tenyerén a kanca szája elé tartotta, s az minden gondolkozás nélkül bekapta.

- Ötven rubelt teszek, hogy nyer!... - kiáltotta az igazgató. Tartja?

- Tartom - felelte Wokulski.

Feltétlenül nyer. Adok hozzá egy nagyszerű zsokét, aki az én utasításom szerint fogja lovagolni. De ha Krzeszowski báróé maradt volna, itt dögöljek meg, ha nem harmadiknak jött volna be. Különben nem is tartottam volna az istállómban...

- Az igazgató úr még mindig nem tud megnyugodni - vetette közbe Maruszewicz édeskés mosollyal.

- Megnyugodni!... - kiáltotta az igazgató, s arca pipacsszínű lett a haragtól. - Hát mondja meg, Wokulski úr, lehet-e fenntartani a kapcsolatot egy olyan emberrel, aki azt híresztelte, hogy én Lublinban eladtam egy kehes lovat!... Ilyesmit nem lehet elfelejteni, kedves Maruszewicz úr - kiabálta egyre élesebb hangon. - S ha a gróf nem simította volna el az egészet, ma a báró úr golyót hordozna a combjában... Hogy én kehes lovat adtam el!... Ha száz rubelembe kerül is, a kanca nyer!... Ha azután beledöglik is... de nyernie kell!... Majd meglátja a báró úr... Kehes lovat!... Hahaha... - robbant ki ördögi kacajjal.

A kanca megtekintése után az urak átmentek az irodába, ahol Wokulski rendezte a számlákat, s megesküdött magában, hogy egyetlen lóról sem fog olyasmit állítani, hogy kehes. Búcsúzóul így szólt:

- Kérem, igazgató úr, nem futtathatnám ezt a lovat a versenyen névtelenül?

- Meg lehet csinálni.

- De...

- Legyen csak nyugodt, Wokulski úr - felelte az igazgató, vendége kezét szorongatva. - Egy úriember legfőbb erénye a diszkréció. Remélem, Maruszewicz úr is...

- Ó!... - csatlakozott Maruszewicz is, fejét és kezét olyan hevesen rázva, hogy kétség sem férhetett ahhoz, a titkot végképp eltemeti lelke legmélyén.

Mikor visszafelé jöttek, s a lovarda előtt elhaladtak, Wokulski ismét ostorpattintást hallott, mire a negyedik úr újra veszekedni kezdett az igazgató helyettesével.

- Ez durvaság, tisztelt uram!... - kiáltotta. - A ruhám majd kihasadt...

- Kibírja - felelte flegmatikusan Schultz úr, a második lovas felé pattintva.

Wokulski távozott a lovardából.

Mikor Maruszewicztól elbúcsúzott, s bérkocsiba ült, egyszerre különös gondolata támadt.

- Ha a kanca nyer, az azt jelenti, hogy Izabella megszeret...

És gyorsan visszafordult. Az imént még egészen közömbös állat most egyszerre rokonszenvessé és érdekessé vált számára.

Ahogy másodszor belépett az istállóba, ismét azt a jellegzetes kopogást hallotta, mintha emberi fejet ütögetnének a falba. S valóban, a szomszédos bokszból vörös arccal rohant ki Szczepan, az istállófiú. Haja borzas volt, mintha valaki éppen most eresztette volna ki a markából. Közvetlen utána megjelent Wojciech is, a kocsis, és kissé zsíros kezét zubbonyába törölgette. Wokulski három rubelt nyomott a markába, a fiúnak meg egyet, s megígérte, hogy ha jól bánnak a kancával, a jövőben is kapnak borravalót.

- Jobban fogok rá vigyázni, nagyságos úr, mint a tulajdon feleségemre - felelte Wojciech, s mélyen meghajolt. - De az *öreg* sem fog vele rosszul bánni, az bizonyos... Megcsináljuk vele a versenyt, olyan lovacska ez, mint az arany...

Wokulski bement az istállóba, s jó negyedóráig gyönyörködött a kancában. Egy kicsit nyugtalanították a ló vékony lábai, s ő maga is megremegett, mikor látta, hogy apró borzongások miként reszkettetik meg a paripa bársonysima szőrét. Attól félt, hogy még meg talál betegedni. Azután átölelte a ló nyakát, s mikor az finom fejét vállára tette, megcsókolta s így suttogott:

- Ha tudnád, mi minden függ tőled... Ha te azt tudnád...

Ettől kezdve naponta kétszer-háromszor is megfordult a lovardában, cukorral etette és kényeztette a kancát. Érezte, hogy józan gondolkozáshoz szokott fejében valami babonaféle kezd kicsírázni. Ha a ló vidáman fogadta, azt jó jelnek vélte, ha meg szomorú volt, Wokulski szívét mindjárt átjárta a nyugtalanság. Már az istálló felé haladva leszögezte: „Ha jókedvű, az azt jelenti, hogy Izabella megszeret.” Voltak azonban józan pillanatai is. Ilyenkor elfogta a harag, és saját magát is megvetette.

„Hogyan - gondolta -, az egész életem egy nő szeszélyétől függjön?... Nem találnék száz meg száz másikat?... Nem ígérte meg Meliton asszony, hogy három-négy ilyen szép nővel is megismertet... Az ördögbe is, egyszer már mégis észre kellene térnem...”

De ahelyett, hogy észre tért volna, egyre jobban belegabalyodott a hálóba. Öntudatos pillanataiban úgy érezte, hogy még most is vannak boszorkányok a világon, s őt is egy boszorkány átkozhatta el. Ilyenkor irtózattal gondolta:

„Én már nem vagyok ugyanaz... Egészen más emberré lettem... Azt hiszem, valaki kicserélte a lelkemet!...”

Máskor ismét a lélekbúvár és természettudós szólalt meg benne:

„Lám - suttogta egy hang valahol az agyában -, lám, hogy megbosszulja magát a természet, ha törvényeit megsértjük... Fiatal korodban fittyet hánytál a szívnek, gúnyolódtál a szerelmen, eladtad magad egy öregasszonynak, most aztán itt van!... Az érzelmek hosszú éveken át zsugorgatott tőkéje most kamatostul jelentkezik...”

„Jól van - gondolta -, de akkor erkölcstelen szoknyavadásznak kellene lennem; miért gondolok hát mindig csak erre az egyre?...”

„Ördög tudja - felelte a hang. - Lehet, hogy éppen ez az egy felel meg neked a legjobban. Lehet, hogy amint a babona mondja, évszázadokkal ezelőtt közös lelketek volt...”

„Akkor meg neki is szeretnie kellene engem... - tűnődött Wokulski. Aztán még hozzátette: - Ha a kanca győz, ez azt jelenti, hogy Izabella megszeret... Ah, vén bolond, szerencsétlen őrült, mire jutsz még?...”

Néhány nappal a verseny előtt meglátogatta lakásán az álangol gróf, akivel a hercegnél ismerkedett meg.

A kölcsönös üdvözlés után a gróf mereven leült egy karszékbe, és így szólt:

- Látogatás és egyben üzlet; eegen!... Szabad?

- Állok rendelkezésére, gróf úr.

- Krzeszowski báró - kezdte a gróf -, akinek kancáját ön egyébként egészen szabályosan, eegen, megvásárolta, bátorkodik önt arra kérni, hogy lenne szíves neki a nevezett kancát átengedni... Az ár közömbös... A báró nagy fogadásokat kötött... Felajánl ezerkétszáz rubelt.

Wokulski hátán végigfutott a hideg; ha eladja a kancát, Izabella esetleg megveti.

- És ha nekem bizonyos reményeim fűződnek ehhez a kancához, ha nagy kilátásaim vannak, gróf úr?...

- Ebben az esetben teljes joggal önt illeti az elsőbbség, eegen - szűrte a szót a gróf.

- Ezzel ön el is döntötte ezt a kérdést, gróf úr - szögezte le Wokulski és meghajolt.

- Eegen... nagyon sajnálom a bárót, de az ön jogi helyzete szilárdabb.

Felállt, mint valami rugón járó automata, s búcsúzás közben még hozzátette:

- Mikor megyünk a közjegyzőhöz a vállalati szerződéssel, tisztelt uram?... Meggondoltam a dolgot, és hajlandó vagyok ötvenezerrel részesedni... eegen...

- Ez teljesen az önök dolga.

- Szeretném ennek az országnak a felvirágzását megérni, éppen ezért, kedves Wokulski úr, minden rokonszenvem és tiszteletem az öné, eegen, tekintet nélkül arra a nagy bánatra, amit a bárónak okoz. Eegen, ő biztos volt benne, hogy ön átengedi neki a kancát...

- Nem tehetem.

- Én megértem önt - fejezte be a gróf. - A nemesember minden alkalommal megnyilatkozik, még ha egy iparos bőrét ölti is magára. Ön pedig, bocsásson meg bátorságomért, elsősorban nemesember, mégpedig angol értelmezés szerint; olyan, amilyennek mindnyájunknak lennünk kellene.

Erősen megszorította kezét és távozott. Wokulski lelke mélyén beismerte, hogy ennek a különcnek, aki ilyen mulatságos figurát játszik, igen sok rokonszenves vonása van.

- Igen! - suttogta. - Ezekkel az urakkal kellemesebb érintkezni, mint a kereskedőkkel. Ezeket valóban más anyagból gyúrták.

Aztán még hozzáfűzte:

- És még csodálkozom, hogy Izabella megveti az én fajtámat, holott ő ilyenek között nevelkedett... De hát mit csinálnak ők a világon és a világnak?... Tisztelik azokat az embereket, akik tőkéjük után tizenöt százalékot biztosítanak nekik, ez azonban még nem érdem.

- Az ördögbe is! - morogta, ujjával pattintva. - Honnan tudják, hogy én vettem meg a lovat... Potomság!... Hiszen Krzeszowski bárónétól vettem, mégpedig Maruszewicz közvetítésével... Különben is túl gyakran járok a lovardába, ismer az egész személyzet... Eh, kezdek baklövéseket elkövetni. Nem vagyok elég óvatos... Ez a Maruszewicz sehogy sem tetszik nekem...

13

Nagyúri mulatságok

Végre elérkezett a verseny napja. Derűs és nem nagyon meleg, pontosan olyan, amilyennek lennie kell. Wokulski öt órakor felriadt, azonnal rohant az istállóba a kancához. A ló eléggé közömbösen fogadta, de egészséges volt. Müller igazgató úr viszont ragyogott a reménységtől.

- Micsoda... - kiáltott, s mosolyogva ütött Wokulski karjára - izgulunk, izgulunk?... Felébredt önben a sportszenvedély!... Mi, uram, a versenyek alatt folyton lázban égünk. Áll a fogadás ötven rubelben?... Mintha máris a zsebemben lenne; akár ki is fizetheti...

- Ha nyer, a legnagyobb örömmel - felelte Wokulski és gondolatban hozzátette: „Vajon csakugyan nyer?... Vajon Izabella valamikor csakugyan megszeret? Nem jön közbe valami?... Hátha futás közben eltöri a lábát?...”

A reggeli órák olyan lassan cammogtak, mint az ökrösszekér. Wokulski csak néhány percre nézett be az üzletbe, ebédre egy falatot sem bírt lenyelni, elment a Saski-parkba, s közben mindig azon járt az esze, hogy a lova nyer-e, és Izabella megszereti-e?... Délután alig bírta ki otthon, de erőt vett magán, s csak öt óra körül hajtatott a pályára.

Az Ujazdowskie fasorban a hintók és bérkocsik már úgy tolongtak, hogy a lovak sok helyütt csak lépésben tudtak előrejutni, a sorompónál meg már teljes volt a torlódás, s legalább egy negyedóráig kellett várnia. Közben gyötörte, emésztette a türelmetlenség, míg végre hintaja kijutott a mokotówi versenytérre.

A kanyarnál kihajolt a kocsiból, és a ruhájára és arcára is vastagon rárakódó sárgás por ködén át nézte, figyelte a versenyteret. Ma szokatlanul nagynak látta, de ugyanolyan vigasztalannak is, mert mintha a bizonytalanság réme lebegett volna felette. Messze előtte félkörben tolongó emberek hosszú sora nyüzsgött, s még állandóan növekedett a folyton érkező csoportokkal.

Végre ő is megérkezett a helyszínre, de ismét eltelt vagy tíz perc, míg inasa visszajött a pénztártól a jeggyel. A hintó körül nyüzsgött, tolongott az ingyenközönség, ezernyi hang hallatszott, s Wokulski úgy érezte, mintha valamennyi az ő kancájáról beszélne, s gúnyos megjegyzéseket tenne a pöffeszkedő boltosra, akinek nagyúri élvezetekre szottyant kedve.

Végre beeresztették a hintót a kapun. Wokulski azonnal kiugrott, és kancájához sietett. Minden önuralmát össze kellett szednie, hogy nyugodt és közömbös nézőnek lássék.

Hosszas keresgélés után ráakadt a versenytér közepén, ott volt mellette Müller és Schultz, de ott volt a zsoké is, agyarán vaskos szivarral, fején sárga-kék sapkával, s vállán panyókára vetett köpennyel. A kanca ezen az óriási téren és a gomolygó embertömeg közepette olyan kicsinek és véznának látszott, hogy Wokulski minden reményét elvesztette. Legjobban szeretett volna mindent otthagyni és hazamenni. Ellenben Müller és Schultz ábrázatáról biztos reménység sugárzott.

- Na, végre itt van! - kiáltotta az igazgató, s a zsokéra mutatva, hozzátette: - Hadd mutatom be az urakat egymásnak: Jung úr, az ország legkitűnőbb zsokéja, Wokulski úr.

A zsoké két ujját sárga-kék sapkájához emelte, másik kezével kivette szájából a szivart, és sercintett egyet.

Wokulski magában mindjárt megállapította, hogy ilyen apró, vézna emberkét még soha életében nem látott. Közben észrevette, hogy a zsoké úgy méregeti, fejétől bokájáig, mint valami lovat, s görbe lábával úgy kalimpál, mintha a hátára akarna kapaszkodni, hogy megjárassa.

- Nos, Jung úr, mit gondol: nyerünk? - kérdezte az igazgató.

- Och! - felelte a zsoké.

- Az a másik két ló sem rossz, de a mi kancánk remek - jegyezte meg Müller igazgató úr.

- Och! - egyezett bele a zsoké.

Wokulski félrehúzta és a fülébe súgta: - Ha nyerünk, a megállapodáson felül még ötven rubel üti a markát.

- Och! - felelte a zsoké, s miközben Wokulskit jól szemügyre vette, hozzátette: - Ön ízig-vérig sportember, de még nem elég hidegvérű, szeret izgulni. Na, egy év alatt lehiggad.

Ismét egy lóhossznyit köpött, s a tribün felé indult, Wokulski pedig elbúcsúzott Müller és Schultz uraktól, megsimogatta a kancát, s visszatért hintajához.

Körülnézett, hogy Izabellát megkeresse. Végigment a hintók hosszú sora előtt, jól megnézte a lovakat, a szolgaszemélyzetet, bekandikált a hölgyek napernyője alá, de Izabellát nem találta.

- Talán el sem jön? - suttogta, s úgy érezte, mintha az egész tér, a rajta nyüzsgő tömeggel együtt a föld alá süllyedne. - Érdemes is volt ennyi pénzt kidobni, ha nem jön! Hátha az a vén boszorkány Meliton meg Maruszewicz becsaptak?...

Megindult felfelé a tribünre vezető lépcsőn. Kereste, kutatta, de hiába. Ahogy lefelé jött, egyszerre két férfi zárta el útját. Háttal álltak felé. A magasabbik - szemmel láthatóan vérbeli sportember - hangosan magyarázta:

Tíz év óta azt hallom és olvasom mindenütt, hogy a lóverseny felesleges pazarlás. E meggyőző érvek hatása alatt már éppen azon voltam, hogy megjavulok, és istállómat eladom, s egyszerre azt látom, hogy egy ember, aki tegnap szerezte a vagyonát, ma már szintén futtat... Ej! gondoltam, hát így állunk?... Nekünk pazarlásról prédikáltok, de amint megtehetitek, ti ugyanazt csináljátok?... Akkor hát nem javulok meg, és nem adom el az istállómat! Nem én!...

Társa észrevette a közeledő Wokulskit, meglökte a beszélő karját, mire az hirtelen elhallgatott. Wokulski, a helyzetet felhasználva, ki akart térni, de a magasabb feltartóztatta:

- Bocsánatot kérek a megjegyzésemért - szólt, s kezét kalapjához emelte. - A nevem Wrzesiński...

- Élvezettel hallgattam - felelte Wokulski mosolyogva -, mert magamnak is ez a véleményem. Egyébként a gyepen ez az első és utolsó szereplésem.

Kezet szorítottak, s mikor Wokulski továbbment, a magas csendesen megjegyezte:

- Karakán egy ember!...

Wokulski csak most vette meg a programot, s szinte szégyenkezve olvasta, hogy a harmadik futamban az ilyen meg ilyen istállóhoz tartozó Ali és Clara mellett indul még Szultána, lovagolja Jung (sárga test, kék ujjak). A díj háromszáz rubel; a nyertes lovat a helyszínen elárverezik.

- Őrült vagyok! - mormolta, s a páholyok felé indult, abban a hiszemben, hogy talán ott megtalálja Izabellát, de elhatározta, hogy ha ott sincs, azonnal hazamegy.

E pillanatban mindent sötéten látott. A nőket csúnyáknak, színes ruháikat ízléstelennek, kacérságukat undorítónak találta. A férfiakról megállapította, hogy buták, a tömeg durva, a zene fülsiketítő. Amint a páholyok felé haladt, megmosolyogta, hogy a lépcső csikorog, a falak ócskák, s a becsurgó esővíz nyomai mindenütt meglátszanak. Az ismerősök köszöntötték, a nők rámosolyogtak, s itt is, ott is hangzott a suttogó figyelmeztetés: nézd!... nézd!... De ő most semmit sem hallott. Megállt a legfelső fokon, s távcsövével elnézett a zúgó, tarka tömeg felett. Nézte, kémlelte az utat messze, messze, egészen a sorompóig, de gomolygó sárga pornál egyebet nem látott.

„Mit csinálhatnak ezek a páholyok egész évben?" - tűnődött magában, s agyán átvillant a gondolat, hogy ezeket a korhadozó padokat éjszakánként ellepik a kísértetek, a csődbe jutottak, a vezeklő kokottok, minden rendű és rangú naplopók és tékozlók elkárhozott lelkei, akiket a pokolból is kiűztek, s a csillagok szomorú világánál nézik a csontvázlovak versenyét, melyek valamikor itt hullottak el ezen a pályán. Olyan erős volt ez a gondolat, hogy szinte maga előtt látta a szétmállott, fakó ruhákat, s érezte a sírboltok dohos szagát.

Merengéséből a tömeg hangos lármája, és a felcsattanó taps rázta fel... Kezdődött az első futam. A pályára tekintett; ekkor kanyarodott a korláthoz a grófné hintaja. A hátsó ülésen a grófné és az elnökné, a kisülésen Łęcki úr és Izabella kisasszony ült.

Wokulski maga sem tudta, mikor rohant le a páholyoktól és lépett a körbe. Valakit meglökött, másvalaki a jegyet kérte tőle... de ő csak rohant, s szinte nekiesett a hintónak. Az inas nagyot köszönt a bakról. Łęcki úr pedig felkiáltott:

- Na, itt van Wokulski barátunk...

Üdvözölte a hölgyeket. Az elnökné sokatmondóan szorította meg kezét, Łęcki úr pedig így szólt:

- Csakugyan megvette Krzeszowski kancáját, Stanisław barátom?

- Meg.

- Mondhatom, jól megtréfálta az öreget, a lányomnak pedig nagy örömet szerzett...

Izabella mosolyogva fordult hozzá:

- Fogadtam Joanna nénivel - szólt -, hogy a báró a versenyig nem szerzi vissza a lovát, és nyertem. Jadwiga nénivel meg abban, hogy a kanca nyer.

Wokulski körüljárta a hintót, hogy közelebb jusson hozzá. Izabella tovább beszélt:

- Tulajdonképpen csak Jadwiga néni meg én jöttünk a sport kedvéért, Joanna néni úgy tesz, mintha haragudnék a lóversenyre... Ah, Wokulski úr, magának nyernie kell!...

- Ha ön akarja, akkor nyerni fogok - felelte Wokulski s ámulva nézte. Még sohasem látta ilyen szépnek, mint most, ebben az izgatott állapotában, és sohasem remélte, hogy valaha ilyen kedvesen fog vele beszélni.

Tekintete végigsiklott rajtuk: az elnökné vidám volt, a grófné mosolygott, Łęcki úr pedig valósággal sugárzott. A bakon a lakáj suttogva fogadott a kocsissal, hogy a kanca nyer. Körös-körül is forrongott, zajlott a kacaj, a nevetés, a jókedv. Örült a tömeg, a karzat, a hintók. A nők a virító, színes ruhákban szépek voltak, akár a virágok, és csicseregtek, mint a madarak. A zene hamisan, de élénken szólt, a lovak nyerítettek, a sportemberek fogadtak, az árusok

meggyőzően kínálták a sört, a narancsot és mézeskalácsot. A nap, az ég és a föld is örült, Wokulski túláradó boldogságában szeretett volna mindent és mindenkit a keblére ölelni.

Indult a második futam. A zene ismét rákezdte. Wokulski a tribünhöz sietett. Útközben találkozott Junggal, aki nyereggel a karján éppen a mázsálótól jött. Fülébe súgta:

- Jung úr, ha törik, ha szakad, nyernünk kell!... Száz rubel a megállapodáson felül! Nem bánom, ha a ló belepusztul is...

- Och!... - sóhajtotta a zsoké, s szemében a gyanakvó csodálkozás árnyalatával nézett rá.

Wokulski utasította kocsisát, hogy álljon közelebb a grófné hintajához, aztán visszatért a hölgyekhez. Meglepte, hogy senkit sem talál körülöttük. A marsall és a báró megpróbáltak ugyan a hintóhoz közeledni, de Izabella kisasszony olyan közönyösen fogadta őket, hogy hamarosan elpárologtak. A fiatalok viszont csak távolról köszöntötték s elkerülték őket.

„Értem - gondolta Wokulski. - Lehűtötte őket, hogy a bérházat elárverezik. Most aztán - tette hozzá magában s Izabellára nézett -, most aztán tudd meg, ki az, aki téged szeret és nem a vagyonodat."

A harmadik futamra csengettek. Izabella felállt a kocsi ülésére; arcára kiültek az izgalom rózsái. Alig néhány lépésnyire előttük léptetett el Jung a Szultánán. Arca olyan unott volt, mintha semmi sem érdekelné ezen a világon, legkevésbé ez a futam.

- Jól viseld magad, gyönyörű lovacska!... - kiáltotta Izabella kisasszony.

Wokulski is beugrott hintajába, s szeméhez emelte a távcsövet. Annyira lefoglalta a verseny, hogy egy pillanatra még Izabelláról is megfeledkezett. A másodpercek nyúltak, mint az órák. Úgy érezte, mintha oda lenne láncolva az egymással versenyző három lóhoz, s minden feleslleges mozdulatuk fájdalmasan marcangolná testét. Úgy látta, hogy a kancában nincs elég tűz, és Jung túlságosan egykedvű. Akaratlanul is hallania kellett a körülötte állók beszélgetését:

- Jung viszi...

- Adnék tíz rubelt, ha Wokulski nyerne... Hadd törülné meg a grófok orrát...

- Krzeszowskit megütné a guta...

Felhangzott a csengő. A három ló helyből vágtába ugrott.

- Jung vezet...

- Az még nem számít...

- Nono... Nézze csak azt a pejt...

- Túl vannak a kanyaron...

- Az első kanyar, s a pej máris felnyomult.

- A második... Most még előbbre tör...

- Hű, hogy viszi a pej...

- A piros test lemarad...

- A harmadik kanyar... Ez a Jung, mintha ügyet sem vetne rájuk.

- Nézd a pej hogy nyomja...

- Nini!... A vörös előretör... Elhagyja a pejt...

- A pej hátul... Na, maga már vesztett...

- A vörös feltört Jungig...

- Nem húzza le, már üti a lovat...

- Na... na... bravó, Jung!... Bravó, Wokulski... A kanca repül, mint a szélvész!... Bravó!...

- Bravó!... Bravó!...

Csengetés. Jung nyert. A magas sportférfiú kantárszáron fogva végigvezeti a kancát a bírói emelvény előtt, aztán harsányan jelenti:

- Szultána!... Lovagolta Jung!... Tulajdonos ismeretlen...

- Ördögöt ismeretlen, Wokulski! Bravó, Wokulski!... - ordítja a tömeg.

- Tulajdonos Wokulski! - jelenti most már a magas úriember, s a kancát az árverezőhelyre irányítja. A tömeg óriási lelkesedéssel ünnepli Wokulskit. Még egyetlen verseny sem izgatta fel ennyire a nézőket. Örültek, diadalmaskodtak, hogy egy varsói kereskedő megverte a grófokat.

Wokulski a grófné hintajához lép. Łęcki úr és az idősebb hölgyek gratulálnak: Izabella hallgat.

E pillanatban futva jön a magas sportférfiú.

- Wokulski úr - szólt -, tessék a pénz. Háromszáz rubel a díj, és nyolcszáz a kancáért. Én vettem meg.

Wokulski kezében a bankjegycsomóval Izabellához lép.

- Megengedi, hogy ezt az összeget a hölgyek árvaháza javára az ön kezébe tegyem le?...

Izabella mosolyogva veszi át a bankjegycsomót, és ellenállhatatlan bájjal néz Wokulskira.

E pillanatban valaki meglöki Wokulski karját. Krzeszowski báró. A haragtól sápadtan lép a hintóhoz, s kezét Izabella felé nyújtva, franciául szól:

- Örülök, kedves kuzin, lovagjaid diadalának... Csak az bánt, hogy mindez az én számlámra történik... Üdvözlöm a hölgyeket! - tette hozzá, a grófné és az elnökné felé bókolva.

A grófné arcán felhő fut végig, Łęcki úr zavarban van, Izabella kisasszony elsápad. A báró impertinensen igazítja meg orrcsíptetőjét, s egyre Izabella szemébe nézve folytatja:

- Úgy van... különös szerencsém van, kedves kuzinom imádóival...

- Kedves báró... - szólt közbe az elnökné.

- De hiszen nem mondtam semmi rosszat... csak annyit, hogy szerencsém van a...

Közben a mögötte álló Wokulski megérintette a vállát.

- Egy szóra, báró úr.

- Ah, ön az - néz rá a báró meglepetve.

Néhány lépésnyire félrehúzódnak.

- Ön meglökte a karomat, báró úr...

- Ezer bocsánat...

- Ez nekem nem elég...

- Elégtételt kíván? - kérdi a báró.

- Úgy van.

- Szolgálatára - szól, s névjegyét keresgéli. - Ah, az ördögbe, nincs nálam névjegy... Ha van önnél papír és ceruza?...

Wokulski átadja névjegyét és jegyzetkönyvét, melybe a báró beírja nevét és címét, nagy gondot fordítva nevének megfelelő aláhúzására.

- Nagyon fogok örülni - teszi hozzá meghajolva. - Nagyon fogok örülni, ha lezárhatom a számadást a Szultánáért...

- Igyekszem megelégedését kiérdemelni, báró úr.

Kölcsönösen udvarias bókkal búcsúznak egymástól.

- Természetesen lovagias ügy! - szól Łęcki úr gondterhelten, midőn a szertartásos meghajlást látja.

A grófné a verseny végét be sem várva, mérgesen hazahajtatott. Wokulskinak alig volt annyi ideje, hogy a hintót elérje és a hölgyektől elbúcsúzzék. Mielőtt elindultak volna, Izabella kisasszony, a hintóból kihajolva, ujjai végét nyújtotta Wokulskinak, s úgy suttogta:

- Merci, monsieur...[29]

Wokulski szinte megdermedt az örömtől. Még egy futamot megvárt, de nem tudta, mi történik körülötte, aztán a következő szünetet felhasználva, eltávozott a pályáról.

A versenyről egyenesen Schumannhoz hajtatott.

A doktor rongyos, vattázott házikabátjában a nyitott ablak mellett ült, s egy harmincoldalas néprajzi brosúra kefelevonatát korrigálta. Munkája megírásához több mint ezer kísérletet végzett, s maga a munka négy teljes esztendőt vett igénybe. Tárgya: a Lengyel Királyság területén élő népek hajzatának színe és formája. A tudós doktor nyíltan hirdette, hogy műve legfeljebb tizenöt-húsz példányban kel el, titokban azonban mégis négyezer példányt nyomatott, s nem kételkedett benne, hogy a második kiadást is megéri. Schumann szeretett saját magán is élcelődni kedvenc foglalatossága miatt, és panaszkodott, hogy művei senkit sem érdekelnek, de lelke mélyén hitte, hogy a civilizált világban egyetlen ember sem akad, akit a haj színének kérdése és a hajszálak átmérőinek egymáshoz való viszonya a lehető legélénkebben ne érdekelne. E pillanatban éppen azon gondolkozott, hogy fejtegetései elé ne írja-e jelszónak ezt a szólásmondást: „Mutasd a hajadat, s megmondom, ki vagy."

Mikor Wokulski a szobába lépett, s fáradtan a díványra rogyott, a doktor így szólt:

- Micsoda szentségtörő népség a korrektor!... Jó pár száz szám van itt három tizedessel, s képzeld, több mint a fele hibás. Ezek azt hiszik, hogy a milliméter ezredrésze, sőt, a század-része nem számít. Ezek a laikusok nem érzik, hogy éppen ez a legfontosabb. Vigyen el az ördög, ha nem igaz, hogy Lengyelországban a logaritmustáblát nemcsak feltalálni, de még kinyomatni sem tudták volna. A jó lengyel már a második tizedesnél verejtékezik, az ötödiknél kiveri a láz, s a hetediknél megüti a guta... Nálad mi újság?

- Párbajozni fogok - felelte Wokulski.

A doktor felugrott, és úgy rohant a díványhoz, hogy házikabátja felröppenő szárnyai óriási denevérre emlékeztettek.

- Micsoda?... Párbajozni? - kiáltotta csillogó szemmel. - És persze, azt hiszed, hogy vállalom a párbajorvos szerepét?... Azt hiszed, hajlandó vagyok végignézni, hogy két bolond hogy lövi

[29] Köszönöm, uram. (francia)

egymást agyon? S az egyiket esetleg be is kötözzem? Eszem ágában sincs! Ilyen hülyeségekbe nem ártom magam!... - kiabálta, fejéhez kapkodva. - Különben sem vagyok sebész, s régen búcsút mondtam az egész orvostudománynak.

- Nem is orvosnak kérlek, hanem segédnek.

- Az... más - felelte Schumann ellenkezés nélkül. - Ki az ellenfél?

- Krzeszowski báró.

- Jól lő!... - mordult fel, alsó ajkát előrebiggyesztve. - Az ok?...

- A lóversenyen meglökött.

- A lóver...? Mit kerestél te ott?...

- Futtattam, s ráadásul nyertem is.

Schumann a tarkójára csapott, hirtelen Wokulskihoz ugrott, egyik, majd a másik szemhéját felhúzva, nagy buzgalommal kezdte szembogarát vizsgálni.

- Az hiszed, megbolondultam? - kérdezte Wokulski.

- Egyelőre még nem egészen. Tréfa vagy komoly? - tette hozzá kisvártatva.

- A lehető legkomolyabb. Semmiféle alkudozásba nem megyek bele, súlyos feltételeket kívánok.

A doktor visszatért íróasztalához, leült, állát kezére nyugtatta, s rövid gondolkozás után így szólt:

- Szoknya. Mi?... Még a kakasok is csak a...

- Schumann... vigyázz a nyelvedre!... - vágott közbe Wokulski fojtott hangon, s kihúzta magát a díványon.

A doktor ismét vizsgálódva nézett rá.

- Már ennyire vagyunk?... - morogta. - Rendben van, vállalom. Ha mindenáron be akarod verni a fejedet, verd be az én segédletemmel, hátha segítségedre lehetek...

- Mindjárt ideküldöm Rzeckit - felelte Wokulski, s kezet szorított barátjával.

A doktortól boltjába sietett. Röviden közölte a dolgot Ignacy úrral, aztán hazament s tíz óra előtt lefeküdt. Megint úgy aludt, mint a bunda. Oroszlántermészetének erős megrázkódtatásokra volt szüksége, szenvedélyektől marcangolt lelke csak így tudta visszanyerni egyensúlyát.

Másnap délután öt óra körül Rzecki és Schumann már indultak Krzeszowski segédjéhez, a „lordhoz". Wokulski barátai útközben néma hallgatásba merültek, csupán Ignacy úr szólalt meg egyszer:

- No, mit szól hozzá?

- Amit már egyszer mondtam - felelte Schumann. - Közeledünk az ötödik felvonáshoz. Ez pedig vagy egy derék ember vége, vagy egy csomó bolondság kezdete.

- Mégpedig a legnagyobbaké, mert politikai bolondságok - jegyezte meg Rzecki.

A doktor vállat vont, s a hintó másik sarkába nézett: kiállhatatlannak találta a vén kereskedősegédet ezzel a folytonos politizálásával.

A „lord” egy másik úriember társaságában várta őket; ez az úr minduntalan az ablakhoz lépett, nézte az égen úszó felhőgomolyagokat, s ádámcsutkája úgy mozgott, mintha valamit csak nagy nehézséggel tudna lenyelni. Arca olyan volt, mintha önkívületben lenne, s egész lénye a rendkívüli ember benyomását keltette. Amint kiderült - rettenthetetlen oroszlánvadász és az egyiptomi régiségek kitűnő ismerője volt.

A „lord” fogadószobájában zöld posztóval leterített asztal állt, s körülötte négy, magas támlájú szék. Az asztalon négy ív papír, négy ceruza, két toll s egy olyan hatalmas méretű tintatartó, hogy ülőkádnak is beillett volna.

Mikor mindnyájan helyet foglaltak, a gróf megszólalt:

- Uraim! Krzeszowski báró, akiről mindannyian tudjuk, milyen szórakozott ember, beismeri, hogy meglökhette Wokulski urat; eegen. Következésképpen határozott kívánságunkra...

Itt társára tekintett, aki e pillanatban ünnepélyes arccal nyelt egyet.

- Határozott kívánságunkra - folytatta a gróf -, készséggel, írásban is hajlandó bocsánatot kérni Wokulski úrtól, akit mindnyájan egyaránt tisztelünk; eegen... Nos, uraim, rendben van ez így?

- Sajnos, nincs felhatalmazásunk arra, hogy bárminő békítő lépéseket tegyünk - felelte Rzecki, akiben felébredt a hajdani honvédtiszt.

A tudós egyiptológus kerekre nyitotta szemét, s egymás után kettőt nyelt. A gróf arcán is végigsuhant a csodálkozás, de abban a pillanatban erőt vett magán, és udvarias szárazsággal jegyezte meg:

- Akkor hát várjuk a feltételeket...

- A feltételek megállapítását önökre bízzuk - felelte Rzecki.

- Mi minden tekintetben az urak rendelkezésére állunk - szólt a gróf.

Rzecki megköszörülte a torkát.

- Akkor hát bátor vagyok a következőket javasolni: pisztoly, huszonöt lépés kezdő távolságról, öt-öt lépés közeledéssel.

- Eegen.

- Vontcsövű pisztolyok, golyóváltás találatig - fejezte be Rzecki halkabban.

- Eegen.

- Az időpont, ha szabad, holnap délelőtt...

- Eegen.

Rzecki, anélkül hogy felállt volna, meghajtotta magát; a gróf elővett egy ív papírt, s az általános csendben nekifogott a jegyzőkönyvírásnak. Schumann szintén azonnal írni kezdett. Mindkét okmányt hitelesítették, s a lovagias ügy letárgyalása alig háromnegyed óra alatt be is fejeződött. Wokulski megbízottai elbúcsúztak a házigazdától és társától, aki ismét a felhőfoszlányok szemléletébe merült.

Mikor az utcára értek, Rzecki így szólt Schumannhoz:

- Nagyon kedvesek ezek az arisztokraták.

- Az ördög vigye el őket, de magukat is, ezzel a sok ostoba babonájukkal!... - kiáltotta az orvos, öklét rázva.

Ignacy uram még délután megszerezte a pisztolyokat, s estefelé elment Wokulskihoz. Egyedül találta otthon, éppen teázott. Rzecki magának is öntött, aztán így kezdte:

- Ezek a mágnások nagyon becsületes emberek. A báró, aki mint magad is tudod, szörnyen szórakozott ember, hajlandó tőled bocsánatot kérni.

- Nem érdekel...

Rzecki elhallgatott. Egy darabig szótlanul itta a teát, és homlokát dörzsölte, de hosszabb szünet után ismét megszólalt:

- Természetesnek tartom, hogy az üzlettel kapcsolatban mindent elrendeztél... arra az esetre... ha...

- Nem lesz semmi bajom - kiáltotta Wokulski mérgesen.

Ignacy még egy negyedóráig szótlanul ült, fájt a feje, a tea nem ízlett neki, de azért megitta, azután az órára pillantott és hazament. Búcsúzóban még megjegyezte:

- Holnap reggel fél nyolckor indulunk.

- Helyes.

Mikor Ignacy kiment. Wokulski íróasztalához ült, egy levélpapírra tizenöt-húsz sort írt, s a borítékot megcímezte Rzeckinek. Közben mindig úgy érezte, mintha a báró kellemetlen hangját hallaná.

„Örülök, kedves kuzin, lovagjaid diadalának... Csak az a kár, hogy az én rovásomra..."

S bárhova nézett, mindenütt Izabella szégyenpírba borult szép arcát látta.

Szívében forrt a vak düh. Érezte, hogy keze megkeményedik, mint az acélrúd, s teste olyan szívós és rugalmas lesz, hogy talán nincs is golyó, mely vissza ne pattanna róla. Egy pillanatra átsuhant agyán a szó: Halál. Elmosolyodott. Tudta, hogy a halál nem rohan a bátrakra: csak megáll velük szemben, mint a dühös kutya, s zöld szemével lesi, hogy amaz véletlenül lehunyja a szemét.

A báró aznap is, mint minden éjjel, kártyázott. Maruszewicz szintén ott volt a klubban, s éjfélkor szólt neki, éjfél után egy órakor, majd két órakor ismét figyelmeztette, hogy menjen haza, mert reggel hétkor felkelti. A báró szórakozottan felelgetett: - Mindjárt! Mindjárt! - de azért háromig ott ült, s azért csak háromig, mert ekkor egyik partnere felállt, s így kiáltott:

- Elég volt, báró. Aludj néhány órát, mert a kezed remegni fog, s lyukat lősz a levegőbe.

E szavak, s különösen az, hogy a kártyázók mind felálltak, kijózanították a bárót. Elhagyta a klubot, hazament, s komornyikjának, az öreg Konstantynak meghagyta, hogy reggel hétkor keltse fel.

- A méltóságos báró úr biztosan valami nagy bolondságra készül!... - dörmögte sértődötten. - Mi az már megint?... - kérdezte haragosan, míg vetkőztette.

- Hallod-e, vén szamár! - mordult rá a báró. - Azt hiszed, magyarázkodni fogok előtted? Párbajozom! Na és?... Mert nekem úgy tetszik. Reggel kilenckor egymásra lövöldözünk egy cipésszel, vagy mit tudom én, fodrásszal! Hát aztán?... Nem akarnád megtiltani?...

- Bánom is én, felőlem párbajozhat a méltóságos úr akár a Belzebubbal is! - dohogott Konstanty. - Csak azt szeretném tudni, ki fizeti ki a váltóit... meg a lakbért... meg a háztartást?... A méltóságos báró úr minden hónapban megkívánja a jó békés temetőt. Ezért küldi

ránk a háziúr a közjegyzőket meg a végrehajtókat. A végén még éhen halok!... Na, én jó helyet választottam, mondhatom!...

- Hallgatsz el mindjárt, te!... - rikoltotta a báró, felkapta a cipőjét, és a hirtelen visszavonuló komornyikhoz vágta. A cipő a falat érte, s csepp híja, hogy Sobieski bronzszobrát el nem találta.

Mikor hűséges csatlósával így végzett, levetette magát az ágyra, s elgondolkozott sanyarú sorsán.

„Ilyen az én szerencsém - sóhajtotta. - Egy szatóccsal kell párbajoznom. Ha eltalálom, úgy járok, mint az egyszeri vadász, aki medvelesre indult, aztán a paraszt vemhes tehenét találta el. Ha ő talál el engem, az meg olyan lesz, mintha egy fiákeres vert volna el az ostorával... Ha pedig mind a ketten lyukat lövünk a levegőbe, dehogy... hiszen találatig megy a párbaj. Üssenek pofon, ha nem szívesebben bocsánatot kérnék attól az ökörtől, akár közjegyző előtt is, sőt, még frakkot is húznék, és fehér nyakkendőt kötnék ehhez az ünnepélyes aktushoz. Utálatos liberális világ! Atyám az ilyen hőst az írnokaival csapatta volna meg, én pedig kénytelen vagyok lovagias elégtételt adni neki, mintha nem is ő árulná a fahéjat, hanem én!... Jönne már egyszer az az ostoba szocialista forradalom, aztán végezne vagy velünk, vagy a liberálisokkal...”

Már félálomban arról ábrándozott, hogy Wokulski agyonlőtte. Látta magát, mint hullát, amint két szolga cepeli felesége lakására. Látta, hogyan ájul el felesége és rogy véres mellére... Hogyan fizeti ki minden adósságát, és utal ki ezer rubelt a temetési költségekre... De látta azt is, hogy holtteteme újra megelevenedik, s átveszi az ezer rubelt - apróbb kiadásokra.

E gondolatokra boldog mosoly suhant át kiélt arcán, aztán elaludt, mint egy gyermek.

Reggel hét órakor Konstanty és Maruszewicz alig bírtak lelket verni beléje. Sehogy sem akart felkelni, dühösen zsörtölődött, hogy inkább viseli a diszkvalifikálás gyalázatát, mintsem ilyen korán felkeljen. Csak akkor kapott észbe, mikor Konstanty a hidegvizes kancsóval közeledett. Kiugrott az ágyból, Konstantyt hátba vágta, Maruszewiczet lehordta, s magában megfogadta, hogy Wokulskit szitává lövi.

De mikor végre felöltözött, kiment az utcára, s látta a gyönyörű időt, és elképzelte, hogy a napfelkeltét nézi - Wokulski iránti gyűlölete egyszerre lelohadt, és elhatározta, hogy csak a lábát lövi keresztül.

„Na igen!... - tette hozzá kis idő múlva. - Jól elintézem a lábát, úgy, hogy élete végéig sántítani fog, akkor aztán henceghet, hogy ezt a halálos sebet párbajban kapta Krzeszowski bárótól!... Ez majd helyrehozza, amit az én kedves segédeim műveltek velem!... Ha egy ilyen szatócsnak kedve szottyan rám lövöldözni, lőjön akkor, mikor sétálni megyek, de ne párbajban... Pocsék egy helyzet... Szinte hallom, hőn szeretett hitvesem milyen metsző gúnnyal híreszteli, hogy szatócsokkal párbajozom...”

Megérkeztek a hintók, az egyikbe beleült a báró és a „lord”, a másikba a szótlan egyiptológus a pisztolyokkal és a sebésszel. Elindultak Bielany felé, de néhány perccel később Konstanty, a komornyik is utánuk indult egy bérkocsiban. A hű cseléd kacskaringósokat káromkodott, s fogadkozott, hogy ennek a sétának minden költségét kétszeresen felszámítja gazdájának. De azért mégis nyugtalan volt.

A bielanyi erdőben már ott találták az ellenfelet és kíséretét, s a két csoport nyomban megindult a sűrű fák között egészen a Visztula partjáig. Schumann doktor dühös volt, Rzecki merev, Wokulski pedig komor. A báró, ritkás szakállát simogatva, figyelemmel szemlélte, és így gondolkozott:

„Ez a szatócs nyilván jól étkezik. Olyan vagyok mellette, mint egy osztrák szivar a bika mellett. Vigyen el az ördög, ha ennek a tökfilkónak a feje fölé nem lövök, vagy egyáltalán el sem sütöm a pisztolyt. Igen, ez lesz a legjobb. El sem sütöm...”

De mindjárt eszébe jutott, hogy a párbajt találatig kell folytatni. Erre dühbe jött, s visszavonhatatlanul elhatározta, hogy Wokulskit itt a helyszínen agyonlövi.

Szokjanak le végre a bitangok arról, hogy velünk kikezdjenek... - dohogott magában.

Jó néhány lépésnyire tőle, Wokulski két fenyőfa között járkált oda-vissza, oda-vissza, mint egy inga. Most nem Izabellára gondolt, hanem a madárdalt hallgatta, melytől az egész erdő zengett, meg a partot alámosó Visztula lágy csobogását élvezte. A természet nyugodt derűjében furcsán hangzott a gyutacsok sercegése és a ravaszok kattanása. Wokulskiban felébredt a ragadozó; szeme elől eltűnt a világ, csak egyetlen ember maradt belőle: a báró, akit azért akart agyonlőni, hogy hulláját a megsértett Izabella lába elé lökje.

Kimérték a távolságot, s az ellenfeleket felállították egymással szemben. A bárót még mindig gyötörte a bizonytalanság, hogy mit is tegyen evvel a szánalmas szatóccsal, s végérvényesen elhatározta, hogy a kezét lövi át. Wokulski arcáról azonban olyan vad elszántság tükröződött, hogy a „lord” csodálkozva gondolta:

„Úgy látom, itt mégsem a kancáról, de nem is egy ügyetlen mozdulatról van szó!...”

Az eddig szótlan egyiptológus vezényelt: az ellenfelek céloztak, és megindultak egymás felé. A báró Wokulski jobb kulcscsontjára célzott, s a pisztolyt lejjebb eresztve, könnyedén meghúzta a ravaszt. Orrcsíptetője az utolsó pillanatban megmozdult, a pisztoly félrebillent, elsült, s a golyó néhány hüvelyknyire Wokulski válla felett fütyült el. A báró eltakarta arcát pisztolya csövével, s a cső mögül előremeredve, gondolta:

„Nem talál az ökör, a fejemre céloz...”

Egyszerre erős ütést érzett halántékán, füle zúgni kezdett, szeme előtt fekete karikák táncoltak... A pisztolyt kiejtette kezéből, és fél térdre ereszkedett.

- A feje!... - kiáltotta valaki.

Wokulski eldobta pisztolyát, és lelépett a vonalról. Mindnyájan a térdelő báróhoz futottak, aki azonban ahelyett, hogy meghalt volna, rikácsolva kiabálta:

- Különös eset! Az arcom lyukas, a fogamat kiütötte, és a golyó nincs sehol, csak nem nyeltem le?...

Az egyiptológus felemelte a báró pisztolyát, és tüzetesen megvizsgálta.

- Á!... - kiáltotta. - Világos... A golyó a pisztolyban, s a kakas a báró úr állkapcsában... A pisztoly egészen kijött a formájából; nagyon érdekes lövés...

- Meg van elégedve, Wokulski úr? - kérdezte a „lord”.

- Meg.

A sebész bepólyálta a báró arcát. A fák közül ijedten rohant elő Konstanty.

- Nem megmondtam, hogy egyszer még megjárja? - dohogta.

- Hallgass, szamár! - motyogta a báró. - Indulj azonnal a bárónéhoz, s mondd meg a szakácsnénak, hogy halálos sebet kaptam...

- Felkérem az ellenfeleket - szólt ünnepélyesen a „lord” -, nyújtsanak kezet egymásnak.

Wokulski a báróhoz lépett s megölelte.

- Mesterlövés volt, Wokulski úr - nyögte nehezen a báró, s erősen megrázta Wokulski kezét. - Azon gondolkozom, hogy egy ember, az ön szakmájából... ha nem sérti az őszinte szó...

- Szó sincs róla!

- Nos, hogy egy ember az ön szakmájából, amely egyébként igen becsületes szakma, ilyen kitűnően lő... Hol a szemüvegem?... Ah, itt van... Wokulski úr, legyen szíves négyszemközt egy szóra...

Azzal volt ellenfele karjára támaszkodott, s néhány lépésnyire elvonultak.

- Alaposan elcsúfított. Olyan vagyok, mint egy vén majom, amelyiknek a füle fáj. Nem akarok önnel még egyszer tengelyt akasztani, mert látom, milyen szerencséje van... De legalább azt mondja meg, tulajdonképpen miért lőtt nyomorékká? Mert hogy nem a meglökésért, az biztos - tette hozzá, s Wokulski szemébe meredt.

- Mert ön megsértett egy hölgyet... - felelte halkan Wokulski.

A báró egy lépést hátrált:

- Az... c'est ça!...[30] - mondta. - Értem; még egyszer bocsánatot kérek és *abban az irányban is*... tudom, mit kell tennem...

- Ön is bocsásson meg nekem, báró úr - kérte Wokulski.

- Gyerekjáték... nem tesz semmit... - mondta a báró, Wokulski kezét rázva. - Remélem, nem csúfít el, ami pedig a fogamat illeti... Doktor úr, hol a fogam?... Legyen szíves, csomagolja be... Ami pedig a fogamat illeti, már régóta új fogsort kellett volna csináltatnom. Nem is hiszi, kedves barátom, milyen rosszak a fogaim.

Elbúcsúztak egymástól, s mindnyájan nagyon megelégedetten távoztak. A báró azon csodálkozott, hogy egy ember - *ebből* a szakmából - hogyan lőhet ilyen jól, az „angol" most még inkább hasonlított egy élettelen bábhoz, az egyiptológus meg ismét a felhőket kezdte tanulmányozni. A másik csoportban Wokulski elmélázó volt, Rzecki el volt ragadtatva a báró bátorságától és udvariasságától, csak Schumann dohogott. Hintójuk már lerobogott a lejtőn, s a kamaldoliak zárdája előtt járt, mikor Wokulskira vetette szemét, s mintegy önmagának mormogta: - Micsoda barmok!... S hogy én nem hoztam a nyakukra a rendőrséget...

Három nappal e furcsa párbaj után Wokulski, szobájába zárkózva, értekezett ama bizonyos Mr. Williams Collinsszal. Az inas, akit már régóta izgatott ez a hetenként többször is megismétlődő megbeszélés, a szomszéd szobában törölgette a port, s minduntalan hol a szemét, hol a fülét irányította a kulcslyukhoz. Látta az asztalon a könyveket, és azt, hogy gazdája valamit ír egy füzetbe, a vendég pedig kérdéseket tesz fel, melyekre ő hol azonnal hangosan, hol pedig halkan és bátortalanul felel... De hogy miről tárgyaltak ilyen szokatlan módon, azt nem tudta kisütni, mert a tárgyalás idegen nyelven folyt.

- Az biztos, hogy nem németül - dünnyögte az öreg -, mert azt tudom, hogy németül így mondják: bite majn her[31]... De nem is franciául, mert azok meg azt mondják: moszjő, bonzsur, löndi[32]... se nem zsidóul, se más nyelven. De hát akkor hogyan?... Úgy látszik, az öreg valami

---

[30] Ez az! (francia)

[31] Helyesen: bitte, mein Herr = kérem, uram (német)

[32] A monsieur (úr), bon jour (jó napot), lundi (hétfő) szavak kiejtés szerint. (francia)

fáin üzleten töri a fejét, ha olyan nyelven beszél, hogy a fene se érti... Talált is hozzá olyan társat, hogy...

Csengettek. A hűséges cseléd lábujjhegyen elosont az ajtótól, nagy zajjal rontott az előszobába, kisvártatva visszatért, s bekopogott ura ajtaján.

- Mit akarsz? - kérdezte Wokulski türelmetlenül, s csak fejét dugta ki az ajtónyíláson.

- Az az úr van itt, aki már többször volt nálunk - felelte, s bepillantott a dolgozószobába, de a füzeteken és Mr. Collins vörös pofaszakállas ábrázatán kívül semmi különöset nem látott.

- Miért nem mondtad, hogy nem vagyok itthon? - kérdezte Wokulski mérgesen.

- Elfelejtettem - válaszolta az inas hadonászva és szemöldökét ráncolva.

- Vezesd be a fogadószobába, te szamár - utasította Wokulski, s becsapta az ajtót.

Maruszewicz belépett a fogadószobába. Már eleve zavarban volt, de zavara csak fokozódott, mikor észrevette, hogy Wokulski nagyon kedvetlenül üdvözli.

- Bocsánatot kérek... talán alkalmatlan vagyok... talán valami fontos munka...

- Pillanatnyilag nincs semmi dolgom - felelte Wokulski komoran, és kissé elpirult. Maruszewicz észrevette. Meg volt győződve róla, hogy a lakásban vagy valami fontos tárgyalás folyik, vagy nő van. Ez mindenesetre visszaadta bátorságát, mely tüstént megnövekedett, valahányszor megérezte, hogy a vele szemben álló fél zavarban van.

- Csak egy pillanatig alkalmatlankodom... - mondotta a kiélt ifjú most már bátrabban, s közben elegánsan lengette kalapját és sétapálcáját. - Csak egy pillanatig...

- Parancsoljon - mondta Wokulski, azzal hevesen leült egy fotelba, s vendégének is helyet kínált.

- Azért jöttem, hogy elnézését kérjem - kezdte kényeskedő hangon -, de sajnos, a Łęcki-féle árverésen nem állhatok rendelkezésére.

- Hát ön honnan tud arról az árverésről?... - kérdezte Wokulski csodálkozva.

- Nem találja ki? - enyelgett a kellemes ifjú teljes fesztelenséggel, de azért szemét alig észrevehetően összehúzta, mert még nem volt egészen biztos a dolgában. Nem találja ki, kedves uram?... A derék jó Schlangbaum bácsi...

Hirtelen elhallgatott, a befejezetlen szó szinte torkán akadt, s jobb keze a kalappal, a bal a sétapálcával a szék karjára hanyatlott. Wokulski meg sem moccant, csak rámeresztette szikrázó szemét, s úgy vizsgálta a Maruszewicz arcán alig észrevehetően tovasuhanó rezdüléseket, mint a vadász az ugart, melyen rémült nyulak futkosnak keresztül. Nézte az ifjút, s ezt gondolta:

„Ah, tehát ő az a tisztességes katolikus úr, akit az öreg Schlangbaum tizenöt rubelért ad bérbe árverésekre, de azt nem ajánlja, hogy a bánatpénzt a kezébe adják... Ohó!... Akkor is zavartnak látszott, mikor Krzeszowski kancájáért a nyolcszáz rubelt felvette. Ohó!... Azt is ő pletykálta el, hogy a kancát én vettem meg... Úgy látszik, a derék ifjú egyszerre két úrnak szolgál: a bárónak is meg a feleségének is... Igen, csak az a baj, hogy egy kicsit sokat tud az ügyeimről... Schlangbaum nem volt elég óvatos..."

Miközben ez járt a fejében, nyugodt szemmel fürkészte Maruszewiczet. A kiélt ifjú pedig, aki még ezenfelül nagyon ideges is volt, úgy vergődött tekintetétől, mint a galamb a pápaszemes kígyó előtt. Először kicsit elsápadt, aztán fáradt szemét igyekezett egy közömbös tárgyon megpihentetni, de hiába keresett ilyet a mennyezeten és a falakon. Végül, mikor rájött, hogy

tekintetét nem tudja kiszabadítani Wokulski igéző befolyása alól, elöntötte a hideg verejték. Úgy érezte, hogy ez a komor boltos vasfogóval ragadta meg a lelkét, s nem lehet ellenszegülni. Még egyszer megpróbálta fejét elfordítani, de nem sikerült, tehát megadta magát sorsának, s látszólag teljes bizalommal merült bele Wokulski tekintetébe.

- Látom, uram - szólt édeskés hangon -, hogy önnel nyílt kártyákkal kell játszanom, tehát őszinte leszek...

- Ne fáradjon, Maruszewicz úr, én már tudom, amit tudnom kell.

- Önt nyilván félrevezette a rosszindulatú pletyka, és most hátrányos képet alakított rólam... Pedig nekem, szavamra mondom, a lehető legtisztábbak a szándékaim.

- Higgye el, Maruszewicz úr, az én véleményem nem pletykákon alapszik.

Felkelt, fejét elfordította, s így Maruszewicz némileg magához térhetett. Az ifjú gyorsan búcsúzott, kifordult a lakásból, s a lépcsőkön lefelé rohanva, méltatlankodott:

„Hallottak már ilyet?... Ez a szatócs akar nekem imponálni! Egyszer-kétszer annyira felbosszantott, hogy szavamra mondom, majdnem arcul ütöttem. Pökhendi fráter... Még képes azt hinni, hogy félek tőle... Szavamra mondom... Uramisten, milyen keményen büntetsz könnyelműségemért!... Azok az aljas uzsorások a nyakamra küldözgetik a végrehajtót, néhány nap múlva becsületbeli adósságomat is meg kell fizetnem, s ez a szatócs, ez a csirkefogó!... Kíváncsi vagyok, mit gondol ez rólam.?... Biztosan... de szavamra mondom, ez alighanem gyilkolt már életében, mert tisztességes embernek nem lehet ilyen nézése. Szegény Krzeszowskit is majdnem megölte. Vakmerő, nyomorult csibész!... S még ő mert olyan gyalázatosan rám nézni. Énrám!... Szavamra mondom!...”

Ennek ellenére másnap ismét meglátogatta Wokulskit, de nem találta otthon, hát bérkocsiba ült, és az áruházhoz hajtatott.

Az üzletben Ignacy úr tárt karokkal fogadta, mintha az egész áruraktárt rendelkezésére akarná bocsátani. Valami belső hang azonban azt súgta a vén segédnek, hogy ez a vendég öt rubelnél drágább árut semmiképpen sem vesz, azt is ki tudja, nem íratja-e fel a számlájára.

- Wokulski úr?... - kérdezte Maruszewicz, kalapját le sem véve.

- Azonnal itt lesz - felelte Ignacy uram, mély hajlongások közepette.

- Mit jelent maguknál az azonnal?...

- Legkésőbb negyedórácska múlva.

- Akkor megvárom. Kérem, adasson egy rubelt a fiákeresnek - utasította a vén segédet, s hanyag előkelőséggel egy karszékbe vágta magát. De egy pillanatra szinte megdermedt arra a gondolatra, hogy Rzecki esetleg megtagadja parancsa teljesítését. Szerencsére a jó Rzecki készséggel teljesítette az utasítást, legfeljebb most már nem hajlongott olyan mélyen.

Pár perc múlva megérkezett Wokulski.

Maruszewicz a gyűlölt „szatócs” láttára vegyes érzelmekkel telt el, nem tudta, mit beszél, de még azt sem, hogy mit gondol. Csak arra emlékezett, hogy Wokulski betessékelte a bolt mögötti irodába, ahol a páncélszekrény állt. Igyekezett elhitetni magával, hogy amit a „szatócs” láttára érez, az legfeljebb a semmibevevés és a lenézés keveréke, csak éppen ezt az érzést - vele született finomságánál fogva - a választékos udvariasság leplével próbálta palástolni. Ez aztán olyan kitűnően sikerült is neki, hogy ő maga is könnyen összetéveszthette a szolgai alázatossággal.

- Nos, parancsoljon - kezdte Wokulski, mikor elhelyezkedtek. Maruszewicz (annyira zavart volt, hogy azt sem tudta, mikor ült le. Ennek ellenére) sűrű nyögdécselések közepette beszélni kezdett:

- Szerettem volna önnek, igen tisztelt Wokulski uram, az ön iránt érzett egészen különleges hajlandóságomat bebizonyítani... Amint tudja, Krzeszowski báróné szeretné megvenni a Łęcki-féle bérházat... Férjeura, a báró, azonban a vagyon bizonyos részét letiltatta, s így a vételről nem lehet szó... Nos... a báró e pillanatban pénzzavarokkal küzd... Hogy úgy mondjam... mintegy... izé... ezer rubelre lenne szüksége... Kölcsönt akar felvenni, mert anélkül, hogy úgy mondjam, nem tudna elég szilárdan ellenállni felesége akaratának...

Megtörölte verejtékező homlokát, mert szeme megint Wokulski fürkésző tekintetével találkozott.

- Szóval a báró úrnak pénzre van szüksége?

- Igen - kapott a szón az ifjú.

- Hát ezer rubelt nem adok, de három-négyszázat... talán, de azt is csak a báró aláírásával ellátott nyugtára.

- Négyszázat! - ismételte meg gépiesen az ifjú, aztán hirtelen hozzátette: - Egy óra múlva hozom a báró úr nyugtáját. Önt itt találom?...

- Itt.

Maruszewicz kilépett a szobából, s egy óra múlva valóban hozta a nyugtát Krzeszowski aláírásával. Wokulski elolvasta az okmányt, betette a páncélszekrénybe, s a fiatalembernek átadta a négyszáz rubelt.

- A báró igyekezni fog a legrövidebb időn belül... - motyogta Maruszewicz.

- Nem sürgős - felelte Wokulski. - Úgy tudom, a báró úr beteg?

- Igen... egy kicsit... Holnap vagy holnapután elutazik... de a legrövidebb...

Wokulski közömbös biccentéssel búcsúzott.

Az ifjú gyorsan kisietett az üzletből, még arról is megfeledkezett, hogy a bérkocsiért járó egy rubelt megfizesse. Mikor aztán az utcán volt, fellélegzett és gondolkozni kezdett:

„Ah, az aljas szatócs!... Volt képe négyszáz rubelt adni ezer helyett... Ó, uram, milyen keményen büntetsz könnyelműségemért... Csak visszanyerném... Szavamra, szemébe vágnám a négyszáz rubelt, a másik kétszázzal együtt... Ó, Istenem, milyen mélyre zuhantam!...”

Eszébe jutottak a különböző vendéglők pincérei, a biliárdfelírók, a hotelportások, akiktől szintén a legkülönbözőbb módszerekkel szedte ki a pénzt, de egyiket sem találta olyan undorítónak és megvetendőnek, mint Wokulskit.

„Becsületemre - gondolta -, saját magam másztam mocskos karmai közé... Istenem, milyen keményen büntetsz könnyelműségemért!...”

Ám Wokulski, Maruszewicz távozása után meg volt elégedve.

„Azt hiszem, nagystílű gazember a fiatalúr s amellett még agyafúrt is - gondolta. - Tőlem akart állást, de úgy látszik, másutt talált. Utánam leselkedik, s viszi a hírt másoknak. Sok kellemetlenséget okozhatna, ha nem adtam volna neki ezt a négyszáz rubelt, amit - meggyőződésem szerint - hamis aláírással nyugtázott. Krzeszowski könnyelmű és széllelbélelt naplopó, de azért becsületes ember... (Vajon lehet-e becsületes egy naplopó?...) Annyi

bizonyos, hogy felesége üzletét vagy szeszélyét semmi esetre sem áldozta volna fel egy tőlem felveendő kölcsön kedvéért...”

Kellemetlen érzés vett erőt rajta; fejét tenyerébe hajtva s szemét lehunyva, tovább elmélkedett.

„Mit is csinálok én?... Kezére járok egy ilyen csirkefogónak a gazemberségek elkövetésében. Ha meghalnék, ezt a pénzt Krzeszowskinak kellene hagyatékomba visszafizetnie. Vagy ha nem, Maruszewicz úr börtönbe kerülne... No, ezt semmiképpen sem kerüli el...”

Valamivel később még sötétebb színben látta a világot.

„Négy nappal ezelőtt majdnem megöltem egy embert, ma egy másvalakinek egyengettem az útját a börtön ajtajához és - mindent, mindent azért az egy merciért... Igaz, hogy őérte szereztem a vagyonomat is és adtam kenyeret néhány száz embernek, s őérte gyarapítom a nemzeti vagyont is... Mi is lennék nélküle? Szürke díszműáru-kereskedő. Ma pedig egész Varsó rólam beszél, sőt!... Egy maroknyi szén mozgatja a hajót, mely száz meg száz embert hord fedélzetén, s a szerelem mozgat engem. De hátha eléget úgy, hogy csak egy marék hamu marad belőlem?... Ó, Istenem, milyen nyomorult ez a világ. Ochockinak igaza van... Alja állatka a nő: játszik azzal, amit meg sem tud érteni...”

Úgy elmerült a fájdalmas elmélkedésben, hogy az ajtónyitást s a háta mögött kopogó gyors lépteket sem hallotta. Csak akkor rettent fel, mikor egy kéz érintését érezte. Hátranézett. Az ügyvéd állt ott, hóna alatt hatalmas irattáskával, s komoran nézett maga elé. Wokulski zavartan ugrott fel, s vendégét egy karszékbe tessékelte. A kitűnő ügyvéd óvatosan tette kezét az asztalra, egy ujjával gyorsan megdörzsölte nyakát, aztán fojtott hangon szólt:

- Mondja, kedves... izé... Wokulski úr! Kedves Stanisław barátom!... Mondja, mit művel maga?... Mit művel, kedves barátom uram?... Ez ellen protestálok... replikázom, apellálok az igen kedves, de könnyelmű Wokulski úr ellen, az én még kedvesebb Stanisław barátomhoz, aki boltosinasból tudóssá lett, s arra van hivatva, hogy külkereskedelmünket megreformálja! Kedves Stanisław barátom... ezt nem szabad!

Miután ezeket elmondta, most már nyaka mindkét oldalát megvakargatta, s közben olyan fintort vágott, mintha a szája tele volna kininnel.

Wokulski szemlesütve hallgatott, az ügyvéd pedig tovább beszélt.

- Drága uram, röviden és velősen, rosszul állunk. Sanocki gróf, biztosan emlékszik rá, a garasos takarékoskodás bajnoka, végképp vissza akar lépni az üzlettől, mégpedig tudja, miért? Két okból: először azért, mert ön lóversennyel mulatja magát, másodszor, mert a lóversenyen le is győzte. Az ön kancájával együtt futott az ő lova és - vesztett. A gróf egészen odavan, és egyre ezt hajtogatja: „Mi a fenének rakjuk mi össze a pénzünket? Azért, hogy a kereskedők velünk együtt futtassanak és elkaparintsák a díjakat az orrunk elől?...”

- Hiába próbáltam meggyőzni - folytatta az ügyvéd rövid pihenés után -, hogy a lóverseny éppen olyan üzlet, mint minden más, sőt jobb, mert hiszen ön néhány nap alatt nyolcszáz rubellel háromszázat keresett; a gróf egyszerre torkomra forrasztotta a szót. „Ez a Wokulski - felelte - az egész nyereséget a ló teljes értékével együtt odaadta a hölgyeknek az árvaházra, s azonkívül Isten tudja, mit fizetett Jungnak és Müllernek...”

- Hát nekem már ezt sem szabad? - vetette közbe Wokulski.

- Szabad, hogyne szabadna - bólogatott édesdeden a kitűnő ügyvéd. - Szabad, de ha ezt teszi, csak a régi bűnöket ismétli meg, amit mellesleg megjegyezve, mások sokkal jobban csináltak. Sem én, sem a herceg, sem a grófok nem azért közeledtünk önhöz, hogy régi ételeket melegítsen fel nekünk, hanem hogy új utakat mutasson.

- Tessék csak nyugodtan visszalépni - morogta Wokulski -, én nem hívogatok senkit...

- Vissza is lépnek - felelte az ügyvéd hadonászva -, csak még egy ilyen hibát kövessen el...

- Miért, már annyit elkövettem?...

- Nagyszerű ember maga - bosszankodott az ügyvéd, térdére csapva -, tudja-e, mit mond Liciński gróf, az az álangol, az az „eegen”?... Azt, hogy: - Ez a Wokulski kész úriember, úgy lő, mint maga Nimród, de arra nem alkalmas, hogy kereskedelmi vállalkozást vezessen. Mert ma milliókat dob be egy vállalkozásba, aztán holnap valakit kihív párbajra, és mindent kockára tesz.

Wokulskit úgy meglepte ez a beszéd, hogy ültében hátrahőkölt. Ilyen szemrehányásra igazán nem számított. Az ügyvéd észrevette a hatást, s elhatározta, hogy addig üti a vasat, amíg meleg:

- Ha tehát, kedves Stanisław barátom, nem akarja, hogy ez a szépen megkezdett munka veszendőbe menjen, akkor ne másszék még jobban bele ezekbe a dolgokba, s mindenekelőtt: ne vegye meg a Łęcki-féle házat, mert bocsásson meg, ha még abba is belefektet kilencvenezer rubelt, a vállalat úgy szertefoszlik, mint a pipafüst. Ha az emberek megtudják, hogy ilyen hatalmas tőkét köt le hat-hét százalékra, nem fognak bízni az ígért tizenöt-húsz százalékban; sőt, hiszen érti... még képesek gyanakodni...

Wokulski felugrott.

- Nos hát, nem érdekel többé a vállalat!... - kiáltotta. - Senkinek a kegyét nem keresem! Én akartam nekik ajándékot adni. Aki nem bízik bennem, vizsgálja meg a tervet s... meggyőződik róla, hogy ebben nincs semmi misztifikáció, de akkor aztán nekem nem is lesz társam. A gróf és a herceg urak senkitől sem kaptak monopóliumot arra, hogy csak nekik lehessenek ötleteik... Nekem is megvan a magam képzelőtehetsége, és nem tűröm, hogy abba beleavatkozzanak...

- Csak lassan... lassan... nyugodjék meg, kedves Stanisław barátom - csitította az ügyvéd, és visszanyomta a karszékbe -, tehát a házvételtől nem akar elállni?

- Nem. Nekem az a bérház többet ér, mint a vállalat, a világ valamennyi mágnásával együtt.

- Jó... jó... jó... Akkor talán bizonyos időre lenne szíves valaki mást állítani maga helyett. Szükség esetén hajlandó vagyok a magam nevét odaadni cégérnek, s a tulajdonjog biztosítékával sem lesz semmi hiba. A legfontosabb: hogy ne kedvetlenítsük el az embereket, akiket már megnyertünk a gondolatnak. Ha az arisztokrácia egyszer megízlelte a kereskedelmi üzleteket, s hozzá is szokott, akkor ön egy év vagy akár egy fél év múlva már név szerint is tulajdonosa lehet a bérháznak. Nos? Rendben van?

- Nem bánom - felelte Wokulski.

- Helyes - mondta az ügyvéd, ez lesz a legjobb. Ha ön a saját neve alatt venné meg a házat, még Łęckiékkel szemben is ferde helyzetbe kerülne. Rendszerint nem szeretjük az olyan embereket, akik örökölnek utánunk. Ez az egyik, a másik pedig, ki biztosítja önt, hogy nem kezdődnek-e el a különböző kombinációk?... Hátha azt kezdik majd feszegetni, hogy túl drágán vagy túl olcsón vette meg?... Ha túl drágán, akkor: hogy mer nekünk ajándékozni, s ha túl olcsón, akkor: kihasznált bennünket.

Wokulski az ügyvéd utolsó szavait már jóformán nem is hallotta, mert egészen más gondolatok foglalták le, melyek az ügyvéd távozása után még inkább hatalmukba kerítették.

„Persze - gondolta magában -, igaza van az ügyvédnek. Az emberek ítélkeznek felettem, sőt el is ítélnek, de a hátam mögött teszik, s így én nem tudok semmiről. Csak ma jut eszembe egy csomó apró részlet: a velem üzleti összeköttetésben és szerződéses viszonyban álló kereskedők egy hét óta savanyú képpel járnak-kelnek, ellenségeim pedig diadalmaskodnak. A boltban is bűzlik valami... Ignacy hamvábahótt. Schlangbaum mélabús. Lisiecki még kötekedőbb, mint volt, mintha érezné, hogy nemsokára kirepülök a boltból. Klein komor (szocialista! haragszik a párbajért és a lóversenyért...) és Zięba, az a ravasz kópé már kezdi Schlangbaum körül taposni a sarat... Talán benne sejti az áruház jövendő tulajdonosát?... Ah, kedves, drága emberek!...”

Megállt az iroda küszöbén, és intett Rzeckinek. A vén segéd valóban zavaros kedélyállapotban volt, nem is nézett főnöke szemébe.

Wokulski széket mutatott neki, maga pedig háromszor-négyszer végigsétált a szobán, azután így szólt:

- Mondd meg, öregem, egészen nyíltan, mit beszélnek rólam az emberek?...

Rzecki széttárta kezét.

- Ó, Istenem, mit beszélnének?...

- Beszélhetsz egészen nyíltan - buzdította Wokulski.

- Nyíltan?... Jó. Vannak, akik azt mondják, hogy megőrültél...

- Bravó...

- Mások, hogy... hogy... valami rosszban töröd a fejed, valami nagy csalást készítesz elő.

- Szegények!...

- S mindnyájan együtt: hogy csődbe jutsz, mégpedig hamarosan.

- Hát csak beszéljenek - morogta Wokulski. - Hát te, Ignacy, te mit gondolsz rólam?

- Én - felelte habozás nélkül - úgy látom, valami nagy kalandba keveredtél... amelyből aligha kerülsz ki épen... Hacsak idejében vissza nem lépsz, amihez viszont éppen elég eszed van...

Wokulski kirobbant.

- Nem vonulok vissza - kiáltotta. - A szomjas ember nem torpan meg a forrásvíz előtt. Ha el kell pusztulnom, pusztuljak el, de iszom. Különben is mit akartok tőlem?... Gyerekkorom óta úgy éltem, mint a szárnyaszegett madár: szolgálatban vagy börtönben vagy akár abban a szerencsétlen házasságban, amelybe eladtam magam... S most, mikor újra bontakoznak a szárnyaim, mindnyájan rám ripakodtok, mint a házilibák a vadlúdra, mikor felröppen... Mit nekem ez a nyavalyás bolt vagy vállalat? Én élni akarok, én...

Ebben a pillanatban kopogtak a dolgozószoba ajtaján. Łęcki komornyikja, Mikołaj jelentkezett egy levéllel. Wokulski átvette a levelet, lázasan felbontotta és olvasta:

> *Tisztelt Uram! Leányom feltétlenül szeretné önt közelebbről megismerni. A nők akarata szent, tehát holnap (hat óra körül) szívesen látom ebédre. Nagyon kérem, meg ne kísérelje, hogy kimentse magát. Fogadja őszinte tiszteletem kifejezését*
>
> *T. Łęcki*

Wokulski egyszerre olyan gyengeséget érzett, hogy le kellett ülnie. Másodszor, harmadszor, negyedszer is elolvasta a levelet... Végre összeszedte magát, és válaszolt Łęckinek. Mikołajnak öt rubelt nyomott a markába.

Ignacy közben néhány percre átszaladt az üzletbe, s mikor Mikołaj már az utcán volt, visszatért Wokulskihoz, mintha a beszélgetést akarná folytatni. Mindjárt el is kezdte:

- Azért, kedves Staś, mindenesetre fontold meg egy kicsit a dolgot, hátha magadtól rájössz...

Wokulski halkan fütyörészve tette fel a kalapját, aztán kezét öreg barátja vállára tette, s így szólt:

Ide hallgass. Ignacy. Ha a föld nyílna is meg a lábam alatt... érted?... ha az ég omlana is a fejemre... akkor sem lépek vissza. Megértetted?... Ezért a boldogságért életemet is kész vagyok odaadni...

- Miféle boldogságért? - kérdezte Ignacy.

De Wokulski már kiment a hátsó ajtón.

14

Szűzi ábrándok

Izabella kisasszony húsvét óta igen gyakran gondolt Wokulskira, s minden elmélkedésében azt kellett megállapítania, hogy ez az ember minden alkalommal másnak mutatkozik.

Izabella kisasszonynak sok ismerete s nagy tehetsége volt ahhoz, hogy az embereket ügyesen jellemezze. Minden eddigi ismerősének jellemét össze tudta foglalni egyetlen szóban. A herceg volt - „a hazafi", ügyvédje - „az ügyes", Liciński gróf - „a lord", Joanna néni - „a gőgös", az elnökné - „a jóságos", Ochocki - „a különc", Krzeszowski - „a kártyás". Egyszóval: egyik sem volt egyéb, mint egyetlen erény vagy hiba, néha érdem, de leggyakrabban csak cím vagy vagyon, melynek feje, keze, lába van, s többé vagy kevésbé divatosan öltözik.

Csak Wokulski volt kivétel. Benne nemcsak új egyéniséget, hanem teljesen nem várt jelenséget látott. Őt nem egy szóval, de százzal sem lehetett jellemezni. Nem is volt olyan, mint a többi, de ha mégis hasonlítani lehetett valamihez, legfeljebb valamilyen tájhoz, amelyen át legalább egy teljes napig kell utazni, s különböző síkságokat, hegyeket, erdőket, réteket, folyókat, pusztaságokat, falvakat és városokat lát az ember, de ha a végére ér, még a távoli láthatár ködfátyolából is újabb meg újabb vidékek bukkannak elő, melyek már nem is hasonlítanak ehhez a világhoz. Bámulta ezt az embert, s azt kérdezte magától, vajon nem a túlfeszített képzelet játéka ez, vagy talán valóban emberfeletti lény, vagy ha nem is emberfeletti, legalábbis olyan, aki magasan felülemelkedik a szalonok társaságán?

Ilyenkor aztán rendezgetni próbálta benyomásait.

Először - tulajdonképpen nem is látta, csak valami óriási, közeledő árnyékot érzett.

Valaki, aki jótékony célra, nagynénje árvaháza javára odadobott néhány ezer rubelt; valaki, aki atyjával naponta kártyázott a kaszinóban, és mindennap vesztett, valaki, aki összevásárolta apja váltóit (az talán nem is ő volt?...), majd az ő szervizét, azután különböző tárgyakat szállított a szent sír feldíszítésére.

Egy vakmerő újgazdag, aki egy év óta üldözi őt sóvár pillantásaival minden színházi előadáson és hangversenyen, egy cinikus, brutális ember, aki gyanús spekulációkon vagyont szerzett csak azért, hogy jó névre tegyen szert az emberek, de főleg az ő szemében: Izabella Łęcka és apja szemében!...

Ebből az időszakból csak durva faragású alakjára, vörös kezére és félszeg viselkedésére emlékezett, ez pedig más kereskedők udvariasságához viszonyítva kiállhatatlannak, s a legyezők, bőröndök, napernyők, sétapálcák és egyéb bolti portéka közepette egyszerűen nevetségesnek látszott. Ügyes és vakmerő szatócs, aki a maga boltjában a bukott minisztert játssza. Undorító, sőt halálosan gyűlöletes arcátlanság, hogy nekik a szerviz megvásárlásával vagy a kártyaveszteségekkel pénzsegélyt akart juttatni.

Valahányszor erre gondolt - még ma is -, ruháját tépdeste, vagy a kerevetre vetve magát, öklével ütögette a rugókat, és úgy suttogta:

- Nyomorult!... Nyomorult!...

Már maga az a tény is kétségbe ejtette, hogy saját szemével kellett látnia családja gyors süllyedését. Hát még ha valaki legféltettebben őrzött titkainak függönye mögé is behatolt, és elég merész volt, hogy kötözgetni próbálja a sebeket, melyeket ő még Isten előtt is titokban akart tartani. Mindent meg tudott bocsátani, csak azt nem, ha büszkeségét sértették.

De egyszerre megváltozott a díszlet. Más ember lépett a színre, aki a kétértelműség minden árnyéka nélkül, egyszerűen a szemébe mondta, hogy a szervizt azért vette meg, mert úgy gondolta, hogy jó vásárt csinál. Akkor hát megérezte, hogy nem szabad őket anyagilag támogatnia, s ha megtette is, nemcsak attól kell óvakodnia, hogy ennek híre menjen, s nemcsak hogy hálát nem vár érte, de még gondolni sem mer ilyesmire.

Ugyanez az ember kidobta Mraczewskit, mert őrá szemtelen megjegyzést mert tenni. Hiába keltek védelmére Izabella kisasszony ellenségei: Krzeszowski báró meg a felesége, hiába emelt szót érte nagynénje, a grófné is, aki nagyon ritkán köszönt meg és még ritkábban kért valamit - Wokulski nem engedett... De ő csak egy szót szólt, s ezzel az egyetlen szavával legyőzte ezt a törhetetlen embert úgy, hogy nemcsak engedett, hanem még jobb állást is adott Mraczewskinek. Így csak olyan nővel szemben viselkednek a férfiak, akit komolyan tisztelnek.

Nagy kár, hogy ugyanebben a pillanatban megszólalt benne a pöffeszkedő újgazdag is, s a nagyheti gyűjtésen egy tekercs fél-imperiált dobolt a tálcára. Ó, milyen kalmáríze volt ennek!... És annak is, hogy... egy szót sem ért angolul, sőt, fogalma sincs erről a divatos világnyelvről...

A harmadik időszak: húsvét vasárnapján látta Wokulskit nagynénje szalonjában, s észrevette, hogy ez az ember fejjel kimagaslik a társaságból. Az arisztokrácia színe-java törte magát, hogy megismerkedjék vele, s ez a faragatlan parvenü úgy elkülönült tőlük, mint a tűz a füsttől. Ügyetlenül, de bátran mozgott, mintha a szalon az ő egyes-egyedüli tulajdona lett volna. Komoran hallgatta a bókokat, melyekkel elárasztották. Azután a legtiszteletreméltóbb matróna, az elnökné kérte magához, s alig beszélgetett vele néhány percig, mélységes érzéssel tört fel kebléből a zokogás... Vajon ez a vörös kezű parvenü?...

Izabella csak ekkor döbbent rá, hogy Wokulski arca egészen rendkívüli. Vonásai kifejezőek és határozottak, haját mintha a harag borzolná fel, bajusza kicsi, szakállának csak éppen nyoma van, idomai szoborszerűek, tekintete tiszta és lenyűgöző... Ha ennek az embernek boltja helyett hatalmas birtokai lennének - azt mondaná róla, hogy - szép, s ha hercegnek született volna, imponálóan gyönyörűnek tartaná. Annyi bizonyos, hogy Trostira, a lövészezredesre és a győztes gladiátor szobrára emlékeztet.

Ebben az időben majdnem mindenki elhúzódott Izabellától. Az öregurak ugyan még most is elhalmozták bókokkal, hódoltak szépségének és eleganciájának, de a fiatalok, különösen a magasabb rangúak és gazdagabbak, kurtán és hidegen kezelték; ha pedig a magányba

beleunva s az elcsépelt frázisoktól megundorodva valamivel kedvesebben szólt valamelyikhez, az olyan szemmel látható rémülettel nézett rá, mintha attól félne, hogy a fülénél fogva akarja az oltárhoz hurcolni.

Izabella kisasszony életre-halálra szerette a szalonok világát, s úgy érezte, hogy abból legfeljebb csak a sírba léphet át, de évről évre, sőt, hónapról hónapra mindinkább megvetette az embereket. Nem tudta megérteni, hogy egy nőt, aki olyan szép, olyan jó és olyan kitűnő nevelésben is részesült, mint ő - a világ csak azért hagyjon magára, mert a vagyonát elvesztette...

„Micsoda emberek, irgalmas Isten!..." - gondolta nemegyszer, mikor a függöny mögül figyelte az előkelő világ elsuhanó hintóit, amelyekben gáláns urak és hölgyek mindenféle ürüggyel hamar elfordították fejüket, hogy ne kelljen őt köszönteniük. Mit képzeltek? Hogy rájuk leselkedik?

Pedig valóban őket leste. Ilyenkor forró könnyek szöktek a szemébe, mérgében szép ajkát harapdálta, s a zsinórt erősen megrántva, elfüggönyözte az ablakot.

„Micsoda emberek!... Micsoda emberek!..." - ismételgette magában, de szégyellte volna őket keményebb szóval vagy jelzővel illetni, hiszen az előkelő világhoz tartoztak. Véleménye szerint nyomorultnak csak Wokulskit lehetett nevezni.

A sors legkegyetlenebb játéka az volt, hogy hajdani lovagjainak légiójából csak két imádója maradt. Mert Ochockival nem áltatta magát. Ő sokkal többet foglalkozott kedvenc röpködő masináival (micsoda hóbort!), mint vele. De a marsall és a báró mindenkor készséges lovagjai maradtak, anélkül hogy túlságosan tolakodtak volna.

A marsall mindig a megölt és leforrázott sertésre emlékeztette. Gyakran látott ilyent a hentesek teherkocsiján, a báróról viszont az volt a véleménye, hogy olyan, mint a cserzett bőr, amilyent szintén tömegesen látott a társzekereken. Mostanában ebből a két emberből állt egész udvara, s ha igaz, hogy valóban angyal, aminek általában nevezték, akkor ez a két férfiú lehetett a szárnya... A borzalmas kombináció, hogy e két vénség közül az egyik valamikor a férje lesz, éjjel-nappal üldözte. Néha úgy érezte, hogy elkárhozott, s a pokol már ezen a földön megkezdődött számára.

Ilyen pillanataiban úgy gondolt Wokulskira, ahogy a fuldokló nézi üvegesedő szemével a távoli parton derengő fényt. Rettenetes elkeseredésében szinte megkönnyebbült arra a gondolatra, hogy íme, mégis van valaki, egy rendkívüli ember, aki őt csak önmagáért imádja, s akiről olyan sokat hall a társaságban. Ilyenkor aztán a híres világutazókra vagy a hirtelen meggazdagodott amerikai iparmágnásokra gondolt, akik hosszú éveken át a bányákban robotoltak, s akiket csak messziről mutogattak meg neki a párizsi szalonokban.

- Látja - csipogta valamelyik grófnő, aki csak nemrég került ki a zárdából, s legyezőjével intve mutatta az irányt -, látja azt az urat? Olyan, mint egy omnibuszkocsis... Állítólag igen nagy ember, valamit felfedezett, csak azt nem tudom, mit, aranybányát-e vagy az Északi-sarkot?... A nevére sem emlékszem, de egy márki, aki még ráadásul akadémikus is, fogadkozott, hogy ez az ember tíz évig élt az Északi-sark... vagy dehogy... a föld alatt... Rettenetes ember!... Én az ő helyében meghaltam volna a félelemtől... Ugye, kedvesem, maga is meghalt volna?...

Ha Wokulski is ilyen sarkutazó vagy legalább bányász lett volna, aki azzal, hogy tíz évig a föld alatt lakott, milliókat keresett... De sajnos, csak kereskedő, s ráadásul díszműárukereskedő! Még angolul sem tud, s minduntalan kiütközik belőle a parvenü, aki ifjú éveiben egy vendéglőben hordta a vendégeknek az ebédet.

Egy ilyen ember legjobb esetben is csak jó tanácsadója, esetleg értékes barátja lehetett volna (az is csak négyszemközt, mikor nincs más vendég). No és ha minden kötél szakad - legfeljebb... férje, hiszen az embernek néha szörnyű borzalmakat kell elszenvednie. De szerelme-

se!... Nevetséges... Szükség esetén a legmagasabb arisztokrácia hölgyei is meghemperegnek az iszapfürdő kádjában, de sárban szórakozni - csak őrült képes.

Negyedik időszak: Izabella kisasszony már néhányszor találkozott Wokulskival a Łazienki-parkban, sőt, köszönését is méltóztatott fogadni. Ez a faragatlan tuskó a zöld fák és szobrok között megint másnak mutatkozott, mint a bolt írópultja mellett. Hiszen ha földbirtoka, parkja, kastélya, halastava lenne... Mert igaz ugyan, hogy újgazdag és parvenü, de állítólag nemesember, sőt, egy katonatiszt unokaöccse...

A marsall és a báró mellett valóságos Apolló. Az arisztokrácia egyre többet beszél róla. És az elnökné keserű könnyei?... Emellett Jadwiga néni egészen nyíltan pártolta is a grófnénál és nála - Izabella kisasszonynál is. Azok az órák hosszat tartó séták a Łazienki-parkban, nagynénje társaságában, olyan unalmasak, s a beszélgetések, melyek mindig csak a divat, az árvaház és a társaságban tervezgetett házasságok körül forogtak, annyira bosszantóak voltak, hogy Izabella szinte haragudott Wokulskira, hogy nem közeledett hozzájuk, s legalább egy negyedóra hosszat el nem beszélgethetett vele. Egy társaságbeli hölgy számára igen érdekes az efféle emberekkel való beszélgetés. Izabella kisasszony például a parasztokat is nagyon mulatságosaknak tartotta, különösen érdekes tájszólásuk és észjárásuk miatt.

Igaz, hogy egy díszműáru-kereskedő - aki ráadásul a saját hintaján jár - sohasem lehet olyan érdekes, mint egy paraszt.

Ilyen előzmények után semmiképpen sem volt számára kellemetlen meglepetés, mikor az elnöknétől meghallotta, hogy vele és a grófnéval együtt az elnökné is kikocsizik a Łazienki-parkba, és megszólítja Wokulskit.

- Unatkozunk, hát hadd szórakoztasson - mondta a matróna.

Mikor aztán egy órakor elindultak, az elnökné sokatmondó mosollyal fordult hozzá:

- Az az érzésem, hogy itt valahol találkoznunk kell...

Izabella kisasszony könnyedén elpirult, és elhatározta, hogy egy szót sem szól Wokulskihoz, vagy ha igen, nagyon leereszkedőleg fog vele bánni, hogy valami eszébe ne jusson. De ebben, hogy „eszébe jusson", természetesen nem foglaltatik benne a szerelem, sőt, Izabella kisasszony még a bizalmas barátságot sem kívánta.

„A tűz is kellemes, különösen télen - gondolta -, de... csak megfelelő távolból."

Wokulski azonban nem volt a parkban.

„Hogyan, hát nem várt? - tűnődött Izabella kisasszony. - Biztosan beteg..."

Mert az meg sem fordult a fejében, hogy Wokulskinak fontosabb dolga is lehet ezen a világon, mint az, hogy őt csodálja. Ha pedig elkésett, elhatározta, hogy nemcsak leereszkedően kezeli, hanem elégedetlenségét is érezteti vele.

„Ha a pontosság - fűzte tovább gondolatait - az uralkodók udvariassága, akkor a boltosokra annál inkább kötelező..."

Elmúlt egy félóra, azután egy, sőt két óra, már indulni kellett volna hazafelé, és Wokulski még most sem volt sehol; végül is beültek a hintóba: a grófné hidegen, mint rendesen, az elnökné kissé szórakozottan, ő pedig bosszúsan. Felháborodása még akkor sem csillapodott, mikor apja elmondta, hogy dél óta a hercegnél volt egy összejövetelen, melyen Wokulski egy óriási méretű kereskedelmi vállalkozás tervét ismertette, s hogy tervével a sok pudvás mágnást valósággal felvillanyozta.

- Régóta érzem - fejezte be Łęcki úr -, hogy ennek az embernek a segítségével kiszabadulhatok családom gyámkodása alól, s újra elfoglalhatom az engem megillető helyet!

- Igen ám, papa, de a vállalathoz pénz kell - felelte Izabella, s könnyedén vállat vont.

- Éppen azért adtam utasítást, hogy a bérházat adják el, mert igaz ugyan, hogy az adósságok lekötnek hatvanezer rubelt, de meg mindig marad legalább negyvenezer.

- Joanna néni azt mondta, hogy azért a házért hatvanezernél többel senki sem ad...

- Eh, Joanna néni... - háborodott fel Tomasz úr -, ő mindig szeret olyat mondani, amivel engem keseríthet vagy megalázhat. Krzeszowskiné kínál hatvanezret, aki megfojtana minket egy kanál vízben... Komisz kispolgár... De nénéd természetesen vele tart, hiszen itt rólam s az én társadalmi állásomról van szó.

Elpirult és a felháborodástól szuszogni kezdett; de mivel lánya előtt nem akart mérgelődni, gyorsan homlokon csókolta, és bevonult a szobájába.

„Hátha igaza van a papának?... - gondolta Izabella kisasszony. - Hátha csakugyan különb ember mindazoknál, akik olyan szigorúan bírálják? Mert igaz is, ő volt az első, aki ezt a... Wokulskit felfedezte. Pedig milyen nagy bugris az a szatócs. Nem jött el a parkba, pedig a néni biztosan hívta!... De talán jobb is így. Igazán nem lett volna kellemes, ha valaki meglát, mikor egy boltossal sétálok!”

A következő néhány napon Izabella kisasszony másról sem hallott, mint Wokulskiról. Minden szalon az ő nevétől visszhangzott. A marsall esküdözött, hogy Wokulski feltétlenül ősrégi nemesi családból származik, a báró pedig - a férfiszépség kiváló ismerője, aki félnapokat töltött a tükör előtt, nem győzött elismerőleg bólogatni, mintha azt mondaná: Ez már igen!... - Sanocki gróf mindenkinek fogadást ajánlott, hogy Wokulski a legokosabb ember az országban. Liciński gróf pedig széltében hirdette, hogy ez a kis szatócs bátran elmehetne angol kereskedőnek, végül a herceg megelégedetten dörzsölte kezét, s csak ennyit mondott: Aha?...

Izabella kisasszonyt valamelyik nap meglátogatta Ochocki, s ő is elbeszélte, hogy Wokulskival együtt sétálgatott a Łazienki-parkban.

- Ugyan miről beszélgettek?... - kérdezte Izabella csodálkozva. - Remélem, nem a röpködő masinákról?

- Dehogynem!... - vetette oda a gondolataiba merült kuzen. - Wokulski talán az egyetlen ember Varsóban, akivel erről el lehet beszélgetni. Ő az egyetlen...

„Az egyetlen értelmes ember... az egyetlen kereskedő... az egyetlen, akivel Ochocki megértetheti magát... - tűnődött el Izabella. - Ki hát ez az ember valójában?... Ah! Tudom már...”

Azt hitte, megfejtette a Wokulski-féle rejtélyt, azt hitte, nagyra törő spekuláns, aki be akar tolakodni a szalonokba, s hogy ezt elérje, feltette magában, hogy őt, az ősrégi család elszegényedett sarját veszi feleségül. Mert az igazán nem kétséges, hogy csak ezért töri magát, ezért akarja apjának, nagynénjének és az egész arisztokráciának a jóindulatát megszerezni. De aztán bizonyára rájött, hogy a nagyurak közé nélküle is bejuthat, erre hirtelen lehűlt, szerelme elpárolgott és... lám, már nem tartotta érdemesnek, hogy a parkba eljöjjön!...

„Gratulálok - mondta magában. - Megvan minden erénye, hogy karriert csináljon: nem csúnya, tehetséges, energikus, de mindenekfelett arcátlan és aljas!... Milyen arcátlanul és még ráadásul milyen könnyedén játszotta a szerelmes lovagot... Ezek a parvenük már az ámításban is túltesznek rajtunk... Nyomorult fráter...”

- Felháborodásában már éppen ki akarta adni az utasítást Mikołajnak, hogy Wokulskit a szalonba be ne eressze, legfeljebb apja dolgozószobájába, ha valami üzleti ügyben keresné, de aztán eszébe jutott, hogy Wokulski nem is nagyon kapaszkodott, hogy meghívják. Erre szégyenében elpirult.

Közben Meliton asszonytól értesült, hogy Krzeszowski báró ismét összezördült a feleségével, és hogy versenylovát a báróné megvette tőle nyolcszáz rubelért, de biztosan vissza is adja, mert néhány nap múlva lesz a verseny, s a báró nagy fogadásokat kötött.

- Még az sem lehetetlen, hogy a báróék ez alkalommal kibékülnek egymással - jegyezte meg Meliton asszony.

- Ó, mit adnék érte, ha a báró nem kapná vissza a lovát, és elvesztené a fogadásokat! - kiáltotta Izabella.

Néhány nap múlva aztán Florentynától szigorú titoktartás terhe alatt megtudta, hogy a báró nem kapja vissza a kancát, mert azt Wokulski megvette...

A dolog csakugyan olyan mély titok maradt, hogy mikor nagynénjét meglátogatta, a grófnénak és az elnöknének nagyban főtt a feje, s éppen arról folyt a beszéd, miként lehetne Krzeszowskiékat a kanca réven kibékíteni.

- Ebből nem lesz semmi vetette közbe Izabella mosolyogva. - A báró nem kapja vissza a kancát.

- Fogadjunk? - ajánlotta hűvösen a grófné.

- Rendben van, ha nyerek, nekem adod a zafírköves karkötődet, jó?...

A fogadást megkötötték, így aztán Izabella kisasszony és a grófné ugyancsak erősen érdekelve voltak a versenyben.

Izabella néhány napig szorongott, mert hallotta, hogy a báró négyszáz rubel lelépési díjat ajánlott fel Wokulskinak, s Liciński gróf vállalta a közvetítést. Azt is suttogták a szalonokban, hogy Wokulski, ha nem is a nyereségért, de a gróf kedvéért feltétlenül megegyezik. Erre Izabella agyában megvillant a gondolat:

„Ha kapzsi parvenü, akkor megegyezik, de ha..."

Nem merte a mondatot befejezni, de nem is volt rá szükség. Wokulski megkímélte tőle - nem adta el a kancát, hanem saját maga futtatta.

- Mégsem olyan aljas, mint amilyennek gondoltam - vallotta be lelke melyén.

E megállapítás hatása alatt a versenyen igen kedvesen beszélgetett Wokulskival, de aztán a kedvességnek e parányi megnyilatkozásáért is szemrehányást tett magának.

„Miért kell neki tudnia, hogy az ő futama bennünket érdekel?... Semmivel sem érdekel jobban, mint akármelyik más futam. Miért is mondtam neki, hogy »győznie kell«?... Meg mit jelentett az a válasza, hogy »ha ön akarja, akkor győzni fogok«?... Úgy látszik, elfelejti a tisztelt úr, hogy kicsoda. No de nem baj, ha ezért a pár szóért Krzeszowski megpukkad dühében."

Izabella gyűlölte Krzeszowskit. A báró valamikor udvarolt neki, de kosarat kapott, s ezért igyekezett rajta bosszút állni. Tudta, hogy háta mögött a báró - aggszűznek nevezte, aki a végén a saját inasához fog férjhez menni. Ez éppen elegendő sértés volt ahhoz, hogy egész életében el ne felejtse. De a báró nem elégedett meg ennyivel, szemtől szembe is mindig cinikus és gúnyos volt, kifigurázta vén imádóit, s állandóan anyagi helyzetükre célozgatott.

Természetesen ő sem maradt adósa, s ahol csak lehetett - kispolgári származású feleségét dörzsölte orra alá, akit a pénzéért vett el, de egy garast sem tudott kicsikarni belőle. Így folyt közöttük a kemény s gyakran igen kíméletlen harc.

A verseny napja Izabella számára diadalt, a báró számára - vereséget és szégyent hozott. Kijött ugyan a versenytérre, és megjátszottá a vidámat, de szíve mélyén forrt a harag. S mikor ráadásul látta, hogy Wokulski a díjat meg a ló árát Izabella kezébe teszi, elvesztette önuralmát, odatörtetett a hintóhoz és botrányt csinált.

Izabella számára fájdalmas tőrszúrás volt a báró kihívó, szemtelen pillantása és főleg az, hogy Wokulskit nyíltan lovagjának nevezte. Kedve lett volna a bárót megfojtani, s legfeljebb azért nem tette, mert egy jól nevelt főúri hölgy mégsem alacsonyodhat le ennyire. Kínos fájdalmát csak növelte, hogy a báró kitörését a grófné nyugodtan, az elnökné pedig zavartan hallgatta, sőt, még atyja sem szólt közbe. Łęcki úr ugyanis Krzeszowskit régóta félbolondnak tartotta, s az volt az elve, hogy az ilyeneket nem szabad ingerelni, sőt lehetőleg elnézően kell bánni velük.

E pillanatban (amikor már a többi hintóból is kezdtek feléjük nézegetni), Wokulski sietett segítségére, s nem elég, hogy egy csapással véget vetett a báró dühkitörésének, hanem még párbajra is kihívta.

Mert hogy a két férfiú között párbajra kerül sor - afelől senki sem volt kétségben. Az elnökné szemmel láthatóan féltette kedvencét, a grófné megjegyezte, hogy Wokulski nem tehet mást, mint hogy a bárót párbajra hívja, mert az meglökte, és nem kért tőle bocsánatot.

- Mondjátok meg magatok, kedveseim - szólalt meg az elnökné remegő hangon -, méltó dolog-e ilyen apróság miatt párbajozni? Hiszen mindenki tudja, hogy Krzeszowski hebehurgya bolond. Legjobb bizonyítéka ennek, amit most művelt...

- Ez igaz - felelte Tomasz úr -, de Wokulskinak nem kötelessége erről tudni, felelősségre vonni viszont kötelessége volt.

- Majd kibékülnek! - fejezte be a vitát hanyagul a grófné s hazahajtatott.

Izabella ekkor követte el a legsúlyosabb merényletet saját felfogása ellen: sokatmondóan megszorította Wokulski kezét.

Már a sorompóhoz közeledtek, de még mindig nem tudta magának megbocsátani ezt az elhamarkodott cselekedetét.

„Hogy tehettem ilyent?... Mit gondolhat most az az ember?...” - korholta önmagát. De csakhamar felébredt benne az igazságérzet, el kellett ismernie, hogy ez a Wokulski mégsem akármilyen ember.

„Gáncsot vetett a bárónak, és megvette a lovát csak azért, hogy nekem örömet szerezzen (mert más oka semmi esetre sem volt). Az egész nyereséget (ezt a báró is látta) az én kezembe tette le, az árvaház javára (ami kétségtelen bizonyítéka, hogy önzetlenül járt el). De mindenekfelett, mintha csak elleste volna gondolatomat - kihívta párbajra... Igaz, hogy a mai párbajok rendszerint pezsgőzéssel végződnek, de legalább a báró meggyőződik róla, hogy mégsem vagyok egészen elhagyatott aggszűz... Nem, nem, ebben a Wokulskiban van valami. Kár, hogy - boltos... Nem mondom, egészen kellemes lenne imádónak, ha... ha más társadalmi állása lenne.”

Amint hazaért, elmondta Florentyna kisasszonynak a kalandot, de egy óra múlva már nem is gondolt rá. Mikor pedig apja éjszaka közölte vele, hogy Krzeszowski Liciński grófot kérte fel segédjéül, aki ragaszkodik hozzá, hogy a báró kérjen bocsánatot - Izabella csak megvető ajkbiggyesztéssel felelt.

„Szerencsés ember - gondolta. - Engem sértenek meg, és tőle kérnek bocsánatot. Ha én férfi lennék, s az én fülem hallatára sértené meg valaki szerelmesemet, nem elégednék meg bocsánatkéréssel. Ő természetesen megelégszik...”

Mikor végre lefeküdt, és kezdett elálmosodni, hirtelen új gondolata támadt:

„És ha Wokulski sem fogadja el a bocsánatkérést?... Hiszen ugyanaz a Liciński közvetített a kanca ügyében is, és lám, nem ért el eredményt!... Ah, Istenem, mi minden jut már eszembe” - gondolta, aztán vállat vont és elaludt.

Másnap délig ő is, apja is meg Florentyna kisasszony is meg voltak győződve arról, hogy Wokulski kibékül a báróval, mert nem is tehet egyebet. Tomasz úr csak délután sétált ki a városba, s este nagyon zavartan jött haza ebédelni:

- Mi történt, papa? - kérdezte Izabella, mert meglepte atyja zavart arckifejezése.

- Szerencsétlen história! - felelte Tomasz úr, s egy bőrfotelba telepedett. - Wokulski elutasította a bocsánatkérést, és segédei nagyon súlyos feltételeket szabtak.

- És mikor? - kérdezte Izabella halkan.

- Holnap kilenc óra előtt - felelte Tomasz úr, miközben verejtékező homlokát törülgette. - Szerencsétlen história - folytatta. - A vállalatban társult barátaink körében óriási a pánik, mert Krzeszowski közismerten kitűnő lövő. Márpedig ha ez az ember elpusztul, minden számításom felborul. Jobb kezemet veszíteném el benne... Ő az egyetlen ember, aki terveimet végrehajtaná... Ő az egyetlen, akire rábíznám vagyonomat, és biztos vagyok benne, hogy legalább nyolcezer rubelem lenne évenként. Úgy látszik, a sors komolyan üldöz.

A házigazda komor kedélyállapota mindenkire nagy hatással volt. Ebédnél senkinek sem volt étvágya. Ebéd után Tomasz úr bezárkózott dolgozószobájába, és nagy léptekkel járt fel s alá, ami mindig rendkívüli felindulást jelentett nála.

Izabella is szobájába vonult, s most is csak azt tette, amit ilyen ideges állapotában tenni szokott - lefeküdt a díványra. Agyában egymást kergették a borúsnál borúsabb gondolatok.

„Rövid volt a diadalom - gondolta. - Krzeszowski valóban kitűnő lövő... Mi lesz, ha megöli az egyetlen embert, aki ma kiáll mellettem? A párbaj valóban barbár csökevény. Mert Wokulski (erkölcsi szempontból) többet ér, mint Krzeszowski, és mégis... ő pusztulhat el!... Az utolsó ember, akibe a papa minden reményét vetette.”

De egyszerre megszólalt ősi gőgje:

„A papának - persze, semmi szüksége Wokulski úr kegyeire; csak éppen rábízná vagyonát, meg pártfogásába venné, az pedig fizetné neki a kamatokat. Azért mindenesetre kár érte...”

Visszagondolt régi gazdasági intézőjükre, aki több mint harminc esztendeig szolgálta őket, s akit nagyon szeretett, és akiben nagyon meg is bízott. Lám, ez a Wokulski mindkettőjük számára helyettesíthette volna a boldogult öreg intézőt, az ő bölcs bizalmasát, és most mégis el kell pusztulnia!...

Egy ideig behunyt szemmel feküdt, és semmire sem gondolt; azután hallatlanul furcsa gondolatok fordultak meg fejében.

„Micsoda különös véletlen! - gondolta. - Holnap énmiattam megverekszik egymással két ember, akik halálosan megsértettek: Krzeszowski rosszmájú gúnyolódásával, Wokulski pedig azzal, hogy elég vakmerő volt ahhoz, hogy értem áldozatokat hozzon. Pedig már csaknem megbocsátottam neki azt is, hogy a szervizt megvette, meg a váltókat összevásárolta, sőt még azt is, hogy a papa javára kártyán vesztett, amiből néhány hétig az egész házat fenntartottuk...

(Nem, ezt még nem bocsátottam és soha nem is bocsátom meg!...) De még akkor is az én sérelmemért lépett közbe az isteni igazságszolgáltatás... Ki pusztul el holnap?... Hátha mind a ketten? De az mindenesetre, aki nekem, Izabella Łęckának, anyagi támogatást mert felajánlani. Olyan ember, mint Kleopátra szeretője, nem élhet ezen a világon!..."

Így gondolkozott keserves sírás közepette. Sajnálta az odaadó rabszolgát, aki talán bizalmasa is lehetett volna, de alázatosan fogadta a gondviselés ítéletét, amely az Izabella Łęcka személyén esett sérelmet nem bocsáthatja meg.

Ha Wokulski e pillanatban belenézhetett volna lelkébe, egyszerre kigyógyult volna tébolyából, s rémülten menekült volna innen.

Izabella ezen az éjszakán semmit sem aludt. Szeme előtt mindig egy kép lebegett; francia mester festette: párbajt ábrázolt. Zöld facsoport előtt két feketébe öltözött férfi állt egymással szemben, s pisztollyal egymásra célzott. Azután (de ez már nem volt a képen) az egyik, golyótól találva, összerogyott. Wokulski. Izabella kisasszony még a temetésére sem ment el, mert nem akarta elárulni meghatottságát. De éjszaka néhányszor felsírt. Sajnálta ezt a rendkívüli parvenüt, ezt a hűséges rabszolgát, aki ellene elkövetett szörnyű bűneit azzal rótta le, hogy meghalt érte.

Csak reggel hét óra körül aludt el, s délig fel sem ébredt. Közvetlenül tizenkettő előtt ideges kopogás riasztotta fel.

- Ki az? - kérdezte.

- Én felelte apja örvendező hangja. - Wokulski sértetlen, a báró sebet kapott az arcán!

- Igazán?...

Migrén gyötörte. Délután négyig ágyban maradt. Örült, hogy a báró megsebesült, de nagyon csodálkozott, hogy az elsiratott Wokulski nem halt meg.

Mivel ilyen későn kelt fel, ebéd előtt rövid sétára indult a fasorba.

A derűs ég, a gyönyörű fák, a vidáman repdeső madarak és a jókedvű emberek elhomályosították éjszakai látomásait. A mellette tovarobogó hintókból sűrűn köszöntötték, s ez visszaadta jókedvét és megelégedettségét.

„Lám, mégis milyen jó az Isten - gondolta -, hogy megmentette azt az embert, aki még hasznunkra válhat. A papa annyira számít rá, én is kezdek bízni benne. Ó, mennyivel kevesebb csalódás érne az életben, ha lenne egy erős és eszes jó barátom."

De a „barát" szó nem tetszett neki. Neki barátja csak olyan ember lehet, aki legalább földbirtokos. Egy ilyen... boltost legfeljebb tanácsadójává fogadhat, aki esetleg utasításait végrehajtja.

Otthon azonnal feltűnt neki, hogy apja kitűnő kedélyállapotban van.

- Tudod - mondta -, Wokulskinál voltam gratulálni. Nagyszerű ember. Valóságos úriember! Már nem is gondol a párbajra, sőt, mintha sajnálná is a bárót. Látod, milyen igaz, hogy a nemesi vér csak megszólal, tekintet nélkül a társadalmi állásra...

Miután lányát átkísérte dolgozószobájába, s egy röpke pillantást vetett a tükörbe, hozzátette:

- Nos, mondd meg magad, hogy ne bízzék az ember az isteni gondviselésben? Ennek az embernek a halála óriási csapást jelentett volna számomra, és lám - megmenekült! Szorosabb összeköttetésbe kell kerülnöm vele, s akkor majd meglátjuk, ki jár jobban, a herceg-e azzal a híres ügyvédjével avagy én Wokulskival. Mit gondolsz?...

- Ugyanerre gondoltam az imént - felelte Izabella, s meglepte, hogy apja és az ő gondolatai mennyire egy nyomon járnak. - Bizony, papa, neked feltétlenül szükséged van arra, hogy egy ügyes és megbízható ember álljon melletted.

- Különösen, aki maga is ragaszkodik hozzánk - helyeselt Tomasz úr. - Éles eszű ember! Lám, milyen tisztán megérzi, hogy többet elér és nagyobb megbecsülést szerez magának azzal, hogy egy régi nemzetséget segít felemelni, mintha ő maga törne előre. Nagyon okos ember - ismételte Tomasz úr. - Bár pillanatnyilag megnyerte a maga számára a herceget és az egész arisztokráciát, látom, hogy hozzám vonzódik a legjobban. No, csak nyerjem vissza régi pozíciómat, nem fogja megbánni...

Izabella végigjártatta tekintetét az íróasztalon szétrakott csecsebecséken, s arra gondolt, hogy apja mennyire téved, ha azt hiszi, hogy Wokulski hozzá vonzódik. De azért nem világosította fel, sőt ellenkezőleg, lelke mélyén beismerte, hogy egy kicsit neki is közelednie kell ehhez a boltoshoz, és meg kell bocsátania társadalmi állását. Ügyvéd - vagy kereskedő... majdnem mindegy; márpedig, ha egy ügyvéd bizalmasa egy hercegnek, mért ne lehetne... egy kereskedő (ah, milyen ízléstelenség) bizalmasa a Łęcki családnak?

Az ebéd, az este és a legközelebbi napok Izabella kisasszony számára nagyon kellemesen teltek el, de egy kissé gondolkodóba ejtette, hogy e rövid idő alatt többen látogatták meg, mint régebben egy hónap alatt. Előfordult, hogy a még nemrég üres szalonban csengett a kacagás, és pezsdült a vidám beszéd, hogy még a jól megpihent bútorok is csodálkoztak ezen a nyüzsgésen, s a konyhában a cselédség is azt suttogta, hogy a gróf úr biztosan valami nagy pénzhez jutott. A hölgyek, akik a lóversenyen meg sem ismerték, most eljöttek hozzá látogatóba, a fiatalurak pedig - nem jöttek ugyan el, de az utcán nagy tisztelettel köszöntötték.

Mostanában Tomasz úrnak is gyakran akadt vendége. Sanocki gróf is meglátogatta, s kérte, tegyen meg mindent, hogy az a Wokulski hagyja abba a lóversenyezést és párbajozást, és törődjék inkább a vállalattal. Eljött Liciński gróf is, s csodákat mesélt Wokulski úri - erényeiről. De mindenekelőtt több ízben eljött a herceg, s arra kérte Tomasz urat, hasson oda, hogy Wokulski - a báróval való összecsapás miatt ne veszítse el kedvét az arisztokráciától, s ne feledkezzék meg a szerencsétlen országról.

- Meg aztán, kedves kuzen - fejezte be a herceg -, verd ki a fejéből a párbajt. Egészen felesleges ilyesmivel foglalkoznia. Fiatalemberek között talán megjárja, de komoly emberek-nek és érdemes állampolgároknak semmiképpen sem való.

Tomasz úr el volt ragadtatva, különösen, ha arra gondolt, hogy ez a megtiszteltetés háza elárverezésének előestéjén éri, holott egy évvel ezelőtt, a kitűzött határidő közeledése elriasztotta tőle az előkelő társaságot.

- Kezdem visszanyerni pozíciómat - suttogta, s hirtelen körülnézett, mert úgy érezte, mintha Wokulski állna mögötte, tehát a maga megnyugtatására néhányszor megismételte:

- Meglesz a jutalma... nyugodt lehet, nem vonom meg tőle támogatásomat.

Izabella kisasszony a párbaj utáni harmadik napon egy értékes dobozt és levelet kapott. A borítékon a báró írására ismert, s ez egészen megrázta.

Kedves kis húgom! Ha megbocsátod nekem szerencsétlen házasságomat, én átengedem neked hitvesemet, aki már nekem is az idegeimre megy. A közöttünk most már végleg megkötött örök béke jelképeként itt küldöm a fogamat, amelyet Wokulski őnagysága lőtt ki helyéről - alighanem azért, amit neked a lóversenyen mondani merészeltem. Biztosí-talak, kedves húgom, ez ugyanaz a fog, amellyel téged annyiszor megmartalak, de már

soha többé meg nem teszem. A fogat kidobhatod a szemétre, de a dobozt tartsd meg emlékül. Fogadd el ezt az apróságot tőlem, aki ma egy kicsit beteg vagyok ugyan, de azért, hidd el, nem vagyok a legrosszabb ember. Ha elfogadod, ez reményt ad nekem arra, hogy valaha mégiscsak elfelejted annyi sok kellemetlenkedésemet és rosszmájúságomat. Ebben a reményben maradok a téged igen nagyra becsülő, szerető Krzeszowski bátyád.

P. s. Ha a fogamat nem dobod ki, légy szíves, küldd vissza, hogy hőn szeretett hitvesemnek felajánlhassam. Lesz min sopánkodnia néhány napig, amit úgy látszik, az orvos rendelt szegénykének. Az a bizonyos Wokulski pedig igazán nagyon kedves és választékos úriember, bevallom, igen-igen megszerettem, bár nagyon csúnyán elbánt velem.

Az értékes dobozban, selyempapírba csomagolva, csakugyan megtalálta a fogat.

Izabella kisasszony rövid gondolkozás után nagyon kedves levelet írt a bárónak, kijelentette, hogy nem haragszik, a dobozt elfogadja, a fogat pedig kellő tisztelettel visszaküldi tulajdonosának.

Most már semmi kétség nem lehetett az iránt, hogy a báró csak Wokulski miatt békült ki vele és kért tőle bocsánatot.

Izabella kisasszony nagyon élvezte diadalát, sőt el is érzékenyült, Wokulski iránt pedig most már valami hálafélét kezdett érezni. Bezárkózott szobájába s elábrándozott.

Elképzelte, hogy Wokulski eladta boltját, és birtokot vásárolt, de amellett vezetője maradt a kereskedelmi vállalatnak, mely óriási hasznot hajtott. Az egész arisztokrácia szívesen befogadta, ő pedig, mármint Izabella kisasszony, kitüntette bizalmával és tanácsadójává tette. Wokulski kiemelte őket az anyagi romlásból, visszaadta családjuk régi fényét, Izabella kisasszony minden óhaját teljesítette, áldozott és kockáztatott, sőt, valahányszor szükségesnek látszott, saját személyét is kockára tette. Végül ő keresett számára férjet is, olyan férjet, aki minden tekintetben megfelelt a Łęcki-név fényének.

S mindezt azért tette, mert eszményi szerelemmel szerette őt, jobban, mint saját életét. S tökéletesen boldognak érezte magát, valahányszor ő, mármint Izabella kisasszony, kedvesen ránézett, rámosolygott, vagy különösen egy-egy nagyobb, fontosabb szolgálat után barátságosan megszorította a kezét. Mikor az Úristen őt, tudniillik Izabella asszonyt, gyermekekkel is megáldotta, Wokulski keresett számukra nevelőnőt és tanítókat, növelte vagyonukat, s mikor aztán ő, mármint Izabella asszony, meghalt (itt gyönyörű, ábrándos szeméből kristálytiszta könnycsepp buggyant ki), Wokulski kiment a sírjához, és ott agyonlőtte magát... Nem, nem is a sírján... hanem - merő finomságból, amit Izabella fejlesztett ki benne - néhány sírral távolabb követte el ezt a kétségbeesett cselekedetét.

Atyja lépett be, s ez vetett véget további ábrándozásának.

- Úgy hallom, Krzeszowskitól kaptál levelet? - kérdezte Tomasz úr kíváncsian.

Megmutatta a levelet, amely még most is az íróasztalon hevert, és az aranydobozkát. Tomasz úr olvasás közben sűrűn csóválta a fejét, s végül megszólalt:

- Mindig őrült volt, de azért jó fiú... Hanem... ez a Wokulski igazán nagy szolgálatot tett neked, az ő révén győzted le halálos ellenségedet.

- Azt hiszem, papa, azt az urat egyszer meg kellene hívni ebédre... szeretném jobban megismerni...

- Én már néhány nap óta készülök veled erről beszélni... Éppen erre szerettelek volna kérni... - felelte Tomasz úr örömmel. - Egy ennyire hasznos emberrel szemben nem lehet szigorúan ragaszkodni az etiketthez.

- Természetes - vetette közbe Izabella -, hiszen itt-ott a hűséges cselédeknek is megengedünk némi bizalmasságot.

- Imádom az eszedet és a tapintatodat. Bel!... - kiáltotta Tomasz úr, s elragadtatással csókolta meg először a kezét, azután a homlokát.

15

Mit művel az ember lelkével a szenvedély, és mit a józan ész

Wokulski, amikor Łęckiék meghívóját megkapta, felugrott s kirohant az utcára.

A szűk szoba fojtogatta, a Rzeckivel való beszélgetést pedig, melynek során a vén segéd nem győzte korholni és atyai intelmeivel ellátni, szörnyen ostobának érezte. Nem nevetséges - gondolta -, hogy egy ilyen hamvábahótt vén agglegény, aki az üzleten és a Bonapartékon kívül a világon senkit-senkit el nem ismer - azzal vádolja őt, hogy megőrült?...

„Mert mi rossz van abban - tűnődött -, hogy szerelmes vagyok?... Lehet, hogy egy kicsit későn kezdtem, de hiszen egész életemben nem engedhettem meg magamnak ezt a fényűzést. Az emberek milliói szeretnek, szeret az egész érző világ, miért csak nekem, egyes-egyedül nekem lenne tilos? Márpedig, ha ennek a sarkalatos igazságnak van létjogosultsága, akkor van mindennek, amit csinálok. Aki nősülni akar, annak szüksége van vagyonra - én tehát megszereztem. Közelednie kell szíve választottjához - én tehát közeledtem. Gondoskodnia kell a szeretett nő anyagi jólétéről, és meg kell védelmeznie ellenségeitől. Én egyiket is, másikat is megteszem. S vajon ártottam valakinek azzal, hogy a saját boldogságom után rohanok? Elhanyagoltam a társadalom és felebarátaim iránti kötelességeimet?... Ah, azok a drága felebarátok és az a társadalom, amely sosem törődött velem, sőt, mindig és mindenütt akadályt gördített az utamba, de azért mindig és mindenütt tőlem követel áldozatokat... Pedig amit ők őrületnek neveznek, éppen az ösztönöz engem arra, hogy bizonyos képzelt kötelességeket teljesítsek. Ha ő nem volna, elbújnék könyveim közé, mint valami könyvmoly, s néhány száz embernek kevesebb jövedelme lenne. Mit akarnak hát tőlem?” - kérdezte önmagától bosszúsan.

A mozgás és friss levegő megnyugtatta: elérte az Aleje Jerozolimskiét, és ott befordult a Visztula felé. Megcsapta az üde, keleti szél, kimondhatatlan érzéseket keltett benne, melyek élénken emlékeztetnek gyermekkorunkra. Úgy érezte, hogy mint gyermek az Újvilág utcában van, s ereiben érzi a fiatal vér ütemes lüktetését. Mosolyogva nézte a homokosembert, amint teknőszerű taligáján roggyant térdű gebéjével szállítja áruját; a kolduló vénasszonyt kedves öreg néninek látta; a gyár gőzszirénája igazi örömet keltett benne, s kedve lett volna elbeszélgetni a vidám gyermeksereggel, mely az út melletti dombocskán katonás sorban elhelyezkedve, kövekkel dobálta az arra menő zsidókat.

Minden erejével igyekezett elterelni gondolatait a mai levélről és a holnapi ebédről; józan akart maradni, de a szenvedély győzedelmeskedett akaratán.

„Miért hívtak meg? - kérdezte, s bensejében könnyű remegést érzett. - Izabella kisasszony jobban meg akar ismerni... Kétséges-e még, hogy azt akarják tudtomra adni, hogy igenis remélhetek... Vakoknak vagy eszeveszett hülyéknek kellene lenniük, ha nem vennék észre, mi megy végbe bennem, valahányszor szemben állok vele...”

Úgy reszketett, hogy a foga is vacogott bele, ekkor azonban megszólalt benne az eddig elnyomott józan ész.

„Bocsánat, az első ebédtől és a holnapi látogatástól még nagyon is hosszú az út a szorosabb ismeretségig. Ezer szoros ismeretség közül alig egy végződik leánykéréssel; a tíz leánykérés közül alig egy nem jár kosárral, s ezek közül is alig a fele végződik házassággal. Kész őrültnek kellene tehát lenned, hogy még a legszorosabb ismeretség után is házasságra gondolj, mely mellett legfeljebb egy s ellene legalább húszezer lehetőség szól... Elég világos?”

Be kellett látnia, hogy - igen. Ha minden ismeretség házassággal végződne, akkor a papok nem győznék az esketést. Minden nőnek harminc-negyven férje, minden férfinak ugyanannyi felesége lenne, s az egész világ valóságos őrültekházává változna. Ezzel szemben az a helyzet, hogy ő egyelőre nemcsak hogy nem jó ismerőse Izabellának, de csak most lép rá arra az útra, hogy egyáltalában ismerősévé váljék.

„Mit nyertem hát a bolgár veszedelmek, az itteni lóverseny és a párbaj révén?...” - kérdezte önmagától.

„Elérted azt, hogy több esélyed van - világosította fel a józan ész. - Egy évvel ezelőtt talán egy száz- vagy húszmilliomod rész volt az esélyed arra, hogy elveszed feleségül, egy év múlva pedig talán már egy húszezred rész lehet...”

„Egy év múlva?... - ismételte meg Wokulski, s megint végigborzongott rajta valami nyers hűvösség, de kiszabadította magát hatása alól, s újra kérdezte: - S hátha Izabella megszeret, vagy már meg is szeretett?”

„Mindenekelőtt azt kellene tudni, hogy a te Izabella kisasszonyod egyáltalában képes-e szeretni?...”

„Miért ne, hiszen nő!”

„Vannak nők, akiknek erkölcsi fogyatékossága, hogy senkit és semmit nem tudnak szeretni, kivéve a saját futó szeszélyeiket, de vannak ugyanilyen férfiak is; ez éppen olyan hiba, akár a süketség, vakság vagy bénaság, csak kevésbé látható.”

„Tegyük fel...”

„Jól van - folytatta a hang, mely Schumann doktor szálkás zsémbelését juttatta eszébe -, ha az a hölgy egyáltalán képes szeretni, felvetődik a másik kérdés, hogy vajon éppen te lennél-e az a szerencsefi, akit megszeret?”

„Miért ne? Én sem vagyok valami undort keltő lény...”

„Pedig könnyen lehetséges, hiszen a legszebb oroszlán is undorító a tehén számára, vagy a merész röptű sas a lúd számára. Látod, még bókolok is; oroszlánhoz meg sashoz hasonlítalak, amelyek azonban minden erényük ellenére undort keltenek a más fajták nőstényeiben. Óva intelek tehát, kerüld az idegen fajtákhoz tartozó nőstényeket...”

Wokulski felriadt és körülnézett. Már közel járt a Visztula partjához, fából épült magtárak mellett haladt el, a dübörgő társzekerek belepték fekete porral. Gyorsan visszafordult a város felé, s ismét eltűnődött önmagán.

- Két ember lakik bennem - mondotta -, az egyik józan, a másik őrült. Vajon melyik győz... Eh, nem érdekel... De mit csinálok, ha a józan győz?... Micsoda szörnyű dolog az, ha valaki felgyülemlett érzelmeinek óriási tőkéjét egy más fajtához tartozó nőstény, egy tehén, lúd vagy még rosszabb állat lába elé kénytelen letenni?... Micsoda megaláztatás az, hogy az ember mosolyogni kénytelen egy bika vagy egy gúnár diadalán, s ugyanakkor meg kell siratnia saját szívét, melyet olyan fájdalmasan széttéptek, s olyan kegyetlenül megtapostak? Érdemes ilyen körülmények között tovább élni?"

S e gondolatra azt kívánta, hogy bár halna meg, de teljes, maradéktalan halállal, hogy hamvainak legkisebb nyoma se maradjon ezen a földön.

Fokozatosan mégis lecsillapodott, s mikor hazaért, már egészen higgadtan azon kezdett gondolkozni, hogy a holnapi ebédhez frakkot öltsön-e vagy közönséges fekete kabátot?... Aztán az járt az eszében, hogy holnapig merül-e fel valami váratlan akadály, ami ismét lehetetlenné teszi, hogy Izabellához közeledjék?... Később még megcsinálta legutóbbi ügyletei számadását, feladott néhány táviratot Pétervárra és Moszkvába, s végül levelet írt az öreg Schlangbaumnak, melyben megkérte, hogy engedje át a nevét a Łęcki-féle ház megvételéhez.

„Igaza van az ügyvédnek - gondolta. - Jobb lesz azt a házat idegen cégér alatt megvenni, különben még meggyanúsíthatnának, hogy ki akarom őket használni, vagy ami még rosszabb, hogy kegyet akarok velük gyakorolni..."

Ez a közömbös foglalatosság azonban csak máz volt, amely alatt lelkében valóságos vihar dúlt. A józan ész makacsul megmaradt amellett, hogy a holnapi ebéd semmit sem jelent, és semmit sem ígér. A remény pedig halkan... nagyon halkan azt súgta - hátha mégis szeretik, vagy ha nem, talán a jövőben megszeretik.

De csak halkan... olyan halkan, hogy Wokulskinak minden idegszálát meg kellett feszítenie, hogy a halk suttogást meghallja.

A következő napot, melynek Wokulski számára oly nagy jelentősége volt, semmiféle különlegesség nem jellemezte sem Varsóban, sem általában a természetben. Az utcákon az utcaseprők seprűi nyomán itt is, ott is nagy porfelhő gomolygott, a bérkocsik eszeveszetten száguldoztak, vagy minden ok nélkül megálltak, s erre is, arra is hömpölygött a járókelők végeláthatatlan áradata, talán csak azért, hogy a város forgalmát fenntartsa. Néha, a falhoz simulva, sompolygott egy-egy rongyos, összetöpörödött ember, öklét mélyen kabátja ujjába húzva, mintha nem is június, hanem január lenne. Olykor az úttest közepén végigdöcögött egy-egy parasztszekér, tele bádogkannával; a bakon kemény vonású parasztasszony, sötétkék mándliban, fején piros kendővel.

Mindez nyüzsgött és rajzott, a rikító színű épületek két végeláthatatlan vonala között, melyek fölött büszkén emelkedtek a magasba a templomok díszes homlokzatai. Az utca két végén pedig, mint éber őrszemek a vártán, két szobor állt. Az egyik Zsigmond király, oszlopszerű magas talapzatáról úgy hajolt le a bencések temploma felé, mintha valamit súgni akarna az arra haladóknak, a másik: Kopernikusz, kezében a mozdulatlan földgolyóval, hátat fordított a napnak, mely reggel a Karaś-ház mögül bukkant fel, azután felemelkedett a Tudománybarátok Társaságának épülete fölé, s végül a Zamoyski-palota mögött bukott le, mintha csak meg akarná hazudtolni a jó öreg Kopernikuszról szóló mondást, mely így szól: „A napot megállította, s a földet megmozdította." Wokulski, aki lakása erkélyéről éppen errefelé tekintett, önkéntelenül nagyot sóhajtott. Eszébe jutott, hogy a nagy csillagásznak nincs más hűséges barátja, csak néhány rakodó- és fűrészmunkás, akikről köztudomású, hogy nemigen ismerik Kopernikusz érdemeit.

„No hiszen, van is valami haszna belőle - gondolta -, hogy néhány könyv a haza büszkeségének nevezi!... Hogy valaki a saját boldogságáért küzd, azt értem, de hogy egy agyrémért törjem magam, amelyet akár társadalomnak, akár hírnévnek neveznek, arra már nem vállalkoznék. A társadalom gondoskodjék saját magáról, a hírnév pedig... Miért ne hitethetném el magammal, hogy például a Siriuson máris kitűnő hírem van? Pedig hát Kopernikusz sincs jobb helyzetben a Földön, mint én a Siriuson, s ő éppen annyit törődik varsói szobrával, mint én például egy Vega csillagbeli piramissal... Három évszázados hírnevet gondolkozás nélkül odadobnék egy pillanatnyi boldogságért, s csak ostobaságomat csodálom, hogy volt idő, mikor másképp gondolkoztam."

Mintha csak válasz lenne gondolatára, az utca túlsó oldalán megpillantotta Ochockit. A nagy álmodozó lehorgasztott fejjel, zsebébe süllyesztett kézzel, lomhán bandukolt a járókelők között.

A véletlennek ez az egyszerű játéka mélyen megrázta Wokulskit. Egy pillanatig még hitt is az előérzetben, s ámuló örömmel gondolta:

„Nem azt jelenti ez, hogy övé lesz Kopernikusz híre, az enyém meg a boldogság?... Te csak építsd röpködő masináidat, nekem pedig engedd át a húgodat!... Micsoda babona ez megint? - kapott észbe kis idő múlva. - Én és a babona!..."

Mindenesetre nagyon tetszett neki az ötlet, hogy Ochocki megszerzi magának a halhatatlan hírt, ő pedig az élő Izabellát. Szívét eltöltötte a jó reménység, mulatott saját magán, de ennek ellenére érezte, hogy nyugodtabb és bátrabb.

„Tegyük fel - gondolta -, hogy minden törekvésem ellenére elutasít... Nos?... Szavamra mondom, azonnal szerzek egy barátnőt, avval fogok színházba járni, s pontosan Łęckiék páholya mellett váltok helyet. A tiszteletre méltó Meliton asszony vagy akár az a... Maruszewicz, majd talál nekem olyan nőt, aki még hasonlít is hozzá (néhány ezer rubelért ilyet is lehet találni). Azt aztán tetőtől talpig csipkébe öltöztetem, telehintem ékszerrel, s majd meglátjuk, nem homályosul-e el mellette Izabella kisasszony?... Akkor aztán, bánom is én, menjen férjhez a marsallhoz vagy a báróhoz..."

De a puszta gondolatra is, hogy Izabella férjhez mehet, egyszerre elfogta a düh és a kétségbeesés. Ilyen pillanataiban szerette volna az egész világot megtölteni dinamittal és felrobbantani, de hamar észre tért.

„Hát aztán, mit csinálnék, ha eszébe jutna, hogy férjhez menjen?... Semmit. Még ha arra támadna is kedve, hogy szeretőket tartson: egyszer az én segédemet, máskor egy tisztecskét, harmadszor egy kocsist vagy a saját lakáját, mit tehetnék ellene?..."

Az idegen személyiség és szabadság tisztelete olyan erős volt benne, hogy ez előtt még hóbortja is fejet hajtott.

- Mit tegyek?... Mit tegyek?... - ismételgette, miközben lázas fejét két tenyere között szorongatta.

Egy órára benézett az üzletbe, elintézett néhány ügyet, azután hazament; négy órakor inasa előszedte a komódból a fehérneműt, jött a borbély, hogy megborotválja és megfésülje.

- Mi újság. Fitulski úr? - kérdezte a borbélyt.

- Semmi, de lesz az még rosszabbul is. A berlini kongresszus meg akarja fojtani Európát, Bismarck meg akarja fojtani a kongresszust, a zsidók pedig végképp meg akarnak borotválni mindnyájunkat - felelte az ifjú művész, aki szép volt, mint valami angyal, és elegáns, mintha divatlapból vágták volna ki.

Wokulski nyaka elé kerítette a törülközőt, s míg arcát villámgyorsan szappanozta, tovább beszélt:

- A városban egyelőre nagy a csend, egyéb semmi. Tegnap egy társasággal a Saska Kępán voltam, de lehet is manapság, uram... Micsoda ordináré társaság ez a mai fiatalság, uram!... A táncban összekaptak, és méltóztasson elképzelni... a fejet egy kicsit magasabbra, s'il vous plait...[33]

Wokulski kissé magasabbra emelte fejét, s észrevette, hogy a villámgyors operatőr aranygombot visel kétes tisztaságú kézelőjében.

- Összerúgtak a táncban - folytatta az elegáns ifjú, megcsillogtatva a borotvát Wokulski orra előtt -, és méltóztasson elképzelni, az egyik, ahogy társát kirakaton akarta billenteni, véletlenül... a nőt érte... Erre zaj támadt, párbaj... Engem persze mindjárt felkértek segédnek, ma aztán, éppen nagy bajban voltam, mert csak egy pisztolyom volt, egyszerre megjelenik nálam a sértő fél, és azt mondja, hogy ő bizony nem bolond agyonlövetni magát, a sértett inkább adja vissza neki a rúgást, de csak egyszer... A fejecskét kicsit jobbra, s'il vous plait... Erre tetszik tudni, úgy felháborodtam (egy félórával ezelőtt), hogy galléron ragadtam, térdemet a háta alá irányítottam, s aló mars!... kidobtam az ajtón. Egy ilyen alakkal igazán nem érdemes párbajozni. N'est-ce pas?[34] Most egy kicsit balra, s'il vous plait...

Befejezte a borotválást, lemosta Wokulski arcát, s beburkolta valami bő lebernyeggel, amely leginkább a halálraítéltek köntöséhez hasonlított, aztán tovább fecsegett.

- Érdekes, hogy itt a nagyságos úrnál még soha nyomát sem találtam nőnek, pedig ugye, a legkülönbözőbb időkben jövök...

Fogta a fésűt, kefét, és a fésüléshez látott.

- A legkülönbözőbb időben, uram, pedig nekem már csak jó szemem van az ilyenekre, uram, hohó!... És soha, egyetlen szoknyát, még a szegélyét se, soha egy papucskát vagy akár egy darabka szalagot... Pedig, uram, egyszer már egy kanonoknál is sikerült vállfűzőt látnom. Természetes, hogy az utcán találta, s éppen névtelenül be akarta küldeni a szerkesztőségbe. De a tiszteknél, uram, és főleg a huszároknál!... (A fejet kissé lejjebb, s'il vous plait...) Amit ott látni... Az egyiknél egyszerre nem kevesebb, mint négy hölgyikét találtam, és mind a négynek ragyogott az arca az örömtől... Ettől kezdve, becsületszavamra, mindig megsüvegelem az utcán, pedig már nem is az én vendégem, és öt rubelem nála veszett. De kérem, ha egy Rubinstein-hangversenyért kiadhatok hat rubelt, akkor egy ilyen virtuóz csak megérdemel ötöt... Na nem?... A hajat kissé befessük? Je suppose que oui?[35]

- Köszönöm - felelte Wokulski.

- Mindjárt gondoltam - sóhajtotta a fodrász. - A nagyságos úr nem tartozik az igényes vendégek közé! És az nagy baj... Ismerek egypár táncosnőt, akik szívesen összebarátkoznának a nagyságos úrral, és szavamra mondom, érdemes lenne! Micsoda alakjuk van, és azok az izmok!... Mintha tölgyfából faragták volna. Keblük meg akár a rugós matrac. A mozgásuk... csupa grácia, s igényeik nem is túlzottak, különösen míg fiatalok. Mert a nő, uram, minél öregebb, annál drágább, talán ez az oka, hogy a hatvanévesekre már senki sem pályázik, mert azoknak talán már nincs is áruk. Azokon még tán Rothschild is tönkremenne!... Egy ilyen kis

[33] Ha szabad... (francia)

[34] Nemde? (francia)

[35] Feltételezem, hogy igen? (francia)

kezdőnek azonban ad az ember évi háromezer rubelt meg néhány kis ajándékot, akkor aztán mérget vehet rá, hogy hűséges marad... Ah, ezek a nőcskék!... Engem is egészen tönkretesznek, és mégsem tudok rájuk haragudni...

Mikor az operáció véget ért, előkelő mozdulattal bókolt, és mosolyogva távozott. Fensőséges képéről meg az elegáns kis szerszámos táskáról ítélve, az ember bátran minisztériumi tisztviselőnek vélhette volna.

Távozása után Wokulski egyszerre elfelejtette a kisigényű fiatal táncosnőket, s egész valóját egyetlen nagy horderejű kérdés foglalkoztatta, melyet három szóban így lehetne összefoglalni: frakk vagy zsakett?

„Ha frakkot veszek, sznobnak tarthatnak, aki túlzottan ragaszkodik az előírásokhoz, pedig végeredményben semmi közöm hozzájuk. Ha pedig egyszerű zsakettben megyek, megsérthetem vele Łęckiéket, különösen ha más vendég is lesz... Hiába, ha már egyszer ráadtam a fejemet az olyan ostobaságra, mint a saját hintó meg a versenyparipa, akkor mégiscsak frakkot kell húznom. Aki á-t mond, mondjon b-t is...”

Tűnődése közben önkéntelenül elmosolyodott arra a nagy gyerekességre, amelybe az Izabella kisasszonnyal való ismeretség vitte.

- Ó, jó öreg Hopfer - mondta -, ó, kedves egyetemi és szibériai pajtások, elképzelte-e valamelyikőtök, hogy én: Stanisław Wokulski valaha ilyen kérdéseken töröm a fejem?...

Gondosan frakkba öltözött, majd a tükör elé állt, és megelégedetten tekintett végig magán. Ez a testhez álló öltöny igen előnyösen domborította ki atlétatermetét.

A hintó már egy negyedórája előállt, s az idő fél hatra járt. Könnyű felöltőt kapott magára, és távozott lakásáról. Mikor a hintóba szállt, sápadt, de nagyon nyugodt volt, mint aki nagy veszedelemmel készül szembenézni.

16

„A nő”, „a férfi” és a többiek

Azon a napon, mikor Wokulski ebédre volt hivatalos, Izabella kisasszony délután ötkor tért haza nagynénjétől. Kissé bosszús, nagyon ábrándos kedvű, egyszóval mindent egybevetve - gyönyörű volt.

Ma szerencse is meg csalódás is érte. Rossi, a nagy olasz tragikus színész, akit ő és nagynénje még Párizsból ismert, Varsóba érkezett vendégszereplésre. A művész úr azonnal tisztelgett a grófnénál, és kedvesen érdeklődött Izabella kisasszony után. Úgy volt, hogy ma még egyszer eljön, s a grófné éppen az ő kedvéért hívta meg magához unokahúgát. De Rossi úr nem jött: ellenben maga helyett levelet küldött, amelyben bocsánatot kért elmaradásáért, s azzal mentegetőzött, hogy váratlanul egy igen magas személyiség látogatta meg, ez tette lehetetlenné, hogy ígéretét teljesítse.

Néhány évvel ezelőtt éppen Párizsban Rossi volt Izabella kisasszony ideálja. Szerelmes volt bele, és érzelmeit nem is titkolta, már amennyiben ez egy olyan előkelő hölgynél, mint ő, megengedhető. A kitűnő művész jól tudta ezt, mindennap ellátogatott a grófnéhoz, eljátszott és elszavalt mindent, amit Izabella kért. Mikor aztán szerződése Amerikába szólította, a *Romeo és Julia* egy olasz nyelvű példányát ajándékozta Izabellának a következő ajánlással: *Százszor boldogabban, százszor vígabban, százszor szebben él a döglégy is, mint Romeo...*

A hír, hogy Rossi Varsóba érkezett, s főleg hogy róla nem feledkezett meg, megrendítette Izabellát. Már egy órakor nagynénjénél volt. Minden pillanatban felugrott, s az ablakhoz sietett, minden kocsizörgés megdobogtatta a szívét, s minden csengetéstől megremegett. Beszélgetés közben elábrándozott, s lázrózsák ültek ki arcára... ám - Rossi nem jött!...

Pedig milyen szép volt ma. Egyes-egyedül Rossi kedvéért vette fel krémszínű selyemruháját (mely messziről olyan volt, akár az összegyűrt vászon), fülébe briliánsfüggőt akasztott (nem nagyobb kövekkel, mint egy-egy borsószem), s vállára vérvörös rózsát tűzött. Csak ennyit. Rossi sajnálhatja, hogy nem látta!

Négyórai várakozás után felháborodva tért haza. De azért elővette a *Romeo és Juliát,* s míg a lapokat forgatta, ez járt az eszében:

„Ha most váratlanul betoppanna?..."

Itt még jobb is lenne, mint a grófnénál. Tanúk nélkül suttoghatna a fülébe forró szavakat; meggyőződnék róla, hogy ő, Izabella kisasszony, megbecsüli ajándékát, és ami a legfontosabb, megállapíthatná (amit a nagy falitükör olyan lelkesedéssel hirdet), hogy amint ebben a ruhában, evvel a vérvörös rózsával a vállán az égszínkék karszékben ül, olyan, mint egy - istennő.

Egyszerre eszébe jutott, hogy ma Wokulski náluk ebédel, s önkéntelenül rándított egyet a vállán. Rossi, az egész világ dédelgetett kedvence után ez a boltos olyan nevetségesen hatott, hogy Izabella kisasszony valósággal szánalmat érzett iránta. Ha Wokulski most itt térdelne lába előtt, ő talán hajába merítené ujjait, és eljátszadoznék vele, mint egy bozontos kutyával, közben pedig olvasná Romeo panaszszavait, amelyeket Lőrinc barátnak rebegett:

.....Ott a menny,
Hol Júliám! Hát minden macska, eb,
Minden hitvány egér, akármi féreg
A mennyben élhet, őreá tekinthet,
Csak Romeo nem? Százszor boldogabban,
Százszor vígabban, százszor szebben él
A döglégy is, mint Romeo: torozhat
Az Ő kezének fehér csodáján;
Orozhat üdvösséget ajkain,
Mik lányosan pirulnak szüntelen,
Csak mert egymással csókot váltanak.
Rászáll a légy - s én rá se nézhetek;
Csókot rabol - s én sóvárgok rabul.
Mi a halál, ha ez „száműzetés"?
Nincs ártó fűved, nincs éles vasad,
Nincs bármi vad mérged, mely gyorsan öl -
Csak egyetlen szavad van, hogy kivégezz:
„Száműzetés"? A kárhozat süvölt
E szörnyű szóban. Hogy visz rá a lélek
Ily jámbor férfit, százak lelki atyját,
Szent gyóntatómat, hű barátomat,
Hogy ezzel koncolj fel: „száműzetés"?

Felsóhajtott. - Ki tudja, a nagy bujdosó hányszor mondogatja el ezeket a szavakat, miközben rá gondol?... S talán nincs is bizalmasa, akinek elmondhatná!... Lám. Wokulski jó lenne bizalmasának, mert ő jól tudja, hogyan lehet Izabella után epedni, hiszen életét kockáztatta érte.

Néhány lapot visszaforgatott s olvasta:

Ó, Romeo, mért vagy te Romeo?
Tagadd meg atyád és dobd el neved!
S ha nem teszed: csak esküdj kedvesemmé -
S majd én nem leszek Capulet tovább!

Csak neved ellenségem, nem magad.
S te önmagad vagy és nem Montague.
Mi Montague? Se kéz, se láb, se kar,
Se arc, se test... Ó, válassz más nevet!
Eh, mi a név? Mit rózsának hivunk,
Bárhogy nevezzük, éppoly illatos.
Ha Romeót nem hívják Romeónak,
Szakasztott oly tökéletes marad
Akármi néven... Dobd el hát neved!
És egy élettelen szóért cserébe -
Tiéd az életem![36]

Milyen különös hasonlatosság volt közöttük: Romeo - Rossi, a színész, és Julia - ő, Łęcka kisasszony. „Dobd el hát neved!" - dobd el mesterségedet... az ám, de akkor mi marad?... Igaz, hogy Rossihoz egy vérbeli hercegnő is férjhez mehetne, s a világ legfeljebb a főrangú hölgy önfeláldozását csodálná.

Férjhez menni Rossihoz... Színházi ruhatárát gondozni, vagy talán gombot varrni a hálóingére? Izabella kisasszony megrázkódott. Reménytelenül szeretni - ez elég... Szeretni s néha elbeszélgetni valakivel erről a tragikus szerelemről... esetleg Florentynával?... Nem. Flórában nincs elég érzés. Erre sokkal alkalmasabb lenne Wokulski. Belenézne az ő kék szemébe, és szenvedne érte és saját magáért is; ő, Izabella kisasszony pedig beszélne neki, és sajnálkoznék a saját és az ő fájdalma miatt; így egészen kellemesen telnének az órák. Egy boltos a bizalmas jó barát szerepében... Még talán azt is el lehetne felejteni, hogy kereskedő...

Míg Izabella kisasszonyt ilyen gondolatok foglalkoztatták, Tomasz úr, ősz bajuszát pödörgetve, fel s alá sétálgatott szobájában, és így gondolkodott:

„Ez a Wokulski szörnyen ügyes és energikus ember! Ha ilyen jószágigazgatóm lett volna (s nagyot sóhajtott), nem vesztettem volna el a birtokomat. No de ez már a múlté, jó, hogy legalább ma van ilyen emberem... A bérházból marad negyven-, mondjuk ötvenezer, sőt, talán hatvanezer rubelem... No nem, ne túlozzunk, maradjunk csak az ötvenezernél, vagy akár - negyvenezernél... Ezt odaadom neki, s kapok évente nyolcezer rubelt, a többit pedig (ha az üzlet úgy megy majd, az ő vezetése alatt, ahogy remélem), a többit tőkésítem... Így a tőke öthat év alatt megkétszereződik, tíz év alatt négyszeresére emelkedhet... Mert a kereskedelmi műveletekben a tőke rohamosan szaporodik... De mit is beszélek!... Wokulski, ha valóban olyan zseniális kereskedő, akkor biztosan száz százalékot keres, ha pedig így van, a szemébe nézek, s minden köntörfalazás nélkül megmondom: - Kedves barátom, maga csak fizessen másnak tizenöt vagy húsz százalékot, de ne nekem, aki egy kicsit szintén értek az ilyesmihez... - Erre ő látván, hogy kivel van dolga, egyszerre beadja a derekát, s talán olyan hasznot produkál, amiről én nem is álmodom..."

---

[36] *Romeo és Juliá*-ból vett idézetek - Mészöly Dezső fordítása.

Az előszobából két éles csengetés hallatszott. Tomasz úr visszahúzódott szobája mélyébe, s egy karszékbe ereszkedve, elővette az e célra előkészített Supiński-féle *Nemzetgazdaságtan*-t. Mikołaj ajtót nyitott, s kis idő múlva belépett Wokulski.

- Á... üdvözlöm!... - kiáltotta Tomasz úr és kezét nyújtotta. Wokulski mélyen meghajolt az ősz férfiú előtt, akit már legszívesebben atyjának nevezett volna.

- Foglaljon helyet, Stanisław barátom... Parancsol cigarettát?... Nos, mi újság?... Éppen Supińskit olvasgatom: nagyszerű koponya!... Igen, a nemzetnek, mely nem tud dolgozni és takarékoskodni, el kell tűnnie a föld színéről... Minden a takarékosság és a munka!... S tisztelt társaim ennek ellenére máris fintorgatják az orrukat, mi?...

- Csak tegyék, ami jólesik - felelte Wokulski. - Én igazán egy lyukas garast sem keresek rajtuk.

- De én nem hagyom el magát, kedves barátom - mondta Tomasz úr meggyőződéssel. S kevéssel rá hozzátette: - A napokban adom el, vagyis, bocsátom eladásra bérházamat. Sok vesződségem volt vele, a lakók nem fizetnek, a gondnokok tolvajok, s a hitelezőket saját zsebemből kellett kifizetnem. Igazán nem lehet csodálni, hogy meguntam!...

- Persze - hagyta rá Wokulski.

- Remélem - folytatta Tomasz úr -, marad belőle vagy ötven-, de legalább negyvenezer rubelem.

- Milyen összegre számít, Łęcki úr?...

- Száz-száztízezer rubelre... De akármennyit kapok, mind a maga rendelkezésére bocsátom, kedves Stanisław barátom.

Wokulski egyetértése jeléül lehajtotta fejét, pedig biztos volt benne, hogy Tomasz úr a házáért nem kap többet kilencvenezer rubelnél. E pillanatban ugyanis ennyi pénz állt rendelkezésére, s nem vehetett fel kölcsönt anélkül, hogy hitelét meg ne rendítse.

- Magára akarom bízni minden pénzemet, kedves barátom - ismételte Łęcki úr -, s éppen meg akartam kérdezni, elfogadja-e?

- Természetesen...

- És hány százalékot fizet?

- Húszért szavatolok, de ha az üzlet jól megy, esetleg még többért is - felelte Wokulski, s magában hozzátette, hogy másnak tizenötnél többet semmi esetre sem adna.

„Nagy kópé!... - gondolta Tomasz úr. - Ő legalább százat keres, s nekem csak húszat kínál..."

Aztán fennhangon hozzátette:

Jól van, kedves Stanisław barátom, elfogadom a húszat, ha előre ki tudja fizetni.

- Rendben van, előre fizetem... Félévenként előre - felelte Wokulski, mert attól félt, ha egy évre előre fizet, Tomasz úr hamar elkölti a pénzt.

- Ezt is elfogadom - jelentette ki Tomasz úr igen barátságosan. - A húsz százalékon felüli hasznot azonban - tette hozzá könnyed hangsúllyal -, minden húsz százalékon felüli hasznot tartson magánál, és ide ne adja... még ha könyörgök is. Érti? Azt csatolja a tőkéhez... Hadd nőjön az a tőke. Igaz?...

- A hölgyek kéretik a méltóságos urakat - jelentette Mikołaj az úriszoba ajtajában.

Tomasz úr ünnepélyesen felállt, és szertartásos léptekkel vezette vendégét a szalonba.

Később Wokulski nemegyszer igyekezett emlékezetébe idézni a szalont is meg azt is, hogy milyen körülmények között került oda, de az egész jelenetre nem tudott visszaemlékezni. Arra még emlékezett, hogy az ajtó előtt néhányszor meghajolt Tomasz úr előtt, egy pillanat múlva valami kellemes illat lengte körül, akkor mélyen bókolt egy krémruhás hölgy előtt, akinek a vállán vérvörös rózsa díszlett, azután - egy fekete ruhás, magas hölgy előtt is, aki ijedten nézett rá, vagy legalábbis ő úgy hitte.

Csak később eszmélt rá, hogy a krémruhás hölgy: Izabella kisasszony, hasonlíthatatlan bájjal ült egy karszékben, és feléje hajolt, majd szelíden szemébe nézve így szólt:

- A papának mint üzlettársnak, hosszas gyakorlatra lesz szüksége, amíg a maga igényeit kielégítheti. Az ő nevében kérem, legyen elnéző iránta.

Aztán kezét nyújtotta, amelyet Wokulski alig mert megérinteni.

- Łęcki úrnak mint üzlettársamnak csak megbízható ügyvédre és könyvelőre lesz szüksége, hogy a számadásokat ellenőrizzék, a többi a mi dolgunk - felelte készséggel, de úgy érezte, hogy valami nagy ostobaságot mondott és elpirult.

- Nagyon sok dolgot adhat önnek az a nagy áruház... - szólt közbe a fekete ruhás Florentyna kisasszony, s ettől még inkább megijedt.

- Nem is olyan sokat. Az én dolgom csak az, hogy a forgótőkét rendelkezésre bocsássam, s a vevőkkel és eladókkal kapcsolatot teremtsek. Az árucikkekkel és az értékeléssel az üzletvezetőm foglalkozik.

- És rá meri bízni magát idegen emberekre? - sóhajtotta Florentyna kisasszony.

- Van egy kitűnő meghatalmazottam, aki egyúttal barátom is, ő sokkal jobban elvezeti az üzletet, mint én magam.

- Szerencsés ember maga, kedves Stanisław barátom... - kapta fel a szót Łęcki úr. - Az idén nem készül külföldre?

- Szeretnék elmenni Párizsba a kiállításra.

- Jaj, de irigylem - szólalt meg Izabella kisasszony. - Már két hónap óta ábrándozom a párizsi kiállításról, de a papa semmi hajlandóságot nem mutat az utazásra...

- Ez az utazás egyes-egyedül Wokulski úrtól függ - felelte Tomasz úr -, ajánlom tehát, hogy minél gyakrabban hívd meg, és adj neki jó ebédet, hogy mindig jó hangulatban legyen.

- Ígérem, hogy ahányszor megtisztel bennünket, mindig magam felügyelek a konyhára. De kérdés, hogy elég-e az én jó szándékom?...

- Hálás köszönettel fogadom az ígéretet - felelte Wokulski. - Ez azonban semmi befolyással nem lesz a párizsi útjukra, sem annak időpontjára, mert ez csupán az önök akaratától függ...

- Merci... - suttogta Izabella kisasszony.

Wokulski lehajtotta fejét. „Ismerem én már ezt a »mercit«! - gondolta. - Ezért golyóval szokás fizetni..."

- Tessék az ebédlőbe... - jelentette ki Florentyna kisasszony.

Átmentek egy nagy szobába, melynek közepén négy személyre terített kerek asztal állt. Wokulski Izabella és Tomasz úr közé került, vele szemben Florentyna kisasszony foglalt helyet. Már egészen nyugodt volt, sőt annyira nyugodt, hogy szinte megijedt tőle. Szerelmi

őrülete elpárolgott, s önkéntelenül azt kérdezte önmagától: ez az a nő, akit ő annyira szeret?... Lehetséges úgy szeretni, ahogy ő, s ugyanakkor itt ülni, egészen közel szerelme tárgyához, s közben ilyen csendet és nyugalmat érezni szívében, ilyen mélységes csendet és ilyen végtelen nyugalmat?... Olyan könnyedén forogtak a gondolatai, olyan fesztelenül érezte magát, hogy nemcsak pontosan észrevette asztaltársai minden arcmozdulását, hanem (ami már szinte mulatságos volt), mikor Izabellára nézett, gondolatban a következő számadást végezte:

„A ruha: tizenöt sing nyersselyem à egy rubel = tizenöt rubel... a csipke - mintegy tíz rubel, a munka talán tizenöt... összesen negyven rubel, a fülbevaló legalább százötven és a rózsa - tíz garas..."

Mikołaj körülhordta a fogásokat. Wokulski a legkisebb étvágy nélkül megevett néhány kanál jégbe hűtött levest, ivott rá egy korty portóit, aztán megkóstolta a vesepecsenyét, s utána lenyelt pár korty sört. Elmosolyodott, maga sem tudta, miért, és kamaszos jókedvében elhatározta, hogy evés közben szándékosan elkövet néhány etiketthibát. Mindjárt az elején, ahogy a vesepecsenyét megkóstolta, a kést és villát a tányér melletti tartóra tette. Florentyna kisasszony összerezzent, Tomasz úr pedig nagy lendülettel kezdett a Tuileriákban lezajlott estélyről beszélni, amelyen Eugénia császárné kívánságára menüettet táncolt az egyik marsallnéval.

Hozták a fogast. Wokulski késsel-villával kezdte boncolgatni, amitől Florentyna kisasszony majd elájult, Izabella elnéző szánakozással vette tudomásul, Tomasz úr ellenben - szintén késsel-villával fogott hozzá.

„Milyen ostobák vagytok" - gondolta Wokulski, s mintha valami megvetésféle ébredt volna benne az egész társaság iránt, különösen, mikor Izabella kisasszony - igaz, hogy a rosszmájú célzás minden árnyalata nélkül - megszólalt:

- Papa, taníts már meg egyszer, hogyan kell a halat késsel enni?

Wokulski a megjegyzést egyenesen ízléstelennek érezte. „Úgy látom, még az ebéd befejezése előtt kiábrándulok..." - gondolta magában.

- Kedvesem - felelte Tomasz úr -, én azt hiszem, valóban merő babona, hogy a halat nem szabad késsel enni... Nincs igazam, Wokulski barátom?

- Babona?... Nem mondhatnám - válaszolta Wokulski. - Nem babona, csak olyan szokások utánzása, melyek ott, ahol kialakultak, indokoltak, nálunk azonban nem.

Tomasz úr szinte felugrott meglepetésében.

- Az angolok ezt úgyszólván sértésnek tekintik - szavalta Florentyna kisasszony.

- Az angolok tengeri halat esznek, melynél nincs is szükség a késre, de a mi szálkás halainkat talán ők is másképpen ennék...

- Ó, dehogy... az angolok sohasem sértik meg a formaságokat - védekezett Florentyna kisasszony.

- Lehet, általában így is van - jegyezte meg Wokulski -, de különleges helyzetekben azt a szabályt követik, hogy úgy kell viselkedni, ahogy kényelmesebb. Egyébként saját szememmel láttam igen előkelő lordokat, amint a rizses bárányhúst kézzel ették, a levest pedig egyenesen a fazékból itták.

A lecke igen kemény volt, Tomasz úr azonban nagy megelégedéssel, Izabella kisasszony pedig valóságos csodálkozással hallgatta. Az egyszerű kis boltos, aki a lordokkal együtt evett bárányhúst, és ilyen bátor elméleteket hangoztat arról, hogy a halat igenis szabad késsel enni,

nagyon megnövekedett a szemében. Ki tudja, ez az elmélet nem volt-e fontosabb számára, mint a Krzeszowskival vívott párbaj.

- Maga tehát ellensége az etikettnek? - kérdezte.

- Szó sincs róla, csak nem akarok a rabszolgája lenni.

- Van azonban társaság, amelyben az etikett mindig kötelező.

- Ezt én nem tudom, de megfordultam igen előkelő társaságokban, ahol bizonyos körülmények között megfeledkeztek róla.

Tomasz úr könnyedén lehajtotta fejét, Florentyna kisasszony elkékült, ellenben Izabella már csaknem barátságosan nézett Wokulskira. Sőt, ennél talán messzebb is ment... Voltak pillanatok, amikor azt képzelte, hogy ez a Wokulski valami Harun al Rasid-féle különleges ember, aki kereskedőnek álcázta magát. Szívében csodálat, úgyszólván rokonszenv ébredt. Ez az ember valóban alkalmas arra, hogy bizalmasává tegye; jól elbeszélgethetne vele - Rossiról.

Fagylalt után a mélységesen lehangolt Florentyna kisasszony az ebédlőben maradt, a társaság többi tagja pedig átment az úriszobába feketézni. Wokulski éppen kiürítette csészéjét, mikor Mikołaj tálcán levelet hozott Tomasz úrnak s jelentette:

- A küldönc válaszra vár, méltóságos uram.

- Ah, a grófné... - szólt Tomasz úr, a címre pillantva. - Elnézést kérek...

- Ha nincs ellene kifogása - indítványozta Izabella kisasszony, Wokulskira mosolyogva -, átmegyünk a szalonba, a papa addig megírja a választ.

Tudta, hogy a levelet Tomasz úr maga írta, mert ebéd után legalább egy félórácskára feltétlenül le kellett feküdnie.

- Nem veszi rossz néven? - kérdezte Tomasz úr, Wokulski kezét szorongatva.

Izabellával együtt elhagyták az úriszobát, s átmentek a szalonba. A lány hasonlíthatatlan bájjal ült le az egyik karszékbe, s a közelben álló másik karszékre helyet mutatott Wokulskinak.

Mikor négyszemközt maradtak, Wokulskinak minden vére a fejébe szökött. A vihar még növekedett bensejében, mikor észrevette, hogy Izabella kisasszony egészen különös tekintettel néz rá, mintha mélyen bele akarna hatolni, és erősen magához láncolni. Nem, ez nem az az Izabella, akit a nagyheti gyűjtésnél vagy akár a lóversenyen látott, ez értelmes, érző lélek, aki valami komoly dolgot akar tőle kérdezni, s ő is őszintén mondani akar neki valamit.

Wokulski annyira kíváncsi volt, hogy mi lesz az a valami, s annyira nem tudott uralkodni érzelmein, hogy gondolkozás nélkül megölte volna a vakmerőt, aki most megzavarta volna őket. Szótlanul nézett a leány szemébe és várt.

Izabella zavarban volt. Már régen érzett ilyen zavart érzelmeiben. Agyában egymást kergették a gondolatok: „Megvette a szervizt - szándékosan veszített a kártyán, hogy a papát pénzhez juttassa - megsértett, de azután: szerelmes belém - megvette a lovat - párbajozott - lordokkal evett báránysültet a legelőkelőbb társaságban...” A megvetés, a harag, a csodálat és a rokonszenv egymás nyomában csapkodták lelkét, akár a sűrű eső; e vihar mélyén pedig izzott a vágy, hogy bár lenne valakije, aki előtt kiönthetné a lelkét, akinek elmondhatná mindennapi fájdalmait és szorongásait, s aki előtt bevallhatná tragikus szerelmét a világhírű színész iránt.

„Igen, ő jó lenne... igen, bizalmasommá teszem!...” - gondolta, s kedvesen, mélyen szemébe nézett a csodálkozó férfinak, aztán kissé előrehajolt, mintha homlokon akarná csókolni. De utána mindjárt minden ok nélkül szörnyen elszégyellte magát: visszadőlt a karszékben,

elpirult és lassan leeresztette hosszú szempilláit, mintha álom környékezné. Wokulski, amint Izabella arcjátékát figyelte, az északi fény csodálatos rezgésére gondolt, meg arra a furcsa, hangtalan és szöveg nélküli dallamra, mely néha úgy zendül fel az ember lelkében, mint egy boldogabb, új világ előhírnöke. Ábrándozva hallgatta az állóóra szabályos ketyegését és saját vére lüktetését, s elcsodálkozott rajta, hogy ez a két gyorsan rohanó ütem mennyire kullog az ő száguldó gondolataihoz képest.

„Ha van mennyország a világon - mondta magában -, az üdvözültek sem érezhetnek nagyobb boldogságot, mint én e pillanatban."

A szótlanság olyan hosszúra nyúlt, hogy már kezdett illetlenné válni. Először Izabella tért magához.

- Úgy hallottam - kezdte -, valami nézeteltérése volt Krzeszowski báróval...

- Igen, a verseny miatt - vágott közbe gyorsan Wokulski. - A báró úr nem tudta megbocsátani, hogy megvettem a lovát.

Izabella egy pillanatig szelíd mosollyal nézett rá:

- Az a párbaj nagy aggodalmat okozott nekünk... - tette hozzá halkabban. - Utána... a báró bocsánatot kért tőlem - fejezte be gyorsan, s szemét lesütötte. - A levélben, melyet ez alkalommal írt, nagy barátsággal és elismeréssel nyilatkozott önről.

- Nagyon... nagyon boldog vagyok... - dadogta Wokulski.

- Miért?

- Azért, hogy a körülmények így alakultak. A báró úr talpig úriember.

Izabella kezét nyújtotta, néhány pillanatig Wokulski égő tenyerében tartotta, majd így szólt:

- A báró kétségkívül jó ember, de én mégiscsak magának köszönöm. Köszönöm... Vannak szolgálatok, amelyeket az ember nem felejt el egyhamar, és valóban... - folytatta vontatottabban és halkabban -, valóban könnyítene lelkiismeretemen, ha kívánna tőlem valamit, ami ellenértéke lehetne az ön... szívességének...

Wokulski elengedte a parányi kezet, és kiegyenesedett ültében. Annyira elkábult, hogy nem szentelt figyelmet ennek az egyszerű szónak - „szívesség".

- Jól van - felelte -, ha parancsolja, vállalom a... szívességet. Valóban szabad valamit kérnem cserébe?...

- Tessék.

- Akkor hát - mondta lázasan -, egyet kérek: azt, hogy amíg erőmtől telik, mindig és mindenben szolgálhassak önnek.

- Uram... - vágott közbe Izabella mosolyogva. - Ez csalafintaság. Én meg akarom fizetni a tartozásomat, s ön arra kényszerít, hogy újabb adósságba keveredjem. Helyes ez?...

- Mi lehet ezen helytelen?... Vajon nem fogad-e el szolgálatokat még a hordártól is?...

- De annak megfizetek érte - felelte Izabella, s pajkosan nézett a szemébe.

- Más különbség nincs is köztük és köztem, csak annyi, hogy nekik fizetni kell, nekem pedig nem illik, sőt, nem is lehet.

Izbella megcsóválta fejét.

- Amit kértem - folytatta Wokulski -, az nem haladja meg az emberek közötti szokásos viszony határát. A hölgyek mindig parancsolnak, mi pedig engedelmeskedünk. Ennyi az egész... Az ön társadalmi köreihez tartozó uraknak nem is kellene ezt a kegyet kérniük. Nekik ez mindennapi kötelességük, sőt joguk. Én pedig futok utána, sőt, könyörgök érte, mert parancsainak teljesítése számomra, hogy úgy mondjam, lovaggáütést jelentene. Irgalmas Isten! Ha a kocsisok és lakájok viselhetik az ön színeit, miért ne érdemelhetném ki én is ezt a kitüntetést?

- Ah, tehát erről beszél?... Arra már nincs szükség, hogy én magam adjam át önnek a váll-szalagomat, mert azt már elvette erőszakkal. Visszavenni pedig... már késő, ha másért nem, a báró levele miatt.

Ismét kezét nyújtotta, melyet Wokulski áhítatosan megcsókolt. A szomszéd szobában lépések hangzottak, s Tomasz úr nyitott be, pihenten, sugárzó ábrázattal. Szép arca olyan barátságos volt, hogy Wokulskinak önkéntelenül átvillant az agyán:

„Én lennék a legnyomorultabb gazember, ha a te harmincezer rubeled, te kedves öregúr, nem hozna neked legalább tízezret évente."

Még vagy negyedóráig ültek együtt hármasban, s a „Svájcvölgyben" rendezett jótékony célú mulatságról, Rossi vendégjátékáról, végül a párizsi útról beszélgettek. Ezután Wokulski nagy sajnálkozások közben elbúcsúzott a kedves társaságtól, s megígérte, hogy ezentúl gyakoribb vendég lesz, sőt, azt is elhatározták, hogy együtt utaznak Párizsba.

- Majd meglátja, milyen nagyszerű lesz - szólt Izabella búcsúzásul.

17

A vetés kicsírázik

Már kilenc óra felé járt az idő, mikor Wokulski hazaindult. A nap csak nemrégen nyugodott le, de az élesebb szem már kivehette az ég aranyos-kék boltozatán áttörő csillagokat. Az utcát betöltötte a járókelők vidám csevegése; Wokulski szívébe ujjongó békesség költözött.

Eszébe jutott Izabella minden mozdulata, minden mosolya, minden pillantása, arcának minden kifejezése, s gyanakvó gonddal kutatta bennük az idegenkedés vagy büszkeség nyomait. De hiába. Most úgy bánt vele, mint magához hasonlóval, mint barátjával, kérte, hogy látogassa meg gyakrabban, sőt!... felszólította, hogy kérjen tőle valamit...

- Hátha a kezét kértem volna - villant eszébe -, mi lett volna?...

Lelki szemével buzgón tanulmányozta a leány vonásait, melyek egész valóját betöltötték. De most az idegenkedés leghalványabb nyomait sem tudta bennük felfedezni. Ellenkezőleg - egész mai viselkedésére az a kedves, pajkos mosolya nyomta rá bélyegét.

„Azt felelte volna - gondolta -, hogy még nagyon kevéssé ismerjük egymást, és hogy ki kell őt érdemelnem... igen... kétségkívül ezt mondta volna" - ismételgette, s mindig csak a rokon-szenv kétségtelen jelei ötlöttek eszébe.

„Általában igazságtalanul elfogult voltam a nagyurakkal szemben - fordult meg fejében. - Pedig ők is csak olyan emberek, mint mi, sőt érzéseik sokkal finomabbak. Tudják, hogy haszon után futó bugrisok vagyunk, s ezért kerülnek, de ha megismerik becsületes szívünket,

magukhoz ölelnek... Micsoda bájos, kedves feleség lehetne egy ilyen nőből! Természetes, hogy az ilyent meg kell érdemelni. De még mennyire!...”

E gondolatok hatása alatt valami végtelen jóindulat ébredt benne, mely először csak a Łęcki családra terjedt ki, majd onnan átáramlott a család távolabbi tagjaira, azután a boltra, minden alkalmazottjára, továbbá a vele üzleti összeköttetésben álló valamennyi kereskedőre, és végül az egész országra, az egész emberiségre. Úgy érezte, hogy az utcán minden járókelő rokona neki; közelebbi vagy távolabbi, vidám vagy szomorú, de - rokona. S nem sok hija volt, hogy a járda szélén megálljon, mint a koldus, megszólítsa a járókelőket és megkérdezze: „Nincs szükségetek valamire?... Kívánjatok, parancsoljatok, az ő nevében kérlek...”

„Nyomorúságosan telt eddig az életem - tűnődött. - Önző voltam! Ochocki - a nemes lélek - szárnyat akar adni az emberiségnek, és e magasztos eszméje kedvéért megfeledkezik saját boldogságáról. A hírnév, önmagában természetesen - ostobaság, de a közjóért való munkálkodás - minden... - Aztán mosolyogva tette hozzá: - Ez a nő már gazdag és tekintélyes embert csinált belőlem, s ha nagyon akarja - még Isten tudja, mi mindenné tehet?... Akár egy szent vértanú sorsát is vállalnám, aki munkáját és egész életét másokért áldozza. Igenis vállalom - ha ő akarja!...”

A boltot már bezárták, de az ablaktáblák hasadékain át kiszűrődött a világosság.

„Még dolgoznak” - gondolta Wokulski.

Befordult a kapun, s a hátsó ajtón át bement az üzletbe. A küszöbön találkozott az éppen kifelé igyekvő Ziębával, aki mély meghajlással köszöntötte, de a bolt mélyén még voltak néhányan. Klein éppen felfelé kapaszkodott a létrán, hogy fent a polcokon valamit megigazítson. Lisiecki felöltőjébe bújt, Rzecki uram pedig az üzleti könyvek fölé hajolva, ült a pult mögött, előtte állt egy ember és - sírt:

- Jön az öreg! - jelezte Lisiecki.

Rzecki, kezét ellenzőként szeme fölé emelte, és az ajtó felé nézett; Klein a létra tetején néhányszor meghajolt, a síró ember pedig hirtelen feléje fordult, s átölelte a térdét.

- Mi az, mi van itt? - kérdezte Wokulski, s a síró emberben csodálkozva ismerte fel az öreg Obermann pénzbeszedőt.

- Négyszáz-egynéhány rubelt elvesztett - felelte Rzecki szigorúan. - Tudom, hogy visszaélés nem történt, ezért tűzbe teszem a kezemet, de a cég nem viselheti a veszteséget. Különösen, mert Obermann úrnak van a cégnél néhány száz megtakarított rubele. Obermann úr választhat: vagy megfizeti a kárt, vagy elveszti az állását - jelentette ki idegesen. - Hová jutnánk, ha csupa ilyen pénzbeszedőnk lenne?

- Megfizetem, hogyne fizetném... - zokogta az öreg. - Csak legalább tessék elosztani néhány évre. Az ötszáz rubel, mit megtakarítottam, az egész vagyonon. A fiam most végezte az iskolát, és orvos szeretne lenni, meg aztán az öregség is itt van már a nyakamon... Csak az Isten meg Rzecki úr a megmondhatója, mennyit kell dolgozni a szegény embernek, míg egy ilyen vagyonkát összekuporgat. Újra kellene születnem, hogy még egyszer összeszedjem.

Klein és Lisiecki már felöltözve várták a főnök döntését.

- Úgy van - szólalt meg Wokulski -, a cég nem veszíthet. Obermann-nak meg kell térítenie a kárt.

- Igenis, kérem dadogta a szerencsétlen ember.

Klein és Lisiecki elbúcsúztak és távoztak. Obermann is sóhajtozva indult kifelé, de mikor a két segéd eltűnt az utcán, Wokulski gyorsan hozzátette:

- Te, Obennann, megfizeted, de én megadom neked...

Az öreg egyszerre főnöke lábához vetette magát.

- Csak várjunk... várjunk!... - mondta gyorsan Wokulski, s felemelte az öreget. - Ha bárkinek egy szót mersz szólni a dologról, akkor visszavonom. Megértetted, Obermann?... Mert ha megtudjak, majd mindenki elveszíti a pénzt. No, menj szépen haza, aztán egy szót se!...

- Értem. A Jóisten áldja meg minden jóval - lelkendezett az öreg már útközben, s hiába igyekezett kitörő örömét elrejteni.

- Már meg is áldott - felelte Wokulski, s Izabellára gondolt.

Rzecki úr elégedetlen volt.

- Tudod, Staś - szólalt meg, mikor kettesben maradtak -, okosabban tennéd, ha nem avatkoznál a bolt ügyeibe. Azt mindjárt tudtam, hogy az egész összeget nem követeled vissza, én magam sem követeltem volna, de büntetésül legalább száz rubelt fizethetett volna a betyár... Sőt, Isten nevében az egészet el lehetett volna engedni, de legalább egy-két hétig hadd szorongatta volna a bizonytalanság. Így azonban jobb, ha azonnal bezárjuk a boltot.

Wokulski nevetett.

- Az Isten haragját hívnám ki magam ellen - felelte -, ha egy ilyen napon bántanék valakit.

- Milyen napon?... - kérdezte Rzecki, kerekre nyitva szemét.

- Nem fontos. De csak ma látom, hogy irgalmas szívűnek kell lennem.

- Mindig is az voltál, sőt, túlságosan is az - zsörtölődött Ignacy úr -, pedig majd meggyőződöl róla, hogy irántad senki sem irgalmas.

- Dehogyisnem, máris akadt olyan - szólt Wokulski, s búcsúzásul kezét nyújtotta.

- Máris akadt?... - ismételte Ignacy úr, barátját utánozva. - Máris akadt? Nem kívánom, hogy valaha kénytelen légy irgalmasságukat próbára tenni...

- Próba nélkül is biztos vagyok benne... Jó éjszakát.

- Hogyne!... Hogyne!... Majd meglátnánk, mit ér az ilyen irgalmasság szükség esetén... Jó éjszakát... Jó éjszakát... - búcsúzott a vén segéd, s nagy zajjal rakta el a könyveket.

Wokulski hazafelé menet így tűnődött:

„Krzeszowskit is illenék meglátogatnom... Holnap elmegyek... Igazán rendes ember... Kiengesztelte Izabellát. Holnap megköszönöm neki, és - az ördög vigyen el, ha nem próbálok segíteni rajta. Ámbár az ilyen könnyűvérű naplopóval nem olyan egyszerű a dolog. De mindegy, megpróbálom... Ő bocsánatot kért Izabellától, én meg kirántom őt az adósságaiból."

Lelkében olyan rendíthetetlen nyugalom és békesség uralkodott minden más érzés felett, hogy hazatérve, ahelyett hogy ábrándozásba merült volna (ami gyakran megtörtént vele) - munkához látott. Elővett egy már csaknem teleírt vastag füzetet, azután az angol nyelvtankönyvet, s egymás után rakta össze és írta le a mondatokat, hangosan mormolva a szavakat. Mestere, Mr. William Collins kiejtését igyekezett utánozni.

A néhány perces szünetekben hol Krzeszowski báróra gondolt, akit másnap készült meglátogatni és adósságait rendezni, hol pedig Obermannra, akit ma rántott ki nagy szerencsétlenségéből.

„Ha az áldásnak van valami értéke - gondolta magában -, akkor Obermann áldásának egész tőkéjét kamatostul Izabellára engedményezem...”

Azután eszébe jutott, hogy egyetlen embert boldoggá tenni nem valami gavalléros ajándék Izabella kisasszony számára. Az egész világot boldogítani - nem bírja, de abból az alkalomból, hogy Izabellával közelebbről megismerkedett, érdemes lenne legalább néhány személyt kiemelni a nyomorúságból.

„Krzeszowski lesz a második - gondolta -, de ilyen mihasznákat megmenteni: nem valami nagy érdem... Aha!...”

Homlokára csapott, az angol nyelvtant félretette, s elővette a levélrendezőt magánlevelezésével. A szattyánbőr fedelű kötetben kelet szerint helyezte el beérkező leveleit, s a füzet elején pontosan vezette a tartalomjegyzéket.

- Aha! - mondta. - Az én bűnbánó Magdolnám és védnökeinek levele: hatszázharmadik oldal.

Kikereste a lapot, és figyelmesen elolvasta a két levelet. Az egyik írás előkelő kézre vallott, a másikat mintha gyermekkéz kaparta volna. Az elsőben arról értesítették, hogy X. Mária, régebben rendőri felügyelet alatt álló nő, megtanult fehérneműt varrni, szabni, s istenfélő, engedelmes, szelíd magaviseletével, erkölcsös magatartásával tünteti ki magát. A második levélben maga Mária köszöni meg az eddigi támogatást, s most már csak arra kéri jótevőjét, hogy szerezzen neki valamilyen állást.

Ha már a jóságos nagyságos úrnak Isten kegyelméből olyan sok pénze van, most már ne költsön rám, bűnös teremtésre - írta -, mert most már magam is tudok keresni, csak legyen mit dolgoznom. Varsóban igen sok ember van, akinek nagyobb szüksége van a nagyságos úr jóságos támogatására, mint nekem, szerencsétlen, meggyalázott lánynak...

Wokulskit nagyon bántotta, hogy ez a levél már napok óta válaszra vár, azonnal megírta hát a levelet, s inasát szólította. Ezt a levelet reggel elviszed a Magdalenkákhoz... - hagyta meg neki.

- Megless - felelte az inas, miközben egy ásítást igyekezett elnyomni.

- Wysocki fuvarost is előkeríted. Azt, amelyik a Tamkán lakik, tudod?...

- Hogyne tudnám! De... tetsett hallani?...

- Megmondod neki, hogy korán reggel itt legyen...

- Itt less! Itt less... de tetsett hallani, hogy Obermann nagy pénzseket vestett el? Az este itt járt és esküdözsött, hogy elemésti magát, vagy valami rossat tes magával, ha nem tetsik kegyelmezsni neki. Csak nem esi meg a fene - mondtam -, kárt ne tegyen magában, várjon egy cseppet... Azs öregnek lágy síve van... Ő meg: „Én is azst hisem, de azsért nagy csirkus less, mert ha csak egy keveset vonnak is le, azst se bírom, mert a fiam egyetemre akar, meg a vénség is utánam kapaskodik már...”

- Menj már aludni - vágott szavába Wokulski.

- Elmehetek éppen - felelte dühösen az inas -, de azst megmondom, hogy a nagyságos úrnál rossabb solgálni, mint a börtönben!... Még aludni se akkor megy azs ember, mikor akar...

Fogta a levelet és kiment.

Másnap reggel kilenc órakor azzal költötte fel Wokulskit, hogy Wysocki vár rá.

- Jöjjön be.

A fuvaros azonnal bejött. Rendes ruha volt rajta, arca friss, tekintete vidám. Odalépett az ágyhoz, és kezet csókolt Wokulskinak.

- Ide hallgass, Wysocki, úgy tudom, van nektek egy üres szobátok?

- Igenis, nagyságos úr, kérem. Mert hogy a nagybátyám meghalt, és az a pimasz lakója nem fizetett, hát kitettem a szűrét. Pálinkára mindig telt neki, csak éppen lakbérre nem...

- Én kiveszem azt a szobát - ajánlotta Wokulski -, csak előbb jól ki kell takarítani.

A fuvaros csodálkozva meredt rá.

- Egy fiatal varrónő megy oda lakni - folytatta Wokulski -, nálatok fog étkezni is. A feleséged moshat rá. Nézze meg egy kicsit, mi kell neki? Bútorra meg fehérneműre én adok pénzt... Csak arra vigyázzatok, hogy vendéget nem fogad-e...

- Csak tessék ránk bízni! - kiáltotta élénken. - Ha a nagyságos úrnak kell, én magam hozom ide, de hogy valaki idegen a városból, azt már nem!... Az ilyesmiből csak baja, nyavalyája lehetne a nagyságos úrnak...

- Szamár vagy, Wysocki! Nem akarok én vele találkozni... Ha odahaza rendes, tiszta és szorgalmas, akkor járjon, amerre akar, csak hozzá ne jöjjön senki. Érted már? A szobát ki kell festeni, felsúrolni, olcsó, de új és jó bútort venni... Értesz te ehhez?...

- De még hogy. Nem elég bútort fuvaroztam életemben?...

- Rendben van. A feleséged pedig nézze meg, mire van szüksége... fehérneműre meg ruhára, aztán mondja meg nekem.

- Értem én, hogyne érteném, nagyságos úr, kérem - felelte a kocsis, és megint kezet csókolt.

- Igaz... A bátyáddal mi van?...

- Jól van, nagyságos úr, kérem. Hála Istennek és a nagyságos úrnak, Skierniewicében van, van egy kis földecskéje, cselédet is fogadott, most nagy úr. Pár év múlva még vesz hozzá egy darabot, mert egy útkaparó, egy bakter meg két kerékkenő nála kosztol, meg most a vasút is jobban fizet...

Wokulski elbúcsúzott a fuvarostól, és öltözni kezdett.

„De jó volna átaludni azt az időt, amíg újra láthatom” - gondolta.

A boltba nem volt kedve elmenni. Könyvet vett a kezébe, és olvasni próbált, de elhatározta, hogy egy és kettő között elmegy Krzeszowskihoz.

Tizenegy órakor az előszobában csengetés, majd ajtócsapkodás hallatszott. Bejött az inas.

- Valami kisasszony van itt...

- Vezesd a szalonba - rendelkezett Wokulski.

A szomszéd szobában szoknyasuhogás hallatszott. Wokulski megállt a küszöbön, és megpillantotta Magdalenkát.

Meglepte a nagy változás. A leány fekete ruhát viselt, arca halvány, de egészséges színű, tekintete bátortalan. Mikor Wokulskit meglátta, elpirult, s reszketni kezdett.

- Foglaljon helyet, Mária kisasszony - szólt Wokulski, és székkel kínálta.

Félénken ült le a bársonyhuzatú szék szélére, s még jobban elpirult. Sűrűn hunyorgott, a földre nézett, szempilláin megcsillant a könny. Két hónappal ezelőtt milyen más volt!...

- Úgy hallom, megtanult varrni. Mária kisasszony?

- Igen.

- És hol kívánna elhelyezkedni?

- Talán valamelyik szalonban, vagy szolgálni... Talán Oroszországban...

- Miért éppen ott?

- Azt mondják, ott könnyebb munkát kapni. Meg aztán itt, ki venne fel engem? - suttogta.

- Hátha valamelyik üzlet vásárolna magától fehérneműt? Nem lenne jobb itt maradni?

- Akkor igen. De itt saját gép kell meg lakás meg minden... Akinek nincsen, annak szolgálatba kell állnia.

Még a hangja is megváltozott. Wokulski figyelmesen hallgatta, aztán megszólalt:

- Egyelőre itt marad. A Tamkán fog lakni, Wysocki fuvaros családjánál. Nagyon rendes emberek. Lesz külön szobája, náluk fog étkezni. Varrógép meg minden egyéb, ami a varrás-hoz szükséges, szintén kerül. Majd adok ajánlólevelet egy fehérneműüzletbe. Néhány hónap alatt meglátjuk, fenn tudja-e tartani magát. Tessék, Wysockiék címe. Menjen mindjárt oda. Wysockinéval együtt vegye meg a bútorokat, és gondoskodjék arról, hogy a szobát rendesen kitakarítsák. Varrógépet holnap küldök... Tessék, itt van egy kis pénz a berendezésre. Ez kölcsön. Ha a munka megindul, részletekben visszafizeti.

Ötven-hatvan rubelt betett Wysockinak írt levelébe és átadta. A lány vonakodott elfogadni, de ő egyszerűen a kezébe nyomta, és így szólt:

- Vegye csak el! S nagyon kérem, azonnal menjen Wysockiékhoz, Wysocki pár nap múlva elviszi a levelet a fehérneműüzletbe. Ha szükség lesz rá, hivatkozzék rám. No, Isten vele...

Köszönt és visszavonult szobájába.

A leány még egy ideig ott állt a szalon közepén, azután letörölte könnyeit, s ünnepélyes, csodálkozó lélekkel indult kifelé.

- Majd meglátjuk, hogyan alakul a sorsa az új viszonyok között - mondta Wokulski magában, és leült olvasni.

Déli egy órakor elindult Krzeszowski báróhoz, de útközben szemrehányást tett magának, hogy ilyen későn látogatja meg volt ellenfelét.

„No, nem baj - vigasztalta magát. - Nem ronthattam rá, míg beteg volt. A névjegyemet pedig leadtam."

Ahogy a báró lakásához közeledett, önkéntelenül észrevette, hogy a ház fala éppen olyan egészségtelen színű, mint Maruszewicz arca, és hogy a redőnyök nyitva vannak.

„Úgy látszik, már meggyógyult - gondolta. - De illetlenség lenne mindjárt adósságai felől kérdezősködni, majd a második vagy a harmadik látogatásom alkalmával. Akkor aztán kifizetem az uzsorásokat, s a szegény báró fellélegzik. Nem lehetek közömbös az iránt az ember iránt, aki Izabellától bocsánatot kért..."

Felment az emeletre és becsengetett. A lakásban léptek hallatszottak, de nemigen iparkodtak az ajtónyitással. Másodszor is csengetett. Az ajtó mögül továbbra is járás-kelés hallatszott, sőt bútortologatás is, de most sem nyitottak ajtót. Wokulski már türelmetlenkedett, s úgy meg-rántotta a csengőt, hogy majdnem a kezében maradt. Csak ekkor közeledett valaki az ajtóhoz,

és kezdte tempósan kiakasztani a biztosítóláncot, azután elfordította a kulcsot, és félrehúzta a reteszt.

- Ez jó barát lesz... - dörmögte. - A zsidó nem merne így csengetni...

Végre kinyílt az ajtó, s Konstanty, az inas állt előtte. Mikor Wokulskit meglátta, összehúzta szemét, s alsó ajkát előrebiggyesztve kérdezte:

- Na, mi az?

Wokulski azonnal megértette, hogy nemigen nyerhette meg a hűséges csatlós rokonszenvét, hiszen akkor, a párbajnál, ő is kint volt.

- A báró úr itthon van? - kérdezte.

- A báró úr beteg, ágyban fekszik, és senkit sem fogad. Különben is itt az orvos.

Wokulski névjegyet és egy kétrubelest vett elő.

- Mikor lehetne meglátogatni a báró urat?

- Nem valami hamar... - felelte Konstanty most már kissé szelídebben. - Mert a báró úr beteg a lövéstől, s az orvosok azt mondták, hogy ma vagy holnap el kell utaznia melegebb országba vagy falura.

- És elutazása előtt nem beszélhetek vele?...

- Nem... A doktor úr szigorúan megtiltotta, hogy vendéget fogadjon. Mindig láza van.

Az elébe táruló látvány: a két kis kártyaasztal, melyek közül az egyik három lábon sántikált, a másiknak a szövete erősen telefirkálva; a gyertyatartók a leégett viaszgyertyák csonkjaival azt sugalmazták Wokulskinak, hogy ne adjon feltétlen hitelt Konstanty diagnózisának. Ennek ellenére még egy rubelt nyomott a markába és elment, de nem lehet azt mondani, hogy a fogadtatással nagyon meg lett volna elégedve.

„Talán a báró úr nem kívánja látogatásomat? - gondolta. - Akkor hát fizesse ki az uzsorásait, s tolakodásuk ellen biztosítsa magát tovább a négy vagy akár többféle zárral...”

Hazament.

A báró csakugyan falura készült, és nem is érezte jól magát, de azért beteg sem volt. Arcán a seb lassan gyógyult, nem mintha nagyon súlyos lett volna, inkább alaposan megviselt szervezete miatt.

Wokulski látogatásakor valóban úgy be volt bugyolálva, mint egy vén parasztasszony télen, de nem feküdt. Egy öblös karosszékben ült, s nem is az orvos volt nála, hanem Liciński gróf.

Éppen gyenge egészségi állapotára panaszkodott a grófnak.

- Az ördög vigye el ezt a komisz életet! - mondotta. - Igaz, hogy jó atyám hagyott rám vagy félmillió rubelt, de négy betegséget is, melyek közül mindegyik felér egy-egy millióval... Rémes, hogy nem tehetem fel a szemüvegemet!... Na és képzelje, kedves gróf, a pénz elfogyott, a betegségek meg itt maradtak. S minthogy én magam is szereztem hozzá néhányat meg némi adósságot is, a helyzet világos: elég, hogy egy gombostűvel megszúrjam magam, s máris koporsóért és közjegyzőért kell küldenem.

- Eegen - felelte a gróf. - Nem hinném azonban, hogy ön ebben a helyzetben még közjegyzőre is költene.

- Az igazat megvallva, nem a közjegyzők, hanem inkább a végrehajtók tesznek tönkre...

Beszélgetés közben nyugtalanul figyelte az előszobából beszűrődő hangfoszlányokat, de semmi biztosat nem tudott kivenni.

Csak mikor az ajtó becsapódott, és a retesz kattanását meg a lánc csörgését hallotta, kiáltott ki:

- Konstanty!

Egy pillanat múlva már jött is az inas, de nemigen törte magát.

- Ki volt az?... Biztosan Goldzieher... Megmondtam már, hogy avval a zsivánnyal ne állj szóba! Ne vitázz vele, hanem kapd el a nyakát, és dobd le a lépcsőről. Képzelje csak - fordult a grófhoz -, ez a komisz zsidó már napok óta üldöz egy négyszáz rubeles hamis váltóval, és van képe azt követelni, hogy fizessek.

- Be kell perelni. Eegen...

- Nem perelek én... Nem vagyok ügyész, nem az én kötelességem, hogy a váltóhamisítókat üldözzem. Egyébként sem akarom nyakát törni egy szegény fráternek, aki agyondolgozza magát, hogy megtanulja más aláírását hamisítani... Megvárom, míg Goldzieher beperel, akkor aztán anélkül, hogy bárkit is megvádolnék, egyszerűen kijelentem, hogy az aláírás nem az enyém.

- Hát pedig nem Goldzieher volt - szólalt meg Konstanty.

- Akkor kicsoda?... Az intéző?... Vagy talán a szabó?...

- Dehogy... Ez az úr... - válaszolta, s átnyújtotta a névjegyet. - Rendes úrnak látszott, de azért kidobtam, mert a báró úr megparancsolta.

- Micsoda?... - kérdezte a gróf csodálkozva, amint a névjegyre pillantott. - Maga nem akarja fogadni Wokulskit?...

- Nem - erősítette meg a báró. - Gyenge legény őkelme, és különben sem közénk való...

Liciński gróf jelentőségteljesen egyenesedett ki a karszékben.

- Nem számítottam rá, hogy ilyen véleményt hallok öntől... arról az úrról... eegen...

- Kérem, ne vegye megalázó értelemben - igyekezett a báró magyarázkodni. - Wokulski úr semmi alávalóságot nem csinált, csak... olyan apró kis disznóságot, ami kereskedők között talán elcsúszik, de a társaságban nem...

A gróf a fotelból, Konstanty pedig az ajtóból figyelmesen nézett Krzeszowskira.

- Ítélje meg maga, kedves gróf - folytatta -, a kancámat nyolcszáz rubelért eladtam Krzeszowski bárónénak (aki Isten és ember előtt törvényes hitvesem). A báróné, csak azért, hogy bosszantson (legalább tudnám, miért!), elhatározta, hogy a lovat továbbadja. Nos, a vevő Wokulski úr volt, aki egy nő szeszélyét kihasználva, keresni akart a kancán!... Csak hatszázat adott érte... amihez, ugyebár, teljes joga volt.

- Eegen... - hagyta helyben a gróf.

- Eh! Istenem... persze hogy joga volt... De az olyan ember, aki hencegésből ezer rubeleket dobál ki, aztán hisztériás asszonyokon titokban huszonöt százalékot keres... nagyon ízetlen jelenség... Nem úriember... Bűncselekményt persze nem követett el, de cselekedeteiben annyira következetlen, mint aki ismerőseinek szőnyegeket és sálokat ajándékoz, aztán mások zsebéből kilopja a zsebkendőt. Nem osztozik nézetemben, kedves gróf?...

A gróf hallgatott, csak kis idő múlva szólalt meg.

- Eegen!... De vajon biztos ez?

- Egészen biztos. A báróné és Wokulski úr között az alkut az én Maruszewiczem hozta létre, s ő maga mondta.

- Eegen. Wokulski úr mindenesetre igen jó kereskedő, aki jól fogja vezetni vállalatunkat...

- Ha ugyan ki nem játssza önöket...

Konstanty, aki még most is a küszöbön állt, sajnálkozva csóválta fejét, s végül türelmetlenül megszólalt:

- Phi!... miket fecseg a méltóságos báró úr... akár egy gyerek...

A gróf kíváncsian nézett rá, a báró pedig kirobbant:

- Te meg, vén szamár, mit kotyogsz közbe?!... Akkor beszélj, ha kérdeznek!

- Már hogyne kotyognék, mikor a méltóságos úr nemcsak úgy beszél, hanem úgy is tesz, mint egy gyermek... Én csak inas vagyok, de azért inkább hiszek az olyannak, aki ha idejön, két rubelt nyom a markomba, mint aki hármat kér kölcsön, és nem is nagyon siet visszaadni... Nahát! Máma Wokulski úrtól két rubelt kaptam, Maruszewicz úr pedig...

- Mars ki!... - üvöltötte a báró, s a kancsó után kapott, mire Konstanty helyesebbnek látta, ha legalább az ajtóval sürgősen elszigeteli magát dühös gazdájától. - Pimasz cseléd!... - háborgott a báró, szemmel láthatólag nagyon ingerülten.

- Önnek, kedves báró, úgy látszik, gyöngéje ez a Maruszewicz - jegyezte meg a gróf.

- Hát nem rendes fiú?... Mennyi kellemetlen helyzetből kisegített már... Hányszor bebizonyította, hogy olyan hűséges, mint egy kutya...

- Eegen!... - morogta a gróf elgondolkozva.

Még néhány percig maradt anélkül, hogy szólt volna, aztán elbúcsúzott.

Hazafelé menet gondolatai néhányszor visszatértek Wokulskihoz. Egészen természetes dolognak vélte, hogy egy kereskedő még a versenylovon is nyerni akar, igaz ugyan, hogy az effajta üzletek kellemetlen szájízt okoztak neki, azt pedig már éppenséggel rossz néven vette Wokulskitól, hogy ezzel a Maruszewiczcsel, egy ilyen - legalábbis gyanús - alakkal szűri össze a levet.

- Közönséges parvenü. Pénzeszsák! - dünnyögte kedvetlenül. - Túl korán lelkesedtünk érte. De azért... a vállalatot vezetheti... csak majd erősen a körmére kell nézni!

Néhány nap múlva Wokulski már reggel kilenc óra tájban két levelet kapott. Az egyiket Meliton asszony, a másikat a herceg ügyvédje írta.

Türelmetlenül tépte fel az elsőt. Meliton asszony csak ennyit írt: „Ma a Łazienki-parkban a szokott időben.” Néhányszor végigolvasta, aztán kedvetlenül nyúlt az ügyvéd levele után, aki ugyancsak mára, tizenegy órára megbeszélésre hívta a Łęcki-féle ház megvétele ügyében. Mélyen fellélegzett. Bőven volt ideje.

Pontosan tizenegy órakor az ügyvéd dolgozószobájában volt, ahol már ott találta az öreg Schlangbaumot. Önkéntelenül megállapította, hogy ez az ősz hajú zsidó milyen jól illik a barna huzatú bútorok közé, s hogy az ügyvédnek is jól áll a barna cipő.

- Micsoda szerencse van magának, Wokulski úr - jegyezte meg Schlangbaum. - Neki kedve van házat venni, és az árak máris emelkednek. Becsületszavamra, egy fél év múlva visszanyer a befektetett pénz, még talán keres is rajta... Én pedig...

- Azt hiszi? - vetette oda Wokulski hanyagul.

- Én nem hiszek - folytatta a zsidó -, én máris keresek. Tegnap a Krzeszowski báróné ügyvédje kérte tőlem kölcsön tízezer rubel újévig, és nyolcszáz rubel kamatot fizeti.

- Hogyan, már a bárónénak sincs pénze? - kérdezte Wokulski az ügyvédtől.

- Van a bankban kilencvenezer rubelje, de azt a báró zár alá vétette. Gyönyörűen elintézték, mi? - nevetett az ügyvéd. - A férj zár alá vétet egy tekintélyes összeget, mely kétségkívül a felesége tulajdona, aki ellen válópert folytat. Az igazat megvallva, én ilyen előterjesztést még nem írtam. Haha!... - nevetett, s közben nagyokat szippantott a hatalmas borostyánkő szopókából.

- Miért kért kölcsön a báróné öntől tízezret, Schlangbaum úr? - kérdezte Wokulski.

- Nem tudja? - felelte a zsidó. - A házak ára emelkedik, s az ügyvéd megmagyarázta a báróné, hogy a Łęcki uraság háza hetvenezernél olcsóbban nem kapja meg. Ő biztosan jobban szeretne tízezerért megvenni, de hát mit tegyen?...

Az ügyvéd leült az íróasztalához, s most ő vette át a szót.

- Ezek szerint, tisztelt Wokulski uram, a Łęcki-féle házat (itt könnyedén lehajtotta fejét) az ön nevében nem én veszem meg, hanem az itt jelenlevő (meghajolt) S. Schlangbaum úr...

- Én megvehetem, miért ne?... - mondta a zsidó halkan.

- De kilencvenezer rubelért, és nem olcsóbban - jelentette ki Wokulski nyomatékkal - mégpedig li-ci-tál-va... - nyomta meg a szót.

- Miért ne? Nem az én pénzem!... Ha mindenáron túl akar fizetni, lesz, aki licitálja... Ha nekem annyi ezresem volna, ahány rendes katolikus urat fel lehet bérelni itt Varsóban minden üzlethez, akkor én gazdagabb lennék, mint az a Rothschild.

- Tehát rendes árverezők lesznek - ismételte az ügyvéd. - Nagyszerű. Most átadom a pénzt Schlangbaum úrnak.

- Azt sem muszáj - jegyezte meg a zsidó.

- Azután megírjuk a megállapodást, melynek értelmében S. Schlangbaum úr S. Wokulski úr őnagyságától kölcsönt vesz fel kilencvenezer rubel összegben, s a kölcsön biztosítékaképpen leköti most megvásárolt bérházát. Amennyiben pedig S. Schlangbaum úr ezernyolcszáz-hetvenkilenc január elsejéig fenti összeget vissza nem fizetné...

- Ahogy én azt visszafizetek!...

- Abban az esetben a Łęcki úr őméltóságától megvásárolt bérház S. Wokulski úr őnagysága tulajdonába megy át.

- Már mehet is... Én meg se nézek azt a ház - felelte Schlangbaum, s legyintett egyet.

- Nagyszerű! - kiáltotta az ügyvéd. - Holnapra kész lesz az írás, aztán egy hét... tíz nap múlva meglesz a ház is. Csak azután rá ne fizessen tíz-tizenötezer rubelt, kedves Stanisław barátom.

- Én csak nyerhetek - felelte Wokulski, miközben az ügyvédtől és Schlangbaumtól elbúcsúzott.

- Nana... - jegyezte meg az ügyvéd, míg vendégét a szalonba kísérte. - A mi kedves grófjaink megcsinálják a vállalatot, de valamivel csökkentik betétjüket, s igen erős ellenőrzést kívánnak az ügyvezetésben.

- Igazuk van.

- Különösen Liciński gróf látszik óvatosnak. Nem tudom elképzelni, mi történt vele?...

- Pénzről van szó, tehát óvatos. Amíg csak a szavaknál tartottunk, bátrabb volt...

- Nem, nem, nem!... - vágott közbe az ügyvéd. - Emögött van valami, majd én kifürkészem... Itt valaki beleköpött a kásánkba...

- Nem az önökébe, hanem az enyémbe - mosolygott Wokulski. - Végeredményben nekem mindegy, sőt, azt sem venném rossz néven, ha a gróf urak egyáltalában nem kívánnának részt venni a vállalatban.

Ismét elbúcsúzott, s a boltba sietett. Ott néhány fontosabb ügy várt rá, amelyeknek elintézése váratlanul sokáig tartott, úgyhogy csak fél kettőre ért a Łazienki-parkba.

A park hűvös levegője, ahelyett hogy megnyugtatta volna, még inkább felizgatta. Annyira sietett, hogy néha már attól félt, a járókelők figyelmét magára vonja. Ilyenkor lassított, de a nyugtalanság majd szétfeszítette mellét.

- Már biztosan nincsenek itt - ismételgette szorongva.

Egyszerre a halastó mellett, a zöld virágágyak előtt megpillantotta Izabella kisasszony szürke köpenyét. A tó partján állt, a grófné és édesatyja társaságában, s mézeskalács-darabkákkal etette a hattyúkat. Az egyik hattyú, rút lábain himbálózva, ki is jött a vízből, s esetlenül Izabella lába elé telepedett.

Wokulskit elsőnek Tomasz úr vette észre.

- Micsoda véletlen! - kiáltotta. - Mi történt, hogy maga ilyenkor a parkban sétál?...

Üdvözölte a hölgyeket, s boldog csodálkozással vette észre, hogy Izabella elpirult.

- Ha a munkában elfáradok, s ez elég gyakran megtörténik... ide szoktam kisétálni...

- Bizony, takarékoskodjék az erejével!... - óvta Tomasz úr, s ünnepélyesen megfenyegette ujjával. - Igaz is - tette hozzá halkan -, képzelje, a házamért Krzeszowski báróné már hetvenezer rubelt kínál... Biztosan megkapom a százezret, sőt, talán a száztízet is... Nagyszerű dolog ez az árverés...

- Ritkán látom, kedves Wokulski - szólt közbe a grófné -, olyan ritkán, hogy most mindjárt el kell intéznem önnel egy ügyet...

- Parancsoljon velem, grófné.

- Kérek! - kiáltotta, s komikus alázatossággal tette össze a két kezét. - Kérek egy vég perkált az árváim számára... Látja, hogy megtanultam alamizsnáért könyörögni?

- Kegyeskedjék két véget elfogadni, grófné...

- Jól van, de csak akkor, ha a másik vastagabb lesz...

- De néni kérlek, ez már egy kicsit sok!... - vágott közbe Izabella mosolyogva. - Ha nem akarja elveszteni a vagyonát - fordult Wokulskihoz -, akkor meneküljön innen. Viszem magammal az üvegház felé, az öregek meg maradjanak itt egy kicsit pihenni...

- Bel, te nem félsz?... - kérdezte a néni.

- Remélem, nem kételkedel benne, hogy Wokulski úr társaságában semmi bántódás nem érhet...

Wokulskinak fejébe szökött a vér, s a grófné ajkán alig észrevehető mosoly jelent meg.

Olyan pillanat volt ez, amikor a természet fékezi hatalmas erőit, s egy pillanatra örök munkáját is abbahagyja, hogy megmutassa az apró-cseprő lények boldogságát.

A szellő alig lendült, s azt is csak azért, hogy a fészkekben szendergő madárfiókákat lehűtse, és a nászukra siető rovarok röptét könnyebbé tegye. A fák levelei leheletszerűen rezzentek meg, mintha nem is anyagi fuvallat, hanem halkan suhanó fénysugarak mozgatnák. A nedvességtől áthatott sűrűben itt is, ott is színes harmatcseppek csillogtak, mintha mindegyik az égből alázuhant szivárvány egy-egy szilánkja lett volna.

Különben minden egy helyben állt: a nap, a fák, a sugárkévék és árnyak, a hattyúk a tóban s a szúnyograjok a hattyúk felett, sőt még az azúrkék tó csillogó hullámai is. Wokulski úgy érezte, mintha a száguldó idő ebben a pillanatban suhant volna el a földről, s csak néhány fehér csíkot hagyott maga után az égen... S ettől kezdve semmi sem változik; minden így marad, örökkön-örökké. Ő és Izabella örökké együtt fognak sétálni a fényárban úszó réten, körülvéve a fák zöldellő lombjaitól, melyek közül itt is, ott is, mint nemes fényű fekete briliáns csillog ki egy-egy madár nyugtalan szeme. Most már mindig élvezheti ezt a mélységes nyugalmat és csendet, gyönyörködhetik Izabella pírban égő ábrándos arcában, s előttük mindig ott repked a levegőben ez a két csókolózó fehér pillangó.

A természetnek ez a mélységes nyugalma, mely őrájuk is átterjedt, Izabellát megzavarta. Félúton járhattak az üvegház felé, mikor megszólalt:

- Ugye, milyen szép napunk van ma? Benn a városban el lehet olvadni a melegtől, itt meg milyen kellemes hűvös van. Ilyenkor szeretem igazán a Łazienkit. Kevés az ember, mindenkinek jut egy kis csendes zug, ahol egyedül lehet. Szereti a magányt?

- Már megszoktam.

- Megnézte Rossit? - kérdezte még jobban elpirulva. - Nem volt a vendégszereplésén?... - ismételte meg, s csodálkozva nézett rá.

- Még nem voltam, de... elmegyek...

- Mi a nénivel már kétszer voltunk.

- Ezentúl mindegyikre elmegyek.

- Jaj, de jó! Majd meglátja, milyen csodás művész. Különösen nagyszerűen játssza Romeót, bár... már nem egészen fiatal... A néni meg én személyesen ismerjük, még Párizsból. Kedves ember, de mindenekfelett zseniális drámai színész. Játékában a legvalódibb realizmus a legköltőibb idealizmussal párosul...

- Bizonyára nagy művésznek kell lennie - jegyezte meg Wokulski -, ha kegyedben ilyen csodálatot és rokonszenvet keltett.

- Igaza van. Tudom, hogy én magam az életben semmi különöset nem fogok cselekedni, de legalább értékelni tudom a nem mindennapi embereket... Minden téren... még... a színpadon is... És képzelje, Varsó nem értékeli érdeme szerint...

- Lehetséges?... Hiszen külföldi...

- Ó, de rosszmájú - felelte mosolyogva -, de szerintem ez Varsó hibája, nem pedig Rossié... Igazán szégyellem magam városunkért!... Ha én közönség lennék (férfi), elárasztanám koszorúkkal, s dagadtra tapsolnám a kezemet... Itt pedig alig hallani tapsot, koszorúra pedig senki nem gondol. Bizony, mi még valóban barbárok vagyunk.

- Taps és koszorú: csupa csekélység... Rossi a legközelebbi előadáson többet is kaphat belőle, mint amennyit szeretne - jegyezte meg Wokulski.

- Biztos ön ebben? - kérdezte Izabella, s jelentőségteljesen nézett a szemébe.

- Hogyne... hogyne... kezeskedem érte...

- Jaj, de örülnék, ha jóslata teljesülne. De ideje, hogy visszatérjünk a papáékhoz...

- Aki kegyednek örömet szerez, megérdemli a legnagyobb elismerést...

- Bocsánat! - vágott közbe Izabella nevetve. - Ön e pillanatban saját magának bókolt...

Megfordultak s elindultak visszafelé.

- Elképzelem, Rossi hogyan fog csodálkozni - folytatta Izabella - a váratlan ünneplésen. Ő ilyesmire már nem is számít, és szinte sajnálja, hogy eljött Varsóba... A művészek, még a legkiválóbbak is, különös emberek: hírnév és dicsőség nélkül éppen úgy nem élhetnek, mint mi eledel és levegő nélkül. A csendes munka, legyen bár a legtermékenyebb, vagy az önfeláldozás, nem nekik való. Mindig az előtérben akarnak lenni, mindenki figyelmét magukra vonni, s minden szíven uralkodni... Rossi maga mondta, hogy jobban szeretne egy évvel korábban meghalni a színpadon, de telt ház előtt, mint egy évvel később, gyér közönség előtt. Nem furcsa?...

- Ha neki a telt ház a legnagyobb boldogság... akkor igaza van.

- Azt hiszi, van olyan boldogság, amit még élettartamunk rovására is érdemes megvásárolni? - kérdezte Izabella.

- Igen, de van boldogtalanság is, amit ilyen áron is érdemes elkerülni - felelte Wokulski.

Izabella elgondolkozott. Ettől kezdve szótlanul mentek egymás mellett.

Közben a grófné a halastó partján ült, s míg a hattyúkat etette, beszélgetett Tomasz úrral.

- Nem tűnt fel neked, hogy ez a Wokulski a kelleténél többet foglalkozik Bellel?

- Nem hinném.

- Pedig így van. A mai kereskedők tudnak vakmerő terveket szőni.

- A tervektől a valóságig hosszú az út - felelte Tomasz úr némi bosszúsággal. - De még ha úgy lenne is, semmi közöm hozzá. Wokulski úr gondolatain nem uralkodhatom. Belt pedig egy cseppet sem féltem.

- Nekem végeredményben nincs is ellene kifogásom - tette hozzá a grófné. - Bármi történjék, alázatosan fogadom az Isten akaratát, ha az a szegényeknek hasznukra van... És mindig hasznukra van... Árvaházam hamarosan első helyre kerül a városban, s mindez csak azért, mert Bel tetszik Wokulskinak...

- Ugyan hagyd... Jönnek!... - vágott szavába Tomasz úr.

Izabella és Wokulski már csakugyan feltűntek az út végén. Tomasz úr figyelemmel nézte őket, s csak most vette észre, hogy ez a két ember termetre és mozgásra egyaránt mennyire egymáshoz illik. A férfi egy fejjel magasabb, erős testalkatú, úgy lépked, mint egy katonatiszt; a leány finomabb és karcsúbb, s olyan könnyedén mozog, mintha úszva közelednék. Még Wokulski fehér cilindere és világos köpenye is szépen illett Izabella szürke kabátkájához.

„Milyen címen viseli a fehér cilindert?...” - gondolta Tomasz úr bosszúsan. - Aztán furcsa okoskodás jutott eszébe: hogy Wokulski közönséges parvenü, aki azért, hogy fehér cilindert viselhessen, legalább ötven százalékot tartozik neki a tőkéje után fizetni. Erre azonban maga is vállat vont.

- Joanna néni, olyan csodaszép volt minden ott a fasorban! - kiáltotta Izabella már messziről. - Veled sohasem járunk arrafelé, pedig a park csak úgy kellemes, ha gyorsan és messzire lehet benne sétálni.

- Akkor kérd meg Wokulski urat, hogy gyakrabban kísérjen el - felelte a grófné, hangjában egészen különleges kedvességgel.

Wokulski meghajolt, Izabella kisasszony alig észrevehetően összehúzta szemöldökét, Tomasz úr pedig kedvetlenül jegyezte meg:

- Jó lenne már hazamenni.

- Én is azt hiszem - felelte a grófné. - Maga még itt marad, kedves Wokulski?

- Igen. Elkísérhetem a hölgyeket a hintóig?

- Nagyon kedves. Bel, kérlek, add a karodat.

A grófné Izabellával előrement, a két férfi mögöttük lépkedett. Tomasz úr a fehér cilinder láttára fanyar kedvetlenséget és bosszúságot érzett, de nem akarván neveletlen lenni, kénytelen volt mosolyogni. Végül, hogy Wokulskit valamivel elfoglalja, ismét bérházáról kezdett beszélni, s azt a reményét hangoztatta, hogy a vételárból negyven- vagy talán ötvenezer rubelje is megmarad.

Ezek a számok elrontották Wokulski hangulatát, mert már elhatározta, hogy kilencvenezer rubelnél többet semmiképpen sem ad a házért.

Rossz szájíze csak akkor múlt el, mikor a hintó előállt, s Tomasz úr a hölgyeket elhelyezte, majd maga is beszállt, és intett a kocsisnak, hogy indulhat. Ekkor azonban megint elfogta az Izabella utáni vágy.

„Milyen rövid ideig tartott!" - gondolta, és sóhajtva nézett a łazienki műútra, amelyre éppen akkor kanyarodott ki egy zöld öntözőkocsi.

Még elsétált ugyanazon az úton az üvegház felé, s az apró szemű homokban kereste Izabella lábnyomát. Itt valami megváltozott. A szél erősebben fújt, felzavarta a halastó vizét, elriasztotta a pillangókat és madarakat, s az eget behintette felhőfoszlányokkal, melyek minduntalan eltakarták a napot.

- Ó, milyen unalmas! - suttogta, és visszafordult a műút felé.

Beült hintajába, s szemét lehunyva, átadta magát a kellemes, lágy ringatásnak. Úgy érezte, mintha egy ágon ülne, akár a madár, s a szél himbálná az ágat jobbra-balra, felfelé-lefelé... aztán felkacagott, mert hirtelen eszébe jutott, hogy ez a lágy ringatózás évi ezer rubeljébe kerül.

- Bolond vagyok, bolond! - ismételgette. - Miért kapaszkodom én az olyan emberekhez, akik vagy nem értik meg áldozataimat, vagy kinevetik erőlködésemet?... Minek nekem ez a hintó?... Nem járhatnék bérkocsin vagy azon a fehér vászonfüggönyös döcögő omnibuszon?...

Mikor lakása előtt a hintó megállt, eszébe ötlött, hogy mit ígért Izabellának Rossi vendégjátékával kapcsolatban.

- Természetes, hogy lesz ünneplés, hohó, de még milyen... Holnap kezdődik...

Estefelé elküldte inasát a boltba Obermannért. Az ősz hajú pénzbeszedő azonnal futott, közben emésztette a kétség, hogy Wokulski nem bánta-e meg nagylelkűségét, nem követeli-e, hogy visszafizesse az elvesztett pénzt?...

De Wokulski nagyon kegyesen fogadta. Bevezette dolgozószobájába, ahol fél óra hosszat tárgyaltak. Vajon miről?

Ez a kérdés a lakájt is erősen foglalkoztatta. Persze hogy az elveszett pénzről... A hűséges házibútor hol szemét, hol fülét tapasztotta a kulcslyukra, sokat látott, sokat hallott, de semmit sem értett.

Látta például, hogy Wokulski egy egész csomag ötrubelest ad át Obermann-nak, s a következő szavakat hallotta:

- A nagy színházban... az erkélyen és a karzaton... a szolgának a koszorút... a csokrot a zenekaron át...

- Mi a fene, azs öreg sinházsjegyekkel is seftel, vagy mi?

Meghallotta, hogy bent a dolgozószobában búcsúzkodnak, erre hirtelen kisurrant az előszobába, hogy Obermannt el ne szalassza, s mikor kijött, mindjárt elfogta:

- Na, rendbejöttek a pénzzsel?... Bizsony, bizsony, sok nyálat nyeltem, míg rávettem azs öreget, hogy engedjen, de nem tágítottam, amíg azst nem mondta: „Majd meglátjuk, mit lehet tenni!...” És látom, Obermann úr ma csakugyan nyélbe ütötte a dolgot... Jókedvű azs öreg?...

- Mint rendszerint - felelte a pénzbeszedő.

- Hej, de sokat beséltek. Biztosan másról is, mint a pénzsről... Talán a sinházsról is, mert azs öreg vesettül seret sinházsba járni...

De Obermann farkastekintettel mérte végig, és szótlanul kiment. Az inas az első pillanatban csodálkozva tátotta el a száját, de amikor magához tért, öklét rázta utána.

- Na megállj!... - morogta. - Ezsért megfizsetek... no nézzsék, micsoda nagy úr... ellopott négysázs rubelt, s már sóba sem áll a segény emberrel...

18

A vén kereskedősegéd tűnődései; előérzete és megfigyelései

Ignacy Rzecki életében megint a nyugtalanság és csodálkozás napjai következtek. Wokulski, aki egy esztendeje Bulgáriába rohant, s néhány héttel ezelőtt, mint valami mágnás - lóversenyezett és párbajozott, ma a színházba bolondult bele. S még ha a lengyel előadásokra járna - de az olaszok után bomlik... pedig egy szó nem sok, de annyit sem ért olaszul.

Már majd egy hete tart ez a hóbort, s már nem is csak Ignacy urat bosszantja.

Egyszer például az öreg Schlangbaum - természetesen valami nagyon fontos ügyben - fél napon át kajtatta. Bejött a boltba - Wokulski pár perccel előbb ment el, s meghagyta, hogy egy nagy meisseni vázát vigyenek el Rossinak. Schlangbaum rohant Wokulski lakására, de ott megtudta, hogy pár perccel előbb ment el Bardethez virágért. A vén zsidó - hogy feltétlenül utolérje - nagy kínnal-keservvel bérkocsiba ült, de a kocsisnak egy menetért egy złoty és negyven garas helyett csak egy złoty és nyolc garast kínált, s míg az üzletet ilyen alapon nyélbe ütötték, s eljutottak Bardethez, Wokulski már nem volt a kertészetben.

- Hová ment, nem tudja? - kérdezte Schlangbaum a kertészfiútól, aki egy görbe késsel a kezében, szörnyű pusztítást vitt véghez a legszebb virágok között.

- Tudom is én, azt hiszem, a színházba - felelte a fiú olyan hangon, mintha görbe késével legalábbis Schlangbaum torkát akarta volna elvágni.

A vén zsidó nyilván szintén erre gondolhatott, mert olyan hirtelen fordult ki a melegházból, mintha gumipuskával lőtték volna ki, s a várakozó kocsiba ugrott. De a kocsis (aki nyilván már összeszűrte a levet a vérengző kertésszel) kijelentette, hogy a világ minden kincséért sem megy tovább egy złoty és negyven garason alul, sőt még az idejövetelnél lealkudott harminckét garast is visszakövetelte.

Schlangbaum hirtelen nagy gyengeséget érzett szíve táján, s az első pillanatban arra gondolt, hogy kiszáll és rendőrt hív, de eszébe jutott, hogy manapság milyen szörnyű düh, igazságtalanság és gyűlölet dúl a „keresztény társadalomban" a zsidósággal szemben. Erre aztán az arcátlan kocsis minden feltételét elfogadta, s nagy nyögések és sóhajtozások közepette elindultak a színház felé.

Ott aztán - először nem volt kivel beszélni, azután vele nem akartak szóba állni, végre megtudta, hogy Wokulski úr csakugyan az imént volt ott, de néhány perccel ezelőtt elindult az Aleje Ujazdowskie felé. A kapuból még talán hallani is a hintója dübörgését.

Schlangbaum keze lehanyatlott. Gyalog ment vissza Wokulski üzletébe, s ez alkalommal immár századszor tagadta ki saját fiát; először azért, mert Henryknek hívják, másodszor, mert úri kabátot visel és tréflit eszik, azután bement Ignacy úrhoz panaszkodni.

- Nu - sopánkodott -, mit művel ez a Wokulski úr... Olyan üzletem volt számára, hogy öt nap alatt háromszáz rubel keresheti a tőkéjével... és még én is kerestem volna száz rubel... de ő a városban kocsikáz, és én is két złoty és húsz garas költöttem kocsira... Ajvé, micsoda tolvajok ezek a fiákeresek...

Természetes, hogy Ignacy úr felhatalmazta Schlangbaumot a szóban forgó üzlet megkötésére, s nemcsak a bérkocsi költségét térítette meg, hanem a bolt költségére vitette el az Elektoralna utcába, ami a vén zsidót annyira elérzékenyítette, hogy fia fejéről levette az atyai átkot, sőt, a legközelebbi sábesz alkalmára meghívta magához ünnepi ebédre.

- Már akárhogy van - motyogta Rzecki magában -, bolond história ez evvel a színházzal, különösen, mert Staś egészen elhanyagolja az üzletet...

Más alkalommal a köztiszteletben álló ügyvéd, a herceg jobb keze s az egész arisztokrácia jogtanácsosa jött el az üzletbe, hogy Wokulskit egy esti megbeszélésre meghívja. Ignacy úr azt sem tudta, hová ültesse a kitűnő személyiséget, és hogyan örvendezzen az óriási megtiszteltetésnek, amelyet az ő Staśa számára ez a meghívás jelent. Ezzel szemben Staś egyáltalán nem olvadt el a nagy megtiszteltetéstől, sőt, ki is tért előle. Ezzel a kitűnő ügyvédet egy kicsit meg is bántotta, úgyhogy azonnal szedelőzködött, és fagyosan vonult ki az üzletből.

- Miért nem fogadtad el a meghívást?... - kérdezte Ignacy úr kétségbeesetten.

- Mert színházba megyek - felelte Wokulski.

De a szegény vén segéd csak akkor rémült meg igazában, mikor ugyanaznap este Obermann már fél hétkor jelentkezett nála a napi elszámolással.

- Várjon... Majd nyolc után... - felelte Ignacy úr. - Most nincs időm.

- Nyolc után meg nekem nem lesz - felelte Obermann.

- Hogyan?... Hogy értsem ezt?...

- Úgy, hogy fél nyolckor Wokulski úrral a színházban kell lennem - vetette oda Obermann, s alig észrevehetően megrándította a vállát.

Ebben a pillanatban jött be mosolyogva Zięba is - elköszönni.

- Mi az, már hazamegy, Zięba úr?... Még csak háromnegyed hét?... - kérdezte Ignacy, s szeme kerekre nyílt a csodálkozástól.

- A koszorút viszem Rossinak suttogta udvariasan Zięba, s még édesdedebben mosolygott.

Rzecki mindkét kezével a fejéhez kapott.

- Megőrült azzal a színházzal! - kiáltotta. - A végén még engem is odarendel... Na, de bennem emberére talál...

Sejtette, hogy egy szép napon Wokulski még őt is rá akarja majd beszélni a színházra, így hát jó előre megszerkesztett egy szép beszédet, amelyben nemcsak kijelenti, hogy ő meg nem néz semmiféle olaszt, de egy kicsit még Staśt is kioktatja. A beszédben az ilyen erélyes szavak sem hiányoztak:

- Hagyd már abba... mire való ez az ostobaság!... - és így tovább.

Wokulski egyik délután, hat óra körül, csakugyan hozzálépett az írópult melle, de ahelyett, hogy hosszasan rábeszélte volna, röviden így szólt:

- Kedves öregem, ma Rossi *Macbeth*-et játssza, légy szíves, ülj be az első sorba (itt a jegy), és a harmadik felvonás után add át neki ezt az albumot...

És minden teketória és magyarázat nélkül a kezébe nyomta az albumot, tele varsói tájképekkel és hölgyekkel. Az egész belekerülhetett ötven rubelbe!...

Ignacy úr erősen sértve érezte magát. Felállt a karosszékből, homlokát összeráncolta, s már éppen kinyitotta a száját, hogy odamondogasson, de Wokulski ebben a pillanatban, anélkül hogy ránézett volna, kiment a boltból.

Az csak természetes, hogy Ignacy úr kénytelen-kelletlen elment a színházba, hiszen Staśnak csak nem okozhatott csalódást.

Ott aztán a meglepetések egész sora várta.

Mindenekelőtt a karzatra vezető lépcsőre tévedt, mert a régi jó időkben mindig erre járogatott, csak a jegyszedő világosította fel, hogy jegye az első sorba szól, de közben olyan pillantással méregette végig, melyből világosan kitűnt, hogy sötétzöldre fakult kabátja, a hóna alatt az album és III. Napóleon-szerű ábrázata a színház e nem éppen magas rangú közegében erős gyanút keltett.

Ignacy úr az albumot hóna alatt szorongatva, szégyenkezve ment az előcsarnokba, s alázatosan bókolt minden hölgy felé, aki mellett szerencséje volt elhaladhatni. Ez az udvariasság a varsói közönség számára elég szokatlan volt, nem csoda hát, hogy már az előcsarnokban feltűnést keltett. Itt is, ott is suttogva kérdezgették, „ki ez?", s noha személy szerint senki sem ismerte, azt mindenki észrevette, hogy cilindere a tíz esztendővel, nyakkendője az öt évvel ezelőtti, sötétzöld kabátja és szűk, kockás nadrágja pedig hasonlíthatatlanul régebbi divatnak hódol. Általában külföldinek nézték, de mikor az egyik jegyszedőtől megkérdezte, hogy merre kell a zsöllyékhez mennie - egyszerre kirobbant a nevetés.

- Biztosan valami volhíniai földesúr - mondták a színházi ficsúrok -, de mi van a hóna alatt?...

- Talán a vacsoráját vagy a gumipárnáját hozza?

Szegény Ignacy úr hideg verejtékben úszott, míg e gúnyos megjegyzések kereszttüzében végre eljutott a helyére. Még alig volt hét óra, tehát a nézők csak éppen hogy szállingózni kezdtek. Itt-ott ült már a széksorokban egy-egy ember, kalappal a fején, a páholyok azonban még

üresek voltak, csak a karzatokon feketéllett a tömeg, s a kakasülőn káromkodtak és kiabáltak rendőrért.

- Ha az előjelek nem csalnak, a szórakozás meglehetősen izgalmas lesz - morogta a szerencsétlen Ignacy úr, s bágyadt mosollyal helyezkedett el az első sorban.

Eleinte mereven nézte a függöny jobb oldalába vágott kis lyukat, s erősen feltette magában, hogy le nem veszi róla a szemét. Néhány perc múlva azonban már erőt vett elfogódottságán, sőt, olyan halált megvető bátorság költözött szívébe, hogy lassan megpróbált széjjelnézni. A termet kicsinek és piszkosnak találta, s mikor elgondolkozott, hogy mi okozhatta ezt a nagy változást, akkor kapott észbe, hogy utoljára a *Halká*-t látta, Dąbrowski felléptével, az pedig körülbelül tizenhat évvel ezelőtt lehetett.

Közben a színház kezdett benépesedni, s a páholyban ülő szebbnél szebb hölgyek látása visszaadta életkedvét. A vén kereskedősegéd még kis látcsövét is elővette, s azon át vizsgálgatta az arcokat, de arra a szomorú tapasztalatra jutott, hogy a színház közönsége őt is erősen szemügyre veszi, mégpedig nemcsak a távolabbi széksorokból, hanem még a páholyokból is... Mikor aztán érzékeinek felfogóképességét szeme helyett a fülére összpontosította, ilyenféle röpködő megjegyzések ütötték meg a fülét:

- Ki lehet ez az eredeti alak?...

- Valami vidéki bugris.

- De honnan szedte ezt a kabátot?

- Látod a függőket az óraláncán? Rémes!...

- Meg a frizurája... Ezt még tán a múlt századból felejtették itt...

Bizony, nem sok hija volt, hogy szegény Ignacy úr - cilindert és albumot elhajigálva - hajadonfőtt meneküljön a színházból. Szerencsére a nyolcadik sorban meglátott egy ismerős mézeskalácsost, aki köszönését viszonozta, azonnal felugrott helyéről, és odasietett hozzá.

- Pifke úr, az Isten szerelmére - könyörgött hideg verejtékben fürödve -, legyen szíves, üljön ide a helyemre, és adja ide a maga jegyét...

- A legnagyobb készséggel - felelte hangosan a vörös képű Pifke. - Nem érzi itt jól magát?... Remek hely!...

- Dehogynem. De jobban szeretek egy kicsit távolabb... itt nagyon meleg van...

- Ott is, de azért ide ülhetek. Mi van ebben a csomagban?...

Rzeckinek csak most jutott eszébe a megbízatás.

- Tudja, kedves Pifke úr... ennek a Rossinak egyik nagy tisztelője...

- Mert ki ne tisztelné a nagy Rossit - lelkendezett Pifke. - Itt van a *Macbeth* szövegkönyve, tetszik?...

- Hogyne, de... hogy befejezzem, Rossinak ez a tisztelője vett nálunk egy értékes albumot, és kért, hogy a harmadik felvonás után adjam át neki...

- Szívesen megteszem! - vállalkozott készséggel a hájas honpolgár, és szuszogva helyezkedett el Rzecki székében.

Ignacy uramnak még néhány igen kellemetlen pillanatot kellett átvészelnie. Végig kellett szorongania az első soron, miközben az ott ülő aranyifjak gyilkos szemekkel méregették kabátját, nyakkendőjét és bársonymellényét, s gúnyosan mosolyogtak. Azután be kellett nyomulnia a

nyolcadik sorba, Pifke úr helyére. Az itt ülők már nem gúnyolták öltözékét, de az is elég kellemetlen volt számára, hogy végig kellett taszigálnia a már bent ülő hölgyek térdét...

- Ezer bocsánat - ismételgette szégyenkezve -, de olyan szűk a hely...

- Sose mentegetőzzék - felelte az egyik hölgy, akinek erősen aláfestett szeme elárulta, hogy nem nagyon haragszik az alkalmatlankodásért. Rzecki úr ezt szörnyű zavarában természetesen nem vette észre. Ő szegény, legszívesebben gyónni ment volna, hogy lelkét a sok női térd keltette bűnös gerjedelmektől megtisztítsa.

Végre megtalálta a széket, s megkönnyebbülve sóhajtott fel. Itt legalább nem keltett feltűnést, egyrészt azért, mert a hely is szerény volt, másrészt, mert a színház megtelt, s az előadás megkezdődött.

A színészek játéka eleinte kevéssé érdekelte, inkább a nézőtéren nézelődött, és megpillantotta Wokulskit. A negyedik sorban ült, s nem is annyira Rossit bámulta, mint inkább azt a páholyt, melyben Izabella kisasszony pompázott Tomasz úr és a grófné társaságában. Rzecki látott már néhányszor életében hipnotizált embert, most az volt az érzése, hogy Wokulskit ez a páholy hipnotizálta. Mozdulatlanul ült, mint mikor az ember tágra nyitott szemmel alszik.

Mi bűvölte meg ennyire? Ignacy úr nem tudta elképzelni. De közben mást is megfigyelt: valahányszor Rossinak nem volt jelenése, Izabella kisasszony közömbösen nézegetett szét a színházban, vagy nagynénjével beszélgetett, de mikor a színpadon megjelent Macbeth-Rossi, Izabella félig eltakarta arcát legyezőjével, s gyönyörű ábrándos szemével majd elnyelte a művészt. Néha a fehér strucctoll legyező az ölébe hullott, ilyenkor Rzecki a leány arcán a hipnotizáltságnak ugyanazt a kifejezését látta, amelyet Wokulski arcán az imént annyira megcsodált.

De még egyebet is észrevett. Mikor Izabella kisasszony arcvonásai a legnagyobb elragadtatástól tündököltek, Wokulski a tenyerét tarkójához emelte, mintha haját simítaná végig, s ilyenkor a karzatról és kakasülőről egyszerre, mintegy parancsszóra, felviharzott a harsány taps és kiáltozás: „Bravó, bravó, Rossi!...” Ignacy úr ebben a pokoli ordítozásban mintha Obermann pénzbeszedő fáradt hangját is felismerte volna, aki mindig elsőnek kezdett éljenezni és utolsónak hagyta abba.

„Az ördögbe is - gondolta -, csak nem Wokulski dirigálja a klakkot?”

De csakhamar elhessegette magától ezt az igazságtalan gyanút. Rossi valóban remekül játszott, mindenki egyforma lelkesedéssel tapsolt, de a legjobban mégis Pifke úr, a barátságos mézeskalácsos, aki - megállapodásukhoz híven - a harmadik felvonás után nagy robajjal adta át neki az albumot.

A nagy művész még csak nem is biccentett Pifkének; ellenben Izabella kisasszony páholya felé, s talán egyedül az ő páholya felé mélyen meghajolt.

„Káprázat!... Káprázat!... - tűnődött Ignacy úr, mikor az utolsó felvonás végén távozott a színházból. - Staś csak nem lehet ilyen ostoba?!”

Végeredményben Ignacy úr mégsem bánta meg, hogy elment a színházba. Rossi játéka nagyon tetszett neki, s egyik-másik jelenet, mint például Duncan király meggyilkolása vagy Banquo szellemének megjelenése, igen nagy hatással volt rá, Macbeth vívóművészete pedig igazán elbűvölte.

Mikor tehát a színházból kilépett, már egy cseppet sem haragudott Wokulskira; sőt, azzal kezdte gyanúsítani, hogy ez a drága Staś csak azért találta ki az egész komédiát az albummal, hogy őt a színházba kényszerítse.

„A drága jó Staś tudja - gondolta -, hogy csak ilyen erőszakkal lehet engem ennek az olasznak a vendégjátékára elcipelni... Jól volt ez így. Ez a talján nagyszerűen játszik. Meg kell néznem még egyszer... Egyébként - tette hozzá némi tűnődéssel - akinek annyi pénze van, mint Staśnak, az megengedheti magának az olyan apró kedvtelést, mint az az album. Én ugyan inkább valamelyik szemrevaló színésznőt választottam volna, de... én más nemzedékhez tartozom. Hiszen már úgyis bonapartistának meg romantikusnak neveznek..."

Míg erre gondolt, halkan mormogott, mert más gondolat is foglalkoztatta, amelyet azonban szeretett volna elhallgattatni.

„Miért bámulta Staś olyan furcsán Łęckiék páholyát?... Vajon?... Eh! dehogy... Sokkal több esze van, semhogy azt higgye, hogy *ebből* még lehet *valami*... Minden gyerek láthatta, hogy őnagysága, aki egyébként hideg, mint a jégcsap, ez idő szerint Rossi után bomlik... Hogy bámulta, hogy falta!... Szinte megfeledkezett magáról, s ráadásul a színházban, ahol ezer szem láthatta!... Eh, bolondság. Alighanem igazuk van, akik romantikusnak neveznek..."

Megint igyekezett másra gondolni. Már jól előrehaladt az idő (késő éjszaka volt), s mégis betért egy vendéglőbe, ahol egy hegedűsből, zongoristából és hárfásból álló zenekar szórakoztatta a közönséget. Megevett egy sültet burgonyakörítéssel és káposztával, megivott egy korsó sört, azután a másikat, harmadikat, negyediket... sőt, a hetediket is... s ettől úgy felüdült, s olyan jól érezte magát, hogy a hárfaművésznőnek két negyvenest dobott a tányérjára, sőt, még dudorászott is, igaz, hogy csak úgy - az orra alatt. Később eszébe jutott, hogy feltétlenül, mégpedig azonnal be kell mutatkoznia annak a négy németnek, akik az oldalasztalka mellett sültet esznek borsóval.

„De miért én?... Mutatkozzanak be ők" - gondolta büszkén.

Egyszerre egész valóján elhatalmasodott a gondolat, hogy a négy német köteles neki bemutatkozni, mert ő az öregebb és nem utolsósorban magyar honvédhadnagy, márpedig a híres magyar honvédség annak idején alaposan elpáholta a németeket. Már intett is a pincérnőnek azzal a feltett szándékkal, hogy a falatozó németekhez küldi, mikor a hegedűből, zongorából és hárfából álló zenekar rázendített a Marseillaise-re.

Ignacy uramnak eszébe jutott Magyarország, a honvédség meg August Katz, s érezte, hogy szemét elönti a könny, talán ki is csordul s elsírja magát. Felugrott, kapta cilinderét - a francia-porosz háború előtti kor e remekbe készült műemlékét, s egy rubelt az asztalra hajítva, kirohant a vendéglőből.

Az utcán megcsapta, majd átjárta a friss levegő, erre feleszmélt, s egy lámpaoszlophoz dőlve, kérdezte önmagától:

- Az ördögbe is... csak nem rúgtam be?... Persze! hét korsó...

Hazafelé menet minden erejével arra törekedett, hogy lehetőleg egyenesen járjon, s csak most tapasztalta, hogy a varsói járdák milyen girbegurbák. Minden tizenöt-húsz lépésnél le kellett térnie a csatornaárokba, vagy a házak falába ütközött.

Azután (hogy szellemi képességének épségéről meggyőződjék) felnézett az égre, s a csillagokat akarta megszámlálni.

- Egy... kettő... három... hét... hét... mi is az a hét?... Aha, hét korsó sör... Csakugyan?... Mi a fenének is küldött ez a Staś a színházba?...

Baj nélkül hazatalált, sőt a csengőt is mindjárt megtalálta, miután azonban hétszer is csengetett, feltétlen szükségét érezte, hogy a kapu és a fal alkotta szeglethez támaszkodjék, és megszámolja - nem kényszerűségből, csak a maga mulattatására, hogy hány perc telik el, amíg a

házmester kinyitja a kaput. Elővette hát másodpercmutatóval is felszerelt óráját, s ekkor látta, hogy már fel kettő.

- Aljas egy házmester! - morogta. - Nekem hatkor fel kell kelnem, s ez fél kettőig kint tart engem az utcán...

Szerencsére a házmester csakhamar kinyitotta a kaput, amelyen Ignacy úr áthaladt, egészen biztos, sőt, nagyon is biztos léptekkel végigment a folyosón, s közben érezte, hogy cilindere egy kicsit, de csak egy icipicit, félre van vágva. Azután minden nehézség nélkül megtalálta lakása ajtaját, de miután néhányszor hiába próbálkozott, hogy a kulccsal a lyukba találjon, ujjával kitapogatta a kulcslyukat, a kulcsot úgy szorította, mint még soha - és mégsem talált bele.

- Ejnye, csak nem tán!... Vagy mégis?!...

E pillanatban kinyílt az ajtó, s a félszemű Ír - anélkül, hogy vackáról felkelt volna - néhányat vakkantott.

- Vau!... Vau!...

- Csend, disznó!... - mordult rá Ignacy úr, s csak úgy a sötétben levetkőzött és lefeküdt. Gyötrelmes éjszakája volt. Azt álmodta, vagy talán csak rémlett neki, hogy Wokulskit látja a színházban, amint kerekre nyitott szemmel bámul egy páholyra. A páholyban a grófné, Łęcki úr és Izabella kisasszony ült. Tisztán látta, hogy Wokulski Izabella kisasszonyt bámulja.

- Lehetetlen! - morogta. - Lehetetlen, hogy Staś ennyire ostoba legyen...

Közben pedig (ugyancsak az éjszakai álomszerű látomásban) Izabella kisasszony felállt és kiment a páholyból. Wokulski utána, s folyton bámulta, mintha hipnotizálták volna. Izabella kiment a színházból, átment a téren, könnyű léptekkel felsuhant a városháza tornyára. Wokulski utána, s mintegy hipnotikus álomban tovább bámulta. A torony erkélyén a kisasszony egyszerre felemelkedett, mint valami madár, átúszott a színház teteje fölött, Wokulski utána akart repülni, de a tízemeletnyi magasságból lezuhant...

- Jézus Mária! - nyögött fel Rzecki úr, s felugrott az ágyból.

- Vau!... Vau!... - vakkantotta Ír álmában.

- Már látom, hogy tökrészeg vagyok - dünnyögte a vén segéd, s újra lefeküdt. Türelmetlenül rángatta magára a takarót, mert egész testében reszketett.

Nyitott szemmel feküdt néhány percig. Megint úgy látta, hogy a színházban van, éppen a harmadik felvonás befejezésénél, mikor a mézeskalácsosnak át kellett adnia az albumot Varsó összes nevezetességeivel. Ignacy úr feszülten figyel (hiszen Pifke őt helyettesíti), s rémülten látja, hogy a gyalázatos Pifke az értékes album helyett egy rendetlenül becsomagolt és madzaggal átkötött csomagot nyújt át a nagy művésznek.

De még mást is látott. Az olasz gúnyosan mosolyogva gombolyítja le a madzagot, lehámozza a papírt, és Izabella kisasszony, Wokulski, a grófné és ezer idegen néző szeme láttára felmutat... egy sárga nankingnadrágot, elöl köténykével és alul csatokkal. Hajszálnyira ugyanazt, amelyet Ignacy úr hordott a szebastopoli csata idején...

De hogy a borzalom teljes legyen, a gaz Pifke torkaszakadtából ordítja: „Íme, Stanisław Wokulski, díszműáru-kereskedő és üzletvezetője - Ignacy Rzecki urak ajándéka!” Az egész színház harsog a kacagástól, minden szempár és minden mutatóujj a nyolcadik széksorra szegeződik, pontosan arra a helyre, ahol ő ül. A szerencsétlen Ignacy úr tiltakozni próbál, de érzi, hogy hangja a torkán akad, s ráadásul ő maga is - zuhan, zuhan lefelé... Lefelé a megsemmisülés feneketlen óceánjába, s ott fog pihenni örökkön-örökké, s a közönséget nem

világosítja fel, hogy a nankingnadrágot (a köténykével és alul a csatokkal) régi, személyes emléktárgyai közül lopta ki valaki aljas fondorlattal.

Rzecki úr a zilált éjszaka után háromnegyed hétkor ébredt. Mikor az órára pillantott, nem akart hinni a szemének, de végre mégiscsak elhitte. Sőt elhitte azt is, hogy tegnap kissé beszeszelt; amiről egyébként kétségbevonhatatlanul tanúskodott könnyű fejfájása, és hogy minden tagja mintha ólomból lett volna.

De a betegségszerű tünetek mind együttesen sem rémítették meg annyira, mint az az egyetlen - de annál vészesebb - jelenség, hogy nem akaródzott a boltba mennie!... Sőt - mi több - nemcsak lustaságot érzett, hanem azt is, hogy nincs benne semmi törekvés; mert ahelyett, hogy szégyellte volna magát, és naplopóösztöneit igyekezett volna leküzdeni, ő - Rzecki - a legkülönbözőbb ürügyeket eszelte ki, hogy minél tovább itthon maradhasson. Hol azt képzelte, hogy Ír beteg, hol meg hogy a sohasem használt duplapuska csöve rozsdás, vagy hogy a zöld függönyben van valami hiba, mert nagyon elsötétíti a szobát, végül, hogy a tea túl forró, és csak lassan lehet inni.

Végeredményben negyven perc késéssel ért az üzletbe, s lehorgasztott fejjel surrant be a kis pénztárfülkébe. Úgy rémlett neki, hogy az „urak" (akik mintha csak őt akarnák bosszantani, ma mind pontosak voltak) a legnagyobb megvetéssel nézik karikás szemét, földszínű arcát és kissé reszkető kezét.

- Még képesek azt hinni, hogy züllésnek indultam - sóhajtotta fájdalmasan.

Elővette a könyveket, bemártotta a tollat, és úgy tett, mintha számolna. Érezte, hogy árad belőle a sörszag, mint egy öreg hordóból, melyet már régen kidobtak a pincéből, s egészen komolyan mérlegelni kezdte, hogy ennyi gazság elkövetése után nem kellene-e lemondania állásáról.

- Berúgtam... későn mentem haza... későn keltem fel... negyven percet késtem...

E pillanatban Klein lépett hozzá, levéllel a kezében.

- A borítékon az volt, hogy „Nagyon sürgős!", tehát felbontottam - szólt a sovány segéd, s átnyújtotta a levelet.

Ignacy kisimította és elolvasta:

Ó, bolond és nyomorult ember! Annyi jóindulatú óvás ellenére megveszel egy házat, mely sírod lesz neked is meg galádul összeharácsolt vagyonodnak is!...

Újra elolvasta az utolsó sort, de az aláírást hiába kereste - névtelen levél volt. Megvizsgálta a borítékot, Wokulskinak szólt. Tovább olvasta:

Micsoda végzet állított oda egy nemes lelkű hölgy útjába, akinek férjét kis híja, hogy meg nem ölted, s most el akarod rabolni tőle a házat, melyben egyetlen szeretett leánykája elhunyt?... És miért teszed mindezt?... És miért fizetsz - ha ugyan igaz - kilencvenezer rubelt egy házért, mely hetvenezret sem ér?... Sötét lelked titkai ezek, melyeket egyszer biztosan számon kér az isteni igazságszolgáltatás, s a tisztességes emberek megvetéssel fordulnak el tőled.

Gondold meg, míg nem késő. Mentsd meg lelkedet és vagyonodat, és ne mérgezd meg egy tiszteletre méltó hölgy lelki békéjét, akinek egyetlen leánykája elvesztése feletti mélységes fájdalmában ma már csak az az egyetlen vigasza maradt, hogy elüldögélhet abban a szobában, melyben a szerencsétlen gyermek átadta lelkét teremtőjének. Gondold meg! Térj magadhoz! Ezért könyörög egy őszinte jóakaród...

Ignacy úr befejezte a levél olvasását, és megcsóválta a fejét.

- Egy szót sem értek az egészből - szólt. - De a névtelen hölgy jóindulatában erősen kételkedem.

Klein félénken nézett körül a boltban, de látva, hogy senki sem figyel rájuk, Rzecki úr füléhez hajolt:

- Mert tetszik tudni, a gazdánk állítólag meg akarja venni a Łęckiék házát, melyet a hitelezők holnap árvereztetnek.

- Staś... vagyis... Wokulski úr házat vesz?...

- Persze... - bólintott Klein. - De nem a saját nevére, az öreg Schlangbaumot állítja be... Legalábbis a házban ezt beszélik. Mert... tetszik tudni, én is ott lakom.

- Kilencvenezer rubelért?...

- Ez az, és mivel Krzeszowski báróné hetvenezerért akarja megvenni, a névtelen levelet biztosan ő írta. Fogadni mernék!... Rémes egy boszorkány...

Vevő érkezett, esernyőt akart venni. Klein tehát kénytelen volt otthagyni Rzeckit, akinek fejében különleges gondolatok kergették egymást.

Ha én - mondta magában - azzal, hogy egyetlen éjszakát elfecséreltem, ennyi zűrzavart keltettem a boltban, akkor milyent kelt Staś, aki nem is napokat, hanem heteket tölt el mindenféle jöttment olasz komédiással meg - mit tudom én, még mivel?...

Egyszerre eszébe jutott, hogy az üzletben az ő hanyagsága miatt támadt zűrzavar nem is olyan nagy, sőt, úgyszólván, észre sem vehető, hiszen az üzlet nagyszerűen megy. Az igazság kedvéért meg kellett állapítania, hogy Wokulski sem hanyagolja el kötelességeit, bármilyen furcsa életmódot folytat.

„De mi a szösznek akar most lekötni kilencvenezer rubelt?... Hogy kerülnek ide megint Łęckiék?... Vajon... Eh! Stasiek nem ilyen ostoba..."

De a házvétel sehogy sem ment ki a fejéből. Nagyon nyugtalanította.

„Megkérdezem Henryk Schlangbaumot" - gondolta, s felállt az íróasztaltól.

A textilosztályon a kis púpos Schlangbaum vöröslő szemmel, arcán makacs elkeseredéssel sürgött-forgott, s mint rendesen, föl-le ugrált a létrán, vagy nyakig ült a szétdobált végekben. Úgy hozzászokott már a lázas munkához, hogy mikor egyetlen vevő sem volt a boltban, akkor is szedte le a végeket, szétgöngyölte meg újra felcsavarta, hogy azután ismét visszategye rendes helyére.

Mikor Ignacy urat meglátta, abbahagyta meddő munkáját, és homlokáról letörölte a verejtéket.

- Nehéz... - jegyezte meg szégyenkezve.

- Mert mi a csodának szedegette le azt a holmit, mikor egy árva vevő sincs az üzletben - korholta Rzecki.

- Bah... ha nem gyakorolnám, elfelejteném, mi hol áll... Meg a tagjaim is megmerevednének... Különben... már megszoktam... Parancsol valamit, Rzecki úr?...

Ignacy úr egy pillanatig habozott.

- Nem... csak meg akartam nézni, hogy megy a munka - felelte, s mélyen elpirult, már amennyire az ő korában az ilyesmi lehetséges.

„Már ez is gyanúsít, és engem figyel?... - villant át Schlangbaum agyán a gondolat, s elöntötte a düh. - Igen. Apának igaza van... Ma mindenki a zsidók ellen uszít. Ha ez így tart, nemsokára pajeszt kell növeszteni és kaftánt venni."

„Ez tud valamit" - gondolta Rzecki, s hangosan így szólt: - Azt mondják... úgy hallom, hogy a kedves édesapja holnap bérházat vesz... a Łęckiékét?...

- Nem tudok róla - felelte Schlangbaum, lesütött szemmel, magában pedig hozzátette:

„Az öregem Wokulski számára veszi a házat, ezek meg biztosan azt gondolják magukban: na lám, az a vén zsidó uzsorás megint tönkrejuttatott egy keresztény urat. S a tetejébe milyen előkelőt..."

„Valamit tud, csak nem akar beszélni - gondolta Rzecki. - Persze, zsidó..."

Egy ideig még ott jött-ment az üzletben, amit Schlangbaum természetesen úgy magyarázott, hogy tovább is őt figyeli és gyanúsítja, azután nagyot sóhajtott, és visszatért munkájához.

„Szörnyű, hogy Staś jobban bízik a zsidókban, mint bennem... De minek veszi meg azt a házat, minek adja össze magát ezekkel a Łęckiékkel... Különben - hátha nem is igaz?... Csak vaklárma az egész..."

Annyira félt attól, hogy Wokulski kilencvenezer rubelt befektet egy ház holt falaiba, hogy egész nap nem tudott másra gondolni... Voltak pillanatok, mikor elhatározta, hogy nyíltan megkérdezi Wokulskitól - de ehhez nem volt elég bátorsága.

„Staś ma már csak urakkal áll szóba, és zsidókban bízik - gondolta magában. - Mit neki a vén Rzecki!..."

Elhatározta, hogy másnap elmegy a bíróságra, és meggyőződik róla, hogy a vén Schlangbaum csakugyan megveszi-e a házat, s mint ahogy Klein mondta, az árát felveri-e kilencvenezer rubelig? Ha ez beigazolódik, az annak a jele, hogy minden egyéb is igaz.

Délben Wokulski bejött a boltba, és a tegnapi előadás felől kezdte faggatni Rzeckit, meg hogy miért szökött meg az első sorból, és az album átadását miért bízta Pifkére? De Ignacy úrnak a szívét az ő kedves Staś barátjával szemben annyi panasz és annyi kétely nyomta, hogy komor ábrázattal s csak félszájjal felelgetett.

Erre aztán Wokulski is elhallgatott, s szívében őszinte keserűséggel hagyta ott a boltot.

„Mindenki elfordul tőlem - gondolta -, még Ignacy is... Még ő is... de te, mindenért kárpótolsz!..." - tette hozzá, már az utcán, s boldogan tekintett az Aleje Ujazdowskie felé.

Miután Wokulski elment, Rzecki óvatosan kikérdezte az „urakat", hogy melyik bíróságon és milyen órákban tartják az árveréseket? Azután megkérte Lisieckit, hogy másnap délelőtt tíztől délután kettőig helyettesítse és nagy buzgalommal fogott számadásaihoz. Gépiesen (de hiba nélkül) összeadta a mérföldnyi számoszlopokat, a szünetekben pedig elgondolkozott:

„Ma csaknem egy órát elloptam, holnap legalább ötöt elvesztegetek, s mindez csak azért, mert Staś jobban bízik a Schlangbaumokban, mint bennem... Minek neki a bérház?... Mi a fenének áll össze avval a tönkrement Łęckivel?... Mi ütött beléje, hogy jöttment olasz komédiások után futkos, és még ráadásul értékes ajándékokat osztogat egy ilyen sehonnai Rossinak?..."

Anélkül, hogy a könyvből felnézett volna, este hatig bent ült az irodában, s annyira elmerült munkájában, hogy már nemcsak a pénzt nem vette át, de nem is látta a vevőket, pedig úgy rajzottak és zajongtak körülötte, hogy a bolt már olyan volt, mint egy óriási kaptár. Nem vette észre azt a különleges vendéget sem, akit az „urak" kitörő örömmel és csattanó csókokkal fogadtak.

Csak akkor rettent fel, mikor a jövevény megállt mellette és a fülébe kiáltotta:

- Ignacy úr, én vagyok!...

Felkapta fejét, felhúzta szemöldökét: Mraczewski állt előtte.

- He? - kérdezte, s érdeklődve szemlélte a napbarnította, elegáns fiatalembert, s azonnal megállapította, hogy megférfiasodott, de mindenekelőtt meghízott.

- Na mi az... mi újság?... - érdeklődött, kezét feléje nyújtva. - Mi újság a politikában?

- Semmi különös - felelte Mraczewski. - A berlini kongresszus csinálja a magáét, az osztrákok bekebelezik Boszniát.

- Nanana! Ne tréfáljunk!... Mi hír a kis Napóleon körül?

- Angliában tanul egy katonaiskolában, és állítólag egy színésznő után bolondul...

- Hogyne!... Mindjárt bolondul!... - ismételte Ignacy úr gúnyosan. - Nem készül vissza Franciaországba? Hát maga, hogy van?... Mi szél hozta?... Beszéljen hát - kiáltotta, s jókedvűen csapott az ifjú vállára. - Mikor érkezett?...

- Nagy sora van annak! - felelte Mraczewski, s leült a karszékbe. - Szuzsinnal együtt jöttünk, tizenegykor érkeztünk... egytől háromig mind a ketten Wokulskinál voltunk, három után benéztem egy kicsit édesanyámhoz és egy pillanatra Stawska asszonyhoz... Remek nő, mi?...

- Stawska?... Stawska?... - igyekezett Rzecki emlékezetébe idézni, s homlokát dörzsölve erőltette agyát.

- Hiszen ismeri. Az a szépség, akinek az az édes kislánya van... Nem emlékszik?... Úgy tetszett magának, na...

- Ah, az!... tudom már!... Nem nekem tetszett - sóhajtotta -, csak azt gondoltam, hogy jó lenne Staśnak feleségül...

- Remek ember maga, Rzecki úr - nevetett Mraczewski. - Hiszen férjes asszony...

- Férjes?

- Persze. A Stawski nevet mindenki ismeri. Nem emlékszik? Négy évvel ezelőtt szökött külföldre a szerencsétlen, mert azzal vádolták, hogy ő ölte meg azt a...

- Ah, emlékszem... szóval ő az... De mért nem jött vissza, hiszen kiderült, hogy nem ő volt a tettes?...

- Ki hát - magyarázta Mraczewski. - De mióta meglépett Amerikába, egy szó nem sok, de annyi hír sem érkezett róla. Úgy látszik, valahol elpusztult szegény, a nő pedig most se nem leány, se nem özvegy. Rettenetes sors!... Az egész családot hímzésből, zongora- meg angol-leckékből fenntartani, egész nap dolgozni, mint egy igás állat és még az az öröme sincs, hogy legalább férjes asszony... Nagyon sajnálatra méltóak ezek az asszonyok!... Mi ketten, Ignacy uram, nem őriztük volna meg ilyen sokáig az ártatlanságunkat, igaz-e?... Bár az öreg, az az őrült...

- Ki az őrült? - kérdezte Rzecki, mert meglepte ez a hirtelen fordulat a témában.

- Ki más lenne, mint Wokulski! - felelte Mraczewski. - Szuzsin Párizsba utazik, és mindenáron őt is magával akarja vinni, mert óriási vásárlásokat tervez. Gazdánknak egy garasába sem kerülne az út, úri módon élne, mert Szuzsin minél távolabb van a feleségétől, annál bővebben szórja a pénzt... és még vagy tízezer rubelt kereshetne is.

- Staś... mármint a főnök úr, kereshetne tízezer rubelt? - kérdezte Rzecki.

- Persze, de hát, úgy látszik, végképp megbolondult.

- Nana, Mraczewski úr!... - intette Rzecki.

- Szavamra megbolondult. Tudom, hogy úgyis készül Párizsba a kiállításra, mégpedig egy-két hét múlva.

- Ez igaz.

- Hát nem jobb lenne, ha Szuzsinnal utazna? Semmi pénzébe nem kerülne, és még kereshetne is?... Szuzsin két óra hosszat rimánkodott neki: „Gyere velem, Stanisław Piotrowicz", könyörgött, hajlongott előtte, és minden hiába... Nem és nem... Avval védekezett, hogy sürgős ügyei itt tartják...

- Hát ez igaz... - sietett védelmére Rzecki.

- Az hát - utánozta Mraczewski. - Neki a legfontosabb az lenne, hogy Szuzsint meg ne bántsa, hiszen jóformán neki köszönheti a vagyonát, óriási hitelt nyújt neki, s ma is azt mondja, hogy nem nyugszik, míg Stanisław Piotrowicznak legalább egymilliója nem lesz... Egy ilyen jó baráttól megtagadni azt a kis szívességet, amit még külön jól meg is fizetne! - háborgott Mraczewski.

Ignacy úr kinyitotta a száját, de hamar összeharapta újra. Kis híján elkottyantotta, hogy Wokulski meg akarja venni a Łęcki-féle házat, és hogy értékes ajándékokat küldözget Rossinak.

Klein és Lisiecki jöttek az irodába. Mraczewski, látva, hogy nincs dolguk, azonnal beszélgetni kezdett velük, Ignacy úr pedig egyedül maradt könyveivel.

„Kész szerencsétlenség - gondolta. - Miért nem akar ez a Staś ingyen Párizsba utazni, s még ráadásul Szuzsint is megbántja?... Micsoda gonosz lélek boronálta így össze azokkal a Łęckiékkel... Talán csak nem?... Eh, ennyire ostoba mégsem lehet... Pedig milyen kár ezért az utazásért meg a tízezer rubel haszonért... Istenem! Hogy változnak az emberek..."

Fejét lehajtotta, ujját a papíron felülről lefelé és alulról felfelé húzgálva adogatta össze a hosszú, hosszú számoszlopokat. Hibátlanul számolt; még halkan mormogott is hozzá, de közben arra gondolt, hogy az ő Staśa valami szörnyű szakadék szélére került.

„Hiába - súgta egy hang lelke mélyéről -, hiába!... Staś súlyos kalandba keveredett... s a tetejébe biztosan politikaiba, mert egy ilyen ember nő után nem bolondulhat, még ha az a nő maga... Eh, az ördögbe! elhibáztam... Lemond tízezer rubelről, eldobja magától, ő, aki nyolc évvel ezelőtt, mint valami koldus, havonként tíz rubelt kért kölcsön tőlem, hogy éhen ne vesszen... És most: a sárba vág tízezer rubelt, egy holt bérházba befektet kilencvenezret, s ötven-hatvan rubeles ajándékokat küldöz mindenféle csepűrágónak... Isten engem, egy szót sem értek az egészből! És még azt mondják, hogy pozitivista, reális ember... Engem csúfolnak vén romantikusnak, de én ilyen bolondokat sohasem tennék... Ámbár, ha belegabalyodott a politikába..."

Ilyen és hasonló elmélkedéssel telt el az ideje egészen zárásig. Fájt a feje, tehát kiment sétálni a Nowy Zjazdra, s mikor hazaért, mindjárt lefeküdt aludni.

„Holnap - biztatta magát - végre megtudom, mi készül itt. Ha Schlangbaum megveszi a házat, s ráadásul kilencvenezerért, az azt jelenti, hogy csakugyan Staś megbízásából járt el, és hogy Staś végleg megbolondult... De hátha az egész csak pletyka? Lehetséges?..."

Elaludt s azt álmodta, hogy egy óriási nagy ház ablakában Izabella kisasszonyt látja, s Wokulski, aki vele együtt nézi, hozzá akar rohanni. Hiába igyekszik visszatartani, hogy a verejték is elönti a homlokát. Wokulski kiszakítja magát kezei közül, és berohan a nagy épület kapuján.

„Staś, gyere vissza, Staś!" - kiáltja, mert látja, hogy a ház kezd inogni.

Az épület csakugyan összeomlik, Izabella kisasszony mosolygó arccal röppen ki az ablakon, mint egy madár, Wokulski pedig nincs sehol...

„Talán kijutott az udvarra és megmenekült..." - gondolja, és erős szívdobogással ébred.

Másnap néhány perccel hat óra előtt felriad; eszébe jut, hogy ma árverezik a Łęcki-házat, s neki ott kell lennie ezen a látványosságon. Már ugrik is ki az ágyból, mintha rugó dobná. Mezítláb fut a mosdóhoz, leloccsantja magát hideg vízzel, s míg paszulykaró vékonyságú lábszárait nézegeti, megelégedetten állapítja meg:

- Mintha egy kicsit híztam volna.

A mosdás körülményes műveleténél ma olyan szörnyű zajt csap, hogy Ír felriad. A piszkos állat kinyitja megmaradt szemét, azonnal észreveszi ura és parancsolója rendkívüli élénkségét, s egyszerre leugrik a ládáról. Nyújtózkodik, ásít, előbb egyik, majd másik hátsó lábát hosszan kinyújtja, egy pillanatra leül az ablak elé, amely mögül behallatszik egy halálra ítélt tyúk kétségbeesett kárálása. Mikor aztán észreveszi, hogy tulajdonképpen semmi sem történt, visszafekszik vackára. Emellett olyan óvatos (vagy talán Ignacy úrra neheztel ezért a hamis riadóért), hogy háttal fordul a szoba felé, orrát és farkát pedig a falnak veti, mintha ezt akarná mondani:

„Én már csak inkább nem nézem ösztövér idomaidat."

Rzecki úr villámgyorsan öltözik, s egy szempillantás alatt kiissza a teát, ügyet sem vetve a szamovárra, sem a szolgára, aki behozta. Aztán rohan az üzletbe, melyet még ki sem nyitottak, három órán át számol, nem is hederít a vevőkre, sem arra, hogy az „urak" mit beszélnek, s pont tízkor így szól Lisieckihez:

- Lisiecki úr, kettőre visszajövök...

- Itt a világ vége! - morogja Lisiecki. - Valami rettenetes dolog történhetett, hogy ez a madárijesztő ilyenkor elmegy a boltból...

Már kint áll az utcán, az üzlet előtt, s egyszerre borzalmas lelkiismeret-furdalást érez.

„Szent Isten, mit művelek én?... - gondolja. - Mi közöm nekem az árveréshez, még ha nem azt a rozzant bérházat, hanem palotákat árvereznének is?..."

És már habozik, hogy visszatérjen-e munkájához, vagy csakugyan elmenjen a bíróságra? E pillanatban bérkocsi fordul be az utcába, s benne egy fekete ruhás, sovány, magas nő. A hölgy éppen az ő üzletükre néz, és Rzecki, beesett szeméből s kissé kékes ajkáról mélységes gyűlöletet olvas le.

- Szavamra, ez Krzeszowski báróné... - motyogja rémülten. - Biztosan az árverésre megy... Na! lesz ott nemulass!...

De aztán kétségeskedik. Ki tudja, hogy a báróné csakugyan a bíróságra megy-e, hátha az egész csak pletyka?... „Érdemes meggyőződni róla" - gondolja, s minden üzletvezetői és elsősegédi tisztéről megfeledkezve indul a bérkocsi után. A rozzant gebék olyan lassan poroszkálnak, hogy Ignacy úr az egész utcán végig, egészen a Zsigmond-oszlopig látja a járművet.

Ezen a ponton aztán a kocsi balra kanyarodik, mire Rzecki úr eszébe ötlik:

„Természetesen a Miodowa utcába hajtat, pedig seprűnyélen olcsóbban odajuthatna..."

Ignacy úr, a Rözler-féle házon (mely eszébe juttatja a minapi korhelykedést) és a Senatorska utcán át szintén a Miodowa utca felé tart. Ott ellépdel a Nowicki-féle teaüzlet előtt, egy pillanatra belép, csak hogy jó reggelt kívánjon a tulajdonosnak, aztán továbbmegy, s így morfondíroz magában:

„Mit gondol ez most, hogy engem ebben az időben az utcán lát?... Természetesen azt, hogy én vagyok a legaljasabb üzletvezető, aki ahelyett hogy a boltban ülne, az utcán csavarog... A sors átka!..."

Az út további szakaszán is szörnyen furdalja a lelkiismeret. Mint szakállas óriás, sárga selyemkaftánban s ugyanilyen nadrágban jelenik meg előtte, jólelkűen, de egyszersmind gúnyosan néz a szemébe s így szól:

- Mondja meg nekem, Rzecki úr, micsoda kereskedő az, aki a napnak ebben a szakában az utcán kószál? Maga sem lehet jobb kereskedőnek, mint én balett-táncosnak...

Ignacy úr érzi, hogy erre semmit sem tud felelni a szigorú bírónak. Elpirul, verejtékezik és máris indulna vissza könyveihez (de úgy, hogy Nowicki meglássa), mikor egyszerre a régi Pac-palotát látja maga előtt.

- Itt lesz az árverés! - döbben rá, s egyszerre eloszlik minden aggodalma. A sárga kaftános szakállas rém úgy eltűnik lelki szeme elől, mint a szertefoszló köd.

Szétnéz, hogy a helyszínen tájékozódjék, s észreveszi, hogy a bíróság épületébe két óriási kapu és két ajtó vezet. Látja, hogy a ház előtt négy különböző nagyságú csoportban, óhitű atyafiak álldogálnak igen komoly ábrázattal. Nem tudja, merre menjen, de aztán mégis elindul az egyik ajtó felé, ahol a legtöbb atyafi áll, gondolván, hogy bizonyára ott lesz az árverés.

E pillanatban hintó gördül a bírósági épület elé s benne - Łęcki úr. Ignacy úr nem tudja leküzdeni ösztönös tiszteletét az előkelő úr gyönyörű ősz bajusza és csodálatát nagyszerű kedélyállapota iránt. Łęcki úr ugyanis semmiképpen sem emlékeztet valami tönkrement főúrra, akinek házát most árverezik, inkább olyan, mint egy milliomos, aki a közjegyzőhöz siet, hogy egy csekélyke - száz-százötvenezer rubeles összeget felvegyen.

Tomasz úr ünnepélyesen száll ki a hintóból, s diadalmas léptekkel indul a bírósági épület ajtajához, ugyanakkor pedig az utca másik oldaláról egy úriember siet hozzá, aki a naplopók minden jellegzetességét magán viseli, pedig nem is naplopó, hanem ügyvéd. A kölcsönösen rövid, sőt hanyag üdvözlés után Łęcki úr megkérdi:

- Nos?... Mikor?...

- Egy rövid órácska múlva... Talán egy kicsit még később... - feleli a gentleman.

- Képzelje - szól Łęcki úr leereszkedő mosollyal -, egy ismerősöm egy héttel ezelőtt kétszázezret kapott a házért, amit százötvenezerért vett. Minthogy az enyém százezerbe került, ebben az arányban legalább százhuszonötezret kellene kapnom...

- Hm!... Hm!... - morogja az ügyvéd.

- Biztosan jót nevet azon, amit most mondok - folytatja Tomasz úr -, mert maguk szeretik kinevetni az álmokat és előérzeteket, de mégis megmondom: ma azt álmodtam, hogy a házam százhúszezerért kelt el... Most az árverés előtt mondom ezt... Figyeli?... Néhány óra múlva meggyőződik róla, hogy az álmokon nem szabad nevetni. Vannak dolgok földön és égben...

- Hm... hm... - feleli az ügyvéd, s a két úr belép az épület első kapuján.

„Hála istennek! - gondolja Ignacy uram. - Ha Łęcki százhúszezer rubelt kap a házért, az azt jelenti, hogy nem Staś fizet érte kilencvenezret."

Egyszerre valaki könnyedén meglöki a karját. Ignacy úr körülnéz, s az öreg Schlangbaumot látja maga előtt.

- Engem tetszik keresni? - kérdi a vén zsidó, merően Rzecki szemébe nézve.

- Nem, nem... - feleli Ignacy úr zavartan.

- Nincs semmi üzenet a Wokulski úr?... - ismétli Schlangbaum, s élénken hunyorgat vörös szemhéjával.

- Nem, nem...

- Güt! - morogja s visszamegy hitsorsosaihoz.

Ignacy úr hátán végigfut a hideg. Az, hogy Schlangbaumot itt látja, új gyanút kelt benne. Hogy ezt a gyanúját eloszlassa, az ajtóban álló altiszttől megkérdezi, hol van az árverés?

Az altiszt a lépcsőre mutat.

Ignacy úr felsiet a lépcsőn, s bebotlik az egyik terembe. Nagy tömeg óhitűt lát, akik élénk figyelemmel hallgatnak valamit. Rzecki észreveszi, hogy itt bűnügyi tárgyalás folyik, mégpedig valami nagyobb szabású csalásról van szó. Éppen az ügyész beszél. A teremben a levegő fojtó, az ügyész beszédét csaknem egészen elnyomja a bérkocsik zörgése. A bírák mintha szenderegnének, az ügyvéd ásít, a vádlottnak olyan a képe, mintha a legfelsőbb bíróságot is be akarná csapni, az óhitű atyafiak részvéttel tekintenek rá, s nagy figyelemmel hallgatják a vádbeszédet. Egyesek az ügyész minden keményebb vádjára fintort vágnak és óbégatnak: ajvaj!...

Ignacy úr kimegy a teremből, ő nem erre az ügyre kíváncsi.

Mikor a folyosóra ér, fel akar menni a második emeletre, de látja, hogy éppen onnan jön lefelé Krzeszowski báróné egy férfi társaságában, akinek olyan unott a képe, mint egy csupán ókori nyelvekkel foglalkozó tanáré. Ez azonban nem tanár, hanem ügyvéd, legalábbis erről tanúskodik az az ezüst jelvény, amely erősen kopott kabátja hajtókáján díszlik. Szürkésbarna pantallója úgy ki van térdelve, mintha az igazság e hős bajnoka ahelyett, hogy ügyfeleit védelmezné, egyebet sem tenne, mint térden állva vallana szerelmet Themisz istenasszonynak.

- Ha csak egy óra múlva - hangzik a bárónő siránkozó hangja -, akkor még elmegyek ide a kapucinusokhoz... Nem gondolja?...

- Nem gondolom, hogy ez a látogatás a kapucinusok templomában bármiben is befolyásolná az árverést - feleli unottan az ügyvéd.

- De ha ügyvéd úr őszintén akarná, ha utánajárna...

A kitérdelt nadrág boldogtalan tulajdonosa türelmetlenül legyint.

- Ah, méltóságos asszonyom, én már annyit szaladgáltam ebben az ügyben, hogy legalább ma megillet a pihenés. Különben is, pár perc múlva egy gyilkossági ügyem van. Látja, báróné, azokat a szép hölgyeket?... Azok mind azért jöttek, hogy meghallgassák védőbeszédemet... Nagyon hatásos ügy!

- Tehát elhagy engem? - sikong a báróné.

- Ej, dehogy... ott leszek, ott leszek a teremben... - vág szavába az ügyvéd -, ott leszek az árverésen, csak legalább egy pár percet engedélyezzen, báróné, az én szegény gyilkosom számára.

Azzal beugrik egy nyitott ajtón, s a szolgának meghagyja, hogy senkit se eresszen be.

- Ó, Istenem! - siránkozik a báróné hangosan. - Egy elvetemült gyilkosnak van védelmezője, de a szegény egyedülálló nő hiába keres férfit, aki pártfogásába venné, s becsületének, nyugalmának és vagyonának védelmére kelne!...

Minthogy Ignacy úr sem hajlandó e férfi szerepét vállalni, hanyatt-homlok menekül a helyszínről lefelé, s közben végiglökdösi, taszigálja a szép, fiatal és elegáns hölgyeket, akiket a kíváncsiság hozott ide, hogy az érdekfeszítő gyilkossági per tárgyalását meghallgassák. Ez érdekesebb, mint a színház, mert e komor tragédia szereplői, ha nem is jobban, mindenesetre természetesebben játszanak, mint a drámai színészek.

A lépcsőről még mindig hallatszik Krzeszowski báróné sopánkodása és a fiatal, szép és elegáns hölgyek kacagása, akik alig várják, hogy láthassák a gyilkost, a véres ruhát és a baltát, mellyel áldozatát leütötte, s hallják a verejtékező bírákat. Ignacy úr menekül innen, még a folyosóról is csak ki, egészen az utca túlsó felére, a Kapitulna és Miodowa utca sarkán a kis cukrászdába, annak is egy félhomályos zugába, ahol még Krzeszowski báróné sem találná meg.

Egy csésze habos csokoládét hozat, aztán elrejtőzik egy rongyos újság mögé, de hirtelen észreveszi, hogy ebben a szobában van egy még homályosabb zug is, amelyben egy jó húsban levő férfi és egy görbe hátú zsidó rejtőzik. Ignacy úr úgy véli, hogy a termetes úr biztosan gróf, vagy valami ukrajnai földesúr, a zsidó meg az ügynöke. De íme, hallja a közöttük folyó beszélgetést.

- Nagyságos úr - kezdi a görnyedt hátú -, ha nem tudnám, hogy magát itt Varsóban senki sem ismer, én ezért az üzlet nem adnám tíz rubel, de így maga kereshet nálam huszonöt rubel...

- És vagy egy óra hosszat kell rostokolnom abban a büdös teremben - morogja a másik.

- Az igaz - hagyja rá a zsidó -, a mi korunkban már nehéz sokáig álldogálni, de a huszonöt rubel se kutya... És milyen nagy ember lesz a nagyságos úr, ha megtudják, hogy nyolcvanezer rubelért akart venni egy bérház!...

- Na, nem bánom, de ide azt a huszonöt rubelt az asztalra...

- Isten ments! - feleli a zsidó. - A nagyságos úr most kap öt rubel, a többi pedig megy a kölcsönre a szerencsétlen Zélig Kupfermanntól, aki már két év óta egy garast sem látott a nagyságos úrtól, pedig van neki ítélet is rá.

A testes úr nagyot csap öklével a márványasztalra, és menni készül. A görbe hátú megfogja kabátja szárnyát, visszanyomja a székre, és most már hat rubelt kínál készpénzben.

Néhány percig tartó alkudozás után a felek megállapodnak nyolc rubelben, amelyből a testes úr hetet az árverés után kap meg, egyet pedig előlegként készpénzben. A zsidó sokáig vonakodik, de a tekintélyes úr minden huzavonát egyetlen érvvel leszerel.

- De hát a mennydörgős mennykő vágjon bele, a teát meg a süteményt csak ki kell fizetni?

A zsidó nagyot sóhajt, egy zsíros tárcából előkaparja a legrongyosabb egyrubelest, szépen kisimítja, és leteszi a márványlapra. Aztán feláll és lustán indul kifelé a homályos szobából. Ignacy úr az újságpapír egy kis szakadásán át felismeri benne az öreg Schlangbaumot.

Rzecki gyorsan megissza csokoládéját, és menekül a cukrászdából az utcára. Máris megcsömörlött az árveréstől, füle és feje egyaránt tele van vele. Valahogy el akarja tölteni a lassan múló időt, észreveszi a kapucinusok templomának nyitott ajtaját, arrafelé indul tehát, mert biztos benne, hogy ott nyugtot talál meg jóleső hűvösséget, mindenekfelett pedig ott biztosan nem az árverésről beszélnek.

Belép. Csakugyan csend van és hűvös is, és azonfelül egy boldogult halandó porhüvelye is a ravatalon, körülötte gyertyák, melyek még nem égnek, és virágok, melyek már nem illatoznak. Ignacy úr bizonyos idő óta nem szeret koporsót látni, tehát balra kanyarodik, s egyszerre egy fekete ruhás hölgyet lát térdepelni a csupasz kőpadlón. Krzeszowski báróné! Töredelmesen görnyed előre, mellét veri és zsebkendőjét minduntalan a szeméhez emeli.

„Fogadni mernék, azért imádkozik, hogy a Łęcki-házat hatvanezerért megvehesse" - gondolja Ignacy úr. De mivel Krzeszowski báróné látása sem csábítja, sürgősen visszahúzódik, s lábujjhegyen indul a templom jobb hajója felé.

Itt csak néhány nő van: az egyik a rózsafüzért mormolja, a másik szunyókál. Az egyik oszlop mögött egy középtermetű férfi. Haja ősz, de azért fiatalos, egyenes tartással s felvetett fejjel suttogja az imádságot.

Rzecki felismeri benne Łęcki urat, és ez fordul meg fejében:

„Fogadni mernék, hogy ez meg arra kéri az Istent, hogy a háza legalább százhúszezerért keljen el..."

Erre aztán sürgősen kifordul a templomból, s azon töri a fejét, hogy a jóságos Úristen miként fogja teljesíteni Krzeszowski báróné és Tomasz Łęcki úr ellentétes kívánságait?

Ignacy uram sem a cukrászdában, sem a templomban nem találta meg, amit keresett, így hát kint sétál az utcán a bírósági épület közelében. Nagyon zavart; úgy látja, hogy minden járókelő gúnyosan tekint a szemébe, mintha ezt mondaná:

„Jobban tennéd, vén naplopó, ha az üzletre vigyáznál." Mindig az jár a fejében, hogy egy bérkocsiból egyszerre előugrik valamelyik az „urak" közül, és jelenti, hogy az üzlet leégett vagy összedőlt. Erre megint csak az jut az eszébe: nem jobb lenne-e itt hagyni csapot-papot, és sietni vissza könyvei mellé az irodába, mikor egyszerre kétségbeesett kiáltást hall.

Egy zsidó hajlik ki a tárgyalóterem ablakából, valamit lekiált hitsorsosainak, akik az adott jelre az ajtóhoz rohannak, s a békés járókelőket lökdösve, taszigálva tolonganak, és türelmetlenül topognak, mint a megriasztott juhnyáj a karámban.

„Aha, megkezdődött az árverés" - gondolja magában Ignacy úr, és utánuk indul felfelé a lépcsőn.

E pillanatban érzi, hogy valaki hátulról megragadja karját, s mikor megfordul, azt a méltóságteljes férfiút látja maga előtt, aki Schlangbaumtól a cukrászdában egy rubel előleget kapott. A tekintélyes úr nyilván igen siet, mert mindkét öklével igyekszik magának utat törni az óhitűek zárt tömegében, s közben harsányan kiabál:

- Félre, zsidók, ha engem láttok!...

A zsidók, szokásuk ellenére, utat nyitnak, és csodálkozva néznek utána:

- Mennyi pénze lehet ennek! - morogja az egyik, szomszédja fülébe.

Ignacy úr, aki összehasonlíthatatlanul bátortalanabb, mint a tekintélyes úr, ahelyett hogy tolakodnék, rábízza magát a sors kényére-kedvére. Minden oldalról az óhitűek áradata veszi körül, jobb felől egy deres szakáll pihen kulcscsontján, balról pedig egy erős könyök nyomja karját, hogy szinte elzsibbad.

Nyomják, taszigálják, ruháját rángatják. Egyik a lábát kapja el, a másik a zsebébe nyúl, a harmadik lapockái közé vág. Vannak pillanatok, mikor úgy érzi, hogy mellkasát mindjárt összeroppantják. Szemét az égre emeli, s erre észreveszi, hogy már az ajtóban van. Most, most... mindjárt megfojtják... Hirtelen üres teret érez maga előtt, fejét beleüti valakinek a kabát szárnya által nem elég gondosan eltakart bájaiba és - bent van a teremben.

Fellélegzik... Mögötte az árverezők kiabálása és szitkozódása, időnként pedig az altiszt fenyegetőzése hangzik:

- Ne tolakodjanak!... Mi az, barmok maguk vagy emberek?...

„Sose hittem volna, hogy ilyen nehéz egy árverésre bejutni” - sóhajtja Ignacy úr.

Átmegy két termen, amelyek olyan üresek, hogy széket, de még a falban egy szeget sem lehet látni. E két terem az igazságügyi hivatal egyik osztályának előtere, mindenesetre világosak és barátságosak. A nyitott ablakon át dús kévékben árad be a napsugár és a Varsó porával telített forró júliusi szél. Ignacy úr hallja a verebek csiripelését meg a bérkocsik szakadatlan zörgését, és furcsa ellentétet érez:

„Lehetséges - kérdi magában -, hogy egy bírósági épület ilyen üres legyen, mint valami kiadó lakás, és mégis vidám?...”

Úgy érzi, hogy a rácsos ablakok és a nedvességtől csepegő, csillogó szürke falak, a rajtuk függő bilincsekkel, sokkal inkább megfelelnének annak a helyiségnek, amelyben az embereket rövidebb-hosszabb szabadságvesztésre ítélik.

De íme, itt van már a nagyterem. Minden oldalról tódulnak befelé az óhitűek, az árverési üzlet minden izgalma itt összpontosul. Olyan nagy ez a terem, hogy negyven pár kényelmesen táncolhatná benne a mazurt, ha nem lenne ott a fakorlát, mely az egészet két részre osztja. Az egyik a polgári rész, a másik az árverési. A polgári részben van néhány vesszőből fonott lóca, az árverésiben egy emelvény, melyen zöld posztóval letakart, patkó alakú asztal áll. Az asztal mögött Ignacy úr három méltóságteljes egyént lát, nyakukon lánccal, arcukon szenátori tekintéllyel - ezek a végrehajtók. Az asztalon mindegyik tiszteletre méltó férfiú előtt egy csomó papír hever: az árverezésre kerülő ingatlanok jegyzékei. Az asztal és a korlát között, valamint a korlát előtt szorong, tülekedik az ügyfelek tömege. Mindegyik feltartja fejét, úgy nézi a végrehajtókat, minden figyelmét rájuk összpontosítja, olyan áhítattal, hogy a szent látomásokba merülő, ihletett aszkéták is bátran megirigyelhetnék.

A teremben a nyitott ablakok ellenére olyan levegő lengedez, mely mintegy középutat jelenthet a jácint illata és az avas gitt szaga között. Ignacy úrban mindjárt feltámad a gyanú, hogy ez alighanem a kaftánokból árad.

A teremben - a bérkocsik zörgésétől eltekintve - csend van, a végrehajtók aktáikba mélyedve hallgatnak, az árverezők a végrehajtókra meredve szintén hallgatnak, a közönség többi része pedig, mely a polgári részben gyülekezik és ott csoportokra oszlik, beszélget és morajlik ugyan, de nagyon halkan. Nem érdekük, hogy beszédjüket más is meghallja.

Annál jobban hallható Krzeszowski báróné jajgatása, aki ügyvédjét, kabátja szárnyánál fogva, igyekszik visszatartani, s lázas gyorsasággal hadarja:

- Könyörgök, ne menjen el... ígérem, megadok mindent, amit kíván...

- Csak semmi fenyegetőzés, báróné! - feleli az ügyvéd.

- Jaj, dehogy fenyegetőzöm, csak el ne hagyjon! - szavalja a báróné őszinte érzelemmel.

- Az árverésre visszajövök, de most mennem kell a gyilkosomhoz...

- Úgy!... Szóval egy nyomorult gyilkos több részvétet ébreszt önben, mint egy elhagyatott nő, akinek vagyona, becsülete, nyugalma...

Az ügyvéd a rimánkodás elől olyan riadtan menekül, hogy nadrágja még sokkal kitérdeltebbnek látszik, mint amilyen a valóságban. A báróné utána akar iramodni, de egy férfiú ölelő karjaiba rohan. A szerencsétlen áldozat sötétkék szemüveget visel, és az arca olyan, akár egy sekrestyésé.

- De drága asszonyom, mi baja? - szól szelíden. - Nincs olyan ügyvéd, aki önnek a ház árát felveri... ez az én mesterségem. Hajlandó-e a kikiáltási áron felül minden ezer rubelért egy százalékot biztosítani, és a költségekre külön húszat?...

A báróné úgy ugrik el tőle, mintha kígyó marta volna meg, hátrahajlik, mint a drámai szerepet játszó színésznő, s egyetlen megvető szó röppen el szájából:

- Sátán!...

A pápaszemes férfiú rádöbben, hogy ajtót tévesztett, s háborogva vonul vissza. Erre egy másik férfi állja el útját. Arca olyan, mint egy mindenféle hájjal megkent csirkefogóé, s néhány pillanatig élénk taglejtéssel suttog valamit a fülébe. Ignacy úr meg van győződve róla, hogy e két egyén mindjárt egymás hajának esik, de ők nyugodtan válnak el egymástól. A csirkefogóképű, Krzeszowski bárónéhoz lép, s fojtott hangon szól:

- Ha a méltóságos báróné hajlandó valamit kockáztatni, megtehetjük, hogy még hetvenezerig sem megy fel az ára.

- Megmentőm!... - kiáltja a báróné. - Egy elnyomott, magányos asszony áll ön előtt, kinek vagyona, becsülete és nyugalma...

- Mi közöm nekem a becsületéhez? - szól a csirkefogó. - Ad hatvan rubel előleget?

Visszavonulnak a terem legvégső zugába, s Ignacy úr tekintete elől az óhitűek mögé rejtőznek. Ebben a csoportban álldogál az öreg Schlangbaum és egy szakálltalan fiatal zsidó. Ez az utóbbi halálsápadt, és olyan kimerültnek látszik, akár egy kifacsart citrom. Ignacy úr meg is gyanúsítja, hogy nemrégen hajthatta fejét a házasság igájába. Az öreg Schlangbaum valamit magyaráz neki, mire ő egyre bárgyúbb szemeket mereszt, de hogy miről beszélnek, azt Ignacy úr sehogy sem tudja kisütni.

A terem másik oldala felé fordul, s néhány lépésnyire meglátja Łęcki urat, ügyvédjével, aki szemmel láthatólag unja magát, és szeretne valahová eltűnni.

- Ha legalább száztizenöt, vagy mondjuk, száztízezret... - mondja Łęcki úr. - Önnek, mint ügyvédnek, találnia kell erre valamilyen módot...

- Hm!... Hm!... - mondja az ügyvéd, és sóvárogva pislog az ajtó felé. - Méltóságod túlságosan magas árat kíván... Százhúszezer rubelt egy házért, amelyért hatvanezret kínáltak...

- De hiszen én is százezret adtam érte...

- Az igaz... Hm!... hm!... de... némileg túl méltóztatott fizetni.

- Az lehet - vág szavába Łęcki úr -, de éppen ezért csak száztízezret kívánok... És azt hiszem, ha máskor nem is, most az egyszer ügyvéd úrnak mégis segítenie kellene rajtam... Hiszen kétségtelenül vannak bizonyos módozatok, amelyeket én nem ismerhetek, mert nem vagyok jogász.

- Hm!... hm!... - motyogja az ügyvéd. Szerencséjére egy kartársa közeledik hozzá (szintén frakkban, ezüst jelvénnyel a gomblyukában), s kihívja a teremből; egy pillanattal később a sekrestyés képű, zafír-szemüveges férfiú közeledik Łęcki úrhoz, és így szól:

- Miről van szó, gróf úr?... Ügyvéd nem verheti fel a ház árát... Ez az én szakmám... Gróf úr fizet húsz rubelt a költségekre, és a kikiáltási áron felül minden ezer után egy százalékot...

Łęcki úr mélységes megvetéssel pillant a sekrestyésre; sőt, mind a két kezét nadrágja zsebébe süllyeszti (amin mintha maga is csodálkoznék) aztán odaveti:

- Adok egy százalékot minden ezerért, de csak százhúszezren felül...

A sekrestyés lapockája egy mozdulatával meghajlik, és így felel:

- Bocsánatot kérek, gróf úr...

- Megállj! - vág szavába Łęcki úr. - Mondjuk száztízezren felül.

- Bocsánat...

- Százon felül...

- Bocsánat...

- A mennydörgős mennykő... mit akarsz még?...

- Egy százalékot, mondjuk hetvenezren felül és húsz rubelkét a költségekre... - szól a sekrestyés, mélyen meghajolva.

- Elég tíz rubel? - kérdi Łęcki úr, a dühtől elkékülten.

- Én még egy rubelkét sem vetek meg...

Łęcki úr előveszi gyönyörű tárcáját, abból meg egy egész csomag ropogós tízrubelest; egyet odaad a sekrestyésnek, aki földig hajolva veszi át.

- Majd meglátja, méltóságos gróf úr - suttogja.

Ignacy mellett két zsidó áll: az egyik barna képű és magas, szakálla olyan fekete, hogy már szinte kékben játszik, a másik kopasz, s olyan hosszú pajesze van, hogy kabátja hajtókáján zsírfoltot hagy. A pajeszes úriember a ropogós bankók láttára elmosolyodik, és szomszédja fülébe súgja:

- Látja azt a szép csomagot annál a grófnál?... Hallja, hogy ropognak?... Örülnek, hogy engem látnak... Érti engem, Cináder úr?...

- Łęcki a maga üzletfele? - kérdi a szép fekete zsidó.

- Miért ne lenne az enyém?

- Mije van még? - kérdi a fekete.

- Neki van... neki van... egy nővére Krakkóban, aki a vagyonát a lányára írta...

- És hátha nem írta?...

A pajeszes egy pillanatig elgondolkozik.

- Ne beszéljen butaságot!... Miért ne írta volna rá, mikor beteg?

- Én nem tudom - feleli a fekete. (Ignacy úr lelke mélyén beismeri, hogy ilyen szép férfit még soha életében nem látott.)

- Micsoda egy lány!... Cináder úr - mondja nyugtalanul a dús tincsek büszke tulajdonosa. Ismer maga azt a lányt... az Izabella kisasszonyt, Cináder úr?... Én is adnék érte, na, mit mondjak... de úgy alku nélkül: száz rubel...

- Én adnék százötven is - feleli a fekete -, de ez a Łęcki nem valami kóser üzlet.

- Nem kóser?... Hát az a Wokulski kutya?...

- Wokulski? Nü... az nagy üzlet - válaszolja a fekete. - De a nő buta, meg Łęcki is buta, és mindnyájan buták. Ezek tönkreteszik azt a Wokulski, ő meg nem bírja velük.

Ignacy úr szeme előtt elsötétül a világ.

- Jézus Máriám - suttogja -, hát már itt az árverésen is Wokulskiról meg arról a leányról beszélnek és még ráadásul megjósolják, hogy tönkreteszi Staśt, Jézus Máriám!...

A végrehajtók asztala körül kisebb kavarodás támad, a közönség mind arrafelé nyomul. Az öreg Schlangbaum is az asztalhoz igyekszik, útközben int a kifacsartnak, s alig észrevehetően pislog a tekintélyes úr felé, akivel az imént tárgyalt a cukrászdában. Ugyanakkor ront be Krzeszowski báróné ügyvédje is, a bárónéra rá se néz, egyenesen az asztalhoz lép, elfoglalja helyét, s valamit morog a végrehajtó felé:

- Gyorsabban urak, gyorsabban, mert szavamra, nincs időm!...

Valamivel később új embercsoport lép a terembe. Van köztük egy házaspár, alighanem a nemes mészáros céh képviselői, aztán egy idős hölgy, tíz-tizenkét éves unokájával és két úr: az egyik rózsás arcú ősz ember, a másik göndör hajú, tüdővészes külsejű. Mind a kettőnek szelíd az arca, ruhájuk elnyűtt. A zsidók - amint meglátják - zajongani kezdenek, s a csodálkozás és tisztelet kifejezésével mutogatnak rájuk.

Mind a ketten Ignacy úrhoz olyan közel állnak meg, hogy a vén segéd kénytelen végighallgatni a tanácsokat, melyekkel az idősebb férfiú göndör fürtű társát ellátja.

- Mondom, Ksawery, te csak tedd azt, amit én. Én nem sietek, szavamra mondom. Már három éve készülök egy kisebbfajta házat venni, egy olyan száz-kétszázezer értékűt, hogy öreg napjaimra legyen valami biztos alapom, de nem sietek. Mindig elolvasom, milyen házakat árvereznek, aztán szép lassan megnézem, kikalkulálom, csak úgy fejben, eljövök ide, meghallgatom, mit beszélnek az emberek, mit kínálnak érte. Akkor aztán, mikor már elég tapasztalatot gyűjtöttem, most az idén végre meg is akartam venni. Igen ám, de az árak egyszerre őrülten felszöktek, a fene egye meg, és most kalkulálhatok újra!... De ha most ketten figyeljük az árverezést, biztos vagyok benne, hogy nyélbe ütjük a dolgot...

- Csend!... - hangzik az asztaltól.

A zaj egyszerre elcsendesül, s Ignacy úr hallgatja a ház leírását, hogy itt és itt fekszik, három szárnya van, háromemeletes, a teleknagyság, a kert stb. E fontos szertartás folyamán Łęcki úr arca hol elsápad, hol lilás árnyalatot ölt, Krzeszowski báróné pedig minduntalan orrához emeli parfümös üvegcséjét.

- Ismerem azt a házat! - kiáltja hirtelen a zafír-pápaszemes sekrestyés. - Ismerem!... Behunyt szemmel is megér százhúszezret...

- Csiba te!... Ne zavarogjunk!... - szól rá a Krzeszowski báróné mellett álldogáló csibészképű. - Az magának ház?... Rozzant viskó... hullaház!...

Łęcki úr arca sötétlilára válik. Int a sekrestyésnek és suttogva kérdezi:

- Ki az a zsivány?...

- Ez?... - kérdi a sekrestyés. - Egy piszok csibész!... Ne törődjön vele, gróf úr... - Aztán hangosan kiáltja: - Szavamra mondom, testvérek között is megér százharmincezret...

- Ki az az aljas?... - kérdi a báróné a csibészképűtől. - Ki az a kék-pápaszemes?...

- Az?... - feleli a kérdezett. - Egy utolsó szélhámos... Nemrégen szabadult a kóterből... Ne törődjön vele, méltóságos báróné... Szembe se köpöm, nem hogy szóba állnék vele!...

- Csend ott!... - hangzik egy hivatalos hang az asztal mellől. A sekrestyés Łęcki úrra kacsint, és bizalmasan mosolyog, azzal már tolakszik is az asztalhoz az árverezők közé. Négyen vannak: a báróné ügyvédje, a tekintélyes úr, az öreg Schlangbaum és a kifacsart citrom, aki mellett most feltűnik a sekrestyés is.

- Hatvanezer-ötszáz rubel - szól halkan Krzeszowskiné ügyvédje.

- Szavamra nem ér többet... - vág közbe a csibészképű.

A báróné diadalmasan pillant Łęcki úrra.

- Hatvanötezer... - toldja meg a behemót.

- Hatvanhatezer... - tódítja Schlangbaum.

- Hetvenezer! - ordítja a sekrestyés.

- Ah! Ah! Ah!... - zokogja a báróné, s egy fonott karszékbe rogy.

Ügyvédje gyorsan távozik az asztaltól, és siet a gyilkost megvédelmezni.

- Hetvenötezer!... - kiáltja a tekintélyes úr.

- Meghalok! - nyögi a báróné.

A teremben mozgás támad. A vén litván karon fogja a bárónét, akit aztán - az időközben nyilván egyenesen erre az ünnepélyes alkalomra ideérkezett - Maruszewicz vesz át. A fuldokolva zokogó báróné Maruszewicz karjára támaszkodva, távozik a teremből, közben átkokat szór ügyvédjére, a bíróságra, az árverezőkre és a végrehajtókra. Łęcki úr bágyadtan mosolyog, a kifacsart pedig tovább árverez:

- Nyolcvanezer-egyszáz...

- Nyolcvanötezer... - vágja rá Schlangbaum.

Łęcki úr csupa szem és fül. Tekintete már csak a három árverezőt, füle már csak a termetes úr hangját hallja.

- Nyolcvannyolcezer...

- Nyolcvannyolcezer-egyszáz... - mondja a kifacsart.

- Na, legyen kilencvenezer - fejezi be az öreg Schlangbaum, s tenyerével nagyot csap az asztalra.

- Kilencvenezer, először... - koppant a végrehajtó.

Łęcki úr teljesen megfeledkezik az etikettről, s a sekrestyés füléhez hajolva súgja:

- Licitáljon hát...

- Mit vakarózik annyit? - kérdezi az, a kifacsarttól.

- Maga meg mit lökdösődik? - förmed rá egy másik végrehajtó.

- Maga a vevő?... Menjen innen a fenébe!...

- Kilencvenezer, másodszor! - kiáltja a végrehajtó.

Łęcki úr arca szürkévé változik.

- Kilencvenezer rubel, har-mad-szor! - ismétli a végrehajtó, s a zöld posztón megkoppan a kis kalapács.

- Schlangbaumé... - szól egy hang a teremben.

Łęcki úr réveteg tekintetét végighordozza a termen, s csak most veszi észre ügyvédjét.

- Engedjen meg, ügyvéd úr - mondja reszkető hangon -, de ez igazán nem járja!...

- Mi nem járja?...

- Nem járja... Ez nem becsületes dolog!... - ismétli Łęcki úr felháborodva.

- Mi nem járja?... - kérdi az ügyvéd már kissé idegesen. - A jelzálogkölcsönök lefizetése után még mindig marad önnek harmincezer rubele...

- De nekem százezer rubelembe került, és ha lel-ki-is-me-re-te-seb-ben jár el, elérhettük volna a... százhúszezret is...

- Úgy van - ismétli a sekrestyés. - A ház megér százhúszezer rubelt...

- Nos!... Hallja ügyvéd úr?... - ismétli Łęcki úr -, ha lel-ki-is-me-re-te-seb-ben...

- Kérem, ne tessék engem sértegetni!... Ha ön ilyen sötét alakokra hallgat, ilyen börtöntöltelékekre...

- De kérem, kérem... - vág közbe sértődötten a sekrestyés. - Azért, hogy az ember a Pawiakon ült, még nem biztos, hogy börtöntöltelék... Ami pedig a tanácsadást illeti...

- Igenis... a ház megért százhúszezer rubelt!... - szólal meg váratlan szövetségesként a csibészképű.

Łęcki úr üvegesedő szemmel nézi, de még most sem igazodik el a helyzetben. Nem búcsúzik el az ügyvédtől, de már a teremben felteszi kalapját, s míg kifelé mennek, kárvallottan morogja:

- A zsidók és az ügyvédek miatt elvesztettem harmincezer rubelt... Kaphattam volna százhúszezret...

Az öreg Schlangbaum is indul kifelé, de útját állja Cináder úr, az a szép zsidó, akihez hasonlót Ignacy úr még soha életében nem látott.

- Micsoda üzleteket csinálja maga, Schlangbaum úr? - kérdi a szép fekete zsidó. - Ezt a ház meg lehetett volna venni hetvenegyezerért. Ma nem is éri többet.

- Egyiknek nem éri, a másiknak éri; én csak jó üzleteket csinálok - feleli Schlangbaum eltűnődve.

Végre Rzecki is otthagyja a termet, melyben most már a következő árverésre egészen új közönség gyülekezik. Ignacy úr lassan lépked lefelé a lépcsőkön és elmélkedik.

„A házat tehát Schlangbaum vette meg, mégpedig kilencvenezerért, amint Klein előre megmondta. No de Schlangbaum mégsem Wokulski... Staś nem csinálna ilyen bolondságot... Nem... Meg amit Izabella kisasszonyról beszélnek, az is csak olyan buta pletyka...”

19

Az első figyelmeztetés

Már délután egy óra volt, mikor Ignacy úr szégyenkezve és nyugtalanul közeledett a bolthoz. Hogy lehet ennyi időt elpocsékolni... Éppen akkor, mikor legnagyobb a forgalom?... És hátha még ráadásul valami szerencsétlenség is történt?... Meg aztán micsoda élvezet az utcán csavarogni ebben a hőségben, a porban és a naptól áthevült aszfalt bűzében!...

Valóban, kivételesen forró idő volt, a nap káprázatatóan sütött, az útburkolat, a járdák árasztották a meleget, a bádog cégtáblákat és a lámpaoszlopokat nem lehetett megérinteni. Ignacy úr szeme könnyezett a vakító fénytől, és sötét karikák táncoltak előtte.

„Ha Isten lennék - gondolta -, a júliusi melegnek legalább a felét eltenném decemberre.”

Tekintete ekkor hirtelen a bolt kirakatára esett (éppen most ment el mellette), és megdermedt. A kirakatot már második hete nem rendezték! Ugyanazok a bronzok, majolikák, legyezők, ugyanazok a neszesszerek, kesztyűk, ernyők és játékok!... Látott már valaki ilyen szörnyű hanyagságot?!

- Ó, milyen alávaló fráter vagyok! - korholta önmagát. - A minap berúgtam, ma meg csavargok... Elviszi az ördög ezt a butikot, olyan biztos, mint kétszer kettő négy...

Alig lépett be az üzletbe, nem tudván, szíve nehezebb-e vagy a lába, mikor hirtelen Mraczewski kapta el.

Haját már varsói módon felbodorította, szépen megfésülte, beparfümözte, mint régen, s csupa kedvtelésből odaállt a vevőket kiszolgálni, pedig hát ő maga is vendég volt, mégpedig nagyon messziről érkezett vendég. Az itthoni „urak” nem győzték csodálni.

- Az Isten szerelmére, Ignacy úr! - kiáltotta. - Három órája várok magára... Úgy látom, itt mindenki elvesztette a fejét...

Karon fogta, s ügyet sem vetve arra a néhány vevőre, akik nem tudták, hova legyenek a csodálkozástól, gyorsan magával húzta az irodába, ahol a pénzszekrény állt. Itt a becsületben megőszült vén segédet lenyomta egy kemény székre, ő maga pedig kezét tördelve állt meg előtte, mint a kétségbeesett Germont Violetta előtt, aztán így szólt:

- Hát kérem... Tudtam, hogyha kihúzom innen a lábam, itt minden felfordul, de azt nem hittem volna, hogy ilyen gyorsan... Mert az, hogy maga nem tartózkodik az üzletben, még hagyján. Abból még nagyobb baj nem származik, de hogy az „öreg” micsoda bakokat lő, az már igazán botrány!...

Ignacy úr szemöldöke a csodálkozástól a feje búbjáig szaladt.

- Bocsánat - szólt s felállt.

De Mraczewski ismét lenyomta.

- Bocsá...

- Maga ne szóljon egy szót se! - vágott szavába az illatos ifjú. - Tudja maga, mi megy itt végbe?... Szuzsin ma éjjel Berlinbe indul, hogy Bismarckot lássa, azután... Párizsba, a kiállításra. Minden erejével, hallja?... minden erejével azon van, hogy Wokulskit rábírja, utazzék vele, és az az os...

- Mraczewski úr!... Ki bátorította fel önt...

- Én természetemnél fogva bátor vagyok, Wokulski pedig őrült. Csak ma tudtam meg a teljes igazságot... Tudja maga, Rzecki úr, az „öreg" mennyit kereshetne ezen a párizsi üzleten Szuzsinnál?... Nem tíz, hanem ötvenezer rubelt... Na, Rzecki úr, mit szól ehhez?... És ez az ökör nemcsak hogy nem akar ma elutazni, de még azt mondja, hogy egyelőre nem tudja, mikor utazik. Nem tudja, pedig Szuzsin az üzlettel legfeljebb néhány napig várhat.

- S mit szól ehhez Szuzsin?... - kérdezte halkan Ignacy úr, de szemmel láthatóan zavarban volt.

- Szuzsin?... Dühös, de ami még rosszabb, megsértődött. Azt mondja, hogy Stanisław Piotrowicz már nem az, aki volt, s hogy lenézi őt... Egyszóval... szörnyű botrány!... Ötvenezer rubel haszon és ingyen utazás. Mondja meg maga, Rzecki úr, hogy ilyen feltételek mellett maga Szent Szaniszló Kosztka is nem utazna-e Párizsba?...

- Persze! - mordult fel Ignacy úr. - Hol van Staś, akarom mondani Wokulski úr? - javította ki zavartan, s felállt helyéről.

- A maga lakásán, és számlát ír Szuzsinnak. Majd meglátja, mit veszítenek ezzel a tréfával.

Az iroda ajtaja kinyílt, s Klein jelent meg, levéllel a kezében.

- A Łęckiék inasa hozta az öregnek - szólt. - Legyen szíves, adja át neki, mert ma valamiért nagyon dühös az ipse...

Ignacy úr kezébe vette a nefelejccsel díszített, halványkék borítékot, de habozott, hogy bevigye-e Wokulskinak. Közben Mraczewski, Rzecki úr vállán át, rápillantott a címre.

- Ezt Belcia írta! - kiáltotta. - Na, most már helyben vagyok!... - és nevetve kiment az irodából.

- Az ördögbe is! - morgott Ignacy úr. - Szóval az a sok pletyka mind igaz lenne?... Tehát ezért a nőért dob ki kilencvenezer rubelt házvételre, és vesztegeti el a Szuzsin-féle ötvenezer rubeles hasznot? Az összesen száznegyvenezer rubel!... És a hintó és a lóverseny meg az adakozás jótékony célra... és Rossi, akire Izabella kisasszony olyan égő pillantásokat vet, mint a zsidó a tízparancsolatra?... Szóval így állunk!... Na jó, de akkor félre a köntörfalazással!... Az udvariaskodással...

Kabátját nyakig begombolta, kiegyenesedett és elindult a levéllel lakása felé. Csak most vette észre, hogy a cipője csikorog, s ettől kissé megkönnyebbült.

Lakásában ott találta Wokulskit, amint kabát és mellény nélkül ült az asztalnál egy csomó papír előtt és írt.

- Aha! - kiáltotta, fejét felemelve, mikor Rzeckit meglátta. - Nem haragszol, hogy csak így egyszerűen betörtem?

- A főnök úr udvariaskodik!... - jegyezte meg Rzecki fanyarul. - Levelet kaptál... azoktól a... Łęckiéktől...

Wokulski egy pillantást vetett a címre, lázasan feltépte a borítékot, és mohón olvasta... Elolvasta egyszer... kétszer, háromszor, közben Rzecki valamit babrált íróasztalán, de mikor észrevette, hogy barátja már végzett az olvasással, és fejét mélyen elgondolkozva kezére támasztja, száraz hangon megszólalt:

- Ma utazol Szuzsinnal Párizsba?

- Eszemben sincs.

- Úgy hallom, nagy üzletről van szó... Ötvenezer rubel...

Wokulski hallgatott.

- Akkor hát holnap vagy holnapután? Mert Szuzsin, tudtommal, csak pár napig hajlandó várni...

- Még magam sem tudom...

- Kár, Staś. Ötvenezer rubel: komoly vagyon; kár elvesztegetni. Ha megtudják, hogy egy ilyen alkalmat elszalasztottál...

- Azt fogják mondani, hogy megőrültem - vágott szavába Wokulski.

Ismét elhallgatott, aztán egyszerre megint megszólalt:

- Hátha fontosabb kötelességem akadt, mint azt az ötvenezer rubelt megkeresni?...

- Politika?... - kérdezte Rzecki halkan. Ajka mosolygott, de szemében félelem tükröződött.

Wokulski átadta neki a levelet.

- Olvasd - szólt. - Majd meglátod, hogy a politikánál még jobb dolgok is akadnak.

Ignacy úr némi habozással vette kezébe a levelet, de Wokulski második felszólítására mégis elolvasta:

A koszorú gyönyörű! Rossi nevében előre nagyon köszönöm ezt az újabb ajándékot. A smaragdok diszkrét elhelyezése az arany levélkék között, utolérhetetlen. Holnap el kell jönnie hozzánk ebédre, hogy megbeszéljük Rossi búcsúztatását és párizsi utunkat. Tegnap a papa azt mondta, hogy legkésőbb egy hét múlva utazunk. Természetesen maga is velünk jön, mert a maga kedves társasága nélkül az utazás igazán sokat vesztene értékéből. Tehát a viszontlátásig

Izabella Łęcka

- Nem értem - szólt Ignacy úr, s közömbösen dobta a levelet az asztalra. - Az ember nem dobhat ki az ablakon ötvenezer rubelt, csak azért, hogy Izabella kisasszonnyal együtt utazzék Párizsba, vagy akár azért, hogy az ő... kedvencei számára, ajándékokról tanácskozzék őnagyságával...

Wokulski felállt a díványról, mindkét kezével az asztal lapjára támaszkodott, és úgy kérdezte:

- S ha nekem kedvem támadna az ő kedvéért egész vagyonomat kidobni az ablakon... ahhoz mit szólnál?

Homlokán kidagadtak az erek, mellén az ing erősen hullámzott. Szemében hol meggyúltak, hol kialudtak a szikrák. Rzecki akkor látta barátja szemében ezeket a szikrákat, mikor a báróval párbajozott.

- Nos, ahhoz mit szólnál?... - sürgette Wokulski.

- Semmit - felelte nyugodtan Rzecki -, csak beismerném, hogy megint csalódtam, tudom is én, hányadszor életemben...

- Miben?

- Ma tebenned. Azt hittem, hogy az olyan ember, aki szembenéz a halállal, és vállal mindenféle pletykát azért, hogy vagyont szerezzen, ezt általánosabb célokért: a közért teszi...

- Hagyjatok már egyszer békében azokkal az általános közcélokkal! - kiáltotta Wokulski, s öklével az asztalra csapott... - Hogy én mit tettem a közért, azt tudom, de hogy a köz mit tett énértem?!... Hát már sosem szűnik meg a követelőzés?! Mindig csak én hozzak áldozatot, amiből nekem semmiféle jogom nem származik?... Végre egyszer már a magam boldogságáért is szeretnék valamit tenni... A könyökömön jönnek már ki a hangzatos frázisok, amelyeket soha, senki be nem vált! A saját boldogságom!... Érted?! Ma ez az egyetlen kötelességem. Ha ez nem lenne... ha már semmi mást nem találnék a magam számára, mint azokat a fantasztikus terheket - főbe durrantanám magam! Ezrek lopják a napot, és csak egyetlen embernek vannak kötelességei velük szemben!... Van ennél szörnyűbb gondolat?...

- És a Rossi tiszteletére rendezett ünneplés... nem teher? - kérdezte Ignacy úr.

- Nem Rossiért csinálom...

- Tudom, hanem azért, hogy egy nő szeszélyét kielégítsd... Hidd el, valamennyi befektetésed közül ez a legbizonytalanabb - felelte Rzecki.

- Nem vagy elég óvatos a kijelentéseidben!... - sziszegte Wokulski.

- Mondd, hogy nem voltam... Azt hiszed, hogy a szerelmet te találtad fel? Én is jól ismerem... Bah!... Éveken át szerelmes voltam, mint egy félkegyelmű, s közben az én Heliózám mások karjában szendergett. Szent Isten!... Mibe került nekem minden pillantás, amelyet csak úgy futólag lopkodhattam... A végén már a szemem láttára ölelkezett másokkal... Hidd el, Staś, nem vagyok én olyan naiv, amilyennek látszom. Eleget tapasztaltam az életben, s rájöttem, hogy mi túl sok érzést viszünk abba a játékba, amelynek a neve: szerelem!

- Azért beszélsz így, mert nem ismered őt - vetette közbe Wokulski borúsan.

- Mindegyik kivételes lény, amíg ki nem nyílik a szemünk. Igaz, hogy őt nem ismerem, de ismerek másokat. Ahhoz, hogy az ember egy nőt meghódítson, tolakodónak és igen szemtelennek kell lennie, ez pedig mind a kettő olyan erény, mely belőled teljesen hiányzik. Éppen ezért óva intelek, ne kockáztass túl sokat, mert megelőznek, ha ugyan már eddig is meg nem előztek. Én még sohasem beszéltem veled ilyesmiről. Igaz? Nem is néznéd ki belőlem ezt a bölcselkedést... De érzem, hogy téged most nagy veszedelem fenyeget, s intelek, hogy alantas játékokba ne vidd bele a szívedet, mert megéred, hogy az első jöttment tacskó kedvéért rátaposnak. Ilyenkor jönnek aztán a keserves tapasztalatok, olyan keservesek, hogy... jobb meg nem érni!...

Wokulski a díványon ült, összeszorította öklét és hallgatott. E pillanatban kopogtak az ajtón. Lisiecki lépett be.

- Łęcki úr szeretne önnel beszélni. Bejöhet? - kérdezte a segéd.

- Kéretem... - felelte Wokulski, s gyorsan felöltötte mellényét és kabátját.

Rzecki felállt, fejét szomorúan megcsóválta, és kiment a szobából.

- Gondoltam én, hogy valami baj van - mormogta már kint az előszobában -, de hogy ilyen nagy bajban legyen, azt nem hittem volna...

Wokulskinak alig volt annyi ideje, hogy úgy-ahogy rendbe szedhesse magát, s máris belépett Łęcki úr, utána pedig a bolti szolga. Tomasz úr szeme vérbe borult, arcán szederjeskék foltok látszottak. Nyomban egy karszékbe rogyott, s fejét a szék támlájára nyugtatva, nehezen lihegett. A szolga megállt a küszöbön, s zavarában libériájának rézgombjait csavargatta, miközben a parancsra várt.

- Bocsásson meg, kedves Stanisław barátom... de egy kis vizet... és citromot kérnék... - suttogta Tomasz úr.

- Szódavizet, citromot és cukrot. Rohanj! - kiáltotta Wokulski a szolgának.

A hűséges inas rémülten rohant ki, úgy, hogy gombjai beleakadtak az ajtóba.

- Semmi, semmi - szólt Tomasz úr mosolyogva. - Egy kicsit vérmes vagyok, nagy a meleg és szörnyen felbosszantottak... Egy kicsit megpihenek...

Wokulski nagy aggodalmak között kapcsolta ki az öregúr nyakkendőjét és ingét, aztán a Rzecki íróasztalán talált kölnivízzel megnedvesített egy törülközőt, s fiúi gondoskodással dörzsölgette vele a magánkívül pihegő férfi arcát, nyakát és fejét.

Tomasz úr melegen megszorította a kezét.

- Köszönöm, már jobban vagyok... Isten fizesse meg... - aztán suttogva hozzátette: - Tetszik maga nekem, az irgalmas nővér szerepében. Bel sem tudná gyöngédebben csinálni... De hiszen őt arra teremtették, hogy neki szolgáljanak.

A szolga hozta a szódavizet és a citromot. Wokulski elkészítette a limonádét, és megitatta Tomasz urat, akinek az arcáról fokozatosan eltűntek a kék foltok.

- Siess a lakásomra - szólt Wokulski a szolgának -, és fogass be. A hintó álljon ide a bolt elé.

- Nagyon... nagyon kedves... - suttogta Tomasz úr. Erősen szorongatta Wokulski kezét, s hálásan tekintett rá vérbe borult szemével. - Nem vagyok az ilyen gondoskodáshoz szokva. Bel nem ért az ilyesmihez...

Wokulskit kellemetlenül érintette, hogy Izabella kisasszony nem ért a betegekkel való gyengéd bánásmódhoz.

De ez csak egy pillanatig tartott.

Tomasz úr rövidesen teljesen visszanyerte erejét, homlokát dús verejtékcseppek borították, hangja megerősödött, s már csak a szeme fehérjén látszó hajszálerecskék tanúskodtak az elmúlt rohamról. Végigsétált a szobán, egyet nyújtózott, aztán beszélni kezdett.

- Fogalma sincs... kedves Stanisław barátom, hogy felbosszantottak az árverésen. Mit szól hozzá, a házam kilencvenezerért kelt el?!... Hihetetlen! Nem?...

Wokulski megremegett.

- Pedig biztos voltam benne - folytatta Łęcki úr -, hogy legalább száztízezret kapok... A teremben mindenfelől suttogták, hogy megér százhúszezret... De hát a vén Schlangbaum, az az aljas, galád uzsorás vetett rá szemet... Összebeszélt az árverezőkkel, s ki tudja, talán még az ügyvédemmel is. Természetesen én adtam meg az árát, húsz-harmincezer rubelt elvesztettem...

Most Wokulski arca borult vérbe, mintha gutaütés környékezné, de hallgatott.

- Pedig számítottam rá - magyarázta Łęcki úr -, hogy ötvenezer után kapok magától vagy tízezret évente. A háztartásra kell hat-nyolcezer, a többiből pedig Bel minden évben elutazhatna egy kicsit külföldre. Már meg is ígértem szegénykének, hogy egy hét múlva megyünk Párizsba... De hát... sajnos... hatezer a legnyomorúságosabb élethez is alig elég, utazásokra gondolni sem lehet. Galád zsidó!... Hitvány társadalom, mely úgy beadja a derekát az uzsorásoknak, hogy még az árverésen sem tud velük megküzdeni... De higgye el, legjobban fáj a gondolat, hogy a mögött a nyavalyás zsidó mögött esetleg egy keresztény ember, sőt, talán arisztokrata rejtőzik...

Hangja letompult, s arcán ismét kékes árnyalatú foltok jelentek meg. Leült és hörpintett a vízből.

- Aljasok!... Aljasok!... - suttogta.

- Nyugodjék meg - csitította Wokulski. - Mennyit akar nálam készpénzben letenni?

- Megkértem hercegünk ügyvédjét (mert az enyém megbízhatatlan csirkefogó), hogy vegye fel a nekem járó összeget, és adja oda magának, Stanisław barátom. Összesen harmincezer. S minthogy maga évi húsz százalékot ajánlott, ez hatezer évente. Ez az, ami egész életünk fenntartására megmarad. Nyomorúság... Anyagi romlás...

- Az ön pénzét - felelte Wokulski - jobb üzletbe is befektethetem, úgyhogy meglesz évente a tízezer...

- Ó, ne mondja...

- De igen, éppen most kínálkozik egy ilyen alkalom...

Tomasz úr felugrott.

- Megmentőm... Jótevőm - kiáltotta meghatottan. - Maga a legnemesebb lelkű ember... De - tette hozzá, s széttárt karokkal hátrált - maga nem veszít rajta?...

- Én, kérem, kereskedő vagyok!

- Kereskedő!... Nekem hiába mondja!... - kiáltotta Tomasz úr. - Önnek köszönhetem, amit csak most tudtam meg, hogy ez a szó, *kereskedő* számomra a nagylelkűséget, a gyöngédséget és a hősiességet jelenti. Jöjj, nemes lélek!... - kiáltotta felindultan, s elérzékenyülve borult a nyakába.

Wokulski immár harmadszor helyezte el a karszékben, s éppen ebben a pillanatban kopogtak.

- Szabad.

Henryk Schlangbaum lépett be, sápadtan, mint rendszerint, s szeme villámokat szórt. Megállt Tomasz úr előtt, meghajtotta magát, aztán így szólt:

- Uram... én Schlangbaum vagyok. Annak a „galád” uzsorásnak a fia, akit ön, kint az üzletben, kartársaim és a vevők előtt nyilvánosan annyit szidalmazott.

- Kérem, nem tudtam... Minden elégtételre kész vagyok... de ettől függetlenül, bocsánatot kérek... Nagyon izgatott voltam... - mondta Tomasz úr megilletődve.

Schlangbaum lecsillapodott.

- Kérem szépen - felelte. - Ahelyett, hogy elégtételt kínálna nekem, legyen szíves hallgasson meg... Hogy apám mért vette meg az ön házát, arról ma ne beszéljünk, de hogy nem csalta meg, arra vannak bizonyítékaim. Atyám ebben a pillanatban hajlandó önnek a házat

kilencvenezer rubelért visszaadni... De tovább megyek - robbant ki -, visszaadja önnek hetvenezerért is...

- Henryk!... - kiáltotta Wokulski.

- Én már végeztem. Ajánlom magamat - felelte Schlangbaum, Tomasz úr előtt mélyen meghajolt, s kiment a szobából.

- Micsoda kellemetlen tréfa! - szólalt meg Tomasz úr kisvártatva. - Valóban, mondtam néhány keserű szót az öreg Schlangbaumra kint az üzletben, de szavamra, fogalmam sem volt róla, hogy a fia itt dolgozik... Még hogy hetvenezerért átengedi, amiért kilencvenezret adott... Pompás!... Mit szól ehhez. Stanisław barátom?

- Lehet, hogy a ház valóban csak kilencvenezret ér... - felelte Wokulski bátortalanul.

Tomasz úr kezdte rendbe hozni öltönyét és nyakkendőjét.

- Köszönöm. Stanisław barátom, a segítséget is meg azt is, hogy annyit foglalkozik az én ügyeimmel... Micsoda kellemetlen tréfa ezzel a Schlangbaummal!... Igaz... igaz... Bel holnap ebédre várja... A pénzt vegye át a herceg ügyvédjétől, ami pedig a kamatokat illeti, lesz szíves...

- Azonnal kifizetem egy fél évre előre.

- Nagyon hálás vagyok - folytatta Tomasz úr, s mindkét felől arcon csókolta Wokulskit. - Na, viszontlátásra holnap... El ne feledkezzék a meghívásról...

Wokulski az udvaron át a kapuig kísérte, ahol már készen állt a hintó.

- Rettenetes ez a hőség! - nyögte Tomasz úr, s Wokulski segítségével nehézkesen beült a hintóba. - Tréfás emberek ezek a zsidók... Kilencvenezret fizetett és hetvenezerért visszaadná... Érdekes... szavamra mondom!...

A hintó elindult az Aleje Ujazdowskie felé. Tomasz úr hátravetette magát a hintóba, s kábult fejét az ülés támlájára hajtotta. A hőséget nem érezte, de nagyon gyenge volt, a füle zúgott. Időnként úgy érezte, hogy egyik szemével másképp lát, mint a másikkal, vagy talán mind a kettővel gyengébben, mint máskor. A hintó sarkába húzódott, s minden erősebb mozdulatnál megingott, mintha részeg lett volna.

Gondolatai és érzései furcsán kuszálódtak. Egyszer azt képzelte, hogy a fondorlatok egész hálója veszi körül, amelyből csak Wokulski szabadíthatja ki. Máskor hogy súlyos beteg, és csak Wokulski tudja ápolni. Néha azt hitte, hogy tüstént meghal, s teljesen magára hagyja elszegényedett leányát, akit egyedül csak Wokulski gyámolíthat. Végül az a gondolat fordult meg agyában, hogy milyen jó, ha az embernek saját hintója van, különösen, amely ilyen könnyen mozog és lágyan ringat, mint ez, és - ha megkérné Wokulskit, biztosan neki is ajándékozná.

- Szörnyű ez a hőség! - motyogta magában.

A hintó megállt lakása előtt, Tomasz úr kiszállt, s a kocsisnak nem is biccentve, indult felfelé a lépcsőn. Lábát, mely mintha csak ólomból lett volna, nehézkesen húzta maga után, s mikor szobájába ért, úgy, ahogy volt, kalappal a fején, egy karszékbe rogyott. Az inas hitetlenkedve nézte, s szükségesnek vélte, hogy hívja a kisasszonykát.

- Úgy látszik, jól beütött az üzlet - szólt a vén cseléd Izabella kisasszonynak -, mert a méltóságos úr... mintha egy kicsit... izé...

Izabella - látszólagos hűvös nyugalma ellenére a legnagyobb türelmetlenséggel várta már apját és az árverés eredményét. Most olyan gyorsan, amennyire csak a társaságbeli illemszabályok megengedték, sietett a dolgozószobába. Sohasem tévesztette ugyanis szem elől, hogy egy ilyen előkelő nevet viselő hölgynek még a tönkremenés esetén sem szabad viharos érzelmeit elárulnia. De hiába volt minden önuralma - Mikołaj (nyilván az arcára kiülő lázrózsákból) észrevette belső izgalmát, mert suttogva még egyszer megismételte:

- Alighanem jól bevágott az üzlet, mert a méltóságos úr... egy kicsit...

Izabella kisasszony összeráncolta gyönyörű homlokát, s becsapta maga mögött a dolgozószoba ajtaját. Apja még most is kalappal a fején ült a karszékben.

- Mi bajod, papa? - kérdezte idegesen, s a kedvetlenség némi árnyalatával nézett apja véres szemébe.

- Katasztrófa... nyomor!... - felelte Tomasz úr, s üggyel-bajjal vette le kalapját. - Harmincezer rubelt elvesztettem.

Izabella sápadtan ült le a bőrdíványra:

- Egy alávaló uzsorás zsidó elriasztotta az árverezőket, megvesztegette az ügyvédemet és...

- Tehát már semmink sincs?... - suttogta Izabella.

- Hogy semmink?... Van harmincezer rubelünk, ami évi tízezer rubel kamatot hajt... A kedves jó Wokulski!... Én sosem hittem volna, hogy emberben ilyen nemes szív is lakhat... És ha láttad volna, milyen gyöngéden ápolt...

- Miért ápolt?...

- A nagy forróság és bosszúság miatt kissé rosszul lettem...

- Mi történt?...

- A vér egy kicsit az agyamra futott, de már elmúlt... Ezek a zsidók... No, de ez a Wokulski - mondhatom, egész emberfeletti lény... - állapította meg lelkesen, s a nagy izgalomtól sírva fakadt.

- De papa, mi bajod?... Orvosért küldök... - kiáltotta Izabella s letérdelt apja mellé.

- Semmi, semmi... nyugodj meg... csak arra gondoltam, hogy ha meghalnék. Wokulski lenne az egyetlen ember, akiben megbízhatnál...

- Nem értem...

- Azt akartad mondani, ugye, hogy nem ismersz rám?... Csodálkozol, hogy sorsodat egy kereskedőre akarnám bízni?... De látod... mikor a balsorsban egyesek ellenünk esküdtek, mások pedig elhagytak, ő volt az egyetlen, aki segítségünkre sietett, sőt talán az életemet is megmentette... Mi, vérmes emberek, gyakran nagyon közel állunk a halálhoz... Ahogy ma élesztgetett, eszembe jutott, hogy ki is lenne az, aki téged becsületesen oltalmába fogadna? Mert sem Joasia, sem Hortensja, sem senki más... Csak a gazdag árváknak van jó gyámjuk...

Izabella kisasszony észrevette, hogy apja fokozatosan visszanyeri erejét és lecsillapodik, így hát felemelkedett térdéről, és leült a díványra.

- Nos hát, milyen szerepet szánsz annak az úrnak? - kérdezte hűvösen.

- Szerepet... - ismételte Tomasz úr, s figyelemmel nézte leányát. - Szerepet? A tanácsadó... a jó barát... a gondviselő... szerepét. Annak a kis vagyonnak a gondviselését, amelyet reád hagyhatnék...

- Erre én már régóta alkalmasnak tartom. Nagyon erélyes ember, és őszintén ragaszkodik hozzánk... Egyébként mindegy - tette hozzá kis idő múlva. - Hogy végeztél a bérházzal, papa?

- Hiszen mondom. Az a lator zsidó kilencvenezer rubelt adott érte, vagyis nekünk csak harmincezer maradt. S minthogy a derék Wokulski ez után az összeg után évi tízezret fog fizetni... Képzeld csak el, harminchárom százalék...

- Hogyan harminchárom? - csodálkozott Izabella kisasszony. - Tízezer az tíz százalék.

- Dehogyis tíz! Tíz a harminc után, az harminchárom százalék. A százalék tudniillik azt jelenti, hogy száz után. Érted?

- Nem értem - felelte a kisasszony s fejét rázta. - Azt értem, hogy tíz az tíz, de ha kereskedelmi nyelven harminchármat jelent, hát hadd legyen harminchárom.

- Látod, nem érted. Szívesen megmagyaráznám, de olyan fáradt vagyok, hogy szeretnék egy kicsit lepihenni...

- Ne küldjek orvosért? - kérdezte Izabella s felállt helyéről.

- Isten ments!... - kiáltotta Tomasz úr tiltakozó mozdulattal. - Ha én egyszer orvosra fanyalodom, akkor már biztosan nem élek sokáig...

Izabella nem erőltette tovább; atyja kezét és homlokát megcsókolta, átment saját szobájába, s mély gondolatokba merült.

Nyugtalansága, mely az árveréssel kapcsolatban már néhány nap óta kínozta, most egyszerre úgy eltűnt, hogy nyoma sem maradt. Szóval még van évi tízezer rubel jövedelmük és harmincezer rubel tőkéjük?... Így hát elutaznak Párizsba a kiállításra, onnan Svájcba s télre megint vissza Párizsba. Nem!... Nem! Télre visszajönnek Varsóba, hogy házukat újra megnyissák. S ha aztán akad egy gazdag férfi, nem nagyon öreg és nem is csúnya (nem olyan, mint például a báró vagy a marsall... brr...), de nem is parvenü és nem ostoba... (különben ostoba lehet az ő társaságukban csak az egyetlen Ochocki okos, de az meg különc). Ha akad egy ilyen kérő - akkor végre mégis rászánja magát...

„Nagyszerű a papa ezzel a Wokulskival" - gondolta, miközben fel s alá járt a szobában.

„Wokulski a gyámom!... Nem mondom, tanácsadónak egészen jó lenne, sőt teljhatalmú vagyonkezelőnek is... De gyámom csak a herceg lehet, aki különben is rokonunk és családunk régi barátja..."

Még most is mellén összefont karral járt fel s alá, s egyszerre eszébe jutott, hogy apja miért érzékenyült úgy el Wokulski említésére?... Milyen varázsereje van ennek az embernek, hogy sorra megnyerte egész környezetét, s most már az utolsó védelmi állást - apját is meghódította!... Az ő apja, Tomasz Łęcki úr - sírt... Ő, akinek szemében anyja halála óta nem látott könnyet...

„Az bizonyos, hogy igazán nagyon jó ember - ismerte be magában. - Wokulski gyöngédsége nélkül Rossi nemigen lenne úgy megelégedve Varsóval. No de nekem azért mégsem lesz gyámom, még akkor sem, ha valami szerencsétlenség történnék... A vagyonomat igen... azt kezelheti, de gyámom!... A papa csakugyan nagyon rosszul lehet, hogy ilyen tervek fordulnak meg a fejében..."

Este hat óra körül Izabella kisasszony a szalonban ül, s egyszerre csak hallja, hogy az előszobában megszólal a csengő, s utána Mikołaj türelmetlenül vitázik valakivel:

- Mondtam, tessék holnap jönni, mert a méltóságos úr beteg.

- Ha a méltóságos úrnak pénze van, akkor mindig beteg, ha meg egészséges, akkor nincs pénz... - felelte az idegen hang erősen zsidós kiejtéssel.

Ebben a pillanatban női ruhasuhogás hallatszott, ami elárulta, hogy Florentyna kisasszony is odaérkezett:

- Halkan!... Az Isten szerelmére, csendesen!... Legyen szíves, Spiegelmann úr, holnap jöjjön el, hiszen tudja, hogy a pénz megvan...

- Éppen azért vagyok itt már harmadszor!... Holnap majd mások hamarabb itt lesznek, aztán én megint várhatok...

Izabella kisasszonynak fejébe szökött a vér, s jóformán nem is tudva, mit tesz, kisietett az előszobába:

- Mi az? - kérdezte Florentyna kisasszonytól.

Mikołaj vállat vont, s lábujjhegyen kiment a konyhába.

- Én vagyok az, méltóságos grófnő... David Spiegelmann... - szólt egy fekete szakállú kis emberke, orrán fekete szemüveggel. - A gróf úrhoz jöttem egy kis üzleti ügyben...

- Drága Bel... - szólt Florentyna, s mindenáron igyekezett húgát betessékelni, de Izabella kiszakította magát karjából, s látva, hogy atyja dolgozószobája üres, Spiegelmannt oda vezette.

- Bel, gondold meg, mit teszel?... - intette Florentyna.

- Végre meg akarom tudni az igazságot - kiáltotta Izabella.

Bezárta a dolgozószoba ajtaját, leült egy karszékbe, és Spiegelmann szemüvegébe nézve, megkérdezte:

- Micsoda üzleti ügye van magának a papával?

- Bocsánatot kérek, méltóságos grófnő... - felelte a jövevény, hajlongások közepette. - Egy egész kis üzleti ügy. Szeretnék a pénzemet megkapni...

- Mennyi az?

- Összevissza talán nyolcszáz rubel.

- Holnap megkapja.

- Bocsánat, méltóságos grófnő, de... én már egy fél év minden héten azt hallom, holnap, holnap, és sem a kamatot, sem a tőkét nem látom.

Izabella érezte, hogy eláll a lélegzete, és a szíve összeszorul, de hamarosan erőt vett magán.

- Ön tudja, hogy apám harmincezer rubelt vesz fel... Ezenkívül - mondotta anélkül, hogy tudná, miért - tízezer rubelünk lesz évente... A maga kölcsöne nem veszhet el, remélem, ezt megérti...

- Honnan az a tízezer?... - kérdezte a zsidó, s vakmerően felkapta a fejét.

- Honnan? - felelte Izabella felháborodva. - A kamat a vagyonunk után...

- Harmincezerből?... - motyogta a zsidó mosolyogva, s meglátszott rajta, hogy azt hiszi, be akarják csapni.

- Igen.

- Bocsánat, méltóságos grófnő - felelte gúnyosan -, én már régen dolgozom a szakmában, de ilyen kamatot még sosem hallottam. Harmincezer után kaphat a gróf úr háromezer, de azt is csak nagyon rossz helyre. De mi közöm nekem hozzá... Nekem az az üzlet, hogy a pénzemet visszakapjam. Mert holnap jönnek mások, és biztosan megint mind jobb lesz, mint David Spiegelmann, s ha a gróf úr a többit kiadja kamatra, én megint várhatok egy év is.

Izabella kisasszony türelmetlenül felugrott.

- Kérem, én biztosítom, hogy holnap megkapja a pénzét - kiáltotta, s megvetéssel mérte végig.

- Becsületszavára? - kérdezte a zsidó, s szemmel láthatólag gyönyörködött a lány szépségében.

- Becsületszavamra. Holnap mindnyájukat kifizetjük... Mindnyájukat az utolsó garasig...

A zsidó földig hajolt, és alázatosan kihátrált a szobából.

- Meglátom, mit ér a méltóságos grófnő szava... - szólt, s eltűnt az előszobában.

A vén Mikołaj már megint ott állt, s olyan kecsesen nyitotta ki Spiegelmann előtt az ajtót, hogy az önkéntelenül felkiáltott:

- Nű, mi történt, tisztelt komornyik úr?...

Izabella a haragtól sápadtan sietett apja hálószobájába, de Florentyna elállta az útját.

- Ugyan, hagyd, Bel - kérlelte összetett kézzel -, a papa olyan beteg...

- Megígértem ennek a zsidónak, hogy holnap minden adósságot kifizetünk, ennek meg kell lennie, még ha emiatt a párizsi utazás marad is el.

Mikor Izabella belépett, Tomasz úr papucsban, kabát nélkül, lassan sétált fel s alá a szobában. Izabella észrevette, hogy apja nagyon megtört, válla csapott, ősz bajusza lecsüng, szemöldöke szintén lefelé konyul, termete görnyedt, olyan, mint egy aggastyán. Ez a megfigyelés azonban legfeljebb csak a kirobbanástól tartotta vissza, de nem a kérdés elintézésétől.

- Bocsáss meg, Bel, hogy ilyen öltözetlenül fogadlak. Mi történt?

- Semmi, papa - felelte, indulatát elnyomva. - Itt volt egy zsidó...

- Ah, biztosan az a Spiegelmann... Olyan tolakodó, mint a piaci légy!... - kiáltotta Tomasz úr s fejéhez kapott. - Jöjjön holnap...

- Igen, el is jön, és... a többiek is...

- Jól van... nagyon jó... már régen szeretném őket elintézni. Hála Istennek, egy kicsit enyhült ez a borzasztó hőség. - Izabellát meglepte apja nyugalma és szemmel láthatóan rossz egészségi állapota. Olyan volt, mintha dél óta több esztendőt öregedett volna. Leült hát egy székre, s a hálószobában körülnézve, látszatra csak úgy mellékesen megkérdezte:

- Sokkal tartozol nekik, papa?

- Nem nagyon... pár ezer rubel az egész...

- Ez az a pénz, amiről Joasia néni mondta, hogy valaki márciusban felvásárolta?...

Łęcki úr a szoba közepén állt, s ujjával csettintve szólt:

- Ó, az ördögbe!... arról meg teljesen megfeledkeztem...

- Szóval más adósságunk is van, mint ez a pár ezer rubel?...

- Igen... igen... egy kevés... azt hiszem, öt- vagy hatezer... Majd megkérem a derék Wokulskit, ő elintézi...

Izabella önkéntelenül összerezzent.

- Spiegelmann azt mondja - szólt kis idő múlva -, hogy a mi tőkénkért nem lehet évente tízezer rubel kamatot kapni. Legfeljebb háromezret, azt is csak nagy kockázattal...

- Igaza is van... ingatlanfedezetre nem lehet, de a kereskedelem harmincat is adhat harminc után... De... Honnan tud ez a Spiegelmann a mi kamatainkról? - kérdezte Tomasz úr kissé elgondolkozva.

- Én mondtam meg neki akaratlanul... - magyarázkodott Izabella elpirulva.

- Kár, hogy megmondtad... Nagy kár!... Az ilyen dolgokról jobb nem beszélni...

- Miért, mi rossz van ebben? - suttogta.

- Rossz?... Dehogy, Istenem... de mégis jobb, ha az emberek jövedelmünknek sem az összegét, sem a forrását nem ismerik... A bárónak, sőt, a marsallnak sem lenne ilyen tekintélye, és nem is tartanák őket milliomos emberbarátoknak, ha minden titkukat ismernék...

- De miért, papa?...

- Gyermek vagy még - felelte Tomasz úr némi zavarral. - Idealista vagy s... ha megmondanám, csak kedvedet szegném... Különben okos lány vagy, megtudhatod. A báró például, azt mondják, valami uzsorásokkal van társas viszonyban, a marsall vagyona pedig szerencsés tűzvészek következtében növekedett úgy meg, no meg... a szebasztopoli háború idején szarvasmarhát szállított a katonaságnak.

- Ó, az én nemes lovagjaim!... - suttogta Izabella kisasszony.

- Szóra sem érdemes, Bel... Van pénzük és nagy hitelük, s ez a fő - nyugtatta meg Tomasz úr.

Izabella megrázta fejét, mintha kellemetlen gondolatait akarná elhessegetni.

- Így hát nem utazunk Párizsba...

- De miért, gyermekem?... Miért?...

- Mert ha ezeknek a zsidóknak kifizetsz öt- vagy hatezer rubelt...

- Arra ne legyen gondod. Majd megkérem Wokulskit, hogy szerezzen nekem egy ilyen összegű kölcsönt, hat-hét százalékra, amit majd évi négy-ötszáz rubelenként törlesztünk. Az évi tízezerből igazán futja...

Izabella lehorgasztotta fejét, szótlanul húzogatta ujját az asztalon és elgondolkozott.

- Papa - kezdte kisvártatva -, mondd, te nem félsz ettől a Wokulskitól?...

- Én?... - kiáltotta Tomasz úr s öklével mellére csapott. - Én félek Joasiától, meg Hortensjától, sőt a hercegtől is és mind valamennyitől együtt, de Wokulskitól nem. Ha láttad volna, hogy dörzsölt ma kölnivízzel... És milyen aggódva nézett rám!... Ő a legnemesebb ember, akit valaha az életben láttam!... Nem törődik a pénzzel, hiszen velem üzletet nem csinálhat... Neki a barátságom a fontos... Az Úristen küldte hozzám, mégpedig akkor, amikor... amikor... kezdem érezni az öregséget, sőt, talán... a halált...

E szavak után Tomasz úr szemhéja megrebbent, s szeméből ismét kicsordult néhány könnycsepp.

- Papa, te beteg vagy! - kiáltotta Izabella ijedten.

- Nem, nem!... Csak ez a nagy hőség meg az izgalom, és elsősorban az, hogy... nagyon csalódtam az emberekben. Volt ma nálunk valaki?... Ugye, senki? Mert azt hiszik, hogy mindenünket elvesztettük... Joanna imádkozik, hogy a holnapi ebéd árát kölcsön ne kérjem tőle... Ugyanez a helyzet a báróval meg a herceggel is... A báró, miután megtudta, hogy még maradt harmincezer rubelünk, talán még eljön egyszer-másszor... a te kedvedért, mert úgy véli, hogy ha téged akár hozomány nélkül is elvesz, legalább rám nem lesz kénytelen költeni... De nem baj!... Légy nyugodt, amint megtudják, hogy évi tízezer rubel jövedelmünk van, mindnyájan visszajönnek, s te ismét királyné leszel a magad szalonjában, mint azelőtt... Istenem, milyen ideges vagyok!... - fejezte be Tomasz úr, s megtörülgette könnyes szemét.

- Papa, én mégis elhívatom az orvost...

Tomasz úr elgondolkozott.

- Tudod mit, inkább holnap... Holnapig talán magától is elmúlik.

Hirtelen kopogtatás hallatszott.

- Ki az?... Ki van ott?... - kérdezte Tomasz úr.

- A grófné van itt - felelte az előszobából Florentyna kisasszony hangja.

- Joasia?... - kiáltotta Tomasz úr örvendező csodálkozással. - Bel, menj csak ki elébe... Egy kicsit rendbe kell szednem magamat... Nono!... Fogadni mernék, hogy már tud a harmincezerről... Siess, Bel... Mikołaj!...

Ide-oda futkosott a hálószobában, kereste különböző ruhadarabjait, közben Izabella kiment, hogy nagynénjét fogadja, aki már a szalonban várt rá.

A grófné azonnal karjaiba kapta.

- Ó, milyen jó is az Isten - kiáltotta -, hogy ezt a nagy szerencsét leküldte rátok! Úgy hallom, Tomasz kilencvenezer rubelt kapott a házért, s így a hozományod megmaradt... Látod, ezt sohasem hittem volna...

- A papa azt hitte, hogy még többet kap, csak valami zsidó, aki a házat megvette, elriasztotta az árverezőket - felelte Izabella kissé sértődötten.

- Ó, gyermekem, hogy te még mindig nem ismered apád naivságát. Mennyire nem gyakorlati ember. Ő azt is képes elhinni, hogy az a ház egymillió rubelt ér. Én azonban hozzáértő emberektől tudom, hogy legfeljebb hetven-hetvenötezer rubel az értéke. Újabban naponta árvereznek bérházakat, s mindenki tudja, milyen áron kelnek el. Különben kár minden szóért. Apád hadd higgye, hogy becsapták, te pedig, Bel, imádkozz, hogy az Úristen tartsa meg azt a zsidót, aki kilencvenezer rubelt adott érte... Igaz is, hallottad, hogy Kazio Starski hazajött?...

Izabella arcát sötét pír lepte el.

- Mikor? Honnan?... - kérdezte zavartan.

- Most közvetlenül Angliából, de oda Kínából ment. Éppen olyan csinos, mint volt. Most a nagyanyjához készül, aki állítólag átadja neki a birtokot.

- Az a szomszéd birtok a tied mellett, nénikém, igaz?

- Igen, igen. Éppen erről akarok veled beszélni. Nagyon érdeklődött utánad, s én, abban a szent meggyőződésben, hogy a szeszélyeidből már kigyógyultál, azt tanácsoltam neki, hogy holnap jöjjön el hozzátok.

- Ó, de jó! - kiáltotta Izabella, s hangjában őszinte öröm csengett.

- No, látod!... - felelte a grófné és megcsókolta. - Látod, a jó öreg Joasia néni mindig rád gondol. Nagyszerű parti lenne számodra, s annál könnyebben nyélbe üthetnéd, mert apának most van egy kis pénze, amely remélhetőleg elég is lesz neki, és Kazio hallott valamit harangozni arról, hogy Hortensja néni téged akar megtenni örökösévé. Mert azt hiszem, szegény fiú bizony eléggé el van adósodva. De hát ami a nagyanyja vagyonából megmarad neki, meg az, amit te örökölhetsz Hortensja nénitől, együttesen valameddig csak elég lesz nektek. Azután meg majd meglátjuk. Neki ott van a nagybátyja, neked meg itt vagyok én, így hát a gyerekeitek remélhetőleg nem fognak éhezni.

Izabella szótlanul megcsókolta nagynénje kezét. E pillanatban olyan szép volt, hogy a grófné átölelte, a tükörhöz vitte és nevetve szólt.

- Csak arra kérlek, holnap is ilyen szép légy, s akkor biztos lehetsz, hogy Kazio szívében felszakadnak a már behegedt sebek... Ámbár mindig azt mondom, nagy kár, hogy akkor kikosaraztad!... Ma száz- vagy százötvenezer rubellel több vagyonotok lenne, mert azt hiszem, az a szegény fiú kétségbeesésében és bánatában rengeteg pénzt elszórt. Ja igaz... - tette hozzá - úgy hallom, apáddal Párizsba készültök?... Mi igaz ebből?

- Csakugyan készülünk.

- Ide hallgass, Bel - figyelmeztette a néni -, ne tedd ezt. Én éppen azt akartam ajánlani, hogy a nyár hátralevő részét töltsétek nálam. Ezt meg kell tenned, ha másért nem, Starski kedvéért. Elképzelheted, ez a fiatalember ott kint falun unatkozni, ábrándozni fog... Mindennap találkozhattok, s ilyen légkörben nem lesz nehéz lekötnöd... sőt, megkötnöd...

Izabella még jobban elpirult, s gyönyörű fejecskéjét lehajtotta.

- Joanna néni! - suttogta.

- Ah, gyermekem, csak légy szíves, velem szemben ne játszd a diplomatát. A te korodbeli eladó leánynak már illik férjhez mennie, s főképpen nem szabad elkövetnie a régi hibákat. Kazio kitűnő parti. Nem unod meg egyhamar... És ha megunnád is... már a férjed lesz, s egy férjnek sok mindent el kell néznie, de viszont fordítva is. Apád hol van?

- A papa egy kicsit gyengélkedik...

- Szent Isten!... Nem a nagy szerencse izgatta fel túlságosan?...

- Dehogy, éppen a hirtelen harag ártott meg neki, a miatt a zsidó miatt...

- Szegény, folyton ábrándokban él! - jegyezte meg a grófné s felállt. - Benézek hozzá egy pillanatra. Egy kicsit elbeszélgetünk a ti nyaralástokról. Ami viszont téged illet, Bel, remélem, az időt jól kihasználod.

A grófné egy fél óráig bizalmasan beszélgetett Tomasz úrral, aztán elbúcsúzott húgától, de még egyszer figyelmébe ajánlotta Starskit.

Kilenc óra körül Tomasz úr, megrögzött szokásától eltérően, lefeküdt. Izabella kisasszony pedig egy kis beszélgetésre meghívta magához Florentynát.

- Hallottad, Flóra? - kezdte, miután félig ülő, félig fekvő állapotban elhelyezkedett a díványon. - Kazio Starski hazajött, és holnap eljön hozzánk.

- Ááá... - suttogta Florentyna, de úgy, mintha már tudott volna az eseményről. - Szóval nem haragszik?... - kérdezte, az utolsó szót erősen hangsúlyozva.

- Azt hiszem... Különben nem tudom... - mosolygott Izabella. - A néni azt mondja, hogy nagyon csinos.

- És nyakig ül az adósságban... De mit tesz az?... Kinek nincs ma adóssága?!...

- Mit szólnál hozzá, ha én...

- Ha hozzámennél?... Természetesen gratulálnék mind a kettőtöknek. De mit szólna a báró, a marsall, Ochocki és mindenekelőtt Wokulski?

Izabella hirtelen felpattant.

- Ugyan, Flóra, hogy jut eszedbe egyszerre ez a... Wokulski...

- Nem nekem jut eszembe - felelte Florentyna, hálóköntöse szalagját tépkedve -, csak arra gondoltam, amit még áprilisban mondtál... Hogy az az ember egy év óta üldöz a pillantásaival, s minden oldalról be akar keríteni...

Izabella elmosolyodott.

- Ah, emlékszem!... Akkor csakugyan az volt az érzésem... Ma azonban, hogy jobban megismertem, már látom, nem tartozik azok közé az emberek közé, akiktől félni kell. Szótlanul és csendben imád, de ezt éppen így megtenné akkor is, ha... ha férjhez mennék... Az olyanfajta imádóknak, amilyen ő, elég egy pillantás, egy kézszorítás.

- Biztos vagy benne?

- Tökéletesen. Különben meggyőződtem róla, hogy mindaz, amit én annak idején csapdának tartottam, az ő részéről nem egyéb, mint: üzlet. A papa kölcsönad neki harmincezer rubelt, és ki tudja, minden eddigi buzgó igyekezete nem ezt a célt szolgálta-e?...

- És ha tévednél? - kérdezte Florentyna, még egyre hálóköntöse szalagjával játszadozva.

- Ugyan hagyd! - háborodott fel Izabella kisasszony. - Mindenáron el akarod rontani a kedvemet?

- Ne haragudj, de te mondtad, hogy ezek az emberek képesek türelmesen várni, behálózni, törni és zúzni, sőt; mindent kockáztatni...

- De nem Wokulski.

- Csak gondolj vissza a báróra.

- A báró nyilvánosan megsértette.

- És tőled kért bocsánatot.

- Ah, Flóra kérlek, ne kínozz!... - tört ki Izabella. - Mindenáron démont akarsz csinálni abból a kis szatócsból, talán azért, mert... annyit vesztettünk a házon... meg a papa beteg... meg Starski... hazajött...

Florentyna olyan kézmozdulatot tett, mintha még mondani akart volna valamit, de elnyomta.

- Jó éjszakát, Bel - szólt. - Lehet, hogy most igazad van...

Kiment.

Izabella egész éjszaka Starskiról álmodott, azt álmodta, hogy Starski a férje, és Rossi első plátói szerelme. Ochocki a második. Wokulski pedig vagyonuk teljhatalmú kezelője. Csak reggel tíz óra felé költötte fel Florentyna, s közölte, hogy itt van Spiegelmann meg még egy zsidó.

- Spiegelmann?... Ah, igaz... Egészen elfelejtettem. Mondd meg neki, hogy jöjjön később... Papa felkelt?

- Már egy órája fenn van. Neki is szóltam, s ő kéret, hogy írj Wokulskinak...

- Minek?

- Hogy jöjjön el hozzánk délben, és intézze el ezeket a zsidókat.

- Igaz, Wokulskinál van a pénzünk - kapta fel a szót Izabella. - De valahogy nem illik, hogy ebben az ügyben én levelezzek vele. Írj te, Flóra, a papa nevében. Itt a papír az íróasztalon...

Florentyna megírta a kívánt levelet, közben Izabella öltözködni kezdett. Az a hír, hogy a zsidók itt vannak, úgy hatott rá, mint a hideg zuhany. Wokulski pedig nyugtalanította.

„Úgy látszik, csakugyan nem tudunk meglenni e nélkül az ember nélkül... - gondolta magában. - De ha a pénzünk nála van, mégis neki kell az adósságainkat rendeznie..."

- Kérd meg szépen - szólt Florentynához -, hogy minél hamarabb jöjjön... Mert ha Starski ezeket az undok zsidókat itt találná...

- Ne félj, régebben ismeri őket, mint mi - suttogta Flóra.

- De mégis szörnyű lenne!... Nem emlékszel, milyen hangon beszélt velem tegnap ez a... ez a...

- Spiegelmann - segítette ki Florentyna -, az vakmerő egy zsidó!

Lepecsételte a levelet, kiment az előszobába, hogy az ott várakozó zsidókat elküldje. Izabella pedig letérdelt az alabástrom Szűz Mária-szobor elé, s imádkozott, hogy a küldönc Wokulskit otthon találja, és Starski ne találkozzék itt ezekkel a zsidókkal.

Az alabástrom Szűz Mária meghallgatta Izabella kisasszony kérését, mert egy óra múlva, a reggelinél három levelet kézbesítettek neki:

Az egyiket a grófné írta, s értesítette, hogy ma két és három óra között jönnek az orvosok, hogy apja betegségéről konzíliumot tartsanak, s hogy Kazio Starski estefelé már elutazik, s éppen ezért bármely pillanatban betoppanhat hozzájuk.

> *El ne felejtsd, drága Bel* - fejezte be levelét a néni -, *úgy kell viselkedned, hogy a fiú utazás közben is meg otthon is rád gondoljon. Aztán néhány nap múlva neked is meg apádnak is el kell jönnötök. Azt már elintéztem, hogy se itt Varsóban ne találkozzék egyetlen lánnyal sem, se falun ne legyen körülötte senki (természetesen rajtad kívül, édesem). Persze nem számítom a kedves nagymamát, az elnöknét és rá nézve kevéssé érdekes két unokáját.*

Izabella könnyedén ajkát biggyesztette; ez a nagy nyomaték nem volt ínyére.

- Joanna néni úgy pártfogol engem - szólt Florentynához -, mintha már minden reményét elvesztette volna. Nem szeretem az ilyent...

S lelkében a szép Kazio Starski képe egy pillanatra kissé elhomályosult.

A másik levelet Wokulski írta. Jelentette, hogy pontosan egy óra körül teszi tiszteletét.

- Mikorra rendelted ide a zsidókat. Flóra? - kérdezte Izabella.

- Egyre.

- Hála Istennek! Csak Starski ne jöjjön akkor - jegyezte meg, s elővette a harmadik levelet. - Ismerős nekem ez az írás - tette hozzá. - No, ki az, Flóra?...

- Nem ismered meg? - kérdezte Florentyna kisasszony, aki a borítékra pillantott. - Krzeszowskiné...

Izabella arcát elöntötte a bosszúság pírja.

- Ah, igaz!... - kiáltotta, s a levelet az asztalra dobta. - Kérlek, Flóra, légy szíves, küldd vissza neki, de írd rá a borítékra: „Felbontatlanul vissza”... Mit akar tőlünk ez a szörnyű némber!

- Könnyen megtudhatod - suttogta Florentyna.

- Nem, nem és... nem!... Nem akarom ennek a kiállhatatlan nőnek a levelét olvasni... Biztosan megint valami bosszantás, mert egyebet úgysem tud... Kérlek, Flóra, azonnal küldd vissza a levelet és... különben nézd meg, mit ír... Ez az utolsó eset, hogy elfogadom a firkálmányát.

Florentyna lassan feltépte a borítékot, és olvasni kezdte a levelet. Arcán a kíváncsiság helyét fokozatosan a csodálkozás, majd a zavar foglalta el.

- Valahogy nem illik, hogy én olvassam - jegyezte meg halkan és átadta Izabellának.

Kedves Izabella kisasszony! - írta a báróné. - *Beismerem, hogy eddigi viselkedésemmel rászolgáltam idegenkedésére és az irgalmas Isten haragjára, aki olyan híven gondot visel magukra. Éppen ezért mindent visszavonok, megalázom magam kegyed előtt, s könyörgök, bocsásson meg nekem. Mert nem az Ég kegyelmének óriási jele az, hogy leküldte maguknak ezt a Wokulskit? Ez a nyomorult ember, csak olyan féreg, mint mi valamennyien, a mindenható Isten kezében eszközzé vált, hogy engem megbüntessen, s magukat megjutalmazza. Nem elég ugyanis, hogy a párbajban megsebesítette uramat (akinek az Úristen bocsássa meg minden aljasságát, amit velem szemben elkövetett), de még a házat is megvette, amelyben hőn szeretett gyermekem elszenderült, s most majd biztosan alaposan felemeli a lakbéremet. Maguk pedig nemcsak békésen nézhetik a rám zúduló csapásokat, de még húszezer rubellel többet is kaptak, mint amennyit a ház megér.*

Bűnbánatomért és megalázkodásomért cserébe, legyen szíves kieszközölni Wokulski úrnál (aki nem tudom, miért haragszik rám), hogy lakbérszerződésemet további évekre hosszabbítsa meg, s ne kergessen ki túlzott követelésekkel abból a házból, amelyben egyetlen gyermekem bevégezte életét. De ezt nagyon óvatosan kell megcselekednie, mert Wokulski úr őnagysága, előttem ismeretlen okból, nem kívánja dobra verni, hogy a házat ő vette meg. Mert nem elég, hogy a házat nem saját nevében vette meg, ahogy azt minden rendes ember tette volna, hanem az uzsorás Schlangbaumot szerepelteti maga helyett, sőt - hogy húszezer rubellel túlfizesse - megvesztegetett árverezőket hozott a bíróságra, s velük licitáltatta túl az én ajánlatomat. Hogy miért viselkedik ilyen titokzatosan, azt maguk bizonyára jobban tudják, mint én. Mert hiszen úgy hallom, tőkéjüket is nála helyezték el. Kicsiny az a tőke, az igaz, de az Úr kegyelme folytán (mely olyan szemmel láthatóan őrködik maguk felett), és Wokulski közismert ügyessége révén, bizonyára hoz olyan kamatot, amely bőségesen kárpótolja önöket az anyagi helyzetük miatt elszenvedett eddigi fájdalmaikért. Amidőn magamat szíves jóindulatába, kölcsönös viszonyunkat pedig az Úristen igazságos kezébe ajánlom, maradok mindenkor hűséges, bár lenézett rokonuk és alázatos szolgájuk

Krzeszowskiné

Izabella a levél olvasása közben olyan fehér lett, mint a fal. Felkelt az asztaltól, összehajtotta a levelet, felemelte, mintha valakinek az arcába akarná vágni. Hirtelen elöntötte a félelem, szeretett volna menekülni vagy hívni valakit, de egyszerre erőt vett magán s átment apjához.

Łęcki úr papucsban és vászonköntösben hevert a díványon és a *Kurir*-t olvasta. Gyöngéden üdvözölte leányát, aki leült a díványra, figyelmesen végignézett rajta, s így szólt:

- A világítás rossz ebben a szobában vagy csak nekem rémlik úgy, mintha a kisasszonynak ezúttal nem lenne valami jó kedve?...

- Egy kicsit ideges vagyok.

- Látom, de remélem, csak a hőség teszi. Pedig ma jó lenne, kis haszontalan, ha nagyon szép lennél - folytatta, s mosolyogva fenyegette meg mutatóujjával -, mert amint néném tegnap közölte velem, Kazio szíve ismét szabad...

Izabella hallgatott, apja pedig tovább beszélt.

- Igaz, hogy a fiú kicsit megszédült ettől a folytonos világjárástól, meg egy kicsit el is adósodott, de fiatal, csinos, no és nem utolsósorban, bolondul utánad. Joasia reméli, hogy az elnökné asszony ott tudja tartani néhány hétig a birtokán, a többi aztán a te dolgod. Talán nem is lenne rossz?... A név kitűnő, a vagyon is összekalapálódik valahogy több helyről... Ezenkívül világlátott ember, aki mindenütt megállja a helyét. Olyan hősféle, ha ugyan igaz, hogy megkerülte a földgolyót...

- Krzeszowski báróné írt - vágott szavába Izabella.

- Ó?... Mit ír az a bolond?

- Azt, hogy a házunkat nem Schlangbaum vette meg, hanem Wokulski, és hogy felbérelt árverezők útján húszezer rubellel többet adott érte, mint amennyit megér.

Amíg ezt fojtott hangon elmondta, félve figyelte apját, mert attól tartott, hogy valami erősebb kitörés következik. De Tomasz úr könnyedén felállt a díványról, s ujjával pattintva így szólt:

- Várj csak!... Várj!... Tudod, hogy ez nem is olyan lehetetlen?

- Hogyan?! - ugrott fel Izabella kisasszony. - Hogyan?! Elég vakmerő lenne ahhoz, hogy húszezer rubelt ajándékozzon nekünk? És te, papa, ilyen nyugodtan tudsz erről beszélni?...

- Persze hogy nyugodtan. Mert ha egy kicsit vártam volna az eladással, nem kilencvenezret, hanem százhúszezret is kaphattam volna.

- Igen, de nem várhattunk, hiszen a házat árverésen adták el...

- Mi tehát nem várhattunk, és ezért vesztettünk, Wokulski pedig nyer, mert várhat.

Izabella kisasszony e megjegyzésre kissé megnyugodott.

- Szóval te, papa, semmiféle jóakaratú ajándékozást nem látsz ebben Wokulski részéről? Mert tegnap úgy beszéltél róla, mintha úgy éreznéd, hogy behálózott...

- Hahaha!... - kacagott Tomasz úr. - Ez nagyszerű... Kitűnő. Tegnap kicsit ideges voltam, sőt, nagyon... és valami... valami... az eszembe villant... de ma... hahaha!... Csak fizesse túl azt a házat, ha akarja. Azért kereskedő, hogy tudja, miért mennyit fizet. Az egyiken veszít, a másikon nyer... Én legfeljebb annyit tehetek, hogy nem veszem tőle rossz néven, ha odaáll az árverezők közé... Bár ahhoz is jogom lenne, hogy valami suskust tételezzek fel abban, hogy Schlangbaumot szerepelteti maga helyett...

Izabella hálásan ölelte meg apját.

- Igen - szólt -, igazad van, papa. Csak valahogy nem tudtam magamnak megmagyarázni. Az, hogy egy zsidót küldött maga helyett, kétségkívül azt mutatja, hogy akkor, amikor a jó barátot játssza, voltaképpen az üzleten jár az esze...

- Természetes!... - erősítette meg Tomasz úr. - De hogy te egy ilyen egyszerű dolgot nem értesz? Nem rossz ember, de hiába... boltos... boltos!...

Az előszobában erős csengetés hallatszott.

- Biztosan ő. Én megyek, magukra hagyom az urakat.

Kilépett apja hálószobájából, de az előszobában Wokulski helyett három zsidót talált, akik hangosan vitatkoztak Mikołajjal és Florentynával. Szinte menekült a szalonba, s ajkáról önkéntelenül rebbent el a szó:

- Istenem, miért nem jön még?...

Szívében a különböző érzelmek vihara tombolt. Tudomásul vette ugyan és helybenhagyta atyja szavait, de bensejében érezte, hogy nem úgy van, hogy nem igaz, amit mond, nem igaz, hogy Wokulski a házvétellel jó üzletet csinált, hanem az az igaz, hogy veszített, mégpedig csak azért, hogy őket kiemelje kétségbeejtő helyzetükből. De mikor ezt beismerte, ugyanakkor vak gyűlöletet érzett Wokulski iránt.

- Aljas! Aljas!... - suttogta. - Hogy merészelte?!...

Közben az előszobában a zsidók valóságos veszekedésbe kezdtek Florentyna kisasszonnyal. Kijelentették, hogy addig nem mozdulnak, míg a pénzüket meg nem kapják, mert a méltóságos grófkisasszony szavát adta, hogy ma fizetnek. S mikor Mikołaj kinyitotta az előszoba ajtaját, s megpróbálta kituszkolni őket - válogatott szidalmakkal árasztották el.

- Ez gazemberség!... Csalás!... A pénzt el tudják venni az uraságok, akkor jók vagyunk, akkor tudják mondani „kedves David bácsi”... de ha aztán...

- Mi van itt? - szólalt meg egy idegen hang.

A zsidók elhallgattak.

- Mi van itt?... Mit keres maga itt, Spiegelmann úr?...

Izabella megismerte Wokulski hangját.

- Én kérem, semmit... alázatos szolgája, nagyságos úr... Mi csak üzleti ügyben... a méltóságos grófkisassz... - mentegetőzött az imént még igen lármás Spiegelmann, egészen más hangon.

- Azt parancsolta a gróf úr, hogy ma jöjjünk ide a pénzért... - vetette közbe egy másik zsidó.

- Tegnap a grófkisasszony szavát adta, hogy ma mindnyájan az utolsó garasig megkapjuk a pénzt.

- Meg is kapják - vágott közbe Wokulski. - Én vagyok a Łęcki úr meghatalmazottja, s ma délután hat órakor elintézem a számlákat az irodámban.

- Ajvé, nem olyan sürgős... Miért tetszik úgy sietni, nagyságos úr?!... - felelte Spiegelmann.

- Hat órakor legyenek ott nálam! Mikołaj, maga pedig semmiféle üzletembert be ne eresszen ide, ha a méltóságos úr beteg.

- Értem, nagyságos úr!... A méltóságos úr a hálószobájában várja - válaszolta Mikołaj.

Mikor Wokulski bement, az öreg nekiállt a zsidóknak, és egymás hegyén-hátán taszigálta őket kifelé, folyton morogva.

- Kifelé!... Mars!...

- Nű!... Miért tetszik úgy haragudni!... - motyogták a zsidók nagy zavarukban.

Tomasz úr meghatottan fogadta Wokulskit, keze kissé remegett, feje is reszketett.

- No nézze - panaszkodott -, mit művelnek ezek a zsidók, ezek a... Rátámadnak a házra... Megrémítik szegény leányomat...

- Megmondtam nekik, hogy este hatkor jöjjenek el az irodámba. Ha megengedi, Łęcki úr, majd én elintézem a számlájukat. Nagy összegről van szó?

- Gyerekség... jóformán semmi... mindössze öt-hatezer rubel...

- Öt-hatezer?... - ismételte Wokulski. - Hármuknak együttesen?...

- Nem, ezeknek összesen kétezerrel vagy talán valamivel többel tartozom... de, hadd mondjam már el (mert ebből bonyodalom támadhat), valaki márciusban összevásárolta a váltóimat. Nem tudom, ki lehet, de minden eshetőségre fel akarok készülni...

Wokulski arca felderült.

- Fizesse meg, kérem, az adósságait - felelte - sorra, amint a hitelezők jelentkeznek. Majd kiegyenlítjük ezeket, akiknek korábbi váltóik vannak. Tehát ez összesen mintegy két-háromezer rubel?...

- Igen, igen... De látja, kedves barátom, milyen áldatlan helyzet ez! Maga kifizet nekem egy fél évre előre ötezret... igaz is... volt szíves elhozni a pénzt?

- Természetesen.

- Nagyon hálás vagyok. De ugye, milyen szörnyű, milyen kellemetlen dolog, hogy éppen most, amikor Belciával és... magával együtt Párizsba készülünk, akkor támadnak ránk ezek a zsidók, és kétezret elvisznek!... Így aztán Párizsnak természetesen befellegzett.

- Miért? - kérdezte Wokulski. - Én fedezem ezeknek a járandóságát, s önnek nem kell a kamatokat megbolygatnia. Nyugodtan elutazhatnak Párizsba.

- Utolérhetetlen!... - kiáltotta Tomasz úr, mellére ölelve vendégét. - Mert látja, kedves barátom - tette hozzá most már nyugodtabban -, már éppen azon gondolkoztam, hogy nem tudna-e nekem egy kis kölcsönt szerezni a zsidó követelések kiegyenlítésére, úgy hat-hét százalékra?...

Wokulski kénytelen volt mosolyogni Tomasz úr pénzügyi naivságán.

- Hogyne - felelte, de jókedvét nem tudta elnyomni. - Meglesz a kölcsön. Ezeknek a zsidóknak visszafizetünk vagy háromezret, s azért ön majd kamatot fizet... mennyit akar?

- Hetet... hatot...

- Rendben van. Fizet száznyolcvan rubel kamatot, s a tőke érintetlen marad.

Tomasz úr most már nem tudni, hányadszor kezdett sűrűn hunyorgatni, s szeméből ismét kibuggyant a könny.

- Nemes szív... nemes lélek... - motyogta, Wokulskit karjában szorongatva. - Az Isten küldte!...

- Azt hiszi, tehetnék másképp?... - suttogta Wokulski.

Az ajtón kopogtak. Mikołaj jött, s jelentette, hogy az orvosok megérkeztek.

- Aha - kiáltotta Tomasz úr. - Nővérem küldte ezeket az urakat. Istenem! Még sosem gyógyíttattam magam... És most... kérem, Stanisław barátom, fáradjon át Belhez... Mikołaj, jelentsd a kisasszonynak Wokulski urat.

„Íme a jutalmam... az életem!...” - gondolta Wokulski, míg Mikołaj után indult. Az előszobában találkozott az orvosokkal, mind a kettőt ismerte, s erősebben jóindulatukba ajánlotta Tomasz urat.

A szalonban Izabella várta. Kissé halvány volt, de annál szebb. Wokulski üdvözölte s vidáman így szólt:

- Nagyon boldog vagyok, hogy a Rossinak küldött koszorú tetszett.

Abbahagyta, mert meglepte Izabella arcának különleges kifejezése, s főleg, hogy olyan csodálkozva nézett rá, mintha ma látná először.

Kis ideig mindketten hallgattak, végre Izabella, miközben egy porszemet sepert le szürke ruhájáról, így szólt:

- Úgy hallom, a házunkat ön vette meg? - s összehunyorított szemmel nézett rá.

Wokulskit úgy meglepte a kérdés, hogy az első pillanatban elállt a lélegzete. Úgy érezte, mintha hirtelen a gondolkozás folyamata is megszűnt volna agyában. Elsápadt, majd elpirult, s mikor öntudatát végre visszanyerte, fojtott hangon felelte:

- Igen, én vettem meg.

- És miért állított be maga helyett egy zsidót?

- Hogy miért? - ismételte Wokulski, s úgy nézett rá, mint egy ijedt gyermek. - Hogy miért?... Azért, kérem, mert én kereskedő vagyok, és... az ilyen holt befektetés árthatna hitelemnek...

- Ön már régóta érdeklődik a mi dolgaink iránt. Úgy emlékszem, hogy áprilisban... igen, áprilisban megvette a szervizünket... - folytatta Izabella még most is ugyanazon a hangon.

Ez a hang kijózanította Wokulskit, felemelte fejét, s szárazon felelte:

- A szervizt bármely pillanatban visszavehetik méltóságotok.

Most Izabella sütötte le szemét. Wokulski észrevette, s ismét zavarba jött.

- Akkor hát miért tette? - kérdezte halkan. - Miért... üldöz minket?

Azt lehetett várni, hogy sírva fakad. Wokulski elvesztette minden hatalmát idegei fölött.

- Én üldözöm?... - szólt elváltozott hangon. - Találhatnak-e szolgát, de nem is szolgát... kutyát, mely hűségesebb lenne nálam?... Két év óta nem gondolok másra, mint arra, hogy minden akadályt elhárítsak útjukból.

Odakint csengettek. Izabella megremegett, Wokulski elhallgatott.

Mikołaj kitárta a szalon ajtaját és jelentette:

- Starski úr.

Ugyanakkor az ajtóban megjelent egy középtermetű, karcsú férfi. Barna arcát kétoldalt kis pofaszakáll, ajkát kicsiny bajusz díszítette.

Halántékánál alig észrevehetően kopaszodott. Arca félig vidám, félig gúnyos volt. Hirtelen felkiáltott:

- Ó, hogy örülök, kedves kuzin, hogy megint láthatom!...

Izabella kisasszony szótlanul nyújtotta kezét; arcát sötét pír öntötte el, s szeme egy pillanat alatt ábrándossá változott.

Wokulski visszavonult az oldalasztalhoz. Izabella bemutatta őket egymásnak.

- Wokulski... úr, Starski úr...

Wokulski nevét úgy hangsúlyozta, hogy Starski csak fejével biccentett, majd Wokulskinak oldalvást fordulva néhány lépésnyire leült. Wokulski válaszképpen a fal melletti asztalkához ült, és egy albumot kezdett nézegetni.

- Úgy hallom, Kínából tért haza? - kérdezte Izabella kisasszony.

- Nem, most Londonból jöttem, de még most is úgy érzem, mintha a hajón lennék - felelte a férfi feltűnően idegenszerű kiejtéssel. Izabella kisasszony angolra fordította a beszédet.

- Remélem, kedves kuzen, ezúttal huzamosabb ideig marad itthon?

- Az attól függ - felelte Starski ugyancsak angolul. - Ki ez a?... - tette hozzá, s Wokulski felé pillantott.

- A papa meghatalmazottja. No mitől függ?...

- Azt hiszem, ezt magának nem kell kérdeznie - mosolygott a fiatalember. - Egyes-egyedül a nagymama bőkezűségétől...

- No, ez szép... pedig én már bókot vártam...

- A világcsavargók nem szoktak bókolni, mert tudják, hogy a bók minden földrajzi szélesség alatt csak kompromittálja a férfit a nő szemében.

- Ezt a világraszóló felfedezést Kínában tette?

- Ott is meg Japánban is, de mindenekelőtt Európában.

- És most itt, Lengyelországban is alkalmazni kívánja?

- Ha megengedi, a maga társaságában is megpróbálom. Mert úgy hallom, a szünidőt együtt töltjük. Igaz?...

- Igaz... legalábbis Joasia néni meg a papa így kívánja. Nekem nem nagyon tetszik a terve, különösen, minthogy maga... néprajzi megfigyeléseit akarja rajtam kipróbálni.

- Ez részemről csak a kölcsön visszafizetése lenne.

- Ah, szóval harc?... - kérdezte Izabella.

- A régi adósságok visszafizetése gyakran békességre vezet.

Wokulski annyira elmerült az album nézegetésében, hogy az erek kidagadtak halántékán.

- De a bosszú annál kevésbé - felelte Izabella.

- Bosszúról nincs szó, csak éppen eszébe akarom juttatni, hogy hitelezője vagyok.

- Szóval nekem van visszafizetni való tartozásom?... - kacagott Izabella. - Látom, utazása közben nem vesztegette hiába az időt.

- Én azt szeretném, ha most a szünidőben sem vesztegetném hiába - felelte Starski, s jelentőségteljesen nézett a leány szemébe.

- Ez teljesen attól függ, hogy milyen módszerekkel akarja tartozását kiegyenlíteni - felelte Izabella, s ismét elpirult.

- A méltóságos úr kéreti a nagyságos urat! - szólt Mikołaj az ajtóból.

A beszélgetés megszakadt, Wokulski becsukta az albumot, felállt, s Izabella és Starski felé meghajolva, lassan Mikołaj után ment.

- Ez az úr nem ért angolul?... Nem sértődik meg, hogy nem beszélgettünk vele? - kérdezte Starski.

- Ó, dehogy - felelte Izabella.

- Annál jobb; mert úgy láttam, nem nagyon tetszett neki a társalgásunk.

- Azért hagyott itt - fejezte be Izabella hanyagul.

- Hozd a kalapomat - szólt Wokulski az inasnak már a másik szobában.

Mikołaj bement a kalapért, s bevitte Tomasz úr hálószobájába. Az előszobában meghallotta, hogy Wokulski, fejét két tenyere közé szorítva, azt suttogja:

„Irgalmas Isten!”

Mikor Wokulski Tomasz úr hálószobájába lépett, az orvosok már nem voltak ott.

- Képzelje, barátom - kiáltotta Łęcki úr -, micsoda kellemetlen eset!... A konzílium megtiltotta, hogy Párizsba menjek, s halálbüntetés terhe alatt rám parancsolt, hogy utazzam falura. Becsületemre mondom, már igazán nem tudom, hová rejtőzzem a hőség elől. De úgy látszik, magára is nagy hatással van, mert mintha elsápadt volna. Ugye, milyen forró ez a lakás?

- Ó, igen. Talán megengedi, kérem - felelte Wokulski, miközben zsebéből vastag csomagot vett elő -, hogy átadjam a pénzt.

- Ehe... igaz is.

- Itt van ötezer rubel, a január közepéig szóló kamatokra. Szíveskedjék megszámolni. És itt a nyugta.

Łęcki úr néhányszor végigszámolta az új százrubeleseket, s aláírta az okmányt. Azután a tollat félretette, és így szólt:

- No, jól van. Ez az egyik... Ami pedig az adósságokat illeti...

- Az a két-háromezer rubel, amivel a zsidóknak tartozik, most már az én gondom. Azt én ma kifizetem...

- De nagyon kérem, kedves barátom, nem fogadhatom el ingyen. Nagyon kérem, a legpontosabban vonja le magának a kamatokat...

- Százhúsz-száznyolcvan rubel évente.

- Igen, igen... - helyeselte Tomasz úr. - De... ha még esetleg... szükségem lenne valami kis összegre, kihez forduljak, az alkalmazottai közül?

- A kamat másik felét január közepén tetszik megkapni.

- Értem, de tudja, kedves barátom, arra gondolok, ha a tőkének egy bizonyos részére szükségem lenne... természetesen nem ingyen gondolom... szívesen fizetek kamatot...

- Hatot... - vetette közbe Wokulski.

- Igen, hatot. Hetet...

- Nem, kérem. Az ön tőkéje harminchárom százalékot jövedelmez, tehát azt nem adhatom önnek kölcsön hét százalékra.

- Helyes. Akkor hát nem kell lemondania a tőkémről, de... tudja, kérem... Mégiscsak előfordulhat valami...

- A tőkéjét akár a jövő év január közepén visszaveheti.

- Isten ments!... Dehogy veszem, még tíz év múlva sem...

- De én az ön tőkéjét csak egy évre vettem át...

- Hogyan?... Miért?... - csodálkozott Tomasz úr, s egyre tágabbra nyitotta szemét.

- Azért, mert magam sem tudom, mi lesz egy év múlva. Nem minden évben akad ilyen kivételesen jó üzlet.

- Igaz is - szólt Tomasz úr, rövid, de kínos gondolkozás után. - Valamit mesélnek a városban, hogy a házamat maga vette meg, kedves barátom?...

- Ez igaz is. A házat én vettem meg, de egy fél éven belül bármikor visszaadhatom előnyös feltételek mellett.

Łęcki úr érezte, hogy elpirul, de vereségét mindenáron titkolni akarta, s így nagyúri hanghordozással szólt.

- S ugyan mennyi lelépést kívánna, Wokulski úr?...

- Semmit. Átadnám kilencvenezerért, esetleg olcsóbban is...

Tomasz úr hátralépett, karját széttárta, aztán öblös karszékébe rogyott. Szeméből ismét kibuggyant néhány könnycsepp.

- Így van ez, kedves Stanisław barátom - mondta könnyeit nyelve -, látom már, hogy a pénz a legjobb barátságot is megronthatja. Hát rossz néven vehetem én, hogy megvette a házamat? Tettem én magának szemrehányást? S maga mindjárt úgy beszél, mintha megsértettem volna.

- Bocsánatot kérek - szólt Wokulski. - De valóban kicsit ideges vagyok... biztosan a melegtől...

- Ó, az lehet! - kiáltotta Tomasz úr, azzal felállt a karszékből, s erősen megszorította vendége kezét. - Tehát... kölcsönösen bocsássuk meg egymásnak a fanyar szavakat... Én nem haragszom, mert tudom, mit jelent ez a hőség...

Wokulski elbúcsúzott s átment a szalonba. Starski már nem volt ott, Izabella egyedül várta. Mikor észrevette, felállt; arca derültebb volt.

- Már elmegy?

- Búcsúzni jöttem.

- És Rossiról nem feledkezik meg? - kérdezte alig észrevehető mosollyal.

- Ó, dehogy. Majd megkérek valakit, hogy adja át neki a koszorút.

- Hát nem személyesen adja át?... Miért?...

- Mert ma éjjel Párizsba utazom - felelte Wokulski.

Meghajolt és elment. Izabella egy pillanatig meglepődve állt ott, aztán átsietett az apjához.

- Mi történt, papa? Wokulski nagyon hűvösen búcsúzott, és kijelentette, hogy még az éjszaka Párizsba utazik.

- Mi?... Mi?... Mi?... - kiáltotta Tomasz úr, s mindkét kezével fejéhez kapott. - Biztosan megsértődött...

- Ah, igaz!... Megemlítettem neki a házvételt...

- Krisztusom!... Mit tettél?... Akkor... minden elveszett... most már értem... persze hogy megsértődött... De hát... ki gondolhatta, hogy ilyen érzékeny?... Egy ilyen egyszerű boltos!...

20

Egy vén kereskedősegéd naplója

És elutazott!... Stanisław Wokulski úr, a nagy szervező, az előkelő kereskedelmi vállalat alapítója, a cég nagy főnöke, aki évenként legalább négymillió rubel forgalmat bonyolít le - elutazott Párizsba, csak úgy, minden komolyabb előkészület nélkül, akár a legközönségesebb postakocsis - Milosnába... Egyik napon még azt mondta (nekem magamnak), hogy nem tudja, mikor utazik, másnap meg - ripsz-ropsz, s már itt sem volt.

Megevett egy igen előkelő ebédet Łęcki őméltóságáéknál, megitta a feketét, kipiszkálta a fogát és - gyerünk. Természetesen. Hiszen Wokulski úr nem nyavalyás segéd, akinek minden öt-hat esztendőben könyörögnie kell a főnökének egy kis szabadságért. Wokulski úr kapitalista, akinek legalább évi hatvanezer rubel jövedelme van, grófokkal és hercegekkel komázik, bárókkal párbajozik, s akkor utazik, amikor akar. Ti pedig, fizetett alkalmazottak, viseljétek gondját az üzletnek, hiszen ezért kapjátok a fizetést és az osztalékot.

És ez kereskedő?... Soha!... Egy kereskedő nem tesz ilyet!...

Mert el lehet utazni akár Párizsba is, hanyatt-homlok, őrült módra rohanni, de nem ilyen időkben, mikor a berlini kongresszus csúnyán elsózta a levest, Anglia Ciprus után nyúl... Ausztria meg Bosznia után... Mikor Olaszország egetverő lármát csap, hogy: „Adjátok ide Triesztet, mert baj lesz!...” Mikor már mindenütt azt beszélik, hogy Boszniában vér folyik és (csak az aratást fejezzék be) a háború a tél beállta előtt kitör, annyi szent. És ő pont ilyenkor fejest ugrik Párizsba!...

Csitt!... Miért utazott el olyan hirtelen Párizsba?... A kiállításra?... Törődik is ő azzal!... Vagy talán a Szuzsin-féle üzlet miatt?... Micsoda üzlet lehet az, amivel csak úgy, egy kézlegyintéssel ötvenezer rubelt lehet keresni?... Beszélnek összevissza óriási gépekről a petróleumkutakhoz vagy a vasutakhoz vagy a cukorgyárakba... De vajon ti, ártatlan báránykák, ezek helyett a rendkívüli gépek helyett nem közönséges ágyúkért mentetek?... Franciaország bármelyik pillanatban torkon ragadhatja a németet... Igaz ugyan, hogy a kis Napóleon még Angliában rostokol, de hiszen Londontól Párizsig rövidebb az út, mint Varsótól Zamośćig.

Ej... Ignacy uram - ne siess annyira, ne ítélkezz olyan könnyen W. úr felett. (Ilyen esetekben jobb, ha az ember nem írja ki az egész nevet.) Ne szidd és ne bélyegezd meg, mert könnyen nevetségessé válhatsz. Itt valami nagy kalamajka készül: ez a Łęcki valamikor sokat forgott III. Napóleon udvarában, s ez a színésznek mondott Rossi is - mégiscsak olasz... (Olaszország pedig már szörnyen lármázik Triesztért)... azután az az ebéd Łęckiéknél, közvetlenül az elutazás előtt és a házvétel...

A Łęcki lány, igaz, nagyon szép, de azért mégiscsak nő, s egy nőért Staś semmi esetre sem követne el ennyi őrültséget... Ebben egészen biztosan van valami p... (ilyen esetekben ajánlatos rövidítéseket használni...) Ebben feltétlenül van valami komoly p...

Már van két hete, hogy szegény fiú talán örökre elutazott... Levelei rövidek és szárazak, saját magáról nem ír semmit, s engem néha úgy emészt a bánat, hogy szavamra mondom, nem találom a helyemet (na, nem mondom, hogy miatta, csak úgy általában, szokásból).

Emlékszem arra a napra, mikor elutazott. Már bezártunk. Éppen ennél a kis asztalnál ültem és teáztam. (Ír folyton betegeskedik.) Egyszerre csak Staś inasa rohan be.

- A nagyságos úr hívatja! - ordítja, s már rohan is kifelé.

(Szemtelen gazember és micsoda naplopó... Látni kellett volna a képét, ahogy az ajtóban megállt és bekiáltott: „A nagyságos úr hívatja!” A barom.)

Meg akartam mondani neki: hallod-e, vén szamár, a nagyságos úr csak neked nagyságos úr; de úgy elrohant, mintha itt se lett volna.

Gyorsan megittam a teát, Írnek egy kis tejet öntöttem a tálkájába, és mentem Staśhoz. Nézem, a kapuban az inas három helyre kislánnyal cicázik egyszerre. Na, gondolom magamban, milyen meláknak látszik, és egyszerre néggyel is elbánna. Ámbár... (ezeknél a nőknél az ördög sem ismeri ki magát; lám ez a Jadwiga asszony vékony is, kicsi is, szinte légies, és mégis - már a harmadik férj kap mellette hektikát).

Megyek fel: a lakásajtó tárva-nyitva, Staś lámpafénynél csomagol. Valamit megszimatoltam.

- Mit jelent ez? - kérdem.

- Utazom Párizsba - feleli.

- Tegnap azt mondtad, hogy még egyhamar nem utazol...

- Az tegnap volt... - mordul rám.

Ellép a bőröndtől, egy kicsit gondolkozik, aztán furcsa hangon hozzáteszi:

- Tegnap tévedtem...

Szavai aggodalmat keltettek bennem. Figyelmesen ránéztem és elbámultam. Sosem hittem volna, hogy egy szemmel láthatólag egészséges vagy legalábbis sértetlen ember néhány óra leforgása alatt ennyire megváltozhassék: arca sápadt, szeme beesett, egész alakja - elvadult.

- Honnan ez a hirtelen változás... a tervekben? - kérdeztem, de éreztem, hogy nem azt kérdem, amit tudni szerettem volna.

- Kedves öregem - felelte -, nem tudod, hogy nemegyszer egyetlen szó megváltoztatja a terveket, sőt az embereket is?... Hát még egy egész beszélgetés!... - fűzte hozzá halkan.

Tovább csomagolt, összeszedett mindenféle cókmókot, s bement a fogadószobába. Elmúlt egy perc - nem jön: még egy perc - nem jön... Benézek a nyitott ajtón, s látom, hogy egy széknek támaszkodva csak áll, áll, s üres tekintettel mered az ablakra.

- Staś...

Összerezzent - s ismét csomagolni kezdett, de megkérdezte:

- Mit akarsz?

- Valami bajod van?

- Dehogy.

- Régen láttalak ilyennek.

Elmosolyodott.

- Biztosan akkor, mikor az a fogorvos rosszul húzta ki a fogamat, s még ráadásul az egészségeset... - felelte nevetve.

- Nagyon furcsa nekem ez a sürgős utazás - jegyeztem meg. - Nincs számomra valami mondanivalód?...

- Mondanivalóm?... Ah, igaz... A bankban fekszik mintegy százhúszezer rubelünk, tehát pénzben nem lesz hiány... Azután... mit is még?... - kérdezte önmagától. - Aha!... Már nem

kell titkolni, hogy a Łęcki-féle házat én vettem meg. Sőt, kérlek, menj el oda, s a lakbéreket a régi bérek szerint állapítsd meg. Krzeszowskinénak tizenöt-húsz rubellel felemelheted, hadd dühöngjön egy kicsit, de a szegény embereket ne szorongasd... Lakik ott egy cipész meg egypár diák, azoktól fogadj el annyit, amennyit adnak, csak az a fontos, hogy rendszeresen fizessenek.

Órájára nézett, s látván, hogy még van ideje, hanyatt vetette magát a díványon, kezét feje fölé emelte, s behunyt szemmel, szótlanul feküdt. Nagyon siralmas látvány volt.

Leültem a lába felől, s így szóltam:

- Staś, neked valami bajod van... Mondd meg, mi bánt. Tudom, hogy nem segíthetek rajtad, de látod... a gyötrelem olyan, mint a méreg: jobb azt kiköpni...

Ismét elmosolyodott. Ó, mennyire nem szeretem én ezeket a félmosolyokat. Kis idő múlva megszólalt:

- Emlékszem (régi história!), egy kis szobában ültem együtt egy pasassal, aki kivételesen őszinte volt. Lehetetlen történeteket mesélt, a családjáról, viszonyairól, a nagy hőstetteiről, azután nagy figyelemmel hallgatta az én történetemet és... jól fel is használta...

- Mit jelentsen ez?...

- Ez azt jelenti, öregem, hogy én nem kívánok tőled vallomásokat kicsikarni, tehát arra sincs semmi szükség, hogy én gyónjak neked.

- Hogyan - kérdeztem -, te így értelmezed azt, ha valaki a jó barátja előtt kiönti lelkét?...

- Ugyan, hagyd - felelte, s felkelt a díványról. - Az ilyesmi legfeljebb iskolás lányok között szokás... Nekem egyébként sincs semmi elmondanivalóm, még a te számodra sem. Ó, milyen fáradt vagyok!... - dünnyögte nyújtózkodva.

Csak most jött be az a gazember inas; kapta Staś bőröndjét, s jelezte, hogy a hintó előállt. Beültünk, de az egész úton egyetlen szót sem váltottunk. Ő fogai között fütyörészett, és a csillagokat nézte, nekem meg olyan érzésem volt, mintha legalábbis temetésre mennék.

A pályaudvaron Schumann doktor állta el utunkat.

- Párizsba utazol? - kérdezte Staśtól.

- Honnan tudod?

- Ó, én mindent tudok. Még azt is, hogy ugyanezzel a vonattal utazik Starski is.

Staś összerezzent.

- Micsoda ember ez a Starski? - kérdezte a doktortól.

- Tönkrement naplopó... Mint a többi, az egész fajtája - felelte Schumann. - Ettől eltekintve pedig... kikosarazott kérő... - tette hozzá.

- Nekem igazán mindegy.

Schumann nem felelt, csak szeme sarkából nézett Staśra.

Csöngettek, majd sípjel hallatszott. Az utasok rohantak a vasúti kocsikhoz; Staś kezet szorított velünk.

- Mikor jössz vissza? - kérdezte a doktor.

- Ha tőlem függ... soha - felelte Staś, s beült egy üres első osztályú fülkébe.

A vonat elindult. A doktor elgondolkozva bámult a távolodó lámpások után, én pedig majdnem sírva fakadtam.

Mikor a vasutasok kezdték a peronajtókat becsukni, rábeszéltem a doktort, hogy sétáljunk egyet az Aleje Jerozolimskién. Az éj sötét volt, az ég tiszta, nem emlékszem, hogy valaha is láttam volna ennél több csillagot. S minthogy Staś annak idején említette, hogy Bulgáriában gyakran bámulta a csillagokat (kedves ötlet!), én is elhatároztam, hogy mától kezdve minden este a csillagokban fogok gyönyörködni. (Hátha valamelyik nyugtalan fényű csillagon csakugyan találkozik tekintetünk, vagy talán a gondolataink is, s ő nem érzi magát annyira elhagyatottnak, mint akkor.)

Hirtelen (nem is tudom, honnan?) megszületett bennem a gyanú, hogy Staś váratlan elutazása bizonyára a politikával van összefüggésben. Elhatároztam, hogy kipuhatolom Schumannt, s hogy félrevezessem, így szóltam:

- Nekem valahogy az az érzésem, hogy ez a Wokulski... szerelmes?...

A doktor megállt a járda szélén, botja fogantyújára dőlt, s úgy elkezdett nevetni, de úgy, hogy annak a néhány járókelőnek a figyelmét is magára vonta.

- Haha! csak ma sikerült ezt az egetverő felfedezést tennie?... Haha! tetszik nekem ez az öregúr...

Nagyon buta ötlet volt. Összeszorítottam a számat, és így feleltem:

- A felfedezést még a nálam kevésbé jártas embereknek is könnyű volt megtenni... (azt hiszem, evvel egy kissé elevenére tapintottam), de én szeretnék óvatos lenni a megállapításaimban, kedves doktor úr... Különben sem gondoltam volna, hogy egy olyan egyszerű dolog, mint a szerelem, így kiforgasson egy embert a valójából.

- Nagyon téved, kedves öregem - felelte hadonászva -, a szerelem csak a természet, vagy ha úgy tetszik, az Isten számára egyszerű dolog. De a maguk buta civilizációja, amely a már régen porladozó római felfogáson meg a pápák érdekein, a trubadúrokon, az aszketizmuson, a kasztrendszeren és több efféle szamárságon alapszik, ez a civilizáció ebből a természetes érzésből... tudja, mit csinált?... Idegbajt... A maguk úgynevezett lovagi-templomi romantikus szerelme a valóságban a legundorítóbb kufárkodás és alapjában merő csalás. Nagyon helyes és igazságos dolog, hogy büntetése, a köznyelven házasságnak nevezett, életfogytiglani gályarabság... Jaj azoknak, akik szívüket erre a vásárra viszik. Mennyi időt, munkát, tehetséget, sőt, egzisztenciát emésztett már fel. Ismerem én jól - folytatta a haragtól lihegve -, mert bár zsidó vagyok, s életem végéig az is maradok, azért csak maguk között élek, sőt, keresztény menyasszonyom is volt... De hát annyi könnyítést találtak ki számunkra, s olyan gyöngéden gyámkodtak felettünk a vallás, az erkölcs és a hagyományok és nem tudom én, még mi minden nevében, hogy a menyasszonyom meghalt, én meg öngyilkosságot kíséreltem meg... Én, aki ilyen okos, ilyen kopasz vagyok!...

Ismét megállt.

- Higgye el nekem, kedves Ignacy barátom - fejezte be rekedten -, hogy a barmok között sem talál olyan alávaló állatot, amilyen az ember. Az egész természetben a hím mindig azé a nőstényé, amelyik megtetszik neki, s amelyiknek ő is tetszik. Ezért nincsenek az állatok között hülyék. De közöttünk!... Én zsidó vagyok, tehát nem szerethetek bele egy keresztény lányba, ő kereskedő, tehát nincs joga egy grófnőhöz... maga pedig, mert nincs pénze, semmiféle nőhöz nem közeledhetik. Ilyen alávaló ez a maguk civilizációja... A magam részéről akár ma szívesen elpusztulnék, ha ennek a civilizációnak a romjai temetnének maguk alá...

Továbbmentünk a sorompó felé. Közben nedves szél kerekedett, s egyenesen a szemünkbe fújt. Nyugaton eltünedeztek a csillagok, mert sűrű felhő takarta el az eget. Itt már egyre kevesebb volt az utcai lámpa. Időnként egy-egy kocsi döcögött el mellettünk, és finom porfelhőt vert fel. Kései járókelők siettek hazafelé. „Eső lesz!... Staś már valahol Grodzisk körüljár" - gondoltam.

A doktor fejébe vágta kalapját, s szótlanul, mérgesen ment tovább. Én egyre szomorúbb lettem, talán azért, mert az idő is egyre sötétebbé vált. Soha el nem mondtam volna senkinek, de gyakran nekem magamnak is eszembe jut, hogy ez a Staś... talán már csakugyan nem törődik a politikával, mert egészen elmerült egy női szoknya fodrai között. Azt hiszem, mondhattam is neki valami ilyesmit nemrégen, de amit erre felelt, az egy cseppet sem oszlatta el gyanúmat.

- Lehetséges - szólaltam meg -, hogy Wokulski ennyire megfeledkezett a közügyekről, a politikáról, Európáról?...

- Meg Portugáliáról - vetette közbe a doktor.

Ez a cinizmus felháborított.

- Maga gúnyolódik - szóltam. - De azt nem tagadhatja, hogy Staś jobb sorsot is választhatott volna magának, mint hogy Łęcka kisasszony boldogtalan imádója legyen. Hiszen társadalmi, vezető egyéniség, nem nyavalyás sóhajtozó...

- Igaza van - helyeselt az orvos -, de mi következik ebből?... A gőzgép sem kávédaráló, de ha a kerekei berozsdásodnak, használhatatlan, sőt veszedelmes ócskavas lesz. Nos, Wokulskiban is van egy ilyen kerék, amely rozsdásodik és romlik...

A szél egyre erősödött, a szemem már tele volt homokkal.

- S miért éppen őrá zúdult ez a szerencsétlenség? - kérdeztem (de csak úgy mellesleg, mert nem akartam, hogy Schumann azt higgye, felvilágosítást várok tőle).

- Ezt egyrészt Staś kedélye, másrészt a civilizáció által kitermelt viszonyok is elősegítették - felelte a doktor.

- A kedélye?... Ő sosem volt szerelmes természetű.

- És ez a veszte - folytatta Schumann. - Ha ezer métermázsa hó pelyhekre oszlik, akkor legfeljebb belepi a földet, s a leggyengébb fűszálnak sem árt, de ha ugyanez a mennyiségű hó egyetlen lavinába tömörül, akkor házakat rombol és embereket gyilkol. Ha Wokulski egész életében szerelmes lett volna, de minden héten másba, most kicsattanna az egészségtől, szabadon gondolkoznék és rengeteg jót tehetne. De ő, mint valami vén zsugori, gyűjtögette szerelmi tőkéjét. Most aztán itt az eredmény... A szerelem akkor szép, ha a pillangó báját viseli magán. De ha hosszú álom után tigrisként ébred fel: köszönöm szépen!... Egészen más a jó étvágyú ember, mint az, akinek az éhség összetekeri a beleit...

A felhők egyre magasabbra emelkedtek. Elértük a sorompót, s onnan visszafordultunk. Elgondoltam, hogy Staś már valahol Ruda Guzowska körül járhat.

A doktor folyton beszélt, egyre tüzesebben hadonászott, s egyre dühösebben kopogott botjával a járdán.

- Ismerünk lakáshigiéniát, ruha-, élelmiszer- és munkahigiéniát, amit az alsóbb osztályok nem tartanak meg, s ebből magyarázható a körükben mutatkozó nagy halandóság, rövid élettartamuk és korcs testalkatuk. De a szerelemnek is van higiéniája, melyet az értelmiségi osztályok nemcsak hogy nem tartanak meg, hanem egyszerűen lábbal tipornak, s ez egyik oka

bukásuknak. A higiénia jelszava: „Akkor egyél, mikor étvágyad van”, de ezzel szemben ezerféle előírás kapja el frakkod szárnyát, s a füledbe ordítja: „Nem szabad!... majd akkor eszel, mikor mi megengedjük, mikor az erkölcs, a hagyomány és a divat ezer meg ezer előírását teljesítetted...” Be kell ismernünk, hogy ebben a tekintetben a legelmaradottabb államok megelőzték a leghaladóbb társadalmakat, helyesebben szólva, azok értelmiségi rétegét.

Figyelje csak meg, kedves uram, hogy az emberek butítása terén milyen békésen együttműködik a szalon, a gyermekszoba, a költészet, a regény és a dráma. Rád parancsolják, hogy keress eszményképeket, sőt hogy magad is eszményi aszkéta légy, s ne csak te élj az általuk kitermelt mesterséges viszonyok között, hanem magad is termelj ki ilyeneket. És végeredményben mi következik ebből?... Hogy a férfi, aki ezekben a dolgokban kevesebb jártassággal rendelkezik, a nő zsákmányává lesz, mert a nőt csupán ebben az irányban idomítják. A civilizációt valójában a nők irányítják!...

- S mi rossz van ebben? - kérdeztem.

- Az ördög vigye el - horkant fel a doktor. - Nem figyelte meg, kedves uram, hogy ha a férfi lelki szempontból olyan gyenge, mint a légy, akkor a nő még gyengébb, mert neki nincsen sem lába, sem szárnya. A nevelés, a hagyomány s talán még az átöröklés is, a magasabb rendű lénnyé fejlesztés örve alatt, szörnyeteget farag belőle. És ez az elnyomorított lábú, összepréselt derekú, üres agyú, naplopó csodabogár, magának követeli azt a hivatást, hogy a jövő nemzedékeit nevelje... Mit olthat be az ilyen lény a jövendő nemzedékbe?... Azt, hogy tanuljon meg a kenyérért dolgozni?... Dehogy. Azt, hogy miként kell a kést és villát kecsesen tartani. Vagy talán megtanítja arra, hogyan ismerje meg az embereket, akikkel később együtt kell élnie?... Szó sincs róla. Megtanítja tetszeni, éspedig ügyesen alkalmazott bókok és pillantások révén. Megtanulja talán, hogy megismerje a boldogságát vagy boldogtalanságát eldöntő reális tényeket?... Hogyisne! Azt tanulja, hogy a tények előtt szemet hunyjon, és eszményképekről ábrándozzék. Lágyságunk, a gyakorlatiasság hiánya, lustaságunk, szolgalelkűségünk és az ostobaság szörnyű bilincsei, amelyek évszázadok óta nyomorítják az emberiséget, mind-mind a nők által megteremtett pedagógia következményei. Ők maguk pedig a klerikál-feudál-poétikus szerelemelmélet gyümölcsei, ami a higiéniának és a józan észnek legkegyetlenebb arculcsapása.

Már zúgott a fejem a doktor fejtegetéseitől, ő meg úgy hadonászott és ugrált az utcán, mint egy őrült. Szerencsére megvillant az ég, megeredt az eső, s a nekivadult szónok ettől egyszerre lehűlt, beugrott egy arra haladó bérkocsiba, és hazavitette magát.

Staś már biztosan Rogów körül járt. Vajon érezte-e, hogy csak róla beszéltünk? S mit érezhetett szegény, amikor az egyik vihar a feje fölött tombolt, a másik, talán sokkal borzalmasabb, a szívében?

Ah, micsoda zápor, micsoda égiháború... Ír kis gomolyaggá csavarodva, álmában tompán ugatott vissza a mennydörgésre, én pedig lefeküdtem, és csak a lepedővel takaróztam be. Fullasztó, forró éj. Uramisten, őrködj azok felett, akik egy ilyen éjjelen a határon át menekülnek a szerencsétlenség elől.

Néha elég akármilyen kis tréfa ahhoz, hogy egy-egy régi dolog - talán régebbi, mint az emberi bűn - egészen új színben tűnjék fel előttünk.

Én például az Óvárost gyerekkorom óta ismerem, de mindig csak szűknek és piszkosnak láttam. Csak mikor az Óváros egyik épületének rajzát, mint különlegességet mutatták meg nekem (mégpedig a *Képes Heti Híradó*-ban, szöveggel!), akkor döbbentem rá, hogy milyen szép... Azóta legalább hetenként egyszer eljárok oda, és nemcsak minden alkalommal újabb

különlegességeket fedezek fel, hanem azon csodálkozom, hogy nem vettem észre ezeket régebben?

Ugyanígy vagyok Wokulskival is. Vagy húsz esztendeje ismerem, és mindig azt hittem róla, hogy ízig-vérig politikus. A fejemet mertem volna levágatni, hogy Staś semmi mással nem foglalkozik, mint politikával. Csak a báróval vívott párbaja meg a Rossi-féle ünneplések keltették fel a gyanúmat, hogy szerelmes. Most már - különösen a Schumann-nal folytatott beszélgetés után - nem is kételkedem ebben.

De ez is bolondság, mert hiszen egy politikus is lehet szerelmes. I. Napóleon például jobbra-balra szerelmeskedett, s mégis markában tartotta egész Európát. III. Napóleonnak is éppen elég szeretője volt, úgy hallom, a fia is a nyomdokába lép, mert máris kerített magának valami angol hölgyet.

Ha tehát a nők iránti hajlandóság nem árt egy Bonaparte hírének, miért vonna le Wokulski értékéből?...

Éppen mikor ezen gondolkoztam, történt valami egészen jelentéktelen dolog, mely tíz-egynéhány éve eltemetett emlékeimet juttatta eszembe, és Staśt is egészen más megvilágításban tüntette fel. Ó, dehogyis politikus. Egészen más valami, amit én jóformán meg sem tudok érteni.

Ámbár úgy hiszem, a társadalom igazságtalanul bánt vele. De erről hallgassunk!... A társadalom senkivel sem bánik igazságtalanul... Ha egyszer megszűnnénk ebben hinni, Isten tudja, micsoda igények támadnának bennünk. Akkor talán senki sem foglalkoznék többé politikával, mindenki csak arra gondolna, hogy számadásait a legközelebbi hozzátartozóival kiegyenlítse. Jobb tehát ezekbe a dolgokba bele nem merülni. (Lám, vénségemre milyen sokat beszélek, s még mindig nem jutottam el ahhoz, amit mondani akartam.)

Egy este éppen otthon teáztam (Ír valahogy még most is rosszkedvű), egyszerre csak nyílik az ajtó, és belép valaki. Nézem, hájas alak, arca puffadt, orra vörös, haja ősz. Orromat egyszerre megcsapja a bor- és dohos pinceszag.

„Ez a nemes - gondolom - vagy hulla, vagy pincemester... Mert másnak nem lehetne ilyen dohos szaga..."

- Az ördögbe, mi van veled?... - csodálkozik a vendég. - Úgy fenn hordod az orrod, hogy meg sem ismered az embert?...

Megdörzsölöm a szemem, ó, hogy a... hiszen ez Machalski, a Hopfer pincemestere!... Együtt voltunk Magyarországon, azután itt, Varsóban is, de tizenöt éve nem láttam, mert ő Galíciában él, és még most is a pincéket bújja.

Erre aztán atyafiságosan megöleltük egymást, s egyszer, kétszer, háromszor is összecsókolóztunk.

- Mikor érkeztél? - kérdeztem.

- Ma reggel.

- S mostanáig hol jártál?

- A Dziekankán szálltam meg, de úgy elfogott a vágy, hogy azonnal elmentem Lesiszhez a pincébe... Az aztán a pince!... Az ember örökké ott szeretne élni...

- Mit csináltál ott?

- Egy kicsit segítettem az öregnek, aztán üldögéltem. Nem vagyok bolond a városban lődörögni, mikor ilyen pincében ülhetek...

Lám, az igazi, régi vágású pincemester!... Nem a mai piperkőc fajta, mely este alig várja, hogy táncolni mehessen, nemhogy a pincében ülne. A mostaniak még a pincében is lakkcipőben járnak... Azért pusztul Lengyelország, mert a kereskedő nemzedék így elsatnyult!...

Szó szót követett, s éjfél után egyig eltelt az idő. Machalski nálam aludt, de már reggel hatkor rohant Lesiszhez a pincébe.

- Délután mit csinálsz? - kérdeztem.

- Benézek Fuggerhez, hálni meg idejövök - felelte.

Egy hétig volt Varsóban, nálam szállt meg, s nappal az egész időt a pincékben töltötte.

- Felakasztanám magam - jegyezte meg -, ha egy hétig az utcákon kellene kóborolnom. Micsoda tolongás, forróság, por!... Disznónak való élet, nem embernek.

Azt hiszem, egy kicsit túloz, mert ámbár én is jobban szeretem a boltot, mint a Krakowskie Przedmieściét, de a bolt mégsem pince. Úgy látszik, egy kissé elvadította a mestersége.

Természetesen miről beszélgettünk volna Machalskival, ha nem a régi jó időkről meg Staśról? Így idéztem fel Staś fiatalságát, s olyan tisztán állt előttem, mintha tegnap történt volna.

Emlékszem (1857-ben vagy 58-ban volt), egyszer benéztem Hopferhez, ahol Machalski dolgozott.

- Hol van Jan úr? - kérdeztem a fiútól.

- A pincében.

Lementem. Nézek, keresem mindenfelé, hát látom, hogy egy faggyúgyertya fényénél, lopóval bort fejt a kancsókba, s az ablakmélyedésben két árnyék imbolyog: egy ősz hajú aggastyán, homokszín lajbiban, egy csomó papírral a térdén, és egy fiatal fiú, rövidre nyírt hajjal, haramiához illő ábrázattal. Staś Wokulski meg az apja.

Szótlanul leültem (mert Machalski nem szerette, ha borfejtés közben zavarták), az ősz hajú bácsi pedig, abban a homokszín lajbiban, gépiesen mormolva magyarázta fiának:

- Minek adjuk ki azt a tenger pénzt könyvekre?... Inkább add ide, mert ha a pert abba kell hagynom, mindennek vége. A könyvek ki nem rántanak a nyomorúságból, de a per: igen. Majd ha megnyerem, és visszakapom nagyapám birtokait, akkor majd eszükbe jut megint, hogy a Wokulskiak ősi vérből származnak, s akkor előkerülnek a rokonok is... A múlt hónapban is húsz złotyt adtál ki könyvekre, nálam pedig éppen annyi hija volt az ügyvédi költségnek... Könyvek!... Mindig csak könyvek... Ha annyit tudnál is, mint bölcs Salamon, amíg itt szolgálsz, mindenki téged lökdös, taszigál, hiába vagy nemes fiú, s anyai nagyapád hiába volt kastellán. De ha megnyerem a pert, ha visszamegyünk családi birtokunkra!...

- Gyerünk innen, apám - mordult fel a fiú, s szeme sarkából sanda pillantást lövellt felém.

Az öreg olyan engedelmesen rakta össze papírjait, mint egy gyermek, bekötözte a vörös kendőbe, s ment fiával, aki a lépcsőkön kénytelen volt támogatni az öreget.

- Miféle csodabogarak ezek? - kérdem Machalskitól, mert éppen befejezte a munkát, és leült egy háromlábú székre.

- Eh... - legyintett. - Az öregnek nincs ki a négy kereke, de a fiúból ember lesz. Stanisław Wokulski a neve. Jó eszű kölyök!...

- Mit csinál? - kérdeztem.

Machalski ujjával elkoppantotta a gyertyát, egy kis pohárka bort töltött nekem, aztán beszélni kezdett.

- Már vagy négy éve dolgozik itt nálunk. A bolthoz meg a pincéhez nemigen fűlik a foga, de micsoda mechanikus!... Olyan gépet fabrikált, hogy lentről fellöki a vizet, odafent meg rázúdítja egy kerékre, amelyik a szivattyút hajtja. Az ilyen gép aztán a világ végezetéig elforog, de egy tengelye vagy kereke elgörbült, hát egy negyedóra múlva megállt. Beállították az étterembe, nagyon jó volt vendégcsalogatónak; de egy fél év óta megint valami baj van vele.

- Na lám, milyen!... - jegyeztem meg.

- Na, azért még nem olyan - felelte Machalski -, járt itt egy tanár a reálgimnáziumból, az megnézte s azt mondta, hogy a gép nem ér ugyan sokat, de a gyerek ügyes, taníttatni kellene. Azóta itt a boltban Wokulski fenn hordja az orrát, rámorog a vendégekre, nappal olyan, mint az alvajáró, éjszaka meg tanul, és folyton könyveket vásárol. Az apja pedig jobban szeretné azt a pénzt az ügyvédnek adni, mert valami ősi birtokért pereskedik... De hiszen magad is hallottad.

- Mit akar ez azzal a tanulással? - kérdeztem.

- Azt mondja, elmegy Kijevbe az egyetemre. Hát csak menjen - folytatta Machalski -, legalább egy kereskedősegéd is viszi valamire. Én igazán nem bánom; ha itt van a pincében, nemigen hajtom, hadd olvasson, de odafent a segédek is meg a vendégek is folyton piszkálják.

- Hát Hopfer mit szól hozzá?

- Semmit - felelte Machalski, s új faggyúgyertyát illesztett a nyeles vas gyertyatartóba. - Hopfer nem akarja elriasztani magától, mert a lánya, Kasia vonzódik egy kicsit a gyerekhez, az öreg meg azt gondolja magában: hátha visszaperlik a birtokot...

- És ő is kedveli a lányt? - kérdeztem.

- Rá se néz! Igazi vaddisznó ez!... - felelte Machalski.

Már akkor arra gondoltam, hogy egy ilyen nyílt eszű gyerekből, aki könyveket vásárol, a lányokra meg rá sem néz, igazán jó politikus lehet. Ezért még aznap megismerkedtem vele, s azóta a legjobb egyetértésben élünk...

Staś még vagy három évig ott maradt Hopfernél, s ezalatt megismerkedett sok diákkal meg mindenféle fiatal hivatalnokkal, akik egymással versengve hordták neki a könyveket, hogy letehesse a felvételi vizsgát az egyetemen.

Kitűnt közülük egy Leon nevű diák. Még nagyon fiatal volt (húszesztendős sem lehetett), jóképű és okos - a lelke, akár a tűz!... Ez volt segítőtársam Wokulski politikai nevelésében, mert mikor én Napóleonról és a Bonaparték nagy küldetéséről beszéltem, Leon meg Mazziniről, Garibaldiról és a hozzájuk hasonló kiváló emberekről tartott neki előadást. És hogy tudott lelkesíteni!...

- Dolgozz - mondta nemegyszer Staśnak -, és higgy, mert az erős hit még a napot is megállíthatja az égen, hát hogyne javíthatná meg az emberek sorsát!

- És az egyetemre is bejuttathat? - kérdezte Staś.

- Természetesen - felelte Leon szikrázó szemmel -, ha csak egy pillanatra olyan hited lenne, mint az első apostoloknak, már ma az egyetem padjában ülnél.

- Vagy a bolondokházában - morogta Wokulski.

Leon fel s alá futkározott a szobában és hadonászott:

- Micsoda jégtenger van itt a szívekben!... Micsoda hidegség!... Micsoda lealjasodás!... - kiabálta. - Ha már az olyan ember sem bízik, mint te. Gondold csak meg, ez alatt a rövid idő alatt is mi mindent műveltél: annyit tudsz, hogy akár ma leülhetnél vizsgázni.

- Ugyan, mit tehetek én?!... - sóhajtotta Staś.

- Egyedül nem sokat. De hatvan-hetvenen vagy pár százan olyanok, mint te meg én... tudod, mi mindent tehetnénk?

Egyszerre megtört a hangja. Hirtelen rohamot kapott, alig tudtuk lecsillapítani.

Máskor azt vetette szemünkre, hogy nincs bennünk semmi áldozatkészség.

- Tudjátok-e - kérdezte -, hogy Krisztus egymaga a maga áldozatával az egész világot megváltotta?... Mennyivel jobb lenne ez a világ, ha mindig akadnának benne egyének, akik hajlandók életüket feláldozni!

- Azokért a vendégekért adjam életemet, akik folyton engem piszkálnak, mint valami kutyát, vagy az inasokért és segédekért, akik örökösen bosszantanak? - kérdezte Wokulski.

- Csak ne keress kibúvót! - kiáltotta Leon. - Krisztus urunk a saját hóhérjaiért is meghalt... De bennetek nincsen semmi lélek... Rothadt itt minden. Hallgasd csak, mit mond Türtaiosz: „Ó, Spárta, omolj össze, míg nagyságodnak szobrát, őseidnek sírboltját össze nem töri a messzénai kalapács, a szent csontokat oda nem dobja a kutyáknak, s őseid árnyát el nem riasztja kapuid elől... Te, népem, mielőtt az ellenség bilincsben elhurcol, atyáid fegyverét házad küszöbén törd össze és dobd a szakadékba... Ne tudja a világ, hogy kardotok volt, de szívetek nem!... Szívetek!...” - ismételte meg.

Staś Leon elméleteivel szemben nagyon óvatos volt, de a fiatalember mindenkit meg tudott győzni, akár Démoszthenész. Emlékszem, egy este sok ifjabb és idősebb úr gyülekezett össze, s úgyszólván mindnyájan könnyeztünk, mikor Leon arról a szebb, tökéletesebb világról beszélt, melyben nem lesz sem ostobaság, sem nyomor, sem igazságtalanság.

- Attól a pillanattól kezdve - mondta lelkesen -, nem lesz többé különbség ember és ember között. Nemes és városi polgár, paraszt és zsidó, mind egytestvér lesz...

- Hát a kereskedősegéd?... - szólalt meg Wokulski a sarokban.

De Leont ez a kis közbeszólás nem hozta zavarba. Egyszerre Wokulski felé fordult, felsorolt minden komiszságot, amit Staśsal munkája közben elkövettek, minden akadályt, amelyet tanulmányai közben útjába gördítettek, s így fejezte be:

- Hidd el, mindenben egyenlő vagy velünk, szeretünk, mint testvérünket, s hogy valóban elhidd, amit mondok, hogy haragvó szívedet megnyugtassam, íme... letérdelek előtted, és az emberiség nevében könyörgök, bocsáss meg nekünk.

S valóban letérdelt Staś előtt, és kezet csókolt neki. A jelenlevők még jobban elérzékenyedtek. Staśt és Leont vállukra emelték, s megesküdtek, hogy az ilyen emberekért mindnyájan szívesen meghalnának.

Ma, ha ezekre a történetekre visszagondolok, néha úgy hiszem, mindez csak álom volt. Igaz, hogy sem azelőtt, sem azután sohasem találkoztam olyan lelkes emberrel, mint Leon.

Ezernyolcszázhatvanegy elején Staś felmondott Hopfernek, hozzám jött lakni (abba a rácsos ablakú, zöld függönyös szobába), otthagyta a kereskedelmi pályát, s mint rendkívüli hallgató szorgalmasan eljárt a főiskolai előadásokra.

Érdekes volt búcsúja a bolttól. Emlékszem, mert magam mentem el érte. Hopferrel összecsókolózott, aztán lement a pincébe, hogy Machalskit megölelje, s néhány percig ott maradt. Én az étteremben ültem, s valami zajt hallottam. A fiúk és a vendégek nevettek, de nem gyanítottam rossz tréfát.

Egyszerre (a pincébe vezető nyílás ugyanabban a teremben volt), látom, hogy a pincéből két vörös kéz nyúlik fel, rátámaszkodik a padlóra, közvetlenül utána felbukkan egyszer, aztán még egyszer - Staś feje. A fiúk és a vendégek hahotáztak...

- Aha! - kiáltja az egyik kosztos. - Látod, milyen nehéz lépcső nélkül kijönni a pincéből? Te meg a boltból egyszerre az egyetemre szeretnél ugrani!... Na, gyere ki, ha olyan okos vagy...

Staś a mélyből ismét felnyújtotta kezét, megragadta a nyílás peremét, derékig felemelkedett. Azt hittem, a vér kicsattan az arcán.

- Ni, hogy kapaszkodik... Nagyszerűen kapaszkodik!... - kiáltotta egy másik kosztos.

Staś a padlóhoz feszítette lábát, s egy pillanat múlva fent termett az étteremben. Nem haragudott, de nem is búcsúzott el egyik kollégájától sem. Vette kis batyuját, és az ajtó felé indult.

- Na, mi az, doktor úr, a vendégektől nem kíván elbúcsúzni?... - kiabáltak utána a kosztosok.

Együtt ballagtunk az utcán, de egy szót sem szóltunk egymáshoz. Staś ajkát rágta, én pedig már akkor arra gondoltam, hogy ez a jelenet az ő életének jelképe - a saját erejéből emelkedett fel Hopfer boltjából a széles világba.

Prófétai eset!... mert Staś a mai napig is folyton felfelé emelkedik. S csak az Isten tudja, mi mindent tehetne egy ilyen ember az ország javára, ha lába alól minden lépten-nyomon el nem szednék a létrát, s idejét és erejét nem kellene arra fecsérelnie, hogy egy-egy új fokra felkapaszkodjék.

Miután hozzám költözött, szinte éjjel-nappal dolgozott, hogy néha már magam is megdühödtem. Hat óra előtt felkelt és olvasott. Tíz óra körül rohant az előadásra, aztán megint olvasott. Négy óra után futott órákat adni (főleg zsidó házakhoz, ahol Schumann szerzett neki tanítványokat), s mikor hazatért, újra vette a könyvet és olvasott, olvasott, míg az álom el nem nyomta. Mindig jóval éjfél után feküdt le.

A leckék szépen jövedelmeztek volna, ha apja időnként meg nem jelenik. Az öreg legfeljebb annyiban változott, hogy most már nem homokszínű, hanem dohánybarna dolmányt viselt, s papírjait kék kendőbe takargatta. Egyébként éppen olyan volt, mint akkor, mikor megismertem. Leült fia mellé, a papírokat két térdén kirakta, s egyhangú, halk hangon beszélt:

- Könyvek... Mindig csak könyvek!... Te a pénzt a tanulásra fecsérled, nekem meg nincs mivel a pert folytatni. Ha két egyetemet végzel el, sem mászol ki a nyomorúságból mindaddig, amíg nagyapád birtokát vissza nem kapjuk. Majd csak akkor ismerik el az emberek, hogy te is nemesúr vagy, olyan, mint a többi... Akkor aztán előkerülnek a rokonok is...

Staś azzal töltötte szabadidejét, hogy léggömbökkel kísérletezett.

Nagy palackot kerített, s abban kénsavból gázt fejlesztett (már nem emlékszem, milyent), azzal aztán egy nem nagy, de annál művésziesebben elkészített hólyagot megtöltött. Alatta szélmalomgépecske állt... A léggömb felszállt a mennyezetig, aztán a falhoz ütődve szétpukkant.

Ilyenkor Staś foltozgatta, javítgatta a gépecskét, a palackot megtöltötte mindenféle rondasággal, s újra kezdte a kísérletet, vég nélkül. Egyszer a palack elpattant, s a kénsav majdnem kimarta a szemét. De mit törődött ő ezzel, mikor mindenáron fel akarta találni a léggömböt, amelyen ő is kiemelkedhet nyomorúságából.

Mióta nálam megtelepedett, üzletünknek új vevője akadt: - Kasia Hopfer. Nem tudom, mi tetszett meg neki olyan nagyon nálunk, az én szakállam-e vagy Jan Mincel hájas alakja, mert útközben, hozzájuk sokkal közelebb, húsz norinbergi üzlet is akadt, de azért a leány hetenként kétszer-háromszor mégiscsak eljött hozzánk.

„Kérek egy gombolyag pamutot, kérek egy gombolyag selymet, kérek tíz garasért tűt..." Ilyen vásárlásokért futott egy-egy versztányi utat esőben vagy jó időben, s hogy néhány garas ára tűt megvegyen, félórákig is elüldögélt az üzletben, velem beszélgetve.

- Miért nem látogatnak el soha hozzánk... Stanisław úrral együtt? - kérdezte piruló arccal. - A papa úgy szereti az urakat és... mi is mindnyájan...

Eleinte csodálkoztam Hopfernek ezen a nem remélt szeretetén, és igyekeztem megmagyarázni Kasiának, hogy nagyon kevéssé ismerem édesatyját ahhoz, hogy elmehessek meglátogatni. De ő csak fújta a magáét:

- Stanisław úr biztosan haragszik ránk, pedig igazán nem tudom, mért, mert a papa és... mi mindnyájan nagyon szeretjük. Azt hiszem, igazán nincs oka panaszra, hogy mi bármikor megbántottuk volna Stanisław úr...

S míg így elbeszélgetett Stanisław úrról, pamut helyett gyakran selymet, tű helyett meg ollót vett.

De ami a legrosszabb, szegényke hétről hétre fogyott. Valahányszor eljött hozzánk aprócseprő vásárlásaiért, mindig azt hittem, hogy valamivel jobb színben van. De mikor a pillanatnyi izgalom rózsája eltűnt az arcáról, láttam, hogy egyre sápadtabb, a szeme szomorúbb, s mélyebben ül gödreiben.

És hogy kérdezősködött: „Stanisław úr sose néz be ide az üzletbe?..." S hogy nézegetett folyton az előszobába és az én lakásomba nyíló hátsó ajtó felé, melyen túl, alig néhány lépésnyire ült Wokulski összeráncolt homlokkal, s nem is gondolta, hogy így epekednek utána, csak tanult... tanult...

Nagyon megsajnáltam szegény leányt, s egyik este, hogy Wokulskival együtt teáztunk, így szóltam hozzá:

- Ne légy már bolond, menj el egyszer Hopferékhez. Nagy pénze van az öregnek.

- Mit keressek én ott?... - felelte. - Nem eleget voltam nála?...

Még meg is rázkódott.

- Azt, hogy az a kis Kasia halálosan szerelmes beléd - feleltem.

- Hagyj békén Kasiával!... - vágott szavamba. - Tudom, nagyon jó kislány, nemegyszer lopva felvarrta a köpenyemre a gombot, meg virágot dobott az ablakomba. Jó kislány, de nem nekem való, és én sem neki.

- Nem is lány, kedves kis galamb!... - vetettem közbe.

- Éppen ez a baj, mert én nem vagyok galamb. Engem csak olyan nő köthet le, amilyen én vagyok. Ilyent pedig még nem találtam. - (Tizenhat év múlva aztán talált, de - szavamra mondom - nincs oka örülni neki!...)

Kasia lassanként elmaradozott a boltból, helyette azonban az öreg Hopfer látogatta meg Minceléket. Úgy látszik, Staśról tehetett nekik említést, mert másnap lerohant Mincelné, s egyenesen nekem támadt:

- Micsoda lakója van magának, Ignacy úr, akiért a kisasszonyok úgy bolondulnak?... Valami Wokulski?... Jaś - fordult férjéhez -, mért nem volt még az az úr nálunk?... Jaś, azt az embert meg kell házasítanunk... Jöjjön fel azonnal az a fiatalember...

- Hát csak jöjjön, ha akar - felelte Jan Mincel -, de én meg nem házasítom, annyi szent. Én tisztességes kereskedő vagyok, a házasságközvetítés nem az én szakmám.

Małgorzata asszony megcsókolta férje verejtékes arcát, mintha még most is a mézesheteket élnék, de ő szelíden eltolta magától, és zsebkendőjével letörülte arcáról a verejtéket.

- Borzasztó ezekkel az asszonyokkal! - kiáltotta. - Mindenáron a szerencsétlenségbe akarják taszítani az embereket. Csak házasítsd, házasítsd meg felőlem akár az öreg Hopfert is, nemcsak Wokulskit, csak egyet jegyezz meg: én nem fizetek érte.

Ettől kezdve valahányszor Jaś Mincel elment sörözni vagy a kaszinóba. Małgorzata asszony Wokulskit is, engem is, mindig meghívott magához estére. Staś rendesen egykettőre megitta a teáját, s Małgorzata asszonyra jóformán rá sem nézve, zsebébe dugta kezét. Biztosan léggömbjeire gondolt, mert egy szóval sem válaszolt háziasszonyunknak az erőlködésére, hogy őt a szerelem útjára terelje...

- Lehetséges, Wokulski úr, hogy maga még sosem volt szerelmes? - kérdezte. - Ha jól tudom, már van vagy huszonnyolc éves, majdnem annyi, mint én... S míg én már régóta öregasszonynak érzem magam, maga még most is olyan, mint egy nebáncsvirág...

Wokulski csak váltogatta keresztbe rakott lábait, és mélyen hallgatott.

- Pedig a kis Katarzyna ízes falat, mondhatom - jegyezte meg hamiskásan. - A szeme szép (bár azt hiszem, a jobb vagy a bal nem egészen tiszta?)... jó alakja van, csak talán az egyik lapockája, mintha egy gondolatnyival feljebb állna (ami különben még érdekesebbé teszi). Az orrocskája nem az én gusztusom ugyan, a szája meg egy kicsit nagy, de áldott jó kislány!... Ha még egy kicsit több esze is lenne... De hát, ugye tudjuk, Wokulski úr, hogy az asszonyoknak csak harmincéves korukra jön meg az eszük. Mikor olyan fiatal voltam, mint ő, én is butuska voltam, mint egy kanári... Szerelmes voltam a mostani uramba!...

Małgorzata asszony már a harmadik látogatásunkkor pongyolában fogadott (gyönyörű, csipkés pongyolája volt), a negyedikre engem már meg sem hívott, csak Staśt. Igazán nem tudom, miről beszélgettek, annyi azonban bizonyos, hogy Staś egyre fáradtabban jött haza, s panaszkodott, hogy ez az asszony minden idejét elrabolja. Małgorzata asszony meg elpanaszolta férjének, hogy Wokulski szörnyen buta, s bizony még sokat kell dolgoznia, míg a partit összehozza.

- Hát csak dolgozz, kedvesem, dolgozz - buzdította Jan -, mert kár a kislányért meg Wokulskiért is. Rossz rágondolni, hogy egy ilyen rendes fiú, aki évekig volt segéd, s minden kilátása megvan arra, hogy a Hopfer üzletét örökölje, az egyetemen akar elkallódni. Pfuj!...

Małgorzata asszony, nemes szándékaiban így megerősödve, most már nemcsak esténként hívta meg Wokulskit teára (az ifjú azonban rendszerint nem ment el), hanem ő maga is minduntalan leszaladt hozzánk, és anyáskodva faggatta Staśt, hogy nem beteg-e, s folyton azon sopánkodott, hogy még sosem volt szerelmes, holott nála is idősebb valamivel. (Én ugyan azt hiszem, hogy ő volt idősebb Staśnál.)

De rövidesen az asszonnyal is történt valami, mert hol sírt, hol nevetett, hol meg a férjét szidta, aki most már napokra elmenekült hazulról. Máskor meg rám támadt, hogy ügyefogyott vagyok, nem ismerem az életet, s mindenféle gyanús alakot befogadok a lakásomba. Egyszóval otthonunk valóságos pokollá változott, állandóan folytak a perpatvarok, hogy Jaś Mincel belesoványodott, pedig egyre több sört ivott, én pedig elhatároztam, hogy: vagy felmondok Mincelnek, és más állást keresek, vagy Staśnak adom ki az útját.

Hogy Małgorzata asszony honnan értesült erről az elhatározásomról, arról fogalmam sincs. Elég az hozzá, hogy egy este betoppant szobámba, szemembe vágta, hogy ellensége vagyok, meg hogy micsoda aljas fráter lehet, aki egy ilyen derék fiúnak, mint Wokulski, fel akarja mondani a szállást?... Azután még kijelentette, hogy a férje is gazember meg Wokulski is, sőt minden férfi az... A végén pedig az én díványomon kapott sírógörcsöt.

Az ilyen és hasonló jelenetek naponként ismétlődtek, és nem tudom, mi történt volna, ha egyszerre véget nem vet nekik egy olyan különös eset, amilyent még életemben nem láttam.

Egy szép napon Machalski engem és Staśt meghívott estére.

Jóval kilenc után mentünk el. Hová is vezetett volna a derék fiú, ha nem kedvenc pincéjébe, ahol három faggyúgyertya pislogó fényében tizenöt-húsz emberre bukkantunk, Leonnal az élükön. Azt hiszem, sosem felejtem el ezt a társaságot. A fekete pincefalak alkotta homályos háttér előtt többnyire fiatal arcok merültek elő a vasalt hordók közül, és enyésztek el újra a sötétségben.

Minthogy a vendégszerető házigazda már a lépcsőn öblös serlegekkel várt (nagyon jó bora volt), s engem még különösképpen is gondjaiba fogadott, be kell vallanom, hogy már az első percekben kóválygogni kezdett a fejem, egy kis idő múlva pedig egészen elkészültem. Félrehúzódtam tehát a lakomától, elvonultam egy kényelmes ablakmélyedésbe, s félig alva, félig ébren szemléltem a vendégeket.

Hogy mi történt ott, nem tudom egészen biztosan, mert agyamban a legvadabb látomások kergették egymást. Ám úgy hiszem, hogy Leon most is a hit hatalmáról, a lelkek süllyedéséről és az áldozatkészség szükségességéről beszélt, s a jelenlevők élénken helyeseltek. De amikor Leon azt kezdte magyarázni, hogy azt a bizonyos tettrekészséget végre próbára kellene tenni, a viharos helyeslés egyszerre alábbhagyott. Biztosan nagyon részeg lehettem, mert úgy rémlett, mintha Leon azt javasolta volna, hogy a vendégek közül valamelyik ugorjon le a Nowy Zjazdról az alatta húzódó úttestre, és hogy erre valamennyien hirtelen elhallgattak, sőt egyesek el is bújtak a hordók mögé.

- Tehát senki sem vállalja a próbát?... - kiáltotta Leon, kezeit tördelve.

Mély csend. A pince egyszerre kiürült.

- Tehát senki?... Senki?...

- Én vállalom! - felelte egy csaknem idegen hang. Odanéztem, s a pislogó gyertyafénynél Wokulskira ismertem.

Machalski bora olyan erős volt, hogy ebben a pillanatban elvesztettem eszméletemet.

A pincében elköltött lakoma után Staś néhány napig nem mutatkozott lakásomon. Végre jelentkezett idegen ruhában, lefogyva, de felemelt fejjel. Ekkor először hallottam hangjában valami keménységet, mely a mai napig oly kellemetlenül hat rám.

Ettől fogva teljesen megváltoztatta életmódját. Léggömbjét a szélmalommal együtt a sutba dobta, ahol hamarosan hálót szőtt köré egy jótékony pók; a gázfejlesztő palackot a házmesternek ajándékozta vizesüvegnek, s a könyvekre rá sem hederített. Ott hevertek az emberi bölcsességnek e kincsestárai, egyik az asztalon, másik a polcon, egyik becsukva, másik kinyitva. Wokulski pedig közben...

Néha napokig nem mutatkozott, még éjszakára sem jött haza, máskor már alkonyatkor betoppant, s úgy, ahogy volt, ruhástul dobta magát a vetetlen ágyra. Néha ismeretlen egyének jöttek helyette, akik aztán ott is aludtak Staś ágyában meg a díványon, sőt az én ágyamban is, s nemcsak a szállást nem köszönték meg, de be sem mutatkoztak, sőt azt sem árulták el, hogy melyik szakmában dolgoznak.

Máskor Staś - ha hazavetődött, napokig itthon ült, minden foglalatosság nélkül, s idegesen fülelt, hallgatózott, mint a szerető, aki férjes asszonyt vár találkára, de helyette bármely pillanatban a férj megjelenésére is számít.

Nem gyanúsítom Małgorzata asszonyt, hogy ő lett volna az a bizonyos férjes asszony, mert ebben az időben olyan volt, mintha a bögöly csípte volna meg. Reggelenként három-négy templomba is eljárt, mintha több oldalról is nyugtalanítani kívánta volna az irgalmas Úristent. Nyomban ebéd után furcsa hölgykoszorú gyűlt össze nála, a hölgyek fontos eseményekre várva hagyták ott férjüket és gyerekeiket, s jöttek ide egy kis tereferére. Estefelé férfiak jöttek, ők azonban nem is szóltak a háziasszonyhoz, csak küldték kifelé a konyhába.

Nem csoda hát, ha e felfordulás közepette az én elmém is kezdett megzavarodni. Úgy éreztem, hogy Varsóban most valahogy kevés a hely, fojtó a levegő, és mindenki kábult. Minden órában meg nem nevezhető, körül sem határolható meglepetést vártam, de ennek ellenére mindnyájan jó kedélyállapotban voltunk, s fejünk tele volt tervekkel. Közben Jaś Mincel, akit felesége otthon állandóan gyötört, már korán reggel elindult sörözni, és csak este tért haza. Még közmondást is kerekített, hogy aszongya: „Oda se neki!... A kecske is csak egyszer döglik meg...” Ez aztán élete végéig szavajárása maradt.

Egy szép napon Staś Wokulski végleg eltűnt szemem elől. Csak két év múlva írt Irkuckból, s kért, hogy küldjem el a könyveit.

Ezernyolcszázhetven őszén (éppen Jaś Minceltől jöttem haza, aki már ágyban feküdt) ott ülök a szobámban estéli teám után, egyszer csak kopogtatnak az ajtón.

- Herein![37] - kiáltom.

Az ajtó megcsikordul!... nézem: szakállas fickó áll a küszöbön, rajta szőrével kifelé fordított fókabunda.

- Na - mondom -, akármi legyek, ha nem Wokulski vagy...

- Saját személyemben - feleli a fókabundás.

- Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében! - mondom. - Tréfálsz vagy elment a jódolgod?... Hogy kerülsz te ide, ha ugyan nem kísértet vagy?...

- Sőt, annyira eleven vagyok - vágja rá -, hogy nyomban éhen pusztulok.

---

[37] Befelé! (Tessék!)

Ledobta sapkáját, levette bundáját, s leült a gyertya mellé. Persze hogy Wokulski. A szakálla, mint egy haramiáé, a képe, akár azé a katonáé, aki Krisztus urunk oldalát átdöfte, de - mégis ő, teljes valójában...

- Hazajöttél - mondom - vagy csak átutazol?

- Haza.

- Milyen világ van arrafelé?

- Egészen jó.

- Phi!... és az emberek?

- Nem a legrosszabbak.

- Tyűha... és miből éltél?

- Leckeadásból. Még hoztam is vagy száz rubelt.

- Ez már beszéd!... És most mihez kezdesz?

- Annyi bizonyos, hogy nem állok be Hopferhez - felelte, és öklével az asztalra csapott. - Úgy látszik, nem hallottad - tette hozzá -, hogy tudós lettem: elismerő leveleim is vannak néhány pétervári tudóstársaságtól.

„A Hopfer segédjéből tudós lett!... Staś Wokulski elismerő leveleket kapott pétervári tudóstársaságtól... Na, ez aztán a jó vicc" - gondoltam.

Száz szónak is egy a vége: a fiú letelepedett valahol az Óvárosban, egy fél évig élt a készpénzéből, sok könyvet, de annál kevesebb élelmiszert vásárolt. Mikor a pénze elfogyott, munka után kezdett nézni. Ekkor különös dolog történt. A kereskedők nem adtak neki munkát, mert tudós volt, a tudósok meg azért, mert kereskedősegéd volt. Úgy lebegett tehát ég és föld között, mint Mohamed koporsója. Talán szétverte volna a koponyáját valahol a Nowy Zjazd alatti kövezeten, ha néha-néha segítségére nem sietek.

Rettenetes, milyen nehéz élete volt. Lefogyott, komor lett, elvadult... de nem panaszkodott. Egyszer azonban, mikor azt mondták neki, hogy az ilyenek számára nincs munka, akkor - egyetlenegyszer kirobbant, de akkor is csak magában:

- Becsaptak... morogta.

Ebben az időben halt meg Jaś Mincel. Az özvegy keresztényi módon eltemette, egy hétig nem mozdult ki a szobából, egy hét múlva aztán meghívott egy kis megbeszélésre.

Azt hittem, üzleti ügyekről fogunk tárgyalni, annyival is inkább, mert észrevettem az asztalon egy üveg jófajta magyar bort. De Małgorzata asszonyt nem a bolt sorsa érdekelte. Mikor meglátott, sírva fakadt, mintha egy héttel ezelőtt megboldogult férjét juttattam volna eszébe, aztán jókora pohár bort töltött nekem, majd sápítozó hangon szólt:

- Mikor az én angyalom meghalt, azt hittem, csak én vagyok szerencsétlen...

- Micsoda angyal - kérdeztem hirtelen -, talán Jaś Mincel?... Megbocsát, asszonyom, én igazi jó barátja voltam ugyan a boldogultnak, de azért sosem jutott volna eszembe, hogy angyalnak nevezzem azt a férfiút, aki talán még halála után is nyomott vagy kétszáz fontot...

- Életében háromszázat is nyomott... Hallott már ilyet - vetette közbe a vigasztalhatatlan özvegy. Majd újra zsebkendőjébe takarta arcát, és zokogva folytatta: - Ó, maga sohasem lesz tapintatos, Rzecki úr... Ó, micsoda csapás!... Igaz ugyan, hogy a boldogult, őszintén szólva,

sohasem volt angyal, legkevésbé az utolsó időkben, de mégis borzasztó szerencsétlenség rám nézve... Feledhetetlen, helyrehozhatatlan!...

- Na, az utolsó fél év alatt...

- Mit beszél... fél év?... - kiáltotta. - Az én szerencsétlen Jaśom három évig beteg volt, és vagy nyolcig... ah, Rzecki úr! A házaséletben mennyi szerencsétlenséget okozott már az az utálatos sör... Higgye el, Rzecki úr, nyolc évig, mintha nem is lett volna férjem... De micsoda ember volt!... Csak ma érzem a rám zúdult szerencsétlenség óriási súlyát.

- Ennél még nagyobb szerencsétlenség is akad - bátorkodtam megjegyezni.

- Ó, igen - nyögte a kétségbeesett özvegy -, igaza van, ennél nagyobb szerencsétlenség is akad. Például az a Wokulski, aki állítólag hazajött?... Igaz, hogy máig sem kapott munkát?

- Igaz.

- Hol étkezik? Hol lakik?

- Hogy hol étkezik?... Azt sem tudom, egyáltalán eszik-e. Hol lakik?... Sehol.

- Borzasztó! - zokogta Małgorzata asszony. - Azt hiszem - tette hozzá kisvártatva -, boldogult férjem utolsó óhaját teljesítem, ha megkérem, hogy...

- Parancsoljon, asszonyom.

- Ha megkérem, hogy adjon neki helyet a szobájában, én pedig majd mindennap két reggelit és két ebédet küldök le...

- Azt Wokulski nem fogadja el - jegyeztem meg.

Erre Małgorzata asszony ismét sírva fakadt. A férje utáni bánat egyszerre eltűnt, s olyan düh szállta meg, hogy vagy háromszor elmondott engem fajankónak, szörnyetegnek, akinek fogalma sincs arról, hogy mi az élet... Végül is rám förmedt, hogy menjek a pokolba, majd ő maga elvezeti az üzletet. Azután kiengesztelt meg kérlelt, s égre-földre, minden szakramentumra könyörgött, hogy meg ne sértődjem, fel se vegyem a szavait, melyeket csak a mélységes bánat sugallt.

Ettől a naptól kezdve csak ritkán találkoztam a főnöknével.

Egy fél évvel később Staś közölte velem, hogy... feleségül veszi Małgorzata asszonyt.

Ránéztem... legyintett.

- Tudom - felelte -, hogy disznó vagyok. De... még akkor is a legkisebb azok közül, akik itt tinálatok közbecsülésben állanak.

A hétországra szóló lakodalom után, amelyen (nem is tudom, honnan) egyszerre előkerültek Wokulski barátai (és hogy zabáltak és hogy ittak pintes kupákból az ifjú pár egészségére). Staś felköltözött az emeletre feleségéhez. Ha jól emlékszem, minden poggyásza négy láda könyv és mindenféle tudományos felszerelés, bútorzata pedig - ha csak a pipaszárat és a kalapdobozt nem számítjuk - bizony semmi.

A segédek nevettek az új főnökön (természetesen csak suttyomban); engem pedig bántott, hogy Staś, minden átmenet nélkül, egyszerre szakított hősi múltjával és a nyomorral. Furcsa az emberi természet. Minél kevesebb hajlandóságunk a vértanúsorsra, annál inkább megköveteljük felebarátainktól.

- Na, a híres Brutus eladta magát a vénasszonynak - mondták az ismerősök. - Tanult, hencegett, és... puff!...

A legszigorúbb bírák között is a legkeményebb volt Małgorzata asszony két kikosarazott kérője.

Staś azonban egykettőre befogta az emberek száját, mert teljes gőzzel nekifeküdt a munkának. Talán egy héttel az esküvő után már reggel nyolckor bejött a boltba, leült az íróasztalhoz, a boldogult Jan Mincel helyére, kiszolgálta a vevőket, számolt, visszaadott, mintha csak fizetett alkalmazott lett volna.

Sőt, többet is tett, mert már a második évben összeköttetésbe lépett a moszkvai kereskedőkkel, ami nagyon jó hatással volt az üzletre. Bátran mondhatom, hogy az ő vezetése alatt a forgalom háromszorosára emelkedett.

Fellélegeztem, mikor láttam, hogy Wokulski nem akarja ingyen enni a gazdag özvegy kenyerét. A segédek is abbahagyták a gúnyos nevetgélést, mikor látták, hogy Staś az üzletben többet dolgozik, mint ők, pedig neki még odafent is - súlyos kötelességei vannak. Mi legalább ünnepnapokon pihentünk; neki szegénynek éppen ünnepnapokon volt a legkeményebb munkája: reggeltől kezdve karonfogva kellett járnia a feleségével, délelőtt a templomba, délután látogatóba, este meg színházba.

Małgorzata asszony az ifjú férj mellett mintha lelket is cserélt volna. Zongorát vett, és kezdett zenét tanulni egy öreg tanártól. Azért öregtől, hogy - amint mondta - „ne ébressze fel Staś féltékenységét". Szabad óráiban pedig a cipészekkel, kalaposnőkkel, fodrászokkal, fogorvosokkal folytatott körülményes megbeszéléseket, s e kiváló szakemberek művészete révén szemlátomást szépült, fiatalodott.

És milyen szeretetre méltó és gyöngéd volt férjéhez!... Nemegyszer órák hosszat elüldögélt a boltban, s folyton Staśt nézte. Mikor pedig észrevette, hogy a vevők között csinos hölgyek is akadnak, Staśt a homlokzati teremből betelepítette a szekrények mögé, sőt, egy kis fülkét építtetett oda irodának, ott aztán szegény úgy vergődött, mint egy ketrecbe zárt vadállat, s vezette az üzleti könyveket.

Egy szép napon az irodafülkéből szörnyű zajt hallok... Odasietek, rohannak a segédek is... Szörnyű látvány... Małgorzata asszony a földön hever, rajta az íróasztal, arca, ruhája tele tintával, a szék összetört. Staś pedig dühös és zavart... Nagy nehezen felemeltük a fájdalomtól zokogó hölgyet, s elejtett szavaiból megtudtuk, hogy ő maga okozta az egész bajt: váratlanul férje ölébe telepedett, a szúette szék a kettős súly alatt összetört, s a hölgy, hogy le ne essék, megkapta az íróasztalt, amely minden tartalmával együtt ráborult.

Staś teljes nyugalommal fogadta a házastársi gyöngédség zajos megnyilvánulásait, s vigasztalásul az üzleti levelezésbe és számfejtésbe temetkezett. A hölgy pedig, ahelyett, hogy lehűlt volna, egyre jobban hevült, s mikor férje az egy helyben ülésbe belefáradt, vagy talán az üzleti ügyek elintézése végett néha kiment a városba, futott utána, s leste, hogy nem találkára megy-e!...

Nemegyszer, különösen télen, Staś egy-egy hétre egy ismerős erdészhez menekült, ott napokon át vadászott, vagy az erdőben kóborolt. Małgorzata asszony már a harmadik napon üldözőbe vette az imádott szökevényt, utána mászkált árkon-bokron keresztül, aztán nagy diadallal hozta magával Varsóba.

Az első két évben Wokulski szótlanul tűrte a szigorú rendszabályokat. A harmadik évben esténként már le-lejött hozzám egy kis politikai eszmecserére. Néha, mikor a régi időkről beszélgettünk, Staś, a szobában körülnézve, hirtelen abbahagyta a megkezdett témát, és másra csapott át:

- Hallod-e, Ignacy...

Ilyenkor azonban, mintha csak parancsszóra történt volna, betoppant fentről a cselédlány:

- A nagyságos asszony kéreti... mert beteg!...

Szegény Staś csak legyintett, s ment őnagyságához, el sem kezdve, amit mondani akart.

Három év telt el így, s háromesztendei kínszenvedés után - amelynek azonban semmi külső jele nem volt - ez az acélidegzetű ember, őnagysága bársonysima ölelő karjai között, mintha megpuhult volna. Sápadt lett, meggörnyedt, sutba dobta tudós könyveit, újságot kezdett olvasni, s minden szabad pillanatát velem töltötte, politizálással. Néha nyolc előtt otthagyta a boltot, s feleségével együtt színházba vagy látogatóba ment. Végül fogadónapokat is rendszeresítettek. Ilyenkor sok hölgy gyűlt össze náluk, de mind öreg, mint az eredendő bűn, és sok élemedett úr, nagyrészt nyugdíjasok, akik szenvedélyesen szerettek visztezni.

Staś egyelőre nem kártyázott, csak az asztalok körül sétált, és nézte a játékot.

- Staś - szóltam neki nemegyszer -, vigyázz magadra!... Negyvenhárom éves vagy! Bismarck ebben a korban a karrierje kezdetén állt.

Az ilyen megjegyzések egy-egy pillanatra felvillanyozták. Ilyenkor bevette magát egy karszékbe, s fejét tenyerébe hajtva gondolkozott. De csakhamar odatipegett Małgorzata asszony, és gügyögve szólt:

- Stasiulka, megint mélázol, ne... nem szabad... nézd, az uraknak nincs boruk...

Staś felállt, új üveget vett elő a kredencből, megtöltötte a nyolc poharat, azután jött-ment az asztalok között, s nézte, hogy az urak miként viszteznek.

Ily módon az oroszlán lassan-lassan kezdett átalakulni - ökörré. Amikor török köntösében, gyöngy hímzésű papucsában és selyembojtos hálósapkájában láttam, nem tudtam elképzelni, hogy ez ugyanaz a Wokulski, aki tizennégy évvel ezelőtt, Machalski pincéjében olyan keményen kiáltotta:

- Én vállalom!...

Mikor Kochanowski ezt írta: „Sérelem nélkül felülsz a vérengző oroszlán hátára, és a rettenetes sárkányon fogsz nyargalni!” - bizonyára nőre gondolt... Ők törik nyeregbe a férfit, ők a férfinem megrontói!

Małgorzata asszony az ötödik esztendőben egyszerre festeni kezdte magát. Eleinte alig észrevehetően, azután egyre feltűnőbben, s mindig újabb meg újabb szerekkel... Mikor aztán egyszer valami újfajta folyadékról hallott, mely az előrehaladott korú hölgyek arcának visszaadja üdeségét és ifjúi báját, egy este olyan alaposan bedörzsölte vele egész testét, hogy a lóhalálában odacsődített orvosok sem tudták már életét megmenteni. Meghalt szegényke vérmérgezésben, nem is egészen két nap alatt. Csak éppen annyi időre tért magához, hogy a közjegyzőt hívathassa és egész vagyonát Staśra írassa.

Staś a nagy szerencsétlenség után mély hallgatásba merült, de még komorabb lett. Mivel most már pár ezer rubel évi jövedelme volt, nem foglalkozott többé az üzlettel, az ismerősökkel is szakított, és egészen beásta magát tudományos könyvei közé.

Nemegyszer biztattam: menj egy kicsit az emberek közé, szórakozz, hiszen fiatal vagy, megnősülhetsz másodszor is...

Mindhiába...

Egy napon aztán (fél évvel Małgorzata asszony halála után), látván, hogy a fiú napról napra öregszik, megpendítettem:

- Menj, Staś, a színházba... Ma Violettát játsszák, azt láttad utoljára a szegény boldogulttal együtt...

Felugrott a díványról, épp egy könyvet olvasott, s váratlanul ráállt.

- Igazad van - mondta -, megnézem, hogy játsszák ma.

Elment a színházba, és... másnap nem ismertem rá. Az öreg emberben felébred az én Staś Wokulskim. Kiegyenesedett, szeme visszanyerte fényét, hangja ércesen csengett.

Ettől kezdve elment minden előadásra, hangversenyre, felolvasásra. Rövidesen elutazott Bulgáriába, ott óriási vagyont szerzett, s néhány hónappal hazatérése után egy pletykás vénasszony (Meliton) azzal lepett meg, hogy Staś szerelmes...

Nagyot nevettem ezen a pletykán, mert aki szerelmes, az nem megy háborúba. Sajnos, csak most kaptam észbe, hogy a banyának igaza volt...

Ámbár, ezzel az újjászületett Staś Wokulskival az ember sohasem lehet tisztában...

Hátha?... Milyen jót nevetnék Schumann doktoron, aki mindig tréfát űz a politikából...

21

Egy vén kereskedősegéd naplója

A politikai helyzet annyira bizonytalan, hogy egyáltalán nem csodálkoznék, ha december körül kitörne a háború.

Az emberek mind azt hiszik, hogy a háború csak tavasszal kezdődhet. Úgy látszik, elfelejtették már, hogy a porosz-francia háború nyáron kezdődött. Azt sem értem, honnan ered a téli hadjáratok elleni elfogultság?... Télen a csűrök tele vannak, az utak is olyanok, akár a kőfal; ellenben tavasszal a paraszt maga is koplal, az utak, mint a lágy tészta; ahol egy üteg átvonul, utána akár fürödni lehet.

Másfelől igaz, hogy a téli éjszakák igen hosszúak, tíz-tizenkét óráig is eltartanak. Ilyenkor a katonaságnak melegebb ruha, melegebb kvártély kell, aztán ott a tífusz... Már csakugyan nemegyszer hálát adok az Istennek, hogy nem én vagyok Moltke; szegény most vakarhatja a fejét...

Az osztrákok vagy inkább a magyarok már jó mélyen behatoltak Boszniába és Hercegovinába. Bizony, nem nagy vendégszeretettel fogadták őket. Van ott valami Hadzsi Loja nevű marcona hadfi, állítólag félelmetes partizán, aki nagy gondot okoz nekik. Sajnálom a magyar honvédséget. Egyébként a mai magyarok egy fabatkát sem érnek. Negyvenkilencben, mikor őket fojtogatta a schwarzgelb, bezzeg ordítozták, hogy minden népnek joga van a szabadságát védeni, ma pedig?... Ők tolakodnak be Boszniába, ahová a kutya sem hívta őket, s a védekező bosnyákokat zsiványoknak és haramiáknak nevezik.

Szavamra, kezdem ezt a politikát nem érteni! - Ki tudja, nem Staś Wokulskinak van-e igaza, hogy a sutba dobta az egészet. (Ha ugyan a sutba dobta?...)

De mit beszélek ennyit a politikáról, mikor az én egyéni életemben is óriási változás történt? Ki hinné például, hogy egy hét óta nem foglalkozom a bolttal; persze csak ideiglenesen, mert egyébként megölne az unalom.

A dolog így történt: levelet kaptam Staśtól, Párizsból, hogy viseljem gondját a bérháznak, amelyet Łęckiéktől vett. Erre már elutazása előtt is kért. Na, ha eddig nem volt még elég bajom - gondoltam magamban -, most lesz! De hát mit tegyek?... Az üzletet átadtam Lisieckinek meg Schlangbaumnak, magam pedig szemleútra indultam az Aleje Jerozolimskie felé.

De mielőtt elindultam volna, megkérdeztem Kleintől, aki abban a házban lakik, hogy milyen ott a helyzet? Felelet helyett a fejéhez kapott.

- Van ott valami gondnokféle?

- Van - feleli Klein csúnya fintorral -, a homlokzati részben lakik, a harmadik emeleten.

- Elég!... - vágtam közbe. - Elég, Klein úr!... (Nem szeretem ugyanis a mások véleményét meghallgatni, mielőtt magam alkotnék véleményt a helyszínen. Különben is Klein még nagyon fiatal ember, könnyen elbizakodhatnék, ha idősebbek a véleményét kérik.)

Hiába!... A kötelesség - kötelesség! A kalapomat elküldtem vasaltatni (fizettem érte két złotyt), minden eshetőségre számítva, zsebembe csúsztattam forgópisztolyomat, s bőszen nekivágva meneteltem egészen a Sándor-templomon túl.

Nézem a háromemeletes sárga házat: igen, a szám egyezik, sőt... már ott a tábla is: Stanisław Wokulski... (úgy látszik, az öreg Schlangbaum íratta ki).

Belépek az udvarra... Jaj! A fene egye meg, ez nem jó... Olyan illat van itt, mint a patikában. A szemétdomb felér az első emeletig, s minden csatornán zúdul a szappanos lé. Csak most veszem észre, hogy az udvari homlokzat földszintjén hivalkodik egy - magát szerényen „Párizsi Mosodá”-nak nevező - műintézet, olyan mosónőkkel, mint egy-egy kétpúpú teve. Ez ismét lelket vert belém.

Nagyot kiáltok: - Házmester!... - Egy ideig nem látok senkit, egyszerre előmászik egy rettenetesen kövér asszonyság olyan maszatos képpel, hogy azon csodálkozom, miképpen gyűlhetett össze ennyi szenny itt a mosoda tőszomszédságában, amely még ráadásul „Párizsi” is.

- Hol a házmester? - kérdem, s ujjam hegyével megbököm a kalapom.

- Minek a?... - förmed rám a banya.

- A ház tulajdonosát képviselem.

- A házmester ül - feleli az asszonyság.

- Miért ül?

- Ej!... de kíváncsi az úr!... - horkan vissza. - Azért, mert a háziúr nem fizeti a bérét.

Na, szép dolgokról értesülök, mindjárt bevezetésül!

A házmestertől természetesen a gondnokhoz mentem, a harmadik emeletre, de már a második emeleten gyerekzsivajt hallottam, aztán ajtócsapkodást és asszonyi kiabálást.

- Betyárok!... Naplopók!... nesze!... nesze!...

Az ajtó nyitva, belül egy kissé sötétfehér hálóköntösbe öltözött asszonyság nadrágszíjjal csépel három gyereket, hogy csak úgy suhog.

- Bocsánat - dadogtam -, ha alkalmatlankodom...

Megjelenésemre a gyerekek szétrebbennek a lakásban, a hálóréklis asszonyság pedig a szíjat háta mögé rejtve, zavartan kérdezi:

- Talán a háziúr?...

- Nem kérem..., de az ő képviseletében jövök nagysád tisztelt férjéhez... a nevem Rzecki...

Az asszonyság egy ideig hitetlenkedve néz rám, aztán az egyik gyerekre kiált:

- Wicek, rohanj a raktárba apádért... Tessék kérem befáradni a szalonba...

Köztem és az ajtó között egy rongyos gyerek pattant ki a lakásból, s a lépcsőt elérve, villámgyorsan csúszik lefelé a korláton.

Én viszont zavartan lépek be a szalonnak nevezett helyiségbe, melynek fő ékessége egy dívány, de olyan, hogy az ülés közepén tátongó nyíláson erősen kikívánkozik a lószőr.

- Ilyen a gondnok sorsa - szól a ház asszonya, s egy ugyanolyan elnyűtt székre mutat. - A férjem gazdag uraknál szolgál, de ha nem járna a szénraktárba dolgozni, és nem írnokoskodna ügyvédeknél, betevő falatunk sem lenne. Ilyen a lakásunk. Tessék csak megnézni, ezért a három kis lyukért évente még száznyolcvan rubelt is kell fizetnünk...

A konyha felől most hirtelen nyugtalanító sistergés hallatszik. A hálóréklis asszonyság kiszalad, de már messziről jól hallhatóan suttogja: - Kazia, szaladj a szalonba, és vigyázz arra az úrra!...

S valóban jön is egy nagyon vézna kislány, barna ruhácskában, piszkos harisnyában. Az ajtó mellett leül egy székre, és mélyen gyanakvó, szomorú tekintettel merően rám néz. Sohasem hittem volna, hogy vénségemre még tolvajnak néznek.

Így ültünk vagy öt percig, szótlanul egymást figyelve, míg végre a lépcsőházból hirtelen zaj és dübörgés hallatszott, s ugyanabban a pillanatban berohant az előszobából a rongyos fiúcska, akit anyja Wiceknek nevezett. Egy dörgő hang harsogva kiáltotta utána:

- Hah, betyár!... Majd adok én neked...

Mindjárt kitaláltam, hogy Wiceknek igen élénk a temperamentuma, s aki ilyen fenyegetően szidja, az csakis az apja lehet. S valóban az ajtóban csakhamar feltűnt a gondnok úr saját személyében. Pecsétes kabátot és rojtos nadrágot viselt. Sűrű haja már őszbe csavarodott, szeme vörös volt.

Mikor belépett, udvariasan meghajolt és megkérdezte.

- Nemde, Wokulski úrhoz van szerencsém?

- Nem kérem, én csak Wokulski úr barátja és üzletének vezetője vagyok...

- Ah, úgy!... - vágott szavamba, s felém nyújtotta kezét. - Már volt szerencsém önhöz a boltban... Gyönyörű bolt! - sóhajtotta. - Az ilyen üzletek hozzák a bérházakat, a... földbirtok pedig... az ilyen lakásokat...

- Önnek földbirtoka volt?... - kérdeztem.

- Hogy volt-e?... De hát... önt biztosan a ház mérlege érdekli? - kérdezte a gondnok. - Nos, röviden elmondom. Kétféle lakónk van: az egyik fajta már egy fél éve nem fizet senkinek, a másik fajta meg a városházának fizet a háziúr helyett az adóra meg a különböző bírságokra. Emellett a házmester már régen nem kapja a fizetését, a tető becsorog, az elöljáróság sürget, hogy hordjuk ki a szemetet, az egyik lakó beperelt a pince miatt, két másik lakó egymást perli

becsületsértésért a padlás miatt... Ami pedig - tette hozzá zavarodottan -, ami pedig a kilencven rubelt illeti, amivel Wokulski úrnak én leszek adósa...

- Az ne nyugtalanítsa - vetettem közbe. - Staś, akarom mondani Wokulski úr, biztosan halasztást ad az adósságokra októberig, azután új szerződést kötünk.

A tönkrement földesúr melegen megszorította kezemet.

A gondnokot, aki valamikor földbirtokos volt, nagyon érdekes személyiségnek találtam, de még érdekesebb jelenség volt számomra a ház, amely semmiféle jövedelmet nem hoz. Természetemnél fogva félénk ember vagyok: szégyellek idegen emberekkel beszélgetni, s a szó szoros értelmében félek bemenni egy idegen lakásba. (Szent Isten! milyen régen nem voltam idegen lakásban...) Ezúttal azonban, mintha az ördög bújt volna belém, mindenáron meg akartam ismerni ennek a furcsa háznak a lakóit.

Ezernyolcszáznegyvenkilencben nagyobb volt a veszély, s mégis menni kellett...

- Uram - szóltam a gondnoknak -, nem lenne szíves... megismertetni egyik-másik lakóval?... Staś... akarom mondani Wokulski úr megkért, hogy foglalkozzam a dolgaival, amíg ő vissza nem tér Párizsból.

- Párizs!... sóhajtotta a gondnok. - Még ezernyolcszázötvenkilencből ismerem. Emlékszem, hogy fogadták ott a császárt, mikor az olasz hadjáratból hazatért...

- Ön - kiáltottam -, ön látta Napóleon diadalmas bevonulását Párizsba?...

Kezét felém nyújtotta, s így felelt:

- Láttam én annál különb dolgokat is... az olasz hadjárat idején Olaszországban voltam, s láttam, hogy fogadták az olaszok a franciákat a magentai ütközet előestéjén...

- Magentánál?... Ezernyolcszázötvenkilencben?... - kérdeztem.

- Ott bizony, Magentánál, uram...

Egymás szemébe néztünk a volt földbirtokossal, aki nem érzett magában elég lelkierőt ahhoz, hogy a pecséteket kivegye kabátjából. Mondom, mélyen egymás szemébe néztünk. Magenta... ezernyolcszázötvenkilenc... Ó, irgalmas Istenem!...

- Ugyan mondja - kérdeztem -, hogy fogadták önöket az olaszok a magentai ütközet előtt?

A tönkrement földesúr leült a rongyos fotelra, és így szólt:

- Ezernyolcszázötvenkilencben, Rzecki uram... azt hiszem, Rzecki úrhoz van szerencsém...

- Igen kérem, Rzecki vagyok, a magyar honvédség hadnagya...

Ismét mélyen egymás szemébe néztünk. Ó!... Irgalmas Isten!...

- Mondja csak tovább, tisztelt barátom - buzdítottam, kezét szorongatva.

- Ezernyolcszázötvenkilencben - kezdte az ex-földesúr - tizenkilenc évvel fiatalabb voltam, mint ma, és vagy évi tízezer rubel nyomta a zsebemet... Ez, az akkori időkben, Rzecki uram... igaz ugyan, hogy nemcsak a kamatokat éltem fel, hanem itt-ott a tőkéhez is hozzá kellett nyúlnom, így aztán, mikor jött a jobbágyfelszabadítás...

- Na, kérem - mondtam -, azért a paraszt is csak ember... izé...

- Wirski - mutatkozott be.

- Wirski uram - folytattam -, a parasztok...

- Nekem mindegy, hogy a paraszt micsoda - vágott szavamba -, elég az hozzá, hogy ezernyolcszázötvenkilencben volt vagy tízezer rubel jövedelmem (a kölcsönökkel együtt), és Olaszországban jártam. Kíváncsi voltam, milyen az az ország, ahonnan most verik ki a svábot... S mivel se feleségem, se gyerekem nem volt, nem volt kiért kíméljem az életemet, így hát csupa műkedvelésből a francia előőrsökkel együtt meneteltem... Magenta alá vonultunk, Rzecki uram, noha azt sem tudtuk még, hová megyünk, és bizony azt sem, hogy a holnapi napot ki éri meg közülünk... Ön ismeri azt az érzést, mikor az ember nem biztos, hogy megéri-e a holnapot, s egyszerre ugyanilyen emberek közé kerül?

- Hogy ismerem-e?!... De halljuk tovább, Wirski uram...

- Vigyen el az ördög - folytatta az ex-földesúr -, ha nem ez volt a legszebb időszaka életemnek. Az ember fiatal, vidám, egészséges, nem ül a nyakán asszony meg gyerek, eszik, iszik, énekel, de minduntalan elébe mered egy sötét fal, s mögötte rejtőzik - a jövő... „Hej!, kiáltja, igyunk, mert nem tudjuk, mit hoz a jövő!... Hej, kocsmáros!... bort ide!...” De még csókokat is, Rzecki uram - súgja, a fülemhez hajolva.

- Tovább, tovább, szóval az előőrsökkel ment Magenta alá?... - nógattam.

- A vértesekkel - folytatta a gondnok. - Ismeri a vérteseket, Rzecki uram?... Az égen csak egy nap ragyog, de egy vértes svadronban száz...

- Nehézlovasság - vetettem közbe. - A gyalogság úgy megtöri, mint az acélfogó a diót.

- Egy olasz városkához közeledtünk, Rzecki uram, hát a parasztok jelentik, hogy nem messze táborozik egy osztrák hadtest. Szalajtjuk a parasztot a városba a paranccsal, vagyis inkább a kérelemmel, hogyha a város lakói meglátnak, ne éljenezzenek.

- Természetesen - hagytam helyben. - Az ellenség közelében...

- Egy fél órával később - folytatta a gondnok - már bent is voltunk a városban. Az utca keskeny, mindkét oldalán sűrű tömeg, hogy a négyes sorok alig tudtak átvonulni. Az ablakokban és az erkélyeken mindenütt nők. De micsoda nők, Rzecki uram!... Mindegyiknek a kezében rózsacsokor. Az utcán a tömeg meg se pisszen... közel volt az osztrák... De azok ott az erkélyen tépdesik a rózsát, s dobálják a szirmokat a verejtékező, poros katonákra. Úgy beszórtak minket, mintha havazott volna... Ah, Rzecki uram, ha látta volna azt a havat: amarant, rózsaszín, fehér... és azok a kezek, azok az olasz nők... Az ezredes minduntalan szájához emelte két ujját, s jobbra-balra dobálta a csókot. Közben a rózsaszirom-hópelyhek belepték az aranyos mellvérteket, sisakokat, a nyerítő, prüszkölő lovakat... Végül egy vén olasz, kezében görbe bottal, vállig érő ősz hajjal, elállta az ezredes útját. Megragadta lova nyakát, megcsókolta és felkiáltott: „Evviva Italia!”[38] - aztán holtan rogyott össze... Így ünnepeltük meg Magenta előestéjét.

Míg a volt földesúr mesélt, sűrűn pergett a könny pecsétes kabátjára.

- Az ördög vigyen el, Wirski uram - kiáltottam -, ha Staś oda nem adja önnek ingyen ezt a lakást.

- Száznyolcvan rubelt fizetek érte! - csukladozott a gondnok.

Mindketten megtörültük a szemünket.

- Uram - mondtam -, Magenta, Magenta, az üzlet meg üzlet. Legyen szíves, mutasson be egy-két lakónak.

---

[38] Éljen Olaszország! (olasz)

- Gyerünk szólt a gondnok, s felugrott a rongyos székről. Jöjjön, megmutatom a legérdekesebbeket.

Kirohant a szalonból, s egy ajtón, alighanem a konyhaajtón bekiáltott.

- Mania, elmegyek... Veled meg, bitang kölyke, majd este számolok.

- Nem én vagyok a háziúr, hogy apa velem számoljon - feleselt egy gyerekhang.

- Ugyan hagyja - súgtam a fülébe.

- Hogyisne! - felelte. - El se tudna aludni verés nélkül. Jó fiú - folytatta - és ügyes kölyök, de nagy gazember.

Kimentünk a lakásból, s a lépcsőházban egy ajtó előtt megálltunk. A gondnok óvatosan bekopogott, s nekem a fejemből egyszerre minden vér a szívembe, a szívemből meg a lábamba szaladt. Talán a lábamból is kifutott volna a cipőmbe, onnan meg a lépcsőn végig, ki a kapun valahová messzire, ha egy hang ki nem szól a lakásból:

- Tessék!...

Bementünk.

Három ágy. Az egyiken egy fiatalember fekszik, diákegyenruhában, kezében könyv, lábát az ágy karjára nyugtatja, arcát fekete szakáll díszíti. A másik két ágyon az ágynemű olyan összevisszaságban, mintha legalábbis szélvihar dúlt volna a szobában, és mindent a feje tetejére állított volna. Egy koffer, egy üres bőrönd és rengeteg könyv a polcokon, a koffereken, a padlón. Ezenkívül néhány szék, hajlított és közönséges fából, végül egy fényezetlen asztal. Miután figyelmesebben szemügyre vettem, megállapítottam, hogy a lapjára sakktáblát mázoltak, s körülötte felforgatott sakkfigurák hevertek.

Egyszerre szédülést éreztem, mert a sakkfigurák mellett megpillantottam két koponyát, az egyikben dohány volt, a másikban... cukor!...

- Mi az?... - kérdezte a fekete szakállú, anélkül hogy felült volna az ágyon.

- Rzecki úr, az új gazda meghatalmazottja... - felelte a gondnok s rám mutatott.

Az ifjú könyökére támaszkodott, fürkészve nézett rám, s így szólt:

- A gazdáé?... E pillanatban én vagyok itt a gazda, és igazán nem emlékszem, hogy ezt az urat kineveztem volna meghatalmazottammá...

A válasz olyan meglepően egyszerű volt, hogy mind a ketten megdermedtünk. Az ifjú közben lomhán felkelt, s minden túlzott sietség nélkül kezdte begombolni nadrágját és mellényét. S bár a legnagyobb rendszerességgel merült ebbe a tevékenységbe, a rajta levő ruházat gombállományának legalább a fele nyitva maradt.

- Ááá... - ásította végig a hanglétrát. - Tessék leülni - s közben kezével olyan káprázatosan evezett a levegőben, hogy nem tudtam, a bőröndre mutat-e vagy a padlóra.

- Meleg van, Wirski uram - tette hozzá -, nem igaz?... Ááá...

- A szemben levő szomszéd panaszkodott az urakra!... - felelte a gondnok mosolyogva.

- Már megint? Miért?

- Hogy az urak mezítelenül... közlekednek itt a szobában...

Az ifjú felháborodott.

- Megbolondult az öreg?... Az ő kedvéért talán bundát vegyünk ebben a hőségben?... Pimaszság! Szavamra mondom, pimaszság!...

- Nana - kérlelte a gondnok -, arra azért mégis tekintettel kellene lenni, hogy felnőtt leánya van.

- Mi közöm hozzá?... Nem az én leányom. Vén szamár! Szavamra mondom, vén szamár! És még hazudik is, mert nem közlekedünk meztelenül.

- Magam is láttam - vetette közbe a gondnok.

- Szavamra, hazugság! - kiáltotta az ifjú, s egészen elpirult dühében. - Igaz, hogy Maleski ing nélkül jár, de gatyát hord, Patkiewicz meg gatya nélkül jár, de azon meg ing volt, s így a bájos Leokádia kisasszony egy hiánytalan fehérnemű-garnitúrában gyönyörködhetett.

- Minden ablakot kénytelen elfüggönyözni - jegyezte meg a gondnok.

- Az öreg függönyözi el, nem a leánya - felelte a diák legyintve. - A leány ott kukucskál a függöny melletti résen. Különben is, ha Leokádia kisasszonynak szabad egész nap torka-szakadtából kornyikálnia, akkor Malewski és Patkiewicz is úgy öltözködhetnek a saját lakásukban, ahogy akarnak.

Beszéd közben hosszú léptekkel járt fel s alá a szobában, de valahányszor háttal fordult felénk, a gondnok mindig felém hunyorított, s tekintete teljes lemondást fejezett ki. Kis szünet után így szólt:

- Az urak négyhavi lakbérrel tartoznak...

- Már megint kezdi?... - kiáltotta az ifjú, s kezét zsebre dugta. - Hányszor mondjam még, hogy ezekkel a szamárságokkal ne engem zaklassanak, hanem forduljanak Patkiewiczhez vagy Malewskihez?... Olyan nehéz ezt megérteni? A páros hónapokban, áprilisban, júniusban Malewski, a páratlanokban: márciusban, májusban, júliusban pedig Patkiewicz fizet.

- De az a baj, hogy az urak sohasem fizetnek! - mordult fel türelmetlenül a gondnok.

- Ki tehet arról, hogy ön sosem megfelelő időben jön?... - mordult rá az ifjú, bőszen hadonászva. - Százszor hallotta már, hogy Malewskié minden páros hónap. Patkiewiczé meg minden páratlan.

- És az öné?...

- Az enyém egyik sem, tisztelt uram, ha éppen tudni akarja! - szavalta az ifjú, öklével az orrunk alatt hadonászva. - Mert én, tisztelt uram, elvből nem fizetek lakbért. Kinek fizessek... és miért?... Hahaha, ez jó!...

Még gyorsabban kezdett a szobában fel s alá járni, s közben hol nevetett, hol mérgelődött. Végül is megállt az ablak mellett, nekünk hetykén hátat fordított, és az udvarra kinézve, fütyörészni kezdett...

Most már az én türelmem is vége felé járt.

- Megengedi - avatkoztam a beszélgetésbe -, de a megállapodásnak ilyen semmibe vevése egészen szokatlan és eredeti dolog számomra... Ön használja a lakást, és helyénvalónak tartja, hogy nem fizet érte?...

- Ki adta nekem ezt a lakást?... - üvöltötte az ifjú, és az ablakra ült, kedélyesen hintázva, mintha bármely pillanatban akár le is vetné magát a harmadik emeletről. - Magam foglaltam el, és addig fogom használni, amíg ki nem dobnak. Megállapodás!... Mindig ilyesmivel jönnek!... Ha a társadalom azt akarja, hogy lakbért fizessek, akkor ő is fizessen úgy a

magántanításért, hogy abból lakbérre is jusson. Nagyszerű!... Én napi három óráért havonként tizenöt rubelt keresek, ebből kilencet fizetek a kosztért, hármat a mosásért és kiszolgálásért... hát az egyenruha meg a tandíj?... És még azt akarják, hogy lakbért is fizessek. Dobjanak ki az utcára - folytatta ingerülten -, hadd szedjen fel a sintér, és üssön fejbe a bunkósbotjával... Ehhez joguk van, de megjegyzéseket tenni és örökösen figyelmeztetni - nincs...

- Nem értem a felindulását - szóltam nyugodtan.

- Éppen elég okom van rá - vágott szavamba, s egyre nagyobb lendülettel hintázott az ablakon az udvar felé. - Ha a társadalom nem irtott ki, mikor megszülettem, hanem azt akarja, hogy tanuljak és letegyem azt a tíz-tizenkét vizsgát, akkor adjon olyan munkát, amely megélhetésemet biztosítja... Ehelyett azonban vagy egyáltalában nem ad, vagy pedig a fizetésnél csap be... Ha tehát a társadalom velem szemben nem tartja meg a megállapodást, milyen jogon követeli, hogy én megtartsam? Különben minek kell ezen sokat vitázni? Elvből nem fizetek, és punktum. Annál kevésbé, mert a ház jelenlegi tulajdonosa nem maga építette ezt a házat, nem ő égette a téglát, nem ő keverte a habarcsot, nem ő rakta a falakat, nem ő kockáztatta a nyakát. Idejött a pénzével, amelyet talán lopott valakitől, kifizette a másiknak, aki szintén úgy harácsolhatta össze, s ezen az alapon kíván engem rabszolgájává tenni. Ez a józan ész arculcsapása.

- Wokulski úr - feleltem, felállva a székről - senkit sem lopott meg, a vagyonát becsületes munkával és takarékoskodással szerezte...

- Ugyan hagyja! - fortyant fel az ifjú. - Az én apám kitűnő orvos volt, éjjel-nappal dolgozott, általában azt mondták, hogy nagyon jól keres, és évente mindössze háromszáz rubelt tudott megtakarítani! S minthogy ez a maguk háza kilencvenezer rubelbe került, így hát az én apámnak ahhoz, hogy ezt a házat a becsületes munkájából megtakarított pénzén megvegye, háromszáz esztendeig kellett volna élnie és recepteket firkálnia... Azt pedig már mégsem hiszem, hogy az új háziúr háromszáz esztendeje dolgoznék.

Nekem már a fejem szédült ettől az érveléstől, de a fiatal úr nem tágított:

- Azt megtehetik, hogy kikergetnek innen. Kérem!... Akkor legalább megtudják, mit vesztettek... Minden mosónő, minden szakácsnő egyszerre elveszti ebben a házban a kedvét, és akkor Krzeszowski báróné minden akadály nélkül, háborítatlanul kémkedhetik szomszédaira, megszámolhat minden vendéget, aki a házba jön valakihez, és minden szem kását, melyet a szomszédai a lábasba tesznek. Csak tessék, kergessenek ki... Akkor majd Leokádia kisasszony istenigazában rázendíthet a skáláira, reggel szoprán, délután meg kontraalt hangon... S elviszi az ördög az egész házat, amelyben egyedül mi tartunk olyan-amilyen rendet!

Indulni készültünk.

- Ön tehát semmiképpen sem hajlandó lakbért fizetni? - kérdeztem.

- Eszem ágában sincs.

- Legalább októbertől fizethetne?

- Nem, uram. Már úgysem sokáig élek, legalább egy elvemhez szeretnék hűséges maradni: ha a társadalom azt akarja, hogy az egyedek tiszteletben tartsák a vele kötött szerződéseket, akkor ő is tartsa tiszteletben azokat az egyedekkel szemben. Ha nekem lakbért kell fizetnem, akkor nekem is adjanak annyit az óraadásért, hogy abból lakbérre is jusson. Tetszik érteni?...

- Nem egészen - feleltem.

- Nem is csodálom - jegyezte meg a fiatalember. - Az ember agya előrehaladott korában megfonnyad, s az új igazságokat nem képes felfogni...

Kölcsönösen köszöntünk egymásnak, s a gondnokkal együtt távoztunk. Az ifjú becsukta az ajtót, de egy kis idő múlva kiszaladt, s utánunk kiáltott:

- De a végrehajtó hozzon magával mindjárt két rendőrt is, mert ha ki nem visznek, én magamtól ki nem megyek...

- Rendben van, uram! - feleltem udvarias meghajlással, de lelkem mélyén azt gondoltam, hogy ezt az eredeti fickót mégsem kellene kidobni.

Mikor a furcsa fiatalember végérvényesen visszavonult a szobájába, és kulccsal bezárta az ajtót, ezzel akarván tudtunkra adni, hogy a velünk való értekezést egyszer s mindenkorra befejezettnek tekinti, a lépcső közepén megálltam, s így szóltam a gondnokhoz:

- Látom, színes üvegből van az ablak.

- Ó, hogyne, nagyon is.

- De egyúttal poros is...

- Ó, hogyne, nagyon poros - felelte a gondnok.

- Én azt hiszem - folytattam, más tárgyra térve -, az a fiatalember szavának áll, és csakugyan nem fizet lakbért. Mi?

- Uram - szólt a gondnok -, ez még semmi. Ez megmondja, hogy nem fizet, és nem is fizet; de a másik kettő semmit sem mond, és mégsem fizet. Ezek, Rzecki uram, különleges emberek!... De bennük legalább sohasem csalódom.

Önkéntelenül, s nem is tudom, miért, megcsóváltam a fejem, bár azt hiszem, ha én lennék ennek a háznak a tulajdonosa, örökösen csóválnám a fejemet.

- Szóval itt senki sem fizet? Vagy legalábbis senki sem fizet rendesen? - kérdeztem a volt földbirtokostól.

- Úgy van, s ezen nincs is mit csodálkozni - felelte Wirski úr. - Egy olyan házban, ahol már annyi év óta a hitelezők veszik fel a lakbért, a legtisztességesebb lakó is elkanászosodik. Na, azért van egypár nagyon pontos lakónk. Itt van például Krzeszowski báróné.

- Micsoda?... - kiáltottam. - Ah, igaz, a báróné is itt lakik... Hiszen meg is akarta venni a házat...

- És meg is veszi - súgta a gondnok -, csak nagyon kérem, álljanak erősen a sarkukra... Megveszi, ha az egész vagyona rámegy is... Pedig az nem csekélység; igaz, hogy a báró úr eléggé megtépázta...

Még mindig ott álltam a lépcső közepén a vörös-sárga-kék ablaknál, s a bárónéra gondoltam, akit alig láttam egyszer-kétszer életemben, s mindannyiszor igen szertelennek találtam. Hol kegyes, istenfélő és konok, hol meg alázatos vagy közönséges...

- Miféle hölgy a báróné, Wirski úr? - kérdeztem. - Azt hiszem, egészen rendkívüli teremtés, nemde?

- Mint minden hisztérika - morogta a volt földesúr. - Leánykáját elvesztette, a férje itthagyta... csupa zűrzavar...

- Benézünk hozzá - mondtam, miközben leértünk a második emeletre. Olyan férfias eltökéltséget éreztem magamban, hogy a báróné nemhogy elriasztott volna, hanem valósággal vonzott.

De amikor megálltunk ajtaja előtt, és a gondnok becsengetett, mind a két lábikrámba egyszerre beleállt a görcs. Meg sem bírtam moccanni! Csak azért nem menekültem el. Eszembe jutott az árverési jelenet, s egy pillanat alatt elszállt minden bátorságom!

A kulcs megcsikordult a zárban, a retesz megzörrent, az ajtó kissé kinyílt, s egy közepes korú leányzó arca tűnt fel a rés mögött, fején fehér bóbitával.

- Ki az? - kérdezte.

- Én, a gondnok.

- Mit akar?

- A háziúr meghatalmazottjával jövök.

- Hát ez az úr mit akar?

- Ez az úr a meghatalmazott.

- Jó, jó, de hogy jelentsem?...

- Mondja meg - szólt rá a gondnok már kissé türelmetlenül -, hogy a lakásról akarunk tárgyalni.

- Aha.

Bezárta az ajtót és elment. Jó néhány percbe tellett, míg visszatért, s a sokféle zár kinyitása után bevezetett egy üres szalonba.

Furcsa látvány volt ez a szalon. A bútorokon sötétszürke porhuzat, a zongorán szintén, sőt a mennyezetről lelógó csilláron is, de még a szoba sarkaiban, faalapzaton álló szobrocskák is ilyen sötétszürke vászoninget viseltek. Általában az egész szoba olyan volt, mintha a tulajdonos elutazott volna, s csak a személyzetet hagyta itt, mely nagyon is lelkén viseli a ház rendjét.

Az ajtó mögül beszélgetés hallatszott; férfi és női hang váltakozva. A női hang a bárónéé volt, a férfihangot is jól ismertem, de sehogy sem jutott eszembe, kié.

- Meg mernék esküdni - mondta a báróné -, hogy viszonya van vele. Nemrégen csokrot küldött neki egy hordárral.

- Hm!... Hm!... - hümmögött a férfi.

- Csokrot, melyet az a kacér perszóna, csak azért, hogy engem félrevezessen, mindjárt ki is dobott az ablakon.

- De hiszen a báró úr falun van... Varsótól messze - kételkedett a férfi.

- Van itt elég barátja - kiáltotta a báróné. - S ha magát nem ismerném, azt kellene hinnem, hogy maga jár a kezére ezekben a szennyes üzelmekben.

- De asszonyom!... - tiltakozott a férfi, s ebben a pillanatban két csók cuppant... feltételezem, hogy a hölgy kezén.

- Nono, kedves Maruszewicz úr, semmi érzelmesség. Ismerem én magukat. Elhalmozzák a nőt gyöngédséggel, de csak addig, amíg meg nem bízik magukban, akkor aztán elherdálják a vagyonát, és válni akarnak...

„Tehát Maruszewicz - gondoltam. - Szép pár..."

- Én nem vagyok olyan - suttogta a férfi az ajtón kívül, s újra két cuppanás hallatszott. Feltételezem, hogy ismét a hölgy kezén.

Ránéztem a volt földbirtokosra, ő meg a mennyezetre emelte szemét, s vállát csaknem a füléig húzta.

- Széltoló!... - suttogta, s az ajtóra mutatott.

- Ismeri?...

- De mennyire!...

- Tehát - hangzott a báróné hangja a másik szobában - vigye el azt a kilenc rubelt a Szent Kereszt-templomba három misére, hogy az Úr világosítsa meg az elméjét... Vagy nem - tette hozzá kisvártatva, más hangon. - Legyen csak egy mise őérte, kettő meg az én drága kisleányom lelkiüdvéért.

Halk zokogás szakította meg a beszédet.

- Nyugodjék meg, asszonyom!... - csitította gyengéden Maruszewicz.

- Menjen, menjen... - sürgette a báróné.

Hirtelen kinyílt a szalon ajtaja, s Maruszewicz úgy állt meg, mintha földbe gyökerezett volna a lába. Mögötte megpillantottam a báróné sárgás arcát és vérrel befutott szemét. A gondnok és én egyszerre felálltunk. Maruszewicz visszavonult a másik szobába, és úgy látszik, más ajtón távozott. A báróné pedig haragosan rászólt a leányra:

- Marysia!... Marysia!...

A fehér bóbitás leányzó berohant. Sötét ruha és fehér kötő volt rajta. Fehér-fekete jelmezében ápolónőhöz hasonlított volna, ha szeme nem szórta volna a szikrát.

- Hogy vezethetted ide ezeket az urakat? - kérdezte a báróné.

- Azt tetszett mondani, hogy...

- Ostoba. Mehetsz!... - sziszegte az úrnő, azután hozzánk fordult:

- Mit akar, Wirski úr?

- Rzecki úr, a háztulajdonos meghatalmazottja - mutatott be a gondnok.

- Á, á!... Nagyon jó... - mondta a báróné, és lassan bejött a szalonba, de hellyel nem kínált. Személyleírása: fekete ruha, sárgás arc, kékes ajkak, a sírástól piros szem, simára fésült haj. Karját mellén összefonta, mint I. Napóleon, rám tekintett, és így szólt: - Á, á, á!... Szóval ön a meghatalmazottja annak a... hogy is hívják... igen... Wokulski úrnak... Igen?... Legyen szíves, mondja meg neki, hogy vagy én költözöm ki ebből a lakásból, amelyért hétszáz rubelt fizetek neki a legnagyobb pontossággal, nem igaz, Wirski úr?...

A gondnok meghajolt.

- Vagy - folytatta - Wokulski úr tisztítsa meg a házát a szennytől és erkölcstelenségtől...

- Erkölcstelenség?... - kérdeztem.

- Igen, uram - ismételte meg, és fejbólintással is nyomatékot adott szavának. - Ezek a mosónők itt a földszinten egész nap sikamlós nótákat énekelnek, esténként pedig ott viháncolnak a fejem felett, ezeknél a... diákoknál... Ezek meg valóságos gonosztevők, akik felülről cigarettavégeket dobálnak rám, vagy vizet öntenek a fejemre... Azután meg ez a Stawskiné, akiről azt

se tudom, micsoda: özvegy-e vagy elvált asszony, és miből él?... Ez a közönséges perszóna az erényes, de annál boldogtalanabb asszonyok férjeit csábítgatja...

Szemhéja egyszerre megrezdült; sírva fakadt.

- Rettenetes!... - zokogta. - Hogy az ember ide legyen bilincselve egy ilyen borzalmas házhoz, egyetlen gyermekének emlékével, amelyet soha, semmi ki nem törölhet a szívéből... Mert itt szaladgált szegénykém ezekben a szobákban... Ott játszott lent az udvaron... itt nézegetett ki az ablakon, amelyen én, szegény árva, már ki sem nézhetek... Ki akarnak üldözni innen... mindenki ki akar üldözni... Mindenkinek útjában állok... De hát hogyan költözzem ki, hogyan hagyjam el ezt a lakást, mikor ennek a padlónak minden szál deszkája az ő lábacskájának nyomait viseli, minden fal tele van az ő kacagásának vagy sírásának visszhangjával...

E szavak után lerogyott a díványra, s görcsös zokogásban fuldoklott.

- Ah!... az emberek szörnyűbbek a vadállatoknál!... Ki akarnak kergetni innen, hol gyermekem kilehelte lelkét... Ágyacskája és minden játéka a régi helyén áll... Magam törlöm a port a szobájában, hogy a legkisebb darabot se mozdítsam el helyéről... Padlójának minden talpalatnyi részét kitérdepeltem már, végigcsókoltam drága kisleányom lábnyomait, s ezek most ki akarnak üldözni... Jól van, de előbb űzzétek ki fájdalmamat, vágyakozásomat, kétségbeesésemet.

Arcát eltakarta, s egetverő jajgatással zokogott. Észrevettem, hogy a gondnok orra vörösödni kezd, s magam is éreztem, hogy szememben meggyülemlik a könny.

A báróné szívet tépő fájdalma és leánykája utáni sóvár vágyakozása annyira lefegyverezett, hogy a lakbéremelést nem mertem szóba hozni. A sírás viszont annyira hatott az idegeimre, hogy ha nem tekintettem volna a két emeletet, kiugrottam volna az ablakon.

Mindenáron meg akartam vigasztalni a zokogó asszonyt, hát elővettem a legszelídebb hangomat:

- Asszonyom - kérleltem -, nyugodjék meg... Mondja meg, mit kíván tőlünk... mivel szolgálhatunk?...

Hangomban nyilván annyi őszinte részvét rezdült, hogy a gondnok orra még jobban kivörösödött. A báróné egyik szeméből fel is száradt a könny, a másikkal azonban még sírt, ezzel akarta jelezni, hogy próbálkozása még nem ért véget, mert egyelőre még nem biztos diadalában.

- Azt kívánom - mondta sűrű sóhajtozások között -, azt akarom... hogy ne üldözzenek ki erről a helyről, ahol feledhetetlen gyermekem elhunyt, s ahol minden zug, minden szeglet rá emlékeztet. Nem bírnék, nem bírnék elszakadni szobácskájától... bútorait és játékait nem bírnám elmozdítani helyükről... Nagyon alantas dolog mások szerencsétlenségét ilyen kegyetlenül kihasználni...

- De kicsoda használja ki? - kérdeztem.

- Mindenki. A háziúrtól kezdve, aki hétszáz rubelt képes elkérni ezért a lakásért.

- Bocsásson meg, báróné! - szólt közbe a gondnok. - Hét gyönyörű szoba, két konyha, mindegyik olyan, mint egy-egy szalon, két kamra... Adjon ki valakinek vagy három szobát, hiszen a homlokzat felől két bejárata van.

- Nem adok ki semmit - felelte határozottan -, mert biztosan tudom, hogy eltévelyedett férjem maholnap észre tér és visszajön.

- Akkor pedig meg kell fizetnie a hétszáz rubelt. Ha nem többet... - jegyeztem meg halkan.

A báróné erre úgy nézett rám, mintha tekintetével porrá akarna égetni és könnyeibe fojtani. Huh! Micsoda asszony... A hideg borzongat végig, ha rágondolok.

- A lakbér mellékes - szólt.

- Nagyon helyes! - dicsérte Wirski s meghajolt.

- A háziúr igényei nem érdekelnek. De csak nem fizethetek hétszáz rubelt a lakásomért. Ebben a házban...

- Mi kifogása van, báróné, a ház ellen? - kérdeztem.

- Ez a ház gyalázat minden becsületes emberre nézve - kiáltotta hadonászva. - Most már nem is a magam, hanem az erkölcs nevében kérem...

- Mit?

- Távolítsák el innen a diákokat, akik itt laknak fölöttem, s nem engedik, hogy kinézzek az ablakon, és minden nőt megrontanak.

Hirtelen felugrott a díványról.

- Hallják? - kiáltotta, s az udvar felé nyíló ajtóra mutatott.

Csakugyan hallottam a különcködő fekete diák hangját. A harmadik emeletről kiabált lefelé:

- Marysia!... Marysia!... Gyere csak, tubicám...

- Marysia! - kiáltotta a báróné.

- Hiszen itt vagyok... Tessék? - jelentkezett az iruló-piruló leányzó.

- Meg ne mozdulj innen!... No, tessék... - fakadt ki a báróné -, és ez így megy egész nap. Este meg a mosónők mászkálnak hozzájuk. Uram! - kiáltotta, s áhítatosan összetette kezét. - Űzzék ki innen ezeket a nihilistákat, mert ők a romlás forrása és az egész ház veszte... Ezek az istentelenek koponyákban tartják a teát és a cukrot... és emberi csontokkal piszkálják a szenet a szamovár alatt... A végén még egy egész hullát hoznak ide!...

S újra olyan zokogás vett rajta erőt, hogy attól féltem, megint görcsöket kap.

- Azok az urak - szóltam - nem fizetnek házbért, tehát igazán nem lesz nehéz...

A báróné könnyei felszáradtak.

- Természetesen - vágott a szavamba -, ki kell kergetni őket. De uram! Higgye el, akármilyen komiszak és gyalázatosak ezek, százszorta rosszabb náluk Stawskiné, az a... perszóna!

E név kimondásakor meglepően perzselő gyűlölet szikrázott szemében.

- Stawskiné itt lakik? Az a gyönyörű teremtés?... - kérdeztem önkéntelenül.

- Ó... új áldozat!... - jajdult fel a báróné rám mutatva, s lángoló szemmel mért végig, majd mély hangon szavalta: - Ó, ősz hajú férfiú, gondolja meg, mit cselekszik!... Annak a némbernek a férjét gyilkosságért ítélték el, s külföldre szökött... Miből él az a perszóna?... Miből cifrázza úgy magát?...

- Annyit dolgozik az a szegény asszony, mint egy igavonó állat - suttogta a gondnok.

- Ó... hát már ez is!... - kiáltotta a báróné. - A férjem (mert biztos vagyok benne, hogy ő az), virágokat küldöz neki vidékről... A ház gondnoka beleszeretett, és megengedte, hogy utólag fizesse a házbért, mégpedig havonként...

- De asszonyom!... - tiltakozott a volt földesúr, s arca egyszerre olyan vörös lett, mint az orra hegye.

- Még az az ügyefogyott, fajankó Maruszewicz is - folytatta a báróné -, már ő is naphosszat bámulja az ablakon át.

A báróné drámai színezetű hangja ismét zokogásba csapott át.

- S ha az ember elgondolja - nyögte -, hogy egy ilyen némbernek leánya van... leánya, akit a pokol számára nevel, míg én... Ó! Hiszek az igazságosságban... hiszek az isteni irgalomban, de nem értem... nem... nem tudom felfogni az ilyen ítéletet, amely engem megfosztott gyermekemtől, neki pedig meghagyja. Ennek... egy ilyennek!... Uram! - tört ki újult erővel -, nem bánom, hagyja itt ezeket a nihilistákat, de őt... őt, űzze ki innen!... Nem baj, ha üresen marad a lakás, megfizetem a bérét, csak neki ne legyen fejét hol lehajtania...

Ez a kívánság már igazán nem tetszett nekem. Intettem a gondnoknak, hogy megyünk, meghajoltam és hűvösen így szóltam:

- Megengedi, báróné, hogy ebben az ügyben maga Wokulski úr, a ház tulajdonosa döntsön.

A báróné széttárta karját, mint akit a szó szíven talált.

- Ah, tehát így állunk... - suttogta. - Tehát már ön is meg az a... az a Wokulski is beleesett a hálójába?... Úgy hát bevárom az isteni igazságszolgáltatást...

Távoztunk, mert nem is tartóztattak tovább. Amint kiértem a lépcsőházba, megszédültem, mintha részeg lettem volna.

- Mit tud Stawskinéról? - kérdeztem Wirskitől.

- A lehető legtisztességesebb asszony - felelte. - Fiatal is, szép is, és keze munkájával tartja el egész családját. Mert az anyja nyugdíjából alig futja a lakbérre...

- Él az anyja?

- Hogyne. Az is nagyon rendes asszony.

- És mennyi lakbért fizetnek?

- Háromszáz rubelt - válaszolta a gondnok. - Olyan tiszta pénz az, mintha egyenesen az oltárról szednék le...

- Nézzük meg őket - döntöttem.

- A legnagyobb készséggel - ajánlkozott Wirski. - Amit ez a bolond összebeszélt, a legjobb, ha elereszti a füle mellett. Nem is tudom, miért gyűlöli úgy szegény Stawskinét. Alighanem azért, mert szép, s olyan kisleánya van, akár egy angyal...

- Hol laknak?

- A jobb szárny első emeletén.

Nem is emlékszem, mikor értünk le a homlokzati lépcsőn, hogyan mentünk végig az udvaron, aztán fel az udvari szárny első emeletére mert állandóan Stawskiné és Wokulski járt az eszemben... Istenem, milyen szép pár lenne! De hát ha férje van. Igaz, az ilyen ügyekbe nemigen szeretem beleártani magam, mert én így gondolnám, ők meg amúgy, a sors pedig megint másféleképpen intézi...

A sors!... A sors!... Milyen furcsán taszítja egymás felé az embereket. Ha évekkel ezelőtt le nem megyek a Hopferék pincéjébe, Machalskihoz, ma Staśt talán nem is ismerem. Ha aztán én el nem küldöm a színházba, talán soha nem is látta volna Łęcka kisasszonyt. Lám, akkor egyszer akaratlanul is bajba sodortam. Semmi esetre sem akarom ezt még egyszer megismételni. Viselje gondját az Úristen a gyermekeinek.

Mikor Stawskiék lakásának ajtaja előtt megálltunk, a gondnok hamiskásan elmosolyodott, s így szólt:

- Tudja, mit?... Előbb megtudakoljuk, hogy a fiatalasszony itthon van-e. Higgye el, érdemes megnézni!...

- Tudom, tudom...

Nem csengetett, hanem kétszer egymás után kopogott. Az ajtó hirtelen kinyílt, s a küszöbön egy alacsony, kövér cselédlány meredt ránk. Blúza ujja könyökön felül felgyűrve, kezében szappan. Olyan izmai voltak, hogy akármelyik atléta megirigyelhette volna.

- Ó, a gondnok úr!... - kiáltotta. - Azt hittem, megint valami...

- Ugyan, már megint próbálkozott valaki? - kérdezte Wirski, s hangjából kiérzett a felháborodás.

- Nem, nem próbálkozott - felelte a leány parasztosan -, csak megint bukétát küldtek. Azt mondják, hogy az a Maruszewicz innen szemből...

- Csirkefogó!... - sziszegte a gondnok.

- Ilyen a férfinép mind egy szálig. Ha egy szoknya megtetszik neki, úgy bukik bele, mint a lepke a gyertyalángba.

- A két hölgy... itthon van? - kérdezte Wirski.

A vastag leányzó gyanakodva nézett rám.

- Ez az úr a gondnok úrral jött?

- Igen, a háziúr megbízottja.

- Fiatal vagy öreg? - firtatta tovább, s úgy nézett rám, mint egy vizsgálóbíró.

- Láthatod, hogy öreg!... - felelte a gondnok.

- Közepes korú - vetettem közbe. (Istenemre, ezek nemsokára a tizenöt éves fiúkat is öregnek fogják mondani.)

- Mind a két nagysága itthon van - jelentette a cseléd. - Csak éppen a fiatalnál egy kisleány van, akit tanít. De az öreg nagysága bent van a szobában.

- Phi! - mordult fel a gondnok. - Akkor hát... mondd meg az öreg nagyságának...

Bementünk a konyhába. A közepén teknő állt, tele habos szappanlével, gyermekfehérneművel. A tűzhely közelében, kifeszített kötélen, ugyancsak gyermekruhák, ingecskék, harisnyák száradtak. (Mindjárt meglátszott, hogy gyerek van a háznál!)

A félig nyitott ajtó mögül egy idősebb nő hangja szűrődött ki.

- A gondnok úrral?... Egy úr?... - mondta a láthatatlan hölgy. - Hátha Ludwik! Éppen róla álmodtam.

- Tessék bemenni - szólt a cseléd, s kitárta a szoba ajtaját.

Kicsiny szoba gyöngyház színű falakkal. A bútor zafírkék, pianino is van, a két ablak tele fehér és rózsaszín virággal. A falon a Szépművészeti Társaság oklevele, az asztalon állólámpa, tulipán alakú ernyővel. A Krzeszowski báróné sötéthuzatos, sírboltszerű szalonja után itt szinte felvidult az ember. Olyan volt ez a szoba, mintha vendéget vártak volna. De a bútorok túlságosan szabályosan álltak a helyükön az asztal körül, s ez azt mutatta, hogy a várt vendég még nem érkezett meg.

Egy kis idő múlva a szemben levő ajtón belépett egy szürke ruhás idősebb hölgy. Feltűnt, hogy a haja egészen ősz, noha sovány arca még egyáltalában nem látszott öregnek, vonásai szépek, szabályosak. Mintha már láttam volna valahol.

Időközben Wirski gondosan begombolta pecsétes kabátja két gombját, s valódi nemesúrhoz illő előkelőséggel hajolt meg, majd megszólalt: - Megengedi, nagysád, hogy bemutassam Rzecki urat. Rzecki úr az új háziúr meghatalmazottja, nekem pedig bajtársam...

Egymás szemébe néztünk: bevallom, kissé meghökkentett ez a bemutatás. Wirski, úgy látszik, észrevette, mert mosolyogva hozzátette:

- Azért mondom, hogy bajtársam, mert mind a ketten igen érdekes dolgokat éltünk át külföldön.

- Ön járt külföldön? No, tessék! - csodálkozott az öreg hölgy.

- Igen, ezernyolcszáznegyvenkilencben és később is - feleltem.

- És nem találkozott valahol véletlenül a mi szegény Ludwikunkkal, Ludwik Stawskival?...

- De asszonyom! - kiáltotta Wirski, s nevetve hajolt meg. - Rzecki úr harminc évvel ezelőtt járt külföldön, a nagysád veje pedig alig négy évvel ezelőtt utazott el.

Az öregasszony legyintett, mintha legyet kergetne el.

- Igaz, igaz! - szólt. - Ó, mit is fecsegek... Mindig szegény Ludwiczekre gondolok. Foglaljanak helyet...

Leültünk, de közben a volt földesúr ismét előkelően meghajolt a komoly hölgy előtt, aki bájos bókkal viszonozta a meghajlást.

Csak most vettem észre, hogy a hölgy szürke ruhája tele van stoppolással. Furcsa, mélabús érzés szállt meg, mikor ezt a sűrűn stoppolt szürke ruhát meg a pecsétes kabátot s a két szegény embert néztem, akik úgy viselkedtek, mint a hercegek. Bizony fölöttük már elhaladt az idő mindent kiegyenlítő ekéje.

- Igaz, hiszen ön talán nem is tud a mi nagy bánatunkról - fordult hozzám a komoly hölgy. - A vőm négy évvel ezelőtt egy nagyon kellemetlen ügybe keveredett, persze igazságtalanul. Egy öreg uzsorás asszonyt gyilkoltak meg itt a közelben... Ó, Istenem, de minek is mondom el... kár róla beszélni. Elég az hozzá, hogy valaki a rokonok közül figyelmeztette, hogy őt gyanúsítják... De higgye el... izé...

- Rzecki - segítette ki a levitézlett földesúr.

- Higgye el, Rzecki úr... egészen ártatlanul. Ő aztán, szegény, külföldre szökött. Tavaly kézre került az igazi gyilkos, és kihirdették, hogy Ludwik ártatlan. De hát ő már két év óta nem ír...

Most már egészen a fülemhez hajolt, és úgy suttogott tovább.

- Helenka, a lányom, izé...

- Rzecki - segítette ki ismét a gondnok.

- A lányom, Rzecki úr, valósággal tönkremegy. Komolyan mondom, mindenét arra költi, hogy a külföldi lapokban hirdet, és sehol semmi... Még egészen fiatal, szegény, izé...

- Rzecki - súgta Wirski.

- Igen... Rzecki úr, és nem is csúnya...

- Gyönyörű - lelkesedett a gondnok.

- Valamikor hasonlítottam hozzá - folytatta az öreg hölgy, nagyot sóhajtva, s a volt földesúr felé bólogatott. - Itt van tehát ez az én leánykám, fiatal is meg szép is, egy gyermeke is van, és talán már másodikra is vágyik, noha esküszöm, Wirski úr, soha ilyesmit nem hallottam tőle, mert csak szenved és hallgat. De hogy szenved, azt biztosan tudom. Én is voltam egyszer harmincesztendős...

- Bizony, mindnyájan voltunk! - helyeselt a gondnok, s nagyot sóhajtott.

Megnyikordult az ajtó, és egy bájos leányka szaladt be, kezében kötőtűkkel.

- Nagymama! Nagymama! - kiáltotta. - Én sosem leszek kész evvel a kabátkával, és szegény babám...

- Helunia - szólt a nagymama szigorúan. - Nem köszöntél...

A leányka kedvesen bókolt, amit én elég ügyetlenül viszonoztam. Wirski szinte grófi méltósággal köszönt vissza, a kislány pedig tovább beszélt, odatartotta a kötőtűket az öregasszony szeme elé, s a rajtuk lógó kis fekete kötésdarabot mutogatta.

- Nagymama, nemsokára itt a tél, és szegény babámnak nem lesz kabátja... Tessék nézni, megint leesett egy szem...

(Gyönyörű gyermek... Irgalmas Isten! ha ennek Staś lenne az apja, biztosan nem őrjöngene így...)

A nagymama, elnézésünket kérve, átvette a tűket. Ebben a pillanatban lépett a szalonba Stawskiné.

Be kell vallanom, mikor megjelent, én méltóságteljesen viselkedtem. Wirski azonban egészen elvesztette a fejét. Felugrott, mint egy diák, pecsétes kabátján még egy gombot begombolt, sőt - valljuk be - el is pirult, és dadogni kezdett:

- Megengedi, nagysád, hogy bemutassam Rzecki urat, az új háziúr meghatalmazottját?

- Nagyon örülök - felelte Stawskiné, s lesütött szemmel bólintott felém. De az arcát elöntő sötét pír és a félelem látható jele azt mutatta, hogy nem vagyok számára kellemes vendég.

„Várj csak - gondoltam, s elképzeltem, hogy az én helyemen most Wokulski áll. - Várj csak, mindjárt meggyőzlek róla, hogy nincs okod félni tőlünk."

Stawskiné leült egy székre, de szemmel láthatólag nagy zavarban volt, s hogy ezt leplezze, valamit igazgatni kezdett kislánya ruháján. Anyja is komor volt, a gondnok meg végképp megnémult.

„Megálljatok csak" - gondoltam, s szigorú arcot öltve szóltam: - Mióta laknak itt a hölgyek?

- Öt éve... - felelte Stawskiné, s még jobban elpirult. Anyja szinte megremegett a széken.

- És mennyit fizetnek?

- Havi huszonöt rubelt... - suttogta a fiatalasszony. Hirtelen elsápadt, kínos zavarában szoknyáját gyűrte, ráncigálta, s nyilván önkéntelenül, olyan könyörgő tekintetet vetett Wirskire, hogy... ha én vagyok Wokulski, azonnal megkértem volna a kezét!

- Még - tette hozzá alig hallhatóan -, még júliusról adósak vagyunk...

Elkomorodtam, mint Lucifer, a szoba egész levegőjét magamba szívtam, s így szóltam:

- Önök októberig bezárólag... semmivel nem tartoznak. Mert Staś... vagyis Wokulski úr azt írja, hogy valóságos rablás háromszáz rubelt követelni három szobáért, ebben az utcában. Wokulski úr nem hajlandó az ilyen nyúzást eltűrni. Az ő utasítására közlöm, hogy ennek a lakásnak októbertől kezdve évi kétszáz rubel a bére. De ha a hölgyek nem akarják...

A gondnok székestül hátrahőkölt. Az öregasszony összecsapta a kezét, a fiatal meg nagy szemeket meresztett rám. Ó, micsoda szemek... és hogy tud velük nézni!... Esküszöm, ha én vagyok Wokulski, azonmód megkértem volna a kezét. Mert ha a férje két év óta nem ír, biztosan régen porladozik valahol. Meg aztán mire való a válóper?... Mire való Staś óriási vagyona?...

Újra megnyikordult az ajtó, s egy tizenkét éves leányka nézett be, fején karimás kalappal, hóna alatt füzetekkel. Arca telt és pirospozsgás, de vonásai nem vallottak valami nagy értelmességre. Előbb nekünk köszönt, azután Stawskinénak meg az idős hölgynek, végül Helenkát kétoldalt megcsókolta, és eltűnt, nyilván hazament. De a konyhából visszajött, s homlokáig elpirulva kérdezte Stawskinétól:

- Holnapután mikor jöhetek?

- Holnapután, édesem, négy órára gyere - felelte Stawskiné, szintén némi zavarral.

Mikor a kislány végérvényesen elment, az idősebb hölgy kedvetlenül megjegyezte:

- Ilyen az a leckeadás, Uram bocsá', Helenka több mint másfél óra hosszat dolgozik, kínlódik vele, és negyven garast kap érte...

- Anyácskám! - vágott szavába Stawskiné, könyörgő pillantással.

(Ha én volnék Wokulski helyében, már az oltártól jönnék vele visszafelé! Micsoda asszony, micsoda vonások, micsoda arc... Ehhez foghatót soha életemben nem láttam!... És a keze, az alakja, a termete, a mozgása, a szeme, ó, a szeme...)

Rövid, de kínos hallgatás után ismét a fiatalasszony szólalt meg:

- Nagyon hálásak vagyunk Wokulski úrnak az új feltételekért!... Azt hiszem, ez az egyetlen eset, hogy a háziúr a saját jószántából csökkenti a bért. De nem tudom... el szabad-e fogadnunk ezt a szívességet?

- Ez nem szívesség, asszonyom - vetette közbe a gondnok -, hanem egy nemes lélek becsületessége! Wokulski úr az én lakbéremet is leszállította, és én elfogadtam... Az utca, kérem szépen, harmadrendű, a forgalom kicsiny...

- De itt azért nagyon könnyű lakót kapni - jegyezte meg Stawskiné.

- De mi jobban szeretjük a régi lakókat, akikről tudjuk, hogy csendesek és rendesek - feleltem.

- Igaza van - helyeselt az ősz hajú hölgy. - A legfontosabb, hogy a lakás rendben legyen, s mi erre nagyon vigyázunk... Még ha Helunia néha az ollóval papírt vagdal is, és szétszórja a földön, Franusia mindjárt összesöpri...

- De nagymama, én csak borítékot szoktam csinálni, mert levelet írok apának, hogy jöjjön már haza - szólalt meg a kislány.

Stawskiné arcán mintha a fájdalom és fáradtság árnyéka suhant volna át.

- Nincs semmi hír? - kérdezte a gondnok.

A fiatalasszony lassan megrázta fejét, s nem vagyok biztos benne, nem sóhajtott-e, de olyan halkan...

- Hogy egy fiatal és nem is csúnya nőnek ilyen sorsa legyen! - jegyezte meg az anyja. - Se lány, se asszony.

- De anyácskám!...

- Se özvegy, se elvált, egyszóval: nem tudni, micsoda, és nem tudni, miért... Te, Helenkám, mondhatsz, amit akarsz, de én csak azt mondom, hogy Ludwik már nem él...

- Anyácskám!... Anyácskám!...

- Igen - folytatta az öregasszony nekihevülve -, mi csak várjuk napról napra, óráról órára, pedig, hiába... Vagy meghalt, vagy nem akar tudni rólad, tehát semmiféle kötelezettséged nincs...

A két hölgy szeme megtelt könnyel: az anyáé a haragtól, a leányé... tudom is én, mitől?... Talán derékban kettétört életét sajnálta.

Agyamon hirtelen átsuhant egy gondolat, melyet - ha nem rólam lenne szó - lángeszűnek neveznék. Különben is mellékes, minek nevezzük. Elég az hozzá, hogy valami olyan tekintély áradt egész lényemből és arcomból, hogy amikor jobban elhelyezkedtem a széken, lábaimat keresztbe vetettem, és torkomat megköszörültem, egyszerre mindnyájan rám függesztették tekintetüket - még a kis Helenka is.

- Ismeretségünk nagyon rövid ahhoz - kezdtem -, hogy bátorkodjam...

- Mindegy - vágott szavamba Wirski. - A jó szolgálatot még az idegentől is el kell fogadni.

- Ismeretségünk - hangoztattam ismét, lesújtó pillantást vetve Wirskire - valóban igen rövid, mindazonáltal engedjék meg, hölgyeim, hogy én s még inkább Wokulski úr minden befolyásunkat latba vessük, nagysád férjének felkutatása érdekében...

- Áááá!... - jajdult fel az idősebb hölgy, kiáltását azonban semmiképpen sem lehetett az öröm kitörésének nevezni.

- Anyácskám! - suttogta Stawskiné kétségbeesetten.

- Helunia - kiáltotta a nagymama határozottan. - Menj csak a babádhoz, és csináld tovább a kabátot. Nesze, felszedtem a szemet...

A kislány kicsit csodálkozott, talán a kíváncsisága is felébredt, de azért kezet csókolt nagyanyjának és édesanyjának, aztán fogta a kötőtűket és kiment.

- Kérem, Rzecki úr - folytatta az öregasszony -, hogy egészen őszinte legyek, nekem nem is annyira az a fontos... vagyis... nem hiszem, hogy Ludwik élne. Aki két év óta nem ír...

- Anyám, elég!...

- Dehogy elég! - vágott vissza a hölgy. - Ha te még most sem vagy tisztában saját helyzeteddel, én annál inkább. Lehetetlen ezzel az örök reménykedéssel vagy inkább fenyegetéssel élni...

- Drága anyácskám, az én boldogságomról és kötelességeimről csak nekem van jogom...

- Ne beszélj nekem boldogságról - fakadt ki az öregasszony. - Annak azon a napon vége volt, mikor Ludwik elszökött a bíróság elől, mely felfedte sötét kapcsolatait egy öreg uzsorásnővel. Hogy ártatlan volt, azt tudom, erre akkor is meg mertem volna esküdni, de azt egyikünk sem érti, miért járt hozzá?...

- Anyám!... Az urak idegenek... - kiáltotta Stawska asszony kétségbeesve.

- Én idegen?... - kérdezte a gondnok szemrehányó hangon; de azért felállt és meghajolt.

- Sem ön nem idegen, sem ez az úr - nyugtatta meg az öregasszony, s rám mutatott. - Látom, becsületes ember...

Most már én hajoltam meg.

- Tehát azt mondom - folytatta, s élesen a szemembe nézett -, azt mondom, folytonos bizonytalanságban élünk afelől, hogy mi van a vőmmel, s ez a bizonytalanság teljesen feldúlja nyugalmunkat. De én, őszintén megvallom, jobban félek attól, hogy hazajön...

Stawskiné zsebkendőjébe takarta arcát, s kiszaladt a szobából.

- Csak sírj, sírj... - kiáltotta utána az anyja, s fenyegetve rázta felé mutatóujját. - Az ilyen könny, ha fáj is, sokkal többet ér azoknál, amelyeket naponta ontasz...

- Uram - fordult hozzám -, én mindent elviselek, amit az Úr rám mér, de érzem, ha az az ember visszajönne, végképp megölné gyermekem boldogságát. Esküszöm - tette hozzá halkabban -, hogy leányom már nem szereti, bár erről maga sem akar tudni. De abban is biztos vagyok, hogy... ha hívná... utánamenne!...

Torkát elszorította a felcsukló zokogás. Wirskivel egymásra néztünk, és elbúcsúztunk az idős hölgytől.

- Asszonyom - szóltam búcsúzóul -, egy év letelte előtt hírt hozok vejéről. Lehet - suttogtam önkéntelenül mosolyogva -, lehet, hogy a helyzet úgy alakul, hogy mindnyájan meg leszünk elégedve... Mindnyájan... Talán azok is, akik nincsenek itt...

Az öregasszony kérdő tekintettel nézett rám, de már nem szóltam semmit. Még egyszer elbúcsúztam, aztán mindketten távoztunk, anélkül hogy Stawskinétól is elköszöntünk volna.

- Legyen szerencsénk máskor is, akár minden este! - invitált az idős hölgy már a konyhában.

Természetes, hogy eljövök... hogy sikerül-e ez a tervem Staśsal? Isten a megmondhatója. Ahol a szívnek szava van, ott az ész mit sem használ. De legalább megpróbálom ezt a szegény asszonyt feloldozni kötelékeiből! Az is valami!...

Miután Stawskiék lakását elhagytuk, elbúcsúztam a gondnoktól, s mind a ketten meg voltunk egymással elégedve. „Derék ember lehet” - gondoltam. De mikor otthon rádöbbentem, hogy milyen eredménnyel is járt ez a szemleutam, kétségbeesve kaptam a fejemhez.

Az volt a feladatom, hogy a ház pénzügyi helyzetét megszilárdítsam; nos, meg is szilárdítottam, de úgy, hogy a jövedelem évente legalább háromszáz rubellel csökkent. Ej, hátha Staś észbe kap, s annál hamarabb túlad az ingatlanon, amelyre semmi szüksége sincs.

Ír még most is betegeskedik, a politikai helyzet változatlan: teljes a bizonytalanság.

II.

1

Szürke napok, véres órák

Wokulskin negyedórával azután, hogy a varsó-bydgoszczi vonaton elhagyta Varsót, két egymástól teljesen különböző érzés lett úrrá; megcsapta az üdítő, hűvös levegő, s ettől valami különös érzéketlenségbe szédült.

Könnyedén mozgott, friss volt, gyorsan és világosan gondolkozott, de semmi sem érdekelte, sem az, hogy ki az útitársa, sem az, hogy merre és hová utazik. S érzéketlensége annál inkább nőtt, minél jobban távolodott Varsótól. Pruszkównál szinte megörült, mikor észrevette, hogy a nyitott ablakon át esőcseppek csapódnak az arcába; később Grodziskon túl egészen felélénkítette a már javában tomboló vihar; sőt, valósággal vágyott rá, hogy a villám halálra sújtsa. De amikor a vihar elvonult, ismét visszazuhant érzéketlen állapotába, semmi nem érdekelte, még az sem, hogy jobb oldali szomszédja az ő vállára hajtott fejjel aludt, s szemben ülő útitársa lehúzta cipőjét, és harisnyás lábát az ő térdére támasztotta. Mentségére legyen mondva, harisnyája tiszta volt.

Éjfél felé valami álomféle fogta el, de meglehet, hogy ez csak még fokozottabb érzéketlenség volt. A lámpát a kis függönnyel elsötétítette, szemét behunyta, s arra gondolt, hogy ez a furcsa zsibbadtság talán elmúlik a nap felkeltével. De nem múlt el. Sőt reggelig egyre növekedett. Nem lehet éppen azt mondani, hogy rosszul érezte magát, de jól sem. Csak éppen, hogy...

Azután elvették az útlevelét, később megreggelizett, új jegyet váltott, poggyászát átvitte egy másik vonatba, és továbbutazott. Új állomás, új vonat, új útszakasz. A vonat zakatolt, remegett, a mozdony nagyokat füttyentett, azután megállt; a fülkébe németül beszélő utasok szálltak, előbb egy, aztán még egy, majd még egy... Később a lengyelül beszélők egészen eltűntek, s a kocsi megtelt németekkel.

A vidék is teljesen megváltozott. Hatalmas, töltéssel övezett erdők következtek. Wokulskinak feltűnt, hogy a fák olyan egyenlő távolságban álltak egymástól, mint a katonák. A szalmafödeles faházikók eltűntek, s mind gyakrabban látott emeletes épületeket, szép piros cseréptetővel, gyümölcsössel. Ismét állomás, ismét étkezés. Egy óriási város... aha - Berlin... Aztán tovább... Az utasok még itt is németül beszélnek, de más nyelvjárással. Ismét ráborul az éjszaka, az álom... Nem, nem álom, megint csak - érzéketlenség.

Egyszerre két francia jelenik meg a fülkében. A táj megint egészen más. Széles láthatár, dombok, szőlők. Itt-ott egy-egy nagyobb emeletes ház, látszik, hogy régi, azonban jó karban van, körülötte lombos fák, s csaknem teljesen belepi a borostyán. Megint vámvizsgálat. Ismét más vonat. A fülkébe beszáll két francia férfi meg egy nő, de olyan lármásak, mintha legalább tízen lennének. Meglátszik rajtuk, hogy jól nevelt emberek, de hangosan kacagnak, gyakran változtatják helyüket, mindig bocsánatot kérnek tőle, de hogy miért, azt ő maga sem tudja.

Wokulski az egyik állomáson táviratot ad fel Szuzsinnak: *Párizs - Grand Hôtel* címre. A szöveget egy bankjeggyel együtt odaadja a kalauznak, nem törődik vele, mennyit adott, de avval sem, hogy a távirat eljut-e a címzetthez. A következő állomáson valaki egész tekercs bankjegyet nyom a kezébe és mennek tovább. Észreveszi, hogy ismét éjszaka van. Szemére álom nehezedik, vagy talán nem is álom, csak az öntudatát veszíti el. Szemét behunyja, de ennek ellenére gondolkozik, azt gondolja, hogy alszik, és hogy ez az érzéketlenség Párizsban elmúlik.

- Párizs... Párizs!... - hajtogatja még mindig álmában. - Ó, hány éve álmodozom róla!... Elmúlik... Minden elmúlik!...

Délelőtt tíz órakor újabb állomás. A vonat berobog egy tető alá; zaj, kiabálás, futkosás. Wokulski egyszerre három franciába is beleütközik, akik mind segítségüket ajánlgatják. Egyszerre valaki megragadja a karját.

- Na, Stanisław Piotrowicz, szerencséd, hogy megérkeztél...

Wokulski egy darabig nézi ezt a piros arcú, seprűszakállú óriást, s végül megismeri:

- Ah, Szuzsin!

Megölelik egymást. Szuzsinnal együtt van két francia, az egyik nyomban átveszi Wokulskitól a vevényt feladott poggyászáról.

- Szerencse, hogy megjöttél - ismételi Szuzsin, s még egyszer megcsókolja. - Már azt hittem, nélküled megesz itt Párizsban az unalom...

„Párizs..." - villan át ismét Wokulski agyán.

- Én nem számítok - folytatta Szuzsin -, de te olyan gőgös lettél azok között a rühes főurak között, hogy velem már nem is törődöl. Miattad lett volna kár, ha elszalasztod a dolgot... Legalább ötvenezer rubelt vesztettél volna...

A Szuzsinnal jött két francia megint megjelenik, s intenek, hogy indulhatnak. Szuzsin karon fogja Wokulskit, s kivezeti egy térre, ahol rengeteg omnibusz meg egy- és kétlovas hintó álldogál, melyeken a kocsis hol elöl, hol hátul ül. Néhány lépést mennek, majd megállnak egy kétlovas hintó előtt. A bakon, a kocsis mellett inas ül. Beszállnak és elindulnak.

- Nézd - magyarázza Szuzsin -, ez a Lafayette utca, az meg ott a Boulevard Magenta. Mi a Lafayette utcán megyünk végig egészen a szállodáig, az meg az Opera mellett van. Mondhatom, csoda város ez a Párizs. Hát még ha a Champs Élysées-t meglátod, meg a Szajnát és a Rivoli utcát... Hidd el, nem is város ez, hanem álom... Csak a nők tömködik ki magukat egy kissé túlságosan. De hát itt más az ízlés... Mindenesetre örülök, hogy megjöttél, mert ötvenezer rubel vagy még annál is több, igazán nem jár gyalog... Na látod, ez az Opera, az ott a Kapucinusok körútja és itt, ebben a házikóban lakunk...

Egy óriási, ötemeletes ház előtt álltak meg. A ház ék alakú, s a második emelet magasságában vaserkély veszi körül. A fákkal szegélyezett széles úton sűrűn közlekednek az omnibuszok, hintók, lovasok és gyalogosok. A forgalom olyan nagy, mintha fél Varsó futna hanyatt-homlok, hogy valami baleset tanúja legyen, s az úttest olyan sima, mint a padló. Wokulski érzi, hogy itt van Párizs kellős közepén, de ez semmiféle hatással nincs rá, még a kíváncsiságát sem kelti fel. Nem érdekli semmi.

A hintó begördül egy pompás kapu alá, az inas kinyitja az ajtót. Kiszállnak.

Szuzsin ismét karon fogja, s egy kis fülkébe vezeti, mely azonnal megindul felfelé.

- Felvonó - magyarázza Szuzsin. - Nekem itt két lakásom van: az egyik az első emeleten, azért naponta száz frankot fizetek, a másik meg a harmadikon tíz frankért. Neked is tízfrankosat foglaltam le. Hiába... a kiállítás idején...

A felvonóból kilépnek a folyosóra, s egy pillanat múlva már egy elegáns szalonban vannak, melyben mahagóni bútorzat, mennyezetes, széles ágy van; a szekrény ajtaja is csupa tükör.

- Foglalj helyet, Stanisław Piotrowicz... Éhes vagy? Szomjas vagy? Itt akarsz enni vagy lent az étteremben? Na, az ötvenezer rubel mintha már a zsebedben lenne... Nagyon örülök...

- Mondd meg, kérlek - szólal meg végre Wokulski is -, miért kapom én azt az ötvenezer rubelt?...

- Lehet, hogy többet is.

- Jól van, de miért?

Szuzsin bevágja magát egy fotelba, kezét hasán összekulcsolja, és úgy hahotázik.

- Már csak azért is, mert kérdezed!... Más nem kérdi, miért adják a pénzt, csak besepri... Te vagy az egyetlen, aki tudni akarod, mivel kerested meg. Ó, együgyű galambocskám!...

- Ez nem felelet.

- Na várj, mindjárt felelek. Először is azért, mert Irkuckban négy esztendeig tőled tanultam, amit tudok. Ha te nem lettél volna, én sem lennék ma az a Szuzsin, aki vagyok. Meg aztán, Stanisław Piotrowicz, én nem vagyok közületek való: én a jóért jóval fizetek...

- Ez sem felelet - jegyezte meg Wokulski.

Szuzsin vállat vont.

- Kérlek, itt ebben a szobában ne kívánj tőlem további felvilágosítást, odalent majd magad is megérted. Lehet, hogy vásárolok itt egy kis párizsi díszműárut, de az is lehet, hogy tíz-tizenöt kereskedelmi hajót veszek. Tudod, hogy egy szót sem tudok sem franciául, sem németül. Szükségem van valakire, mégpedig pontosan olyan emberre, amilyen te vagy...

- Én nem értek a hajókhoz.

- Légy nyugodt, akad még itt akár vasúti, akár tengerészeti, akár katonai mérnök. Nem az a fontos, hogy a hajókhoz érts, hanem az, hogy legyen mellettem valaki, aki nemcsak helyettem, hanem értem is beszél. Különben pedig még egyszer mondom, ha lemegyünk, legyen nyitva a két szemed és a két füled, ha meg kimegyünk onnan, akkor egyszerre felejts el mindent. Te értesz ehhez, Stanisław Piotrowicz, egyébre pedig ne légy kíváncsi. Én keresek tíz százalékot, neked is adok tíz százalékot a magam hasznából, s ezzel az ügyet le is zártuk. Hogy mire, kivel és ki ellen, azt ne kérdezd.

Wokulski hallgatott.

- Délután négykor amerikai és francia gyárosok jönnek hozzám. Lejöhetsz? - kérdezte Szuzsin.

- Hogyne.

- S most elmégy egy kicsit a városba?

- Nem. Aludni szeretnék.

- Úgy is jó. Gyere, megmutatom a szobádat.

Kifordultak Szuzsin szobájából, s alig néhány lépéssel odább egy hasonló szobába léptek. Wokulski azonnal az ágyra vetette magát. Szuzsin lábujjhegyen kiment és becsukta az ajtót.

Amint Szuzsin távozott, Wokulski behunyta a szemét, és igyekezett elaludni. Vagy talán nem is annyira aludni, mint inkább elűzni magától egy tolakodó gondolatot, mely elől Varsóból elmenekült. Egy kis ideig úgy érezte, hogy az a gondolat talán nincs is itt, hogy ott maradt Varsóban, de őt keresi, kutatja kétségbeesetten a Krakowskie Przedmieściétől egészen az Aleje Ujazdowskiéig.

„Hol van?... Hol lehet?...” - suttogja a kísértet.

„De hátha utánam jön?...” - kérdezi Wokulski önmagától. - Remélem, itt, ebben az óriási városban, ebben a nagy szállodában nem talál meg...

„De hátha már keres?...” - gondolja. Még erősebben behunyja szemét, s himbálózni kezd a matracon, melyet rendkívül szélesnek és ruganyosnak érez. Kétféle nesz veszi körül, s egészen belemerül a zajba. Az egyik, hogy az ajtón túl, a folyosón, emberek beszélgetnek, jönnek-mennek, mintha éppen ebben a pillanatban valami rendkívüli dolog történt volna. A másik az utcáról hangzik, mint körülírhatatlan, pontosan meg nem állapítható lárma, amely számos szekér dübörgéséből, harangzúgásból, emberi hangokból, trombitaszóból, fegyverdörrenésből és az Isten tudja még, mi mindenből tevődik össze. De az egész csak elfojtottan, lehalkítva hallatszik, mintha nagy távolságról jönne.

Azután úgy érzi, mintha valami árnyék nézne be az ablakán, azután mintha a folyosón járkálna valaki egyik ajtótól a másikig, mindenütt bekopog és megkérdezi:

„Nincs itt?... Itt sincs?...”

S valóban, jár valaki és kopog, sőt az ő ajtaján is bekopogtat, de nem kap választ, tovább megy.

„Nem talál meg!... Nem talál...” - gondolja Wokulski.

Egyszerre kinyitja a szemét, s a haja az égnek mered.

Szeme előtt egy ugyanilyen szoba van, mint az övé, ugyanilyen baldachinos ággyal, s az ágyon ő maga!... Ez egyike a legerősebb megrázkódtatásoknak, amelyeket eddig átélt, mert saját szemével megállapítja, hogy itt, ahol teljes magányban szeretett volna lenni, itt együtt van vele egy tőle elválaszthatatlan tanú. Ő maga!...

- Micsoda eredeti módja a kémkedésnek?... - mordul fel. - Ostoba ötlet ezekkel a tükrös szekrényekkel.

Felugrik, s hasonmása követi példáját. Az ablakhoz lép - *amaz* szintén. Lázasan kinyitja bőröndjét, hogy átöltözzék, *amaz* pontosan ugyanazt teszi, vele együtt öltözik, nyilván azért, hogy a városba menjen.

Wokulski érzi, hogy menekülnie kell ebből a szobából. A kísértet, mely elől Varsóból megszökött, már itt van, itt áll a küszöb előtt.

Megmosdik, tiszta fehérneműt vesz és átöltözik. Mikor mindezzel elkészül, még alig fél egyre jár.

„Három és fél óra! - gondolja. - Hogy töltöm el ezt az időt...”

Alig nyitja ki az ajtót, már előtte áll a szálloda háziszolgája, s udvariasan jelentkezik! - Monsieur?...[39]

Wokulski a lépcsőhöz vezetteti magát, ott egy frankot nyom a szolga markába, aztán lerohan, mintha kergetnék.

Kimegy a kapu elé, és a járdán megáll. A széles utca mindkét oldalán fasor húzódik. Egy szempillantás alatt legalább hat hintó és egy sárga omnibusz száguld el mellette, tele utasokkal, még a tetején is ülnek. Jobb felől a messze távolban egy tér látszik, bal felől - a szálloda tövében - vászontető alatt kerek asztalkák mellett férfiak és nők, már csaknem kint a járdán isszák a kávét. A férfiak, mintha csak kivágott ruhában lennének, gomblyukaikban

[39] Uram? (francia)

virág vagy szalag. Lábukat olyan magasan rakják keresztbe, ahogy csak itt, az ötemeletes házak tövében illik. A nők vékonyak, kicsinyek, barnák, öltözetük szerény, pillantásuk azonban annál tüzesebb.

Wokulski bal felé indul, a szálloda sarkánál befordul. Ugyanebben az épületben egy másik kioszk is van, szintén tele emberekkel, akik ugyancsak a járda szélén ülve isznak valamit. Legalább száz ember ül itt, ha nem több. A férfiak tekintete kihívó, a hölgyek élénkek, barátságosak, közvetlenek. Az egy- és kétfogatú hintók szakadatlan sorban dübörögnek el mellette, a gyalogos járókelők is nagy tömegben hömpölyögnek mindkét irányban. Itt-ott egy zöld vagy sárga omnibusz is elzakatol előtte, ezeket azonban elég gyakran feltartóztatják a keresztutcákon döcögő barna omnibuszok, mind tele utassal, belül is és a tetőkön is.

Wokulski egy tér közepén találja magát, melyből hét utca nyílik. Kétszer is megszámolja, hét... Merre menjen?... Legjobb lesz a fasor irányában... De egy helyen két utca derékszögben szeli egymást, s mind a kettőn fasor van...

„A szálloda fala mentén megyek” - határozza el.

Félfordulatot tesz balra, és csodálkozva áll meg.

Bal felé, kissé messzebb, hatalmas épület látszik.

A földszinten - boltíves folyosó és szobrok, az első emeleten óriási kőoszlopok, és valamivel kisebb márványoszlopok, aranyozott oszlopfőkkel. A tető magasságában, a sarkokban sasok és aranyozott szobrocskák, vágtató lovakon ülő lovasokkal. A tető elöl lapos. Távolabb kupola emelkedik, s koronában csúcsosodik ki, még távolabb - háromszögletű tetőzet, csúcsán ugyancsak szoborcsoporttal. Mindenütt márvány, bronz, arany, mindenütt oszlopok, szobrok, domborművek...

„Ez lenne az Opera?... - gondolja. - Ezen az egy épületen több a márvány és a bronz, mint egész Varsóban!...”

Eszébe jut a boltja - Varsó dísze, és pirulva indul tovább. Érzi, hogy Párizs már az első lépésnél felülkerekedett - és örül neki.

A hintók, omnibuszok és a gyalogos járókelők forgalma egyre növekszik, egészen ijesztő méreteket ölt. Lépten-nyomon kioszkok, kerek asztalokkal, mellettük a járda szélén üldögélő emberek. Fényes hintó robog, hátul inassal, utána kutyafogatú kis szekérke döcög, azt egy zsúfolt omnibusz előzi, azután súlyos poggyászt cipelő emberek, majd egy nagyobb kétkerekű taliga. Most elegáns lovagló pár, férfi és nő közeledik, utánuk megint a hintók végeláthatatlan sora. A járda szélén egy kis kocsi tele virágcsokrokkal, egy másik gyümölccsel, szemben pástétomos bolt, mellette rikkancs, azután régiségkereskedés, köszörűs, könyvkihordó...

- Marchand d’habits...

- *Figaro!...*

- Exposition!...

- *Guide Parisien!...* Trois francs... Trois francs...[40]

Valaki egy könyvet csúsztat a kezébe, gépiesen kifizeti a három frankot, és átmegy az utca túlsó oldalára. Gyorsan megy, s mégis úgy látja, hogy minden és mindenki elhagyja: hintók és gyalogosok egyaránt. Érzi a verseny sürgető ütemét, tehát ő is gyorsítja lépteit, s bár még

[40] Ócska ruhát... - *Figaro*... - Kiállítás... - *Párizsi kalauz*... - Három frank... (francia)

senkit meg nem előzött, mégis magára vonja a közfigyelmet. Őt rohamozzák meg leginkább a rikkancsok és könyvárusok, őt nézik a nők, rajta mosolyognak gúnyosan a férfiak. Érzi, hogy ő, Wokulski, aki Varsóban olyan nagy feltűnést keltett, itt bátortalan, mint egy gyermek és... örül neki... Ó, hogy szeretne ismét gyermek lenni, abban az időben élni, mikor apja arról tanácskozott barátaival, hogy iskolába adja-e vagy boltosinasnak?...

Az utca ezen a helyen kissé jobbra kanyarodik. Wokulski itt lát először háromemeletes házat, és ez a látvány jóleső érzéssel tölti el. Egy háromemeletes ház az ötemeletesek között. Kellemes meglepetés...

Hirtelen egy hintó robog el mellette, a bakján inas, a hintóban két hölgy. Az egyik teljesen ismeretlen, a másik...

- Ő?... - suttogja Wokulski. - Lehetetlen!...

Mégis érzi, hogy ereje elhagyja. Szerencsére a közelben van egy kávéház. Közvetlenül a járda szélén egy székre rogy. Jön a pincér, kérdez valamit, s már hozza is a mazagrant. Ugyanakkor egy virágárus lányka rózsabimbót tűz a gomblyukába, a rikkancs leteszi elé a *Figaró*-t.

Wokulski a lánynak tíz frankot dob oda, a fiúnak egyet, aztán a mazagrant szürcsölve olvasni kezd:

Őfelsége Izabella királyné...

Összegyűri az újságot, zsebébe dugja, a mazagrant otthagyja, fizet és feláll. A pincér sandán néz rá; két vendég vékony sétapálcájával játszik, lábukat még magasabban vágják keresztbe, s az egyik arcátlanul fixírozza monoklija mögül.

„Ha én most ezt a csibészt pofon ütném? - gondolja Wokulski. - Holnap párbaj lenne belőle, talán meg is ölne... De hátha én ölném meg?...”

Elhalad a „csibész” mellett, és a szemébe néz. A ficsúr monoklija egyszerre lehull a szeméről, s valószínűleg hosszú időre elmegy a kedve a kihívó pillantásoktól.

Wokulski továbbmegy, s a legnagyobb figyelemmel szemléli az épületeket. Micsoda üzletek!... Amelyik itt a legszegényesebb, az is sokkal fényesebb, mint az övé, pedig az övé egész Varsóban a legszebb. Ez a sok palota mind terméskőből épült: csaknem minden emeleten tágas - néhol az épület egész hosszában elfutó erkélyek.

„Olyan ez a Párizs, mintha minden lakója szükségét érezné annak, hogy állandóan érintkezzék egymással, ha a kávéházakban nem, hát legalább az erkélyeken” - gondolja.

A tetők is eredetiek, mind magas, tele hatalmas téglakéménnyel, apró bádogkéményekkel és tornyocskákkal. Az utcákon sűrűn sorakoznak a lámpavasak, fák, elárusítóbódék vagy gömbben végződő hirdetőoszlopok. Az élet úgy forr és buzog, hogy alkotó erejét a járművek végeláthatatlan sodrában, a járókelők hullámzásában, az ötemeletes kőházak építésében sem tudja levezetni, s ezért itt is, ott is szobrokat emel a házak között, domborműveket a falakon, mindenféle cirádákat a tetőkön és megszámlálhatatlan mennyiségű kioszkot az utcákon.

Wokulski úgy érzi magát, mint akit kivettek a hideg vízből, s egyszerre forró vízbe dobtak, mely „sustorog, árad, forr s dübörög”...

Ő, az érett férfi, aki a saját éghajlata alatt heves vérmérsékletű, itt egyszerre olyan szelíd, mint egy gyermek, akinek minden és mindenki imponál.

Közben pedig minden zúg, pezseg és forr körülötte, nem látja a tömeg végét, szeme nem tudja befogadni a hosszú hintósorokat, sem a fákat, sem a kirakatok fényét és pompáját, sőt magát az utcát sem. Lassan, fokozatosan elkábul, már nem hallja a járókelők hangos beszélgetését.

Később már az utcai árusok kiabálását sem fogja fel a füle, végül pedig már a járművek dübörgését sem hallja. Aztán úgy érzi, hogy valahol már látott ilyen házakat, ilyen forgalmat, ilyen kávéházakat; majd átsuhan az agyán, hogy hiszen ez nem is olyan nagy dolog, végül feltámad kritikai érzéke, s már magyarázza önmagának, hogy itt ugyan gyakrabban lehet francia beszédet hallani, mint Varsóban, de a kiejtés Varsóban sokkal helyesebb és érthetőbb.

Amint ezen gondolkozik, lassítja lépteit, s most már nem is igen tér ki a járókelők elől. Arra gondol, hogy a franciák csak most kezdenek majd igazán ujjal mutogatni rá, de csodálkozva veszi észre, hogy egyre kevesebben törődnek vele. Egy órai sétálgatás után már ő sem egyéb, mint ennek az óriási párizsi tengernek egy cseppje.

„Annál jobb" - gondolja magában.

Eddig jobbról is, balról is, lépten-nyomon megszakadt a házsor, és mellékutcák nyíltak, de most a házak tömör sora több száz lépésen át szakadatlanul tart. Wokulski nyugtalanul siet tovább, de egyszerre, nagy örömére mellékutcához ér, ott kissé jobbra fordul, s elolvassa a felírást: Rue St. Fiacre.

Elmosolyodik, mert hirtelen Kock Paul egyik regénye jut eszébe. Ismét egy mellékutca, megint elolvassa a felírást: Rue du Sentier.

- Nem ismerem - mormogja.

Ötven-hatvan lépéssel tovább, látja: Rue Poissonière.[41] Ez valami bűnügyet juttat eszébe. Még tovább, néhány apró-cseprő utca következik, amelyek mind a Gymnase színházhoz vezetnek.

„Hát ez meg micsoda?..." - gondolja, mikor bal felől egy hatalmas épületet pillant meg, amilyent még sosem látott. Mi lehet ez az óriási kőkocka, alul a bolthajtásos kapuval? Természetesen kapu, amely két egymást keresztező utca metszőpontjában áll. Tövében omnibuszmegálló; csaknem átellenben vele egy kávéház és egy járdarész, melyet vaskorlát választ el az utca többi részétől.

Pár száz lépésnyire innen ismét egy hasonló kapu, s a két kapu között jobb és bal felé széles utca húzódik. A forgalom itt egyszerre megnövekszik, mert erre három-négyféle omnibusz és villamos is közlekedik.

Wokulski jobb felé néz, s ismét két sor utcai lámpást, két kioszkot, két fasort és két sor ötemeletes épületet lát, legalább olyan hosszúságban, mint a Krakowskie Przedmieście és az Újvilág utca együtt. A végét nem is látni, csak valahol a ködös távolban, mintha az utca felemelkednék az ég felé, a tetők leereszkednek a földig, s végül is minden homályba vész.

„Nem bánom, ha eltévedek, vagy ha a megbeszélésről elkésem is, de ezt meg kell néznem!..." - gondolja.

E pillanatban fiatal nő megy el mellette, akinek alakja és mozdulatai megdöbbentik.

„Ő az?... Nem... Ő Varsóban maradt, meg aztán - ez már a második, aki úgy hasonlít hozzá... Érzékcsalódás..."

De ereje elhagyja, sőt, emlékezete is. Ott áll két utca kereszteződésénél, mind a kettőben fasor van, s nem tudja, hogy került ide? Vakrémület szállja meg, amilyent az erdőben eltévedt ember érez; szerencséjére egy egylovas bérkocsi döcög el mellette, s a bakról a kocsis igen barátságosan mosolyog rá.

---

[41] Halaskofa utca.

- Grand Hôtel - kiáltja, s beül a kocsiba.

A kocsis ujját kalapjához emeli, és odaszól a lovának:

- Gyí, Lizett!... Ez a nemes külföldi úr fizet neked egy korsó sört ezért az útért.

Aztán oldalvást fordulva visszaszól Wokulskinak:

- Két eset lehetséges: polgártárs vagy ma érkezett Párizsba, vagy igen jó reggeli után indult sétálni...

- Ma érkeztem - feleli Wokulski, akit már egészen megnyugtatott a fiákeres simára borotvált, széles, piros arca.

- És egy kicsit ivott is, nemde? Ez mindjárt meglátszik - jegyzi meg a kocsis. - Ismeri a taksát?

- Nem számít.

- Gyí, Lizett!... Ez a külföldi úr nagyon tetszik nekem, legjobb lenne, ha csak ilyenek jönnének ide a kiállításra. De biztos benne, polgártárs, hogy a Grand Hôtelben lakik?... - fordul ismét Wokulskihoz.

- Tökéletesen.

- Gyí, Lizett!... Ez a külföldi úr kezd nekem imponálni... Nem berlini véletlenül, polgártárs?...

- Nem.

A kocsis még egy ideig fürkésző pillantásokkal méregeti, aztán megint megszólal:

- Annál jobb magának. Nekem semmi bajom ugyan a poroszokkal, bár elvették tőlünk Elzászt és Lotaringiának is egy jó részét, de azért nem szeretem, ha német ül a gallérom mögött. Hová való, polgártárs?

- Varsóba.

- Ah, ça!...[42] Szép ország... gazdag ország... Gyí, Lizett!... Akkor hát az úr lengyel?... Ismerem a lengyeleket!... Ez itt az Opera tér, polgártárs, az meg már a Grand Hôtel...

Wokulski három frankot hajít oda a kocsisnak, és szinte futva indul a szállodába, egyenesen fel a harmadik emeletre. Alig ér a szobája ajtajáig, már ott áll a mosolygó háziszolga, Szuzsin névjegyével és egy csomó levéllel.

- Rengeteg érdeklődő... és köztük sok nő!... - jelenti készségesen, s hamiskásan mosolyog hozzá.

- Hol vannak?

- Némelyik a fogadószalonban, de vannak az olvasóteremben és az étteremben is... Monsieur Jumart már igen türelmetlen.

- Ki az a monsieur Jumart? - kérdi Wokulski.

- Az ön és a *Siuze* úr udvari marsallja. Nagyon ügyes ember, és igen jó szolgálatokat tehetne önnek, ha tudná, hogy legalább ezer frank tiszteletdíj üti a markát... - jegyzi meg a szolga, még mindig hamiskásan mosolyogva.

- Hol van monsieur Jumart?

---

[42] Aha! (francia)

- Az első emeleten, az ön fogadószobájában. Monsieur Jumart nagyon ügyes ember, de azért talán én is segítségére lehetnék kegyelmes uramnak. Bár a nevem Müller, valójában elzászi vagyok, sőt még én fizetnék önnek tíz frankot, ha végre alaposan elbánhatnánk a poroszokkal.

Wokulski bement a szobájába.

- Mindenekelőtt felhívom a szíves figyelmét a bárónőre, s ajánlom, hogy őrizkedjék tőle... Már ott van az olvasószobában, pedig tulajdonképpen háromra jelentette be magát... Esküdni mernék, hogy német... Mert ha én elzászi vagyok!...

Müller e szavaknál halkította hangját, s visszahúzódott a folyosóra.

Wokulski kibontotta Szuzsin levelét, s a borítékból kivett névjegyről a következőket olvasta: *A megbeszélés csak nyolckor kezdődik. Elég időd van tehát, hogy vendégeiddel, különösen pedig a hölgyekkel végezz. Én már kicsit öreg vagyok ahhoz, hogy valamennyit kielégítsem.*

Wokulski a levelek átnézéséhez fogott. Nagyobbára reklámok voltak kereskedőktől, fodrászoktól, fogorvosoktól, azután támogatás iránti kérelmek és különböző titokzatos ügyek felderítésére szóló ajánlatok, sőt, az üdvhadseregtől is akadt egy felhívás.

Wokulskit a sok levél közül főleg egy lepte meg, amely így szólt: *Fiatal, elegáns, szép nő szeretné Párizst az ön társaságában megtekinteni; közös költségre. Választ a hotel portásához.*

- Eredeti egy város! - mormogta.

A másik, még érdekesebb levelet az a bizonyos bárónő írta, akinek háromkor kellett volna az olvasóteremben várnia a vele való találkára.

- Tehát még egy félóra...

Csengetett és a villásreggelit felhozatta a szobájába. Néhány perc múlva már jött is a pincér a sonkával, tojással, hideg sülttel és valami ismeretlen hallal, néhány üveg különböző itallal és a kávéfőzővel. Farkasétvággyal fogott hozzá, jót ivott utána, azután szólt Müllernek, hogy vezesse le a fogadószobába.

A szolga a folyosóra irányította, ott megnyomott egy csengőt, belebeszélt egy kagylóba, majd betessékelte Wokulskit a felvonóba. Egy másodperccel később már az első emeleten volt, de alig lépett ki a fülkéből, máris egy hetyke bajuszú, előkelő külsejű úr állta el útját. Kifogástalan frakk feszült rajta, melyhez hófehér nyakkendőt viselt.

- Jumart... - mutatkozott be, könnyedén meghajolva.

Tizenöt-húsz lépést mehettek a folyosón, akkor Jumart kinyitott egy ajtót, s egy pompásan berendezett szalonba léptek. Wokulski szinte visszahőkölt, amikor meglátta az aranyozott bútorokat, az óriási tükröket és a domborművekkel díszített falakat. A szoba közepén hatalmas asztal állt, drága terítővel s egész halom papírral.

- Beengedhetem az érdeklődőket? - kérdezte Jumart. - Ezek, azt hiszem, nem veszélyesek. Ellenben a bárónőre... bátor vagyok felhívni szíves figyelmét... Az olvasóteremben vár.

Meghajolt és komoly arckifejezéssel vonult át egy másik szalonba, amely a váróterem szerepét töltötte be.

„A fene egye meg, nem pottyantam én itt valami veszedelmes kalandba?” - gondolta Wokulski.

Alig ült le az asztalhoz, hogy az ott heverő papírokat átnézze, egy kékfrakkos inas lépett be, frakkján dús aranysujtással. Ezüst tálcán névjegyet nyújtott át. A névjegyen egy semmitmondó név mellett a sokatmondó „ezredes” cím díszlett.

- Kéretem.

Egy pillanat múlva jó növésű, karcsú férfi lépett be, ősz spanyol szakállkával, ugyanilyen bajusszal s gomblyukában piros szalaggal.

- Tudom, kevés az ideje - kezdte a vendég könnyed meghajlás után -, de az én mondanivalóm igazán rövid. Párizs minden tekintetben remek város, akár szórakozásról, akár tanulmányokról van szó, de hogy a külföldi megismerhesse, jó vezetőre van szüksége. Ismerek minden múzeumot, képtárat, klubot, műemléket, ismerem az állami intézményeket, a magántársaságokat, egyszóval mindent... ha tehát úgy gondolja...

- Legyen szíves, hagyja itt a címét - felelte Wokulski.

- Négy nyelven beszélek, a művészeti, irodalmi, tudományos és ipari körökkel jó kapcsolataim vannak...

- E pillanatban még nem adhatok választ - vágott szavába Wokulski.

- Jelentkezzem személyesen, avagy várjam, amíg értesíteni méltóztatik? - kérdezte az ezredes.

- Igen, kérem, majd levélben értesítem.

- Ajánlom magamat - búcsúzott, azzal felállt, meghajtotta magát és távozott.

Az inas hozta a másik névjegyet, s röviddel utóbb belépett a következő vendég.

Piros arcú, jól táplált férfi volt, az első pillantásra textilkereskedőnek látszott. Míg az ajtótól az asztalig ment, folyton hajlongott.

- Parancsoljon velem - szólt Wokulski.

- Nem tetszett kitalálni a nevemről?... Escabeau... Hannibal Escabeau... - csodálkozott a jövevény. - Az Escabeau-féle karabély hetven lövést ad le percenként, viszont az, amelyet mindjárt bátor leszek bemutatni, egyszerre harminc golyót lő ki...

Wokulski arca olyan őszinte meglepetést árult el, hogy maga Hannibal Escabeau is elcsodálkozott.

- Remélem, nem tévesztettem ajtót? - kérdezte kissé zavarodottan.

- De igenis - sietett a felvilágosítással Wokulski. - Én díszműáru-kereskedő vagyok, a fegyverek nem érdekelnek.

- Nekem azonban bizalmasan megsúgták... - erősködött Escabeau, erősen hangsúlyozva a szavakat -, hogy az urak...

- Tévesen tájékoztatták...

- Ah, ezer bocsánat... Akkor talán csakugyan más szám alatt... - dadogta, s már hátrált is kifelé, folytonosan hajlongva.

A kék frakk és fehér nadrág ismét megvillant, s nyomában új vendég lépett be. Ezúttal alacsony termetű, nyugtalan tekintetű, sovány fekete emberke. Szökdécselve az asztalhoz sietett, lerogyott egy székbe, s idegesen az ajtóra tekintve, Wokulskihoz hajolt, és csaknem súgva mondta:

- Talán csodálkozik rajta, de... a dolog nagyon fontos... rendkívül fontos... A legutóbbi napokban korszakalkotó felfedezést tettem a rulett terén... Mindössze hatszor, legfeljebb hétszer kell a tétet megduplázni.

- Megbocsát, de ilyesmivel nem foglalkozom - szólt közbe Wokulski.

- Nem bízik bennem?... De hiszen ez természetes is... Tessék, itt van nálam egy kicsi rulett... kipróbálhatjuk...

- Bocsásson meg, kérem, de e pillanatban nincs időm.

- Csak három perc, uram... három perc az egész...

- De nekem egy fél percem sincs.

- Hát akkor mikor jöjjek? - kérdezte kétségbeesett arckifejezéssel.

- Semmi esetre sem egyhamar.

- Akkor hát legyen szíves, adjon kölcsön száz frankot, hogy a hivatalos próbákat megejthessem.

- Öt frankkal szolgálhatok - felelte Wokulski, s a pénztárcája után nyúlt.

- Ó, nem, uram, köszönöm... nem vagyok kalandor... Különben... adja ide... holnap megadom... Addig talán meggondolja magát...

A következő vendég, egy hatalmas termetű úr, gomblyukában egész sor apró méretű kitüntetéssel, doktori diplomát, rendjelt vagy bármely más címet ajánlott Wokulskinak, s borzasztóan csodálkozott, hogy ajánlatát nem fogadja el. Úgy megsértődött, hogy köszönés nélkül távozott.

Utána néhány percnyi szünet következett. Wokulskinak úgy rémlett, mintha a várószobában szoknyasuhogást hallana. Feszülten hallgatózott, de az inas már jött is, hogy a bárónőt bejelentse.

Hosszabb szünet után olyan gyönyörű, előkelő hölgy lépett a szalonba, hogy Wokulski önkéntelenül felállt. Lehetett negyvenéves. Termete sudár, arcvonásai szabályosak, egész megjelenése és viselkedése a nagyvilági hölgyé.

Wokulski szótlanul mutatott a fotelra, s mikor a hölgy leült, észrevette, hogy nagyon izgatott, s csipkés zsebkendőjét idegesen szaggatja. Végre büszkén felvetette fejét, s Wokulski szemébe nézve, megszólalt:

- Ismer engem?

- Nem, asszonyom.

- Az arcképeimet sem látta?

- Nem.

- Akkor, úgy látszik, sohasem járt Berlinben meg Bécsben.

- Nem.

A hölgy mélyet sóhajtott.

- Annál jobb - mondotta -, legalább bátrabb leszek. Én nem vagyok bárónő... egészen másvalaki vagyok. De ez nem is fontos. Pillanatnyilag nehéz helyzetbe kerültem... Húszezer frankra van szükségem... S minthogy ékszereimet nem kívánom az itteni zálogházakban elhelyezni, tehát... megért engem?

- Nem, asszonyom.

- Akkor hát... van egy igen fontos titkom eladó.

- Nekem nincs jogom titkokat vásárolni - felelte Wokulski kissé zavarodottan.

A hölgy feszengeni kezdett.

- Nincs joga?... Akkor minek jött ide?... - kérdezte könnyed mosollyal.

- És még sincs...

A hölgy felállt.

- Tessék - szólt kissé elfogódottan -, itt egy cím, ezen huszonnégy órán belül megtalálhat, itt pedig egy feljegyzés, talán kissé gondolkozóba ejti... Viszontlátásra.

Hangos szoknyasuhogással távozott. Wokulski rápillantott a feljegyzésre, s azon a saját és Szuzsin személyi adatait látta, amilyenek az útlevelekben szoktak lenni.

„No, igen!... - gondolta. - Müller elolvasta az útlevelemet, és kivonatot készített belőle, még nem is egészen hibátlanul: *Woklusky*!... Mi a fene, gyereknek néznek ezek engem?...”

Minthogy újabb vendég nem jelentkezett, Wokulski Jumart-t hívatta.

- Parancsoljon - jelentkezett az elegáns udvari marsall.

- Kicsit szeretnék önnel beszélgetni.

- Magántermészetű ügyben?... Mert akkor engedje meg, hogy helyet foglaljak. Az előadásnak vége, a jelmezek visszakerülnek a ruhatárba, a szereplők között megszűnt a rangkülönbség.

Kissé gúnyos hangon mondta ezeket, s igen jól nevelt emberhez illően viselkedett. Wokulski egyik csodálkozásból a másikba esett.

- Mondja meg, kérem - szólt -, micsoda emberek ezek?

- Akik önnél voltak? - kérdezte. - Csak olyanok, mint a többi: idegenvezetők, feltalálók, közvetítők... Mindegyik dolgozik, ahogy tud, és szeretné munkáját minél előnyösebben eladni. És hogy néha többet is szeretnének keresni, mint amennyit munkájuk megér, az kérem, általános francia jellemvonás.

- Ön nem francia?

- Én?... Bécsben születtem, Svájcban és Németországban tanultam, aztán hosszú ideig Olaszországban, Angliában, Norvégiában és az Egyesült Államokban éltem. Nevem a legjobban kifejezi nemzetiségemet, mindig az vagyok, akik között élek: ökrök között ökör, lovak között ló. Tudom, honnan szerzem a pénzt, és mire költöm, az emberek is tudják rólam, ezenkívül pedig semmihez semmi közöm.

Wokulski nagy figyelemmel hallgatta.

- Nem értem - szólt.

- Látja, kérem - folytatta Jumart, miközben ujjait végigjártatta az asztal lapján -, én nagyon sok világot láttam ahhoz, hogy bárkinek is a nemzetiségével törődjem. Az én számomra, tekintet nélkül a nyelvekre, mindössze négyféle nemzetiség létezik. Az elsőhöz tartoznak azok, akikről tudom, honnan szerzik a pénzt, és mire költik; a másikhoz, akikről tudom, honnan szerzik, de nem tudom, mire költik; a harmadikhoz, akikről tudom, mire költik, de nem tudom, honnan szerzik; a negyedikhez, akikről sem azt nem tudom, honnan szerzik, sem azt, hogy mire költik. Monsieur Escabeau-ról például tudom, hogy a pénzét egy kötőgyárból szerzi, és valami fantasztikus, pokoli fegyverre költi, tehát tisztelem és becsülöm... A bárónőről viszont sem azt nem tudom, honnan szerzi, sem azt, hogy mire költi, ezért nem is bízom benne.

- Én kereskedő vagyok, Jumart úr - jegyezte meg Wokulski, akit kellemetlenül érintett a fiatalember előadása.

- Tudom. S azonkívül még *Siuze* úr barátja is, ami további néhány százalékot jelent. Megjegyzéseim egyébként sem önre vonatkoztak, csak mint elmefuttatást mondtam el, s erős a reményem, hogy meg is lesz az eredménye.

- Nagy filozófus ön - morogta Wokulski.

- Sőt, két egyetem filozófiai doktora is - felelt Jumart.

- S az a szerep, amelyet betölt...

- Szolgaszerep... Ezt akarta mondani? - vágott szavába nevetve Jumart. - Én, uram, azért dolgozom, hogy megéljek, és öregségemre is megfelelő járadékot biztosítsak magamnak. Nekem a cím nem fontos, hiszen annyi címem volt már!... A világ olyan, mint egy műkedvelő színház, ott nem illik a főszerepeket elkapkodni, az alantasabbakat pedig lenézni. Egyébként minden szerep jó, ha az ember művésziesen játssza, és nem veszi túlságosan komolyan.

Wokulski megmozdult a széken; Jumart felállt s előkelő meghajlással szólt:

- Bátor vagyok szolgálataimat felajánlani.

S könnyed mozdulattal kihátrált a szalonból.

- Lázam van, vagy mi?... - suttogta Wokulski, fejét két tenyere közé szorítva. - Mindig tudtam, hogy Párizs különös város, de hogy ilyen különös...

Órájára nézett; csak fél négy volt.

- Még több mint négy órám van az értekezletig - morogta, mert szinte megrémült, ha arra gondolt, hogyan tölti el ezt a hosszú időt. Mennyi új dolgot látott, mennyi új emberrel beszélt, és még mindig csak fél négy!...

Valami meghatározhatatlan nyugtalanság emésztette, valami hiányzott neki...

„Talán éhes vagyok? Nem. Olvassak? Nem. Talán beszélgessek? Eleget beszéltem már..." Utálta az embereket. Még a legkevésbé kiállhatatlannak találta a fanatikus feltalálókat és ezt a Jumart-t azzal az eredeti módszerével, ahogy az embereket osztályozza.

Ahhoz nem volt bátorsága, hogy visszatérjen szobájába, ahol a nagy falitükör áll. Más tehát nem maradt hátra, mint hogy megtekintse Párizs érdekességeit. Bevezettette magát a szálloda éttermébe. Itt minden pompás és óriási méretű volt, kezdve a falaktól, a mennyezettől, az ablakoktól, egészen az asztalok számáig és nagyságáig. De Wokulski nemigen nézegette. Tekintetét az egyik óriási aranyozott csillárra függesztette, s azt gondolta:

„Ha Izabella is eléri a bárónő korát... Ő, aki hozzászokott, hogy évente tízezreket költsön... ki tudja, nem lép-e ennek a kalandornőnek a nyomdokába?... Hiszen a bárónő is volt fiatal, őutána is bolondulhatott egy ilyen őrült, mint én, s ő sem törődhetett azzal, hogy honnan kerül a pénz... Ma már tudja... A titkokkal való üzérkedésből!... Átkozott társadalmi réteg, amely ilyen szépségeket és ilyen nőket termel ki..."

A termet szűknek érezte, kirohant az utcára a hotel elé, hogy belevesse magát a forgalom áradatába.

„Az előbb balra indultam - gondolta -, most próbáljuk meg jobbra..." A céltalan bolyongás az ismeretlen városban volt most az egyetlen dolog, mely számára valami kesernyés ingert jelentett.

- Ha ebben a tömegben elveszíthetném magamat... - suttogta.

Jobbra fordult, elhaladt egy kis tér mellett, aztán egy nagyon tágas térségre ért, mely tele volt fával. A középen négyszögletes épület állt, oszlopsor vette körül, mint valami ógörög szentélyt. Nagy érckapuja tele domborművekkel. A homlokzat felső részén is hatalmas dombormű díszlett, alighanem az utolsó ítéletet ábrázolta.

Körüljárta az épületet, és Varsóra gondolt. Elképzelte, hogy milyen óriási fáradsággal és nehézséggel épülnek fel odahaza azok a nem is nagy és nem is igen tartós, lapos házak, míg itt az emberi erő szinte játszva emel hatalmas, lenyűgöző épületeket, s még akkor sem merült ki annyira, hogy ne bírná ezeket a pompás építményeket mindenféle díszítménnyel felékesíteni.

A térrel szemben rövid utcát látott, s azon túl megint tágas teret, melynek közepén karcsú emlékoszlop körvonalai látszottak. Elindult arrafelé. Minél közelebb ért, annál magasabbra nőtt az oszlop, s annál szélesebb lett a tér. Az oszlop előtt és mögött csodaszép szökőkutak lövellték lefelé sugaraikat, jobb és bal felé már sárguló lombozatú fák sorakoztak, olyan sűrű csoportokban, hogy úgyszólván tágas parkot alkottak. A tér mélyén folyó hömpölygött, s fölötte a gyorsan tovasuhanó gőzhajók füstje terjengett.

A téren aránylag nem járt sok hintó, de annál több gyermek nyüzsgött, szüleik, anyjuk vagy nevelőnőjük kíséretében. Szép számmal akadtak a különböző fegyvernemekhez tartozó katonák is. Valahol a távolban katonazene szólt.

Wokulski az obeliszkhez közeledett, és egyszerre elcsodálkozott. Hatalmas térség közepére jutott, mely legalább két verszta hosszú és fél verszta széles lehetett. Mögötte kert terült el, előtte nagyon hosszú fasor húzódott. A tér két oldalán gyepágyak s paloták sorakoztak, a messze távolban pedig óriási kapu körvonalai látszottak. Wokulski érezte, hogy itt, ezen a helyen, hamarosan kifogy a jelzőkből és a felsőfokokból.

- Ez a Place de la Concorde, kérem. Amaz ott a Luxori obeliszk (eredeti, kérem szépen), mögöttünk a Tuiléria parkja, előttünk a Champs Élysées, s amott messze az Arc de Triomphe.

Wokulski körülnézett. Egy fekete pápaszemes, idegen ember topogott körülötte, kissé rongyos kesztyűben.

- Elmehetünk oda... Isteni séta... Látja, uram, ezt az óriási forgalmat... - magyarázta az ismeretlen készségesen.

Hirtelen elhallgatott. Gyorsan visszavonult, és az arra elhaladó két hintó között eltűnt. Helyette egy rövid körgalléros, katonaruhás férfi közeledett. Körgallérján hátul csuklya csüngött. A rendőr egy pillanatig megállt Wokulski mellett, végigpillantott rajta, aztán mosolyogva szólt:

- Ön külföldi?... Kérem, legyen óvatos Párizsban az ismeretségkötéssel...

Wokulski gépiesen kabátja oldalzsebéhez nyúlt, de ezüst cigarettatárcáját már nem találta. Elpirult, udvariasan megköszönte a szíves figyelmeztetést, de azt nem vallotta be, hogy meglopták. Eszébe jutottak Jumart meghatározásai, s nyomban meg is állapította, hogy a rongyos kesztyűs úr jövedelmének forrását már ismeri, de hogy ügyesen szerzett pénzét mire költi - ezt még nem tudja...

- Jumart-nak igaza van - suttogta. - A tolvajok kevésbé megbízhatatlanok, mint azok az emberek, akiknek jövedelemforrását nem ismerjük...

S eszébe jutott, hogy Varsóban igen sok ilyen ember van.

„Lehet, hogy ott ezért nincsenek ilyen nagy paloták és diadalívek...”

Elindult a Champs Élysées-n, s a hintók és bérkocsik szakadatlan sorai között valósággal elkábult. A sok ragyogó, elegáns hintó közt itt-ott lovagló hölgyeket és urakat is látott. Tovább sétált előre, s igyekezett elhessegetni magától a komor gondolatokat, melyek úgy meglepték, mintha egy raj denevér röpködött volna körülötte. Ment, mendegélt és félt hátranézni, félt széjjelnézni, mert arra gondolt, hogy ezen a pompás útvonalon ő olyan, mint valami összetaposott féreg, amely maga után vonszolja kitaposott beleit.

Elért a Diadalívhez, s ott lassan visszafordult. Mikor ismét meglátta a Place de la Concorde-ot, a Tuiléria kertje mögött egy óriási, fekete gömböt vett észre, amely gyorsan emelkedett felfelé, azután megállt, és bizonyos idő múlva ismét visszaereszkedett.

„Ah, szóval itt van a Giffard-féle léggömb? - gondolta. - Kár, hogy ma már nincs időm...”

A térről bekanyarodott egy utcába, ahol jobb kéz felöl egy liget volt, vaskerítés és oszlopok választották el az utcától, az oszlopokat virágvázák díszítették. Bal felől zárt házsor, félgömb alakú tetőzettel, a kémények egész erdejével és az erkélyek végeláthatatlan sorával... Lassan ment előre, és félve gondolt arra, hogy Párizs alig nyolcórai ittlét után máris untatja.

- Bah! - suttogta. - Hát a kiállítás, a múzeumok, a léggömb?...

Ment tovább, folyton a Rue de Rivolin, s hét óra körül elért egy térre, amelyről egy magányos, gót stílű tornyocska nyúlt a magasba, alul facsoport és alacsony vaskerítés övezte. Innen ismét többfelé ágaztak el az utcák. Wokulski fáradtságot érzett, intett egy bérkocsinak, s miután útközben áthaladt a már jól ismert St. Denis-kapu alatt, fél óra múlva a szállodában volt.

A hajógyárosokkal és mérnökökkel folytatott megbeszélés éjfélig húzódott, s közben számos üveg pezsgő fogyott. Wokulski kénytelen volt Szuzsint helyettesíteni a beszédben, közben rengeteg feljegyzést készített, s ez a munka végre teljesen megnyugtatta. Fürgén szaladt fel a lépcsőn saját szobájába, s ahelyett hogy a tükörrel gyötörte volna magát, az *Útikalauz*-ból elővette Párizs térképét és lefeküdt.

- Csekélység - mormogta. - Körülbelül száz négyzetverszta terület, kétmillió lakos, néhány ezer utca, és tizenöt-tizennyolcezer bérkocsi...

Azután végigolvasta Párizs legnevezetesebb épületeinek hosszú jegyzékét, s szégyenkezve gondolt arra, hogy ebben a városban talán sohasem tud eligazodni...

- A kiállítás... a Notre-Dame... a vásárcsarnokok... A Bastille tér... a Madeleine templom... a csatornák... no, hagyjatok békében! - mordult fel türelmetlenül.

Eloltotta a gyertyát. A város már csendes volt. A felhőkről visszaverődött az utcai lámpások halványszürke fénye, s az ablakon át beszűrődött a szobába. Wokulski füle zúgott, feje kóválygott, s szeme előtt elvonultak a napközben látott képek, hol az utcák sima kövezete, hol a vaskosarakba szorított fák, a terméskőből épült hatalmas házak, olykor a rettenetes embertömeg, a hintók szédítő áradata, mely ki tudja, honnan jött és merre haladt. E gyorsan tovarebbenő látomásoktól lassan elálmosodott, s közben arra gondolt, hogy a Párizsban töltött első nap mégiscsak egész életére emlékezetébe véső dik.

Azután tovább álmodozott, s rémülten látta, hogy ez a tengernyi ház, a szobrok erdeje és a fák végeláthatatlan sora mind reá omlik, s ő már magánosan, csendben, csaknem boldogan alszik egy óriási sírboltban. Alszik, nem gondol semmire, nem emlékszik senkire, és így aludna át évszázadokat, ha - ah! - valahol ott benne vagy mellette nem lenne a fájdalomnak az a parányi cseppje, melyet emberi szem meg nem láthat, s amely mégis olyan keserű, hogy az egész világot megmérgezheti.

Wokulski számára attól a naptól kezdve, hogy Párizs légkörében először megmártotta magát, valóságos csodás élet kezdődött. Annak a néhány órának a kivételével, amelyeket Szuzsin üzlettársaival, a hajóépítő mérnökökkel töltött, teljesen szabad volt, s idejét arra használta fel, hogy Párizst a legrendszertelenebbül megismerje. Az *Útikalauz*-ból vaktában kikeresett egy-egy helyet, aztán beült egy nyitott bérkocsiba, és a térképre rá sem nézve, odahajtatott. Felmászott a lépcsők tetejébe, körüljárta az épületeket, végigment a termeken, az érdekesebb néznivalók előtt megállt, azután az egész napra kibérelt bérkocsival áthajtott egy másik helyre, amelyet megint csak ábécé-sorrendben szemelt ki az *Útikalauz*-ból. S minthogy számára a legnagyobb szerencsétlenség, amelytől valósággal rettegett, az volt, hogy idejét nem tudja mivel eltölteni, esténként elővette Párizs térképét, a már megszemlélt helyeket áthúzta, és jegyzeteket készített.

Előfordult, hogy az ilyen kirándulásaira magával vitte Jumart-t is, aki azután elvezette olyan helyekre, amelyekről az útikalauzok nem szólnak: üzletekbe, gyárakba, kézműves-műhehelyekbe, diáktanyákra, a negyedrendű utcák eldugott vendéglőibe és kávéházaiba. Wokulski tulajdonképpen itt ismerte meg Párizs igazi életét.

Vándorlásai során felment a Szent Jakabról elnevezett templom, a Notre-Dame és a Pantheon tornyába, felvonóval felvitette magát a Trocadéróra, leszállt Párizs csatornáiba és halál-fejekkel díszített katakombákba; megnézte az állandó kiállításokat, a Louvre-t és Clunyt, a Bois de Boulogne-t, a temetőket, a La Rotonde kávéházat, a Le Grand Balcon kávéházat, s szökőkutakat, iskolákat, kórházakat, a Sorbonne-t, a vívótermeket, a vásárcsarnokokat, a konzervatóriumot, a vágóhidat, a tőzsdét, s színházakat, a Júliusi Oszlopot, a templomok belsejét. Ez a töméntelen látvány szörnyű kavarodást teremtett körülötte, melyhez még hozzá-járult saját lelkének zűrzavara is.

Nemegyszer, amint a megszemlélt tárgyakon elgondolkozott, a két versztányi kerületű kiállítási épülettől kezdve egészen a Bourbon-korona csaknem borsó nagyságú gyöngyéig, azt kérdezte magától: mit keresek itt?... És kiderült, hogy - semmit. Semmi sem kötötte le figyelmét, semmi sem serkentette szívét gyorsabb dobogásra, semmi sem késztette cselek-vésre. Ha valaki egész Párizst odaígérte volna neki, hogy a montmartre-i temetőtől menjen el gyalog a montparnasse-i temetőig, azzal a feltétellel, hogy amit útközben lát, az kösse is le az érdeklődését, hevítse is fel - nem vállalkozott volna erre az öt versztányi sétára. De tíz-húsz, sőt több versztányi utat is megtett naponta, csak azért, hogy a lelkében minduntalan feltörő emlékeket valahogyan elnyomja.

Nemegyszer úgy érezte, hogy ő valami különleges lény, aki az események különös játéka folytán alig néhány nappal ezelőtt született itt, Párizs utcáin, s hogy minden, amire emlékszik, merő önámítás, valami lét előtti álomféle, s a valóságban soha nem létezett. Ilyenkor azzal áltatta magát, hogy tökéletesen boldog. Bérkocsiba ült, Párizs egyik szélétől a másikig hajtatott, és mint valami örült, szórta a pénzt.

- Mindegy! - mormogta.

Ó, csak az a parányi fájdalom ne lenne annyira keserű!

Azokban a szürke, elmosódó napokban, amikor úgy érezte, hogy az óriási palotáknak ez a határtalan világa mind az ő fejére omlik, hogy rázuhannak a szökőkutak, a szobrok, a képek, a gépezetek, néha rádöbbent, hogy ő nem csalóka látomás, hanem valóságos ember, de a lelke - rákbeteg.

Egyszer elment a Montmartre-on levő Varieté Színházba, alig néhány száz lépésnyire a szállodától. Úgy volt, hogy három vígjátékot játszanak, s köztük egy operettet. Azért választotta ezt a szórakozást, hogy egy kicsit elkábuljon a bohóságoktól. De alig gördült fel a függöny, a következő hangzatos frázist hallotta, melyet siránkozó hangon szavaltak:

A szerető mindent megbocsát szeretőjének, kivéve a következő szeretőt...

- Pedig néha hármat is, meg négyet is meg kell bocsátani!... - jegyezte meg szomszédja mosolyogva.

Wokulski úgy érezte, hogy nincs elég levegője, meg mintha a föld is megnyílt volna alatta, s a mennyezet a fejére zuhanna. Nem bírta tovább; felállt, s mivel helye - szerencsétlenségére - éppen a nézőtér közepén volt, hideg verejtékben úszva, végigtaposott szomszédai lábán, s menekült a színházból.

Szinte rohant a szálloda felé, s belépett az első sarki kávéházba. Hogy ott mit kérdeztek tőle, és mit felelt - nem tudta. Csak azt látta, hogy hozzák a kávét, meg egy üvegben konyakot. Az üveg falán pontos mérce volt, mely a benne levő folyadék mennyiségét mutatta.

Wokulski ivott, s közben így gondolkozott:

„Starski - a második szerető. Ochocki - a harmadik... és Rossi?... Rossi, aki számára én rendeztem a fizetett tapsot, és hordtam garmadával az ajándékokat a színházba?... Ki volt Rossi? Ó, bárgyú ember, hát nem látod, hogy az a nő valóságos Messalina? Ha testileg nem is, de lelkileg?... És én, én bolonduljak érte?... Én?!..."

Érezte, hogy ez a felháborodás megnyugtatja. Fizetett s csak most látta, hogy az üveg üres...

„Úgy látszik, a konyak mégis megnyugtató..." - gondolta.

Ettől kezdve, valahányszor Varsó jutott az eszébe, vagy olyan nővel találkozott, akinek mozdulataiban, ruházatában vagy arcában valami különlegeset talált, rohant a legközelebbi kávéházba, és megivott egy üveg konyakot. Csak ilyenkor mert bátran Izabellára gondolni, s mindig elcsodálkozott, hogy egy olyan férfi, amilyen ő, hogyan szerethet egy olyan nőt, amilyen Izabella.

„Mert annyit csak megérdemlek - tűnődött -, hogy én legyek az első és az utolsó..."

A konyakos üveg kiürült, ő pedig a pincérek és vendégek nem csekély szórakozására, karjára hajtott fejjel aludt.

Azután megint napok hosszat járta a kiállításokat, múzeumokat, artézi kutakat, iskolákat és színházakat, nem azért, hogy valami újat lásson és tanuljon, hanem hogy emlékeit elfojtsa.

E tompa, de meghatározhatatlan szenvedések folyamán lassanként megszületett benne a kérdés: van-e valami rendszer Párizs építkezésében? Van-e valami, amihez hasonlítani lehetne, és létezik-e olyan rendszer, amelybe Párizst is be lehetne foglalni.

A Panthéonról és a Trocadéróról Párizs egészen egyformának látszott: a házak tengere keresztül-kasul szeldelve ezer meg ezer utcával, az egyenetlen háztetők, mint a tenger hullámai, a kémények, mint a felfreccsenő tajték, a tornyok és oszlopok, mint a tarajos hullámok.

„Káosz! - gondolta Wokulski. - Különben nem is lehet másképpen, ott, ahol a gondolatok és erőfeszítések milliószámra találkoznak. A nagyváros olyan, mint a porfelhő. Az alakja ötletszerű, logika nincs és nem is lehet benne. Ha lenne, akkor az *Útikalauz* szerkesztői már régen felfedezték volna; mert ez igazán az ő dolguk..."

Nézte a város térképét, közben pedig saját erőlködésén mosolygott.

„Csak egy ember, mégpedig zseniális ember alakíthat ki valamilyen stílust és tervet - fordult meg az agyában. - De hogy millió és millió ember, akik évszázadok hosszú során át dolgoznak anélkül, hogy egymásról tudnának, logikus egészet alkosson, az teljességgel lehetetlen."

Lassanként azonban, legnagyobb csodálkozására mégis rájött, hogy az a Párizs, amelyet tíz-egynéhány évszázadon át, millió és millió, egymásról nem is tudó, egymásra nem is gondoló ember épített, akik semmiféle tervet nem láttak - mégis bizonyos terv szerint épült, mégis egy teljes, mégpedig nagyon is logikus egészet alkot.

Mindenekelőtt az lepte meg, hogy Párizs egy óriási tálhoz hasonlít, melynek szélessége észak-déli irányban kilenc verszta és kelet-nyugati irányban tizenegy verszta. A tál déli része meghasadt, s a Szajna két részre osztja, mert a délkeleti szélétől a város közepén át széles ívben végigszeli, majd elkanyarodik a délnyugati széle felé. Ilyen tervet egy nyolcesztendős gyermek is meg tudna rajzolni.

„No jó - gondolta. - De hol itt a tervszerűség, a kimagaslóbb, érdekesebb épületek elhelyezésében? Az egyik oldalon a Notre-Dame, a másikon a Trocadéró, a Louvre, a tőzsde meg a Sorbonne!... Eh, csupa káosz az egész..."

De mikor pontosabban kezdte vizsgálni Párizs térképét, észrevette azt, amit a született párizsiak sem igen szoktak megfigyelni (igaz, hogy ebben nincs is semmi csodálatos), sőt amit Baedeker sem méltatott figyelemre, pedig ő igazán azzal kérkedik, hogy egész Európát ismeri.

Észrevette, hogy Párizs építkezésében a látszólagos zűrzavar ellenére igenis van tervszerűség és logika, pedig tíz-tizenöt évszázadon át millió és millió ember építette, akik nem is tudtak egymásról, és eszük ágában sem volt a logikára és stílusra gondolni. Párizsnak van valamije, amit legtalálóbban gerincoszlopnak, a város kristályosodási tengelyének lehetne nevezni.

A vincennes-i erdő a város délkeleti, a Bois de Boulogne pedig az északnyugati szélén húzódik.

Nos: az a bizonyos kristályosodási tengely óriási hernyóhoz hasonlít (hosszúsága csaknem hat verszta), amely megunván a vincennes-i erdőcskét, szépen átsétál a Bois de Boulogne-ba.

A hernyó farka a Bastille térre támaszkodik, feje pedig a Diadalíven nyugszik, míg a törzse csaknem a Szajnához simul. Nyakát a Champs Élysées, derekát a Tuilériák és a Louvre alkotják. Farka a városháza, a Notre-Dame, és a Bastille téren a Július Oszlop.

Ennek az óriási hernyónak számos hosszabb-rövidebb lába van. A fejétől kiindulva, első pár lába bal felől a Mars-mezőre, a Trocadéró térre és a kiállításra, jobb felől pedig a montmartre-i temetőre támaszkodik. A másik pár (ezek rövidebbek) bal felől a katonaiskoláig, az Hôtel des Invalides-ig és a képviselőházig, jobb felől pedig a Madeleine templomig és az Operáig ér. Azután következik (folyton a farka felé haladva), bal felől a Szépművészeti Iskola, jobb felől a Királyi palota, a bank és a tőzsde, bal felől az Institut de France és a pénzverde, jobb felől a központi vásárcsarnok; bal felől a Luxembourg palota és a Cluny Múzeum és az orvosi főiskola, jobb felől a Köztársaság tér az Eugéne herceg laktanyával.

A kristályosodási tengelytől és Párizs általános körvonalainak szabályosságától függetlenül, Wokulski arról is meggyőződött (amiről egyébként az útikalauzok is megemlékeznek), hogy Párizsban az emberi tevékenységnek hatalmas területek jutottak, és elhelyezkedésük is bizonyos rendszer szerint történt. A Bastille tér és a Köztársaság tér között helyezkedik el az üzleti negyed; velük szemben, a Szajna túlsó partján van a Quartier Latin, a tudományos világ

és az egyetemi ifjúság tanyája. Az Opera, a Köztársaság tér és a Szajna között foglal helyet a külkereskedelem és a pénzügyi világ; a Notre-Dame és az Institut de France, valamint a montparnasse-i temető között fészkelnek a születési arisztokrácia maradványai. Az Operától a Diadalívig húzódik a gazdag parvenük városrésze, s szemben, a Szajna bal partján, az Hôtel des Invalides és a katonaiskola mellett van természetesen a militarizmus fészke és a világkiállítások tere.

Ezek a megfigyelések Wokulski lelkében új áramlatokat indítottak meg, amelyekre előbb nem is gondolt, vagy ha gondolt is, csak felületesen. Ezek szerint tehát ennek a nagy városnak éppen úgy, mint minden növénynek és állatnak, megvan a maga anatómiája és fiziológiája. Vagyis a millió és millió ember munkája, akik olyan fennen hirdetik a maguk szabad akaratát, ugyanolyan eredménnyel jár, mint a sejteket pontosan építő méhecskéké vagy a szabályos bolyhokat emelő hangyáké vagy akár a vegyületeké, melyek szabályos testekben kristályosodnak.

A társadalomban tehát nincs véletlen, csak törhetetlen törvényszerűség, amely mintegy az emberi gőgöt kigúnyolva, ilyen tisztán nyilatkozik meg a legszeszélyesebb nemzet, a francia nép életében is! Uralkodtak rajta a Merovingok és Karolingok, a Bourbonok és a Bonaparték, volt itt három köztársaság és néhány anarchia, volt inkvizíció és ateizmus, voltak uralkodók és miniszterek, akik úgy váltakoztak, mint a divat vagy a fellegek az égen... De ennyi, látszólag mélyreható változás ellenére, Párizs egyre inkább a Szajna által kettészelt tál alakját öltötte magára, és egyre szembetűnőbben rajzolódott ki a kristályosodási tengely, amely a Bastille térről a Diadalívig húzódott, s egyre mélyebben elhatárolódtak az egyes városrészek: a tudományos és ipari, az arisztokrata és a kereskedelmi, a katonai és a parvenü városrész.

Ugyanazt a sorsszerűséget tapasztalta Wokulski Párizs tíz-egynéhány nevezetesebb családjának történetében is. A nagyatya, mint szerény kézműves, még a Temple utca környékén dolgozott tizenhat órát naponta; fia, aki már megmártózott a Quartier Latin légkörében, nagyobb műhelyt rendezett be magának a Szent Antal utcában; az unoka már nemcsak megmártózott, hanem jól megfürdött a tudományok negyedében, s mint nagykereskedő átköltözött a Boulevard Poissonnière-re, a dédunoka pedig, mint milliomos, már a Champs Élysées közelében ütötte fel tanyáját, hogy... leányai a Boulevard St. Germainen ápolgathassák satnya idegzetüket. Így aztán a Bastille mellett a munkától elnyűtt és meggazdagodott nemzetség a Tuilériák közelében élte ki magát, és a Notre-Dame mellett haldoklott. A város topográfiája megfelelt lakosai történetének

Wokulski elgondolkozott a szabálytalannak hitt tények e furcsa szabályszerűségén. Úgy érezte, hogy ha valami még felrázhatná érzéketlenségéből, az legfeljebb az ilyen irányú kutatás lehetne.

- Vadember vagyok - mondta önmagának -, valami tébolyba estem, de a civilizáció majd kiránt belőle.

Egyébként minden Párizsban töltött nap új eszmékkel gazdagította, vagy saját lelke egy-egy újabb titkát tárta fel.

Egyszer, mikor a kávéház teraszán ült és mazagrant ivott, egy utcai énekes lépett a terasz elé, és hárfakísérettel énekelni kezdett:

Au printemps la feuille repousse
Et la fleur embellit les prés,
Mignonette, en foulant la mousse,
Suivons les vapillons diaprés.

Vois les se poser sur le roses;
Comme eux aussi je veux poser
Ma lèvre sur les lèvres closes,
Et te ravir un doux baiser.[43]

Az utolsó versszakot a vendégek közül sokan már vele együtt énekeltek:

Vois les se poser sur le roses;
Comme eux aussi je veux poser
Ma lèvre sur les lèvres closes,
Et te ravir un doux baiser.

- Ostobák! - mordult fel Wokulski. - Nincs jobb dolguk, mint hogy ezeket az ostobaságokat dúdolják.

Borúsan állt fel, és fájó szívvel sodródott előre a mozgékony tömegben, mely zajongott, kiabált, beszélgetett, énekelt, mint az iskolából kitóduló gyermekhad.

- Ostobák! Ostobák!... - ismételgette.

Hirtelen eszébe villant, hogy hátha inkább ő az ostoba?

„Ha ők valamennyien hozzám hasonlítanának - gondolta magában -, Párizs olyan lenne, mint az őrültekháza, tele szomorú, mélabús őrülttel. Mindegyiket látomások gyötörnék, az utcák pocsolyákká, a házak romokká változnának számukra, ők azonban olybá veszik az életet, amilyen valóban, gyakorlati célok után futnak, boldogak, és hatalmas műalkotásokat hoznak létre. Én pedig mi után futottam? Előbb a perpetuum mobile és a kormányozható léghajó után, azután, hogy társadalmi rangot teremtsek magamnak, amiben saját fajtám elgáncsolt; végül egy nő után, akihez úgyszólván közelednem sem szabad. Én mindig vagy feláldoztam magam, vagy meghajoltam egy idegen osztály eszméi előtt, amely szolgájává, sőt, rabszolgájává akart tenni."

Aztán elképzelte, hogy is lenne, ha Varsó helyett itt Párizsban látta volna meg a napvilágot? Mindenekelőtt az itteni tudományos intézetek révén már gyermekkorában sokkal többet tanulhatott volna. Azután még ha beállt volna is boltosinasnak, sokkal kevesebb keserűségben, de tanulmányai közben annál több segítségben lett volna része. Azután nem töltötte volna az idejét azzal, hogy a perpetuum mobile feltalálását erőltesse, mert az itteni múzeumokban éppen elég példáját látta volna a sikertelen kísérletezéseknek, éppen elég olyan perpetuum mobilét, amelyek sohasem működtek. Ha pedig a kormányozható léghajóval bíbelődött volna, talált volna kész modelleket, egész csomó magához hasonló ábrándozót, sőt, gyakorlati eszméihez bizonyára meglelte volna a megfelelő segítséget is.

---

[43] Tavasszal levél hasad a rügyekből
S virág tarkítja a réteket,
Mi is hát, kedvesem, fussunk ki a rétre,
S utánozzuk a tarka pillangókat.

Nézd, hogy simulnak a rózsákhoz;
Én is úgy tapasztom
Ajkamat a tiédhez,
S úgy lopom mézédes csókodat.

S ha végre már mint vagyonos ember beleszeret egy arisztokrata hölgybe, a hozzá való közeledésben semmiképpen sem ütközik annyi nehézségbe, mint így. Megismerkedhetett volna vele, s aztán vagy kiábrándul, vagy megszeretik, de semmi esetre sem bántak volna vele úgy, mint a négerekkel Amerikában.

Különben pedig, vajon lehet-e Párizsban egyáltalán olyan őrülten szeretni, mint ő?

Itt a szerelmesek nem óbégatnak, és nem esnek kétségbe, hanem táncolnak és énekelnek, s általában az életet a könnyebbik végénél fogják meg. Ha törvényes házasságra nem telik, egyszerűen szabad szerelemben élnek, ha gyermekeiket nem tarthatják maguknál, kiadják szoptatós dajkának. Józan embert a szerelem itt talán még sohasem vitt őrületbe.

- Életem két utolsó éve azzal telt el - mondta Wokulski -, hogy egy nő után futottam, akiről talán szívesen le is mondanék, ha alaposabban megismerhetném. Minden energiám, minden tudományom, képességem és egész tekintélyes vagyonom egyetlen szenvedélybe fullad, csak azért, mert én kereskedő vagyok, ő meg... olyan... arisztokrataféle... Vajon ez a bűnös társadalom nem károsodik maga is azzal, hogy engem megkárosít?

Wokulski e pillanatban jutott el önmaga megbírálásának legmagasabb pontjára; felismerte helyzetének fonákságát, és elhatározta, hogy kiszabadul belőle.

„Mit tegyek, mit tegyek?... - gondolta. - Nyilván ugyanazt, amit mások tesznek."

De mit tesznek mások?... Mindenekelőtt rendkívül sokat dolgoznak, akár tizenhat órát is naponta; nincs sem vasárnapjuk, sem ünnepnapjuk. Itt ezen az alapon alakul ki a kiválasztódás, itt csak az erősnek van joga élni. A satnya ember egy éven belül, az élhetetlen néhány év alatt elpusztul, s csak a legerősebbek és legéletrevalóbbak maradnak meg. Ezeknek viszont - hála az olyan hősök nemzedékeken át végzett munkájának, amilyenek ők maguk is - minden szükségletük kielégül.

A hatalmas méretű csatornák megóvják őket a betegségektől, a széles utcák biztosítják számukra az elegendő friss levegőt, a vásárcsarnokok ellátják élelemmel, a gyárak ezrei - ruhával, bútorral és minden mással. Ha a párizsi ember a természetben kíván gyönyörködni, kirándul a városból, akár távolabbi vidékre, akár csak a Bois de Boulogne-ba; ha a művészetet akarja élvezni, elmegy a Louvre képtárba, s ha a tudományban kíván búvárkodni, ott vannak a múzeumok és a könyvtárak.

Munkálkodás a boldogságért minden irányban - ez a párizsi ember élete. Itt a testi fáradtság leküzdésére szolgálnak a hintók és bérkocsik tízezrei, az unalom ellen a száz meg száz színház és egyéb látványosság, a tudatlanság ellen a sok-sok múzeum, könyvtár, előadás és felolvasás. És itt nemcsak az emberrel törődnek, hanem még a lóval is; sima úttesteket építenek. Itt még a fákat is gondozzák, különleges kocsikban szállítják egyik helyről a másikra, körülfogják vaskerítéssel, védik a kártevők ellen, megkönnyítik a nedvesség beszivárgását, s ha beteg, gyógyítják és ápolják.

S mivel itt mindenre gondolnak, Párizsban minden, amit az emberek alkotnak, sokféle hasznot is hajt. A ház, a bútor, az edény nemcsak hasznos, hanem szép is, nemcsak a testnek kedvez, hanem a léleknek is. És fordítva - a műremekek, a műalkotások nemcsak szépek, hanem hasznosak is. A diadalívek, a tornyok és templomok tövében ott vannak a lépcsők, amelyek megkönnyítik a tetőre való feljutást, és hogy az ember ezt a gyönyörű várost a magasból szemlélhesse. A szobrok, a képek itt nemcsak a műkedvelők számára hozzáférhetőek, hanem a művészek és mesteremberek számára is, akik a képtárakban és múzeumokban kedvük szerint készíthetnek róluk másolatokat.

A francia ember, ha valamit alkot, mindenekelőtt arra vigyáz, hogy alkotása megfeleljen céljának, meg arra, hogy szép legyen. De ezzel még nem merül ki gondoskodása, mert alkotásának tartósságára és tisztaságára is gondot fordít. Wokulski lépten-nyomon megállapította ezt az igazságot, kezdve a szemétkihordó kézikocsikon, egészen a korlátokkal védett Milói Vénuszig.

Arra is rájött, hogy itt, az ilyen gazdálkodásnál, nem pocsékolják el a munkát. Minden nemzedék átadja utódainak az elődeitől örökölt pompás műveket, s azokat még saját alkotásaival is gazdagítja.

Ily módon Párizs valóságos bárka, mely az évszázadok hosszú sorának civilizációját őrzi... Itt minden megtalálható, kezdve a torz asszír szobroktól és egyiptomi múmiáktól egészen az elektrotechnika és mechanika legújabb vívmányaiig, az ősrégi cserépkancsóktól, melyekben az egyiptomi nők negyven évszázaddal ezelőtt vizet hordtak, egészen a Saint-Maur-i óriási, víznyomással működő kerekekig.

„Akik ezeket a csodákat megalkották - gondolta Wokulski -, vagy akik ezen az egy helyen felhalmozták, bizonyára nem voltak olyan kelekótya naplopók, mint én."

Szinte érezte, hogy erre a gondolatra elönti a szégyenpír.

Azután néhány óra alatt elintézte Szuzsin ügyeit, s újra nekivágott Párizsnak, és órák hosszat bolyongott utcáin. Ismeretlen sikátorokban járt-kelt, belemerült a százezres tömegbe, a különböző dolgok és események látszólagos zűrzavarába, s e zűrzavar mélyén megtalálta a rendet és a törvényt. Máskor pedig, a változatosság kedvéért, itta a konyakot, kártyázott, rulettezett vagy nyakig merült a szerelmi örömökbe.

De érezte, hogy a civilizáció e vulkáni erejű kohójában valami rendkívüli fog vele történni, hogy itt életének új szakasza kezdődik.

Ugyanakkor azt tapasztalta, hogy eddig szerteszóródó, zilált ismeretei és nézetei valami bölcseleti rendszerbe, valami egységes egészbe futnak össze, amely a világ és saját lénye sok minden titkát felfedi előtte.

„Mi vagyok én?" - kérdezte nemegyszer, és igyekezett a választ megfogalmazni.

„Elkallódott ember vagyok. Nem mindennapi tehetségem volt, és - nem tettem semmit a civilizációért. Azoknak a nagyszerű embereknek, akikkel itt találkoztam, félannyi erejük sincs, mint nekem, és mégis új rendszerű gépeket, gyönyörű épületeket, pompás műremekeket, egészen új fogalmakat hagynak örökbe a jövendő nemzedéknek. Hát én mit hagyok?... Legfeljebb a boltomat, amely hamarosan csődbe jutna, ha a jó öreg Rzecki nem vigyázna rá... Pedig hát én sem loptam a napot: dolgoztam három ember helyett, és ha a véletlen nem jön segítségemre, még annyi vagyonom sem lenne, amennyi van!..."

Azután új gondolata támadt: „Hát akkor mire tékozoltam el az erőmet és életemet?... A környezetemmel való harcra, melyhez nem tudtam hozzásimulni. Mikor kedvem lett volna tanulni, nem tanulhattam, mert a mi hazánkban nem tudósokra van szükség - hanem pincérekre és kereskedősegédekre. Mikor szinte életem árán is a társadalomnak akartam szolgálni, program helyett fantasztikus ábrándképeket tálaltak elém, aztán - elfeledkeztek rólam. Mikor pedig munkát kerestem, nem adtak. Ellenben megmutatták a széles utat, amelyen haladva a vagyon kedvéért elvehetek egy öregasszonyt. Mikor végre szerelmes lettem, s törvényesen is családapa akartam lenni, hogy saját házitűzhelyt alapítsak, melynek szentségéről dicshimnuszokat zengedeztek körülöttem, akkor egyszerűen zsákutcába kergettek; már azt sem tudom, vajon az a nő, akit a bolondulásig szerettem, nem ledér pillangó-e, akinek túlságosan fejébe szállt a dicsőség, avagy talán éppen olyan tévelygő lény, mint én, aki

ugyancsak nem találta meg a maga igazi útját. Ha viselkedését veszem szemügyre, ha cselekedeteit vizsgálom, azt kell látnom, hogy eladó lány, aki minél előnyösebben szeretne férjhez menni, ha a szemébe nézek, úgy látom, hogy angyali lélek, akinek szárnyait gúzsba kötötték a társadalmi szokások. Ha meg tudnék elégedni harminc-negyvenezer rubel évi jövedelemmel és kellemes visztpartnerekkel, én lehetnék Varsó legboldogabb embere - mondta önmagának. - Minthogy azonban a gyomromon kívül lelkem is van, amely tudás és szerelem után szomjúhozik, kétségkívül el kellene ott vesznem. Az alatt az égöv alatt sem bizonyos fajtájú növények, sem bizonyos fajtájú emberek nem érnek meg...”

Égöv! Egyszer, mikor a csillagvizsgálóban járt, egy pillantást vetett Európa klimatikus térképére, és emlékezetébe véste, hogy Párizs átlagos hőmérséklete öt fokkal magasabb, mint Varsóé. Ez pedig azt jelenti, hogy Párizsban évente kétezer fokkal több a meleg, mint Varsóban. Minthogy pedig a hő egyúttal erő is, mégpedig hatalmas - ha ugyan nem az egyetlen teremtő erő a világon, tehát... a rejtély meg van oldva...

„Északon hűvösebb van - gondolta -, ennélfogva a növényzet és az állatvilág szegényesebb, tehát az ember élelmezése is nehezebb. De ez még nem minden! Ugyanannak az embernek arra is igen sok munkát kell fordítania, hogy meleg lakása és meleg ruházata legyen. Egy franciának, az északi vidékek lakóihoz viszonyítva, sokkal több a szabadideje és ereje, s mivel nincs arra rászorulva, hogy ezt az erejét és idejét is anyagi szükségleteinek biztosítására fordítsa - szellemi alkotásokra is gondolhat. Ha a nehezebb időjárási viszonyokhoz hozzáadjuk még az arisztokráciát is, amely a nemzet minden felhalmozott értékére rátette a kezét, és felcserélte feslett életmódjára, mindjárt megértjük, hogy a rendkívüli tehetségek itt nemcsak hogy nem fejlődhetnek, hanem egyenesen el kell pusztulniuk.”

- No, én már nem pusztulok el! - dörmögte kedvetlenül.

S e pillanatban, most első ízben, de annál világosabban villant meg agyában a terv, hogy többé nem megy vissza Varsóba.

„Eladom a boltot - gondolta -, kivonom belőle minden pénzemet, és itt telepszem le Párizsban. Nem kapaszkodom azok után, akik nem akarnak befogadni. Zavarni sem kívánom őket... Majd itt eljárok a múzeumokba, lehet, hogy valami tudományos munkához is hozzáfogok, s így az életem majd csak eltelik, ha nem is boldogságban, legalább fájdalommentesen...”

Csak egyetlen esemény, egyetlen személy lett volna képes arra, hogy hazájába visszavigye, és ott tartsa... de az nem közeledett, ellenben jöttek események, amelyek mindinkább eltávolították Varsótól, és egyre erősebben Párizshoz kötötték.

2

A látomás

Az egyik napon - rendes szokása szerint - látogatóit fogadta szalonjában. Már végzett néhány emberrel, köztük egy harcias úrral, aki arra ajánlkozott, hogy minden párbaját vállalja, meg a másikkal, aki - mint hasbeszélő - diplomataszerepre vállalkozott volna szolgálatában, aztán a harmadikkal, aki azzal a kecsegtető ajánlattal állt elő, hogy Napóleon kincseinek nyomára vezeti, melyeket a megvert császár vezérkara a Berezina partján ásott el - mikor kékfrakkos inasa bejött s jelentette:

- Professor Geist.

- Geist?... - ismételte meg Wokulski, és különös érzése támadt. Eszébe jutott, hogy az acélnak lehet ilyen érzése, ha mágnesvassal közelítenek felé. - Kéretem...

Egy pillanat múlva alacsony, csenevész emberke lépett be, arca sárga, akár a viasz, de egyetlen ősz hajszála sem volt.

„Hány éves lehet ez az ember?..." - tűnődött Wokulski.

Ezalatt a vendég éles szemmel figyelte. Így ültek egy percig, talán kettőig is, egymást méregetve. Wokulski szerette volna vendége korát megállapítani, Geist pedig mintha őt fürkészné.

- Parancsoljon, kérem! - szólalt meg végre Wokulski.

A vendég feszengett.

- Ej, dehogyis parancsolok! - felelte, vállát vonogatva. - Én inkább koldulni jöttem, nem parancsolni...

- Mivel szolgálhatok? - kérdezte Wokulski, mert vendége arcát nagyon rokonszenvesnek találta.

Geist végigsimította fejét.

- Én bizonyos céllal jöttem - mondta -, de másvalamit fogok elmondani. Szeretnék önnek eladni egy új robbanóanyagot...

- Nem érdekel - vágott szavába Wokulski.

- Nem?... - kérdezte Geist. - Pedig - tette hozzá - nekem azt mondták, hogy az urak ilyesmit keresnek a tengerészet számára. Különben mindegy... Az ön számára valami más is akad nálam...

- Az én számomra? - kérdezte Wokulski, s nem is annyira a szavakon, mint inkább Geist tekintetén csodálkozott.

- Ön a múltban kötött léggömbbel kísérletezett... - folytatta a vendég.

- Úgy van.

- Ön vagyonos ember, és ért a természettudományokhoz.

- Úgy van - felelte Wokulski.

- És volt az életében egy pillanat, amikor le akart ugrani a magasból, nemde?... - kérdezte Geist.

Wokulski székestül hátrahőkölt.

- Ne csodálkozzék rajta - folytatta a vendég. - Életemben láttam vagy ezer természettudóst, s az én laboratóriumomban négy öngyilkosságot éltem át, tehát ismerem az osztályomhoz tartozó embereket... Ön sokkal többet nézegetett a légsúlymérőre, semhogy az első pillanatra fel ne ismertem volna önben a természettudóst. Az öngyilkossági gondolatokat forgató embert pedig az iskolás lányok is megismerik.

- Mivel szolgálhatok? - kérdezte még egyszer Wokulski, verejtékes homlokát letörölve.

- Rövid leszek - felelt Geist. - Ön tudja, mi a szerves kémia?...

- A szerves kémia a szénvegyületek...

- És mi a véleménye a hidrogénvegyületek kémiájáról?...

- Az, hogy olyan nincs.

- De igenis van - vágott vissza Geist. - Csak éppen az éterek, zsiradékok és aromatikus testek helyett új vegyületeket ad. Új vegyületeket, *Siuze* úr, mégpedig nagyon érdekes tulajdonságokkal!...

- Mi közöm nekem ehhez? - vágott szavába Wokulski. - Én kereskedő vagyok.

- Ön nem kereskedő, hanem egy kétségbeesett ember - felelte Geist. - A kereskedők nem törik olyasmiben a fejüket, hogy kiugorjanak egy léggömbből. Amint megláttam, mindjárt gondoltam: „Ez az én emberem..." De ahogy az előtérből kilépett, eltűnt a szemem elől. Ma aztán a véletlen újra összehozott bennünket... *Siuze* úr, nekünk beszélgetnünk kell a hidrogénvegyületekről... mert ha ön csakugyan gazdag, *Siuze* úr...

- Mindenekelőtt nem vagyok *Siuze*...

- Az nem érdekel, nekem elsősorban egy gazdag és kétségbeesett emberre van szükségem - felelte Geist.

Wokulski most már csaknem rettegve nézett Geistre, fejében egymás után villantak fel a kérdések: kókler vagy titkos ügynök, őrült vagy valóban valamilyen szellem?... Ki tudja, hogy a sátán csak legenda-e, vagy bizonyos pillanatokban csakugyan megjelenik? Annyi bizonyos, hogy ez az aggastyán, akinek életkorát nem lehet megállapítani, Wokulski legrejtettebb gondolatait kitalálta, mert ő ezekben az időkben valóban sokat töprengett az öngyilkosságról, de egyelőre olyan bátortalanul, hogy még saját maga előtt sem merte volna a tervet körvonalazni.

Vendége nem vette le róla tekintetét, és folyton szelíd gúnnyal mosolygott; mikor azonban Wokulski kinyitotta száját, hogy kérdezzen valamit, hirtelen elébe vágott:

- Ne fáradjon, kérem. Én már annyi emberrel beszélgettem a jellemükről és az én találmányomról, hogy mielőtt megmondaná, kitalálom, mi érdekli. Én Geist professzor vagyok, a „vén őrült", mert az egyetem és műegyetem környéki kávéházakban csak így neveznek. Valamikor úgy hívtak, hogy a „nagy vegyész", mindaddig, amíg a ma kötelező vegytani felfogások határát át nem léptem. Sok tanulmányt írtam, sok mindent felfedeztem akár a magam, akár a társaim neve alatt, akik, be kell vallanom, rendesen megosztották velem a hasznot. De mióta olyan tüneteket fedeztem fel, amelyek már nem férnek bele a tudományos akadémia évkönyveibe, egyszerűen elneveztek őrültnek, sőt nemcsak őrültnek, hanem eretneknek és árulónak is...

- Itt Párizsban?... - suttogta Wokulski.

- Ohó! - nevetett Geist. - Itt Párizsban. Persze hogy itt, hiszen Altdorfban vagy Neustadtban vagy más efféle városban csak azt tartják őrültnek és árulónak, aki nem hisz a papokban vagy Bismarckban, a tízparancsolatban vagy a porosz alkotmányban. Itt azonban gúnyt űzhet az ember Bismarckból, sőt az alkotmányból is, ellenben a kitagadás és kiátkozás terhe alatt hinnie kell a szorzótáblában, a hullámmozgás elméletében, a fajsúlyok állandóságában s a többi. Mutasson nekem egy várost, ahol az emberek az agyukat nem szorítják bizonyos dogmák bilincseibe, s akkor én azt a várost a világ fővárosává és a jövendő emberiség bölcsőjévé teszem.

Wokulski lehiggadt. Biztos volt benne, hogy mániákussal beszél. Geist folyton ránézett, és tovább mosolygott.

- No, befejezem. *Siuze* úr - folytatta. - Nagy felfedezést tettem a kémiában, új tudományt teremtettem, eddig ismeretlen ipari anyagokat találtam fel, melyekről előttem álmodni is alig mertek volna... Még néhány igen fontos dologra van szükségem, de... már nincs pénzem.

Nagy vagyont fojtottam bele kísérleteimbe; elhasználtam egy tucat embert; ma tehát újabb vagyonra és újabb emberekre van szükségem...

- És honnan ez a nagy bizalma éppen énbennem? - kérdezte Wokulski már egészen nyugodtan.

- Egyszerű - felelte Geist. - Az öngyilkosságra csak az őrült, a gazember vagy a nagyon értékes ember gondol, aki szűknek érzi ezt a világot.

- S honnan tudja, hogy én nem vagyok gazember?

- Honnan tudja ön, hogy a ló nem tehén? - felelte Geist. - Kényszerpihenésem idején, amely sajnos, már néhány év óta tart, állattannal foglalkozom, s különösképpen az emberi fajtát tanulmányozom. Ebben az egyetlen kétkezű csoportban jó néhány tucat állati típust fedeztem fel, kezdve az osztriga- és gilisztatípustól, egészen a bagoly- és tigristípusig. De többet mondok: felfedeztem közöttük keveréktípusokat is: szárnyas tigriseket, kutyafejű kígyókat, teknőcpáncéllal ellátott sólymokat, ezeket egyébként már lánglelkű költőink kifinomult fantáziája is meglátta. S e barmok és vadállatok állatsereglete közepette, itt-ott, felfedezek egy-egy igazi embert is, értelmes lényt, akinek szíve és energiája is van. Önnek. *Siuze* úr, kétségkívül vannak emberi jellegzetességei. Ezért beszélek önnel ilyen nyíltan. Hogy úgy mondjam, ön is egy a tízezer vagy talán csak a százezer közül.

Wokulski összeráncolta homlokát; Geist kirobbant:

- Mi az? Azt hiszi, hízelgek, hogy néhány frankot kicsaljak öntől?... Holnap újra itt leszek, s bebizonyítom, hogy ön ebben a pillanatban igazságtalan és ostoba...

Felugrott, de Wokulski visszatartotta.

- Ne haragudjék, professzor úr - szólt -, igazán nem akartam megsérteni. De higgye el, itt napról napra a legkülönbözőbb fajtájú csirkefogók zavarnak...

- Holnap bebizonyítom, hogy nem vagyok sem csirkefogó, sem őrült - felelte Geist. - Megmutatok valamit, amit eddig legfeljebb hat vagy hét ember látott, akik... azonban már nem élnek... Ó, ha élnének!... - sóhajtotta.

- Miért csak holnap?

- Azért, mert nagyon messze lakom, és nincs pénzem bérkocsira.

Wokulski megszorította a kezét.

- Nem haragszik meg, professzor úr - kérdezte -, ha...

- Ha pénzt ad bérkocsira? Nem. Hiszen előre megmondtam, hogy koldus vagyok, és ki tudja, hogy nem a legnyomorúságosabb-e egész Párizsban.

Wokulski átnyújtott neki száz frankot.

- Hagyja, kérem - mosolygott Geist. - Elég lesz tíz is... Ki tudja, holnap nem ad-e százezret?... Nagy vagyona van?...

- Majdnem egymillió frank.

- Egymillió! - ismételte meg Geist, s fejéhez kapott. - Két óra múlva itt vagyok. Bár annyira nélkülözhetetlen lennék magának, mint amennyire maga nekem...

- De legyen szíves, jöjjön egyenesen a szobámba a harmadik emeletre. Ez itt hivatalos helyiség...

- Jobb is, egyenesen oda... Két óra múlva itt vagyok - felelte Geist, s gyorsan távozott a szobából.

Egy kis idő múlva jött Jumart.

- Agyonuntatta az öreg? - érdeklődött.

- Micsoda ember ez? - kérdezte Wokulski hanyagul.

Jumart ajkát biggyesztette.

- Olyan őrültféle - felelte -, de az én diákkoromban még igen nagy vegyésznek tartották. Van egypár találmánya, sőt állítólag vannak igen különleges és érdekes dolgai is, de... S mutatóujjával jelentőségteljesen homlokára bökött.

- Miért tartják őrültnek?

- Mert nem lehet másképp nevezni az olyan embert - felelte Jumart -, aki azt hiszi, hogy sikerül neki a testek, vagy tudom is én, talán csak a fémek fajsúlyát csökkenteni.

Wokulski elbúcsúzott és szobájába indult.

„Micsoda különös város - gondolta. - Vannak itt kincskeresők, bérelhető becsületvédők, előkelő hölgyek, akik titkokat árulnak, pincérek, akik vegytani előadásokat tartanak és vegyészek, akik a testek fajsúlyát akarják csökkenteni."

Öt óra előtt a harmadik emeleti szobában jelentkezett Geist.

Nagyon izgatottnak látszott, s mikor belépett, az ajtót kulccsal bezárta maga után.

- *Siuze* úr - szólt. Nekem igen fontos, hogy megértsük egymást... Mondja, kérem, vannak önnek kötelezettségei?... Feleség, gyerek?... Bár, nem hinném.

- Nincs senkim.

- És a vagyona? Egy millió?...

- Majdnem.

- Mondja, kérem - folytatta Geist -, miért gondol öngyilkosságra?...

Wokulski összerezzent.

- Csak pillanatnyi dolog volt - felelte. - Megszédültem a léggömbben...

Geist fejét csóválta.

- Vagyona van - morogta. - A hírnév, legalábbis eddig, nem nagyon csábította... Itt csak nő lehet a dologban!... - kiáltotta.

- Lehetséges - felelte Wokulski nagy zavarban.

- Szóval nő! - állapította meg Geist. - Az baj. A nőről sohasem tudhatja az ember, mit csinál és hová juttat... Mindenesetre figyeljen rám - tette hozzá, s élesen a szemébe nézett. - Ha valamikor ismét kedvet kapna ahhoz, hogy megpróbálja... érti?... Ne kövessen el öngyilkosságot, hanem jöjjön el hozzám.

- Lehet, hogy most mindjárt elmegyek... - felelte Wokulski, szemét lesütve.

- Mindjárt nem! - tiltakozott Geist élénken. - A nők nem olyan könnyen döntik az embert pusztulásba. Ön a magáéval már befejezte a számadásait?...

- Azt hiszem...

- Aha! Csak azt hiszi... az baj. A tanácsomat mindenesetre vésse jól emlékezetébe. Az én laboratóriumomban igen könnyű meghalni, de még milyen könnyű!...

- Nos, mit hozott, professzor úr? - kérdezte Wokulski.

- Baj, baj!... - mormogta Geist. - Akkor vevőt kell keresnem a robbanóanyagomra. Pedig már azt hittem, összekerülünk...

- Előbb mutassa meg, mit hozott! - vágott szavába Wokulski.

- Igaza van - hagyta helyben Geist, s zsebéből közepes nagyságú dobozt vett elő. - Ide nézzen - szólt -, miért tartanak engem az emberek őrültnek!...

A bádogdoboznak különleges zárja volt: Geist egymás után érintette meg a különböző módon elhelyezett csapocskákat, s közben minduntalan Wokulskira emelte lázas, gyanakvó tekintetét. Egyszer láthatóan habozott is, s olyan mozdulatot tett, mintha a dobozt el akarná rejteni, de aztán meggondolta magát, még néhány csapocskát megmozdított, mire a doboz fedele felpattant. E pillanatban ismét valami gyanakvási roham vett erőt rajta. Lerogyott a díványra, háta mögé dugta a dobozt, s rémülten tekingetett hol Wokulskira, hol a szobában szerteszét.

- Butaságot csinálok!... - mormogta. - Micsoda őrület! Mindent kockáztatni az első jöttment kedvéért.

- Nem bízik bennem?... - kérdezte Wokulski, nem csekély elfogódottsággal.

- Senkiben sem bízom - felelte epésen az aggastyán. - Mert milyen biztosítékot kaphatnék bárkitől?... Esküt vagy becsületszót?... Ahhoz öreg vagyok, hogy az esküben higgyek... Az árulással szemben csupán a közös érdek biztosít úgy-ahogy. De még az sem mindig...

Wokulski vállat vont, és leült egy székre.

- Én nem kényszerítem - szólt -, hogy megossza velem gondjait. Magamnak is van éppen elég.

Geist nem vette le róla tekintetét, de lassan, fokozatosan lecsillapodott. Végül is megszólalt:

- Jöjjön ide közelebb, az asztalhoz... Nézzen ide! Mi ez?

Sötét színű fémgolyót mutatott.

- Azt hiszem, nyomdafém.

- Vegye a kezébe...

Wokulski kezébe fogta a golyót, s elcsodálkozott, milyen nehéz.

- Platina - jegyezte meg.

- Platina?... - ismételte Geist gúnyos mosollyal. - Nézze, ez a platina.

S egy ugyanolyan nagyságú platinagolyót tett a kezébe. Wokulski a két golyót egyik tenyeréből a másikba ejtve, méregette, s csodálkozása egyre fokozódott.

- Majdnem kétszer olyan nehéz, mint a platina - suttogta.

- Bizony... bizony!... - nevetett Geist. - Az egyik barátom, egy akadémikus el is nevezte „sűrített platinának”... Jó név, mi, egy olyan fém megjelölésére, amelynek fajsúlya harminc egész hét tized... De hát ezek már ilyenek... ahányszor sikerül valami új dolog számára nevet találniuk, rögtön azt mondják, hogy a már ismert természeti törvények alapján jöttek rá. Valóságos díszpéldányai az ökröknek... S ezek még a legbölcsebbek azok közül, akik ezrével nyüzsögnek az emberiség soraiban... Hát ezt ismeri? - tette hozzá.

- Ez egy üvegpálcika - felelte Wokulski.

- Haha!... - kacagott Geist. - Vegye csak a kezébe, és jól nézze meg... Ugye, érdekes üveg, mi?... Nehezebb a vasnál, a törésfelülete szemcsés, kitűnő elektromos- és hővezető és... faragható... Ugye, milyen jól mímeli az üveg a fémet?... Nem próbálja meg felmelegíteni és kovácsolni?...

Wokulski megtörölte káprázó szemét. Nem kétséges, hogy ilyen üveget még senki sem látott a világon.

- Hát ez?... - kérdezte Geist, s más fémdarabot mutatott.

- Úgy nézem, acél...

- Nem nátrium és nem is kálium?... - kérdezte Geist.

- Nem.

- Vegye csak a kezébe...

Wokulski csodálkozása most már valóságos nyugtalansággá fokozódott: az állítólagos acél olyan könnyű volt, mint egy darab selyempapír.

- Ez alighanem üres belül?...

- Vágja ketté, ha nincs mivel, jöjjön el hozzám. Ott majd láthat sokkal több ilyen különlegességet, és kedvére kísérletezhet is velük.

Wokulski ismét sorra nézte a mintákat. Előbb a platinánál nehezebb fémgolyót, azután az áttetsző, majd a pehelynél is könnyebb fémet. Amíg a kezében tartotta, mindegyik a lehető legtermészetesebb tárgynak látszott, mert mi is lehetne természetesebb a nap alatt, mint az olyan tárgy, mely az ember érzékeire hat? De amint visszaadta Geistnek, azonnal úrrá lett rajta a csodálkozás és a hitetlenkedés, a bámulat és a félelem. Ekkor aztán újra elővette, megnézegette, fejét csóválta, és felváltva, hol itt, hol ott kételkedett.

- No, mi az? - kérdezte Geist.

- Megmutatta már ezeket vegyészeknek?

- Meg.

- És mit szóltak hozzá?...

- Megnézegették, megcsóválták a fejüket, aztán azt mondták, hogy az egész humbug és kóklerkedés, azzal pedig a komoly tudomány nem foglalkozhat.

- Hogyan? Ki sem próbálták? - csodálkozott Wokulski.

- Nem. Egyesek egyenesen a szemembe mondták, hogy ha választaniuk kell a „természeti törvények megsértése" vagy saját érzékeik megbízhatatlanságának elismerése között, akkor inkább az utóbbit választják. Még azt is mondták, hogy az ilyen „trükkökkel" való kísérletezés megzavarhatja a józan értelmet, ezért inkább lemondanak róla.

- És ön nem tart erről előadásokat?

- Eszemben sincs. Sőt, ellenkezőleg. Az agyaknak ez a tehetetlensége a legjobb biztosíték számomra, hogy találmányaim titkát megőrzőm. Ellenkező esetben elkapkodnák, előbb vagy utóbb rájönnének az eljárási módra, s feltalálnák azt is, amit nem akarnék nekik megmutatni.

- Mégpedig?... - érdeklődött Wokulski.

- Felfedeznék a... levegőnél könnyebb fémet - felelte Geist nyugodtan.

Wokulski a székre vetette magát, s egy darabig szótlanul néztek egymásra.

- Miért titkolja el az emberek előtt azt a transzcendentális fémet? - kérdezte végül Wokulski.

- Annak nagyon sok oka van - felelte Geist. - Mindenekelőtt azt akarom, hogy ez a fém az én laboratóriumomból kerüljön ki, még akkor is, ha nem én állítom elő. Másodszor pedig az ilyen fém, mely a világ egész alkatát megváltoztathatja, nem válhat az úgynevezett mai emberiség tulajdonává. Már amúgy is éppen elég szerencsétlenséget zúdítottak erre a világra a könnyelmű felfedezések.

- Nem értem.

- Hallgasson ide - folytatta Geist. - Az úgynevezett emberiségben többé-kevésbé tízezer emberi ábrázatú és alakú ökörre, birkára, tigrisre és hüllőre jut egy-egy igazi ember. Így volt ez mindig, még a kőkorszakban is. Nos, erre az emberiségre hullottak alá az évszázadok folyamán a legkülönbözőbb találmányok: a bronz, a vas, a puskapor, a delejtű, a könyvnyomtatás, a gőzgép, az elektromosság, a távíró. Mindezek válogatás nélkül kezükbe jutottak a lángelméknek és az agyalágyultaknak, a becsületeseknek és gazembereknek egyaránt... S mi lett a következménye?... Az, hogy az ostobaság és a gonoszság egyre hatalmasabb eszközökhöz jutott, s folyton szaporodott és erősödött, ahelyett hogy fokozatosan pusztult volna. Én - folytatta Geist - nem akarom ezt a hibát megismételni, s ha csakugyan feltalálom a levegőnél könnyebb fémet, azt csakis az igazi emberek kezébe adom. Hadd fegyverkezzenek fel végre egyes-egyedül saját használatukra, hadd növekedjék, gyarapodjék és szaporodjék az ő fajtájuk legyőzhetetlen hatalmassággá, s az emberi alakot öltött barmok és vadállatok vesszenek ki lassanként. Ha az angoloknak joguk volt a maguk szigetéről kiűzni a farkasokat, miért ne lenne joguk az igazi embereknek kiűzni a földről legalább az emberi mezben járó tigriseket...

„Ennek alighanem még sincs ki mind a négy kereke” - gondolta Wokulski, aztán hangosan hozzátette: - De mi akadályozza önt abban, hogy ezt a szándékát véghezvigye?

- Az, hogy nincs pénzem, és nincsenek segítőtársaim. A végső felfedezéshez még körülbelül nyolcezer kísérletet kellene elvégezni, ami felületesen számítva, egy embernek mintegy húszesztendei munkát adna. De négy ember ugyanezt elvégezheti öt-hat év alatt...

Wokulski felállt, és gondolataiba mélyedve fel s alá járt a szobában. Geist közben le nem vette róla a szemét.

- Tegyük fel - szólalt meg Wokulski -, hogy én rendelkezésére bocsáthatnám a pénzt, sőt, még... egy... esetleg két embert is?... De hol a biztosíték, hogy az ön találmánya nem szemfényvesztés, minden reménye nem egyszerű önámítás?

- Jöjjön el hozzám, nézzen meg mindent, és végezzen el személyesen néhány kísérletet, akkor majd meggyőződik róla. Más módot én nem látok - felelte Geist.

- Mikor mehetnék el?...

- Amikor akar. Csak adjon ötven-hatvan frankot, mert nincsen miből megvennem a szükséges készítményeket. Tessék, itt a címem - fejezte be, s egy piszkos cédulát nyújtott át Wokulskinak.

Wokulski háromszáz frankot adott neki. Az öreg összecsomagolta fémeit, bezárta a dobozt, s már távozóban így szólt:

- Jövetele előtt egy nappal, legyen szíves, értesítsen levélben. Én majdnem mindig otthon vagyok, s a port törülgetem retortáimról...

Távozása után Wokulski egészen kábult volt. Hol az ajtóra nézett, ahol a vén vegyész eltűnt, hol az asztalra, melyen néhány perccel ezelőtt mutogatta neki a természetfeletti tárgyakat, hol pedig kopogó léptekkel járt fel s alá a szobában, közben kezét vagy fejét szorongatta, hogy meggyőződjék róla, csakugyan ébren van-e vagy álmodik. „És mégis tény - gondolta -, hogy ez az ember kétféle anyagot mutatott nekem: az egyik nehezebb volt a platinánál, a másik lényegesen könnyebb a nátriumnál. Sőt, kijelentette, hogy a levegőnél könnyebb fém előállításán is dolgozik..."

- Ha itt nincs valami megfoghatatlan csalás - szólt hangosan -, akkor máris megtaláltam azt az eszmét, amelyért érdemes lenne évekig raboskodni. Nemcsak a mindent lefoglaló munkát és legvakmerőbb ifjúkori ábrándjaim teljesülését találnám meg, hanem a minden célkitűzésnél magasztosabb célt is látnám magam előtt, mindennél magasztosabbat, melyre emberi lélek valaha is törekedett. A repülés kérdése megoldódnék, az ember szárnyakat kapna.

Ismét vállat vont, s kezét széttárva, mormogta:

- Nem, ez lehetetlen!...

Az új igazságok vagy talán új ábrándképek súlya annyira nyomta, hogy feltétlenül meg kellett valakivel osztania, ha másképp nem, legalább részben. Leszaladt az első emeletre a parádés fogadószobába, és Jumart-t hívta.

Mikor éppen azon gondolkozott, miként fogjon hozzá ehhez a különös beszélgetéshez, Jumart maga könnyítette meg számára a dolgot. Alig lépett be a terembe, diszkrét mosollyal nyomban megszólalt:

- Az öreg Geist nagyon felélénkülve jött ki öntől. Meggyőzte önt, vagy vereséget szenvedett?...

- Én azt hiszem, szóval nem lehet senkit meggyőzni, csak tényekkel - felelte Wokulski.

- Tehát voltak tények is?...

- Egyelőre csak bejelentette... De mondja, kérem - folytatta Wokulski -, mit gondolna ön, ha Geist mutatna önnek egy fémdarabot, amely a megtévesztésig hasonlít az acélhoz, s emellett kétszerte, háromszorta könnyebb, mint a víz?... Ha ezt a fémet nemcsak saját szemével látná, hanem kezébe is vehetné, meg is foghatná?...

Jumart mosolya gúnyos fintorrá húzódott.

- Istenem... mit mondhatnék azon felül, hogy Palmieri professzor sokkal nagyobb csodákat mutogat, fejenként öt frank belépti díjért...

- Ki az a Palmieri?... - kérdezte Wokulski csodálkozva.

- A magnetizmus professzora - felelte Jumart -, kitűnő ember... Itt lakik a mi szállodánkban, s naponta háromszor mutatja be magnetikus művészetét egy teremben, amely szükség esetén hatvan nézőt is befogadhat... Most éppen nyolc óra, ilyenkor kezdődik az esti előadás. Ha érdekli, megnézhetjük, én díjmentesen beléphetek...

Wokulski arcát olyan élénk pír öntötte el, hogy homlokára, sőt nyakára is átterjedt.

- Gyerünk - felelte -, gyerünk Palmieri professzorhoz. - Magában pedig hozzátette: „Szóval Geist, a nagy gondolkozó, közönséges csepűrágó, én pedig tökfilkó vagyok, aki háromszáz frankot fizetek egy olyan látványosságért, ami legfeljebb ötöt ér... ó, hogy lóvá tett!..."

A második emeleten egy szalonba léptek, amely éppen olyan pompával és gazdagsággal volt berendezve, mint ebben a szállodában minden ilyen fogadószoba. A terem nagyobb részét már elfoglalták a nézők, jól öltözött nők és férfiak, fiatalok és vének vegyesen. Arcukon látszott a felajzott érdeklődés, mert Palmieri éppen most fejezte be a magnetizmusról szóló bevezető előadását. A professzor középkorú férfiú volt, arca fonnyadt, haja sötét, szakálla borzas, szeme élénk tűzben égett. Néhány csinos nő és fiatal férfi volt körülötte, mindegyiknek az arca sovány és fáradt.

- Ezek a médiumok - súgta Jumart. - Ezeken mutatja be Palmieri a művészetét.

A körülbelül két óráig tartó látványosság abból állt, hogy Palmieri elaltatta tekintetével a médiumokat, de úgy, hogy azért járhattak, a feltett kérdésekre feleltek, és mindenféle mozdulatokat végeztek. Ezenfelül a hipnotikus álomba merült médiumok, uruk parancsára, gyakran emberfeletti izomerőt fejtettek ki, máskor rendkívüli érzéketlenséget, vagy ellenkezőleg - minden képzeletet felülmúló érzékenységet tanúsítottak.

Mivel Wokulski életében most először látott ilyen jelenséget, és hitetlenségét egyáltalában nem titkolta, Palmieri megkérte, hogy üljön át az első sorba. Wokulski, most már néhány kísérlet után meggyőződött arról, hogy a szeme előtt lefolyó jelenségekben nincs semmi csalás, s az egész az idegrendszernek bizonyos ismeretlen tulajdonságain alapszik. De leginkább két kísérlet kötötte le figyelmét, sőt - mondhatnók - megrémítette, mert bizonyos rejtett kapcsolatot látott közöttük és saját élete között. E mutatványok lényege az volt, hogy Palmieri nem létező dolgokat hitetett el a médiumokkal.

Az egyiknek kezébe adta a vizespalack üvegdugóját s azt mondta, hogy az rózsa. E pillanatban a médium orrához emelte a dugót, szagolgatta, s arcán látszott a gyönyörűség.

- Mit csinál? - kérdezte ekkor Palmieri. - Hiszen az trágya!...

Erre a médium undorral dobta el a dugót, kezét idegesen törölgette, és panaszkodott, hogy bűzlik.

A másiknak átadott egy zsebkendőt, s mikor azt mondta, hogy a zsebkendő száz fontot nyom, az alvó médium rogyadozni kezdett, remegett és verejtékezett a nagy erőlködéstől.

Wokulski homlokát kiverte a verejték.

„Most már értem Geist titkát - gondolta. - Ő is hipnotizált engem..."

De a legfájdalmasabb érzése akkor támadt, mikor Palmieri egy vézna fiatalembert elaltatott, kezébe adta a törülközőbe csavart szeneslapátot, és azt mondta, hogy az egy gyönyörű fiatal nő, akit szeretnie kell. A fiatalember magához ölelte a lapátot, csókjaival halmozta el, aztán letérdepelt elé, s lángoló szemmel, érzelmes arccal nézett rá. Ekkor Palmieri a lapátot egy dívány alá dobta, a médium utána mászott négykézláb, akár egy kutya, s mikor négy erős férfi le akarta fogni, könnyűszerrel félretolta mind a négyet. Palmieri végre elrejtette a lapátot, s azt mondta, hogy a nő meghalt. Erre a fiatalember kétségbeesetten vetette magát a földre.

Palmieri egyszerre a szemébe fújt, a fiatalember felébredt, de szeméből még akkor is csorogtak a könnyek, mikor a közönség már kacagva tapsolt és éljenzett.

Wokulski felkorbácsolt idegekkel menekült a teremből.

- Szóval, minden hazugság!... Geist állítólagos találmánya meg a nagy tudása, az én őrült szerelmem, sőt talán még Izabella is, ő is csak az én elvarázsolt érzéseim játéka... Az egyetlen valóság, amely sohasem csal és nem hazudik, talán csak... a halál...

Menekült a szállodából, ki az utcára, beült egy kávéházba, és konyakot rendelt. Ezúttal másfél üveggel ivott meg, s míg itta, arra gondolt, hogy Párizs, ahol annyi bölcsességet talált, de emellett annyi sok csalódást és kiábrándulást is - alighanem sírjává is válik.

„Mire várjak még?... Még mit tudhatok meg?... Ha Geist közönséges csaló, s ha az ember beleszerethet egy szeneslapátba úgy, mint én őbelé, akkor mi marad még hátra számomra?..."

A konyaktól bódultan tért vissza szobájába, s úgy, ahogy volt, ruhástul elaludt. Mikor reggel nyolckor felébredt, az első gondolata ez volt:

„Nem kétséges, hogy Geist hipnotizált, s becsapott a fémjeivel. De ki hipnotizált akkor, mikor abba a nőbe botlottam?..."

Egyszerre eszébe ötlött, hogy Palmieritől kér felvilágosítást. Mindjárt át is öltözött, és lesietett a második emeletre.

A titokzatos művészet mestere már várta a vendégeket, de mivel még senki sem érkezett, Wokulskit azonnal fogadta, s húsz frank tanácskozási díj lefizetése után azonnal rendelkezésére is állt.

- Ön mindenkivel el tudja hitetni, hogy a szeneslapát nő, és hogy a zsebkendő száz fontot nyom?... - kérdezte.

- Mindenkivel, akit el lehet altatni.

- Akkor hát legyen szíves, altasson el engem, és ismételje meg velem azt a mutatványt a zsebkendővel.

Palmieri hozzáfogott az altatáshoz: Wokulski szemébe meredt, megérintette homlokát, karját dörzsölgette, kulcscsontjától kezdve egészen a csuklójáig, aztán kedvetlenül visszalépett:

- Ön nem médium - jelentette ki lemondóan.

- Hát ha nekem az életben ugyanaz az esetem, mint annak a fiatalembernek a zsebkendővel? - kérdezte Wokulski.

- Az lehetetlen. Önt nem lehet elaltatni. Egyébként, még ha elaltatnák is, s valóban úgy érezné, hogy a zsebkendő száz fontot nyom, amint felébredne, mindent elfelejtene.

- És az lehetetlen, hogy valaki ügyesebben hipnotizál, mint ön?

Palmieri megsértődött.

- Nálam jobb hipnotizőr nincs - kiáltotta. - Egyébként önt is elaltathatom, de az több hónapi munkába, következésképpen körülbelül kétezer frankba kerülne. Semmi kedvem ingyen vesztegetni a szervezetemben rejlő fluidumot...

Wokulski nem volt megelégedve a hipnotizőrrel folytatott tárgyalással. Abban még nem kételkedett, hogy Izabella megbűvölhette, hiszen elég ideje volt rá, de Geist semmiképpen sem altathatta el néhány perc alatt. Különben is Palmieri azt állítja, hogy a hipnotizált ember nem emlékszik a transzban átélt élményeire, ő pedig most is tisztán emlékszik a Geisttel folytatott beszélgetés minden legkisebb részletére.

De ha Geist nem altatta el, akkor nem is csaló, s akkor a fémei is valóságosak. És... a levegőnél könnyebb fém előállítása sem lehetetlen.

„Íme, a város - gondolta -, amelyben egy óra alatt több élményem volt, mint Varsóban egész életemben. Íme, a város!"

A következő néhány nap alatt Wokulskinak nagyon sok dolga akadt.

Mindenekelőtt Szuzsin, aki közben már tíz-egynéhány gőzhajót megvett, útra készülődött. A lebonyolított üzlet haszna, mégpedig teljesen törvényes haszna, olyan óriási volt, hogy Wokulskira eső része is bőségesen fedezte az utolsó néhány hónapban Varsóban felmerült minden költségét.

Szuzsin és Wokulski a búcsúzás előtt néhány órával együtt reggeliztek parádés szobájukban, és természetesen a haszonról beszélgettek.

- Mesébe illő szerencséd van - kezdte Wokulski.

Szuzsin egyet kortyintott a pezsgőből, s gyűrűkkel ékes kezét hasán összekulcsolva, felelte:

- Ez nem szerencse, Stanisław Piotrowicz, hanem a milliók törvénye. A fűzfavesszőt az ember bicskával vágja el, a tölgyfát fejszével. Akinek csak kopejkái vannak, az kopejkás üzleteket csinál, és kopejkás hasznot vág zsebre, akinek meg milliói vannak, annak milliókat kell keresnie. A rubel, Stanisław Piotrowicz, olyan, mint az agyonhajszolt gebe: évekig kell várni, amíg új rubelt ellik; de a millió olyan szapora, mint a házinyúl: évről évre bőségesen világra hozza a maga kölykeit. Két vagy három év múlva, Stanisław Piotrowicz, te is összeszedsz egy kerek milliócskát, akkor aztán meggyőződöl róla, hogy az első után milyen könnyen jön a többi. Ámbár veled...

Szuzsin, homlokát összeráncolva, sóhajtott egyet, és ismét ivott egy kortyot a pezsgőből.

- Mi van velem? - kérdezte Wokulski.

- Hogy mi? - felelte Szuzsin. - Itt vagy Párizsban, de ahelyett, hogy üzleteket kötnél a magad, a boltod számára... sehol semmi... Csak lődörögsz, hol lehorgasztott, hol felemelt fejjel, se jobbra, se balra nem nézel, sőt (keresztény embernek kimondani is szégyen) valami ördöngös léggömbön a levegőbe röpködsz... Paprikajancsi akarsz lenni, he?... És még azt is megmondom, Stanisław Piotrowicz, hogy egész feleslegesen magadra haragítottál egy igen előkelő hölgyet, azt a bárónőt... pedig látod, nála jól el lehetett kártyázni, szép nők is akadtak ott, sőt meg is lehetett tudni egyet-mást. Jót mondok, még mielőtt elutazol, hagyd keresni egy kicsit, mert el ne feledd, az asszony olyan, mint a fiskális; ha nem adod oda a kívánt rubelt, százat kihúz belőled helyette; ó, te született családapa...

Wokulski figyelmesen hallgatta, Szuzsin pedig nagyot sóhajtott, és tovább beszélt.

- Meg aztán mindenféle boszorkánymesterekkel tanácskozol (piha! tisztátalan erők...), pedig ezen egy lyukas kopejkát sem keresel, de ehelyett, én mondom, magadra vonhatod az Úristen haragját. Ez nem szép dolog... de a legnagyobb baj, hogy azt hiszed, senki sem tudja, mi bajod? Pedig mindenki tudja, hogy valami erkölcsi nyavalyában szenvedsz, csak az egyik azt hiszi, hogy hamis bankót akarsz itt vásárolni, a másik meg jobbra-balra híreszteli, hogy útban vagy a csőd felé, ha ugyan máris nyakig benne nem ülsz.

- És te ezt elhiszed? - kérdezte Wokulski.

- Ej, Stanisław Piotrowicz, rólam sok mindent gondolnak, de tőled igazán nem vártam, hogy bolondnak tarts. Azt hiszed, nem tudom, hogy asszony van a dologban?... Nos, a nő ízes falat, és előfordul, hogy más rendes embernek is elcsavarja a fejét, mulass hát és szórakozz, ha van pénzed rá, de én, Stanisław Piotrowicz, csak egyet mondok neked. Csak egy szót. Akarod?...

- Mondjad.

- Aki a szakállát akarja levétetni, az nem haragudhat érte, ha megkarcolják. Nos, galambocskám, mondok neked egy nagy bölcsességet: van itt Franciaországban valami csodavíz, amely minden betegséget meggyógyít (a nevét már nem tudom). Hallgass hát rám: vannak, akik

térden csúsznak odáig, s alig mernek maguk elé nézni; de vannak olyanok is, akik minden teketóriázás nélkül habzsolják ezt a csodavizet, sőt, a szájukat is kiöblítik vele... Ah, tudod, Stanisław Piotrowicz, hogy aki a vizet tele pofával habzsolja, hogy röhög a másikon, aki imádkozik?... Nézz csak körül, Stanisław Piotrowicz, hogy te melyik csoportba tartozol, és ha eddig te is csak bambán imádkoztál a vízhez, amit tele szájjal ihattál volna: térj észre és fütyülj az egészre. Hah... de mi van veled?... Fáj? Ugye... na, igyál egy kis bort...

- Hallottál valamit róla? - kérdezte Wokulski tompán.

- Esküszöm, hogy semmi különöset nem hallottam - felelte Szuzsin s mellét verte. - A kereskedőnek segédekre van szüksége, a nőnek pedig olyanokra, akik a földig hajlonganak előtte, ha másért nem is, hogy ezek mögé bújtathassák azt, aki nem hajlong. Ez csak természetes. Csak az a fontos, Stanisław Piotrowicz, hogy te ne keveredj el a csőcselék között, s ha már elkeveredtél, emeld fel a fejed. A félmillió rubel nem pelyva, s ha egy kereskedőnek ilyen vagyona van, azon senki se nevessen.

Wokulski felállt s úgy nyújtózott ki, mintha tüzes vassal sütögették volna.

„Lehet, hogy Szuzsinnak nincs igaza, de az is lehet... hogy igaza van!... - gondolta. - És ha igaza van... a vagyonom felét odaadom a szerencsés imádónak azért, hogy kigyógyított!...”

Visszatért szobájába. Most először vette sorba teljes lelki nyugalommal Izabella kisasszony minden lovagját, akiket környezetében látott vagy akikről hallott. Eszébe jutottak sokatmondó pillantásai, érzelmes szavai, a titokzatos suttogások. Meliton asszony minden jelentése, minden vélemény, ami Izabella kisasszony felől forgalomban volt az őt annyira csodáló közönség körében. Végre mélyen felsóhajtott: úgy érezte, hogy megtalálta a mondabeli fonalat, amely kivezeti a labirintusból.

„Azt hiszem, ebből az útvesztőből alighanem Geist laboratóriumába jutok!” - gondolta, s úgy érezte, szívében már kicsírázott a megvetés első magva.

- Joga van, minden joga megvan hozzá! - mormogta mosolyogva. - Micsoda választék, sőt, talán több is... Hej, micsoda aljas állat vagyok, és az a szerencsétlen Geist még embernek tart!

Szuzsin elutazása után Wokulski másodszor is elolvasta a Rzeckitől ma érkezett levelet. A vén segéd keveset írt az üzletről, de annál többet Stawskinéról, a gyönyörű, boldogtalan asszonyról, akinek férje valahol eltűnt.

Halálomig lekötelezel - írta Rzecki -, *ha valamit kitalálsz, amivel végérvényesen ki lehetne sütni, hogy Ludwik Stawski él-e még vagy sem?*

Ezután egy egész sereg helységnév és dátum következett, jelezvén, hogy az eltűnt férfi mikor, hol és merre járt, miután Varsót elhagyta.

„Stawska... Stawska... - ismételgette Wokulski. - Tudom már!... ez az a szép asszony, azzal a kis leánykával, aki ott lakik a házamban... Micsoda furcsa játéka a véletlennek: hátha csak ezért vettem meg a Łęcki-házat, hogy ezt a másikat megismerjem?... Igazán semmi közöm hozzá, ha már úgyis itt maradok, de mért ne segítenék rajta, ha egyszer Rzecki kér?... Ah! nagyszerű... legalább meglesz a jogcímem, hogy kiengeszteljem a bájos bárónőt, akit Szuzsin olyan melegen a figyelmembe ajánlott...”

Előkereste a bárónő címét, és kikocsizott Saint Germain felé.

Az épületben, amelyben a bárónő lakott, egy antikvárium volt. Wokulski míg a portással beszélt, önkéntelenül egy pillantást vetett a könyvekre, s örömmel, de egyúttal csodálkozással vett észre egy Mickiewicz-kötetet, ugyanazt a kiadást, amelyet még boltosinas korában,

Hopfernél olvasott. A kopott fedőlap és a megsárgult papír láttára egyszerre egész ifjúsága eszébe jutott.

Megvette a könyvet, s kis híja, hogy meg nem csókolta, mint valami becses ereklyét.

A portás, akinek a szívét egy frank borravalóval tüstént megnyerte, egészen a bárónő lakosztályának ajtajáig kísérte, és ott mosolyogva jó mulatást kívánt. Wokulski becsengetett, s amint az ajtó kinyílt, egy vörös frakkos lakájt pillantott meg.

- Aha - morogta.

A szalonban természetesen dúsan aranyozott bútorzat volt, sok kép, szőnyeg és virág. Egy kis idő múlva megjelent a bárónő, mint egy sértett királynő, de arcvonásain látszott, hogy hajlandó megbocsátani.

És valóban meg is bocsátott. Wokulski rövid beszélgetés során előadta látogatása célját, leírta Stawski nevét és mindazokat a helyeket, ahol megfordult, aztán szépen megkérte, legyen szíves, használja fel értékes kapcsolatait, és szerezzen lehetőleg pontos értesülést az eltűntről.

- Ez mind szép, és nem lehetetlen - felelte a nagyvilági hölgy -, de nem tudom, a költségek nem veszik-e el a kedvét?... Itt arról van ugyanis szó, hogy a német, angol és amerikai rendőrséggel kell érintkezésbe lépnünk.

- Vagyis?...

- Vagyis, a költségek felmennek mintegy háromezer frankra.

- Tessék, itt van négy ezer - felelte Wokulski, s átadta az említett összegre kitöltött csekket. - Mikorra remélhetem a választ?...

- Azt, sajnos, nem tudom megmondani - válaszolta a bárónő. - Lehet, hogy egy hónap múlva, de az is lehet, hogy csak egy év múlva. Remélem azonban - tette hozzá kissé élesebben -, eljárásom valódiságában nem kételkedik?

- Annyira nem, hogy a Rothschild bankban itt hagyok egy csekket további kétezer frankra, ez az összeg akkor válik esedékessé, amikor bárónő a megnevezett egyénről hírt ad.

- Ön rövidesen el akar utazni?

- Ó, nem. Egy ideig még maradok.

- Ah, szóval Párizs elcsábította? - jegyezte meg a hölgy mosolyogva. - Meg vagyok győződve róla, hogy az én szalonom ablakából még jobban tetszenék önnek. Minden este fogadok.

Kölcsönösen nagyon megelégedetten búcsúztak el egymástól. A bárónőt teljesen kibékítette legújabb ügyfelének bőkezűsége, Wokulski pedig örült, hogy egy csapásra eleget tehetett Szuzsin tanácsának is meg Rzecki kérésének is.

Most aztán, minden kötelességszerű foglalkozás nélkül, teljesen magára hagyatva maradt Párizsban. Ismét látogatni kezdte a képtárakat, színházakat, az ismeretlen utcákat s a múzeumokban az elfelejtett homályos zugokat... Ismét megcsodálta Franciaország nagyszabású erőit, a milliós város életének és építkezésének törvényszerűségét, s az enyhe, szelíd éghajlat befolyását a civilizáció fejlődésének siettetésére... Ismét itta a konyakot, s ette a drága ételeket, vagy kártyázott a bárónő szalonjában, ahol mindig vesztett.

Az időtöltésnek ez a módja pompásan lekötötte, de nem szerzett neki semmi örömet. Az órák nyúltak, akár a napok, a napoknak nem volt vége-hossza, s az éjszaka nem hozta meg az üdítő álmot. Mert bár mélyen aludt, sem kellemes, sem kellemetlen álma nem volt, s bár szelleme

pihent, egy percre sem tudott szabadulni a mélységes keserűség érzetétől, amelyben egész lelke elmerült s kétségbeesetten, de hiába kereste a partot vagy legalább az örvény fenekét.

„Adjatok valami célt... vagy a halált” - mondta nemegyszer az égre tekintve. De egy pillanattal később már mosolygott, és ezt gondolta: „Kihez beszélek?... Ki hallgat meg engem a vak erőknek ebben a szövevényében, amelyeknek játékszerévé lettem? Milyen rettenetes sors az, hogy az ember semmihez sem ragaszkodik, semmit sem kíván, és annyi mindent megért?...”

Úgy érezte, hogy egy óriási gyárat lát, ahonnan új napok, új bolygók, új fajok, új nemzetek áradnak kifelé, s a nemzetekben emberek és szívek, amelyeket három fúria marcangol: a remény, a szerelem és a fájdalom... Melyik a legkegyetlenebb közülük? Nem a fájdalom, mert az legalább nem hazudik, hanem a reménység, amely minél magasabbra emel valakit, annál mélyebbre taszítja... meg a szerelem, az a cifra pillangó, amelynek egyik szárnya: a bizonytalanság, a másik meg: a csalás...

- No, mindegy - mormolta. - Ha már el kell bódítanunk magunkat, bódítsuk el, amivel éppen lehet. De mivel?...

Ekkor a homály mélyén, melyet úgy is hívnak, hogy természet, mintha két csillag tűnt volna fel szeme előtt. Az egyik halvány, de változatlan, ez Geist és az ő fémei; a másik szikrázó, mint a nap, de hirtelen kialvó; ez pedig - Ő...

„Melyiket válasszam - gondolta -, ha az egyik kérdéses, a másik pedig hozzáférhetetlen és bizonytalan? Mert, ha elérném is, vajon hihetek-e még valaha neki?... tudnék-e még hinni?...”

Egyszerre úgy érezte, hogy közeledik a döntő összecsapás esze és szíve között. Az esze Geisthez húzta, a szíve pedig vissza Varsóba. Érezte, hogy hamarosan választania kell: vagy a nehéz munkát, amely halhatatlan hírhez vezet, vagy a lángoló szenvedélyt, amely legfeljebb azt ígérte, hogy porrá égeti.

„De hátha az egyik is meg a másik is csak látszat, csalódás, mint az a szeneslapát vagy a százfontos zsebkendő?...”

Még egyszer elment Palmierihez, lefizette a húsz frank értekezési díjat, és sorra tette fel neki a kérdéseket:

- Ön tehát azt állítja, hogy engem nem lehet hipnotizálni?

- Dehogynem lehet! - háborodott fel Palmieri mester. - Most mindjárt nem lehet, mert ön nem *médium*. De önt is médiummá lehet tenni, ha nem is hónapok, hát néhány év alatt.

„Ezek szerint Geist semmi esetre sem tett lóvá” - gondolta Wokulski, aztán hangosan így szólt: - Akkor hát azt mondja meg, professzor úr, hogy egy nő hipnotizálhat-e egy férfit?

- Nemcsak nő, hanem egy darab fa, egy kilincs, egy pohár víz, egyszóval minden, aminek a hipnotizőr ezt az erőt átadja. Én a médiumaimat akár egy tűvel is hipnotizálhatom. Például azt mondom nekik: én a magam fluidumát ebbe a tűbe árasztom, ön tehát, amint erre a tűre néz, köteles elaludni. Mennyivel könnyebben adhatom át hatalmamat egy nőnek. Természetesen mindennek előfeltétele, hogy a hipnotizálandó egyén médium legyen.

- S akkor én is úgy ragaszkodnék ahhoz a nőhöz, mint az ön médiuma a szeneslapáthoz? - kérdezte Wokulski.

- Nagyon természetes - felelte Palmieri, s órájára pillantott.

Wokulski elbúcsúzott, aztán az utcán bolyongva, tovább gondolkozott: „Ami Geistet illeti, csaknem minden bizonyítékom megvan arra, hogy nem ámított el hipnózissal, mert erre nem lett volna ideje. De abban igazán nem vagyok biztos, hogy Izabella nem bűvölt-e meg. Ideje volt rá elég... De ki tett engem az ő médiumává?..."

Összehasonlítgatta Izabella iránti szerelmét általában a férfiaknak a nő iránti érzelmeivel, s minél gyakrabban végezte ezt az összehasonlítást, annál természetellenesebbnek látta saját szerelmét. Mert hogyan is lehet valakibe egy szempillantás alatt beleszeretni? Hogy lehet őrjöngeni egy nő után, akit három-négy hónapban alig egyszer látunk, s aki ráadásul még nem is törődik velünk?

- Bah! - mordult fel. - Talán éppen azért tartom eszményinek, mert ritkán látom. Ha jobban megismerném, ki tudja, nem ábrándulnék-e ki belőle?

Csodálkozott, hogy Geisttől még nem kapott értesítést.

„Lehetséges, hogy a tudós vegyész csak azért vette át a háromszáz frankot, hogy többé ne mutatkozzék?..." - gondolta. De maga is elszégyellte magát erre a gyanakvásra.

- Hátha beteg? - suttogta.

Bérkocsiba ült, és elment a megadott címre, mely messze a városon túl, Charenton környékére vitte.

A bérkocsi begördült egy csendes utcába, s egy kőfal előtt állt meg. A fal mögött egy épület teteje és ablakainak felső része látszott.

Wokulski kiszállt s a falba vágott vaskapuhoz lépett, de az ott függő kalapáccsal jó néhányszor meg kellett döngetnie, míg kinyílt, s ő beléphetett az udvarra.

Az egyemeletes ház igen régen épülhetett, legalábbis erre vallottak a penészes falak s a sok helyen törött, poros ablaküvegek. A homlokzati fal közepén ajtó nyílt, néhány alaposan megrongált lépcsőfokon lehetett oda eljutni.

A vaskapu már tompa csattanással becsapódott mögötte anélkül, hogy kapust vagy házmestert látott volna, s hogy tudta volna, ki nyitotta ki. Egyedül állt az udvar közepén, s csodálkozva, zavartan nézett körül. Egyszerre az első és egyetlen emelet ablakában megjelent egy vörös sapkás fej, s megszólalt az ismerős hang:

- *Siuze* úr?... Jó napot!

A fej eltűnt, de a szűk szellőztető ablak nyitva maradt, s ez bizonyította, hogy nem puszta látomás volt. Végre néhány másodperc múlva a középső ajtó megcsikordult, majd kitárult, és előtte állott Geist. Minden ruházata: egy rongyos kék nadrág, lábán fatalpú saru, testén piszkos flanellköpeny.

- Gratuláljon nekem, *Siuze* úr - kezdte Geist. - A robbanóanyagomat eladtam egy angol-amerikai társaságnak, s azt hiszem, nem csináltam rossz üzletet. Százötvenezer frank készpénzt kapok előre, és minden eladott kilogramm után huszonöt centime-ot.

- Akkor azt hiszem, lemond a fémjeiről - jegyezte meg Wokulski mosolyogva.

Geist elnéző lekicsinyléssel pillantott rá.

- Ez az üzlet - felelte - annyiban változtatta meg helyzetemet, hogy néhány esztendeig nem kell vagyonos társról gondoskodnom. De ami a fémeket illeti, éppen most is azokon dolgozom. Ide nézzen...

Az előszobából bal felé nyíló ajtót kinyitotta. Wokulski egy tágas, négyszögletes termet látott, melyben nagyon hűvös volt. A terem közepén nagyméretű, henger alakú edény állt, leginkább valami kádféléhez hasonlított. Az edénynek singnyi vastagságú acélfala volt, s három-négy helyen vastag abroncsok fogták körül. A tetején különféle készülékek látszottak: az egyik biztonsági szelephez hasonlított, alóla időnként gőzfelhő tört elő, és oszlott szét a levegőben, a másik feszmérőre emlékeztetett, s mutatója állandóan mozgásban volt.

- Gőzkazán?... - kérdezte Wokulski. - Miért ilyen vastag a fala?

- Nyúljon hozzá - biztatta Geist.

Wokulski megérintette és felszisszent. Ujján azonnal hólyag keletkezett, azonban nem a hőtől, hanem a hidegtől... A kádból áradó fagyos hideget különben az egész teremben érezni lehetett.

- Odabent hatszáz légköri nyomás van - magyarázta Geist, ügyet sem vetve vendége kis fájdalmas kalandjára, ámde Wokulski szinte összerezzent ettől a számtól.

- Valóságos vulkán!... - suttogta.

- Azért ajánlottam, hogy dolgozzék velem - felelte Geist. - Amint látja, itt a baleset nem megy ritkaságszámba... Jöjjön fel...

- S a kazánt felügyelet nélkül hagyja? - kérdezte Wokulski.

- Ó, ennél a munkánál nincs szükség dadára. Minden magától megy, itt nem lehet meglepetés.

Fent egy tágas, négyablakos szobába léptek. A terem fő bútorzata főleg asztalok voltak, s rajtuk, a szó szoros értelmében, halomban állt a sok retorta, tálka és üvegcső, de volt ott éppen elég porcelán, sőt ólom- és vörösréz edény is. A padlón, az asztalok alatt és a szegletekben, tizenöt-húsz gránát és bomba hevert, egyik-másik azonban már felrobbant állapotban. Az ablakok alatt kőkádak meg vörösréz edények sorakoztak, tele színes folyadékokkal, az egyik fal mentén hosszú lóca állt, nagyméretű elektromos teleppel.

Wokulski megfordult, s csak akkor vette észre, hogy az ajtó közvetlen közelében, a falban, beépített vasszekrény van, mellette egy ágy, rongyos paplannal letakarva, s a paplanból mindenütt kikandikál a szennyes vatta. Az ablak alatt egy asztalka, tele papírral, mellette fotel, kopott és szakadozott bőrrel.

Wokulski a facipős öreget nézte; olyan volt, akár a legrongyosabb napszámos. Tekintete azután a bútorzatra siklott, s megállapította, hogy itt mindenről lerí a nyomor. Elgondolta, hogy ennek az embernek milliói lehetnének a találmányaiért, s lám, lemondott róluk egy jobb, tökéletesebb emberiség javára... E pillanatban olyannak látta Geistet, mint Mózest, aki az ígéret földje felé vezeti a még meg sem született nemzedéket.

De a vén vegyész ezúttal nem találta ki Wokulski gondolatait, komoran ránézett, és így szólt:

- Nos, *Siuze* úr, ugye nem valami vidám hely ez, és a munka sem az?... Én már negyven éve élek így. Ezekben a készülékekben megbilincselve fekszenek a milliók, s gazdájuk nem szórakozhat, nem tarthat cselédet, sőt gyakran nem is eszik. Ez nem magának való foglalkozás... - tette hozzá, egyet legyintve.

- Téved, professzor - felelte Wokulski. - Különben a sírban sem lehet sokkal kedélyesebb...

- Eh, mi az a sír... bolondság... érzelgősség! - mormogta Geist. - A természetben nincs sem sír, sem halál, csak az életnek különböző formái, amelyek közül egyik lehetővé teszi, hogy vegyészek legyünk, a másik meg minket alakít át vegyületté. Az egész bölcsesség abban rejlik, hogy a kínálkozó alkalmat ki tudjuk használni, s ne töltsük az időt hiába, hanem csináljunk valamit.

- Ezt értem - felelte Wokulski. - De... bocsásson meg, az ön találmányai annyira újak...

- Én is értem - vágott szavába Geist. - Találmányaim annyira újak, hogy ön... csalásnak nézi!... Ebben a tekintetben az akadémikusok sem okosabbak önnél, tehát elég jó társasága van... igaz!... Biztosan szeretné a fémeimet még egyszer látni és kipróbálni, mi?... Jól van, nagyon jól van...

A zöld szekrényhez lépett, valami nagyon bonyolult szerkezettel kinyitotta, s egymás után szedegette ki belőle a fémmintákat: a platinánál nehezebbet, a víznél könnyebbet, az áttetszőt... Wokulski nézegette, méregette, melegítette, kalapálta, keresztülvezette rajtuk a villanyáramot, ollóval vágta. Ezekkel a kísérletekkel eltelt néhány óra, de meggyőződött, hogy legalábbis fizikai tekintetben valóságos fémekkel van dolga.

Mikor a kísérletekkel végzett, annyira fáradt volt, hogy egy karszékbe rogyott. Geist elrakta a mintákat, bezárta a szekrényt, majd nevetve kérdezte:

- Nos, valóság vagy lázálom?

- Semmit sem értek az egészből - suttogta Wokulski, fejét két tenyerébe fogva. - Széthasad a fejem!... Hogy egy fém háromszorta könnyebb legyen, mint a víz... hihetetlen...

- Hát amelyik tíz százalékkal könnyebb, mint a levegő?... - nevetett Geist. - A fajsúlyelmélet megdőlt... A természet törvényei inognak... mi?... Haha!... Szó sincs róla, a természet törvényeit, már amennyire értjük őket, az én fémeim nem érintik. Csak fogalmaink gazdagodnak, a testeknek újabb tulajdonságaival és belső szerkezetével, no meg az emberi technika határa tágul ki alaposan.

- És a fajsúly? - kérdezte Wokulski.

- Hallgasson meg - vágott közbe Geist. - Mindjárt megérti, mi a nyitja felfedezéseimnek. Előre kijelentem, hogy utánozni amúgy sem tudja. Nincs itt semmi csoda, sem csalás, csupa egyszerű dolog, amit egy elemista gyermek is megért.

Az asztalról felvett egy acélból készült kockát, átadta Wokulskinak, és így szólt:

- Íme, itt egy köbdeciméter tömör acélöntvény; vegye a kezébe. Mit gondol, mennyi a súlya?

- Lehet vagy nyolc kiló...

Akkor kezébe nyomott egy másik kockát, ugyanilyen nagyságút, ugyanilyen acélból: - Hát ennek?

- Legfeljebb egy fél kiló... de ez üres... - felelte Wokulski.

- Nagyszerű! Hát ez a kocka alakú kalitka, amelyet acéldrótból csináltam? - suttogta, s a kis drótkockát Wokulskinak nyújtotta.

- Tíz-tizenöt gramm...

- No látja - kezdte a magyarázatot. - Itt van három kocka, mind egyforma nagyságú, mind ugyanabból az anyagból készült, és a súlyuk mégsem egyforma. Vajon miért? Azért, mert a tömör kockában van a legtöbb acélrészecske, az üresben kevesebb, a drótkockában pedig a legkevesebb. Most képzelje el, hogy tömör részecskék helyett sikerült rácsszerű üres részecskéket előállítanom. Ha ezt el tudja képzelni, mindjárt tisztában lesz felfedezésem titkával. Az egész felfedezés alapja az, hogy az anyagok belső alkata megváltozik, ez pedig a mai kémia számára már nem újság. Nos, mi az?...

- Mikor látom: hiszem - felelte Wokulski. - Mikor önt hallom: értem. De ha innen kimegyek...

Lemondóan tárta szét karját.

Geist ismét kinyitotta a szekrényt, megkeresett és elővett egy kis darab fémet, melynek színe a vörösrézre emlékeztetett. Átadta Wokulskinak, és így szólt:

- Ezt vigye el magával amulettnek. Megvédi attól, hogy értelmemben vagy igazmondásomban kételkedjék. Ez a fém mintegy ötszörte könnyebb a víznél, tehát mindig híven fogja emlékeztetni ismeretségünkre. Emellett - tette hozzá nevetve - van egy kitűnő tulajdonsága, mégpedig az, hogy nem ijed meg semmiféle vegyi behatástól... Eltűnik sokkal hamarabb, mielőtt még titkomat elárulhatná. No, most már menjen, *Siuze* úr, pihenje ki magát, és gondolja meg, mitévő legyen...

- Eljövök - suttogta Wokulski.

- Ó, nem! Most még nem!... - felelte Geist. - Még nem fejezte be számadását a világgal, s minthogy néhány évre most már nekem is van pénzem, nem sürgetem... Majd akkor jöjjön el, mikor a régi ábrándjaiból már semmi sem maradt...

Türelmetlenül szorította meg kezét, és az ajtó felé taszigálta. A lépcsőházban még egyszer elbúcsúzott, aztán visszatért laboratóriumába. Mikor Wokulski az udvarra lépett, a kiskapu már nyitva állt. Áthaladt rajta, és mikor megállt a bérkocsi mellett, egyszerre összerázkódott.

Amint a városba ért, mindenekelőtt egy arany medaliont vásárolt, gondosan beleillesztette az új fém darabkáját, aztán mint valami igazi amulettet, a nyakába akasztotta. Szeretett volna egy kicsit sétálni, de csakhamar érezte, hogy az utca forgalma fárasztja és - hazament.

- Miért jöttem vissza? - suttogta. - Miért nem álltam mindjárt munkába Geistnél?...

Leült egy karosszékbe, és emlékeibe merült. Maga előtt látta a Hopfer-féle üzletet, az éttermet és a vendégeket, akik őt gúnyolták, látta a maga szerkesztette örökmozgógépet és a léghajó modelljét, amelyet úgy szeretett volna kormányozni. Aztán látta Kazia Hopfert is, amint az iránta való nagy szerelemtől sorvadozik...

- Munkára!... Mért nem megyek én dolgozni?...

Tekintete gépiesen az asztalra, majd a nemrég vásárolt Mickiewicz-kötetre siklott.

- Hányszor elolvastam már ezt a könyvet!... - sóhajtotta, miközben kezébe fogta a kötetet.

A könyv magától kinyílt egy helyen; Wokulski olvasta:

Fölserkenek, futok, meg újra összerakva
A szókat, melyeket rád vessek, szívtelen -
Feledtem, s összeállt megint mind száz alakba'...
Nem értem, mért leszek, ha látlak, hirtelen
Ismét nyugodt, hideg s kemény, akár a szikla,
S mint rég, némán tüzel, lobog belül sebem...

- Most már tudom, ki varázsolt el...

Érezte, hogy szeme könnybe lábad, de erőt vett magán.

- Tönkretettétek az életemet... Két nemzedéket megmérgeztetek!... - suttogta. - Íme, a szerelemről kialakult érzelmes felfogástok következménye...

Becsapta a könyvet, és a szoba sarkába hajította, hogy lapjai szerteszét repültek.

A könyv visszapattant a falról, a mosdóasztalra esett, aztán szomorú zizegéssel csúszott le a padlóra.

„Úgy kell neked! Ott a helyed... - gondolta Wokulski. - Mert ki volt az, aki a szerelmet szent titokként festette elém? Ki tanított meg arra, hogy a hétköznapi nőt megvessem, és a megfoghatatlan ideál után fussak?... A szerelem a világ öröme, az élet napja, vidám dallam a pusztában, és te mit csináltál belőle?... Gyászba vont temetési oltárt, amely előtt halotti éneket zengenek az összetaposott emberi szív felett!”

Egyszerre kérdés villant agyába.

„A költészet megmérgezte életedet, de ki mérgezte meg a költészetet? Miért van az, hogy Mickiewicz - ahelyett, hogy kacagott és évődött volna, mint a francia énekesek - csak vágyakozni és kétségbeesni tudott? Mert ő is, mint én, főrangú hölgyet szeretett, aki nem lehetett a munka és az ész, sem az áldozatkészség, még kevésbé a lángelme jutalma, csakis a pénznek és a címnek a bére...”

- Ó, szegény mártír!... - suttogta Wokulski. - Odaadtad a nemzetnek, ami a legjobb volt benned! Mit tehetsz arról, hogy lelkeddel együtt beleöntötted ebbe a népbe minden fájdalmadat is, mellyel keserves életed töltötte meg szívedet? Bizony, ők az okai a te, az én és mindnyájunk boldogtalanságának...

Felállt és nagy áhítattal szedte össze a könyv szertehullott lapjait.

„Nem elég, hogy agyonkínoztak, még az ő bűneikért is neked kell felelned?... Ők az okai, ők, hogy a te szíved, ahelyett hogy énekelt volna, csak fájdalmasan zokogott, mint az összetört harang.”

Lefeküdt a díványra, s újra elgondolkozott:

„Különös egy ország, melyben olyan régóta közvetlenül egymás mellett lakik két egészen különböző nemzet: az arisztokrácia és a köznép. Az egyik azt mondja magáról, hogy ő nemes növény, melynek joga van kiszívni a földből az életerőt, a másik meg vagy csak bólogat ezekhez a vad igényekhez, vagy nincs elég ereje ahhoz, hogy sérelmei ellen tiltakozzék... De hogy is alakulhatott minden úgy, hogy az egyik osztály a maga előjogait örök időkre megalapozta, a másik jogait pedig már csírájukban elfojtotta? Annyira hittek a születési előjogokban, hogy még a kézművesek és kereskedők gyermekei is vagy címert vásároltak maguknak, vagy pénzük révén jutottak be az elszegényedett nemesi családokba. Senkinek sem volt bátorsága ahhoz, hogy saját érdemeinek tulajdonítsa létét, sőt én bolond, magam is több száz rubelt dobtam ki, hogy nemesi levelemet megszerezzem. És én menjek vissza, közéjük? Minek?... Itt legalább olyan nép között élnék, amelyben megvan minden tehetség, amit csak kapott az emberiség. Itt a vezetőhelyeket nem lepi be az ódonság gyanús penésze, csakugyan a tevékeny erők nyomulnak előtérbe: a munka, az ész, az akarat, az alkotó erő, a tudomány, sőt a szépség, az ügyesség, de még a szív és az érzelem is. Ott viszont a munka pellengéren áll, s a feslettség diadalmaskodik! Aki vagyont szerez, azt zsugorinak, fösvénynek, parvenünek nevezik, aki elvesztegeti, az bőkezű, önzetlen, nagylelkű... Ott az egyszerűséget különcségnek, a takarékosságot szégyennek, a tanultságot elmezavarnak tekintik, a művészet jelképe pedig a rongyos könyök. Ott, ha valaki méltó akar lenni az »ember« névre, ahhoz vagy címének és pénzének kell lennie, vagy olyan képességének, hogy be tudjon furakodni a nagyurak előszobáiba. És én menjek oda vissza?...”

Megindult a szobában, fel s alá járkált és számolt:

- Geist egy, én kettő. Ochocki három. Egy-két embert még találunk és négy vagy öt év múlva végezhetünk is azzal a nyolcezer kísérlettel, amelyeket még le kell folytatni ahhoz, hogy a levegőnél könnyebb fémet felfedezzük. De mi lesz azután?... Mi történik a mai világgal, ha meglátja az első repülőgépet, amelynek nincsen szárnya, nincsen bonyolult gépezete, s emellett olyan tartós, mint a páncélos hajó?

Úgy érezte, hogy az utca zaja odakint, az ablakon túl, egyre növekszik, egyre erősödik, s már nemcsak Párizsra, hanem egész Franciaországra, sőt, egész Európára kiterjed. És hogy ebben a zajban a világ valamennyi népének hangja egyetlen egetverő kiáltásban egyesül:

- Hírnév!... hírnév!... hírnév!...

- Megőrültem?... - mordult fel.

Gyorsan kigombolta mellényét, inge alól elővette a medaliont és kinyitotta. A fémdarab, mely vörösrézhez hasonlított, de olyan könnyű volt, mint a pehely, a helyén feküdt. Geist nem ámította; a korszakalkotó találmányhoz vezető út tárva-nyitva állt előtte.

- Itt maradok! - suttogta. - Sem Isten, sem ember nem bocsátana meg nekem, ha ezt az ügyet elvetném!

Alkonyodott. Meggyújtotta az asztal fölött függő gázlámpát, papírt, tollat vett elő és írni kezdett:

> *Kedves öreg cimborám, Ignacy! Nagyon komoly dolgokról szeretnék veled beszélgetni, de mivel én magam már nem megyek vissza Varsóba, arra kérlek, hogy a lehető leghamarabb...*

Eldobta a tollat: rémülten meredt a leírt szavakra: *„már nem megyek vissza Varsóba..."*

- Miért ne mennék?... - kérdezte önmagától.

„De minek?... Talán azért, hogy megint találkozzam Izabella kisasszonnyal, és megint elveszítsem minden akaraterőmet?"

- Egyszer mégiscsak le kell zárnom ezt az ostoba számadást...

Töprengve járt fel és alá a szobában.

„Két út áll előttem: az egyik az emberiség életének előre nem is látható reformjához vezet, a másik, hogy egy nőnek tessem, sőt talán meg is hódítsam. Melyiket válasszam?... Kétségtelen, hogy minden fontos új anyag, minden tartós erő új korszakot jelent az emberiség fejlődésében. A bronz megteremtette az ókori civilizációt, a vas a középkort; a puskapor lezárta a középkor századait, a kőszén pedig megnyitotta a tizenkilencedik századot. Lehet-e itt habozni? Geist fémei olyan civilizációnak a kezdetét jelentik, amilyenről soha senki nem is álmodott, sőt ki tudja, nem jelentik-e azt, hogy az emberiség nemesebbé válik? A másik esetben pedig mit nyernék?... Egy nőt, aki az olyan parvenük előtt, amilyen én vagyok, minden szeméremérzet nélkül akár meg is fürödnék. Mi vagyok én az ő szemében azok mellett az előkelő ifjoncok mellett, akik számára az üres csevegés, szellemeskedő mondat vagy bók az élet legmagasabb értelmét jelenti? Mit szólna például ez a csőcselék - őt sem kivéve -, ha ezt a lerongyolódott Geistet és rendkívüli találmányait látná? Ámbár olyan sötét agyúak, hogy még csak nem is csodálkoznának. De tegyük fel, hogy elvenném feleségül. Mi lenne tovább?... Az ilyen parvenü szalonját egyszerre megtöltenék a titkos és nyílt imádók, a különböző fokú kuzenok meg mit tudom én, még kicsodák?... Nekem pedig szemet kellene hunynom az égő pillantások láttán, fülemet be kellene dugnom, hogy ne halljam sokatmondó bókjaikat, s kíméletesen tűrnöm kellene a meghitt duruzsolásokat is, mit tudom én, miféle témákról?... Talán éppen az

én gyalázatomról vagy ostobaságomról?... Hiszen egy év alatt úgy lealjasítanának, hogy talán még féltékenykednék is ezekre az üresfejű ficsúrokra... Ah, nem lenne-e jobb a szívemet inkább egy éhes kutyának odadobni, mintsem ennek a nőnek felajánlani, aki talán nem is sejti, mi a különbség köztem és az ő lovagjai között?"

- Vége!... - Megint az asztalhoz telepedett, és most már Geistnek kezdett levelet írni.

De egyszerre abbahagyta:

- Csoda egy ember vagyok - mondta ki hangosan -, kötelezvényt készülök írni, mielőtt korábbi számadásaimat lezártam volna...

„Lám, hogy változnak az idők! - gondolta. - Régebben egy ilyen Geistet talán a sátán megtestesítőjének tartottak volna, aki ellen maga az angyal harcol az emberi lelkekért - nő alakjában. Ma pedig... ugyan melyik a sátán, és melyik az angyal?..."

Kopogtak. A szállodai inas jött be, s levelet nyújtott át.

- Varsóból - suttogta, mikor átvette a vaskos levelet. - Rzecki?... Úgy látszik, más leveleket is küld... Ah, a jó öreg elnökné!... Mi az, talán Izabella kisasszony esküvőjéről értesít?

Feltépte a levelet, de csak pár pillanatnyi habozás után nézett bele. Szíve hevesen dobogott.

- Mindegy! - mordult fel, s olvasni kezdte.

> *Kedves fiam! Úgy látszik, jól mulat, állítólag Párizsban. Ezért feledkezik meg ennyire barátairól. Szegény boldogult nagybátyjának sírja még most is várja a megígért sírkövet, s én is szeretnék egy kicsit tanácskozni magával egy cukorgyár építéséről, amire most vénségemre rá akarnak beszélni. Szégyellje magát, édes fiam, de sajnálja is, hogy nem látja Bel piruló arcát, aki e pillanatban itt van nálam, s amikor meghallotta, hogy magának írok, olyan lett, mint a pipacs. Kedves kislány! Itt lakik a szomszédban nagynénjénél, és gyakran meglátogat. Azt hiszem, valamivel nagyon megbánthatta; kérem hát, ne halogassa a kiengesztelést, s minél előbb jöjjön haza, egyenesen ide hozzám. Bel még egy-két hétig marad, s remélem, sikerül őt maga iránt kiengesztelnem...*

Wokulski felugrott, kitárta az ablakot, s a nyitott ablak elé állva, jó ideig gondolkozott, aztán még egyszer elolvasta a levelet. Szeme szikrát szórt, s arcán lázrózsák gyúltak ki.

Türelmetlenül csengetett - egyszer, kétszer, háromszor... végül kilépett a folyosóra, s onnan kiáltotta:

- Garçon![44]... Hé, garçon!...

- Parancs.

- A számlámat.

- Milyen számlát?

- Az egész számlát, az utolsó öt napról. Az egészet, nem érted?

- Most mindjárt? - csodálkozott a fiú.

- Azonnal, és... kocsit az Északi pályaudvarhoz. Siess!...

---

[44] Inas! (francia)

3

Egy boldog szerelmes

Mikor Varsóba érkezett, már ott várta az elnökné másik levele. A matróna kérte, hogy látogassa meg falusi birtokán, s töltsön nála néhány hetet.

> *Ne gondolja, édes fiam* - írta befejezésül -, *hogy azért hívom, mert új sikerei miatt hivalkodni akarok ismeretségünkkel. Tudom, van ez így néha, de nem nálam. Csak azt akarom, hogy fáradságos munkája után egy kicsit megpihenjen, sőt esetleg szórakozzék is szerény házamban, ahol az unalmas vén háziasszony mellett akad egy-két szép, fiatal nő is.*

- Sokat törődöm én a szép fiatal nőkkel - mormogta Wokulski. De a következő pillanatban eszébe villant, hogy milyen sikerekről írhat az elnökné? Vajon már a vidéken is tudnak újabb nyereségéről? Hiszen ő erről senkinek sem szólt.

De csodálkozása hamarosan eloszlott, amint üzleti ügyeiben kicsit tájékozódott. Mióta elutazott, üzletének forgalma alaposan megnőtt, és még most is hétről hétre emelkedett. Néhány tucat újabb kereskedő lépett vele üzleti összeköttetésbe, s csak egyetlen régi üzletfele hagyta ott, aki elmaradását éles hangú levélben közölte. Megjegyezte, hogy mivel nem fegyvergyáros, hanem egyszerű textilkereskedő, semmi értelmét nem látja, hogy nagyságos S. Wokulski úrral üzleti összeköttetésben maradjon, s eddigi számláit újév napjával lezárja.

Wokulski üzletének áruforgalma olyan nagyarányú volt, hogy Ignacy uram saját felelősségére új raktárhelyiséget bérelt, felvette a nyolcadik segédet s két árukiadót.

Mikor a könyvek átnézésével végzett (Rzecki makacs kívánságára fogott ehhez a munkához, alig néhány órával azután, hogy az állomásról hazaérkezett), Ignacy úr kinyitotta a páncélszekrényt, s ünnepélyes ábrázattal vette ki onnan Szuzsin levelét.

- Micsoda szertartás ez? - kérdezte Wokulski nevetve.

- A Szuzsinnal való levelezés szigorúan bizalmas kezelést igényel - felelte Rzecki nyomatékkal.

Wokulski vállat vont, és elolvasta a levelet. Szuzsin a téli hónapokra újabb üzletet ajánlott, s ez körülbelül ugyanolyan méretű lett volna, mint a párizsi.

- No, mit szólsz hozzá? - kérdezte Ignacy úrtól, miután röviden közölte vele a levél tartalmát.

- Kedves Staśom - felelte a vén segéd lesütött szemmel -, én úgy bízom benned, hogy ha a várost felgyújtanád, arra is teljes meggyőződéssel azt mondanám, biztosan valami nemes cél indított rá.

- Gyógyíthatatlan ábrándozó vagy, kedves öregem - sóhajtotta Wokulski, s abbahagyta a beszélgetést. Nem kételkedett benne, hogy a vén Ignacy valami politikai mesterkedéssel gyanúsítja.

És nemcsak Rzecki gondolkodott így. Wokulski, mikor hazament, asztalán egész csomó névjegyet és levelet talált. Amíg Varsótól távol volt, százával keresték fel a befolyásos, tehetséges és gazdag emberek, akiknek legalább a felét nem is ismerte. Még különösebb volt a rengeteg levél, melyekben leginkább támogatást vagy protekciót kértek tőle a különböző polgári és katonai hatóságokhoz. De akadtak névtelen levelek is, többnyire kellemetlen, piszkolódó tartalommal... Az egyik árulónak nevezte, a másik ügyes pincérnek, aki Hopfernél annyira beletanult ebbe a mesterségbe, hogy most önként veszi fel a főúri lakájok libériáját,

sőt nem is csak azokét. Egy másik névtelen levél avval vádolta, hogy rossz útra tért lányok felett gyámkodik, ismét másik azt közölte vele, hogy a házában lakó Stawskiné céda, kacér teremtés és kalandornő, Rzecki pedig csaló, tolvaj, aki az árverésen vett ház béreit dézsmálja, s az így szerzett zsákmányon a gondnokkal, egy Wirski nevű sötét alakkal osztozik.

„Úgy látszik, szép kis pletykák vannak itt forgalomban felőlem" - gondolta a papírtömeg szemlélése közben.

Ha az utcán járt, ott is láthatta - ha ugyan észrevette -, hogy az érdeklődés középpontjában áll. Igen sok ember köszönt neki, gyakran teljesen ismeretlenek is, egyesek, mikor elhaladt mellettük, ujjal mutogattak rá, de akadtak olyanok is, akik tüntetőleg elfordították fejüket. Ezek között felfedezett két irkucki ismerőst is, ami nagyon kellemetlenül érintette.

- Hát ezeket mi lelte - gondolta -, megbolondultak?

Varsóba való visszatérése után mindjárt másnap válaszolt Szuzsinnak, megírta, hogy ajánlatát elfogadja, s október közepe táján Moszkvában lesz. Késő este pedig elutazott az elnökné birtokára, amely alig néhány mérföldnyire volt egy nemrég épült vasútvonaltól.

A pályaudvaron észrevette, hogy személye itt is feltűnést kelt. Az állomásfőnök maga gondoskodott számára külön fülkéről, a kalauz pedig, mikor fülkéjébe kísérte, udvariasan közölte vele, hogy még jobb helyet szánt neki, ahol kényelmesen lehet aludni vagy zavartalanul beszélgetni.

A vonat hosszú ácsorgás után megindult. Késő éjszakára járt az idő, holdvilág nem volt a felhőtlen égen, de töméntelen csillag ragyogott, sokkal több, mint máskor. Wokulski kinyitotta az ablakot, s a csillagképeket nézte. Eszébe jutottak a szibériai éjszakák, ahol az ég csaknem teljesen fekete s annyi rajta a csillag, mint hózivatarban a hópehely. Ott a Kisgöncöl csaknem az ember feje fölött áll, viszont a Herkules, a Pegazus négyszöge és az Ikrek egészen lent, csaknem a láthatár szélén függenek.

„Vajon én, Hopfer segédje, értenék most a csillagászathoz, ha nem lettem volna Szibériában? - gondolta kesernyésen. - És hallottam volna valamit Geist felfedezéseiről, ha Szuzsin erővel el nem visz Párizsba?"

Lelki szemét végigjártatta rendkívüli életének széles útjain, melyek a távoli Kelettől egészen a messze Nyugatig húzódtak. „Minden, amit tudok, minden, amim van, minden, amit elérhetek, minden, minden máshonnan ered és nem innen. Itt csak megaláztatást, gyűlölködést vagy kétes értékű tapsot kaptam akkor, amikor jól ment a sorom; de ha nem lettek volna sikereim, kérlelhetetlenül rám tapostak volna ugyanazok, akik most hajlongva köszöngetnek nekem..."

- Elmegyek innen - suttogta -, elmegyek!... Hacsak Ő itt nem tart!... Mert mi hasznom még a nagy vagyonból is, ha nem használhatom úgy, ahogy kedvemnek leginkább megfelel. Mit ér az élet, ha a kaszinó, az üzlet és a magánszalonok között tesped és penészedik meg, ahol az ember kénytelen preferánszot játszani, ha nem akar másokat megszólni, vagy kénytelen másokat megszólni, ha nem akar preferánszozni?

„Kíváncsi vagyok - fordult meg kisvártatva a fejében -, miért hívogat a tiszteletre méltó elnökné olyan lázasan? Vajon nem Izabella?..."

Egyszerre melege lett, s lassanként rájött, hogy valami megváltozik a lelkében. Eszébe jutott apja és nagybátyja, aztán Kazia Hopfer, aki olyan nagyon szerette, Rzecki, Leon Schumann, a herceg, és annyi, annyi más ember, akik sosem titkolták, hogy rokonszenveznek vele. Mit ér minden tudomány és vagyon, ha nem talál maga körül baráti szíveket, mit ér Geist legnagyobb

találmánya, ha nem ad fegyvert a kezébe, mellyel a valóban nemesebb és jobb emberek végső győzelmét biztosíthatja?...

- Nálunk is van elég tennivaló - suttogta -, vannak itt is emberek, akiket érdemes felkarolni vagy támogatni... Én már igen öreg vagyok ahhoz, hogy korszakalkotó felfedezéseket tegyek. Az ilyesmivel foglalkozzanak az Ochockiak... én inkább a mások boldogságát építem, de úgy, hogy magam is boldog legyek.

Behunyta szemét, s érezte, hogy Izabellát látja maga előtt, aki azzal a csodálatos, csak neki adatott tekintettel néz rá, és szelíd mosollyal bólogat szándékaihoz.

A fülke ajtaján kopogtattak, és megjelent a kalauz:

- Dalski báró úr kérdezteti, hogy bejöhet-e? Ugyanebben a kocsiban utazik.

- A báró úr?... - felelte Wokulski csodálkozva. - Hogyne, tessék...

A kalauz visszavonult, és behúzta maga mögött az ajtót. Wokulskinak pedig eszébe jutott, hogy a báró ugyancsak tagja a keleti kereskedelmi vállalatnak, s emellett Izabella kisasszony most már csekély számú kérőinek egyike.

„Mit akarhat tőlem? - gondolta. - Talán ő is az elnökéhez utazik, hogy Izabella kisasszonyt falusi magányában véglegesen megkérje... ha ugyan Starski úr meg nem előzte?...”

A kocsi szűk folyosóján léptek zaja és beszélgetés hallatszott; a fülke ajtaját félrehúzták, s a nyílásban megjelent a kalauz, mellette pedig egy igen sovány úr, kis őszes bajuszkával, még kisebb szakállal, mely éppen úgy, mint haja is, erősen őszült.

„Ez aligha lesz ő - gondolta Wokulski. - Amaz egészen fekete volt...”

- Bocsánatot kérek, hogy zavarom! - szólt a báró, a vonat ütemére ingadozva. - Bocsánatot kérek... igazán nem bátorkodtam volna magányát megzavarni, ha nem emésztene a kíváncsiság, hogy nem a mi kedves és tiszteletre méltó elnöknénkhez utazik-e, aki már egy hete várja?...

- De igen, hozzá megyek. Üdvözlöm, báró úr, parancsoljon helyet foglalni.

- Nagyszerű! - kiáltotta a báró. - Én is oda megyek. Már vagy két hónapja ott lakom... helyesebben, nem lakom ott, hanem kijárok. Akár saját birtokomról, mert most éppen a kastélyomat tatarozzák, akár Varsóból... Pillanatnyilag Bécsből jövök, ott bútort vásároltam. De csak néhány napig maradhatok az elnöknénél, mert tudja kérem, a kastélyban minden bútorhuzatot és falkárpitot ki kell cseréltetnem, pedig alig két héttel ezelőtt csináltattam. De mit tegyek?... Nem tetszettek, tehát leszedetem, és újat tétetek!... Sajnos, ez alól nincs kibúvó...

Mosolygott és hunyorgott, Wokulskit pedig kirázta a hideg. „Minek vásárol ez bútort?... Kinek nem tetszettek a bútorhuzatok?...” - kérdezte rémülten önmagától.

- Ön, tisztelt uram - folytatta a báró -, már befejezte küldetését?... Gratulálok!... - tette hozzá és kezét megszorította. - Az első pillanattól kezdve nagy rokonszenvet és tiszteletet érzek ön iránt, s ez most őszinte nagyrabecsüléssé fejlődik... Bizony, uram, bizony, nagy hiba volt eddig is, hogy teljesen elhúzódtunk a politikai élettől. Ön volt az, aki megtörte az oktalan tartózkodást, és ezért, uram, tisztelet és megbecsülés illeti... mert hiszen kötelességünk érdeklődni az állam ügyei iránt, hisz itt birtokaink vannak, egész jövőnk itt van...

- Nem értem önt, báró úr - vágott szavába Wokulski.

A báró annyira megzavarodott, hogy egy pillanatig mozdulatlanul és szótlanul meredt maga elé. Végre kinyögte.

- Bocsánat!... Igazán nem volt szándékomban... De azt hittem, a kedves és tiszteletre méltó elnökné iránti barátságom, amely... higgye el, uram...

- Fejezzük be végre a magyarázkodást - szólt Wokulski nevetve, s megszorította a báró kezét. - Meg van elégedve, báró úr, a bécsi vásárlással?...

- Ó, hogyne, nagyon is... nagyon is... pedig higgye el, volt olyan pillanatom, mikor az elnökné tanácsára már arra gondoltam, hogy önt fogom fárasztani Párizsban...

- Nagyon szívesen álltam volna rendelkezésére. Miről volt szó?

- Egy briliánsgarnitúrára lett volna szükségem - mondta a báró. - De mivel Bécsben gyönyörű zafírokat találtam... éppen itt vannak nálam... Ha megengedi... ért ön az ékszerekhez?

„Kinek vett ez zafírokat?" - gyötrődött Wokulski. Szeretett volna kényelmesebben elhelyezkedni, de úgy érezte, hogy sem a karját, sem lábát nem tudja megmozdítani. Közben a báró négy szattyánbőr dobozt húzott elő különböző zsebeiből, szépen sorban lerakta az ülésre, és egymás után kinyitotta.

- Nézze ezt a karperecet - lelkendezett. - Ugye, milyen egyszerű? Egyetlen kő... A melltű és a fülbevalók már kissé díszesebbek, még a foglalatot is kicseréltettem... Ez meg a nyakék... egyszerű, de annál ízlésesebb, és éppen azért szép... Nézze, micsoda tüze van. Ugye?...

Beszéd közben egy gyertya lobogó fényénél kétszer, háromszor végigcsillogtatta az ékszert Wokulski szeme előtt.

- Nem tetszik? - kérdezte hirtelen, mikor észrevette, hogy útitársa nem felel.

- Hogyne, nagyon szépek. De kinek viszi ezt a szép ajándékot, báró úr?

- A menyasszonyomnak - felelte a báró csodálkozó hangon. - Azt hittem, az elnökné megírta önnek levelében a családi eseményt...

- Erről egy szót sem írt.

- Pedig éppen ma öt hete, hogy nyilatkoztam és... elfogadtak.

- Kinek nyilatkozott?... Az elnöknének? - szólt Wokulski, most már egészen más hangon.

- Dehogy!... - kiáltotta a báró, hátrahőkölve. - Ewelina Janocka kisasszonynak, az elnökné unokájának. Nem emlékszik rá? Ő is ott volt az idén húsvétkor a grófnénál, nem emlékszik?...

Néhány hosszú pillanat eltelt, míg Wokulski kisütötte, hogy Ewelina Janocka és Izabella Łęcka nem azonosak, és így a báró nem Izabella kezét kérte meg, és nem neki viszi a zafír ékszert.

- Bocsásson meg - szólt a már nyugtalankodó bárónak -, de annyira ideges vagyok, hogy jóformán azt sem tudom, mit beszélek...

A báró felugrott és gyorsan kezdte elrakni a dobozokat.

- Ó, micsoda tapintatlanság részemről! - kiáltotta. - Láttam a szemén, mennyire fáradt, és mégis elég udvariatlan voltam, s megzavartam a nyugodalmát...

- Ó, dehogy, nem akarok aludni, s nagyon kellemes lesz számomra, ha az út hálralevő részét önnel tölthetem. A pillanatnyi gyengeség már elmúlt.

A báró eleinte szabadkozott, s mindenáron el akarta hagyni a fülkét, midőn azonban látta, hogy Wokulski valóban magához tért, ismét leült, de fogadkozott, hogy csak néhány percig marad. Szükségét érezte, hogy nagy boldogságát közölje valakivel.

- Micsoda nő! - kezdte, egyre hevesebben hadonászva. - Amikor megismertem, úgy láttam, hogy hideg, mint a jégcsap, és csak a ruhák érdeklik. Csak ma látom, hogy a forró érzelmeknek milyen kincsesbányája rejtőzik benne... Igaz, hogy szeret öltözni, mint minden nő, de uram, micsoda ész!... Higgye el, senkinek el nem mondanám, amit most hallani fog: én nagyon fiatalon kezdtem őszülni, és bizony előfordult, hogy a bajuszomhoz hozzá-hozzáfentem a bajuszfestéket, és mit szól hozzá: alighogy észrevette, egyszer s mindenkorra kereken megtiltotta. Azt mondta, hogy neki igenis az ősz haj tetszik, s szerinte csakis egy ősz férfi lehet igazán szép. „Hát az őszülőkről mi a véleménye?", kérdeztem. „Az, hogy azok legfeljebb érdekesek", felelte. S hogy miképp mondta ki e szavakat, uram!... De mondja, kérem, igazán nem untatom?

- Ó, dehogy!... Nagyon kellemes ilyen boldog emberrel beszélgetni.

- Az már igaz. Nagyon boldog vagyok, mégpedig úgy, hogy ez számomra is meglepetés - folytatta a báró. - Mert igaz, hogy régen gondolok nősülésre, évek óta ajánlják az orvosok is, elhatároztam hát, uram, hogy szép, jól nevelt, jó nevű és megjelenésű hölgyet választok, s nem fogok tőle, mit tudom én, milyen romantikus szerelmet követelni. És most itt van: maga a szerelem állja el utamat, s egyetlen pillantásával tüzet gyújt a szívemben... Higgye el, Wokulski úr, valóban szerelmes vagyok. Sőt, csaknem megőrülök a szerelemtől... Ezt igazán senkinek el nem mondanám, csakis önnek, aki iránt az első pillanattól kezdve, hogy úgy mondjam, szinte testvéri rokonszenvet érzek... Igen, őrülten szerelmes vagyok... Ébren és álmomban mindig rá gondolok. Ha alszom, róla álmodom, ha meg hosszabb ideig nem látom, valósággal betege vagyok. Nincs étvágyam, komor gondolatok kínoznak, félek, rettegek... Amit most mondok, Wokulski úr, nagyon kérem, még saját maga előtt se ismételje. Eleinte úgy gondoltam, hogy elveszem próbára. Ugye, milyen aljas gondolat, uram. De hiába, az ember nem egykönnyen hisz a boldogságban. Nos, el akartam venni próbára (de erről, uram, az Isten szerelmére, egy szót sem!), s már meg is írattam a megállapodás tervét, amely szerint, ha a házasság bármelyik fél hibájából (ért engem, uram?) nem jönne létre, ötvenezer rubelt fizetek a hölgynek a csalódásért. A szívem szinte megdermedt a rettegéstől, hogy... hátha, eltaszít?... No, és mit szól hozzá? Mikor az elnökné megemlítette neki tervemet... egyszerre sírva fakadt... „Mit gondol", mondta keservesen zokogva, „mit gondol, hogy nyavalyás ötvenezer rubelért lemondok róla? Mert ha már engem haszonleséssel gyanúsít is, mert egy nő szívében nem tételez fel nemesebb magból fakadó érzelmeket, akkor is meg kellene értenie, hogy ötvenezerért nem mondok le egy millióról..." Mikor az elnökné ezt elmondta nekem, berohantam Ewelina szobájába, s szó nélkül a lábaihoz vetettem magam... Most aztán Varsóban végrendeletet csináltam, őt neveztem meg általános örökösömül még arra az esetre is, ha az esküvő előtt meghalnék. Egész családom teljes életemben nem szerzett nekem annyi örömet és boldogságot, mint ez a drága gyermek néhány hét alatt. És mi lesz még később!... Mi lesz, Wokulski úr?... Senkinek fel nem tenném ezt a kérdést - fejezte be, s erősen megrázta Wokulski kezét. - No, jó éjszakát!

- Nagyszerű história! - morogta Wokulski, miután a báró kilépett a fülkéből. - Ez az aggastyán csakugyan jól beleesett.

Sokáig nem tudott szabadulni a báró képétől, mely minduntalan felbukkant az ülés amarantszínű huzatából, akár egy árnyék. Nézte a sovány arcot, amelyen téglás pír játszott, az őszes hajat, melyet mintha liszttel szórtak volna be, a beesett, nagy szemeket, melyekben egészségtelen láng lobogott. Mulatságos, de ugyanakkor szomorú látványt is keltettek a szenvedély kitörései ennél az embernél, aki minduntalan torkához kapkodott, s gondosan vizsgálgatta az ablakot, hogy jól be van-e csukva, és folyton változtatta helyét, hogy a léghuzat ne érje.

„No, ez jól bevásárolt! - gondolta Wokulski. - Mert az lehetetlen, hogy az a fiatal leány beleszeretett volna ebbe a múmiába. Hiszen ez legalább tíz évvel idősebb, mint én, és még ráadásul mennyire ütődött és együgyű...”

„De hátha a leány csakugyan, szereti?... Mert azt ugye nem lehet feltételezni, hogy megcsalja? A nők általában sokkal nemesebb lelkűek, mint a férfiak. Mert nemcsak kevesebb gazságot követnek el, mint mi, hanem sokkal könnyebben hoznak áldozatot. Még férfiban is nehezen találnánk olyan aljas frátert, aki reggeltől estig bírna csak a pénzért hazudni; annál kevésbé lehet ilyesmit feltételezni egy jól nevelt, előkelő fiatal leányról. Kétségtelen, hogy valami megszédítette, ha nem is a báró úr bájai, talán a rangja és társadalmi állása. Másként feltétlenül el kellene árulnia, hogy csak komédiázik, s ezt a báró is észrevenné, hiszen a szerelem mindent górcsövön át néz... Ha pedig egy fiatal leány beleszerethet egy ilyen vénemberbe, miért ne szerethetne meg engem Izabella?...”

- Én is mindig visszatérek a magaméhoz! - suttogta. - Úgy látszik, ez a gondolat már valóságos rögeszmévé fejlődött bennem...

Megint kinyitotta az ablakot, amelyet a báró az előbb gondosan becsukott, és hogy tolakodó emlékeit elűzze, ismét belemerült a csillagok bámulásába. A Pegazus négyszöge már ereszkedett lefelé nyugatra, keleten pedig feltűnt a Bika, az Orion, a Szíriusz és az Ikrek. Nézte a fényes csillagokat, melyek az égnek ezen a felén olyan sűrűn ragyogtak, s az a furcsa gondolata támadt, hogy van valami láthatatlan vonzóerő, s ez az egymástól távol eső világokat sokkal erősebb egységgé kovácsolja össze, mint bármiféle anyagból készült lánc.

„Vonzás és kapcsolódás alapjában egy és ugyanaz a fogalom, s olyan hatalmas erő, hogy mindent magával ragad, és olyan termékeny, hogy belőle fakad minden élet. Fosszuk meg a földet a naphoz fűződő vonzódásától, s azonnal elrepül valahová az űrbe, és néhány év múlva jégdarabbá fagy. Lökjünk be egy kóbor csillagot a naprendszer szférájába, s ki tudja, nem fakad-e rajta is élet. Miért vonná ki magát éppen a báró a vonzás törvényéből, mely az egész természetet áthatja? És vajon közte és Ewelina kisasszony között nagyobb a szakadék, mint a föld és a nap között? Miért csodálkoznánk az emberek őrületén, ha a világok ugyanennek a nyavalyának hódolnak?...”

A vonat lassan haladt tovább, sokáig álldogált minden állomáson. A levegő lehűlt, keleten halványodni kezdtek a csillagok. Wokulski becsukta az ablakot, s végigfeküdt a ringatózó ülésen.

„Ha tehát - gondolta - egy fiatal nő beleszerethet a báróba, akkor én miért... Mert hiszen, ugye, nem csalja meg?... A nők általában nemesebb lelkűek, mint a férfiak... kevesebbet hazudnak...”

- Nagyságos úr, tessék kiszállni... A báró úr már teázik.

Wokulski felrettent. A kalauz állt mellette, s a lehető legudvariasabban költögette.

- Mi az, már nappal van? - kérdezte csodálkozva.

- Hogyne, már kilenc óra, s egy félórája állunk itt az állomáson. Eddig nem költöttem fel a nagyságos urat, mert a báró úr megtiltotta, de a vonat már nemsokára indul.

Wokulski gyorsan kiszállt. Új állomásépületet látott, még nem is volt egészen befejezve. Ennek ellenére kapott mosdóvizet, és ruháját is kikefélték. A mosdástól teljesen kiment az álom a szeméből. Belépett a kis étterembe, ahol a boldogságtól sugárzó báró már a harmadik teát itta.

- Jó reggelt, Wokulski úr! - kiáltotta atyafiságos hangon, s erősen megrázta kezét. - Vendéglős úr, legyen szíves egy teát az úrnak... Ragyogó időnk van, mi? Mintha csak lovaglásra teremtették volna. De mondhatom, jól elbántak velünk!

- Mi történt?

- Várnunk kell a kocsira - magyarázta készségesen. - Még szerencse, hogy éjfél után két órakor feladtam egy táviratot, s közöltem az elnöknével, hogy ön is velem együtt érkezik. Mert igaz, hogy Varsóból is táviratoztam, de éppen most mondja a postamester, hogy nyilván tévedésből, holnapra rendeltem a kocsit. Még szerencse, mondom, hogy éjfél után újra táviratoztam. Innen háromkor indult a küldönc, az elnökné hatkor megkapta a táviratot, s legkésőbb nyolckor elindult a kocsi. Még vagy egy órát várakozunk, de legalább jobban megismeri a vidéket. Mondhatom, nagyon szép...

Reggeli után kimentek a peronra. A vidék innen egészen laposnak látszott, erdő jóformán nem is volt rajta, csak itt-ott egy-egy kisebb facsoport s közöttük néhány kőből épült ház.

- Azok ott kúriák? - kérdezte Wokulski.

- Igen... Errefelé sok a nemesi birtok, a föld nagyon termékeny, jól megterem a csillagfürt meg a lóhere...

- Nem látok falut - jegyezte meg Wokulski.

- Mert ezek uradalmi földek. Biztosan hallotta a közmondást: az uradalmi földön sok a kazal, a parasztföldön meg sok az ember.

- Úgy hallom - szólt Wokulski hirtelen -, az elnöknénél sok vendég szokott lenni.

- Ah, uram - kiáltotta a báró -, egy-egy jól sikerült vasárnapon úgy érzi ott magát az ember, mintha a legjobb kaszinóban, bálban lenne, összeverődik jó néhány tucat vendég. Ma is biztosan egész kedves vendégkoszorút találunk. Mindenekelőtt ott van a menyasszonyom, azután Wąsowskiné, egy nagyon kedves, vidám özvegy, alig harmincéves és nagyon gazdag. Úgy veszem észre, most Starski tapossa körülötte a sarat. Starski... ismeri Starskit? Kellemetlen figura, nyegle és pimasz... Igazán csodálom, hogy egy úriasszony, akinek olyan esze és ízlése van, mint Wąsowskinénak, kedvét leli egy ilyen széllelbélelt fráter társaságában.

- Hát még ki? - kérdezte Wokulski.

- Ott lesz még Fela Janocka, a menyasszonyom unokatestvére, nagyon kedves, tizennyolc éves leányka. Na igen, és Ochocki...

- Ő is?... Mit keres ő itt?

- Mikor elutaztam Bécsbe, napokon át horgászott, de mivel az ő kedvtelései igen gyakran változnak, nem vagyok biztos benne, hogy most nem mint vadászt látom-e viszont... Na látja, ő igazán nemeslelkű fiatalember, és micsoda tudás... Vannak már nem csekély érdemei is, van jó néhány találmánya.

- Valóban nem mindennapi ember - állapította meg Wokulski. - Nos, ki van még az elnökné asszonynál?...

- Állandó vendége nincs más, de néhány napi tartózkodásra olykor egy-egy hétre is gyakran átrándul Łęcki úr a leányával. Nagyon finom, előkelő hölgy, rendkívüli tulajdonságokkal - folytatta a báró. - De hiszen, úgy tudom, ismeri őket. Boldog lehet a férfiú, akit szívével és kezével megajándékoz. Micsoda báj és micsoda ész; komolyan mondom, ezt a nőt csak imádni lehet, mint valami istennőt... Nem gondolja?

Wokulski nem talált szavakat a válaszra, így hát a vidék szemlélésébe merült. Szerencsére futva közeledett az egyik vasúti szolga, s jelentette, hogy a hintó megérkezett.

- Nagyszerű! - kiáltotta a báró, s néhány złotyt nyomott a legény markába. - Rakd fel, fiam, a holminkat. Na, induljunk... Két óra múlva megismeri a menyasszonyomat...

4

Falusi örömök

Legalább egy negyedórába telt, amíg a poggyászt elrendezték a kocsiban. Végre Wokulski és a báró beültek, a libériás kocsis megsuhintotta ostorát, s a mokány almásszürkék szapora ügetéssel megindultak.

- Wąsowskinét melegen ajánlom figyelmébe - jegyezte meg a báró. - Valóságos igazgyöngy! És milyen eredeti!... Eszébe sincs, hogy másodszor férjhez menjen, pedig nagyon szereti, ha körülrajongják. Nehéz nem imádni, imádni meg nagyon veszedelmes. Starski most megbűnhődik minden eddigi szívrabló gonoszkodásáért. Ismeri Starskit?

- Már láttam egyszer...

- Úriember, de kellemetlen - állapította meg a báró. - A menyasszonyomat ki nem állhatja. Annyira felingerli, hogy a szegény gyermek menten elveszíti minden kedvét, ha ez az ember megjelenik a társaságban. És nem is csodálkozom rajta, mert a természetük homlokegyenest ellentétes: a menyasszonyom komoly, Starski meg léha. Ewelina érzelmes, sőt, szentimentális, az meg cinikus.

Wokulski, míg a báró csevegését hallgatta, a folytonosan változó vidéket szemlélte. Félórányira lehettek már az állomástól, amikor a láthatáron feltűntek az erdők, valamivel közelebb pedig dombhátak. Az út közöttük kanyargott, majd felfutott a tetőre, s onnan ismét le a völgybe.

Egy ilyen dombtetőn a kocsis hátrafordult, s ostorával maga elé mutatva, szólt:

- Ott jönnek az uraságok a társaskocsin...

- Hol? Ki? - kiáltotta a báró a bakra kapaszkodva. - Igen, igen, ők... A sárga társaskocsi a pej négyessel... Kíváncsi vagyok, kik jönnek? Nézze csak, uram...

- Valami vöröset látok - felelte Wokulski.

- Igen, igen, ez Wąsowskiné. Vajon köztük van-e a menyasszonyom is? - tette hozzá halkabban.

- Több hölgyet is látok - jegyezte meg Wokulski, Izabellára gondolva. „Ha ő is ott van, az jó jel” - villant agyába.

A két fogat gyorsan közeledett egymás felé. A társaskocsin nagyot durrantottak az ostorral, kiabáltak, kendőt lobogtattak, a hintóból a báró mindjobban kihajolt, s minden ízében reszketett az izgalomtól.

A hintó megállt, de a száguldó társaskocsi hangos kacagás és kiabálás közepette úgy elvágtatott mellette, mint a vihar, s csak jó néhány lépésnyi távolságban állt meg. Nyilván nagy lármával tanácskoztak, sőt meg is állapodtak valamiben, mert a társaság kiszállt, a kocsi pedig továbbindult.

- Jó reggelt, Wokulski úr! - kiáltotta valaki a bakról, az ostort megsuhogtatva. Wokulski felismerte Ochockit.

A báró a társasághoz sietett. Szemben kivált egy fehér köpenyes hölgy, kezében fehér csipke napernyővel, s lassan közeledett a báróhoz. Előrenyújtott kezére dúsan omlott rá a köpeny bő ujja. A báró már messziről levette kalapját, s úgy nekiesett menyasszonya kezének, hogy szinte belemerült a köpeny öblös ujjába. A szerelmes vőlegény érzelmi kitörése után, mely neki bizonyára rövidnek tetszett, de a nézők számára annál hosszabbnak, a báró hirtelen magához tért, és így szólt:

- Engedje meg, hogy bemutassam legjobb barátomat, Wokulski urat... Minthogy hosszabb ideig itt marad, már most megkérem, megbízom, sőt, kötelezem, hogy távollétemben vegye át szerepemet a maga oldalán...

Azzal néhányszor ismét belecsókolt a bő kabátujjba, melyből most egy bájos női kacsó nyúlt Wokulski felé. Wokulski megszorította a kis kezet, s megütötte a leányból áradó fagyos hidegség. Ránézett, s mindenekelőtt egy sápadt kicsiny arcot és két nagy szemet látott, melyekből szomorúság és félelem tükröződött.

„Különös menyasszony!" - gondolta.

- Wokulski úr!... - ismételte meg a báró, s két hölgyhöz és egy férfihoz fordult, akik most léptek hozzájuk. - Starski úr... - tette hozzá.

- Már volt szerencsém... - mondta Starski, kalapot emelve.

- Nekem is - felelte Wokulski.

- Nos, hogy helyezkedünk el? - kérdezte a báró, mikor a társaskocsi előállt.

- Mindnyájan együtt megyünk! - kiáltotta egy fiatal szőke leány, akiben Wokulski mindjárt Felicja Janocka kisasszonyt sejtette.

- Mert a mi hintónkban is van két hely... - jelentette a báró mézédesen.

- Értem, értem, de nem érdekel - szólalt meg gyönyörű kontraaltján a vörös ruhás hölgy. - A jegyespár velünk jön, a hintóba pedig üljön be Ochocki és Starski, ha jólesik.

- Miért én? - kiáltotta Ochocki a bakról.

- Vagy én? - méltatlankodott Starski is.

- Mert Ochocki nem tud hajtani, Starski pedig kiállhatatlan - válaszolta a víg özvegy ellentmondást nem tűrő hangon.

Wokulski most vette észre, hogy a hölgynek igen szép gesztenyeszínű haja és fekete szeme van, s egész lényéből árad a vidámság és az életkedv.

- Máris elcsap?! - sóhajtotta Starski mulatságos fintorral.

- Tudhatná, hogy minden olyan udvarlót elcsapok, aki untat. Na, üljünk fel! Jegyespár előre! Fela, te ülj Ewelinka mellé.

- Nem, nem! - tiltakozott a kis szőke leány. - Én majd a végébe ülök, a nagymama nem engedi, hogy a jegyesek mellé üljek.

A báró több eleganciával, mint ügyességgel segítette fel menyasszonyát, s vele szemben foglalt helyet. Azután a víg özvegy helyezkedett el a báró mellett, Starski a menyasszony, Felicja kisasszony meg Starski oldalán.

- Tessék - invitálta a víg özvegy Wokulskit, miközben dús ráncokba szedte vörös szoknyáját, mellyel a fél ülést eltakarta.

Wokulski elhelyezkedett Felicja kisasszonnyal szemben, s észrevette, hogy a leány elragadtatott csodálattal néz rá, és minden pillanatban elpirul.

- Nem kérhetnénk meg Ochocki urat, hogy a gyeplőt engedje át a kocsisnak? - csipkelődött az özvegy.

- Ugyan, asszonyom, miért akar velem mindig tengelyt akasztani? - berzenkedett Ochocki. - Azért is én hajtok.

- Rendben van, de ha felborít, szavamra mondom, elverem.

- Majd elválik - felelte Ochocki.

- Hallották? Ez az ember fenyeget! - kiáltotta az asszony kacagva. - Nos, nincs senki, aki megvédjen?

- Majd én megvédem - ajánlkozott Starski, idegenszerű kiejtéssel. - Üljünk át mi ketten a hintóba.

A szép özvegy vállat vont, a báró ismét menyasszonya kezét csókolgatta, aki mosolyogva felelgetett kérdéseire, de szeméből egy pillanatra sem tűnt el a bánat és félelem kifejezése.

Míg Starski az özveggyel évődött, Felicja kisasszony pedig folyton irult-pirult, Wokulski a menyasszonyt vette szemügyre.

Ewelina kisasszony figyelmét ez nem kerülte el, Wokulski fürkésző tekintetét megvető pillantással viszonozta, s a határtalan szomorúságból egyszerre gyermekes vidámságba csapott át. Ő maga nyújtotta kezét a bárónak, hogy csókolja meg, sőt akaratlanul a lábát is meglökte. Imádóját ez annyira meghatotta, hogy arca belesápadt, ajka elkékült.

- Eh, magának fogalma sincs a hajtásról! - kiáltotta az özvegy, s igyekezett Ochockit napernyője nyelével megbökni.

Wokulski hirtelen kiugrott a kocsiból. Ugyanakkor az ostorhegyes az úttest közepére táncolt, a rudas és nyerges utána, a kocsi pedig erősen bal felé billent. Wokulski megragadta a kocsi oldalát, a kocsis pedig elkapta a gyeplőt, és megfékezte a lovakat.

- Nem mondtam, hogy ez a szörnyeteg felborít? - kiáltotta az özvegy. - Na, Starski, mi ez már megint?...

Wokulski a kocsira nézett, s egy pillanat alatt áttekintette a jelenetet: Felicja kisasszony pukkadozott a nevetéstől, Starski arccal a szép özvegy ölébe borult, a báró a kocsis nyakába kapaszkodott, menyasszonya pedig, halottsápadtan, bal kezével a bakülés korlátját ragadta meg, jobb kezével pedig Starski karjába csimpaszkodott.

Az egész alig egy szempillantásig tartott, a kocsi visszabillent kerekeire, és a rend helyreállt. Csak Felicja kisasszony nem bírt erőt venni kitörő jókedvén.

- Nem értem. Fela, hogy lehet ilyenkor nevetni - pironkodott a menyasszony.

- Miért ne nevessek?... Mi baj történhetett volna... hiszen velünk van Wokulski úr?... - mondta természetes hangon, de hirtelen észbe kapott, s most még sötétebb pír öntötte el arcát. Előbb eltakarta mindkét kezével, aztán szemrehányó pillantást lövellt Wokulskira...

- Ami engem illet, én szívesen előfizetnék még néhány ilyen esetre - jelentette ki Starski, sokatmondó pillantást vetve az özvegyre.

- Azzal a feltétellel, hogy én viszont biztosíthatom magam a maga érzelmeinek kézzelfogható jelei ellen. Fela, cseréljünk helyet - felelte az özvegy, homlokát összeráncolva, s elhelyezkedett Wokulskival szemben.

- Nem maga mondta ma reggel, hogy egy özvegyasszonynak mindent szabad?

- Az igaz, de nem mindent enged meg. Vegye tudomásul, ha köztünk akar élni, le kell vetkeznie japán szokásait.

- Azok általános nemzetközi szokások - válaszolta Starski.

- De semmi esetre sem használatosak a világnak azon a felén, amelyhez én hozzászoktam - vágott vissza az özvegy gúnyos fintorral, s nagy érdeklődéssel nézegette az országutat.

A társaság lecsendesült. A báró megelégedetten mozgatta ősz bajuszkáját, a menyasszony pedig még szomorúbb lett. Felicja kisasszony elfoglalta az özvegy helyét Wokulski mellett, s majdnem hátat fordított szomszédjának, csak néha-néha lövellt felé, vállán át, megvető, de annál mélabúsabb pillantásokat. De hogy mért duzzogott - azt maga sem tudta.

- Jól lovagol? - kérdezte az özvegy Wokulskitól.

- Miből következteti?

- Ah, Istenem, mindjárt miből. Előbb, legyen szíves, feleljen a kérdésemre.

- Nem valami kitűnően, de lovagolok.

- Azt hiszem, jól kell lovagolnia, ha az első pillanatban kitalálta, hogyan viselkedhetnek a lovak egy olyan mesterhajtó kezében, mint amilyen a mi kedves Juliánunk. Ezentúl együtt lovagolunk... Ochocki, magát a mai nappal felmentem a sétalovaglások alól.

- Hálásan köszönöm - felelte Ochocki.

- Mondhatom, szép dolog, így válaszolni egy hölgynek! - kiáltotta Felicja kisasszony.

- Én szívesebben felelgetek nekik, mintsem hogy együtt lovagoljak velük. Mikor legutóbb kilovagoltunk, két óra alatt hatszor kellett leszállnom a lóról. Öt perc nyugtom se volt. Csak próbálja meg Wokulski úr is.

- Fela, mondd meg ennek az embernek, hogy nem állok vele szóba - kiáltott az özvegy, Ochockira mutatva.

- Hé, ember, ember!... - kacagott Fela. - Ez a hölgy azt mondja, hogy nem áll szóba magával. Ez a hölgy azt mondja, hogy maga faragatlan tuskó!

- No, látja, máris visszavágyódik a jó modorú emberek társaságába - jegyezte meg Starski. - Próbálja csak meg, hátha ki tud engesztelni.

- Régen jött el Párizsból? - kérdezte az özvegy Wokulskitól.

- Holnap lesz egy hete.

- Én már négy hónapja nem voltam ott. Aranyos, kedves város.

- Zasławek!... - vágott szavába Ochocki, s óriási lendülettel fogott egy hatalmas durrantáshoz, azonban siker nélkül, mert a hátralendített ostor, igen szerencsétlenül, belegabalyodott a hölgyek napernyőjébe és az urak kalapjába.

- Nem, kedveseim - kiáltotta az özvegy. - Ha azt akarják, hogy máskor is kikocsizzam, akkor ezt az embert kötözzék meg. Ez a szó szoros értelmében közveszélyes...

A kocsiban ismét kitört a zaj, mert Ochockinak is megvolt a pártja Felicja kisasszony személyében, aki kijelentette, hogy kezdő kocsis létére egészen tűrhetően hajt, és hogy ilyesmi még a gyakorlott kocsisokkal is megesik.

- Drága Felám - válaszolta az özvegy -, te abban a korban vagy, hogy neked mindenki kitűnő kocsis, akinek szép szeme van.

- Ma igazán jó étvágyam lesz... - szólt a báró a menyasszonyához, de észrevette, hogy igen hangosan beszélt, s ismét suttogásra fogta a szót.

Már az elnökné birtokához tartozó területen jártak, s Wokulski éppen a földesúri rezidenciát nézegette. Egy elég magas, de lankás dombon állt az egyemeletes kastély, két földszintes oldalszárnnyal. Mögötte zöldelltek a park öreg fái, előtte pedig széles térség, valóságos rét terült el, melyet számos keskeny utacska szeldelt át. A teret itt-ott apró szobrocskák és lugasok meg tarka virágágyak díszítették. A domb alján jókora tó tükre csillogott, s rajta csónakok himbálóztak, és hattyúk úszkáltak.

A zöld háttér előtt a világossárgára meszelt kastély, fehér oszlopsorával igen tekintélyes és egyúttal vidám látványt nyújtott. A fák közül jobbról és balról téglákból rakott gazdasági épületek kandikáltak elő.

A kocsi nagy dübörgéssel gördült végig a kőhídon, és most már sikeresebb ostordurrogtatások között, minden nagyobb baj nélkül futott be a kastély elé, csak éppen egyik kereke vágott át egy virágágyon. Az utasok már kiszálltak, de Ochocki még most sem akarta a gyeplőt kiadni a kezéből, ő hajtotta a lovakat az istállóig.

- El ne felejtse: délben egy órakor villásreggeli - kiáltotta utána Felicja kisasszony.

Egy fekete ruhás öreg inas a báróhoz sietett.

- A méltóságos asszony az éléskamrában van - jelentette. - Fel tetszik menni a vendégszobába?

A vendégeket felkísérte a jobb szárnyban levő vendégszobákhoz, Wokulskinak is megmutatta tágas szobáját, melynek széles ablakai a parkra nyíltak. Csakhamar egy kamasz ifjú jelentkezett, ugyancsak libériában, mosdóvizet hozott, és hozzálátott a bőröndök kicsomagolásához.

Wokulski kinézett a parkba. Az ablak előtt széles gyepágy terült el, százados ezüstfenyőkkel, vörösfenyőkkel és hársfákkal díszítve, mögöttük a messze távolban kéklettek az erdővel borított hegyek. Közvetlenül az ablak mellett orgonabokor volt egy fészekkel, melyre minduntalan lecsapkodtak a verebek. A langyos szeptemberi szél be-bevágott az ablakon, s csodálatos, üdítő illatokat hozott magával.

Wokulski gyönyörködve nézte a fellegeket, melyek mintha a fák koronáit súrolták volna. A nap sugarai dús kévékben ellenállhatatlanul törték át a fenyőfák sűrű, sötét lombját. Nagyon jól érezte magát. Most nem gondolt Izabellára. Képe, mely mindig annyira égette lelkét, most egyszerre szertefoszlott a természet egyszerű, de csodálatos szépségei láttán. A beteg szív elhallgatott, s nagyon régóta most először töltötte el valami varázslatos, gyógyító csendesség. De eszébe jutott, hogy látogatóban van itt. Gyorsan öltözni kezdett, s alig készült el, halkan kopogtak ajtaján, s a vén inas jelentkezett.

- A méltóságos asszony az ebédlőbe kéreti a nagyságos urat - szólt, s már indult is kifelé. Wokulski utána... Kifordult a folyosóról, s rövidesen a tágas ebédlőben volt, melynek falát félmagasságig sötét faburkolat borította. Felicja kisasszony az ablakmélyedésben Ochockival beszélgetett, az asztalnál pedig magas támlájú karszékben, Wąsowskiné és a báró között ült az elnökné.

Mikor vendégét megpillantotta, felállt, s néhány lépést tett feléje.

- Isten hozta, kedves fiam! Köszönöm, hogy teljesítette kérésemet.

Mikor pedig Wokulski lehajolt, hogy kezét megcsókolja, a matróna csókkal illette homlokát, ami a jelenlevőkben mély hatást keltett.

- Üljön ide, Kazia mellé. Te meg vigyázz a szomszédodra, és gondod legyen rá.

- Wokulski úr meg is érdemli - jelentette ki a víg özvegy. - Az ő lélekjelenlétének köszönhetjük, hogy Julian össze nem törte minden csontunkat.

- Mi történt megint?

- Két lovat sem tud rendesen hajtani, és erőszakoskodott, hogy a négyest ő hajtja. Ennél már az is jobb volt, amikor egész nap horgászott.

- Istenem, milyen szerencse, hogy nem veszem feleségül ezt a nőt - sóhajtotta Ochocki, s melegen megrázta Wokulski kezét.

- Ó, ó!... Most meg már férjemül kínálkozik! Akkor már inkább maradjon a négyes mellett - kiáltotta Wąsowskiné.

- Ezek mindig civódnak - jegyezte meg az elnökné nevetve.

Ewelina Janocka kisasszony érkezett most, s röviddel utána, a másik ajtón, Starski.

A matrónához járultak, aki udvariasan, komolyan viszonozta a köszönést.

Feltálalták a villásreggelit.

- Nálunk, kedves Stanisław fiam - szólt az elnökné -, az a szokás, hogy csakis az ebédlőben kötelező a megjelenés. Ezenkívül aztán mindenki azt csinálja, ami tetszik. Ha nem szeret unatkozni, ajánlom, csatlakozzék Kazia Wąsowskához.

- Helyes, én máris foglyul ejtem Wokulski urat - felelte az özvegy.

- Ah!... - suttogta az elnökné, amint vendégén hirtelen végigpillantott.

Felicja kisasszony - nem is tudni, már hányadszor - elpirult, s nagy zavarában egy kis bort kért Ochockitól.

- Nem, nem... vizet kérek - javította ki gyorsan.

Ochocki fejcsóválva és kezét a kétségbeesett ember módjára széttárva, teljesítette a parancsot.

A reggeli után, melynek folyamán Ewelina kisasszony egyesegyedül a báróval foglalkozott, Starski pedig a fekete szemű özvegynek udvarolt, a vendégek elbúcsúztak a ház asszonyától és elszéledtek. Ochocki felment a kastély padlására, ahol egy nemrégiben e célra épített szobácskában légköri megfigyelőállomást rendezett be magának, a báró és menyasszonya a parkba indultak, az elnökné pedig magánál tartotta Wokulskit.

- Mondja meg - kérdezte -, mert tudom, hogy rendesen az első benyomás a legtalálóbb, hogy tetszik magának Wąsowskiné?

- Nagyon kedves, vidám hölgynek látszik.

- Eltalálta. Hát a báró?

- Kevéssé ismerem. Öreg ember.

- Bizony öreg, nagyon is öreg - sóhajtotta az elnökné -, és lám, mégis házasságon töri a fejét. Hát mit szól a kis menyasszonyhoz?

- Őt egyáltalán nem ismerem, de nagyon csodálom, hogy éppen a báró tetszett meg neki, aki egyébként a legtiszteletreméltóbb férfi lehet.

- Igen, igen, nagyon furcsa lány - jegyezte meg az elnökné. - És higgye el, kezdek elkedvetlenedni tőle. A házasságba nem avatkozom bele, hiszen nagyon sok lány irigykedik rá, és mindenkinek az a véleménye, hogy kitűnő partit csinál, de amit tőlem örökölt volna, az most már másnak jut. Aki a báró százezreit megszerzi, annak már nem lesz szüksége az én húszezremre.

Hangjából kiérzett az ingerültség.

Hamarosan elbúcsúzott Wokulskitól, s azt tanácsolta, hogy menjen sétálni a parkba. Wokulski kiment az udvarra, s a balszárny mellett a konyha közelében befordult a parkba.

Később gyakran visszaemlékezett két megfigyelésére, melyeket az első napon tett Zasławekban.

Mindenekelőtt a konyha mellett kutyaólat látott s előtte láncos kutyát, amely az idegen láttára olyan szörnyű ugatást és vonítást csapott, és úgy tépte a láncát, mintha megveszett volna. Wokulski észrevette, hogy a kutya, az eszeveszett ugatás ellenére vidáman néz rá, és a farkát viharosan csóválja, odament hát és megsimogatta fejét, ami a veszedelmes vérebet olyan jókedvre hangolta, hogy vendégét nem akarta elengedni. Vonított, fogával elkapta ruháját, lába elé vetette magát, mintha simogatást követelne, de legalábbis hogy az emberi arcot tovább láthassa.

„Különös egy láncos kutya!" - gondolta Wokulski.

E pillanatban a konyhából egy másik csoda jött elő, egy kövér, vén béres. Wokulski még sohasem látott kövér parasztot, tehát azonnal szóba elegyedett vele.

- Miért tartják ezt a kutyát láncon?

- Hogy hamis legyen, s ne eressze a tolvajokat a házba - felelte a béres mosolyogva.

- Mért nem szereznek egy olyan kutyát, amely már magától hamis?

- Mert a méltóságos asszony nem tűri a hamis kutyát. Nálunk még a kutyának is szelídnek kell lennie.

- Maga mit csinál itt, bátya?

- Eleinte béres voltam, de most méhész vagyok. Tetszik tudni, az egyik ökör összetörte egyik bordámat, akkor aztán a méltóságos asszony azt mondta, hogy inkább maradjak csak a méhesben.

- És jó dolga van?

- Eleinte kicsit restelltem, hogy nincs semmi dolgom, de már hozzászoktam és megvagyok.

Wokulski elbúcsúzott a bérestől, befordult a parkba, s hosszasan sétált a hársfasorban. Nem gondolt semmire. Úgy érezte, hogy Párizs lármájától, Varsó zajától és a vasúti kocsi zakatolásától jóllakva, megmérgezve jött ide, s hogy minden nyugtalanság, minden fájdalom, amelyen átesett, most kezd belőle elpárologni. Ha valaki most megkérdezte volna tőle, hogy mi a falu, azt felelte volna: a falu - a csend.

Egyszerre futó lépéseket hallott maga mögött. Ochocki rohant utána, vállán két horgászbottal.

- Nem járt erre Felicja? - kérdezte. - Megbeszéltük, hogy fél háromra idejön, és együtt megyünk horgászni. Ilyen a női pontosság. Nem jönne velünk?... Nincs kedve? Talán szívesebben pikétezik Starskival?... Ő mindig kapható erre, kivéve, ha megfelelő preferanszpartit talál.

- Mit keres itt az a Starski?

- Hogy értsem? Itt lakik nagyanyjánál, aki egyúttal keresztanyja is, Zasławski elnöknénél. Most különben azon búsul, hogy az elnökné vagyonát nem ő fogja örökölni. Pedig szép vagyon: háromszázezer rubel!... De az elnöknének az a véleménye, hogy inkább a lelenceket támogatja vele, mintsem a monacói bankot! Szegény fiú!

- Miért szegény? Mi baja van?

- Hogy mi!... A nagymama öröksége elúszott, a Kaziával való flört megszakadt, most aztán akár főbe is lőheti magát... - Tudja meg - folytatta Ochocki, miközben a horgászboton igazított valamit -, hogy valamikor Wąsowskinénak, még mint leányzónak, ez a Starski nagyon érzékeny pontja volt. Kazio és Kazia: szép pár, mi?... Azt hiszem, a víg özvegy is ettől az eszmétől hevítve érkezett ide körülbelül három héttel ezelőtt (mellesleg mondva, neki is szép pénzecskéje van a boldogult ura után. Alighanem az is lesz annyi, mint az elnökné vagyona). Már néhány napig igen jóban is voltak, úgyhogy Kazio a reménybeli hozomány terhére egy váltócskát is leszámítoltatott haszonbérlőjénél, de egyszer csak - valami elromlott... Wąsowskiné egyszerűen fittyet hány Kaziónak, s ő most igyekszik jó képet vágni a dologhoz. Egyszóval, bajok vannak! Kénytelen lesz lemondani a világjárásról, és megtelepedni homokos birtokán, amíg a nagybácsi meg nem hal, aki mellesleg, már régen bíbelődik veseköveivel.

- S mostanáig mit csinált ez a Starski?

- Mindenekelőtt adósságot. Egy kicsit játszott, egy kicsit utazgatott (én ugyan azt hiszem, hogy legfőképpen a párizsi és londoni kocsmák körül, mert kínai elbeszélései nekem sehogy sem tetszenek), de főfoglalkozása az, hogy a fiatal menyecskék fejét igyekszik elcsavarni. Ebben igazán mester, és olyan óriási tekintélynek örvend, hogy az asszonykák nem is állnak ellent, a lányok pedig szentül hiszik, hogy amelyiküknek Starski kezd udvarolni, az egykettőre férjhez megy. Miért ne, ez sem rosszabb foglalkozás, mint bármelyik más.

- Természetes - suttogta Wokulski, aki most már nyugodtabban nézett szembe ezzel a vetélytárssal. - Ez nem fogja Izabellát megszédíteni.

A park széléhez közeledtek, a kerítésen túl egy sor kőépület látszott.

- No, nézze, milyen eredeti asszony az elnökné! - szólt Ochocki, s a kerítésre mutatott. - Látja azokat a palotákat?... Ezek mind cselédházak. Béresek laknak bennük. Az pedig óvoda a béresgyerekek számára. Van ott vagy harminc belőlük, ott játszanak, hencseregnek, mindegyik tiszta és olyan rendes ruhájuk van, hogy elmehetnének hercegfiaknak... Ez a villa pedig az aggok menhelye. E pillanatban négy lakója van, akik állandó szünidejükben azzal szórakoznak, hogy a vendégszobák számára lószőrt tisztogatnak a matracokba. Én már éppen elég vidéket bejártam ebben az országban, s mindenütt azt láttam, hogy a béresek az ólakban laknak, mint a disznók, gyermekeik pedig a piszokban és szennyben fetrengenek, mint a malacok... De mikor először idejöttem, még a szemem is káprázott. Úgy éreztem, mintha *Utópia* szigetén lennék, vagy egy hosszú, unalmas, igen erkölcsös regényt olvasnék arról, hogy milyeneknek kellene lenniük a földesuraknak és milyenek nem lesznek soha, s mintha ebben a könyvben is éppen *Utópia* szigetének leírásánál tartanék. Nekem imponál ez az öregasszony... Hát ha még a könyvtárát látná, amelyet rendszeresen olvas... Majdnem elszédültem, mikor egyszer felszólított, hogy magyarázzam meg neki a transzformizmus egyes pontjait;

ettől a ponttól ő csak azért undorodik, mert a létért való küzdelmet alapvető természeti törvénynek mondja.

A fasor túlsó végében feltűnt Felicja kisasszony.

- Nos, Julian, megyünk? - kérdezte Ochockitól.

- Hogyne, és Wokulski úr is velünk tart.

- Ááá?... - csodálkozott a kisasszony.

- Nem akarja? - kérdezte Wokulski.

- Dehogynem, természetesen... csak úgy gondoltam, hogy magának talán kellemesebb lesz Wąsowskiné társasága.

- Kedves Felicja - csapott le rá Ochocki -, nagyon kérem, ne kezdje a csipkelődést, mert kudarcot vall vele.

Felicja sértődötten sietett előre a halastó felé, a két férfi követte. Délután ötig horgásztak a nagy hőségben, mert verőfényes idő volt. Ochocki egy kéthüvelykes cigányhalat fogott, Felicja kisasszonynak pedig a ruhája ujjáról leszakadt a csipke, aminek következtében éles perpatvar indult meg közöttük arról, hogy az ifjú hölgyeknek fogalmuk sincs, hogyan kell a horgászbotot tartani, az urak pedig egy pillanatig sem tudnak ellenni fecsegés nélkül.

Csak az ebédre hívogató csengő hozta meg a békességet.

Ebéd után a báró a szobájába vonult (a napnak ebben a szakában mindig migrénje volt), a társaság többi tagja a parkban adott egymásnak találkát, ott is az egyik lugasban, ahol rendszerint a gyümölcsöt szolgálták fel.

Félóra múlva Wokulski is odaérkezett. Azt hitte, ő lesz az első, de a hölgyeket már mind ott találta. Starski nagyban magyarázott nekik valamit. Kényelmesen elterpeszkedett egy nyírfavesszőből font karszékben, unott arccal beszélt, közben lovaglóvesszejével cipője orrát ütögette.

- Ha a történelemben a házasságok játszottak is valamilyen szerepet, semmi esetre sem azok, amelyeket szerelemből kötöttek, hanem az érdekházasságok. Mit tudnánk Mária Leszczyńskáról vagy Jadwiga királynőről, ha ezek a hölgyek nem tudták volna rászánni magukat arra, hogy a józan eszük által diktált házasságot válasszák? Mi lett volna Báthori Istvánból vagy I. Napóleonból, ha nem befolyásos nőket vettek volna feleségül? A házasság sokkal fontosabb aktus, semhogy megkötése előtt az ember csupán a szívére hallgasson. Nemcsak két lélek poétikus kapcsolata, hanem igen sok ember és érdek szempontjából fontos esemény. Próbáljak én ma elvenni egy szobalányt, vagy akár nevelőnőt; holnap már elveszett ember vagyok a saját köreimben. Azt senki nem fogja megkérdezni: milyen volt az érzelmeim hőfoka, de aziránt mindenki érdeklődik, hogy milyen jövedelmem van családom eltartására, és kit viszek be a családba?

- Más a politikai házasság, és megint más a pénzért kötött érdekházasság egy olyan emberrel, akit nem szeretünk - felelte az elnökné, szemét lesütve, s ujjával az asztal lapján dobolva. - Ez utóbbi a legszentebb érzelmek ellen elkövetett erőszak.

- Ah, kedves nagymama - felelte Starski mély sóhajtással -, könnyű az érzelmek szabadságáról szónokolni, mikor az embernek évi húszezer rubel jövedelme van. „Hitvány pénz! Ocsmány pénz!”, kiabál mindenki. De akkor miért töri magát minden ember a bérestől kezdve a miniszterig, miért robotol nehéz munkában? Miért kockáztatja életét a bányász meg a tengerész, ha nem azért a hitvány pénzért? Mert azért mégiscsak az a hitvány pénz adja meg a

szabadságot, ha nem is az egész életre, de naponta legalább néhány órára, évente legalább néhány hónapra, s az egész életben legalább néhány évre. Mindnyájan azzal ámítjuk magunkat, hogy gyűlöljük és megvetjük a pénzt, pedig jól tudjuk, hogy igenis a pénz az a televény, amelyből az egyéni szabadság, a tudomány, a művészet, sőt az ideális szerelem is fakad. Hol született meg a lovagok és trubadúrok szerelme? Semmi esetre sem a cipész- és kovácsműhelyekben, de nem is a doktorok és ügyvédek dolgozószobáiban, hanem a birtokos-osztályok lovagváraiban és kastélyaiban, ugyanott, ahol a finom arcbőrű szép nők, a fehér, ápolt kezű hölgyek és azok a férfiak születnek, akiknek van idejük szívük hölgyét imádni... Elvégre itt is van közöttünk a tettek embere, a munka világának képviselője, Wokulski úr, aki, mint a nagymama mondja, már nemegyszer tanúbizonyságát adta hősiességének. Mi vonzotta őt a hősiesség felé?... Természetesen a pénz, mely ma az ő kezében is hatalom...

Egyszerre csend lett, a hölgyek mind Wokulskira néztek, aki pillanatnyi szünet után így felelt:

- Igaza van, én a vagyonomat igen súlyos és veszélyes kalandok között szereztem, de azt is tudja, miért szereztem?...

- Bocsánat - vágott közbe Starski -, a világért sem teszek önnek szemrehányást, ellenkezőleg, az ön esetét dicséretes és mindnyájunk számára követendő példaként említem. De honnan tudja ön például, hogy annak a férfinak, aki érdekből akar házasodni, vagy a nőnek, aki ugyan-így akar férjhez menni, nincsenek-e hasonlóképpen nemes céljai? Az én szüleim állítólag ideális szerelmi házasságot kötöttek; s mégis az az igazság, hogy egész életükben nem voltak boldogok, rólam pedig, érzelmeik gyümölcséről, egyszerűen kár beszélni... Ezzel szemben itt jelenlevő tiszteletre méltó nagyanyám határozottan érzelmei ellenére ment férjhez, s ma áldást jelent az egész környékre nézve. Sőt, mi több - tette hozzá, s megcsókolta a matróna kezét -, jóvátette szüleim hibáját, akiket annyira elfoglalt az egymás iránti szerelem, hogy elfelejt-keztek nekem vagyont hagyni... Egyébként itt a másik példa, a bájos Wąsowskiné őnagysága...

- Uram, uram - vágott szavába a piruló özvegy -, maga úgy beszél, mintha a végítélet ügyésze lenne. Majd én is azt felelem, amit Wokulski úr mondott: tudja maga, miért tettem ezt?

- Nem az a fontos, hogy miért, hanem hogy megtette, és a nagymama is megtette, és mi mindnyájan megtesszük ugyanazt - felelte Starski hűvös gúnnyal. - Kivéve természetesen Wokulski urat, akinek éppen elegendő pénze van ahhoz, hogy érzelmeinek kantárszárát megereszthesse...

- Én is ugyanezt tettem - szólalt meg Wokulski fojtott hangon.

- Érdekből nősült? - kérdezte az özvegy tágra nyitott szemmel.

- Nem éppen a pénzért, hanem hogy legyen munkám, és ne haljak éhen. Én nagyon jól ismerem azt a törvényt, amelyről Starski úr beszélt...

- Na lám! - vetette közbe Starski, nagyanyjára pillantva.

- És mivel ismerem, nagyon sajnálom mindazokat, akik kénytelenek neki megadni magukat - fejezte be Wokulski. - Szerintem ez a legnagyobb szerencsétlenség minden ember életében.

- Igaza van - szólt az elnökné.

- Maga kezd érdekelni engem, Wokulski úr - tette hozzá Wąsowskiné, s kezét nyújtotta Wokulskinak.

Ewelina kisasszony az egész beszélgetés folyamán hímzőrámája fölé hajolva, szorgalmasan dolgozott. De éppen ebben a pillanatban felemelte fejét, s olyan kétségbeesett pillantással nézett Starskira, hogy Wokulski elbámult. De Starski csak tovább ütögette cipője orrát a

lovaglópálcával, közben idegesen rágta szivarja végét, s hol gúnyosan, hol szomorúan mosolygott.

A lugas mögött Ochocki hangja hallatszott:

- No, látod, itt van az asszonyod... Nem mondtam?...

- A lugasban, de nem a bokorban - felelte egy fiatal lány, aki karján kosárral lépkedett Ochocki mögött.

- Ah, bolond vagy! - morogta Ochocki, és a lugasba lépve, nyugtalanul nézett körül.

- Ohó, Julian megint úgy ront közénk, mint egy diadalmas hadvezér - kiáltotta az özvegy.

- Szavamra mondom, csak azért gázoltam át az ágyasokon, hogy megrövidítsem az utat - magyarázkodott Ochocki.

- S úgy tért le az útról, mint ma, mikor minket kocsikáztatott.

- Ej, szavamra mondom...

- Nono, jobb lesz, ha engem elkísérsz, mint hogy magyarázkodol - vágott szavába az elnökné.

Ochocki karját nyújtotta a matrónának, de arca olyan zavart volt, kalapját úgy félrevágta a fején, hogy Wąsowskiné nem tudta leküzdeni túláradó jókedvét, ami Felicja kisasszony orcáira új pirulást varázsolt, s Ochockit arra késztette, hogy néhány haragos, gyilkos pillantást lövelljen a víg özvegy felé.

Az egész társaság balra kanyarodott, s egy oldalvást húzódó fasoron át a gazdasági épületek felé tartott. Elöl az elnökné Ochockival, utánuk a cselédlány, karján a kosárral, azután a víg özvegy Felicjával, majd Wokulski, s utána Ewelina kisasszony Starskival. A kiskapunál a sor elején a zaj fokozódott, s Wokulski ebben a pillanatban halk beszélgetést hallott a háta mögött:

- Néha úgy érzem, hogy jobb volna már a sírban feküdni... - suttogta Ewelina kisasszony.

- Bátorság... bátorság... - felelte Starski ugyanilyen hangon.

Wokulski csak most jött rá, hogy mi a célja ennek a kirándulásnak; a gazdasági udvaron a csirkék és egyéb baromfiak egész raja viharzott az elnökné felé, aki a kosárkából magot szórt az éhes szárnyasoknak. A baromfiak után lépkedett hűséges gondozójuk, az öreg Mateuszné, s jelentette úrnőjének, hogy minden rendben van, csak éppen reggel felé egy vércse keringett az udvar fölött, délután pedig az egyik tyúk fuldoklott egy kicsit, mert kavicsot nyelt, de már nincs semmi baja.

A baromfiak megtekintése után az elnökné végigjárta az istállókat, ahol a béresek - többnyire érett korú férfiak - jelentést tettek neki. Itt kis híján baleset történt. Az istállóból egy virgonc csikó rontott elő, s úgy ágaskodott fel az elnöknére, mint a kutya, mikor két lábra áll. Szerencsére Ochocki megfékezte a ficánkoló állatot, az elnökné pedig megajándékozta a szokásos cukoradaggal.

- Ez a dög egyszer még megsebesíti a nagymamát - jegyezte meg Starski kelletlenül. - Ki hallott már olyat, hogy valaki így kényeztessen egy csikót, melyből egyszer mégiscsak ló lesz?

- Mindig okosan beszélsz - felelte az elnökné a csikót simogatva, mely fejét a matróna vállára nyugtatta, aztán olyan ragaszkodással futott utána, hogy a béreseknek erővel kellett visszavonszolniuk az istállóba.

Még némelyik tehén is megismerte úrnőjét, s dorombolásnak is beillő halk bőgéssel fogadta.

„Csodálatos asszony! - gondolta Wokulski, az elnöknét szemlélve. - Nemcsak az állatokban tudott maga iránt szeretetet kelteni, hanem még - az emberekben is.”

Vacsora után az elnökné lefeküdt, Wąsowskiné pedig azt javasolta, hogy az egész társaság menjen a parkba sétálni.

A báró, nem szívesen ugyan, de beleegyezett. Felvette vastag felöltőjét, nyakát gyapjúsállal körülcsavarta, s menyasszonyát karon fogva, megindult vele a csoport előtt. Hogy miről beszéltek, azt senki sem tudta, csak annyit láttak, hogy a menyasszony sápadt volt, mint a fal, a bárónak pedig lázrózsák égtek az arcán.

Éjfél előtt, tizenegy óra körül a társaság szétoszlott. A báró köhécselve kísérte Wokulskit szobájáig.

- Nos, jól megnézte a menyasszonyomat?... Ugye, milyen szép?... A Vesta-szűz megtestesítője, nemde? Hát még mikor gyönyörű arcocskáján megjelenik az a furcsa mélabú? Ilyenkor olyan varázslatosan szép, hogy... életemet adnám érte. Ezt soha senkinek el nem mondanám, ön az egyedüli ember, akire rábízom titkomat, de tudja, rám olyan óriási hatással van, hogy szinte nem tudom, merem-e majd valamikor becézgetni, vagy csak imádkozni fogok hozzá?... Azt hiszem, legjobban szeretnék örökké a lába előtt térdelni és a szemébe nézni. Az lenne számomra a legnagyobb boldogság, ha megengedné, hogy szoknyája szegélyét megcsókoljam. De, mondja meg őszintén, nem untatom?

Hirtelen rájött a köhögés, de olyan erősen, hogy szemét ellepte a vér, aztán kicsit megpihenve, tovább beszélt:

- Nagyon ritkán köhögök, de ma egy kicsit meghűltem... Pedig ez igazán ritkán történik meg velem, leginkább csak ősszel és újholdkor. Na, majd csak elmúlik. Nemrégen hívtam meg orvosi tanácskozásra Chałubiński és Baranowski professzorokat, azt mondják, csak vigyázzak magamra, nem lesz semmi baj... Megkérdeztem (ezt megint csak önnek mondom el), mit szólnak a házasságomhoz. Azt felelték, hogy az szigorúan személyes kérdés... Elmondtam, hogy berlini orvosaim már régóta tanácsolják, hogy nősüljek meg, erre gondolkozóba estek, s az egyik így szólt: „Kár, nagy kár, hogy akkor azonnal nem fogadta meg a tanácsukat.” De most már advent előtt csakugyan nyélbe ütjük a dolgot...

Ismét elfogta a köhögés, egy kicsit pihent, majd megváltozott hangon kérdezte:

- Ön hisz a túlvilági életben?

- Miért kérdi, báró úr?...

- Mert látja, ez a hit óvja meg az embert a kétségbeeséstől. Én például nagyon jól megértem, hogy sem én magam nem leszek már olyan boldog, amilyen régen lehettem volna, sem őt nem tudom igazán boldoggá tenni. Csak az az egy vigasztal, hogy az elkövetkező jobb világban ismét találkozunk, s ott mind a ketten fiatalok leszünk. Mert ő ott is az enyém lesz - tette hozzá elgondolkozva -, hiszen a Szentírás azt mondja: „Amit megköttök itt a földön, meg lészen kötve a mennyekben is...” Lehet, hogy ön nem hisz ebben, mint ahogy Ochocki sem hisz, de azért csak ismerje be, ön néha... mégis hisz, s nem merné szavát adni, hogy nem így van...

A falióra elütötte az éjfelet; a báró ijedten rettent fel, s elbúcsúzott Wokulskitól. Néhány perc múlva már az épület túlsó szárnyából hangzott köhögési rohama.

Wokulski kinyitotta az ablakot. A konyha előtt hangosan kukorékoltak a kalkuttai kakasok, a parkban huhogott a bagoly; az égről lefutott egy csillag, s valahova a fák közé zuhant. A báró még egyre köhögött.

„Vajon minden szerelmes ilyen vak? - tűnődött Wokulski. - Mert előttem, sőt, azt hiszem, itt mindenki előtt világos, hogy a kisasszony egy cseppet sem szereti, s nagyon is könnyen meglehet, hogy Starskiba szerelmes... Még nem ismerem eléggé a helyzetet - elmélkedett tovább -, de a legnagyobb valószínűség szerint a következőképpen áll a dolog: a kisasszony a pénz kedvéért szánta rá magát erre a házasságra, Starski úr pedig cinikus elméletével igyekszik őt meggyőzni elhatározásának helyességéről. Meg aztán lehet, hogy ő is szívesen hódolgat a leány szépségének... Ej, ez talán mégis lehetetlen. Ámbár... nem, nem... ez igazán szörnyű dolog lenne. Csak az utcai lányok szeretői kereskednek szerelmesük testével. Micsoda ostoba feltevés... Lehet, hogy Starski valóban őszinte barátja, s teljes meggyőződéssel ajánlhatta, amiben ő maga is hisz. Hiszen nyíltan hirdeti, hogy ő csakis gazdag nőt vesz feleségül. »Ez az elv sem rosszabb bármelyik másiknál«, mondaná Ochocki. Nagyon helyesen állapította meg az elnökné asszony valamikor, hogy a mai ifjúságnak erős a feje és hideg a szíve. A mi példánk elvette a kedvét az érzelmességtől, tehát a pénz hatalmában hisz, ami egyébként józan észre vall. Nem, ez a Starski nagyon talpraesett ember; lehet, hogy egy kicsit léha és naplopó, de annál eszesebb. Kíváncsi vagyok, miért haragszik rá úgy Wąsowskiné? Biztosan neki is gyöngéje a deli ifjú, s minthogy a hölgynek pénzecskéje is van, könnyen lehetséges, hogy még egy pár lesz belőlük. Egyébként - semmi közöm hozzá... Vajon az elnökné ma miért nem említette Izabellát? Nem, nem akarok kérdezősködni felőle... Még csak az kellene, mindjárt a nyelvére venne az egész társaság...”

Elaludt és azt álmodta, hogy ő a báró, meg hogy nagyon szerelmes és beteg, és Starski a házibarát szerepét tölti be náluk.

Felrettent, aztán elnevette magát.

- No, ez egyszerre kigyógyítana! - suttogta.

Az időt reggeltől ismét azzal töltötte, hogy Felicja kisasszonnyal és Ochockival horgászott. Mikor aztán egy órakor a villásreggelinél ismét összegyűltek, Wąsowskiné megszólalt:

- Nagymama, meg tetszik engedni, hogy két lovat nyergeltessek magamnak és Wokulski úrnak? - aztán Wokulskihoz fordulva, hozzátette: - Egy félóra múlva indulunk. Mostantól fogva megkezdi szolgálatát az oldalamon.

- Csak kettesben mennek? - kérdezte Felicja kisasszony pírban égő arccal.

- Neked is kedved lenne kilovagolni Juliannal?

- Kérem, kérem... ne tessék szerény személyemmel rendelkezni - tiltakozott Ochocki.

- Felicja itt marad velem - jelentette ki az elnökné.

A leánykának fejébe szökött a vér, s szemét elöntötte a könny. Előbb haragosan, aztán megvetéssel nézett Wokulskira, végre azzal az ürüggyel, hogy zsebkendőjét keresi, kiszaladt a szobából. Nemsokára visszatért, s olyan volt, mint Stuart Mária, mikor kínzóinak megbocsátott. Orrocskája csak úgy piroslott a sírástól.

Pontosan két órakor elővezették a két pompás hátaslovat. Wokulski megállt a magáé mellett, pár perc múlva megjelent Wąsowskiné is. Testhezálló lovaglóruha volt rajta, melyben pompásan érvényesült júnói termete. Gesztenyebarna haját egyetlen dús kontyba csavarta. Lába hegyét a lovász tenyerébe támasztotta, s mint a rugó szökkent nyeregbe. A lovaglópálca reszketett a kezében.

Wokulski közben nyugodtan igazította be a kengyelszíj hosszúságát.

- Gyorsabban, gyorsabban! - biztatta az özvegy, s meghúzta a kantárszárat, mire a ló körbe fordult, s ágaskodni kezdett. - Amint a kapun kiérünk, vágtatunk egyet... Avanti, Savoya!...[45]

Végre Wokulski is felült, Wąsowskiné türelmetlenül suhintott végig paripáján, és kilovagoltak az udvarból.

Az út legalább egy verszta hosszúságban a hársfasoron kanyargott. Kétfelől szürke tarló terült el, itt-ott megtűzdelve ház nagyságú búzaasztagokkal. A nap vidáman sütött a tiszta égről, messziről hallatszott a cséplés zaja.

Néhány percig ügettek, azután Wąsowskiné lovaglópálcája fogantyúját szájához emelte, előrehajolt, és vágtatni kezdett. Kalapján a fátyol úgy röpült utána, mint egy szürke szárny.

- Avanti! Avanti!...

Így vágtattak néhány percig, majd a hölgy hirtelen leállította lovát, arca piros volt, keble pihegett.

- Elég - suttogta -, menjünk lassan.

Kissé felemelkedett a nyeregben, figyelemmel nézte a távolban, a keleti láthatár szélén homályosan kéklő erdőt. A fasor véget ért. Itt már szabad mezőkön jártak, itt-ott egy-egy vadkörtefa unatkozott, és gabonaasztagok sárgállottak.

- Mondja meg, kérem - szólt kísérőjéhez -, nagyon kellemes vagyont szerezni?

- Nem - felelte Wokulski némi gondolkozás után.

- De költeni kellemes?

- Azt nem tudom.

- Nem tudja? Hiszen egész csodákat mesélnek a vagyonáról. Azt mondják, évente legalább hatvanezer rubel jövedelme van.

- Most még sokkal több is, de nagyon keveset költők.

- Mennyit?

- Vagy tízezret.

- Kár. Én tavaly elhatároztam, hogy sokat fogok költeni. Intézőm és a pénztárosom azt mondják, hogy huszonhétezret költöttem el. Valósággal tomboltam, és... és mégsem tudtam az unalmamat elűzni... Ma arra gondoltam, megkérdezem magától, milyen érzés lehet az, ha az ember egy évben hatvanezret költ. Kár, hogy nem költ annyit. Kár. Tudja mit?... Költsön el egyszer hatvanezret... vagy mondjuk, százezret, aztán mondja meg, milyen érzés az. Jó?

- Előre megmondhatom, nincs benne semmiféle szenzáció.

- Nincs?... Akkor minek a pénz?... Ha évi százezer rubel sem adja meg a boldogságot, akkor mitől várjuk?...

- Az ember évi ezer rubel jövedelemmel is boldog lehet. Mindenki magában hordja a boldogságát.

- Igen, de valahonnan csak szerzi, ha magában hordja? Valahonnan csak bele kell jutnia?

- Nem, asszonyom.

---

[45] Előre, Savoya! (Olasz harci kiáltás)

- És ezt maga mondja? Maga, a rendkívüli ember?

- Még ha rendkívüli lennék is, nem a boldogság tett azzá, még kevésbé a pénzköltés, hanem a szenvedés.

Az erdő alján porfelhő emelkedett. Wąsowskiné egy pillanatig nézte, aztán egyszerre végigvágott a lován, és vágtában kanyarodott jobbra az úttalan földekre.

- Avanti!... Avanti!...

Már vagy tíz perce vágtattak, mikor Wokulski egyszerre visszarántotta lovát. Egy dombtetőn állt, meseszerűen szép, gyönyörű rét fölött. Hogy mi volt rajta olyan nagyon szép, a zöld fű, a kanyargó kis patak vagy a fölé hajló fák üde lombja vagy talán a derűs égbolt? Nem tudta.

De Wąsowskiné nem volt hajlandó a vidék szépségében gyönyörködni. Hanyatt-homlok vágtatott lefelé a dombról, mintha vakmerőségével akarna imponálni kísérőjének.

Mikor Wokulski lassú ügetéssel leért, az asszony feléje fordította lovát, és türelmetlenül kiáltotta:

- Ah, maga mindig ilyen unalmas? Nem azért hívtam lovagolni, hogy ásítozzam, legyen szíves, mulattasson, de azonnal...

- Azonnal? No, jó. Starski úr igen érdekes egyéniség.

Az asszony hátrahajolt a nyeregben, mintha hanyatt akart volna esni, és hosszasan Wokulski szemébe nézett.

- Ah! - kiáltotta nevetve. - Igazán nem számítottam rá, hogy ilyen banális frázisokat hallok magától... Starski és érdekes... Attól függ, kinek?... Talán az olyan... az olyan hattyúkis-asszonyoknak, amilyen Ewelina. Mert engem már igazán nem érdekel...

- De...

- Semmi de. Valamikor érdekelt, amikor még a házasság intézményének vértanúja akartam lenni. Szerencsére férjem olyan udvarias volt, hogy jókor meghalt, Starski pedig igazán egy cseppet sem bonyolult, sőt, annyira egyszerű gépezet, hogy még az én hiányos tapaszta-lataimmal is egy hét alatt tökéletesen kiismertem. Mindig egyforma, Rudolf főherceg szakállt visel, és mindig hajszálnyira ugyanolyan módon próbálkozik a nőket elcsábítani. Pillantásai, félszavai, titokzatossága mind olyan egyszerű s annyira ismert, mint kabátjának a szabása. Mindig egyformán kerüli a hozomány nélküli leányokat, a férjes asszonyokkal szemben cinikus, s a férjhez menendő gazdag lányok előtt epedező. Ah, Istenem, hány ilyen férfival találkoztam már életemben?! Ma már valami újra vágyom...

- Akkor talán Ochocki úr...

- Ó, hogyne, Ochocki nagyon érdekes ember, sőt, veszélyessé is válhatna, de ahhoz nekem újonnan kellene születnem. Ő nem abból a világból való, amelyben én szívvel-lélekkel benne élek... Ó, milyen naiv, milyen nagyszerű ember! Hisz az ideális szerelemben, de úgy, hogy szívesen bezárkózna vele laboratóriumába, és meg lenne győződve róla, hogy az hűséges lesz hozzá... Nem, ő nem nekem való...

- De mi van ezzel a nyereggel! - kiáltotta hirtelen. - Ó, a heveder meglazult... Legyen szíves, nézze meg...

Wokulski leugrott a lóról.

- Leszáll? - kérdezte.

- Eszemben sincs. Így is megnézheti.

Wokulski jobb felől az asszony lovához lépett - a heveder feszesen állt.

- Ó, nem ott... itt... itt... valami nincs rendben... a kengyelnél...

Wokulski egy pillanatig habozott, de aztán félretolta a hölgy széles szoknyáját, és a nyereg alá nyúlt. A vér egyszerre a fejébe tolult, mert az özvegy megmozdította lábát, s térde Wokulski arcához ért.

- Na, mi az?... Meglazult?... - kérdezte türelmetlenül.

- Nem - felelte Wokulski. - A heveder rendben van...

- Megcsókolta a lábamat? - sikoltotta.

- Nem.

Erre az özvegy végigsuhintott lován, s mint a szélvész vágtatott előre, s közben megvetőleg suttogta:

- Fajankó vagy... jégcsap!

Wokulski lassan ült fel lovára. Kimondhatatlan fájdalom szorította össze szívét, mikor elgondolta: „Vajon Izabella is lovagol?... S ha igen, ki igazítja meg a nyergét?...”

Hamar utolérte a hölgyet, aki görcsös kacagásra fakadt:

- Hahaha!... Maga igazán utolérhetetlen!... - azután mély, érces hangon hozzátette: - Életem története ma egyik legszebb lapjához érkezett... eljátszottam Putifárné szerepét, és megtaláltam Józsefet... Hahaha!... Csak egyetlen dolog aggaszt, sőt megrémít: hogy maga nem értékeli csábos művészetemet... A jelen esetben a maga helyén száz más férfi már azt mondta volna, hogy nem tud nélkülem élni, hogy elvettem lelke nyugalmát és a többi és a többi... Maga meg csak annyit mond, hogy nem!... Ezért az egy „nem”-ért meg kellene kapnia az örökkévalóságban a fő trónszéket az ártatlan szüzek között. Olyan magas zárt széket, amelyen elöl is korlát van... Hahaha!...

Úgy kacagott, hogy szinte megingott a nyeregben.

- Mi haszna lenne abból, ha én is azt mondtam volna, amit a többiek?

- Egy diadallal több.

- Hát abból mi haszna?

- Ez tölti ki a nagy űrt az életemben. Minden tíz rajongóm közül kiválasztok egyet, akit a legérdekesebbnek találok, azzal aztán eljátszadozom, ábrándozom róla...

- És aztán?

- Megkezdem a következő tíznek a szemléjét, és újat választok.

- És ez gyakran ismétlődik?

- Akár minden hónapban. Mit akar - tette hozzá vállat vonva -, ez a gőzgép és az elektromosság századának a szerelme.

- Ah, úgy. Ez már valósággal a vasútra emlékeztet.

- Száguld, mint a vihar, és szikrát szór?

- Nem. Gyorsan halad, és utasokat szed fel. Amennyi csak belefér...

- Ej, Wokulski úr...

- Nem akartam megsérteni; csak éppen megfogalmaztam, amit magától hallottam.

Wąsowskiné összeharapta ajkát.

Egy ideig szótlanul lovagoltak egymás mellett.

Nemsokára újra Wąsowskiné szólalt meg:

- Na, már magát is osztályoztam. Maga az a bizonyos „pedáns úr". Minden este, nem tudom én, hány órakor, de úgy hiszem, tíz óra előtt, pontos számadást csinál az elmúlt napról, azután nyugovóra tér, de mielőtt elaludna, hangosan elmondja a kötelező imádságokat és azt a parancsolatot: „Felebarátod feleségét ne kívánjad"... így van?

- Csak mondja tovább.

- Nem mondok semmit, mert már a magával való beszélgetés is fáraszt. Ah, ez a világ csupa csalódás!... Mikor felvesszük az első uszályos szoknyát, s elmegyünk az első bálba, mikor először leszünk szerelmesek... azt hisszük, valami új élményben van részünk. Aztán rövidesen meggyőződünk róla, hogy valamikor már ezt is átéltük, vagy hogy ez is: semmi... Emlékszem, tavaly, a Krímben, néhányan egy vadregényes úton hajtattunk, amelyen valamikor haramiák garázdálkodtak. Éppen mikor erről beszélgettünk, az egyik sziklabérc mögül két tatár ugrik elő. Hál' istennek, gondolom, ezek most biztosan megölnek, mert az arcuk marcona, bár egyébként igen csinos fiúk. Nos, mit gondol, mivel álltak elő? Szőlőt kínáltak, amikor én hamisítatlan banditákról ábrándoztam. Komolyan mondom, úgy megdühödtem, hogy szerettem volna őket felpofozni. Na, látja, és maga ma... ezeket a tatárokat juttatja eszembe... Az elnökné heteken át azt magyarázta, hogy maga szörnyen eredeti ember, egészen más, mint a többiek, s most látom, hogy semmi egyéb, mint egy közönséges pedáns úr. Nem így van?

- De igen.

- Na, látja, milyen jól ismerem az embereket. Nem akar még egy kicsit vágtatni? Vagy - nem, elég volt. Kicsit fáradt vagyok. Ah... legalább életemben egyszer találnék már egy valóban új embert...

- Mi haszna lenne belőle?

- Valami érdekes, új viselkedést látnék, új dolgokat mondana, néha a könnyekig felbosszantana, aztán meg ő sértődnék meg halálosan valamiért, utána természetesen neki kellene bocsánatot kérnie. Ó, egy ilyen ember biztosan halálosan belém szeretne! Úgy beleinnám magam a szívébe és az emlékezetébe, hogy még a sírjában sem felejtene el... Ilyen szerelemre vágyom.

- És maga mit adna neki cserébe? - kérdezte Wokulski, akinek szívén és lelkén mindinkább úrrá lett a szomorúság.

- Tudom is én? Esetleg én is fejest ugranék az ilyen őrületbe...

- Majd én megmondom, hogy ez az új ember mit kapna magától - szólt Wokulski, érezve, hogy a keserűség meggyülemlik benne. - Mindenekelőtt megkapná korábbi imádóinak, azután az utána következendőknek a hosszú névsorát. S a felvonásközökben joga lenne megnézni, hogy a heveder nem lazult-e meg...

- Ez alávalóság! - kiáltotta Wąsowskiné, görcsösen szorongatva a lovaglópálcát.

- Én csupán azt ismétlem, amit magától hallottam. Ha azonban úgy gondolja, hogy ilyen rövid ismeretség után igen merészen beszélek...

- Csak tessék, hallgatom... Hátha a maga tiszteletlenségei érdekesebbek lesznek a hűvös udvariaskodásnál, ami már a könyökömön jön ki. Az olyan férfi, mint ön, természetesen megveti az ilyenfajta nőt... Csak rajta... bátran...

- Bocsánat, mindenekelőtt szeretném, ha nem használnánk túl erős kifejezéseket, mert azok semmiképpen sem illenek a sétalovagláshoz. Közöttünk nem lehet szó érzelmekről, legfeljebb eltérő felfogásról. A szerelemről alkotott felfogásában véleményem szerint össze nem egyeztethető ellentmondások vannak.

- Tessék? - csodálkozott az özvegy. - Amit maga ellentmondásnak nevez, az az életben a legcsodálatosabban összeegyeztethető.

- Ön a szeretők gyakori cserélgetéséről beszélt.

- Ha megengedi, nevezzük inkább imádóknak, jó?

- Azután szeretne egy nem tucatemberrel találkozni, aki még a sírból is visszasírjon ön után. Nos, amennyiben én az emberi természetet ismerem, az teljesen elérhetetlen. Mert sem ön, asszonyom, aki kegyeit eddig bőkezűen tékozolta, nem válik egyszerre takarékossá, sem ama bizonyos különleges férfi nem lesz hajlandó addigi imádói, a tucatemberek népes társaságában helyet foglalni...

- De hátha nem tud róluk - vágott vissza az özvegy.

- Szóval az ámítástól sem riadunk vissza! De hogy ez sikerüljön, ahhoz a hősnek vaknak és ostobának kellene lennie. De még ha ilyen lenne is a választottja, vajon lenne-e bátorsága ahhoz, hogy megcsaljon egy embert, aki *annyira* szereti?

- Jól van, tehát elmondanék neki mindent, s szavaimat ezzel fejezném be: el ne felejtsd, hogy Krisztus urunk Mária Magdolnának is megbocsátott, pedig én nem vagyok olyan bűnös, mint ő, viszont a hajam legalább olyan szép, mint az övé...

- És mit gondol, ő megelégednék ezzel?

- Azt hiszem, igen.

- De hátha nem?

- Akkor egyszerűen faképnél hagynám.

- De előbb, ugye, beleinná magát a szívébe és az emlékezetébe, hogy még a sírjában se felejtse el?!... - robbant ki Wokulski. - Gyönyörű ez a maguk világa, mondhatom!... És kedvesek azok a hölgyek, akiknél - mikor az ember a legszentebb szándékkal közelít hozzájuk, hogy lelkét a kezükbe tegye, kénytelen az órájára nézni, hogy az elődeit ott ne találja, utódainak pedig ő ne alkalmatlankodjék. Asszonyom, még a tésztának is időre van szüksége, hogy megkeljen; hogyan lehetne hát nagy érzelmeket kifejleszteni ilyen száguldó ütemben, ilyen zsibvásáron?... Mondjon le, kérem, a nagy érzelmekről, mert azok elriasztják az ember álmát, és elveszik az étvágyát. Miért akarja valamikor egy olyan ember életét megkeseríteni, akit ma még nem is ismer? Miért akarja a saját kedvét rontani? Sokkal jobb megmaradni a gyors és gyakori győzelmek mellett, melyek másnak nem ártanak, önnek pedig mégiscsak kitöltik az életét.

- Befejezte, Wokulski úr?

- Azt hiszem, igen...

- Akkor most én következem. Tudja meg, hogy maguk mindnyájan egyformán aljasok...

- Ez megint igen erős kifejezés.

- A maga kifejezései még erősebbek voltak. Mindnyájan nyomorultak. Mikor egy nő, életének bizonyos korszakában, ideális szerelemről ábrándozik, maguk kinevetik, és kacérságot kívánnak tőle, mert maguk szerint a leány enélkül unalmas, az asszony pedig ostoba. S mikor aztán a szerencsétlen nő a férfiak együttes erejének és törekvésének engedve, meghallgatja a hétköznapi bókokat, megtanul bájosan a szemükbe nézni, s megengedi, hogy a kezét sokatmondóan megszorítsák, akkor valahonnan a sötét zugból felbukkan egy díszpéldány, Amiens-i Péter kámzsájában, s ünnepélyesen kiátkozza a nőt, akit pedig Ádám fiainak képére és hasonlatosságára teremtettek. „Neked már nem szabad szeretned, téged már sohasem fognak igazán szeretni, mert elég szerencsétlen voltál, hogy odakerültél a hiúság vásárának kellős közepébe, s elvesztetted illúzióidat." Pedig hát ki fosztotta ki a szerencsétlent, ha nem a maga édestestvérei? És micsoda világ az, amely előbb kivetkőzteti az embert eszményeiből, s mikor mezítelenül áll előtte, akkor: elítéli?...

E szavak után elővette zsebkendőjét, s idegesen rágcsálni kezdte... Szempilláin megrezdült a könny, és nagy cseppben hullott le lova sörényére.

- Na, menjen - kiáltotta. - Maga is bosszantóan lapos lélek. Menjen... menjen, és küldje ide Starskit, az ő arcátlansága mulatságosabb, mint a maga papos komolysága...

Wokulski köszönt és előrenyargalt. Kínos zavarban volt.

- Hová megy?... Nem arra... Persze, képes eltévedni, aztán majd ebédnél mindenkinek azt mondani, hogy én térítettem le az egyenes útról. Jöjjön utánam...

Wokulski néhány lépéssel az asszony mögött lovagolt, s közben így gondolkozott: „Lám, ilyen ez a világ! Az egyik eladja magát egy pudvás vén embernek, a másik meg úgy kezeli a férfiszíveket, mint a vesepecsenyét. Különös egy asszony, annyi szent!... És emellett nem is rossz, sőt, kétségtelenül vannak nemes indulatai is..."

Félóra múlva ismét fent voltak a dombtetőn, amelyről már látni lehetett az elnökné kastélyát. Az özvegy hirtelen megfordította lovát, keményen Wokulski szemébe nézett s megkérdezte:

- Háború vagy béke?...

- Szabad őszintének lennem?

- Tessék.

- Nagyon hálás vagyok. Öntől egyetlen óra alatt többet tanultam, mint egész életemben.

- Tőlem?... Csak úgy gondolja. Van bennem egy kis magyar vér, s ez teszi, hogy ha lóra ülök, egyszerre megbolondulok, és összevissza beszélek mindent. Egyébként, amit mondtam, abból semmit vissza nem vonok, de ha azt hiszi, hogy ismer, nagyon téved. Na, csókoljon szépen kezet. Maga igazán érdekes ember.

Odanyújtotta kezét, melyet Wokulski a csodálkozástól tágra nyitott szemmel csókolt meg.

5

Egy fedél alatt

Míg Wokulski Wąsowskinéval vitázott vagy a réten vágtatott, Izabella kisasszony ugyanakkor a grófné birtokáról Zasławek felé közeledett. Tegnap - külön küldönc útján - levelet kapott az elnöknétől, s ma nagynénje határozott kívánságára útnak indult, bár igazán nem valami nagy lelkesedéssel. Biztos volt benne, hogy Zasławekban már ott találja az elnökné kedvencét - Wokulskit, s éppen ez az oka, hogy ezt a hirtelen utazást nem tartotta eléggé előkelőnek.

„Még ha valamikor férjhez kellene is mennem hozzá - gondolta -, akkor sem illendő, hogy így siessek őt üdvözölni.”

De útibőröndjét becsomagolták, a hintó előállt, sőt, az első ülésen már ott ült a szobalánya, így tehát mégiscsak rá kellett szánnia magát az utazásra.

Családjától sokatmondóan búcsúzott. Łęcki úr szórakozottan dörzsölgette szemét, a grófné egy teli bársony erszényt csúsztatott a kezébe, s miután homlokon csókolta, így szólt:

- Nem tanácsolom, de nem is beszéllek le róla. Éppen elég eszed van, tudod, mi a helyzet, tehát tudnod kell határozni, és a következményeket viselni.

Mit határozni?... Milyen következményeket viselni?... Erről a grófné semmit sem szólt.

Az idei falusi tartózkodás Izabella kisasszonynak némely dologról táplált felfogását lényegesen módosította: de ezt nem a friss levegő és a gyönyörű vidék tette, hanem az események folyása, és az, hogy itt nyugodtan elgondolkozhatott felőlük.

Nagynénje határozott kívánságára jött falura, mégpedig Starski kedvéért, akiről az volt az általános hit, hogy ő örökli az elnökné vagyonát. Ehelyett azonban az elnökné - miután dédunokaöccsét jól megnézte - kereken kijelentette, hogy legfeljebb ezer rubel évjáradékot hagy rá, ami öreg napjaira bizonyára igen nagy segítség lesz számára, egész vagyonát pedig a lelencekre és a szerencsétlen leányanyákra kívánja hagyni.

Starski e pillanattól kezdve a grófné szemében minden értékét elvesztette. Ugyancsak nagyot süllyedt Izabella kisasszony szemében is, amikor egy ízben kijelentette, hogy soha életében el nem venne egy „mezítelen” lányt, akkor már inkább egy kínai vagy japán hölgyet, feltéve, hogy az illető évi húsz-huszonötezer rubel jövedelemmel rendelkezik.

- Kisebb jövedelemért nem érdemes az embernek a jövőjét kockáztatni - jelentette ki.

E nyilatkozat után Izabella kisasszony természetesen többé nem tekinthette komoly kérőnek. Minthogy azonban e kijelentés közben az ifjú úr nagyot sóhajtott, és sokatmondóan nézett a szemébe, Izabella kisasszonynak az a gondolata támadt, hogy a szép Kaziónak bizonyára van valami titkos szerelmi bánata, s ha mégis gazdag feleséget keres, biztosan nagy áldozatot hoz. De kiért?... Hátha... hátha... Szegény fiú... Kár érte. Talán adódik még valamikor alkalom, hogy fájdalmát megédesítse, de ma - távol kell hogy tartsa magától. Ez annál könnyebb volt, mert Starski kézzel-lábbal udvarolt a gazdag Wąsowskinénak, s tisztesebb távolból Ewelina Janocka kisasszony körül is keringett, nyilván csak azért, hogy Izabella iránti régi szerelmének minden nyomát eltüntesse.

„Szegény fiú... De hiába. Az embernek vannak az életben kötelezettségei, melyeket - bármilyen nehezek - teljesíteni kell.”

Ilyen körülmények között Starski - noha a legmegfelelőbb kérőnek tekintette - mégis lekerült a számba vehető hódolók listájáról.

Ő nem vehetett el szegény leányt, gazdag feleséget kellett keresnie, s ez áthidalhatatlan szakadékot vont közéjük.

Másik kérője, a báró, saját magát húzta ki a lajstromból azzal, hogy eljegyezte Ewelinát. Izabella undorodott a bárótól, míg neki udvarolt, de most, hogy ő hagyta faképnél, és még ráadásul ilyen hirtelen, egyszerre megrémült. Hogyan, tehát vannak olyan nők a világon, akiknek a kedvéért őróla le lehet mondani?... Hogyan, tehát jöhet olyan idő, hogy őt még az ilyen elaggott imádók is cserbenhagyhatják?

Érezte, hogy a föld megindul a lába alatt, s leírhatatlan és szavakkal el nem mondható rettegés járta át egész valóját. E félelemnek hatása alatt az elnöknével egészen barátságosan elbeszélgetett Wokulskiról. Ki tudja, nem mondott-e ilyesmit is: - Ugyan mi van Wokulskival? Nagyon sajnálom, ha megbántottam volna. Gyakran szemrehányást teszek magamnak, hogy nem bántam vele úgy, ahogy megérdemelte volna.

Aztán lesütötte szemét, és elpirult, mire az elnökné elhatározta, hogy Wokulskit meghívja.

„Hadd lássák egymást itt, a friss falusi levegőn - gondolta a jóságos öregasszony -, aztán jöjjön, amit az Isten rendel. Ő valóságos igazgyöngy a férfiak között, Izabella is jó gyermek, hátha megértik egymást. Mert hogy Wokulski számára Izabella nem közömbös, abban fogadni mernék."

Izabella kisasszony néhány nap alatt lerázta magáról a kellemetlen benyomásokat, s már bánta, amit Wokulskiról az elnöknének mondott.

„Még tán azt hiszi, hogy hozzámennék" - rémüldözött magában.

Közben az elnökné a nála vendégeskedő Wąsowskinénak elmesélte, hogy nemsokára Zasławekba érkezik Wokulski, egy igen gazdag özvegy ember, aki minden tekintetben kimagaslik az átlagemberek közül. Kibökte, hogy szeretné hozzáadni Izabellát, akit Wokulski valószínűleg máris szeret...

Wąsowskiné közömbösen hallgatta a férfi vagyonáról, özvegységéről és partiképességéről szóló szavakat, de mikor az elnökné azt mondta, hogy rendkívüli ember, egyszerre érdeklődni kezdett iránta, mikor pedig azt hallotta, hogy esetleg Izabellába szerelmes, felhördült, mint a nemesvérű paripa, melyet vigyázatlanul ér a sarkantyú.

Wąsowskiné igen jó érzésű és jólelkű teremtés volt, s hallani sem akart arról, hogy másodszor férjhez menjen, annál kevésbé kívánta elhódítani a leányok gavallérjait. De amíg e világon élt, nem engedhette meg, hogy akadjon férfi, aki más nőbe legyen szerelmes, mint bele. Érdekből megnősülhet, ahhoz joga van; ebben Wąsowskiné még segíteni is kész volt, de imádni - csak őt szabad. Nem is azért, mintha a legszebb asszonynak hitte volna magát, hanem... egyszerűen ez volt a gyengéje.

Mikor megtudta, hogy Izabella megérkezik, szántszándékkal magával vitte Wokulskit lovagolni, mikor pedig az országúton az erdő alatt megpillantotta Izabella hintajának a porfelhőjét, egyszerre lekanyarodott a rétre, s ott rögtönözte a nagy jelenetet a nyereggel, amely azonban kudarcba fulladt. Közben Izabella kisasszony megérkezett a kastélyba. Az egész társaság a tornácon fogadta, s mindenki csaknem ugyanazokat a szavakat kiáltotta felé:

- Tudod - suttogta az elnökné -, megérkezett Wokulski...

- Csak maga hiányzott már - szólt a báró -, hogy Zasławek valóságos paradicsomkert legyen. Van itt egy igen kedves vendég, egészen rendkívüli ember...

Felicja Janocka kisasszony karon fogta Izabellát, félrevonta, s könnyes szemmel kezdte újságolni:

- Tudod, itt van az a Wokulski... ó, ha tudnád, milyen ember!... De jobb, ha nem szólok egy szót sem, mert még azt találod hinni, hogy valami közöm van hozzá. És képzeld, Kazia máma szinte ráparancsolt, hogy menjen vele lovagolni, csak úgy, kettesben... Ha láttad volna, hogy elpirult szegény!... És én vele együtt. Mertén is jártam vele horgászni, de csak ide a halastóhoz, és Julian is velünk volt mindig. De hogy lovagolni elmenjek vele, egyedül?... A világ minden kincséért sem!... Inkább meghalnék...

Izabella kisasszony, amint az üdvözlésére siető vendégektől megszabadult, azonnal szobájába igyekezett.

- Idegesít ez a Wokulski - suttogta.

Pedig valójában egészen más volt az, mint idegesség. Mikor útban volt a kastély felé, valami haragfélét érzett az elnökné iránt, amiért ilyen erőszakosan hívta, haragudott nagynénjére is, hogy azonnal útnak indította, de mindenekelőtt Wokulskira.

„S ehhez a parvenühöz akarnak engem kényszeríteni... - gondolta magában. - No, majd meglátja, hogy jár velem!..."

Biztos volt benne, hogy elsőnek Wokulski siet üdvözlésére, s elhatározta, hogy a legnagyobb megvetéssel fogja őt kezelni. Ehelyett azonban a lenézett férfi nemcsak hogy nem sietett elébe járulni, hanem kilovagolt Wąsowskinéval.

Ez nagyon kellemetlenül érintette. Wąsowskinéra is haragudott, s epésen meg is jegyezte magában:

„Még most is kacérkodik, pedig már harmincesztendős!..."

Mikor a báró Wokulskit rendkívülinek nevezte, Izabellát valami büszkeségféle töltötte el, de ez csak olyan átsuhanó érzés volt. Mikor pedig Felicja kisasszony nem is kétértelműen elárulta, hogy Wokulskira féltékeny, Izabella határozott nyugtalanságot érzett, de ez is hamar elmúlt.

„Naiv kislány" - gondolta.

Egy szó, mint száz: az útközben jól kitervezett fennhéjázás egyszerre elpárolgott, s átadta helyét valamilyen vegyes érzelemnek, amelyben volt egy kis harag, egy kevés büszkeség és némi félelem is. Wokulski ezúttal egészen másképp mutatkozott be neki, mint eddig. Most már nem egyszerű boltosnak látta, hanem Párizsból visszatért, világlátott férfiúnak, akinek óriási vagyona van, nagyszerű összeköttetésekkel rendelkezik, akit a báró csodál, s akivel Wąsowskiné kacérkodik.

Alig volt ideje az átöltözésre, s máris az elnökné kereste fel szobájában.

- Mondd, drága Bel - szólt a matróna, s még egyszer megcsókolta Izabellát -, mondd, Joasia néni miért nem akar engem meglátogatni?

- Mert a papa nem valami egészséges, s nem akarja egyedül hagyni.

- Ugyan, ugyan... ilyesmivel engem nem lehet kifizetni. Azért nem jön, mert nem akar Wokulskival találkozni. Ez mindennek a nyitja - mondta megilletődéssel. - Ő csak akkor jó neki, ha szórja a pénzt az árvaháznak. Úgy látom, Bel, Joanna nénédnek sosem jön meg az esze...

Izabellában megszólalt az elfojtott régi keserűség.

- Az bizony lehet, hogy Joasia néni nem kíván egy boltos iránt ennyi meleg barátságot tanúsítani, mert az ilyesmit nem tartja illendőnek - szólt elpirulva.

- Boltos!... Boltos!... - tört ki az elnökné. - A Wokulskiak legalább olyan jó nemesek, mint a Starskiak vagy akár a Zasławskiak. Ami pedig a foglalkozását illeti, kedves Bel, Wokulski sokkal ártalmatlanabb portékát árul, mint nagynénéd nagyapja. Ezt alkalomadtán mondd meg neki. És nekem kedvesebb egy becsületes kereskedő, mint tíz osztrák gróf. Tudom én, mi volt az ára az ő híres címüknek...

- De azt csak el tetszik ismerni, hogy a születés...

Az elnökné gúnyosan nevetett.

- Hidd el, Bel, a születés legkevésbé azoknak az érdeme, akik születnek. Ami pedig a vér tisztaságát illeti... Ó, Istenem! milyen nagy szerencse, hogy nemigen foglalkozunk az ilyesmi ellenőrzésével. Hidd el, Bel, a születésekről nem érdemes egy ilyen öreg asszonnyal beszélni. Mert mi még igen gyakran emlékezünk a szülőkre, sőt, a nagyszülőkre is, s nemegyszer csodálkozunk, hogy az unoka miért hasonlít jobban a komornyikra, mint az apjára? Persze, ilyenkor magyarázkodnak, hogy rácsodálkozott...

- Úgy látom, a néni nagyon kedveli Wokulski urat - suttogta Izabella.

- Bizony, nagyon! - felelte a matróna nyomatékkal. - Szerettem a nagybátyját, és egész életemben boldogtalan voltam, mert elszakítottak tőle, mégpedig ugyanazért, amiért nagynénéd azt hiszi, hogy joga van Wokulskit félvállról kezelni. De ő nem engedi magát lekicsinyelni. Ó, nem! - tette hozzá erélyesen. - Aki az olyan mély nyomorból fel tudott emelkedni, aki a gyanú legkisebb árnyéka nélkül nagy vagyont tudott szerezni, és olyan műveltségre tett szert, mint ő, annak nem kell törődnie a szalonok véleményével. Remélem, tudod, milyen szerepet játszik ma Wokulski, és miért volt Párizsban? Nos, biztosítalak, hogy nem ő kapaszkodik a szalonokhoz, hanem a szalonok hozzá. S elsősorban a nagynénéd, amint valami jó üzlet adódik. Én jobban ismerem a mi köreinket, mint te, édes gyermekem, s hidd el, nagyon hamar ott fognak találkozni Wokulski előszobájában. Ez nem naplopó, mint Starski, nem ábrándozó, mint a herceg és nem félkótya, mint Krzeszowski, hanem a tettek embere... Boldog lesz az a nő, akit ő feleségül választ... Szerencsétlenségünkre azonban a mi kisasszonyainknak több az igényük, mint a tapasztalatuk és a szívük... Igaz, hogy nem mindegyiknek... Ne haragudj, kedvesem, ha néhány keserű szót találtam mondani. Nemsokára kész az ebéd.

E szavak után magára hagyta a gondolataiba merülő Izabella kisasszonyt.

„Annyi bizonyos, hogy a bárót kitűnően pótolná. De még hogy! - tűnődött magában. - Kiélt, nevetséges figura, őt pedig mindenki tiszteli és becsüli. Kazia Wąsowska ért az ilyesmihez, s lám, vele lovagolt ki... No, meglátjuk, tud-e Wokulski úr hűséges lenni... Mert ez a páros sétalovaglás nem nagy hűségre vall!... Nagyon lovagias dolog, mondhatom!”

Wokulski csaknem ebben a pillanatban ért vissza Wąsowskinéval a sétalovaglásból, s az istálló előtt meglátta a hintót, amelyből éppen akkor fogták ki a lovakat. Valami előérzetféle lopakodott a szívébe, de nem mert kérdezősködni, sőt úgy tett, mintha a hintót sem látná.

A kastély előtt a lovat átadta az istállófiúnak, egy inasnak pedig meghagyta, hogy vigyen fel mosdóvizet. De mikor éppen meg akarta kérdezni, hogy ki érkezett, valami úgy összeszorította a torkát, hogy egy szót sem tudott kimondani.

„Micsoda ostobaság! - gondolta. - Még ha ő is, hát aztán?... Ugyanolyan nő, mint Wąsowskiné. Ewelina vagy Felicja. Én viszont nem vagyok olyan, mint a báró...”

De hiába forgatta agyában ezeket a gondolatokat, lelke mélyén érezte, hogy számára Izabella egészen más, mint bármelyik más nő, s ha kívánná, lábai elé rakná egész vagyonát, sőt, életét is...

- Ostobaság!... ostobaság!... - gondolta, fel s alá járva a szobában. - Hiszen itt az imádója, a szép Starski, akivel előre megállapodtak, hogy vidáman töltik a nyarat itt falun... Jól emlékszem kölcsönös forró pillantásaikra is, ó!...

Egyszerre felforrt benne a méreg.

„Majd meglátjuk, Izabella kisasszony, ki vagy, és mennyit érsz? Most majd én leszek a bírád...” - villant agyába.

Az ajtón kopogtak. A vén inas jött be, körülnézett a szobában, s halk hangon szólt:

- A méltóságos asszony üzeni, hogy megérkezett Łęcka kisasszony, és ha a nagyságos úr készen van, tessék lejönni az ebédlőbe, mert tálalva van.

- Köszönöm. Jelentse, hogy azonnal megyek - válaszolta Wokulski.

Mikor az inas távozott, egy pillanatig még odaállt az ablakhoz, kinézett a parkra, gyönyörködött a nap ferde sugaraiban, a tündöklő látványban s az orgonabokorban, melyben vidáman csicseregtek a madarak. Nézett, de szívét nagy szorongás fogta el, amikor arra gondolt, hogy miképpen üdvözli Izabella kisasszonyt?...

„Mit mondok neki, hogy viselkedem majd?..."

Előre látta vagy legalábbis hitte, hogy az üdvözléskor minden szem őket nézi, s ő egy meg nem felelő mozdulattal vagy szóval egész biztosan fonák helyzetbe kerül.

„Nem azt mondtam nekik, hogy hűséges szolgájuk vagyok, mint egy kutya?... Na, gyerünk le..."

Kilépett a szobából, de ismét visszatért, majd megint nekiindult. Lassan ment végig a folyosón, érezte, hogy minden ereje elernyed, s olyan lehet, mint az a paraszt, akinek rövidesen a király elé kell állnia.

Megfogta a kilincset, de visszarettent... Az ebédlőből női kacagás hallatszott. Szeme előtt elsötétült a világ. Arra gondolt, hogy elmenekül, s az inassal megüzeni, hogy beteg. De egyszerre lépteket hallott maga mögött, s erre hirtelen elhatározással kinyitotta az ajtót.

Bent a teremben együtt találta az egész társaságot. Tekintete egyszerre Izabellát érte, aki Starskival beszélgetett. Most is éppen úgy nézett Starskira, s az is éppen olyan gúnyosan mosolygott, mint akkor, Varsóban.

Wokulski egy szempillantás alatt visszanyerte erejét. A harag erős hullámban tolult agyára. Felemelt fejjel lépett be, üdvözölte az elnöknét, s Izabella előtt meghajolt. A leány piruló arccal nyújtott neki kezet.

- Örömmel üdvözlöm, Izabella kisasszony, Łęcki úr hogy van?

- Köszönöm, egy kicsit összeszedte magát... Üdvözletét küldi...

- Nagyon lekötelez. Hát a grófné őméltósága?

- Köszönöm, egészséges.

Az elnökné helyet foglalt karszékében, s a jelenlevők is mind elhelyezkedtek az asztal körül.

- Wokulski úr, maga mellém ül - rendelkezett Wąsowskiné.

- A legnagyobb örömmel... ha ugyan a katonának jogában áll, hogy leüljön parancsnoka jelenlétében.

- Mi az, máris fogságba került? - kérdezte az elnökné mosolyogva.

- De mennyire! Olyan regula alatt vagyok, hogy csak úgy nyögöm...

- Most meg akarja bosszulni magát, mert árkon-bokron át nyargaltattam - jegyezte meg Wąsowskiné.

- Lovagolni csak úgy kellemes, ha az ember árkon-bokron át száguldhat - felelte Wokulski.

- Előre tudtam, hogy így lesz, de azt nem gondoltam volna, hogy ilyen hamar... - szólalt meg a báró gyönyörű műfogsorait mutogatva.

- Legyen szíves, tolja közelebb a sót - szólt Izabella kisasszony Starskinak.

- Parancsára. Ah, kiborítottam!... Összeveszünk?...

- Azt hiszem, ez a veszély már nem fenyeget - felelte Izabella mulatságosan mesterkélt komolysággal.

- Mi az, megfogadtátok, hogy sohasem veszekedtek? - kérdezte Wąsowskiné.

- Nem, csak nem vagyunk hajlandók egymástól bocsánatot kérni - felelte Izabella.

- Na, ez szép! - jegyezte meg az özvegy. - Én a maga helyében, Kazimierz, most minden reményemet elveszteném.

- Volt nekem jogom valaha is reménykedni? - sóhajtotta Starski.

- Ez a legnagyobb szerencse mindkettőnk számára - suttogta Izabella.

Wokulski hallgatott és nézett. Izabella természetesen és nyugodtan beszélt, tréfát űzött Starskiból, akit ez szemmel láthatólag nemigen bántott. De időnként lopva egy-egy pillantást vetett Ewelina Janocka kisasszonyra, aki a báróval suttogott, s hol elpirult, hol elsápadt.

Wokulski érezte, hogy szívéről óriási teher szakad le.

„Természetes - gondolta -, ha Starski ebben a társaságban komolyan foglalkozik valakivel, az csak Ewelina kisasszony, s ő is leginkább Starskit tünteti ki kegyeivel..."

E pillanatban szívében felébredt az öröm, de ugyanakkor őszinte jóindulatot érzett a megcsalt báró iránt.

„Eszemben sincs, hogy figyelmeztessem! - gondolta magában, azután hozzátette: - Ó, milyen alantas érzés az olyan öröm, mely mások szerencsétlenségén alapszik."

Az ebéd véget ért, s Izabella Wokulskihoz lépett.

- Tudja, mit éreztem, mikor magát megláttam? - kérdezte. - Neheztelést. Eszembe jutott, hogy hármasban készültünk Párizsba, én, a papa meg maga, és hármunk közül a sors csak magához volt kegyes. És jól mulatott?... Mindhármunk helyett?... Benyomásainak legalább egy harmadrészét át kell engednie nekem.

- Még akkor is, ha nem voltak vidámak?

- Miért ne lettek volna?

- Már csak azért sem, mert maga nem volt ott, ahol együtt kellett volna lennünk.

- Azt hiszem, maga nagyon jól tud szórakozni ott is, ahol én nem vagyok jelen - jegyezte meg Izabella, s máris más csoporthoz lépett.

- Wokulski úr!... - kiáltotta Wąsowskiné, de mikor kettőjükre nézett, kedvetlenül tette hozzá: - Nem, nem... már semmi... Mára szabadságot kap... Hölgyeim és uraim, induljunk a parkba. Jöjjön, Ochocki...

- Julian ma engem tanít meteorológiára - tiltakozott Felicja kisasszony.

- Meteorológiára? - ismételte meg az özvegy.

- Igen, igen... Már indulunk is a megfigyelőállomásra.

- Igazán csak meteorológiát akar előadni? - kérdezte Wąsowskiné, a bosszús Ochockihoz fordulva. - Azért mégis ajánlom, kérdezzék meg a nagymamát, mit szól ő ehhez a meteorológiához.

- Mindig botrányba kever! - berzenkedett Ochocki. - Persze maga vágtathat velem hegyen-völgyön át, de szegény Felicjának még a megfigyelőállomásra sem szabad bekukkantania.

- Ó, csak kukkantson, kukkantson, kedvesem, bánom is én, csak már induljunk egyszer. Jöjjön, báró... Bel!...

Elindultak. Wąsowskiné és Izabella ment elöl. Utánuk Wokulski, kissé távolabb a báró a menyasszonyával, leghátul pedig Felicja és Ochocki, aki kezével élénken hadonászva magyarázott.

- Maga soha semmi újat meg nem tanul, semmiről nem vesz tudomást, legfeljebb valami fura alakú kalapról vagy a francia négyes hetedik figurájáról, ha ugyan valami tökfilkó feltalálja, de egyébről nem!... - tette hozzá drámai hangon. - Mert mindig akad maga mellett egy szipirtyó...

- Pfuj! Julian, hogy mondhat ilyen csúnyát?...

- Igenis, egy kiállhatatlan szipirtyó, aki égbekiáltó bűnnek tartja, ha mi ketten felmegyünk a megfigyelőállomásra.

- Mert hátha csakugyan nem illik...

- Persze hogy nem!... Az övig érő ruhakivágás illik, meg énekleckéket venni mindenféle gyászoló körmű jöttment olasztól...

- Na igen, mert látja... ha a fiatal lányok mindig egyedül lennének a fiatalemberekkel, esetleg beléjük szerethetnének...

- Hát aztán? Hadd szeressenek. Vagy talán jobb, ha valaki inkább tudatlan marad csak azért, hogy ne legyen szerelmes?... Maga már egész kis vadóc, Felicja...

- Ó...

- Nono, csak hagyjuk az indulatszavakat. Ha pedig csakugyan érdekli a meteorológia, akkor induljunk felfelé...

- Igen, de Ewelinkával vagy Kaziával.

- Hogyne! Inkább hagyjuk az egészet. Elég volt a mulatságból - dohogott Ochocki, s haragja jeléül mélyen a zsebébe süllyesztette kezét.

A fiatal pár - Wąsowskiné nagy örömére - olyan hangosan beszélt, hogy az egész parkban hallani lehetett. A vidám özvegy nem tudta elfojtani a kacagást. Mikor végre elhallgattak, Wokulski fülét megütötte a báró és Ewelina suttogása.

- Igaz is - mondta a báró -, Starski kezd hanyatlani. Napról napra hanyatlik. Wąsowskiné már kicsúfolja, Izabella félvállról bánik vele, komolyan, egész sértően félvállról, sőt még Felicja sem veszi semmibe. Vette észre?

- Igen - suttogta Ewelina halkan.

- Ő is azok közé a fiatalemberek közé tartozik, akiknek minden eredetiségük és értékük az, hogy nagy örökséget várnak. Nincs igazam?...

- De igen...

- Amint kútba esett a reménye, hogy az elnökné ráhagyja a vagyonát, az egész Starski egyszerre elvesztette minden érdekességét... Nemde?

- Igen - felelte Ewelina mély sóhajjal. - Leülök ide - tette hozzá hangosan -, legyen szíves, hozza el a sálamat, a szobában hagytam... de ne haragudjék...

Wokulski elfordult. Ewelina kisasszony sápadtan és fáradtan a padra rogyott, a báró pedig gyöngéden becézgette.

- Azonnal megyek - szólt. - Wokulski úr... - kiáltotta, mikor Wokulskit meglátta. - Legyen szíves, helyettesítsen. Rohanok... már itt sem vagyok...

Menyasszonyának érzelmesen kezet csókolt, és indult a kastély felé.

Wokulski csak most vette észre, hogy a báró lábai igen vékonyak, és különös kaszáló léptekkel jár.

- Régóta ismeri a bárót? - kérdezte Ewelina Wokulskitól. - Sétáljunk egy kicsit a lugas felé...

- Csak a napokban volt szerencsém egy kicsit közelebbről megismerni.

- Ő igen nagyra becsüli önt... Azt mondja, hogy életében először találkozott ilyen derék emberrel, akivel mindenféléről nagyon kedvesen el lehet beszélgetni.

Wokulski elmosolyodott.

- Ez biztosan azért van - felelte -, mert állandóan ő beszélt nekem, mégpedig magáról.

Ewelina erősen elpirult.

- Igen, nagyon kedves ember, és engem nagyon szeret... Igaz, hogy elég nagy a korkülönbség közöttünk, de az nem tesz semmit. A tapasztalt hölgyek azt mondják, hogy minél idősebb egy férj, annál hűségesebb, márpedig egy nőre nézve a férfi hűsége minden. Nem igaz? Mindegyikünk a szerelmet keresi az életben, de ki biztosíthat arról, hogy ha ezt el nem fogadom, találok egy másikat, amely legalább annyit ér, mint ez?... Mert férfi van elég, fiatalabb is, csinosabb is, sőt tehetségesebb is; de nekem egyik sem mondta olyan bensőséges hévvel, hogy életének utolsó boldogsága az én kezemben van. Lehet az ilyesminek ellenállni, még akkor is, ha a beleegyezés bizonyos áldozatot jelent számunkra? Nos, mi a véleménye?

Megálltak a fasorban, s a leány, míg a választ várta, nyugtalanul nézett Wokulski szemébe.

- Nem tudom. Ezt mindenkinek magának kell éreznie - felelte.

- Sajnálom, hogy így felel. A nagymama azt mondja, hogy ön igen nagy jellem, és én még sohasem találkoztam nagy jellemekkel. Magam is nagyon gyenge jellem vagyok. Semminek sem tudok ellenállni, félek ellentmondani... Lehet, hogy rosszul teszem. Többen mondják vagy másképp igyekeznek értésemre adni, hogy rosszul teszem, ha a báróhoz megyek. Ön is úgy véli? Ön el tudna taszítani valakit, aki azt mondaná önnek, hogy jobban szereti, mint a saját lelkét, és ha viszonzásra nem talál, élete hátralevő csekély részét magányban és kétségbeesésben fogja eltölteni? Ha valaki az ön szeme láttára zuhanna a szakadékba, és segítségért könyörögne, nem nyújtaná neki a kezét, és nem láncolná így magához, amíg a segítség meg nem érkezik?

- Én nem vagyok nő, és még sohasem kértek arra, hogy a saját boldogságomról mondjak le más érdekében. Ezért nem is tudom, mit tennék az adott helyzetben. Én mint férfi csak annyit tudok, hogy nem bírnék koldulni még szerelmet sem... És annyit mondok - fordult a nyitott szájjal rábámuló leányhoz -, nemcsak hogy nem könyörögnék, de el sem fogadnám a koldult áldozatot. Az ilyen ajándék igen keveset ér.

Az egyik mellékösvényen Starski igyekezett feléjük, s nagy buzgalommal jelentette:

- Wokulski úr, a hölgyek önt keresik a fasorban. Ott van a nagymama is; meg Wąsowskiné.

Wokulski kissé habozott, mert nem tudta, mitévő legyen.

- Ó, kérem, miattam ne feszélyezze magát - nyugtatta meg Ewelina, s a szokottnál is jobban elpirult. - Egyébként a báró azonnal itt lesz, s hármasban utolérjük a társaságot.

Wokulski elbúcsúzott és eltűnt.

„No, ez szép história! - gondolta. - Ewelina kisasszony könyörületből megy a báróhoz, és bizonyára könyörületből folytatja kis játékát Starskival... Én megértem az olyan nőt, aki érdekből megy férjhez, ámbár ez nagyon ostoba módja a pénzszerzésnek... Megértem még a férjes asszonyt is, aki egy boldog házasélet után egyszerre másba szeret, és megcsalja a férjét... Nemegyszer a körülmények, a botránytól való félelem, a gyermekek és ezer más kapcsolat tartja vissza a szakítástól. De hogy egy leány a vőlegényét csalja meg, az egészen újfajta jelenség..."

- Ewelin!... Ewelin!... - kiabált a báró, Wokulski felé közeledve.

Wokulski hirtelen elkanyarodott, és a gyepágyak közé menekült.

„Kíváncsi vagyok - gondolta -, mit mondok neki, ha találkozunk? Mi az ördögnek másztam ebbe a pocsolyába?..."

- Ewelin!... Ewelin!... - hallatszott a báró hangja, most már sokkal távolabbról.

„A fülemüle csalogatja párját - gondolta Wokulski. - Különben, vajon el lehet-e teljesen ítélni ezt a nőt?... Ő maga nyíltan bevallja, hogy nagyon gyenge jellem, burkoltan pedig, hogy szüksége van a pénzre, amelyből neki igen kevés jutott, s amely nélkül éppen úgy nem tud meglenni, mint a hal víz nélkül. Mit is tehetne egyebet?... Igyekszik, szegény, gazdagon férjhez menni. S mivel ugyanakkor megszólal a szíve is, s még imádója is rábeszéli, hogy csak menjen férjhez, közben pedig mind a kettőjüknek az a véleményük, hogy a vén férj kedveskedései nem rontják el a szájuk ízét, így hát megszületik az új találmány: a házasságtörés... esküvő előtt. S még szabadalmat sem kérnek rá... De esetleg egy túláradó erényességi rohamukban erősen elhatározzák, hogy csak az esküvő után csalják meg... Dicső társaság, mondhatom!... A társadalomnak vannak olykor igen érdekes termékei... S ha az ember elgondolja, hogy mindegyikünk összeakadhat egy-egy ilyen díszpéldánnyal... Az igazat megvallva, nemigen volna szabad hinnünk a költőknek, mikor a szerelmet a legnagyobb boldogságként dicsőítik..."

- Ewelin!... Ewelin!... - kiáltozta a báró siránkozva.

- Pfuj! Förtelmes szerep! - suttogta Wokulski. - Én már inkább golyót röpítenék a fejembe, semhogy ilyen pojácához férjhez menjek.

A gazdasági udvar mellett találkozott a hölgyekkel. Ott volt az elnökné is és a szobalány, kosárral a karján.

- No, itt van - szólt a matróna Wokulskihoz. - Akkor jó. Várják meg itt Ewelinkát és a bárót. Remélem, végre megtalálja a szerencsétlen - tette hozzá, homlokát kissé összeráncolva. - Én pedig Kaziával megyek az istállóba.

Wokulski úr is megkínálhatná a lovát egy kis cukorral, olyan jól lovagolt máma - vetette közbe Wąsowskiné kissé duzzogva.

- Ó, hagyd békében - szólt közbe az elnökné. - A férfiak csak lovagolni szeretnek, a becézés nem az ő mesterségük.

- Mert hálátlanok! - suttogta Wąsowskiné, karját nyújtva a matrónának.

Elindultak s csakhamar eltűntek a kiskapuban. Wąsowskiné visszanézett, de látva, hogy Wokulski utánanéz, hirtelen elfordította a fejét.

- Megkeressük a jegyespárt? - kérdezte Izabella.

- Ahogy parancsolja - felelte Wokulski.

- Vagy talán jobb lesz, ha békében hagyjuk őket. A boldogság állítólag nem szereti a tanúkat.

- Ön sosem volt boldog?...

- Ah, én!... Hogyne... de nem úgy, mint Ewelinka és a báró.

Wokulski figyelemmel nézett rá.

Elmélázó és nyugodt volt, mint a görög istennők szobra.

„Ez sosem fog engem megcsalni" - gondolta Wokulski.

Egy ideig szótlanul mentek a park legvadregényesebb részén, a fák közül itt-ott kivillant a kastély egy-egy ablaka, amint a letűnő nap vörös sugara megcsillant rajta.

- Most először volt Párizsban? - kérdezte Izabella.

- Először.

- Ugye, milyen csodás?... - kiáltott fel s a szemébe nézett. - Mondhatnak az emberek, amit akarnak, de Párizs még legyőzött állapotában is a világ fővárosa. Magára is olyan mély hatással volt?...

- Nekem határozottan tetszett. Úgy érzem, néhány heti ott-tartózkodás után sokkal több az erőm és a bátorságom. Valójában csak ott lettem büszke arra, hogy dolgozom.

- Ugyan, magyarázza meg, mit jelent ez?

- Egyszerű. Nálunk az emberi munka gyarló eredményekkel jár, mert szegények és elhanyagoltak vagyunk. Ott azonban a munka fénylik és világít, mint a nap. Micsoda épületek, s a tetőtől alapjukig tele vannak csodálatos ékítményekkel, mint megannyi drága ékszeres doboz. A képeknek és szobroknak valóságos erdeje, hatalmas gépek, gyári és kézműipari áruk és termékek tengernyi áradata! Párizsban értettem meg, hogy az ember csak látszólag kicsiny és gyenge teremtés; a valóságban halhatatlan, lángeszű óriás, aki éppen olyan könnyen dobálja át a sziklabérceket egyik helyről a másikra, mint ahogy a legfinomabb csipkénél is finomabb tárgyakat farag belőlük.

- Igen - felelte Izabella. - A francia arisztokráciának volt ideje és lehetősége ahhoz, hogy ezeket a mesterműveket létrehozza.

- Az arisztokráciának?... - kérdezte Wokulski.

Izabella megállt.

- Remélem, nem akarja azt állítani, hogy a Louvre képtárát a konvent vagy a párizsi iparosok áldozatkészsége teremtette meg?

- Semmi esetre, de nem is a mágnások. A francia építészeknek, kőműveseknek, ácsoknak meg az egész világ festő- és szobrászművészeinek közös alkotása, akiknek semmi közük, az arisztokráciához. Igazán furcsa, sőt bosszantó, hogy mindig a semmittevőket próbáljuk megkoszorúzni a lángeszű vagy akár csak dolgos emberek érdemeivel!...

- Semmittevők és arisztokrácia?! - kiáltott fel Izabella kisasszony. - Azt hiszem, ez a megállapítás sokkal inkább éles, mintsem igazságos.

- Megenged egy kérdést? - kérdezte Wokulski.

- Tessék.

- Mindenekelőtt visszavonom a semmittevő szót, ha sérti. Azután pedig... legyen szíves, mutasson nekem egyetlen embert a szóban levő rétegből, aki valamit dolgozik?... Én legalább húszat ismerek közülük, akiket ön is ismer. Mit csinálnak ezek az urak mindannyian, kezdve a hercegtől, a világ legtiszteletreméltóbb személyiségétől, akinek, mondjuk, előrehaladott kora mindent megmagyaráz, s végezve... mondjuk Starski úron, aki soha véget nem érő szabadságidejét még csak anyagi helyzetével sem indokolhatja.

- Ah, a kedves kuzen?... Azt hiszem, ő sohasem szándékozott semmiféle tekintetben példaképül szolgálni. Különben sem a mi arisztokráciánkról van szó, hanem a franciáról.

- Hát azok mit csináltak?

- Ó, sok mindent. Mindenekelőtt megteremtették Franciaországot, ők voltak az ország lovagjai, vezérei, miniszterei és főpapjai. Aztán ők halmozták fel azokat a műkincseket, amelyeket ön is annyira megcsodált.

- Mondjuk inkább, hogy igen sokat parancsolgattak, és még több pénzt költöttek, de Franciaországot és a művészetet mások teremtették meg. Elsősorban a rosszul fizetett katonák, tengerészek, az adóterhek alatt roskadozó parasztok és kézművesek, végül a tudósok és művészek. Én tapasztalt ember vagyok, és biztosíthatom, hogy könnyebb tervezni, mint kivitelezni, és sokkal könnyebb a pénzt elkölteni, mint megszerezni.

- Úgy látszik, ön kérlelhetetlen ellensége az arisztokráciának.

- Nem. Nem lehetek ellensége azoknak, akik mit sem ártanak nekem. Csak az a véleményem, hogy kedvezményezett helyzetet foglalnak el, minden érdem nélkül, s hogy ezt a helyzetüket megtarthassák, a társadalomban apostoli szerepet kívánnak betölteni, de apostolkodásukkal a munka megvetését és a semmittevő fényűzés gyönyörűségeit hirdetik.

- Ön elfogult, kedves Wokulski úr, mert a valóságban még ez az ön szerint semmittevő arisztokrácia is világszerte fontos szerepet tölt be a társadalmakban. Amit ön fényűzésnek nevez, az tulajdonképpen kényelem, kellemes élet és fény, amit az arisztokráciától az alacsonyabb osztályok is eltanultak, és ezáltal civilizálódnak. Nagyon liberális felfogású emberektől hallottam, hogy a társadalomban szükség van az olyan osztályokra, amelyek a tudományt, a művészetet és az előkelő szokásokat ápolják, először is azért, hogy másoknak is élő példát mutassanak, másodszor pedig, hogy mások is ösztönzést kapjanak a nemes cselekedetekre. Ezért van az, hogy Angliában és Franciaországban nem egy alacsony származású ember, amint vagyont szerez, azonnal házat épít, és igyekszik úgy berendezni, hogy abban a jó társaságbeli embereket is fogadhassa, azután pedig megtanul úgy viselkedni, hogy ez a jó társaság őt is befogadja.

Wokulski arcát sötét pír lepte el, amit Izabella kisasszony - anélkül, hogy ránézett volna - észrevett, és tovább beszélt:

- Végül pedig az a csoport, amelyet ön arisztokráciának nevez, de én inkább magasabb osztálynak neveznék, egészen kiváló fajt képvisel. Lehet, hogy egy részük túlságosan sokat tétlenkedik, lustálkodik; de aki dolgozik, amint hozzáfog valamihez, bármilyen munka legyen is az, azonnal kitűnik energiájával, eszével vagy akár nemes indulataival. Engedje meg, hogy a herceg szavait idézzem, amelyeket olyan gyakran hangoztatott önnel kapcsolatban: „Ha Wokulski nem lenne jó nemes, semmi esetre sem lehetett volna azzá, amivé lett...”

- A herceg téved - felelte Wokulski szárazon. - Amit tudok és amim van, azt nem a nemességemtől kaptam, hanem nehéz munkával szereztem. Többet dolgoztam, mint mások, tehát többet is kerestem.

- De ha másnak született volna, akkor is dolgozhatott volna többet? - kérdezte Izabella. - Kuzenom, Ochocki, természettudós és demokrata, mint ön, de ennek ellenére éppen úgy hisz a jó és rossz fajtákban, mint a herceg. Ő is önt említette az átöröklés példájául. Azt mondta: „Wokulskinak a sors sikereket adott, de a lelkierőt a fajtájától kapta."

- Nagyon hálás vagyok mindenkinek, aki megtisztel azzal, hogy egy bizonyos kedvezményezett fajtához sorol - felelte Wokulski -, de ennek ellenére sohasem fogom elismerni, hogy munka nélkül is lehet előjogokat szerezni, s mindig többre fogom becsülni a rosszul született érdemeket, mint a jól született igényeket.

- Ön szerint tehát a finomabb érzések és előkelőbb szokások ápolása nem érdem?

- De igen, csakhogy a társadalomban ezt a szerepet a nők töltik be. Nekik a természet érzékenyebb szívet, mozgékonyabb képzelőtehetséget, finomabb érzékeket adott, s ők azok, nem pedig az arisztokrácia, akik a mindennapi életben megőrzik a finomságot, az erkölcsben a szelídséget, sőt arra is képesek, hogy bennünk, férfiakban a legnemesebb gerjedelmeket keltsék. A nő az a lámpás, amely a civilizáció útját fényével megaranyozza. Ugyancsak a nő a tetteknek az a láthatatlan mozgatója, melynek megindítása rendkívüli erőkifejtést igényel...

Most Izabella pirult el. Egy ideig szótlanul haladtak egymás mellett. A nap már lebukott a láthatár mögé, s nyugaton a fák lombjai között fel-felvillant a hold sarlója. Wokulski mélyen elgondolkozott, s magában két mai beszélgetését hasonlítgatta össze. Az egyik, amelyet Wąsowskinéval folytatott, a másik a mostani.

„Milyen különböző két nő!... Nem volt-e igazam, amikor ehhez kötöttem magam?..."

- Megengedi, hogy egy kényes kérdést tegyek fel? - szólt hirtelen Izabella lágy hangon.

- Tessék, akár a legkényesebbet is.

- Igaz, hogy mikor elutazott Párizsba, nagyon haragudott rám, s úgy érezte, hogy súlyosan megsértettem?

Azt akarta felelni, hogy az több volt sértésnél: Izabella csaknem álnoksággal gyanúsította. De hallgatott.

- Belátom, hibát követtem el magával szemben... - folytatta Izabella. - Meggyanúsítottam...

- Talán azzal, hogy becsaptam a kedves papát, mikor zsidók útján vettem meg a házukat? - kérdezte Wokulski.

- Ó, nem - felelte Izabella élénken. - Ellenkezőleg, nagyon is keresztényi cselekedettel gyanúsítottam, amit azonban én senkinek nem tudnék megbocsátani. Az első pillanatban azt hittem, hogy a házunkat... túlságosan drágán vette meg.

- Remélem, ma már ilyesmi nem nyugtalanítja.

- Nem. Most már tudom, hogy Krzeszowski báróné is adna érte kilencvenezer rubelt.

- Valóban? Velem még nem beszélt, bár gondoltam, hogy ilyesmire készül.

- Nagyon örülök, hogy ezen a vételen semmit sem vesztett, s... csak most, ebben a tudatban köszönhetem meg magának igazán, teljes szívemből - suttogta Izabella, s kezét nyújtotta. - Teljes mértékben átérzem ennek a szolgálatának az értékét. A báróné a papát meg akarta

károsítani, sőt ki akarta fosztani, s ön mentette meg a tönkrejutástól, még talán az életét is... Ilyesmit nem lehet elfelejteni...

Wokulski kezet csókolt.

- Késő van - jegyezte meg Izabella némi zavarral. - Menjünk haza... Már biztosan az egész társaság visszatért a kastélyba.

„Ha ez a leány nem angyal, akkor én kutya vagyok!...” - gondolta Wokulski.

Valóban már mindnyájan a kastélyban voltak, s nemsokára tálalták a vacsorát. Az este vidáman telt el. Tizenegy óra körül Ochocki a szobájába kísérte Wokulskit.

- Nos - kérdezte Ochocki -, hallom, hogy Izabellával az arisztokráciáról vitázott?... Sikerült meggyőznie, hogy az egész arisztokrácia hitvány csőcselék?...

- Nem! Izabella kisasszony túlságosan jól védelmezi elveit. És milyen nagyszerűen vitázik!... - felelte Wokulski, s igyekezett zavarát leplezni.

- Biztosan azt mondta, hogy az arisztokrácia ápolja a tudományt és a művészetet, és hogy a jó erkölcsök mestere; hogy az arisztokrácia társadalmi állása az a cél, amely felé minden demokrata törekszik, hogy így nemesítse lelkét... Folyton ezeket az érveket hallom, már a könyökömön jönnek ki.

- De azért ön is hisz a nemesi vérben - vágta vissza Wokulski, akire kellemetlenül hatott Ochocki gúnyolódása.

- Természetes... de azt állandóan frissíteni kell, mert másképp nagyon hamar megromlik - felelte Ochocki. - Na de jó éjszakát... Megnézem, mit mond a barométer. A báró már hasogatást érez a csontjaiban, lehet, hogy holnap eső lesz.

Alig távozott Ochocki, máris jött a báró - szárazon köhécselve, lázasan, de mosolyogva.

- Á, á... nagyon szép! - kezdte, s szemöldöke remegett az izgalomtól. - Nagyon szép, hogy elillant... Ott hagyta a menyasszonyomat a parkban egyedül! Nana! csak tréfálok, tréfálok... - tette hozzá, Wokulski kezét szorongatva. - Bár igazán haragudhatnék önre, különösen ha nem sikerült volna hamarosan visszatérnem, és nem találkoztam volna Starskival, aki a fasor túlsó végéből igyekezett felénk...

Wokulski ezen az estén már másodszor pirult el, mint valami kamasz.

„Miért is estem én bele a fondorlatoknak és hazugságoknak ebbe a szövevényébe?!...” - gondolta, és még mindig érezte Ochocki előbbi szavainak kellemetlen hatását.

A báró ismét köhögési rohamot kapott, majd kissé megnyugodott, és halkított hangon folytatta:

- Csak azt ne gondolja, hogy féltékeny vagyok! Ez nagyon sekélyes érzés lenne... Menyasszonyom nem is nő, hanem angyal, akire minden pillanatban nyugodtan rábízhatnám egész vagyonomat, sőt, életemet is. De mit mondok, életemet?... Kezébe tenném az örök életet is olyan nyugodtan, olyan biztonságban, mint amilyen bizonyos, hogy holnap felkel a nap... Az lehet, hogy a napot már nem látom meg... mert, Istenem... mindnyájan halandók vagyunk, de... De őmiatta igazán nem félek. A gyanúnak még az árnyéka sem férhet hozzá, szavamra mondom, Wokulski úr!... A saját szememnek se hinnék, nemhogy mások kétértelmű gyanúsításait vagy megjegyzéseit elhiggyem... - fejezte be hangosabban.

- De tudja - kezdte rövidesen újra -, az a Starski utálatos egy figura. Igazán senkinek sem mondanám ezt el, de... ahogy az az ember a nőkkel szemben viselkedik!... Azt hiszi talán, hogy sóhajtozik, udvarol vagy éppen könyörög egy-egy jó szóért vagy kézszorításért?... De-hogy. Úgy kezeli őket, és még ráadásul a legdurvább módon, mint a közönséges nőstényeket... Beszédével, szavaival, tekintetével egyaránt hatással van rájuk.

A báró hangja elakadt, szemét ellepte a vér; Wokulski csak hallgatta, de egyszerre fanyar hangon hirtelen megszólalt:

- Ki tudja, báró úr, nincs-e igaza annak a Starskinak. Minket arra tanítottak, hogy a nőket angyaloknak nézzük, és úgy is bánunk velük. De hátha elsősorban mégiscsak nőstények, akkor minket sokkal ostobábbaknak, ügyefogyottabbaknak néznek, mint amilyenek vagyunk, és a Starskiak diadalmaskodnak. Higgye el, báró úr, minden pénzszekrénynek az az ura, akinél a kulcs van! - fejezte be nevetve.

- És ezt ön mondja, Wokulski úr?...

- Én. Higgye el, sokszor azt kérdezem magamtól, nem istenítjük-e túlságosan a nőket, nem vesszük-e őket túlságosan komolyan, komolyabban és ünnepélyesebben, mint önmagunkat?...

- Igen, igen, de Ewelina kivétel... - kiáltotta a báró.

- Nem kételkedem abban, hogy vannak kivételek, de ki tudja, hogy egy ilyen Starski nem találta-e meg az általános szabályt.

- Az lehet - felelte a báró ingerülten -, de az a szabály semmiképpen sem vonatkozhatik Ewelinára. És ha védelmezem... vagyis helyesebben szólva, nem kívánom, hogy Starski úrral érintkezzék, mert hiszen ez ellen ő maga is védekezik, az csak azért van, mert nem akarom, hogy egy ilyen alak, szennyes gondolataival illesse az ő hófehér lényét... Na de úgy látom, ön fáradt... bocsánat, hogy ilyen későn zavartam.

A báró távozott, halkan betette maga mögött az ajtót; Wokulski egyedül maradt, s komor gondolatokba merült:

„Mit is mondott ez az Ochocki? Hogy Izabella érvei már a könyökén jönnek ki? Szóval, amit nekem mondott, az nem a sértett érzelmek kitörése volt, hanem jól betanult lecke?... Tehát érvelése, vitája, hevületei, sőt érzelemkitörései csak fogások, amelyekkel a jól nevelt hölgy elkábítja a magamfajta, ostoba fatuskót?... Vagy talán Ochocki szerelmes belé, és rossz hírét akarja kelteni énelőttem?... De ha szereti, miért járatná le? Mondja meg, s Izabella válasszon... Természetes, hogy Ochockinak sokkal több esélye van, mint nekem; annyira mégsem vagyok még őrült, hogy ezt ne látnám. Fiatal is, csinos is... lángeszű is... Válasszon ő is: hírnév vagy Izabella...”

„Különben - folytatta az elmélkedést -, mi közöm nekem az egészhez? Mi közöm ahhoz, hogy Izabella mindig ugyanazokat az érveket használja vitáiban, ő sem Szentlélek, hogy mindig újakat találjon ki, én sem vagyok olyan fontos személyiség, hogy miattam érdemes lenne azon erőlködnie, hogy eredeti legyen. Beszéljen, ahogy akar... az a legfontosabb, hogy - remélem - rá nem alkalmazható a nőkre vonatkozó általános szabály... Wąsowskiné igen, ő elsősorban nagyon szép nőstény, de Izabella... nem ugyanezt mondta a báró is a maga szíve hölgyéről, Ewelináról?...”

A lámpa pislogott, Wokulski elfújta, s az ágyra vetette magát.

A következő két napon folyton esett az eső, úgyhogy a zasławeki vendégek nem hagyhatták el a kastélyt. Ochocki könyvei közé rejtőzött, és jóformán egész napon át nem mutatkozott, Ewelina kisasszony migrénben szenvedett, Izabella és Felicja francia képeslapokat nézegettek, a társaság többi tagja pedig, az elnöknével az élen, megszállta a viszt-asztalokat.

Wokulski ez alkalommal megfigyelte, hogy Wąsowskiné már nem kacérkodik vele, pedig bőven lett volna rá alkalma, sőt, ellenkezőleg; nagyon is közömbösen viselkedett. Meglepte az is, hogy mikor egyszer Starski kezet akart neki csókolni, felháborodva kapta el a kezét, és megtiltotta, hogy a jövőben ilyesmit meg merjen kísérelni. Haragja olyan őszintének látszott, hogy Starski maga is meglepődött és zavarba esett, a báró pedig - noha a lapja sehogy sem járt - igen jókedvű lett.

- Nekem sem engedi meg, hogy a kacsóját megcsókoljam?... - kérdezte nem sokkal ez után az eset után.

- Szívesen - felelte az özvegy, s felé nyújtotta kezét.

A báró átszellemülten csókolta meg, mint valami ereklyét, és diadalmasan nézett Wokulskira, aki viszont arra gondolt, hogy előkelő barátjának igazán nem sok oka lehet a diadalmas érzésekre.

Starski úgy belemerült kártyáinak rendezésébe, hogy látszólag észre sem vette a történteket.

Harmadnapra kiderült, negyednapra pedig már olyan száraz, verőfényes idő volt, hogy Felicja kisasszony azt javasolta, az egész társaság ránduljon ki gombát szedni.

Az elnökné ezen a napon korábban tálaltatta a villásreggelit, és később az ebédet. Fél egy felé előállt a társaskocsi, s Wąsowskiné kiadta a jelszót az indulásra.

- Gyorsan, gyorsan, kár az időért!... Ewelina, hol a sálad?... A személyzet üljön fel a bricskára, és vigye a kosarakat. Most pedig - tette hozzá, s futó pillantást vetett Wokulskira -, az urak válasszanak párt...

Felicja tiltakozni akart, de ebben a pillanatban a báró már odaugrott Ewelinához, Starski pedig Wąsowskinéhoz, aki ajkát harapdálva szólt:

- Azt hittem, engem soha többé nem választ...

S villámló pillantást lövellt Wokulski felé.

- Akkor hát mi, kedves kuzin, tartsunk együtt - szólt Ochocki Izabellához. - De a bakra kell ülnie, mert én hajtok.

- Wąsowska néni nem engedi, mert megint kiborít - kiáltotta Felicja, akinek a sors Wokulskit juttatta.

- De csak hadd hajtson, hadd borítson ki megint - biztatta Wąsowskiné. - Ma olyan hangulatban vagyok, hogy nem bánom, ha eltörik is a lábam... Jaj annak a szerencsétlen gombának, amelyik a kezem ügyébe kerül...

- Ha arról van szó, hogy kit egyen meg, én elsőnek jelentkezem... - kiáltotta Starski.

- Rendben van, ha beleegyezik, hogy előbb levágják a fejét - felelte Wąsowskiné.

- Azt én már régen elvesztettem...

- Nem régebben, mint ahogy nekem is feltűnt... De üljünk már fel és induljunk.

6

Erdők, romok, varázslatok

Elindultak. A báró, szokása szerint menyasszonyával sugdolózott. Starski hevesen udvarolt Wąsowskinénak, amit a hölgy - Wokulski nem kis ámulatára - kedvesen fogadott. Ochocki pedig minden figyelmét a négy szürkének szentelte. Ezúttal azonban a kocsisművészet iránti lelkesedését némileg fékezte Izabella kisasszony jelenléte, hajtás közben is élénken beszélgetett vele.

„Mulatságos fickó ez az Ochocki! - gondolta Wokulski. - Nekem azt mondja, hogy Izabella érvelése a könyökén jön ki, és lám, mégiscsak vele társalog... Alighanem el akarta venni a kedvemet tőle..."

Erre jókedve egyszerre elmúlt, mert most már csaknem biztos volt benne, hogy Ochocki szerelmes Izabellába, s az ilyen vetélytárs ellen úgyszólván fel sem veheti a harcot.

„Fiatal is, csinos is, tehetséges is... - gondolta magában. - Izabellának esztelennek és vaknak kellene lennie, ha kettőnk közül engem választana... De még így is el kell ismernem, hogy érzelmeit nemes ösztönök irányítják, ha Ochocki és Starski közül az előbbit választja. Szegény báró, de még sajnálatra méltóbb a menyasszonya, aki szemmel láthatóan bolondul Starski után. Nagyon üres lehet a feje is meg a szíve is..."

Nézte az őszi napot, a szürke tarlót és az ekéket, amint az ugart lassan, vontatottan feltörik, s lelkében mély fájdalommal elképzelte azt a pillanatot, amikor minden reményét elveszítve, helyét Izabella mellett átengedi Ochockinak.

„Mit tegyek?... mit tegyek, ha egyszer őt választotta?... Az én szerencsétlenségem, hogy megismertem..."

Felértek a dombtetőre, ahonnan szélesen megnyílt a láthatár. Néhány falut, erdőt, folyót és egy kis várost: kedves, csillogó templomtornyot tárt a kíváncsi szemek elé.

A társaskocsi mindkét oldalra erősen billegett.

- Gyönyörű kilátás! - kiáltotta Wąsowskiné.

- Mint a léggömbből, melyet Ochocki kormányoz - tette hozzá Starski, s az ülés korlátjába kapaszkodott.

- Maga már ült léggömbben? - kérdezte Felicja.

- Az Ochockiéban?...

- Dehogy, igaziban...

- Sajnos, nem - sóhajtotta Starski -, de e pillanatban úgy érzem, hogy léggömbben ülök, mégpedig nagyon rozzant léggömbben...

- Wokulski úr biztosan ült már - jegyezte meg Felicja mély meggyőződéssel.

- Ugyan, Fela, mi mindennel gyanúsítod még szegény Wokulski urat - dorgálta Wąsowskiné.

- Csakugyan ültem... - szólt meglepődve Wokulski.

- Igazán?... akkor nagyszerű - kiáltotta Felicja. - Mesélje el...

- Igazán ült?... - szólt hátra Ochocki is a bakról. - Hóha! Várjon egy kicsit, mindjárt átülök.

A gyeplőt odadobta a kocsisnak, s bár a kocsi robogott a dombról lefelé, leugrott a bakról, s egykettőre már bent ült a társaskocsi belsejében, Wokulskival szemben.

- Csakugyan ült léggömbben?... - ismételte. - Hol?... Mikor?...

- Párizsban. Abban a kötött léggömbben. Alig fél versztányi magasságban. Ez tulajdonképpen nem is nevezhető repülésnek - felelte Wokulski kissé zavartan.

- Mesélje el!... Milyen remek kilátás lehetett onnan... Mit érzett?... - sürgette Ochocki, s egészen megváltozott: szeme kitágult, arca nekipirosodott.

Ha az ember így látta, el kellett hinnie, hogy e pillanatban teljesen megfeledkezett Izabelláról.

- Őrült élvezet lehet... mondja már... - nógatta csökönyösen, s izgalmában megragadta Wokulski térdét.

- A kilátás csakugyan gyönyörű - felelte Wokulski -, mert a láthatár ötven-hatvan versztányira kiszélesedik. Egész Párizs és környéke olyan, mint a domború térképen. De maga a repülés nem kellemes. Lehet azonban, hogy csak az első alkalommal...

- Milyen érzés?...

- Nagyon furcsa. Az ember először azt hiszi, hogy ő maga emelkedik, aztán hirtelen úgy látja, hogy nem ő emelkedik, hanem a föld süllyed a lába alatt. Ez olyan váratlan és kellemetlen csalódás, hogy az ember, egy pillanatig szeretne... kiugrani...

- Tovább, tovább... - türelmetlenkedett Ochocki.

- A másik csoda a láthatár, amelyet az ember a szeme magasságával mindig egy síkban lát, s ennek következtében a föld homorúnak látszik, mint valami óriási mélytányér.

- És az emberek?... a házak?...

- A házak olyanok, mint a kis dobozok, a villamosok, akár a nagyobb legyek, az emberek pedig apró fekete pontocskák, gyorsan futkosnak mindenfelé, s hosszú árnyékot vonszolnak maguk után. Általában az egész repülés tele van meglepetésekkel.

Ochocki elgondolkozott, maga elé bámult, s merően nézett valamit... Egyszer-egyszer olyan mozdulatot tett, mintha ki akarna ugrani a kocsiból, mert idegesíti a társaság, mely szótlanul hallgatta az elbeszélést.

Elérték az erdőt, s csakhamar megérkezett a bricska is a személyzettel. A hölgyek karjukra kapták a kosarakat.

- Na, most minden hölgy a maga gavallérjával más irányba megy - vezényelte Wąsowskiné. - Kedves Starski, figyelmeztetem, hogy ma egészen kivételes kedvemben vagyok, s hogy mit jelent nálam a kivételes kedv, azt Wokulski úr nagyon jól tudja - tette hozzá ideges kacagással. - Ochocki és Bel, befelé az erdőbe, s addig ne merjetek mutatkozni, amíg a kosaratok tele nincs gombával... Fela!...

- Én Michalinkával és Joasiával megyek - felelte gyorsan Felicja kisasszony, s úgy nézett Wokulskira, mintha ő lenne az az ellenség, akivel szemben fel kell fegyverkeznie a két cselédlánnyal.

- No, induljunk, kedves kuzen - szólt Izabella Ochockihoz, látván, hogy a társaság már eltűnt az erdőben. - De fogja a kosarat, és szedje a gombát, mert bevallom, nekem ez nem szórakozás.

Ochocki fogta a kosarat, és a bricskába dobta.

- Fütyülök a világ összes gombáira! - felelte bosszúsan. - Már így is elvesztettem két hónapot halászással, gombázással, udvarlással és mindenféle más szamársággal. Mások ezalatt léghajóban ültek. Én is Párizsba készültem, de a nagymama rábeszélt, hogy jöjjek ide pihenni. Na hiszen, gyönyörű pihenés, mondhatom... Itt aztán végképp elbutultam... már gondolkozni sem tudok rendesen... minden tehetségemet elvesztettem... Eh, hagyjanak nekem békét az ilyen szórakozásokkal... Dühös vagyok!...

Legyintett, aztán mindkét kezét zsebébe süllyesztette, és fejét lógatva, morogva indult az erdőbe.

- Szeretetre méltó partner - jegyezte meg Izabella mosolyogva Wokulskinak. - Ez most már így lesz a szünidő végéig... Mikor Starski a léggömböt említette, mindjárt tudtam, hogy Ochocki jókedvének befellegzett...

„Legyenek áldottak a léggömbök - gondolta Wokulski. - Ha ilyen vetélytárs áll Izabella mellett, az már nem veszélyes..."

S e pillanatban érezte, hogy szereti Ochockit.

- Meg vagyok győződve róla - szólt Izabellához -, hogy unokabátyja nagy feltaláló lesz. Ki tudja, nem lesz-e korszakalkotó az emberiség történelmében - fűzte hozzá, mert Geist terveire gondolt.

- Gondolja? - felelte Izabella csaknem egykedvűen. - Lehetséges... Egyelőre a kedves kuzen néha neveletlen, ami itt-ott még jól is áll neki, de néha unalmas, és ez még a legnagyobb feltalálókhoz sem illik. Valahányszor meglátom, mindig az a kis história jut eszembe Newtonnal. Úgy tudom, Newton nagy ember volt, nem?... De mit számít az, mikor egy szép napon, egy bájos hölgy társaságában egyszer csak megfogta a hölgy kezét, és... akár hiszi, akár nem... pipáját kezdte piszkálni a hölgy kisujjával!... Nos, ha a lángelme ilyesmire vezet, akkor köszönöm, nem kérek lángelméjű férjből!... Jöjjön, sétáljunk egyet az erdőben, jó?

Izabella minden szava bűvös írként hatott Wokulskira, mintha színtiszta mézet csepegtettek volna szívébe.

„Eszerint... szereti Ochockit (mert ki ne szeretné), de nem megy hozzá!"

Keskeny úton haladtak, amely két erdőrész között határmezsgyéül szolgált.

Jobb kéz felől tölgy- és bükkfaerdő, bal felől fenyőerdő terült el.

A fenyőfák között néha-néha felvillant Wąsowskiné vörös kabátja vagy Ewelina kisasszony fehér köpenye. Egy helyen az út kettévált. Wokulski be akart kanyarodni, de Izabella visszatartotta.

- Nem, nem - szólt -, ne menjünk arra, mert elveszítjük szemünk elől a társaságot, s nekem az erdő csak addig szép és kedves, amíg embereket látok benne. E pillanatban például az egész erdőt pontosan megértem... Nézzen csak oda... ugye, itt olyan, mint egy óriási templom?... Ezek a hatalmas fenyők egy sorban, a templom oszlopai. Amott az oldalhajó, itt a főoltár... Látja, látja... ott, a lombok között most felvillant a nap, éppen úgy, mint a gót stílű színes ablakban... Milyen sokféle kép... micsoda gazdagság! Itt egy női pipereszoba, ezek az alacsony bokrok a taburettek. Még a tükör sem hiányzik. A minapi eső gondoskodott róla... Ez meg itt egy utca, nem igaz? Egy kicsit görbe, de mégiscsak utca... Amott meg a piactér... maga is látja, úgy, mint én?...

- Látom, ha maga magyarázza - felelte Wokulski mosolyogva. - De igazán költői fantázia kell hozzá, hogy az ember ezeket a hasonlóságokat észrevegye...

- Valóban?... Lám, én meg mindig azt hittem, hogy a megtestesült hétköznapiság vagyok.

- Lehet, hogy még nem volt alkalma arra, hogy minden erényét felfedezze - válaszolta Wokulski, s szemmel láthatólag zavarta, hogy Felicja közeledik hozzájuk.

- Mi az, maguk nem szednek gombát? - csodálkozott a kislány. - Csodaszép rizike; és annyi van, hogy nem lesz elég a kosár. Azt hiszem, egyenesen a bricskába szórjuk. Hozzam a kosarat, Bel?...

- Köszönöm, köszönöm!

- Hát magának?...

- Nem, nem. Félek, hogy összetéveszteném a galócával - felelte Wokulski.

- Gyönyörű, mondhatom! - sértődött meg Fela. - Magától igazán nem vártam ilyen feleletet... Megmondom a nagymamának, és megkérem, hogy az uraknak ne adjon gombát, különösen abból, amit én szedtem - azzal biccentett és elment.

- No, most megbántotta Felát - szólt Izabella. - Ez igazán nem volt szép... mikor ő annyira rokonszenvez magával.

- Felicja kisasszonynak nagy mulatság a gombaszedés, hát szedjen gombát, de én szívesebben hallgatom a maga előadását az erdőről.

- Nagyon hízelgő rám nézve - felelte Izabella, s könnyedén elpirult -, de biztos vagyok benne, hogy hamarosan megunná, mert én az erdőt nem mindig találom szépnek. Sőt, néha borzalmasnak látom. Ha egyedül lennék itt, biztosan nem látnék sem templomot, sem utcát, sem pipereszobát. Ha egyedül vagyok, az erdő megrémít. Már nem díszlet, hanem olyasvalamivé változik, amit nem értek, s amitől félek. A madárhangok is vadak, s néha a hirtelen jajkiáltáshoz hasonlítanak. Máskor meg mintha rajtam nevetnének, hogy ide merészkedtem a szörnyetegek közé... Ilyenkor minden fa mintha élőlény lenne, s engem akarna gallyaival körülfogni és megfojtani. Minden fűszál alattomosan fonja körül a lábamat, hogy többé soha el ne eresszen... És ennek csakis az én kedves Ochocki kuzenom az oka, aki azt magyarázta, hogy a természetet nem az ember számára teremtették. Az ő elmélete szerint minden, ami él: önmagának él...

- Igaza is van - suttogta Wokulski.

- Hogyan, maga is hisz ebben? Szóval ez az erdő maga szerint nem az emberek hasznát szolgálja, hanem saját céljai és érdekei vannak, melyek nem rosszabbak a mieinknél?...

- Láttam hatalmas erdőségeket, amelyekben öt-hat évenként egyszer fordult meg ember, és mégis sokkal bujábban és üdébben növekedtek, mint a mieink...

- Ó, ne beszéljen így!... Ez az ember értékének lebecsülése, s a Szentírással is ellenkezik. Hiszen az Úr a földet az emberek lakásául jelölte ki, a növényeket és állatokat pedig eledelükül adta.

- Tehát a természetnek az embert kell szolgálnia, az embernek pedig a kiváltságos főrangú osztályokat?... Nem. A természet is, az emberek is önmaguknak élnek, s csak azoknak van joguk uralkodni rajtuk, akiknek több az erejük és többet dolgoznak. Az erő és a munka az egyetlen kiváltság ezen a világon. Nemegyszer ezeréves, de magatehetetlen faóriások dőlnek ki a jöttment telepesek fejszecsapásai alatt, de azért a természetben semmiféle forradalom nem következik be. Az erő és a munka, nem pedig a cím és a születés.

Izabella ideges volt.

- Itt mondhat nekem, amit akar - szólt -, itt mindent elhiszek, mert körös-körül mindenütt a maga szövetségeseit látom.

- És nem válhatnak idővel a maga szövetségeseivé is?!...

- Nem tudom... lehet... olyan gyakran hallok mostanában róluk, hogy egyszer majd csak én is hinni fogok a hatalmukban.

Kiértek egy tisztásra, melyet görbe fenyőfákkal benőtt lankák szegélyeztek. Izabella leült egy fatönkre, Wokulski pedig közelében a földre telepedett. E pillanatban jelent meg a tisztás szélén Wąsowskiné és Starski.

- Bel, nem akarnád átvenni a gavalléromat? - kiáltotta.

- Tiltakozom! - vágott közbe Starski. - Izabella nagyon meg van elégedve a lovagjával, s én is a magam hölgyével...

- Igaz ez, Bel?

- Hogyne, hogyne! - kiáltotta Starski.

- Hadd legyen neki igaza... - hagyta helyben Izabella, s közben napernyőjével játszadozva a földet nézte.

Wąsowskiné és Starski eltűnt a domb mögött, Izabella pedig egyre idegesebben játszadozott napernyőjével. Wokulski ütőere úgy kalapált halántékában, mint a pöröly. Minthogy a hallgatás már túlságosan sokáig tartott, Izabella megszólalt:

- Majd egy esztendeje lesz, hogy egy szeptemberi kirándulás alkalmával ugyanezen a helyen jártunk. Voltunk vagy harmincan a szomszédságból. Ott raktunk tüzet...

- Akkor jobban mulatott, mint ma?

- Nem. Itt ültem ugyanezen a tönkön, és valahogy szomorú voltam. Mintha valami hiányzott volna. S ami nagyon ritkán szokott velem előfordulni, arra gondoltam, hogy ugyan mi is lesz egy esztendő múlva?...

- Furcsa!... - suttogta Wokulski. - Én ugyancsak körülbelül ma egy esztendeje egy erdőben táboroztam, de Bulgáriában. Arra gondoltam, hogy egy év múlva élek-e még, és...

- És még mire?...

- Magára.

Izabella nyugtalanul megmozdult és elsápadt.

- Rám?... - kérdezte. - Hát ismert?...

- Igen. Már néhány év óta ismerem, de gyakran úgy érzem, hogy évszázadok óta... Az idő nagyon hosszúra nyúlik, ha ébren is, alva is mindig egyvalakire gondolunk.

Izabella felállt, mintha menekülni akart volna. Wokulski követte.

- Bocsásson meg, ha akaratom ellenére kellemetlenséget okoztam. Lehet, hogy maga szerint az olyanoknak, amilyen én vagyok, nincs joguk magára gondolni?... Az arisztokrácia világában még az ilyen tilalom is elképzelhető. De én más világhoz tartozom... Az én világomban a mohának és a harasztnak éppen olyan joga van a napra nézni, mint a fenyőfának vagy... a gombának. Most hát nagyon kérem, mondja meg őszintén, mondja a szemembe, szabad-e magára gondolnom vagy sem? Ma még semmi mást nem kívánok.

- De hiszen jóformán nem is ismerem - suttogta, s szemmel láthatólag küzdött zavarával.

- Ma nem kívánok semmit, csak azt kérdem, nem tartja-e sértőnek, ha magára gondolok? Semmi mást, csak gondolok. Ismerem annak a társadalmi osztálynak a felfogását, melyben felnevelkedett, tudom, mit gondolnak az olyanokról, amilyen én vagyok, s tisztában vagyok vele, hogy amit most mondok, vakmerőségszámba mehet. Mondja meg hát nyíltan és egyenesen: s ha valóban olyan óriási a különbség kettőnk között, akkor többé nem fogok arra törekedni, hogy a rokonszenvét megnyerjem... Ma vagy holnap, a sértődöttség vagy a sérelemérzet legkisebb árnyéka nélkül, sőt, teljesen kigyógyulva elutazom.

- Minden embernek joga van arra, hogy valakire gondoljon... - felelte Izabella egyre mélyebb zavarában.

- Köszönöm. Ezzel a szóval értésemre adta, hogy a maga szemében én sem vagyok kisebb, mint a Starskiak, a marsallok és a hozzájuk hasonlóak. Megértem, hogy a jelen körülmények között még talán nem tudom megnyerni rokonszenvét, az még nagyon messze lehet... de legalább annyit tudok, hogy nekem is megvannak az emberi jogaim, és hogy ettől a pillanattól kezdve engem cselekedeteim szerint ítél meg, nem pedig a címem szerint, amely nincs.

- De hiszen ön nemesember, s Jadwiga néni azt mondja, hogy legalább olyan jó nemes, mint a Starskiak, sőt, mint a Zasławskiak...

- Nos, igen, ha tetszik, nemesember vagyok, sőt, különb, mint nem egy azok közül, akikkel a szalonokban találkoztam. De szerencsétlenségemre, a maga szemében kereskedő is vagyok.

- Hogy kereskedő maradjon-e vagy sem, az csak magától függ... - válaszolta Izabella, most már kissé bátrabban.

Wokulski elgondolkodott.

Ebben a pillanatban az erdőben felhangzottak a hívó kiáltások, s néhány perccel később az egész társaság, kosarakkal, cselédséggel és töméntelen gombával a tisztáson gyülekezett.

- Induljunk hazafelé - kiáltotta Wąsowskiné. - Unom már a rizikét, és éhes is vagyok.

A következő néhány nap különleges időszak volt Wokulski számára. Ha valaki megkérdezte volna, hogy ezek a napok mit jelentettek neki, biztosan azt felelte volna: a boldogság álmát, az életnek talán azt a korszakát, melynek kedvéért a természet az embert életre keltette.

A közömbös szemlélő az ilyen napokat egyhangúaknak, sőt talán unalmasnak is vélte volna. Ochocki elkomorodott, s reggeltől estig mindenféle fajtájú és formájú sárkányt ragasztgatott és eregetett, Wąsowskiné és Felicja olvastak, vagy a helyi plébános számára meglepetésnek szánt miseruhát varrogatták, Starski pedig az elnöknével és a báróval kártyázott.

Ilyenformán Wokulski és Izabella nemcsak teljesen magukra maradtak, hanem szinte rákényszerültek, hogy egymás társaságát keressék. Kisétáltak a parkba, néha a földekre, az udvaron üldögéltek az évszázados hársfa alatt, de leggyakrabban a tavon csónakáztak. Wokulski evezett, Izabella pedig időnként kenyérdarabokat dobált a hattyúknak, melyek csendesen kísérték a csónakot. Gyakran előfordult, hogy az országúton haladó vándor megállt, és csodálkozva nézte a nem mindennapi képet, a fehér csónakot, a benne ülő emberpárral s a két fehér hattyút, melyek szárnyukat vitorla módjára emelték a magasba.

Wokulski később már vissza sem tudott emlékezni arra, hogy ezekben a pillanatokban miről beszélgettek. Leggyakrabban hallgattak. Izabella egyszer megkérdezte, hogy a csigák miért úsznak a víz felszíne alatt, máskor meg, hogy a fellegeknek miért van olyan különböző színük. Wokulski mindent pontosan megmagyarázott, s ilyenkor úgy érezte, hogy az egész természetet, a földtől az égig, egyetlen öleléssel átfogja és odahelyezi Izabella lába elé.

Egy napon eszébe jutott, hogyha Izabella azt kívánná tőle, hogy ugorjék a vízbe és haljon meg, gondolkozás nélkül megtenné, s még haláltusájában is őt áldaná.

A csónakázás meg a parkban tett séták alatt, de különben mindenkor, amikor együtt voltak, valami mélységes nyugalmat érzett, mintha egész lelke és az egész föld, keleti szélétől a nyugatiig, megtelne csenddel, amelyben még a kocsizörgést, a kutyaugatást vagy az egymáshoz ütődő lombok zizegését is csodálatos és gyönyörűséges dallamnak hallotta. Úgy érezte, hogy már nem is jár, hanem úszik a rejtélyes kábulat tengerében, hogy már nem gondolkozik, nem érez, nem szomjúhozik, csak szeret. Az órák olyan gyorsan múltak, mint a villám, mely itt is, ott is felvillan, és azonnal kialszik a távoli láthatáron. Csak most volt reggel, és máris itt a dél meg az este meg az éjszaka, tele felrettenéssel, sóhajokkal. Nemegyszer úgy érezte, hogy a nap két egyenlőtlen részre oszlik, a nappalra, mely rövidebb mint a szempillantás, és az éjszakára, mely hosszú, mint az elkárhozott lelkek örökkévalósága.

Egy napon az elnökné hívatta magához.

- Üljön le, kedves fiam - kínálta hellyel. - Nos, jól érzi magát itt nálam?

Wokulski összerezzent, mint az álmából felriasztott ember.

- Én?...

- Nos, talán unja magát?

- Egyévi ilyen unalomért odaadnám az egész életemet.

A matróna megcsóválta a fejét.

- Igen, van úgy, hogy az ember ilyesmit érez - felelte. - Nem tudom már, ki írta, hogy az ember akkor a legboldogabb, amikor azt látja maga körül, amit bensejében érez... Én pedig azt mondom, nem az a fontos, hogy miért boldog valaki, hanem az, hogy boldog... Bocsásson meg nekem, ha most egy kicsit felébresztem...

- Parancsoljon velem - felelte s elsápadt.

Az elnökné nem vette le róla szemét, s csendesen csóválta fejét: - No, ne gondolja, hogy rossz hírekkel akarom felriasztani, egészen közömbös dolog ez. Gondolkozott már azon a cukorgyáron, amibe be akarnak ugratni?

- Még nem...

De hiszen nem is sürgős. Ugye, a nagybátyjáról is megfeledkezett? Szegény, alig három mérföldnyire innen, Zasławban nyugszik... Nem rándulnának ki oda holnap? Nagyon szép a vidék, s ott az a gyönyörű várrom... Kellemesen eltölthetnék az időt, s közben el is intézhetné azt a sírkövet... Vagy tudja, mit? - tette hozzá sóhajtva. - Meggondoltam a dolgot. Ne bántsuk azt a követ, ne vágassuk szét, hadd maradjon ott, ahol van, csak vésesse rá a verset: *Így nincs órád és nincs helyed egy sem...* Ismeri?

- Ó, igen...

- Ott a vár alatt sokkal több ember jár, mint a temetőben, hamarabb észreveszik, elolvassák, s elgondolkoznak rajta, hogy ezen a világon minden véges, még a szerelem is...

Wokulski teljesen feldúlt idegállapotban jött ki az elnöknétől. „Mit jelenthet ez a beszélgetés?”... gondolta. Szerencsére találkozott Izabellával, aki éppen a tóhoz indult, s egyszerre mindenről megfeledkezett.

Másnap valóban az egész társaság kirándult Zasławba. Erdők között, zöld dombokon vagy sárga agyagba vájt mélyutakon haladtak végig. A vidék szép volt, az idő még szebb, de Wokulski úgyszólván semmit sem látott, annyira elmerült borús gondolataiban... Itt már nem volt egyedül Izabellával, mint még tegnap is, sőt a társaskocsiban nem is ült közel hozzá, hanem Felicja kisasszonnyal szemben, és mindenekelőtt... De ezt már csak úgy gondolta, s magában ki is nevette magát rémlátásaiért. Úgy látta ugyanis, hogy Starski különös tekintettel néz Izabellára, s Izabella mélyen elpirul.

„Ah, ostobaság... - nyugtatta meg magát -, miért csalna meg?... Ő, engem, hiszen a vőlegénye sem vagyok..."

Elhessegette magától e gondolatokat, de kellemetlen érzése azért megmaradt. Kissé bosszantotta, hogy Starski ott terpeszkedik Izabella mellett. De ez is elmúlt.

„Csak nem tilthatom meg neki - gondolta -, hogy oda üljön, ahová akar. Nem alacsonyodhatom le a féltékenységig, hisz ez, bármint van is, mégiscsak alantas érzés. És legtöbbször a látszatból származik... Különben, ha Starskival érzelmes pillantásokat akarna váltani, nem tenné ilyen nyíltan. Őrült vagyok..."

Néhány óra múlva megérkeztek a helyszínre.

Zasław, ez a hajdani mezőváros, most nyomorúságos kis falu, nedves rétek között terül el. A templomon és a régi városházán kívül minden háza földszintes, ósdi és fából épült. A piacon vagy inkább a tönköllyel benőtt gidres-gödrös téren emelet magasságú szemétdomb éktelenkedik, közvetlenül mellette a kút, s a kút fölött négy korhadt oszlopon lyukas tető.

Szombat lévén a piac üres, s minden boltot bezártak.

Alig egy versztányira a városon túl, déli irányban néhány domb emelkedik. Az egyiken a várrom, két hatszögletű bástyával. A bástyák párkányairól és ablakaiból buján tenyésző futónövények indái függnek alá. A másik dombon ősi tölgyfák kis csoportja díszlik.

Mikor a társaskocsi a piacra ért, Wokulski kiszállt, hogy a plébánossal beszéljen. Starski átvette a parancsnokságot.

- Mi tehát - jelentette ki - a társaskocsival továbbmegyünk a tölgyfacsoportig, ott megesszük, amit az Isten adott, és a szakácsok elkészítettek; azután a kocsi visszajön Wokulski úrért.

- Köszönöm - felelte Wokulski -, de nem tudom, meddig tart a megbeszélés, jobb, ha gyalog megyek. Különben is, még a romokhoz is el kell mennem.

- Én magával tartok - jelentette ki Izabella -, szeretném látni a néni kedvenc kövét... - tette hozzá suttogva. - Kérem, adjon jelt, amikor odaért.

A kocsi elindult, Wokulski megkereste a plébánost, s egy negyedóra alatt elintézte az ügyet. Az öreg lelkiatya megnyugtatta, hogy a helyi lakosság közül senkinek sem lesz kifogása az ellen, ha a kőre verset vésnek, csak az a fontos, hogy a szöveg ne legyen illetlen vagy istentelen. Mikor aztán megtudta, hogy a boldogult Wokulski százados emlékének megörökítéséről van szó, akit ő maga is igen jól ismert, megígérte, hogy minden erejével támogatja és megkönnyíti a dolgot.

- Van itt egy Węgielek nevű ügyes legény, egy kicsit kovács, egy kicsit asztalos, de ha megszorítják, alighanem kőbe is tud vésni - ajánlotta. - Mindjárt érte küldök.

Alig egy negyedóra múlva jött is az a bizonyos Węgielek, egy húsz-huszonöt éves vidám képű, értelmes fiatalember. Mikor a pap cselédjétől meghallotta, hogy itt valamit lehet keresni, felvette rövid derekú, hosszú szárnyú szürke kabátját, s haját jól kikente hájjal.

Wokulski sietett. Elbúcsúzott a plébánostól, és Węgielekkel együtt elindult a romok felé.

Mikor túlhaladtak a most már nem használt városi sorompón, Wokulski megkérdezte a legényt:

- Tudsz-e jól írni, fiam?

- Ó, ó!... Hogyne tudnék, hiszen sokszor a bíróságról is nekem küldik a papírt, hogy leírjam, pedig a kezem nem valami könnyű. Hát azok a versek, amiket az otroczi ispán úr az erdész lányához írogatott, tán nem az én munkám? Ő csak a papírt vette meg, de az írásért a negyven garassal a mai napig is adósom. Pedig a kacskaringókat ugyanám megkövetelte...

- Kőbe is tudsz írni?

- Hogyan, bemélyítve vagy domborítva?... Miért ne tudnék? Még vasba is vállalnám, meg üvegbe is, kinek milyen tetszik, olyan betűkkel: írottal, nyomtatottal, némettel, zsidóval... mert már ne tessék dicsekvésnek venni, de itt minden bolt tábláját én festettem.

- Azt a krakkói legényt is, amelyik ott lóg a kocsma fölött?

- Azt is, hát.

- Aztán hol láttál te ilyen krakkói legényt?

- A Zwolski uraság kocsisa krakkói gúnyát hord, őróla néztem le.

- És annak mind a két lába baloldalt nőtt ki?

- Ejnye már, nagyságos úr, az itteni nép nemigen nézi a lábát, csak az üveget. Ha meglátja az üveget meg a poharakat, már nem téveszti el a kaput, egyenesen odatalál Schmulhoz.

Wokulskinak egyre jobban tetszett a talpraesett legény.

- Házas ember vagy te, fiam?

- Nem én. Aki kendőben jár, olyat én nem vennék el, aki meg kalapot visel, annak én nem kellek.

- Hát most mit csinálsz itt, ha már nem akad festeni való cégtábla?

- Csak úgy, itt is csurran, ott is cseppen, összevissza, meg semmit. Régebben asztalos voltam, és nem győztem a munkát. Alig pár év alatt ezer rubelt takarítottam meg. De tavaly leégtem, és azóta nem tudom összeszedni magam. A fa, a sok anyag meg a gyalupad, minden odaégett. Bizony, nagyságos úr, olyan tűz volt, hogy a legkeményebb ráspolyok is úgy összeolvadtak, akár a szurok. Mikor az üszkökre néztem, csak köptem egyet mérgemben, de most már azt a nyálat is sajnálom...

- Hát aztán felépítetted? Van műhelyed?

- Ehe!... Építettem ám a kertben egy házat, olyan barakkfélét, hogy az anyámnak legyen hol főznie, de a műhelyt... arra legalább ötszáz rubel készpénz kellene, becsületemre mondom, egy garassal se kevesebb... Hány évig küszködött édesapám, amíg felépítette a házat, és összeszedte azt a pár szerszámot...

Már közeledtek a romokhoz. Wokulski elgondolkozott.

- Hallod-e, Węgielek - szólt hirtelen. - Te tetszel nekem. Én most még vagy egy hétig itt maradok ezen a vidéken... - tette hozzá halkan sóhajtva. - Ha jól kivésed nekem azt az írást, elviszlek magammal Varsóba... Ott majd meglátjuk, mennyit érsz, aztán... hátha meglesz a műhely is.

A legény hol jobbra, hol balra billentette fejét, úgy nézte Wokulskit. Hirtelen az a gondolata támadt, hogy ez igen gazdag úr lehet, sőt talán egyenesen olyan, akit az Úristen szokott leküldeni, hogy a szegény embert oltalmába vegye. De erre már levette a sapkáját.

- No, minek állsz meg? Tedd fel a sapkád... - szólt rá Wokulski.

- Engedelmet kérek, nagyságos úr... Talán valami illetlent mondtam?... Itt nálunk nemigen járnak ilyen urak, ámbár régebben alighanem jártak... Apám is mesélte, hogy volt itt olyan úr, aki Zasławból egy árvát magához vett, és nagyságát csinált belőle. A főtisztelendő úrra meg annyi pénzt hagyott, hogy abból építették később a haranglábat...

Wokulski mosolyogva nézte a legény zavarodott képét, s az a különös gondolata támadt, hogy egyetlen évi jövedelméből száz vagy talán kétszáz ilyen embert is boldoggá tehetne.

A pénz valóban nagy hatalom, csak az a fontos, hogy az ember jól tudjon bánni vele...

Már a várhegy aljában jártak, mikor a másik dombról felhangzott Felicja kiáltása:

- Wokulski úr! Itt vagyunk!

Wokulski feltekintett, s a tölgyfák között megpillantotta a vígan pattogó tüzet, melyet az egész Zasławeki társaság körülült. Húsz-harminc lépésnyire tőlük a kukta és a szobalány a szamovárral foglalatoskodott.

- Várjon egy kicsit, megyek! - kiáltotta Izabella, s felállt a szőnyegről.

Starski hozzáugrott.

- Lesegítem - ajánlkozott.

- Ó, köszönöm, le tudok menni magam is - hárította el Izabella s hátralépett. Majd lefelé kezdett lépkedni a meredek domboldalon, de olyan könnyedén és olyan bájjal, mintha a park valamelyik kavicsos útján szökdelne.

- Lám, milyen aljas vagyok, hogy még gyanúsítani mertem! - suttogta Wokulski.

Egyszerre úgy érezte, mintha egy rejtélyes hang azt mondaná, válasszon: vajon ezer olyan segítségre szoruló kellene-e neki, mint Węgielek, vagy egyetlen olyan, aki ott lépked lefelé a domboldalon.

„Már választottam!...” - gondolta.

- De a várba nem megyek be egyedül, karját kell nyújtania - szólt Izabella, amint Wokulskihoz ért.

- Van itt könnyebb út is, talán arra tessék - szólalt meg Węgielek.

- No, vezess!

Megkerülték a hegyet, és egy kiszáradt patak medrében kapaszkodtak felfelé a csúcsra.

- Milyen furcsák ezek a kövek - kiáltott fel Izabella, a barna foltos mészkődarabokat nézegetve.

- Vasérc - magyarázta Wokulski.

- Nem a’ - vetette közbe Węgielek. - Nem vasérc a’, hanem vér...

Izabella visszarettent.

- Vér?... - ismételte szörnyülködve.

A dombtetőn megálltak, a társaság többi tagjától elválasztotta őket a düledező várfal. Erről a helyről jól lehetett látni a várudvart, melyet teljesen belepett a tövis és a borbolya. Az egyik bástya alatt a falhoz támasztva hatalmas gránittömb hevert.

- Itt a kő! - kiáltotta Wokulski örömmel.

- Ah, ez az... Kíváncsi vagyok, hogy hozták ide?... Mondja, jóember, mit mesélt maga arról a vérről? - kérdezte Izabella a legénytől.

- Régi történet az, kérem - felelte Węgielek. - Nekem még az öregapám mesélte... De különben is, itt mindenki tudja.

- Mondja el - unszolta Izabella. - Itt a régi romok között nagyon jó az ilyen regéket hallgatni. A Rajna mentén rengeteg ilyen vidék van...

Bement az udvarra, óvatosan kikerülgette a tüskés bokrokat, és leült a gránittömbre.

- Mondja el a véres kövek történetét...

A legényt egy cseppet sem ejtette zavarba Izabella kívánsága, elmosolyodott és mindjárt elkezdte:

- Valamikor régen, mikor az öregapám olyan kisgyerek volt, hogy ott fogdosta a madarakat a tölgyfák között, ezeken a köveken, amelyeken ide feljöttünk, még víz folyt. Most már csak tavasszal látni itt vizet vagy nagy eső után, de öregapám gyerekkorában még egész éven át folyt. Egész rendes patak volt.

A patak fenekén - az öregapám gyerekkorában - egy óriási kő feküdt, mintha valami nagy lyukat takartak volna le vele. És csakugyan, volt is ott egy nagy lyuk. Ez volt a föld alatti barlang ablaka; ott olyan kincsek rejtőznek, amilyenek hetedhét országban sincsenek. A nagy kincsek között pedig egy tiszta színarany nyoszolyán alszik egy gyönyörűséges lány, lehet, hogy grófkisasszony, de olyan gyönyörűséges, amilyent emberi szem nem látott, és a ruhája tiszta színarany. Azt mondják, csak azért a sok drágakőért, ami a hajában van, meg lehetne venni minden földet Zasławtól egészen Otroczig.

Az a kisasszony pedig azért alszik olyan mélyen, mert egyszer valaki, akár haragból, akár csak úgy játékból, Isten tudja, miért, egy tűt szúrt a fejébe, s attól így alszik, így szendereg, amíg valaki le nem megy hozzá, ki nem húzza a tűt a fejéből, és el nem veszi feleségül. De ez bizony nem könnyű dolog, és nagyon veszélyes is, mert ott lent a föld mélyén mindenféle szörnyetegek őrzik a nagy kincset meg az alvó grófkisasszonyt. Hogy milyenek, azt én jól tudom, mert mikor még a műhelyem megvolt, én is őriztem otthon a fiókban egy fogat, de nem is fog az, hanem agyar, olyan, mint az öklöm. Az öregapám találta, itt ezen a helyen (tessék elhinni, szent igaz, amit mondok). Namármost, ha egy foga olyan, mint az öklöm (mert magam láttam, meg a kezemben is volt, nem is egyszer), akkor a feje legalább akkora lehetett, mint a búbos kemence, az egész barom pedig, akár egy csűr... Az ilyenekkel megküzdeni nem könnyű dolog, még eggyel sem, hát még sokkal.

Akármilyen bátor legény is valaki, nem egykönnyen szánja rá magát, hogy leszálljon a föld mélyébe, ha még úgy tetszik is neki az alvó grófkisasszony, vagy talán még jobban a tenger sok kincs. Mert igaz is, ki szereti, ha valami ilyen irgalmatlan nagy dög belekap...

Az emberek régóta tudtak az alvó kisasszonyról, meg a nagy kincsekről - mesélte tovább Węgielek -, mégpedig onnan, hogy minden évben kétszer (egyszer húsvétkor, egyszer meg Szent János napján) elmozdult helyéről a kő a patak fenekén, s ha valaki akkor a vízparton állt, az benézhetett a mélységbe, és láthatta az egész csodát.

Egy húsvét ünnepén (öregapám akkor még a világon se volt), egy fiatal zasławi kovácslegény jött fel ide a várba. Megállt a patak partján, és így gondolkozott: „Miért ne láthatnám meg én azt a nagy kincset?... Ha pedig meglátom, mindjárt be is mászok értük, akármilyen szűk is az a lyuk, jól megrakom a zsebeimet, aztán akkor lássam a fújtatót, mikor a hátam közepét.” S alig mondta ki, amit gondolt, egyszerre - mozdul ám a kő, s a kovácslegény látja a tenger pénzt, a sok kádat tele színarannyal és annyi drága szép ruhát, hogy az országos vásáron se igen lehet több...

De még hamarabb meglátta a gyönyörűséges grófkisasszonyt, aki olyan szép volt - mondta öregapám -, hogy a szegény kovácslegény szinte megnémult ijedtében. Ott aludt szegényke lehunyt szemmel, csak a könny csörgedezett a szeméből, s amint egy csepp lehullott, hol az ingére, hol az ágyra, hol a földre, azonmód szikrázó drágakő lett belőle. Csak aludt és sóhajtozott, mert nagyon fájt szegénynek a tű a fejében, s ahányat sóhajtott, annyiszor megrezdültek a levelek odakint a patak menti fákon, mert úgy sajnálták szegénykét, hogy annyit szenved.

A kovács már éppen le akart szállni a barlangba, de az idő eltelt, és a kő nagy robajjal visszacsúszott a helyére, hogy csak úgy bugyborékolt a víz utána.

A fiatal kovácslegény ettől a naptól kezdve nem találta helyét ezen a világon. A munka kihullott a kezéből, akárhová nézett, mindenütt a patakot látta, mint valami ablakot, és rajta keresztül az alvó grófkisasszonyt, akinek a könnyei szakadatlanul, egymás után peregtek a földre. Szegény kovácslegény sorvadt, sorvadozott, mert a szívét mintha tüzes fogóval marcangolták volna. Csak úgy szédült a fájdalomtól.

Mikor aztán már sehogy se bírta a nagy sóvárgást, elment egy javasasszonyhoz, aki ismerte a füveket, odadobott neki egy ezüstrubelest, és megkérdezte, mitévő legyen?

- Na, fiam - így a banya -, nincs itt más mód, mint hogy meg kell várni Szent János napját, akkor aztán, ha a kő elmozdul, gyorsan leszállsz a barlangba. Ha kihúzod a kisasszony fejéből a tűt, azonnal felébred, elveszed feleségül, s olyan úr leszel, hogy hetedhét országban sem akad párod. De akkor aztán el ne feledd, hogy tőlem kaptad a jó tanácsot. És azt se, hogyha azok a szörnyetegek rád fenekednek, és félelem száll a szívedbe, gyorsan vess magadra keresztet, és fuss Isten nevében... Csak az a fő, hogy meg ne ijedj, mert aki nem fél, azzal a gonosz nem mer kikezdeni...

- Mondd meg hát - kérdezte a kovács -, miről ismerik meg, hogy az ember fél?...

- Na fene! Ilyen legény vagy te?... - kapott a szón a banya. - Akkor hát csak szállj le nyugodtan, s ha visszajössz, el ne feledkezz rólam.

Két hónapig járt a legény a patakhoz, s Szent János napja előtt egy héttel már le sem jött onnan, ott állt éjjel-nappal és várt. De ki is várta. Szent János napján aztán éppen delet harangoztak, mikor a kő megmozdult, a legény meg markában a fejszével, beugrott a barlangba.

Mi minden történt ott vele, mesélte öregapám, el sem mondom, mert az embernek a haja szála is égnek mered. Olyan csúnya szörnyetegek acsarkodtak rá, hogy más puszta láttukra is szörnyethalt volna. Voltak ott, mesélte öregapám, olyan óriási bőregerek, akár egy-egy kutya, csak úgy legyezgették magukat a ronda nagy szárnyukkal. Egyszer meg egy varangyos béka állta el az útját, de legalább akkora, mint az a kő. Ahogy továbbment, ocsmány tengeri kígyó kapaszkodott a lábába, s mikor a legény odasújtott a fejszével, emberi hangon sírt.

Farkasok is voltak, éktelen dühösek, s nem hab, de tűz csorgott a szájukból, de olyan forró, hogy a sziklába lyukat égetett.

Ez a sok ronda féreg mind a legény hátára mászott, húzta, tépte a lajbiját, az inge ujját, de bántani egyik sem merte. Mert látták, hogy nem fél, márpedig a bátor embertől a gonosz úgy menekül, mint az árnyék az ember elől. - Elpusztulsz itt, szegény kovácslegény... - sziszegték, morogták, üvöltöttek a vadállatok, de ő csak jól megmarkolta a fejsze nyelét, és tisztesség ne essék, olyanokat káromkodott, hogy el sem merem mondani...

Végre eljutott az aranynyoszolyához, ahová már a szörnyetegeknek nem volt szabad bemenniük, csak körös-körül álltak, úgy csattogtatták szörnyű agyarukat. A legény mindjárt meglátta a grófkisasszony fejében az aranytűt, hozzá is kapott, ki is húzta félig...

Csak úgy lövellt a vér belőle... De a kisasszony csak hozzákap a kezével, és hangosan zokogva szól:

- Miért bántasz engem, te ember?...

Erre a kovácslegény megijedt... Megrázkódott, és a keze lehanyatlott. A szörnyetegek csak erre vártak. A legnagyobb szájú rögtön ráugrott, és úgy bekapta, hogy csak úgy fröccsent a vér kifelé az ablakon... s a foltját otthagyta a köveken. Azt láttuk máma, mikor erre feljöttünk. De a vadállatnak is kitört egy foga. Akkora volt, mint az öklöm, azt találta meg később öregapám itt a kiszáradt patak medrében.

Ettől kezdve a kő úgy eldugta a föld alatti barlang ablakát, hogy most már senki meg nem találja. A patak kiszáradt, a kisasszony meg félig felébredve ott maradt a barlangban. Olyan hangosan sír szegény, hogy néha a pásztorok is hallják a legelőn, és most már mindörökkön-örökké sírni fog...

A mese véget ért, Izabella kisasszony lehorgasztotta fejét, napernyője hegyével jeleket írt a rögök között. Wokulski nem mert ránézni.

Hosszas hallgatás után így szólt Węgielekhez:

- A mese érdekes volt... de most már mondd meg, hogy akarod ebbe a sziklába bevésni az írást?...

- Még azt sem tudom, mit kell bevésni?

- Igazad van.

Wokulski elővette jegyzőkönyvét meg a ceruzáját, egy lapra ráírta a szöveget, s átadta a legénynek.

- Csak négy sor? - kevesellte Węgielek. - Három nap múlva kész lesz, nagyságos úr... Ebbe a kőbe hüvelyknyi betűket is lehet vésni... Hej, elfelejtettem madzagot hozni, hogy lemérjem. Elszaladok a kocsishoz, talán akad nála. Jövök íziben.

Azzal szaladt is már lefelé a lejtőn. Izabella Wokulskira pillantott. Sápadt volt és megilletődött.

- Micsoda vers az?... - kérdezte, s érte nyújtotta kezét. Wokulski átadta a papírlapot, a leány halkan olvasta:

Így nincs órád és nincs helyed egy sem,
Hol veled élt, sirt vagy mulatott,
Ott meg ne jelenne előtted a lelkem
S bár messze, örökre veled maradok.[46]

- fejezte be suttogva. Ajka remegett, szeme könnybe lábadt. Egy darabig még ujjai között szorongatta az összegyűrt papírlapot, aztán lassan elfordította a fejét, s a papír lebegve hullott a földre...

---

[46] Nemes Nagy Ágnes fordítása.

Wokulski letérdelt, hogy az írást felvegye. E pillanatban megérintette Izabella ruhája szélét, s ettől önuralmát vesztve, megragadta a leány kezét.

- Felébredsz-e valaha, királynőm?... - suttogta.

- Nem tudom... lehet... - felelte Izabella.

- Hopp!... Hopp!... - hallatszott lentről Starski kiáltása. - Jöjjenek, jöjjenek, mert kihűl az ebéd...

Izabella megtörölte szemét és elindult. Wokulski szótlanul lépkedett utána.

- Mit csináltak olyan sokáig? - kérdezte nevetve Starski, s karját nyújtotta Izabellának, aki gyorsan belekarolt.

- Egy gyönyörű mesét hallottunk!... - felelte. - Valóban sose hittem volna, hogy ebben az országban ilyen mondák is vannak, s hogy az egyszerű emberek ilyen érdekesen tudják előadni... Nos, mit kapunk ebédre, kedves kuzen? De az a paraszt igazán utolérhetetlen!... Kérje meg, hogy mesélje el maguknak is...

Wokulskit most már nem bántotta, hogy Izabella Starskival megy karonfogva, hogy rátámaszkodik, sőt az sem, hogy kacérkodik vele. Az az elfogódottság, amelynek az imént tanúja volt, s a leány egyetlen semmitmondó szava, minden aggályát eloszlatta. Nyugodt elmélázás borult a lelkére, s nemcsak Starski, hanem az egész társaság eltűnt a szeme elől.

Emlékezett rá, hogy felmentek a dombra, a tölgyfákhoz, hogy valamit igen jó étvággyal evett, nagyon jókedvű és beszédes volt, sőt még udvarolt is Felicja kisasszonynak. De hogy miről beszélgettek, és mit felelgetett a kérdésekre, azt már nem tudta...

A nap már nyugovóra hajlott, s az égen felhők mutatkoztak, mikor Starski meghagyta a cselédségnek, hogy szedjék össze az edényeket, a kosarakat és a szőnyeget, azután azt javasolta a hölgyeknek, hogy induljanak hazafelé.

A társaskocsiban ugyanúgy helyezkedtek el, mint idejövet. A báró Ewelinát gondosan bepólyálta sálakba, aztán Wokulskihoz hajolt, és mosolyogva szólt:

- Ha még egy napig ilyen jókedve lesz, mint ma, minden hölgynek elcsavarja a fejét.

- Igazán?... - felelte Wokulski s vállat vont.

Beült a bricska hátsó ülésére, Felicjával szemben; Ochocki felkapaszkodott a kocsis mellé a bakra, és elindultak.

Az ég felhőbe borult, a sötétség egyre sűrűbb lett. A kocsiban mégis nagy volt a lárma és a jókedv. Főképpen azért, mert Wąsowskiné állandóan civódott Ochockival, aki mintha sárkányairól teljesen megfeledkezett volna, lábát átvetette a bakon, s a társaság felé fordult. Egyszerre gyufát gyújtott, hogy cigarettáját meggyújtsa, s a hirtelen fellobbanó láng megvilágította az egész kocsit, de legjobban Starskit.

Wokulski hátrahőkölt, valami megvillant a szeme előtt.

„Ostobaság!... - gondolta. - Kicsit sokat ittam...”

Wąsowskiné felkuncogott, de hirtelen erőt vett magán, s dorgáló hangon szólt:

- Micsoda eredeti ülésmód ez, Julian!... Pfuj, ezért holnap kitérdepeltetem!... Még megérjük, hogy valamelyikünknek az ölébe teszi a lábát... Azonnal forduljon meg, mert megmondom a kocsisnak, hogy tegye ki innen a szűrét...

Wokulski homlokán kiütött a hideg verejték, de csak megrándította vállát, s magában töprengett: „Képzelődés... képzelődés!... Ostobaság...”

Emberfeletti erőmegfeszítéssel végre sikerült elhessegetnie a képzelődést. Jókedve visszatért, s nagyon vidáman kezdett csevegni Wąsowskinéval.

Késő éjszaka értek haza Zasławekba. Nyomban lefeküdt, s jóízűen végigaludta az éjszakát, sőt valami mulatságos álma is volt.

Másnap, reggeli előtt, kiment sétálni, s az első, akit meglátott, Izabella kisasszony komornája volt; néhány női ruhát vitt a karján, s utána egy szolgalegény a nagy bőröndöt cipelte.

„Mit jelent ez?... gondolta. - Vasárnap van, csak nem utazik el?... Vasárnap nem utazhatik... Különben is szólt volna, akár ő, akár az elnökné...”

Lement a tóig, s hogy rossz előérzetét elhessentse, sietve körüljárta az egész parkot. De hiába. Görcsösen belekapaszkodott az a gondolat, hogy Izabella elutazik. Igyekezett elnyomni, s ez némileg sikerült is, legalább annyira, hogy most már nem rajzolódott ki benne olyan fájó élességgel, csak valahol a szíve mélyén derengett, és alig érezhetően sajgott.

Reggelinél az elnökné mintha érzelmesebben, gyöngédebben üdvözölte volna, mint máskor. Úgy érezte, hogy mindnyájan ünnepélyesebben viselkednek, s Felicja kisasszony makacsul, mintegy szemrehányóan néz rá. Reggeli után megint olyasmit látott, mintha az elnökné jelt adott volna Wąsowskinénak.

„Egész biztosan beteg vagyok” - gondolta.

De mikor Izabella kijelentette, hogy szeretne egyet sétálni a parkban - azonnal kigyógyult.

- Senkinek sincs kedve velem jönni? - kérdezte.

Wokulski felugrott, a többiek ülve maradtak. Így ismét egyedül lehetett Izabellával a parkban, s szívébe visszatért az a végtelen békesség, amely mindenkor eltöltötte, valahányszor a leánnyal együtt volt.

Már a fasor közepe felé tartottak, mikor Izabella megszólalt:

- Nagyon fogom sajnálni Zasławeket...

„Sajnálni?...” - tűnődött Wokulski, de a lány gyorsan tovább beszélt:

- Sajnos, el kell utaznom. Joanna néni már szerdán írt, hogy azonnal menjek vissza, de a drága Jadwiga néni eldugta előlem a levelet, s itt tartott. Csak tegnap szólt, mikor már külön futár jött értem...

- Holnap utazik? - kérdezte Wokulski.

- Nem, még ma. Mindjárt villásreggeli után... - felelte fejét lehorgasztva.

- Ma!... - ismételte Wokulski.

Éppen a kerítés mellett haladtak el, a tanyaudvaron most is ott állt a hintó, melyen Izabella idejött. Rúdja körül a kocsis már a szerszám rendezgetésével foglalkozott. De ezúttal Wokulskira sem a hír, sem az előkészület nem volt semmiféle hatással.

„Hát aztán? - gondolta. - Aki idejött, annak el is kell utaznia... ez csak természetes...”

Ez a nagy nyugalom neki magának is feltűnt.

Még tíz-tizenöt lépést haladtak a mélyen lecsüngő lombok alatt, s egyszerre rettenetes kétségbeesés fogta el. Úgy érezte, hogy ha most előállna a hintó, hogy Izabellát elvigye, odavetné magát a lovak elé, és nem engedné elutazni. Hadd gázolnák el, hogy egyszer vége legyen ennek a szenvedésnek.

De hamarosan ismét a békés nyugalom jótékony hulláma áradt a lelkébe, és elcsodálkozott, hogyan jutnak ilyen kamaszos gondolatok az eszébe. Hiszen Izabellának joga van elutazni, amikor akar, ahová akar és akivel akar...

- Sokáig marad még falun? - kérdezte.

- Legfeljebb egy hónapig.

- Egy hónapig! - ismételte. - S legalább az egy hónap eltelte után szabad lesz ismét tiszteletemet tennem maguknál?

- Hogyne, nagyon kérjük... - felelte Izabella. - A papa nagyon kedveli önt.

- És maga?

Izabella elpirult és nem felelt.

- Nem felel?... - kérdezte Wokulski. - El sem képzeli, milyen drága nekem minden szava, hiszen olyan keveset hallom... Most is utazni készül, s egy csepp reményt sem csepegtet belém...

- Talán majd azt is meghozza az idő - suttogta Izabella.

- Bár meghozná!... Engedje meg, hogy mondjak valamit. Az életben találkozhat nálam vidámabb, előkelőbb emberekkel, akiknek rangjuk is van, sőt vagyonuk is nagyobb... de olyan ragaszkodással, mint az enyém, sohasem fog találkozni. Mert ha a szerelmet a szenvedés nagyságával lehet mérni, akkor olyan szerelem, mint az enyém, még nem volt a világon. S nekem még ahhoz sincs jogom, hogy ezért bárkire panaszkodjam. Ez a sorsom. Lám, milyen különös utakon vezetett magához! Mennyi bajt, csapást kellett elviselnie e népnek, míg én, a szegény koldus fia megszerezhettem a képzettséget, amely lehetővé teszi, hogy ma itt beszélgessünk. Milyen véletlen vitt a színházba akkor, amikor először megláttam. Vagy nem a csodák egész sorának köszönhetem, hogy vagyont szereztem?... Ha ma ezekre a dolgokra gondolok, azt kell hinnem, már születésem előtt eldőlt, hogy találkozzunk. Ha az én szegény nagybátyám fiatal korában nem lett volna szerelmes, és nem halt volna meg elhagyatottan, én ma nem lehetnék itt. S az nem csodálatos-e, ahelyett hogy elmerültem volna a szórakozásban és élvezetekben, mint ahogy mások teszik, addig kerültem a nőket, mert tudatosan csak egyre, csak magára vártam...

Izabella észrevétlenül letörölt egy könnyet. Wokulski, anélkül hogy ránézett volna, folytatta...

- Még nemrégen is, csak most, mikor Párizsban voltam, válaszúton álltam. Az egyik út nagy tanulmányokhoz vezet, amelyek talán a világ képét is megváltoztatják, a másik pedig magához. Az elsőről lemondtam, mert valami láthatatlan lánc fűz ehhez a másodikhoz, az a remény, hogy valaha megszeret. Ha ez egyáltalán lehetséges, százszor inkább választom a boldogságot magával, mint a legragyogóbb hírnevet maga nélkül; mert a hírnév az a játékpénz, amellyel boldogságunkat feláldozzuk másokért. De ha érzésem önámítás: ebből a varázslatból csak maga oldozhat fel. Mondja meg, hogy nincs és nem is lesz számomra semmi érzése, s akkor... elmegyek, elmegyek oda, ahol talán már régóta a helyem lenne... Így van?... - tette hozzá, s megfogta a leány kezét. Izabella nem felelt.

- Akkor hát maradok... - szólt Wokulski egy kis idő múlva. - Türelmes leszek, s várom, amíg közli velem, hogy reményeim beteljesültek.

Visszamentek a kastélyba, Izabella arckifejezése kissé megváltozott, de mindenkivel kedvesen és vidáman csevegett. Wokulski nyugalma ismét visszatért, már nem gyötrődött azon, hogy Izabella elutazik, megnyugodott abban, hogy egy hónap múlva ismét látja, s ez teljesen kielégítette.

A villásreggeli után előállt a hintó, s megkezdődött a búcsúzkodás. Izabella a tornácon Wąsowskiné fülébe súgta:

- Ugyan, Kazia, ne gyötörd már annyit azt a szegény fiút...

- Kiről beszélsz?

- A druszádról.

- Ah, Starskiról?... Majd meglátjuk.

Izabella kezét nyújtotta Wokulskinak.

- A viszontlátásra - suttogta sokatmondó hangsúllyal.

A kocsi elindult. Az egész társaság a tornác előtt állt, s a hintó után nézett, mely eleinte egyenesen gördült tovább, de a tó mögött elkanyarodott, s az egyik domboldalon eltűnt, hogy azután ismét előbukkanjon, s végül már csak sárgás porfelhő maradt utána.

- Gyönyörű idő van - jegyezte meg Wokulski.

- Valóban - állapította meg Starski is.

Wąsowskiné szemhéja alól figyelte Wokulskit.

Lassanként szétoszlottak. Wokulski egyedül maradt. Bement szobájába, de most nagyon üresnek találta. Azután le akart menni a parkba, de valami visszatartotta... Később úgy érezte, hogy Izabellának még itt kell lennie a kastélyban, és semmiképpen sem akarta megérteni, hogy elutazott, hogy már talán egy mérfölddel is túl van Zasławeken, és minden másodperc messzebb és messzebb viszi.

- És mégis elutazott! - suttogta. - Elutazott, de hát?...

Lement a tó partjára, nézte a fehér csónakot, mely körül káprázatosan csillogott a víz tükre, hogy a szeme is belefájdult. Egyszerre a túlsó part mentén úszkáló hattyúk egyike észrevette, széttárta szárnyát, és nagy csapkodással repült a csónakhoz.

Wokulskit e pillanatban olyan mélységes bánat, olyan végtelen szomorúság szállta meg, mintha legalábbis az életétől kellene megválnia...

Annyira elmerült keserűségében, hogy jóformán nem is tudta, mi történik körülötte. Azért mégis észrevette, hogy az egész zasławeki társaság, a parkból visszatérve, mintha kedvetlen lett volna. Felicja és Ewelina bezárkózott a menyasszony szobájába, a báró ideges volt, Starski pedig gúnyos és kihívó.

Ebéd után az elnökné kérette magához Wokulskit. Rajta is meglátszottak az idegesség és bosszúság jelei, pedig igyekezett uralkodni magán.

- Nos, édes fiam, gondolkozott-e már a cukorgyáron? - kérdezte, míg parfümös üvegcséjét szagolgatta, ami nála a megilletődés jele volt. - Gondolkozzék rajta, és beszéljünk egy kicsit róla, mert már unom ezt a sok üres pletykát...

- Valami bánata van, méltóságos asszonyom? - kérdezte Wokulski.

A matróna legyintett.

- Eh, bánatom... Már csak azt szeretném, hogy Ewelina és a báró házassága vagy kerüljön végre tető alá, vagy menjenek széjjel isten hírével... Mert ha nem, inkább menjenek innen vagy ők ketten, vagy Starski. Nekem mindegy...

Wokulski lehorgasztotta fejét és hallgatott, mert a matróna kifakadásából úgy látta, hogy Starski flörtje a báró menyasszonyával már látható, sőt feltűnő formákat öltött. De hát mi köze neki ehhez?

- Butácskák ezek a lányok - kezdte kisvártatva az elnökné. - Azt hiszik, hogyha sikerül gazdag férjet fogniuk s mellé csinos szeretőt, azzal már kitölthetik az életüket... Butácskák. Nem tudják, hogy nemcsak az öreg férjet, hanem az üres szeretőt is nagyon hamar meg lehet unni, és ha ez bekövetkezik, akkor mindegyik szeretne végre egy igazi férfit megismerni. S ha aztán, szerencsétlenségére, akadna is ilyen, annak már semmit sem nyújthatna, mert mindenét elfecsérelte... Mert mije van még? A bájai, amelyeket már korábban eladott, vagy a szíve, amelyet az ilyen Starskik alaposan megtépáztak?... Pedig ezen az iskolán csaknem mindegyiknek át kell mennie, míg az embereket megismeri. Mert anélkül, ha a legnemesebb lélekre találna is, nem tudná értékelni. De ha egy gazdag aggastyánt vagy vakmerő korhelyt választ magának, s azoknak a társaságában elvész, tönkreteszi az életét, akkor szeretne újjászületni... Persze, legtöbbször hiába vagy későn!... Én leginkább azon csodálkozom - folytatta -, hogy a férfiak sem ismerik fel az ilyen üres bábukat. Pedig Wąsowskinétól kezdve egészen a szobalányomig egyetlen nő számára sem titok, hogy Ewelinában még sem az ész, sem a szív nem ébredt fel... Minden szunnyad benne... És lám, a báró istennőnek nézi, és azzal áltatja magát szegény, hogy Ewelina is szereti!

- Mért nem tetszik figyelmeztetni? - kérdezte Wokulski fojtott hangon.

- Ugyan, mit használna az... Azt hiszi, nem próbáltam többször is értésére adni, hogy Ewelina ma még nem egyéb haszontalan és elkényeztetett babánál?... Talán idővel lehetne valami belőle, de most még... látja, Starski kell neki. Éppen neki való társaság... Nos, fiam - tette hozzá kis szünet után -, lesz szíves foglalkozni egy kicsit azzal a cukorgyárral?... Nyergeltessen magának holnap egy lovat, és nézzen ki egy rövid időre a földekre egyedül vagy talán Wąsowskinéval. Látja, az derék asszony... Elhiheti, ha én mondom...

Wokulski ijedten távozott az elnökné szobájából.

„Mért beszélt annyit a báróról és Ewelináról?... - tűnődött magában. - Nem engem akart ezzel inteni?... Vajon Starski nemcsak Ewelinával flörtöl? Mi is történt ott a társaskocsiban?... Ah, legjobb lenne golyót röpíteni az agyamba..." De hamarosan erőt vett magán.

„Ott a társaskocsiban - gondolta - vagy csak képzelődtem, vagy csakugyan igaz volt. Ha képzelődtem, akkor ártatlanul megsértettem, de ha igaz... akkor nem kívánok ennek az operettbeli nőcsábásznak a vetélytársa lenni, és ahhoz sincs kedvem, hogy egy csalárd nőért feláldozzam az életemet. Kacérkodhat és flörtölhet, akivel csak akar, de nem csalhat meg egy embert, akinek minden bűne az, hogy őt szereti... No, legfőbb ideje, hogy meneküljek ebből a Capuából, és munkához lássak. Geist laboratóriuma jobban kitölti az életemet, mint a szalonok társasága."

Este tíz óra felé a báró látogatta meg. Szörnyen megváltozott. Eleinte nevetgélt és tréfálkozott, azután lihegve egy székre rogyott. Végre megszólalt:

- Tudja, kedves Wokulski uram, gyakran arra kell gondolnom, no, nem a magam tapasztalatai alapján, mert az én menyasszonyom a legnemesebb nő a világon... de gyakran mégis azt hiszem, hogy a nők szörnyen megtévesztenek bennünket.

- Néha bizony úgy van...

- De ez talán nem is az ő hibájuk - folytatta a báró -, ámbár azt el kell ismerni, hogy gyakran felülnek mindenféle körmönfont szoknyavadásznak...

- Az bizony igaz.

A báró reszketett, hogy szinte a foga is vacogott bele.

- Nem gondolja, Wokulski úr - szólt némi gondolkodás után -, hogy ennek elejét kellene venni?...

- De hogyan, milyen módon?...

- Ha másképp nem, hát úgy, hogy a nőt eltávolítjuk az ilyen szoknyavadászok környezetéből.

Wokulski hangosan felkacagott.

- Az lehet, a szoknyavadásztól eltávolíthatjuk a nőt, de a saját ösztöneitől soha... Mit tehetünk az ellen, ha az, akit mi üresfejű szószátyárnak vagy szoknyavadásznak tartunk, a nő szemében az ő saját fajtájából való hím?...

Fokozatosan vad düh ragadta el. Fel s alá járt a szobában, és úgy beszélt tovább:

- Milyen harcot folytathatunk a természet törvényei ellen? Pedig ezeknek tulajdonítható, hogy például egy szuka, ha a legnemesebb fajtából való is, nem az oroszlán után fut, hanem a kankutya után? Rakjon elébe egy egész állatseregletet a legnemesebb állatokból, s meglátja, hogy egy-két kutya kedvéért mindegyikről lemond. S ezen nem is lehet csodálkozni, mert minden állatnak a saját fajtája a legkedvesebb.

- Ön szerint tehát nincs segítség? - kérdezte a báró.

- Ma nincs. De valamikor lesz. Mégpedig az emberek közötti őszinte viszony és a szabad választás. Majd ha a nőt nem kényszerítjük arra, hogy mímelje a szerelmet, sem arra, hogy mindenkivel kacérkodjék, akkor egy csapással elhárítja útjából mindazokat, akik nem kedvesek neki, s az után megy, aki ízlésének megfelel. Akkor majd nem lesznek megcsaltak és csalók, s az emberek közötti viszony természetes módon rendeződik.

A báró elköszönt. Wokulski pedig lefeküdt. Igaz, hogy egész éjjel nem aludt, de visszanyerte lelke egyensúlyát.

„Micsoda kifogásom és panaszom van Izabella ellen? - gondolta. - Hiszen nem mondta, hogy szeret, csak éppen a remény árnyékát lobogtatta meg, hogy ez valaha bekövetkezhetik. Rendben is van, hiszen alig ismer. Micsoda képzelődés motoszkál folyton a fejemben? Starski?... De hiszen őt mindenáron Wąsowskinéval akarja összeboronálni, akkor pedig csak nem kezd vele flörtölni? Az elnökné?... Ő szereti Izabellát, maga mondta nekem, meg aztán engem is ő hozott ide, szinte erőszakkal... Elég időm van, majd még közelebbről megismer, s ha megszeret, boldog és nyugodt leszek. Ha meg nem... visszamegyek Geisthez. A boltot meg a házat mindenesetre eladom, s csak az orosz kereskedelmi vállalatot tartom meg. Ennek a forgalma néhány év alatt úgy megnövekedik, hogy lesz belőle százezer rubel évi jövedelmem, s őt sem teszem ki annak, hogy a boltosné megalázó címét viselje.”

Másnap reggeli után lovat nyergeltetett, s kilovagolt azzal az ürüggyel, hogy meg akarja nézni a vidéket. Gondolkozás nélkül letért arra az útra, melyen tegnap Izabella hintaja eltűnt. Mintha még most is látná azokat a keréknyomokat... Azután ismét gépiesen az erdő felé fordult, ahol a minap jártak gombát szedni. Itt, ezen a helyen nevetett, itt beszélgetett, itt nézte a vidéket...

E pillanatban minden gyanú és minden harag elnémult szívében.

Helyét valami keserű panasz foglalta el, mely lassan, lassan szivárgott szívébe, hajszálvékony érben, mint a könny, de égetően, mint az örök tűz.

Mikor az erdőt elérte, leszállt a lóról, s kantárszáron vezette.

Itt az ösvény, amelyen akkor mentek, de most mintha más lenne. Izabella azt mondta, hogy az erdőnek ez a része templomhoz hasonlít. De most nyoma sincs ennek a hasonlóságnak. Körös-körül minden szürke és csendes. Nem hallani mást, csak a varjak károgását, amint éppen a feje fölött repülnek, és egy felriasztott mókus kétségbeesett hangját, amint a fára kapaszkodva ugat, mint egy kis kutya.

Elérte a tisztást. Itt beszélgetett Izabellával, sőt a tönköt is megtalálta, amelyen Izabella ült. Minden megvan úgy, ahogy akkor, csak éppen ő nincs itt... A mogyoróbokrok levele már sárgul, a fenyőfa ágairól úgy csüng lefelé a szomorúság, mint a pókháló. Éppen olyan megfoghatatlan, és éppúgy behálózza az embert!...

„Micsoda ostobaság - gondolta -, hogy valaki egyetlen emberi lénytől függjön! Hiszen én egyes-egyedül neki dolgoztam, csak rá gondolok, csak érte élek. Sőt, ami még sokkal rosszabb, az ő kedvéért hagytam ott Geistet... De hát a vén tudóssal jobban jártam volna? Éppen olyan függő viszonyban volnék, mint ma, csakhogy egy szép nő helyett egy vén német professzor lenne az uram és parancsolom. És éppen így kellene dolgoznom, sőt nehezebben; csupán azzal a különbséggel, hogy most a saját boldogságomért dolgozom, akkor meg mások boldogságáért fáradoznék, akik, míg én dolgozom, nyugodtan szórakoznának és szeretkeznének az én számlámra... Különben is mi jogon panaszkodom? Egy évvel ezelőtt még alig mertem ábrándozni róla, ma pedig már ismerem, sőt az ő szerelméért harcolok... De vajon csakugyan ismerem?... Igaz, hogy megrögzött arisztokrata, de hát ez azért van, mert még nem nézett körül a világban... A lelke poétikus, vagy talán csak olyannak mutatja? Kacérnak elég kacér. De hiszen majd megváltozik ez is - ha megszeret... Egyszóval - nincs itt semmi hiba, s egy év múlva...”

E pillanatban lova hirtelen felkapta fejét, és nagyot nyerített, az erdő mélyéből szintén nyerítés és lódobogás felelt. Az ösvény végén gyors iramban feltűnt egy lengő lovaglóruha, s Wokulski csakhamar felismerte Wąsowskinét.

- Hopp! Hopp!... - kiáltotta az asszony kacagva, aztán leugrott a lóról, és a kantárszárat odadobta Wokulskinak.

- Legyen szíves, kötözze meg - szólt. - Ó, milyen jól ismerem magát!... Egy órával ezelőtt azt kérdezem a nénitől, hol van Wokulski? „Kilovagolt, mondja, hogy alkalmas helyet keressen a cukorgyár számára.” „Hogyisne! - gondoltam. - Kilovagolt az erdőbe ábrándozni.” Azonnal nyergeltettem, és lám, itt találom az erdőben egy fatönkön ülve, égő arccal!... Hahaha...

- Olyan nevetségesnek talál?

- Nem! Énnekem igazán nem nevetséges, de... hogy is mondjam... olyan meglepetésszerű... Egészen másnak képzeltem. Mikor elmondták, hogy kereskedő, aki még tetejébe igen gyorsan nagy vagyont szerzett, azt gondoltam: „Kereskedő... akkor hát biztosan azért jött ide, hogy gazdag menyasszonyt keressen magának, vagy talán pénzt akar kivasalni a nénitől valami

vállalkozáshoz.” Mindenesetre azt hittem, hogy hideg, számító ember, aki legfeljebb azért megy az erdőbe, hogy a faállományt megbecsülje, s az égre fel sem néz, mert az nem hoz kamatot. Ehelyett pedig mit látok?... Egy ábrándozót, egy középkori trubadúrt, aki az erdőbe menekül sóhajtozni, és szíve hölgyének múlt heti lábnyomait kutatja! Egy hűséges lovagot, aki életre-halálra egyetlen nőt szeret, a többiekkel szemben pedig udvariatlan... Ah, Wokulski úr, milyen mulatságos ember maga... Milyen nem mindennapi, sőt nem is korszerű!...

- Befejezte? - kérdezte Wokulski hidegen.

- Be... Most maga kér szót?

- Nem, asszonyom. Inkább javaslom, hogy menjünk haza.

Wąsowskiné arcát sötét pír öntötte el.

- Bocsánat - kezdte, s átvette lova kantárszárát. - Nem gondolja, hogy azért beszélek magával a szerelméről, mert én akarom magamnak megkaparintani?... Miért hallgat?... Beszéljünk komolyan. Volt egy pillanat, amikor tetszett nekem; volt és... elmúlt. De ha nem múlt volna is el, ha halálosan szerelmes lennék is magába, ha meghalnék a szerelemtől, ami sosem fog bekövetkezni, mert még sem a jó álmomat, sem az étvágyamat nem vesztettem el, oda nem adnám magamat... akkor sem, ha a lábam előtt fetrengene. Nem tudnék olyan férfival élni, aki egy másik nőt ennyire szeret. Ehhez túlságosan büszke vagyok. Elhiszi?

- El.

- Remélem is. S ha tréfás megjegyzésemmel egy kicsit megfájdítottam a szívét, ez csupa rokonszenvből történt. Tetszik nekem a maga őrülete, szeretném, ha boldog lenne, azt tanácsolom hát, irtsa ki magából a középkori trubadúrt, mert ma már a tizenkilencedik században élünk, amelyben egészen mások a nők, mint amilyeneknek maga képzeli! Ezt már a húszéves kamaszok is tudják.

- Milyenek hát?

- Szépek, kedvesek, a férfiakat szeretik az orruknál fogva vezetni, s csak éppen annyira szerelmesek, amennyire az kellemes nekik. Drámai szerelemre egyik sem hajlandó, vagy legalábbis nem mindegyik. Ehhez mindenekelőtt meg kellene unnia az apró szerelmeket, és megfelelő drámai szeretőt kellene találnia.

- Egyszóval azt állítja, hogy Izabella kisasszony...

- Ó, semmit sem állítok Izabelláról - tiltakozott élénken. - Izabella kitűnő anyag, nagyon derék asszony lesz belőle, s akit ő megszeret, az valóban boldog is lesz. De amíg megszereti!... Segítsen, kérem, a nyeregbe...

Wokulski felsegítette, s maga is lóra szállt. Az özvegy ideges volt. Egy ideig szótlanul ügettek előre, de aztán egyszerre hátrafordult, s így szólt:

- Utolsó szavam: jobban ismerem az embereket, mintsem sejtené, és... nagyon félek, hogy szörnyű kiábrándulásban lesz része. Nos, ha valamikor sor kerülne rá, jusson eszébe a tanácsom: felhevült pillanatban sohase cselekedjék, hanem várjon. Nagyon sok dolog az első pillanatra sokkal rosszabbnak látszik, mint amilyen a valóságban.

- Sátán! - mordult fel Wokulski, a szeme vérbe borult, s a világ forogni kezdett vele.

Szótlanul lovagoltak egymás mellett. Mikor megérkeztek, Wokulski azonnal az elnökéhez sietett.

- Holnap elutazom - jelentette ki. - Cukorgyárat pedig ne tessék építeni.

- Holnap?... - ismételte meg a matróna. - S a kővel mi lesz?

- Meglesz, szíves engedelmével, Zasławon megyek át, hogy megnézzem a követ. De különben is, van ott még egy kis dolgom.

- Hát Isten áldja meg... Itt igazán nincs már mit keresnie. De aztán Varsóban se kerüljön ám el. A grófnéval és Łęckiékkel együtt én is visszamegyek.

Estefelé Ochocki kereste fel szobájában.

- Az ördögbe is! - kiáltotta. - Annyi mindent szerettem volna önnel megbeszélni... De folyton nőkkel borogatta magát. Most meg elutazik...

- Ön nem szereti a nőket? - kérdezte Wokulski mosolyogva. - Lehet, hogy igaza is van!...

- Nem az, hogy nem szeretem, de mióta meggyőződtem róla, hogy a nagyvilági hölgyek semmiben sem különböznek a szobalányoktól, jobban szeretem a szobalányokat. Ezek a nők egytől egyig libák, a legokosabb sem kivétel. Tegnap például egy fél óra hosszat magyaráztam Wąsowskinénak, hogy mire való a kormányozható léghajó. Beszéltem neki arról, hogy eltűnnek a határok, beszéltem a népek testvériségéről, a civilizáció óriási fejlődéséről... Olyan okosan nézett a szemembe, s én a fejemet tettem volna rá, hogy mindent pontosan ért. Mikor aztán befejeztem, váratlanul megkérdezte: „Mondja, Julian, miért nem nősül meg?...” Hallott már ilyet? Erre természetesen további fél órán át magyaráztam neki, hogy eszem ágában sincs megnősülni, semmi pénzért el nem venném Felicját, sem Izabellát, de még őt sem. Semmi szükségem asszonynépre, hogy a laboratóriumban lábatlankodjék uszályos szoknyájában, s azzal gyötörjön, hogy menjek vele sétálni vagy látogatóba vagy színházba. Szavamra, nem ismerek olyan nőt, akivel ha állandóan összezárnának, egy fél esztendő alatt meg nem butulnék.

Elhallgatott és menni készült.

- Szabad egy szót? - kérdezte Wokulski. - Ha visszajön Varsóba, látogasson meg, hátha mondhatok valamit egy találmányról, amely az ember fél életét lefoglalja ugyan, de azt hiszem, önnek nagyon is ínyére lesz.

- Léghajó?... - kérdezte Ochocki égő szemmel.

- Sokkal jobb. Jó éjszakát.

Másnap délfelé Wokulski elbúcsúzott a társaságtól. Néhány órával később már Zasławban volt, meglátogatta a plébánost, s Węgieleknek kiadta a parancsot, hogy szedje a cókmókját, mert mennek Varsóba. Mikor mindezt elintézte, kiment a várromhoz.

A kőtömbön már ott díszlett a vers. Jó néhányszor elolvasta, s szeme megakadt a szavakon:

Így nincs órád és nincs helyed egy sem

S bár messze, örökre veled maradok...

- És ha nem?... - suttogta.

E gondolatra kétségbeesés szállt a szívébe. Egyetlen vágyat érzett, hogy a föld nyíljék meg alatta, és nyelje el ezekkel a romokkal, ezzel a kővel, ezzel a felírással együtt. Mikor a városkába ért, a lovak már megabrakoltak, s a hintó mellett ott állt Węgielek útra készen, kezében zöld ládikájával.

- Tudod, mikor jössz ide vissza? - kérdezte Wokulski.

- Majd ha az Úristen úgy akarja - felelte a legény.

- No, akkor ülj fel.

Ő is felült, elterpeszkedett a hátsó ülésen, és elindultak. A távolból egy öreg parasztasszony keresztet vetett utánuk a levegőben. Węgielek észrevette, és lekapta a sapkáját.

- Isten áldja meg, édesanyám! - kiáltotta felé a bakról.

7

Egy vén kereskedősegéd naplója

Ezernyolcszázhetvenkilencet írunk. Ha babonás lennék, s különösen ha nem tudnám, hogy a rossz évek után jók következnek, félnék ettől az ezernyolcszázhetvenkilencedik évtől. Az elődje nagyon rossz volt, de ez még rosszabbul kezdődött.

Vegyünk csak néhány példát: Anglia a múlt év végén háborúba keveredett Afganisztánnal, sőt decemberben már nagyon csehül állt. Ausztriának Boszniával gyűlt meg a baja. Macedóniában pedig felkelés tört ki. Októberben és novemberben merényleteket követtek el Alfonz spanyol és Umberto olasz király ellen, igaz, hogy mind a kettő megmenekült. Ugyancsak októberben halt meg Józef Zamoyski gróf, Wokulski benső barátja. Azt hiszem, halála több szempontból keresztül is húzta Staś számításait.

A kakas rúgja meg ezt az ezernyolcszázhetvenkilencedik évet, alig kezdődött el, s máris mennyi bajt hozott... Az angolok még ki sem kászolódtak Afganisztánból, s máris új háborúba keveredtek Afrikában, valahol a Jóreménység foka körül - amint mondják - a zulukafferokkal. Itt, Európában pedig nem kisebb dolog történt, mint az, hogy valahol Asztrahany környékén pestisjárvány támadt, s egykettőre itt lehet a nyakunkon.

Persze, ez is rajtunk koppan... Akárkivel találkozom, mindjárt azon kezdi: „Na, kellett a moszkvai perkál? Majd még a nyakunkra hozza a ragályt.” És mennyi szitkozódó, átkozódó névtelen levelet kapunk! Sejtem, hogy mindegyiket a konkurrens kereskedők vagy a łódźi textilgyárosok írják.

Ezek a nyavalyások pestis nélkül is megfojtanának bennünket egy kanál vízben! Wokulskinak persze a századrészét sem mondom el, bár valószínű, hogy ő sokkal több ilyesmit hall és olvas, mint én.

Az igazat megvallva, most éppen nem is erről akartam írni, hanem egy egészen rendkívüli ügyről, mégpedig bűnügyről, amelyet Krzeszowski báróné indított el. Hogy ki ellen?... Nincs ember, aki kitalálná!... Nos, akár hiszik, akár nem, a szép, a kedves, a becsületes Stawskiné ellen. Komolyan, úgy elfog a düh, hogy gondolataimat nem tudom összeszedni. Azért írtam másról, hogy közben egy kicsit lecsillapodjam.

Tessék elképzelni, Krzeszowskiné feljelentette Stawskinét lopásért!... Őt - lopás miatt!... Az csak természetes, hogy teljes diadallal kerültünk ki ebből a mocsokból, de hogy ez mennyi gyötrelmünkbe került... Én például, komolyan mondom, csaknem két hónapig egyetlen éjszaka sem tudtam aludni. S ha ma olyan szívesen be-betérek esténként egy pohár sörre - amit eddig sohasem tettem -, sőt éjfélig is elüldögélek a kocsmában, ez mind csak azért van,

hogy fájdalmamat elűzzem. Hogy valaki ezt a szent asszonyt lopással vádolhassa... Ehhez már igazán olyan félbolondnak kell lennie, mint amilyen a báróné.

De fizetett is nekünk az a megvadult némber tízezer rubelt... Ah, ha tőlem függ, legalább százezret vasaltam volna ki belőle. Nem bántam volna én, ha sír, ha görcsöket kap, még ha meghal se...

Rettenetes egy asszony.

De térjünk át vidámabb témára. Hagyjuk a gonosz némbereket.

Különben is, ki tudja, hogy a derék Staś nem volt-e akaratlanul is okozója Stawskiné szerencsétlenségének; vagy talán nem is annyira ő, mint inkább én... Én vittem oda Staśt csaknem erőszakkal, én ajánlottam neki, hogy azt a sötét bestiát, a bárónét ne látogassa meg, és azt is én írtam meg neki, mikor még Párizsban volt, hogy igyekezzék hírt szerezni Ludwik Stawski felől. Egy szó, mint száz, igenis én szabadítottam rá Stawskinéra a vén boszorkány dühét. De meg is bűnhődtem érte két hónapon át!... Na de hiába. Hogy is mondta csak egy francia katona a forradalomban? „Uramisten, ha csakugyan vagy ezen a világon, azért mégiscsak könyörülj meg szegény lelkemen, ha ugyan van lelkem."

(Lám, hogy öregszem!... Ahelyett, hogy a tárgyra térnék, csűrök-csavarok, köntörfalazok, összehordok hetet-havat... Ámbár alighanem megütött volna a guta, ha egyszerre erről az ocsmány, erről az alávaló perről kellett volna írnom...)

Mindjárt, mindjárt, hadd szedem össze a gondolataimat.

Staś a szeptembert vidéken, Zasławski elnöknénél töltötte. Hogy minek ment oda, mit csinált ott?... fogalmam sincs. De a leveleiből azt látom, nem érezte magát valami kitűnően. A sátán persze odavitte Izabella Łęcka kisasszonyt is... Eh, remélem, ebből a hóbortjából végre mégis kigyógyult. Jancsi legyek, ha össze nem boronálom Stawskinéval. Össze biz én, elkísérem őket az oltárig, megvárom, amíg elhangzik a holtomiglan-holtodiglan, aztán... akár főbe lövöm magam, vagy tudom is én, mit teszek?...

(Vén szamár!... Mi jogon jár az eszed egy ilyen angyalon?... Egyébként nem is gondolok én rá, különösen, mióta észrevettem, hogy Wokulskiba szerelmes. Hát csak szeresse is, és legyenek nagyon boldogok, mind a ketten. Én pedig?... Hej, Katz, vén kenyeres pajtásom, lehetséges, hogy több volt a kurázsid, mint nekem?...)

Novemberben, pontosan azon a napon jött haza Staś Moszkvából, mikor a Wspólna utcán az a ház beomlott. Megint nem tudom, mit művelt ott, elég az hozzá, megkeresett vagy hetvenezer rubelt... Ezek a nagy nyereségek már meghaladják az én képzelőtehetségemet, de arra megesküszöm, hogy minden üzlet, amiben Staś benne van, tiszta és becsületes.

Alig néhány nappal visszaérkezése után, egy tekintélyes kereskedő jön hozzám, s így szól:

- Kedves Rzecki úr, nem szokásom mások ügyeibe avatkozni, de figyelmeztesse Wokulskit (nem, hogy én üzenem, csak úgy magától), hogy a társa, az a Szuzsin, veszedelmes szélhámos, és nem kétséges, hogy rövidesen csődbe kerül... Azért mondom, mert Wokulskiért kár lenne... Igaz ugyan, hogy hamis úton jár szegény, de megérdemli a részvétet, mert rendes ember.

- Mit nevez ön hamis útnak? - kérdem én.

- Hát kérem - feleli ő -, aki Párizsba futkos, és gőzhajókat vásárol, mikor Angliával egyre feszültebb a viszony satöbbi satöbbi, az, kedves Rzecki uram, nemigen dicsekedhetik valami nagy hazafias erényekkel.

- Ugyan mondja meg, kedves uram - mondom -, mennyivel rosszabb az, ha valaki hajókat vásárol, mint ha komlót vesz? Hacsak azzal nem, hogy az előbbin nagyobb a haszon...

- Nana - feleli erre -, kedves Rzecki uram, ne tárgyaljunk sokat erről a dologról. Ha más tenné, igazán nem törődném vele, de Wokulski!... Mind a ketten jól ismerjük egész múltját, én talán még jobban, mint maga, mert Istenben boldogult Hopfer barátom gyakran küldte hozzám a megrendeléssel...

- Szóval gyanúsítja Wokulskit? - kérdem élesen.

- Szó sincs róla feleli ő. - Csak azt mondom, amit már az egész város beszél. Igazán nem akarom Wokulskit befeketíteni, különösen az ön szemében, akiről tudom, hogy jó barátja (amit csak helyeselhetek, mert hiszen ön is akkor ismerte már, mikor még egészen más volt, mint ma), de... ismerje be, hogy ez az ember árt hazai iparunknak. Én, Rzecki uram, Wokulski hazafiságát sem akarom kétségbe vonni, ám... őszintén szólva (mert hiszen magával őszintén kell beszélnem), azok a moszkvai perkálok... tetszik érteni?...

Megdühödtem, mert bár magyar honvédhadnagy vagyok, nem tudom felfogni, mennyivel lenne jobb a német perkál, mint az orosz? De az én kupecemmel nem lehetett zöld ágra vergődni. A nyavalyás úgy felrántotta a szemöldökét, felhúzta a vállát, és úgy széttárta a karjait, hogy a végén már elhittem, ő a hazafi, én meg közönséges kapcabetyár vagyok, bár akkoriban, mikor ő rubellel és imperiálokkal tömködte tele a zsebét, nekem golyók fütyöltek a fülem mellett...

Csak természetes, hogy az egészet elmondtam Staśnak. Türelmesen végighallgatott, aztán így szólt:

- Nyugodj meg, öregem. Ugyanazok az urak, akik most engem óvnak Szuzsintól és ráfogják, hogy szélhámos, egy hónappal ezelőtt neki írták rólam, hogy tönkrementem, hogy csaló vagyok, sőt, azzal is vádoltak, hogy felkelő voltam.

A tekintélyes kereskedővel (a nevét nem vagyok hajlandó leírni) folytatott beszélgetés és az összes névtelen levelek elolvasása után elhatároztam, hogy feljegyzem a különböző véleményeket, amelyeket jó embereink Wokulskiról mondtak.

Első adag: Staś rossz hazafi, mert a behozott olcsó perkálokkal kissé beleköpött a łódźi gyárosok üzletébe. Bene!...[47] Majd meglátjuk, mi lesz később.

Októberben, körülbelül abban az időben, mikor Matejko befejezte a *Grunwaldi csata* képét (nagyon szép és hatásos kép, csak nem szabad olyan katonának megmutatni, aki puskaport szagolt), egyszerre berobban a boltba Maruszewicz, a Krzeszowskiné barátja és bal keze. Csak nézem - olyan elegáns, mint valami őrgróf! A hasán, helyesebben szólva azon a helyen, ahol más a hasát hordja, fél ujjnyi vastag arany óralánc, olyan hosszú, hogy akár póráznak is használhatná. Nyakkendőjében briliánstű, kezén új kesztyű, lábán új cipő, testén (Uram bocsá', hitvány kis portéka), vadonatúj ruha, a képe pedig, mintha egyetlen gombot sem vett volna hitelbe, hanem az egészet készpénzben kifizette volna. (Később Klein, aki ugyanabban a házban lakik, közölte velem, hogy Maruszewicz úr erősen kártyázik, és újabban igen jár a lapja.)

Mondom, berobban ez a piperkőc a boltba, kalappal a fején, kezében ébenfa sétapálcával, nyugtalanul szétnéz (nagyon nyugtalan nézése van), aztán így szól:

- Wokulski úr itt van?... Ah, Rzecki úr!... lenne szíves... egy szóra...

---

[47] Jól van. (latin)

Beléptünk a szekrények mögé.

- Nagyszerű újsággal jövök - kezdi, és elérzékenyülve szorongatja kezemet. - Most eladhatnák a házukat, azt a Łęcki-félét. Krzeszowski báróné megvenné. Visszaperelte a férjétől egész vagyonát, és (ha erősen a sarkukra állanak) ad érte kilencvenezer rubelt, sőt talán valamivel többet is...

Úgy látszik, észrevette arcomon, hogy örülök (ez a ház mindig nyomta a bögyömet), mert még jobban megszorította kezemet, már amennyire egy ilyen nyavalyás szorítani tud, és édesdeden mosolyogva (hogy a gyomrom is émelygett tőle), suttogni kezdett.

- Nagy szolgálatot tehetnék maguknak... Nagyon fontos szolgálatot... A báróné nagyon hallgat rám és... ha én...

Itt könnyű köhögési roham jött rá.

- Értem - feleltem, mert mindjárt láttam, kivel van dolgom -, Wokulski úr a közvetítési díj tekintetében biztosan nem fog nehézségeket támasztani...

- De kérem - kiáltotta -, hogy gondol ilyet?... Ilyesmiről már csak azért sem lehet szó, mert a hivatalos ajánlatot közvetlenül a báróné ügyvédje teszi meg. Különben sem rólam van szó!... Nekem teljesen elég, amim van... De ismerek egy szerencsétlen szegény családot, amelynek az én ajánlásomra lesznek szívesek valamit...

- Ugyan kérem - vágtam szavába -, sokkal egyszerűbb, ha egyenesen az ön kezéhez fizetünk le bizonyos összeget, természetesen feltéve, hogy az üzlet létrejön.

- Arról szavammal kezeskedhetem! - nyugtatott meg Maruszewicz úr.

Minthogy azonban én nemigen törtem magam, hogy megígérjem a jutalékot, egy darabig még ott őgyelgett a boltban, aztán fütyörészve távozott.

Estefelé elmondtam a dolgot Staśnak; de ő egy szót sem felelt, ami bizonyos mértékig gondolkodóba ejtett.

Másnap aztán elszaladtam ügyvédünkhöz (egyúttal a hercegnek is ügyvédje), és közöltem vele a Maruszewicztől hallott hírt.

- Kilencvenezer rubelt kínál?... - csodálkozott az ügyvéd. (Valóban nagyszerű ember.) - De kérem, kedves Rzecki úr, a házak ára ma erősen emelkedik, sőt jövőre kétszáz új ház építését tervezik... Ilyen körülmények között, kedves Rzecki uram, az a véleményem, hogy ha a házat csak százezer rubelért engedjük át, akkor is mi vagyunk a gavallérok... A báróné majd megbolondul ezért a házért (ha ugyan szabad ezt a kifejezést alkalmazni egy ilyen előkelő hölgyre), én tehát azt hiszem, kedves Rzecki uram, sokkal nagyobb összeget is kivasalhatnánk belőle.

Elbúcsúztam a kitűnő ügyvédtől, s a boltba visszatérve, erősen elhatároztam, hogy többé nem avatkozom a ház eladásába. Csak most jutott eszembe - igaz, hogy nem először -, hogy ez a Maruszewicz nagy csirkefogó lehet.

Na, némileg már megnyugodtam, s össze tudom szedni gondolataimat, leírom hát a pert, melyet a báróné indított az ellen az angyal Stawskiné ellen, mert ha most le nem írnám, egy-két év múlva már magam sem hinném, hogy ez a szörnyűség megtörténhetett.

Jól jegyezd meg, Ignacy barátom, hogy Krzeszowski báróné először is már régóta gyűlöli Stawskinét, mert azt hiszi, hogy mindenki belé szerelmes, másodszor: a lehető legolcsóbban szerette volna megvenni a házat Wokulskitól. Mind a két tény igen fontos, s jelentőségüket csak most értem meg. (Ó, hogy öregszem, Istenem, hogy öregszem...)

Mióta Stawskiékkal megismerkedtem, elég gyakran ellátogatok hozzájuk. Nem mondom éppen, hogy naponta, hanem minden harmadik-negyedik nap, de volt úgy, hogy egy napon kétszer is. Jogcímem volt rá elég: mindenekelőtt az, hogy én viseltem gondját a háznak, aztán meg, azt csak meg kellett mondanom Stawskinénak, hogy a férje felkutatása érdekében írtam Wokulskinak. Később már az illendőség kedvéért is közölnöm kellett vele, hogy Wokulski semmi bizonyosat nem tudott meg. Még később azért is eljárogattam hozzájuk, hogy az ő ablakából figyelhessem meg Maruszewicz úr erkölcseit, mert ott lakott a vele szemben levő szárnyban. Ezenkívül szemmel akartam tartani Krzeszowskinét is, továbbá a felette lakó diákokhoz való viszonyát is, akikre folyton panaszkodott.

A felületes szemlélő persze azt hihette, hogy túlságosan gyakran voltam Stawskiéknál, én ellenben, érett megfontolás után rájöttem, hogy inkább nagyon ritkán jártam náluk. Az ő lakásuk szolgáltatta ugyanis a legjobb megfigyelési pontot, ahonnan az egész épületet áttekinthettem, s emellett még szívesen is láttak. Bármikor jöttem, Misiewiczné (így hívják Stawskiné tiszteletre méltó édesanyját) mindenkor tárt karokkal fogadott, a kis Helunia mindjárt az ölembe ült, sőt Stawskiné is felélénkült. Ő maga mondta, hogy ha ott vagyok, minden gondját-baját elfelejti...

Ilyen barátságos fogadtatás mellett járhattam-e még ritkábban? Komolyan, úgy érzem, nagyon keveset voltam náluk, mert ha egy kicsit több lovagiasság szorult volna belém, reggeltől estig ott kellett volna ülnöm. Felőlem Stawskiné akár ott öltözködhetett volna előttem. Én igazán nem tiltakoztam volna ellene.

Látogatásaim alkalmával sikerült néhány fontos dolgot megfigyelnem.

Mindenekelőtt rájöttem, hogy azok a diákok ott a túlsó szárny harmadik emeletén, valóban nyugtalan lelkek. Éjfél után két óráig énekeltek, kiabáltak, sőt néha ordítoztak is, s általában igyekeztek minél több nem emberi hangot hallatni. Napközben - ha csak egy volt is közülük otthon, pedig legalább egy mindig otthon maradt -, ahányszor Krzeszowski báróné kidugta a fejét az ablakon (s ez naponta átlag tíz-tizenötször megtörtént), valaki felülről mindig megkísérelte, hogy vizet zúdítson a nyakába.

Már valóban azt kell hinnem, hogy közte és a fölötte lakó diákok között bizonyos sport alakult ki, melyben a báróné szerepe az volt, hogy a fejét kidugja, majd villámgyorsan visszahúzza, a diákoké pedig, hogy a korsóból kilöttyentett vízből lehetőleg egy csepp se vesszen kárba, hanem minél több a báróné fejére loccsanjon.

A fiatalemberek fölött már senki sem lakott, tehát őket felülről nem érhette ilyen kellemetlen meglepetés, így hát esténként - az ablakon nyugodtan kihajolva, magukhoz csalogatták a mosónőket és a ház összes cselédlányait. Ilyenkor aztán a báróné lakásából felhangzott a kétségbeesett görcsös zokogás.

Második megfigyelésem Maruszewiczre vonatkozik. Ez az ember csaknem szemközt lakik Stawskinéval, és igen különleges életmódot folytat, melynek legfőbb jellegzetessége a kínos pontosság. Egész pontosan nem fizet lakbért. Minden hónapban pontosan kihordanak a lakásából egy csomó bútort, mindenféle szobrot, tükröt, szőnyeget, órát, de ami sokkal különösebb: ugyanilyen pontossággal hordanak be más tükröket, új szőnyegeket, új órákat és új szobrokat...

Valahányszor kiürítik a lakását, Maruszewicz a következő néhány napon kiáll lakása valamelyik ablakába, ott borotválkozik, fésülködik, ott festi a haját, sőt ott is öltözködik, közben pedig kétértelmű pillantásokat lövell Stawskiné ablaka felé. Mikor aztán lakása ismét megtelik a kényelmi eszközök különböző példányaival, akkor Maruszewicz úr gondosan elsötétíti ablakát a vászonfüggönnyel.

Ilyenkor (bármennyire hihetetlen) éjjel-nappal ég nála a lámpa, s különböző férfi, sőt néha női hangok hallatszanak ki a lakásból...

De mi közöm nekem mások titkaihoz!

Egyszer, november elején, Staś így szólt hozzám:

- Úgy tudom, te jársz azokhoz a Stawskiékhoz?

Egyszerre melegem lett.

- Bocsáss meg - kérdeztem -, hogy értsem ezt?...

- A lehető legegyszerűbben, az ajtón át, mert remélem, nem az ablakon szoktál bemászni. Különben bánom is én, járj, ahogy jólesik, de legközelebbi alkalommal, légy szíves mondd meg nekik, hogy levelet kaptam Párizsból.

- A férjéről? - kérdeztem.

- Igen.

- Mi az? Megkerült végre?

- Még nem, de már nyomon vannak, s minden remény megvan rá, hogy hollétének kérdését rövidesen tisztázzák.

- Hátha meghalt szegény? - kiáltottam, Staśt megölelve. - Kérlek - tettem hozzá aztán, mikor a nagy felindulástól némileg összeszedtem magam -, tedd meg a kedvemért, hogy gyere el te is hozzájuk, és magad mondd meg ezt az újságot...

- Mi vagyok én, sírásó, hogy ilyen szívességeket tegyek? - utasított vissza felháborodva.

De mikor elkezdtem magyarázni, hogy milyen kedves és tisztes hölgyek, és milyen melegen érdeklődtek, hogy vajon meglátogatja-e őket... s mikor végre arra is célzást tettem, hogy igazán érdemes lenne legalább egy pillantást vetni a házra, szemmel láthatólag megpuhult.

- Igaz, keveset törődöm a házzal! - jegyezte meg vállvonogatva. - Azt hiszem, hamarosan túladok rajta!...

A végén mégis sikerült rábeszélnem, s egy óra körül kocsiba ültünk és odahajtattunk. Már az udvaron észrevettem, hogy Maruszewicz lakásában minden függöny gondosan le van eresztve. Úgy látszik, megint új berendezést szerzett.

Staś unottan nézett végig az ablakokon, s a legkisebb figyelmet sem szentelte a tatarozási munkákról szóló beszámolómnak. A kapubejáratot padlóztattuk, a háztetőt kijavítottuk, festettünk, hetenként súroltatjuk a lépcsőházat, egyszóval egészen rendes bérházat csináltunk ebből az elhanyagolt, rozzant viskóból. Szó, ami szó - minden tökéletesen rendben volt, az udvar is, sőt a vízvezeték is, csak éppen a lakbérfizetés körül voltak némi bajok.

- Egyébként - fejeztem be - a lakbérekre vonatkozólag részletes tájékoztatást nyújt Wirski úr, a ház gondnoka. Nyomban el is küldöm érte a házmestert.

- Hagyj békében a házbérekkel meg a gondnokkal - mordult rám Staś kedvetlenül. - Menjünk be végre ezekhez a Stawskiékhoz, aztán gyerünk haza.

Felmentünk a bal oldali szárnyépület első emeletére, ahol az egész tornácot megtöltötte a főtt karfiol illata. Staś csúnya fintort vágott, én meg bekopogtam a konyha ajtaján.

- A nagyságos asszonyok itthon vannak? - kérdeztem a vastag szakácsnétól.

- Már hogyne lennének, ha az úr jön - felelte hamiskásan hunyorítva.

- Látod, milyen szívesen látnak?... - súgtam Staś fülébe németül.

Válaszul megcsóválta a fejét, és ajkát biggyesztette.

A szalonban Stawskiné édesanyja, rendes szokása szerint, harisnyát kötött. Mikor meglátott, kissé felemelkedett a karszékből, és csodálkozva nézett Wokulskira.

A másik szobából Helunia kukkantott be.

- Anyu - suttogta, de olyan hangosan, hogy akár az udvaron is hallhatták volna. - Itt van Rzecki bácsi egy másik úrral!

Erre Stawskiné is átjött. Siettem Staśt bemutatni:

- Wokulski úr, az új háziurunk kívánta tiszteletét tenni, és bizonyos híreket is hozott...

- Ludwiczekről?... - kapta fel a szót Misiewiczné. - Él?...

Stawskiné elsápadt, de aztán ugyanolyan hirtelen el is pirult. E pillanatban olyan gyönyörű volt, hogy Wokulski is rajta felejtette a szemét, s ha nem is elragadtatással, de legalábbis igen nagy rokonszenvvel csodálta. Szentül hiszem, hogy azon módon bele is szeretett volna, ha a konyhából nem árad be az a borzalmas karfiolszag.

Leültünk. Wokulski megkérdezte a hölgyektől, meg vannak-e elégedve a lakással, aztán közölte, hogy Ludwik Stawski két évvel ezelőtt New Yorkban tartózkodott, s onnan álnéven Londonba költözött. Csak úgy mellesleg megjegyezte, hogy abban az időben beteg volt, s hogy reméli, néhány hét múlva már pontos értesülésekkel szolgálhat.

E szavak hallatára Misiewiczné asszony jó néhányszor kénytelen volt zsebkendőjéhez folyamodni. Stawskiné sokkal nyugodtabb volt, csupán egy-két könnycsepp gördült végig arcán. Hogy megilletődöttségét palástolja, mosolyogva fordult kislányához, s fülébe súgta:

- Helunia, köszönd meg szépen a bácsinak, hogy hírt hozott apukáról.

Erre ismét két könnycsepp csillant meg a szemében, de erőt vett magán. Közben Helunia bájosan bókolt Wokulski előtt, aztán nagy szemével rábámult, majd hirtelen átkarolta a nyakát, és hangos csókot cuppantott a szájára.

Nem egyhamar felejtem el azt a változást, ami Staś arcán erre a nem várt kedveskedésre végbement. Úgy tudom, eddig még sohasem kapott csókot kisgyerektől, az első pillanatban tehát csodálkozva hátrahőkölt, azután megölelte a kislányt, meghatottan nézett a szemébe, és megcsókolta a fejét. Én már esküdni mertem volna, hogy most tüstént feláll, odalép Stawskiné elé és így szól:

- Megengedi, asszonyom, hogy ennek a drága kislánynak apja helyett apja legyek?...

De hát... nem mondta. Lehorgasztotta fejét, és a szokott módon gondolataiba merült. Odaadtam volna évi fizetésem felét, ha megtudom, hogy akkor mire gondolt. Csak nem Łęcka kisasszonyra? Eh, megint kísért az öregség... Mért éppen Łęcka kisasszonyra? Hiszen az a nő ennek az angyali Stawskinénak a sáros nyomába se lép.

Néhány pillanatnyi csend után Wokulski megkérdezte:

- A szomszédokkal meg vannak elégedve?

- Az attól függ, hogy melyikkel... - felelte Misiewiczné asszony.

- Hogyne, nagyon - sietett a válasszal Stawskiné, s közben Wokulskira nézett és elpirult.

- Krzeszowski báróné is kedves szomszéd? - kérdezte Wokulski.

- Ó, uram!... - kiáltotta Misiewiczné ujját felemelve.

- Nagyon szerencsétlen szegény - szólt közbe Stawskiné. - Elvesztette a gyermekét...

Míg beszélt, idegesen gyűrögette zsebkendője sarkát, s gyönyörű szempillái mögül igyekezett kitekinteni... természetesen nem énrám. De úgy látszik, szemhéja nehéz volt, mint az ólom, mert csak elpirult, s egyre komolyabbá vált, mintha valamelyikünk megsértette volna.

- Hát az a bizonyos Maruszewicz milyen ember? - kérdezte Staś tovább, a két hölgy jelenlétével látszólag mit sem törődve.

- Széllelbélelt svihák... - vágta rá hirtelen Misiewiczné.

- De anyácskám, talán csak egy kicsit eredeti fiatalember... - javította ki leánya. E pillanatban szeme olyan nagy volt, s szembogarai annyira kitágultak, mint talán még soha.

- Mert a diákok, amint hallom, nagyon illetlenek - jegyezte meg Wokulski, miközben a zongorát nézegette.

- Mint afféle fiatal fiúk - felelte Misiewiczné, s hangosan fújta az orrát.

- Helunia, gyere csak ide, megint kioldódott a csokrod - szólt Stawskiné, kislányához hajolva, talán azért, hogy a diákok illetlenségének említésével támadt zavarát leplezze.

Már szörnyen untam Wokulski társalgását. Valóban félkegyelmű vagy nagyon rosszul nevelt ember lehet, aki egy ilyen szép nő jelenlétében nem tud egyébről beszélni, mint a szomszédokról. Nem is hallgattam tovább, hanem tüntetőleg kinéztem az udvarra.

És, íme, mit láttam... Maruszewicz egyik ablakának függönye mellett kis rés volt, s látni lehetett, hogy a résen valaki éppen mifelénk les.

„Utánunk kémkedik ez a dicső lovag!” - gondoltam, aztán a második emelet felé siklott a tekintetem. Nesze neked!... Ott meg Krzeszowski báróné lakásának legtávolabbi ablakában, de bent a szoba mélyén maga a báróné állt az őrhelyén, s színházi távcsövét Stawskiné ablaka felé irányította.

„Hogy az Úristen meg nem bünteti ezt a boszorkányt!”... - gondoltam magamban abban a biztos tudatban, hogy ebből a kémkedésből rövidesen nagy botrány lesz.

Nemhiába imádkoztam. Az Isten büntetése máris jelentkezett a báróné feje fölött, az egyik harmadik emeleti ablakban, egy hering alakjában. A heringet egy titokzatos kéz szorongatta, mely ezüstgombos sötétkék kabátujjban folytatódott. Fölötte az ablaknyílásban minduntalan megjelent egy kényszeredetten mosolygó sovány férfiarc.

Igazán nem volt szükség közismert éleslátásomra ahhoz, hogy megismerjem: a házbérrel makacsul adós diákok egyike, s csak arra lesett, mikor jelenik meg a báróné feje az ablakban, hogy a heringet hozzávágja.

De a báróné óvatos volt, s így a szegény diák halálosan unta magát. A gondviselésszerű heringet egyik kezéből a másikba vette, közben, hogy agyonüsse az időt, illetlen pillantásokat lövellt a „Párizsi Mosoda” hölgyeire.

Éppen azon gondolkoztam, hogy a diákoknak a báróné ellen tervezett merénylete alighanem füstbe megy, mikor Wokulski felállt és búcsúzni kezdett.

- Máris elmennek? - suttogta Stawskiné, s már el is pirult szörnyű zavarában.

- Tiszteljenek meg az urak máskor is, gyakrabban is kedves látogatásukkal!... - tette hozzá Misiewiczné.

De az a tökfilkó Staś, ahelyett hogy engedélyt kért volna a hölgyektől arra, hogy naponta eljöhessen, vagy akár hogy fogadják fel kosztosul (amit én az ő helyében kétségkívül megtettem volna), ez a... ez a lehetetlen különc azt kérdezte, nincs-e szükség a lakásban valami tatarozásra?...

- Ó, dehogy, a derék Rzecki úr már mindent megcsináltatott, amire szükségünk volt - felelte Misiewiczné asszony, s barátságosan mosolygott rám. (Őszintén megvallom, bizonyos korú hölgyektől már nem is veszem szívesen az ilyen mosolyt.)

Staś a konyhában egy pillanatra megállt, de nyilván bánthatta a karfiolszag, mert kelletlenül megjegyezte:

- Jó lenne itt valami szellőztetőt felszerelni, nem gondolod?...

A lépcsőn már nem bírtam tovább, kirobbantam:

- Ha gyakrabban járnál ide, magad is látnád, hogy milyen tatarozási munkálatokra van szükség. De mit törődöl te a házzal vagy akár evvel a gyönyörű asszonnyal is?!

Wokulski megállt a tornácon, felnézett az ereszcsatornára, s ezt mormogta:

- Eh!... Ha korábban akadok össze vele, talán még el is vettem volna feleségül.

E szavak hallatára furcsán éreztem magam: örültem is, meg bele is nyilallt a szívembe.

- És így most már meg se nősülsz? - kérdeztem.

- Tudom is én... - felelte. - Talán igen... De nem őt veszem el.

Még furcsábban éreztem magam; sajnáltam, hogy Stawskiné nem kap ilyen derék férjet, de ugyanakkor szívem mélyén nagy megkönnyebbülést is éreztem.

Alig léptünk ki az udvarra, látom, a báróné kihajlik az ablakon és lekiált. Természetesen nekünk:

- Urak!... Kérem!...

Egyszerre egetverő sikoly szakad ki a torkából: „Ah! A nihilisták...”, és hirtelen visszahúzódik a szoba mélyébe.

Ugyanakkor alig néhány lépésre tőlünk plattyan a kövezeten a hering. S a házmester olyan ragadozó gyorsasággal vetette rá magát, hogy minket észre sem vett.

- Nem akarsz benézni a bárónéhoz? - kérdeztem Staśtól. - Azt hiszem, neked akar mondani valamit.

- Hagyjon nekem békét! - feleli legyintve.

Kint az utcán intett egy bérkocsisnak, s visszamentünk az üzletbe, anélkül hogy egy szót is beszéltünk volna. Szentül hiszem, hogy Stawskinéra gondolt, s ha nem lett volna az a rémes karfiolszag...

Sehogy sem éreztem magam, sőt mondhatnám, bánkódtam. Este aztán, mikor bezártam a boltot, elmentem egy pohár sörre. Persze, ott találtam Węgrowicz tanácsost, aki folyton leszedi a keresztvizet Staśról, de meg kell adni, nagyon okos politikai elgondolásai vannak. Éjfélig vitatkoztunk. Azt hiszem, igaza van: az újságból is kitűnik, hogy Európában készül valami. Ki tudja, újév után a kis Napóleon (Lulunak hívják, na, majd ő elalukáltat benneteket), nem költözik-e át Angliából Franciaországba? MacMahon miniszterelnök mellette áll, Broglie herceg is az ő híve, s a nemzet többsége is őt akarja... Fogadni mernék, IV. Napóleon néven

még császár lesz belőle, s tavaszra megkezdődik a tánc Németországgal. Most aztán nem vonulnak be a burkusok Párizsba, annyi szent!... Nem mindig papsajt!...

De mit is akartam mondani?... Aha!

Három vagy négy nappal azután, hogy Stawskiéknál voltunk látogatóban, Staś bejön a boltba, s egy levelet nyújt felém. Nézem: a címzés neki szól.

- Olvasd csak el - mondja nevetve.

Kinyitom - olvasom:

Wokulski úr! Ne csodálkozzék, hogy nem nevezem tiszteltnek, de nem adhatom meg ezt a címet egy olyan embernek, akitől mindenki undorral elfordul. Szerencsétlen ember! Régi bűneiből még ki sem mosdott, és máris újabb fertőben hempereg. A város egyébről sem beszél, mint arról, hogy már maga is ott kujtorog Stawskinénál, annál a céda perszónánál. Nem elég, hogy a városban találkoznak, nem elég, hogy éjszakának idején lopakodik be hozzá, ami legalább azt jelenti, hogy a szemérem nem halt ki teljesen a lelkéből, hanem fényes nappal is odajárogat, a cselédség, a fiatalság és e rossz hírű ház összes becsületes lakóinak szeme láttára és megbotránkoztatására?

De ne ámítsa magát, szerencsétlen ember, hogy csak egymaga folytat vele viszonyt. Vannak méltó társai, az egyik a gondnok, az az alávaló Wirski, a másik pedig az a feslettségben megőszült meghatalmazottja, Rzecki úr!...

Meg kell jegyeznem, hogy Rzecki nemcsak a szeretőjét csábítgatja, hanem a ház jövedelmét is dézsmálja azzal, hogy egyik-másik lakónak, elsősorban persze Stawskinénak a lakbérét leszállította. Így aztán a ház már egy fabatkát sem ér, sőt maga is a szakadék szélén áll, s valóban igen nagy könyörületet gyakorolna magával az a nemes szívű lény, aki hajlandó lenne ezt a Łęcki-féle rozzant kalibát magára nézve csekély veszteséggel átvenni.

Ha tehát csakugyan akadna ilyen jótét lélek, fogadja el köszönettel a felkínált vételárat, adjon túl ezen a terhén, és meneküljön külföldre, amíg a világi igazságszolgáltatás bilincsekbe verve a tömlöc fenekére nem veti. Vigyázzon magára! Óvakodjék!... és hallgassa meg őszinte jóakarója tanácsát.

- Helyre menyecske, mi?... - kérdezte, látva, hogy a levelet már végigolvastam.

- Vigye el az ördög! - kiáltottam, tudván, hogy Wokulski a levél szerzőjéről beszél. - Szerinte én feslettségben őszültem meg! És lopok!... És szerelmeskedem!... Átkozott egy boszorkány!

- Nono, csak nyugalom, már jön is az ügyvédje - figyelmeztetett Staś.

S valóban, e pillanatban lépett be az üzletbe egy kis emberke, kopott bundában, fakó cilinderben és óriási sárcipőben. Bejött, szétnézett, mint egy nyomozó, Kleintől megkérdezte, mikor lesz itt Wokulski, aztán hirtelen úgy tett, mintha csak most vette volna észre, hozzálépett, s halkan így szólt:

- Wokulski úrhoz van szerencsém?... Nem beszélhetnék önnel néhány percig négyszemközt?

Staś rám kacsintott, s erre mind a hárman elindultunk lakásom felé. Ott a vendég levetette a bundát, s csak akkor láttam, hogy nadrágja még kopottabb, arcának szőrzetét pedig a moly még jobban megtépázta, mint a bundáját.

- Van szerencsém bemutatkozni - szólt, s jobb kezét Wokulski felé, balját felém nyújtotta. - Ügyvéd vagyok, a nevem...

Itt egy nevet említett, s két mellső végtagját felemelve tartotta a levegőben, mert egészen különös véletlen folytán sem Staś, sem én nem éreztünk hajlandóságot ahhoz, hogy a felénk nyújtott mancsokat megszorítsuk. Ő is csakhamar rájött erre, de nem esett zavarba. Ellenkezőleg, igen barátságos arckifejezéssel dörzsölte össze két kezét, és mosolyogva folytatta:

- Az urak meg se kérdik, mi jót hoztam?

- Feltételezzük, hogy kérdezés nélkül is megmondja - felelte Wokulski.

- Igaza van! - kiáltotta a vendég. - Nos, rövid leszek. Van itt egy gazdag, de nagyon fösvény litván (a litvánok rendszerint nagyon fösvények!), aki felkért, hogy szerezzek neki megvételre egy megfelelő bérházat. Nos, magam is tudok vagy tizenöt ilyen eladó házról, de ön iránti tiszteletből, Wokulski úr (tudván, hogy ön mennyit tesz szegény hazánkért), éppen az ön házát, a Łęcki-félét ajánlottam neki, s kétheti fáradhatatlan munka árán elértem, hogy hajlandó adni érte, na, találják ki, mennyit?... Nyolcvanezer rubelt!... Nos? Bombaüzlet, mi?...

Wokulski vörös lett a dühtől, s egy pillanatig azt hittem, galléron ragadja és kidobja, de hamarosan erőt vett magán, sőt, felelt is, de most már azon az ismert, kellemetlen, éles hangján.

- Ismerem én azt a litvánt, a neve Krzeszowski báróné...

- Micsoda?... - csodálkozott az ügyvéd.

- Az a fukar litván nem nyolcvan, hanem kilencvenezer rubelt hajlandó adni a házért, ön pedig nyolcvanezret kínál nekem, azért, hogy a többit zsebre vágja...

- Hehehe!... - mekegett az ügyvéd. - Természetesen nekünk is csak élni kell, mi, Wokulski úr?...

- Mondja meg, kérem, a litvánjának - vágott szavába Staś -, hogy hajlandó vagyok a házat eladni százezer rubelért, de legkésőbb újévig. Újév után felemelem az árát.

- Ó, kérem, ez már nem is emberi!... - robbant ki a vendég. - Csak nem akarja azt a szerencsétlen asszonyt az utolsó garasától is megfosztani... Mit szólna ehhez a világ? Gondolkozzék, uram!

- Hogy a világ mit szól hozzá, avval én nem törődöm - felelte Wokulski. - De ha a világ is megpróbál nekem erkölcsi prédikációt tartani, úgy, mint ön, akkor neki is ajtót mutatok, akárcsak önnek! Ott van ni, ügyvéd úr, tetszik látni?

- Kérem, kilencvenkétezer rubel, és egy garassal sem több - hangzott az ügyvéd válasza.

- Legyen szíves, vegye fel a bundáját, mert az udvaron hideg van...

- Kilencvenöt - bökte ki az ügyvéd gyorsan, de már sebtében öltözködni kezdett.

- Volt szerencsém... - szólt Wokulski, s kinyitotta az ajtót. Az ügyvéd mélyen meghajolt és kiment, de az ajtóból még édeskés hangon visszaszólt:

- Pár nap múlva eljövök. Remélem, tisztelt Wokulski úr, akkor jobb kedvében találom...

Staś becsapta az ajtót az orra előtt.

A nem túlságosan bizalomgerjesztő ügyvéd látogatása után már tudtam, mit gondoljak. A báróné feltétlenül megveszi a házat, de mielőtt az üzletet megkötné, minden eszközt megragad, hogy valamit lealkudjék. Ismerem az eszközeit! Az egyik például a névtelen levél, mellyel Stawskinét rágalmazza, s rólam azt állítja, hogy feslettségben őszültem meg.

Ha aztán megveszi, mindenekelőtt a diákokat dobja ki, azután a szegény Helena asszonyt. De hiszen, ha ezzel kielégítené gyűlöletét...

Most már rohamlépésben mind elmondhatom a később történt eseményeket.

Az undort keltő ügyvéd látogatása után rossz előérzetem támadt. Elhatároztam, hogy még aznap meglátogatom Stawskinét, s figyelmeztetem, hogy legyen résen a bárónéval szemben, s főképpen, minél ritkábban üljön az ablakhoz.

A hölgyeknek ugyanis, minden erényük mellett, van egy nagyon rossz szokásuk, mégpedig az, hogy szeretnek az ablakban ülni. Misiewiczné asszony külön, Stawskiné külön, Helunia is külön, sőt Marianna, a szakácsné is külön. S nem elég, hogy egész nap ott ülnek, hanem még este, lámpagyújtás után is ott maradnak. Még a függönyt sem eresztik le, legfeljebb csak akkor, ha aludni térnek. Így aztán kívülről mindent pontosan látni, ami a lakásukban történik.

Rendes körülmények és becsületes szomszédok között az időtöltésnek ez a módja csak tisztes voltukat bizonyítaná, azt, hogy nem lévén semmi titkolnivalójuk, nyíltan mutatkozhatnak mindenki előtt; mikor azonban eszembe jutott, hogy ezeket a szegény asszonyokat Maruszewicz és még a báróné is egész nap kajánul figyeli, és emellett a báróné gyűlöli Stawskinét - nem csoda, hogy rossz előérzetem egyre erősbödött.

Még aznap este el akartam szaladni hozzájuk, s minden szentségre könyörögni nekik, hogy kerüljék az ablakot, ne tegyék ki magukat a báróné kémkedő szemének. De hát tehetek én róla, hogy pontosan fél kilenckor gyötrő szomjúság jött rám, úgyhogy feltett szándékomat kénytelen voltam szegre akasztani, s a figyelmeztető látogatás helyett inkább a törzskocsmába tértem be egy korsó sörre?

Węgrowicz tanácsos és Sprott, a kereskedelmi utazó, már ott ültek. Éppen a Wspólna utcai beomlott házról folyt a szó, mikor Węgrowicz, minden bevezetés nélkül odakoccintja korsóját az enyémhez, és így szól:

- Én azt hiszem, újév előtt Varsóban még nem egy ház összeomlik.

Sprott egyetértően összehunyorított vele.

Nemigen tetszett nekem ez a kacsintás, mert az igazat megvallva, nemigen szoktam akárkivel összekacsintani, hát megkérdeztem:

- Mit jelent ez a némajáték, kedves Sprott úr?

Az ügynök csak bambán nevet, aztán így felel:

- Maga azt jobban tudja, mint én, miért kérdi? Wokulski üzlete eladó...

Szentatyám!... Magam csodálkozom a legjobban, hogy nem vágtam rögtön fejbe a söröskorsóval. Szerencsére első felháborodásomon úrrá lettem, felhajtottam egymás után két korsó sört, aztán erőltetett nyugodt hangon kérdeztem:

- Miért akarná Wokulski az üzletet eladni és kinek?

- Kinek?... - vágott vissza Węgrowicz. - Kevés zsidó van Varsóban? Hárman, négyen vagy akár tízen összeállnak, és elrondítják a Krakowskie Przedmieściét, Wokulski őméltósága jóvoltából, aki saját parádés fogatot tart, és arisztokraták birtokain nyaralgat. Istenem!... Úgy emlékszem, mintha tegnap lett volna, milyen kopott kis kölyök volt, mikor a rostélyost hordta nekem Hopfernél. Nincs is jobb dolog, mint elmenni a háborúba, és a törökök zsebében kotorászni.

- De mért adná el az üzletét? - kérdem makacsul, s teljes erőmből a combomba csípek, hogy így vezessem le dühömet, és fejbe ne vágjam azt a vén szamarat.

- Jól teszi, ha eladja! - feleli Węgrowicz, s nagyot húz, Isten tudja, hányadik korsó söréből. - Mit keresne a tisztességes kereskedők között egy ilyen nagy úr, egy... diplomata, egy ilyen... újító, aki újfajta külföldi portékát hoz a nyakunkra?...

- Én azt hiszem, más oka van annak - vélekedik Sprott. - Wokulski Łęcka kisasszonynak udvarol, s bár egyszer már kosarat kapott, most megint odajár, s úgy látszik, némi reménye is van... De mivel Łęcka kisasszony semmiképpen sem menne férjhez egy boltoshoz, még akkor sem, ha az történetesen diplomata vagy újító...

Szemem előtt tüzes karikák kezdtek keringeni. Korsóm fenekével az asztalra csaptam, s nagyot kiáltottam:

- Hazudik! Szemenszedett hazugság, Sprott úr!... Tessék, itt a címem... - tettem hozzá, s az asztalra dobtam névjegyemet.

- Minek nekem a címe? - feleli Sprott bambán. - Küldjek egy tétel perkált vagy mit?...

- Elégtételt követelek - rikkantottam, egyre csak az asztalt döngetve.

- Lárifári! - feleli Sprott, s ujjával ákombákomokat rajzol a levegőben. - Könnyű magának elégtételt követelni, maga honvédtiszt. Megölni egy embert vagy akár kettőt is, vagy önmagát összevagdaltatni, az magának annyi, mint másnak egy karéj vajas kenyér... De én, kérem, ügynök vagyok, van feleségem és gyermekem, és vannak határidős üzleteim.

- Kényszerítem, hogy megverekedjék velem!

- Hogyan kényszerít?... Pórázon vezet oda, vagy hogy?... Ha józanon mondana ilyeneket, azonnal mennék a rendőrségre, s ott majd adnának magának párbajt!...

- Becstelen fráter! - kiáltottam.

Most már ő verte az asztalt.

- Ki a becstelen?... Kinek merte ezt mondani?... Nem fizetem én a váltóimat, vagy rossz árut szállítok, vagy fizetésképtelen lettem?... Na, majd a bíróságon megmondják, ki a becstelen!...

- Nyugalom, urak, nyugalom! - csitított Węgrowicz mindkettőnket. - A párbaj már kiment a divatból... Szépen fogjanak kezet egymással!...

Felálltam, elléptem a sörrel végiglocsolt asztaltól, kint a pultnál fizettem és távoztam. Nem. Többet be nem teszem a lábamat ebbe a szennyes lebujba...

Ilyen felindult állapotban már természetesen nem mehettem el Stawskiékhoz. Eleinte azt hittem, hogy egész éjjel le nem hunyom a szememet, de azért valahogy elaludtam, s mikor Staś másnap bejött az üzletbe, megkérdeztem:

- Tudod, mit beszélnek?... Hogy el akarod adni az üzletet...

- Ha eladnám is, miért baj ez?...

(Igaza van, miért baj ez?... Hogy ez az egyszerű dolog nem jutott eszembe.)

- Mert tudod, olyasmit is beszélnek, hogy a Łęcka kisasszonyt akarod elvenni...

- Nos... hát aztán? - felelte.

(Igaza van! Kinek mi köze hozzá? Azt veszi el, akit akar, akár Stawskinét is... Hogyan is lehettem olyan élhetetlen, hogy ez nem jutott eszembe? S milyen botrányt csaptam azzal a szerencsétlen Sprott-tal.)

Aznap este természetesen el kellett mennem a kocsmába, már nem is annyira a sör kedvéért, hanem inkább hogy az igazságtalanul megbántott Sprottot kibékítsem, így hát megint nem jutottam el Stawskiékhoz, s megint nem figyelmeztettem, hogy ne üljenek annyit az ablakban.

Így hát bármilyen kellemetlen volt számomra, mégiscsak megtudtam, hogy kereskedői körökben Staś iránt egyre növekszik az ellenszenv, hogy az üzletünk eladó, és hogy Staś a Łęcka lányt veszi feleségül. Azért mondom: veszi feleségül, mert Staś csak akkor használ ilyen határozott kifejezést, ha teljesen biztos a dolgában. Ezt már tapasztalatból tudom.

Most végre megfejtettem a rejtélyt, ki után vágyakozott annyira Bulgáriában, kinek a kedvéért kaparta össze tíz körmével azt a nagy vagyonát!... Hah!... Legyen meg az Isten akarata!...

Na, tessék!... Mennyire eltértem megint a tárgytól... Most végre csakugyan rátérek Stawskiné kínos kalandjára, és villámgyorsan elmondok mindent.

8

Egy vén kereskedősegéd naplója

Egy este, mindjárt nyolc óra után elmentem Stawskiékhoz. Helena asszony szokása szerint, a túlsó szobában órát adott két kislánynak. Misiewiczné pedig... ugyancsak szokása szerint, Heluniával az ablaknál ült. Igazán nem tudom, mit láthattak éjnek idején, de hogy őket mindenki látta, az biztos. Sőt, megesküdnék rá, hogy a báróné egyik sötét ablakából színházi látcsővel kémleli az első emeletet, mert a függönyt természetesen megint nem eresztették le.

Hátrább húzódtam a csipkefüggöny mögé, hogy az a szipirtyó legalább engem ne lásson, s minden kertelés nélkül nekirontottam az öregasszonynak:

- Már ne haragudjék, asszonyom - kezdtem -, de igazán nem értem, miért ülnek mindig az ablakban?... Ez szerintem nagyon rossz szokás...

- Igazán nem félek a léghuzattól, és engem szórakoztat az ablak - felelte a tiszteletre méltó hölgy. - Képzelje, mit fedezett fel ez a Helunia. Megtörténik, hogy az ablakokat a szemben levő szárnyon olyan sorrendben világítják meg, hogy egy-egy betű alakul belőlük... Helunia! - fordult a kislányhoz. - Nem látsz most valamilyen betűt?...

- De igen, nagymama, kettőt is: H-t meg T-t.

- Igazad van! - hagyta helyben a nagymama. - Ott a H meg a T is. Tessék csak megnézni...

Odanéztem. Valóban, a szemben levő szárnyon a harmadik emeleten két ablak, a másodikon három s az elsőn ismét két ablak világított. Így alakult ki a

A hátsó szárnyon pedig a harmadik emeleten öt, a másodikon egy, az elsőn és a földszinten szintén egy-egy; ilyen alakban:

- Igaz, hogy csak ritkán jönnek ki a betűk, azért Helunia mégis az ablakoktól kapott kedvet az ábécéhez, s most is az a legjobb mulatsága, ha a megvilágított ablakokból egy-egy betűt össze tud rakni. Ezért nem eresztjük le esténként a függönyöket.

Vállat vontam, mert hogy is lehetne megtiltani egy ilyen kislánynak, hogy kinézzen az ablakon, ha ezzel olyan jól elszórakozik?

- De miért ne néznénk ki - sóhajtotta Misiewiczné -, mikor ez az egyetlen szórakozásunk? Nem járunk mi sehova, és hozzánk sem igen járnak... Mióta Ludwik elment, minden társadalmi kapcsolatunk megszakadt. Az egyiknek túlságosan szegények, a másiknak gyanúsak vagyunk...

Szemét megtörölte, aztán folytatta:

- Ó, de rosszul tette Ludwik, hogy megszökött; mert még ha bezárták volna is, már kiderült volna az ártatlansága, s most együtt lehetnénk. Így pedig Isten tudja, hol van... Szegény lányom... Azt mondja, Rzecki úr, hogy ne nézzünk ki!... De hiszen ez a szerencsétlen teremtés folyton azt lesi, figyeli, nézi, hogy nem Ludwik jön-e vagy legalább valami hír felőle? Ha valaki gyorsabban megy végig az udvaron, ő már rohan az ablakhoz, hogy nem a levélhordó-e. Ha aztán néha csakugyan bekopog a postás (mert mi, Rzecki úr, nagyon ritkán kapunk levelet), akkor látná csak szegény Helenkát!... Arca elváltozik, elsápad, reszket...

Nem mertem a szájamat kinyitni, az öregasszony meg kis pihenés után mondta tovább:

- Magam is szeretek itt üldögélni, különösen, ha szép idő van, s tiszta az ég, mert ilyenkor olyan élénken áll előttem a boldogult uram, mintha élne...

- Igen - suttogtam -, értem. A tiszta égbolt eszébe juttatja, hogy most hol van.

- Nem azért, Rzecki úr - vágott a szavamba. - Nem azért. Tudom, hogy az égben van, hol is lenne másutt egy olyan rendes, jó ember? De ha az égre meg erre a falra nézek, mindig az esküvőnk boldog napja jut eszembe... Az én drága Klemensem zafírkék frakkot és sárga nankingnadrágot viselt, éppen olyan színűt, mint ez a ház...

- Ó, Rzecki úr - folytatta sírva -, higgye el, hogy az olyan szegény embereknek, mint amilyenek mi vagyunk, az ablak néha a színházat, a hangversenyt és minden társaságot helyettesít. Mert mi mással szórakozhatnánk mi már?

Le sem írhatom, milyen szomorúság fogott el, mikor egy ártatlan témáról erre a drámára lyukadtunk ki... A másik szobából egyszerre nesz hallatszott... Stawskiné tanítványai befejezték a leckét, és készülődtek hazafelé, gyönyörű tanítónőjük pedig boldoggá tett engem avval, hogy láthattam.

Kezet fogtunk, s éreztem, hogy a keze fagyos, mint a jég, angyali arca pedig fáradt és szomorú. De mikor meglátott, mégis kedvesen elmosolyodott. (Drága angyal! Mintha csak érezné, hogy az ő édes mosolya egy hétre bearanyozza sötét életemet.)

- Mondta már anyám - kérdezte élénken -, hogy milyen tisztesség ért ma bennünket?

- Ah, igaz, el is felejtettem... - jegyezte meg Misiewiczné.

Közben a két kislány illedelmesen köszönt és elment, s mi egyedül maradtunk, mintegy szűk családi körben.

- Képzelje, Rzecki úr - kezdte Stawskiné -, ma a báróné látogatott meg minket... Az első pillanatban szinte megijedtem, mert szegénynek a megjelenése nem valami kellemes. Arca sápadt, a ruhája fekete, a nézése pedig olyan különös... De egy pillanat alatt teljesen lefegyverzett, mert mikor Heluniát meglátta, sírva fakadt, letérdelt előtte, és zokogva ismételgette: ilyen volt az én szegény kislányom és... már nem él!...

Megborzongtam. De nem akartam Stawskinét feleslegesen megijeszteni, s így nem mertem megmondani neki sötét sejtelmemet, csak megkérdeztem:

- Mit akart itt?

- Kért, hogy menjek el hozzá és segítsek rendbe hozni a fehérneműjét, a ruháit, csipkéit, egyszóval az egész háztartását. Elmondta, hogy férjét visszavárja, reméli, nemsokára megérkezik, s ebből az alkalomból szeretne egyet-mást felfrissíteni, sőt vásárolni is. Bevallotta, hogy nincs jó ízlése, arra kért tehát, hogy segítsek neki, s megígérte, hogy napi három óráért két rubelt fizet.

- És ön elfogadta?

- Istenem, mit tehettem volna?... Természetesen elfogadtam, és nagyon meg is köszöntem. Igaz, hogy csak átmeneti elfoglaltság, de igen jó időben jött, mert éppen most nemrégen (nem is tudom, miért) vesztettem el egy zongoraleckét, amelyért óránként öt złotyt kaptam.

Felsóhajtottam, mert arra gondoltam, hogy a lecke elvesztésének az oka nagyon könnyen valami névtelen levél is lehetett, amiben Krzeszowski bárónénak igen nagy gyakorlata van. De - nem szóltam egy szót sem, mert vajon tanácsolhattam-e Stawskinénak, hogy mondjon le napi két rubel keresetről?

Ó, Staś, Staś, miért is nem őt akarod elvenni?... Az a Łęcka kisasszony megzavarta a fejedet... Csak aztán meg ne bánd.

Ettől kezdve, valahányszor a kedves hölgyeket meglátogattam, Stawskiné mindig részletesen beszámolt a bárónénál végzett munkájáról. Mindennap ott volt, természetesen a kikötött három óra helyett négyet, meg ötöt is dolgozott, de azért is csak két rubelt kapott.

Stawskiné nagyon elnéző és tartózkodó hölgy, de azért egy-egy elejtett szavából kivettem, hogy a báróné lakása meg egész környezete is meglepte, és kellemetlen hatással volt rá.

Mindenekelőtt, a báróné nem használja ki túlságosan tágas lakosztályát. A szalon, a budoár, a hálószoba, az ebédlő, a báró úriszobája mind üresen áll. A bútorokon, tükrökön a komor huzat!... Növényzet - ha volt is valaha, most már csak kórok és penészes földmaradványok búsulnak a poros cserepekben, s az értékes drága falikárpitokat is por lepi. A báróné nagyon furcsán étkezik is; néha hetekig nem kerül a szájába meleg étel, s ehhez az óriási lakáshoz egyetlen cselédleánya van, akit reggeltől estig a legdurvábban szidalmaz, elmondja mindenféle cédának meg tolvajnak.

Mikor Stawskiné megkérdezte, nem szomorú-e itt laknia ebben a puszta lakásban - így felelt:

- Mit tegyek, én szerencsétlen árva teremtés, aki még ráadásul csaknem özvegy is vagyok? Az én sivár remeteéletem legfeljebb akkor változik meg, ha a jó Isten megvilágosítja romlott férjemet, hogy eddigi bűneit megbánja, és visszajöjjön hozzám. Ha azonban következtetni lehet, az Úr által reám küldött álmokból és előérzetekből, s ha forró imáim meghallgatásra

találnak, férjem most már igen hamarosan visszatér, mert ennek a szerencsétlen, megszállott léleknek már sem pénze, sem hitele nincsen...

Stawskiné e szavak hallatára lelke mélyén azt a megjegyzést tehette, hogy a báró sorsa megtérése után sem igen lesz irigylésre méltó.

A bárónénak olykor vendége érkezett, de ezek sem igen keltettek bizalmat Stawskinéban. Leginkább rossz külsejű vénasszonyok jártak hozzá, akikkel az előszobában suttogva tárgyalt férjéről; néha megjelent Maruszewicz is vagy a kopott bundás ügyvéd. Ezeket az urakat a báróné az ebédlőben fogadta, de beszéd közben folyton sírt, s olyan hangosan szidta őket, hogy az egész házban hallani lehetett.

Stawskinénak arra a félénk megjegyzésére, hogy miért nem él együtt a családjával, így felelt:

- Milyen családommal, kedves asszonyom? Nekem már nincs senkim. De ha lenne is, csak nem fogadhatom lakásomban azokat a kapzsi és durva embereket? A férjem családja pedig nem hajlandó engem befogadni. Igaz, hogy nem vagyok nemes, de ez semmiképpen sem akadályozta meg őket abban, hogy vagy kétszázezer rubelt kicsaljanak tőlem. Amíg, soha meg nem adomra, kölcsönöket adtam nekik, addig valahogy még alakoskodtak, de mióta észbe kaptam, megszakítottak velem minden kapcsolatot, sőt, ők beszélték rá szerencsétlen uramat is, hogy vétesse zár alá a vagyonomat. Ó, mit kellett megélnem ezekkel az emberekkel!... - tette hozzá sírva.

- Az egyetlen szoba - beszélte Stawskiné -, amelyben a báróné reggeltől estig tartózkodik, meghalt kislánya szobácskája. Elmondta, milyen komor és furcsa kis kamrácska ez, s minden úgy maradt benne, ahogy a gyermek életében volt. Ott van a kicsi ágy, melyre három-négy naponként tisztát húznak, ott a szekrény, benne a ruhácskák, melyeket ugyancsak gyakran kiporolnak és tisztogatnak a szalonban, mert a báróné ezeket a szent ereklyéket a világért sem engedné kivinni az udvarra. Ott az asztalka könyvekkel és egy füzettel, ez nyitva is van, éppen annál a lapnál, amelyre a szegény gyermek utoljára ezt írta: „Legszentebb Szűzanyám...” Végül van ott egy hatalmas polc tele nagy és kis babákkal, babaágyakkal, babaruhákkal.

Stawskiné ebben a szobácskában javítja a csipkéket és selymeket, amelyekből egész nagy halom tornyosul előtte. Vajon felveszik ezeket még valamikor? - ezt Stawskiné nem tudná kitalálni.

A báróné egy napon megkérdezte, hogy ismeri-e Wokulskit, s noha azt a választ kapta, hogy ismeri ugyan, de csak futólag - azonnal róla kezdett beszélni:

- Igen nagy szívességet tenne nekem, kedves asszonyom, ha közbenjárna annál az úrnál egy rám nézve életbevágó ügyben. Meg akarom venni ezt a házat, és már kilencvenötezer rubelt kínálok érte, de ő puszta makacsságból, mert más oka igazán nem lehet, százezret követel. Tönkre akar tenni az a gonosz ember!... Mondja meg neki, kérem, hogy az életemre tör... meggyilkol... Mondja meg, hogy ezért a kapzsiságért nem kerülheti el az Úr haragját!... - kiabálta siránkozva.

Stawskiné nagy zavarában azt felelte, hogy ilyesmiről Wokulskival semmi esetre sem beszélhet.

- Hiszen jóformán nem is ismerem... egyetlenegyszer volt nálunk... de különben is, hogy avatkozhatnék én ilyen dolgokba?

- Ó, asszonyom, maga mindent megtehet vele, amit csak akar - felelte a báróné -, de ha nem akar engem megmenteni a biztos haláltól, legyen meg az Isten akarata... de akkor legalább teljesítse kereszténYi kötelességét, és mondja meg annak az úrnak, hogy én mennyire támogatom magát...

Stawskiné e szavak hallatára felállt, hogy távozzék, de a báróné a nyakába borult, úgy rimánkodott és könyörgött bocsánatáért, hogy annak a drága Helenának a könnye is kicsordult és - ott maradt.

Stawskiné, miután ezeket elmondta, beszédét egy kérdéssel fejezte be, amely azonban inkább kérésnek hangzott.

- Igaz, hogy Wokulski úr nem akarja eladni a házat?

- Dehogynem - feleltem idegesen -, eladja a házat is, az üzletét is, mindent...

Stawskiné erősen elpirult; székét háttal fordította a lámpa felé, és halkan kérdezte:

- Miért?...

- Tudom is én! - feleltem, s azt a kaján élvezetet éreztem, amelyet embertársaink kínzásakor érzünk. - Tudom is én!... Azt mondják, nősül...

- Igen, igen... - kapta fel a szót Misiewiczné asszony. - A Łęcka kisasszonyról beszélnek.

- Vajon igaz?... - suttogta Stawskiné, s hirtelen keblére szorította mind a két kezét, mintha nem kapna elég levegőt, aztán sietve eltűnt a másik szobában.

„Na, szépen vagyunk! - gondoltam. - Épp hogy csak egyszer látta és máris ájuldozik..."

- Én ugyan nem tudom, mért nősülne - szóltam Misiewiczné asszonyhoz -, úgy látom, semmi szerencséje sincs a nőkkel.

- Ah, mit beszél, Rzecki úr! - háborodott fel az öregasszony. - Nincs szerencséje?

- Nem szép ember...

- Ő?... Dehogyisnem, de még milyen szép!... Micsoda alakja van, és milyen nemes arcéle és a szeme... Úgy látszik, Rzecki úr, maga nemigen ért az ilyesmihez. De én bevallom, mert az én koromban már bátran megtehetem, hogy bár sok szép férfit láttam (Ludwik is nagyon csinos volt), de ilyent, mint Wokulski úr, még soha. Ezer közül is kitűnik...

Magamban nagyon csodálkoztam ezen a lelkendezésen, mert tudom, hogy Staś csinos férfi, de hogy ennyire... hiába, nem vagyok nő!

Mikor este tíz felé elbúcsúztam hölgyeimtől, Stawskiné egészen más volt, mint rendesen, arcáról lerítt a bánat, s panaszkodott, hogy fáj a feje. Ó, az a szamár Staś! Egy ilyen asszony belebolondul az első látásra, ő meg a Łęcki lány után fut. Hát van rend ezen a világon?

Ha én lennék az Úristen... Eh, de mire való ez az üres fecsegés.

Sokat beszélnék manapság Varsó csatornázásáról. A herceg is volt nálunk, meg is hívta Staśt egy megbeszélésre, ebben az ügyben. Mikor aztán a csatornázással végeztek, a herceg szóba hozta a házat. Én is ott voltam, s mindenre pontosan emlékszem.

- Igaz az (már bocsásson meg, hogy ilyen dolgok iránt érdeklődöm), igaz, hogy ön a házáért százhúszezer rubelt kér Krzeszowski bárónétól?

- Nem igaz - felelte Staś. - Csak százezret kérek, és ebből nem is engedek.

- A báróné egy kicsit hisztériás és igazán különös asszony, de nagyon szerencsétlen teremtés - folytatta a herceg. - Meg akarja venni a házat, először azért, mert ott halt meg egyetlen leánykája, másodszor meg hogy megmaradt pénzét így biztosítsa a báróval szemben, aki szeret könnyelműen költekezni... Ugyan kérem, nem engedne valamit ebből az árból? Olyan szép dolog jót tenni szerencsétlen embertársainkkal - fejezte be nagyot sóhajtva.

Bevallom, hogy bár csak egyszerű kereskedősegéd vagyok, egy kicsit csodálkoztam ezen a más zsebére való jótékonykodáson. Staś ezt még jobban érezhette, mert kemény hangon így felelt:

- Már megbocsát, herceg úr, de csak azért, mert a báró úr szeret könnyelműen költekezni, a bárónénak pedig megtetszett a házam, én veszítsek el néhány ezer rubelt? Milyen alapon?...

- Nono, nem szabad mindjárt megsértődni, kedves barátom - csitította a herceg, s erősen szorongatta a kezét. - Mindnyájan emberek között élünk, ők segítenek bennünket céljainkhoz, tehát bizonyos kötelességeink nekünk is vannak...

- Nekem igazán alig segít valaki, de annál többen akadályoznak.

Nagyon hűvösen búcsúztak egymástól. Megfigyeltem, hogy a herceg elégedetlen volt.

Érdekes emberek! Nem elég, hogy Wokulski a kereskedelmi vállalatnál alkalmat és lehetőséget adott nekik, hogy tőkéikkel tizenöt százalékot keressenek, most még azt kívánják, hogy egyetlen szavukra Krzeszowski bárónénak is ajándékozzon jó pár ezer rubelt.

És az a szörnyű némber eget-földet megmozgat... Mert már egy pap is járt Staśnál, s mindenféle vallásos intelmekkel igyekezett rábírni, hogy a házát adja el a bárónőnek kilencvenötezer rubelért. De Staś nem állt kötélnek, így aztán bizonyára hamarosan elhíresztelik ilyen meg amolyan istentelen embernek.

És most érkeztünk el a fő eseményhez, amelyet most már igazán villámgyorsan elmondok.

Ismét Stawskinénál voltam (azon a napon, amikor Vilmos császár ama bizonyos Nobiling-história után átvette a hatalmat), s alig léptem be, észrevettem, hogy bálványom, a drága szép Helena asszony pompás jókedvében van, s nem győzi dicsérni a... bárónét!...

- Képzelje el - beszélte lelkendezve -, a báróné minden különcsége ellenére milyen aranyos, jó asszony. Észrevette, hogy amíg ott dolgozom, nagyon hiányzik nekem Helunia, s egyszer s mindenkorra megkért, hogy a kislányt mindig vigyem fel arra a néhány órára...

- Arra a hat órára, amiért két rubelt fizet?... - vetettem közbe.

- Dehogy hat, legfeljebb négy... Helunia nagyszerűen elvan ott, mert bár semmihez sem szabad hozzányúlnia, sokat gyönyörködik abban a töméntelen játékban, ami a szegény boldogult kislány után megmaradt.

- Olyan szépek azok a játékok? - kérdeztem, mert már lelkem mélyén tervezgettem valamit.

- Gyönyörűek! - felelte Stawskiné élénken. - Különösen egy óriási baba! Sötétszőke haja van, s ha megnyomják itt... a dereka alatt... - tette hozzá pirulva.

- A hasikáját?... - kérdeztem egyszerűen.

- Igen - hagyta rá gyorsan. - Akkor megmozdítja a szemét, és azt mondja: mama!... Ó, milyen mulatságos! Higgye el, magam is szívesen elfogadnék egy ilyen babát. Miminek hívják. Mikor Helunia először látta, csak összetette a kezét, és úgy bámulta, mintha földbe gyökerezett volna a lába. Mikor pedig a báróné hozzányúlt, s a baba megszólalt, Helunia felkiáltott: „Ó, anyukám, milyen gyönyörű, milyen okos!... Megcsókolhatom az arcát?...” S meg is csókolta,

de csak a lakkcipőcskéje orrát. Azóta álmában mindig a babáról beszél: alighogy felébred, már rohanna a báróhoz, mikor aztán ott van, képes az egész idő alatt összetett kézzel a baba előtt állni, mintha imádkoznék. Ó - fejezte be suttogva (mert Helunia a szomszéd szobában játszott) -, milyen boldog lennék, ha vehetnék neki egy ilyen babát...

- Ne is álmodj róla, egy ilyen baba biztosan rengeteg pénzbe kerül - jegyezte meg Misiewiczné.

- Mért kerülne, mama? És ki tudja, megszerezhetem-e neki valaha azt a nagy örömet, amit ma ezzel a babával szerezhetnék? - felelte Stawskiné.

- Én azt hiszem - szóltam közbe -, hogy nálunk az üzletben akadna ilyen baba. Ha egyszer ráérne, s eljönne a boltba...

Nem mertem ajándékként felajánlani, mert megértettem, hogy az anyának kellemesebb, ha ő maga szerzi meg gyermeke számára ezt az örömet.

Suttogva beszéltünk, s ebből úgy látszik, Helunia megértette, hogy a babáról van szó, mert ragyogó szemmel futott be a másik szobából.

Hogy gondolatát másfelé tereljem, megkérdeztem:

- Nos, Helunia, hogy tetszik neked a báró néni?

- Csak úgy rendesen - felelte a gyermek, térdemre támaszkodva s anyjára nézve. (Ó, istenem, mért is nem vagyok az apja?)

- És szokott veled beszélgetni az a néni?

- Nem sokat. Csak egyszer kérdezte, hogy Wokulski bácsi szokott-e engem babusgatni.

- Igen?... És mit mondtál?

- Azt, hogy nem is tudom, melyik a Wokulski bácsi. Akkor aztán a néni azt mondta... jaj, milyen hangosan ketyeg a bácsi órája. Tessék megmutatni...

Kivettem az órámat, és a kezébe adtam.

- Nos, mit mondott a néni? - sürgettem.

- A néni azt mondta: „Hogy lehet az, hogy te nem tudod, melyik a Wokulski bácsi? Az, aki azzal a go... gonosz Rzeckivel szokott hozzátok járni...” Hahaha, hogy a bácsi gonosz: tessék megmutatni, mi ketyeg ebben az órában...

Stawskinéra néztem, de ő annyira elcsodálkozott, hogy Heluniát nem is figyelmeztette.

A tea után, amelyhez csupán üres zsemlét adtak (a szakácsné említette, hogy aznap nem lehetett vajat kapni), elbúcsúztam a hölgyektől, s magamban megfogadtam, hogy Staś helyében át nem engedném a házat Krzeszowskinénak százhúszezer rubelen alul.

Közben ez a boszorkány mindenféle protekciót igénybe vett, hogy Wokulski fel ne emelje az árat, és másnak el ne adja a házat, s végre rászánta magát, hogy megadja érte a százezer rubelt.

Azt mondják, néhány napig dührohamai voltak: megverte a cselédlányt, a közjegyzői irodában mindenki füle hallatára lehordta az ügyvédjét, de végül is aláírta az adásvételi szerződést.

A ház megvétele után néhány napig csend volt.

Legalábbis annyira, hogy semmit sem hallottunk róla, csak inkább a lakók jártak hozzánk mindenféle panaszukkal.

Először a varga jött, aki a hátsó szárnyban, a harmadik emeleten lakik, sírt, panaszkodott, hogy az új tulajdonos felemelte a lakbérét évi harminc rubellel; mikor aztán fél órai magyarázgatás után megértette, hogy nekünk semmi közünk többé a házhoz, megtörölte a szemét, összeráncolta a homlokát, és így búcsúzott:

- Úgy látszik, Wokulski úrnak se istene, se krisztusa, hogy egy ilyen személynek el tudta adni azt a házat, aki nem tudja, hogy nyúzza még jobban a szegény embert.

Hallottak már ilyet?

Másnap a „Párizsi Mosoda" tulajdonosnője jött. Bársony körgallér volt rajta, mozdulatai méltóságteljesek, arcvonásai határozottak. Letelepedett a boltban az egyik karszékbe, körülnézett, mintha legalábbis néhány japán vázát akarna vásárolni, aztán így szólt:

- Na, nagyon szépen köszönöm!... Maga ugyan jól elbánt velem... Júliusban megvette a házat, decemberben meg eladta, mintha csak spekulációra vette volna... És hogy erről nekünk egy szót sem szólt.

Közben az arca kipirult, és tovább beszélt:

- Ma aztán az a hitvány dög leküld hozzám egy melákot valami cédulával, nézem, felmondás... Pedig aki nálam pontosabban fizet, az csal... És nem elég, hogy a helyiséget felmondta, hanem még az intézetem jó hírnevét is tönkreteszi az a boszorkány... Azt mondja, hogy a vasalólányaim kikezdtek a diákokkal! Pedig tessék elhinni, szemenszedett hazugság az egész!... Mit gondol az a perszóna, hogy ilyenkor, télvíz idején kapok más helyiséget?... Hogy csak úgy egyszerűen kiköltözöm abból a házból, ahová a vevőim már odaszoktak?... Egy ilyen költözködésen az ember ezreket veszthet!... Ki téríti meg azt nekem?...

Mondhatom, hol dideregtem, hol forróság öntött el, míg a szónoklatot hallgattam, amelyet „kedves" vendégünk érces kontraaltján rengeteg vevőnk füle hallatára harsogott el. Csak nagy nehezen tudtam a feldühödött némbert betessékelni magánlakásomba, ahol aztán hosszas rimánkodás árán rábírtam, hogy minden káráért pereljen be minket.

Alig ment el a harcias hölgy - mint derült égből a villám - robban be a boltba az a bizonyos diák, az a szakállas, aki elvből nem fizet lakbért.

- Hogy van, hogy? - kérdi bizalmaskodva. - Igaz, hogy az a vén boszorkány megvette a házat?

- Igaz - feleltem, s egyre vészesebbé váló hanghordozása miatt már kezdtem attól tartani, hogy ez az „ügyfél"... legalábbis megver.

- A fene egye meg!... - kiáltotta, s ujjával pattintott. - Olyan rendes fiú volt az a Wokulski (nota bene,[48] Wokulski háztulajdonos korában egy huncut garast sem látott tőlük), és lám, eladta... Szóval Krzeszowskiné most kirúghat minket abból a rozzant pajtából?

- Hüm... hm... - feleltem.

- Ki is rúg - folytatta sóhajtva. - Már járt is nálunk egy ipse, felszólított, hogy távozzunk... De bele is vásik a foguk, amíg minket per nélkül kiebrudalnak... és ha végül sikerül is, olyan ramazurit csapunk, hogy az egész háznak jó ideig lesz min szórakoznia! Volt szerencsém.

„Na - gondolom -, legalább ennek nincs rajtunk követelnivalója. El is hiszem, hogy csakugyan képesek valami nagy »ramazurit« csapni - a báróné mulattatására..."

Másnap végre Wirski toppant be.

---

[48] Megjegyzendő. (latin)

- Mit szól hozzá, kolléga úr - kezdi felháborodva -, az a banya felmondta nekem a gondnokságot, sőt, újévtől kezdve a lakást is?

- Wokulski már gondolt is magára - feleltem. - A Kereskedelmi Vállalatnál szánt magának valami állást...

Az egyiket meghallgattam, a másikat vigasztaltam, a harmadikat csitítgattam, így valahogy átvészeltem az összpontosított rohamot. Abban nem kételkedtem, hogy a báróné most végre kitombolja magát, s úgy szétüt a lakók között, mint valami fiók Tamerlán, s ösztönszerű nyugtalanságot és aggodalmat éreztem a kedves, drága Helena asszony miatt.

December második felében egyszer csak nyílik az ajtó, s Stawskiné lép be. Szebb, mint valaha (mert ő mindig szép, mindig gyönyörű, akár vidám, akár szomorú, akár kedélyes, akár zavart). Rám néz avval a varázslatos szemével, és halkan így szól: - Lenne szíves megmutatni azt a babát?

A babát (sőt három hasonló babát is), már régóta előkészítettem, de olyan zavarban voltam, hogy jó néhány percbe telt, amíg megtaláltam. Furcsa ez a Klein a fintoraival. Olyan pofákat vág, mintha legalábbis azt hinné, hogy szerelmes vagyok Stawskinéba.

Végre megtaláltam az óriási dobozt. Három baba volt benne: egy szőke, egy barna és egy fekete. Mind a háromnak valódi haja van, s ha a hasát megnyomják, a szemét forgatja, és olyan hangot ad, amelyet Stawskiné „mamá”-nak, Klein „tatá”-nak ért, én meg „uhu”-nak hallok.

- Gyönyörű! - áradozik Stawskiné. - De félek, hogy nagyon drága...

- Asszonyom - feleltem -, ez véletlenül olyan áru, amelyet már szeretnénk kiárusítani, tehát nagyon olcsón odaadhatjuk. Azonnal megyek a főnök úrért...

Staś ott dolgozott a helyén, a szekrények mögött, de mikor megmondtam neki, hogy Stawskiné van itt, és hogy miért jött, otthagyta a számadást, és derűs jókedvvel sietett a boltba. Azt is észrevettem, hogy nagyon barátságosan nézegeti Stawskinét, mintha igen nagy hatással lett volna rá. „Na, végre!... - gondolom. - Hála Istennek!...”

Megkezdődött az alku, végre is megmagyaráztuk Helena asszonynak, hogy a babát, mint kiárusításra szánt portékát, amelyre már hosszú idő óta nem akadt vevő, átengedjük neki három rubelért, akár a szőkét, akár a barnát.

- Ezt veszem meg - szólt, s kiválasztotta a barnát -, mert éppen olyan, mint a bárónéé. Ó, hogy fog örülni Helunia.

Mikor fizetésre került a sor, Stawskinét megint kétségek gyötörték, mert úgy érezte, hogy egy ilyen babának legalább tizenöt rubel az ára, s mondhatom, Wokulskinak, nekem és Kleinnek minden rábeszélő képességünket össze kellett szednünk, hogy meggyőzzük és megnyugtassuk afelől, hogy a háromrubeles árból még egész szép hasznunk is marad.

Wokulski visszatért könyveihez, én pedig megkérdeztem Helena asszonyt, hogy mi újság odahaza, s hogy fér meg a bárónéval.

- Már sehogy - felelte elpirulva. - Krzeszowski báróné rettenetes jelenetet csapott nekem azért, hogy százezer rubelt kellett fizetnie a házért: azt mondta, nem pártfogoltam eléggé Wokulski úrnál, és még sok mindent... Úgyhogy elköszöntem tőle, és soha többé be nem teszem hozzá a lábam. Természetesen újévre felmondta a lakást.

- És a járandóságát kifizette?

- Ah!... - sóhajtotta Stawskiné, s a földre ejtette karmantyúját, melyet Klein villámgyorsan felvett.

- Szóval nem?

- Nem... azt mondta, hogy pillanatnyilag nincs pénze, de még nem is tudja, rendben van-e a számlám.

Jókat nevettünk a báróné bogarain, aztán jó reménységben búcsúztunk el egymástól. Mikor elment, Klein annyira túláradó udvariassággal tárta ki előtte az ajtót, hogy: vagy már most főnöknének tekinti, vagy ő maga szerelmes bele. A tökfilkó!... Ő is ott lakik a báróné házában, s el-ellátogat Stawskinéhoz, de úgy ül ott, mint valami túzok. Egy este Helunia meg is kérdezte nagymamáját, hogy Klein bácsi nem vett-e be ricinusolajat... Ábrándozik! Hát már mindenki szemet vethet egy ilyen nőre?

De most már igazán rátérek a tragédiára, bár - ha csak rágondolok, egyszerre elfut a pulykaméreg.

Ezernyolcszázhetvennyolc karácsonyának előestéjén bent ülök a boltban. Egyszerre levél érkezik Stawskinétól, kér, hogy este menjek el hozzájuk. Már maga az írás is meglepett, mert látszott rajta az izgatott kéz remegése. „Talán a férjéről kapott hírt" - gondoltam.

„Biztosan útban van hazafelé - mondtam magamban. - Az ördög vigye az ilyen eltűnt férjeket, akiknek évek múlva jut eszükbe, hogy otthonuk is van."

Estefelé Wirski tört rám lihegve, felháborodva. Egy szót sem szól, csak rángat befelé a lakásomba, becsapja az ajtót, ráfordítja a kulcsot, s bundáját le sem vetve, egy fotelba vágja magát, aztán így szól:

- Tudja, miért ült a báróné tegnap éjfélig Maruszewicznél?...

- Éjfélig Maruszewicznél?...

- Igen. Még az a vén gazember ügyvédje is ott volt... Az a szennyes Maruszewicz észrevette ablakából, hogy Stawskiné a babát öltözteti, s a báróné azonnal rohant haza a távcsőért...

- No és!... - sürgettem.

- A bárónénak néhány nappal ezelőtt eltűnt egy babája, amelyik a kislánya után maradt, s az az őrült most Stawskinéra gyanakszik.

- Hogyhogy?

- Hogy ő lopta el a babát!...

Ijedtemben keresztet vetettem magamra.

- Nevetséges - kiáltottam. - Stawskiné itt vette a babát nálunk.

- Tudom - felelte. - De a báróné ma reggel kilenckor mégis rendőrrel rontott be Stawskinéhoz, elvitte a babát, és még jegyzőkönyvet is íratott. A feljelentés már el is ment a bírósághoz...

- Megőrült!? Mondom, hogy a babát itt...

- Tudom, tudom... de mit számít az, ha a botrány már megtörtént? - válaszolta. - S ami a legrosszabb (a rendőr mondta), Stawskiné nem akarja, hogy Helunia bármit is tudjon a babáról. Eleinte nem akarta neki megmutatni, kérte, hogy beszéljenek halkabban, sírt is... a rendőr azt mondja, hogy ő maga is zavarban volt, mert eleinte azt sem tudta, miért viszi a báróné abba a lakásba, de aztán a vén boszorkány elkezdett ordítozni: „Meglopott!... meglopott!... A baba akkor tűnt el, mikor utoljára volt nálam! Zárják be! Egész vagyonommal

felelek azért, hogy igaz, amit mondok!...” Erre aztán a rendőr elvitte a babát, és Stawskinét is bekísérte az őrszobára... Botrány! Szörnyű botrány!...

- Na és maguk?... - kiáltottam vad dühvel.

- Én már nem voltam otthon, Stawskiné cselédje meg csak elrontotta a dolgot, mert a rendőrt az utcán mindennek elmondta, amiért be is csukták... A mosoda tulajdonosnője pedig, hogy a bárónénak hízelegjen, szintén kígyót-békát kiabált Stawskinéra... Csak annyi az elégtételünk, hogy a derék diákok valami szörnyű rondaságokat löttyintettek a báróné fejére, hogy nem győzi súrolni magát...

- De hát a bíróság!... Az igazság!... - kiáltoztam.

- A bíróság felmenti Stawskinét - szólt Wirski -, ez világos, de a botrány már megvan... Annak a szegény asszonynak vége! Ma már el is küldte a tanítványait, s ő maga sem ment el a leckéire, csak otthon sírdogált az anyjával együtt.

Természetesen meg sem vártam, míg a boltot becsukják (ez most egyre gyakrabban megesik velem), rohantam Stawskinéhoz, sőt bérkocsiba ültem, hogy hamarabb odaérjek.

Útközben pompás ötletem támadt; Wokulskihoz hajtattam, hogy tájékoztassam a történtekről... Egyelőre nem tudtam, otthon van-e, mert mostanában mind gyakrabban teljesít szolgálatot Łęcka kisasszony oldalán.

Otthon volt, de nagyon rossz hangulatban találtam. Úgy látszik, az udvarlás nem használ neki. De mikor elmondtam Stawskiné történetét a bárónéval és a bábuval, egyszerre felélénkült, felkapta a fejét, szeme megvillant (már nemegyszer rájöttem, hogy saját bajaink legjobb orvossága, ha mások szerencsétlenségéről szerzünk tudomást).

Nagy figyelemmel hallgatott végig (szomorú gondolatai egyszerre szétrebbentek), aztán így szólt:

- Csúnya egy boszorkány! De Stawskiné nyugodtan alhatik, az ő ügye tiszta, ez világos, mint a nap. Nem ő az egyedüli, akit az emberi aljasság besároz!

- Könnyű neked - feleltem -, te férfi vagy, s mindenekelőtt van sok pénzed... de ő, szegény... a botrány miatt máris elvesztette minden jövedelmét, vagy helyesebben, maga mondott le róla. Most aztán miből fognak élni?...

- No, lám!... - kiáltotta Wokulski, s homlokára csapott. - Erre nem is gondoltam.

Néhányszor végigszáguldott a szobában, homlokát erősen összeráncolta, odább lökte a széket, ujjával dobolt az ablaküvegen, aztán hirtelen megállt előttem.

- Rendben van - szólt. - Siess csak hozzájuk, egy óra múlva én is ott leszek. Azt hiszem, Müllernével megcsináljuk az üzletet.

Áhítatos ámulattal néztem rá. Müllernének nemrégen halt meg a férje, aki szintén díszműárukereskedő volt, akárcsak mi, s egész üzlete, vagyona, a hitele Wokulskitól függött. Kitaláltam, hogy Staś mit tervez Stawskinéval...

Rohantam le az utcára - beugrottam egy bérkocsiba, száguldok, mint három mozdony, s úgy robbanok be a gyönyörű, a nemeslelkű, a szerencsétlen és mindenkitől elhagyatott Helena asszonyhoz, mint egy Congrave-féle rakéta. Bensőm tele van vidám ujjongással, még a küszöbön innen azt forgatom az eszemben, hogy harsányan bekiáltom: - Kacagjanak, hölgyeim, az egész világon!... - De mikor az ajtót kinyitottam, minden jókedvem a küszöbön kívül rekedt.

Mert tessék elképzelni, mit láttam. A konyhában ül Marianna bekötözött fejjel és dagadt képpel, a vak is látja, hogy az őrszobán volt. A kandalló sötét, az ebédnél használt edény mosatlan, a szamovár hideg, a szegény megdagadt leányzó körül sürgölődik a házmesterné, két cselédlány, a tejesasszony, s olyan borongós arcot vágnak, mintha legalábbis halottat öltöztetnének.

Csontjaimon végigfut a hideg, s benyitok a szalonba.

Ott csaknem ugyanez a látvány fogad. A szoba közepén egy karszékben ül Misiewiczné asszony, ugyancsak bepólyált fejjel, mellette Wirski, Wirskiné, a „Párizsi Mosoda" tulajdonosnője, aki közben újra összeveszett a bárónéval, s rajtuk kívül még néhány fehérnép. Mindnyájan suttogva beszélnek, s igen gyakran fújják az orrukat, mégpedig legalább egy oktávval magasabban, mint rendesen. Végre megpillantom Stawskinét, egy alacsony zsámolyon ül és sápadt, mint a fal.

Egy szó, mint száz: tökéletes katakombahangulat. Csupa sápadt vagy sárga arc, könnyes szem, pirosló orr. Egyedül Helunia tartja magát úgy-ahogy. Régi babájával az ölében a zongoránál ül, s a baba kis élettelen kezével meg-megüti a billentyűket, közben pedig becézve gügyögi: - Csend, Zosia, csend... ne zongorázz, mert nagymamának fáj a feje...

Tessék ehhez még hozzátenni a petróleumlámpa tompított fényét, egyébként egy kicsit füstöl is, és... a be nem függönyözött ablakot, s akkor könnyű elképzelni, milyen síri hangulat vett rajtam erőt.

Misiewiczné, mikor meglátott, ismét sírva fakadt. Talán a még megmaradt könnyeit akarta elsírni.

- Ah, jó, hogy eljött, kedves, jó Rzecki úr... Nem szégyell idejönni közénk, szegény meggyalázott teremtések közé?... Ó, ne csókoljon nekem kezet... Boldogtalan, szerencsétlen a mi családunk... Nemrégen gyanúsították meg szegény Ludwiczeket, s lám, máris rajtunk a sor... Menekülnünk kell innen, akár a világ végére is... Częstochowa vidékén van egy nővérem, elmegyünk hozzá, hogy ott fejezzük be derékba tört életünket...

Wirskinek fülébe súgtam, hogy tapintatosan távolítsa el a vendégeket, magam pedig Stawskinéhoz léptem.

- Legjobb lenne meghalni - szólt üdvözlésül.

Bevallom, néhány percnyi ott-tartózkodás után már szédültem bizony. Megesküdtem volna, hogy Stawskinét is meg az anyját is, sőt talán ittlevő barátnőiket is mind csakugyan valami szörnyű gyalázat érte, s hogy más nem marad számukra, mint a halál. A halálhangulat azonban nem akadályozott meg abban, hogy a füstölgő lámpát megigazítsam, mert már az egész szobában szállongott a finom, zsíros korom.

- Na, hölgyeim - szólalt meg Wirski hirtelen -, induljunk, induljunk kifelé, mert Rzecki úrnak beszéde van Stawskiné asszonnyal.

A hölgyek, akikben a mélységes részvét semmiképpen sem gyengítette a felcsigázott kíváncsiságot, kijelentették, hogy ők is szívesen elbeszélgetnek velünk, de Wirski olyan buzgón adogatta fel körgallérjukat, hogy szegények nagy zavarukban megcsókolgatták a háziakat, majd még Wirskinét is (már attól féltem, hogy a végén a székeket is sorra csókolják), de végül is elmentek, sőt, a Wirski házaspárt is magukkal vitték.

- Ha titok, hát titok - jegyezte meg a legtalpraesettebb -, de akkor magukra sincs itt szükség.

Erre újabb búcsúzási roham kezdődött, csókok, vigasztaló szavak újabb özöne, s nagy nehezen kivonultak, Isten hírével. De még az ajtóban, a küszöbön, a lépcsőkön is egymást tessékelték előre, udvariasan bókolgatva. Ó, ezek az asszonyok!... Néha már azt hiszem, az Úristen azért teremtette Évát, hogy Ádámmal megutáltassa a paradicsomot. Végre szűk családi körben maradtunk, de a szalon már úgy tele volt füsttel, korommal és szomorúsággal, hogy magam is elvesztettem minden energiámat. Könyörgő hangon kértem Stawskinét, engedje meg, hogy egy kicsit kinyissam az ablakot, s hangomban némi szemrehányással tanácsoltam, hogy legalább ezentúl függönyözzön be estére.

- Emlékszik rá, asszonyom - fordultam Misiewiczné hez -, milyen régóta figyelmeztettem a függönyökre? Ha megfogadták volna a tanácsomat, Krzeszowskiné nem kémlelhette volna ki, hogy mi történik itt maguknál.

- Igaz, igaz. De ki hitte volna? - sóhajtotta az öregasszony.

- Ilyen már a mi szerencsénk - suttogta Stawskiné.

Leültem egy karszékbe, ujjaimat összefontam, hogy a csontom is ropogott, és lemondó kétségbeeséssel hallgattam Misiewiczné siránkozását a rettenetes gyalázatról, mely néhány évenként a nyakukba zúdul, meg a halálról, mint az emberi szenvedés végéről, meg istenben boldogult Misiewicz úr nankingnadrágjáról és számos hasonló dologról.

Még egy óra sem telt el, s én már bizonyos voltam benne, hogy ez a babaügy egy általános öngyilkossági művelettel fejeződik be, melyben én - midőn Stawskiné lábainál haldoklom -, végre bevallom neki, hogy szeretem...

Éppen ezek a gondolatok foglalkoztattak, mikor egyszerre erős csengetés hallatszott a konyha felől.

- A rendőr! - kiáltotta Misiewiczné.

- Tetszik vendéget fogadni? - szólt be Marianna egyik barátnője olyan határozott hangon, hogy reménységem újra visszatért.

- Ez Wokulski - súgtam Stawskinénak, és megpödörtem bajuszomat.

Helena asszony gyönyörű arcán megjelent a pír. Egyszerre olyan lett, mint a hóra hullott rózsaszirom. Isteni nő!... Ó, mért nem én vagyok Wokulski... Hej...

Staś lépett be. Helena asszony elébe sietett.

- Nem vet meg minket?... - kérdezte zokogástól elcsukló hangon.

Wokulski csodálkozva nézett a szemébe, és kétszer... egymás után kétszer (szavamra mondom, kétszer) megcsókolta a kezét. S hogy ezt milyen gyöngéd részvéttel tette, annak legjobb bizonyítéka, hogy az ilyenkor szokásos cuppanás nem is hallatszott.

- Ah, mégis eljött, nemes szívű Wokulski úr?... Nem szégyell ilyen szerencsétlen, meggyalázott nőkkel érintkezni?... - kezdte Misiewiczné asszony, nem tudom én, ma már hányadszor.

- Bocsánat - vágott szavába Wokulski. - A hölgyek helyzete kétségtelenül kellemetlen, de kétségbeesésre nem látok semmi okot. Az ügyre egy-két hét alatt világosság derül, akkor aztán nem önöknek lesz okuk kétségbeesni, hanem annak a félbolond bárónénak. Hogy vagy, Helunia? - tette hozzá, s megcsókolta a gyermeket.

Hangja olyan nyugodt és határozott volt, s egész viselkedése olyan természetes, hogy Misiewiczné azonnal abbahagyta a siránkozást, sőt, mintha Stawskiné is élénkebben nézett volna rám.

- Mit tegyünk hát, drága, nemes szívű Wokulski úr, aki nem szégyellt idejönni - kezdte Misiewiczné.

- Be kell várni a pert - vágott közbe Wokulski. - A bíróság előtt aztán be kell bizonyítani, hogy a báróné hazudott, fel kell jelenteni hatóság előtti rágalmazásért, ha ezért becsukják, egyetlen órát sem szabad neki elengedni. Néhány havi börtön nagyon jót fog tenni neki. Különben is, beszéltem már az ügyvéddel, holnap idejön.

- Magát az Isten küldte, Wokulski úr - kiáltotta Misiewiczné, most már egészen természetes hangon, s lekapta fejéről a kendőt.

- Én sokkal fontosabb ügyben jöttem - felelte Staś, Stawskinéhoz fordulva (úgy látszik, sietett a dologgal, hogy minél hamarabb elmehessen - a szamár!) - Lemondta az óráit?

- Igen.

- Jól tette, s legjobb lesz egyszer s mindenkorra lemondani. Nagyon nehéz munka, s nem is fizetik meg rendesen. Kezdjen inkább kereskedelemhez.

- Én?

- Igen. Tud számolni?

- Tanultam könyvelést - suttogta Stawskiné, s annyira erőt vett rajta a megilletődés, hogy leült.

- Nagyszerű. A dolog úgy áll, hogy még egy bolt szakadt a nyakamba, tulajdonosával, egy özvegyasszonnyal együtt. Mivel az üzletnek jóformán az egész tőkéje az enyém, szükségem lenne ott valakire, akiben megbízhatom, s a tulajdonosra való tekintettel jobban szeretnék nőt. Mondja meg, kérem, elfogadná-e a pénztárosnői állást, egyelőre, mondjuk, havi hetvenöt rubel fizetéssel?

- Hallottad, Helenka? - fordult hozzá Misiewiczné, csodálkozó arccal.

- Ön rám bízná az üzlet pénztárát, rám, aki ellen... - kezdte Stawskiné, de a sírás elfojtotta szavát.

Rövidesen azonban mind a két hölgy megnyugodott, s egy fél órával később már mindnyájan együtt teáztunk, nyugodtan beszélgetve, sőt nevetgélve is.

S mindezt Wokulski tette... Egyetlen, drága lény ezen a világon! Hogyne szeretné az ember! Lehet ugyan, hogy nekem is meglenne hozzá a jó szívem, csak az a kis bagatell... a félmillió rubel hiányzik, ami a drága Staśnak megvan.

Mindjárt karácsony után beiktattam Stawskinét pénztárosnői állásába a Müllerné boltjában. A tulajdonosnő nagyon kedvesen fogadta, s fél óráig magyarázta nekem, hogy Wokulski milyen kedves, milyen nemes szívű, milyen okos és milyen csinos... Elmondta, hogy mentette meg a boltot a csődtől, őt és gyermekeit pedig a nyomortól, s milyen nagyszerű lenne, ha egy ilyen ember megnősülne.

Kedves, bohókás asszony, pedig már harmincöt éves. Alig temette el első férjét, s máris (a fejem tenném rá) szívesen vállalkozna a második férjhezmenésre - természetesen Wokulski-hoz. Komolyan, meg sem tudom számlálni, hány asszony sóvárog és kapaszkodik Staś után (vagy talán a vagyona után?).

Stawskinénak minden nagyon tetszik: az állás, melyért a fizetését kapja, mégpedig olyan fizetést, amilyenről talán sohasem álmodott, s az új lakás is, melyet Wirski keresett számára.

Igazán rendes kis lakás: egy kis előszoba, konyha, vízvezetékkel és leöntővel, három kedves kis szoba s még egy kis kert is hozzá. Igaz, hogy most még csak három száraz kóró van a kertben, meg egy rakás tégla, de Stawskiné máris arról ábrándozik, hogy a nyár folyamán valóságos paradicsommá varázsolja. Szép kis paradicsom, amelyet egy zsebkendővel le lehet takarni!...

Az ezernyolcszázhetvenkilencedik esztendő avval kezdődött, hogy az angolok nagy győzelmet arattak Afganisztánban, s Roberts tábornok vezérletével bevonultak Kabulba. Egészen biztos, hogy a *Kabul* mártás megdrágul!... De ez a Roberts igazán helyre legény, csak fél karja van, s mégis úgy csépeli az afgánokat, hogy csak úgy porzik... Ámbár az ilyen vadócokat nem nehéz elpáholni, kíváncsi vagyok, tisztelt Roberts úr, milyen legény lennél, ha a magyar honvédséggel állnál szemben!...

Újév után Wokulskinak is sok dolga akadt a Kereskedelmi Vállalattal. Reméltem, még egy ülés, és úgy szétüt a társai között, hogy hírmondó sem marad belőlük. Különös emberek, pedig mind értelmiségiek, iparosok, kereskedők, földbirtokosok, arisztokraták! Staś csinálta nekik a vállalatot, s mégis ellenségüknek tekintik, és minden érdemet maguknak tulajdonítanak. Hét százalékot fizet nekik félévenként, s még fintorgatják az orrukat, hogy kevés, és hogy megnöveljék, az alkalmazottak fizetését akarják leszállítani.

És azok a kedves alkalmazottak, akikért Staś annyit verekszik! Kígyót-békát kiáltanak rá, s elnevezik kizsákmányolónak (nota bene: a mi üzletünk adja a legnagyobb fizetéseket és remunerációkat), és hogy áskálódik egyik a másik ellen...

Szomorúan tapasztalom, hogy embereink között eddig ismeretlen szokások kaptak lábra: keveset dolgoznak, hangosan panaszkodnak, s a háttérben fondorkodnak és pletykáznak.

Eh, de mi közöm nekem mások dolgához?

Na de most végre, rendkívüli gyorsasággal befejeztem a tragédia elbeszélését, amelynek minden nemes szívet meg kell ráznia.

Már egészen megfeledkeztem erről a szennyes perről, amelyet Krzeszowski báróné az ártatlan, a kristálytiszta, a gyönyörűséges Stawskiné ellen indított, amikor január vége felé a derült égből hirtelen két villám csapott le rám: az egyik az a hír, hogy Vietlankában pestis ütött ki, a másik pedig, hogy Wokulski meg én holnapra idézést kaptunk a bíróságra. Egyszerre elzsibbadt a lábam, aztán a zsibbadás haladt felfelé a sarkamtól a térdemre, majd a gyomromba, s természetesen a szívem felé igyekezett. Nem gondolhattam mást, mint hogy vagy pestis, vagy bénulás... De mivel Wokulski az idézést egykedvűen fogadta, én is visszanyertem lelki egyensúlyomat.

Estefelé a legjobb reménységgel indulok hölgyeimhez, már az új lakásba, egyszerre az utca közepén csörgést, csattogást hallok. „Szent Isten - gondolom -, rabokat vezetnek?... Borzalmas előjel...”

Ó, micsoda komor, szomorú előérzet gyötört: hátha a bíróság nem hisz nekünk (hiszen tévedés mindig történhet), s ha azt a kristálytiszta, nemes szívű nőt lezárják, ha csak egy hétre is, ha csak egy hétre, ha csak egy napra is mi lesz akkor?... Mert szegény nem élné túl, de én sem... De ha túlélném is, legfeljebb azért, hogy a szegény kis Heluniának legyen gondviselője...

Igen! Nekem élnem kell. De micsoda élet lenne az?!...

Betoppanok a lakásba... ismét szörnyű felfordulás! Stawskiné sápadtan ül a széken, Misiewicznének megint vizes borogatás van a fején, s két ölnyire árad belőle a kámfor. Szegény asszony sopánkodó hangon nyöszörgi:

- Ó, nemes szívű Rzecki úr, aki nem szégyell idejönni a megalázott, meggyalázott nők közé... Képzelje csak, micsoda szerencsétlenség! Holnap tárgyalják Helenka ügyét. Képzelje el, mi lesz, ha a bíróság téved, és ezt a szerencsétlen asszonyt a tömlöcbe vetik, rabkenyérre fogják!... Nyugodj meg, Helenkám, légy bátor, az Úristen majd megsegít... Ámbár az éjjel rettenetes álmom volt...

(Lám, neki borzalmas álma volt, én meg rabokkal találkoztam... Nem kerüljük el a katasztrófát.)

- Ugyan! - szóltam. - Nincs semmi ok a kétségbeesésre! Ügyünk tiszta, akár a kristály, a pert megnyerjük... Különben is, mit számít egy ilyen kis ügy, sokkal komolyabb baj a pestis... - fűztem hozzá, csak azért, hogy Misiewiczné asszony gondolatait más irányba tereljem.

Mondhatom, jól eltaláltam szarva közt a tőgyét! Szegény asszony velőtrázóan felsikoltott:

- Pestis?... Itt?... Varsóban?... Jaj, Helenka, nem mondtam?... Jaj, jaj... mindnyájunknak végünk!... Pestis idején mindenki bezárkózik a lakásába, az ételt is rudakon nyújtják be egymásnak... a hullákat csáklyákkal lökdösik be a gödörbe!...

Uuu... látom, a szegény vénasszony mindjobban belelovalja magát, hogy tehát egy kissé visszatartsam a pestis miatti kétségbeeséstől, ismét a perre terelem a szót. Erre a szerencsétlen asszony hosszú előadásba kezd arról, hogy az ő családjukat hagyományos végzet üldözi, s hogy bizony Helenkát könnyen lecsukhatják, aztán meg azon siránkozott, hogy a szamovár kilyukadt...

Egyszóval, a tárgyalás előtti utolsó este, amikor a legtöbb szükség lett volna egy kis hidegvérre, a pestis és a halál, a gyalázat és a fegyház rémei között telt el. Úgy beleszédültem, hogy mikor az utcára léptem, nem tudtam, merre menjek, jobbra-e vagy balra.

Másnap (a tárgyalás tíz órakor kezdődött) már reggel nyolckor indultam hölgyeimhez, de nem találtam otthon senkit. Anya, leánya, a kis unoka és a szakácsné, mindnyájan elmentek gyónni, s fél tízig alkudoztak az Úristennel, én pedig, ó, én szerencsétlen (január volt) a kapu előtt sétáltam abban a fagyos időben és gondolkoztam:

„Szép kis história, mondhatom! Még elkésnek a tárgyalásról, ha ugyan máris el nem késtek. A bíróság elmarasztalja őket, s nemcsak hogy elítéli Stawskinét, hanem még megállapíthatja, hogy szökésben van, és körözőlevelet ad ki ellene... Ó, csak asszonynéppel ne lenne dolga az embernek!...”

Végre megjöttek mind a négyen, sőt Wirski is velük jött (vajon ez az istenes ember is gyónni volt?). Két bérkocsiban azonnal elindultunk a bíróságra. Én Stawskinéval és Heluniával, Wirski pedig Misiewiczné asszonnyal és a szakácsnéval. Még szerencse, hogy nem hozták magukkal a lábasokat, a szamovárt és a petróleumfőzőt is!... A bíróság épülete előtt már ott állt Wokulski hintaja. Ő meg az ügyvéd érkeztek benne. A lépcsőházban vártak ránk. Feltűnt nekem, hogy a lépcső olyan sáros, mintha legalábbis egy zászlóalj baka ment volna végig rajta.

Wokulski és az ügyvéd nyugodtnak látszott. Fogadni mernék, nem is Stawskinéról beszéltek, hanem valami másról.

- Ó, kedves, jó Wokulski úr, aki nem szégyell ilyen szerencsétlen, meggyalá... - kezdte Misiewiczné.

De Staś gyorsan kezet nyújtott neki, az ügyvéd Stawskinét üdvözölte, Wirski kézen fogta Heluniát, én pedig Mariannának asszisztáltam, s így vonultunk be a békebíró szobájába.

A terem iskolára emlékeztetett: a bíró dobogón ült, mint a tanár a katedrán, s vele szemben két sor padban ültek a vádlottak és a tanúk. E pillanatban olyan élénken emlékeztem vissza gyermekkoromra, hogy önkéntelenül a kályha felé pillantottam, abban a biztos hitben, hogy ott áll a pedellus, kezében a virgáccsal, és ott a deres is, amelyen a nebulókat szokták megvesszőzni. Szórakozottságomban már éppen fel akartam kiáltani: „Tanár úr, kérem, többé soha életemben nem fogok...” - de még idejében észbe kaptam.

Hölgyeinket elhelyeztük a padokban, eközben nagy vitába bocsátkoztunk a már ott ülő zsidókkal, akik - mint később megtudtam - a legtürelmesebb hallgatói a bírósági tárgyalásoknak.

Még a derék Marianna számára is szorítottunk helyet: olyan képpel ült le, mintha nyomban keresztet akarna vetni magára, hogy belekezdjen a rózsafüzérbe.

Wokulski, az ügyvéd meg én az első padban helyezkedtünk el egy rongyos felöltőjű bácsi mellett, akinek szeme alatt csúnya kék folt éktelenkedett. Mellette egy rendőr ült, és igen csúnyán pislogott rá.

„Biztosan megint valami összezördülés a rendőrséggel” - gondoltam.

Egyszerre az állam is leesett a csodálkozástól: a békebíró emelvénye előtt ismerős társaságot pillantottam meg. Az asztaltól balra Krzeszowski báróné, mellette az a kukacos ügyvédje, azután az a szélhámos Maruszewicz, jobb felől pedig két diák. Az egyik igen kopott egyenruhát viselt, s csak úgy áradt belőle a szó; a másiknak a ruhája még kopottabb volt, nyakára tarka sálat tekert; komolyan mondom, olyan volt, mintha valamelyik hullakamrából szalajtották volna ide.

Jobban szemügyre vettem, igen, ő az, ugyanaz a sovány fiatalember, aki akkor, mikor Wokulski először járt Stawskiéknál - heringet dobott a báróné fejére! Drága gyerek!... Igaz, még soha életemben ilyen sovány és ilyen sárga embert nem láttam...

Az első pillanatban azt hittem, hogy e kellemes fiatalemberek és a bárónő között éppen az említett hering miatt folyik a perpatvar, de hamarosan megtudtam, hogy egészen másról van szó: Krzeszowski báróné, miután a házat megvette, ki akarja onnan seprűzni legádázabb ellenségeit és legmegrögzöttebb adósait.

A báróné és a fiatalemberek ügye mostanában jutott el a feszültség csúcspontjára.

Az egyik ifjú - igen csinos legény, hetyke kis bajusszal és pofaszakállal - hol lábujjára emelkedve, hol sarkára visszazökkenve, felelgetett a bíró kérdéseire, miközben jobb kezével kerekded mozdulatokat tett, a ballal pedig, követlen gyűrűvel ékes kisujját magasra emelve, hetyke bajuszkáját pödörte.

A másik ifjú komoran hallgatva búvt társa mögé. Viselkedésében valami egészen különlegeset figyeltem meg. Két kezét mellére szorította, s tenyerét úgy tartotta, mintha könyvet vagy képet szorongatna.

- A nevük? - kérdezte a bíró.

- Maleski - felelte a pofaszakállas s meghajolt - és Patkiewicz... - tette hozzá, előkelő mozdulattal mutatva barátjára.

- Hát a harmadik úr hol van?

- Beteg - jelentette ki Maleski kényeskedve. - Ő albérlőnk, s különben is nagyon ritkán lakik velünk.

- Hogyan, nagyon ritkán? A nappalt hol tölti?

- Az egyetemen, a boncteremben és néha az ebédlőben.

- És az éjszakát?

- Ebben a tekintetben csak bizalmas természetű felvilágosítással szolgálhatok.

- Hol van bejelentve?

- Bejelentve nálunk van, mert nem akar a hatóságoknak terhére lenni - adta meg a felvilágosítást Maleski, főúri arckifejezéssel.

A bíró most Krzeszowskinéhoz fordult:

- Báróné tehát nem hajlandó ezeknek az uraknak lakást adni?

- Semmi szín alatt! - nyögte a delnő. - Egész éjjel üvöltenek, ordítanak, topognak, kukorékolnak, fütyülnek... Nincs egy cselédlány a házban, akit magukhoz ne csalogatnának. Ah, Istenem!... - sikoltotta és félrefordította fejét.

A bírót meglepte ez a sikoly, de engem nem... Észrevettem ugyanis, hogy Patkiewicz - anélkül, hogy a kezét elvette volna melléről - kifordította a szemét, leejtette állát, s pontosan olyan volt, mint egy lábon álló hulla. Arca és egész alakja a legegészségesebb idegrendszerű embert is megrendítette volna.

- De a legfelháborítóbb, hogy ezek az urak bizonyos folyadékokat az ablakon át öntöznek ki...

- Önre öntözzük? - kérdezte vakmerően Maleski.

A báróné elkékült a dühtől, de hallgatott. Szégyellte bevallani, hogy éppen őneki volt része ilyen zuhatagban.

- Nos, tovább? - nógatta a bíró.

- De mindennél rosszabb (amitől valósággal idegbeteg lettem), hogy naponta többször is bekopognak az ablakomon egy halálfejjel.

- Így van? - kérdezte a bíró.

- Mindjárt bátorkodom bíró úrnak magyarázattal szolgálni - felelte Maleski olyan taglejtéssel, mintha menüettet készülne táncolni. - A lakásunkat a házmester takarítja, aki a földszinten lakik. Hogy tehát a harmadik emeletre való fel- és lejárással ne töltsük az időt hiába, tartunk otthon egy hosszú madzagot, arra ráakasztjuk, ami éppen kezünk ügyébe akad (bizony néha megesik, hogy éppen a koponyát), és így kopogunk az ablakán - fejezte be olyan szelíden, hogy bizony ha a kopogás is ilyen szelíd volt, attól igazán nem lehetett megijedni.

- Ó, Istenem!... - jajdult fel ismét a báróné szédelegve.

- A hölgy kétségtelenül beteg! - állapította meg Maleski.

- Nem vagyok beteg! - kiáltotta Krzeszowskiné. - Legyen szíves, bíró úr, hallgasson meg!... Arra a másikra nem tudok ránézni, mert mindig hullaarcokat vág. Nemrégen vesztettem el gyermekemet!... - és felzokogott.

- Szavamra mondom, a hölgy hallucinál - állapította meg Maleski. - Ki vág itt hullaképet?... Talán Patkiewicz? Tessék megnézni, milyen jóképű fiú!... - tette hozzá, s előretaszigálta csenevész barátját, aki ezúttal már ötödször öltötte fel az idült hulla megtévesztően hű képét.

A teremben kirobbant a kacaj; a bíró, hogy a helyzetet megmentse, sürgősen aktái közé bújt, s hosszabb szünet után szigorúan figyelmeztette a közönséget, hogy nevetni tilos, s aki a rendet megbontja, azt megbírságolja.

Patkiewicz a zűrzavart kihasználva, megrántotta társa karját, s komoran a fülébe súgta:

- Megállj, disznó, te itt nyilvánosan csúfot űzöl belőlem...

- Miért, tán nem vagy szép fiú?... A nők bolondulnak utánad...

- De nem azért... - morogta Patkiewicz, most már nyugodtabb hangon.

- Mikor akarják az urak megfizetni a januári lakbérért járó tizenkét rubel és ötven kopejkát? - kérdezte a bíró.

Patkiewicz erre új álcát öltött, az olyan emberét, kinek bal szemén hályog van, a bal arca pedig megbénult; Maleski viszont mély gondolatokba merült.

- Ha a vakációig ott maradhatnánk - szólt egy kis idő múlva -, akkor. Na, igen!... a báróné foglaltassa le a bútorainkat.

- Nem, nem kell, nem kell semmi... csak költözzenek ki! Elengedem a lakbért, nincs semmi követelésem... - kiáltotta Krzeszowskiné izgatottan.

- Hogy nem szégyelli magát ez az asszony - suttogta ügyvédünk. - Itt kódorog a bíróságon, s ráadásul azt a gazembert választotta jogtanácsosául...

- De nekünk annál inkább van öntől. Minden költségünkért és veszteségünkért kárpótlást követelünk! - szólalt meg Maleski. - Ki hallott már olyat, hogy tisztességes embereknek télvíz idején mondják fel a lakást? Hiszen ha találunk is szobát, legfeljebb valami dohos odút, ahol hármunk közül legalább kettő tüdővészben elpusztul...

Patkiewicz - nyilván, hogy a szónok szavainak nagyobb nyomatékot adjon, most fejbőrét és fülét kezdte mozgatni, ami a teremben ismét viharos derültséget keltett.

- Életemben először látok ilyesmit - jelentette ki ügyvédünk csodálkozva.

- Ilyen ügyet? - kérdezte Wokulski.

- Dehogy, azt, hogy egy ember így tudja mozgatni a fülét. Valóságos művész.

Közben a bíró megírta és felolvasta az ítéletet, mely szerint: Maleski és Patkiewicz urak köteleztetnek tizenkét rubel és ötven kopejka lakbértartozás megfizetésére és az általuk elfoglalt lakás február nyolcadika előtt történő kiürítésére.

Erre egy egészen rendkívüli dolog történt. Patkiewicz az ítélet hallatára úgy megrendült, hogy arca valósággal elzöldült, azután ájultan rogyott össze. Szerencsére, ahogy hátrahanyatlott, Maleski karjaiba esett; mert másként szegény szörnyen összetörhette volna magát.

A teremben természetesen felzúgott a rokonszenv moraja, Stawskiné szakácsnéja hangosan fel is zokogott. A zsidók ujjal mutogattak a bárónéra és krákogtak. A bíró nagy zavarában szünetet rendelt el, és fejével intve Wokulskinak (honnan ismerik ezek egymást?), a szobájába vonult, a két ajtónálló pedig jóformán a karján vitte ki a szerencsétlen ifjút, aki ezúttal valóban olyan volt, mint egy hulla.

De az előszobában, mikor egy padra letették, s a közönségből valaki azt tanácsolta, hogy öntsék le vízzel, hirtelen felugrott, és fenyegetőleg mordult fel:

- Nana... csak semmi hülye trükköt...

Azzal felvette télikabátját, energikusan felrántotta nem éppen kifogástalan állapotban levő sárcipőit, s az ajtónállók, a tanúk és vádlottak legnagyobb csodálkozására rugalmas léptekkel hagyta el a bíróság épületét.

Ebben a pillanatban lépett padunkhoz egy bírósági hivatalnokféle, s Wokulski fülébe súgta, hogy a bíró úr kéreti villásreggelire. Staś kiment, erre Misiewiczné kétségbeesetten integetett felém:

- Jézus Máriám!... - siránkozott. - Nem tudja, miért hívatta a bíró ezt a nemes lelkű férfiút?... Biztosan azt akarja neki megmondani, hogy Helenkának vége!... Ó, ennek a gyalázatos bárónénak biztosan nagyszerű kapcsolatai vannak... egy perét már megnyerte, biztosan megnyeri ezt is... Ó, én szerencsétlen!... Nincs önnél valami üdítőszer, Rzecki úr?

- Rosszul érzi magát?

- Én még nem, bár itt nagyon rossz a levegő... de Helenkát nagyon féltem... Ha elítélik, biztosan elájul, és meg is halhat, ha gyorsan magához nem térítjük... Nem gondolja, drága Rzecki úr, hogy jó lenne, ha leborulnék a bíró lába elé, és úgy könyörögnék Helenkáért?...

- Ugyan, asszonyom, arra nincs semmi szükség... Ügyvédünk éppen az imént mondta, hogy azt hiszi, a báróné már szívesen visszavonná a feljelentést, csakhogy az már lehetetlen.

- Dehogy lehetetlen, mi szívesen hozzájárulunk - kiáltotta az öregasszony.

- Azt már nem, tisztelt asszonyom - feleltem kissé türelmetlenül. - Vagy teljes tisztaságban kerülünk ki innen, vagy...

- Meghalunk, ugye, azt akarta mondani? - vágott szavamba az öregasszony. - Ó, ne mondjon ilyeneket... Önnek talán fogalma sincs arról, hogy az én koromban milyen fájdalmas a halálról hallani...

Elhúzódtam a kétségbeesett öregasszonytól, és Helena asszonyhoz léptem.

- Hogy érzi magát?

- Nagyszerűen! - felelte keményen. - Tegnap még borzasztóan féltem, de a gyónás után nagyon megkönnyebbültem, s mióta itt vagyok, egészen nyugodtnak érzem magam.

Hosszan... nagyon hosszan megszorítottam a kezét... ahogy csak egymást igazán szerető szívek szokták, s azzal siettem is vissza padunkba, mert jött már Wokulski, s röviddel utána a bíró is a terembe lépett.

A szívem úgy kalapált, mint valami pöröly. Körülnéztem. Misiewiczné nyilván imádkozott, mert szemét behunyta. Stawskiné nagyon sápadt, de határozott volt, a báróné pedig idegességében a körgallérját tépdeste. Ügyvédünk a mennyezetre bámult, s minden igyekezetével azon volt, hogy egy ásítást elnyomjon.

E pillanatban Wokulski is Stawskinéra nézett, s - vigyen el az ördög, ha tekintetében észre nem vettem azt a különleges elérzékenyülést, amely nála csak igen ritkán jelentkezik.

Még néhány ilyen per és - fogadni mernék - halálosan beleszeret.

A bíró még irkált valamit, azután bejelentette, hogy Krzeszowskiné-Stawskiné ügy tárgyalása kezdődik. A feljelentés tárgya: babalopás.

Ugyanakkor a peres feleket és a tanúkat a középre szólította. Én a pad szélén álltam, s tisztán hallottam két asszonyság beszélgetését. A piros arcú fiatalabbik nagyban magyarázta az idősebbnek:

- Látja, az a szép nagysága lopta el a babát a másiktól.

- Volt is miért reckírozni!...

- Hiába, nem mindenki lophat mángorlót... mint maga - szólalt meg az asszonyok mögött egy öblös mély hang. - Nem az a tolvaj, aki a sajátját viszi el, hanem az, aki tizenöt rubel előleget ad, és azt hiszi, hogy a portékát már meg is vette.

A bíró folyton írt, én pedig mindenáron emlékezetembe akartam idézni azt a beszédet, amelyet tegnap fogalmaztam meg Stawskiné védelmében és a báróné leleplezésére. De agyamban összevissza keveredtek a szavak és mondatok, így hát inkább szétnéztem a teremben.

Misiewiczné a padjában egyre csak csendesen imádkozott, a mögötte ülő Marianna sírdogált, Krzeszowskiné arca szürke volt, ajkát erősen összeszorította, szemét lehunyta, de ruhája minden ráncából gonoszság sugárzott... Mellette állt Maruszewicz, mereven a padlóra szegezve tekintetét, mögötte pedig a báróné cselédje, olyan ijedt arccal, mintha legalábbis a vérpadra kísérnék...

Ügyvédünk elnyomott egy ásítást.

Wokulski ökölbe szorította kezét, Stawskiné pedig sorban mindenkin végigpillantott, olyan szelíd tekintettel, hogy ha szobrász lennék, csakis róla mintáznám meg a „megvádolt ártatlanság” szobrát.

E pillanatban Helunia - Marianna minden tiltakozása ellenére - kiszaladt a terem közepére, megragadta anyja kezét, s suttogva kérdezte: - Anyukám, miért mondta az az úr, hogy gyere ki ide? Hajolj csak le, súgok valamit: biztosan rossz voltál, s most a sarokba állítanak...

- Ezt betanították!... - súgta a vörös képű asszonyság az idősebb fülébe.

- Úgy legyen maga boldog! - mordult fel háta mögött a vastag hang.

- Majd boldog lesz maga, amiért így bánik velem... - vágott vissza mérgesen a vörös képű.

- Magát meg, ha a guta megüti, a pokolban azzal a mángorlóval fogják gyúrni, amit tőlem ellopott - torkolta le ellenfele.

- Csend! - szólt a bíró. - Krzeszowski báróné mondja el panaszát.

- Hallgasson meg, bíró úr! - szavalta a báróné, s előrerakta egyik lábát. - Elhalt gyermekem után legkedvesebb emlékem egy baba volt, amely ennek a nőnek - Stawskinéra mutatott - nagyon megtetszett... De nagyon tetszett a gyermekének is...

- A vádlott járt önhöz?...

- Igen, varrni járt hozzám...

- De nem fizetett neki egy garast sem! - rikkantotta a terem végéről Wirski.

- Csend! - figyelmeztette a bíró. - Halljuk tovább!

- Lakásomból, aznap amikor ezt a nőt kiutasítottam, eltűnt a baba. Azt hittem, meghalok bánatomban, s mindjárt rá gyanakodtam... És előérzetem nem csalt, mert néhány nappal később jó ismerősöm, Maruszewicz úr, az ablakból meglátta, hogy ez a nő (aki vele szemközt lakik), az ölében tartja a babát és, hogy elváltoztassa, éppen más ruhát akar ráadni. Ekkor jogtanácsosommal átmentem Maruszewicz úrhoz, magammal vittem színházi látcsövemet is, s azzal megállapítottam, hogy valóban az én babám van nála. Másnap tehát elmentem hozzá, elhoztam tőle a babát, ezt, amely itt van az asztalon, s megtettem a feljelentést.

- És Maruszewicz úr biztos abban, hogy ez a baba azonos a Krzeszowski báróné babájával? - kérdezte a bíró.

- Az, kérem... tulajdonképpen... nem állítható... mert ami a bizonyosságot illeti... az nem éppen...

- Akkor mért mondta Krzeszowski bárónénak, hogy az az ő babája?

- Tulajdonképpen... én nem abban az értelemben...

- Ne hazudjék! - vágott szavába a báróné. - Maga beszaladt hozzám, és nevetve mondta, hogy Stawskiné ellopta a babámat, s hogy ez nagyon jellemző rá...

Maruszewicz arca elváltozott, homlokát kiverte a verejték, idegességében hol egyik, hol másik lábára állt, ami nyilván a legnagyobb bűnbánat jele volt nála.

- Aljas! - morogta Wokulski elég hangosan.

Észrevettem, hogy ez a megjegyzés egyáltalán nem fokozta Maruszewicz erélyét. Sőt, ellenkezőleg, mintha még zavartabbnak látszott volna.

A bíró Krzeszowskiné cselédjéhez fordult.

- Ez a baba maguknál volt?

- Nem tudom, melyik... - suttogta a kérdezett.

A bíró feléje nyújtotta a babát, de a leány csak hallgatott, hunyorgatott és kezét tördelte.

- Nini, a Mimi baba!... - kiáltotta Helunia.

- Hallja, bíró úr! - csapott le a báróné. - A kislány az anyjára vall...

- Ismered ezt a babát? - kérdezte a bíró Heluniától.

- Ismerem, ismerem!... Ott láttam a néninél, abban a szobában!

- Biztos, hogy ez volt, vagy csak ilyen volt?

- Nem, nem ez... - mondta a kislány elgondolkozva. - Annak szürke ruhája volt és fekete cipője, ezen meg sárga cipő van!...

- Na, igen... - dünnyögte a bíró, s a babát az asztalra tette. - Stawskiné, mit tud felhozni védelmére?...

- Én ezt a babát a Wokulski-féle üzletben vettem...

- Mennyit fizetett érte?... - sziszegte a báróné.

- Három rubelt.

- Hahaha... - kacagott a báróné. - Ez a baba tizenöt rubelbe került.

- Ki adta el magának a babát? - kérdezte a bíró Stawskinétól.

- Rzecki úr - felelte az asszony elpirulva.

- Rzecki úr, mit szól ehhez?... - kérdezte a bíró.

Itt az ideje, hogy elmondjam beszédemet. El is kezdtem:

- Tekintetes bíróság!... Nagy fájdalom az én tiszta lelkiismeretem számára... azaz... magam előtt látom a diadalmaskodó gonoszságot, és... az elnyomott...

Hirtelen úgy kiszáradt a szám, hogy egy szót sem tudtam kimondani, de szerencsémre Wokulski megszólalt: - Rzecki csak jelen volt a vásárlásnál, de én adtam el a babát.

- Három rubelért?... - kérdezte a báróné, gyíkszemével villantva.

- Igen, három rubelért. Ez tudniillik kiselejtezett áru, amelyet kiárusítunk.

- Nekem is eladna ön három rubelért egy ilyen babát? - kérdezte a báróné gúnyosan.

- Nem, kérem. Önnek az én boltomban soha többé semmit el nem adunk.

- Mivel tudja bizonyítani, hogy azt a babát csakugyan az ön boltjában vásárolták? - kérdezte a bíró.

- Igen, igen, ez az! - kapott a szón a báróné. - Hol a bizonyíték?...

- Csendet kérek!... - utasította rendre a bíró.

- A báróné hol vette a babát? - kérdezte Wokulski Krzeszowskinéhoz fordulva.

- Lesszernél.

- Nos, akkor megvan a bizonyíték! - jelentette ki Wokulski. - Mert én ezeket a babákat külföldről hozattam, mégpedig külön a fejet, külön a törzset. Tessék lefejteni a baba fejét, belül ott van a cégfeliratom.

A báróné kezdett nyugtalankodni.

A bíró kezébe vette a babát, mely már annyi izgalomnak és szerencsétlenségnek volt okozója, s egy hivatalos zsebkéssel előbb a blúzát vágta szét, majd nagy figyelemmel kezdte lefejteni a fejét. Helunia eleinte nagy csodálkozással nézte ezt a műveletet, később aztán anyjához fordult, és súgva mondta:

- Anyukám, ez a bácsi mért vetkezteti le Mimit? Szégyellni fogja magát szegény...

Mikor aztán észrevette, hogy miről van szó, keserves sírásra fakadt, s arcát édesanyja szoknyájába rejtve, kiabálta:

- Jaj, anyukám, miért vágja szét a bácsi?... Az nagyon fáj!... Anyukám, anyukám, nem akarom, hogy szétvágják!...

- Ne sírj, Helunia, Mimi meggyógyul, és még sokkal szebb lesz, mint volt - vigasztalta Wokulski, aki talán még jobban elérzékenyedett, mint a kis Helunia.

Közben Mimi feje legördült az aktacsomóra. A bíró figyelemmel vizsgálta belsejét, aztán a fejet átnyújtotta a bárónénak:

- No, tessék elolvasni, mi van itt?

A báróné összeszorított szájjal hallgatott.

- Akkor talán Maruszewicz úr, lesz szíves hangosan felolvasni.

- Jan Mincel és Stanisław Wokulski... - nyögte Maruszewicz.

- Tehát nem Lesszer?

- Nem.

A báróné cselédje az egész idő alatt nagyon is kétértelműen viselkedett, hol elpirult, hol elsápadt, s igyekezett a padok közt elbújni.

A bíró, szeme sarkából, feléje sandított, és hirtelen így szólt:

- Na, most mondja el maga, mi történt a maguk babájával? De figyelmeztetem, az igazat vallja, mert vallomására esküt kell tennie...

A leányzó szörnyen megijedt, mind a két kezével fejéhez kapott, aztán az asztal elé állt és vallott:

- Kérem szépen, a baba eltörött...

- A maguk babája, a bárónéé?...

- Az...

- De csak a feje törhetett el, a többi része hol van?...

- A padláson, kérem... jaj, mit fogok én kapni!

- Semmit sem kap, ha becsületesen megmondja az igazságot... Kérem, báróné, hallotta, amit a tanú mondott?...

A báróné lesütötte szemét, s kezét mellén keresztbe tette, mint valami vértanú.

A bíró megint firkantott valamit, s a második sorban ülő férfiú (természetesen a mángorlós), odaszólt a vörös képű asszonyságnak:

- Na, ellopta?... Na, látja, megint bocskort csinált a szájából! He?...

- Ha valaki szép, az a legnagyobb piszokból is kinyalja magát - szólt a vörös képű a másikhoz.

- Na, magának nem fog sikerülni... - mordult rá a mángorlós.

- Hülye!...

- Aki mondja...

- Csend!... - kiáltotta a bíró.

A bíró intett, hogy álljunk fel, és felolvasta az ítéletet, Stawskinét természetesen felmentették.

- Most aztán - folytatta a bíró, miután az olvasást befejezte - panaszt tehet hatóság előtti rágalmazásért.

Lelépett az emelvényről, Stawskinéval kezet fogott, és még hozzátette:

- Nagyon sajnálom, hogy ítélkeznem kellett maga felett, és nagyon örülök, hogy most gratulálhatok.

Krzeszowskiné görcsöket kapott, a vörös képű asszonyság pedig így szólt szomszédjához:

- A bíró sem veti meg a szép pofát... Na de a végítélet napján majd másképp lesz!... - sóhajtotta.

- A fene a gégéjét. Hagyjuk a káromlást, asszonyság... - horkant fel a mángorlós.

Indultunk kifelé a teremből. Wokulski karját nyújtotta Stawskinénak, és előrement, én pedig Misiewicznét vezettem le óvatosan a szennyes lépcsőn.

- Ugye mondtam, hogy ez lesz a vége?... - dicsekedett az öregasszony. - De maga nem bízott...

- Én nem bíztam?...

- Persze. Úgy járt-kelt, mint egy élőhalott. Jézus Mária, hát ez mi?...

Ez a felkiáltás a csenevész diáknak szólt, aki barátjával együtt ott állt a kapuban. Nyilván Krzeszowskinét várták, valószínűleg abban a hiszemben, hogy ő lép ki a kapun, ismét felöltötte hullaábrázatát, de ezúttal Misiewicznét ijesztette meg.

Tévedésére azonban hamarosan rájött, s úgy elszégyellte magát, hogy néhány lépést előreiramodott.

- Hé, Patkiewicz, jönnek!... - kiáltotta utána Maleski.

- A fene egyen meg!... - robbant ki Patkiewicz. - Mindig bajba keversz engem.

De maga is meghallotta a léptek zaját, tehát visszasietett, s ismét elmesterkedte a „néhait”... ezúttal Wirski előtt!...

Ez a második tévedés végképp kihozta sodrukból a fiatalembereket, s most már egymásra is megdühödve, egyik az utca egyik oldalán, a másik a másikon indult hazafelé.

Mire azonban mi bérkocsin utolértük őket, már újból együtt voltak, s tisztelettudóan köszöntöttek bennünket.

9

Egy vén kereskedősegéd naplója

Jól tudom, hogy Stawskiné ügyét igen terjengősen adtam elő, ennek is megvan a maga oka. Íme...

Sok hitetlen ember szaladgál a világban, bevallom, gyakran magam is hitetlenkedem és kételkedem az isteni gondviselésben. Nemegyszer, mikor a politikai események csáléra mennek, vagy ha az emberiség rettenetes nyomorát nézem, s ugyanakkor látom a gazemberek diadalmaskodását (ha ugyan szabad ezt a kifejezést használnom), ilyesféle gondolatok fordulnak meg a fejemben:

„Ó, vén szamár, aki az Ignacy Rzecki nevet viseled! Te még most is azt hiszed, hogy a napoleonidák visszatérnek a trónra, és hogy Wokulski valami rendkívüli dolgot fog véghezvinni, mert tehetséges, s hogy boldog lesz, mert becsületes?... Ó, szerencsétlen tökfilkó, azt hiszed, hogy bár a svihákoknak egyelőre jól megy a soruk s a becsületeseknek rosszul, azért végeredményben mégiscsak a jóké lesz a dicsőség és a gonoszaké a gyalázat? Ezt akarod elhitetni magaddal?... Nahát, nagy szamár vagy, barátom!... Nincs ezen a világon semmi rend, sem igazság, csak harc. Ha a harcban a jók győznek, az rendben van, ha meg a rosszak, az nincs rendben, de hogy van a világon olyan hatalom, amely csak a jókat pártfogolja, azt verd ki a fejedből... Az ember olyan, mint a falevél, az őszi szél kénye-kedve szerint viszi, ahová akarja. Ha a gyepre ejti, ott marad, ha meg a sárba dobja - ott ragad...”

Bizony, ha kétségeim voltak, gyakran így gondolkoztam; de Stawskiné pere után egészen más meggyőződésre jutottam. Visszaadta a hitemet, hogy a jó emberek előbb vagy utóbb megtalálják a maguk igazságát.

Mert gondolkozz csak... Stawskiné kedves, becsületes asszony - tehát boldognak kellene lennie; Staś rendkívüli ember, tehát - neki is boldognak kellene lennie. Mégis Staś állandóan ideges és szomorú (hogy néha nekem is kedvem kerekedne sírni, ha ránézek!), Stawskinét pedig lopással vádolták...

Hol van hát a jókat jutalmazó igazságszolgáltatás?...

Várj csak, kishitű ember, mindjárt meglátod! De hogy még jobban meggyőzzelek arról, hogy ezen a világon igenis van rend, előre ideírok néhány jóslatot:

Először: Stawskiné férjhez megy Wokulskihoz, és nagyon boldog lesz.

Másodszor: Wokulski lemond Łęcka kisasszonyról, feleségül veszi Stawskinét, és nagyon boldog lesz.

Harmadszor: A kis Lulu még az idén francia császár lesz IV. Napóleon néven, pozdorjává töri a németeket, s az egész világon visszaállítja az igazság uralmát - ezt különben már boldogult édesapám is megjósolta.

Hogy Wokulski elveszi Stawskinét, és valami rendkívüli dolgot fog művelni, az iránt ma már egy szemernyi kétségem sincs. Még ugyan nem jegyezte el, sőt, meg sem kérte, különben - azt hiszem, ő konkrét formában még nem is gondol ilyesmire, de én már látom... Előre és egészen tisztán látom, hogyan fejlődnek az események, s a fejemet teszem rá, hogy így lesz - hej, mert az én politikus orrom!...

Csak figyeld, mi történik a világban.

A tárgyalás utáni napon Wokulski este Stawskinénál járt, és éjjel tizenegyig ott maradt. Harmadnap elment Müllerné boltjába, átnézte a pénztárt, nagyon megdicsérte Stawskinét (ami Müllernének egy kicsit rosszul esett). A negyedik napon pedig... igaz, hogy Staś sem Müllernénél, sem Stawskinénál nem volt, de ehelyett velem történtek furcsa dolgok.

Délelőtt (akkor valahogy éppen egyetlen vevő sem volt a boltban), minden igaz ok nélkül, egyszerre csak - na, ki jön hozzám?... A fiatal Schlangbaum, az az óhitű kolléga, aki az orosz textilosztályon dolgozik.

Csak nézem, a derék Schlangbaum milyen megelégedetten dörzsöli a kezét, bajuszát pödri, fejét magasan hordja... „Alighanem megbolondult szegény" - gondoltam... Schlangbaum köszön, de fejét tovább is magasan tartja, s szóról szóra ezt mondja:

- Remélem, Rzecki úr, akármi történik, jó barátok maradunk...

„Az ördögbe - gondolom magamban -, talán Staś elcsapta?..." - S így felelek:

- Az én jóakaratom felől nyugodt lehet, Schlangbaum úr, bármi történjék is, mindaddig, amíg el nem követ valami visszaélést, Schlangbaum úr...

Az utolsó szót megnyomtam, mert a jó Schlangbaum úr, úgy rémlett nekem, mintha vagy a boltot akarná megvenni, ami mégiscsak valószínűtlen, vagy a páncélszekrényt megfúrni... Minthogy azonban ez az óhitű atyafi különben rendes ember, nem hinném, hogy ez utóbbi eset bekövetkezhetnék.

Úgy látszik, Schlangbaum olvasott gondolataimban, mert kissé elmosolyodott, aztán visszament munkahelyére. Egy negyed órával később mintegy véletlenül odavetődtem, de akkor már nagyban dolgozott, mint rendszerint. Sőt, mondhatnám, buzgóbban, mint rendszerint. Futkározott fel s alá a létrán, szedte elő a ripsz és bársony végeket, aztán visszarakta a polcokra, egyszóval pörgött, mint a búgócsiga.

„Nem - gondoltam. - Ez nem fog minket meglopni..."

Észrevettem azt is, ami egyébként gondolkozóba ejtett, hogy Zięba úr Schlangbaumhoz szinte alázatosan udvarias, ellenben rám egy kicsit félvállról tekinget, de csak alig észrevehetően.

„Na - gondolom magamban -, ennek is megjött a jobbik esze, s most ki akarja engesztelni Schlangbaumot a régi bántalmakért, velem szemben viszont - aki mint rangidős segéd, mégiscsak elöljárója vagyok - tartózkodó, mert így akarja emberi méltóságát megőrizni. Nagyon rendben van ez így, nagyon helyes, hogy az emberek feletteseikkel szemben méltóságteljesek, az alantasaik iránt pedig udvariasak legyenek..."

Estefelé betértem a kiskocsmába egy korsó sörre. Szétnézek, s azonnal látom Sprott és Węgrowicz urakat. Sprott-tól, attól a bizonyos összetűzésemtől kezdve, amelyről már egyszer beszéltem, igen elhidegültem, de a tanácsossal atyafiságosan szoktuk egymást üdvözölni. Most is, amint meglát, egyenesen ezzel fogad: - Na, mi az, máris?...

- Bocsánat, nem értem - feleltem. (Azt hittem, a Stawskiné-féle ügyre céloz.) Nem értem, mire céloz, tanácsos úr - ismételtem meg.

- Mit nem ért - förmed rám -, azt, hogy a boltot eladták?...

- Az Isten szerelmére, tanácsos úr, vessen keresztet magára, micsoda boltról beszél?

A derék tanácsos már a hatodik korsó után volt, elkezd hát eszeveszetten kacagni, és így szól:

- Phi! Én még vethetem magamra a keresztet, de magának már azt sem szabad. Különösen, ha a keresztény kenyér után most majd zsidó kenyeret eszik, vagy még inkább maceszt! Hát kend, Rzecki uram, azt sem tudja, amit már az egész város beszél? Hát nem tudja, hogy a boltjukat megvették a zsidók?...

Azt hittem, menten megüt a guta.

- Tanácsos úr! - mondom. - Önt sokkal komolyabb embernek ismerem, semhogy meg ne mondja nekem, honnan szedte ezt a vad hírt?

- Mondom, hogy az egész város beszéli - felelte a tanácsos -, különben itt van Sprott úr, majd ő megmondja.

- Sprott úr - fordulok hozzá udvarias meghajlással -, nem akarom megsérteni, annyival is kevésbé, mert a múltkor az elégtételadást megtagadta, mint valami utolsó csirkefogó... igenis, mint egy csirkefogó, Sprott úr... de kijelentem, hogy vagy pletykát terjeszt, vagy maga gyártja is őket!...

- Mit jelentsen ez?... - hördült fel Sprott, mint annak idején, és az asztal közepére csapott. Igenis megtagadtam, mert nem vagyok bolond, és sem magának, sem másnak nem adok lovagias elégtételt. Vegye tudomásul, hogy a boltjukat igenis megvették a zsidók...

- Micsoda zsidók?

- A fene se ismeri őket: a Schlangbaumok, Hundbaumok meg micsodák!...

Olyan veszett düh fogott el, hogy azonnal még egy korsó sört rendeltem, Węgrowicz tanácsos pedig megjegyezte:

- Ezekkel a zsidókkal egyszer még nagy baj lehet...

- Tanácsos úrnak igaza van - helyeselt Sprott. - Nézzük meg például, mi a helyzet, hogy mást ne mondjak, a textilpiacon?!...

- No - jegyeztem meg - de addig, uraim, az Isten szent szerelmére kérem, ne terjesszenek ostoba pletykákat Wokulskiról, s ne izgassanak a zsidók ellen, mert már úgyis éppen elég nagy az elkeseredés.

Nagy fejfájással indultam hazafelé, szerettem volna az egész világot megfojtani dühömben.

Éjszaka jó néhányszor felébredtem, s mikor aztán elaludtam, mindig azt álmodtam, hogy a zsidók csakugyan megvették a boltunkat, s én - hogy éhen ne vesszek - kintornával a nyakamban jártam a házakat, s zenélő ládikámra táblát akasztottam ezzel a felírással: „Ne hagyjatok elpusztulni egy szegény öreg magyar honvédtisztet!”

Csak reggel felé jutott eszembe az egyetlen helyes és életrevaló gondolat: Staśsal kell beszélnem, s megkérnem, hogyha a boltot csakugyan eladja, gondoskodjék számomra más állásról.

Mondhatom, szép pályafutás!... Ennyi esztendei hűséges szolgálat után!

Ha az ember kutya lenne, legalább azt a jótékony golyót nem sajnálnák tőle... De mivel csak ember, a más kenyerét kell ennie, és sohasem lehet biztos afelől, hogy nem nyomorultul, a csatorna mocskában végzi-e életét.

Wokulski délelőtt nem jött be, két óra után tehát én mentem el a lakására, hátha beteg?... Amint a kapun be akarok menni, majdnem összeütközöm Schumann doktorral.

Elmondom neki, mi járatban vagyok, de ő rám mordul:

- Ne menjen hozzá. Nagyon ideges. Ilyenkor legjobb, ha magára hagyjuk. Jöjjön hozzám, megiszunk egy teát... Igaz is, kértem már egypár szálat a hajából?

- Azt hiszem - feleltem -, nemsokára az egészet megkaphatja a fejbőrömmel együtt.

- Na, ki akarja tömetni magát?

- Igazán azt kellene tennem, mert még egy ilyen hülyét nem látott a világ.

- Vigasztalódjék telelte Schumann, vannak még hülyébbek is. De miről van szó?

- Nem fontos, hogy nekem mi bajom, de azt hallom, Staś eladta a boltot a zsidóknak... Márpedig azoknál nem kívánok szolgálni.

- Mi az, már maga is antiszemita?

- Azt nem, de más kérdés, hogy az ember antiszemita-e, és hogy zsidóknál szolgáljon-e.

- Hát ki szolgáljon náluk?... Mert én, bár magam is zsidó vagyok, szintén nem szegődnék el hozzájuk. Különben - tette hozzá - hogy jutott az eszébe? Ha a boltot eladják is, magának biztosan nagyszerű állása lesz a Kereskedelmi Vállalatnál...

- Az a vállalat még nagyon bizonytalan lábakon áll - jegyeztem meg.

- Azért bizonytalan - felelte Schumann -, mert kevés benne a zsidó, és sok a mágnás. De magának ezzel sem kell törődnie, mert... ha el nem árul, megmondom... Magának azért ne főjön a feje, hogy mi lesz a bolttal és a Kereskedelmi Vállalattal, mert Wokulski húszezer rubelt íratott magára...

- Rám?... íratott?... mit jelent ez?... - kiáltottam csodálkozva.

Éppen benyitottunk Schumann lakásába, s ő azonnal feltétette a szamovárt.

- Mit jelent az, hogy rám íratta? - kérdeztem már kissé nyugtalanul.

- Mit jelent... mit jelent!... - morogta Schumann, miközben fel s alá járt a szobában és tarkóját törülgette. - Nem tudom. Elég az, hogy Wokulski megcsinálta. Alighanem mint okos kereskedő, minden eshetőségre fel akar készülni...

- Talán megint valami párbaj?...

- Eh, csodát párbaj... Wokulski sokkal okosabb, semhogy ugyanazt a szamárságot másodszor is elkövesse. De ha valaki egy ilyen nővel akad össze, annak mindenre fel kell készülnie, kedves Rzecki úr...

- Milyen nővel?... Stawskinéval?... - kérdeztem.

- Ugyan miféle Stawskinéval? - hökkent meg a doktor. - Itt nagyobb esetről, a Łęcka kisasszonyról van szó, akibe ez az őrült menthetetlenül beleesett. Már szegény maga is érzi, micsoda keserű pirula ez, szenved, gyötrődik, s mégsem tud lemondani róla. Bizony nagy baj, ha valaki ilyen korban lesz szerelmes!... S különösen baj, ha ez a kései szerelem egy ilyen Wokulski-féle őrültet talál szíven.

- Mi történt megint, hiszen tegnap bálban volt a városházán?

- Persze hogy volt. De oda is azért ment el, mert ott volt az a nő is. Sőt én is elmentem, mert ők ott voltak. Érdekes história! - dünnyögte az orra alá.

- Nem lenne szíves világosabban beszélni? - kérdeztem türelmetlenül.

- Miért ne, már csak azért is, mert mindenki ugyanígy látja a helyzetet - felelte a doktor. - Wokulski bolondul a kisasszony után, az nagyon okosan kacérkodik vele, az imádók pedig... várnak. Csúnya egy eset, mondhatom - folytatta, tovább járkálva a szobában és a fejét dörzsölgetve. - Amíg Izabella kisasszonynak nem volt pénze és udvarlója, addig a kutya sem hederített rá. De mióta beleakadt a gazdag, befolyásos és nagy tekintélyű Wokulski, akinek jelentőségét még fel is fújják, Łęcka kisasszony körül úgy nyüzsög és tolong a többé-kevésbé ostoba, kiélt vagy életerős lovagok hada, hogy nehéz lenne rajtuk keresztültörni. Sóhajtoznak, szemüket forgatják, tánc közben érzelmes szavakat suttognak, s kis kacsóit sokatmondóan meg-megszorítják...

- S a kisasszony mit szól ehhez?

- Hitvány nőszemély! - jegyezte meg az orvos, s legyintett egyet. - Ahelyett, hogy megvetné azt a csőcseléket, mely már néhányszor cserbenhagyta, valósággal megittasul a társaságukban. S ezt mindenki látja, még a szerencsétlen Wokulski is...

- Akkor mért nem hagyja faképnél?... Ó, csak nem tűri, hogy bolondot csináljanak belőle?

Az inas behozta a szamovárt, Schumann elküldte a legényt aludni, s ő maga öntötte be a teát.

- Ugyan kérem - folytatta aztán -, Wokulski biztosan ott is hagyná, ha értelmesen tudná mérlegelni a dolgokat. Tegnap a bálon volt egy pillanat, mikor felébredt benne az alvó oroszlán. Odaállt a kisasszony elé, hogy néhány szót szóljon hozzá, és megesküdtem volna, hogy ezt mondja: „Jó éjszakát, kisasszony, beleláttam a kártyáiba, s nem hagyom magam kifosztani!" Legalábbis ilyesmit olvastam le az arcáról, ahogy feléje ment. De aztán... a kisasszony ránézett, valamit suttogott, megszorította a kezét, s ettől az én szegény Staśom egész éjszaka olyan boldog volt, hogy ma biztosan főbe lőné magát, ha nem várhatna sóvárogva a következő ilyen tekintetre, suttogásra és kézszorításra. Nem látja a szerencsétlen tökfilkó, hogy az a nő ugyanilyen édességekkel tíz más legényt is jóltart, sőt, azoknak sokkal bővebben adagolja.

- Micsoda nő!...

- Mint bármelyik másik, száz- meg ezerszámra! Szép, elkényeztetett és... lélektelen. Neki Wokulski annyit ér, amennyi pénze és jelentősége van: jobb hiányában férjnek is alkalmas. De szeretőket már más körökből választ magának, akik jobban illenek hozzá.

- Ő pedig - folytatta Schumann - a Hopfer pincéjében meg a sztyeppéken úgy belekóstolt az Aldonákba, Grażynákba és Marylákba meg a hozzájuk hasonló szörnyekbe, hogy Łęcka kisasszonyban valóságos istennőt lát. Már nem is szereti, hanem a szó szoros értelmében imádja, s szívesen arcra borulna előtte... Nagyon fájdalmas csalódás vár szegény fiúra!... Mert bár ő is velejéig romantikus, azért Mickiewicz példáját mégsem fogja követni: Mickiewicz nemcsak megbocsátott annak, aki kigúnyolta, hanem az árulás, a csalás után tovább sóvárgott utána, sőt, halhatatlanná is tette... Gyönyörű tanulság hölgyeink számára: ha híres akarsz lenni,

csald meg legszerelmesebb imádóidat!... Mi, lengyelek, ostobaságra vagyunk kárhoztatva, még az olyan egyszerű dologban is, amilyen a szerelem.

- Azt hiszi, hogy Wokulski ennyire tökfilkó? - kérdeztem, mert éreztem, hogy forr a vér az ereimben, mint akkor, Világos alatt.

Schumann felugrott.

- Az ördögbe!... - kiáltotta. - Ma még őrjönghet, bolondulhat, amíg azt hiheti: „Hátha megszeret, hátha csakugyan olyan, amilyennek én gondolom?”... De ha akkor sem tér magához, ha észreveszi, hogy bolondot csinálnak belőle, én... a zsidó leszek az első, aki szembeköpöm... Egy ilyen ember, mint ő, lehet boldogtalan, de nem aljasulhat le!...

Régen láttam Schumannt ilyen idegesnek. Igaz, hogy zsidó, s ez nemcsak az arcára van írva, hanem tetőtől talpig minden porcikájára is, de hűséges barát és talpig becsületes ember.

- Na - mondom -, nyugodjék meg, doktorkám. Akad még orvosság Staś számára.

Elmondtam mindent, amit Stawskinéról tudok, aztán még hozzátettem:

- Meghalok, doktorkám, meghalok, ha... össze nem hozom ezt a két embert, ha egy párt nem csinálok belőlük. Ennek az asszonynak esze is van, szíve is van, és a szerelemért szerelemmel fizet. Staśnak ilyen nőre van szüksége.

Schumann a fejét csóválta, és szemöldökét felhúzta.

- Hm! Próbálja meg... az asszony okozta betegséget csak a másik asszony gyógyíthatja meg. Ámbár nem tudom, a gyógyszer nem jön-e későn...

- Aligha! Staś vasember!

- Éppen azért veszedelmes - felelte a doktor. - Ha az ilyenbe valami belemar, azt nehéz kitörölni, ha valami eltörik, nehéz összeragasztani.

- Stawskinénak majd csak sikerül.

- Bár úgy lenne.

- És Staś boldog lesz.

- Ohó!...

Jó reménységekkel búcsúztam el. Igaz, hogy szeretem Helenát, nagyon szeretem, de Staś kedvéért... lemondok róla.

Csak ne legyen késő! De nem...

Másnap délben Schumann jött a boltba; apró mosolyaiból és abból, ahogy a szája szélét rágta, mindjárt láttam, hogy valami bántja és gunyorosságra hangolja.

- Volt Staśnál? - kérdeztem. - Hogy van ma?...

Behúzott a szekrények mögé, s ingerült hangon szólt:

- Na, hallgassa csak, hová juttatják az asszonyok még az olyan embert is, mint amilyen Wokulski. Tudja, miért olyan ideges?...

- Rájött, hogy a Łęcka kisasszony szeretőt tart...

- Hiszen, ha rájött volna!... Az talán gyökeresen kigyógyítaná, de az a nő sokkal agyafúrtabb, semhogy az ilyen együgyű imádó megtudhatná, mi történik a kulisszák mögött. Különben is, ezúttal másról van szó. Nevetséges beszélni róla, szégyen bevallani... - bosszankodott a doktor.

Kopasz fejére ütött, aztán halkabban folytatta:

- Holnap a herceg bált ad, s természetesen Łęcka kisasszony is ott lesz. És... a herceg mostanáig nem hívta meg Wokulskit, bár mások a meghívót már két héttel ezelőtt megkapták!... Akár hiszi, akár nem, Staś ennek a betege!...

A doktor rossz fogait vicsorgatva, élesen felnevetett, én meg - istenuccse - elpirultam szégyenletemben.

- Na, most már érti, micsoda lejtőre kerülhet az ember?... - kérdezte Schumann. - Két nap óta azért emészti magát, mert egy ilyen jöttment herceg nem hívta meg!... Ó, a mi drága, a mi annyiszor megcsodált Staśunk!

- Ő maga mondta?

- Ugyan!... - morogta az orvos. - Éppen az, hogy nem mondta. Ha lenne ereje, hogy megmondja, akkor el is utasíthatná a későn érkező meghívást.

- Azt hiszi, hogy meghívják?

- Ó, a mellőzés évi tizenöt százalék veszteséget jelentene a herceg úrnak a vállalatban elhelyezett tőkéje után. Hogyne hívná! Persze hogy meghívja, mert Wokulski jelenleg még, hála Istennek, valóságos erőt jelent. De előbb, ismervén a kisasszony iránti gerjedelmét, még egy kicsit felizgatja, eljátszogat vele, mint a kiskutyával, akinek megmutogatják a falatot, aztán eldugják, hogy megtanuljon két lábon állni. Ne féljen, nem engedik ki a karmaik közül! Ahhoz túlságosan okosak, de előbb be akarják idomítani, hogy szépen szolgáljon és kiszolgáljon, sőt, meg is harapja azokat, akiket ők nem szeretnek.

Miután ezeket elmondta, fogta hódprém kucsmáját, bólintott és elment.

Mindig ilyen különc volt világéletében.

Elrontotta egész napomat, a számolásban is folyton tévedtem. Este már éppen arra gondoltam, hogy be kellene zárnunk, mikor váratlanul megjelent Staś. Mintha lefogyott volna ez alatt a pár nap alatt. Közömbösen üdvözölte az „urakat", s az íróasztalában kezdett kutatni.

- Keresel valamit? - kérdeztem.

- Nem érkezett levél a hercegtől?... - kérdezte ő is anélkül, hogy a szemembe nézett volna.

- Minden levelet a lakásodra küldtem.

- Tudom, de hátha tévedésből itt maradt...

Inkább kihúzattam volna egy ép fogamat, semhogy ezt a kérdést halljam. Schumann-nak tehát igaza van: Staś emészti magát, mert a herceg nem hívta meg a bálra.

Zárás után, mikor az „urak" elmentek, Wokulski így szólt: - Mi a terved mára? Nem hívnál meg egy teára?

Természetesen nagy örömmel meghívtam, s eszembe jutottak a régi szép idők, mikor Staś majdnem minden estéjét nálam töltötte. Ó, milyen régen is volt! Ma Staś komor, én zavart voltam, s bár mindkettőnknek igen sok mondanivalónk lett volna, egyikünk sem nézett a

másik szemébe. Azután beszéltünk - az időjárásról, a nagy fagyról, s csak a párolgó tea, melynek a fele rum volt, oldotta meg kissé a nyelvemet.

- Makacsul járja az a hír - kezdtem -, hogy el akarod adni az üzletet.

- Már jóformán el is adtam - felelte.

- Zsidóknak?

Felugrott, kezét zsebébe dugta, s idegesen járt fel s alá a szobában.

- Ki másnak adhatnám el?... - kérdezte. - Azoknak, akik nem vesznek boltot, mert van pénzük, vagy azoknak, akik megvennék, mert nincs pénzük? Az üzlet megér legalább százhúszezer rubelt. A sárba dobjam talán?

- Borzasztó, hogy ezek a zsidók hogy kitúrnak bennünket mindenünnen...

- Honnan?... Azokból az állásokból, melyeket el sem foglaltunk, vagy amelyekre mi magunk kényszerítjük, hogy elfoglalják? Toljuk, taszigáljuk őket, könyörgünk nekik, hogy üljenek bele! Az én boltomat a mi uraink közül egyik sem veszi meg, de mindegyik szívesen adja oda a pénzt a zsidónak, hogy megvehesse, és aztán jó kamatot kapjon a kölcsönért.

- Igazán?...

- Természetes. Nagyon jól tudom, ki adja a pénzt Schlangbaumnak...

- Schlangbaum veszi meg?

- Ki más? Klein, Lisiecki vagy Zięba?... Ők nem kapnának hitelt, de ha kapnának, inkább eltékozolnák.

- De gondoltál-e arra, hogyha a boltod az ő kezükbe kerül, néhány tucat zsidó jó álláshoz jut, s ugyanannyi keresztény elveszíti azt?

- Nem tehetek róla - felelte Wokulski ingerülten. - Nem tehetek róla, ha azok, akikkel szoros kapcsolatban vagyok, megkövetelik, hogy adjam el a boltot. Igaz, hogy a társadalom veszít ezen, de a társadalom maga akarja.

- És a kötelesség?

- Micsoda kötelesség?... - kiáltotta dühösen. - Kivel szemben van nekem kötelességem, talán azokkal szemben, akik kizsákmányolónak neveznek, vagy akik meglopnak? A teljesített kötelességnek valami eredménnyel kell járnia a teljesítőre nézve, mert ellenkező esetben áldozatot hoz, amit senki a másiktól meg nem követelhet. Nekem pedig mi hasznom volt belőle? Egyfelől gyűlölet és rágalom, másfelől megvetés. Mondd meg magad, van-e olyan bűn, amellyel engem meg ne vádoltak volna? És miért?... Azért, mert vagyont szereztem, és száz meg száz embernek kenyeret adtam.

- Rágalmazók mindig és mindenütt akadnak.

- De sehol sincs annyi, mint nálunk. Másutt az olyan becsületes parvenünek, amilyen én vagyok, lennének ugyan ellenségei, de megkapná az elismerést is, amely minden sérelemért kárpótol. De itt?...

Legyintett.

Egyetlen húzásra kiittam megint egy fél pohár rumos teát, hogy erőt merítsek. Közben Staś megállt az ajtó mellett, mert lépéseket hallott az előszobában. Kitaláltam, hogy a hercegi meghívót várja!...

Már egy kicsit kóválygott a fejem, mikor megkérdeztem:

- Na és akiknek a kedvéért eladod a boltot, talán többre fognak becsülni?...

- Hátha igen?... - kérdezte elgondolkozva.

- És jobban fognak szeretni, mint azok, akiket most elhagysz?

Odajött hozzám, és élesen a szemembe nézett.

- És ha jobban...? - felelte.

- Biztos vagy ebben?...

A karszékbe vetette magát.

- Tudom is én... - suttogta. - Tudom is én... Mi biztos ezen a világon?

- Sohasem gondoltál arra - beszéltem most már egyre bátrabban -, hogy nemcsak kihasználhatnak és megcsalhatnak, hanem ki is nevethetnek, le is nézhetnek?... Mondd, Staś, sosem gondoltál erre?... Minden lehetséges ezen a világon, de éppen ezért az embernek be kell magát biztosítania, ha a csalódás ellen nem is, legalább az ellen, hogy kinevessék.

- Az ördögbe is! - fejeztem be, s erős koppanással csaptam le a poharat az asztalra. - Az ember hozhat áldozatokat, ha van miből, de azt nem szabad megengednie és tűrnie, hogy megkínozzák...

- Ki kínoz engem? - kiáltotta felugorva.

- Mindenki, aki nem becsül meg úgy, ahogy megérdemled.

Magam is megijedtem ettől a vakmerőségtől, de Wokulski nem felelt. Hanyatt feküdt a díványon, s karját összefonta a feje alatt, nála ez mindig a nagy felindultság jele volt. Azután egészen nyugodt hangon üzleti ügyekről kezdett tárgyalni.

Kilenc óra körül nyílt az ajtó, s Staś inasa jelentkezett.

- Levél a kegyelmes herceg úrtól!... - jelentette.

Staś az ajkába harapott, s székéről fel sem kelve, nyúlt a levél után: - Add ide és menj aludni.

Az inas távozott. Staś lassan kibontotta a borítékot, elolvasta a levelet, és miután apró darabokra szaggatta, a kályha alá dobta.

- Mi az? - kérdeztem.

- Meghívó a holnapi bálra - felelte szárazon.

- Nem mégy el?

- Eszemben sincs!

Megdermedtem... S ebben a dermedtségemben egyszerre eszembe villant a földkerekség legzseniálisabb ötlete.

- Tudod, mit? - szóltam. - Mi lenne, ha holnap este elmennénk Stawskiékhoz?...

Felült a díványon, és mosolyogva szólt:

- Ejnye, igazad van!... Kedves asszonyka, s már nagyon régen nem voltam náluk. Holnap el kellene küldeni egypár szép játékot annak a kicsinek.

A kettőnk között meredező jégfal egyszerre elolvadt. Visszatért régi, meghitt őszinteségünk, s éjfélig elbeszélgettünk a régi jó időkről.

Búcsúzáskor Staś így szólt:

- Az ember néha megbolondul, néha meg visszanyeri elvesztett eszét. Isten fizesse meg, öreg cimborám!

- Drága, aranyos Staś!

Nem bánom én, ha belepusztulok is, de összeboronálom ezt a párt!

A hercegi bál napján sem Staś, sem Schlangbaum nem volt a boltban.

Kisütöttem, hogy biztosan a bolt eladásáról tárgyalnak.

Egy ilyen hír minden más esetben egész napra elrontotta volna a kedvemet, de ma eszembe sem jutott, hogy cégünk megszűnésére gondoljak, meg arra a szörnyűségre, hogy a bolton zsidó cégtábla is éktelenkedhetik.

Mit nekem a bolt! Csak Staś legyen boldog, vagy legalábbis meneküljön meg ezektől a gyötrelmektől. Meg kell házasítanom, ha cigánygyerekek potyognak is az égből.

Reggel levelet küldtem Stawskinénak, értesítettem, hogy este Wokulskival együtt oda-megyünk teázni. A levélhez bátor voltam egy kis doboz játékot is csatolni Helunia számára. Volt benne erdő meg állatok, bababútor, kis babaszerviz, réz-szamovár, az egész együtt tizenhárom rubel hatvan kopejkába került.

Valamit még Misiewiczné számára is ki kell találnom. Így szépen kiépítem a harapófogót; egyik karja a nagymama, a másik az unoka, s ezzel a gyönyörű anyuska szívét úgy összeszorítom, hogy még Szent János napja előtt kénytelen lesz kapitulálni.

(Ó, az ördögbe, az a férj, ott külföldön!... Különben, csak hadd legyen. Jól teszi, ha vigyáz magára... Tízezer rubelért, esetleg valamivel többért, el lehet intézni a válást is a távollevő férjjel, aki talán már nem is él...)

Zárás után rohanok Staśhoz. Az inas nyit ajtót. Kezében a keményített ing. Átsietek a hálószobán, a széken látom a frakkot, a mellényt... Ó, szóval a mi látogatásunk kútba esett?...

Staś a dolgozószobájában ül, s egy angol könyvet olvas (az ördög tudja, minek kell neki ez az angol, hiszen nősülni süketnémán is lehet)... Nagyon kedvesen fogadott, bár némi zavar látszott rajta. „Na, ragadjuk meg a bika szarvát!” gondoltam, s kalapomat még egyre a kezemben tartva, így szóltam:

- Azt hiszem, ne halogassuk, hanem induljunk, mert a hölgyek lefekszenek.

Letette a könyvet és elgondolkozott.

- Csúnya idő van - szólt -, esik a hó...

- Ha másokat ez a hó nem akadályoz abban, hogy bálba menjenek, mért akadályozna bennünket a látogatásban? - feleltem, s szándékosan mulya képet vágtam.

De mintha beleszúrtam volna, felugrott, és a bundáját kérte. Az inas hozta a bundát, de figyelmeztette:

- Azstán lessék hamarosan hazsajönni, mert már jó less öltözsni, meg a borbély is jön nemsokára.

- Nem kell - felelte Staś.

- Így csak nem megy el táncsolni...

- Nem megyek a bálba...

Az inas csodálkozásában széttárta a kezét, még a lábát is szétterpesztette.

- Mit tetsik csinálni már megint?... - kiáltotta. - Mintha elment volna azs a jó dolga... Łęcski méltóságos úr úgy kérte...

Wokulski kisietett a szobából, és vakmerő inasa orra előtt becsapta az ajtót.

„Aha! - gondoltam. - Szóval a herceg úr rájött, hogy Staś talán megsértődik, s hogy kiengesztelje, elküldte hozzá jövendő »apósa urát«!... Schumann-nak igaza van, ezek nem egykönnyen eresztik ki a kezük közül. Na de majd kiszabadítjuk!..."

Negyedóra múlva Stawskiéknál voltunk. Kész gyönyörűség, hogy micsoda fogadtatásban volt részünk! Marianna homokkal felhintette a konyhát, Misiewiczné asszony dohányszínű selyemrokolyát öltött, Stawskiné szeme, arca és pirosló szája pedig ma különösen olyan gyönyörű volt, hogy az ember elolvadhatna egy csókjától. Nem akarom dobra verni, de Staś egész este nagy érdeklődéssel foglalkozott vele. Még azt sem vette észre, hogy Helunia új szalagot tett a hajába az ő tiszteletére.

Micsoda este volt!... Hogy köszönte Stawskiné a játékokat, hogy cukrozta Wokulski teáját, egypárszor meg is érintette ruhája ujjával... Ma már biztos vagyok benne, hogy Staś a lehető leggyakrabban fog ide járogatni, előbb velem együtt, aztán majd egyedül is.

Vacsora közben Misiewiczné asszony tekintetét a rossz vagy talán a jó szellem a *Kurir*-ra irányította.

- Nézd, Helenka - szólt lányához -, most látom, hogy ma bál van a hercegnél.

Wokulski elkomorodott, s ahelyett hogy Stawskiné szemébe nézett volna, tekintetét a tányérra szegezte. Összeszedtem minden bátorságomat, s nem minden gúny nélkül mondtam:

- Fényes társaság lehet ma a hercegnél! Pompás ruhák, elegáns frakkok...

- Nem is olyan fényes, mint ahogy az ember gondolná - felelte az öregasszony. - Azok a díszes ruhák gyakran ki sincsenek fizetve, s a nagy előkelőség is másképp hangzik, ha a grófok és hercegek egymással beszélnek és másképp, ha kint a ruhatárban a szegény cselédeknek parancsolgatnak.

(„Ó, milyen idejénvaló volt az öregasszony megjegyzése. Ezt hallgasd. Staś!" - gondoltam s tovább folytattam:) - Szóval a nagyvilági hölgyek nem nagyon finomkodnak a cselédekkel?...

- De kérem!... - felelte Misiewiczné s legyintett. - Ismerünk itt egy varrónőt, aki mágnás hölgyeknek dolgozik, mert nagyon ügyes és olcsó. Bizony, gyakran könnyes szemmel jön haza tőlük. Mennyit kell tűrniük, várakozniuk, hallgatniuk minden próbánál, minden kis igazításnál, hát még a számlával! És milyen hangon, milyen durván és bántóan beszélnek, és hogy alkusznak... Az a varrónő mondja, hogy sokkal szívesebben dolgozik négy zsidóasszonynak, mint egy nagyúri dámának. Bár mostanában a zsidóasszonyok is kezdenek elromlani. Ha valamelyik megszedi magát, mindjárt franciául beszél, alkuszik és finnyáskodik.

Meg akartam kérdezni, hogy Łęcka kisasszony is annál az asszonynál varrat-e, de sajnáltam Staśt. Az arcán látszott, mennyire szenved szegény!...

Tea után Helunia leült a szőnyegre, és felállítgatta a ma kapott játékokat. Közben felfelsikoltott örömében. Misiewiczné meg én odaültünk az ablak mellé (az öregasszony nem tud már erről leszokni!), Wokulski és Stawskiné pedig a díványra telepedtek le, az asszony valami kézimunkával, Staś pedig cigarettával a kezében.

Az öregasszony nagy hangon és meg nagyobb buzgalommal beszélte, hogy milyen kitűnő járásbíró volt az ő boldogult ura, így hát nem hallhattam, hogy Staś és Stawskiné miről beszélgetnek. De nagyon érdekes lehetett, mert ennyit azért elkaptam Staś szavaiból:

- Láttam magát tavaly a karmelitáknál a szent sír mellett...

- Én pedig azóta ismerem magát, mióta nyáron ott járt abban a házban, amelyben, laktunk. Nem tudom, miért, de akkor azt hittem...

- Milyen sok baj volt az útlevelekkel! Isten tudja, ki mindenki kérte, hány embernek vissza kellett adni, hány nevet, adatot kellett beírni... - mesélte Misiewiczné.

- ...hogyne, természetesen, amikor csak tetszik... mondta Stawskiné elpirulva.

- ...nem fog tolakodónak tekinteni?...

- Szép pár! - súgtam Misiewiczné fülébe.

Rájuk pillantott, és sóhajtva szólt:

- Mit használ, még akkor is, ha a szerencsétlen Ludwik már nem él?

- Bízzunk az Úristenben...

- Hogy él?... - kérdezte az öregasszony, de látszott, hogy nem örül ennek a biztatásnak.

- Nem, nem arra gondoltam, hanem...

- Anyukám, szeretnék már aludni menni - jelentkezett Helunia.

Wokulski felállt, s elbúcsúztunk.

„Ki tudja - gondoltam -, a csuka nem kapta-e már be a horgot?..."

Odakint csak egyre esett a hó. Staś hazavitt, s nem tudom, miért, de ott várt a szánban, amíg eltűntem a kapuban.

Bementem, de a kapualjban megálltam, s csak mikor a házmester bezárta a kaput, akkor hallottam a szán csengettyűit, ez azt jelentette, hogy Staś elindult.

„Szóval ilyen legény vagy - gondoltam. - No, hadd lássuk, hova mégy..."

Bementem a lakásomba, előszedtem régi köpenyemet és a cilindert, s így átöltözve fél óra múlva ismét az utcán voltam.

Staś ablakai sötétek voltak, tehát nem volt otthon. De akkor hol van? Intettem egy arra haladó szánnak, s néhány perc múlva a herceg lakása közelében szálltam ki.

Az utcán néhány hintó állt, sőt, még újabbak is érkeztek, de az első emelet már ki volt világítva, a zene szólt, s az ablakok mögött elsuhant egy-egy táncoló pár.

„Ott van Łęcka kisasszony is" - gondoltam, és a szívem összeszorult.

Szétnéztem az utcán. Ó, micsoda hótömeg... Alig látja az ember a szélviharban lobogó gázlángokat. Gyerünk aludni...

Szerettem volna szánt szerezni, átmentem hát a másik járdára, és csaknem beleütköztem Wokulskiba... Hóval borítva ott állt egy fa alatt, s az ablakokra meredt.

„Tehát így állunk... Ó, barátom, ha belepusztulsz is, barátom, el kell venned Stawskinét."

Minthogy a veszedelem ilyen ijesztő méreteket öltött, elhatároztam, hogy erélyesebb leszek. Mindjárt másnap rohantam Schumannhoz s elhíreszteltem:

- Tudja, mi történt Staśsal?

- Na, eltörte a lábát?

- Sokkal rosszabb. Mert bár kétszeri hívásra sem ment el a herceg báljára, éjfélkor kisurrant a lakásából, elment a herceg háza elé, és a hóviharban álldogálva bámulta az ablakokat. Érti?

- Hogyne. Ehhez még nem kell lélekbúvárnak lenni.

- Ennek folytán - mondtam tovább a mondókámat - visszavonhatatlanul elhatároztam, hogy Staśt még ebben az évben, sőt még Szent János napja előtt megházasítom.

- A Łęcka kisasszonnyal? - kapta fel a szót a doktor. - Nem ajánlom, hogy ebbe a dologba beleavatkozzék.

- Dehogy a Łęcka kisasszonnyal, Stawskinéval.

Schumann a fejéhez kapott.

- Valóságos bolondokháza! - morogta. Nem hiányzik belőle egy bolond sem... Magának, öregem, alighanem víz van a fejében - tette hozzá rövid idő múlva.

- Ne sértegessen! - kiáltottam indulatosan.

Elém állt, s kabátom hajtókáját megmarkolva, dühösen kiabálta:

- Hallja-e... Mondok egy hasonlatot, ezt meg kellene értenie. Ha az egyik fiókja tele van, mondjuk pénztárcával, belerakhatja-e ugyanabba a fiókba a nyakkendőket is?... Ugye nem?... Nahát. A Wokulski szíve tele van Izabella kisasszonnyal, nem nyomkodhatja bele még Stawskinét is!...

Kezét lefejtettem kabátomról, és így feleltem:

- De én kiszedem a pénztárcákat, és úgy rakom be a nyakkendőket. Érti? Tisztelt tudós úr!... - azzal ott is hagytam, mert már torkig voltam ezzel a pökhendiséggel. Azt hiszi a szerencsétlen, hogy kanállal ette a tudományt, és másnak nem hagyott semmit.

A doktortól Misiewiczhez mentem, Stawskiné a boltban volt. Heluniát átküldtem a másik szobába a játékaihoz, magam pedig leültem az öregasszony mellé, és minden bevezetés nélkül kipakoltam:

- Drága asszonyom!... Mit gondol, rendes ember ez a Wokulski?...

- Ah, kedves Rzecki úr, hogy kérdezhet ilyet!... Mikor az ő házában laktunk, leszállította a lakbért, Helenkámat kiszabadította abból a szörnyű gyalázatból, aztán állást adott neki hetvenöt rubel fizetéssel, Heluniának rengeteg játékot küldött...

- Bocsánat - vágtam a szavába. - Ha tehát maga is azt mondja, hogy derék és becsületes ember, akkor meg kell mondanom, természetesen a legnagyobb titoktartás mellett, hogy az én Wokulski barátom nagyon boldogtalan...

- Jézus Máriám... - kiáltotta, és keresztet vetett magára. - Ő boldogtalan, akinek olyan gyönyörű boltja meg vállalata meg olyan óriási vagyona van?... Ő, aki csak most, nemrégen adta el a házát?... Talán adóssága van, amiről én nem tudhatok!...

- Nincs annak egy garasnyi sem - feleltem. - Ha az üzletét eladja, lesz vagy hatszázezer rubel készpénze, pedig kél évvel ezelőtt mindössze harmincezer rubele volt, természetesen a bolton kívül... De kedves asszonyom... a pénz nem minden, mert az embernek nemcsak zsebe van, hanem szíve is...

- De hiszen úgy hallottam, nősül, mégpedig a gyönyörű szép Łęcka kisasszonyt veszi el?

- Éppen ez az ő szerencsétlensége; Wokulskinak nem kellene, nem volna szabad...

- Talán valami testi hibája van?... Olyan egészségesnek látszik...

- Nem volna szabad Łęcka kisasszonyt elvennie, mert az nem neki való feleség. Őneki olyan feleség kellene...

- Mint az én Helenkám... - vetette közbe gyorsan Misiewiczné.

- Na, látja... - kiáltottam. - Nem is csak olyan, hanem ő maga... Őt magát, Helena Stawski asszonyt kellene feleségül vennie. Érti, asszonyom?!...

Az öregasszony sírva fakadt.

- Tudja, drága jó Rzecki úr - zokogta szegény -, nekem is ez a legkedvesebb álmom... Mert, hogy a jó Ludwiczek már nem él, arra a nyakamat teszem... Annyiszor álmodtam róla, és mindig mezítelen vagy egészen más...

- Különben is - szóltam -, még ha nem halt volna meg, akkor is elválasztanák őket.

- Természetesen. Pénzért mindent meg lehet csinálni!...

- Most az a legfontosabb, hogy Stawskiné ne ellenkezzék...

- De drága jó Rzecki úr!... - kiáltotta az öregasszony -, esküdni mernék, hogy az én drága kislányom máris szereti Wokulski urat. Mindig szomorú. Éjszaka nem alszik, csak sóhajtozik, sorvad... Tegnap is, hogy maguk itt voltak, látta, mi volt vele!... Én, a tulajdon anyja, alig ismertem rá...

- Szóval... végeztünk!... - vágtam szavába. - Az én gondom lesz, hogy Wokulski minél gyakrabban eljárjon ide, maga pedig, asszonyom, igyekezzék Helenka asszonyt minél jobb kedvre hangolni. Majd mi kiszabadítjuk Staśt a Łęcka kisasszony karmai közül, akkor aztán, ha az Isten is úgy akarja, Szent János napja előtt megtartjuk a lagzit.

- Jaj, Istenem, hát Ludwiczek?

- Meghalt, meghalt - ismételtem -, a fejemet teszem rá, hogy már nem él...

- Akkor hát, legyen meg az Úr szent akarata...

- Csak... szigorú titoktartás, asszonyom... A játék nem babra megy!

- Kinek néz engem, Rzecki úr? - berzenkedett az öregasszony. - Itt... itt... - tette hozzá, mellét verve - minden titok úgy el van temetve, mint a legmélyebb sírban. Annál inkább az én drága gyermekem titka, meg azé a nemes szívű emberé.

Mélyen megilletődve néztünk egymásra.

- Nos - szóltam kisvártatva, mikor már menni készültem -, nos, gondolta volna-e valaki, hogy egy olyan apró-cseprő kis dolog, mint az a baba, meghozhatja két ember boldogságát?

- Miért a baba?

- Hát, hogyne?... Ha Stawskiné asszony nem vett volna nálunk babát, nem lett volna per, következésképpen Staś nem vette volna szívére Helena asszony sorsát, következésképpen Helena asszony sem szeretett volna bele, és nem lehetne belőlük egy pár... Mert, ha szigorúan nézzük a dolgot, Staśban csak a per folyamán ébredt bizonyos erősebb érzelem Stawskiné asszony iránt.

- Azt mondja, hogy felébredt?...

- Ugyan! Nem látta, hogy suttogtak tegnap itt a díványon? Wokulski régen nem volt olyan élénk és olyan megilletődött, mint tegnap...

- Magát az Isten küldte, kedves jó Rzecki úr! - szólt az öregasszony, s búcsúzóul homlokon csókolt.

Ma nagyon meg vagyok magammal elégedve, s még ha nem akarnám is, el kellene ismernem, hogy metternichi fejem van. Mert lám, milyen jól megéreztem, hogy Staśt és Helena asszonyt össze kell boronálni, és milyen leleményesen kieszeltem, hogy senki se háborgassa őket.

Ma már semmi kétségem sincs afelől, hogy Helena is meg Staś is beleestek az ügyes fondorlattal felállított csapdába. Az asszony néhány hét alatt lefogyott (de most még szebb a kis haszontalan), ő pedig annak rendje és módja szerint elvesztette a fejét. Mert ha egy-egy este nem megy el Łęckiékhez, ami mostanában elég gyakran megtörténik, mert a kisasszony állandóan bálozik, akkor rohan Stawskiékhoz, és néha éjfélig is ott ül. És hogy felderül ilyenkor, milyen érdekesen meséli el Stawskinénak szibériai, moszkvai és párizsi élményeit... Tudom, mert bár magam nem járok oda esténként, hogy ne zavarjam őket, másnap Misiewiczné asszony mindent elmond, természetesen a legszigorúbb titoktartás mellett. Csak egyetlen dolog nem tetszik nekem.

Megtudtam, hogy Wirski gyakran mászkál hozzájuk, és természetesen megzavarja a turbékoló párt, elhatároztam hát, hogy figyelmeztetem.

Éppen felöltöztem, hogy megyek hozzá, indulok kifelé a lakásomból, hát kivel találkozom, mint éppen vele. Természetesen visszafordultam, meggyújtottam a lámpát, s egy kicsit elpolitizálgattunk, azután hirtelen változtatok a beszéd tárgyán, s minden teketória nélkül megjegyzem:

- Bizalmasan szerettem volna közölni önnel...

- Tudom, tudom!... - vág szavamba, nevetve.

- Mit tud?

- Hogy Wokulski úr szerelmes Stawskinéba.

- Szent atyám! - kiáltom. - Ki mondta ezt magának?

- Nana, nem kell megijedni, nem árulom el a titkot - feleli nagy komolyan. - A mi házunkban a titok olyan, mintha a legmélyebb kútban nyugodnék.

- De ki mondta magának?

- Nekem... nekem a feleségem, aki, úgy tudom, Kollernétól hallotta.

- Hát Kollerné honnan tudja?

- Radzińskinétól, akinek viszont Denné, a Misiewiczné barátnője mondta meg, a legszigorúbb titoktartás mellett.

- Ó, az a Misiewiczné, mennyire nem óvatos!...

- De mit is tehetett volna szegény - mentegette Wirski -, hisz Denné azzal rontott be hozzá, az már mégsem járja, hogy az a Wokulski úgyszólván reggelig náluk ül... Az öregasszony nagy ijedtében természetesen elkottyantotta, hogy itt nem akármiről, hanem a házasság szentségéről van szó, s könnyen lehet, hogy Szent János napjára meg is esküsznek.

Egyszerre belefájdult a fejembe. De mit tegyek? Ó, ez az asszonynépség!...

- Mi újság odakint? - kérdezem, csak hogy véget vessek ennek a kínos témának.

- Csupa baj és veszekedés - feleli -, folytonos veszekedés a bárónéval! De adjon egy szivart, mert ez két nagyon hosszú história.

Megkínáltam, s ő elmondta ez eseteket, melyekből ismét csak azt láttam, hogy a rossz, a gonosz, előbb-utóbb elveszi büntetését, a jó pedig jutalmát, és hogy a legkeményebb szívben is ott szunnyad a lelkiismeret szikrája.

- Régen volt a hölgyeknél? - kezdte aztán Wirski.

- Négy... öt napja... - feleltem. - Értse meg, nem akarom Wokulskit zavarni, és... magának is ezt ajánlhatom. Az a fiatal teremtés egy fiatalemberrel sokkal könnyebben szót ért, mint velünk, öregekkel.

- Bocsánat! - vágott szavamba Wirski. - Egy ötvenéves férfi még nem öreg, legfeljebb érett...

- Mint az alma, mikor leesik a fáról.

- Igaza van: az ötvenéves férfi nagyon is hajlamos a bukásra, s ha nem volna a nyakamon az asszony meg a gyerekek... higgye el, Rzecki úr!... Kedves Ignacy uram!... az ördög vigyen el, ha versenyre nem kelnék a fiatalokkal. De a házas ember: nyomorék ember: a nők már rá sem néznek... pedig... hej, Ignacy uram...

Szeme szikrázott, s olyan arcjátékkal beszélt, hogy ha csakugyan olyan istenfélő ember, amilyennek mutatja magát, holnap feltétlenül gyónni megy.

Mert úgy van az a mi nemességünkkel: a tanulásra, a kereskedelemre nincs feje, munkára még kergetni sem lehet, de a mulatozásra, verekedésre, csintalanságra mindig készen áll, még ha fél lábbal a sírban van is. Huh, micsoda ocsmányság!

- Minden rendben van - mondom -, de maga azzal állított be ide, hogy valamit el akar mondani.

- Aha! Éppen azon gondolkozom - feleli, s olyan füstfelhőt ereget a szivarból, mint valami aszfaltos üst. - Emlékszik, ugye, arra a három diákra, akik ott laktak a házban a báróné feje fölött?

- Hogyne, Maleski, Patkiewicz és az a harmadik. Hogyne emlékeznék azokra az ördög-palántákra. Remek három fickó!

- Az már igaz! - erősíti Wirski is. - Pofozzanak fel, ha ezek mellett a legények mellett csak egy fiatal szakácsné is megmarad nyolc hónapon túl. Kijelentem, Ignacy uram, hogy ezek hárman benépesítenék az összes menhelyeket... Úgy látszik, az egyetemen ezt tanulják. Mert az én időmben, faluhelyen, ha a szülők, akiknek legény fiuk volt, egy évben háromszor-négyszer változtatták a cselédlányt... akkor már a plébános is zsörtölődött, hogy megrontják a báránykáit. Ezek pedig...

- Azt mondta, hogy a bárónéról akar valamit mondani - figyelmeztettem, mert nem szeretem, ha ősz embereknek ilyen ledérségeken jár az eszük.

- Igen, igen... Nos... a legkomiszabb közülük, Patkiewicz, az, aki a hullát utánozza. Ha besötétedik, és az a nyavalyás felfelé lopakodik a lépcsőn, mondhatom olyan visongás támad, mintha egy csomó patkány szabadult volna el a lépcsőházban...

- Mondom, hogy a bárónéról akart beszélni.

- Persze, persze... Nos, tisztelt Rzecki uram... de azért Maleski sem igen marad el mögötte!... Nos, amint maga is tudja, a bíróság úgy ítélkezett, hogy a fiúknak nyolcadikán ki kell költözniük. Ők azonban... oda se neki... Elmúlik a nyolcadika, kilencedike, tizedike... meg

sem mozdulnak. Krzeszowskiné mája meg egyre jobban dagad a dühtől. Végre is összedugta a fejét avval az úgynevezett ügyvédjével meg Maruszewiczcsel, s február tizenötödikén küldi hozzájuk a végrehajtót, de már két rendőrrel. Szuszogva baktatnak felfelé a harmadik emeletre a végrehajtó meg a rendőrök, aztán kopp, kopp az ajtón, mert be van ám zárva, s belülről hangzik a kiáltás: „Ki az?" - „A törvény nevében! Nyissák ki!", kiabálja a végrehajtó. „A törvény: törvény", hangzik a válasz belülről, „de nincs kulcsunk, valaki bezárt, biztosan a báróné." - „Az urak lóvá teszik a hatóságot", kiáltja a végrehajtó, „pedig tudják, hogy ki kell költözniük." - „Hogyne", hangzik belülről, „de a kulcslyukon csak nem mehetünk ki, legfeljebb..."

A végrehajtó dühösen szalasztja a házmestert a lakatosért, s a lépcsőházban vár a rendőrrel. Alig félóra múlva jön a lakatos: az alsó zárat álkulccsal még csak kinyitja, de a másikkal, a biztosító zárral nem tud megbirkózni. Fúrja, csavarja, mindhiába... Megy vissza a műhelyébe más szerszámokért, s evvel ismét eltelik egy fél óra, közben pedig az udvar már tele van emberekkel, zaj, kiabálás, a második emeleten pedig a báróné görcsökben vonaglik.

A végrehajtó csak vár a lépcsőházban, egyszerre Maruszewicz ront rá: „Uram!", kiáltja. „Nézze csak, mit csinálnak azok..." A végrehajtó kirohan az udvarra, és a következő jelenetet látja:

A harmadik emeleten nyitva az ablak (februárban!), s a nyitott ablakon át repülnek az udvarra a szalmazsákok, paplanok, könyvek, halálfejek és minden egyéb. Kis idő múlva kötélen indul lefelé egy koffer, utána - az ágy. „Na, mit szól hozzá?", kérdi Maruszewicz. „Itt jegyzőkönyvet kell felvenni", rendelkezik a végrehajló. „Vagy különben, hiszen költözködnek, talán nem kellene őket zavarni."

Egyszerre - újabb változat. A harmadik emeleten a nyitott ablakban megjelenik egy szék s rajta Patkiewicz. A két barátja megfogja a széket, s az Patkiewiczcsel együtt máris indul lefelé egy kötélen!... Erre már a végrehajtó is ájuldozni kezd, s az egyik rendőr keresztet vet magára. „Kitöri a nyakát", sikítanak az asszonyok. „Jézus Máriám, légy irgalmas szegény lelkének..."

Maruszewicz, mint afféle ideges ember, megszökött a helyszínről, rohant Krzeszowskinéhoz, közben pedig a szék Patkiewiczcsel együtt megállt a második emelet magasságában a báróné ablakával szemben. „Urak, hagyják már abba ezt a rossz tréfát", könyörög a végrehajtó a két diáknak, akik a kötelet tartják. „Jaj, szakad a kötél!...", kiáltja Maleski föntről. „Patkiewicz, meneküljl!", rikkantja a másik. Az udvaron közrémület, az asszonyok (mert nem egyet élénken érdekel Patkiewicz egészségi állapota), visongatnak, a rendőrök dermedten állnak, a végrehajtó pedig teljesen megzavarodik. „Lépjen a kiugróra!... Kopogtasson be az ablakon!...", kiáltja Patkiewicznek.

Az én jó Patkiewiczemnek nem kellett sok biztatás, úgy megdöngette az ablakot, hogy maga Maruszewicz sietett kinyitni, de nemcsak kinyitotta, hanem saját kezűleg emelte be a levegőben lógó diákot. A báróné is rémülten rohant oda, s így korholta Patkiewiczet:

„Szent Isten, hát kell maguknak az ilyen rossz tréfa?"

„Másképp nem lett volna alkalmam a méltóságos bárónétól elbúcsúzni", felelte Patkiewicz, s amint hallom, olyan élethű hullát produkált, hogy az asszony azon módon ájultan rogyott a padlóra, aztán magánkívül jajgatta: „Nincs, aki megvédjen!... Nincsenek már férfiak!... Férfiak!... Férfiak!..." Olyan hangosan jajveszékelt, hogy az udvaron is hallani lehetett, s a végrehajtó merőben félreértve a kiabálást, így magyarázta a rendőröknek: „Na, látják, a szegény asszony micsoda nyavalyát szerzett magának!... De hiába, nincs min csodálkozni, már két éve külön él az urától."

Patkiewicz mint orvostanhallgató megtapogatta a báróné ütőerét, utasította a jelenlevőket, hogy adjanak neki valeriánacseppeket, s azzal, mint aki dolgát jól végezte, a legnagyobb lelki nyugalommal kisétált. Közben lakásuk ajtajánál a lakatos hozzáfogott az önműködő csapózár leszereléséhez. Mikor munkáját befejezte, s az ajtót jól összevagdalta, Maleskinak egyszerre eszébe jutott, hogy mind a két kulcs a zsebében van.

A báróné is magához tért, az ügyvéd próbálta rábeszélni, hogy indítson pert Patkiewicz és Maleski ellen, de szegény már annyira megelégelte a pereskedést, hogy az ügyvédjét összeszidta, és esküvel fogadta, hogy a lakást semmiféle diáknak bérbe nem adja, nem bánja, inkább örök időkre álljon üresen.

Azután - amint hallom nagy sírás-rívás közepette könyörgött Maruszewicznek, vegye rá a bárót, hogy kérjen bocsánatot, és költözzék vissza a lakásába.

„Tudom én", zokogta, „hogy már nincs egy garasa sem, hogy a lakbérét nem fizeti, sőt inasával együtt hitelben étkezik. De én mindent megbocsátok, még az adósságát is kifizetem, csak térjen meg, és jöjjön haza. Férfi nélkül nem tudok egy ilyen házat vezetni, egy év alatt el kell itt pusztulnom..."

- Ebben látom én az Isten büntetését - fejezte be Wirski, szivarja hamuját leverve. - S a büntetés eszköze a báró lesz...

- Hát a másik história? - kérdeztem.

- A másik rövidebb, de érdekesebb. Képzelje el, Ignacy uram, hogy a báróné, Krzeszowski báróné, tegnap meglátogatta Stawskiékat...

- Ó, az ördögbe... - szisszentem fel. - Ez rossz jel.

- Dehogy rossz - felelte Wirski. - A báróné bement Stawskinéhoz, ott sírva fakadt, görcsöket kapott, s csaknem térden állva kérte a két hölgyet, hogy felejtsék el azt a szerencsétlen pert, mert ha nem, őneki élete végéig nem lesz nyugodalma.

- És megígérték?

- Nemcsak megígérték, de meg is csókolgatták, sőt azt is megígérték, hogy Wokulskitól is bocsánatot kérnek nevében, akiről egyébként a báróné igen nagy elismeréssel nyilatkozott...

- Ó, az ördögbe... - kiáltottam. - Miért is beszéltek vele Wokulskiról?... Kész veszedelem...

- Ugyan, mit beszél! - torkolt le Wirski. - Az a szegény asszony magába szállt, töredelmesen beismerte és megbánta bűneit, s kétségkívül megtért.

Éjfélre járt az idő, tehát Wirski is jónak látta, hogy hazamenjen. Nem tartóztattam, mert egy kicsit bosszantott, hogy annyira bízik a báróné bűntudatában. Különben ördög tudja, hátha csakugyan megtért?

Utóirat: Biztos voltam benne, hogy MacMahonnak sikerül puccsot szerveznie a kis Napóleon javára. Ehelyett ma értesülök, hogy MacMahon megbukott, a polgár Grévy lett a köztársaság elnöke, a kis Napóleon pedig elment Afrikába, valamiféle Natalba, háborúskodni.

Na, hiába - jó lesz, ha a fiú megtanulja a katonamesterséget. Egy fél év múlva dicsőséggel övezve visszatérhet, úgyhogy maguk a franciák fognak kapaszkodni utána, hogy hazavigyék, közben pedig mi Staśt és Helena asszonyt összeházasítjuk.

Hohó, mert ha én egyszer felteszek magamban valamit, akkor metternichi eszközöket alkalmazok, s előre megérzem a dolgok természetes folyását.

Éljen hát Franciaország a napoleonidákkal, Wokulski pedig Helena asszonnyal!...

10

Hölgyek és nők

Az elmúlt farsangban és a mostani nagyböjt alatt a szerencse istenasszonya most már harmad- vagy negyedízben tekintett le kegyelmesen a Łęcki házra.

Szalonjaikban nyüzsgött a vendég, s az előszoba asztalán a névjegytartóba úgy hullott a sok fehér névjegy, mint a hópehely. Tomasz úr ismét abba a szerencsés helyzetbe került, hogy nemcsak fogadhatott, hanem meg is válogathatta, hogy kit fogad.

- Bizonyára nem sokáig élek már - mondta leányának. - De hála Istennek, megvan az az elégtételem, hogy az emberek legalább halálom előtt értékelnek.

Izabella kisasszony mosolyogva hallgatta az ilyen megjegyzéseket, nem akarta Tomasz úr kellemes ábrándjait szétoszlatni, de ő maga tisztán látta, hogy a látogatók hódolata nem apjának szól.

Hiszen Niwiński úr, a legelegánsabb táncrendező, nem apjával táncol olyan gyakran, hanem ővele. Malborg úr, a jó modor mintaképe és a férfidivat királya is vele beszélget, nem apjával. Szastalski úr pedig, az előbbiek barátja, nem apja miatt, hanem őmiatta érzi magát szerencsétlennek és vigasztalhatatlannak. Ezt nyíltan meg is mondta neki. A nevezett úr nem volt ugyan a legjobb táncos, mint Niwiński, sem a férfidivat királya, mint Malborg, de e két híresség nek elválaszthatatlan barátja, közel lakott hozzájuk, velük együtt étkezett, velük együtt Franciaországból vagy Angliából hozatta ruháit, s az érettebb hölgyek, bár semmi különösebb erényt nem tudtak benne felfedezni, legalábbis költőinek nevezték.

De egy kis eset, egyetlen elejtett mondat arra késztette Izabella kisasszonyt, hogy diadalainak titkát más irányban keresse.

Egy bálon így szólt Pantarkiewicz kisasszonyhoz: - Még sohasem mulattam olyan jól Varsóban, mint az idén.

- Mert elragadó vagy - felelte a hölgy, s legyezőjével eltakarta száját, mintha akaratlan ásítást akarna leplezni...

- A leányok „ebben a korban” válnak érdekessé - súgta hangosan az egyik előkelő hölgy mellette elhaladó barátnőjének.

Pantarkiewicz kisasszony legyezőjének egyetlen mozdulata és a másik hölgy megjegyzése gondolkozóba ejtette Izabella kisasszonyt. Sokkal okosabb volt, semhogy ezt az eléggé éles fogalmazást meg ne értette volna.

„Micsoda kor? - gondolta. - Huszonöt év még nem »ez a kor«... Mit beszélnek ezek?...”

Oldalt nézett, s megpillantotta Wokulskit, amint éppen őrá tapasztotta szemét. Minthogy választhatott, hogy diadalait „ennek a kornak” vagy Wokulskinak köszönje-e, elkezdett Wokulskiról gondolkodni.

Ki tudja, önkéntelenül is nem ő okozta-e, hogy most így körülrajongják?...

Kezdett visszaemlékezni.

Mindenekelőtt Niwiński atyjának bizonyos érdekeltsége volt Wokulski vállalatában, amely (mint Izabella kisasszony is tudta) nagyon szép hasznot hajtott; azután Malborg, aki műszaki iskolát végzett (amit ugyan sohasem árult el), Wokulski közbenjárásával (a legszigorúbb titoktartás mellett) szeretett volna állást kapni a vasútnál! És valóban kapott is, mégpedig olyant, amelynek volt egy nagyon jó és egy nagyon rossz oldala: a jó az, hogy nem járt

munkával, a rossz pedig, hogy nem járt háromezer rubel jövedelemmel. Malborg ezért orrolt is kissé Wokulskira, de tekintettel a tekintendőkre, megelégedett azzal, hogy nevét mindig gúnyos mosollyal ejtette ki.

Szastalskinak sem érdekeltsége nem volt a vállalatnál, sem állása a vasútnál, de mivel két barátja: Niwiński és Malborg nehezteltek Wokulskira, ő sem állhatta, ami abban mutatkozott nála, hogy Izabella kisasszony közelében nagyokat sóhajtva jegyezte meg:

- Vannak szerencsés emberek, akik...

De hogy mit jelent ez az „akik...", azt Izabella kisasszony sohasem tudta meg. Az viszont igaz, hogy valahányszor ezt az „akiket" hallotta, mindig Wokulski jutott eszébe. Ilyenkor apró kezét ökölbe szorítva suttogta:

„Despota... zsarnok..."

Pedig Wokulski semmiféle hajlandóságot nem mutatott sem a despotizmusra, sem a zsarnokságra. Csak bámulta Izabellát, s olykor gyötörte a kétség:

„Te vagy az... vagy nem?..."

Időnként, mikor a zsengébb és komolyabb korú elegáns urak körülrajongták Izabellát, akinek szeme ilyenkor csillogott, mint a briliáns vagy mint a csillag, Wokulski boldogságának egén végigsuhant egy röpke felhő, s valami megfoghatatlan kétely vetette árnyékát lelkére.

De ilyenkor behunyta szemét, hogy ne lássa az árnyékot. Izabella volt neki a nap, az élet, a boldogság, s ezt semmiféle felhőfoszlány nem homályosíthatta el, különösen, ha csak amolyan képzelt felhőcske volt.

Néha eszébe jutott Geist, az elvadult tudós a maga nagyszabású ötleteivel, aki másmilyen célt mutatott neki, mint a Łęcka kisasszony szerelmét. De ilyenkor elég volt Izabella egyetlen pillantása, hogy felserkenjen ábrándozásából.

„Mit nekem az emberiség! - gondolta vállát vonogatva. - Az egész emberiségért és az egész világ jövőjéért, a saját örök életemért... nem adnám egyetlen csókját..."

Erre a gondolatra, a csók puszta gondolatára, valami különös dolog történt vele. Akarata elernyedt, érezte, hogy elveszti öntudatát, s hogy újra visszanyerje, ahhoz ismét látnia kellett Izabellát az előkelő lovagok közepette. Mikor őszinte kacagását hallotta, határozott szavait figyelte, s látta a Niwińskire, Malborgra és Szastalskira vetett tüzes pillantásait, egy percig úgy érezte, hogy szeméről lehull a hályog, egy más világot lát s abban egy más Izabellát. Ilyenkor, nem tudni, honnan, honnan nem - felvillant benne fiatalsága, telve titáni erőfeszítésekkel. Látta megfeszített munkáját, hogy kiszabaduljon a nyomorból, hallotta a gránátok süvöltését, amint feje fölött elzúgtak, aztán látta Geist laboratóriumát, ahol nagy jelentőségű események mennek végbe. Ilyenkor ránézett Niwińskire, Malborgra és Szastalskira, s ezt gondolta:

„Mit keresek én itt?... Hogy kerültem én ide, hogy ezekkel egy oltárnál imádkozzam?..."

Szeretett volna felkacagni, de csakhamar ismét visszazuhant csapongó gondolataiba, ismét úgy látta, hogy az olyan életet, mint az övé, érdemes letenni egy olyan nő lábai elé, mint amilyen Izabella.

Hogyan, hogyan nem, de az imént említett hölgy röpke megjegyzésétől Izabella kisasszonyon valami változás kezdett végbemenni - Wokulski javára. Figyelmesen hallgatta az atyját látogató urak beszédét, s rájött, hogy mindegyiknek vagy egy kis felesleges tőkéje van, amelyet szeretne Wokulski kezében elhelyezni (ha jobban nem is, legalább tizenöt százalékra), vagy

egy unokaöccse, aki számára állást keres, vagy valami más célból szeretne Wokulskival megismerkedni. Ami pedig a hölgyeket illeti, ők ugyancsak vagy pártfogását kérték védencük számára, vagy eladó lányuk volt, s nem is titkolták, hogy szeretnék Wokulskit leütni Izabella kisasszony kezéről, vagy ha még nem voltak túlságosan érett korban, saját maguk óhajtották volna boldogítani.

- Jó lehet egy ilyen ember feleségének lenni!... - suttogta egy érettebb hölgy a másiknak.

- Még ha nem is a feleségének! - felelte mosolyogva von Pless báróné, akinek férje öt év óta béna volt.

„Despota... zsarnok...” - suttogta Izabella, mert érezte, hogy a boltos, akit ő annyira megvetett, mennyi sóvárgó pillantást, reményt és irigységet kelt másokban.

S bár az irtózatnak és megvetésnek bizonyos maradványai még most is kísértettek benne, be kellett ismernie, hogy ez a durva faragású, komor ember többet jelent és többet is mutat, mint a marsall, Dalski báró, sőt, mint Niwiński, Malborg és Szastalski urak együttesen.

De elhatározására a herceg volt a legnagyobb befolyással.

A herceg, kinek kérésére Wokulski a múlt év decemberében nemcsak nem volt hajlandó Krzeszowskiné javára tízezer rubelt áldozni, hanem az idén januárban és februárban egy garast sem adott az általa támogatott jótékony célokra, egy kis időre elvesztette Wokulski iránti rokonszenvét. Úgy látszik, keservesen csalódott benne. A herceg úgy vélekedett - s hitte, hogy joga van így vélekednie, hogy egy olyan ember, mint Wokulski, ha egyszer megszerezte az ő magas jóindulatát, nemcsak saját ízléséről és érdekeiről köteles lemondani, hanem vagyonáról és énjéről is. Köteles azt szeretni, akit ő szeret, azt gyűlölni, amit ő gyűlöl, köteles egyes-egyedül az ő céljainak szolgálni, és csakis az ő szeszélyeinek hódolni. Ehelyett pedig ez a parvenü (bár kétségkívül jó nemesi családból származik), nemcsak hogy nem volt hajlandó az ő alázatos szolgájává lenni, hanem elég vakmerő volt ahhoz, hogy önálló ember akarjon maradni, nemegyszer ellenkezett vele, sőt mi több, határozottan ellenszegült kívánságainak.

„Faragatlan fráter... önző, érdekember...” - gondolta a herceg, s egyre inkább csodálkozott a parvenü vakmerőségén.

A véletlen úgy akarta, hogy Łęcki úr, már nem tudván titkolni, hogy Wokulski túlságosan érdeklődik Izabella kisasszony iránt, megkérdezte a herceg véleményét, és tanácsot kért tőle.

A herceg, sok minden gyöngéje ellenére, becsületes ember volt. Ha emberek felett kellett ítélkeznie, nem támaszkodott saját rokonszenvére vagy ellenszenvére, hanem meghallgatta mások véleményét is.

Łęcki úrtól is néhány heti gondolkozási időt kért tehát, hogy véleményét kialakíthassa, s mivel igen széles körű ismeretsége, úgyszólván saját rendőrsége volt, sikerült Wokulskiról egyet-mást megtudnia.

Megtudta például, hogy az arisztokrácia - bár Wokulski felől fanyar hangon nyilatkozik, s mint parvenüt és demokratát emlegeti, titokban mégis dicsekszik vele:

- Látszik, hogy a mi vérünk, hiába állt a pult mögé!

Ha pedig arról volt szó, hogy valakit egy zsidó bankárral kell szembeállítani, a legmegrögzöttebb nemesurak is csak Wokulskira gondoltak.

A kereskedők, különösen pedig a gyárosok, gyűlölték Wokulskit, de a legsúlyosabb vád, amellyel illethették, az volt, hogy „dzsentri... arisztokrata... politikus...” Ezt azonban a herceg semmiképp sem vehette tőle rossz néven... De a legérdekesebb híreket az apácák hordták a

hercegnek. Van Varsóban egy fuvaros, meg annak egy bátyja, aki a varsó-bécsi vasúttársaságnál pályaőr volt. Ezek valósággal áldották Wokulskit, vannak diákok, akik nem titkolták, hogy Wokulskitól rendszeres ösztöndíjat kapnak, akadtak mesteremberek, akik neki köszönhették önálló műhelyüket, meg boltosok, akiket ő segített hozzá, hogy saját üzletük legyen. Sőt (s erről a nővérkék szent irtózattól pirulva beszéltek), akadt egy bukott leány is, akit Wokulski emelt ki a nyomorból, elhelyezte a Magdalénáknál, s végül is tisztességes, derék munkásnőt nevelt belőle, már amennyiben - mondották a nővérkék - egy ilyen személy egyáltalán tisztességes nővé válhat.

E jelenségek hallatára a herceg nemcsak elcsodálkozott, hanem valósággal megijedt. Wokulski egyszerre megnövekedett képzeletében. Hiszen ez olyan ember, akinek saját célkitűzése van, sőt önálló politikája is, s nagy jelentőségre tett szert a köznép körében...

Mikor tehát az előre megállapított időben felkereste Łęcki urat, nem mulasztotta el, hogy Izabella kisasszonyt is meglátogassa. Sokatmondóan magához ölelte, s a következő rejtélyes szavakat súgta a fülébe:

- Kedves húgom, rendkívüli madarat tartasz a kezedben... Tartsd hát és becézd, hogy szerencsétlen hazánk javára növekedjék...

Izabella kisasszony mélyen elpirult, mert kitalálta, hogy az a rendkívüli madár csak Wokulski lehet.

„Despota... zsarnok..." - gondolta.

Ennek ellenére a kettőjük közötti viszonyban már megtört a jég. Már rászánta magát, hogy hozzámegy...

Egy szép napon, mikor Łęcki úr kissé gyengélkedett, Izabella kisasszony pedig saját szobájában olvasott, jelentették, hogy a szalonban Wąsowskiné várakozik rá.

Izabella sietve üdvözölte vendégét, s Wąsowskiné társaságában ott találta unokabátyját, Ochockit is, nagyon borús hangulatban.

A két barátnő tüntető melegséggel csókolta meg egymást, de Ochocki, aki akkor is látott, mikor nem nézett oda, észrevette, hogy mind a két hölgy magatartásában egy kis sértődöttség rejlik.

„Vajon miattam?... - tűnődött magában. - Jó lesz egy kicsit résen lennem..."

- Ó, kedves kuzen, maga is itt van? - szólt Izabella kezét nyújtva. - Mért olyan szomorú?

- Pedig inkább jókedvű lehetne - felelte Wąsowskiné -, mert a bankba menet és jövet, az egész úton udvarolt, mégpedig nem is csekély sikerrel. A fasor sarkán megengedtem neki, hogy kesztyűm két gombját kigombolja, és megcsókolja a kezem. Ó, Bel, ha tudnád, milyen ügyetlenül csókol ez a fiú!...

- Úgy?... szólt Ochocki, homlokáig elpirulva. - Na, jó! Ezentúl soha kezet nem csókolok magának... esküszöm...

- Fogadjunk, hogy ma estig még mind a két kezemet megcsókolja - felelte Wąsowskiné.

- Nem tehetném tiszteletemet Łęcki úrnál? - kérdezte Ochocki ünnepélyesen, s Izabella kisasszony válaszát be sem várva, kiment a szalonból.

- Zavarba hoztad - szólt Izabella.

- Hát ne udvaroljon, ha nem tud. Hasonló esetekben az ügyetlenség halálos bűn, nem igaz?

- Mikor érkeztél?

- Tegnap reggel. De kétszer is el kellett mennem a bankba meg a szabónőmhöz, s otthon is rendet kellett teremtenem. Egyelőre Ochocki a lovagom, amíg valaki érdekesebbet nem találok. Ha valakit netán átengednél... - tette hozzá nyomatékkal.

- Micsoda pletyka ez már megint? - vágott a szavába Izabella s elpirult.

- Bizony, eljutott hozzám is falura. Starski nem csekély féltékenységgel közölte velem, hogy mint rendszerint, az idén is te voltál a farsang királynője. Azt mondják, Szastalski egészen elvesztette a fejét.

- És mind a két barátja is, de mondhatom, éppen olyan unalmasak, mint ő - jegyezte meg Izabella kisasszony mosolyogva. - Mind a hárman minden este belém szerettek, s mind a hárman, minden este meg is kérték a kezemet, de úgy kiszámították az időt, hogy egyik a másikát ne zavarja, azután egymásnak keseregték el szörnyű fájdalmaikat. Ezek az urak mindent közösen csinálnak.

- És neked mi a véleményed?

Izabella vállat vont.

- Tőlem kérded?

- Azt is hallottam - folytatta Wąsowskiné -, hogy Wokulski nyilatkozott...

Izabella ruhája csokrával kezdett játszani.

- No, mindjárt: nyilatkozott!... Hiszen nyilatkozik ő, valahányszor lát, akár rám néz, akár nem, akár beszél, akár hallgat, mint a férfiak általában...

- És te?

- Egyelőre folytatom programomat.

- Szabad tudnom, milyent?

- Sőt, nagyon fontos nekem, hogy ne maradjon titokban. Mindenekelőtt Jadwiga néninél... igaz, hogy van szegény?...

- Nagyon rosszul. Starski úgyszólván el sem hagyja már a néni szobáját, a közjegyző mindennap kijön hozzá, de úgy látszik, hiába. Nos, mi van a programoddal?...

- Még Zasławekban - folytatta Izabella kisasszony - megemlítette, hogy el kell adnia a boltját - (itt elöntötte a pír) - ennek júniusig meg kell történnie...

- Nagyszerű!... Hát aztán?

- Azután sok bajom van azzal a Kereskedelmi Vállalattal is. Ő természetesen egyszeriben túladna rajta, de én még gondolkodom. A Kereskedelmi Vállalattal együtt a jövedelme eléri a kilencvenezer rubelt, nélküle meg csak harmincezret. Megérted tehát, hogy ezen érdemes gondolkodni.

- Úgy látom, kezdesz érteni a számokhoz.

Izabella kisasszony megvető mozdulatot tett a kezével.

- Ah, azt hiszem, sohasem fogok érteni hozzájuk, de ő igyekszik megértetni velem, meg egy kicsit a papa is... Sőt, Joanna néni is...

- És egész nyíltan beszélsz vele?...

- No, nem... De minthogy mi igen sok dolog felől nem kérdezősködhetünk, úgy kell irányítanunk a beszélgetést, hogy mégis mindent megmondjanak. Te nem értenéd ezt?

- Dehogynem. Nos, tovább? - nógatta Wąsowskiné nem minden türelmetlenség nélkül.

- Az utolsó feltételem tisztán erkölcsi jellegű volt. Megtudtam, hogy nincs senki hozzátartozója, ami a legnagyobb érdeme, és feltételül szabtam, hogy minden eddigi ismeretségemet és baráti kapcsolatomat fenntartom...

- S ő se szó, se beszéd, beleegyezett?

Izabella kisasszony fölényesen nézett barátnőjére.

- Kételkedtél benne?

- Egy pillanatig sem. Tehát, Starski, Szastalski...

- Persze, Starski, Szastalski, a herceg, Malborg, vagyis mindnyájan, mindnyájan, ahogy csak kedvem tartja kiválogatni akár ma, akár a jövőben, mindnyájan járni fognak hozzánk. Hogy is lehetne másképp?...

- Nagyon helyes. S nem félsz a féltékenységi jelenetektől?

Izabella elnevette magát.

- Én és jelenetek?... Wokulski és féltékenység?... Hahaha!... Olyan ember nincs a világon, aki nekem jelenetet merne csinálni, különösen pedig Wokulski... Fogalmad nincs, hogy imád, hogy behódolt... Az ő határtalan bizalma, meg az, hogy az én kedvemért egész egyéniségéből kivetkőzött, valósággal lefegyverez... Ki tudja, nem ez lesz-e majd, ami hozzáköt?

Wąsowskiné észrevétlenül összeharapta ajkát.

- Nagyon boldogok lesztek... Legalábbis... te - szólt, egy sóhajtást elnyomva. - Ámbár...

- Te látsz valami „ámbárt”? - kérdezte Izabella rosszul sikerült csodálkozással.

- Mondok valamit - folytatta Wąsowskiné, nála szokatlan nyugalommal. - Jadwiga néni nagyon szereti Wokulskit, s azt hiszem, jól is ismeri, bár nem tudom, honnan. Sokat beszélgettünk róla. Tudod, mit mondott egyszer?

- Kíváncsi vagyok - felelte Izabella csodálkozva.

- Azt mondta: félek, hogy Bel nem tudja megérteni Wokulskit. Úgy látom, játszik vele, pedig Wokulskival nem lehet játszani... és attól tartok, hogy későn jön rá az értékére...

- Ezt mondta? - jegyezte meg Izabella hűvösen.

- Ezt! Különben elmondok mindent. A beszélgetést ezekkel a megható szavakkal fejezte be: eszedbe jutnak még a szavaim, Kaziám, mert a haldoklók világosan látnak...

- Olyan rosszul van szegény?

- Hát bizony elég rosszul - fejezte be Wąsowskiné szárazon, mert érezte, hogy a beszélgetés fonala szakadozik.

Pillanatnyi csend állt be, de szerencsére hamarosan megtörte Ochocki megjelenése. Wąsowskiné ismét nagyon szívélyesen búcsúzott Izabella kisasszonytól, s lovagjára tüzes pillantásokat vetve, szólt:

- Most hazamegyünk ebédelni.

Ochocki nagy szemeket meresztett, ezzel akarta jelezni, hogy nem hajlandó Wąsowskinéval menni. De aztán egy komor fintorral fogta a kalapját s elmentek.

Ahogy beültek a hintóba, nyomban oldalt fordult, s miközben az utcát szemlélgette, kibökte:

- Csak az a Bel végezne már egyszer Wokulskival, akár jobbra, akár balra...

- Maga biztosan inkább szeretné jobbra, hogy maga is egyike lehessen a házibarátoknak. De nem lesz abból semmi - évődött Wąsowskiné.

- Bocsánat, asszonyom, de ez nem az én mesterségem - vágott vissza felháborodva. - Ezt én Starskinak és a hozzá hasonlóknak hagyom.

- Akkor miért fontos magának, hogy Bel végezzen?

- Nagyon fontos. A fejem teszem rá, hogy Wokulski valami nagy tudományos titkot ismer, de abban is biztos vagyok, hogy addig fel nem fedi előttem, amíg ebben a lázban él. Ah, ezek a nők azzal az undorító kacérságukkal...

- A maguké talán kevésbé undorító?...

- Nekünk szabad.

- Nekik szabad!... Nagyszerű!... - fortyant fel Wąsowskiné. - És ezt egy haladó szellemű ember mondja, az emancipáció századában!...

- Ördög vigye az emancipációt! - felelte Ochocki. - Gyönyörű intézmény, mondhatom! Maguk csak az előjogokat szeretnék, a férfiakét is meg a nőkét is, de semmi kötelességet. Az ajtót mi nyissuk ki előttük, adjuk át a helyünket, amelyért megfizettünk, legyünk szerelmesek, ők pedig...

- Mert mi vagyunk a maguk boldogsága... - felelte Wąsowskiné gúnyosan.

- Micsoda boldogság?... Százöt nő jut száz férfira, és még ők verik a mellüket.

- A maga imádói, a cselédlányok nem hencegnek.

- Természetesen! A legkiállhatatlanabbak a nagyvilági hölgyek és a pincérlányok. Micsoda igények, micsoda szeszélyek!...

- Uram, ön megfeledkezik magáról - figyelmeztette Wąsowskiné büszkén.

- Adja a kezét, hadd csókoljam meg - felelte, s azonnal végre is hajtotta tervét.

- Ne ezt...

- Hát adja a másikat...

- Na, nem mondtam, hogy ma estig mind a két kezemet megcsókolja?

- Istenemre!... Nem megyek magához ebédelni... Itt azonnal kiszállok.

- Helyes, szóljon a kocsisnak.

- Minek?

- Ha ki akar szállni.

- Azért sem szállok ki. Ó, milyen szörnyű csapás ez a határozatlanság!...

Wokulski igen gyakran ellátogatott Łęckiékhez, de leginkább csak Tomasz urat találta otthon, aki atyai érzelmekkel fogadta, aztán órák hosszat beszélt neki betegségéről meg üzleti ügyeiről, a szavak között éreztetve vele, hogy már a család tagjának tekinti. Izabella ilyenkor

rendszerint nem tartózkodott otthon, mert nagynénjénél, esetleg más ismerőseinél volt látogatóban, vagy a divatszalonokat járta. De ha néha szerencséje volt, és otthon találta, akkor is csak röviden és közömbös dolgokról beszélgethettek, mert Izabella kisasszony vagy éppen készült valahová, vagy más vendéget is fogadott.

Wąsowskiné látogatása után néhány nappal Wokulski otthon találta Izabellát. A leány kedvesen nyújtotta kezét, s miután Wokulski azt - szokása szerint - csaknem vallásos áhítattal megcsókolta, így szólt:

- Hallotta, hogy Jadwiga néni nagyon beteg?

Wokulski megdöbbent.

- Kedves, drága nénike!... Ha biztosan tudnám, hogy jelenlétem nem ijeszti meg, elutaznék, hogy meglátogassam... Vajon van mellette valaki?

- Ó, hogyne - felelte Izabella. - Ott vannak Dalski báróék - tette hozzá mosolyogva -, mert Ewelinka már férjhez ment, azután ott van Fela Janovszka és Starski...

E névre halvány pír öntötte el arcát és elhallgatott.

„Íme, tapintatlanságom következménye - gondolta Wokulski. - Észrevette, hogy Starskit nem kedvelem, s most nevének egyszerű említésére zavarba esik. Ó, milyen hitvány ember vagyok!..."

Valami kedveset akart mondani Starskiról, de a szó torkán akadt, így hát, hogy a kínos hallgatásnak véget vessen, megkérdezte:

- Hova készülnek az idén nyáron?

- Tudom is én? Hortensja néni betegeskedik, lehet, hogy őt látogatjuk meg Krakkóban. De ha tőlem függne, bevallom, legszívesebben Svájcba mennék.

- Hát kitől függ? - kérdezte Wokulski.

- A papától... különben is, nem tudhatjuk, mi történik még? - fűzte hozzá elpirulva, s utolérhetetlen bájjal nézett Wokulski szemébe.

- Feltéve, hogy minden úgy történik, ahogy maga kívánja, elfogadna engem útitársul?...

- Azt előbb ki kell érdemelni...

Ezt olyan hangon mondta, hogy Wokulski - nem is tudni, az idén már hányadszor - minden önuralmát elvesztette.

- Mivel érdemelhetem ki a maga kegyét? - kérdezte, s kezét megragadta. - Legfeljebb szánalomból... nem, nem szánalomból, mert ez nemcsak a megajándékozott, hanem az ajándékozó számára is kellemetlen érzés. Szánalmat nem kérek. De képzelje el, mi lenne velem, ha olyan sokáig nem látnám? Igaz, hogy amúgy is igen ritkán látom; magának persze fogalma sem lehet arról, milyen lassan múlik az idő annak, aki várakozik... De amíg itt van Varsóban, mindig azzal vigasztalhatom magam, hogy majd látom holnapután... holnap... Különben, ha magát nem is, de minden pillanatban láthatom a kedves papát vagy Mikołajt vagy legalább ezt a házat. Ó, elkövethetne egy irgalmas cselekedetet! Egyetlen szóval elvághatná - tudom is én... a szenvedéseimet-e vagy a reményeimet... Hiszen ismeri azt az igazságot, hogy a legrosszabb bizonyosság is jobb a bizonytalanságnál...

- És ha a bizonyosság nem a legrosszabb?... - kérdezte Izabella anélkül, hogy Wokulski szemébe nézett volna.

Az előszobán csengettek, Mikołaj jött, s Rydzewski és Pieczarkowski urak névjegyét hozta be.

- Kéretem - szólt Izabella kisasszony.

Két előkelően öltözött fiatalember lépett a szalonba. Az egyiknek igen vékony nyaka volt, és fején a növekvő holdvilág jól kivehető körvonalai látszottak. A másik álmatag tekintetével és igen finom beszédmodorával tűnt ki.

Egymás mellett lépkedtek, kalapjukat egyenlő magasságban tartva, teljesen egyformán hajoltak meg, egyformán ültek le, egyformán vetették keresztbe lábukat, ezután Rydzewski minden tudományát elővette, hogy nyakát függőleges helyzetben tartsa, Pieczarkowski úr pedig átvette a szót, s megszakítás nélkül beszélt és beszélt...

Elmondta, hogy jelenleg a keresztény világ a nagyböjtöt tartja, azzal, hogy népes fogadásokat rendez, de a böjt előtt farsang volt, ezalatt igen jól mulattak, viszont a nagyböjt után jön a legkellemetlenebb időszak, mert akkor az ember nem tudja, mihez kezdjen. Azután közölte Izabella kisasszonnyal, hogy a nagyböjt alatt a fogadásokon kívül vannak felolvasások is, itt nagyon kellemesen el lehet tölteni az időt, különösen, ha az ember ismerős hölgyek mellé kerül, s hogy az idei böjtben a legfényesebb fogadások Rzeźuchowski gróféknál lesznek.

- Mondhatom, valami remek, valami elragadóan eredeti!... - lelkendezett. - A vacsora természetesen, mint rendesen, osztriga, homár, hal, aztán szárnyas, a végén pedig az ínyencek számára, na, találja ki, micsoda?... Kása!... Valódi kása... Hogy milyen?...

- Tatárkása - szólalt meg először és utoljára Rydzewski.

- Nem tatárkása, hanem tatárka-kása. Valami csoda. Valami mese!... Minden szemecskéje olyan, mintha külön főzték volna meg... Valósággal holttá eszi magát belőle az ember. De nemcsak én, Kiełbik herceg meg Śledziński gróf is... Higgye el, ez minden fogalmat felülmúl... Egészen egyszerűen tálalják... ezüst tálakon...

Izabella kisasszony olyan elragadtatással nézett a beszélőre, s olyan élénken húzta alá annak minden kifejezését egy-egy kézmozdulattal, mosollyal vagy tekintettel, hogy Wokulski szeme előtt kezdett elsötétülni a világ. Felállt, gyorsan elköszönt és távozott.

„Nem értem ezt a nőt! - gondolta. - Mikor őszinte? Kivel őszinte?...”

De alig ment néhány száz lépést a fagyos hidegben, teljesen lecsillapodott.

„Egyébként - gondolta - mi különös van ebben? Azokkal az emberekkel kell élnie, akikhez hozzászokott. Ha pedig velük él, kénytelen hallgatni üres fecsegésüket. Az pedig igazán nem az ő bűne, hogy szép, mint egy istennő, s hogy mindenki imádja... De... hogy ez a társaság megfeleljen neki... ah, milyen alávaló vagyok, mindig alávaló vagyok!...”

Valahányszor a Łęckiéknél tett látogatás idején vagy azután megtámadták a kétségek, s úgy nyüzsögtek körülötte, mint a tolakodó legyek, mindig munkájához menekült. Számlákat nézett át, angol szavakat tanult, új könyveket olvasott. Ha pedig már ez sem segített, ment Stawskinéhoz, ott töltötte az egész estét, s különös, hogy ott, abban a meghitt társaságban, ha a teljes nyugalmat nem is, de az enyhülést megtalálta...

Csupa hétköznapi dologról beszélgettek, Stawskiné leginkább arról számolt be, hogy a Müllerné boltjában a forgalom egyre növekszik, mégpedig azért, mert a közönség megtudta, hogy az üzlet csaknem egészen Wokulskié, azután elmondta, hogy a kis Helunia milyen jól viseli magát, de ha néha illetlen, a nagymama azzal ijeszti, hogy megmondja Wokulski bácsinak, s erre a gyermek azonnal megnyugszik. Emlegette Rzeckit is, aki gyakran jár

hozzájuk, és a nagymama nagyon szereti, mert elmondott neki sok érdekes részletet Wokulski úr életéből. A nagymama Wirski urat is szereti, mert ő sem győzi Wokulski urat eléggé dicsérni.

Wokulski csodálkozva hallgatta, eleinte azt hitte, hízelkedik, s ez kellemetlenül hatott rá. De Stawskiné mindent olyan naiv egyszerűséggel adott elő, hogy lassanként legőszintébb barátnőjét ismerte fel benne. Igaz, hogy kétségtelenül túlértékeli őt, de szavaiban árnyéka sem volt a ravaszkodó hízelkedésnek.

Azt is észrevette, hogy Stawskiné sohasem foglalkozik önmagával. Amint az üzletben végez, hazamegy, az első gondja Helunia, azután édesanyja, kiszolgálja őket, majd a cseléd minden ügyes-bajos dolgát is meghallgatja, és őszintén osztozik bennük, sőt sok idegen, főként szegény ember ügyeivel is foglalkozik, akik pedig semmivel nem viszonozhatják jóságát. Ha meg véletlenül semmi más dolga nincs, megnézi a kanári madarat, magot, vizet ad neki, s kicseréli a homokot.

„Angyali teremtés!..." - gondolta Wokulski, egy este pedig így szólt hozzá: - Tudja, kérem, mit gondolok, mikor magát látom?

Az asszony ijedten nézett rá.

- Azt, hogyha maga egy súlyos sebesültet megérintene, annak nemcsak elmúlna minden fájdalma, hanem azonnal meg is gyógyulna.

- Azt hiszi, varázsló vagyok? - kérdezte nagy zavarában.

- Nem, asszonyom. Azt hiszem, ilyenek lehettek a szent asszonyok.

- Wokulski úrnak igaza van - helyeselt az öregasszony.

Stawskiné elnevette magát.

- Ó, Istenem, én és szent!... Ha valaki benézhetne a szívembe, megmondhatná, mennyire rászolgálok a kárhozatra... De most már mindegy!... - fejezte be mélységes lemondással.

Misiewiczné észrevétlenül keresztet vetett magára, Wokulski meg úgy tett, mintha nem is látná.

A másikra gondolt.

Helena asszony sehogy sem tudta volna meghatározni, mit érez Wokulski iránt.

Látásból már évek óta ismerte, csinos férfinak tartotta, de egyébként nem érdekelte. Később Wokulski eltűnt Varsóból, híre terjedt, hogy Bulgáriába ment, azután, hogy óriási vagyont szerzett. Sokat beszéltek róla, úgyhogy Stawskiné is érdeklődni kezdett iránta, de csak annyira, mint mások. Mikor azonban valaki azt mondta róla, hogy: „ördögien energikus ember", Stawskinénak nagyon megtetszett ez a jelző, s elhatározta, hogy közelebbről szemügyre veszi.

Ezzel a szándékkal ment el néhányszor a boltba, de legtöbbször nem találta ott. Egyszer, mikor véletlenül ott érte, csak oldalvást láthatta, végre egy alkalommal néhány szót is váltott vele, s ez a beszélgetés különös hatással volt rá. Meglepte az a nagy ellentét, amelyet az „ördögien energikus" jelző és Wokulski viselkedése között tapasztalt, mert nemcsak ördöginek nem látszott, hanem nagyon is nyugodt, sőt szomorú volt. De még valami meglepte Stawskinét, mégpedig az, hogy Wokulskinak igen nagy, ábrándos, ó, milyen ábrándos szeme van.

„Gyönyörű férfi!" - gondolta.

Egy nyári napon ismét találkozott vele, házuk kapujában. Wokulski kíváncsian nézett rá, s őt olyan szégyenérzet fogta el, hogy homlokáig elpirult. Nagyon haragudott magára ezért a pirulásért, és azért is, hogy elszégyellte magát, és sokáig bántotta, hogy Wokulski olyan fürkésző tekintettel nézte végig.

Ettől kezdve mindig zavarba jött, valahányszor jelenlétében Wokulski nevét említették. Valami bántotta, de hogy mi okozta ezt az érzést, Wokulski-e vagy ő maga tehet-e róla, azt nem tudta. Leginkább mégis saját magára haragudott, mert másokra nem is igen tudott neheztelni. Különben is, mit tehet Wokulski arról, hogy ő olyan nevetséges teremtés, aki minden ok nélkül szégyelli magát és elpirul?...

Mikor Wokulski megvette a házat, és Rzecki, főnöke tudtával leszállította az ő lakbérüket, Stawskiné túláradó hálát érzett iránta (bár mindenki igyekezett megmagyarázni neki, hogy a gazdag háziúrnak nemcsak joga, de kötelessége is a szegények lakbérét leszállítani). Ahogy Rzecki kezdett mind gyakrabban hozzájuk járni és Staś életéből egyre több részletet beszélt el, ez a hálaérzet hovatovább csodálattá alakult át.

- Igazán rendkívüli ember! - hangoztatta nemegyszer Misiewiczné.

Helena asszony szótlanul hallgatta a dicsérő szavakat, de lassanként arra a meggyőződésre jutott, hogy Wokulski valóban a legrendkívülibb ember a föld kerekségén.

Miután Wokulski Párizsból hazatért, a jó öreg Rzecki úr egyre gyakrabban járogatott hozzájuk, s több és több bizalmas részletet mondott el Wokulski életéből. Elmondta - természetesen a legszigorúbb titoktartás mellett -, hogy Wokulski szerelmes Łęcka kisasszonyba, és hogy ő, mármint Rzecki, ezt semmiképpen sem helyesli.

Stawskiné lelkében ellenszenv ébredezett Izabella Łęcka kisasszonnyal szemben, és annál nagyobb részvét Wokulski iránt.

Már akkor felmerült benne az a gondolat, igaz, csak éppen villanásszerűen, hogy Wokulski biztosan nagyon boldogtalan, s jelentős érdemet szerezhetne magának az, aki őt e kacér, nagyvilági hölgy hálójából kiszabadítaná.

Később Stawskinét két nagy csapás érte: az első a babaper, a második, hogy e csúnya botrány következtében minden jövedelmét elvesztette. Wokulski nemcsak meg nem tagadta a vele való ismeretségét, pedig könnyen megtehette volna, hanem neki köszönheti, hogy a bíróság felmentette, de ezenfelül igen jó állást is szerzett neki a Müllerné üzletében. Ekkor Helena asszony már bevallotta saját magának, hogy ez az ember őt igenis érdekli, és hogy éppen olyan kedves számára, mint Helunia vagy az anyja.

Ettől kezdve élete egészen különleges vágányra terelődött. Akárki jött hozzájuk, mindenki vagy egyenesen, nyíltan, vagy kerülő utakon Wokulskiról beszélt. Denné, Kollerné és Radzińskiné egyre azt magyarázták neki, hogy Wokulski a legjobb parti Varsóban, anyja arra célozgatott, hogy szegény Ludwiczek már biztosan nem is él, de ha élne, akkor sem érdemelné, hogy rá gondoljon. Végre Rzecki, ahányszor eljött, mindig azt duruzsolta a fülébe, hogy az ő szegény Staśa milyen boldogtalan, hogy feltétlenül meg kell menteni, és hogy erre egyes-egyedül csak ő, mármint Helena asszony van hivatva.

- De hogyan?... Mi módon?... - kérdezte, mert maga sem értette a dolgot.

- Maga csak szeresse meg, a mód aztán önként adódik - felelte Rzecki.

Nem szólt rá semmit, de szíve mélyén keserű szemrehányásokat tett magának, hogy Wokulskit, még ha akarná sem bírná szeretni. A szíve kiszáradt, vagy... nem is tudja, van-e egyáltalában szíve.

Igaz ugyan, hogy akár az üzletben dolgozott, akár otthon volt, mindig Wokulskira gondolt; mindig várta, s ha nem jött, idegeskedett és szomorú volt. Gyakran álmodott is róla, de hiszen ez még nem szerelem; ő már nem tud szeretni. Szinte félt magamagának is bevallani, hogy már a tulajdon férjét sem szereti. Úgy érezte, hogy a távollevő Ludwikra való emlékezés olyan, akár ősszel a fa; egymás után lefelé hullanak róla a levelek, s nem marad más, mint a megfeketedett, száraz gally.

„Mi közöm nekem a szerelemhez?... - gondolta. - Az én szívemben már kialudt minden szenvedély..."

Rzecki közben következetesen azon mesterkedett, hogy ravasz tervét megvalósítsa. Eleinte azt magyarázgatta neki, hogy a Łęcki lány a pusztulásba viszi Wokulskit, aztán meg hogy ebből a mámorából csak egy másik nő józaníthatja ki; később megállapította, hogy Wokulski az ő, mármint Stawskiné társaságában sokkal nyugodtabb, végül (de ezt csak mint feltevést említette), hogy Wokulski már kezdi őt megszeretni.

Stawskiné e vallomások hatása alatt fogyott, sorvadt, sőt félt. Egész valóját eltöltötte a gondolat, mit felel majd, ha Wokulski megvallja neki szerelmét?... Igaz ugyan, hogy szíve már régen kihamvadt, de vajon lesz-e elég lelkiereje ahhoz, hogy elutasítsa és megmondja neki, hogy nem érdekli? De vajon lehetséges, hogy ne érdekelje egy olyan ember, mint Wokulski, nem azért, mert hálával tartozik neki, hanem mert boldogtalan, és mert őt szereti? Van-e asszony - gondolta -, aki nem érezne részvétet egy ilyen kegyetlenül megsebzett s a maga fájdalmába olyan csendesen elhúzódó szív iránt?

Belemerült ebbe a belső harcba, amely annál fájóbb volt, mert nem tudta kivel megosztani. Közben pedig észre sem vette, hogy Müllerné kezd vele szemben másképpen viselkedni. Nem vette észre sem édes mosolyait, sem kétértelmű célozgatásait.

- Hogy van Wokulski úr? - kérdezte nemegyszer. - Ó, ma valahogy sápadtabb, kedvesem... igazán nem értem, miért engedi meg Wokulski úr, hogy ilyen sokat dolgozzék...

Egy napon - március közepe felé lehetett - Stawskiné, mikor hazáért, anyját sírva találta.

- Mi az, anyácskám?... Mi történt? - kérdezte.

- Semmi, semmi, kislányom. Mit búsítsalak téged is ezekkel a csúnya pletykákkal!... Ó, Istenem, milyen rosszak is az emberek.

- Biztosan névtelen levelet kaptál, én is igen gyakran kapok. Azt írják bennük, hogy Wokulski szeretője vagyok, de már nem is törődöm vele... Sejtem, hogy Krzeszowski báróné keze van a dologban. Az ilyen szemetet egyszerűen a tűzbe dobom.

- Nem, nem, gyermekem... Ó, ha csak névtelen levél lenne... De ma itt járt a kedves Denné meg Radzińskiné, és... ó, de minek is fájdítsam a szívedet!... Azt mondták (s állítólag az egész város erről beszél), hogy te nem is a boltba jársz, hanem Wokulskihoz.

Helena asszonyban most először ébredt fel a nőstényoroszlán. Fejét felemelte, szeme megvillant, kemény hangon vágta oda:

- És ha úgy volna, kinek mi köze hozzá?...

- Az Isten szerelmére, mit beszélsz?... - jajdult fel az öregasszony, kezét összekulcsolva.

- De mondjuk, hogy úgy van... hát aztán?... - ismételte Stawskiné.

- És a férjed?

- Hol van?... Különben, öljön meg...

- És a lányod?... Helunia?... - suttogta az öregasszony.

- Most nem Heluniáról van szó, hanem rólam...

- Helenkám... édes kislányom... te nem lehetsz...

- A szeretője?... Nem, nem vagyok, mert ezt még nem is kívánta tőlem. Mi közöm nekem Denséhez vagy Radzińskinéhez vagy akár a férjemhez, aki elhagyott?... Már igazán azt sem tudom, mi van velem... csak azt az egyet érzem, hogy az az ember elvette a lelkemet.

- Legalább légy okos... Különben...

- Okos vagyok, amíg lehetek... De hidd el, anyácskám, ennyit sem törődöm azzal a világgal, amely két embert képes kínhalálra ítélni, csak azért, mert szeretik egymást. Gyűlölni, azt szabad - tette hozzá kesernyés mosollyal -, lopni, gyilkolni... mindent, mindent szabad, csak szeretni nem... Ah, anyám, ha nincs igazam, akkor Krisztus urunk miért nem azt mondta az embereknek: legyetek okosak, hanem azt - hogy szeressétek egymást?

Misiewiczné elhallgatott. Megnémította leányának nem várt kitörése. Úgy érezte, az ég a fejére omlik, mikor ennek a galamblelkű, szelíd teremtésnek a kebléből ilyen fájdalmas szavak szakadtak ki, amilyeneket sohasem hallott, soha nem olvasott, sőt még akkor sem fordultak meg agyában, mikor magas lázzal, tífuszban feküdt.

Másnap eljött Rzecki. Arca zavart volt, s mikor az öregasszony mindent elmondott neki, valósággal megtörve távozott.

Mert éppen ma délben a következő eset történt vele:

Schlangbaumhoz látogató jött a boltba, mégpedig nem más, mint Maruszewicz... s majdnem egy óra hosszat tárgyalt vele. A többi segéd, mihelyt megtudta, hogy Schlangbaum megveszi a boltot, természetesen azonnal alázatossá vált vele szemben. Ignacy úr viszont annál büszkébb lett, s mikor Maruszewicz elment, megkérdezte:

- Ugyan, Schlangbaum úr, micsoda ügyei vannak magának ezzel a csirkefogóval?

De már Schlangbaumot is feszegette a nagy önérzet, s alsó ajkát előrebiggyesztve, így felelt:

- Kölcsönt akar szerezni a bárónak, saját magának meg állást, mert már a városban is beszélik, hogy a Kereskedelmi Vállalatot ugyancsak mi vesszük meg. Cserébe felajánlotta, hogy a báró és a báróné megtisztelik házunkat látogatásukkal...

- És maga fogadná azt a boszorkányt? - kérdezte Rzecki.

- Miért ne?... A bárót én, a bárónét meg a feleségem. Én meggyőződéses demokrata vagyok, de mit tegyek, ha egyszer a bolond emberek úgy találják, hogy egy szalon szebb bárókkal és grófokkal, mint nélkülük. Sok mindent megtesz az ember a jó kapcsolatokért, Rzecki úr.

- Na, gratulálok.

- De igaz is... - tette hozzá hamiskás mosollyal. - Maruszewicz azt is megsúgta, hogy a rossz nyelvek szerint Staś kitartja azt a... Stawskinét... Igaz ez, Rzecki úr?...

A vén segéd nagyot köpött Schlangbaum lába elé, és undorral vonult vissza az irodába.

Estefelé elment Misiewicznéhez, hogy vele tanácskozzék, ott aztán megtudta, magától az anyától, hogy Stawskiné csak azért nem szeretője Wokulskinak, mert Staś ezt még nem kívánta tőle...

Megkínzott lélekkel hagyta el Stawskiék lakását.

„Hadd lenne már a szeretője - gondolta magában. - Ó, Istenem!... Hány igen tekintélyes, jó hírű hölgy odaadja magát egészen közönséges frátereknek. Nagyobb baj az, hogy Wokulski egyáltalán nem is gondol rá. Ez itt a baj!... Itt valamit tenni kell."

De mivel ő egymaga nem találta meg a segítség módját, elment Schumann doktorhoz.

11

Hogyan nyílik ki az ember szeme

A doktor egy zöld ernyős lámpa előtt ült, és figyelemmel vizsgált végig egy halom papírt.

- Mi az, doktorkám - kérdezte Rzecki -, megint hajakkal bíbelődik... Tyű! Mennyi szám! Talán bolti számlák?

- Azok hát. Mégpedig a maguk boltjáé és a Kereskedelmi Vállalaté - felelte Schumann.

- Hogy kerül ez magához?

- Van itt éppen elég. Schlangbaum rá akar beszélni, hogy bízzam rá a vagyonomat, s mivel én is szívesebben elfogadnék évi hatezer, mint négyezer jövedelmet, hajlok is rá, hogy Schlangbaum ajánlatát elfogadjam. De minthogy nem szoktam zsákbamacskát vásárolni, elkértem a számadásokat. És úgy látom, nyélbe ütjük az üzletet.

Rzecki elcsodálkozott.

- Sosem hittem volna - jegyezte meg -, hogy maga ilyen kérdésekkel is foglalkozik.

- Mert eddig bolond voltam - felelte a doktor, s vállát vonogatta. - Wokulski a szemem láttára szerzett vagyont, Schlangbaum most halad azon az úton, én pedig úgy ülök azon a néhány garasomon, mintha kővé meredtem volna. Aki nem halad előre, az hátrafelé megy.

- Ó, de hát a pénzszerzés nem a maga szakmája!...

- Miért ne lenne? Költő vagy hős nem lehet mindenki, de pénzre mindenkinek szüksége van. A pénz a természetben a legnemesebb erő, az emberi munka éléskamrája. A pénz a *szezám*, amely előtt minden ajtó megnyílik, a *terüljasztalkám*, melyen mindig ott a pompás ebéd, *Aladdin lámpája*, ha megdörzsölik, az embernek minden vágya teljesül. Varázslatos kertek, pompás paloták, gyönyörű királykisasszonyok, hűséges cselédség, áldozatkész barátok, mindent, mindent meg lehet szerezni... pénzért...

Rzecki az ajkába harapott.

- Nem mindig... nem mindig volt ezen a véleményen.

- Tempora mutantur, et nos mutamur in illis[49] - felelte a doktor nyugodtan. - Tíz évet elvesztegettem hajszálak vizsgálatára, ezer rubelt kidobtam egy százoldalas brosúra kiadására, és... a kutya sem törődött sem a brosúrámmal, sem velem. Most megpróbálom, hogy a következő tíz esztendőt pénzügyi műveletekkel töltsem el, s meg vagyok győződve róla, hogy mindenki csodálni és szeretni fog; feltéve, hogy fogatot vásárolok, és megnyitom termeimet.

Egy ideig hallgattak anélkül, hogy egymásra néztek volna. Schumann borús volt, Rzecki csaknem szégyenkezett.

- Szeretnék magával egy kicsit Staśról beszélni... - szólalt meg végre.

---

[49] Változnak az idők, és mi is változunk velük. (latin)

A doktor türelmetlenül tolta el maga elől a papírokat.

- Mit segíthetek én rajta? - mordult fel. - Gyógyíthatatlan ábrándozó, sosem nyeri vissza a józan eszét. Végzetszerűen sodródik az anyagi és erkölcsi romlás felé, mint különben maguk is mindnyájan, az egész rendszerükkel együtt.

- Milyen rendszerünkkel?...

- Evvel a lengyellel...

- És maga mit állítana helyébe?

- A mi zsidó rendszerünket...

Rzecki majdnem felugrott a székéről.

- Egy hónappal ezelőtt a zsidókat még maga is koszosoknak nevezte!...

- Persze. De a rendszerük csodás. A rendszerük diadalmaskodik, mikor a maguké tönkremegy.

- Hol van hát az a híres új rendszer?

- A nagy szellemekben, amelyek a zsidó tömegekből kerültek ki, és felszárnyaltak a civilizáció csúcsaira. Ismerje meg Heinét. Börnét, Lassalle-t, Marxot, Rothschildot, Bleichrödert, és megismeri a világ új útjait. A zsidók voltak az úttörők: a megvetett, üldözött, de türelmes és zseniális zsidók. - Rzecki megdörzsölte a szemét, mert úgy érezte, hogy ébren álmodik. Kisvártatva megszólalt:

- Bocsánat, doktor... nem tréfál maga velem?... Egy fél évvel ezelőtt homlokegyenest ellenkező dolgokat szavalt.

- Egy fél évvel ezelőtt - felelte Schumann idegesen - még csak tiltakoztam a régi rendszer ellen, de ma már új programom is van. Az ember nem osztriga, amely úgy odanő a maga sziklájához, hogy csak késsel lehet levakarni róla. Az ember szétnéz maga körül, gondolkozik, mérlegel, és... végül ellöki magától a régi illúziókat, ha meggyőződik róla, hogy azok csak illúziók... De maga ezt nem érti, és Wokulski sem... Mindnyájan tönkremennek... mindnyájan... Még szerencse, hogy helyüket friss erők foglalják el.

- Egy szót sem értek az egészből.

- Mindjárt megérti! - folytatta a doktor egyre lázasabban. Nézze például a Łęcki családot. Mit tettek ezek? Elverték a vagyonukat. A dicső munkát megkezdte a nagyapa, folytatta az apa és a fiú, akinek a végén még maradt harmincezer rubelje; ezt, nota bene, Wokulski mentette meg számára; és hogy a romlás teljes legyen: a gyönyörű szép leánya... És mit tettek ez alatt az idő alatt a Schlangbaumok? Vagyont szereztek. Megkezdte a nagyapa, folytatta az apa, és folytatja ma a fiú. Még nemrégen szerény kereskedősegéd volt, de egy év múlva kezében fogja tartani egész kereskedelmünket. Látja, ezek értenek hozzá, hiszen a vén Schlangbaum már januárban megcsinálta a rejtvényt:

Az első egy német hüllő,
A második erdőben nő.
Együtt első és második
Mindig feljebb kapaszkodik.

És mindjárt meg is magyarázta: Schlang-baum.[50] Rejtvénynek gyalázatos, de megállapításnak kitűnő - tette hozzá nevetve.

[50] Schlange - kígyó, Baum - fa. (német)

Rzecki lehorgasztotta fejét, Schumann tovább beszélt.

- Vagy nézzük a herceget, mit csinált? Állandóan „boldogtalan hazánk” sorsa fölött sóhajtozik. Ennyi az egész. Hát Krzeszowski báró úr? Minden gondja az, hogyan szedje ki a pénzt a feleségéből. Hát Dalski báró? Frászt kap a rettegéstől, hogy a felesége meg találja csalni. Maruszewicz úr kölcsönökre vadászik, s ahol nem sikerül, ott pimaszkodik; Starski úr pedig ott ül haldokló nagyanyja mellett, s lesi az alkalmas pillanatot, mikor a saját maga által elkészített végrendeletet elébe tarthatja aláírásra... A többiek, a kisebb és nagyobb uraságok már megszimatolták, hogy Wokulski minden érdekeltsége átmegy Schlangbaum kezébe, és sietnek nála tisztelegni. Még nem tudják szegények, hogy a vén Schlangbaum legalább öt százalékkal leszállítja a jövedelmüket... Még a legokosabb köztük Ochocki, de ő is, ahelyett hogy elektromos izzólámpáit kiaknázná, röpködő masinákon töri a fejét. Eh!... Azt hiszem, néhány nap óta már Wokulskival együtt törik a fejüket. Hiába, megtalálja zsák a foltját. Az egyik ábrándozó a másikat...

- Remélem, Staś ellen nincs semmi kifogása - vágott szavába Rzecki türelmetlenül.

- Semmi, azonkívül, hogy sosem a szakmájával törődött, hanem mindig délibábot kergetett. Mikor kereskedősegéd volt, mindenáron tudós akart lenni, mikor aztán elkezdett tanulni, elhatározta, hogy hős lesz. A vagyonát sem azon szerezte, hogy kereskedő volt, hanem mert belebolondult a Łęcka kisasszonyba. S most, amikor már-már eléri, ami egyébként még nem is olyan biztos, máris Ochockival dugta össze a fejét... Szavamra, nem tudom megérteni, miről tanácskozhatik egy kereskedő egy ilyen Ochockival?... Lunátikusok!...

Rzecki kénytelen volt saját lábába belecsípni, hogy valami gorombaságot oda ne vágjon a doktornak.

- Hallja-e, tisztelt doktor úr - szólt egy kis idő múlva -, már nemcsak Wokulski ügyében jöttem, hanem egy nő ügyében is. Egy asszonyról van szó, tisztelt Schumann úr. Remélem, ez ellen igazán nincs kifogása?

- A maguk asszonyai éppen annyit érnek, mint a férfiak. Wokulski tíz év alatt milliomos lehetne, és igazi hatalmasság ebben az országban, de csak azért, mert sorsát a Łęcka kisasszonyhoz kötötte... eladta kitűnően jövedelmező üzletét, odadobja az ugyancsak kitűnő Kereskedelmi Vállalatát, azután majd eltékozolja a vagyonát. Vagy Ochocki is... Az ő helyén egy ilyen sikerült találmány birtokában mindenki más már a villanyvilágításon törné a fejét. De ő itt mulat Varsóban azzal a szép Wąsowskinéval, akinek a szemében sokkal többet jelent egy jó táncos, mint a legnagyobb feltaláló. Egy zsidó egészen másképp cselekednék. Ha elektrotechnikus volna, találna magának egy olyan feleséget, aki vagy együtt ülne vele a műhelyében, vagy: elektromossággal kereskednék. Ha pénzügyi ember volna, mint Wokulski, nem bolondulna senki lánya után vakon, hanem jó gazdag asszonyt keresne. Az még megeshet, hogy egy nagyon szép szegény lányt venne el, de akkor a nő szépségének kellene meghoznia a kamatait. A nő vezetné a szalont, csalogatná oda a vendégeket, rámosolyogna a hatalmasokra, flörtölne a legbefolyásosabbakkal; egyszóval minden úton-módon támogatná a cég érdekeit, és semmiképpen sem segítene tönkretenni.

- Ebben a kérdésben is más véleménye volt egy fél évvel ezelőtt - vetette közbe Rzecki.

- Nem egy fél évvel, hanem tíz évvel ezelőtt. Hogyne, hiszen mikor a menyasszonyom meghalt, meg is mérgeztem magam, de ez csak eggyel több érv a maguk rendszere ellen. Ma szinte végigfut rajtam a hideg arra a gondolatra, hogy meg is halhattam volna, az ördög tudja, miért. Vagy... ha akkor nem történik semmi, s elveszem azt a nőt, ma már biztosan nem lenne semmi vagyonom.

Rzecki felállt.

- Egy szóval - jegyezte meg -, az ön eszményképe most: Schlangbaum.

- Nem eszményképem, de nagyon derék ember.

- Aki kilopta az üzleti számadásokat...

- Minden joga megvolt hozzá, hiszen júliustól kezdve már tulajdonosa lesz az üzletnek.

- Közben pedig demoralizálja kartársait, akik a jövőben segédei lesznek...

- Azokat egyszerűen kidobja!...

- És ez az ön eszményképe már akkor arra gondolt, hogy megkaparintja az üzletet, mikor Staśtól - állást koldult?

- Nem kaparintja, hanem megveszi - kiáltotta a doktor. - Maga talán jobban szeretné, ha az üzlet tönkremenne azon, hogy nem akad vevője?... Mondja meg, kérem, melyikük okosabb, maga-e, akinek több évtizedes munkája után nincs semmije, vagy ő, aki egy év alatt beveszi ezt a hatalmas erődítményt, s evvel senkit meg nem károsít, sőt, Wokulskinak készpénzzel fizet?...

- Lehet, hogy igaza van, de én mégis viszolygok az egésztől - morogta Rzecki, fejét rázva.

- Persze hogy viszolyog, mert magának is az az elve, ami a többieknek, hogy az embernek egy helyben kell állnia, mint a kőszentnek, és várnia, míg belepi a moha. Maga szerint a Schlangbaumoknak örök életükben segédeknek, a Wokulskiaknak örökké főnököknek, a Łęckieknek pedig örökké méltóságos uraknak kellene maradniuk... Nem, uram! A társadalom olyan, mint a forrásban levő víz, ami tegnap alul volt, az ma már fölfelé emelkedik...

- És holnap megint alámerül - fejezte be Rzecki. - Na, jó éjszakát, doktor.

Schumann megszorította a kezét: - Haragszik?

- Nem... csak nem hiszek a pénz szentségében.

- Ez átmeneti állapot.

- És arról ki biztosítja önt, hogy a Wokulskiak vagy Ochockiak ábrándozása nem átmeneti állapot? A repülőgép látszólag nevetséges ábránd, de csak látszólag; valamit konyítok én is hozzá, mert Staś éveken át magyarázta. De ha egyszer például egy ilyen Ochockinak sikerülne megszerkesztenie, gondolja csak el, mi érne többet a világ szempontjából, a Schlangbaumok szemfülessége vagy az Ochockiak és Wokulskiak ábrándozása?

- Lárifári - vágott szavába a doktor. - Én már az ő diadalukat meg nem érem.

- De ha megérné, akkor harmadszor is kénytelen lenne megváltoztatni nézeteit.

A doktor zavarba jött...

- Na, mi újság - szólt. - Miről is akart velem beszélni?

- A szegény Stawskinéról... az a szerencsétlen asszony csakugyan beleszeretett Wokulskiba.

- Ehe!... Szeretném, ha ilyen ügyekkel már nem jönne hozzám - dorongolta le a doktor. - Amikor egyesek gazdagodnak, erőik növekednek, mások meg tönkremennek, maga ilyen szerelmi históriákkal meg Stawskinékkal áll ide. Miért akarta őket mindenáron összeboronálni?...

Rzecki annyira borúsan távozott az orvos lakásából, hogy utolsó szavainak durvaságát észre sem vette.

Csak az utcán kapott már észbe, s érzett valami nehezetelést Schumann-nal szemben.

A nagyböjt nem volt olyan unalmas, mint ahogy az előkelő körökben várták.

Először is a gondviselés gondoskodott a Visztula áradásáról, s ez éppen elég alkalmat adott jótékonycélú hangversenyek és szavalatokkal is tarkított zenés magánestélyek rendezésére. Azután a mezőgazdasági telepítések érdekében rendezett felolvasások szereplői között feltűnt egy krakkói úr, az arisztokrata párt reménysége, akinek előadására lázasan készült az előkelő világ. Később Szegedet öntötte el a Tisza; igaz, hogy a gyűjtés nem hozott valami sokat, de annál zajosabb és nyüzsgőbb mozgalmat keltett a szalonokban. Még a grófné házában is műkedvelő előadást tartottak, amelyen két színdarabot adtak elő francia és egyet angol nyelven.

Izabella kisasszony mindezekben az emberbaráti megmozdulásokban élénken részt vett. Ott volt a hangversenyeken, ő adta át a csokrot a krakkói tudósnak, az élőképben ő volt az irgalom angyala, sőt, szerepet vállalt Musset *Ne játssz a tűzzel* című darabjának előadásában is. Niwiński, Malborg, Rydzewski és Pieczarkowski urak szinte elárasztották csokraikkal, Szastalski úr pedig meggyónta néhány hölgynek, hogy alighanem még ebben az esztendőben kénytelen lesz öngyilkosságot elkövetni.

Mikor e szándékolt öngyilkosságnak híre terjedt, Szastalski úrból hőst csináltak. Izabella kisasszony pedig megkapta a „kegyetlen" előnevet. Mikor az urak el-eltűntek egy kis visztpartira, a komolyabb korú hölgyek abban lelték legnagyobb gyönyörűségüket, hogy Izabella kisasszonyt szellemes mesterkedéseikkel közelebb hozzák Szastalskihoz. Leírhatatlan részvéttel szemlélték lornyonjukon át az ifjú gavallér szenvedéseit, s ez legalább annyi élvezetet jelentett számukra, mint egy sikerült hangverseny.

Csak Izabella kisasszonyra haragudtak, mikor látták, hogy teljes tudatában van kivételes helyzetének, s minden mozdulatával és tekintetével mintha ezt mondaná: nézzétek, hogy szeret és hogy szenved miattam.

Néha Wokulski is megfordult ezekben a társaságokban, látta a hölgyek Szastalskira és Izabella kisasszonyra irányított lornyonjait, sőt hallotta a megjegyzéseket is, amint elzümmögtek füle mellett, akár a darazsak, de nem értett belőlük semmit. Ővele ugyanis, mióta megtudták, hogy komoly szándékai vannak, senki sem foglalkozott.

- A boldogtalan szerelem sokkal több érdeklődést kelt - súgta egyszer Rzeźuchowska kisasszony Wąsowskiné fülébe.

- Ki tudja, hol van itt valóban a boldogtalan vagy éppen a tragikus szerelem!... - felelte Wąsowskiné, Wokulskira pillantva.

Egy negyedórával később Rzeźuchowska kisasszony kérte, hogy mutassák be neki Wokulskit, s a következő negyedórában (lesütött szemmel) közölte Wokulskival, hogy az ő véleménye szerint egy nő számára az a legfennköltebb szerep, hogy a csendesen szenvedő, sebesült szíveket ápolgassa.

Egy március végi délutánon Wokulski meglátogatta Izabella kisasszonyt, s feltűnően jó hangulatban találta.

- Nagyszerű hír! - kiáltotta, s szokatlan melegséggel üdvözölte látogatóját. - Hallotta, hogy Varsóba érkezett Molinari, a nagy hírű hegedűművész?

- Molinari? - ismételte Wokulski. - Ah, igen, Párizsban hallottam játszani.

- És maga csak ilyen hűvösen beszél róla? - csodálkozott Izabella kisasszony. - Talán nem tetszett a játéka?

- Be kell vallanom, oda sem figyeltem, hogyan játszik.

- Lehetetlen!... Talán nem is őt hallotta. Szastalski (igaz, hogy ő mindig túloz) azt mondja, hogyha Molinari játékát hallja, szívesen meghalna, Wywrotnickiné is el van ragadtatva, Rzeźuchowskiné pedig elhatározta, hogy estélyt ad tiszteletére.

- Én úgy tudom, ez a Molinari meglehetősen közepes művész.

- Ó, dehogy... Rydzewski és Pieczarkowski látták az albumját, amely tele van az újságokból kivágott beszámolókkal... Pieczarkowski azt mondja, hogy az albumot hódolóitól kapta. Az összes európai zenekritikusok lángelmének tartják.

Wokulski fejét rázta.

- Én egy olyan hangversenyteremben hallottam, ahol a legdrágább jegy két frank volt.

- Lehetetlen, az nem ő volt... Molinari rendjelet kapott a szentatyától meg a perzsa sahtól, és előkelő címei vannak... márpedig a közepes művészeket nem szokták így kitüntetni.

Wokulski csodálkozva nézte Izabella hevülő arcát és csillogó szemét. Ezek olyan erős érvek voltak, hogy inkább saját emlékezőtehetségében nem bízott. Végül is megadta magát.

- Lehetséges... - szólt, karját széttárva.

De Izabella kisasszonyt nagyon kellemetlenül érintette, hogy imádója a művészetek iránt ennyire érzéketlen. Elkomorodott, s a nap többi részében meglehetős hűvösséggel kezelte.

„Ostoba vagyok! - gondolta Wokulski, mikor elment. - Mindig elő kell hozakodnom valamivel, amivel aztán kellemetlen érzéseket okozok neki. Ha csakugyan zenebarát, valóságos szentségtörésnek tekintheti, amit Molinariról mondtam."

Még másnap is folytonosan szemrehányást tett magának, hogy nem ért a művészetekhez, hogy otromba, durva fráter, sőt, Izabellát sem tiszteli eléggé.

„Biztos, hogy sokkal jobb művész az, aki neki tetszik, mint az, aki reám hat - gondolta. - Igazán tapintatlanság volt, hogy ilyen határozott véleményt nyilvánítottam róla, annyival is inkább, mert bizonyára meg sem értettem a játékát."

Elszégyellte magát.

Harmadnap rövid levelet kapott Izabellától.

> *Kedves Wokulski* - hangzott a levél -, *lehetővé kell tennie, hogy megismerkedjem Molinarival. Feltétlenül!... Feltétlenül!... Joanna néninek megígértem, hogy rábírom, lépjen fel az ő estélyén az árvaház javára. Gondolhatja, milyen fontos nekem, hogy megismerkedjem vele.*

Wokulski az első pillanatban azt hitte, hogy egy ilyen világhírű művésszel való megismerkedés minden eddigi feladatai közül a legnehezebbek egyike lesz. Szerencséjére volt egy muzsikus ismerőse, aki már nemcsak megismerkedett Molinarival, hanem napok hosszat együtt volt vele, s úgy követte, mint az árnyék.

Mikor gondjait és kétségeit megosztotta zenész ismerősével, az előbb tágra nyitotta szemét, majd összeráncolta a homlokát, s a végén hosszas gondolkodás után így szólt:

- Ez, kérem, bizony nehéz, nagyon nehéz dolog, de magának valahogyan megtesszük. Előbb azonban elő kell készítenem a talajt, és a művészt megfelelően hangolnom... Tudja, hogy csináljuk?... Holnap délben egy órakor jöjjön el a szállodába, én ott villásreggelizem. Legyen szíves, egy pincérrel feltűnés nélkül hívasson ki, én majd kieszközlöm a kihallgatást.

Ezek az óvintézkedések és az egész hangnem, ahogy mindezt a zenész előadta, kellemetlenül hatottak Wokulskira; de azért a megbeszélt időben megjelent a szállodában.

- Molinari művész úr itthon van? - kérdezte a portástól.

A portás, aki Wokulskit jól ismerte, felküldte a segédportást, hogy nézze meg, ő pedig kötelességének tartotta, hogy közben szórakoztassa Wokulskit.

- Higgye el, nagyságos úr, olyan szörnyű forgalom van itt e miatt az olasz miatt!... Úgy járnak ide az urak és a hölgyek, mint valami csodatevő szenthez. De leginkább mégis a hölgyek.

- Nono!...

- Komolyan! S tetszik tudni, hogy csinálják? Előbb levelet küldenek, aztán virágot, a végén maga a hölgy jelenik meg sűrűn lefátyolozva, s azt hiszi, hogy senki sem ismeri meg... pedig az egész személyzet röhögi... A művész úr nem mindegyiket fogadja, pedig némelyik az inasnak három rubel borravalót is ad. De az is megtörténik, különösen ha jókedvében van, hogy még két szobát kibérel, mindegyiket más szárnyban... s mindegyikben más nőt vigasztalgat... Ilyen nagyvérű legény a művész úr!...

Wokulski az órájára pillantott. Már vagy tíz perce várt itt, elbúcsúzott hát a portástól, és a lépcsőhöz indult; érezte, hogy kezd benne forrni a méreg. „Nagy szélhámos lehet! - gondolta. - De azok a hölgyikék is kedvesek..."

Útközben találkozott a lihegő segédportással.

- Molinari művész úr azt üzeni, hogy tessék egy pillanatig várni - jelentette.

Wokulski el akarta kapni a küldönc gallérját, de türtőztette magát, és ismét lement az előcsarnokba.

- El tetszik menni?... Mit mondjak a művész úrnak?...

- Mondd meg neki, hogy... tudod már...

- Megmondom, nagyságos uram, de nem érti meg - felelte az inas megelégedetten, és a portáshoz visszatérve, megjegyezte:

- Most az egyszer emberére akadt volna az a talján kuvasz... Olyan magasan hordja az orrát az a koszos, mintha a fene tudja, mi volna, de azt a vacak hatost háromszor is megnézi, mielőtt az ember markába nyomja... Rühes egy szuka pökhette a világra ezt a széllelbélelt csavargót!...

Voltak pillanatok, amikor Wokulski haragudott Izabella kisasszonyra. Mert hogy is lelkesedhetik egy olyan emberért, akit még a szállodai személyzet is kigúnyol?... Hogyan írhatja oda a nevét egy ilyen ember tisztelőinek hosszú névsorába?... Illendő vagy helyes volt őt is arra kényszeríteni, hogy egy ilyen léha fráterrel megismerkedjék?...

De hamar lecsillapodott; az a helyes gondolata támadt, hogy Izabella maga nem ismeri Molinarit, tehát egyszerűen a hírnevének hódol.

„Majd megismeri, s akkor lehűl - gondolta. - Én azonban nem vállalom a közvetítő szerepét!"

Mikor hazatért. Węgieleket találta a lakásán. Már egy órája várt rá.

A legény már városiasan öltözött, de egy kicsit sovány volt.

- Lefogytál, he, és sápadt is vagy - szólt Wokulski, miután jól végignézte. - Sokat betyárkodol?...

- Ó, dehogy, nagyságos úr, csak tíz napig beteg voltam. Valami rondaság volt a nyakamon, és a doktor úr kivágta. De tegnap már munkába álltam.

- Pénz kell?

- Ej, dehogy. Csak éppen meg akartam mondani, hogy szeretnék hazamenni Zasławba.

- No, máris esz a fene? Legalább tanultál itt valamit?

- Hűha, még lakatosságot is egy keveset!... Hát még asztalosságot... Kosarat is megtanultam fonni egészen jól, meg rajzolni. Ha festeni kéne... még talán azt is...

Míg beszélt, állandóan hajlongott, irult-pirult, és nagy izgalmában sapkáját ronggyá gyűrte.

- Akkor jó - felelte egy kis idő múlva Wokulski. - Kapsz hatszáz rubelt szerszámokra. Elég lesz?... Mikor akarsz hazamenni?

A fiú még jobban elpirult, és kezet csókolt Wokulskinak.

- Nagyságos úr kérem, már ne tessen haragudni, de... én még meg akarnék... házasodni... csak nem tudom...

Nagy zavarában a fejét vakarta.

- Kit akarsz elvenni? - kérdezte Wokulski.

- Hát azt a Marianna kisasszonyt, aki ott lakik a Wysocki fuvaroséknál. Én is abban a házban lakom, csak feljebb.

„Ez az én Magdalenkámat akarja elvenni!” - gondolta Wokulski. Néhányszor végigment a szobán, azután így szólt: - Hallod-e, Węgielek, jól ismered te azt a Marianna kisasszonyt?

- Mért ne ismerném. Hiszen mindennap háromszor is látjuk egymást, néha meg egész vasárnap vagy én vagyok nála, vagy mind a ketten Wysockiéknál.

- No igen, de tudod, mi volt ő egy évvel ezelőtt?

- Hogyne tudnám. Alig érkeztem ide a nagyságos úr jóságából, Wysocki mindjárt azon kezdte: „Hallod-e, te legény, aztán jó lesz vigyázni, mert ez amolyan...” Ebből mindjárt elejitől fogva tudtam, hogy miféle, és mégis: engem soha be nem csapott.

- De hát hogy történt, hogy mégis el akarod venni?

- Isten tudja. Se így, se amúgy... Eleinte még ki is nevettem, meg ha valaki elment az ablak alatt, mindjárt azt mondtam: „Na, ez is tán a maga ismerőse, mert tudom, hogy Marianna kisasszony nemcsak egy kemencéből szedte a cipót...” Ő meg csak lehorgasztotta a fejét, aztán csak hajtotta a varrógépet, hogy csak úgy zörgött, az arca meg olyan lett, mint a pipacs... Később észrevettem, hogy megfódja az ingemet meg a fehérneműmet, akkor aztán karácsonyra vettem neki tíz złotyért egy esernyőt, ő meg nekem hat perkálzsebkendőt, még a nevemet is kivarrta rá. Wysockiné asszony meg nem győzött inteni, hogy: „Ne hagyd magad, te, mert ez amolyan!...” Így aztán nagyon vigyáztam, a fejembe se vettem, pedig, ha nem lett volna amolyan, már böjt előtt megesküdtünk volna... Éppen hamvazószerda volt, Wysocki elmesélte nekem Marianna kisasszony egész esetét. Egy selyembe, bársonyba öltözött nagyságához állt be szolgálni, ott aztán olyan sora volt, hogy Uram irgalmazz! Szökni is akart szegény, de visszafogták, rákiabáltak, hogy „vagy itt maradsz, vagy feljelentünk, hogy loptál, akkor aztán mehetsz a börtönbe”. „Mit loptam én?”, kérdi a lány. „A jövedelmünket, te piszok!”, kiabálja a nagysága. És így ott is maradt volna talán ítélet napjáig, így magyarázta Wysocki, ha a nagyságos úr meg nem látja a templomban. Akkor aztán kiváltotta, kimentette.

- Mondd csak, mondd tovább - biztatta Wokulski, mert észrevette, hogy a legény habozik.

- Én mindjárt láttam - folytatta Węgielek -, hogy nem ő a céda, hanem valami nagy szerencsétlenség történt vele. Meg is kérdeztem Wysockitól, hogy mondom: „Maga elvenné-e Marianna kisasszonyt feleségül?" „Egy asszonnyal is éppen elég a mérgem", feleli. „De úgy értem, ha legény lenne?" „Ej, válaszolja, nem futok én már szoknya után." Látom, hogy az öreg sehogy sem akar vallani, erre aztán addig faggattam, hogy a végén csak kibökte: „Nem venném én, mert sose tudnám, mikor jön ki rajta a régi természete. Ha az asszony jó, akkor jó, de ha megbolondul, az ördög sem bír vele." Erre aztán nagy böjt első napján az irgalmas Úristen olyan fájdalmat küldött rám, hogy az ágyban kellett maradnom, a doktor úr még meg is szabdalt. Egyszer csak Marianna kisasszony kezd hozzám járogatni, az ágyamat egyengeti, a nyakamat borogatja... A doktor úr is mondta, hogyha nincs a jó ápolás, tán egy héttel is tovább nyomtam volna az ágyat. Engem meg sokszor már a méreg evett, különösen olyankor, mikor kirázott a hideg. Egyszer oda is mondogattam neki: „Miért fáradozik velem a kisasszony?... Azt hiszi, elveszem feleségül? Nem ment el tán a szép eszem, hogy összeadjam magam egy olyannal, aki tízet is kiszolgált..." Ő meg csak lehorgasztotta a fejét, a nagy könnyek meg pötty... pötty... a szeméből. „Ó, Istenem, dehogyis hiszek én olyat - feleli -, hogy Węgielek úr engem feleségül venne..." Tessen elhinni, nagyságos úr, a szívem úgy összeszorult a nagy szánalomtul, hogy majd elájultam. Azután meg is mondtam Wysockinénak: „Ide hallgasson, asszonyság, mégiscsak amondó vagyok, hogy én ezt a Mariannát feleségül veszem..." Ő meg erre: „Csak nem evett meg a fene..."

- Ej, nem is merem tovább mondani - tette hozzá, ismét kezet csókolva.

- Mondd csak bátran.

- „Mert, mondja Wysockiné asszony, ha feleségül vennéd Marianna kisasszonyt, talán nagyon is megsértenéd vele Wokulski nagyságos urat, amiért olyan jó volt hozzád is meg mihozzánk is, mert ki tudja, őhozzá nem jár-e..."

Wokulski megállt előtte.

- Ettől félsz? - kérdezte. - Hát én becsületemre mondom, sohasem találkoztam vele.

Węgielek megkönnyebbülten sóhajtott fel.

- Akkor hála a jó Istennek. Mert először, nem mernék én a nagyságos úr útjába állani, a nagy jóságáért, azután meg...

- Azután mi?

- Azután meg, hogy olyan volt, az is csak az ő szerencsétlensége, a rossz emberek csúnyán elbántak vele, mit tehet róla szegény feje. De ha most engem siratna, mikor beteg vagyok, és a nagyságos úrhoz járogatna, az már olyan pogányság lenne tőle, hogy annyiba se venném, mint a veszett kutyát, akit legjobb elpusztítani, hogy az ártatlan népet meg ne marja.

- Így tehát?... - kérdezte Wokulski.

- Akkor hát, ünnep után megtartjuk a lakodalmat - felelte. - Mert nem lenne illendő, hogy ő szegény más bűnéért lakoljon. Nem az ő hibája volt.

- No, van még valami?

- Most már semmi.

- Akkor hát, Isten áldjon meg, aztán az esküvő előtt még gyere el hozzám. Majd a menyasszonyodnak is lesz ötszáz rubel hozománya, meg ami fehérneműre meg a háztartásra kell.

Węgielek szíve mélyéig meghatva távozott.

„Íme, az egyszerű szívek logikája - gondolta Wokulski. - Megvetés a bűnnel szemben, irgalmasság a szerencsétlenség iránt."

Ez az együgyű mesterember az örök igazság küldöttjévé magasodott szemében - egy megtaposott, ártatlan leány számára hozza a békességet és a bűnbocsánatot.

Március végén Rzeźuchowskiéknál nagy fogadás volt Molinari tiszteletére. Wokulski is megkapta a meghívót, melyet Rzeźuchowska kisasszony saját gyönyörű kacsójával címzett meg.

Elég későn érkezett, éppen abban a pillanatban, amikor a világhírű művész, a jelenlevők ostromló kérésének engedve, hajlandónak mutatkozott saját szerzeményét eljátszani. Az egyik helybeli művész leült a zongorához, hogy kísérje, a másik hozta a mester hegedűjét, a harmadik lapozta a kottát a kísérő zongoraművész előtt, a negyedik a hegedűművész háta mögött helyezkedett el, hogy a nehezebb vagy szebb részleteket megfelelő arcjátékkal és taglejtéssel hangsúlyozza. Valaki csendre intette a társaságot, a hölgyek elhelyezkedtek a félkörben felállított székeken, az urak a hölgyek mögé álltak, s a hangverseny megkezdődött.

Wokulski a művészre nézett, s mindenekelőtt megfigyelte, hogy Starskihoz hasonlít. Éppen olyan kis pofaszakálla, még kisebb bajuszkája volt, s arcán ugyanaz a fáradt unalom tükröződött, amely annyira jellemzi az olyan urakat, akiknek a gyöngéd nemnél igen nagy szerencséjük van. Jól játszott, és megjelenése sem volt kellemetlen, de látszott rajta, hogy már hozzászokott a félisten szerepéhez, aki szeret kegyesen leereszkedni imádóihoz.

Időnként a hegedű hangosabban sikoltott, a művész mögött álló férfi arca elragadtatásban fénylett, s a termen halk moraj zúgott végig. Az ünnepélyes hangulatban levő urak s a gyönyörben elmerülő, ábrándozó vagy szundikáló hölgyek között Wokulski észrevette, hogy egyik-másik hölgy arcán egészen különös kifejezés tükröződik. Látott szenvedélyesen hátrahajló fejeket, pírba borult arcokat, tűzben égő szemeket, remegve szétnyíló ajkakat, mintha valami izgatószert vettek volna be.

„Rettenetes - gondolta. - Micsoda beteg emberek ezek, akiket így megszédít ez a fickó..."

Egyszerre oldalt fordult, és végigfutott rajta a hideg...

Meglátta, hogy Łęcka kisasszony még sokkal kábultabb, még sokkal szenvedélyesebb és ábrándozóbb, mint a többi hölgy. Nem akart hinni saját szemének.

A mester még vagy negyedóráig játszott, de Wokulski most már egyetlen hangot sem hallott. Csak a hirtelen feltörő tapsvihar ébresztette fel. Azután megint elfelejtette, hol van, de azt jól látta, hogy Molinari valamit súg Rzeźuchowskinak, mire a házigazda azonnal karon fogja, és bemutatja Izabellának.

Izabella kisasszony piruló arccal és szemében a leírhatatlan elragadtatás tüzével fogadta. A vendégeket éppen asztalhoz hívták, tehát a mester karját nyújtotta hölgyének, s ő vezette át az ebédlőbe. Közvetlenül mellette haladtak el, Molinari meg is lökte könyökével, de úgy el voltak foglalva egymással, hogy Izabella kisasszony őt észre sem vette. Azután Szastalski úr Rzeźuchowska kisasszonnyal, Molinari pedig Izabellával négyen leültek egy kis asztalkához, és látszott rajtuk, hogy igen jól érzik magukat így együtt.

Wokulski megint úgy érezte, hogy szeme előtt szétnyílik egy függöny, s mögötte egészen más világot és más Izabellát lát. De ugyanebben a pillanatban olyan szédülést, mellében olyan szörnyű fájdalmat és minden idegszálában olyan tomboló őrületet érzett, hogy rohant az előszobába, onnan meg az utcára, mert félt, hogy eszét veszti.

„Irgalmas Isten! - suttogta. - Oldj fel ez alól az átok alól...”

Molinaritól néhány lépésnyire Wąsowskiné és Ochocki ült egy pirinyó asztalkánál.

- Az én kis húgom egyre kevésbé tetszik nekem - jegyezte meg Ochocki, Izabellára pillantva. - Látja?...

- Már egy órája figyelem - felelte Wąsowskiné. - Sőt, azt hiszem, Wokulski is észrevett valamit, mert az arca nagyon elváltozott. Sajnálom szegényt.

- Ó, Wokulski felől nyugodt lehet. Az igaz, hogy ma összetörheti a túláradó érzés, de ha egyszer magához tér... Az ilyeneket nem lehet legyezővel agyonütni.

- De dráma lehet belőle...

- Szó sincs róla - ellenkezett Ochocki. - Az emberek, akik erősen sűrített érzelmeket hordanak magukban, csak akkor veszélyesek, ha nincs tartalékjuk.

- Arra a hölgyre gondol?... Hogy is... Szta... Sztar...?

- Isten ments, ott nincs semmi, és soha nem is volt. Egyébként egy szerelmes férfi számára a tartalékot sohasem a másik nő jelenti.

- Hanem?

- Wokulski nagy szellem, és egy rendkívül nagy jelentőségű találmányról tud, ha kidolgozná, befejezné... valóban világforradalmat idézne elő.

- Maga is ismeri?

- A lényegét igen, a bizonyítékokat is láttam, de a közelebbi részleteket nem ismerem. Esküszöm - folytatta egyre nagyobb lelkesedéssel -, hogy egy ilyen ügyért tíz szeretőt is érdemes feláldozni.

- Úgy, hát engem is feláldozna, hálátlan lélek?

- Hát a szeretőm maga?... Nem vagyok én lunátikus!

- De szerelmes belém...

- Hogyne, talán úgy, mint Wokulski Izabellába?... Eszem ágában sincs. Ámbár minden pillanatban kész vagyok...

- A legnagyobb neveletlenséget elkövetni. De hát ha nem szerelmes belém... annál jobb nekem.

- És nem is titok előttem, hogy miért jobb. Azért, mert maga Wokulski után epekedik...

Wąsowskiné haja tövéig elpirult, s annyira zavarba jött, hogy legyezőjét is kiejtette a kezéből. Ochocki gyorsan felvette.

- Nem vagyok hajlandó önnel tovább komédiázni, szörnyeteg úr - szólalt meg nemsokára -, igenis érdekel... és mindent megteszek, ami csak tőlem telik, hogy megkapja Belt. Látom, mennyire szereti az a szerencsétlen őrült...

- Esküszöm, hogy valamennyi hölgyismerősöm között maga az egyetlen, aki valamit ér... De beszéljünk másról. Mióta észrevettem, hogy Wokulski szereti Belt (de még mennyire szereti...), az én kedves húgom nagyon furcsa színben áll előttem. Régebben kivételes lénynek tartottam, ma már egészen közönségesnek látom, régebben azt hittem, magasztos, ma látom, hogy sekélyes... Igaz, hogy csak bizonyos pillanatokban, sőt lehetséges, hogy esetleg tévedek.

Wąsowskiné elmosolyodott.

- Azt mondják - jegyezte meg -, hogy mielőtt egy férfi egy nőre ránéz, a sátán rózsaszín szemüveget tesz a szemére.

- De néha le is veszi...

- Igen, de az már fájdalommal jár. Tudja, mit? - tette hozzá később. - Mi majdnem rokonok vagyunk, tegeződjünk...

- Köszönöm szépen.

- Miért?

- Mert nem szándékozom az imádói sorába lépni.

- Én barátságot kínálok.

- Ez az. A barátság nem egyéb, mint híd, amelyen...

E pillanatban Izabella hirtelen felállt az asztaltól, s hozzájuk lépett. Látszott, hogy küzd nagy felháborodásával.

- Otthagytad a mestert? - kérdezte Wąsowskiné.

- Ah, az arcátlan! - súgta Izabella olyan hangon, melyből kiérzett elkeseredett haragja.

- Nagyon örülök, kedves húgom, hogy ilyen gyorsan átlátott ezen a paprikajancsin - szólt Ochocki. - Foglaljon helyet...

De Izabella villámló, lesújtó pillantást vetett rá, aztán Malborggal kezdett beszélgetni, aki éppen hozzájuk lépett, s együtt mentek be a terembe. A küszöbön, legyezője mögül, egy pillantást vetett Molinarira, aki igen jókedvűen társalgott Rzeźuchowska kisasszonnyal...

- Azt hiszem, kedves Julian - szólt Wąsowskiné -, maga sokkal hamarabb lesz hazánk második Kopernikusza, mintsem megtanul óvatos lenni. Hogy nevezhette ezt az urat Izabella előtt paprikajancsinak?...

- De hiszen ő mondta, hogy arcátlan...

- Azért mégis érdekli.

- Kérem, ne tréfáljon velem. Ha egyszer nem érdeklődik az iránt az ember iránt, aki őt isteníti...

- Éppen azért érdeklődik azok iránt, akik könnyedén kezelik és semmibe sem veszik.

- A fűszeres mártások iránti vágy nem nagy egészségről tanúskodik - jegyezte meg Ochocki.

- Mondja meg, melyik hölgy egészséges ezek közül? - felelte Wąsowskiné, s lenéző pillantását végigfuttatta a társaságon. - Nyújtsa a karját, és menjünk a szalonba.

Útközben találkoztak a herceggel, aki nagy örömmel üdvözölte Wąsowskinét.

- Mit szól hercegséged Molinarihoz? - kérdezte az özvegy.

- Azt, hogy nagyon szép hangja van, nagyon szép...

- Nos, és fogadni is fogjuk?

- Hogyne... az előszobában...

A herceg szellemes megjegyzése néhány másodperc alatt végigjárta az összes termeket, úgyhogy Rzeźuchowskiné súlyos migrénjével kénytelen volt hirtelen visszavonulni.

Mikor Wąsowskiné, aki útközben minden ismerősével váltott néhány szót, Ochockival együtt a szalonba lépett, csodálkozva látta, hogy Izabella ismét Molinari társaságában szórakozik.

- Nos, kinek volt igaza?... - szólt, Ochocki könyökét legyezőjével megbökve. - Szegény Wokulski!...

- Biztosítom, hogy kevésbé sajnálatra méltó, mint Izabella.

- Miért?

- Mert ha a nők valóban csak azokat szeretik, akik nekik fittyet hánynak, akkor rövidesen Wokulski után is őrjönghet.

- Miért, maga megmondja neki?... - kérdezte Wąsowskiné felháborodva.

- Dehogy! Én a barátja vagyok, s ez már maga is arra kötelez, hogy ne figyelmeztessem a veszedelemre. De férfi is vagyok, s szavamra mondom, érzem, hogyha a férfi és nő között ilyen fajta harc indul...

- Azt a férfi elveszíti.

- Nem, asszonyom, a nő veszíti el, mégpedig úgy, hogy csak úgy porzik. Hiszen a nők azért rabszolgák mindenütt, mert azokhoz vonzódnak, akik őket semmibe sem veszik.

- Ne beszéljen bolondokat.

Most Molinari Wywrotnickinéval kezdett foglalkozni, Wąsowskiné tehát Izabellához lépett, karon fogta és magával vitte a terembe.

- Mégis kibékültél azzal az arcátlan fráterrel?

- Bocsánatot kért - felelte Izabella.

- Ilyen gyorsan? És legalább javulást ígért?

- Gondom lesz rá, hogy ne legyen szüksége javulásra.

- Wokulski itt volt - jegyezte meg Wąsowskiné -, és elég hirtelen távozott.

- Régen?

- Mikor leültetek vacsorázni: itt állt ebben az ajtóban.

Izabella összeráncolta homlokát.

- Drága Kaziám szólt -, tudom, mire célzol. Nos, egyszer s mindenkorra kijelentem neked, eszemben sincs Wokulski úr kedvéért lemondani kedvteléseimről. A házasság nem rabszolgaság, s én sokkal kevésbé vagyok alkalmas a rabszolgasorsra, mint bárki más.

- Igazad van. Csak azt nem tudom, hogy puszta szeszélyből méltó dolog-e ilyen mély érzéseket sérteni.

Izabella zavarba jött.

- Mit tegyek hát?

- Az aztán igazán a te dolgod. Még nem vagy vele összekötve...

- Ah, úgy! Most már értem... - mosolyodott el gúnyosan.

A közeli ablak mellett állt Malborg és Niwiński, s orrcsíptetőjükön figyelemmel pillantgattak a beszélgető hölgyekre.

- Gyönyörűek! - sóhajtotta Malborg.

- S teljesen különböző két típus - tette hozzá Niwiński.

- Melyiket szeretnéd jobban?

- Mind a kettőt.

- Én előbb Izabelkát, aztán... Kaziát.

- Nézd, hogy összebújnak, hogy mosolyognak!... Csak azért, hogy minket izgassanak. Ügyes kis betyárok.

- Pedig lehet, hogy gyűlölik egymást.

- Na, a jelen pillanatban talán mégsem - fejezte be Niwiński.

Ochocki közeledett a sétáló hölgyekhez.

- Kedves kuzen, maga is részes az ellenem szőtt összeesküvésben? - kérdezte Izabella.

- Összeesküvésben soha. Én csak nyílt harcot vívhatok magával.

- Egy hölggyel, nyílt háborút?... Hogy értsem ezt? Háborút az emberek azért indítanak, hogy minél előnyösebb békét köthessenek.

- Ez nem az én módszerem.

- Valóban?... - folytatta Izabella mosolyogva. - Hát fogadjunk, hogy maga teszi le a fegyvert, mert én a háborút máris megindítottnak tekintem.

- Pedig elveszti, kedves kuzin, még azokon a pontokon is, ahol teljes győzelemre számít - felelte Ochocki ünnepélyesen.

Izabella arca elborult.

- Bel! - súgta a fülébe a mellette elhaladó grófné. - Indulunk.

- Nos, Molinari megígérte?... - kérdezte Izabella ugyancsak súgva.

- Nem is kértem - felelte a grófné büszkén.

- Miért, nénikém?...

- Nem tett jó benyomást.

Ha Izabellával azt közölték volna, hogy Wokulski Molinari miatt meghalt, az a nagy művész értékét nem csorbította volna, ellenben az, hogy a társaságban nem keltett kedvező benyomást - nagyon kellemetlenül érintette.

Hűvösen, csaknem gőgösen búcsúzott a művésztől.

Molinari, alig néhány órai ismeretségük ellenére, nagyon felcsigázta Izabella kisasszony érdeklődését.

Mikor hazaért, s szobájában az Apolló-szoborra siklott a pillantása, felfedezte, hogy ez a márványalak sok tekintetben hasonlít a nagy művészre. De eszébe jutott, hogy a szobrocska már igen gyakran változtatta arcát és hasonlatosságát, sőt, egy rövid ideig még Wokulskira is hasonlított. Erre elpirult, de hamar megnyugtatta magát azzal, hogy ez a mai változása már végleges, hogy eddigi rokonszenvei mind tévedésen alapultak, s ha Apolló csakugyan hasonlít valakihez, és jelképezhet valakit, az csak Molinari lehet.

Nem tudott elaludni, mert szívében a legellentétesebb érzések ütköztek egymással: a harag, a félelem, a kíváncsiság és az érzelmesség. Néha még meg is lepődött, mikor a művész vakmerő viselkedésére gondolt. Már az első beszélgetés alkalmával kijelentette, hogy ő a leg-

gyönyörűbb nő, akit eddig ismert, mikor pedig asztalhoz kísérte, karját szenvedélyesen magához szorította és kijelentette, hogy szereti. Vacsora közben pedig, Szastalski és Rzeźuchowska kisasszony jelenlétével mit sem törődve, olyan kitartóan kereste az asztal alatt a kezét, hogy mit tehetett?...

Ilyen erőszakos érzelmekkel még sohasem találkozott. Meg volt győződve róla, hogy valóban a művész első látásra halálosan beleszeretett. Mert nem súgta-e a fülébe (s éppen ez kényszerítette arra, hogy felkeljen az asztaltól és otthagyja), hogy szívesen és gondolkozás nélkül odadobná az életét, ha néhány napig együtt élhetnének?

„Mi mindent kockáztat ez az ember ilyen kijelentésével?..." - gondolta Izabella, de nem jutott eszébe az egyszerű válasz: legfeljebb azt, hogy a vacsora befejezte előtt el kell hagynia a társaságot.

„Micsoda érzés!... Micsoda szenvedély!..." - ismételgette magában.

Izabella kisasszony két napig nem mozdult ki a házból és nem fogadott senkit. A harmadik napon már-már úgy látta, hogy Apolló, noha még most is emlékeztet Molinarira, egy kissé Starskihoz is hasonlít. Ezen a napon délután Rydzewski és Pieczarkowski urakat fogadta, akik elújságolták, hogy Molinarinak kifelé áll a rúdja Varsóból, mert maga ellen hangolta az egész társaságot, s hogy a hangverseny-tudósításokból összeállított albumja sem tárgyilagos, mert abból a kedvezőtlen kritikák hiányoznak. Végül hozzátették, hogy egy ilyen közepes hegedűs és sekélyes ember csak Varsóban arathatott ilyen diadalt.

Izabella fel volt háborodva, s szemére hányta Pieczarkowskinak, hogy éppen ő lelkendezett annyira a művészért.

A fiatalúr nagyon elcsodálkozott ezen, s a jelenlevő Rydzewskire, valamint a távollevő Szastalskira hivatkozva kijelentette, hogy Molinari az első pillanattól kezdve igen kellemetlen benyomást keltett benne.

Izabella a következő két napon át a nagy művészt az irigység és féltékenység áldozatának tekintette. Megállapította, csakis Molinari érdemli meg, hogy részvéttel gondoljon rá, s ő soha, de soha nem fogja elfelejteni.

Ebben az időben Szastalski úr küldött Izabella kisasszonynak egy ibolyacsokrot, és a kisasszony nem minden lelkiismeret-furdalás nélkül úgy vette észre, hogy Apolló némileg Szastalskira is hasonlít, és Molinari vonásai kezdenek rajta elmosódni.

Csaknem egy héttel a hangverseny után, ahogy sötét szobájában üldögélt, szeme előtt egy régen elfelejtett látomás jelent meg. Úgy érezte, hogy atyja társaságában hintón robog lefelé egy völgykatlanba, mely tele van füst- és gőzfelhővel. A felhőgomolyagok között felbukkan egy óriási kéz, és kártyákat tart, amelyeket Tomasz úr nyugtalan kíváncsisággal néz. „Kivel játszik a papa?..." - gondolta. E pillanatban szellő lebbent, s a felhőfoszlányok közül felbukkant Wokulski arca, természetesen ugyancsak óriási méretekben.

„Egy évvel ezelőtt ugyanez a látomásom volt - gondolta magában. - Mit jelenthet ez?..."

Egyszerre eszébe jutott, hogy Wokulski már egy hét óta nem volt náluk.

A Rzeźuchowskiék estélye után Wokulski igen különös lelkiállapotban tért haza. Dührohama hamar lecsillapodott, s érzéketlen nyugalomnak adta át helyét. Egész éjjel nem aludt, de ezt az állapotot nem találta kellemetlennek. Nyugodtan feküdt ágyában, nem gondolt semmire, csak kíváncsian leste az óra ütését. Egy óra... két óra... három óra...

Másnap későn kelt, s délig, teázgatás közben, ismét az óra ütéseit leste. Tizenegy óra... tizenkettő... egy... Ó, milyen unalmas!...

Szeretett volna olvasni, de lusta volt átmenni a könyvtárszobába könyvért, így hát hanyatt feküdt a díványon, és Darwin elméletén kezdett gondolkozni.

„Mi az a természetes kiválasztódás? Vajon a létért való küzdelem eredménye, amelyben az erőtlen és bizonyos képességekkel nem rendelkező lények elpusztulnak, és az erősebbek győznek? Mi a legfontosabb képesség: a nemi vonzalom? Nem, a halálfélelem. Azoknak a lényeknek kellene leghamarabb elpusztulniuk, amelyek nem ismerik a halálfélelmet. Ha az embert nem tartaná vissza a halálfélelem, ez a legbölcsebb állat semmiképpen nem viselné el az élet bilincseit. Az óind költészetben vannak nyomok, melyek arra vallanak, hogy valamikor élt egy olyan emberfaj, amelyben nem volt meg a bennünk meglevő halálfélelem. Nos, ez a faj már kiveszett, s maradványai ma vagy rabszolgák, vagy aszkéták. Mi hát az a halálfélelem? Természetes ösztön, mely bizonyos tévhiten alapszik. Vannak emberek, akik az egértől irtóznak, pedig az igazán ártatlan teremtmény, de vannak, akik a szamócától undorodnak, pedig a szamóca egyike a legízletesebb gyümölcsöknek. (Mikor is ettem én szamócát?... Igen, igen, tavaly, szeptember végén, Zasławekben... Érdekes egy falucska az a Zasławek; vajon él-e még az öreg elnökné, és ha igen, fél-e a haláltól?...) Mi is az a halálfélelem?... Tévhit! Meghalni annyi, mint sehol sem lenni, semmit sem érezni, semmit sem gondolni. Hány helyen nem vagyok én ma? Nem vagyok Amerikában, Párizsban, a holdban, sőt nem vagyok a boltomban sem, és mégsem félek. És mennyi mindenféle dologra nem gondoltam az előbb, és hányra nem gondolok most? Csak egy valamilyen dologra gondolok és milliárd másra nem. Nem is tudok róluk semmit, de nem is érdekelnek... Mi kellemetlen lehet abban, hogyha már nem lehetek millió helyen, csak egy helyen, és nem gondolhatok millió dologra, csak egyre, megszűnők azon az egy helyen is lenni, és arra az egy dologra is gondolni? Valóban, a halálfélelem a legmulatságosabb tévhit, amelynek az emberiség már annyi évszázad óta áldoz. A vademberek félnek a villámtól, a lőfegyver dörrenésétől, sőt a tükörtől is; mi pedig, állítólag civilizált emberek, félünk a haláltól...”

Felállt, kinézett az ablakon, s mosolyogva szemlélte a járókelőket, akik jöttek-mentek, sürögtek-forogtak, egymásnak köszöngettek, a hölgyek körül legyeskedtek. Nézte hirtelen mozdulataikat, pezsgő élénkségüket, a férfiak gépies udvariasságát, a nők ösztönös kacérságát, a fiákeresek közömbös nézését, lovaik mérhetetlen szenvedését, s nem tudta elkerülni azt a megállapítást, hogy ez az egész élet, minden nyugtalanságával és gyötrelmével együtt nem egyéb, mint szörnyű, határtalan ostobaság.

Így sikerült eltöltenie az egész napot, másnap beállított Rzecki, és figyelmeztette, hogy április elseje van, s Łęcki úrnak, kamatok fejében, ki kell fizetnie kétezerötszáz rubelt.

- Igaz, igaz - helyeselt Wokulski. - Légy szíves, vidd el neki...

- Azt hittem, személyesen viszed el.

- Nem, most nincs kedvem...

Rzecki egy kicsit feszengett, torkát köszörülte, s végre kibökte:

- Szegény Stawskiné valahogy olyan szomorú. Nem látogatnád meg?

- Igaz, már régen nem voltam nála. Este elmegyek.

E válasz Rzeckit teljesen kielégítette, nem is töltötte tovább az időt. Nagyon érzékenyen búcsúzott Wokulskitól, benézett a boltba a pénzért, aztán kocsiba ült, és Misiewiczhez hajtatott.

- Csak egy pillanatra jöttem, mert igen sürgős dolgot kell elintéznem - kiáltotta vidáman. - Staś idejön este... Azt hiszem... (de ezt csak bizalmasan közlöm), azt hiszem... végleg szakított Łęckiékkel...

- Valóban?... - kérdezte Misiewiczné, s kezét összekulcsolta.

- Majdnem biztos vagyok benne, de... Na, viszontlátásra. Staś este jön...

Wokulski valóban beállított este, sőt, kezdett sűrűn, csaknem minden este eljárogatni. Későn jött, mikor a kis Helunia már aludt, és Misiewiczné is visszavonult szobájába. Ilyenkor néhány órát együtt töltött Stawskinéval. Rendszerint keveset beszélt, inkább Stawskinét hallgatta, aki beszámolt az üzletről, Müllernéről és általában a közönséges, hétköznapi történetekről. Ha megszólalt is, csak egy-egy rövid aforizmát mondott, melyeknek legtöbbször semmi közük nem volt a beszéd tárgyához. Egyszer például minden bevezetés nélkül így szólt:

- Az ember olyan, mint az éjjeli lepke: vakon rohan a lángba, pedig fáj neki, s tudja, hogy elég benne. De ezt csak addig teszi - tette hozzá kisvártatva -, amíg magára nem eszmél. S ebben különbözik az éjjeli lepkétől...

„Łęcka kisasszonyról beszél!..." - gondolta magában Stawskiné, s szíve hevesen kezdett dobogni.

Máskor különleges történetet beszélt el:

- Hallottam egyszer, hogy volt két barát, akik közül az egyik Odesszában, a másik Tobolszkban lakott. Hosszú éveken át nem látták egymást, és nagyon vágyódtak egymás után.

Egyszer aztán a tobolszki már nem bírta ki, s elhatározta, hogy meglepi barátját. Váratlanul, minden értesítés nélkül Odesszába utazott. De barátját nem találta otthon, mert az ugyancsak nagy vágyakozásában éppen hozzá utazott Tobolszkba.

De üzleti ügyeik nem engedték meg, hogy hazatérésük után találkozzanak, így hát csak néhány év múlva látták viszont egymást. És tudja, mi sült ki?...

Stawskiné ráemelte tekintetét.

- Az, hogy mikor egymást keresték, ugyanazon a napon, mind a ketten Moszkvába érkeztek, ugyanabban a szállodában, két egymás melletti szobában szálltak meg. A sors gyakran nagyon megtréfálja az embert.

- Az életben, azt hiszem, nemigen esik meg ilyesmi - jegyezte meg Stawskiné.

- Ki tudja?... Ki tudja?... - felelte Wokulski.

Kezet csókolt és mély gondolatokba merülve, távozott.

„Mivelünk nem lesz így!..." - gondolta az asszony mélyen megindultan...

Wokulski még Stawskiéknál volt a legélénkebb. Keveset evett, inkább csak beszélgetett.

De a nap többi részében teljes érzéketlenségbe merült. Alig evett valamit, de annál több teát ivott, nem törődött az üzlettel, nem ment el a Kereskedelmi Vállalat negyedévi ülésére sem, semmit nem olvasott, és semmire sem gondolt. Úgy érezte, hogy valami óriási erő, amelynek nevét nem tudta volna megmondani, kivetette minden érdeklődési köréből, nem érzett reményt, nem érzett vágyakozást, csak azt, hogy az élete ma semmi más, mint holt teher, mely légüres térben mozog.

„Azért mégsem lőhetem magam főbe - gondolta. - Még ha tönkrementem volna... De így?... Szembe kellene köpnöm magam, ha egy szoknya seperne ki ebből a világból... Mégis jó lett volna Párizsban maradni... Ki tudja, ma már nem lenne-e kezemben a fegyver, mely előbb vagy utóbb kiirtja a világból az emberarcú szörnyetegeket."

Rzecki, sejtve, hogy barátjával mi történik, naponta többször meglátogatta, s igyekezett beszélgetésre bírni. De Wokulskit sem az időjárás, sem a kereskedelem, sem a politika nem érdekelte. Csak egyszer élénkült fel, mikor Ignacy úr megemlítette, hogy Müllerné kezdi szegény Stawskinét üldözni.

- Mi a panasz ellene?

- Nyilván irigykedik, hogy néha meglátogatod, és rendes fizetést adsz neki.

- Majd megnyugszik, ha az üzletet átadom Stawskinénak, s őbelőle csinálok pénztárost - vágott szavába Wokulski.

- Az Isten szerelmére, meg ne tedd!... - kiáltotta ijedten Rzecki. - Szegény Stawskinét tennéd vele tönkre.

Wokulski fel s alá járt a szobában.

- Igazad van. De ha a fehérnép egymás hajának esik, szét kell őket választani... Mondd meg Stawskinénak, nyisson magának külön boltot, majd a szükséges tőkét mi adjuk. Én már régen gondoltam erre, de most már látom, nem szabad tovább halogatni.

Ignacy úr boldogan rohant hölgyeihez, hogy az örömhírről értesítse őket.

- Nem tudom, szabad-e ezt a nagy áldozatot elfogadnunk? - jegyezte meg Misiewiczné zavartan.

- Micsoda áldozatot? - kiáltotta Rzecki úr. - Néhány év alatt visszafizetik a kölcsönt, és kész. Maga mit gondol?... - kérdezte Stawskinétól.

- Én megteszem, amit Wokulski úr kíván. Ha azt mondja, hogy nyissak boltot, nyitok. Ha meg azt akarja, hogy maradjak Müllernénél, ott maradok.

- De Helenka!... - intette anyja. - Vedd eszedbe, minek teszed ki magad az ilyen beszéddel?... Még szerencse, hogy senki idegen nem hallja.

Stawskiné - édesanyja nagy bánatára - hallgatott. Az öregasszonyt megdöbbentette leánya határozottsága, hiszen eddigelé mindig szelíd és engedékeny volt.

Wokulski egy napon, az utcán sétálva, megpillantotta Wąsowskiné hintaját. Köszönt és céltalanul továbbment; de az inas csakhamar utolérte.

- A méltóságos asszony kéreti a nagyságos urat...

- Mi van magával?... - fogadta a víg özvegy, mikor Wokulski a hintóhoz lépett. - Üljön csak ide, egy kicsit kocsikázunk a fasorban.

Wokulski beült és elindultak.

- Mit jelent ez? - folytatta Wąsowskiné. - Milyen rossz színben van! És már több, mint tíz napja nem volt Belnél... Mondjon hát valamit!...

- Nincs semmi mondanivalóm. Nem vagyok beteg, és nem hiszem, hogy Izabella kisasszony számot tartana a látogatásomra.

- És ha számot tart?

- Sohasem ámítottam magam ilyesmivel, s ma sokkal kevésbé, mint valaha.

- Nana, uram... beszéljünk világosan. Maga csúnya, féltékeny ember, pedig ez nagyon lealacsonyítja a férfit a nő szemében. Úgy látszik, Molinari alaposan felbosszantotta...

- Nagyon téved, asszonyom. Annyira nem vagyok féltékeny, hogy teljes szabadságot adok Izabella kisasszonynak abban, hogy köztem és Molinari úr között válasszon. Tudom, hogy ebben az esetben mind a ketten egyenlő jogokkal indulunk.

- Hohó, uram, ez egy kissé túlságosan éles! - korholta Wąsowskiné. - Ez azt jelenti, hogy a szegény nő, csak azért, mert egyikük kegyes őt imádni, már a másikkal szóba sem állhat?... Igazán nem hittem volna, hogy egy olyan ember, mint ön, ilyen háremfelfogással kezelje a nőket. Különben is, mi a kifogása?... Még ha Bel kacérkodott is Molinarival, mit számít az?... Egy este tartott, aztán olyan fagyos és lekicsinylő búcsúzással végződött Bel részéről, hogy szinte kellemetlen volt nézni.

Wokulski rossz hangulata eltűnt.

- Drága asszonyom, ne tegyünk úgy, mintha nem értenénk egymást. Maga nagyon jól tudja, hogy a szerelmes férfi számára a nő olyan szent, mint maga az oltár. Hogy ez helyes-e vagy sem, az mellékes, de egyelőre így van. Nos, ha már most egy közönséges kalandor úgy közeledik ahhoz a szentséghez, mint valami egyszerű székhez, s úgy is bánik vele, mint holmi közönséges székkel, s aztán az a szentséges oltár nyíltan kimutatja, hogy ez a bánásmód tetszik, sőt, bámulatot kelt benne, akkor... nos, asszonyom?... Akkor kezdünk ráébredni, hogy az a szentséges oltár valóban csak közönséges szék. Világos?...

Wąsowskiné hátravetette magát az ülésen.

- Ó, ó, nagyon is világos!... De mit szólna ahhoz, ha Bel minden kacérsága nem lenne egyéb ártatlan bosszúnál vagy figyelmeztetésnél?

- Kivel szemben?

- Magával szemben, hiszen maga folyton Stawskinéval foglalkozik?...

- Én?... Ki mondta ezt?...

- Mondjuk, hogy a szemtanúk: Krzeszowskiné meg Maruszewicz...

Wokulski a fejéhez kapott.

- És maga ezt elhiszi?...

- Én nem, mert Ochocki biztosított róla, hogy semmi sincs maguk között, de hogy Belt is megnyugtatta-e valaki ilyen módon, és hogy megnyugodhatott-e, az más kérdés.

Wokulski megfogta az asszony kezét.

- Drága asszonyom suttogta -, mindent visszavonok, amit Molinarival kapcsolatban mondtam. Esküszöm, hogy tisztelem Izabella kisasszonyt, és hogy a legnagyobb szerencsétlenség számomra, hogy az iménti meggondolatlan szavakat kimondtam. Csak most látom, milyen szörnyű bűnt követtem el azzal...

Annyira elérzékenyedett, hogy Wąsowskiné megsajnálta.

- Nana - szólt. - Nyugodjék meg és ne túlozzon... Becsületszavamra mondom (bár azt mondják, hogy a nőknek nincs becsületük), hogy mindaz, amiről ma beszéltünk, köztünk marad. Különben biztos vagyok benne, hogy Bel is megbocsátaná kitörését. Bizony nem volt illendő dolog... de... szerelmes embernek még nagyobb illetlenséget is meg szokás bocsátani.

Wokulski mind a két kezét megcsókolta, de az özvegy idegesen elkapta.

Kérem, ne hízelegjen, a szerelmes nő számára a férfi szentséges oltár... Most pedig szálljon ki, és menjen, oda ni... Belhez... És...

- És...

- És vallja be, hogy teljesíteni tudom ígéretemet.

Hangja megremegett, de Wokulski nem vette észre. Kiugrott a hintóból, és szinte futva indult Łęckiék háza felé.

Mikor Mikołaj ajtót nyitott, megkérte, hogy a kisasszonynál jelentse be. Izabella egyedül volt, s piruló arccal, kissé zavartan, azonnal fogadta.

- Olyan régen volt nálunk - kezdte. - Talán beteg volt?...

- Sokkal rosszabb állapotban - felelte, s nem is ült le. - Nagyon súlyosan megsértettem magát minden ok nélkül...

- Maga engem?...

- Igen. Megsértettem a gyanúsításommal. Ott voltam - folytatta fojtott hangon - a Rzeźuchowskiék hangversenyén... S úgy mentem el onnan, hogy el sem búcsúztam magától... Nem is szívesen mondom tovább. Csak érzem, joga van ahhoz, hogy ne fogadjon, mert nem tudtam magát eléggé megbecsülni. Gyanúsítani merészeltem...

Izabella mélyen a szemébe nézett, kezét nyújtotta, aztán így szólt: - Megbocsátok... foglaljon helyet.

- Ne siessen, kérem, a megbocsátással, mert az felszíthatja reményeimet...

Izabella kisasszony elgondolkozott...

- Ó, Istenem, azon én már nem segíthetek... Hát csak hadd legyen meg a reménysége, ha az olyan fontos magának...

- És ezt maga mondja, Izabella kisasszony?...

- Úgy látszik, így akarta a sors - felelte mosolyogva.

Wokulski szenvedélyesen csókolta meg kezét, melyet Izabella nem tagadott meg tőle, aztán az ablakhoz lépett, és valamit levett a nyakáról.

- Fogadja el, kérem - mondta, és átadta neki az aranyláncon függő medaliont.

Izabella kíváncsian nézte.

- Különös ajándék, ugye? - kérdezte Wokulski, miután a medaliont kinyitotta. - Látja ezt a kis darab fémet? Könnyebb, mint a pókháló... És mégis olyan kincs, amilyen egyetlen kincstárban sem található, magja egy óriási jelentőségű találmánynak, amely átalakíthatja az emberiséget. Ki tudja, hogy nem ebből a kis lemezből születnek-e meg a levegőben járó hajók. De nem fontos... Mikor ezt átadom, a jövőmet teszem a kezébe...

- Ez hát talizmán?

- Majdnem. Olyan tárgy, amely elvihetett volna engem ebből az országból, egész vagyonomat és jövendő életemet leköthette volna egy új munka számára. Lehet, hogy csak időveszteség, időpazarlás, hóbort lett volna, de annyi bizonyos, hogy ez a gondolat volt a maga egyetlen vetélytársa. Egyetlen vetélytársa... - ismételte nyomatékkal.

- Arra gondolt, hogy elhagy bennünket?

- Igen. Még ma reggel is. Azért adom át ezt az amulettet. Ettől a pillanattól kezdve magán kívül nekem nincs más boldogságom ezen a világon; most már csak maga maradt meg nekem vagy a halál.

- Ha így van, akkor hát foglyul ejtem - szólt Izabella kisasszony, s az amulettet nyakába akasztotta, majd mikor arra került a sor, hogy blúzába rejtse, lesütötte szemét és elpirult.

„Ó, milyen aljas vagyok - gondolta Wokulski. - S egy ilyen nőt mertem gyanúsítani... Ó, én nyomorult..."

Hazafelé menet benézett az üzletbe, s arca úgy sugárzott a boldogságtól, hogy Ignacy úr csaknem megijedt.

- Mi van veled? - kérdezte.

- Gratulálj, öregem, Łęcka kisasszony vőlegénye vagyok.

De a vén segéd, ahelyett hogy gratulált volna, nagyon elsápadt.

- Levelet kaptam Mraczewskitől - szólt kisvártatva. - Szuzsin, amint tudod, még februárban Párizsba küldte...

- Nos?... - sürgette Wokulski.

- Azt írja, most már Lyonból, hogy Ludwik Stawski él, és Algírban lakik, de most Ernest Walter néven bujkál. Állítólag borkereskedő. Egy évvel ezelőtt látta valaki.

- No, majd utánajárunk - felelte Wokulski, s címjegyzékébe nyugodtan beírta a nevet.

Ettől kezdve minden délután elment Łęckiékhez, sőt, egyszer s mindenkorra meghívták ebédre.

Néhány nap múlva Rzecki kereste fel lakásán.

- No, mi újság, öregem? - kiáltotta Wokulski. - Mit csinál a kis Lulu herceg?... Haragszol még Schlangbaumra, hogy meg merte venni a boltot?...

A vén segéd megcsóválta a fejét.

- Stawskiné - kezdte - már nincs Müllernénél... Egy kicsit beteg szegény. Azt mondja, el akar költözni Varsóból... Nem mennél el hozzájuk?...

- Igazad van, el kellene menni - felelte Wokulski a homlokát megtörölve. - Beszéltél vele a boltról?

- Hogyne; kölcsön is adtam neki ezerkétszáz rubelt.

- A saját megtakarított pénzecskédből?... Mért nem kért tőlem?...

Rzecki nem felelt.

Wokulski két óra előtt elment Stawskinéhoz. Nagyon sovány volt; szelíd szemei még nagyobbaknak és még szomorúbbaknak látszottak.

- Mit hallok, asszonyom? - kérdezte Wokulski. - El akar költözni Varsóból?

- Igen. Esetleg visszajön a férjem... - tette hozzá fojtott hangon.

- Igen, Rzecki említette, engedje meg, hogy utánanézzek ennek a hírnek...

Stawskiné szemét elöntötte a könny.

- Maga olyan jó hozzám - suttogta. - Legyen nagyon boldog...

Wąsowskiné ugyanebben az órában látogatta meg Izabella kisasszonyt, s megtudta tőle, hogy Wokulskinak igent mondott.

- Na végre! - kiáltotta az özvegy. - Azt hittem, már sosem szánod rá magad.

- Úgy hát kellemes meglepetésben részesítettelek? - kérdezte Izabella. - Wokulski mindenesetre ideális férj: gazdag, nem tucatember, s mindenekelőtt galambszívű. S nemcsak hogy nem féltékeny, de még minden gyanúsításért bocsánatot kér. Ez volt az, ami végleg lefegyverzett... Az igazi szerelem bekötött szemmel jár. Nos? Nem felelsz semmit?...

- Gondolkozom...

- Min?

- Azon, hogy ha ő is úgy ismer téged, mint te őt, akkor egyáltalán nem ismeritek egymást.

- Annál kellemesebbek lesznek a mézeshetek.

- Szívemből kívánom.

12

A kibékült házastársak

Krzeszowski báróné április közepétől kezdve egészen megváltoztatta életrendjét.

Napjai eddig azzal teltek, hogy Mariannát szidta, leveleket írt a lakóknak, hogy beszennyezik a lépcsőket, azután a házmestert gyötörte azzal, hogy ki szaggatja le a lakók névjegyzékét, vagy hogy a „Párizsi Mosoda" leányai itthon aludtak-e, végül, hogy a rendőr nem kereste-e őt valami idézéssel? Egy alkalommal sem mulasztotta el, hogy a házmestert figyelmeztesse: ha a harmadik emeleti lakásra érdeklődő jelentkeznék, nagyon jól nézze meg, különösen, ha fiatalember és ha diák, egyszerűen mondja meg, hogy a lakást már kiadták.

- Jól jegyezd meg, Kacper, mit mondtam: mert, ha csak egyetlen diák is befészkelődik a házamba, elveszíted az állásodat. Én már torkig vagyok ezekkel az erkölcstelen, istentelen, nihilista kamaszokkal. Ide ne hordjanak halálfejeket...

A házmester minden ilyen megbeszélés után dühösen tért vissza fülkéjébe, és sapkáját az asztalra dobva, kirobbant:

- A fene egye meg, már vagy felakasztom magam, vagy itt hagyom ezt a házat, de evvel az asszonnyal tovább ki nem bírom. Pénteken a piacra küld, máskor meg naponta kétszer is patikába vagy mángorolni vagy padlót kefélni, és a nyavalya tudja még, mi mindent. Már azt is megmondta, hogy majd együtt járunk ki a temetőbe a sírokat rendbe hozni!... Hallott már valaki ilyet?... Elmegyek innen Szent János napjára, még ha húsz rubel lelépést kell is adnom, valakinek.

De április közepétől kezdve a báróné megszelídült.

Ennek több oka volt.

Mindenekelőtt egyik napon egy ismeretlen ügyvéd látogatta meg, s azt a bizalmas kérdést intézte hozzá, hogy van-e tudomása a báró úr anyagi helyzetéről?... Mert ha a bárónénak tudomása volna bizonyos pénzbeli alapokról - ámbár az ügyvéd véleménye szerint ilyenek létezése nem valószínű -, jó lenne azokra rámutatni, hogy a báró urat esetleg megkímélje a

súlyos meghurcoltatástól. A helyzet ugyanis az, hogy a báró úr hitelezői most már határozottan a legkeményebb eszközökhöz akarnak folyamodni.

A báróné ünnepélyesen kijelentette, hogy férjének - minden cselvetése és ellene elkövetett súlyos ténykedése ellenére - nincsen semmiféle vagyona. E szavak után a báróné természetesen görcsöket kapott, ami az ügyvédet sürgős visszavonulásra késztette. Mikor pedig az igazság ez ismeretlen bajnoka elhagyta lakását, hirtelen ismét erőre kapott, behívta Mariannát, s egészen szokatlan szelídséggel így szólt:

- Kislányom, azt hiszem, jó lenne friss függönyöket felrakni, mert úgy sejtem, a mi szerencsétlen urunk hamarosan megtér...

Néhány nap múlva a herceg saját személyében kereste fel a bárónét. Bezárkóztak a legtávolabbi szobába, és hosszasan értekeztek. A báróné jó néhányszor sírva fakadt, s egyszer el is ájult. De hogy miről beszéltek, azt még Marianna sem tudta. Csak a herceg távozása után utasította a báróné, hogy azonnal hívja el Maruszewicz urat, s mikor az megérkezett, szokatlanul gyengéden beszélt vele, s szavait mély sóhajokkal fűszerezte:

- Azt hiszem, kedves Maruszewicz, az én eltévelyedett férjem végre észre tér... Legyen szíves, menjen be a városba, és vegyen egy férfiházikabátot meg egy pár papucsot... A saját mértékére veheti, hiszen maguk, szegények, egyformán soványak.

Maruszewicz felhúzta szemöldökét, de azért átvette a pénzt, és elintézte a megbízást. A báróné a házikabátért a negyven, a papucsért a hat rubelt kissé sokallta, de Maruszewicz kijelentette, hogy ő bizony nem ismeri az árakat, hogy a legelőkelőbb üzletben vásárolta, így aztán nem beszéltek róla többet.

Ismét néhány nap múlva két zsidó atyafi jelentkezett a bárónénál. Az iránt érdeklődtek, hogy a báró úr idehaza van-e?... A báróné ahelyett, hogy mint eddig tette, rájuk rivallt volna, nagyon nyugodtan és szelíd hangon szólította fel őket, hogy távozzanak. Aztán Kacpert hívatta és kifejtette:

- Azt hiszem, kedves Kacper, hogy a mi szegény urunk ma vagy holnap hazaköltözik. A lépcsőre, a második emeletig, fel kell tenni a futószőnyeget... Csak vigyázz, fiam, hogy a rézrudakat el ne lopják. A szőnyeget meg három-négy naponként ki kell porolni...

Ettől a naptól kezdve többé nem szidta Mariannát, nem írogatott leveleket, és nem gyötörte a házmestert... hanem mellén összefont kezekkel naphosszat járt fel-alá tágas lakásában, halványan és ingerülten.

Ha a ház előtt bérkocsi állt meg, rohant az ablakhoz; ha megszólalt a csengő, sietett az ajtóhoz, s a szalon ajtaja mögül hallgatózott, hogy ki vált szót Mariannával.

Ilyen életmód mellett néhány nap alatt még sápadtabb és izgatottabb lett. Egyre gyorsabb léptekkel járt-kelt, egyre szűkebb területen, gyakran erős szívdobogással rogyott a székre, végül is ágynak dőlt.

- Vétesd le a futószőnyeget a lépcsőről - utasította Mariannát rekedten. - Úgy látszik, az úrnak valamelyik csirkefogó megint kölcsönadott.

De alig mondta ki e szavakat, erélyesen csengettek az ajtón. A báróné Mariannát előreküldte, ő meg valami előérzettől hajtva, szörnyű fejfájása ellenére öltözni kezdett. De mindent kiejtett a kezéből.

Közben Marianna a biztosítóláncot le sem véve, kis résnyire kinyitotta az ajtót, s a résen át egy igen választékosan öltözött férfiút látott, selyemesernyővel és kézitáskával. E férfiú mögött, aki gondosan borotvált bajusza és dús pofaszakálla ellenére némileg komornyikra emlékeztetett, két hordár állt bőröndökkel és batyukkal.

- Hát ez meg micsoda? - kérdezte a cselédlány gépiesen.

- Mind a két ajtószárnyat kinyitni! - vezényelte a bőröndös férfiú. - A báró úr holmija meg az enyém.

Az ajtó kinyílt, a bőröndös férfiú meghagyta a hordároknak, hogy a kofferokat és bőröndöket rakják le az előszobában, aztán megkérdezte:

- Hol a báró úr szobája?

E pillanatban sietve jött a báróné, még be sem gombolt pongyolában, borzas hajjal.

- Mi ez?... kérdezte elfogódott hangon. - Ah, te vagy, Leon... Hol a báró úr?...

- Azt hiszem, a méltóságos úr Stępeknél van... szeretném lerakni a holmit, de nem látom sem a méltóságos úr szobáját, sem az enyémet.

- Várj csak... - szólt a báróné lázasan. - Marianna azonnal kihurcolkodik a konyhából, majd aztán te...

- Én, a konyhában?... - kérdezte a Leonnak nevezett férfiú. - Azt hiszem, a méltóságos asszony tréfál. A méltóságos úrral kötött szerződésem értelmében nekem külön szoba jár...

A báróné zavarba jött.

- Ó, mit is mondok!... - szólt. - Tudod, mit, Leon? Ideiglenesen költözködj fel a harmadik emeletre, ahol azok a diákok laktak...

- Ezt már értem - felelte Leon. - Ha több szoba is van ott, együtt lakhatom a szakáccsal...

- Miféle szakáccsal?

- Mert hiszen a méltóságos úrék nem élhetnek szakács nélkül... Na, vigyék fel a holmit - szólt a hordároknak.

- Mit csinálnak?... - kiáltotta a báróné, látván, hogy a hordárok a csomagokat mind felkapják.

- Viszik a holmimat... Na, gyerünk! - vezényelte Leon.

- És a báró úr holmija?...

- Tessék... - felelte a komornyik, s Marianna kezébe nyomta a kis táskát meg az ernyőt.

- Hát az ágynemű?... A ruhatár... a bútor... - sopánkodott a báróné, kezét tördelve.

- Ne tessék botrányt csapni a személyzet előtt!... - intette Leon. - Remélem, a méltóságos báró úrnak minden holmija itthon van...

- Igaz... igaz... - suttogta a báróné töredelmesen.

Leon még felvitetett magának egy ágyat, asztalt, néhány széket, mosdótálat és egy kancsó vizet, s miután így berendezkedett, tetőtől talpig átöltözött: tiszta inget vett (kicsit talán szűket), fehér nyakkendőt kötött, és frakkot öltött. Azután lement a báróné lakásába, és jelentősége teljes tudatában helyet foglalt az előszobában.

- A méltóságos úrnak egy félóra múlva itt kell lennie - szólt Mariannához, aranyórájára pillantva -, mert négytől ötig mindennap aludni szokott. Nem unalmas itt a kisasszonynak? - tette hozzá. - Na, majd én szórakoztatom...

- Marianna!... Marianna!... Gyere csak! - hangzott a báróné szobájából.

- Mért rohan úgy mindjárt? - kérdezte Leon. - Elszökik a munka, amit az öregasszony magára akar sózni vagy mi?... Hadd várjon egy kicsit...

- Félek, mert nagyon dühös - súgta Marianna, és kiszabadította magát Leon kezéből.

- Dühös, mert maga elrontotta. Ha mi eltűrnénk mindent, még fát is hasogatnának a hátunkon... A báróval könnyebb dolga lesz, mert az úr. De akkor egy kicsit másképpen kell öltözködni, nem járhat úgy, mint egy harmadrendű nővér. Mi nem szeretjük az apácákat.

- Marysia!... Marysia!...

- Na, most már mehet, de csak lassan - intette Leon.

Leon jóslata ellenére a báró csak öt óra felé érkezett meg hitveséhez.

Új kabát, új kalap volt rajta, a kezében pedig ezüstfogantyús sétapálca, melynek fogantyúja lólábat ábrázolt. Arca látszólag nyugodt volt, de a külszín alatt a hű cseléd mélységes elfogódottságot fedezett fel. Már az előszobában kétszer leesett az orrcsíptetője, s bal szemhéja is sokkal gyakrabban megrezdült, mint a párbaj előtt vagy biliárdozás közben.

- Menj, jelents be a bárónénak - parancsolta meg Leonnak kissé megilletődött hangon.

Leon kinyitotta a szalonajtót, s csaknem fenyegető hangon szólt:

- A méltóságos báró úr!

Amint a báró belépett, becsukta utána az ajtót, a konyhából visszaérkező Mariannát elküldte, ő maga pedig hallgatózni kezdett.

A báróné könyvvel a kezében ült a díványon, de mikor férjét meglátta, felállt. A báró mélyen meghajolt, mire hitvese ugyancsak meghajlással készült felelni, de ehelyett ismét a díványra rogyott.

- Ó, férjem!... - suttogta, s tenyerébe hajtotta arcát. - Ó, férjem, mit művelsz?...

- Nagyon kínos nekem - szólt a báró, másodszor is meghajolva -, hogy ilyen körülmények között vagyok kénytelen önt üdvözölni...

- Mindent kész vagyok megbocsátani, ha...

- Nagyon megtisztelő mindkettőnk számára - vágott szavába a báró -, mert ami személyemet illeti, én is hajlandó vagyok mindent megbocsátani önnek. Sajnos, ön kegyes volt forgalomba hozni szerény nevemet, amely, noha a világtörténelemben nem foglal el túlságosan kimagasló helyet, azért mindenesetre kíméletet érdemel...

- A nevét?... - ismételte a báróné.

- Igenis, asszonyom - felelte a báró, immár harmadszor mélyen meghajolva, kalapját még mindig kezében tartva. - Bocsásson meg, asszonyom, hogy e kellemetlen témát érintem, de... bizonyos idő óta nevem minden bíróságon forgalomban van... E pillanatban, például, ön csekély három pert folytat, mégpedig kettőt a lakói ellen, a harmadikat pedig volt ügyvédje ellen, akit én nem kívánok ugyan megsérteni, de egy utolsó, pimasz gazember.

- De kedves férjem! - kiáltotta a báróné, s felugrott a díványról. - Hiszen neked a jelen pillanatban nem kevesebb, mint tizenegy pered van folyamatban, harmincezer rubel adósságod miatt...

- Bocsánat!... Tizenhét perem van, harminckilencezer rubel tartozásom miatt, ha ugyan emlékezetem nem csal. De ezek mind adósságból eredő perek. Én egyetlen esetben se indítottam pert egy tisztességes, becsületes asszony ellen babalopás címén. Az én bűneim között nem akad egyetlen névtelen levél sem, mely vérig sértett volna ártatlan embereket, s hitelezőim közül egynek sem kellett az őt ért rágalmazások miatt elmenekülnie Varsóból, ami megtörtént bizonyos Stawskiné nevű hölggyel, akit Krzeszowski báróné egészen különleges kegyeibe fogadott...

- Stawskiné a szeretőd volt...

- Bocsánat, nem tagadom, hogy nagyon is törekedtem tetszését megnyerni, de mindenre, ami szent, esküszöm, hogy ő a legtisztességesebb nő, akit valaha ismertem. Kérem, asszonyom, ne tekintse önmagára nézve sértőnek, hogy egy idegen hölgyet ilyen magasztaló jelzőkkel illetek, s kegyeskedjék elhinni nekem, hogy Stawskiné az az asszony, aki még az én... az én törekvéseimet sem vette figyelembe. Minthogy pedig, tisztelt báróné, abban a kellemes helyzetben vagyok, hogy nagyon jól ismerem az átlag nőt, az általam kiállított bizonyítványnak megvan a teljes hitelessége.

- Végtére is mit kívánsz, ó, férjem? - kérdezte a báróné most már szelídebb hangon.

- Szeretném... védelmembe venni azt a nevet, amelyet mindketten viselünk. Szeretnék... ebben a házban tiszteletet szerezni Krzeszowski bárónénak. Szeretnék véget vetni a pereknek, és önt oltalmamba fogadni... E cél elérése végett kénytelen vagyok az ön vendégszeretetét kérni. Ha aztán viszonyaimat rendezem...

- Megint itt hagysz?

- Kétségtelenül.

- És az adósságaid?

A báró felállt.

- Az én adósságaim önt ne érdekeljék - felelte mélységes meggyőződéssel. - Ha Wokulski úr, egy egyszerű köznemes, néhány év leforgása alatt milliókat kereshetett, én a fényes nevemmel szintén kifizethetek potom negyvenezer rubel adósságot. Majd megmutatom, hogy tudok dolgozni.

- Beteg vagy, kedvesem - válaszolta a báróné. - Hiszen tudod, hogy az én családom saját maga szerezte a vagyonát, s meggyőződésből mondom, hogy te, a kezed munkájával, még saját magadat sem tudnád eltartani. Sőt, a legszegényebb ember szükségleteit sem tudnád biztosítani!...

- Eszerint ön elutasítja oltalmamat, melyet a herceg közbenjárására és közös nevünk védelme érdekében ajánlottam fel?

- Ó, dehogy!... Sőt, kérlek, hogy egyszer végre végy már oltalmadba, mert eddig...

- Ami engem illet - felelte a báró újabb meghajlással -, mindent megteszek, hogy elfelejtsem a múltat...

- Azt már régen elfelejtetted... még kisleányunk sírjánál sem voltál...

Így telepedett meg a báró felesége lakásában. A lakókkal folytatott pereket visszavonta, a báróné volt ügyvédjének megüzente, hogy megkorbácsoltatja, ha még egyszer tiszteletlenül mer nyilatkozni volt ügyfeléről. Stawskinénak levelet irt, melyben bocsánatot kért tőle a történtekért, s hatalmas virágcsokrot küldött neki (Częstochowa vidékére). Végre szakácsot fogadott, s aztán feleségével együtt látogatást lett néhány társaságbeli előkelőségnél, de először Maruszewiczcsel közölte ezt, aki viszont az egész városban elhíresztelte, hogy ha a hölgyek közül valaki nem viszonozná látogatásukat, annak a férjétől fog a báró lovagias elégtételt követelni.

A szalonokban nagy volt az elszörnyedés a báró vad igényei miatt, de azért csak viszonozták a látogatást, sőt szorosabb kapcsolatokat is kötöttek Krzeszowski báróékkal.

A báróné ezért cserébe - anélkül, hogy valakinek is beszélt volna róla (ami igen nagy tapintatosság volt részéről), lassanként kezdte kifizetni férje adósságait. A hitelezők közül egyeseket keményen lehordott, mások előtt sírva fakadt, de csaknem valamennyitől levonogatott bizonyos összegeket az uzsorakamatokból, sírt, bosszankodott, dühöngött, de - fizetett. Íróasztala külön fiókjában már ott hevert férjének néhány fontnyi váltója, mikor egyszerre a következő eset történt:

Henryk Schlangbaumnak júliusban kellett Wokulski üzletét átvennie, mivel pedig az új tulajdonos nem kívánta a régi cégnek sem kinnlevőségeit, sem adósságait átvenni, Rzecki úr lóhalálában igyekezett a számlákat rendezni.

Többek között néhány száz rubeles jegyzéket küldött Krzeszowski bárónak azzal a kéréssel, hogy a számlát szíveskedjék minél előbb rendezni.

A jegyzék, mint minden ilyenfajta egyéb okmány is, egyenesen a báróné kezébe került, aki fizetség helyett goromba levelet írt, melyben bőven akadt mindenféle sértő megjegyzés, különböző csalásokról, a versenyló fondorlatos megvételéről stb. Éppen huszonnégy órával e levél elküldése után, megjelent a báróék lakásán Rzecki úr azzal, hogy a báróval szeretne beszélni.

A báró udvariasan fogadta, bár nem titkolta csodálkozását, mikor észrevette, hogy volt ellenfelének párbajsegédje erősen izgatott állapotban van.

- Bizonyos panaszom van ön ellen, báró úr - kezdte a vén segéd. - A napokban bátor voltam egy számlát küldeni önnek...

- Ah, igen... valamivel tartozom önöknek... Mennyi is az összeg?

- Kétszázharminchat rubel és tizenhárom kopejka...

- Igyekszem a számlát holnap rendezni...

- Ez azonban nem minden - vágott közbe Rzecki. - Tegnap a báróné őméltóságától ezt a levelet kaptam...

A báró átfutotta a papírlapot, elgondolkozott, aztán így szólt:

- Végtelenül sajnálom, hogy a báróné ezeket a nem parlamentáris kifejezéseket használta, de ami a kancát illeti... abban neki van igaza... Wokulski úr a kancáért a valóságban hatszáz rubelt fizetett (amit én nem is veszek tőle rossz néven), de nyolcszáz rubelről követelt nyugtát.

Rzecki a torkát fojtogató hirtelen dühtől szinte elzöldült.

- Tisztelt báró úr, én nagyon fájlalom az esetet, de... meg kell állapítanom, hogy kettőnk közül valaki megtévesztés, mégpedig igen ostoba megtévesztés áldozata... Íme a bizonyíték...

Két papírlapot vett ki a zsebéből, s az egyiket átnyújtotta Krzeszowskinak. A báró egy pillantást vetett a papírlapra és felkiáltott:

- Szóval az a gazember Maruszewicz?... Becsületszavamra mondom, hogy nekem csak hatszáz rubelt adott át, s még ő panaszkodott, hogy Wokulski úr milyen anyagias...

- Hát ez?... - kérdezte Rzecki, s a másik papírt tette elébe.

A báró felülről lefelé és alulról felfelé végigböngészte a papírlapot, s még az ajka is elfehéredett haragjában.

- Most már mindent értek! - kiáltotta. - Ez a nyugta hamis, mégpedig Maruszewicz hamisította. Én Wokulski úrtól sosem kértem pénzt kölcsön!...

- Ennek ellenére azonban a báróné minket csalóknak nevezett...

A báró felállt.

- Bocsásson meg, tisztelt uram - szólt. - A báróné nevében ünnepélyesen bocsánatukat kérem, s tekintet nélkül a lovagias elégtételre, amelyet bármely pillanatban hajlandó vagyok megadni, minden szükséges lépést megteszek, hogy a Wokulski úron esett sérelmet orvosoljam... Igen, uram. Meglátogatom mindegyik barátomat, és kijelentem nekik, hogy Wokulski úr kifogástalan gentleman, hogy a kancámért valóban nyolcszáz rubelt fizetett, hogy mind a ketten Maruszewicznek, annak a sötét gazembernek az áldozatai vagyunk. A Krzeszowskiak, uram... a Krzeszowskiak... tisztelt... eee...

- Rzecki.

- Tisztelt Rzecki uram, a Krzeszowskiak soha senkit meg nem rágalmaztak. Tévedhettek, de mindig csak jóhiszeműen... tisztelt... eee...

- Rzecki.

- Tisztelt Rzecki uram.

Ezzel véget is ért a megbeszélés, mert a vén segéd a báró minden unszolása ellenére sem kívánta tovább hallgatni a magyarázkodást, sőt a bárónéval sem kívánt találkozni.

A báró kikísérte az ajtóig, s hogy felgyülemlő érzelmeinek hangot adjon. Rzecki távozása után így szólt Leonhoz:

- Ezek a kereskedők azért mégis rendes emberek.

- Van pénzük, méltóságos báró úr, van hitelük - felelte Leon.

- Buta vagy!... Azt hiszed, nekünk már becsületünk sincs azért, mert nem hiteleznek nekünk?...

- Dehogy nincs, méltóságos báró úr, csak másféleképpen.

- Remélem is, hogy nem kalmár módon... - felelte büszkén, aztán megparancsolta az inasnak, hogy készítse ki látogatóruháját.

Rzecki a bárótól egyenesen Wokulskihoz ment, s kivonatosan, de tömören beszámolt neki Maruszewicz csalási históriájáról meg a báró bűnbánatáról, aztán átadta a hamis okmányokat, s ajánlotta, hogy tegyék meg a feljelentést.

Wokulski komolyan hallgatta, még bólogatott is hozzá, de ki tudja, mit nézett lelki szemével, és mire gondolt.

A vén segéd, látván, hogy itt nincs mit keresnie, elköszönt, s már távozóban megjegyezte:

- Látom, nagyon el vagy foglalva, legjobb lesz hát, ha azonnal átadod az ügyvédnek.

- Jó, jó... - felelte Wokulski, bár valójában nem is tudta, miről van szó. E pillanatban éppen a zasławi várromokra gondolt, ahol először látott könnyet Izabella szemében.

„Ó, milyen angyali lélek!... Micsoda nemes érzelmek!... Sok idő eltelik, míg e csodaszép lélek minden rejtett kincsét megismerem..."

Naponta kétszer ellátogatott Łęckiékhez, vagy ha nem is hozzájuk, legalábbis azokba a társaságokba, ahol Izabellával találkozhatott, csak hogy egy pillantást vethessen rá, vagy néhány szót válthasson vele. Ez aznapra kielégítette, a jövendőre meg gondolni sem mert.

„Azt hiszem, meghalok a lábai előtt... - mondta önmagának. - De mi lesz aztán?... Úgy halok meg, hogy utolsó pillantásommal ránézek, s akkor talán az örökkévalóságban is mindig látni fogom. Ki tudja, a jövendő élet nem az ember utolsó érzéséből virágzik-e ki?"

És Mickiewiczcsel elismételte:

És napok, évek, messzi évek múlva
Parancs szólít, hogy síromból kikeljek,
S te emlékezel barátodra újra
S hogy fölélesztheszd, elhagyod a mennyet,
Fehér öledbe vonsz hát újra lágyan,
A drága kar szorít majd átölelve,
S én ébredek - egy percet szundikáltam? -
S arcod csókolva révülök szemedbe.

Néhány nap múlva Krzeszowski báró toppant be hozzá.

- Már kétszer akartam tiszteletemet tenni!... - szólt, s buzgón igyekezett orrcsíptetőjét helyére illeszteni, mintha ez lett volna egyetlen gondja-baja egész életének.

- Ön? - kérdezte Wokulski, s hirtelen eszébe jutott Rzecki elbeszélése, meg hogy tegnap a báró két névjegyet is leadott nála.

- Remélem, sejti, miért jövök - folytatta. - Kívánja, kedves Wokulski úr, hogy bocsánatot kérjek az akaratlan sértésért?

- Szót sem érdemel, báró úr!... - vágott szavába Wokulski és megölelte. - Gyerekség. De még ha lealkudtam volna is kétszáz rubelt a kancája árából, lett volna azon valami titkolnivaló, vagy köteles lettem volna bárkinek beszámolni róla?...

- Igaza van!... - kiáltotta a báró, és homlokára csapott, hogy előbb nem jutott eszembe... Igaz is, ami a keresetet illeti, nem lenne szíves elárulni, hogyan lehetne gyorsan meggazdagodni? Sürgősen, de legkésőbb egy éven belül szükségem volna százezer rubelre...

Wokulski elmosolyodott.

- Ön mosolyog, kedves kuzen (mert, remélem, már nevezhetem így), pedig maga két év alatt becsülettel megkeresett egymilliót...

- No, nem egészen egymilliót - jegyezte meg Wokulski. - De azt nem kerestem, hanem nyertem. Tíz-tizenötször egymás után nyertem, s mindig megkétszereztem a tétet, mint valami vérbeli kártyás. Minden érdemem az, hogy nem hamis kártyával játszottam.

- Szóval, megint a szerencse! - kiáltotta a báró, orrcsíptetőjét lerántva. - Nekem pedig, kedves kuzen, egy garas ára szerencsém sincs. A fél vagyonomat elkártyáztam, a másik felét elvitték a

nőcskék, most aztán: lőhetem főbe magam!... Nem, egy csepp szerencsém sincs!... Lám, most is. Azt hittem, az a szamár Maruszevicz elcsavarja a feleségem fejét, hogy végre nyugtom lehetne otthon!... Milyen elnéző lenne az én apró-cseprő bűneimmel szemben. De hát!... A báróné gondolni sem akar arra, hogy megcsaljon, azt a maflát meg már tárt karokkal várja a börtönajtó... Ugyan, csukassa le, kedves kuzen, mert már torkig vagyok azzal a sok gazemberséggel, amit elkövetett... Szóval - fejezte be -, jó barátok maradunk. Csak még azt jegyzem meg, hogy végigjártam minden ismerősömet, akikhez csak eljuthattak a kancával kapcsolatos könnyelmű megjegyzéseim, és tökéletesen tisztáztam a dolgot... Maruszewicz pedig csak vonuljon be a börtönbe, az a legmegfelelőbb hely a számára, s amíg ő ott csücsül, én legalább megtakarítok évente néhány ezer rubelt... Voltam Tomasz úrnál és Izabellánál is, nekik is megmagyaráztam a félreértést... Bosszantó, hogy az a csirkefogó hogy tudott szipolyozni! Nekem már egy év óta jóformán egy garasom sincs, s ő még egyre kicsalt tőlem apró-cseprő összegeket. Zseniális egy gazfickó... Érzem, hogy ha el nem hurcolják valahová, nehéz testi munkára, sosem szabadulok meg tőle. Na, viszontlátásra, kedves kuzen.

Alig múlt el tíz perc a báró távozása után, az inas egy urat jelentett be, aki mindenáron vele kívánt beszélni, de a nevét nem mondta meg.

„Vajon nem Maruszewicz?...” - gondolta Wokulski.

Valóban Maruszewicz lépett be sápadtan, égő szemmel.

- Uram! - kezdte komor hangon, miközben az ajtót gondosan becsukta maga után. - Egy férfit lát maga előtt, aki elhatározta...

- No, mit határozott el megint?

- Hogy befejezi földi pályafutását... Bizony nehéz ez számomra, de hát... a becsület...

Kicsit pihent, aztán lázasan folytatta.

- Igaz, hogy előbb megölhetném önt, aki minden szerencsétlenségemnek okozója...

- No, kérem, ne komédiázzunk... - vágott szavába Wokulski.

- Ön tréfál, s nem is sejti, hogy valóban fegyver van nálam, és kész vagyok...

- Bizonyítsa már be készségét.

- Uram! Így nem lehet egy emberrel beszélni, aki a nyitott sír szélén áll. Higgye el, uram, csak azért jöttem ide, mert bizonyságát akarom adni ön előtt, hogy minden hibám ellenére nemes szív dobog keblemben.

- Aztán vajon miért állt a sír szélére?

- Hogy megmentsem becsületemet, amit ön el akar ragadni tőlem.

- Ó!... Csak tartsa meg magának ezt a drága kincset - felelte Wokulski, s íróasztala fiókjából elővette a kényes okmányokat. - Ezekről van szó?

- Még kérdi?... Gúnyolódik rettenetes kétségbeesésemen?

- Hallja-e, tisztelt Maruszewicz úr - kezdte Wokulski, s még egyszer átolvasta a papírokat. - E pillanatban tarthatnék önnek bizonyos erkölcsi prédikációt, sőt egy ideig bizonytalanságban is tarthatnám, de mivel már mind a ketten nagykorúak vagyunk...

Széttépte a két írást, s a papírdarabokat Maruszewicz kezébe nyomta.

- Hát tegye el ezt emlékbe.

Maruszewicz térdre rogyott előtte.

- Uram! - kiáltotta. - Ön megmentette az életemet... Mélységes hálám...

- Ugyan kérem, ne nevettesse ki magát! - vágott szavába Wokulski. - Az élete felől én egészen nyugodt voltam, amint hogy afelől is nyugodt vagyok, hogy egyszer mégis börtönbe kerül. Itt csak arról van szó, hogy ezt a kirándulást én nem kívánom önnek megkönnyíteni.

- Kegyetlen ember! - kiáltotta Maruszewicz, s gépiesen leverte térdéről a port. - Egyetlen barátságos szó, egyetlen melegebb kézszorítás talán ráterelne a helyes útra. De ön erre nem képes!...

- No, Isten áldja, Maruszewicz úr. Csak kérem, valahogy eszébe ne jusson, hogy egyszer az én aláírásomat hamisítsa, mert akkor... Megértette?

Maruszewicz sértődötten távozott.

„Teérted, csak teérted, szerelmem, menekült meg ma egy rab. Rettenetes dolog börtönbe taszítani valakit, még ha tolvaj vagy rágalmazó is” - tűnődött Wokulski.

Egy kis ideig még dúlt benne a harc; hol szemrehányást tett magának, hogy megmenthette volna a világot ettől a csirkefogótól, és nem tette meg, hol meg az a gondolat foglalkoztatta, hogy mi történnék vele, ha őt vetnék börtönbe, és egész hónapokra vagy évekre elszakítanák Izabellától?

„Micsoda szörnyű gondolat - többé nem láthatnám őt... Különben, ki tudja, nem a könyörület-e a legtökéletesebb igazságosság?... Ó, milyen érzelgős vagyok...”

13

Tempus fugit, aeternitas manet[51]

Hiába intéződött el Maruszewicz ügye négyszemközt, a híre mégis elterjedt... Wokulski elmondta Rzeckinek, s utasította, hogy a báró tartozását törölje. Maruszewicz viszont a bárónak mondta el, s megmagyarázta neki, hogy már nincs miért haragudnia, mert egyrészt Wokulskiék törölték az adósságát, másrészt ő, tudniillik Maruszewicz, most már biztosan megjavul.

- Érzem folytatta sóhajtva -, egészen más ember lennék, ha legalább háromezer rubel évi jövedelmem lenne... Alávaló világ ez a mostani, amelyben a hozzám hasonló emberek nyomorultul elkallódnak...

- Na, hagyja már abba, Maruszewicz - csitította a báró. - Én szerettem magát, de már mindenki tudja, milyen nagy széltoló.

- Báró úr, belenézett maga valamikor a szívembe?... Látta, milyen érzelmek vihara tombolt ott?... Ó, ha létezne olyan bíróság, amely az ember lelkében tud olvasni, majd meglátná, ki a jobb közülünk, én-e vagy azok, akik megítélnek és üldöznek!...

Végeredményben mind Rzecki, mind a báró, sőt a herceg és néhány gróf is, akik tudomást szereztek Maruszewicz újabb „csínyjéről”, mindnyájan elismerték, hogy Wokulski nagyon nemesen, de egyáltalában nem férfiasan viselkedett.

---

[51] Az idő fut, az örökkévalóság megmarad. (latin)

- Nagyon szép cselekedet volt - jegyezte meg a herceg -, de... ez nem Wokulski stílusa. Én őt az olyan férfiak közé soroltam, akik a társadalomban a teremtő erőt képviselik, akik ápolják és növelik a jót, és irtják a gonoszt. Amit Wokulski Maruszewiczcsel tett, azt bármelyik pap megteszi... Félek, hogy ez az ember kezdi elveszteni energiáját...

A valóságban Wokulski nem vesztette el ugyan tetterejét, de igen sok tekintetben megváltozott. Az üzlettel például nem foglalkozott, sőt undorodott tőle, mert a díszműkereskedő címe, Izabella kisasszony szemében, nem vált volna hasznára. Ezzel szemben egyre behatóbban foglalkozott a Kereskedelmi Vállalattal, mert az tetemes hasznot hajtott, s növelte vagyonát, amelyet Izabella kisasszonynak készült felajánlani.

Csaknem azóta, hogy Izabella kezét megkérte, s a kisasszony igent mondott, valami különös érzelmesség és lágyszívűség kerekedett felül benne. Úgy érezte, nemcsak másnak nem tudna kellemetlenséget vagy bajt okozni, hanem ilyesmi ellen maga sem tudna védekezni, legfeljebb ha Izabella ellen irányulna.

Ellenben legyőzhetetlen szükségét érezte annak, hogy másokkal jót cselekedjék. Azonfelül, hogy Rzeckiről gondoskodott, két másik volt segédjének: Lisieckinek és Kleinnek is juttatott egyenként négyezer rubelt, az üzlet eladásával szenvedett káruk megtérítése címén, és mintegy tizenkétezer rubelt adott a pénzbeszedők, szolgák, napszámosok és kocsisok végkielégítésére.

Węgieleknek nemcsak hét országra szóló lakodalmat rendezett, hanem a fiatal párnak a megígért összegen felül még adott néhány száz rubelt, s mivel Wysocki fuvarosnak éppen akkoriban született egy leánykája, akinek természetesen ő lett a keresztapja, s minthogy a fuvaros elég eszes volt ahhoz, hogy a kisleányt Izabella nevére kereszteltesse, a boldog keresztapa ötszáz rubelt tett le a gyermek nevére, hozományul.

Ez a név nagyon drága volt neki. Mikor egyedül volt, nemegyszer papírt és ceruzát vett elő, s egymás után írta le: *Izabella... Iza... bella...* aztán a teleírt papírlapokat gondosan elégette, hogy szerelmesének neve avatatlan kezekbe ne kerüljön. Elhatározta, hogy vesz egy kis birtokot Varsó közelében, s ott villát építtet, amelyet Izabelláról fog elnevezni. Eszébe jutott, hogy annak idején, mikor az Ural hegységben bolyongtak, az egyik tudós, aki új ásványt fedezett fel, hosszasan tanácskozott, minek nevezze? S noha akkor még Izabellát nem ismerte - szemrehányást tett magának, hogy az izabelit név nem ötlött eszébe. Végül, mikor az újságban olvasta, hogy egy tudós csillagász új planetoidát fedezett fel, s ugyancsak gondot okozott neki, minek nevezze el, nagy összegű jutalmat akart kitűzni annak a csillagásznak, aki új égitestet fedez fel, s Izabella névre kereszteli.

De bármilyen önfeledten ragaszkodott is Izabellához, ez nem akadályozta meg abban, hogy ne gondoljon más nőre is. Gyakran eszébe jutott Stawskiné is, akiről tudta, hogy mindent feláldozna érte, s bizonyos lelkiismeret-furdalást is érzett miatta.

- Mit csináljak?... - kérdezte. - Tehetek én arról, hogy ezt szeretem, azt pedig... Ó, bár elfelejtene, és megtalálná boldogságát nélkülem.

Mindenesetre elhatározta, hogy a jövőjét biztosítja, s pontos híreket szerez férje felől.

„Legalább a mindennapi kenyérre ne legyen gondja... meg a kisleányának is legyen valami hozománya...”

Izabellát néhány napi időközönként látta sokféle társaságban, fiatalabb, idősebb uraktól körülvéve. De most már nem bántotta, akár udvaroltak neki a férfiak, akár ő vetett rájuk egy-egy csábos mosolyt vagy égő pillantást.

„Ilyen a természete - gondolta -, sem nevetni, sem nézni nem bír másképp. Olyan, mint a virág vagy mint a nap, az is, anélkül hogy akarná, mindenkit boldogít, és mindenki számára egyformán szép."

Egy napon táviratot kapott Zasławekból. Az elnökné asszony temetésére hívták.

- Meghalt?... - suttogta. - Milyen kár ezért a tiszteletre méltó, drága lélekért!... Ó, hogy nem mentem el hozzá halála előtt!...

Megdöbbent és elszomorodott, de - nem ment el a temetésre. Pedig a drága jó matróna mennyi gyengédséget és jóindulatot tanúsított iránta!... Nem volt bátorsága hozzá, hogy Izabellától csak néhány napra is elváljék.

Érezte, hogy már nem önmagáé, hogy minden gondolata, érzése és vágya, minden szándéka és reménye egyetlen lényhez, Izabellához köti. Ha Izabella meghalna, neki nem kellene öngyilkosságot elkövetnie; lelke magától szállna a szeretett lény után, mint a madár, mely csak pillanatokra pihen meg egy-egy ágon. Egyébként sohasem beszélt vele szerelemről, mint ahogy nem beszél az ember a testsúlyáról vagy az őt körülölelő és belsejét is kitöltő levegőről. Ha napközben másra is kellett gondolnia, mint Izabellára, összerezzent, mint aki csodálkozva veszi észre, hogy idegen, ismeretlen vidékre került.

Ez már nem is szerelem volt, hanem átszellemülés.

Május elején egy napon Łęcki úr hívatta.

- Képzelje, édes fiam - fogadta. - Krakkóba kell utaznunk. Hortensja húgom beteg, s mindenáron látni akarja Belt (azt hiszem, a végrendeletről van szó), de nem kétséges, hogy magát is szívesén megismerné... Nem jöhetne velünk?...

- Bármely pillanatban - felelte Wokulski. - Mikor indulunk?

- Bizony még ma kellene, de azt hiszem, most már mégiscsak holnapra marad.

Wokulski megígérte, hogy másnapra útra készen jelentkezik. Mikor aztán Tomasz úrtól elbúcsúzott, és bement Izabellához, megtudta, hogy Starski Varsóban van...

- Szegény fiú! - mesélte Izabella kisasszony nevetve. - A nagyanyja csak kétezer rubel évjáradékot hagyott rá, s még életében adott neki tízezer rubelt. Azt tanácsoltam, keressen magának gazdag feleséget, de ő inkább Bécsbe utazik, onnan meg biztosan Monte-Carlóba. Ajánlottam, hogy utazzék velünk, legalább hamarabb eltelik az idő. Nem igaz?

- Hogyne - felelte Wokulski -, annál is inkább, mert külön kocsiban utazunk.

- Szóval holnap!

Wokulski elintézte legsürgősebb ügyeit, külön termes kocsit bérelt Krakkóig, s este nyolc óra körül kiküldte poggyászát az állomásra, majd sietett Łęckiékhez. Hármasban megteáztak, s tíz óra tájt elindultak a pályaudvarra.

- Hol van Starski úr? - kérdezte Wokulski.

- Nem tudom - felelte Izabella. - Talán nem is jön velünk... Roppant megbízhatatlan ember!...

Már bent ültek a kocsiban, de Starski még most sem jelentkezett. Izabella kisasszony ajkát harapdálta, s minduntalan kinézett az ablakon, végre, a második csengetés után Starski megjelent a peronon.

- Ide, ide!... - kiáltotta Izabella. De mivel az ifjú nem hallotta, Wokulski elébe sietett, s a kocsihoz vezette.

- Azt hittem, már nem is jön - korholta Izabella.

- Bizony, nem sok hija volt - felelte Starski, Tomasz urat üdvözölve. - Krzeszowskiéknál voltam, s képzelje, kedves kuzin, délután kettőtől este kilencig kártyáztunk...

- És természetesen vesztett?...

- Természetesen... A magamfajta emberektől menekül a szerencse - tette hozzá, s jelentőségteljes pillantást vetett a leányra.

Izabella könnyedén elpirult.

A vonat elindult. Starski Izabella balján foglalt helyet, s mindjárt beszélgetni kezdtek, félig lengyelül, félig angolul, de egyre sűrűbben váltottak át angolra. Wokulski Izabella jobbján ült, de nem akarta őket a beszélgetésben zavarni, tehát felállt, s átült Tomasz úr mögé.

Az öregúr nem érezte magát egészen jól, felvette havelockját, betakarta magát egy könnyű pléddel, s még a paplant is lábára göngyölte. Minden ablakot becsukatott, a lámpát elsötétítette, mert nagyon bántotta a szemét. Szeretett volna elaludni, már érezte is, hogy kerülgeti az álom, de azért egy kicsit Wokulskival is beszélgetett. Részletesen beszélt nővéréről, Hortensjáról, aki - különösen ifjúkorában - nagyon szerette őt, azután III. Napóleon udvaráról, hol jó néhányszor megfordult, meg Viktor Emanuel kedvességéről és apró szerelmeiről és sok más dologról.

Wokulski Pruszkowig figyelmesen hallgatta, de Pruszkowon túl Tomasz úr fáradt, álmosító hangja már fárasztani kezdte. Ehelyett egyre gyakrabban csapta meg fülét Izabella és Starski angol beszéde. Néhány mondatot el-elkapott, s ezek felkeltették érdeklődését.

Azon gondolkozott, ne figyelmeztesse-e őket, hogy tud angolul?

Már éppen felállt, hogy odamenjen, mikor véletlenül a szemben levő ablakra pillantott, s mint a legfinomabb tükörben, meglátta az élénk beszélgetésbe merült fiatalokat. Szorosan egymás mellett ültek, s mind a kettőjük arca lángolt, bár olyan könnyed hanghordozással beszéltek, mintha a lehető legközömbösebb dolgokról lett volna szó.

Wokulski rájött, hogy a hangnem könnyedsége nem fedi a beszélgetés tartalmát, sőt megérezte, hogy ezzel a könnyed hanghordozással valakit tévedésbe akarnak ejteni. E pillanatban - mióta Izabellát ismeri - most első ízben villant át az agyán ez a rettenetes szó: „Hazug!... hazug!...”

Behúzódott a pamlag sarkába, belebámult az ablaküvegbe és figyelt. Úgy érezte, hogy Starski és Izabella minden szava belevág az arcába, mellébe és agyába, mint az ólmos eső szúrós cseppjei... Már nem gondolt arra, hogy figyelmeztesse őket, csak hallgatta, hallgatta...

A vonat éppen elindult Radziwiłłówból, s az első mondat, mely Wokulski figyelmét felkeltette, ez volt:

- Sok mindent el lehet róla mondani - csevegett Izabella angolul -, hogy nem fiatal, sem nem előkelő, hogy túlzottan érzelgős, gyakran unalmas, de hogy kapzsi legyen?... Képzelheti, ha már a papa is azt mondja, hogy túlságosan bőkezű...

- Hát az az ügy K-ékkal?... - vetette közbe Starski.

- A versenylóval?... Látszik, hogy vidékről jön... Nemrégen volt nálunk a báró, s ő maga mondta, hogy Wokulski, ha valaha, hát ebben az esetben tökéletes gentleman módjára viselkedett.

- Olyan gentleman nincs, aki egy hamisítót futni hagy, hacsak nincs vele valami titkos kapcsolata a kulisszák mögött - felelte Starski gúnyos mosollyal.

- Hát a báró hányszor hagyta futni? - vitatkozott Izabella.

- Mert a bárónak igenis vannak apró-cseprő bűnei, amelyekről M. úrnak tudomása van. Nagyon rosszul védi kedvencét, kedves kuzin - gúnyolódott tovább Starski.

Wokulski minden erejével a pamlaghoz feszült, hogy fel ne ugorjék, és arcul ne üsse a pimaszt, de uralkodott magán.

„Mindenkinek joga van mások felett ítélkezni - gondolta. - Különben, majd meglátjuk, mi lesz tovább..."

Néhány pillanatig csak a kerekek zakatolását hallotta, s érezte, hogy a kocsi inog: - Soha életemben nem éreztem a vonatban ilyen erős ingást - jegyezte meg magában.

- És a medalion? - gúnyolódott Starski. - A híres nászajándék?... Nem valami nagy gavalléria vall, mondhatom. Szerelmesnek ugyan szerelmes, mint egy trubadúr, de...

- Biztosítom - vágott szavába Izabella -, hogy ideadná az egész vagyonát...

- Gyorsan fogadja el, és vagy százezret adjon kölcsön nekem... Igaz, megkerült az a csodás bádogdarab?

- Sajnos, nem. Nagyon odavagyok, Istenem, ha megtudná...

- Azt, hogy elvesztettük, vagy hogy együtt kerestük? - suttogta Starski Izabella vállához simulva.

Wokulski szeme ködbe borult.

„Eszméletlen vagyok?" - kérdezte önmagától, s megragadta az ablak felhúzóját. Úgy érezte, a kocsi ugrálni kezd, bármely pillanatban kisikolhat.

- Ez már igazán vakmerőség... - mondta Izabella, csaknem suttogva.

- Ebben rejlik az erőm - felelte Starski.

- Vigyázz... legyen eszed... ide nézhet... ne... gyűlöllek...

- Majd őrjöngsz még utánam! Látod, ezt senki sem meri!... A nők szeretik a démonokat...

Izabella kisasszony az atyjához húzódott. Wokulski a szemben levő ablakba bámult és hallgatott.

- Esküszöm - suttogta Izabella idegesen -, be nem teheted a lábad a házamba... s ha mégis merészelnél... mindent elmondok neki...

Starski elnevette magát.

- Nem, nem megyek, kedves kuzin, amíg magadtól nem hívsz, de biztos vagyok benne, hogy ez nagyon hamar bekövetkezik. Egy hét alatt megunod a rajongó férjet, s vidámabb társaság után fogsz vágyódni. Eszedbe jut kuzenod, a nagy kópé, aki egész életében egy pillanatig sem volt komoly, de mindig szellemes, sőt néha szemtelenül vakmerő is... És megszánod, aki mindig kész volt arra, hogy imádjon, sohasem volt féltékeny, félre tudott állni mások elől, tiszteletben tudta tartani szeszélyeidet...

- S közben más irányban kárpótolta magát - vetette közbe Izabella.

- Természetes!... Ha nem ezt tettem volna, most nem lenne mit megbocsátanod, sőt az én szemrehányásaimtól kellene tartanod...

Anélkül, hogy helyzetét megváltoztatta volna, jobb karjával átölelte a leányt, bal kezével kicsiny kezét szorongatta a köpeny alatt.

- Úgy bizony, kedves kuzin - folytatta -, egy ilyen nőt nem elégít ki a tisztelet mindennapi kenyere, sem az imádat mézeskalácsa... Neked néha pezsgő is kell, neked életszükségleted, hogy valaki elkábítson, ha másképp nem, cinizmussal...

- Nem nagy mesterség, mondhatom!...

- De nem mindenkinek van hozzá mersze. Kérdezd csak meg azt az urat, eszébe jutna-e valaha, hogy az ő áhítatos szerelme nem ér annyit, mint az én káromló cinizmusom?...

Wokulski nem hallgatta tovább, figyelmét most már más vonta magára: mégpedig az a változás, amely őbenne ment végbe igen gyors ütemben. Ha tegnap azt mondták volna neki, hogy néma tanúja lesz egy ilyen beszélgetésnek - nem hitte volna el. Azt hitte volna, hogy minden egyes szó vagy megöli vagy megőrjíti. De most, hogy megtörtént, be kellett ismernie, hogy a csalódásnál, a kiábrándulásnál és a megaláztatásnál még sokkal rosszabb dolog is van.

De mi?... Mi?... A vonaton való utazás. Ó, hogy reszket ez a kocsi... ó, hogy száguld!... A vonat remegését a lába is átveszi, azután a tüdeje, a szíve, az agya; benne is minden remeg, minden apró csontja, minden idegszála...

És ez a száguldás itt az ég beláthatatlan boltíve alatt, a végtelen mezőkön át, amit semmi sem fékez!... S neki utaznia kell, ki tudja, milyen messzire még, de az is lehet, hogy csak öt, csak tíz percig!...

Mert mit számít Starski meg Izabella? Egyik kutya, másik eb... De ez a vonat, ó, ez a vonat... és ez a remegés!...

Azt hitte, nyomban sírva fakad vagy kiabálni kezd, kitöri az ablakot és kiugrik... Sőt, ami még rosszabb! Azt hitte, most mindjárt leborul Starski elé, és könyörögve kéri, hogy mentse meg... De mitől?... Volt olyan pillanat, hogy el akart bújni a pad alá, s rimánkodni útitársainak, üljenek rá, hogy így utazhasson a legközelebbi állomásig...

Szemét behunyta, a fogát összeszorította, mind a két kezével belekapaszkodott a pamlag rojtjaiba, homlokát elöntötte a verejték, s végigcsorgott az arcán, a vonat meg csak rohant és - remegett... Végre egy éles fütty hasította keresztül a levegőt... azután a másik, s a vonat megállt.

„Meg vagyok mentve” - gondolta.

Ugyanakkor Łęcki úr is felébredt.

- Micsoda állomás ez? - kérdezte Wokulskitól.

- Skierniewice - felelte Izabella.

A kalauz kinyitotta az ajtót. Wokulski felugrott, meglökte Tomasz urat, a szemben levő pamlagra tántorodott, a vonat lépcsőjén elbotlott, de rohant tovább az étterem felé.

- Pálinkát!... - kiáltotta.

A büfés leány csodálkozva tette elé a poharat. Wokulski felkapta, ajkához emelte, de a pálinka szagára a torka összeszorult, gyomrában émelygést érzett, s letette anélkül, hogy ajkához érintette volna.

Bent a kocsiban a fiatalok tovább beszélgettek.

- Bocsáss meg, kedves kuzin - jegyezte meg Starski -, de egy hölgy előtt ilyen dérrel-dúrral nem lehet kiszállni a vonatból.

- Talán rosszul érzi magát - aggodalmaskodott Izabella, mert bizonyos nyugtalanságot érzett.

- Ez a betegség bizonyára nem annyira veszélyes, mint inkább nem tűr halasztást... Hozzak neked valamit, kedves kuzin?

- Egy pohár szódavizet.

Starski a büfébe ment; Izabella kisasszony kinézett az ablakon.

Furcsa nyugtalansága nőttön-nőtt.

„Emögött lehet valami... - gondolta. Milyen furcsa volt..."

Wokulski a büféből a peron végére ment, néhányszor mélyet lélegzett, egy hordó mellett állt egypár szegény asszony és egypár zsidó, azoktól vizet kért. Lassanként magához tért, s a kalauzt megpillantva, megszólította:

- Kedves uram, vegyen csak elő egy darab papírt.

- Valami baja van a nagyságos úrnak?...

- Semmi. Hozzon az irodából egy darab papírt, aztán a mi kocsink előtt kiáltsa, hogy távirat érkezett Wokulski címére.

- A nagyságos úr számára?

- Igen.

A kalauz csodálkozó képet vágott, de azért elment a távíróhivatalba. Néhány perc múlva már jött is vissza, s Wokulskiék kocsijához lépve bekiáltott.

- Távirat Wokulski úr számára!...

- Mi az?... Mutassa!... - kiáltotta Tomasz úr.

De Wokulski már ott állt a kalauz mellett, átvette a papírlapot, nyugodtan kinyitotta, s bár egészen sötét volt, úgy tett, mintha olvasná.

- Mi az?... - kérdezte Tomasz úr.

- Varsóból - felelte Wokulski. - Sajnos, vissza kell mennem.

- Visszamegy?... - kiáltotta Izabella. - Valami baj történt?...

- Ó, dehogy. Csak a társam hív.

- Nyereség vagy veszteség?... - suttogta Tomasz úr, az ablakon kihajolva.

- Óriási nyereség - felelte Wokulski ugyanolyan hangon.

- Akkor hát... csak utazzék... - biztatta Tomasz úr.

- De miért ne maradna itt? - kiáltotta Izabella. - Itt is csak be kell várnia a legközelebbi vonatot, sokkal jobb, ha velünk jön és elébe utazik. Még néhány órát együtt tölthetünk.

- Belnek igaza van - jegyezte meg Tomasz úr.

- Nem, kérem - felelte Wokulski -, inkább mozdonyon indulok. Nem akarok órákat veszíteni.

Izabella tágra nyitott szemmel bámulta. E pillanatban valami egészen újat fedezett fel benne, s ez felkeltette érdeklődését.

„Milyen gazdag természet!” - gondolta.

Alig egy-két perc leforgása alatt Wokulski minden ok nélkül alaposan megnövekedett szemében. Starski pedig összezsugorodott, s legfeljebb mulatságosnak látszott.

„De miért nem marad itt?... Hogy került ide ez a távirat?...” - mondta önmagának, s korábbi ösztönös nyugtalanságát most már valóságos rettegés váltotta fel.

Wokulski ismét az étterem felé ment, hogy hordárt keressen, akire poggyászát bízhatná. Útközben Starskival találkozott.

- Valami baja van?... - kérdezte Starski, s az étteremből kiszivárgó bágyadt fényben fürkészve vizsgálta Wokulski arcát.

Wokulski karon fogta, s magával vonta, végig a peronon.

- Ne haragudjék, Starski úr, azért, amit most mondok - szólt tompa hangon. - Ön tévesen ítéli meg saját magát. Önben pontosan annyi a démon, amennyi egy gyufaszálban a méreg... A pezsgő tulajdonságainak pedig önben semmi nyoma... Sokkal inkább megvannak önben az érett sajt tulajdonságai, az ugyanis a beteg gyomrot felizgatja, de az egészséges ízlést hányásra ingerli... Ne haragudjék...

Starski kábultan hallgatta.

Nem értett semmit, s mégis úgy érezte, hogy valamit ért. Már azt kezdte hinni, hogy Wokulski megőrült.

Felhangzott a második csengetés, s az utasok tömegesen igyekeztek az étteremből a vonathoz.

- De adok még egy tanácsot, Starski úr. A gyengébb nem kegyeinek élvezése közben sokkal ajánlatosabb a hagyományos óvatosság, mint a többé vagy kevésbé démoni vakmerőség. Az ön vakmerősége leleplezi a nőt. Mivel pedig a szépnem legtöbb képviselője nem szereti, ha leleplezik, ez sokat árthat az ön hitelének, s ez valóságos szerencsétlenség lenne önre és gyámoltjaira nézve.

Starski még most sem tudta felfogni, miről van szó.

- Ha megsértettem - szólt -, szívesen szolgálok elégtétellel...

Harmadszor csengettek.

- Tessék beszállni!... - kiáltották a kalauzok.

- Nem, uram - felelte Wokulski, s együtt indultak Łęckiék kocsijához. - Ha szükségét érezném annak, hogy önön elégtételt vegyek, akkor, minden felesleges alakiság mellőzésével, már nem is élne. Inkább önnek van oka és joga ahhoz, hogy tőlem elégtételt követeljen, mert be mertem tenni a lábamat abba a kis kertbe, melyben ön a virágait ápolgatja. Bármikor állok rendelkezésére... A címemet tudja?

A kocsihoz közeledtek, melynek ajtajában már ott állt a kalauz. Wokulski erővel emelte Starskit a lépcsőre, aztán betaszította a termes kocsiba, s a kalauz becsapta az ajtót.

- Mi az, kedves fiam, el sem búcsúzik?... - csodálkozott Tomasz úr.

- Szerencsés utat!... - kiáltotta Wokulski.

Izabella az ablakban állt. A kalauz füttyentett, a mozdony sikongva válaszolt.

- Farewell, Miss Iza, farewell[52] - kiáltotta Wokulski.

A vonat elindult. Izabella atyjával szemben a pamlagra rogyott. Starski a kocsi túlsó szegletében húzódott meg.

- No... no... no... - morogta magában Wokulski. - Nem félek tőle, hogy még Piotrków előtt össze nem bújtok megint...

A vonat után nézett és kacagott.

Egyedül maradt a peronon, hallgatta a távolodó vonat zakatolását; a zörej néha elhalkult, megszakadt, majd ismét hangosabb lett, végre egészen elenyészett.

Aztán hallotta az elszéledő személyzet lépteinek zaját, az étteremben a székek tologatását, már a lámpákat is oltogatták, az ásító pincér bezárta az üvegajtót, amely csikorogva sírt fel kínjában.

„Elvesztették a fémet, mikor a medalion! keresték!... - gondolta Wokulski. - Én érzelgős és unalmas vagyok... Neki pedig nem elég a tisztelet mindennapi kenyere és az imádat mézes-kalácsa... pezsgőre is szüksége van... Az imádat mézeskalácsa... szellemes kifejezés!... De milyen pezsgőt szeret?... Ah, a cinizmusét... A cinizmus pezsgőjét - szintén szellemes tréfa... Legalább hasznát vettem angol tudományomnak..."

Amint így céltalanul bolyongott, egyszerre tartalékkocsik két hosszú sora közé került. Egy pillanatig nem tudta, hová menjen, s képzelődni kezdett. Úgy érezte, hogy egy óriási torony belsejében áll, s a torony összedőlt anélkül, hogy a legkisebb robaj hallatszott volna. Nem zúzta agyon, de mindenfelől magas törmelékhalommal övezte úgy, hogy nem tudott kiszabadulni.

Nem talált kiutat!

Megrázkódott, s a látomás eltűnt.

„Az álmatlanság kínoz - gondolta. - Tulajdonképpen semmiféle meglepetés sem ért; mindent előre láthattam volna, sőt láttam is. Milyen sekélyes volt minden beszélgetésünk!... Mert mi érdekelte?... A bál, az estély, a hangverseny, a ruha... Mit szeretett?... Csak saját magát. Azt hitte, őérette van az egész világ, s ő azért él, hogy szórakozzék. Kacérkodott... de minden szeméremérzet nélkül, minden férfival. Minden nővel versengett a szépségért, a hódolatokért, a ruhákért. Csinált valamit?... Semmit. A szalonokat ékesítette önnönmagával. Az egyetlen dolog, amellyel anyagi létét biztosíthatta volna - szerelme volt, s lám, az is csak talmi!... Az a Starski pedig... ki az a Starski? Pontosan olyan élősdi, mint ő... Az egész egy jelentéktelen epizód volt az ő sokat tapasztalt életében... Starski ellen igazán nem lehet semmi panaszom: megtalálta a zsák a foltját. De a hölgy ellen sem... Igen, ő képzeletbeli Messalina!... Aki csak akarta, ölelgette, és a medalionját keresgélhette. Még Starski is. Szegény bitang, minden más foglalkozás híján a nőcsábászatra adta magát...

Valaha hittem, hogy e földi tájon
Csillogó szárnnyal fehér angyal szálldos...

Gyönyörű angyal!... Fehér!... Molinari úr, Starski úr és ki tudja, még hányan... Íme, ez a következménye annak, hogy a nőket a költészetből akarjuk megismerni!

---

[52] Éljen boldogul, Iza kisasszony, éljen boldogul. (angol)

A nőket nem a Mickiewiczek, Krasińskiak vagy Słowackiak szemüvegén át kellene megismernünk, hanem a statisztikából, amely arra tanít, hogy minden csillogó szárnyú angyal legalább egy tizedrészében prostituált; így aztán, ha az ember csalódik is, legalább kellemesen csalódik...

Egyszerre süvöltő hang hallatszott. Valami kazánba vagy tartályba vizet öntöttek. Wokulski megállt. Úgy érezte, hogy ebben a vontatott, mélabús süvöltésben egész zenekart hall, mely a fohászt játssza a *Fra Diavoló*-ból.

Ti, akik itt nyugosztok a halál hideg sziklája alatt... Nevetés, sírás, sikongatás, panasz, érthetetlen kiáltozás, minden egyszerre hangzott, de az egész fölött ott harsogott egy hatalmas hang, tele reménytelen szomorúsággal.

Meg mert volna esküdni rá, hogy zenekart hall, és ismét képzelődni kezdett. Úgy érezte, hogy temetőben jár, nyitott sírok között, amelyekből undorító árnyak emelkednek ki. Az árnyak csakhamar gyönyörűséges nőkké változtak, és közülük óvatosan lopakodott elő Izabella, s kézmozdulatokkal és izzó pillantásokkal csábítgatta.

Olyan rémület fogta el, hogy keresztet vetett magára, mire a látomás eltűnt.

„Végem! - gondolta. - Még elvesztem az eszemet..."

S elhatározta, hogy elfelejti Izabellát.

Éjfél után két óra volt. A távíróhivatalban zöld ernyőjű lámpa égett, s a távírógép egyhangúan kattogott. Az állomásépület előtt egy ember járkált, és sapkáját lekapva köszönt Wokulskinak.

- Mikor indul a vonat Varsóba? - kérdezte Wokulski.

- Reggel ötkor, nagyságos úr - felelte az illető, s olyan mozdulatot tett, mintha kezet akarna csókolni. - Én, nagyságos úr, kérem... Én vagyok...

- Csak ötkor? - ismételte Wokulski. - Kocsit lehet... és Varsóból mikor jön?

- Háromnegyed óra múlva. Én, nagyságos úr kérem...

- Háromnegyed óra... - suttogta Wokulski. - Háromnegyed... háromnegyed... - ismételgette, s az R-betűt bizonytalanul ropogtatta.

Elfordult az ismeretlentől, és a vágányok mentén elindult Varsó felé. A vasutas utánanézett, fejét csóválta, és eltűnt a sötétben.

- Háromnegyed... háromnegyed... - mormogta Wokulski. - Akadozik a nyelvem?... Csodálatos szövevénye a történteknek. Meg akartam tanulni, hogyan kell meghódítani Izabellát, s megtanultam, hogyan kell elveszteni... Vagy az a Geist. Azért dolgozott a nagy találmányán, azért bízta rám szent ereklyéjét, hogy Starski úrnak eggyel több oka legyen a kutatásaihoz... Mindentől megfosztott, még a legutolsó reményemtől is... Ha e pillanatban megkérdezné valaki, hogy valóban ismertem-e Geistet, s láttam-e furcsa fémeit, nem tudnék felelni, mert már magam sem tudom, nem képzelődés volt-e az egész?... Ó, ha el tudnám őt felejteni... Csak legalább néhány percig ne kellene rá gondolnom... Nem gondolok rá...

Csillagos éjszaka volt, a földek feketék, a vágányok mentén sűrűn égtek a jelzőlámpák. Wokulski az árokban ment, elbotlott egy nagy kőben, s ebben a pillanatban feltűnt előtte a zasławi várrom, a nagy kőtömb, amelyen Izabella ült, mikor szemében meglátta azt a csillogó könnyet. De ezúttal a könnyek mögött a hazugság szikrája is felvillant.

„Nos, nem gondolok rá... Elmegyek Geisthez. Dolgozni fogok, reggel hattól éjszaka tizenegyig. Vigyáznom kell a nyomás minden változására, a hőmérsékletre, az áramfeszültségre... Nem lesz egyetlen szabad pillanatom..."

Úgy érezte, hogy valaki követi. Megfordult, de nem látott senkit. Ellenben észrevette, hogy bal szemével rosszabbul lát, mint a jobbal, s ez szörnyen idegesítette.

Vissza akart menni az emberek közé, de undorodott tőlük. Már maga a gondolkozás is fárasztotta, csaknem fájdalmat okozott neki.

- Sosem tudtam, hogy az embernek még a saját lelke is terhére lehet... - dünnyögte.

„Ó, ha tudnék - nem gondolkozni..."

Messze keleten felrémlett egy kis világosság, feltűnt a hold halvány sarlója, s kimondhatatlanul komor fényt vetett a tájra.

Wokulski előtt ismét más látomás tűnt fel. Csendes, elhagyott erdőben járt, a fenyőfák hatalmas törzsei csodálatosan összevissza görbültek, egyetlen madár hangja sem hallatszott, teljes szélcsend volt, a legkisebb ágacska sem mozdult. Világosság sem volt, csak nagyon szomorú félhomály. Wokulski érezte, hogy ez a félhomály, a fájdalom és szomorúság az ő szívéből árad, hogy mindez az ő életével ér véget, ha ugyan egyáltalában véget ér...

Bármerre nézett, a fenyőfák közül, az ég szürke foltját látta; minden folt a vasúti kocsi egy-egy remegő ablakává alakult, melyből Starski ölelő karjai közül Izabella halvány arca tekintett felé.

Nem tudott úrrá lenni ezen a látomáson: erőt vett rajta, felemésztette akaratát, eltorzította gondolatait, és megmérgezte szívét. Lelke elvesztette minden önállóságát; minden kis benyomás felülkerekedett benne, s ezer meg ezer, egyre fájdalmasabb, egyre komorabb alakban szólalt meg, mint a visszhang az üres épületben.

Ismét megbotlott egy kőben, s ez a jelentéktelen tény hátborzongató elmélkedésre késztette.

Úgy érezte, hogy valamikor... igen, régen, ő maga is hideg, vak és érzéketlen kő volt.

S mikor meg érzéketlen aléltságban hevert, melyből a föld leghatalmasabb megroppanásai sem tudták felébreszteni, egy kérdő hang szólalt meg benne vagy fölötte:

„Akarsz-e ember lenni?..."

„Mi az: az ember?..." - felelte a kő.

„Akarsz-e látni, hallani, érezni?..."

„Mi az: érezni?..."

„Akarsz-e valami egészen újat érzékelni? Akarod-e a létet, mely egyetlen pillanatban többet érez, mint az összes kövek millió évszázadok alatt?..."

„Nem értem - válaszolta a kő -, de minden lehetek."

„És ha az új élet után csak örök fájdalmad marad?..." - kérdezte a természetfölötti hang.

„Mi az: a fájdalom?... Minden lehetek."

„Akkor hát légy ember" - döntött a hang.

És ember lett. Élt néhány évig, s ez alatt az idő alatt annyi mindenre vágyott, és annyit szenvedett, hogy a holt világ egy örökkévalóság alatt sem érzett volna ennyit. Míg egyetlen vágy után futott, újra támadt ezer meg ezer. Míg egyetlen szenvedés elől menekült, a szenvedések

egész tengerébe merült, és annyi fájdalmat érzett és annyi gondolata volt, annyi öntudatlan erőt pazarolt el, hogy végül az egész természetet fellázította maga ellen.

„Elég!... - hangzott a szó mindenfelől. - Elég!... Add át a helyedet másnak a nagy látványosságban...”

„Elég... elég... már elég!... - kiabálták a kövek, a fák, a levegő, a föld, az ég. - Térj ki mások elől! Hadd ismerjék meg ők is az új létet...”

Elég!... Tehát ismét semmivé kell lennie, mégpedig abban a pillanatban, amikor az a magasztosabb lét utolsó emlékként csak kétségbeesést ad cserébe azért, amit elvesztett, és fájó sóvárgást azután, amit nem tudott elérni!...

„Ó, bár felkelne már a nap! - suttogta. - Visszamegyek Varsóba... Hozzálátok valamilyen munkához, és végzek ezekkel az ostobaságokkal, amelyek szétzilálják idegzetemet... Starski kell neki? Legyen hát boldog vele!... Vesztettem rajta?... Jól van!... Eleget nyertem máson... Nem szerezhet meg az ember mindent...”

Egy kis idő múlva sűrű nedvességet érzett a bajuszán.

„Vér?” - gondolta. Megtörölte száját, és egy gyufa lángjánál megnézte a zsebkendőt: fehér hab...

„Mi az, veszettség, vagy mi az ördög?...”

E pillanatban a távolban feltűnt két fénypont. Lassan közeledett, s mögötte sűrű, fekete tömeg rémlett, fölötte pedig szikrasáv húzódott.

„Vonat?...” - szólt önmagához, s úgy érezte, hogy ez ugyanaz a vonat, amelyen Izabella utazik. Ismét látta a termes kocsi belsejét, amint a kék függönnyel elsötétített lámpa kísérteties fénybe borítja, s a pamlag sarkában megpillantotta Izabellát, Starski ölelő karjában.

- Szeretem... szeretem... - suttogta -, és nem bírom elfelejteni.

Erőt vett rajta valami rettenetes fájdalom, amelyre nincs is fogalom az emberi nyelvben. Fájt a fáradt gondolat, fájt a sajgó érzés, az összezúzott akarat, az egész lét... S most egyszerre már nemcsak szomjúhozta, hanem minden erejével éhezte és kívánta a halált.

A vonat lassan közeledett. Wokulski, azt sem tudva, mit csinál, a vágányokra rogyott. Reszketett, foga vacogott, két kezével megragadta a talpfát, szája tele volt homokkal... a mozdony lámpása már előrevetette fényét, a vágányok halkan zümmögtek a gyorsan gördülő mozdony alatt.

- Uram, irgalmazz!... - suttogta és behunyta szemét.

Egyszerre valami meleget és erős rántást érzett, mely lelökte a vágányról... A vonat alig néhány hüvelyknyire száguldott el a feje mellett, lefröcskölte párával és forró hamuval. Egy pillanatra elvesztette eszméletét, s mikor magához tért, egy embert látott, aki mellén ült, és a kezét fogta.

- Ó, mit is művel a nagyságos úr?... - szólt az illető. - Ki hallott már ilyet... Hiszen az Isten...

Nem fejezte be. Wokulski lelökte magáról, megkapta gallérját, s egy rántással a földre lökte.

- Mit akarsz tőlem, gazember?! - kiáltotta.

- Nagyságos úr... nagyságos úr... én vagyok, Wysocki...

- Wysocki?... Wysocki?... - ismételte Wokulski. - Hazudsz! Wysocki Varsóban van.

- De én a bátyja vagyok, a pályaőr. A nagyságos úr helyeztetett ide még tavaly, húsvét után... Hogy nézhettem volna én a nagyságos úr vesztét?... Meg aztán a pályatesten nem szabad mászkálni...

Wokulski elgondolkozott és eleresztette.

- Bármit tettem, bármi jót műveltem, minden ellenem fordult - suttogta.

Nagyon fáradt volt, leült az útszéli vadkörtefa alá, mely alig volt magasabb egy növendék gyermeknél.

Élénk szél kerekedett, megzizegtette a fa leveleit, s ez a zizegés gyermekéveit idézte fel emlékezetében.

„Hol az én boldogságom?...” - gondolta.

Szorítást érzett mellében, mely lassanként a torkáig nyomult. Sóhajtani akart, de nem bírt: úgy érezte, menten megfullad, s kezével belekapaszkodott a zizegő levelű körtefába.

- Meghalok... - kiáltotta.

Azt hitte, elönti a vér, melle szétpattan, szinte vonaglott a fájdalomtól, s melléből egyszerre felszakadt a zokogás.

- Irgalmas Isten... irgalmas Isten!... - ismételte felcsukló sírással.

A pályaőr hozzákúszott, s tenyerét vigyázva a feje alá csúsztatta.

- Sírjon, sírjon, nagyságos úr!... - biztatta fölé hajolva. - Sírjon, nagyságos úr, s hívja segítségül az Isten nevét, nem lesz hiábavaló. Aki Urának oltalmában bízva őszinte szívvel magát Reá bízza, bátran mondhatja: Isten szeme rajtam, védelmez engem minden súlyos bajban... Ellenségedtől megszabadít téged. Mit ér a jómód, nagyságos úr, meg az a sok kincs? Mindenben csalatkozik az ember, csak az Istenben nem...

Wokulski a földhöz szorította arcát, s érezte, hogy minden csepp könnyével egy-egy nagy fájdalom, egy-egy óriási csalódás és kétségbeesés hull le szívéről. Szétzilált gondolatai kezdtek ismét rendeződni. Kezdett ráeszmélni, mi történt vele, s már megértette, hogy a szörnyű szerencsétlenségben, melyben mindenki elhagyta, elárulta, csak a föld, az egyszerű ember és az Isten maradt hozzá hűséges...

Lassan lecsillapodott, a felcsukló sírás is alábbhagyott, egész testében nagy gyengeséget érzett, és mély álomba merült.

Már hajnalodott, mikor felébredt; felült, szemét megdörzsölte, maga mellett megpillantotta Wysockit, és egyszerre minden eszébe jutott.

- Sokáig aludtam? - kérdezte.

- Talán egy negyedóráig... talán egy félóráig... - felelte a vasutas.

Wokulski elővette pénztárcáját, néhány százast nyomott Wysocki markába, és így szólt:

- Hallod-e, Wysocki... tegnap nagyon részeg voltam... egy szót se szólj senkinek arról, ami velem történt... Nesze... a gyerekeidnek...

A vasutas áhítatosan kezet csókolt:

- Azt hittem - szólt -, hogy a nagyságos úr mindenét elvesztette, és azért...

- Igazad van! - felelte Wokulski elgondolkozva. - Mindenemet elvesztettem, csak éppen a vagyonom maradt meg. Ne félj, nem feledkezem el rólad, ámbár... már jobb lenne nem élni!

- Magam is úgy vélem, hogy egy ilyen nagy úr nem keresné a szerencsétlenséget, még akkor sem, ha minden pénzét elveszítené. Biztosan valami emberi gonoszság... De... jön még a kutyára dér... Az Úristen nem bottal ver, de ha egyszer megharagszik, nagyon igazságos tud lenni... Majd meg tetszik látni...

Wokulski felállt, s elindult az állomás felé, de hirtelen megállt, és Wysockihoz fordult.

- Ha Varsóba jössz - szólt -, nézz be hozzám... De ami itt történt, arról egy szót sem... Megértetted?!

- Isten engem úgy segéljen, hogy ki nem nyitom a számat - felelte Wysocki, s lekapta sapkáját.

- Aztán máskor... - tette hozzá Wokulski, kezét a vasutas vállára téve -, máskor... ha újra ilyen embert látnál... érted?... ha újra ilyen embert látnál, hozzá ne nyúlj!... Ha valaki önként oda akar állni minden sérelmével az Úr ítélőszéke elé, vissza ne tartsd... Vissza ne tartsd!...

14

Egy vén kereskedősegéd naplója

A politikai helyzet egyre világosabban körvonalazódik.

Megalakult a két koalíció. Az egyik: Oroszország Törökországgal, a másik: Németország, Ausztria és Anglia. Márpedig, ha így van, ez azt jelenti, hogy bármely pillanatban kitörhet a háború, és igen fontos kérdéseket dönt el.

De vajon lesz-e háború? Mert mi mindig szeretjük magunkat ámítani. Hát igenis lesz. Ezúttal kétségtelenül lesz. Lisiecki ugyan gúnyolódik, hogy én minden évben megjósoltam a háborút, és még egyszer sem teljesedett. De hát... Lisiecki, bocsánat, ostoba... Más volt a helyzet évekkel ezelőtt, és egészen más ma.

Az újságból olvasom például, hogy Garibaldi Olaszországban Ausztria ellen agitál. Nos, miért agitál Garibaldi? Azért, mert a háború a levegőben lóg. De ezzel még nincs vége. Mert néhány nappal később meg azt hallottam, hogy Türr Pista kérve kéri Garibaldit, ne okozzon nehézséget az olaszoknak...

Mit jelent ez?... Ez emberi nyelvre lefordítva azt jelenti: „Ti olaszok ne ugráljatok, mert Ausztria - ha győz - anélkül is nektek adja Triesztet, viszont ha miattatok elveszti a háborút - nem kaptok semmit...”

Ez tisztán előreveti árnyékát. Garibaldi Jóska agitációja és Türr Pista intő szava!... Jóska agitál, mert már orra előtt érzi a háborút, Türr Pista meg csillapítja, mert ő messzebb lát az orránál...

Hogy a háború kitör - az biztos. Igen ám, de mikor? Már most - június végén vagy júliusban?... Egy tapasztalatlan politikus biztosan így gondolkodna, de én nem. A németek addig nem kezdhetik el a háborút, míg Franciaország felől nem biztosítják magukat. De hogy biztosítsák? Sprott azt mondja, hogy erre nincs mód, de én látom a módját, mégpedig igen egyszerűen. Ravasz egy róka az a Bismarck. Komolyan, kezd tetszeni nekem!

Mert Németország meg Ausztria minek vonta be Angliát is a szövetségbe? Természetesen azért, hogy megtalálják a kapcsolatot Franciaország felé, és őt is bevonják. Ez pedig a következőképpen fog történni:

Az angol katonaságnál szolgál a kis Napóleon - Lulu herceg -, s most Afrikában verekszik a zulukafferekkel, mint hajdanában a nagyapja, a nagy Napóleon. S ha az angolok befejezik a háborút, Napóleont kinevezik tábornokká, s így szólnak a franciákhoz:

- Kedveseim! Itt van ez a Bonaparte, aki lent harcolt Afrikában, s halhatatlan dicsőséget szerzett magának, mint egykoron dicső nagyapja. Ti csak koronázzátok őt császártokká, mint hajdan a nagyapját, mi meg majd Németországtól kipolitizáljuk számotokra Elzász-Lotaringiát. Fizettek nekik egypár milliárdot, de az még mindig jobb, mint egy új háborúba beleugrani, amely legalább tízmilliárdba kerülne, s egyáltalán nem biztos, hogy megnyeritek...

A franciák természetesen hajlanak az okos szóra, császárrá koronázzák Lulut, visszakapják elvesztett területeiket, megfizetik a kiszabott összeget, és szövetséget kötnek Németországgal. Akkor aztán Bismarck tele pénzszekrénnyel megmutatja, mit tud...

Ó, kemény legény az a Bismarck! Ő az egyedüli, aki ezt a tervet végre tudja hajtani. Látom én, hogy nem a gólya költötte őkelmét, régen rokonszenvezek vele, csak eddig titkoltam... Legény az a talpán!... Nemhiába Puttkammer leány a felesége. A Puttkammerek meg rokonságban vannak a Mickiewiczekkel, nem csoda hát, ha Bismarck állítólag úgy szereti a lengyeleket, hogy a trónörökös fiának is azt ajánlgatta, hogy tanuljon meg lengyelül.

De ha az idén sem tör ki a háború... Akkor aztán megtudja Lisiecki, ki a tökfilkó! Ő szegény a politika terén abban látja a bölcsességet, hogy az ember semmiben se higgyen. Ostobaság... A politika csupa tervezés, a tervezés pedig a dolgok természetes rendjéből következik.

Tehát: éljen IV. Napóleon!... Mert bár ma még senki sem gondol rá, én biztos vagyok benne, hogy ebben a nagy zűrzavarban övé lesz a főszerep. És ha jól fogja meg a dolgot, nemcsak Elzász-Lotaringiát szerzi vissza ingyen, hanem Franciaország határát az egész vonalon kitolhatja a Rajnáig. Csak Bismarck idő előtt rá ne jöjjön, hogy egy Bonapartét a saját terveire felhasználni annyi, mint az oroszlánt taligába fogni. Én bizony amondó vagyok, hogy Bismarck ezen az egy ponton elszámította magát. Meg is mondom kereken úgy, ahogy van, én nem sajnálnám - sosem bíztam benne.

- -

Az egészségem valahogy nincs rendben. Nem mondom éppen, hogy beteg vagyok, de csak úgy... éppen hogy... Nem bírok sokat járni, nincs étvágyam, még írni sincs valami nagy kedvem.

A boltban alig akad valami munkám, mert már Schlangbaum rendelkezik, én meg - csak úgy tessék-lássék intézem Staś ügyeit. Schlangbaum még október előtt teljesen kifizet bennünket. Koplalni azért nem fogok, mert a drága jó Staś életem végéig biztosított számomra másfélezer rubel nyugdíjat. De azért ha az ember elgondolja, hogy nemsokára már semmit sem fog jelenteni a boltban, és semmihez sem lesz joga... igazán elmegy a kedve az élettől... Néha már olyan nehéz nekem az élet ezen a világon, hogyha Staś és a kis Napóleon nem lenne, Isten tudja, mit tennék... Hej, Katz, öreg kenyeres pajtásom, ki tudja, nem te cselekedtél-e a legokosabban? Igaz, hogy nincs semmi reményed, de legalább csalódástól sem kell félned... Nem mondom éppen, hogy én csalódásoktól félek, mert hiszen sem Wokulski, sem Bonaparte... de azért mégis... valahogy...

Ó, milyen fáradt vagyok; már írni is alig bírok. Szívesen elutaznék valahová... Istenem, húsz év óta nem tettem ki a lábam Varsóból!... S úgy vágyom rá, hogy halálom előtt legalább egyszer lássam még Magyarországot... Hátha a régi harcmezőkön megtalálnám volt bajtársaimnak legalább szétszórt csontjait... Hej, hej, Katz!... Emlékszel-e még a füstre, a golyófüttyre, a trombitaszóra?... Ugye, milyen zöld volt akkor a fű, ugye, hogy ragyogott a nap?...

Hát igen. El kellene utazni, meg kellene nézni a hegyeket, az erdőket, megfürödni a napsugárban, a végeláthatatlan síkság éltető levegőjében, és aztán új életet kezdeni. Az is lehet, hogy elköltözöm innen valahová vidékre, talán Stawskiné szomszédságába, mert mi mást tehetne egy ilyen nyugdíjas?...

Furcsa ember ez a Schlangbaum; aki szegény korában ismerte, el se hinné, milyen magasan hordja az orrát. Látom, Maruszewicz már összehozta a báróékkal, a báróék meg a grófokkal, csak még a herceghez nem tudott felkapaszkodni, mert a herceg úr igen udvarias a zsidókhoz, de igen távol is tartja magát tőlük.

Érdekes, hogy míg Schlangbaum itt olyan fennen hordja az orrát, a város csak úgy zúg a zsidók ellen.

Valahányszor betérek egy korsó sörre, mindig nekem ront valaki, s szidja, átkozza Staśt, hogy a boltot eladta a zsidóknak.

A tanácsos azon kesereg, hogy a nyugdíja egyharmadát a zsidók viszik el; Sprott prüszköl, hogy a zsidók tönkretették az üzleteit; Lisiecki sír, hogy Schlangbaum Szent János napjára felmondott neki, Klein pedig hallgat.

Már az újság is kezdi pedzeni a zsidókat, de ami még különösebb, Schumann-nal - aki tudvalevőleg szintén óhitű - egyszer a következő beszélgetésem volt:

- Meglátja, alig néhány éven belül nagy botrány lesz a zsidókkal.

- Bocsánat - szólok közbe -, hiszen nemrégen maga lelkendezett értük!...

- Lelkendeztem, mert zseniális faj, de aljas jellemek. Képzelje el, a Schlangbaumok, az öreg is meg a fiatal is, engem akartak becsapni. Engem!...

„Aha - gondoltam magamban -, most, hogy a zsebedet megcsiklandozták, kezdesz újra megtérni?...”

Az igazat megvallva, most már végleg torkig vagyok Schumann-nal.

És mi mindent fecsegnek Wokulskiról!... Ábrándozó, idealista, romantikus!... Biztosan azért, mert sohasem csinált semmilyen disznóságot.

Mikor Kleinnek elmondtam Schumann-nal folytatott beszélgetésemet, ösztövér kollégánk így felelt:

- Schumann azt hiszi, hogy csak néhány év múlva lesz a zsidókkal a botrány?... Nyugodjék meg, sokkal hamarabb...

- Szent Isten! - mondom. - Miért lenne?...

- Mert *mi* jól ismerjük őket, pedig *hozzánk* is dörgölőznek... - feleli Klein. - Ügyes emberek, de ez egyszer elszámították magukat... *Mi* nagyon jól tudjuk, mire lennének képesek őkelméék, ha megvolna hozzá az erejük.

Kleint mindig haladó, sőt talán túlzottan haladó embernek tartottam, de most már látom, hogy nagyon reakciós. Különben is, mit jelent az a *mi* és *hozzánk*?

Hát ez az a XIX. század, amely a XVIII, századot, a szabadság, egyenlőség és testvériség századát követi?... Az ördögbe is, akkor én mért verekedtem az osztrákokkal?... Mért estek el bajtársaim?...

Eh, lárifári, ábrándozás, merengés! Majd rendbe szed mindent IV. Napóleon császár...

Akkor aztán Schlangbaumnak is elmegy a kedve a pökhendiségtől, és Schumann sem fog dicsekedni, hogy zsidó, de Klein sem fogja őket fenyegetni.

Pedig már nincs messze az az idő, hiszen Staś Wokulski is...

Ó, milyen fáradt vagyok... komolyan... el kell utaznom valahová.

- -

Nem vagyok még olyan öreg, hogy a halálra kellene gondolnom; de Istenem, ha a halat kiveszik a vízből, ha még olyan fiatal és egészséges is, csak megdöglik, mert elvették az életelemét...

Vajon én nem hal vagyok, amelyet kivettek a vízből? A boltban Schlangbaum már úgy nekieredt, hogy nem lehet kibírni, s hogy hatalmát fitogtassa, kidobta a kapust meg a pénzbeszedőt, csak azért, mert nem tanúsítottak iránta elég tiszteletet.

S mikor közbenjártam a szegény emberek érdekében, még rám rivallt:

- Nézze meg, kérem, hogy viselkednek ezek velem, és hogy viselkedtek Wokulskival szemben!... Igaz, hogy előtte nem hajlongtak úgy, mint énelőttem, de minden mozdulatukból, minden pillantásukból látszott, hogy a tűzbe mennének érte.

- Egyszóval, Schlangbaum úr, maga is azt szeretné, ha a tűzbe mennének magáért? - kérdeztem.

- Természetes. Hiszen az én kenyeremet eszik, nálam keresnek, tőlem húznak fizetést...

Lisiecki szinte elkékült e badarságok hallatára. Azt hittem, mindjárt fültövön vágja. Ámde erőt vett magán, csak megkérdezte:

- Aztán tudja-e, Schlangbaum úr, miért mentünk volna Wokulskiért a tűzbe?...

- Mert neki több a pénze - felelte Schlangbaum.

- Nem azért, Schlangbaum úr, hanem azért, mert neki van itt valamije, ami magának nincs, és soha nem is lesz - vágta oda Lisiecki, a mellét döngetve.

Schlangbaum vörös lett, mint a cékla.

- Mi az?... - kiáltotta. - Mim nincs nekem?... Mi többé nem dolgozhatunk együtt, Lisiecki úr... maga sértegeti az én vallásos érzületemet...

Kézen fogtam Lisieckit, s oda húztam a szekrények mögé. A többiek mind nevettek a Schlangbaumon esett sérelmen... Csupán Zięba (egyedül ő marad meg a boltban) kiáltotta berzenkedve:

- A főnök úrnak igaza van... a vallásból nem lehet gúnyt űzni, mert a vallás szent dolog!... Hol a lelkiismereti szabadság?... hol a haladás?... a civilizáció... a recepció?...

- Piszok talpnyaló - dörmögte Klein, aztán a fülembe súgta: - Hát nincs igaza Schumann-nak?... Nem látta, milyen volt, mikor beállt hozzánk, és milyen most?...

Kleint természetesen lehordtam, mert micsoda jogon rémítgeti a polgártársait holmi veszedelmekkel? Magam előtt azonban semmiképpen sem titkolhatom, hogy Schlangbaum egy év alatt alaposan megváltozott.

Azelőtt alkalmazkodó volt, ma fennhéjázó és pökhendi; régebben hallgatott, mikor bántották, ma minden ok nélkül kiabál és veszekszik. Azelőtt lengyelnek vallotta magát, ma dicsekszik a zsidóságával. Még nemrégen hitt a nemes érzelmekben és az önzetlenségben, ma már csak a pénzéről és a kapcsolatairól beszél.

Ebből baj lehet!... A vevőkhöz persze túlságosan is édeskés, a grófoknak, sőt a bárónak is a talpát csókolgatná, alantasaival szemben viszont olyan, mint egy víziló: mindig pöfög, mindig dohog, s lábbal tiporja az embereket. Ez igazán nem szép... De azért a tanácsosnak, Sprottnak és Lisieckinek semmi joga őt holmi veszedelmekkel fenyegetni.

Mit jelentek én ma már az üzletben egy ilyen sárkány mellett?... Ha kasszát akarok csinálni, ő a hátam mögé áll, és a vállam fölött nézi a könyvet, ha utasítást adok, ő mindjárt sokkal hangosabban megismételi. Igyekszik engem a boltból minél jobban kiszorítani, s az ismerős vevők előtt folyton így henceg... „Az én Wokulski barátom... kedves ismerősöm, Krzeszowski báró... segédem, Rzecki úr...” Mikor pedig egyedül vagyunk, akkor egyszerűen „kedves Rzec”-nek hív.

Néhányszor igen finoman értésére adtam már, hogy ez a becézgetés nekem nem jelent valami különleges élvezetet, de szegény nem éri fel ésszel, nekem pedig megvan az a rossz szokásom, hogy százszor is meggondolom, amíg valakinek jól odamondogatok. Lisiecki ezt egykettőre megteszi, de Schlangbaum tart is tőle. A maga részéről Schumann-nak csakugyan igaza volt, mikor azt mondta, hogy mi nagyapáinktól, dédapáinktól fogva azon gondolkozunk, hogyan tékozoljuk el a pénzünket, ők pedig azon, hogy hogyan keressék meg? Ezen a téren már ma a világ első népe lennének, ha csak a pénz volna az emberi érték alapja. De hát, üsse kő!...

Mivel a boltban nincs sok munkám, egyre gyakrabban gondolok magyarországi kirándulásomra. Szörnyű, hogy az ember húsz éve ne lásson se erdőt, se vetést.

Már meg is tettem a lépéseket az útlevélért, azt hittem, beletelik egy hónap is, de Wirski vette kezébe a dolgot, s egyszerre csak puff!... négy nap alatt kész volt az útlevél. Egészen megijedtem...

Nem marad más hátra, el kell utaznom, legalább néhány hétre. Azt hittem, az utazási előkészületek lefoglalnak egy kis időt, pedig dehogy!... Megint beleavatkozott Wirski, vett nekem egy utazóbőröndöt, másnap becsomagolta a holmimat, és „gyerünk, isten hírével!...”

Komolyan megharagudtam rá. Az ördögbe is, miért akarnak mindenáron túladni rajtam?... Egyszerűen megmondtam, hogy szépen csomagolják ki a holmit, a bőröndöt meg takarják le valamilyen pokróccal, mert idegesít. Pedig, Istenem... de szívesen elutaznék, de szívesen...

Csak előbb egy kicsit össze kell szednem magam. Még most sincs étvágyam, fogyok, rosszul alszom, aztán egész nap álmos vagyok, néha szédülök, néha szívdobogást érzek... Ej, majd csak elmúlik...

- - - -

Csak szabadulna már azoktól a nemkívánatos kapcsolataitól, mert könnyen meglehet, hogy a zsidókkal nem lesz ugyan baj, de vele - igen!

Isten világosítsa meg az elméjét és oltalmazza meg.

- -

Klein egy igen érdekes és tanulságos történetet mondott el nekem. Könnyekig kacagtam rajta, de újabb bizonyság is volt számomra, hogy az Úristen igazságossága még a legaprólékosabb dolgokban is megmutatkozik.

„Az istentelenek diadala pünkösdi királyság" - mondja, ha jól tudom, a Szentírás, de lehet, hogy valamelyik egyházatya. Akárki mondta, tény, hogy ez az igazság bebizonyosodott a báróné és Maruszewicz esetében is.

Köztudomású, hogy a báróné, mikor Maleskitól és Patkiewicztől sikerült megszabadulnia, szigorúan megtiltotta a házmesternek, hogy a harmadik emeleti lakást diákoknak adja ki. Még akkor se, ha évekig üresen állna.

A diákszoba csakugyan üresen is állt néhány hónapig, de legalább a báróné örült diadalának.

Közben pedig visszatért a férje, a báró úr, és természetesen a házban is kezébe vette a kormánypálcát. Mivel pedig neki folyton pénzre van szüksége, nagyon szúrta a szemét az üres szoba és a báróné tilalma, mely a ház jövedelmét évi százhúsz rubellel csökkentette.

Ezenfelül Maruszewicz is folyton piszkálta (közben kibékültek!...), mert ő meg mindig a bárótól kért kölcsön kisebb-nagyobb összegeket.

- Nem kötelessége a báró úrnak megvizsgálni, hogy a jelölt diák-e vagy sem - mondogatta. - Mire való még ez a gond is? Ha nem visel egyenruhát, akkor nyilván nem diák. S ha egy hónapra előre fizetni akar, fogadja el a pénzt és kész!

A báró megszívlelte a tanácsot; mindjárt parancsot adott a házmesternek, hogyha valaki érdeklődik a lakás iránt, egy szót se kérdezzen tőle, csak küldje hozzá. A házmester természetesen elmondta a dolgot a feleségének, a házmesterné meg Kleinnek, akinek fontos volt, hogy a szomszédságában neki megfelelő emberek lakjanak.

Alig néhány napja, hogy a báró kiadta ezt az utasítást, egyszer csak megjelenik előtte egy különös arcú, piperkőc fajta úr. De nemcsak az arca volt különös, a ruházata még különösebb. A nadrágja nem illett a mellényhez, a mellény a kabáthoz, a nyakkendő meg egyikhez sem.

- Itt a báró úr házában állítólag van egy kiadó legénylakás, havi tíz rubel bérért - kezdi a piperkőc.

- Úgy van - feleli a báró -, meg tetszik nézni?

- Ó, felesleges! Meg vagyok róla győződve, hogy báró úr csak rendes lakást ad bérbe. Lefizethetem mindjárt az előleget?

- Tessék - feleli a báró. - S mivel ön ennyire megbízik bennem, én is megbízom önben, és nem kérek további felvilágosításokat...

- Ó, báró úr, ha tetszik...

- Jól nevelt emberek között elég a kölcsönös bizalom - válaszolja a báró. - Remélem tehát, sem nekem, sem feleségemnek, de különösen a feleségemnek nem lesz oka az urakra panaszkodni.

A fiatalember forrón megszorította a kezét.

- Szavamat adom - szólt -, hogy soha nem okozunk semmilyen kellemetlenséget a bárónénak, aki talán túlzottan elfogult a...

- Elég, elég!... - vágott szavába a báró, azzal átvette az előleget, és nyugtát adott róla.

Mikor az ifjú távozott, a báró Maruszewiczet hívatta.

- Nem tudom - kezdte szorongva -, nem csináltam-e nagy szamárságot... Mert lakó már van, de a leírás után ítélve attól tartok, hogy egyike azoknak az ifjaknak, akiket a feleségem kidobatott...

- Az mindegy! - felelte Maruszewicz. - Az a fontos, hogy előre fizessen.

Másnap reggel három fiatalember költözött be a harmadik emeleti szobába, de olyan csendben, hogy senki észre nem vette. Azt sem tudta senki, hogy esténként ott üléseznek Kleinnél. Néhány nap múlva azonban Maruszewicz berontott a báróhoz, igen izgatott lelkiállapotban:

- Hát bizony, báró úr, ezek ugyanazok a csirkefogók, akiket a báróné kidobott. Maleski, Patkiewicz...

- Mindegy - felelte a báró. - A feleségemet nem bosszantják, tehát csak az a fontos, hogy fizessenek...

- De engem bosszantanak - robbant ki Maruszewicz. - Amint az ablakot kinyitom, az egyik borsót lövöldöz át hozzám szélpuskából, ami igazán nem tartozik a kellemes dolgok közé. Ha meg néhány ember van nálam, vagy éppen hölgyvendégem van... (tette hozzá halkabban), úgy pattog a borsó az ablakomon, hogy kibírhatatlan... zavarnak... kompromittálnak. Megyek a rendőrségre panaszt tenni...

A báró természetesen szólt a fiatal lakóknak, s megkérte őket, hogy ne lövöldözzenek borsót Maruszewicz ablakába. A fiatalurak abbahagyták ezt a kedvtelésüket, de ettől kezdve, amikor Maruszewicz hölgyvendéget fogad, s ez elég gyakran megesik, a fiúk közül az egyik azonnal kihajlik az ablakon, s torkaszakadtából ordítja:

- Házmester! Házmester!... Nem tudja, ki az a hölgy, aki Maruszewicz úrnál van?

Természetes, hogy a házmester nem tudta, sőt; azt sem sejtette, van-e ott valaki, de az ilyen diszkrét érdeklődés után most már az egész ház tudja.

Maruszewicz rettentő dühös rájuk, mert valahányszor panaszkodik, a báró is letromfolja:

- Maga mondta, hogy ne hagyjuk üresen a lakást...

A báróné is alázatosabb lett, mert az urától is fél meg a diákoktól is.

Így hát a báróné - gonoszságáért és gyűlölködéséért, Maruszewicz pedig intrikáiért - egy és ugyanazon forrásból kapták meg büntetésüket; a derék Kleinnek pedig megvan a kedve szerinti társasága.

Tehát igenis, van igazság a földön...

- - - -

- Odajár azokhoz a diákokhoz, akiknek az ablaka az udvarra nyílik, azok meg folyton átleskelődnek hozzám, borsóval lövöldöznek, s ha egypár ember verődik össze nálam, torkukszakadtából ordítoznak, hogy kártyabarlangot tartok!...

- Klein úr júliustól kezdve már nem lesz alkalmazottam - felelte Schlangbaum. - Jobb lesz tehát, ha Rzecki úrral beszél, ők régebben ismerik egymást.

Maruszewicz csakugyan hozzám jött, s elölről elmondta meséjét, hogy a diákok őt hamiskártyásnak nevezik, és hölgyvendégeit hírbe keverik.

„Nagyon rendes hölgyek lehetnek!" - gondoltam, s hangosan így szóltam: - Klein úr egész nap itt van a boltban, tehát nem felelhet a szomszédaiért.

- Ez igaz, de Klein úrnak van velük valami titkos szövetsége, ő beszélte rá a diákokat, hogy jöjjenek vissza lakni, jár is hozzájuk, meg a diákok is őhozzá.

- Fiatalember - feleltem -, természetes, hogy jobban szereti a fiatalokat.

- De én nem vagyok hajlandó miattuk szenvedni!... Tehát vagy csillapítsa le őket, vagy pert indítok mindnyájuk ellen.

Egészen vad követelőzés, hogy Klein szelídítse meg a diákokat, sőt, szerettesse meg velük Maruszewiczet! Természetesen beszéltem Kleinnel, és figyelmeztettem is, hogy nem lenne szép és kellemes, ha neki, Wokulski segédjének, bármi köze lenne egy ilyen diákhistóriából származó perhez.

Klein végighallgatott, és vállat vont.

- Mi közöm nekem az egészhez! - felelte. - Én a legszívesebben felköttetném az ilyen semmirekellőt, de a magam részéről sem borsót nem lövöldözök az ablakába, sem hamiskártyásnak nem nevezem. Mit törődöm én az ő kártyabarlangjával?

Igaza van! Nem is szóltam tovább egy szót sem.

El kell utaznom... El bizony!... Csak ez a Klein bele ne kerüljön valami szamárságba. Micsoda gyerekek: át akarják alakítani a világot, s közben ilyen gyerekes tréfákon törik a fejüket.

- - - -

Schumannt küldtem hozzá, de Staś vele sem akart szóba állni, csak annyit mondott, hogy nincs szüksége orvosra. Schumann azonban nem elégedett meg ennyivel, s mivel nagyon makacs ember, önmagától megindította a nyomozást, és nagyon furcsa dolgokra jött rá.

Elmondta, hogy Wokulski éjféltájban Skierniewicén szállt ki a vonatból, mert állítólag táviratot kapott, s aztán eltűnt az állomásról, csak másnap hajnalban jött vissza piszkosan, sárosan, s mintha részeg lett volna. Az állomáson azt hiszik, hogy valóban felöntött a garatra, s valahol a mezőn aludt.

Ez az értesülés azonban sem Schumannt, sem engem nem elégített ki, és nem győzött meg. A doktor azt állítja, hogy Staś valószínűleg szakított Łęcka kisasszonnyal, sőt valami esztelenség elkövetését is megpróbálta... De én amondó vagyok, hogy csakugyan táviratot kapott Szuzsintól.

Na, mindegy, most már igazán el kell utaznom, egy kicsit pihenni. Még nem vagyok éppen rokkant, s a pillanatnyi testi gyengeség miatt nem mondhatok le a jövőről.

- - - -

- Igen, de nem így. Mikor Párizsból visszatértem Częstochowába, tele voltam délibábos ábrándképekkel, ő meg olyan halvány volt és olyan szomorú, hogy bizakodni kezdtem, hátha sikerül?... Megkezdtem az ostromot. De ő azon módon leszerelt, s mikor aztán térdre estem előtte, és úgy esküdöztem, hogy szeretem: sírva fakadt!... Ah, Ignacy uram, azok a könnyek!... Elvesztettem a fejemet. Egészen elvesztettem... Ha azt a szerencsétlen férjét egyszer elvinné az ördög, vagy ha lenne pénzem, hogy elválasszam őket... Ah, Ignacy uram!... Ha csak egy hétig élhetnék ezzel az asszonnyal, vagy meghalnék, vagy kocsin tolnának... Igen, uram... Csak ma érzem igazán, mennyire szeretem...

- S hátha ő mást szeret? - kérdeztem.

- De kit?... Talán Wokulskit? Haha!... Hát beleszerethet valaki egy olyan dörmögő medvébe?... A nőnek érzelmeket kell mutatni meg szenvedélyt, szerelemről kell beszélni, megszorítani a kezét, sőt ha lehet... Mit gondol, az a kőszikla ért az ilyesmihez?... A Łęcka kisasszonyhoz is éppen úgy közeledett, mint a vizsla a vadkacsához. Úgy látszik, abban a hiszemben volt, hogy a kisasszonynak hozománya van, és hogy az ő révén bejut az arisztokrata körökbe. Mikor aztán látta, hányadán áll, Skierniewicében meglépett. Ignacy úr, higgye el, a nőkkel így nem lehet...

Bevallom, Mraczewski lelkesedése nem tetszik nekem. Ha ez tovább udvarol, szerelmet vall, sóhajtozik és sír, egyszer csak elcsavarja a fejét annak a szegény asszonynak. Akkor aztán Wokulski verheti a fejét a falba, mert tiszti becsületszavamra mondom, ez volt az egyetlen asszony, aki igazán illett volna hozzá.

Na de várjuk be a dolgok végét, s addig is, utazni... utazni!...

- - - -

Varsóban már csak az Aleje Jerozolimskién, a bérkocsiban tért magához. De hogy a poggyászát ki vitte ki a vasúti kocsiból, s ő maga hogyan került a bérkocsiba, arról semmit sem tudott, de nem is érdekelte.

Csaknem fél óráig kellett csengetnie, míg lakásába beeresztették, pedig már reggel nyolc óra körül járt az idő. Inasa álmosan, hálóingben nyitott ajtót, s szörnyen megijedt, hogy gazdáját ilyen váratlanul rövid idő alatt viszontlátja. Wokulski belépett a hálószobába, s azonnal látta, hogy hűséges inasa az ő ágyában aludt, de nem szidta össze, csak a szamovárt kérte.

Az inas, amint kissé magához tért, rettentő zavarba jött, és sürgősen áthúzta az ágyat, Wokulski meg, amint pillantása a friss ágyra siklott, lemondott a teáról, levetkőzött és lefeküdt.

Délután ötig aludt, azután megmosdott és felöltözött, mintha el akarna menni hazulról, de ekkor gépiesen, minden előre megfontolt szándék nélkül átment a szalonba, leült egy karszékbe, s ott ültében szundikált estig. Mikor aztán az utcán kigyúltak a lámpák, ő is világot gyújtott, és a szomszédos vendéglőből vacsorát hozatott. Farkasétvággyal evett, bort is ivott hozzá, s éjféltájban megint lefeküdt.

Másnap Rzecki látogatta meg, de hogy meddig maradt nála, és miről beszéltek, arra nem emlékezett. De másnap éjjel, mikor egy pillanatra felébredt, úgy érezte, hogy Rzeckit látja, s hogy a vén segéd nagyon zavarodott.

Később aztán teljesen elvesztette időérzékét. Nem vette észre a különbséget a nappal és az éjszaka között, az sem tűnt fel neki, hogy az órák túlságosan lassan vagy igen gyorsan múlnak. Egyszerűen nem törődött az idővel, mintha nem is létezett volna számára. Csak szörnyű űrt érzett magában és maga körül, sőt olyan érzése is volt, mintha lakása tágasabbra nőtt volna.

Egyszer úgy érezte, hogy magas ravatalon fekszik, s gondolkozni kezdett a halálról. Tudta, hogy most mindjárt meg kell halnia szívszélhűdésben, de ettől sem meg nem ijedt, sem nem örült neki. A hosszas egy helyben üléstől gyakran elzsibbadt a lába. Ilyenkor azt gondolta, hogy közeledik a halál, s közömbös kíváncsisággal figyelte, hogyan húzódik a zsibbadás egyre feljebb, a szíve felé. Ezek a megfigyelések pillanatnyilag kellemesek voltak számára, de azután ez is beleolvadt az érzéketlenségbe.

Inasának meghagyta, hogy senkit be ne bocsásson, de azért Schumann néhányszor mégis meglátogatta. Első látogatása alkalmával megtapintotta ütőerét, s rászólt, hogy mutassa a nyelvét.

- Melyiket, az angolt?... - kérdezte Wokulski, de azonnal észbe kapott, s kirántotta kezét a doktoréból.

Schumann élesen a szemébe nézett.

- Nem vagy egészséges - szólt. - Fáj valamid?

- Nem. Te megint praktizálsz?

- Megpróbálom! - felelte Schumann. - Az első betegem saját magam voltam, azt hiszem, ki is gyógyítottam magamat az ábrándozásból.

- Nagyszerű! Már Rzeckitől hallottam valamit a gyógyulásodról.

- Rzecki féleszű... Vén romantikus... Ő már a kihalófélben levő fajtához tartozik. Aki élni akar, annak józanon kell a világot néznie. Most figyelj ide, azután egymás után csukd be a szemedet, előbb az egyiket, aztán a másikat. Ha azt mondom: bal... jobb... jobb... Tedd keresztbe a lábadat...

- Mit csinálsz velem?... - kérdezte Wokulski.

- Vizsgállak.

- Ó... és reméled, hogy meg is vizsgálsz?

- Hogyne.

- És aztán?

- Megkezdem a gyógyítást.

- Az ábrándozásból?

- Nem, a neuraszténiából.

Wokulski elmosolyodott, s egy kis idő múlva így szólt:

- Ki tudod venni az ember agyvelejét, és másikat tenni a helyére?

- Egyelőre nem...

- Akkor mondj le rólam.

- De új vágyakat ajánlhatok, sőt sugalmazhatok is...

- Elkéstél, mert már vannak. Szeretnék a föld alá süllyedni, legalább olyan mélyen, mint... a zasławi vár kútja... S még azt is szeretném, ha befödne a kőtörmelék engem is meg a vagyonomat is, sőt itteni életemnek minden nyomát. Íme, most ez a vágyam, minden korábbi vágyaim gyümölcse.

- Romantika!... - jegyezte meg Schumann, betegét vállon veregetve. - No de majd elmúlik ez is.

Wokulski nem felelt. Haragudott magára ezekért a szavakért, és csodálkozott, honnan ez a hirtelen közlékenysége...

Ostoba közlékenység!... Kinek mi köze az ő vágyaihoz?... Minek mondta el?... Miért mezteleníti le sebeit, mint a szemérmetlen koldus?...

Mikor a doktor elment, Wokulski észrevette, hogy valami megváltozott benne; eddigi teljes érzéketlenségéből kezdett egy érzés kibontakozni. Valami névtelen fájdalom, eleinte egészen kicsiny, de gyorsan növekedett és elhatalmasodott. Az első pillanatban kis tűszúráshoz hasonlított, azután már egy szívében csomósodó akadályhoz, amely alig nagyobb egy mogyorónál. Már éppen sajnálni kezdte, hogy érzéketlensége elmúlt, mikor Feuchtersleben szavai jutottak eszébe:

Örültem fájdalmamnak, mert úgy véltem, hogy megfigyeltem magamban azt a termékeny harcot, amely a világon mindent teremtett és teremt, amelyben a végtelen erők szakadatlanul küzdenek egymással.

- Mi lehet ez?... - kérdezte önmagától, mert érezte, hogy lelkében az érzéketlenség helyét tompa fájdalom foglalja el, s nyomban felelt is:

- Aha, az öntudat ébredése...

Agyában, amelyet eddig mintha köd borított volna, lassanként egy kép kezdett kibontakozni. Kíváncsian szemlélte a kialakuló képet, s egyszerre felismerte a körvonalakat: női alak, egy férfi ölelő karjaiban... A kép eleinte gyenge, foszforeszkáló fényben úszott, azután rózsaszínűvé vált, majd sárgává, zölddé, kékké, végül feketévé, mint a bársony. Ez kis időre eltűnt,

majd ismét megjelent, és egymás után valamennyi árnyalatban játszott, a foszforeszkálótól egészen a feketéig. Fájdalma pedig folyton növekedett.

„Szenvedek, tehát vagyok!...” - gondolta mosolyogva.

Így múlt el néhány nap, mialatt vagy a színét változtató képet bámulta, vagy egyre növekvő fájdalmát figyelte, mely néha teljesen eltűnt, aztán megint felbukkant, mint alig észlelhető kis nyilallás, mint egy parányi atom, majd megint növekedett, végül már egész szívét, lényét, sőt az egész világot kitöltötte. Mikor aztán tetőpontját elérte, ismét eltűnt, hogy helyét a teljes nyugalomnak és csodálkozásnak adja át.

Szívében lassanként valami új érzés kezdett életre kelni: az a vágy, hogy ettől a fájdalomtól s ezektől a képektől megszabaduljon. Olyan volt ez, mint az éjszakában kigyulladó szikra. Halvány reménység villant fel előtte.

- Vajon fogok tudni még valaha gondolkozni? - kérdezte önmagától. S hogy mindjárt meg is vizsgálja magát, emlékezetébe idézte a szorzótáblát, aztán kétjegyű számokat kezdett fejben szorozni egyjegyűekkel, azután kétjegyűeket kétjegyűekkel, de nem bízott magában, tehát az eredményeket feljegyezte és ellenőrizte...

Minden eredmény helyes volt, s Wokulski megkönnyebbülten sóhajtott fel.

„Még nem vesztettem el az eszemet!” - gondolta örömmel.

Most megpróbálta gondolatban maga elé idézni lakása beosztását, majd Varsó utcáit, azután Párizst... Reménye egyre nőtt; mert rájött, hogy nemcsak pontosan emlékszik, hanem a szellemi torna jól is esik neki, és megkönnyebbülést hoz. Minél többet gondolt Párizsra, minél élénkebben idézte maga elé az ottani forgalmat, az épületeket, a vásárcsarnokokat, a múzeumokat, annál inkább elhomályosodott a férfi ölelő karjaiban megbúvó nő képe...

Fel s alá járt a lakásban, s tekintete véletlenül egy csomó képes folyóiratra tévedt. Volt bennük számos olajnyomat a drezdai és müncheni képtárból. Doré *Don Quijote*-illusztráció, Hogarth metszetei.

Eszébe jutott, hogy a halálraítéltek a siralomházban képek nézegetésével töltik el az időt a legkönnyebben. Ettől kezdve naphosszat képeket nézegetett. Ha egyik könyvvel végzett, fogta a másikat, a harmadikat, s ha mindent végignézett, újrakezdte...

Fájdalma tompult: látomásai egyre ritkábbakká váltak, reménye nőttön-nőtt...

Leggyakrabban Don Quijotét nézte, s az ő alakja igen nagy hatással volt rá.

Eszébe jutott a mondaszerű hős különös története: tíz-egynéhány esztendeig élt a költészet légkörében - akárcsak ő; harcolt a szélmalmok ellen - mint ő; összezúzta magát - mint ő; a női eszménykép után futott - mint ő, s a királykisasszony helyett piszkos béreslányt talált - mint ő!...

„Lám, ez a Don Quijote mégis boldogabb volt, mint én - gondolta. - Ő csak a sír szélén kezdett felébredni ábrándozásából... Én pedig?...”

Minél tovább nézegette a rajzokat, minél jobban megbarátkozott velük, annál kevésbé kötötték le figyelmét. Doré Don Quijoté-ja, Sancho Panzája, öszvérhajcsárjai, Hogarth *Kakasviadal*-a és a *Korhelyek utcája* között mind gyakrabban feltűnt lelki szemei előtt a szalonkocsi belseje, a remegő ablak s benne Starski és Izabella homályos képe...

Ilyenkor eldobta a képeslapot, és olyan könyvet keresett, melyet még gyermekkorából vagy Hopfer pincéjéből ismert. Mélységes megilletődéssel elevenítette fel emlékezetében *Szent Genovéva életé*-t, *A Tannenbergi Rózsá*-t, *Rinaldini*-t, *Robinson Crusoe*-t, és végül *Az*

ezeregyéjszaka meséi-t. Ismét úgy érezte, hogy nincsen sem idő, sem valóság, s hogy az ő megsebesült lelke elmenekült a földről, s elvarázsolt világokban bolyong, ahol csak nemes szívek dobognak, ahol az aljasság nem ölt csalárd álarcot, ahol a fájdalmakat gyógyító, a sérelmeket orvosló, örök igazságosság uralkodik...

S ekkor különös dolog ötlött eszébe: míg a saját nemzete irodalmától csak csalódást, önámítást kapott, amely végeredményében lelki egyensúlyát megbontotta, addig a gyógyulást, a békességet az idegen irodalomban találta meg.

„Úgy látszik, mi csakugyan ábrándozó nép vagyunk! - gondolta borzadva. - Hozzánk sohasem száll le az angyal, hogy megháborítsa a Bethesda tavát, mely körül annyi sóvárgó beteg nyüzsög?..."

Egy napon a posta pecsétes levelet hozott.

- Párizsból?... - kérdezte magától. - Úgy van. Párizsból. Kíváncsi vagyok, mi az...

De kíváncsisága nem volt elég erős ahhoz, hogy a vaskos borítékot kibontsa és a levelet elolvassa.

- Milyen vastag!... Az ördögbe is, kinek van kedve ennyit írni?

A borítékot az íróasztalra dobta, s ismét kezébe vette *Az ezeregyéjszaka meséi*-t.

Micsoda élvezet az elkínzott lélek számára a drágakövekből épült, sok-sok ragyogó palota, a fák, melyeknek gyümölcse csupa csillogó-villogó ékszer!... A varázsigék, amelyeknek hallatára a falak megnyílnak, a mesebeli lámpások, melyekkel a legveszedelmesebb ellenséget is le lehet győzni, és egy szempillantás alatt száz meg száz mérföldet megtenni. Hát még a hatalmas varázslók!... Milyen kár, hogy ez a mesebeli hatalom gonosz és alattomos emberek kezébe került!...

Félretette a könyvet, s mosolyogva elábrándozott önmagán. Elképzelte, hogy ő is ilyen varázsló. Neki két egyszerű kis fegyvere van, az egyik: hogy a természet erőinek parancsolhat, a másik: hogy bármikor láthatatlanná válhat.

Tekintete a párizsi levélre esett, s ugyanakkor eszébe jutott Geist, mikor azt mondta:

„Az emberiség hüllőkből és tigrisekből áll, s közöttük egy-egy óriási csoportban alig akad egyetlen igazi ember... A mai nyomorúság onnan van, hogy a nagy találmányok válogatás nélkül kerültek emberek és vadállatok kezébe... Én nem követem el ezt a hibát, s ha csakugyan sikerül feltalálnom a levegőnél könnyebb fémet, azt csakis igazi emberek kezébe adom. Hadd lássák el végre magukat a saját javukat szolgáló fegyverekkel, hogy fajtájuk szaporodjék, s erőssé és hatalmassá váljék..."

- Ez valóban jó lenne - mormogta. - Valóban az lenne a helyes, ha az erő az Ochockiak és Rzeckiek kezében lenne, nem pedig a Starskiakéban és Maruszewiczekében.

„Ez igazán magasztos cél!... - gondolta. - Ha fiatalabb lennék... Ámbár... De különben itt is vannak emberek, itt is van bőven tennivaló..."

Ismét elővette *Az ezeregyéjszaka meséi*-t, de rádöbbent, hogy már az sem köti le gondolatait. A régi fájdalom újra furkálni kezdte szívét, s szeme előtt megint világosan kirajzolódott Izabella és Starski alakja.

Eszébe jutott Geist, fatalpú saruiban, meg az a furcsa ház, amelyben lakott, a rideg kőkerítéssel együtt... Egyszerre úgy látta, hogy a ház, az első foka egy óriási lépcsőnek, melynek tetejében hatalmas szobor áll, s szinte beleolvad a fellegekbe. A szobor női alakot ábrázol, de csak szoknyájának ércredői látszanak, míg feje és törzse eltűnik a fellegekben. A legalsó

fokon, amelyen ő is áll, fekete betűkkel írt szavak olvashatók: *Örökké változhatatlan és tiszta.* Nem értette, mit jelent a felirat, de azt érezte, hogy a szobor talapzata felől békességgel teljes, nagy-nagy érzés árad a szívébe. És csodálkozott, hogy ő, aki ilyen érzést is fel tud fogni, Izabella kisasszonyt szerethette, haragudhatott rá, sőt féltékeny is volt s még ráadásul - Starskira...

A szégyen arcába kergette a vért, pedig senki sem volt a szobában. A látomás eltűnt, Wokulski felriadt. Megint csak ember, gyenge, szenvedő ember volt. De szívében már megzendült valami hatalmas hang, mint az áprilisi égiháború visszhangja, melynek cikázó villáma és égzengése a tavasz, a feltámadás érkezését hirdeti.

Június elsején Schlangbaum látogatta meg. Zavartan lépett a szobába, de mikor Wokulskit jobban szemügyre vette, remény ébredt a szívében.

- Eddig nem látogattalak meg - kezdte -, mert tudom, hogy beteg voltál, és senkit sem kívántál fogadni. De úgy látom, hála Istennek, minden elmúlt...

Idegesen feszengett a széken, és sanda tekintetét végighordozta a szobán. Lehet, hogy több vagy nagyobb rendetlenséget várt.

- Van valami elintéznivalónk? - kérdezte Wokulski.

- Nem annyira elintéznivalónk, mint inkább egy javaslatom... Mikor ugyanis megtudtam, hogy beteg vagy, eszembe jutott... hogy... neked hosszabb pihenésre lesz szükséged, mégpedig teljes pihenésre, hogy minden üzleti ügyből kikapcsolódj. Azt gondoltam tehát, nem lenne-e jó, ha azt a százhúszezer rubelt egyelőre nálam hagynád... minden gond nélkül lenne tíz százalékod.

- Aha!... - vetette közbe Wokulski. - Én a társaimnak, sőt magamnak is minden gond és munka nélkül tizenötöt fizettem.

- Igen, de most más idők járnak... Különben szívesen adok tizenötöt is, ha a neved megmarad a cégben...

- Sem a nevemet, sem a pénzemet nem adom - felelte Wokulski türelmetlenül. - Bár sosem vágtam volna bele! Ami pedig a pénzt illeti... elég nekem az a százalék, amelyet az értékpapírok hoznak... Még sok is...

- Szóval, Szent János napjára követeled a tőkét? - kérdezte Schlangbaum.

- Októberig nálad hagyhatom kamat nélkül is, azzal a feltétellel, hogy mindenkit megtartasz állásában, aki ott akar maradni.

- Súlyos feltétel, de...

- Ahogy akarod...

Pillanatnyi csend állt be.

- És mi az elgondolásod a Kereskedelmi Vállalattal kapcsolatban? - kérdezte Schlangbaum. - Mert úgy beszélsz, mintha attól is vissza akarnál vonulni.

- Lehetséges, sőt nagyon valószínű.

Schlangbaum elpirult. Valamit mondani akart, de meggondolta magát. Egy rövid ideig még beszélgettek, mindenféle közömbös dologról, aztán Schlangbaum szívélyes búcsúzás után elment.

„Úgy látszik, ez feltette magában, hogy mindent ő örököl utánam - gondolta Wokulski. - Hm! Hát hadd örököljön... A világ azoké, akik magukhoz kaparintják."

Annyi bizonyos, hogy ezt a Schlangbaumot, akivel most üzleti ügyeiről beszélgetett - mulatságosnak találta.

„A boltban mindenki panaszkodik rá - fordult meg fejében -, azt mondják, magasan hordja az orrát, és az embereit kizsákmányolja. Igaz ugyan, hogy rólam is ezt mondták..."

Tekintete megint az íróasztalra siklott, ahol néhány napja ott hevert a párizsi levél. Kezébe vette, nagyot ásított, de aztán mégis felbontotta.

A diplomáciai összeköttetésekkel rendelkező bárónő tudósítása volt és néhány hivatalos okmány. Átnézte és megállapította, hogy Ernest Walter, más néven Ludwik Stawski elhalálozását igazoló okiratok arról, hogy nevezett Algírban meghalt.

Elgondolkozott.

„Ha három hónappal ezelőtt érkeztek volna ezek a papírok, ki tudja, mi lenne ma?... Stawskiné - nagyon szép asszony, de mindenekfelett nemes lelkű... bizony, nemes lelkű... Sőt, azt mondják, szeretett is... Hátha igaz?... Ő engem, én meg azt a másikat... A sors iróniája!..."

A papírköteget az íróasztalra dobta, s eszébe jutott a kicsiny, tiszta szalon, ahol annyi kedves estét eltöltött Stawskinéval, s ahol olyan teljes nyugalmat érzett.

- No, lám - sóhajtotta -, eldobtam a kínálkozó boldogságot, amely magától hullott volna az ölembe... De vajon lehet-e boldogságnak nevezni azt, amire nem vágyunk?... S hátha ő is legalább egyetlen napig annyit szenvedett, mint én?... Rettenetes rendje a világnak, hogy két boldogtalan ember, akiknek boldogtalansága ugyanabból a forrásból fakad, nem segíthet egymáson.

Az okiratok még néhány napig ott hevertek íróasztalán, anélkül hogy eldöntötte volna, mit csináljon velük.

Eleinte egyáltalában ügyet sem vetett rájuk, de később egyre gyakrabban megakadt rajtuk a tekintete, s minduntalan a keze ügyébe kerültek. Erre nagy lelkiismeret-furdalást érzett.

„Tulajdonképpen - gondolta - Stawskiné számára szereztem meg, tehát neki kell elküldenem. De hol van Stawskiné?... Nem tudom. Érdekes lenne, ha elvenném feleségül... Lenne társaságom, Helunia kedves gyerek, lenne célja az életemnek. De ő - semmit sem nyerne velem... Mert mit is mondanék neki? Beteg vagyok, ápolónőre van szükségem, s ezért felajánlok évenként tíz-egynéhány ezer rubel jövedelmet... Sőt azt is megengedném, hogy szeressen, de én... nekem már elég volt a szerelemből..."

Egyik nap a másik után múlt el, s Wokulski még most sem találta meg a módját, hogy az okiratokat elküldje Stawskinénak. Meg kellene tudni, hol lakik. Fel kellene adni egy ajánlott levelet. Végül eszébe jutott, hogy a legegyszerűbb, ha elhívatja Rzeckit (akit már hetek óta nem látott), s neki adja át az iratokat. De ahhoz, hogy Rzeckit magához hívassa, csengetni kell az inasnak, s el kell küldeni a boltba.

- Ej... hagyjatok engem békében! - mormogta.

Megint elővett egy könyvet, ezúttal útleírásokat. Végigment az Egyesült Államokon, Kínán, de Stawskiné iratai nem hagyták nyugodni. Tudta, hogy valamit kell velük tenni, de érezte, hogy ő maga meg nem teszi. Már önmagát is nyugtalanította ez az érthetetlen lelkiállapot.

- De hiszen egészen logikusan gondolkozom - dünnyögte -, ha az emlékeim nem zavarnak... Szabályszerűen érzek... Ó, még túlságosan is szabályszerűen. Csak éppen... ezt az ügyet, különben egyetlen ügyet sincs kedvem elintézni... Ez tehát a manapság annyira divatos akarat-betegség. Nagyszerű találmány!... De az ördögbe, én sosem hódoltam a divatnak... Különben bánom is én, divat-e vagy sem; így érzem jól magam, és punktum...

Éppen a kínai útleírás utolsó oldalait olvasgatta, amikor eszébe jutott, hogyha lenne akarata, akkor előbb-utóbb kitörölhetne az emlékezetéből bizonyos eseményeket és személyeket.

- Pedig, hogy gyötörnek... hogy gyötörnek!... - suttogta.

Teljesen elvesztette időérzékét.

Egy napon Schumann valósággal betört hozzá.

- Nos, hogy vagyunk? - kérdezte. - Látom, olvasunk... Regény?... Nagyszerű... Útleírás? Mégjobb... Nem lenne kedved sétálni egyet? Ma szép idő van, azt hiszem, öt hét elég volt ahhoz, hogy lakásodat kiélvezd...

- Ha jól tudom, te tíz évig élvezted a magadét - felelte Wokulski.

- Igazad van, de nekem volt foglalkozásom, én az emberi hajszálakat vizsgáltam, és hírnévről álmodoztam. De mindenekelőtt nem viseltem a vállamon a magam és mások üzleti ügyeinek terhét. Hiszen alig néhány hét választ el a Kereskedelmi Vállalat közgyűlésétől.

- Kilépek...

- Tessék?... Nagyszerű ötlet - jegyezte meg Schumann gúnyosan. - S hogy még többre becsüljenek, járulj hozzá, hogy Schlangbaumot vegyék oda igazgatónak, az majd ellátja a bajukat!... Akárcsak az enyémet. Zseniális egy faj ezek a zsidók, de micsoda semmirekellők...

- Nono!...

- Csak ne védelmezd őket velem szemben - kiáltotta Schumann mérgesen. - Én nemcsak ismerem, de érzem is őket... A nyakamat tenném rá, hogy Schlangbaum e pillanatban már téged furkál a vállalatban, s biztosan be is fészkeli magát, mert hogyan is lehetne el a lengyel arisztokrácia... zsidók nélkül?

- Látom, nem nagyon szereted Schlangbaumot?

- Dehogynem, sőt, csodálom, és nagyon szeretném utánozni, de nem bírom! Látod, éppen most kezd ébredezni bennem az ősök ösztöne: az üzleti szellem... Ó, természet! Ó, hogy szeretném összekaparni az első milliócskát, hogy aztán jönne utána a második meg a harmadik... hogy én lennék Rothschild kisöccse. Egyelőre azonban még Schlangbaum is be tud csapni... Olyan régóta forgolódom itt a ti világotokban, hogy közben elvesztettem saját fajtámnak legkiválóbb tulajdonságait.

- Hát szakíts velük, keresztelkedj ki...

- Eszemben sincs. Először is akkor sem szakítanék velük, ha kikeresztelkednék, s egyébként én olyan különleges zsidó vagyok, hogy nem szeretem a hazugságot. Másodszor: ha nem szakítottam akkor, mikor gyengék voltak, most, mikor erősek, csak nem vagyok bolond...

- Én azt hiszem, most éppen gyengébbek - vetette közbe Wokulski.

- Talán azért, mert kezdik őket gyűlölni?...

- Gyűlölni: ez igen erős kifejezés.

- Ugyan, kérlek, nem vagyok én sem vak, sem ostoba... Tudom, mit beszélnek a zsidókról a műhelyekben, a kocsmákban, a boltokban, sőt az újságokban is... Biztos vagyok benne, hogy egy-két éven belül kirobban újra a zsidóüldözés. A rokonszenvemet nem tagadhatom meg tőlük... Érzem, hogy bármelyik piszkos zsidó kedvesebb nekem, mint egy kikent-kifent úrfi; s mikor most, húsz esztendő után, először mentem el a zsinagógába, s meghallottam énekeinket, szavamra mondom, a könny is kicsordult a szememből. Mit kell itt sokat beszélni?... Gyönyörű a diadalmas Izrael, s jólesik arra gondolnom, hogy az elnyomottak e diadalához az én munkám is hozzájárul!...

- Te, Schumann, én azt hiszem, neked lázad van...

- Én meg azt hiszem, neked hályog van, de nem is a szemeden, hanem az agyadon...

- Hogy is beszélhetsz előttem ilyeneket?...

- Úgy, hogy először is nem akarok csúszó-mászó féreg lenni, aki alattomosan harap, másodszor... te már úgysem fogsz ellenünk harcolni... Te bukott ember vagy, s éppen a saját fajtádbeliek buktattak el... A boltodat eladtad, a Kereskedelmi Vállalatból kilépsz, a te karriered véget ért.

Wokulski lehorgasztotta fejét.

- Különben, gondold csak meg - folytatta Schumann -, ki áll ma melletted?... Én, a zsidó, akit éppen úgy megvetnek, s akit éppen úgy megbántottak, mint téged... mégpedig ugyanazok az emberek... a nagyurak.

- Kezdesz érzelmes lenni - jegyezte meg Wokulski.

- Ez nem érzelmesség!... Állandóan a maguk nagyságát fröcskölték a szemünkbe, a maguk erényeit hirdették, s a maguk eszményeit kényszerítették ránk... Ma pedig, mondd meg magad, mit érnek azok az eszmények és erények, hol van az ő nagyságuk, amelynek a te zsebedből kellett táplálkoznia?... Egyetlen évig éltél velük... állítólag, mint velük egyenrangú lény, és mivé tettek?... Nos, képzeld csak el, mit tettek velünk, akiket évszázadokon át nyomtak és rugdostak?... Én tehát csak ajánlhatom, gyere, szövetkezz a zsidókkal. Nagy vagyont gyűjtesz, és amint az Ótestamentum mondja, ellenségeidet lábad alá vetheted zsámolyul... A nevedért és néhány jó szóért neked adjuk a Łęckieket, Starskiakat és... akit csak akarsz... Schlangbaum nem neked való társ... pojáca.

Wokulski legyintett.

- Én azt hiszem - szólt -, hogy te, aki mindenkit ki akarsz gyógyítani az álmodozásból, te magad vagy a legnagyobb álmodozó.

- Ugyan miért?...

- Úgy van... Nincs talaj a lábatok alatt, s másokat akartok nyakon ragadni... Inkább a másokkal való becsületes egyenlőségen jártassátok az eszeteket, mint a világ meghódításán. Ne gyógyít-gassátok a mások hibáit, amíg a magatokéit ki nem gyógyítottátok, mert azok szaporítják ellenségeitek számát. Különben te magad sem tudod, mit akarsz: az egyik pillanatban lenézed és szidod, a másikban pedig nagyon is magasra értékeled a zsidókat...

- Az egyedeket lenézem, a tömeg erejét tisztelem.

- Én ellenben fordítva: a tömeget megvetem, de az egyént gyakorta tisztelem.

Schumann elgondolkozott.

- Tedd, ami jólesik - szólt és vette a kalapját. - A tény azonban az, hogy amint kiteszed a lábad a vállalatból, azonnal Schlangbaum meg egy csomó koszos zsidó kaparintja a kezébe, ellenben ha ott maradnál, bevihetnél tisztességes embereket, akiknek nem sok a hibájuk, és megvannak az összes zsidó kapcsolataik.

- A vállalatot így is, úgy is a zsidók kerítenék hatalmukba.

- Igen, de veled az egyetemet végzett zsidók kerülnének be, nélküled pedig gettó-zsidóké lesz.

- Nem mindegy az? - kérdezte Wokulski, vállat vonva.

- Nem. Minket hozzájuk köt a faj és a közös sors, de elválasztanak a felfogásbeli különbségek. Nekünk tudományunk van, nekik Talmudjuk, mi okosak vagyunk, ők leleményesek, mi egy kicsit kozmopoliták vagyunk, ők partikularisták, akik nem látnak tovább a saját zsinagógájuknál és hitközségüknél. Ezért hát a civilizációnak az az érdeke, hogy az ügyek irányítása a mi kezünkben legyen. Ők a világot csak bemocskolnák kaftánjukkal, hagymaszaggal, de nem vinnék előbbre. Gondolkozz csak ezen, Staś!...

Megölelte Wokulskit, és kifelé menet vidáman fütyörészte *A zsidónő* áriáját: *Mikor az ég Rákhelt az én kezembe adta...*

„Szóval így állunk - gondolta Wokulski. - Közeledik a harc a haladó és elmaradott zsidóság között a mi bőrünkért, és én ebben részt vegyek, mint egyiknek vagy a másiknak szövetségese?... Gyönyörű egy szerep!... Ó, hogy unom és hogy fáraszt...”

Ismét ábrándozásba merült, maga előtt látta Geist házának kopott falait, és a végeláthatatlan sok lépcsőfokot, legfelül áll az istennő ércszobra, felhőbe merült fejével, és az alsó lépcsőfokon a rejtélyes felírás:

Örökké változhatatlan és tiszta.

Ahogy az istennő ércköntösének redőit szemlélte, egy pillanatig nevetni szeretett volna Izabellán, meg diadalmaskodó lovagján és a saját szenvedésein is.

- Lehetséges ez?... Lehetséges?... - suttogta. - Hogy én...

De a szobor csakhamar eltűnt, a fájdalom pedig visszatért, s úgy elterpeszkedett szívében, mint a nagyúr, akivel senki versenyre nem kelhet.

Néhány nappal Schumann látogatása után Rzecki jelent meg nála. Nagyon sovány volt, botjára támaszkodva járt, s úgy elfáradt, mire az első emeletre ért, hogy lihegve rogyott egy székbe, s alig bírt beszélni.

Wokulski megijedt: - Mi bajod, Ignacy?... - kiáltotta.

- Eh, semmi!... Egy kicsit az öregség, egy kicsit... semmi, semmi!...

- Orvoshoz kell menned, öregem. Gyógyíttasd magad. Utazz el...

- Bizony, magam is szerettem volna... már meg is váltottam a jegyet, ki is mentem az állomásra, de hidd el, olyan rettenetes honvágy fogott el Varsó után meg a boltunk után - tette hozzá halkabban -, hogy... ej... nem baj, na!... Ne haragudj, hogy eljöttem!...

- Én ne haragudjam, drága öreg cimborám?... Hisz arra gondoltam, hogy te neheztelsz rám...

- Én terád?... - felelte Rzecki, s mélységes ragaszkodással nézett rá. - Én terád?... Na, hagyjuk!... Most üzleti ügyben és nehéz bajok miatt jöttem.

- Bajok?

- Képzeld el, Kleint letartóztatták...

Wokulski hátrahőkölt.

- Kleint, és azt a kettőt... tudod... Maleskit meg Patkiewiczet...

- De miért?

- Emlékszel, ott laktak a Krzeszowskiné házában, és mi tagadás, egy kicsit birizgálták is azt a... Maruszewiczet... Maruszewicz fenyegetőzött, de ők csak annál inkább... A végén aztán az a gazember feljelentette őket... A rendőrség kiszállt, nagy botrány volt, s mind a hármat bevitték.

- Gyerekek... gyerekek!... - suttogta Wokulski.

- Én is azt mondtam - folytatta Rzecki. - Természetesen nem lesz semmi bajuk, de azért mégis kellemetlen história. Az a szamár Maruszewicz már maga is megijedt, kétségbeesve rohant hozzám, esküdözött égre-földre, hogy ő nem oka semminek... Mikor már nem bírtam, ráförmedtem: „Hogy maga nem oka, az biztos. De az is bizonyos, hogy manapság a csirkefogókat az Úristen oltalmazza... Mert igazság szerint magának kellene börtönben ülnie hamisításért, nem pedig ezeknek a szerencsétlen könnyelmű diákoknak...” Majdnem elbőgte magát. Megesküdött, hogy jó útra tér, s hogy már eddig meg nem tette, annak csak te vagy az oka. „Én telve voltam a legnemesebb törekvésekkel, szavalta, de Wokulski úr, ahelyett, hogy kezét nyújtotta volna, s evvel alátámasztotta volna tisztességes törekvéseimet, félvállról kezelt...”

- Ó, a jó lélek! - nevetett Wokulski. - Mi van még?

- A városban az a hír járja, hogy kilépsz a vállalatból.

- Úgy van...

- És hogy az egész vállalatot átadod a zsidóknak.

- Ugyan kérlek, az én társaim nem ócska elviselt ruhadarabok, hogy azoknak adhassam át, akiknek akarom - robbant ki Wokulski. - Van pénzük, a fejük is a helyén van... keressenek megfelelő embereket, s intézkedjenek maguk.

- De kiket találnak? S ha találnak is, kikben bíznának meg, ha nem a zsidókban!... A zsidók pedig komolyan gondolnak erre az üzletre. Nincs nap, hogy Schumann vagy Schlangbaum meg ne látogatna, s ne igyekeznének rábeszélni, hogy én vegyem át tőled a vezetést...

- Hiszen már ma is te vezeted.

Rzecki legyintett.

- Igen, a te ötleteiddel és a te pénzeddel!... - felelte. - De nem ez a fontos... Én az egészből azt látom, hogy Schumann az egyik párthoz tartozik, Schlangbaum a másikhoz, és stróman kell nekik... egyelőre kígyót-békát kiáltanak egymásra, de tegnap már azt hallottam, hogy útban van közöttük a megegyezés.

- Okosak! - suttogta Wokulski.

- Nekem azonban elment tőlük a kedvem - felelte Rzecki. - Én már csak öreg kereskedő vagyok, de hidd el, náluk mindennek alapja a hazugság, a csalás és a fércáru.

- Te csak ne szidd őket túlságosan - intette Wokulski -, mert mi tenyésztettük ki ilyenekké...

- Tévedsz!... - kiáltotta Rzecki mérgesen. - Ők mindenütt ilyenek... Bárhol találkoztam is velük: Pesten, Konstantinápolyban, Párizsban vagy Londonban, mindenütt ugyanazt az elvet vallják: mind anyagi, mind erkölcsi tekintetben minél kevesebbet adni, és minél többet követelni érte... Csalás... mindig csak csalás, ámítás!...

Wokulski le s fel járt a szobában.

- Schumann-nak igaza van - szólt -, hogy a zsidók iránti ellenszenv növekszik, ha már te is...

- Én nem vagyok ellenségük... lassanként le is lépek a küzdőtérről. De nézz csak szét, mi történik a világban?... Nézd meg, hová be nem fészkelik magukat, mindenütt boltokat nyitnak, mi mindenért ki nem nyújtják a kezüket?... S ha valamelyiküknek sikerül pozícióhoz jutnia, nyomban viszi magával fajtestvéreinek egész légióját, akik a világért sem jobbak nálunknál, sőt inkább rosszabbak. Majd meglátod, mivé teszik a boltunkat, milyen segédek és milyen árucikkek lesznek ottan... S alig kaparintották meg a boltot, már az arisztokráciához kapaszkodnak, s már a Kereskedelmi Vállalatodért tülekednek...

- A mi hibánk... a mi hibánk!... - ismételgette Wokulski. - Nem tagadhatjuk meg senkitől azt a jogot, hogy bizonyos polcot elfoglaljon, de a sajátunkat védelmezhetjük.

- Hiszen te magad hagyod ott a magadét.

- De nem miattuk; ők mindig tisztességesen bántak velem.

- Mert szükségük volt rád. Téged, minden kapcsolatoddal együtt csak ugródeszkának használtak...

- No, látod - vágott szavába Wokulski -, nem tudjuk egymást meggyőzni... Hagyjuk hát... néhány hivatalos írás érkezett Ludwik Stawski haláláról.

Rzecki felugrott.

- A Helenka férje?... Hol?... - suttogta lázasan. - De hiszen ez a mentő szalmaszál mindnyájunk számára!...

Wokulski odanyújtotta az okmányokat, Rzecki remegő kézzel kapott a boríték után.

- Örök nyugodalmat... és hála Istennek!... - motyogta, míg olvasta. - Na, drága Staś, így hát szerencsésen minden akadály elhárult... vedd el feleségül... Ó, ha tudnád, hogy szeret... Rohanok, értesítem, de a papírokat te magad vidd el. És... azon módon kérd is meg... Már látom, hogy a vállalatot megmentjük, sőt talán a boltot is... Az a néhány száz ember, akit megmentesz a nyomortól, még haló porodban is áldani fog... Ó, micsoda asszony!... Mellette igazán megtalálod a boldogságot és a békességet...

Wokulski megállt barátja előtt, és fejét csóválta.

- S mit gondolsz, ő is megtalálná mellettem a boldogságot? - kérdezte.

- Egész szívével szeret... El sem hiszed, mennyire...

- És tudja-e, kit szeret?... Nem látod, hogy én már csak roncs vagyok, mégpedig a legrosszabb fajtájából, mert erkölcsi roncs!... Valakinek a boldogságát megmérgezni, azt még tudnám, de boldogságot adni!... Még ha tudnék is valamit adni a világnak, legfeljebb pénzt és munkát, de... nem a mai embereknek, minél távolabbiaknak...

- Eh, hagyd abba!... - kiáltotta Rzecki. - Vedd el feleségül, s mindjárt másképp fogod látni a világot.

Wokulski szomorúan mosolygott.

- Hogyne... megházasodni!... Egy jó, ártatlan lényt béklyóba verni, a legnemesebb érzésekkel visszaélni, s közben mindig a másikra gondolni... Aztán egy vagy két év múlva még szemrehányást is tenni neki, hogy őmiatta mondtam le nagy terveimről...

- Politika?... - suttogta Rzecki rejtélyesen.

- Eh, mit politika!... Éppen elég időm és alkalmam volt, hogy kiábránduljak belőle... Van a politikánál magasztosabb ügy is...

- Talán az a Geist-féle találmány? - firtatta Rzecki.

- Hát ezt meg honnan tudod?

- Schumanntól.

- Ah, igaz!... Elfelejtettem, hogy Schumann-nak mindenről kell tudnia. Külön természeti adomány...

- S még ezenfelül igen hasznos is... Staś, még egyszer ajánlom, gondolkozz Stawskiné dolgán, mert...

- Leütöd a kezemről?... - mosolygott Wokulski. - Hát csak üsd, öregem!... Biztosítalak, nem fogtok nyomorogni.

- Pfuj! Hagyd már abba!... A föld megnyílna alattam, ha én, vén roncs, egy ilyen asszonyra gondolnék. De van itt nálam veszélyesebb versenytárs... Mraczewski... Szinte őrjöng utána, s néhányszor már meg is látogatta... Vigyázz, mert az asszonyszív nincs kőből!...

- Micsoda? Mraczewski?... Hát már nem szocialista?...

- Ó, dehogy. Azt mondja, hogy az ember kaparja össze az első ezer rubeljét, aztán ismerkedjék meg egy ilyen asszonnyal, mint Stawskiné, s a politika azonnal kipárolog a fejéből.

- Szegény Kleinnek más volt a véleménye - jegyezte meg Wokulski.

- Eh, Klein!... Hóbortos alak!... Jó fiú volt szegény, de kereskedősegédnek: semmilyen... Mraczewski, az igen. Valóságos igazgyöngy!... Jóképű, franciául is vartyog, és hogy tud a nőkre nézni, hogy pödörgeti a bajuszkáját!... Ez megállja a helyét a világban, s majd meglátod, elkaparintja Stawskinét az orrod elől... meglátod...

Már indulófélben volt, de még egyszer megállt, s így szólt:

- Vedd el, Staś, vedd el... Boldoggá teszed azt a szegény asszonyt, megmented a vállalatot, sőt talán még a bolt is megmenekül... Üsse kő a találmányokat! Még ha politikai célokról lenne szó, azt megérteném, különösen ma, mikor mélyreható változásokra és eseményekre van kilátás. De az a repülőgép... Noha, mi tagadás, nem lenne rossz, ha feltalálnák!... Hasznát vennénk - tette hozzá néhány pillanatnyi gondolkodás után. - Különben, tégy, amit akarsz, csak az a fontos, hogy hamar határozz, különösen Stawskiné felől, mert hidd el, Mraczewski nem alszik. Helyre legény az! Repülőgép!... Piha! Ámbár... tudom is én?... Talán... talán... nem lenne éppen rossz!...

Wokulski egyedül maradt.

„Párizs vagy Varsó?... - gondolta. - Ott a nagy cél, de bizonytalan, itt pedig néhány száz ember... akiknek nem tudok a szemükbe nézni...” - tette hozzá kis idő múlva.

Az ablakhoz lépett, és kinézett az utcára csak azért, hogy erőt vegyen magán. De minden ingerelte: a kocsik, a hintók, a nagy forgalom, a járókelők lázas sürgölődése a gondterhelt vagy mosolygó arcok... de leginkább a nők látása kuszálta össze az idegeit. Úgy érezte, hogy mindegyik külön-külön az ostobaság és hazugság megtestesítője.

„Előbb vagy utóbb mindegyik megtalálja a maga Starskiját - gondolta. - Mert hiszen mindegyik azt keresi."

Nemsokára megint betoppant Schumann.

- Öregem - kiáltotta már a küszöbön -, ha erővel kidobnál is, tovább üldöznélek látogatásaimmal.

- Ó, dehogy, csak gyere minél gyakrabban - felelte Wokulski barátságosan.

- Szóval beleegyezel?... Nagyszerű!... Ez már fél gyógyulás... Lám, mit jelent a kemény agy!... Alig hétheti súlyos emberutálat után, máris kezded eltűrni az emberi nemet, s ráadásul az én személyemben... hahaha... Hát még mi lenne, ha egy jóképű hölgyikét eresztenének be a ketrecedbe...

Wokulski elsápadt.

- Nana... tudom, hogy még túlságosan korai... bár itt volna az ideje, hogy az emberek között mutatkozz... Az végképp kigyógyítana. Mert gondolj például az én esetemre - magyarázta a doktor -, amíg a négy fal között ültem, úgy untam magam, mint az ördög a templomtoronyban. De alig mutatkoztam ismét a világban, máris ezer meg ezer szórakozásban van részem. Schlangbaum be akar csapni, és napról napra egyik csodálkozásból a másikba esik, mert pedzi, hogy akármilyen naiv képem van, minden sakkhúzását előre kitalálom. Tudod, hogy azóta tisztelni kezd?...

- No, ez elég szerény szórakozás - állapította meg Wokulski.

- Várj csak!... A másik mulatságomról a pénzügyi körökhöz tartozó hitsorsosaim gondoskodnak, mert úgy látják, hogy nagyszerű üzleti érzékem van, s ennek ellenére azt képzelik, hogy úgy fogok táncolni, ahogy ők fütyülnek... Előre nevetek fájdalmas kiábrándulásukon, amikor majd észbe kapnak, hogy egyrészt nincs is olyan nagy tehetségem az üzlethez, másrészt nem vagyok annyira buta, hogy sakkfigura legyek a kezükben.

- Engem meg hogy rá akartál beszélni, hogy velük dolgozzam?...

- Az egészen más. Még ma is szeretnélek rábeszélni. Arra, legalábbis pénzügyi tekintetben, még senki sem fizetett rá, hogy értelmes zsidókkal körültekintően és óvatosan társult. De egészen más dolog a társ szerepe, mint a sakkfiguráé, mert belőlem azt akarnak csinálni... Ah, ezek a zsidócskák... akár kaftánt viselnek, akár frakkot: egykutya...

- Ami azonban téged egyáltalán nem akadályoz abban, hogy nagy tisztelettel övezd őket, sőt szövetkezz is velük. Például, Schlangbaummal...

- Ez is egészen más - felelte Schumann. - A zsidók, véleményem szerint a világ legzseniálisabb fajtája, emellett az én fajtám, tehát csodálom őket, egészében pedig szeretem is. De ami a Schlangbaummal való megállapodásomat illeti... hát mit gondolsz, okos dolog lenne marakodnunk, mikor olyan szent ügy megmentéséről van szó, mint amilyen a Kereskedelmi Vállalat?... Te eldobod magadtól, tehát vagy összeomlik, vagy megkaparintják a németek, de az országra nézve mindenesetre elvész. Így pedig az ország is nyer meg mi is.

- Percről percre kevésbé értelek - szólt közbe Wokulski. - A zsidók nagyok, a zsidók semmirekellők... Schlangbaumot ki kell rúgni a vállalatból, azután meg be kell venni... Egyszer azt mondod, hogy a zsidók nyernek rajta, máskor meg hogy az ország nyer... Tökéletes zűrzavar.

- Úgy látom, Staś, az agyad egészen felmondta a szolgálatot. Nincs itt semmiféle zűrzavar, sőt ellenkezőleg, ez a legtisztább igazság... Ebben az országban csakis a zsidók csinálnak valamelyes kereskedelmi és ipari mozgalmat, tehát minden gazdasági sikerük egyúttal az országra nézve is nyereség. Na, nincs igazam?...

- Ezen gondolkoznom kell - felelte Wokulski. - Halljuk, milyen szórakozásod van még?...

- Most jön a java. Képzeld el, alig ment híre pénzügyi sikereimnek, máris házasítanak!... Engem, a zsidó képemmel és fejemen a holdvilággal.

- Kicsoda?... és kivel?...

- Természetesen ismerőseink. És kivel?... Akivel akarom. Még keresztény nő is akad, mégpedig nagyon jó családból, csak az az egy feltétele, hogy keresztelkedjem ki...

- És te?...

- Hiszed-e, képes vagyok megtenni, puszta kíváncsiságból. Borzasztóan fúrja az oldalamat, hogyan tud meggyőzni őszinte szerelméről egy szép, fiatal, jól nevelt s ráadásul jó családból származó keresztény hölgy... Ez millió szórakozást jelentene. Szörnyen mulatságos lenne látni, hogyan töri magát értem. Talán még azt is elmondaná, őszinte szórakozásomra, hogy milyen áldozatot hoz családjáért, sőt talán hazájáért. Az sem lenne utolsó mulatság, kinyomozni, hogy miképpen kárpótolná magát ezért az áldozatért: vajon a régi módszer szerint: titokban csalna-e meg, vagy az új módszer szerint: nyíltan; sőt még talán határozott hozzájárulásomat is kérné?...

Wokulski a fejéhez kapott:

- Borzalmas... - suttogta.

Schumann sandán nézett rá.

- Ó, vén romantikus... vén álmodozó!... - morogta. - Fejedhez kapsz, mert beteg képzeletedben még most is ott settenkedik az eszményi szerelem, az angyalszívű és -lelkű nő ábrándképe. De ilyen tíz közül legfeljebb egy akad, tehát kilenc esélyed van rá egy ellenében, hogy pontosan te nem találod el... Akarod tudni a szabályt?... Vizsgáld meg az emberek egymás közötti viszonyát. Vagy a férfi sürög-forog és berzenkedik egész csomó tyúk között, mint valami kakas, vagy a nő csalja, csábítja maga után a frakkos urak egész falkáját, mint a nőstényfarkas februárban, a kábult hímeket. S mondhatom, nincs lealjasítóbb dolog, mint együtt futni egy ilyen falkával, egy nőstényfarkastól függeni... Egy ilyen kapcsolatban az ember elveszíti a vagyonát, egészséget, szívét, energiáját s a végén még az eszét is... Megérdemli gyalázatát, aki az ilyen posványból nem tudja magát kiszabadítani.

Wokulski tágra nyitott szemmel, szótlanul ült, de aztán halkan megszólalt:

- Igazad van...

A doktor megragadta kezét, erősen megrángatta és felkiáltott:

- Igazam van?... És ezt te mondod?... Akkor, hát... megmenekültél!... Akkor még ember lesz belőled... Fütyülj mindenre, ami volt; a saját fájdalmadra és mások aljasságára... Válassz magadnak célt, mindegy, hogy milyent, és kezdj új életet. Gyűjts még nagyobb vagyont, vagy dolgozz nagyszerű felfedezéseken, vedd el Stawskinét, vagy alapíts új vállalatot, csak vágyódj

valamire és fogj valamibe. Érted? Azt azonban sose tűrd el, hogy egy szoknyával letakarjanak... Érted? A férfi, akinek annyi energiája van, mint neked, parancsolni szokott, nem pedig engedelmeskedni; vezetni, nem pedig pórázon járni. Aki közted és Starski között választhatott, és Starskit választotta, az bebizonyította, hogy még Starskit sem érdemli... Ez az én receptem, megértetted?... Most pedig Isten veled, maradj egyedül gondolataiddal.

Wokulski nem marasztalta.

- Haragszol? - szólt Schumann. - Nem csodálom, rettenetes fekélyt égettem ki belőled; ami még benned maradt, az már magától elpusztul. Jó egészséget.

A doktor távozása után Wokulski kinyitotta az ablakot, és kigombolta ingét. Melege volt, fulladozott, azt hitte, agyát elönti a vér. Eszébe jutott Zasławek és a megcsalt báró, aki mellett ő akkoriban körülbelül azt a szerepet töltötte be, amelyet most Schumann mellette.

Ismét gondolataiba merült, látta Izabellát Starski karjai között, de látta mellette a verejtékét csorgató, tajtékos szájú farkasfalkát is, amint a nőstényfarkas nyomában száguld, a havon. És közöttük meglátta - saját magát!...

Ismét hatalmába kerítette a fájdalom, de ugyanakkor az önmagától való undorodás és irtózat is.

- Ó, milyen alávaló, milyen ostoba vagyok! - kiáltotta, homlokára ütve. Hogy egy ember, aki ennyit látott és ennyit hallott, így lealjasodjék... Én... én... versenyt futottam Starskival és ki tudja, még hány hozzá hasonlóval.

Ezúttal bátran maga elé idézte Izabella kisasszony képét; bátran szemlélte szoborszerű vonásait, hamvasszőke haját, minden színben játszó és változó szemét, a kéktől egészen a feketéig. S arcán, nyakán, karján és keblén mindenütt ott ég Starski csókjainak nyoma, mint megannyi szégyenbélyeg.

„Schumann-nak igaza van - gondolta. - Valóban kigyógyultam...”

De a harag elnyugodott bensejében, s helyét ismét a panasz és a szomorúság foglalta el.

A következő néhány nap alatt már nem olvasott. Élénk levelezésbe kezdett Szuzsinnal, és igen sokat töprengett. Arra gondolt, hogy jelenlegi helyzetében, mikor már csaknem két hónapja szobájában ül, nem is ember többé, inkább az osztrigához hasonlít, mely állandóan egy helyben áll, s minden válogatás nélkül elfogadja a világtól, amit éppen felé dob.

Hát neki mit adott a véletlen?

Először is könyveket tolt elébe, melyek közül egyikből megtudta, hogy ő Don Quijote, a másik felkeltette kíváncsiságát és vonzalmát a csodák világa iránt, ahol az embernek hatalma van a természet minden erői felett.

Nem akart tovább is Don Quijote maradni. Azt akarta, hogy neki is hatalma legyen a természet erői felett.

Azután egymás után látogatta meg Schlangbaum és Schumann, akiktől megtudta, hogy két zsidó párt verseng egymással azért, hogy az ő Kereskedelmi Vállalatának vezetését a kezébe kaparintsa. Az egész országban nem akadt senki, aki az ő elképzeléseit továbbfejleszthette volna, csak a zsidók.

Ezért aztán annyira megundorodott a kereskedelemtől, a kereskedelmi vállalatoktól és minden haszontól, hogy azon csodálkozott, miképp tudott két álló esztendeig ilyen dolgokkal foglalkozni?...

„Csak az ő kedvéért szereztem vagyont!... - gondolta. - Kereskedelem... Én és a kereskedelem... És én halmoztam össze két év alatt több mint félmillió rubelt, én forgolódtam mindenféle gazdasági és pénzügyi szédelgő között, én tettem fel egy kártyára munkát és életet, és... nyertem... Én, az idealista, én, a tudós, én, aki értem és tudom, hogy egy félmillió rubelt egyetlen ember, a maga munkájával nem egy, de három élet folyamán sem kereshetne meg... S az egyetlen vigasztalás mindebben a kártyakeverésben a bizonyosság, hogy nem loptam és nem csaltam... Úgy látszik, csakugyan az Úristen őrködik az ostobák fölött...”

Azután ismét a véletlen hozta meg Stawski halála hírét a párizsi levélben, s ennek nyomán sorra ébredtek fel benne a Stawskinéval és Geisttel kapcsolatos emlékek.

„Az igazat megvallva - gondolta -, ezt az összeharácsolt vagyont vissza kellene adnom a köznek. Itt nálunk éppen elég a nyomor és tudatlanság, s ezek a sötétségben tartott, szegény, nyomorult emberek jelentik a legtiszteletreméltóbb emberanyagot... De ennek egyetlen módja az lenne, ha Stawskinét elvenném. Ő bizonyára nem akadályozna terveim végrehajtásában, sőt a leghűségesebb munkatársam lenne. Ha valaki ismeri a munkát és a szegénységet, az csak ő lehet, s ezenfelül olyan szép, tiszta a lelke!...”

Így tűnődött, de egészen másképp érzett: megvetette az embereket, akiket boldogítani kívánt. Érezte, hogy Schumann pesszimizmusa nemcsak Izabella iránti szenvedélyét ásta alá lelkében, hanem őt magát is teljesen megmérgezte. Nehéz volt megszabadulni attól a gondolattól, hogy az emberi nem csak kétféle elemből áll, mégpedig a kakassal kacérkodó tyúkból vagy a nőstény farkast hajszoló hímből, s hogy bárhova megy, bárkihez fordul, tízszerte több az esélye arra, hogy állatra talál, mint arra, hogy emberrel kerül szembe!...

- Az ördög vigye el Schumannt ezzel a gyógymódjával együtt... - suttogta.

Csak most kezdett el gondolkozni Schumannon.

Három emberrel találkozott eddig, akik az emberi nemben erősen állatias vonásokat fedeztek fel: az egyik ő maga volt, a másik Geist, a harmadik Schumann. Ő maga azonban úgy vélekedett, hogy az emberiség körében az állat csak kivételes jelenség, míg a nagy többség jó egyedekből áll. Geist ellenben azt állította, hogy az emberiség átlaga állat, s a jó egyedek csak kivételek. De Geist hitt abban, hogy a jó egyedek idővel elszaporodnak, betöltik az egész földet, s évtizedek óta egy nagy találmányon dolgozott, amely arra volt hivatva, hogy ezt a diadalt siettesse.

Schumann-nak is az volt a véleménye, hogy az emberiség nagy többsége állat, de ő nem hitt a jobb jövőben, és senkiben sem igyekezett ezt a hitet felkelteni. Szerinte az emberi nem eleve végleges elállatiasodásra van kárhoztatva, csak a zsidókat ismerte el kivételeknek, akik úgy forgolódnak, cikáznak az emberek tömegében, mint a csukák a kárászok között.

„Gyönyörű filozófia!” - gondolta Wokulski.

S mégis érezte, hogy megsebzett lelkében, akár a frissen szántott televényben, buján tenyészik Schumann pesszimizmusa. Érezte, hogy nemcsak Izabella iránti szerelme van kialvófélben, hanem a csalódás miatti sérelme is kezd homályosodni. Mert ha az egész világ csupa állat, akkor semmi értelme, hogy ő az állatok egyike után bolonduljon, vagy akár haragudjék rá azért, mert állat, a többinél sem nem jobb, sem nem rosszabb állat.

„Pokoli gyógymód ez a Schumanné! - ismételgette. - De ki tudja, nincs-e igaza?... Én irgalmatlanul megbuktam a magam felfogásával, s ki biztosít arról, hogy Geist szintén nem tévedett-e a magáéban, és hogy nem Schumann-nak van-e igaza?... Rzecki állat. Stawskiné állat. Geist állat, én magam is állat vagyok, s az eszmények - a festett jászol, melyben festett fű van, amitől ugyan senki jól nem lakik!... Akkor hát minek áldozza fel magát az ember az

egyikért, s miért bolonduljon, küszködjék a másikért?... Először tehát meg kell gyógyulnia, azután pedig felváltva fogyasztani a vesepecsenyét és a szép nőket, s mind a kettőt lehetőleg jó borral öntözni... Néha egy-egy könyvet elolvasni, máskor meg elutazni vagy hangversenyt hallgatni, és így bevárni az öregséget!"

Egy héttel a közgyűlés előtt, amelyen az egész vállalat sorsának el kellett dőlnie, egyre sűrűbben érkeztek Wokulskihoz látogatók. Jöttek kereskedők, jöttek arisztokraták, ügyvédek, és kérve kérték, ne mondjon le állásáról, s ne kockáztassa ezt a szép művét. Wokulski a látogatókat annyira hidegen és közönyösen fogadta, hogy jóformán el sem merték mondani érveiket: minden rábeszélésnek elébe vágott azzal, hogy fáradt és beteg, tehát vissza kell vonulnia.

Az ügyfelek reménytelenül távoztak; de mindegyik meggyőződött róla, hogy Wokulski valóban súlyos beteg. Lesoványodott, a kérdésekre kurtán és fanyarul válaszolgat, szemében pedig lázas tűz ég.

- Megölte a kapzsiság - állapították meg a kereskedők.

Wokulski néhány nappal a közgyűlés előtt elhívatta ügyvédjét, s kérte, közölje társaival, hogy a velük kötött szerződés értelmében tőkéjét kivonja a vállalatból, és ő maga is kilép. Mindenkinek joga van ugyanezt cselekedni.

- És a pénzbetétek? - kérdezte az ügyvéd.

- Az övék már rendelkezésükre áll a bankban, nekem pedig csak Szuzsinnal van elszámolnivalóm.

Az ügyvéd gondterhelten búcsúzott. Ugyanazon a napon meglátogatta a herceg.

- Hihetetlen dolgokat hallok! - kezdte az előkelő vendég, miközben Wokulski kezét szorongatta. - Ügyvédje úgy viselkedik, mintha önnek csakugyan eltökélt szándéka lenne, hogy itt hagyjon bennünket...

- Hercegséged azt hitte talán, hogy tréfálok?...

- Nem, nem... Inkább azt hiszem, hogy a szerződésben talált valami sérelmet és...

- És alkudni próbálok, hátha sikerül előnyösebb szerződést kényszeríteni társaimra, az ő százalékukat csökkenteni, s az én jövedelmemet növelni? - vágott szavába Wokulski. - Nem, egészen komolyan visszavonulok.

- Szóval csalódást okoz társainak.

- Miért lenne ez csalódás? Önök ragaszkodtak a szerződésnek ahhoz a pontjához, hogy a vállalat egyelőre csak egy évre alakuljon, s ahhoz is kötötték magukat, hogy egy hónappal a szerződés felbontása után mindenki kivonhassa a tőkéjét. Ezt a követelést mindig nyomatékosan hangsúlyozták. Én csak annyiban hágtam át ezt a feltételt, hogy az önök pénzét nem egy hónappal a szerződés felbontása után, hanem azonnal visszaszolgáltatom.

A herceg egy karosszékbe rogyott.

- A vállalat fennmarad - szólt halkan -, de az ön helyébe óhitűek kerülnek.

- Ez teljesen önöktől függ.

- Zsidók... a mi vállalatunkban!... - sóhajtotta a herceg. - Ezek képesek még a közgyűléseken is zsidóul beszélni... Szerencsétlen hazánk!... Szerencsétlen nyelvünk!...

- Ettől nem kell félni - szólt közbe Wokulski. - Legtöbb társamnak amúgy is az a szokása, hogy a közgyűléseken franciául beszél, és lám, nyelvünknek mégsem történik semmi baja. Az sem fog megártani, ha a francia szavak közé egypár zsidó kifejezés is becsúszik.

A herceg elpirult.

- De uram, az óhitűek... idegen faj... s most egy bizonyos idegenkedés nyilvánul meg velük szemben...

- A tömeg idegenkedése semmit sem jelent. De különben ki tiltja meg önöknek, hogy megfelelő tőkéstársakat keressenek, és hogy a vállalat vezetését ne Schlangbaumra, hanem egy keresztény kereskedőre bízzák?

- Nem ismerünk olyasvalakit, akiben meg lehetne bízni.

- És Schlangbaumot ismerik?...

- Meg különben is, a mieink között nincs elég tehetséges ember - jegyezte meg a herceg. - Ezek kereskedősegédek, nem pénzemberek...

- Hát én mi voltam?... Kereskedősegéd s ráadásul még borfiú is egy vendéglőben; azért a vállalat mégis meghozta az előirányzott hasznot.

- Ön kivétel.

- Ki tudhatja előre, hogy más ilyen kivétel nem akadna-e a pincékben vagy a különböző boltok pultjai mögött. Csak keresni kell.

- De az óhitűek maguktól kínálkoznak...

- Lám, ez az!... - kiáltotta Wokulski. - A zsidók maguk jelentkeznek, vagy önök mennek el hozzájuk, de egy keresztény parvenü nem is közelíthet önökhöz, mert útközben annyi akadályt és gáncsoskodást talál... Én sokat beszélhetnék erről. Az önök ajtói olyan légmentesen bezárulnak a kereskedő vagy az iparos előtt, hogy vagy százezrekkel kell bombáznia, vagy alattomban kell befurakodnia, akár a poloskának... Tessék csak egy kicsit jobban kinyitni azt az ajtót, s akkor talán ellehetnek zsidók nélkül is.

A herceg tenyerébe temette arcát.

- Ó, Wokulski úr... nagyon, nagyon igaz, amit mond, de keserű is... de szörnyű... Különben, mindegy... Én megértem, hogy ellenünk panasza van, de azért van bizonyos kötelezettség a közzel szemben is...

- Én, kérem, nem azt tartom kötelességteljesítésnek, hogy a tőkém után tizenöt százalék hasznot élveztem évente, és azt sem hiszem, hogy rosszabb polgára lennék hazámnak azzal, hogy ezentúl csak ötöt vágok zsebre...

- De hiszen mi elköltjük azt a pénzt - felelte a herceg, most már sértődötten. - Az emberek abból élnek körülöttünk...

- Én is költeni fogok. Nyárra majd elutazom Ostendébe, ősszel Párizsba, télen Nizzába...

- Bocsánat... nemcsak a külföldiek élnek belőlünk... hány itteni iparos...

- Vár a pénzére egy évig vagy még annál is tovább - vágott szavába Wokulski. - Kegyelmes herceg, mi mind a ketten jól ismerünk ilyen iparbarátokat; közöttünk is akadtak ilyenek a vállalatban...

A herceg felugrott.

- Ááá!... Ez igazán nem járja, Wokulski úr! - kiáltotta lihegve. - Nem mondom, akad közöttünk hiba, nagy hibák, sőt bűnök is, de önnel szemben egyet sem követtünk el... Ön iránt mindnyájan jóindulattal viseltettünk, megbecsültük...

- Megbecsültek! - kiáltotta Wokulski nevetve. - Azt hiszi, hercegséged, nem értettem meg, hogy mi volt ez a megbecsülés, és milyen helyzetet jelentett volna számomra önök között?... Az önök megbecsülésének létráján Niwiński úr, Szastalski úr, sőt... Starski úr is, aki pedig soha életében nem dolgozott, és senki nem tudja, honnan szedte az elköltött pénzt, tíz-tizenöt fokkal felettem álltak. De mit beszélek?... Az első jöttment külföldi, minden nehézség nélkül bejutott az önök szalonjaiba, amelyeket nekem, ha mással nem, legalább a befektetett tőkék tizenöt százalékos kamatjával kellett meghódítanom!... Nem engem tiszteltek önök, hanem ezeket az urakat, akiket felsoroltam. Ezeket ruházták fel sokkal több előjoggal... bár a kiváltságosak egyike sem ér annyit, mint az én boltiszolgám, mert az legalább dolgozik, és nem rothasztja a társadalmat...

- Wokulski úr, ön igazságtalan velünk szemben... Én megértem az ön érzelmeit, tudom is, miről beszél, és szégyellem is magam... De az egyének bűneiért nem felelhetünk...

- De igenis felelhetnek, mert azok az egyének itt nőttek fel önök között, s amit hercegséged bűnnek nevez, az tulajdonképpen az önök gondolkozásmódjának gyümölcse, minden munka és minden kötelesség lenézésének és megvetésének következménye.

- Önből a sérelem okozta fájdalom beszél... - felelte a herceg, s indulni készült. - A panasz indokolt, de nem megfelelő helyre irányítja. Ajánlom magamat. Szóval, az óhitűek martalékául dob bennünket?...

- Remélem, velük jobban megértik egymást, mint velünk - felelte Wokulski gúnyosan.

A herceg szeme könnybe lábadt.

- Én azt hittem - mondta elérzékenyülve -, hogy ön lesz az aranyhíd köztünk és azok között, akik... egyre jobban elhúzódnak tőlünk...

- Én szerettem volna híd lenni, fel is építettem a pilléreket, de elfűrészelték, és a híd összedőlt... - válaszolta Wokulski és meghajolt.

- Térjünk hát vissza az elefántcsonttoronyba!...

- Ez még nem elefántcsonttorony... egyelőre csak üzleti összeköttetés a zsidókkal.

- Azt hiszi?... - szólt a herceg elsápadva. - Nos, én sem vagyok többé tagja a vállalatnak... Szerencsétlen hazám!...

Biccentett és távozott...

Végre megtartották a Kereskedelmi Vállalat sorsdöntő közgyűlését.

Mindenekelőtt a Wokulski által alakított vezetőség benyújtotta az elmúlt üzleti esztendőről szóló jelentést. Kiderült, hogy a vállalat forgalma több mint tízszeresen túlhaladta az alaptőkét, s hogy a befektetett tőke nem tizenöt, hanem tizennyolc százalék hasznot hajtott. A vállalat tagjai áhítattal, megilletődve hallgatták a jelentést, s a herceg javaslatára felállással mondtak köszönetet a vezetőségnek és a távollevő Wokulskinak.

Ezután Wokulski ügyvédje emelkedett szólásra, és bejelentette, hogy ügyfele, betegsége miatt, nemcsak a vezetőségtől, hanem a vállalattól is megválik, és tőkéjét kivonja. E hírre már valamennyien régen előkészültek, de a nyílt bejelentés mégis lesújtó hatással volt a jelenlevőkre.

A herceg, a rövid szünetet felhasználva szót kért, s bejelentette, hogy Wokulski távozása következtében ő is kilép a vállalatból. Ezután nyomban el is hagyta a tanácstermet; távozóban azonban így szólt egyik barátjához:

- Sohasem volt hajlamom a kereskedelmi ügyletekhez, s Wokulski volt az egyetlen ember, akire nevem becsületét rábízhattam. Minthogy ő elment, nekem sincs itt keresnivalóm.

- De az osztalék?... - súgta a barátja.

A herceg fölényesen nézett rá.

- Amit tettem, azt nem az osztalékért tettem, hanem szerencsétlen hazám érdekében - felelte. - Szerettem volna egy kis friss vért hozni köreinkbe, egy kis új felfogást, de be kell vallanom, elbuktam. És bukásomat nem Wokulski okozta... Szegény hazám!...

A herceg távozása, bár váratlanul történt, már csak kisebb hatást keltett, mert a jelenlevők jó előre tudták, hogy a vállalat fennmarad. Most az egyik ügyvéd állt fel, s reszkető hangon felolvasott egy igen szép beszédet, melynek értelme az volt, hogy Wokulski távozásával a vállalat nemcsak vezetőjét veszíti el, hanem tőkéjének öthatod részét is.

- Ilyen körülmények között el kellene buknia, össze kellene omlania - folytatta a szónok -, hogy romjaival maga alá temesse az egész országot, a dolgozók ezreit, száz meg száz szegény családot... - E szavaknál elhallgatott, és várta a hatást. De a jelenlevők közömbösen hallgattak, mert előre tudták, mi következik.

Az ügyvéd erre ismét felvette a beszéd fonalát, s biztatta a jelenlevőket, hogy ne veszítsék el reményüket.

- Mert akadt egy derék honpolgár és kiváló szakember, aki egyébként Wokulski úrnak barátja és üzlettársa is, s aki vállalja, hogy miként Atlasz a mennyboltozatot, vállaival tartja fenn a Kereskedelmi Vállalat hatalmas építményét. Ez a férfiú, aki kész ezer szem könnyeit letörölni s az országot a pusztulástól megvédeni hazánk kereskedelmét új utakra terelni...

E szavak hallatára mindnyájan arrafelé néztek, ahol Schlangbaum lázban égő arccal verejtékezett.

- Ez a férfiú - kiáltotta az ügyvéd -, ez a férfiú...

- Az én Henrykem... - szólt egy hang a sarokból.

E nem várt közbeszólásra az egész terem falrengető kacagásban tört ki. A vállalat vezetősége természetesen kifejezésre juttatta őszinte örömét, s megkérdezte a jelenlevőktől, hajlandók-e Schlangbaum urat befogadni üzlettársul, és megbízni a vállalat vezetésével? Mikor aztán a jelenlevők egyhangú hozzájárulását megkapta, felkérte a vállalat új vezetőjét, hogy foglalja el az elnöki széket.

Erre ismét kisebbfajta zűrzavar keletkezett, mert az öreg Schlangbaum azonnal szót kért, s fiáról és a vállalat vezetőségéről néhány dicsérő szóban megemlékezve, kijelentette, hogy a vállalat évi tíz százaléknál nagyobb hasznot nem biztosíthat tagjai számára.

Nagy zaj támadt, számosan kértek szót, és szólaltak fel a vitában, mely igen élénk, sőt viharos volt, de végül elhatározták, hogy a közgyűlés elfogadja a Schlangbaum úr által megjelölt új tagokat, s a vállalat vezetését Schlangbaumra bízza. Az utolsó felszólaló Schumann doktor volt, akit a vezetőség tagjává választottak, ő azonban lemondott erről az óriási megtisztelte-tésről, és gúnyos szavakkal emlegette az arisztokraták és zsidók között létrejött kereskedelmi vállalatot.

- Olyan ez - mondotta -, mint a törvénytelen házasság, de mivel ilyen kötelékekből nem-egyszer zseniális gyermekek születnek, reménykedjünk abban, hogy ez a mi vállalatunk is rendkívüli gyümölcsöket fog teremni...

A vezetőség nyugtalan volt, a jelenlevők egy része háborgott, de a többség a doktort lelkesen megtapsolta.

Wokulski a gyűlés lefolyásáról a legpontosabban értesült; a következő hét folyamán ugyanis igen sokan látogatták meg, továbbá elhalmozták többnyire névtelen levelekkel.

Ez események folyamán egészen új és különös lelkiállapotot fedezett fel magában. Úgy érezte, hogy a közte és embertársai közötti kötelékek megszakadtak, hogy az emberek iránt közömbös, s hogy mindahhoz, ami bennük élénk érdeklődést kelt, neki semmi köze. Egyszóval úgy érezte: olyan, mint a színész, aki, miután a színpadon, ahol az imént még nevetett, haragudott vagy sírt, szerepét befejezte, egyszerűen leül a nézők közé, s úgy nézi társainak munkáját, mint a gyerekek játékát.

„Miért izgulnak ezek ennyire?... Micsoda ostobaság ez?...” - gondolta.

Mintha ezt a világot és minden dolgát messzi világokon túlról nézné, s olyan új oldaláról látná, amelyet eddig soha észre sem vett.

Az első néhány napon egymás után jöttek hozzá a vállalat tagjai, dolgozói vagy üzletfelei, s mindannyian vagy amiatt elégedetlenkedtek, hogy Schlangbaum foglalta el helyét, vagy talán saját megélhetésüket féltették. Mindnyájan rá akarták beszélni, hogy térjen vissza előbbi állásába, ami még mindig lehetséges, mert Schlangbaummal a szerződést még nem írták alá.

Egyesek olyan élénk színekkel ecsetelték keserves helyzetüket, sőt sírtak is, hogy Wokulski szinte elérzékenyült, de ugyanakkor rádöbbent, hogy mindezek iránt teljesen közömbös, s a részvétnek nyoma sincs a szívében, úgyhogy maga is elcsodálkozott.

„Valami meghalt bennem!...” - gondolta, és üres szavakkal bocsátotta el látogatóit.

Később másfajta látogatók hulláma árasztotta el. Ezek azon a címen, hogy meg akarják köszönni eddigi működését és jóindulatát, mindenekelőtt saját kíváncsiságukat igyekeztek kielégíteni, s megnézni, milyen is most az egykor hatalmas ember, akiről általában az a szóbeszéd járta, hogy valósaggal ügyefogyottá lett?

Ezek már nem beszélték rá, hogy térjen vissza a vállalathoz, csak az egekig magasztalták hajdani működését, s kijelentették, hogy nem egyhamar találnak hozzá hasonló vezetőt.

A harmadik fajta látogatok hullámáról nem is tudni, miért kereste fel. Ezek ugyanis már nem bókoltak neki, de mind gyakrabban emlegették Schlangnaumot, különösen pedig óriási energiáját és kiváló képességeit.

A látogatók csoportjából külön meg kell említeni Wysockit. Eljött ő is, hogy elbúcsúzzék volt munkaadójától; mondani is akart valamit, de egyszer csak sírva fakadt, megcsókolta Wokulski kezét és elrohant.

Többé-kevésbé ugyanez folyt le a levelekben is... Némelyikben ismerősök és ismeretlenek könyörögtek, hogy ne hagyja abba az üzleti tevékenységet, mert visszavonulása nagy csapást jelent az egész országra. Mások dicsérték eddigi működését, vagy sajnálták, hogy távozik, megint mások azt tanácsolták, hogy szövetkezzék Schlangbaummal, a nagy képességű s mindenekfelett a közjóért küzdő férfiúval. A névtelen levelekben ellenben minden kertelés és köntörfalazás nélkül leszedték róla a keresztvizet. Ráolvasták, hogy egy évvel ezelőtt tönkretette a hazai ipart, mert külföldi árut hozatott be, most meg már a hazai kereskedelmet

is tönkreteszi azzal, hogy eladta a zsidóknak. Egyes levelek még az összeget is megjelölték, amelyet árulásáért kapott.

Wokulski teljes nyugalommal elmélkedett ezekről a dolgokról. Úgy érezte, hogy már régen meghalt, s most saját temetését nézi. Látta azokat, akik sajnálták, akik dicsérték és akik szidalmazták; látta az utódját, aki lassanként megnyeri a társadalom rokonszenvét, s egyszersmind megérezte, hogy őt már elfelejtették, és senkinek sincs rá szüksége. Hasonlatos volt a vízbe dobott kőhöz, mely fölött eleinte örvény támad, de lassan-lassan már csak egyre apadó gyűrűk látszanak, míg végre azok is beleolvadnak a víz tükrébe... A mozdulatlan víz tükrét aztán újabb hullámok borzolják fel, de ezek kiindulási pontja már másutt van, már más hatás okozta.

„De mi lesz tovább?... - szólt önmagához. - Senkivel sem érintkezem... semmit sem csinálok... mi lesz tovább?...”

Eszébe jutott Schumann tanácsa, hogy válasszon magának új életcélt. A tanács jó, de... hogyan hajtsa végre, mikor neki magának nincs semmilyen vágya, nincs ereje és nincs kedve? Olyan volt, mint az elszáradt falevél, amely oda esik, ahova a szél játéka viszi.

„Valamikor előre éreztem ezt az állapotot - gondolta -, de csak ma látom, hogy akkor fogalmam sem volt róla, milyen is ez valóban...”

Egy napon az előszobából hangos veszekedést hallott. Kinézett, s Węgieleket pillantotta meg, akit az inas nem akart beengedni.

- Ó, te vagy az? - kiáltotta. - Gyere csak, gyere... Mi újság nálatok?

Węgielek eleinte nyugtalanul pislogott rá, de lassan-lassan felélénkült, és erőt merített elbeszéléséhez.

- Azt mondják - kezdte mosolyogva -, hogy a nagyságos úr már egészen odáig van, de látom, hazudtak. Lesoványodni ugyan lesoványodott alaposan, de azért úgy látom, még nem kerül a papok konyhájára...

- Mi újság nálatok? - ismételte Wokulski.

Węgielek bőbeszédűen elmondta, hogy már megvan az új háza, sokkal szebb, mint amelyik leégett, és nagyon sok a munkája. Most is azért jött fel Varsóba, hogy anyagot vegyen, és vagy két segédet is vigyen magával.

- Tessék elhinni, nagyságos úr, akár gyárat csinálhatnék!... - fejezte be beszámolóját.

Wokulski szótlanul hallgatta, aztán hirtelen megkérdezte:

- Hát a feleségeddel hogy vagy?

Węgielek arcán árnyék suhant át.

- Jó asszony, nagyságos úr, kérem, de hát... Különben a nagyságos úr előtt úgy beszélek, akár az Úr színe előtt... Tetszik tudni, már nem egészen úgy van az, ahogy volt... mert igaz a szólásmondás, hogy amit a szemed nem lát, attól a szíved nem fáj; de ha egyszer a szem is meglátja...

Kabátja ujjával megtörölte könnyes szemét.

- Mit beszélsz te!?... - csodálkozott Wokulski.

- Semmit. Tudom, kit vettem el, de nyugodt voltam, mert az asszony jó is, csendes is, dolgos is, és úgy ragaszkodik hozzám, mint a kutya. De mi haszna?... Addig voltam nyugodt, amíg egyszer a régi szeretőjét vagy tudom is én, micsodáját meg nem láttam.

- Hol?...

- Zasławban folytatta a legény. - Egy vasárnap elmentem Marysiával a várromhoz; meg akartam mutatni neki a patakot, ahol az a kovács elpusztult, meg a követ, amire azt a verset tetszett vésetni. Ahogy felérünk, látom ám, hogy ott a Dalski báró úr kocsija, azé, aki az Istenben boldogult Zasławski méltósága unokáját vette feleségül... Jó lélek volt az öreg méltósága, adj, Uram, örök nyugodalmat néki!...

- Ismered a báró urat? - kérdezte Wokulski.

- Már hogyne ismerném - felelte a legény. - Ő gazdálkodik most a birtokon, amíg valahogyan el nem rendezik. Már az ő urasága alatt is dolgoztam a kastélyban. Én tapétáztam ki a szobákat, megjavítottam az ablakokat. Ismerem hát!... Jó úr, és nem is fukar...

- Mondd hát tovább!

- Mondom, ott állunk a várromnál Marysiával, s nézzük a patakot, egyszer csak a romok között látjuk a méltóságos bárónét, mármint a boldogult méltósága unokáját, meg azt a kurafi Starskit...

- Kit, te?...

Wokulski úgy ugrott fel, mintha kígyó marta volna meg.

- Starskit. Ő is a méltóságos asszony unokája. Ott sündörgött mellette, amíg élt, most meg a végrendeletet akarja felborítani, mert azt mondja, hogy a boldogult méltósága halála előtt megbolondult. Ilyen ember az!

Megpihent, aztán folytatta.

Megfogta a báróné kezét, nézték a mi kövünket, de inkább csak egymással beszélgettek és vihogtak. Egyszerre az a ganaj körülnéz, meglátja a feleségemet, egy kicsit rámosolyodik, az meg szegény olyan fehér lett, akár a fal... „Mi bajod, Marys?", kérdem. De csak erősítgeti, hogy semmi, semmi... Közben a báróné meg az a jebezeus leszaladnak a hegyről, és be a mogyoróbokrok közé. „Mi bajod?", kérdem még egyszer. „De igazat mondj te, mert látom már, hogy ismered ezt a pokolfajzatját..." De csak leül a földre és sír, hogy: „Az Isten verje meg, zokogja, ő volt az első, aki megejtett..."

Wokulski behunyta szemét, Węgielek ingerült hangon beszélt tovább:

- Mikor ezt meghallottam, tessék elhinni, nagyságos úr, egyben utána akartam rohanni, hogy ott, a báróné szeme láttára összetapossam, mint egy férget. Olyan fájás állt a szívembe. De hamar észbe kaptam: „Miért voltál olyan bolond, hogy egy ilyet vettél feleségül? Tudtad, mifajta...", gondoltam. S abban a szent pillanatban olyan gyengeség szállt rám, hogy alig bírtam lemenni a dombról. A feleségemre rá se néztem. Az egyre csak faggat, hogy: „Haragszol?" De nekem csak kibuggyant a számon, hogy: „Biztosan itt is találkozgattatok!" „Isten a tanúm, feleli az asszony, hogy életemben akkor egyszer láttam..." „És jól megnéztétek egymást, mi?...", dörgöltem oda. „Vette volna el az Isten a szemem világát; mielőtt megláttalak, dögöltem volna meg, mielőtt megismertelek..." Ő meg csak tovább sír és kérdi: „Miért haragszol?..." Erre aztán éktelen haragomban odavágtam: „Disznó vagy, meg az is maradsz..." Mert már nem bírtam tovább magamba fojtani. Akkor látom, szalad ám a báró úr, fenemód köhécselve, fuldokolva és rám förmed: „Hallod-e, Węgielek, nem láttad a feleségemet?..."

Nem tudom, mi ütött hozzám, de azt feleltem: „Láttam én, méltóságos báró úr, most ugrott be a bokorba Starski úrral. Úgy látszik, lányokra már nincs pénze, hát a menyecskék után veti magát!” Erre aztán olyan csúnyán nézett rám, hogy nem is hittem vóna, hogy egy báró is tud így!...

Elhallgatott, s észrevétlenül ismét megtörölte a szemét, aztán folytatta:

- Ez hát az én életem, nagyságos úr, kérem. Nyugodt voltam, amíg meg nem láttam az egyik szeretőjét; de most már akárkire nézek, mindig az jut eszembe, hátha ez is sógorom. A feleségemtől pedig úgy tol valami elfelé, de úgy taszít... mintha valami kettőnk között állna. Már meg sem tudom csókolni úgy, mint régen, s ha nem kötne össze a szent eskü, régen otthagytam volna a házat, s mentem volna torony irányában... De ez csak azért van, mert nagyon szeretem. Ha nem szeretném, bánnám is én!... Jó gazdasszony, jól főz, szépen varr, a ház meg olyan csendes, olyan puha, akár a pókháló. Bánnám is én, akárhány szeretője volt is... De mert szeretem, úgy fáj a szívem, úgy ég a harag bennem, hogy mindent porrá, hamuvá éget...

Míg beszélt, szinte reszketett az indulattól.

- Eleinte, tessék elhinni, alig vártam, hogy gyerekünk legyen, ma meg már attól félek, hogy a saját gyerekem helyett valami fattyút ne ölelgessek. Mindenki tudja, hogy ha a vizslaszuka egyszer kuvasztól kölykezett, ha utána a legszebb vizslákat eresztik is hozzá, a kölykeiből csak kiugat a kuvasz. Mert hogy egyszer rácsodálkozott...

- Nekem most el kell mennem - szólt hirtelen Wokulski -, hát Isten áldjon. Aztán mielőtt elutazol, még felgyere hozzám!

Węgielek nagyon melegen búcsúzott, s az előszobában így szólt az inashoz:

- A nagyságos úrnak alighanem valami baja van... Előbb még azt hittem, hogy csak lesoványodott, de most látom, mégis beteg lehet... Na, Istennek ajánlom!...

- Na látod, nem megmondtam, hogy ne menj be, és ne fecsegj sokat - felelte az inas morcosan, s tuszkolta kifelé.

Węgielek távozása után Wokulski mély gondolatokba merült.

- Ott álltak az én kövem előtt és nevettek!... - suttogta. - Még azt a követ, azt az ártatlan követ is meggyalázta...

Egy pillanatig úgy érezte, hogy megtalálta az új célt, csak választania kell: elővegye-e Starskit, olvassa fejére mindazokat, akiknek boldogságát összetiporta, aztán lője le, mint egy kutyát, vagy hagyja életben, de taszítsa le a legmélyebb nyomorba és züllésbe?...

Ám csakhamar meggondolta magát, s gyerekes, ízléstelen dolognak találta, hogy minden munkáját, nyugalmát és egész vagyonát arra szentelje, hogy egy ilyen emberen bosszút álljon.

„Inkább azon törném a fejem, miként lehetne kiirtani a mezei egereket vagy a svábbogarakat, mert azok valóban csapást jelentenek, de egy ilyen Starski... Ördög tudja, micsoda féreg ez?... Különben is, lehetetlen, hogy egy ilyen korlátolt fráter legyen az egyedüli okozója annyi szerencsétlenségnek és boldogtalanságnak. Ő legfeljebb csak a szikra, mely a már régen felgyülemlett anyagot lángra lobbantja...”

Végigdőlt a pamlagon, s tovább gondolkozott:

„Engem elintézett - de miért?... mert volt egy hozzá mindenben méltó munkatársa, meg ott volt a másik segítőtárs, az én ostobaságom. Hogyan is történhetett, hogy azon a nőn mindjárt az első pillanatban át nem láttam, s istennőt csináltam belőle csak azért, mert a magasabb

rendű lényt játszotta? Elintézte Dalskit is, de ki tehet arról, hogy a szerencsétlen báró, vénségére, belebolondult egy nőbe, aki erkölcsileg nyilvánvalóan egy fabatkát sem ért... A világ nagy csalásainak nem a Starskiak vagy a hozzá hasonló alakok az okai, hanem mindenekelőtt az áldozatok ostobasága. Különben pedig sem Starski, sem Izabella, sem Ewelina nem a holdból hullottak alá, hanem itt tenyésztek ki bizonyos körökben, bizonyos korban és bizonyos fogalmak között. Olyanok ők, mint a kiütés, amely önmagában nem egyenlő a betegséggel, csak a társadalmi nedvek fertőzöttségének tünete. Miért rajtuk álljunk bosszút, miért őket irtsuk?...”

Wokulski ezen a napon első ízben ment ki az utcára, s érezte, hogy nagyon elgyengült. A kocsik dübörgésétől és a járókelők zajától szédült a feje, úgyhogy félt túlságosan messzire menni a lakásától. Úgy érezte, hogy nem bírna elmenni az Újvilág utcáig, s onnan nem találna haza, vagy ha elmegy, esetleg akaratlanul valami nevetséges botrányba keveredik. De még inkább attól tartott, hogy ismerőssel találkozik.

Fáradtan, zilált idegzettel tért haza, de éjszaka jól aludt.

Egy héttel Węgielek látogatása után, Ochocki toppant be hozzá. Megférfiasodott, lebarnult, olyan volt, mint egy fiatal földesúr.

- Hát maga honnan jön? - kérdezte Wokulski.

- Egyenesen Zasławekból, ahol csaknem két hónapot töltöttem - felelte Ochocki. - Az ördög vigye el az egészet, olyan kellemetlen kalandokba keveredtem!...

- Maga?...

- Én hát, és ráadásul egészen ártatlanul. Az ember haja szála is az égnek áll!...

Cigarettára gyújtott és folytatta.

- Nem tudom, hallotta-e, hogy a boldogult elnökné, néhány apróbb tételtől eltekintve, egész vagyonát jótékony célra hagyományozta. Kórházaknak, lelencházaknak, óvodáknak, szövetkezeti boltoknak s a többi... A herceg, Dalski báró meg én vagyunk a végrendelet végrehajtói... Eddig rendben is lenne minden!... Éppen hozzákezdünk a munkához, illetőleg megtesszük a lépéseket, hogy a végrendeletet hatóságilag is jóváhagyassuk, egyszerre (lehet egy hónapja) megérkezik Krakkóból Starski, s bejelenti, hogy a kisemmizett család nevében megtámadja a végrendeletet, s kéri annak érvénytelenítését. Természetes, hogy a herceg és én hallani sem akartunk a dologról, de a báró, akit felesége, Starski rábeszélésére, alaposan felpiszkált, mármár kezdett puhulni... E magatartásáért jó néhányszor össze is szólalkoztunk, sőt a herceg az érintkezést is megszakította vele.

- Közben pedig mi történt? - folytatta Ochocki, hangját kissé leeresztve. - Egy vasárnap a báró és felesége, Starskival együtt, sétakocsizásra mentek Zasławba. Hogy ott mi volt... nem tudom, elég az hozzá, hogy az eredmény a következő: a báró a lehető legerélyesebben kijelentette, hogy nem járul hozzá a végrendelet hatálytalanításához! Ez azonban még nem minden... Képzelje el: válik imádott kis feleségétől. (Hallott már ilyet?...) De még ez sem minden: tíz nappal ezelőtt pisztolypárbajt vívott Starskival, s bordája fölött sebet kapott. Mintha valaki vaskampóval tépte volna fel a bőrét, bal oldalától a mellén végig egészen a jobb oldaláig. Az öreg dühös, kiabál, ordít, káromkodik, lázas, de feleségét azonnal hazaküldte a családjához, s meg vagyok győződve róla, hogy soha többé vissza nem fogadja. Mert ebben nagyon kemény legény!... És annyira belelovalta magát a dologba, hogy betegágyán, a fájdalommal vívódva, utasította az orvost, hogy már csak felesége bosszantására is, fesse be a haját, bajuszát és szakállát. Most aztán olyan szegény, mint egy húszesztendős hulla...

Wokulski elmosolyodott.

- Hogy a feleségét hazaküldte, az helyes - jegyezte meg -, de az a kendőzés igazán felesleges volt.

- És a bordája alá is feleslegesen kapott golyót - vetette közbe Ochocki. - Igaz, nem sok hibázott, s Starski koponyája is léket kapott volna!... De hiába, a golyó vak. Higgye el, magam is betege voltam az esetnek.

- Na, és az a hős, hol van most? - kérdezte Wokulski.

- Starski?... Meglépett külföldre, s nem is annyira a mindenfelől megindult ellenséges suttogás, mint inkább hitelezői elől. Nagy mester az, uram!... Elhiszi, hogy legalább százezer rubel adóssága van?

Hosszas csend állt be; Wokulski háttal ült az ablaknak, s fejét lehorgasztotta, Ochocki pedig halkan fütyörészve gondolkozott.

De hirtelen feleszmélt, s mintegy önmagához kezdett beszélni.

- Milyen különös szövevény az emberi élet! Ki gondolta volna, hogy egy ilyen üres senki, mint ez a Starski, annyi jót tehet... s éppen azzal, hogy ilyen üres senki?...

Wokulski felemelte fejét s kérdően nézett rá.

- Ugye különös?... - folytatta Ochocki. - És mégis így van. Ha Starski tisztességes ember, s nem kezd ki a bárónéval, Dalski feltétlenül támogatta volna a végrendelet megdöntésére irányuló kívánságát, sőt még pénzt is adott volna neki a perre, hiszen ez feleségének is érdeke volt. De mivel Starski egy üres senki, magára haragította a bárót, s ezzel... megmentette a végrendeletet. Ezért a még meg sem született zasławi parasztnemzedékeknek áldania kell Starski urat, hogy udvarolni méltóztatott a bárónénak.

- Ez ellentmondás!... - jegyezte meg Wokulski.

- Ellentmondás? Tény!... Mit gondol, az talán nem érdeme Starskinak, hogy a bárót megszabadította egy ilyen feleségtől, aki, köztünk szólva, szánalmas kis béka, de nem asszony... Minden gondja a ruha, mulatság, szórakozás és kacérkodás, nem is hiszem, hogy életében olvasott vagy komolyan megnézett volna valamit... Egy darab hús a csontokon, s csak mímelte, hogy lelke is van, pedig gyomra is alig volt. Maga nem ismerte, el sem képzeli, micsoda báb volt ez a teremtés, s bár az emberi jelleget magán viselte, tulajdonképpen semmi emberi nem volt benne... Nagy szerencséje a bárónak, hogy végre megismerte!!! Valóságos főnyeremény...

- Irgalmas Isten! - suttogta Wokulski.

- Mit mond?

- Semmit.

- De a boldogult elnökné végrendeletének megmentése és a báró megszabadítása egy ilyen feleségtől, csak egy kis része Starski érdemeinek.

Wokulski nagyot nyújtózott a széken.

- Mert képzelje el, ez a senkiházi a maga flörtjeivel igazán nagy és magasztos dolgok előidézője lehet - folytatta Ochocki. - A helyzet ugyanis a következő: én már nemegyszer igyekeztem megmagyarázni Dalskinak (különben más pénzes embernek is), hogy Varsóban érdemes lenne vegyészeti és mechanikai kísérleti állomást létesíteni. Mert tudja, kérem, nálunk mindenekelőtt azért nincsenek találmányok, mert nincs hol kísérletezni... A báró

persze minden rábeszélésemet és fejtegetésemet elengedte a füle mellett. Úgy látszik azonban, valami mégis megragadt belőle az agyában, mert most, hogy Starski a szíve meg a bordája környékét egy kicsit végigcsiklandozta, az én kedves báróm, azon való töprengésében, hogy feleségét miként tagadja ki vagyonából, napok hosszat elbeszélgetett velem erről a tervemről. Hogy mire jó az... hogy az emberek csakugyan okosabbak és jobbak lesznek-e, ha ez a kutató-állomás létrejön, hogy mennyibe kerülne, és én elvállalnám-e egy ilyen intézet berendezését? Mikor Zasławekből elutaztam, a dolog már annyira jutott, hogy a báró elhívatta a közjegyzőt, s íratott is vele valami aktát, mégpedig, amennyire elejtett szavaiból ki tudom venni - az én kísérleti intézetemmel kapcsolatban. Különben arra is megkért, nevezzem meg azokat az embereket, akik véleményem szerint egy ilyen intézet vezetésére alkalmasak lennének. Nos, nem a sors iróniája, hogy egy ilyen férember, mint ez a Starski, egy ilyen senkiházi, aki legfeljebb az unatkozó asszonykák mulattatására teremtett nyilvános férfiak jeles képviselőjének tekinthető, egy ilyen széllelbélelt kani legyen a csírája a varsói kísérleti intézetnek?!... Most aztán merje valaki azt állítani, hogy vannak a világon felesleges emberek.

Wokulski megtörölte verejtékező arcát, amely a fehér zsebkendő mellett egészen szürkének tetszett...

- Nem fárasztom?... - kérdezte Ochocki.

- Dehogy, csak beszéljen... noha... azt hiszem, egy kicsit mintha túlbecsülné annak... az úrnak az érdemeit, azt meg teljesen elfelejti...

- Mit?

- Hogy az a műszaki kísérleti állomás az emberi boldogságok romjaiból, az emberi szenvedésekből fog kinőni. Azt a kérdést meg fel sem teszi magának, milyen úton jutott el a báró a felesége iránti szerelemtől a technológiai kísérleti állomásig.

- Mi közöm hozzá?!... - kiáltotta Ochocki, hadonászva. - Ha a társadalmi haladást egyes embereknek akár a legborzalmasabb szenvedése árán megvásárolhatjuk, még akkor is nagyon olcsón jutottunk hozzá.

- Ugyan kérem, van magának fogalma arról, milyen szörnyű lehet az egyes ember szenvedése? - kérdezte Wokulski.

- Hogyne lenne?... Hiszen kloroform nélkül szedték le a lábamról a körmöt, mégpedig a nagyujjamról...

- A körmöt? - ismételte Wokulski elgondolkozva. - Nem ismeri ezt a régi mondást: Van úgy, hogy az emberi lélek a megszakadásig tusakodik önmagával... Ki tudja, nem fájdalmasabb-e ez a köröm leszedésénél vagy akár az egész test megnyúzásánál?

- Ej... Ez valami nem férfinak való betegség - felelte Ochocki csúnya fintorral. - Talán az asszonyok éreznek ilyesmit szülés közben. De egy férfi...

Wokulski hangosan felkacagott.

- Kinevet?... - horkant fel Ochocki.

- Nem magát, a bárót... S ön miért nem vállalta a technológiai intézet megszervezését?

- Hagyjon békét! Sokkal jobban szeretek kész intézetben dolgozni, mint szervezéssel foglalkozni, annak a gyümölcsét úgysem érném meg, sőt magam is tönkremennék bele. Ehhez szervezői és nevelői tehetség kell, s elsősorban az, hogy az embernek az esze ne járjon repülőgépeken...

- Tehát?... - kérdezte Wokulski.

- Micsoda tehát?... Csak kapjam meg azt a kis pénzt, ami a birtokomból még megillet, de három év óta nem tudom kikönyörögni, azonnal szedem a sátorfámat, megyek külföldre és komolyan munkához látok. Mert itt az ember nemcsak ellustul, hanem megbutul és meg is savanyodik.

- Dolgozni mindenütt lehet.

- Mesebeszéd! - vágott vissza Ochocki... - Mert eltekintve attól, hogy nincs intézet, itt tudományos éghajlat sincsen. Ez itt a karriervadászok városa, s egy valóságos kutató tudós a karriervadászok között bugrisnak vagy őrültnek számít. Itt az emberek nem a tudomány kedvéért tanulnak, hanem azért, hogy állást kapjanak, s az állást és a hírnevet a társadalmi összeköttetések, a nők, a fogadóestélyek, mulatságok és tudom is én, még mi minden segítségével szerzik... Ó, jól megfürödtem én ebben a halastóban. Ismerek igazi tudósokat, sőt, zseniális embereket is, akik fejlődésükben hirtelen megakasztva kénytelenek órákat adni vagy népszerű cikkecskéket írni, amelyeket senki sem olvas, de meg sem értene. Beszélgettem iparmágnásokkal, mert reméltem, rá tudom bírni őket, hogy támogassák a tudományokat vagy legalábbis a gyakorlati találmányokat. S tudja, mire jöttem rá?... Arra, hogy ezeknek annyi fogalmuk van a tudományokról, mint a lúdnak a logaritmustábláról. Tudja, milyen találmány érdekelné őket?... Csak kétféle: az egyik, amely az osztalékot növeli, a másik pedig, amely megtanítja őket olyan kereskedelmi szerződések megkötésére, hogy üzletfelüket akár a portékával, akár az árral becsaphassák. Ezek az emberek, míg azt hitték, hogy ön avval a kereskedelmi vállalattal valami gazemberségen töri a fejét, a legnagyobb lángésznek tartották, most pedig kijelentik, hogy agyalágyult, mert három százalékkal többet fizetett ki társainak, mint amennyit megígért.

- Tudom - felelte Wokulski.

- Nos, hát próbáljon meg ezek között tudományosan dolgozni. Itt az ember vagy éhen döglik, vagy elhülyül!... Ellenben ha jól tud táncolni, valamilyen hangszeren játszani vagy műkedvelői előadáson színészkedni, s mindenekfelett, ha jól tud hölgyeket mulattatni, ááá... akkor biztos a karrier. Tüstént kikiáltják lángésznek, s olyan állásba kerül, melynek jövedelme tízszerte felülmúlja az érte teljesített munka értékét. Mulatságok és hölgyek, hölgyek és mulatságok!... De mivel én nem vagyok lakáj, hogy a mulatságokon nyüzsögjek, s a hölgyeket nagyon használható teremtéseknek tartom, de egyes-egyedül és csakis a gyerekszülés szempontjából, tehát menekülök külföldre, legalábbis Zürichbe.

- Nem menne el Geisthez? - kérdezte Wokulski.

Ochocki elgondolkozott.

- Ott több százezer rubelre lenne szükség, nekem pedig nincs - felelte kisvártatva. - Különben, még ha lenne is, előbb alaposan meg kellene tudnom, miről van szó tulajdonképpen... mert a testek fajsúlyának csökkentése mesének hangzik nekem.

- De hiszen megmutattam önnek azt a fémet - jegyezte meg Wokulski.

- Igaz, igaz... mutassa csak?... - kapott a szón Ochocki.

Wokulski arcát beteges lázfoltok lepték el, de azonnal el is tűntek.

- Sajnos, már nincs meg!... - felelte fojtott hangon.

- Mi történt vele?... - csodálkozott Ochocki.

- Nem fontos!... Gondolja azt, hogy véletlenül beleesett a csatornába. Arra feleljen, elmenne-e Geisthez, ha történetesen lenne pénze?

- Hogyne, elmennék, de mindenekelőtt azért, hogy a tényeket megvizsgáljam. Mert amit én a vegyianyagokról tudok, engedje meg, az semmiképpen sem vág össze azzal, hogy a testek fajsúlya bizonyos határokon túl csökkenthető lenne.

Mindketten elhallgattak. Ochocki rövidesen búcsúzott és elment.

Látogatása Wokulski számára új gondolatok forrását nyitotta meg.

Nemcsak vágyat, de emésztő szomjúságot érzett az iránt, hogy emlékezetébe idézzen bizonyos vegyi kísérleteket, s még aznap rohant a városba, hogy retortákat, próbacsöveket és különböző vegyszereket vásároljon.

E gondolattól megszállva bátran ment ki az utcára, sőt bérkocsiba ült; közömbösen nézte az embereket, és egyáltalában nem bántotta, hogy egyesek csodálkozva néztek rá, mások nem ismerték fel, megint mások, mikor meglátták, rosszmájúan mosolyogtak.

De már az üvegesboltban s még inkább később, a vegyszerboltban észrevette, hogy nemcsak energiája, hanem nyilván emberi önállósága is lényegesen csökkent, ha ez az Ochockival folytatott beszélgetés elegendő volt ahhoz, hogy a vegytanra vesse magát, pedig avval hosszú évek óta nem foglalkozott!...

- Mindegy - morogta -, az a fontos, hogy eltöltsem vele az időt.

Másnap vásárolt egy precíziós mérleget s néhány bonyolultabb műszert, s munkához látott, akárcsak egy diák, aki most kezdi vegytani tanulmányait.

Legelőször hidrogént fejlesztett, s erről eszébe jutottak főiskolai évei, mikor a hidrogént törülközővel körülcsavart üvegben, cipőpasztás dobozok segítségével fejlesztették. Milyen boldog idők voltak is azok!... Azután azokra a léggömbökre gondolt, amiket tervezgetett, majd Geistre és arra a megállapításra, hogy a hidrogénvegyületek kémiája megváltoztatja az emberiség történelmét...

- Hátha néhány év múlva én bukkanok rá arra a fémre, amelyet Geist keres? - szólt önmagához. - Geist azt állítja, hogy a fém felfedezése több ezer csoportosítás kimunkálásától és kipróbálásától függ; ez tehát lutri, nekem pedig szerencsém van... S ha netalán mégis találnék egy olyan fémet, vajon mit szólna hozzá Izabella kisasszony?...

E gondolatra ismét felforrt benne a méreg.

- Ah - suttogta -, már csak azért is szeretnék híres és hatalmas lenni, hogy megmutassam neki, mennyire megvetem...

Akkor eszébe ötlött, hogy a megvetés nem nyilvánul meg sem haragban, sem más megalázásában, s ismét munkához látott.

A hidrogénnel végzett alapvető kísérletek szerezték neki a legtöbb örömet, így hát ezeket ismételgette a leggyakrabban.

Egyszer egy fizikai harmonikát állított össze, s olyan hangosan játszott rajta, hogy másnap maga a háztulajdonos látogatta meg, s igen udvariasan megkérdezte, nem lenne-e hajlandó a lakását a legközelebbi negyedkor kiüríteni?

- Van már más bérlője? - kérdezte Wokulski.

- Hát... izé... majdnem... - felelte a háziúr zavartan.

- Akkor szívesen kiköltözöm.

A háziurat kissé meglepte Wokulski engedékenysége, de nagyon elégedetten távozott, Wokulski pedig nevetett.

„Ez engem nyilván bolondnak vagy tönkrement kereskedőnek tart! De annál jobb. Az igazat megvallva, kényelmesen ellakhatom két szobában is, felesleges, hogy nyolcban terpeszkedjem."

Azután jöttek pillanatok, mikor - nem tudni, miért - megbánta, hogy a lakás átadását így elhamarkodta. Ilyenkor eszébe jutott a báró és Węgielek.

- A báró válik a feleségétől - gondolta -, mert az mással flörtölt. Węgielek pedig elhidegült az asszonytól, mert valamelyik korábbi szeretőjét meglátta... hát akkor én mit tehetnék?...

S újra hozzáfogott a kísérletezéshez, és örömmel állapította meg, hogy gyakorlatát nem vesztette el.

Ez a munka nagyszerűen lekötötte. Néha órák hosszat nem is gondolt Izabellára, s ilyenkor érezte, hogy fáradt agya valóban megpihen. Már az emberektől és az utcától való irtózása is kezdett szűnni, és sokkal gyakrabban ment ki a városba.

Egy napon már a Łazienkibe is elmerészkedett, sőt betekintett abba a fasorba is, amelyben nemrég Izabellával sétált. E pillanatban a hattyúk - nyilván valaki hívására - széttárták szárnyukat, s a habokat csapkodva repültek a parthoz. Ez az egyébként mindennapi látvány csaknem végzetes hatással volt rá: azt a jelenetet idézte emlékezetébe, mikor Izabella elutazott Zasławekból... Mint valami őrült menekült a parkból, beugrott egy bérkocsiba, s behunyt szemmel érkezett haza.

Aznap nem foglalkozott semmivel, éjszaka pedig különös álma volt.

Azt álmodta, hogy megjelent előtte Izabella, s könnyes szemmel kérdezte, hogy miért hagyta el?... Hiszen az az utazás Skierniewicébe, a Starskival való beszélgetés és a férfi vaskos udvarlása csak álom volt. Csak ő, Wokulski álmodta.

Felugrott az ágyból, s lámpát gyújtott.

- Mi itt az álom?... - kérdezte. - A skierniewicei út vagy Izabella szenvedése és szemrehányásai?...

Reggelig nem tudott elaludni, kínzó kérdések és kételyek emésztették.

„Vajon a gyengén világított vasúti kocsiban az utasok tükörképe visszaverődhetett-e az ablaküvegen - gondolta -, s vajon az, amit láttam, nem volt-e káprázat? Tudok én annyira angolul, hogy egy-egy kifejezés értelmét nem magyarázhattam félre?... Mit is gondolhatna rólam Izabella, ha ezt a szörnyű sértést ok nélkül követtem volna el?... Hiszen rokonok, s ráadásul gyermekkoruktól fogva ismerik egymást, miért ne folytathatnának meghitt, sőt akár illetlen beszélgetést anélkül, hogy bárkit is megcsalnának vele?... Mit tettem, én szerencsétlen?! Hátha az indokolatlan féltékenység hatása alatt tévedtem!... Hiszen Starski a bárónéba volt szerelmes, s Izabella tudott erről. Csak nem lehetett olyan szemérmetlen, hogy más nő szerelmesével flörtöljön?..."

Aztán mostani üres... irtózatosan üres életére gondolt!... Abbahagyta eddigi munkáját, szakított az emberekkel, s most már - a világon semmi sem volt előtte. Mihez kezd?... Fantasztikus történeteket olvasson? Vagy céltalan megfigyeléseket, kísérleteket végezzen? Elutazzék valahová, vagy feleségül vegye Stawskinét?... Akármelyiket választja, akárhová utazik, sem fájdalmától, sem magányától meg nem szabadul!

„Hát a báró? - kérdezte önmagától. - Elvette a maga szerelmetes Ewelináját, és mi történt?... Most egy technológiai intézet alapításán töri a fejét, ő, aki jóformán azt sem tudja, mi az a technológia...”

A nappal és a hideg zuhany ismét más irányt szabott gondolatainak.

„Van legalább harminc- vagy negyvenezer rubel évi jövedelmem, amiből saját magamra legfeljebb két-háromezret költök el. Mit kezdjek a többivel, és mit kezdjek egész vagyonommal, amely csaknem agyonnyom?... Egy ilyen összeggel ezer család sorsának vethetném meg az alapját, de mit ér, ha egyesek közülük boldogtalanok lesznek, mint Węgielek, mások meg úgy hálálják meg szerencséjüket, mint például Wysocki, a pályaőr?...”

Ismét Geist jutott eszébe és titokzatos boszorkánykonyhája, ahol a jövendő civilizáció csírája volt kikelőben. A rászánt munka és pénz milliószor és milliószor kifizetődnék. Lám, ott adva van a nagyszabású cél is meg az időtöltés módja is, a távolabbi jövőben pedig olyan hírnév és hatalom, amilyent a világ még nem látott. Levegőbe emelkedő hajók... Lehet-e hallatlanabb, nagyobb eredményeket elképzelni?...

„És ha nem én találom meg azt a fémet, hanem más, ami nagyon valószínű?” - kérdezte önmagától.

„Hát aztán? - felelte. - A tulajdonjog legrosszabb esetben is azé a néhány emberé lenne, akik a találmány ügyét előbbre vitték. Ez az ügy megérdemli, hogy a céltalan életet és haszontalan vagyont rááldozzuk. Avagy jobb itt elpusztulni a négy fal között vagy elhülyülni a preferansz-asztal mellett, mint ott a halhatatlan dicsőséget keresni?”

Lelkében fokozatosan, egyre világosabban kirajzolódott egy bizonyos szándék; de minél tisztábban megértette, minél több nagyszerű értéket fedezett fel benne, annál inkább érezte, hogy e szándék valóraváltásához hiányzik belőle az energia is meg a törekvés is.

Akarata teljesen megbénult, már csak valami erős megrázkódtatás ébreszthette fel. De ez valahogy késett, a napi események folyása pedig egyre mélyebb érzéketlenségbe taszította.

- Ez már nem is pusztulás, hanem rothadás - mondta önmagának.

Rzecki, aki egyre ritkábban látogatta meg, rémülten nézett rá.

- Rosszul teszed, Staś - mondta nemegyszer. - Rosszul teszed! Rosszul, rosszul!... Az ilyen életnél már talán a halál is jobb!...

Egy napon az inas női írással címzett levelet hozott.

Kinyitotta és olvasta:

Találkoznom kell magával! Ma délután háromkor várom.

Wąsowskiné

- Mit akarhat tőlem?... - kérdezte csodálkozva.

De három előtt mégis elindult.

Pontosan három órakor megjelent Wąsowskiné előszobájában. Az inas meg sem kérdezte, kicsoda, egyenesen bevezette a szalonba, ahol a szép özvegy már gyors léptekkel járt fel s alá.

Sötét ruhát viselt, mely pompásan kidomborította szoborszerű alakját; bronzszínű haja, mint rendesen, most is hatalmas kontyban simult fejére, s a kontyot a szokott hajtű helyett miniatűr aranyfogantyús tőr fogta egybe.

Wokulskit az asszony látására különös öröm és megindultság töltötte el; hozzá sietett, és forrón kezet csókolt.

- Nem volna szabad önnel szóba állnom!... - kezdte Wąsowskiné, kezét elkapva.

- Akkor minek hívott? - kérdezte Wokulski csodálkozva, s úgy érezte, mintha hideg vízzel zúdították volna nyakon.

- Foglaljon helyet.

Wokulski szótlanul leült, az asszony továbbra is fel-alá járt a szobában.

- Mondhatom, gyönyörűen viselte magát!... - szólt egy kis idő múlva, izgatott hangon. - Egy társaságbeli hölgyet a pletyka szájára adott, atyját beteggé tette, s egész családjának igen nagy kellemetlenségeket okozott... Azután hónapokra bezárkózik lakásába, kínos csalódásokat okoz tizenöt-húsz embernek, akik határtalanul megbíztak magában, s mindennek a tetejébe a derék herceg, a maga összes különcségeit ezzel a szellemes mondással intézi el: adalékok a női szeszély következményeihez... Gratulálok!... Még ha egy zöld diák tenne ilyesmit...

Hirtelen elhallgatott, mert Wokulski arca ijesztően elváltozott.

- Na kérem... csak nem ájul itt el?... - kiáltotta ijedten. - Vizet adjak vagy bort?

- Köszönöm szépen - felelte. Arca csakhamar visszanyerte természetes színét és nyugodt kifejezését. - Láthatja, asszonyom, hogy nem vagyok egészséges.

Wąsowskiné erősen ránézett.

- Igen - kezdte. - Egy kicsit lefogyott, de a szakáll nagyon jól áll... Nem volna szabad borotválkoznia, így egészen érdekes...

Wokulski elpirult, mint egy diák. Hallgatta az özvegy szavait, s csodálkozva érezte, hogy ezzel az asszonnyal szemben bátortalan, csaknem szégyenlős.

„Mi történik velem?” - gondolta.

Mindenesetre azonnal vidékre kellene utaznia - folytatta az asszony. - Ki hallott olyat, hogy valaki augusztus elején Varsóban üljön?... Utazni és pont... Holnapután utazunk... Viszem magammal a birtokomra, mert a boldogult Jadwiga néni emléke nem hagyna nyugodni... Mától kezdve nálam ebédel és vacsorázik, ebéd után kikocsizunk, holnapután pedig... Isten veled, Varsó!... Elég volt a játékból!...

Wokulskit ez a kitörés annyira lehengerelte, hogy nem tudott felelni. Kezét nem tudta hová tenni, arca lázas pírban égett.

Wąsowskiné csengetett, a lakáj bejött.

- Bort kérek - rendelkezett -, tudod, azt a máslást... Gyújtson rá, Wokulski úr.

Wokulski cigarettára gyújtott, közben pedig azért imádkozott, hogy keze reszketését le tudja győzni. Az inas hozta a bort és két pohárkát; az özvegy töltött.

- Igyék! - kínálta.

Wokulski kiürítette a poharat.

- Ezt már szeretem!... Egészségére! - szólt, s ő is ivott. - Na, most az én egészségemre!

Wokulski kiitta a másik pohárral is.

- Most pedig igyék terveim sikerére. Na, gyerünk... gyerünk... azonnal...

- Megbocsát - felelte Wokulski -, de nem akarok becsípni.

- Szóval nem akarja, hogy terveim sikerüljenek?

- Dehogynem, csak előbb szeretném őket megismerni.

- Ó?... - kiáltotta Wąsowskiné. - Ez megint valami újság!... Hát jó, ne igyék.

Az ablak mellé ült és kinézett, közben lábával topogott. Wokulski elgondolkozott. A csend néhány percig tartott, de aztán az asszony megint megszólalt:

- Hallotta, mit csinált a báró?... Nos, hogy tetszik?...

- Jól tette - felelte Wokulski, most már egészen nyugodt hangon.

Wąsowskiné felugrott.

- Micsoda?... - kiáltotta. - Maga védi azt az embert, aki meggyalázott egy nőt?... Azt a brutális, önző frátert, aki a bosszú kedvéért a legalávalóbb eszközöktől sem riadt vissza?

- De hát mit tett?

- Ah, szóval nem tud semmit?... Képzelje el, válópert indított a felesége ellen, s hogy a botrány teljes legyen, még párbajozott is Starskival.

- Igaz, igaz - felelte Wokulski némi gondolkozás után -, mert feltétlenül lovagiasabb viselkedés lett volna, ha nem szól egy szót sem, csak egyszerűen főbe lövi magát, de előbb nem felejti el egész vagyonát a feleségére testálni.

Wąsowskiné haragosan robbant ki.

- Természetes! - kiáltotta. - Így cselekedett volna minden férfi, akiben a tisztességérzetnek csak egy szikrája van... Inkább elpusztította volna saját magát, mintsem egy szegény, gyenge asszonyt pellengérre állítson. Persze könnyű rajta bosszút állni, különösen akkor, ha az embernek vagyona, társadalmi állása van, és azonkívül a társadalmi előítéletek is neki kedveznek!... De magáról nem tételeztem volna fel ilyesmit!... Hahaha... S maga az a bizonyos új ember, a hős, aki hallgat és szenved... Ó, de egyformák mindnyájan!...

- Bocsánatot kérek, de... tulajdonképpen mi kifogása van a báró ellen?

Az asszony szemében szikra villant.

- Szerette a báró Ewelinát vagy sem?...

- Majd megőrült érte!

- Nos, nem igaz, csak mímelte, hogy szereti, hazudta a szerelmet... s az első alkalommal bebizonyította, hogy nem is tekintette magával egyenlő lénynek, hanem rabszolganőnek, akinek a legkisebb hibáért kötelet köthet a nyakára, kiráncigálhatja a piac közepére, és gyalázatba taszíthatja... Ó, világ urai, hazug ámítók!... Amíg elvakítja magukat az állati ösztön, addig ott vonaglanak a lábunk előtt, s készek a legutolsó aljasságot is elkövetni, szemérmetlenül áradoznak: ó, gyönyörűségem, ó, istennőm... szívesen odaadnám érted az életemet... de mikor aztán a szerencsétlen áldozat hitelt ad a hamis esküjüknek, akkor hamarosan elkezdenek unatkozni, s ha benne is jelentkezik a gyarló emberi természet, eltaposs ák... Ó, milyen felháborító, milyen aljas dolog... Na, hajlandó végre felelni valamit?...

- Vajon a báróné nem flörtölt Starski úrral? - kérdezte Wokulski.

- Ohó!... Mindjárt flörtölt! Egy kicsit kacérkodott... mondjuk... Starski volt az esete...

- Az esete? Ezt a műkifejezést eddig nem volt szerencsém ismerni, de ha Starski volt az „esete”, akkor mért ment férjhez a báróhoz?

- Mert a báró térden állva könyörgött, s azzal fenyegette, hogy öngyilkos lesz...

- Bocsánat, de... vajon a báró úr azért könyörgött térden állva, hogy legyen kegyes nevét és vagyonát elfogadni, vagy azért is, hogy más „esetei” ne legyenek?...

- Hát maguk?... férfiak?... Mit művelnek a házasság előtt és a házasság után?... A nőknek pedig...

- Ne haragudjék, de nekünk gyerekkorunktól kezdve azt verik a fejünkbe, hogy állatok vagyunk, s annak, hogy emberré legyünk, egyetlen módja: a nők iránti tisztelet és szeretet, mert a nők nemeslelkűsége, ártatlansága és hűsége van arra hivatva, hogy az emberiséget a teljes elállatiasodástól megmentse. Nos hát, mi, férfiak hiszünk ebben a nemeslelkűségben, ártatlanságban s a többiben, istenítjük a nőt, és térdre rogyunk előtte...

- És helyes is, mert a férfinem érték tekintetében messze alatta áll a nőnek.

- Ezt mi ezer meg ezer formában el is ismerjük és valljuk, hogy noha a civilizációt a férfiak teremtik meg, az ideális szépség bélyegét a nő nyomja rá... De ha a nők minket az állatiasság tekintetében utánozni akarnak, akkor miben lesznek jobbak nálunk, s akkor miért istenítsük őket?...

- A szerelmükért.

- Az valóban gyönyörű dolog. De ha Starski úr ezt a szerelmet a bajuszkájával és a tüzes pillantásaival kiérdemelheti, nem látom be, hogy más férfinak miért kelljen érte a nevével, a vagyonával és a hölgy részére biztosított korlátlan szabadsággal fizetnie.

- Kezdem magát végképp nem érteni - válaszolta Wąsowskiné. - Elismeri, hogy a nők egyenrangúak a férfiakkal vagy nem?...

- Általában igen, de egyes dolgokban nem! Az átlagnő értelem és munka tekintetében alacsonyabb rendű a férfinál; de erkölcs és érzelem tekintetében annyival magasabb nála, hogy ez az előbbi különbséget kiegyenlíti. Legalábbis erre tanítanak bennünket, s mi ezt hisszük is, és a nőt sok mindenféle alacsonyabbrendűsége ellenére is, magunk fölé emeljük. Márpedig ha a báróné a maga erényeiről lemondott, mert hogy régen lemondott, azt mindnyájan láttuk, akkor nem csodálkozhatik azon, hogy előjogait is elvesztette. A férj túladott rajta... mint nem tisztességes társon.

- De hiszen a báró egy ügyefogyott aggastyán!...

- Akkor miért ment hozzá? Miért hallgatta meg szerelmi ömlengéseit?

- Maga tehát nem akarja megérteni, hogy a nő kerülhet olyan helyzetbe, hogy kénytelen magát eladni?... - kérdezte Wąsowskiné, s hol elsápadt, hol meg elpirult.

- Dehogynem, sőt, nagyon is megértem... mert valamikor én is... eladtam magam, de nem azért, hogy vagyont szerezzek, hanem hogy a nyomorból kikerüljek...

- És aztán?

- De az én feleségem tisztában volt azzal, hogy nem vagyok ártatlan, s azonkívül én nem is ígértem neki szerelmet. Férjnek gyalázatosan rossz voltam ugyan, de mint megvásárolt ember, igyekeztem a lehető legjobb kereskedősegéd és leghűségesebb szolgája lenni. Eljártam vele a templomba, hangversenyekre, színházba, mulattattam a vendégeit, az üzlet forgalmát pedig megháromszoroztam.

- És szeretői nem voltak?

- Nem, asszonyom. A rabság érzete olyan keservesen nyomott, hogy más nőre rá se mertem nézni. Ismerje be végre, hogy jogom van a bárónét szigorúan megítélni. Ő mikor eladta magát, tudta, hogy nem a... munkáját veszik meg.

- Borzalmas! - suttogta Wąsowskiné, szemét lesütve.

- Igen, asszonyom. Az emberkereskedelem borzalmas, de még borzalmasabb, ha valaki önmagával kereskedik. És ez még mind semmiség egy rosszhiszeműen megkötött üzlet gyalázatához képest. Ha az ilyesmi napfényre kerül, következményei természetesen igen kellemetlenek a leleplezett fél számára.

Egy darabig szótlanul ültek egymás mellett, Wąsowskiné haragos volt, Wokulski pedig komor.

- Nem!... - kiáltotta egyszerre az asszony. - Határozott választ kell kapnom!

- Mire?

- Különböző dolgokra! Tessék világosan és érthetően felelni.

- Vizsgáztatni akar?

- Valami olyasfélét.

- Parancsoljon.

Az asszony eleinte mintha habozott volna, de hamar erőt vett magán, és így szólt:

- Maga tehát fenntartja, hogy a bárónak joga volt feleségét eltaszítani és meggyalázni?...

- A feleségét, aki őt megcsalta?... Igen, joga volt.

- Mit nevez maga csalásnak?

- Azt, hogy elfogadta a báró szerelmét, holott, amint ön mondja, Starski úr volt az „esete".

Wąsowskiné összeharapta száját.

- S a báró úrnak vajon hány ilyen „esete" volt?...

- Valószínűleg annyi, amennyihez kedve és alkalma volt - felelte Wokulski. - De a báró nem játszotta az ártatlant, nem viselte a szűzi erkölcsök lovagjának büszke címét, s ilyen minőségben nem is övezte az a bizonyos mély hódolat és elismerés... Ha a báró azzal nyerte volna meg valakinek a szívét, hogy sosem volt szeretője, pedig valójában volt, ő is csaló lenne, benne azonban éppenséggel nem az ártatlanságot keresték.

Wąsowskiné elmosolyodott.

- Nagyszerű!... Mondja meg, melyik nő az, aki azt állítja vagy biztosítja magukat arról, hogy nem volt szeretője?...

- Ah, tehát önnek volt?

- Uram!... - kiáltotta, s felpattant a székről.

De hamarosan nyugalmat erőltetett magára, s hűvösen odavetette:

- Nagyon kérem, érvei megválogatásában legyen rám némi tekintettel.

- Miért?... Egyforma jogaink vannak, s én igazán nem sértődöm meg, ha számon kéri, hogy hány szeretőm volt.

- Nem vagyok rá kíváncsi - felelte az asszony, s fel-alá járkált a szobában. Wokulskiban is forrni kezdett a méreg, de hamarosan lecsillapodott.

- Igen, elismerem - szólt az özvegy -, hogy nem vagyok mentes az előítéletektől, de hiszen én csak nő vagyok, könnyebb az agyam a férfiakénál, amint a maguk antropológusai állítják, s egyébként is bilincsekbe vernek a körülmények, a különböző megrögzött szokások, és ki tudja, még mi minden!... De ha értelmes férfi lennék, mint maga, és hinnék a haladásban, mint maga, akkor le tudnám rázni magamról ezeket a csökevényeket, s legalábbis el tudnám ismerni, hogy a nőknek előbb-utóbb meg kell szerezniük a férfiakkal való egyenjogúságot.

- Mármint a szerelmi „esetek" tekintetében?...

- Mármint... mármint... - csúfolódott az asszony. - Igenis, éppen ezekre az „esetekre" gondolok...

- Ó, kérem... ehhez igazán nem kell a haladás nagyon is kérdéses eredményeire várnunk. Már ma is akad számtalan nő, aki ebben a tekintetben teljesen egyenrangú a férfiakkal, sőt, számottevő réteget alkotnak, a nevük: kokott... De nem különös, hogy éppen ezek a hölgyek, bármennyire kedvére vannak is a férfinemnek, a női nem részéről annál kevesebb elismerésben részesülnek?...

- Kedves Wokulski, magával nem lehet vitatkozni - intette le az asszony.

- Úgy érti, hogy a nők egyenjogúságáról nem lehet?

Wąsowskiné arca és szeme egyaránt vérbe borult. Hirtelen leült, az asztalra csapott, és így szólt:

- Rendben van!... Elviselem minden cinizmusát, s még a kokottokról is hajlandó vagyok tárgyalni... Tudja meg, nagyon alacsony jellem kell hozzá, hogy valaki ezeket a hölgyeket, akik pénzért árusítják a testüket, összehasonlítsa a tisztességes nőkkel, akik szerelemből adják oda magukat.

- És közben játsszák az ártatlant...

- Mondjuk...

- És egymás után csapják be az együgyű, hiszékeny férfiakat.

- Mit árt nekik a csalás? - kérdezte az asszony, s kihívóan nézett a férfi szemébe.

Wokulski összeszorította a fogát, és legyűrve ingerültségét, nyugodtan megjegyezte:

- Mit gondol, asszonyom, mit szólnának hozzá üzlettársaim, ha kiderülne, hogy bár hír szerint hatszázezer rubel vagyonnal rendelkezem, a valóságban csak hatezer van, s én a megtévesztő hírek ellen nem tiltakoztam... Hiszen itt csak két nulláról van szó?...

- Kérem, a pénzügyeket kapcsoljuk ki - vágott szavába Wąsowskiné.

- Aha!... Hát akkor mit szólna ahhoz, ha az én nevem például nem Wokulski, hanem Wolkuski lenne, s e csekély betűcsere révén szereztem volna meg a boldogult elnökné rokonszenvét, jutottam volna be tisztes házába, s így ismerkedtem volna meg magával is?... Vajon helyeselné-e az ilyen áron kötött ismeretségeket és kapcsolatokat?...

Wąsowskiné finom, érzékeny arcán irtózat tükröződött.

- Mi köze ennek a báró és felesége ügyéhez?... - kérdezte.

- Az, hogy a világon senki sem adhat saját magának címeket. A kokott lehet egészen hasznos személy, foglalkozása miatt senki sem emelhet ellene kifogást, de ha az ártatlanság szerepében tetszeleg, akkor csaló. Ez már igazán kifogásolható lenne.

- Szörnyűség!... - robbant ki Wąsowskiné. - De nem baj... Mondja meg, kérem, mit veszít a világ egy ilyen megtévesztés által?...

Wokulskinak már zúgni kezdett a feje.

- A világ néha még nyer is! Például ha egy tökfilkó beleesik abba az őrületbe, amelyet ideális szerelemnek nevezünk, s a legnagyobb veszedelmek és kockázatok árán vagyont szerez, csak azért, hogy azt eszményképe lába elé rakja... De néha veszít is, ha például ez az őrült rájön a csalásra, összetörik, és többé semmire sem alkalmas... Vagy... anélkül, hogy vagyona sorsa felől intézkednék, meggondolatlanul jár el... például kiáll párbajozni Starski úrral, és golyót kap a bordái közé... Bizony, asszonyom, a világ ebben az esetben veszít. Elveszít egy boldogságot, amit megöltek, egy életet, amelyet kisiklattak és talán egy embert, aki valamit tehetett volna életében...

- Az ilyen ember maga a hibás...

- Igaza van, asszonyom, hibás lenne, ha akkor, mikor világosság gyűlt az agyában, nem járt volna el úgy, ahogy a báró, nem szakított volna saját hóbortjával és gyalázatával...

- Röviden szólva - állapította meg Wąsowskiné -, a férfiak nem akarnak önként lemondani a nőkkel szemben fennálló vad előjogaikról.

- Vagyis nem ismerik el, hogy a nőket megilleti a csalás kiváltsága...

- De aki a megegyezést elveti - jegyezte meg az asszony emelt hangon -, az harcot kezd...

- Harcot?... - ismételte Wokulski mosolyogva.

- Igen, harcot, melyben az erősebb fél győz... és hogy melyik az erősebb, az majd elválik!... - kiáltotta Wąsowskiné nagy hadonászással.

E pillanatban különös dolog történt. Wokulski hirtelen elkapta Wąsowskiné mindkét kezét, s három ujjával tökéletesen lefogta.

- Mit jelent ez?... - kiáltotta az asszony elsápadva.

- Próbáljuk meg, melyikünk erősebb? - felelte Wokulski.

- Na, kérem... Elég a tréfából!...

- Nem, asszonyom, ez nem tréfa, csak annak csekély bizonyítéka, hogy önnel, mint küzdő féllel azt tehetem, amit akarok. Igaz vagy nem?

- Engedjen el - sziszegte az asszony, s erővel igyekezett magát kiszabadítani. - Engedjen, mert hívom a személyzetet...

Wokulski elengedte.

- Ah, úgy, szóval a személyzet segítségével akarnak harcolni ellenünk?... Kíváncsi vagyok, milyen tiszteletdíjat követelnek majd ezek a szövetségesek, és beleegyeznek-e, hogy a megegyezést velük szemben se tartsák meg?

Wąsowskiné előbb némi félelemmel, majd felháborodással nézett rá, de a végén vállat vont.

- Tudja, mi jutott eszembe?

- Hogy megőrültem.

- Valami ilyesféle.

- Ilyen szép nővel szemben és ilyen vita közben ez csak természetes lenne.

- Ó, micsoda lapos bók!... - biggyesztette ajkát. - Azt azonban elismerem, hogy kezd egy kicsit imponálni nekem. Vagyis: kezdett... egy kicsit... de ezt a szerepét nem tudta befejezni... Elengedte a kezemet, és ez kiábrándított...

- Ó, bizony, meg tudtam volna tenni, hogy el ne engedjem.

- Én pedig meg tudtam volna tenni, hogy behívom a személyzetet.

- Ne haragudjék, de be tudtam volna fogni a száját.

- Micsoda?... Micsoda?...

- Amit mondtam, megmondtam.

Wąsowskiné megint elcsodálkozott.

- Tudja - szólt, s napóleoni pózban fonta össze karját -, maga vagy nagyon eredeti, vagy... nagyon neveletlen ember...

- Egyáltalán nem neveltek.

- Akkor hát valóban nagyon eredeti... - suttogta. - Kár, hogy ezt az oldalát nem tárta fel... Bel előtt...

Wokulski megdermedt. Nem is a név elhangzása, hanem a miatt a változás miatt, amely benne hirtelen végbement. Izabella iránt teljes közönyt érzett, ellenben éppen olyan élénken kezdte érdekelni Wąsowskiné.

- Azt kellett volna tennie - folytatta az asszony -, hogy mindjárt az elején előadja neki elméleteit, éppen úgy, mint nekem, s fogadom, szó sem lehetett volna maguk között nézeteltérésekről.

- Nézeteltérésekről?... - kérdezte Wokulski tágra nyitott szemmel.

- Igen. Mert úgy tudom, Izabella hajlandó megbocsátani.

- Megbocsátani?...

- Úgy látom, maga még... hogy úgy mondjam... nagyon is lábadozó - jegyezte meg közömbösen. - Ha nem érzi, hogy eljárása szörnyen brutális volt... A maga rigolyás viselkedése mellett még a báró is finom világfi!

Wokulski olyan őszintén felkacagott, hogy maga is megijedt tőle. Wąsowskiné tovább beszélt:

- Még nevet? Megbocsátom, mert ismerem ezt a nevetést... ez a szenvedés legmagasabb foka...

- Esküszöm, tíz hét óta, sőt, néhány év óta nem éreztem magam ilyen jól... Úgy érzem, évek óta valami rettenetes lidércnyomás marcangolta az agyamat, amely csak most, egypár perccel ezelőtt tűnt el. Csak most érzem, hogy végre megmenekültem, és ezt magának köszönhetem.

Hangja megremegett. Megfogta az asszony mindkét kezét, s csaknem szenvedélyesen csókolgatta. Wąsowskiné úgy látta, mintha az elérzékenyült férfi szemében megcsillant volna a könny.

- Megmenekültem!... Szabaddá lettem!... - ismételgette Wokulski remegő hangon.

- Hallgasson meg - szólt Wąsowskiné hidegen, s elhúzta kezét. - Mindent tudok, ami maguk között történt... Maga csúnyán viselkedett, mert kihallgatott egy beszélgetést, melyet én minden részletében ismerek. Sőt, nem is beszélgetést, hanem egy egészen egyszerű kis flörtöt.

- Ah, szóval flört?... - szólt közbe Wokulski. - Az, ami a nőt hasonlóvá teszi a vendéglői asztalkendőhöz, amelybe mindenki beletörölheti a száját és a kezét. Szóval ez flört!... Nagyszerű!...

- Hallgasson!... - kiáltotta Wąsowskiné. - Nem tagadom, hogy Bel hibázott, de... legyen szíves, ítélje meg saját magát is, ha kijelentem, hogy ő magát...

- Szeret?... Mi?... - kérdezte Wokulski, szakállát simogatva.

- Ohó, mindjárt szereti!... Egyelőre csak sajnálja... Nem akarok részletekbe bocsátkozni, elég, ha annyit mondok, hogy két hónap óta csaknem naponta találkoztam vele. Ez alatt az idő alatt mindig magáról beszélt, és kedvenc tartózkodási helye a zasławi várrom volt!... Ó, hányszor elüldögélt azon a nagy kövön, amelybe maga a verset vésette, hányszor láttam csillogó könnyet a szemében. Sőt, egyszer keservesen zokogott is, ahogy a vers szavait mondogatta:

Ott meg ne jelenne előtted a lelkem
S bár messze, örökre veled maradok.

- Na, mit szól ehhez?...

- Hogy mit szólok? Esküszöm, e pillanatban egyetlen kívánságom az, hogy Łęcka kisasszonnyal való ismeretségem minden nyoma eltűnjék. S elsősorban is az a szerencsétlen kő, amely őt így elérzékenyíti.

- Ha ez igaz, akkor ez igazán kiváló példája a férfiak állhatatosságának.

- Nem a férfiak állhatatosságának, hanem a csodálatos gyógyulásnak - jegyezte meg Wokulski megindultam. - Ó, Istenem!... Úgy érzem, néhány évig hipnotikus álomban aludtam, s tíz héttel ezelőtt valaki minden hozzáértés nélkül felébresztett, s ebből a megrázkódtatásból csak most gyógyultam ki igazán...

- Ezt komolyan mondja?...

- Nem látja, milyen boldog vagyok?... Visszanyertem magamat, s most végre ismét a magamé vagyok... Higgye el, olyan csoda ez, amit magam sem értek, s csak ahhoz hasonlítható, mikor a koporsóban fekvő tetszhalott felébred.

- És minek tulajdonítja ezt?... - kérdezte az asszony lesütött szemmel.

- Mindenekelőtt magának... Azután meg annak, hogy végre valaki előtt világosan megfogalmazhattam bizonyos dolgokat, amelyeket már régóta értek, de sohasem volt bátorságom bevallani. Izabella kisasszony egészen másfajta ember, mint én, s csak egy végzetes hóbort kapcsolhatott hozzá.

- Nos, és ez után az érdekes felfedezés után mit kíván tenni?

- Még nem tudom.

- Nem talált véletlenül egy olyan nőt, aki magával egyfajta?...

- Talán.

- Biztosan az a... az a... Sta... Sta...

- Stawskiné?... Nem. Már sokkal inkább ön.

Wąsowskiné nagyon ünnepélyes arccal állt fel.

- Értem - szólt Wokulski. - El vagyok bocsátva?

- Ahogy gondolja.

- És nem utazunk együtt falura?

- Azt már nem... bár... nem tiltom meg, hogy eljöjjön... Biztosan ott lesz Bel is...

- Akkor nem zavarom.

- Én nem állítom, hogy ott lesz.

- És egyedül csak ön lesz ott?

- Azt hiszem.

- És éppen úgy beszélgetnénk, mint ma?... S együtt lovagolnánk, mint akkor?...

- És biztosan megindulna köztünk a harc - felelte Wąsowskiné.

- Figyelmeztetem, hogy azt én nyerném meg.

- Valóban?... S akkor rabszolganőjévé tenne?...

- Természetesen. Előbb meggyőzném, hogy tudnék önön uralkodni, azután térden állva könyörögnék, hogy fogadjon el rabszolgájának.

Wąsowskiné elfordult és kiment a szalonból. A küszöbnél azonban egy pillanatra visszanézett és odavetette:

- A viszontlátásra... falun!...

Wokulski úgy ment el, mintha részeg lett volna. Mikor az utcára ért, csodálkozva suttogta:

- Nyilván megbolondultam.

Visszanézett, s az ablakban megpillantotta Wąsowskinét, amint a függöny résén kinéz.

„Az ördögbe! - gondolta. - Nem botlottam én megint valami őrült kalandba?...”

Míg az utcán haladt, folyton a benne végbement változásra gondolt. Úgy érezte, hogy a sötét éjszaka és a téboly mélységeiből kikerült a világos napfényre. Mélyebben lélegzett, ütőere erősebben lüktetett, gondolatai szokatlan szabadsággal kergetőztek; egész szervezetében frisseséget, szívében leírhatatlan békességet érzett.

Az utca forgalma már nem ingerelte, a tömegnek határozottan megörült. Az ég kékje sötétebb volt, a házak egészségesebbeknek látszottak, sőt a napsugártól csillogó porfelhőt is szépnek látta.

De a legnagyobb öröme a fiatal nőkben, kecses mozdulataikban, mosolygó szájukban és csábító tekintetükben tellett. Akadt, aki egyenesen a szemébe nézett, s bájosan, kedvesen, kacéran rámosolygott. Wokulski szíve hevesen kezdett dobogni, s egész testén izgató remegés futott végig.

„Szépek...” - gondolta.

De eszébe jutott Wąsowskiné, s be kellett ismernie, hogy valamennyi nő között ő a legszebb, sőt mi több, a legkívánatosabb... Micsoda alak, ruhája redői közül milyen szépen kirajzolódnak lábának gyönyörű körvonalai, meg a keble, a szeme, amely olyan, mint a briliáns és a bársony együtt... Megesküdött volna, hogy érzi testének illatát, s hallja ingerlő nevetését.

Olyan élénken látta maga előtt, hogy a hozzá való közeledés puszta gondolatára is zúgni kezdett a feje.

- Micsoda veszett egy nő lehet!... - suttogta. - Bele tudnék harapni...

Egyre csak maga előtt látta, s ez a látomás üldözte és felzaklatta. Feltette hát magában, hogy még aznap este viszontlátja.

„Hiszen egyszer s mindenkorra meghívott ebédre és vacsorára - biztatta magát, s érezte, hogy valami forrong benne. - Vajon kidob?... De akkor minek kacérkodna velem? Hogy nem utál, azt már régen tudom, nekem pedig határozottan tetszik, s ez nem utolsó dolog..."

E pillanatban egy ibolyaszemű, sötétszőke, kislányarcú nő ment el mellette. Wokulski csodálkozva állapította meg, hogy ez is tetszik neki.

Már lakásához közeledett, mikor a háta mögül kiabálást hallott:

- Hé!... hé!... Staś!

Megfordult, s a cukrászda terasza előtt Schumann doktort pillantotta meg. Schumann egy ezüst negyvenest dobott az asztalra, azzal otthagyta megkezdett fagylaltját s hozzá sietett.

- Éppen hozzád készülök - kiáltotta, s belekarolt Wokulskiba. - Mi van veled? Régen láttalak ilyen jó színben. Fogadni mernék, visszatérsz a vállalathoz, és szétütsz a zsidócskák között... Nagyszerű, a szemed csak úgy ragyog... Csak most látom benned újra a régi Staśt!...

Befordultak a kapun, felmentek a lépcsőn, s Wokulski lakásához értek.

- Érdekes, én pedig éppen most gondoltam rá, hogy valami új betegség fenyegethet... - szólt Wokulski nevetve. - Gyújts rá...

- Micsoda új betegség?

- Képzeld el, alig egy órája vettem észre, hogy a nők óriási hatással vannak rám... Szinte megrémít...

Schumann hahotázva kacagott.

- Pompás fickó vagy... Ahelyett, hogy bankettet adnál örömödben, megijedsz... Mit gondolsz, akkor voltál egészséges, mikor egyetlen nő után bolondultál? Az a rendes állapot, mikor minden nő tetszik, és legfőbb gondod, hogy pontosan annak a viszontszerelmét nyerd meg, aki ízlésednek pillanatnyilag legjobban megfelel.

- Ugyan!... S hátha az véletlenül megint valami előkelő hölgy?...

- Annál jobb... annál jobb... A nagyvilági hölgyek sokkal ízletesebbek a szobalányoknál. A női nemnek igen nagy előnyére válik a kecsesség és az értelem, de mindenekfelett a büszkeség. Ó, milyen eszményi csevegés, milyen méltóságteljes büszke pillantások várnak rád... Ismétlem, ezek érnek a legtöbbet...

Wokulski arcán árnyék suhant át.

- Ohó!... - kiáltotta Schumann. - Máris látom melletted ama tiszteletre méltó háziállat hosszú füleit, amelyen Jézus bevonult Jeruzsálembe. Mit fintorogsz?... Hiszen azt mondom, igyekezz mindig nagyvilági hölgyeknek udvarolni, mert ők szívesen tetszelegnek demokratikus mivoltukban.

Az előszobában csengettek: Ochocki jött. Pillantása a nekimelegedett doktorra tévedt s megkérdezte:

- Zavarom az urakat?

- Dehogy - telelte Schumann -, sőt segítségünkre lehet. Éppen azt tanácsolom Staśnak, hogy gyógyítsa magát szerelemmel, de... ne ideálissal. Az eszményekből egyelőre elég volt...

- Ejha, ezt az előadást én is szívesen végighallgatom - jegyezte meg Ochocki, s kivett egy szivart a feléje nyújtott dobozból.

- Kaland! - morogta Wokulski.

- Semmiféle kaland - magyarázta Schumann. - Egy férfi, akinek olyan vagyona van, mint neked, tökéletesen boldog lehet, mert mi kell a józan boldogsághoz? Az, hogy az ember mindennap más ételeket egyék, naponta váltson fehérneműt, s negyedévenként váltogassa tartózkodási helyét és szeretőjét.

- Ehhez kevés lenne a nő - vágott közbe Ochocki.

- Ezt nyugodtan bízza rájuk. Majd ők elintézik, hogy jusson is, maradjon is - felelte a doktor gúnyosan. - Hiszen ugyanez a diéta vonatkozik a nőkre is...

- Ez a negyedévi diéta?... - kérdezte Ochocki.

- Természetesen. Miért lennének ők rosszabbak, mint mi?

- Na, ez a szolgálat a tizedik vagy éppen a huszadik negyedben már nem sok élvezettel kecsegtethet.

- Előítélet!... puszta előítélet!... - válaszolta Schumann. - Rá sem eszmél, észre sem veszi, különösen, ha elhitetik, hogy maga a második vagy legfeljebb a negyedik, de mint szerelem, igazán az első, mindig ilyenről ábrándoztak...

- Rzeckinél nem voltál? - kérdezte Wokulski.

- Annak már nem írok szerelmi receptet. Az öreg lassanként egészen összeaszik.

- Csakugyan, igen rossz bőrben van - jegyezte meg Ochocki.

A beszélgetés fonala átsiklott Rzecki egészségi állapotára, azután a politikára, s végül Schumann elbúcsúzott.

- Nagy cinikus az öreg!... - morogta Ochocki.

- Nőgyűlölő - tette hozzá Wokulski. - S ezenfelül, ha rossz napja van, eretnek tanokat hirdet.

- S néha igaza is van - állapította meg Ochocki. - Ezzel a felfogásával is jól fején találta a szeget... Éppen egy órával ezelőtt hallgattam végig nagynéném ünnepélyes előadását. Mindenáron meg akar házasítani, s állandóan azt magyarázza, hogy erkölcsileg semmi sem emeli úgy az embert, mint egy tiszteletre méltó nő szerelme.

- Schumann nem önnek adta azt a tanácsot, hanem nekem.

- Én is önre gondoltam, mikor előadását hallgattam. Elképzeltem, milyen is lenne az, ha negyedévenként váltogatná a szeretőit, s aztán egyszerre elébe állnának alkalmazottai, akik jövedelmét szaporítják s megkérdeznék: „Mivel hálálod meg temérdek munkánkat, nyomorúságunkat és megrövidített életünket, melynek nagy részét neked áldozzuk?... Munkáddal, tanácsaiddal vagy példáddal?...”

- Ugyan ki az, aki ma az én jövedelmem növelésén dolgozik? - kérdezte Wokulski. - Visszavonultam minden üzlettől, s vagyonomat értékpapírokba fektettem.

- Ha jelzáloglevelekbe, akkor a szelvényeket a béresek és mezőgazdasági munkások verejtéke táplálja, ha pedig részvényekbe, a súlyos osztalék a vasúti, cukorgyári, textil vagy más munkások nyomorából kerül ki...

Wokulski még jobban elkomorodott.

- Kötelességem nekem erre gondolni?... - kérdezte. - Ezrek és ezrek élnek kamatokból, s eszükben sincs, hogy ilyesmire ügyet vessenek.

- Igaz - egyezett bele Ochocki -, de közöttük és ön között lényeges különbség van. Nekem mindössze másfélezer rubel az évi jövedelmem, s mégis ezerszer gyötör a gondolat, hogy ebből az összegből három-négy ember megélhetne, s hogy miattam hárman-négyen távoznak az élők sorából, vagy korlátozzák amúgy is agyonnyirbált szükségleteiket.

Wokulski végigsétált a szobán.

- Mikor megy külföldre?... - kérdezte hirtelen.

- Még nem tudom - felelte Ochocki savanyúan. - Pénzemet leghamarabb egy év múlva kaphatom meg, mert adósom ezt az összeget csak újabb kölcsönből fedezheti, azt pedig manapság nem könnyű kapni.

- Nagy kamatot fizet?

- Hét százalékot.

- És a fedezet biztos?

- Közvetlenül a hitelintézet után következik.

- S ha én átvenném ezt a kölcsönt, s rendelkezésére bocsátanám a pénzt, akkor azonnal elutazna?

- Abban a pillanatban!... - ugrott fel Ochocki. - Mert mit is keressek itt?... Legfeljebb azt, hogy kétségbeesésemben gazdagon megnősülök, s akkor aztán berendezkedem a Schumann receptje szerint...

Wokulski elgondolkozott.

- Mi rossz van abban, hogy az ember megnősül? - kérdezte halkan.

- Ugyan kérem!... Szegény asszonyt nem tudnék eltartani, a gazdag mellett pedig végképp elpuhulnék. Így hát akármelyiket választom, minden tervem dugába dőlne. Nekem olyan különleges asszonyra lenne szükségem, aki velem együtt dolgozna a laboratóriumban; olyant pedig hol keressek?...

Nagyon idegesnek látszott, s rövidesen fel is állt, hogy elbúcsúzzék.

- Akkor hát, kedves barátom - fejezte be Wokulski, búcsúzás közben -, a kölcsön átvállalását még megbeszéljük. Én kész vagyok megkötni ezt a megállapodást.

- Ahogy akarja. Nem kérem éppen, de nagyon hálás lennék.

- Mikor indul Zasławekba?

- Holnap. Éppen búcsúzni jöttem.

- Akkor hát az üzlet rendben van - fejezte be Wokulski, vendégét átölelve. - Októberben rendelkezésére áll a pénz.

Ochocki elment, s Wokulski aludni tért. Annyi erős és ellentétes benyomásban volt ma része, hogy sehogy se tudta agyában elrendezni. Úgy érezte, hogy mióta Izabella kisasszonnyal szakított, egy mély szakadékokkal övezett magas, meredek hegyre kapaszkodott felfelé, s csak ma ért fel a tetejére, sőt már el is indult lefelé a túlsó lejtőn, ahol - még nem egészen tisztán, de egészen új láthatár tárult a szeme elé.

Egy ideig egyre nőket látott maga előtt nyüzsögni, s közöttük leggyakrabban Wąsowskinét, majd meg munkások és béresek tömege görnyedt a nehéz munkában, s azt kérdezték tőle, mit adott nekik, amiért jövedelmét munkájukkal növelték?

Végre mély álomba merült.

Reggel hat órakor ébredt, s egészen különlegesen frissnek, könnyűnek és szabadnak érezte magát.

Felkelni ugyan nemigen volt kedve, de nem szenvedett, fájdalmat nem érzett, s Izabellára nem gondolt. Vagyis gondolt ugyan rá, de bármely pillanatban abbahagyhatta, s ezek a gondolatok már nem gyötörték, nem kínozták úgy, mint régebben.

De ez a hirtelen megkönnyebbülés is félelemmel töltötte el.

„Vajon nem képzelődés?" - gondolta.

Végiggondolt a tegnapi nap történetén. Emlékezőtehetsége és logikája rendben volt.

- Hátha még az akaratomat is visszanyerem? - suttogta.

Próbaképpen elhatározta, hogy öt perc múlva felkel, megfürdik, felöltözik, s elmegy a Łazienki-parkba sétálni. Nézte az előrehaladó óramutatót, s nyugtalanul tette fel magának a kérdést: „Hátha már ennyi sem telik ki tőlem?..."

Az óramutató elérte a kitűzött pontot, s Wokulski - felkelt. Nem sietett ugyan, de nem is vonakodott. Ő maga eresztette a vizet a kádba, megfürdött, megtörülközött, felöltözött, s fél óra múlva már indult is a Łazienki-parkba. Meglepte, hogy egész idő alatt nem Izabellára, hanem Wąsowskinéra gondolt. Úgy látszik, a tegnapi nap folyamán valami megváltozott benne. Lehetséges, hogy az agyában az akkor megbénult sejtecskék ismét életre keltek?... Izabella emléke elvesztette korábbi hatalmát.

„Micsoda furcsa szövevény - gondolta. - Izabellát kiszorította Wąsowskiné, őt pedig kiszoríthatja bármelyik más nő. Tehát valóban kigyógyultam tébolyomból."

Végigment a tó partján, s közömbösen nézegette a csónakokat és hattyúkat. Bekanyarodott az üvegház felé vezető fasorba, melyben akkor Izabellával kettesben sétáltak, s feltette magában, hogy... jó étvággyal megreggelizik. De mikor visszafelé sétált az úton, vad düh szállta meg, s egy gyermek vásott makacsságával taposta szét saját előbbi lábnyomait.

„Ha mindent így eltüntethetnék... Azt a követ is meg a romokat... Mindent!..."

Egyszerre lebírhatatlan ösztön ébredt benne, hogy bizonyos dolgokat elpusztítson; de nyomban felismerte, hogy ez újból valami beteges tünet. Nagy elégtétel volt számára, hogy nemcsak nyugodtan gondolhat Izabellára, hanem még ítélkezhetik is felette.

„Miért is mérgelődtem? - mondta önmagának. - Ha Izabella nincs, nem szereztem volna vagyont... Ha Izabella és Starski nincsenek, annak idején nem utaztam volna Párizsba, nem ismerkedtem volna meg Geisttel, és Skierniewicénél nem gyógyultam volna ki ostobaságomból. Így hát ők ketten valóságos jótevőim... Ha tehát hálás akarok lenni, össze kell hoznom ezt az egymáshoz illő két embert, vagy legalábbis meg kellene könnyítenem

számukra a találkákat... Ó, ha elképzelem, hogy ebből a posványból virul ki majd valamikor a Geist-féle fém!...”

A Botanikus-kertben mély csend volt, s jóformán senkit sem látott. Elkerülte a kutat, s lassan lépkedett felfelé az árnyékos dombon, ahol több mint egy évvel ezelőtt első ízben beszélgetett Ochockival. Úgy érezte, hogy erről a dombról emelkedik az óriási lépcső, melynek csúcsán a titokzatos istennő szobrát látta. Most is felbukkant előtte a látomás, s nagy megilletődéssel vette észre, hogy az istennő fejét elborító fellegek egy pillanatra szétoszlanak. Megpillantotta a kemény arcot, a zilált hajat, s a hideg érchomlok alatt két szikrázó oroszlánszemet, amelyek a mindent lenyűgöző hatalom erejével tekintenek le rá. Állta a tekintetet, s egyszerre érezte, hogy növekszik... növekszik... feje már túlemelkedik a park valamennyi fáján, s már-már eléri az istennő mezítelen lábát.

Egyszerre megérezte, hogy ez a tiszta, ez az örök szépség, maga a Hírnév, és hogy a hírnév tetőfokán nincs nagyobb öröm, mint a munka és a veszedelmek.

Mikor hazaért, szomorúbb volt, mint elindulásakor, de egészen nyugodt. A séta folyamán mintha bizonyos kapocs szövődött volna jövendője és életének ama régi korszaka között, mikor még mint segéd és diák, perpetuum mobilét szerkesztett, és kormányozható léghajókon törte a fejét. Az utolsó tizenöt-húsz esztendőt pedig csak szünetnek és időveszteségnek látta.

- El kell utaznom valahová - biztatta magát. - Kipihenem magam, s azután... majd meglátjuk...

Délután hosszú táviratot küldött Szuzsinnak Moszkvába.

Másnap egy óra körül, mikor éppen villásreggelije mellett ült, Wąsowskiné inasa jelentkezett, s közölte, hogy asszonya lent vár a hintóban.

Azonnal lesietett, s Wąsowskiné intett neki, hogy üljön be mellé.

- Viszem magammal - szólt.

- Ebédre?...

- Ó, nem, csak a Łazienkibe. Úgy gondolom, biztosabb lesz számomra, ha tanúk előtt és a szabadban beszélgetünk.

Wokulski borús volt és hallgatag. A parkban kiszálltak a hintóból, elhaladtak a kastély terasza előtt, s az amfiteátrumot érintő fasorban sétálgattak.

- Kedves Wokulski - kezdte Wąsowskiné -, magának emberek közé kell mennie. Ki kell vergődnie ebből a szörnyű érzéketlenségből, mert ha nem, elszalasztja az édes jutalmat...

- Ah... már ennyire lennénk?...

- Ennyire bizony. Az összes hölgyeket erősen érdekli az ön nagy szenvedése, s fogadni mernék, hogy nem egy szívesen vállalkozna a vigasztaló szerepére.

- Vagy inkább hogy eljátszadozzék az én állítólagos szenvedésemmel, mint macska az egérrel?... Nem, asszonyom. Semmi szükségem vigasztalókra, mert nem szenvedek, s legkevésbé pedig hölgyek miatt...

- Tessék?... - kiáltotta Wąsowskiné. - Azt hihetné az ember, hogy soha nem is kapott ütést bájos pici hölgykacsóktól.

- És helyesen hinné, mert ha mért is rám valaki ütést, az semmi esetre sem női ököl volt, hanem... tudom is én?... talán a végzet.

- De akkor is nő közvetítette.

- És mindenekelőtt az én saját együgyűségem. Gyerekkorom óta mindig valami nagy ismeretlen dolgot kerestem, s mivel én a nőt csak a költők szemüvegén át láttam, akik mindig túlzottan hízelegnek nekik, nem csoda, ha azt hittem, a nő az az ismeretlen nagy dolog. Tévedtem, s ez okozta pillanatnyi megtántorodásomat, de ennek a tévedésemnek köszönhetem azt is, hogy vagyont szereztem.

Wąsowskiné megállt.

- Na, hallja, ez meglep... Komolyan csodálkozom!... Nem olyan régen láttuk egymást, s most mégis egészen más embernek mutatkozik. Elnyűtt öregúrnak, aki lenézi a nőket...

- Ez nem lenézés, hanem megfigyelés.

- Mégpedig?... - kérdezte Wąsowskiné.

- Van a nőknek egy fajtája, amely csak azért él a világon, hogy a férfiak szenvedélyeit szítsa. Ezek elbutítják az értelmes embereket, lealjasítják a becsületeseket, és egyensúlyban tartják az ostobákat. Számos imádójuk van, s ezek révén olyan hatással vannak ránk, mint a törökökre a hárem. Ebből láthatja, asszonyom, a hölgyeknek egyáltalában nincs okuk, hogy az én szenvedésem felett könnyekre fakadjanak, de ahhoz sincs joguk, hogy játsszanak velem. Én nem tartozom az ő tevékenységi körükbe.

- Magával a szerelemmel is szakít?... - kérdezte Wąsowskiné gúnyosan.

Wokulskiban felforrt a méreg.

- Nem, asszonyom felelte. - Csak van egy pesszimista barátom, aki megmagyarázta nekem, hogy sokkal előnyösebb dolog megvenni a szerelmet évi négyezer rubelért, és a hűséget évi ötezerért, mint azt adni érte, amit érzelemnek nevezünk.

- Gyönyörű! Hűség... mondhatom... - suttogta Wąsowskiné.

- De legalább nem titkolja, hogy mit várhatunk tőle.

Wąsowskiné összeharapta ajkát, s hintója felé indult.

- Igazán jól tenné, ha új elveinek apostolává szegődnék.

- Azt hiszem, kár lenne az időért, mert egyesek soha meg nem értenék, mások meg nem hinnék el, amíg saját maguk nem tapasztalták.

- Köszönöm az előadást - szólt az asszony kis idő múlva. - Olyan nagy hatással volt rám, hogy a további kíséretéről lemondok... Azt hiszem, ma nagyon rossz kedvében találtam, de remélem, ez is elmúlik. Igaz... igaz... itt egy levél - szólt, s átnyújtott egy borítékot. Legyen szíves, olvassa el. Megszegem a titoktartást, de tudom, nem árul el. Elhatároztam, hogy végérvényesen eloszlatom a maga és Bel között fennforgó nézeteltérést. Ha szándékom sikerül, égesse el a levelet. Ha pedig nem... akkor hozza el nekem a birtokomra... Agyő!

Beült a hintóba, s Wokulskit otthagyta a fasorban.

- Az ördögbe, csak nem sértettem meg?... - tűnődött Wokulski magában. - Kár, mert érdemes bűnbe esni érte...

Lassan elindult az Aleje Ujazdowskie felé, s közben Wąsowskinéra gondolt.

„Ostobaság!... csak nem mondhatom meg neki, hogy kívánom... De különben is, mondjuk, hogy a megfelelő pillanatot találnám el, mit adhatnék neki cserébe? Még azt sem mondhatnám, hogy szeretem..."

Csak otthon bontotta fel Izabella levelét.

A hajdan olyan kedves betűk láttára a sérelem és fájdalom érzése cikázott végig rajta; de a levél illata emlékezetébe idézte a régen, nagyon régen elmúlt időket, mikor ez az illat még arra indította, hogy Rossi tiszteletére ünnepléseket rendezzen.

- Ez is egyik gyöngyszeme volt annak a rózsafüzérnek, amellyel Izabella kisasszony a maga szertartását végezte!... - suttogta mosolyogva.

Olvasni kezdte a levelet.

Drága Kaziám! Kedvetlen vagyok, nem érdekel semmi, nem tudom még rendezni gondolataimat. Csak ma szedtem össze erőmet, hogy mindent elmondjak, ami elutazásod óta történt.

Már tudom, hogy Hortensja néni hatvanezer rubelt hagy rám; összesen tehát kilencvenezer rubelünk van, amit a derék báró hajlandó hét százalékra elhelyezni, s ez évi hatezer rubelt jelent. Hiába, meg kell tanulnunk takarékoskodni.

El sem mondhatom, mennyire unom magam, de az is lehet, hogy csak vágyakozom... No, majd elmúlik ez is. Az a fiatal mérnök mindig itt ül, három-négy naponként meglátogat. Eleinte azzal mulattatott, hogy a vashidakról tartott nekem előadást, de most már arról beszél, hogy milyen őrülten szerelmes volt egy leányba, aki máshoz ment férjhez. Elmondta, mennyire kétségbe volt esve miatta, s hogyan veszítette el a reménységét abban, hogy ismét szeretni tudjon, pedig mennyire szeretne egy új, egy nemesebb szerelem által meggyógyulni. Bevallotta, hogy néha verseket is ír, de csak a természet szépségeiről... Annyira unom, hogy néha sírni szeretnék, de mivel társaság nélkül nem élhetek, úgy teszek, mintha figyelemmel hallgatnám, sőt, olykor azt is megengedem, hogy kezet csókoljon...

Wokulski homlokán kidagadtak az erek... megpihent, aztán tovább olvasta.

A papa egyre gyengül. Naponta többször is sírva fakad, s ha öt percig kettesben vagyunk, mindjárt szemrehányásokat tesz, tudod, ki miatt!... El sem képzeled, mennyire idegesít az ilyesmi. Három-négy naponként ellátogatok a zasławi romokhoz. Valami úgy húz oda, nem is tudom, a természet szépsége-e vagy a magány? Ha nagyon boldogtalannak érzem magam, mindenfélét firkálok ceruzával a megrepedezett falakra, s örömmel gondolok rá: milyen jó, hogy amit odaírok, a legelső eső lemossa.

Igaz, igaz!... A legfontosabbat elfelejtettem! A marsall levelet írt a papának, amelyben formálisan megkérte a kezemet. Egész éjszaka sírtam, nem azért, hogy marsallné lehetek, hanem... hogy ez ilyen könnyen lehetséges!...

Kihull a toll a kezemből, Isten veled, Kazia, és gondolj néha a te boldogtalan

Izabelládra

Wokulski összegyűrte a levelet.

- Ó, hogy megvetem, és... még mindig szeretem! - suttogta.

Arca tűzben égett, feje zúgott, összeszorított ököllel járt fel s alá a szobában, és mosolygott ábrándjain.

Estefelé táviratot kapott Moszkvából, s azonnal táviratozott Párizsba. Másnap, reggeltől késő estig együtt ült ügyvédjével és a közjegyzővel.

Mikor lefeküdt, elgondolkozott:

„Nem csinálok-e ostobaságot?... Ej, legalább a helyszínen vizsgálom meg a dolgokat... Hogy fel lehet-e találni a levegőnél könnyebb fémet, az más kérdés, de hogy valami van benne - az kétségtelen... Különben is, a régiek a bölcsek kövét keresték, s így fedezték fel a kémiát. Ki tudja, mit találunk?... Egyébként, nekem már teljesen mindegy, csak az a fő, hogy ebből a fertőből kikerüljek...”

Párizsból csak másnap délben érkezett válasz, Wokulski többször végigolvasta. Alig valamivel később hozták Wąsowskiné levelét, borítékján a postabélyegző helyén egy szfinx díszlett.

- Igaz - dünnyögte Wokulski mosolyogva -, emberi arc és állati test: a mi emberi képzelőtehetségünk pedig szárnyakat ad nektek.

Legyen szíves, néhány percre látogasson meg - írta az özvegy. - *Nagyon fontos megbeszélnivalóm van, s még ma szeretnék elutazni.*

- No, majd meglátjuk, mi az a fontos megbeszélnivaló! - mormogta önmagának.

Félórával később Wąsowskinénál volt. Az előszobában már becsomagolva álltak a bőröndök. Wąsowskiné dolgozószobájában fogadta, de ebben a szobában egyetlen részlet sem keltette azt a benyomást, hogy itt dolgozni is szoktak.

- Na, maga aztán udvarias ember! - kezdte korholó hangon. - Tegnap egész nap vártam, de nem mutatkozott.

- Hiszen megtiltotta, hogy meglátogassam - felelte Wokulski csodálkozva.

- Hogyan?... Hát nem hívtam meg a birtokomra?... De hagyjuk. Ezt is különcködése számlájára írom... Kedves barátom, igen fontos dolgom van magával. Szeretnék nemsokára külföldre utazni, s tanácsát kérem, mikor legjobb frankot vásárolni, most, vagy csak közvetlenül elutazásom előtt?

- Mikor utazik?

- Úgy... november... december körül... - felelte az asszony elpirulva.

- Akkor jobb, ha elutazása előtt veszi meg.

- Gondolja?

- Legalábbis így szokták.

- De én nem akarok úgy cselekedni, ahogy szokták - kiáltotta Wąsowskiné.

- Akkor vegye meg most.

- De ha decemberig leesik az árfolyama?

- Akkor várjon decemberig.

- Na hallja - jegyezte meg az asszony, miközben egy papírdarabkát tépdesett -, a legjobb csak magától tanácsot kérni... Ha fekete: fekete, ha fehér: fehér... Micsoda férfi maga? Egy férfinak minden helyzetben határozottnak kell lennie, de legalábbis tudnia kellene, hogy mit akar... Mi az, Bel levelét visszahozta?

Wokulski szótlanul adta át a levelet.

- Csakugyan? - kiáltotta élénken. - Szóval nem szereti?... Akkor hát biztosan nem is kellemetlen, ha róla beszélünk. Mert mindenáron... ki kell magukat békítenem, vagy... Az a szegény lány ne gyötrődjék tovább... Maga igazán elfogult vele szemben. Elfogult és... igazságtalan... Ez nem becsületes dolog... egy tisztességes, jellemes férfi nem viselkedhetik úgy, hogy egy szegény lányt elszédít, aztán eldobja, mint egy elhervadt virágcsokrot.

- Nem becsületes dolog! - ismételte Wokulski. - Mondja meg, kérem, legyen szíves, mondja meg, hogy maradjon egy ember becsületes, akit mindig szenvedéssel és megalázással vagy megalázással és szenvedéssel tápláltak?

- De emellett voltak egyéb élményei is?

- Ó, hogyne. Néhány kedves pillantás és jó szó, csak az a baj, hogy ma már tudom... tudom... hogy hazugak voltak.

- Ő már nagyon megbánta, s ha maga hozzá fordulna...

- Minek?

- Hogy megnyerje szívét és kezét.

- Feltéve, hogy a másikat meghagynám az ismert és ismeretlen imádói számára?... Nem, asszonyom. Nekem már elég volt a versenyfutásból, amelyben mindenféle Starskiaktól, Szastalskiaktól és még az ördög tudja, kicsodáktól kellett vereséget szenvednem... Eszményképem mellett csak nem játszhatom az eunuch szerepét? Az sem valami kecsegtető számomra, hogy minden férfiban a szerencsés vetélytársat vagy a nem kívánatos kuzent lássam.

- Ó, milyen alantas gondolatok ezek!... - kiáltotta Wąsowskiné. - Szóval maga a még nemrég imádott nőt egyetlen ártatlan hibájáért képes megvetni?...

- Ami a hölgy úgynevezett ártatlan hibáinak számát illeti, engedje meg, hogy nekem is meglegyen a magam véleménye, ami pedig a hibák ártatlanságát illeti... irgalmas Isten!... nagyon szánalmas figura lennék, ha nem tudnám, milyen arányú volt ama bizonyos hibák ártatlansága.

- Maga ezt hiszi, feltételezi?... - kérdezte Wąsowskiné hűvösen.

- Én már nem feltételezek semmit - felelte Wokulski halkan. - Én csak annyit tudok, hogy a legegyszerűbb, a legközömbösebb udvariaskodás örve alatt, a szemem láttára folyt a vaskos szerelmeskedés, és... ez nekem elég. Én megértem a feleséget, aki megcsalja férjét, hiszen magyarázkodhatik azzal, hogy a házasság béklyóba verte, de hogy egy szabad nő egy teljesen idegen férfit megcsaljon!... Hahaha... Ez már, komolyan mondom, nagyon is sportszerű!... Senki sem tagadta meg azt a jogát, hogy Starskit és a hozzá hasonló többieket fölém emelje... de nem, neki szüksége volt arra, hogy kíséretében udvari bolond is legyen, s erre éppen azt szemelte ki, aki igazán szerette, s mindent feláldozott volna érte... De az emberi természet legsúlyosabb meggyalázása az volt, hogy éppen az én szívemből akart a maga és imádói számára spanyolfalat készíteni... Fel tudja fogni, asszonyom, hogy lenézhettek engem azok az urak, akiknek olyan könnyen és olyan bőkezűen osztogatta kegyeit?... Át tudja érezni, milyen pokoli dolog olyan nevetségesnek és ugyanakkor olyan boldogtalannak is lenni, mint én voltam, milyen rettenetes kín teljesen átérezni a bukást, és főleg azt, hogy meg sem érdemeltük?...

Wąsowskiné ajka remegett, alig tudta visszatartani könnyeit.

- Vajon nem képzelődés ez? - kérdezte.

- Dehogy képzelődés!... A meggyalázott emberi méltóság nem képzelődik.

- Akkor hát...

- Mi lehetne? Magamra eszméltem, visszanyertem önmagamat, s most, ha más nem is, megvan az az elégtételem, hogy versenytársaim diadala, legalábbis velem szemben, nem tökéletes.

- Végleges az elhatározása?...

- Asszonyom, én megértem az olyan nőt, aki odaadja magát szerelemből, vagy eladja magát nyomorúságból, de ahhoz már nincs elég élénk képzelőtehetségem, hogy ezt a lelki prostitúciót megértsem, amely minden kényszerítő szükség nélkül, hogy úgy mondjam, hidegen és az erényesség külső látszatának megőrzése mellett folyik.

- Egyszóval vannak dolgok, amelyeket nem lehet megbocsátani? - kérdezte Wąsowskiné halkan.

- Kinek és kivel szemben van megbocsátanivalója?... Starski úr aligha sértődik meg ilyen dolgokért, sőt ellenkezőleg, azt hiszem, még saját barátait is ajánlani fogja. A többivel pedig nem nagyon kell törődni, különösen akkor, ha az embernek nagyszámú és ennyire válogatott társasága van.

- Csak még egy szót - szólt Wąsowskiné, s felállt helyéről. - Szabad tudnom, mi a szándéka?...

- Ha azt én magam tudnám!...

Az asszony kezét nyújtotta.

- Isten vele.

- Szívemből kívánok sok boldogságot...

- Ó!... - sóhajtott az özvegy, s gyorsan átment a másik szobába.

„Azt hiszem - gondolta Wokulski, míg a lépcsőn lement -, most két legyet ütöttem egy csapásra... Ki tudja, Schumann-nak nincs-e igaza?...”

Wąsowskinétól Rzecki lakására hajtatott. A vén segédet nagyon keserves állapotban találta. Alig tudott feltápászkodni karszékéből. Wokulskit nagyon meghatotta ez a látvány.

- Haragszol rám, öregem, hogy olyan régen nem voltam nálad? - kérdezte, kezét szorongatva.

Rzecki szomorúan ingatta fejét.

- Dehogy, hiszen tudom én jól, mi van veled... - felelte. - Baj van... baj van az egész világon!... És a helyzet egyre rosszabbodik...

Wokulski elgondolkozva leült, Rzecki beszélni kezdett:

- Látod, Staś, lassanként rájövök, hogy itt az ideje hazamenni... Katzhoz meg az én derék honvédeimhez, akik valahol fent az égben a fogukat vicsorítják rám, hogy maródi vagyok... Tudom, te akármit határozol magad felől, az okos és jó lesz... De... de mégis, nem lenne mégis a legjobb, ha elvennéd azt a szegény Stawskinét?... Hiszen most már majdnem az is a te áldozatod...

Wokulski a fejéhez kapott.

- Irgalmas Isten!... kiáltotta. - Mikor szabadulok már egyszer ebből az asszonyszövevényből?... Az egyik azzal dicsekszik, hogy az ő áldozata vagyok, a másik az én áldozatom, a harmadik az áldozatom akar lenni, és még tíz-húsz szívesen akadna, aki engem és

vagyonomat elfogadná áldozatul. Mulatságos egy ország ez, ahol a fehérnép játssza az elsőhegedűt, s ahol semmi másról nincs szó, csak a boldog vagy boldogtalan szerelemről!...

- Nanana!... - vágott közbe Rzecki. - Hiszen nem húzlak én a fülednél fogva!... Csak éppen Schumann mondta, hogy sürgősen szerelemre lenne szükséged...

- Ej, dehogy!... Sokkal inkább van szükségem levegőváltozásra, s azt már meg is rendeltem magamnak...

- Elutazol?

- Legkésőbb holnapután indulok Moszkvába, s onnan... ahová az Isten rendeli...

- Van valami terved?... - kérdezte Rzecki titokzatosan.

Wokulski elgondolkozott.

- Még nem tudok semmit; egyelőre habozom és ingadozom, mintha tízemeletes hintán ülnék. Néha úgy érzem, kellene valamit csinálni az emberiség számára.

- Hej, az már igaz... az igaz...

- De néha olyan kétségbeesés és lemondás vesz erőt rajtam, hogy szeretném, ha a föld megnyílna alattam, s velem együtt mindent elnyelne, amihez valaha hozzányúltam.

- Ez oktalanság... oktalanság... - tiltakozott Rzecki.

- Tudom... Éppen ezért nem csodálkoznék, ha valamikor nagy hírem lenne, de azon sem, ha végképp lezárnám számadásomat ezzel az árnyékvilággal.

Késő éjszakáig együtt ültek.

Néhány nappal később híre terjedt, hogy Wokulski valahová hirtelen elutazott, s talán soha többé vissza nem jön.

Minden ingóságát, házibútoraitól kezdve egészen a fogatáig, Schlangbaum vette meg egy tételben, elég potom áron.

16

Egy vén kereskedősegéd naplója

Néhány hónap óta az a hír járja, hogy Napóleon Lajos herceg - a császár fia - folyó év június huszonhatodikán Afrikában elesett. Elpusztult egy vad nép elleni háborúban, amelyről az ember azt sem tudja, hol lakik, és hogy hívják. Mert hiszen *zulukaffer* nem lehet egy nép neve!...

Mindenki erről beszél, sőt azt is mondják, Eugénia császárné oda akart utazni, hogy fia holttestét Angliába szállíttassa. Én persze nem tudom, így van-e, mert július óta nem olvasok újságot, és politizálni sem szeretek.

Bolond dolog ez a politika! Régebben nem volt távirat, és nem voltak vezércikkek, azért a világ mégis előrehaladt, és minden okos ember kiismerte magát a politikai helyzetben. Ma pedig van távíró, vannak vezércikkek meg „legújabb hírek”, de mindez csak arra való, hogy az embereket ámítsák.

S még ha csak ámítanák! De a szívüket veszik ki. Ha még az a jó „kis kocsma” sem lenne, az ember talán már az isteni igazságszolgáltatásban sem hihetne. Olyanokat írnak ma az újságokban...

Ami pedig Napóleon Lajos herceget illeti, hát az igaz, hogy eleshetett a háborúban, de könnyen meglehet, hogy csak elrejtőzött Gambetta ügynökei elől. Holmi pletykákra én nem sokat adok...

- - - -

- Hallja-e, doktor - feleltem, mert már elfogyott a türelmem. - Ha a zsidók olyan perna-hajderek, amilyeneknek maga mondja, akkor a sarkantyú sem segít rajtuk.

- Az lehet, hogy meg nem javítja őket, de legalább új adag észt önt beléjük, s megtanítja arra, hogy még jobban összetartsanak. Mert ha a zsidók összetartóbbak lennének... na!...

Furcsa ember ez a doktor. Becsületes is meg okos is; de ez a becsületessége nem érzelemből fakad, hanem - tudom is én - talán csak megszokásból; az esze járása meg olyan, hogy sokkal könnyebb neki száz dolgot kigúnyolni és lerontani, mint egyet felépíteni. Mikor vele beszélgetek, gyakran arra gondolok, hogy olyan ennek a lelke, akár a jégtábla. Még a tűz is visszatükröződik benne, de ő maga soha fel nem melegszik.

- - - -

Ámbár igaz... volt már nekem olyan érzésem is, hogy Napóleon Lajos Franciaország császára lesz!... De!... Azért csak lassan a testtel, mert az az ő hősi halála, a messze Afrikában, a pucér szerecsenekkel való harcban, valahogy nem nagyon stimmel nekem...

17

...?...

Rzecki uram valóban beteg volt: saját véleménye szerint azért, mert nem volt mivel foglalkoznia. Schumann szerint pedig szívbaja volt, amely hirtelen fejlődött ki, s bizonyos megrázkódtatások következtében meglehetősen gyorsan halad előre.

Elfoglaltsága bizony nemigen akadt. Reggel be-benézett a boltba, mely hajdan Wokulskié volt, de most már Schlangbaum tulajdona, ott azonban csak addig maradt, míg a segédek össze nem verődtek, s a forgalom meg nem indult. Bántotta, hogy a vevők - nem tudni, miért - szinte csodálkozva néztek rá, a segédek pedig, akik, Zięba kivételével valamennyien óhitűek, nemcsak hogy semmi tiszteletet nem tanúsítottak iránta, amihez pedig annyira hozzászokott, hanem - Schlangbaum többszöri intelme ellenére - határozottan lekicsinylően bántak vele.

Nem csoda hát, ha Ignacy uram egyre gyakrabban gondolt Wokulskira. Nem mintha valami szerencsétlenségtől tartott volna, csak éppen úgy...

Reggel hat órakor arra gondolt, hogy vajon Wokulski felkelt-e már és hol lehet? Vagy még alszik ilyenkor? Moszkvában? Vagy már onnan is elutazott, és Varsó felé közeledik? Délben eszébe jutott, hogy volt idő, mikor napról napra együtt ebédelt Staśsal, estefelé pedig, különösen mikor lefeküdt, magában így morfondírozott:

- Staś biztosan Szuzsinnál van... Hej, de jól élhetnek!... Lehet, hogy már indul is vissza Varsóba, s most éppen lefekvéshez készülődik a vonatban?...

Valahányszor belépett a boltba, s ez naponta többször is megtörtént, a segédek kelletlen viselkedése és Schlangbaum bántó udvariassága ellenére mindig arra gondolt, hogy Wokulski idejében hej, de másképp is folyt itt az élet.

Bántotta, hogy Wokulski semmi életjelt sem ad magáról, de azért nem vette nagyon a szívére, mert ezt is Staś különcségének tulajdonította.

„Sosem szeretett levelezni, még akkor sem, mikor egészséges volt, hát még most, mikor annyira letört - gondolta. - Ó, azok a nők, azok a nők..."

Azon a napon, mikor Schlangbaum megvette Wokulski bútorait és fogatát, Ignacy uram ágynak dőlt. Nem azért, mintha éppen ez fájt volna neki olyan nagyon, hiszen a hintót is meg a luxusbútorokat is felesleges dolgoknak tartotta, hanem mert az ilyesmire rendszerint csak haláleset alkalmával szokott sor kerülni.

- Staś pedig, hála Istennek, egészséges - dörmögte bajusza alatt.

Egy este, mikor házikabátjában üldögélt, és azon tűnődött, hogyan rendezi be Mraczewski üzletét, hogy Schlangbaumot „elreteszelje", hirtelen vészes csengetést és zajt hallott az előszobában. Az inas már szintén készülődött lefeküdni, de azért kinyitotta az ajtót.

- Az úr itthon van? - kérdezte egy ismerős hang.

- Az úr beteg.

- Hiszi a piszi!... Elbújik az ember elől...

- De tanácsos uram, hátha alkalmatlanok vagyunk - szólt közbe egy másik hang.

- Hogy lennénk alkalmatlanok?... Aki nem akar alkalmatlanságot itthon, az jöjjön el a kocsmába...

Rzecki nehézkesen felállt, s ugyanakkor az ajtóban megjelent Węgrowicz tanácsos és Sprott kereskedelmi utazó. Hátuk mögül egy kócos fej és nem éppen tiszta arc kandikált ki.

- Ha a hegy nem jön Mohamedhez. Mohamed jön a hegyhez!... - kiáltotta a tanácsos. - Rzecki uram! Ignacy uram!... Mit művel itt kegyelmed? Képzelje, mióta nem láttuk, egy újfajta sört fedeztünk fel!... Tedd csak ide, komám, és holnap jelentkezz - szólt a maszatos embernek.

E felhívásra a borzas hajú, köténves csapos egy kosárra való sörösüveget és három korsót tett le a mosdóasztalra. Azután úgy eltűnt, mintha csupa ködből és levegőből, nem pedig kétszáz font húsból gyúrták volna.

Ignacy uram a karcsú üvegek láttára elcsodálkozott, de nem mondhatni, hogy kellemetlen érzése támadt volna.

- Az ég szerelmére, mi van kegyelmeddel, Rzecki uram? - szólalt meg ismét a tanácsos, s úgy széttárta két karját, mintha az egész világot magához akarta volna ölelni. - Olyan régen nem volt odalent, hogy Sprott már azt is elfelejtette, milyen, én meg azt hittem, a barátja fertőzte meg, az a... bolond.

Rzecki elkomorodott.

- Ma tehát - folytatta a tanácsos -, mikor azon a kótyagos barátján nyertem Deklewski uramtól egy kosár sört, mégpedig ebből az új fajtából, mondom Sprottnak: tudja, mit, fogjuk meg ezt a sört, és menjünk el az öreghez, hátha felenged egy kicsit. Ejnye, a mindenit... még hellyel sem kínál?

- Dehogynem, tessék, tessék - felelte Rzecki.

- Van itt asztal is... - folytatta a tanácsos, miután a szobában körülnézett -, meg a szoba is csendes, kellemes. Ehe, ehe!... Nem lesz rossz esténként egy-egy partira idejönni, betegláto-gatóba... Na, Sprott barátom, elő csak azzal a dugóhúzóval, aztán gyerünk az üvegekkel. Hadd ismerje meg kedves öreg barátunk az új márkát.

- Milyen fogadást nyert meg, tanácsos úr? - kérdezte Rzecki, s arca végre kezdett felderülni.

- Wokulski miatt fogadtunk. Úgy volt, hogy még tavaly januárban, mikor Wokulski Bulgáriában kalandoroskodott, megmondtam Sprottnak, hogy ez az ember őrült és hogy tönkremegy, meg azt is, hogy nem lesz jó vége. Ma aztán egyszerre előáll Deklewski, és kijelenti, hogy ezt nem én mondtam, hanem ő... Mindjárt fogadtunk egy kosár sörbe, Sprott volt a döntőbíró, és az én javamra döntött. Most hát itt vagyunk.

E magyarázat alatt Sprott a három korsót az asztalra rakta, s három üveget kibontott.

- Ide nézzen, Ignacy uram! - kiáltotta a tanácsos, a tele korsót elébe tartva. - A színe olyan, mint a mézboré, a habja akár a tejszín, az íze meg, mint egy tizenhat éves szűzé. Kóstolja csak meg, micsoda íz... micsoda zamat?... Ha behunyná a szemét, megesküdne rá, hogy... angol sör... nem igaz?... Én csak azt mondom, hogy az ilyen sör megérdemli, hogy az ember kiöblítse előbb a száját. Na, ivott már valaha ilyet?...

Rzecki félig ürítette a korsót.

- Remek - szólt. - De honnan is jutott eszébe olyasmi, hogy Wokulski tönkrement.

- Az egész város beszéli. Mert egy ember, akinek pénze van, aki senkit be nem csapott, és a négy kereke is rendben van, nem szökik meg egy városból, a fene tudja, hová.

- Wokulski Moszkvába utazott.

- Lárifári!... Azt csak azért mondta, hogy nyomát veszítsük, de elárulta magát, hiszen a pénzéről is lemondott...

- Miről mondott le?... - kérdezte Ignacy uram, most már dühösen.

- Arról a pénzről, ami a bankban fekszik, meg arról is, ami Schlangbaumnál van. A kettő együtt legalább kétszázezer rubel... Aki egy ilyen összeget rendelkezés nélkül itt hagy, vagyis kidob az ablakon, az vagy őrült, vagy... olyasvalami lehet a füle mögött, hogy inkább lemond mindenről... Az egész város egyhangúan fel van háborodva és szidja, mint a bokrot azt a... azt a... Ne dühösítsen, mert mindjárt kimondom!...

- Tanácsos úr, ön megfeledkezik magáról! - kiáltotta Rzecki.

- Észnél legyünk, Ignacy uram, hogy szállhat síkra egy ilyen emberért? - berzenkedett most már a tanácsos is. - Mert képzelje csak, hol szedte azt a nagy vagyonát?... Hova vitte az ördög érte?... A török háborúba... A török háborúba!... Érti-e, mit jelentenek ezek a szavak?... Ott megszerezte a vagyont, igen ám, de milyen úton-módon?... Hogy lehet egy fél év alatt félmillió rubelt keresni?...

- Mert tízmilliót forgatott! - vágott vissza Rzecki. - Bátran kereshetett volna még többet is.

- De kinek a millióit?

- A Szuzsinét!... Szuzsin kereskedő és Wokulskinak jó barátja...

- Hát éppen ez az!... Na de mindegy; tegyük fel, hogy akkor nem csinált semmiféle disznóságot... De azután Párizsban milyen üzleteket kötött, meg később Moszkvában, amin ugyancsak zsíros haszna volt?... És az talán rendes dolog volt, hogy tönkretette a hazai ipart, csak azért, hogy néhány arisztokratának tizennyolc százalékot fizessen, s ilyen úton-módon befurakodhassék közéjük?... Hát az nem égbekiáltó pogányság, hogy az egész vállalatot odadobta a zsidóknak, ő maga meg kereket oldott, és száz meg száz embert itt hagyott a nyomorban vagy a bizonytalanságban?... Derék állampolgár, tisztességes ember, aki így jár el?... Na, Ignacy uram, sosem iszunk?... kiáltotta, s korsóját a másikhoz koccintotta. - Egészségünkre!... Na, Sprott barátom, mutassa meg, mit tud, ne hozzon rám szégyent egy beteg ember előtt...

- Holá!... - hangzott Schumann doktor vészjósló kiáltása, aki néhány másodperce már a küszöbön állt. - Holá! - ismételte meg anélkül, hogy kalapját levette volna. - Mi az, urak, maguk tán a temetkezési vállalat ügynökei, hogy így kikészítik az én betegemet?... Kazimierz! - adta ki az utasítást a szolgának. - Dobd ki ezeket az üvegeket az előszobába, az urakat pedig kérem, búcsúzzanak és hagyják magára a beteget... A kórház nem kocsma, ha csak egy beteg van is benne... Maga meg így fogad szót nekem?... - fordult Rzeckihez. - Pontosan a maga derék kis szívbajának való ez a tivornya... Még megérjük, hogy nőket is hoznak!... Jó éjszakát, uraim - búcsúzott a tanácsostól és Sprott-tól. - És nagyon kérem, a betegszobából máskor ne csináljanak söröző̋t, mert ha még egyszer megtörténik, feljelentem önöket szándékos emberölésért...

Węgrowicz tanácsos és Sprott kereskedelmi utazó sürgősen elkotródtak, csak szivarjuk füstje árulta el, hogy valaha itt jártak.

- Nyisd ki az ablakot - rivallt Schumann a szolgára. - Ez az! ez az!... - tette hozzá gúnyosan pillantva Rzeckire. - Az arca tűzben, a szeme üveges, a szíve úgy dobog, hogy akár az utcán is hallani lehetne...

- Hallotta, mit mesélt Staśról?... - kérdezte Rzecki.

- Igaza van - felelte Schumann. - Az egész város azt mondja, bár abban tévednek, hogy Wokulski vagyonbukott, mert nem az, csak félbolond, mégpedig abból a fajtából, akiket én lengyel romantikusoknak szoktam nevezni.

Rzecki ijedten nézett rá.

- Ne nézzen úgy rám - folytatta Schumann nyugodtan. - Inkább gondolja meg, nincs-e igazam? Staś, életében talán egyszer sem cselekedett józanul... Mikor kereskedősegéd volt, találmányokon és az egyetemen járt az esze; mikor aztán az egyetemre került, politizálni kezdett. Később, ahelyett hogy a vagyonszerzéshez fogott volna, tudós lett, s úgy jött ide vissza, hogyha Mincelnét el nem veszi feleségül, kétségkívül éhen pusztul... Végre hozzáfogott a vagyonszerzéshez, de nem mint kereskedő, hanem mint imádó, s éppenséggel egy olyan hölgyet imádott, akinek a kacérsága évek óta hetedhét országon híres... De ez még nem minden. A végén, mikor már vagyona is megvolt meg a kisasszony is, mind a kettőt odadobta, s most vajon mit csinál és hol van?... Na, mondja meg, ha olyan okos?... Igenis félbolond! Valóságos félbolond! - ismételte hadonászva. - Tősgyökeres lengyel romantikus, mindig délibábok után fut.

- Hajlandó ezt őelőtte is megismételni, ha visszajön? - kérdezte Rzecki.

- Megmondtam neki százszor is, s ha most nem mondom meg, csak azért, mert nem jön vissza...

- Miért ne jönne?... - suttogta Rzecki sápadtan.

- Azért, mert vagy szétloccsantja valahol a fejét, ha ugyan visszanyeri valaha a józan eszét, vagy megint valami utópiába botlik bele... Ha másba nem, annak a titokzatos Geistnek a találmányába. Az is valóságos szabadalmazott őrült lehet, mondhatom.

- Maga talán sosem kergetett délibábot?

- Hogyne, de csak azért, mert megfertőzött ez a maguk légköre. Én azonban idején felocsúdtam, s éppen ezért ismerem fel a hasonló betegségeket. Na, gyerünk csak lefelé azzal a házikabáttal, hadd látom, mi a következménye a vidám cimborákkal való korhelykedésnek?...

Tüzetesen megvizsgálta, azonnal ágyba parancsolta, és egyúttal szigorúan megtiltotta, hogy a jövőben kocsmát csináljon a lakásából.

- Maga a második díszpéldánya annak a bizonyos romantikus fajtának, csak éppen nem volt annyi alkalma a bolondságokra, mint annak a kelekótya Staśnak - fejezte be a rendelést.

Azzal távozott, igen komor hangulatban hagyva ott Rzeckit.

„Ez a te locsogásod többet árt nekem, mint a sör!" - gondolta Rzecki, aztán halkan hozzátette: - Azért Staś egypár sort mégis írhatna... mert az ördög tudja, mi minden motoszkál már az ember fejében!...

Ignacy uram így hát ágyba került, és szörnyen unta magát.

Hogy az időt eltöltse, már ki tudja, hányadszor, végigolvasta a konzulság és a császárság történetét, vagy Wokulskin tűnődött.

De az olvasás meg a hosszas elmélkedés és töprengés, ahelyett hogy megnyugtatta volna, inkább izgatta. A történelem egy diadalmas ember csodálatos pályafutását juttatta eszébe, az ő dinasztiájára alapította Rzecki uram a világ egész jövendőjébe vetett hitét, és lám, mi lett a vége? - A dicső dinasztia utolsó sarja - szinte Ignacy uram szeme láttára esett el egy zulukaffer harcos lándzsájától. A Wokulski sorsán való tűnődés pedig arra a következtetésre juttatta, hogy a kedves jó barát, ez az egészen kivételes méretű ember, ha nem is anyagi, legalábbis valamilyen erkölcsi csődbe jutott.

- Annyi mindent akart tenni, annyi mindent tehetett volna is, és nem tett semmit! - ismételgette Ignacy uram szomorú szívvel. - Legalább azt írná meg, hol van és mik a szándékai? Legalább életjelt adna magáról!

Rzecki uramat ugyanis bizonyos idő óta homályos, de annál vészjóslóbb érzések emésztették. Eszébe jutott az a komor éjszaka, mikor a Rossi-féle előadás után azt álmodta, hogy Wokulski, Izabella kisasszony után leugrott a városháza tornyáról, azután eszébe villantak Staś különös, de semmi jót nem jósoló szavai: „Szeretnék elpusztulni, és életemnek minden nyomát elpusztítani!...”

Milyen könnyen teljesülhet az ilyenfajta kívánság egy olyan embernél, aki mindig csak azt mondta, amit érzett, de amit mondott, meg is tudta tenni!...

Schumann doktor minden este meglátogatta, de egy csöppet sem vigasztalta, sőt, az unalomig ismételgette mindig ugyanazt a véleményét:

- Igazán kész őrültnek vagy futóbolondnak kell lennie, aki ennyi pénzt itt hagy, minden intézkedés nélkül, s még azt sem írja meg, merre jár...

Rzecki veszekedett, vitatkozott, de lelke mélyén igazat adott neki.

Egy napon a doktor egészen szokatlan időben, délelőtt tízkor jelent meg, s kalapját az asztalra hajítva, kiáltotta:

- No, nem volt igazam, mikor azt mondtam, hogy félbolond?

- Mi történt? - kérdezte Ignacy uram, jól tudván, kiről van szó.

- Az, hogy ez az őrült már egy héttel ezelőtt elutazott Moszkvából, és... találja ki, hová?...

- Párizsba?

- Csodát!... Ogyesszába, onnan Indiába, Indiából Kínába és Japánba, azután meg a Csendes-óceánon át Amerikába akar hajózni. Az ilyen világ körüli utazást nagyon jól megértem, sőt magam is ajánlottam volna neki, de hogy valaki egy szót se írjon, és itt hagyjon csapot-papot, jó barátokat, hűséges munkatársakat meg kétszázezer rubelt... minden rendelkezés nélkül!... Szavamra mondom, ehhez minden irányban jól kifejlett elmebajra van szükség...

- Honnan ez a hír? - kérdezte Rzecki.

- A legbiztosabb forrásból, Schlangbaumtól. Neki igen fontos, hogy Wokulski szándékait megismerje, hiszen október elején százhúszezer rubelt kell kifizetnie... Márpedig, ha a drága, jó Staś főbe durrantja magát, a tengerbe fullad vagy sárgalázban pusztul el... érti már?... akkor vagy az egész tőkét megkaparinthatnánk, vagy legalábbis egy fél évig minden kamat nélkül forgathatnánk... Remélem, ismeri ennyire Schlangbaumot, aki még engem... még engem is be akart csapni?!

Az orvos fel s alá rohangált a szobában, s úgy hadonászott, mintha legalábbis rajta készülne kitörni valami kezdődő elmebaj. Egyszerre hirtelen megállt Ignacy úr előtt, a szemébe nézett, és megragadta a kezét.

- Mi... mi... mi?... Több, mint száz a pulzus?... Volt ma láza?...

- Még nem.

- Dehogynem... látom...

- Nem baj! - felelte Rzecki. - Mondja, elképzeli, hogy Staś ilyesmit megtegyen?...

- A mi régi Staśunk, bármilyen álmodozó volt is, talán nem, de Wokulski úr, a méltóságos Łęcka kisasszony fülig szerelmes lovagja, mindenre képes... S amint látja, mindent meg is tesz, ami módjában áll...

Schumann e látogatásától kezdve, Ignacy uram már maga is bevallotta, hogy valami baj van vele.

„Milyen mulatságos lenne - gondolta -, ha én mostanában... ezekben az időkben... meglépnék?... Phi! Megtették ezt nálam nagyobb legények is... I. Napóleon... III. Napóleon... a kis Lulu... Staś... mert hát Staś... azt mondják, már India felé utazik..."

Elgondolkozott, felkelt az ágyból, szépen, rendesen felöltözött, és elment a boltba, Schlangbaum nagy megbotránkozására, aki tudta, hogy nem volna szabad felkelnie.

Másnap rosszabbul lett, egy napot ki is húzott az ágyban, de azután megint felkelt, s néhány órára megint csak bement a boltba.

- Mit gondol ez, a bolt hullaház?... - szólt az egyik óhitű segéd Zięba úrhoz, aki a szellemes hasonlatot, az őt annyira jellemző őszinteséggel, kitűnőnek találta.

Szeptember közepe táján Ochocki látogatta meg Rzeckit, pedig csak néhány napra jött fel Zasławekból.

Ignacy uram a kedves vendég láttára nagy jókedvre derült.

- Mi jót hozott?... - kiáltotta, s forrón megölelte a rokonszenves fiatal tudóst.

De Ochocki komor volt.

- Semmi jót, csupa baj, csupa keserűség! - felelte. - Az öreg Łęcki meghalt...

- Annak a... annak a... az apja? - csodálkozott Ignacy uram.

- Az... az!... S nem is tudom, nem éppen miatta-e...

- Szentatyám!... - jajdult fel Rzecki, s keresztet vetett magára. - Hány embert akar még elpusztítani az a nő?... Mert, ha jól tudom, s azt hiszem, ön előtt sem titok, Staś minden szerencsétlenségének is egyedül ő az oka.

Ochocki bólintott.

- Megtudhatom, hogy történt ez Łęcki úrral?... - érdeklődött Ignacy uram.

- Nem titok - felelte Ochocki. - A nyár elején a marsall megkérte Izabella kisasszony kezét...

- Az... az?... Hiszen az nekem is apám lehetne - vetette közbe Rzecki.

- Talán éppen ezért mondott igent Izabella kisasszony, vagy legalábbis nem kosarazta ki. Így aztán az öreg marsall két elhalt felesége minden holmiját összeszedve, leköltözött falura a kisasszony nagynénjéhez, mert Izabella meg az apja is ott tartózkodtak...

- Megőrült?!

- Megtették ezt már nála okosabbak is - felelte Ochocki. - De, bár a marsall vőlegénynek tekintette magát, Izabella kisasszony minden másod-harmadnap, később meg már mindennap kikocsizott egy mérnökkel a zasławi régi várromhoz. Egyszerűen azt mondta, hogy ezzel akarja unalmát elűzni.

- És a marsall?...

- Természetesen hallgatott, de a hölgyek kezdték magyarázgatni a kisasszonynak, hogy ez mégsem illik. Őneki pedig ilyenkor mindig csak egyetlen válasza volt: „A marsall örüljön, hogy feleségül megyek hozzá, amit ha megteszek is, semmi esetre sem azért, hogy minden szórakozásomról lemondjak...”

- És persze a marsall, ott a várromok között, rajtakapta őket? - vélte Rzecki.

- Ej, dehogy!... Oda se ment. De ha utánanézett volna is, legfeljebb azt látta volna, hogy Izabella kisasszony az együgyű kis mérnököt csak azért vitte magával, hogy az ő kíséretében ábrándozzék Wokulskiról...

- Wo-kul-ski-ról?...

- Legalábbis mindenki ezt hitte. Ezúttal én magam figyelmeztettem, hogy az egyik imádó szeme láttára nem illik a másikról ábrándozni. De ő szokása szerint így felelt: „Örüljön, hogy megengedem neki, hogy bennem gyönyörködjék...”

- Nagy szamár lehet az a mérnök!...

- Nem mondhatnám, mert minden együgyűsége ellenére hamar észbe kapott, s egy szép napon elmaradt, s nem ment ki többé a várromokhoz a kisasszonnyal ábrándozni. Ugyanakkor azonban a marsallban is felébredt a féltékenység, egyszerre abbahagyta a harcot, s olyan hirtelen vett búcsút a kapufélfától, és utazott Litvániába, hogy Izabella kisasszony meg a grófné sírógörcsöket kaptak, Łęcki úr pedig anélkül, hogy egy kukkot is szólt volna, szépen meghalt szívszélhűdésben...

Ochocki, elbeszélését befejezve, fejét két tenyere közé fogta, s úgy kacagott.

- S ha az ember elképzeli - fűzte hozzá -, hogy egy ilyen nő annyi ember fejét elcsavarta...

- Valóságos szörnyeteg!... - kiáltotta Rzecki.

- Dehogy. Sőt, nem is buta, s alapjában nem is rossz, csak éppen... olyan, mint ezer meg ezer az ő köreiből.

- Ezer meg ezer?...

- Sajnos! - sóhajtotta Ochocki. - Képzelje el az előkelő, gazdag emberek osztályát, akik jól étkeznek, és nem sokat dolgoznak. Az embernek valahogyan fel kell élnie erőit; ha nem dolgozik, bele kell merülnie a feslett életbe, vagy legalább az idegeit izgatnia... Nomármost a feslett élethez is meg az idegek izgatásához is szükség van szép, elegáns, szellemes és kitűnően nevelt, vagy legalábbis ilyen irányban kifogástalanul idomított nőkre. Az ilyeneknek ez az egyetlen pálya áll rendelkezésükre...

- És Izabella kisasszony is ezek közé tartozott?...

- Igen, és talán nem is annyira saját jóvoltából, mint inkább berántották maguk közé... Fájt elmondanom, de magának elmondtam, hadd tudja, milyen nőbe botlott Wokulski.

A beszélgetés megszakadt, s az elszakadt fonalat Ochocki vette fel ismét:

- Mikor jön vissza? - érdeklődött.

- Wokulski?... - kérdezte Ignacy úr. - Hiszen Indiába, Kínába és Amerikába ment...

Ochocki összerezzent.

- Az lehetetlen! - kiáltotta. - Ámbár... - tette hozzá rövid gondolkozás után.

- Van valami tudomása arról, hogy nem oda utazott?... - kérdezte Rzecki halkabban.

- Semmi. Csak csodálkozom ezen a hirtelen elhatározáson. Mikor utoljára itt voltam, megígérte, hogy egy bizonyos dolgot elintéz nekem... de...

- S a régi Wokulski kétségkívül el is intézte volna. De az új, az elfelejtkezett róla, s nem is csak az ön ügyéről, hanem mindenekelőtt a saját magáéról is.

- Hiszen hogy elutazik - mormogta Ochocki, mintha csak önmagának mondaná -, az várható volt. Nekem csak ez a hirtelenség nem tetszik. Írt valamit?...

- Egy betűt sem, senkinek.

Ochocki a fejét csóválta.

- Ennek hát így kellett történnie - dünnyögte.

- Miért kellett volna - robbant ki Rzecki. - Micsoda ő, vagyonbukott vagy foglalkozás nélküli csavargó? A bolt meg a Kereskedelmi Vállalat, az kutya? Nem vehetett volna feleségül egy kedves, szép, derék asszonyt?...

- Asszony akadt volna elég - vetette közbe Ochocki. - Ez mind jó és helyes lett volna - folytatta élénkebben -, de nem olyan természetű embernek, amilyen ő volt...

- Hogy érti ezt? - kapta fel a szót Rzecki, akinek a Wokulskiról való beszélgetésben olyan öröme telt, mintha a kedveséről beszélgettek volna. - Hogy érti ezt?... Ön jól ismerte Staśt?... - szegezte neki a kérdést makacsul, s a szeme csillogott.

- Őt nem volt nehéz megismerni. Hogy egy szóval jellemezzem, nagyszabású ember volt.

- Ez az!... - vágta rá Rzecki, ujjával verve hozzá a taktust, s úgy bámult Ochockira, mint valami szentképre. - De mit ért azon, hogy nagyszabású? A szó nagyon szép... de magyarázza meg világosabban!...

Ochocki elmosolyodott.

- Tudja, kérem, úgy van az - magyarázta -, hogy a szűkkeblű, kicsinyes emberek csak saját ügyeikkel törődnek, gondolataik nem terjednek túl a mai napon, s irtóznak az ismeretlen dolgoktól. Minden gondjuk az, hogy a hasuk tele legyen, és nyugodtan éldegéljenek... Az olyan ember pedig, amilyen ő, ezer meg ezer embertársával törődik, néha évtizedekkel előre lát, s minden ismeretlen és eldöntetlen dolog ellenállhatatlanul vonzza magához. Ez nem is érdem, hanem kényszerűség. Amint a vasreszelék gondolkozás nélkül megindul a mágnes felé, vagy amint a méh tapasztja a maga sejtjeit, éppen úgy veti magát az ilyen ember a nagy eszmékbe és a rendkívüli munkákba.

Rzecki forrón megszorította vendége mindkét kezét, s szinte reszketett a meghatottságtól.

- Schumann, az okos Schumann doktor azt mondja, hogy Staś őrült, hogy lengyel romantikus.

- Schumann egészen ostoba azzal a zsidó klasszicizmusával - felelte Ochocki. - Úgy látszik, még nem eszmélt rá, és nem is sejti, hogy a civilizációt nem a nyárspolgárok és nem is a kufárlelkek teremtették meg, hanem éppen ezek az őrültek... Ha a bölcsesség csak annyiból állna, hogy mindenki csak a jövedelmére gondoljon és csak azzal törődjék, az emberek még ma is majmok lennének.

- Gyönyörű szavak!... Szent igazságok!... - ismételgette a vén segéd. - De magyarázza meg, hogy egy Wokulski típusú ember hogyan keveredhetett... ilyen kalandokba?...

- Tudja, mit? Én azon csodálkozom, hogy ez ilyen későn következett be! - felelte Ochocki vállvonogatva. - Mert ismerem az életét, s tudom, hogy ez az ember jóformán gyermekkora óta fuldoklott itt, a maga szűk keretei között. Voltak tudományos vágyai, de nem volt mivel kielégíteni, voltak társadalmi ösztönei, de amihez csak hozzányúlt, minden szétporladt. Még az a nyavalyás Kereskedelmi Vállalat is, amit alapított, csak szemrehányást és gyűlöletet zúdított a fejére.

- Igaza van... igaza van - helyeselt Rzecki. - És most, az a Łęcka kisasszony...

- Igen, ő megnyugtathatta volna... Mert ha Wokulski történetesen megtalálja a személyes boldogságot, az megbékítette volna környezetével, s energiáját, már amennyire az lehetséges nálunk, hasznos dolgokra fordíthatta volna. De hát... nem jól választott...

- És mi lesz tovább?...

- Tudom is én... Ma Wokulski olyan, mint a tövestül kiszakított fa. Ha megtalálja a megfelelő talajt, márpedig Európában megtalálhatja, és ha van még energiája, akkor fejest ugrik valami nagy munkába, és ki tudja, nem most kezd-e el élni?... De ha kimerült, ami az ő korában ugyancsak lehetséges...

Rzecki szájához emelte ujját.

- Csitt!... csitt!... - vágott szavába. - Staśnak van energiája, van bizony!... Ő még... ő még... felkerül... felke...

Elfordult az ablaktól, az ablakkeretnek támaszkodott, s melléből felszakadt a zokogás.

- Nagyon beteg vagyok - suttogta. - Minden felizgat... azt mondják, szívbajom van... De majd csak elmúlik... majd csak... De miért szökik Staś, miért bujkál... és miért nem ír?...

- Ah, mennyire megértem - szólt Ochocki -, milyen jól megértem, hogy a megtört ember mindenkitől irtózik, aki a múltjára emlékezteti. Ó, hogy ismerem én ezt, ha másból nem, egy kis saját tapasztalatból... Képzelje csak, mikor érettségire készültem, öt hét alatt át kellett vennem az egész görög és latin anyagot. Hét osztály anyagát, mert ezt sohasem tanultam meg. Na, és valahogy átcsúsztam a vizsgán, de olyan szörnyen meg kellett érte dolgoznom, hogy egy kissé bele is roppantam. Ettől kezdve nemcsak hogy rá nem tudtam nézni latin vagy görög könyvekre, de még gondolni sem tudtam rájuk. Nem bírtam az iskolaépületre nézni, iskolatársaimat is kerültem, akik velem együtt tanultak, sőt, a lakásból is ki kellett költöznöm, ahol éjjel-nappal magoltam. Jó néhány hónapig tartott ez az állapot, s csak akkor nyugodtam meg, mikor... tudja, mit csináltam? a tűzbe vágtam minden latin és görög könyvemet! Elégettem a dögöket!... Ott sistergett, füstölgött az egész csomó vagy egy óra hosszat, de mikor végre kitisztíttattam a kályhát, és a hamut a szemétre dobattam: meggyógyultam... Igaz ugyan, hogy még ma is szívdobogást kapok, ha görög betűt látok vagy latin nyelvtani kivételekre gondolok: panis, piscis, crinis... Ó... milyen undorító!... Ne csodálkozzék rajta - fejezte be -, hogy Wokulski egészen Kínáig futott innen... A hosszas gyötrődés dühöngésbe kergetheti az embert... Bár ez is el szokott múlni...

- De uram, negyvenhat év!... - jegyezte meg Rzecki.

- Hát az erős szervezet meg a kemény agy?... Na, lám, hogy itt felejtettem magam... No, Isten áldja, kedves Rzecki uram, és jó egészséget...

- Hogyhogy, ön is elutazik?...

- Persze, Pétervárra - felelte Ochocki. - Résen kell lennem a boldogult Zasławskiné végrendeletével kapcsolatban, mert a hálás család megtámadta. Nem tudom, nem kell-e október végéig ott maradnom.

- Ha időközben hírt kapnék Staśról, azonnal értesítem. Csak írja meg a címét.

- Én is értesítem önt, ha valamit megtudok... bár kétlem... No, viszontlátásra!...

- Jöjjön haza minél hamarabb.

Az Ochockival való beszélgetés felvillanyozta Ignacy uramat. Mintha erőre kapott volna, hogy kibeszélgethette magát egy emberrel, aki nemcsak jól megértette a szeretett Staśt, de sok tekintetben emlékeztetett is rá.

„Ő is éppen ilyen - gondolta Rzecki. - Energikus, józan s emellett tele mindenféle nemes indulattal..."

Pontosan megállapítható, hogy ezen a napon kezdődött Ignacy uram lábadozása. Felkelt az ágyból, később a hálóköntöst is felcserélte kabátjával, eljárt a boltba, sőt néha sétálni is elment.

Schumann el volt ragadtatva gyógymódjának óriási sikerétől, mert hisz Rzecki uram szívbajának elhatalmasodását sikerült megakadályoznia.

- Hogy mi lesz tovább - mondta Schlangbaumnak -, azt még nem tudom, de annyi bizonyos, hogy az öreg néhány nap óta jobban van. Visszanyerte az étvágyát, jól alszik, s mindenekelőtt megszűnt a teljes érzéketlensége. Ugyanígy volt Wokulskival is.

A valóságban pedig Rzeckit az a biztos remény állította talpra, hogy előbb-utóbb hírt kap Staśtól.

„Már biztosan Indiában van - gondolta. - Tehát szeptember végére itt kell lennie a levélnek... Igaz ugyan, hogy ilyen távolságból késve is érkezhetik, de hogy októberben itt lesz, arra a fejemet teszem..."

S valóban, az előirányzott időpontokban jött is értesülés Wokulskiról, de ezek igen különös hírek voltak.

Szeptember végén egy este Schumann doktor látogatta meg Ignacy uramat, s nevetve így szólt:

- Na, mit szól hozzá, az a maga félbolond barátja hogy meglepte a társaságot? A zasławeki bérlő mesélte Schlangbaumnak, hogy a boldogult elnökné kocsisa látta Wokulskit nemrégen a zasławi erdőben, s még azt is megmondta, milyen ruhában volt, és milyen lovon ült.

- Lehetséges!... - vetette közbe Ignacy úr élénken.

- Szamárság!... Hol van India, és hol van Zasławek? Már csak azért sem lehetséges, mert csaknem ugyanakkor egy szenes zsidó állítólag Dąbrowában látta... sőt mi több, megtudta, hogy Wokulski egy részeges dąbrowai bányásztól két dinamitpatront is vásárolt. Remélem, ezt a hülyeséget már maga sem hiszi?...

- De mit is jelentene ez?...

- Semmit. Úgy látszik, Schlangbaum díjat tűzött ki hitsorsosainak, ha hírt hoznak Wokulskiról, most tehát minden egérlyukban Wokulskit sejtik és kutatják... és a szent rubel tömegesen szüli a távolbalátókat!... - fejezte be csúfondárosan nevetve.

Rzeckinek be kellett ismernie, hogy a hírek csakugyan értelmetlenek, ellenben Schumann magyarázata annál kézzelfoghatóbb. Mindezek ellenére Wokulski miatti nyugtalansága nőttön-nőtt...

Sőt, valóságos rettegéssé fokozódott egy olyan tény miatt, amely minden kétséget eloszlatott. Október elsején az egyik varsói közjegyző magához kérette Ignacy uramat, s megmutatott neki egy okmányt, melyet Wokulski Moszkvába történt elutazása előtt helyezett nála letétbe.

Szabályos végrendelet volt, melyben Wokulski minden Varsóban maradt pénze, vagyis a bankban levő hetvenezer rubel és a Schlangbaumnál levő százhúszezer rubel felett rendelkezett.

Az idegen szemlélő számára ez a rendelkezés inkább Wokulski beszámíthatatlanságát bizonyította, de Rzecki egészen következetesnek találta. Wokulski száznegyvenezer rubelnyi hatalmas összeget hagyott Ochockira, huszonötezer rubelt Rzeckire, húszezer rubelt Stawska Heluniára, a megmaradó ötezer rubelt pedig régi személyzete és a szegények között, akikhez valaha köze volt, osztotta szét. Ebből az összegből kapott öt-ötszáz rubelt Węgielek, a zasławi asztalos, Wysocki, a varsói fuvaros és a másik Wysocki, a skierniewicei pályaőr.

Wokulski érzelmes szavakkal kérte az örökösöket, hogy az adományt úgy fogadják, mint egy halott ajándékát, a közjegyzőnek pedig meghagyta, hogy végrendeletét október elseje előtt ne tegye közzé.

Akik Wokulskit ismerték, nagy ribillióval fogadták a hírt, megindult a pletyka, a rágalomhadjárat, a sértődések özöne... Schumann pedig, egy Rzeckivel folytatott beszélgetése során a következő véleményét hangoztatta:

- Hogy magának huszonötezer rubelt hagyott, arról már régen tudtam, de Ochockinak nyilván azért hagyott majdnem egymillió złotyt, mert felfedezte benne a saját magához hasonló őrültet... A gyönyörű Stawskiné kisleányának hagyott ajándékot is megértem - tette hozzá mosolyogva -, csak egyet nem értek.

- Mi legyen az? - kérdezte Rzecki, bajuszát rágcsálva.

- Hogy kerül a megajándékozottak közé az a bakter... az a Wysocki? - bökte ki Schumann.

Feljegyezte vezeték- és keresztnevét, és mély gondolatokba merülve rohant el.

Rzeckit nagy nyugtalanság emésztette Wokulski sorsa miatt. Miért végrendelkezett, s miért nyilatkozott úgy, mint aki közeli halálára gondol?

De hamarosan olyan dolgok történtek, melyek Ignacy uram szívében ismét reményt gyújtottak, vagy legalábbis bizonyos mértékben világosságot derítettek Wokulski eljárására.

Mindenekelőtt Ochocki, mihelyt a végrendeletről értesült, azonnal hírt adott Pétervárról, hogy az adományt elfogadja, az egész összeget november elején fel akarja venni, sőt az október hónapra járó kamatokra is igényt tart.

Ezenfelül Rzeckinek is írt, s megkérdezte, nem lenne-e hajlandó a saját tőkéjéből huszonegyezer rubelt készpénzben átengedni neki, amiért ő ugyanilyen összegű jelzálogkölcsönt bocsátana rendelkezésére, Szent János napi esedékességgel?

> *Nagyon fontos számomra* - fejezte be levelét -, *hogy minden pénzem rendelkezésemre álljon, mert novemberben feltétlenül külföldre kell utaznom. Amint legközelebb találkozunk, mindent bővebben megmagyarázok...*

- Miért utazik ez olyan hirtelen külföldre, és miért akarja egész vagyonát magával vinni? - kérdezte Rzecki önmagától. - És ami a legfontosabb, az ígért magyarázatot miért halasztja legközelebbi személyes találkozásunk idejére?...

Természetesen elfogadta Ochocki javaslatát; feltételezte ugyanis, hogy a hirtelen elutazás és a levélben levő utalások mögött valami újabb reménység rejlik.

„Ki tudja - gondolta -, hogy Staś valóban Indiába utazott-e a félmilliójával?... Hátha Ochockival együtt Párizsba megy, ahhoz a titokzatos Geisthez?... Ott valami fémek... valami léghajók!... Valószínűleg fontos nekik, hogy a dolog, legalábbis egy ideig, titokban maradjon..."

E tekintetben azonban Schumann alaposan megzavarta elképzeléseit, mikor egy alkalommal ezt újságolta:

- Párizsban érdeklődtem a felől a híres Geist felől, mert nem tartottam lehetetlennek, hogy Wokulski esetleg ott köt ki. Megtudtam, hogy ez a Geist, aki valamikor nagyon tekintélyes vegyész volt, ma kész őrült... Az egész Akadémia kacag fantasztikus ötletein...

Ez az értesülés, főleg pedig hogy az egész Akadémia mulat Geisten, igen lecsökkentette Rzecki uram reményeit. Mert hiába, ha valaki, hát elsősorban a francia Akadémia mondhatja meg igazán, hogy azok a fémek meg léggömbök mit érnek... És ha a bölcsek kimondták a szentenciát, hogy Geist őrült, akkor Staśnak igazán nincs ott semmi keresnivalója.

„De hát akkor minek és hová utazott? - töprengett tovább. - Elutazott, mert itt rosszul érezte magát... ez nem vitás. Ha Ochockinak el kellett hagynia lakását, pedig ott csak a görög nyelvtan bosszantotta, akkor Wokulski sokkal jogosabban hagyta ott a várost, melyben egy nő olyan szörnyen megkínozta... S ha csak az a nő kínozta volna meg!... Aligha akadt ember, akit úgy bántalmaztak, mint őt...

„Igen, de miért csinált végrendeletet, s miért emlegette benne a halált is!..." - kétségeskedett tovább.

Minden kételyére világosságot derített Mraczewski látogatása... A fiatalember váratlanul érkezett Varsóba, s mikor felment Rzeckihez, nagyon zavartnak látszott. Eleinte csak összefüggéstelen szavakat mondott, de a végén kibökte, hogy Stawskiné nagyon habozik, elfogadja-e Wokulski ajándékát, s ezt a váratlan végrendelkezést ő maga is nyugtalanítónak tartja...

- Ne legyen gyerek, édes fiam! - háborodott fel Ignacy uram. - Wokulski azért hagyott Stawskinénak, vagyis Heluniának húszezer rubelt, mert őt is meg a mamáját is nagyon megszerette. Mégpedig azért, mert náluk találta meg azt a csendes békességet, amely legnagyobb lelki válsága idején olyan jótékony hatással volt rá... Hiszen tudja, hogy a Łęcka kisasszonyba volt szerelmes?...

- Tudom - felelte Mraczewski, már kissé nyugodtabban -, de azt is tudom, hogy Stawskiné erősen vonzódott hozzá...

- Hát aztán?... Ma Wokulski mindnyájunk számára csaknem halott, s Isten tudja, látjuk-e még valaha...

Mraczewski arca felderült.

- Igaz, igaz... - mondta. - Stawskiné nyugodtan elfogadhatja egy halott hagyatékát, s nekem nincs mit félnem attól, hogy Wokulski emléke megzavarja boldogságunkat...

Elment s szemmel láthatólag örült annak a gondolatnak, hogy hátha Wokulski már nem is él.

„Igaza van Staśnak - elmélkedett Ignacy uram -, amikor ajándékainak ezt a formát adta. Lám, hogy eloszlatta a megajándékozottak aggályait, mindenekelőtt pedig a derék Helena asszonyét..."

Ignacy uram most már csak két-három naponként egyszer látogatott el a boltba, s ott egyetlen foglalatossága (nota bene: ingyenes foglalatossága) az volt, hogy a kirakatokat rendezte, amit rendszerint szombatról vasárnapra virradó éjszaka szokott végezni. A vén segéd nagyon

szerette ezt a munkát, Schlangbaum pedig biztatta is, sőt kérte, mert abban reménykedett, hogy Ignacy úr a tőkéjét - csekély kamatra - nála helyezi el.

De ez a ritka látogatás is elegendő volt Rzecki uramnak, hogy észrevegye, milyen lényeges, mélyreható változások történtek a boltban, mégpedig rossz irányban. Az áru csak szemre volt szép, de valójában selejtes, igaz, hogy némileg az árak is csökkentek; a segédek fennhéjázó modorban kezelték a vevőket, sőt apró-cseprő visszaéléseket is elkövettek, s mindez Rzecki éles tekintetét nem kerülhette el. Végül két új pénzbeszedő el is sikkasztott száz-százötven rubelnyi összeget.

Mikor Ignacy uram ezeket a dolgokat Schlangbaumnak megemlítette, az a következőképpen válaszolt:

- Ugyan kérem, a közönséget nem érdekli a jó áru, mert nem is ért hozzá, a fontos, hogy olcsó legyen... Ami pedig a sikkasztást illeti, az másutt is megesik. Meg aztán hol vegyek más embereket?

De hiába vágott Schlangbaum fölényes arcot, azért mégiscsak nyugtalanította ez a helyzet.

Ignacy uramnak sok szabadideje volt, így hát sokat elmélkedett, s azon csodálkozott, hogy naphosszat tépelődik dolgokon, amelyek régebben eszébe sem jutottak.

„Miért hanyatlik a mi boltunk?... - tűnődött magában. - Mert most Schlangbaum gazdálkodik benne, nem Wokulski. De mért nem gazdálkodik Wokulski?... Azért, mert - amint Ochocki mondta - szegény itt csak fuldoklott, csaknem gyerekkora óta, így hát végre menekülnie kellett a nagyvilág friss levegőjébe..."

S erre emlékezetébe idézte Wokulski életének legdöntőbb pillanatait. Mikor még mint Hopfer segédje tanulni akart, mindenki rajta köszörülte a nyelvét. Mikor beiratkozott az egyetemre, a legkülönfélébb áldozatokat kívántak tőle. Mikor külföldről hazajött, nem talált munkát. Mikor vagyont szerzett, és már mint gazdag ember tért haza, elárasztották gyanúsításokkal, s végül, mikor szerelmes lett, az imádott nő a legaljasabb módon megcsalta...

- Megkell adni, hogy ilyen körülmények között a legokosabbat tette, amit tehetett - gondolta Ignacy úr.

De ha Wokulskit az események árja külföldre sodorta, kiűzte az országból, miért kellett a boltnak Schlangbaumra szállnia, s miért nem akár őrá, mármint Rzeckire?...

Mert ő, Rzecki, soha nem is gondolt rá, hogy saját üzlete legyen. Ő a háborúba is elment a magyarok oldalán, azután meg arra várt, hogy a napoleonidák újjáépítsék a világot. És mi történt?... A világ nem javult meg, a napoleonidák kihaltak, s az üzlet Schlangbaumé lett.

„Rettenetes, mennyi tisztességes ember kallódik el itt nálunk - járt az eszében. - Katz főbe lőtte magát, Wokulski elment külföldre, Klein, Isten tudja, merre van, még Lisieckinek is kezébe kellett vennie a vándorbotot, mert számára itt nem akadt hely..."

Az ilyen elmélkedések mindig avval jártak, hogy Ignacy uram súlyos lelkifurdalást érzett, s hatásukra terveket kezdett szövögetni a jövőre vonatkozólag...

- Betársulok - gondolta -, betársulok Stawskinéhoz és Mraczewskihez. Nekik van húszezer rubelük, nekem huszonötezer, ez már olyan összeg, amivel igen szép boltot nyithatunk, akár Schlangbaum orra előtt is.

Ez a terv annyira úrrá lett rajta, hogy már valósággal úgy érezte, mintha egészsége is kezdene visszatérni. Igaz, hogy karjai egyre fájtak, és légzési zavarai is voltak, de nem törődött vele...

„Elutazom valahova, akár külföldre is, hogy gyógykezeltessem magam - gondolta. - Elmúlnak ezek az ostoba légzési zavaraim, s akkor aztán nekifekszem a munkának... Hogyne, csak Schlangbaum szerezhet nálunk vagyont?..."

Fiatalabbnak, frissebbnek érezte magát, bár Schumann óva intette attól, hogy kimenjen az utcára, s nagyon a lelkére kötötte, hogy tartózkodjék minden izgalomtól.

De Schumann doktor maga is igen gyakran elfeledkezett arról, hogy mit ajánlott betegének.

Egyik reggel olyan izgatottan tört be Rzeckihez, hogy nyakkendőt is elfelejtett kötni.

- Na, hallja! - kiáltotta. - Szép dolgokat hallottam megint Wokulskiról!...

Ignacy uram letette a kést meg a villát (éppen bélszínt evett áfonyával), s hirtelen nyilallást érzett a vállában.

- Mi történt? - kérdezte alig hallható hangon.

- Jó alak ez a Staś, mondhatom!... - folytatta Schumann. - Megtaláltam Skierniewicében azt a Wysocki nevű pályaőrt, töviről hegyire kivallattam, és tudja, mire jöttem rá?...

- Honnan tudjam?... - kérdezte Rzecki, s szeme előtt egy pillanatra elsötétült a világ.

- Képzelje - folytatta Schumann dühösen -, ez a barom... ez az állat... akkor, májusban, mikor Łęckiékkel Krakkóba utazott, Skierniewicében a vonat elé vetette magát!... Wysocki mentette meg...

- Eh! - morogta Rzecki.

- Semmi eh!... Ez így van... S ebből azt látom, hogy a mi kedves kis Staśunk amellett, hogy álmodozó volt, még öngyilkossági mániában is szenvedett... Most már egész vagyonomat rá merem tenni, hogy nem él!...

Hirtelen elhallgatott, mert megdöbbenve látta, hogy Rzecki arca elváltozik. Szörnyű zavarba esett, karjára kapta az öreget, úgy vitte az ágyba, s megfogadta magában, hogy többé nem is érinti ezt a kérdést.

De a sors másképp határozott.

Október végén a levélhordó egy Wokulskinak címzett levelet adott át Rzecki uramnak.

A levél Zasławból jött, az írása kezdetleges, gyerekes.

„Vajon nem Węgielek?...” - gondolta Ignacy uram, s felbontotta a borítékot.

Nagyságos Uram! - írta Węgielek. - *Mindenekelőtt köszönjük szépen, hogy ránk is tetszett gondolni, köszönjük az ötszáz rubelt, amit ajándékozni tetszett és minden jóságát meg nagylelkűségét, mindnyájan köszönjük: édesanyám is, feleségem is meg én is... Továbbá, mind a hárman érdeklődünk, hogy szolgál kedves egészsége és, hogy megy a nagyságos úr sora és, hogy szerencsésen haza tetszett-e érkezni. Biztosan itthon tetszik már lenni, mert különben hogy kaptuk volna ezt az új ajándékot. Csak a feleségem igen aggodalmaskodik a nagyságos úr miatt, hogy éjszakánként aludni sem tud, és azt is akarta, hogy személyesen utazzak Varsóba, és tudjam meg, hogy tetszik lenni. Hiába, az asszonynép már ilyen...*

Itt nálunk nagy újság van, mert ugyanazon a napon, szeptemberben, amikor itt tetszett járni a vár alatt, s még édesanyámat is tetszett látni a krumpliföldön, mondom, ugyanazon a napon, nagy dolog történt. Édesanyám alig jött haza a földekről, csak éppen feltette a vacsorát, egyszer csak a vár felől két olyan robbanás hallatszott, hogy itt a városban még az ablakok is csörömpöltek tőle. Édesanyám úgy megijedt, hogy a csuprot is kiejtette a kezéből, s rám ripakodott:

„Szaladj mán fel a várba, hátha ott van még a Wokulski nagyságos úr, valami baj ne érje szegényt.”

Hát rohantam is.

Szentatyám! - kiáltom. - Alig ismertem meg a hegyet. A vár négy erős falából csak egy állt, a másik három meg olyan apróra zúzódott, akár a liszt. A nagy kő, amibe tavaly a verset faragtuk, legalább húsz darabban volt, azon a helyen pedig, ahol a beomlott kút volt, nagy gödör tátongott, telides-tele omladékkal. Én azt hiszem, a falak maguktól omlottak össze, mert már nagyon öregek voltak, de édesanyám egyre azt hajtogatja, hogy biztosan az a szegény kovácslegény - tetszik emlékezni -, akiről meséltem, az csinálta, bosszúból.

Egy szót sem szóltam senkinek, hogy a nagyságos úr aznap itt járt a várban, csak egész nap hánytam az omladékot, hogy Isten ments, valami szerencsétlenség nem történt-e?

Mikor aztán semmi nyomot nem találtam, nagyon megörültem, úgy, hogy örömömben most szent keresztet állítok erre a helyre, tiszta szín-tölgyfából, be sem festem, hadd hirdesse, hogy a nagyságos úr milyen csoda árán menekült meg a nagy veszedelemből. De a feleségem asszonyi természetével egyre nyugtalankodik... Azért kérem alázatosan a nagyságos urat, legyen szíves megírni nekünk, hogy él, és hogy egészséges-e?

A főtisztelendő úr azt javallotta, hogy a keresztre ezt írjam fel:

„Non omnis moriar...”[53]

Hadd tudják meg az emberek, hogy hiába omlott össze ez az öreg vár, a régi idők hirdetője, azért mégsem hal meg minden, mégsem pusztul el minden, marad belőle unokáinknak is elég látnivaló...

- Akkor hát Wokulski mégis itthon volt! - kiáltott fel örömmel Rzecki uram, s már küldött is a doktorért az üzenettel, hogy jöjjön azonnal.

Alig egy negyedóra múlva jött is Schumann doktor. Kétszer is végigolvasta az elébe tolt levelet, s csodálkozva nézte Ignacy uram ragyogó ábrázatát.

- Na, mit szól hozzá?... - kérdezte Rzecki diadalmasan.

Schumann még jobban elcsodálkozott.

- Mit szólok?... - ismételte. - Hogy megtörtént az, amit már akkor megjósoltam, mielőtt Wokulski Bulgáriába utazott. Világos, hogy Staś Zasławban öngyilkosságot követett el...

Rzecki elnevette magát.

- Nana, csak gondolkozzék, Ignacy uram - folytatta a doktor, nehezen palástolva meghatottságát. - Gondolja el: látták Dąbrowában, amint a töltényeket vásárolta, azután látták Zasławek környékén, s végül magában Zasławban. Úgy látom, ott fent a várban történhetett valami közte és... a között a... lidérc között... Egyszer nekem is mondott valami olyant, hogy szeretne a föld alá süllyedni, legalább olyan mélyre, mint amilyen a Zasławi kút.

- Ha meg akarta volna ölni magát, azt megtehette volna régebben is... különben elég lett volna erre a pisztoly, miért kellett a dinamit? - felelte Rzecki.

- Igenis, meg akarta ölni magát... és nem volt neki elég a pisztoly, hiszen tudja, hogy ízig-vérig vadállat volt... Neki gőzmozdony kellett ahhoz, hogy elpusztuljon. Bizony, Ignacy uram, az öngyilkosok gyakran nagyon válogatósak. Ezt én jobban tudom.

---

[53] Nem halok meg egészen. (Horatius)

Rzecki csak a fejét csóválta és mosolygott...

- Hát maga mit gondol, az ördögbe?... - kiáltotta Schumann most már türelmetlenül. - Van valami más feltevése?

- Van hát. Staśt egyszerűen gyötörte a vár emléke, tehát el akarta pusztítani éppen úgy, ahogy Ochocki elpusztította a görög nyelvtankönyvét, mert agyontanulta magát belőle. Ez különben válasz is volt a kisasszonynak, aki, amint mondják, naponta kijárt oda ábrándozni...

- Ugyan, kérem, ez gyerekség!... Egy negyvenhat éves ember nem viselkedhetik úgy, mint egy gimnazista...

- Vérmérséklet dolga - felelte Rzecki nyugodtan. - Vannak, akik az emléktárgyakat visszaküldik, ő a magáét levegőbe röpítette... Csak az a kár, hogy Dulcinea őnagysága nem volt a romok között...

A doktor elgondolkozott.

- Veszett egy bölény!... De hol a fenében lehet, ha él?...

- Most könnyű szívvel utazgat. S azért nem ír, mert úgy látszik, mindnyájunktól undorodik - fejezte be Ignacy uram halkabban. - Különben is, ha ott pusztult volna, valami nyom csak maradt volna utána...

- Hát nem mernék éppen megesküdni rá, hogy nincs igaza, noha... nem hiszek benne - morogta Schumann.

Fejét szomorúan csóválta, s így folytatta:

- Az álmodozóknak ki kell halniuk! Hiába, ez a világ nem az ő világuk... az általános tisztánlátás az oka, hogy ma már nem hiszünk sem a nők angyali mivoltában, sem abban, hogy eszmények létezhetnek. Aki ezt nem tudja megérteni, annak el kell pusztulnia, vagy önként félre kell állnia... Korszerű ember!... - fejezte be. - Úgy halt meg, hogy a feudalizmus maradványai temették maguk alá... Úgy halt meg, hogy a föld is megremegett belé. Különös típus. Különös...

Hirtelen kapta a kalapját, s morogva elrohant...

- Őrültek!... őrültek!... Az egész világot megfertőzhette volna tébolyával!...

Rzecki még egyre mosolygott.

„Az ördög vigyen el - mondta önmagának -, ha nincs igazam!... Azt mondta a kisasszonynak: agyő! és elutazott... Ez a titok nyitja. Csak jönne már haza Ochocki, mindjárt megtudnánk az igazat..." Olyan derűs hangulatban volt, hogy az ágy alól előkotorta a ládikát, kiszedte belőle a gitárt, felhangolta, és gitárkíséret mellett énekelni kezdett:

Ébred a tavasz, zsendül a róna,
Köszönti vidám csalogányének.
Partján zöld berek hűs csermelyének
Nyílik két csodaszép rózsa.

Mellében egyszerre éles fájdalmat érzett, s ez eszébe juttatta, hogy nem szabad fárasztania magát, de ennek ellenére óriási energiát érzett tagjaiban.

„Staś - gondolta magában - valami nagy munkába fogott, Ochocki is siet hozzá, nos hát, nekem is meg kell mutatnom, mit tudok... Félre az ábrándozással!... A napoleonidák már nem hozzák rendbe a világot, és senki meg nem javítja, ha tovább is úgy viselkedünk, mint a

holdkórosok. Megcsinálom a társas céget Mraczewskivel, hazahívom Lisieckit, felkutatom Kleint, s majd meglátjuk, Schlangbaum úr, csak neked van-e eszed... Az ördögbe, mi lehet könnyebb, mint vagyont szerezni, ha az ember nagyon akarja? Hát még ilyen tőkével és ilyen emberekkel!”

Szombaton, mikor a segédek elszéledtek, Ignacy uram elkérte Schlangbaumtól az üzlet hátsó ajtajának kulcsát, hogy a jövő hétre a kirakatokat elrendezze.

Meggyújtott egy lámpát, a főkirakatból Kazimierz segítségével kivette a virágállványt és két meisseni porcelánvázát, helyettük két japán porcelánt és egy római asztalkát tett ki. A szolgát elküldte aludni, mert az apróbb tárgyakat, különösen pedig az óraműves játékokat szerette egyedül elrendezni. Különben sem akarta, hogy ez az egyszerű ember lássa, milyen jól elszórakozik ezekkel a játékokkal.

Mint rendesen, most is előszedte az egész állományt, telerakta velük a pultot, s egyszerre megindította valamennyit. Életében talán ezredszer hallotta most már a muzsikáló tubákosszelencék csilingelő zenéjét, s nézte, a medve hogy mászik fel a póznára, az „üvegvíz” miként forgatja a malomkereket, hogy fut a macska az egér után, hogy táncolnak a krakkói viseletbe öltözött bábuk, s hogy száguld a zsoké a vágtató lovon.

Elnézte az élettelen bábuk mozdulatait, s életében talán ezredszer ismételgette:

- Bábuk!... Csupa báb!... S azt hiszik, azt csinálják, amit akarnak, pedig csak úgy mozognak, ahogy a rugó parancsolja, és az is éppen olyan élettelen, mint ők...

S mikor a rosszul irányított zsoké a táncospárban felbukott, Ignacy uram elszomorodott.

„Egyik sem tudja a másikat boldogsághoz segíteni - gondolta -, de egymás életét tönkretenni éppen olyan jól tudják, mintha élő emberek lennének...”

Hirtelen neszt hallott. Szemét megerőltetve a bolt homályos mélyébe nézett, s látta, hogy a pult mögül egy emberi alak mászik elő. „Tolvaj?...” - villant át agyán.

- Bocsánatot kérek, Rzecki úr, de... azonnal jövök - szólt az olajbarna arcú, sötét hajú alak. Azzal már futott is az ajtóhoz, kinyitotta és eltűnt.

Ignacy uram nem tudott felállni a karszékből; keze ernyedten hanyatlott le, lába felmondta a szolgálatot. Csak a szíve kalapált tompán, mint a repedt harang, s szeme elsötétült.

- Az ördögbe is, mi van velem, megijedtem? - suttogta. - Hiszen ez az a... az az... Izydor Gutmorgen... a segéd... Persze lopott valamit, és elillant... de mitől ijedtem meg úgy?...

Izydor Gutmorgen pedig hosszabb távollét után csakugyan visszajött, amin Rzecki uram még jobban csodálkozott.

- Hogy kerül maga ide?... Mit akar itt?... - kérdezte Rzecki.

Gutmorgen nagyon zavartnak látszott, fejét bűnbánattal lehorgasztotta, ujjával a pult lapján kapirgált, majd kibökte:

- Bocsásson meg, Rzecki úr, maga biztosan azt hiszi, hogy valamit elloptam... tessék, motozzon meg...

- De mit csinált itt? - kérdezte Rzecki, s fel akart állni, de nem bírt.

- Schlangbaum úr mondta, maradjak itt ma éjszakára...

- De minek?...

- Mert... tudja, Rzecki úr... magával az a Kazimierz is ide szokott járni, kirakatot rendezni... Schlangbaum úr azt mondta, vigyázzak, hogy valamit el ne vigyen. Itt aztán valahogy egy kicsit rosszul lettem... kérem, ne haragudjék rám...

Rzecki közben felállt. - Ah, hitvány kuvaszok!... - kiáltotta vad dühvel. - Engem tartotok tolvajnak?... Azért, hogy ingyen dolgozom nektek?...

- Bocsásson meg, Rzecki úr - dadogta Gutmorgen alázatosan -, de... mért dolgozik maga ingyen?...

- Ezer millió ördög és pokol!... - kiabálta Ignacy uram. Azzal kirohant a boltból, s az ajtót gondosan, kulccsal bezárta maga mögött.

- Ülj hát itt reggelig, ha rosszul vagy!... S hagyj emléket a főnöködnek - morogta.

Egész éjszaka nem aludt. Minthogy lakását csak az előszoba választotta el a bolttól, éjszaka két óra felé halk kopogást hallott, s közvetlenül utána Gutmorgen fátyolos, rimánkodó hangját.

- Rzecki úr, kérem, nyissa ki... Mindjárt visszajövök... De csakhamar minden elcsendesült.

„Ó, gazemberek... - dohogott Rzecki, ágyában forgolódva. - Engem tartotok tolvajnak, na, megálljatok!..."

Reggel kilenc óra körül hallotta, hogy Schlangbaum kiengedte Gutmorgent a fogságból, azután az ő ajtaján kezdett dörömbölni, de nem nyitott ajtót, s mikor Kazimierz jelentkezett, szigorúan meghagyta neki, hogy Schlangbaumot többé be ne eressze.

- Elköltözöm innen - morogta. - Ha korábban nem is, újévkor... Nem bánom én, ha padlásszobában vagy szállodában kell is laknom... Belőlem akar tolvajt csinálni... Staś százezreket bízott rám, ez a piszok meg a vacak zsibvásári portékáját félti tőlem!...

Délelőtt két hosszú levelet írt: egyiket Stawskinénak, ebben azt ajánlotta, hogy költözzék át Varsóba, s nyissanak társas üzletet; a másikat Lisieckinek, tőle meg azt kérdezte, nem akarna-e visszajönni, és állást vállalni az ő üzletében?... Míg a levelet írta, a kaján mosoly nem tűnt el ajkáról.

„Szinte látom Schlangbaum képét - gondolta -, mikor majd az orra előtt megnyitjuk a boltunkat... Hehehe!... Engem őriztetett... De úgy kell nekem, miért hagytam, hogy ez a csiszlik a nyakamra nőjön. Hehehe!..."

E pillanatban a kabátja ujjával véletlenül meglökte a tollat, mely az íróasztalról a földre gurult, lehajolt, hogy felvegye, de hirtelen éles fájdalmat érzett a mellében, mintha valaki hegyes késsel döfte volna át a tüdejét. Szeme egy pillanatra elhomályosodott, szédülést érzett; már nem is vette fel a tollat, hanem felállt, s a pamlagra feküdt.

„Csapnivaló tökfilkó leszek - forgatta tovább -, ha Schlangbaum néhány év alatt ki nem költözik a zsidónegyedbe. Vén bolond vagyok!... Míg én a Bonapartékkal meg egész Európával törődtem, itt az orrom előtt nőtt fel ez a rongyszedő, és most engem őriztet, mint valami tolvajt. De legalább újabb tapasztalattal gazdagodtam. Ez most már elég egész életemre... Na, megálljatok, ezentúl nem lesz okotok engem romantikusnak, álmodozónak nevezni..."

Úgy érezte, mintha valami a bal tüdejében akadályozná a lélegzést.

- Asztma? - morogta. - Komolyan el kell kezdenem a gyógykezelést, mert ha nem, öt-hat év alatt teljesen tehetetlen nyomorékká válok... Ó, bár tíz évvel ezelőtt jutott volna eszembe!

Szemét behunyta, s mintha az egész életét látta volna a mai naptól kezdve visszafelé, legkisebb gyermekkoráig, mint valami körkép jeleneteit, és mintha furcsa, nyugodt mozdulatokkal úszna egyik képtől a másikig. Csak az lepte meg, hogy amint egy kép mellett elhaladt, egyszerre elhomályosodott emlékezetében, mégpedig olyan visszavonhatatlanul, hogy egy pillanattal később már egyetlen részletére sem emlékezett. Itt a díszebéd, az Európa-szállóban, mikor az új helyiséget felszentelték. Ez meg a régi bolt, s benne éppen Łęcka kisasszony beszélget Mraczewskivel... Ez itt az ő szobája, a rácsos ablakkal, ahová éppen egy perccel előbb toppant be a Bulgáriából hazatérő Wokulski...

„Mindjárt, mindjárt... mit is láttam az imént..." - gondolta. Ez itt a Hopfer pincéje, ahol Wokulskival megismerkedett... Emitt a csatatér, amint a kékes füst felemelkedik a fehér és kék egyenruhák fölé... Itt meg a vén Mincel ül, s megrántja a kirakatban lógó kozák madzagját...

- Csakugyan, láttam én mindezeket, nem csak álmodtam?... Irgalmas Isten... - suttogta.

Egyszerre úgy érzi, hogy kis gyermek, s míg apja Raczek úrral Napóleon császárról beszélget, ő felszökik a padlásra, s a szelelőnyíláson át bámul a Visztula és Praga felé. De a külváros képe lassanként elhomályosul szeme előtt, s már csak a szelelőablakot látja. Eleinte olyan nagy, mint egy tányér, aztán akkora, mint egy csészealj, s végül olyan kicsi, akár egy ezüst tízes...

Egyszerre minden oldalról sötétség borul rá, emlékezete elhomályosul, s a sűrű sötétségben csak a szelelőablak világít, mint valami csillag, de annak a fénye is egyre halványabb lesz. Végre ez az utolsó csillag is kialudt... Később újra megpillantotta, de már nem e földi láthatáron.

- -

Délután két óra körül jött Kazimierz, Ignacy szolgája, karján egy kosárban a tányérokkal. Nagy zajjal terített, s hogy ura nem mozdul, rászólt: - Rzecki úr, kihűl a leves!... - Ignacy uram azonban erre sem mozdult. A vén szolga a pamlaghoz lépett, s újra szólt: - Rzecki úr...

Egyszerre visszahőkölt, kirohant az előszobába, kopogni kezdett a bolt hátsó ajtaján, ahol már csak Schlangbaum és egy segédje tartózkodott. Schlangbaum ajtót nyitott:

- Mit akarsz?... - kiáltott rá durván.

- Főnök úr, kérem... Rzecki úrral történt valami...

Schlangbaum óvatosan belépett a szobába, a pamlagra nézett, s szintén hátrahőkölt: - Rohanj Schumann doktor úrért... - kiáltotta. - Én nem akarok oda bemenni...

Schumann-nál éppen ott ült Ochocki, aki elmesélte, hogy az előző napon reggel érkezett Pétervárról, s délben unokahúgát, Izabella kisasszonyt, kikísérte a bécsi pályaudvarra, mert külföldre utazott.

- Képzelje el - fejezte be elbeszélését -, Łęcka kisasszony kolostorba vonul!...

- Izabella kisasszony? - kérdezte Schumann. - Mi az, tán elhatározta, hogy az Úristennel is kacérkodni fog? Vagy talán a nagy megrázkódtatások után pihenni vágyik, hogy azután annál biztosabb léptekkel menjen férjhez?

- Ne bántsa szegényt... nagyon különös nő... - suttogta Ochocki.

- Ők mindnyájan különösnek látszanak - felelte a doktor ingerült hangon -, de csak addig, míg meg nem győződtünk róla, hogy nem is annyira különösek, mint inkább ostobák vagy inkább nyomorultak. Wokulskiról nem hallott?

- De igen... - szólt, de hirtelen elakadt és elhallgatott.

- Tud róla valamit?... Vagy talán államtitok? - sürgette a doktor.

Ebben a pillanatban rontott be Kazimierz nagy kiabálással: - Doktor úr, doktor úr, Rzecki úrral történt valami!... Gyorsan, gyorsan!...

Schumann azonnal talpra ugrott, s vele együtt Ochocki is. Kocsiba szálltak, s vágtattak Rzecki lakására.

A kapuban Maruszewiczbe ütköztek. Az ifjú elnyúlt ábrázatán nagy meglepetés tükröződött.

- Képzelje - kiáltotta az orvos felé -, olyan fontos dolgom lett volna vele... a becsületemről van szó... az meg fogta magát és meghalt!...

A doktor és Ochocki, Maruszewiczcsel együtt léptek Rzecki lakásába. Az első szobában már ott találták Schlangbaumot, Węgrowicz tanácsost és Sprott kereskedelmi utazót.

- Ha több söröcskét ivott volna - jegyezte meg Węgrowicz -, száz évig is elélhetett volna... De így...

Schlangbaum, amint meglátta Ochockit, azonnal megragadta a karját és megkérdezte:

- Ön visszavonhatatlanul visszakövetelti a pénzét ezen a héten?...

- Visszavonhatatlanul.

- Miért olyan sürgős?...

- Mert külföldre utazom.

- Hosszú időre?...

- Talán örökre - felelte érdesen, s a doktor után belépett a halottas szobába.

A többiek lábujjhegyen követték.

- Szörnyű! - kezdte az orvos. - Ezek elpusztulnak, maguk külföldre utaznak, a végén ki marad itt?...

- Mi!... - felelte Maruszewicz és Schlangbaum.

- Emberben nincs itt hiány... - vetette oda Węgrowicz tanácsos.

- Nem, nem... De egyelőre legyenek szívesek, távozzanak innen!... - kiáltotta az orvos.

A társaság felháborodva vonult vissza az előszobába. Csak Schumann és Ochocki maradt.

- Nézze meg... - szólt az orvos, s a holttestre mutatott. - Az utolsó romantikus!... Hogy költözködnek... milyen sietve költözködnek...

Bajuszát idegesen tépdesve, az ablakhoz fordult.

Ochocki megfogta Rzecki jéghideg kezét, s föléje hajolt, mintha valamit súgni akarna neki. Ekkor észrevette, hogy a halott oldalzsebéből kilátszik egy papírlap széle. Węgielek levele volt. Gépiesen elolvasta a nagy ákombákommal írt szavakat:

Non omnis moriar...

- Igazad van... - mormogta, mintegy önmagának.

- Nekem van igazam?... - kérdezte a doktor. - Azt én már régen tudom.

Ochocki nem felelt.

-&-